
Proprietatea Bibliotecii
Universităţii Iaşi
X-71

0 000040 96252
Periodice

1948(11)

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂȚII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

ANUL I
Nr. 1

IUNIE
1948

★

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

BUCUREȘTI

1948

VIAŢA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂŢII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

BD. LASCAR CATARGI Nr. 39 — TEL.: 2.06.40

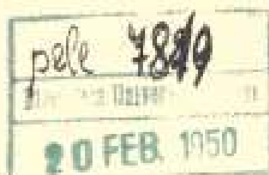
BUCUREŞTI

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ A SOCIETĂȚII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

ANUL I, Nr. 1, IUNIE 1948

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ
BUCUREŞTI
1948

CUVÂNT ÎNAINTE

« Viaţa Românească » ce se înfăţişează astăzi unui public cetitor pe care îl nădăjdueşte cât mai larg, este o revistă nouă. Ea îşi îndreaptă cu hotărîre privirile spre acel viitor luminos, ale cărui puternice temelii se reazimă pe solul sănătos al nouei noastre Republici populare. Forma politică ce şi-a făurit-o poporul nostru prin lupta dusă în ultimii trei ani de către forţele democratice grupate sub steagul clasei muncitoare, a împlinit şi depăşit, după un veac de frământări, idealurile înflăcărate ale generaţiei de luptători dela 1848. Urmând pilda mereu grăitoare a acestor înaintaşi, « Viaţa Românească » îşi propune să înfăţişeze în paginile sale şi să stimuleze o creaţie scriitoricească strâns legată de viaţa maselor largi ale poporului. Ea afirmă dintru început funcţia socială şi caracterul angajat, recunoscut sau nu, ale oricărei literaturi. Ea mărturiseşte fără niciun ocol atitudinea sa ideologică, militând pentru o literatură, o artă, o cultură realistă în viziune, optimistă în spirit, prietenă şi susţinătoare a oamenilor muncii.

Rădăcinile acestei poziţii luptătoare constitue o nobilă tradiţie a literaturii naţionale, tradiţie pierdută însă, treptat, în vreme ce ogorul artei era înţelenit de buruienile care, crescute peste măsură, împiedecau pe artist să vadă înainte.

Cu toate acestea, acum mai bine de patru decenii, într'o perioadă în care antagonismele de clasă începeau să capete, în ţara noastră, un caracter acut, o atare poziţie militantă a fost schiţată, dar cu o linie încă nesigură, de vechea « Viaţă Românească ». Oferind paginile sale unor scriitori plini de iubire pentru popor, « Viaţa Românească » se interesa cu solicitudine de păsurile şi frământările acestuia. Dela început, ea constata prăpastia de netrecut dintre « clasele de sus » şi popor, care « el singur este o clasă pozitivă ». In acest spirit, îmbinând literatura cu « chestiunea socială », « Viaţa Românească » aducea în lumea literelor noastre, izolată de viaţa şi realităţile poporului, alături de desbaterea problemelor sociale, scrisul unor poeţi şi prozatori, eseişti şi critici de valoare. Imbrăţişând unele idei înaintate ale epocei, ea a avut să sufere şi a rămas până la suprimarea sa de către dictatura fascistă, în 1940, unul dintre locurile de întâlnire ale scriitorilor progresişti ce s'au succedat de-a-lungul acestor patru decade. Lipsa unei

legături mai temeinice cu masele largi, spre care totuși își îndrepta privirile, și mai ales deficiențele ideologice ale aparatului critic de care se folosea i-au constituit slăbiciunile. Dar poziția luptătoare a vechii « Vieți Românești » constitue un patrimoniu pozitiv, pe care prezenta revistă înțelege să-l preia, pentru a-l duce mai departe, alături de tradițiile cele mai bune, potrivit datelor istorice specifice, pe care condițiile epocei actuale și avântul constructiv al unui popor trezit la viață le oferă din plin artei literare.

« Viața Românească » de astăzi va milita pentru o literatură care, având rădăcini adânci în trecut, să fie în același timp nouă, expresie a efortului creator și a luptei pentru promovarea unei alte vieți în țara noastră, pentru o artă accesibilă și, în cel mai înalt înțeles al cuvântului, educatoare. Ea înțelege astfel, nu numai să combată metehnele trecutului, dar și să participe cu ceea ce e propriu puterilor sale la entuziasta mișcare constructivă ce se manifestă astăzi în focul întrecerilor de producție din fabrici și uzine și în efervescența creatoare a muncii voluntare din șantierele naționale, — în clocotul cărora noțiunile de muncă și creație capătă sensuri îmbogățite și transfigurate iar raporturile dintre om și societate apar în contururi mai clare.

Lupta pentru o țară nouă și pentru o orânduire mai bună nu își va putea da roadele atât timp cât nu se va purcede hotărît la o transformare radicală și în ordinea culturii. Un puternic și consecvent efort cultural va trebui să meargă susținut în pas cu avântul popular, pentru realizarea României viitoare, abia întrezărită astăzi, o altă Românie, în care deosebirea dintre sat și oraș se va fi șters definitiv, ale cărei ogoare vor fi brăzdate de zeci de mii de tractoare, ale cărei cele mai neînsemnate cămine vor primi lumina și înlesnirile date de energia electrică, pretutindeni folosită, în care mii de școli, sute de licee și zeci de universități vor fi șters cu totul abisul dintre o robie: munca manuală și un « drept rezervat »: activitatea intelectuală. O luptă aprigă a început și trebue dusă mai departe pentru edificarea acestei Românii viitoare, o luptă necruțătoare față de elementele retrograde: analfabetism, superstiție și obscurantism șovin, egoism și rătăciri morale. Tăria acestei lupte stă în avântul mulțimilor către un viitor mai bun; ea trebue să inspire și pe creatorul de frumusețe, și să-și găsească expresia într'o artă legată de lumea reală în care trăim.

Transfigurate astfel de viziunea lumii de mâine, literatura și arta în genere nu se mai pot inspira din dogmele interesate ale lumii de ieri, care se stinge în marasmul propriilor sale contradicții, negând, împotriva tuturor evidențelor, posibilitatea progresului istoric, în însăși clipa în care masele muncitoare îl dovedesc prin iureșul lor constructiv. Întreg câmpul creației nu poate fi decât expresia adâncă a realităților sociale din care crește artistul, și care desmint, toate, dogma invariabilității ordinei naturale și sociale și aceea a omului « etern ». Oglindind just lumea ce se naște și luminând perspectivele desvoltării ei, literatura noastră trebue să se ridice hotărît și efectiv împotriva tristelor mostre de descompunere cu care anumite curente, larg răspândite în Occident, mai caută să o momească.

În aceste curente ale Occidentului tradiția realistă e părăsită. Scriitorimea apuseană, bolnavă de o incoercibilă înclinare spre evadare din lumea reală, nu mai vrea să vadă fenomenul social; interesată în acoperirea acestuia, ea evită să atace problemele fundamentale pe care epoca le pune scriitorului; ea înlocuește izvoarele vii ale inspirației cu speculația fără conținut, fantastică și maladivă, cu aventura gratuită și absurdă. Un individualism extrem se manifestă în degenerarea eroilor și temelor, în goana după rafinamentul formalist mistificator, în hermetism, suprarealism, existențialism și alte subterfugii ariviste cu pretenție de « artă », — în eclectismul cioburilor de idei, culese la întâmplare, orișicum și de oriunde. Aceste curente literare, pustiitoare de suflete, străine de realitățile noastre prezente și viitoare și dușmane căilor pe care prezent și viitor le deschid, curente a căror bază filosofică idealistă desumanizează literatura și duc la subestimarea omului, vor găsi în paginile prezentei reviste o cercetare critică severă și susținută.

« Viața Românească » se va strădui să aducă în literatura noastră și o critică nouă, pornită din convingerea că orice artă este un sistem de vederi asupra lumii, o ideologie, oglindirea pe planul ideilor a realităților materiale și raporturilor sociale sub aspectul lor dinamic, în desvoltarea lor necesară, cuprinzând și perspectiva viitorului. Privită astfel, creația literară va fi supusă unei critici largi, ne-impresioniste, științifice și constructive, îmbrățișând în același timp forma și fondul, în fapt inseparabile, ale operei de artă, folosind forma pentru a ilustra cercetarea temelor, a conținutului ideologic al operei, degajându-i fără reticență valoarea și indicându-i deficiențele. Se va afirma cu energie necesitatea împrospătării mijloacelor de investigare și de expresie artistică, obligativitatea principială, atât pentru creatorul de artă cât și pentru criticul său, de a privi natura, societatea și omul cu o optică realistă, constructivă și cuprinzătoare și de a se pătrunde în același timp de ideea desvoltării dialectice a naturii și societății.

Se va sprijini creația literară în efortul ei de a-și însuși o viziune nouă, generoasă și de a se îndrepta spre straturile progresiste ale societății, spre masele populare, ale căror energii abia au fost eliberate. Astfel, se va reexamina întreg patrimoniul literar lăsat nouă de înaintași, reliefându-i-se semnificația, arătându-i-se, acolo unde ele apar, slăbiciunile și pornirile retrograde, dar și punând în valoare elementele pozitive.

Înțelegând să rămână o revistă a ceea ce este fundamental în devenirea noastră socială, « Viața Românească » se va consacra cu deosebire faptului literar; dar, privind în față realitatea, ea nu va ezita să atace și problemele paralele sau mai largi, ale căror contingențe cu arta literară reies din însăși viziunea realistă afirmată. « Viața Românească » va încuraja cu precădere tineretul creator, către care ea se și îndreaptă și pe care nădăjduește să și-l apropie, dar va privi cu cald interes spre scriitorii mai vârstnici care îmbrățișează idealurile de artă aci mărturisite. Revistă a Societății Scriitorilor din România, ea va pune accentul pe literatura din România, acordând atenția cuvenită

literaturii progresiste şi constructive de pretutindeni, dar mai ales artei literare a vecinilor noştri apropiaţi, artă în fruntea căreia se află prestigioasa literatură sovietică, artă nouă a ţării socialismului.

Insuşindu-şi astfel tot ceea ce experienţa literară a ultimilor ani a dovedit că este valabil în patrimoniul lăsat de înaintaşi, alăturându-se efortului general spre mai bine, combătând cu vigoare diversiunile decadente strecurate dinafară cât şi exponenţele lor autohtone, promovând o critică de principii şi constructivă, propunându-şi să răspundă imboldului către propăşire şi frumuseţe al maselor largi şi urmărind să-i înlesnească formularea, « Viaţa Românească » porneşte la drum deschizându-şi larg porţile pentru o literatură nouă, ce caută să exprime, să suscite şi să susţină avântul creator al poporului însuşi.

REDACŢIA

LISAVETA

Luni s'a întâmplat să fie ploaie, o ploaie măruntă şi cenuşie.

Eu eram pregătit desdedimineaţă să mă duc prin sat, aşa cum ştiam că-mi rânduise Lisaveta.

M'a luat în râs mama:

— Să umbli prin sat pe-asemenea vreme? Şubă ai? Cortel şi ciubote ai?

— N'am; nu mi-a făcut încă tata.

— Atunci aşteaptă până ce ţi-a face şi te-i duce atunci.

— Insă eu vreau să mă duc acuma. Vine Florea să mă ieie.

— Dacă nu-i lipseşte o doagă, va veni. Dar eu îl ştiu om întreg.

Incepeam să mă induplec; mă gândeam să scot de subt un dulap nişte jucării vechi; când aud sunând în clampă poarta ogrăzii. Am sărit la fereastră. Intrase Florea; ajunsese în preajma cerdacului. Am slobozit un ţipăt de bucurie. Mama a scuturat din cap, cu fruntea încreţită:

— Multă minte îi mai trebue şi lui Florea Panţiru!

— Doar mi-a făgăduit, mamă, răspund eu. Era şi Lisaveta de faţă.

— Când?

— Alaltăieri.

— Unde?

— Subt Prisaca Duruitoarei...

— Aha! a făcut mama. N'a mai adaos nimica. Am văzut că înţelege ceva şi m'am tulburat că am desvălit o parte din taina pentru care mă legasem. M'am înroşit până în albul ochilor, întru mare umilinţă.

— Ei, ce-ai rămas aşa? m'a îndemnat mama. Deschide uşa, să-ţi intre prietinul.

Am deschis uşa. Florea sta în prag cu nişte saci pe braţul stâng.

— Tot vă duceţi? a întrebat mama râzând. Nu-i chip altfel?

— Ne ducem, duducă Profiriţă, dacă dai învoire băietului. Se chiamă că ne-am înţeles şi am făcut « condract »...

— Martoră fiind şi Lisaveta?

— Sărut mâna, aşa este. Eu nu pot acoperi dreptatea şi se va vădi la vremea sa adevărul.

— Atuncea ii bine, Floreo, s'a înduplecat mama, cu blândeță. Insă nu vezi ce vreme-i? Curge de ast'dimineață.

— Am adus saci,[1] duducă Profiriță. Și până la fierăria lui Toma Ursaru nu-i departe.

Eu m'am bucurat nespus auzind de saci. Am tras pe mâneci mântăluța albastră și Florea a potrivit asupra mea sacul în chip de glugă. Ce-mi trebue cortel? Nu-mi mai trebue nimica. Nici nu-mi pasă!

Mama s'a bucurat mult văzându-mi înfățișarea îndrăzneață. A ieșit după mine o clipă în cerdac, să vadă cum mă duc. Simțeam pe mine picurii de ploaie domoală; era o lumină cenușie până într'o zare de pâclă. Florea și-a pus și el gluga; m'a apucat de mâna dreaptă, am ieșit în drum, apoi am apucat pe o uliță povârnită.

— Eu n'am văzut încă fierăria lui Toma Ursaru, am zis eu lui Florea.

— Ai s'o vezi acuma. Fiecare lucru la vremea lui. Dar te-aș întreba eu un lucru, băiețel.

— Intreabă-mă.

— N'ai spus nimica mamei? Parcă am fost avut o tocmală.

— N'am spus nimica, am răspuns eu cu avânt. Pot jura că n'am spus!

— Nu jura, că-i păcat. Dacă mă încredințezi că n'ai spus, te cred. Dar mie mi s'a părut că duduca Profirița ar cunoaște ceva.

— Apoi de mama nu-i chip să te ascunzi cu totul. Așa, când am furat din chiseaua tatei tutun și i-am dat lui Ghiță Gâțu, mama a cunoscut numaidecât. Și altele le cunoaște numaidecât. Au și spus odată, Domnica și Ghiță Gâțu, că mama e mare farmazoană.

Florea a râs, strângându-mă de mână:

— Asta trebue să fie!

C'un strigăt bucuros, i-am dat o veste:

— Iaca și Lisaveta!

Lisaveta lui Gheorghe Cucu venise printre niște grădini și acum sărea un pârleaz în hudița povârnită, în dreptul nostru. Avea și ea în cap glugă de țuhal și râdea la mine. Așa am crezut eu că râde la mine, căci îi eram drag. Dar într'o clipă privirile ei verzi n'au mai stat asupra mea.

I-a zis Florea:

— Pe așa vreme socoteam că să stai acasă.

— Stare-aș bucuroasă, a răspuns Lisaveta, dar nu mă lasă nevoia. Mi-a mai rămas lână netoarsă și mă duc s'o isprăvesc la fetele lui Iancu Lioara. La sfinții Arhangheli pun stative, ca să-mi întregesc zestrea.

— Bine faci, a încuviințat flăcăul. Am socotit că stai acasă cu supărarea.

— Supărarea trece, bădică Florea, a răspuns c'un glas dulce fata lui Gheorghe Cucu. Dacă n'ar fi nădejdea și dragostea, o sărmană fată s'ar da cu capu'n jos într'o fântână.

A apucat-o repede înainte, cu fruntea în piept.

Florea mi-a lepădat mâna. I-a poruncit:

— Stăi, Lisavetă.

Fata a stat, fără să-și întoarcă fața. El s'a dus la ea și i-a pus o mână pe umăr, apoi i-a apucat brațul. Ea dintr'odată și-a întors fruntea rezimându-și-o în pieptul lui. Numai o clipă. Hudița era pustie și ploaia țârâia asupra grădinilor.

M'a spăriat o cioară care s'a legănat în sbor asupra mea: Carr!

Lisaveta s'a dus. Florea s'a întors la mine, apucându-mă iar de mână.

— Nici ce-ai văzut acuma să nu spui, mi-a grăit el cu glas moale.

— Ce să spun? N'am văzut nimica... l-am încredințat eu.

— Și băietul e farmazon ca și mă-sa... și-a dat părerea Florea către sine însuși. Rădea: parcă atunci ar fi ieșit soarele din pâclă, luminându-l.

De departe am auzit larma de foi și de ciocane în căsoaia faurului.

Am intrat pe o poartă ferecată. Așezarea lui Toma Ursaru era bine împrejmuită cu gard înalt de nuiele străjuit cu spini. In mijlocul ogrăzii, fântână cu cumpănă. In latura căsoaiei unde lucra meșterul cu ucenicul lui, un bordeiu mare bine îngrijit, cu ferăstruici cu chenar albastru. Un câne a început a zăpăi într'un cotlon, întinzând de lanț. Baba Safta Ursărița a suit din bordeiu sub ploaie. Și-a scos din colțul gurii luleaua cu căpăcel de alamă și a râs c'o gură creață și știrbă. Purta catrință neagră, testemel galben, ciubote cu turetci, brâu cafeniu și un zăbun de coloarea catrinței. Și-a plecat spre mine clonțul de vrăjitoare și m'a sfredelit cu ochii. Ea își închipuia că râde; eu m'am înfiorat.

— Hăsta-i coconul cel viteaz al duducăi Profirei? a întrebat ea pe nepotul Panțirului.

— Aista-i, babă Saftă.

— Apoi îl cunosc de când era cât o găză. Și i-am descântat de plânsori. I-am adus somnul ursului, să doarmă bine și să intre în el puterea pământului. Nu fie de deochi: văd că-i cât un tumuruc. Veniți încoace, la meșter.

Am intrat în larma căsoaiei. Foile gâfâiau ținând aprig aprins un jar de mangal. Bătrânul Toma, cu sdrențele ninse de funingine, a apucat în clește fierul alb din grămada de pojar. L-a adus la nicovală și în aceeași clipă ucenicul lui, lăsând cumpăna foilor, a înșfăcat barosul. Când au lovit, întâi subțire și pe urmă adânc, fierul a împroșcat stele. Au alternat bătăile ciocanelor ca o melodie. Am rămas încântat, și în clipa aceea am dorit să mă fac faur.

Bătaia pe nicovală a stat. Moș Toma a vârît iarăși în jar fierul; ucenicul, sbârlit și rânjind, a lepădat barosul și s'a acățat de prăjina foilor.

— Gata cangea, meștere? a întrebat Florea.

— Până la nămiază e gata... a răspuns meșterul, pe lângă țeava lulelei, apoi a scuipat într'o parte.

— Da cu șina cum facem?

— Cum să facem? Adă roata și ți-o șinuesc numaidecât. Pe domnu Alisandru Panțiru noi nu l-om da niciodată de sminteală.

— Atuncea, cât potrivești cangea, eu mă reped la rotar. Socotesc așa că a gătit ciolanele și schițele și a încheiat roata. Ți-o aduc și-i potrivești șina.

— Așa om face.

— Pe băiețel îl las aici până ce mă întorc.

Băiețelul își scosese în vremea asta din cap gluga și lepădase pe niște fier vechiu sacul. Apoi se alăturase de baros și-i cercase puterea. Putea să ridice barosul; încât Ursărița și-a pocnit palmele, după aceea și-a făcut cruce.

— Doamna-Maica-Domnului, bine-mi pare că ni l-ai dăruit când era numai de-o șchioapă și bolnăvior. Dovedește vrednicie și are să ajungă ceva pe lumea asta. Atuncea poate și-a aduce aminte de baba Ursărița și i-a cumpăra un bariz nou.

Se opriseră din lucru și meșterul și ucenicul și se uitau la mine. Țiganca a strigat cu patos:

— Hăsta-i coconu cel viteaz al duducăi Profirei! Eu l-am descântat și eu l-am câștigat. L-am cumpărat c'un pitac dela duduca Profira, ca să nu-l mai cunoască bolile. Mi l-a dat pe fereastră; eu i-am dat drumul și el s'a întors pe ușă la mămuca lui. Are să vie, meștere Toma, vremea să-i potcovești harmăsar, ca să se ducă la împărăție, să caute Domnițele și să bată *războaiele*.

Eu m'am opintit cu barosul și-am bătut odată în nicovală.

Baba Ursărița m'a stupit, ca să nu mă deochiu.

— Place-ți acesta meșteșug? m'a întrebat meșterul cel bătrân.

— Imi place, am răspuns eu.

— Ii place, a adaos baba, dar dumnealui s'a duce tot la împărăție, precum i-i scris. Bunu-i și meșteșugul nostru. Căci faurul numai odată bate cu ciocanul și câștigă banul. Și între atâtea sate boierești nici nu poți să dovedești. Chiar de n'aș fi eu cu ghioc și cu frigare, moșneagul tot ar câștiga mâncare. Țucu-ți ochii, tare te-aș ruga și te-aș pofti, coconule, să rogi pe duducuța maica ta să trimeată Ursăriții o bucată de slănină din cea fiartă și moale, că nu mai are baba măsele. N'ai să uiți.

— N'am să uit, am răspuns eu, și am dat o a doua lovitură cu barosul în nicovală.

— Mânca-te-ar baba cu tot cu ciuboțele! a strigat Ursărița căscând o gură neagră. M'a cuprins și m'a sărutat și abia mi-am tras sufletul de greață, în mireazna otrăvită de mahorcă și lulea veche.

Moș Toma Ursaru a strigat deodată cu înfricoșare:

— Dați-vă la o parte! feriți-vă din cale! vine măria sa!

C'un braț a ferit pe baba Ursărița ca pe nimic. Ca și cum ar fi năvălit în fierărie o urgie, baba m'a apucat de-o mână, m'a împins afară și a poticnit și ea peste prag. Indată au pornit iar ciocanul și barosul cântând, și scânteile au prins a roi ca într'o învierșunare a lor proprie. Afară, ploaia contenise.

— Iese și sfântul soare din nouri... a îngânat baba Ursărița.

Intr'adevăr, a ieșit soarele și, departe, a sticlit între lunci apa Siretului.

— Așa-i acest moșneag câteodată... a mormăit Ursărița, făcând cu umărul și cu luleaua din colțul gurii semn spre fierărie. Parcă ar fi cine știe ce. Și când colo nu-i decât un fier îndoit.

— Se chiamă cange... am adaos eu.

— Da. Văd că știi și asta.

— Știu; că mă duc și eu la prins somnul din bulboana morii.

— Poate ne-a da și nouă domnul Florea o bucată de pește... s'a tânguit Ursărița cu mare jale. Să-i spui domnia-ta, că văd că ai trecere. La ce te uiți, milostivu babei? La cetatea asta de gard și la poarta asta de închisoare? Hastea mă înnăbușă pe mine de treizeci de ani, dar nu-i vinovat meșteru Toma. Căci această fierărie e boierească și când am intrat noi aici așa am găsit-o. Și porunca boierului hălui bătrân așa a fost, ca s'o ție ca o cetate. S'apoi ne-am făcut și noi bordeiul nostru și trăim aici. Pe urmă boierii n'au mai avut nevoie de noi, căci au adus mașini de peste nouă mări și nouă țări, și meșteri nemți. Au adus și lăcătuși și fierari nemți, care hasta nu s'a auzit la noi de când lumea. Fiecare seminție cu meșteșugul ei poruncit. Dar acuma se apropie pe semne sfârșitul lumii. Așa că Nemții au rămas boierilor, iar meșterul Toma oamenilor. Noi ne mulțămim și așa. Am trăit o viață aici; poate-or găsi creștinii șase coți de pământ și pentru noi, acuma cât de degrabă. Iar pentru feciorii și fetele noastre s'a vedea pe urmă ce-o fi. Deocamdată lumea e-a lor și li se pare că n'au să mai moară. Mai ales am pe feciorul cel mai mare, Motică. Acesta-i slujbaș la primărie și poartă straiu împărătesc. Da-i așa de gras, coconule, că trebue să-i facă straiu din două straie, înnădindu-le. Dar și cum ți-a bate el barabana, n'o mai bate nimeni pe lumea asta. Și când strigă poruncile stăpânirii dintr'un capăt de târg, s'aude până în capătul hălălalt. Și are, cuconule dragă, dar la băutură. Mare bețiv: are putere de bea cinci ocale și abia după haia se culcă și doarme. Bun lucru băutura, căci nu-i dată decât voinicilor, dar într'o privință nu-i bună, că nu te poți îmbogăți. Oiu spune și eu ca Motică: Fa Ursăriță, maică dragă, o viață are omul și gata! Nu-i nimene ca Motică al meu de gras și de frumos.

Vrăjitoarea cea bătrână s'a apropiat de ușa bordeiului și a întrebat ceva cu glas răstit și răgușit, într'o limbă necunoscută. I-a răspuns cineva subțirel.

— Am aicea o nepoată dela fiica mea cea mai mare. O chiamă Mititica. Mă slujește, ca să-i fac zestre. Am pus-o să lipească bordeiul. Rânduiala noastră e să fie bordeiul curat ca o oală nouă, și tot la două zile o pun pe nepoata asta a mea să lipească pe jos. Mă împac cu dânsa, dar câteodată o mai bat și ea fuge. Fuge la mă-sa. Când se duce la mă-sa, mă-sa o bate și dânsa, și a-doua-zi mi-o aduce. Pe fete dacă nu le bați, nu iese din ele sculă bună.

N'auzi tu, Mititico? a răcnit vrăjitoarea moldovenește.

— Ba aud, a răspuns glasul cel subțirel.

S'a arătat în prag o Țigăncușă firavă de doisprezece ani, cu obrazul castaniu-deschis și cu ochii mari. Ii erau cosițele împletite cu cordele roșii

şi la gât avea salbă de bănuţi de argint. A ieşit în lumină, cu mâni delicate şi picioruşe fine. Şi-a păturit fusta albastră de stambă şi s'a uitat la mine cu îndrăzneală.

— Asta-i, a grăit vrăjitoarea. Eu am să-i fac zestre şi eu am s'o mărit. Ai gătit de lipit?

Copila şi-a arătat dinţii:

— Ba mai am.

— Atuncea de ce-mi stai hlizindu-te? Du-te şi isprăveşte.

— Mă duc. Am vrut să văd de ce m'ai chemat.

— Te-am chemat să te vadă coconul. E hăl pe care l-am cumpărat dela mămuca-sa şi i-am schimbat numele. Şi pe care l-am descântat şi l-am scăpat de toate bolile. Are să se roage dumnealui de maica dumnisale pentru o bucată de slănină şi de Florea Panţîru pentru o bucată de peşte. Iar când va fi mare, are să-i cumpere babei un bariz nou.

— Da mie nu mi-a cumpăra nimica? a râs Ţigăncuşa.

— Dacă te-i purta bine, ţi-a cumpăra şi ţie un şirag de *hurmuz*. Intră şi isprăveşte lipitul!

Ţigăncuşa a dispărut. Ziua a rămas însorită, dar mi se părea că-i lipseşte ceva.

M'am uitat spre drum. Florea Panţîru întârzia. M'am uitat dincolo de drum: am văzut pe-o prispă, subt streşină de stuf, cinci fete cu furcile, vorbind cu hărnicie şi alergându-şi fusele. Cum am cunoscut între dânsele pe Lisaveta lui Gheorghe Cucu, am înţeles că acolo-i casa lui Iancu Lioara.

I-am făcut Lisavetei semn cu mâna. Ea a coborît numaidecât de pe prispă şi, fără să-şi întrerupă torsul, a trecut în uliţă, şi din uliţă a pătruns în cetăţuia fierăriei.

— Ce-i, băieţel? a întrebat ea. Aşteaptă-l pe Florea, că n'are să întârzie mult. L-am zărit pe deal, trecând după cai. După ce-a aduce caii, îi înhamă şi numaidecât vine. Cu căruţa aceea mergem mâni la baltă.

M'am bucurat. Dar Lisaveta nu venise numai pentru mine, ca să-mi spuie ceea ce puteam înţelege şi eu singur. Baba Ursăriţa a priceput numaidecât de ce a trecut fata cu aşa repeziciune drumul. Deşi soarele era în putere, ochii Lisavetei păreau că păstrează încă în ei negurile ploii de dimineaţă.

— Fată, i-a zis ea şoptit, ducându-se spre dânsa (iar eu am întors într'acolo o ureche ageră), fată, eu oiu fi la tine la înserat şi tu să n'ai nicio grijă. Dacă este fapt, baba Safta ţi l-a desface. Şi unde a fost supărare, ţi-a veni bucurie.

Ochii verzi ai Lisavetei s'au aprins; negura lor s'a risipit.

— Te-aştept, mătuşă, a şoptit ea; şi nu ţi-a fi degeaba.

Mi-a zâmbit cu dulceaţă, venind spre mine, ocolindu-mă şi trecând grăbit spre poartă, fără a-şi înceta torsul. Se auzea în deal, la intrarea hudiţei, tropot de cai.

Când Florea a intrat în ograda meşterului, cu căruţa numai în trei roate şi c'o drughineaţă în locul roatei a patra, şi cu roata a patra în coşul căruţei, meşterul Toma a ieşit în uşa căsoaiei şi a strigat spre el:

— Adus-ai sângeapa de rachiu?

— Am adus-o! a răspuns flăcăul.

— Atuncea şi cangea dumnitale e gata.

M'am dus în fierărie să văd şi eu cum se înfăţişează acel minunat instrument de prins somni. După atâta cântec de ciocane şi roiuri de scântei, n'am văzut decât un cârlig mare, cu ureche de vârît într'însa prăjina. Am rămas întru câtva desamăgit.

Cât a îmbrăcat meşterul cel bătrân roata cu şina ei, eu am dat târcoale bordeiului, ca să mai bag de samă şi la altele. Am văzut-o pe Mititica. Ea şi-a sticlit dinţii la mine; iar eu nu i-am spus nimic.

* * *

Intr'o zi din săptămâna aceea, Lisaveta a trecut des-de-dimineaţă prin ogradă pe la noi, m'a căutat şi mi-a spus aşa că are să vie la moară şi ea ceva mai târziu. Acu are a se duce numaidecât în altă parte, unde are treabă; iar după ce isprăveşte acea treabă, coboară la Siret.

— Poate până atuncea s'a face şi vremea frumoasă... a adaos ea râzând. Aşa să-i spui lui Florea, dacă vine pe-aici să te ducă la moară.

— Se poate să nu vie? am răcnit eu scandalizat. Doar îl aştept de câteva zile. Tot îl aştept şi văd că nu mai vine.

— Ba de venit are să vie... m'a încredinţat fata lui Gheorghe Cucu. Eu mă duc şi să nu uiţi ce te-am rugat.

— Nu uit; dar pe urmă vii şi tu.

— Oiu veni, de ce să nu viu? Ca să văd şi eu o drăcărie ca aceea.

După ce s'a dus Lisaveta, n'a trecut mult şi-a venit Florea, cu sloboda, fără căruţă, cu capul gol.

M'a întrebat grabnic:

— Ce faci, băieţel? Mergi ori nu mergi la moară?

— Merg, am răspuns eu cu hotărîre. Te aştept de un ceas.

— Atuncea cum să facem?

— Atuncea să mergem.

Florea se uita în juru-i, căutând ochilor un punct de razim.

I-am spus ce mă legasem să spun:

— A trecut Lisaveta pe aici.

El a părut interesat şi s'a apropiat, ca s'audă mai bine.

— A trecut pe aici şi a spus aşa că noi să ne ducem înainte, iar ea a veni mai pe urmă; că are acuma treabă în altă parte. Şi după ce-a mântui treaba care o are în altă parte, apoi a coborî la Siret.

— Aşa ţi-a spus?

— Așa mi-a spus.

Florea a crâșnit, frământându-se. A stat un timp uitându-se pieziș în pământ, apoi a ridicat fruntea.

— Bine... a rostit el, pufnind pe nări. Unde se duce nu ți-a spus?

— Nu mi-a spus.

— Bine. Atuncea mergem numai noi. Spunea și moș Alisandru că merge, numai cât și el are puțină treabă, c'o oaie beteagă. Il luăm și pe dânsul.

M'a apucat de mână și m'a dus până în dreptul porții lui moș Alisandru Panțiru. N'a mai rostit nicio vorbă. A dat în portiță cu piciorul, parc'ar fi vrut s'o dărâme. Portița s'a deschis țipând cu frică. Dela șopronul unde se afla, moș Alisandru a întors capul și a părut nemulțămit. Florea a căutat pe prispa înaltă a casei celei mari o pălărie pleoștită și și-a tuflit-o în cap, trăgând-o adânc pe ochi. A pus doi căluți roibi la oiștea căruței, le-a potrivit hamurile și hățurile. Pe urmă s'a întors către uncheș. A așteptat până ce moș-Alisandru și-a înfășurat în jurul chimirului lanțugul cuțitului. Atuncea s'a mișcat spre el.

— Rămâne Nuța acasă, a început el cuvânt.

Bătrânul l-a privit cu luare-aminte:

— Ei?

— Ei, dacă rămâne Nuța acasă, atuncea mergi dumneata devale. Unii sântem cu vârtutea, — dumneata vei fi cu capul. La o treabă ca aceea la care ne ducem, trebue mai cu samă pricepere.

— Bine, să merg. Da mi s'a părut că erai mai grăbit acu un ceas. N'aveai când m'aștepta. Iar acuma de ce ți-i fi pus tu în cap vechitura aceea, pe care era vorba s'o dăm la niște Țigani? Parcă ești dracu de pe comoară.

— Ba-i bună, uncheșule, și vechitura asta, pentru isprava la care ne ducem.

— Ș'apoi de ce-mi vorbești așa, răstit?

— Nu te supăra, uncheșule, a îngânat Florea. Să-mi fie cu iertăciune. Am și eu a mele necazuri.

Uncheșul a tușit îndesat: chîm! și a bătut cu piciorul în pământ. Fără să mai adaoge vorbă, s'a dus să-și ia straiul cel gros de pănură; și-a pus peste plete căciulă; a venit și m'a aburcat în căruță; a pipăit cangea, toporul, a căutat într'o traistă cuțitul cu care jertfea la Ignat porcul; s'a suit și el lângă mine, iar Florea a luat de zabale roibii și a scos căruța în drum. O clipă s'a arătat Nuța, noră tânără, în pragul uneia dintre cele două căsuțe din ogradă. S'a uitat în urma noastră cu niște ochi cât străchinile. Florea a închis poarta, s'a suit pe lăvicioara de dinaintea noastră, a dat biciu și-am pornit repegior.

Vremea fusese luminată la răsăritul soarelui. Acuma se sbârlise. Bătea un vânt rece «din sus», cum se spunea în acel ținut miezului nopții; adică din susul Siretului. Nouri după nouri alburii se îmbulzeau închizând văzduhul.

Intâi am trecut prin sat. Gospodari și gospodine strângeau popușoii de prin grădini. Nu s'au arătat la porți copii în durligi și cu capete goale. Am

văzut numai doi, cu niște viței. Infășurați cu polcuțe de-ale mamelor, cu capete de caiere sbârlite și cu nasurile vinete și umede.

L-am cunoscut pe unul Costăchiță; avea într'o mână un harag subțire și umbla desculț. I-am zâmbit, dar el nu s'a uitat la mine; era amărît.

— Se pregătesc ploile de Septemvrie... a zis, mai mult către mine, moș Alisandru. Dacă plouă până la Ziua Crucii, apoi om avea toamnă lungă. Să pregătești plugurile și să duci cuțitele și brăzdarele la Toma Ursaru... a adaos el către Florea.

Flăcăul a încuviințat din cap, fără glas. Moș Alisandru Panțiru a urmat:

— Când eram la munte cu oile, și porneau ploile acestea, numaidecât se stârnea în poieni mugetul cerbilor. Mă uitam de sus, ș'apoi îi vedeam câteodată cu cerboaicele. Noaptea, nu puteam închide ochii de răul lor. Cum erau la munte cerbii, așa-s aicea în sat unii oameni.

Florea a tușit. A urmat a tăcea.

Moș Alisandru a oftat:

— Așa a pus Dumnezeu o suferință la vremea ei, în toată zidirea. Ce zici, Floreo?

— Ce pot spune, uncheșule? Așa-i cum grăiești dumneata.

Când am ieșit din sat în șesul Siretului, vântul s'a întețit, iar lumina a părut a se umbri mai tare. Uneori soarele abia se mai vedea, subt hobote de nouri răsfirate de vânt. Undeva, peste Siret, subt dealurile de dincolo, mugea, la aria Hărmăneștilor, o batoză și fumul locomobilei se rupea brusc dela coșul de fier și se lungea către miază-zi. In lunca Siretului, pe malul nostru, patru cositori trăgeau ritmic cu coasele în otava unor fânațuri. Altă lume fusese alungată de pe câmp de vremea rea.

Din pricina vântului, n'am auzit svonul morii decât când ne-am apropiat. Am făcut o cotitură pe-un drumeag, am dat pe după o perdea de sălcii și plopi, și moara, cu streșinele joase, a fost înaintea noastră. Caii s'au oprit.

Din iruga dela deal, unda se fura cu repeziciune în läptoc, lovind cu freamăt în spetezele celor două roți. Valul spumat se ducea în bulboană, ș'apoi îl mâna gârla la vale, tot către apa râului, în capătul răzeșiei lui moș Alisandru. Auzisem în două rânduri, în acele zile, povestea balaurului. Când fuseseră ploile cele viforoase dela Sântilie trecut, puhoiul Siretului năboise cu mare putere umplând iruga și trecând și peste maluri. Gârla de din vale se prefăcuse într'o baltă care s'a unit într'o noapte cu Siretul. In acea noapte cată să fi rătăcit dela vale către deal, cătând cotlon de liniște, un somn bătrân. Apele au scăzut cu repeziciune și somnul a rămas în bulboană. Deocamdată n'a băgat nimene de samă; apoi, când a prins a umbla iar moara și s'au adunat oameni din sat cu măciniș în bătătură, s'a văzut că în scobitura de subt roți, la adâncime, este ceva — o dihanie necunoscută unui asemenea loc pașnic. Acea dihanie a apucat într'o zi o rață mărișoară de șase săptămâni a lui Calistrat morarul. In altă zi a apucat alta. Până ce-a isprăvit tot câr-

dișorul de rațe a lui Calistrat. L-au mai văzut oamenii înhăpând guzgani care umblau înnot în curmezișul bulboanei. Calistrat a înțeles ușor ce este. A lăsat pe oameni să-i spuie « balaur », iar el a înștiințat pe moș Alisandru Panțiru, stăpânul morii.

Acum îi venise acelui balaur ziua de apoi.

La adăpost de vânt, subt șandramaua dinspre amiază, se aflau două cară cu boii dejugați și cu țuhalii de grăunțe descărcați și răzimați de un părete. Pietrele morii umblau domol pe făină, c'un sgomot monoton care mi-a trezit, ca și în alte dăți când fusesem acolo, un fel de încropeală de lene și de somn. Cei doi gospodari au ieșit, odată c'o răsfirare de fum, pe ușă, s'au oprit o clipă ca să ureze noroc și bun venit, apoi au trecut la cară, ca să mai puie ceva subt botul boilor porumbi. S'a arătat și Calistrat, alb de ometiță.

Morarul Calistrat nu era om vechiu. Când îl vedeam prin sat, avea plete negre și mustăți de catran. Aici la moară, îl găseam îmbătrânit. Ori era altul; ori avea meșteșug să se prefacă după voință. Era de o sută de ani și-i ziceam « moș-Calistrat ». El râdea.

— Iaca și moș-Calistrat! am zis eu.

El a râs ca de obiceiu, scuturându-și pletele și risipind pe vânt ninsoare.

— Bine-ai venit, stăpâne, a salutat el pe moș-Alisandru.

— Mulțămescu-ți, fine Calistrat, a răspuns bătrânul Panțiru. Pregătit-ai hârlețele?

— Pregătit.

— Atuncea-i bun. Am adus și noi celelalte meșteșuguri.

Florea a deshămat caii și i-a dus subt alt șopron. A răzimat de-un stâlp cangea în prăjina ei. Am intrat cu toții în șandrama. Ardea un foc într'un colț, răspândind fum până sus la acoperiș, în podul morii, unde umblau pietrele, și la bageaga de unde se vedeau sforul Siretului și depărtările.

La focul de vreascuri și rădăcini, ceaunul pe pirostrii. In ceaun fierbea o mămăligă. In laturea focului, un hârb de schijă în care se rumeneau bucățele de carne afumată de porc.

Calistrat ne-a îndemnat cu voie bună:

— Inainte de-a începe vânătoarea, vă poftesc să vă puneți și domniile-voastre inima la cale cu ceva... După poruncă, am adus ș'o garafă de rachiu de cel bun, dela orânda boierului, ca să cinstim pe creștinii care ne dau mână de ajutor.

Pieirea balaurului era pusă la cale cu vorbe ca toate vorbele. Mărturisesc că mă așteptam la cu totul altceva, la o operație cu totul neobișnuită și dramatică. Oamenii noștri și cei doi gospodari străini au cinstit dintr'o sticlă verde; s'au așezat în jurul mămăligii pe scăunașe cu trei picioare, au luat cu degetele bucățele rumenite de carne. Am aflat că cea mai bună mămăligă dintre acele care se fac între granițele acestui popor e cea fiartă și amestecată îndelung la un foc care fumegă, subt o șandrama de moară; iar cea mai bună friptură e cea din hârbul de ceaun a lui Calistrat morarul.

M'am suit în pod, m'am coborît; am privit fuga pietrelor, am observat mecanismul teicei și al hadaragului; a trecut vreme de-un ceas; oamenii s'au îndestulat. Balaurul îi aștepta cu liniște în bulboană, subt roți, nebănuind că toată zidirea lui Dumnezeu are sfârșit. Liniștea noastră și liniștea lui erau la fel. Oamenii mai aveau adaosă o nădejde — ca să-l dobândească, întrebuințând măiestrii viclene.

Moș-Alisandru Panțiru a mai cinstit odată pe cei de față din garafa verde. Și gospodarii străini, și Calistrat, și Florea au răspuns cu potrivite vorbe, pomenind numele Domnului Dumnezeu care are grijă să ne îndestuleze cu cele plăcute vieții. Mai erau puține grăunțe într'un coș; pe urmă morarul avea să oprească și piatra ce mai măcina.

Iată că intră în grabă Lisaveta lui Gheorghe Cucu, purtând din toată puterea ființii ei un tăbultoc.

— Mă rog dumilorvoastră, zice ea cu glas trudnic, lepădând tăbultocul la pământ; mă rog nu mă lăsați și măcinați-mi. Faceți-mi rând că tare-s grăbită, ajutați-mă să mă întorc numaidecât. Tătuca-i rău și rău, și tot mai rău de asară.

Moș Alisandru o privea cu mirare. Florea Panțiru cu uimire. Rămăsesem și eu cu gura căscată, ca și Florea.

— Dar bine, fată, întreabă bătrânul Panțiru, dacă ai avut de măcinat, de ce n'ai încărcat grăunțele în căruța noastră și, dacă erai grăbită, de ce n'ai venit cu noi...

— Vai, moș-Alisandre, amărîtă sânt și nu ți-oiu putea răspunde.

— Și de ce n'aștepți să te 'ntorci odată cu noi.

— Is cu mare grabă, moș-Alisandre; parcă mai știu unde mi-i capul? Bine-ar fi fost să fi făcut cum spui; bine-ar fi cum zici să fac; dar tare m'aș întoarce acuma, căci l-am lăsat pe tătuca singur. Nevoia asta e ca un biciu care nu-mi îngăduie să stau.

A izbutit și Florea să îngâne:

— Da nu ți-am spus de-asară? Nu te-am așteptat ast'dimineață?

Ea s'a întors c'o mișcare repezită și cu ochi aprigi spre Florea; a vrut să săgeteze o vorbă. Dar abia i s'au mișcat fără sunet buzele și a venit la Calistrat:

— Bădică, nu mă lăsa... l-a rugat ea.

Morarul a apucat tăbultocul și s'a suit să-l toarne în coșul slobod. Intâi i-a luat merticul.

— Nu-i nimica, a zis el către moș-Alisandru; întârzii numai cât aș rosti « tatăl nostru »...

Eu eram sus la bageagă; Lisaveta s'a suit pe trepte în podul morii ș'a venit lângă mine. S'a uitat și ea prin ochiul deschis asupra împrejurimilor și depărtărilor. Se vedea, hăt în josul râului, un călăreț, care venea la umblet pe un cal bălțat.

— Acela-i calul lui Nastasache... a murmurat ea. Are să treacă și pe-aici. Poate se oprește; ori poate nu s'a opri.

— Nu se oprește, am încredințat-o eu; dacă-i aici moș-Alisandru, Nastasache nu îndrăznește...

— Ba a îndrăzni, băiețel, că acuma, de unde până unde, a ajuns să fie prietin cu Florea. Asta n'oiu mai înțelege-o eu niciodată. Așa mi-i de urît acest om...

— Cine, Lisavetă?

— Așa mi-i de urît acest om, Nastasache, care nu se mai află cât mi-i de urît...

Călărețul și-a purtat calul pe-un dâmb. Acolo s'a ridicat în scări, priveghind împrejurimile. Putea, după cal, să-l cunoască oricine că e om boieresc și să se teamă de el. S'a pus iar în mișcare; a ocolit spre duruitoare; a făcut un ocol către sat, apoi a trecut prin preajma morii în direcția de unde se arătase întâi.

Lisaveta lui Gheorghe Cucu a avut o răsuflare prelungă, ca un oftat. Morarul a strigat de jos, dela covată:

— Gata!

Fata s'a coborît.

Calistrat a abătut apa; roțile s'au oprit, moara a stătut. Când am ieșit noi, oamenii străini începuseră a săpa șanț în laturea bulboanei, ca să se scurgă adâncimea și să se împuțineze locul de salaș al balaurului. Florea a pus mâna pe cange.

— Lisavetă, a zis el deodată, răsucindu-se în loc; de ce faci tu asemenea lucruri?

— Care lucruri, bădică? a râs cu tristeță Lisaveta. Da dumneata, *bădică*, ce ai cu Nastasache, de umbli în petrecere cu dânsul? Nu știi că ți-i dușman?

— Nu-i chiar așa, Lisavetă; văd că s'arată om blajin.

— Crede, bădică, crede... a cântat ea clătinând din cap; crede, și pe urmă rău ți-a părea că m'ai prăpădit.

— Prostii de-a muierilor, Lisavetă. Cine știe ce ți-or fi spus!

— Așa, bădică? Asemenea răspuns ai pentru Lisaveta? Să știi că nu pui cangea în balaur; o pui în mine!

S'a opintit cu tărie, săltându-și pe umăr tăbultocul cu făină, ș'a apucat-o repejor, pe o cărare de-a-dreptul spre sat.

Florea a lepădat cangea din mână. In aceeași clipă s'a auzit glasul poruncitor al lui Alisandru Panțiru:

— Vină încoace, măi băiete, am desvălit adâncimea.

Florea s'a plecat și a ridicat repede prăjina cu cârlig. S'a năpustit, ocolind pe după roți, a văzut în groapa cu apa scăzută încordându-se într'o turbureală înfricoșată somnul. A pus cu putere cangea și s'a svârlit îndărăt, smucindu-se spre sine. Oamenii cei străini au apucat și ei și au prins tustrei a trage îndemnându-se cu glasuri speriate.

Moș-Alisandru Panțiru a venit cu toporul și cu cuțitul cel mare de jertfe. Când cei cu cangea au aburcat la mal căpățina somnului, moș-Alisandru,

ținând toporul din scurt numai cu dreapta, a izbit în ea de trei ori cu muchea, făcând din gâtlej:

— Ih! ih! ih!

Iar Calistrat a venit și el cu un maiu de lemn.

— Asta-i pentru rațele mele! a răcnit el pălind.

Balaurul a lunecat pe pajiște cu mișcări moi; moș-Alisandru s'a dus la el cu cuțitul. Mi-am acoperit ochii cu mânile, așteptând ca Florea să tragă cangea din trupul Lisavetei. Lupta cu dihania Siretului nu ținuse decât trei minute; iar eu o visasem nopți și zile. Alisandru Panțiru s'a bucurat de o pradă de cincizeci de ocă. Florea era tot așa de supărat ca și mine.

* * *

De două sau de trei ori pe săptămână îi veneau duducăi Profirița gazetele locale.

Cea mai obișnuită și cea mai grăbită era Casandra lui Ion Gheorghe. A doua, baba Ștefănoaia. Baba Ștefănoaia venea mai greu; avea necontenit îndeletniciri în sat cu lehuze, cu prunci bolnavi; trebuia să doftorească, să descânte; avea a se duce și în șesul Siretului, ori pe dealuri, după buruieni de leac. Le căuta cât mai de vreme. Curând, după ploile de toamnă și după brume, această sfântă farmacie avea a se închide.

— Apoi, duducă Profiriță, s'a deschide iar « spițeria » asta a lui Dumnezeu tocmai la primăvara ce vine, pe la Buna-Vestire.

Baba Gafița Ștefănoaia era crescută ca din pământ, spătoasă și voinică, fără să fie grasă. Mânca puțin și singură, când n'o vedea nimeni, gusta rachiul numai din vârful buzelor și se strâmba cumplit, încrețindu-și buzele încununate cu peri sălbatici cârligați. Avea un neg mare în colțul stâng al gurii și tocmai cu partea aceea a obrazului mă atingea, când se pleca să mă sărute. Fustele și polcuțele-i vechi purtau o mireasmă aspră de piper și cimbru.

Spunea domol, prelungindu-și parcă în descântece vorbirea.

Casandra lui Ion Gheorghe vestise scurt: « o blăstămăție... ».

Era ceea ce s'ar numi la târg « un scandal ».

— Mare poznă, duducă Profiriță, îngâna baba Gafița Ștefănoaia. Mare poznă, duducă Profiriță, căci oamenii îs tot mai păcătoși iar feciorii din ziua de azi au deprins toate răutățile. Când mă aflam eu fată, la tătuca și la mămuca...

Casandra lui Ion Gheorghe a intervenit, de lângă stative:

— Asta va fi fost pe vremea Turcilor, mătușă Gafiță.

— Râzi tu, Casandră, i-a răspuns fără supărare bătrâna; dar tot mai bine era pe vremea Turcilor decât acuma în vremea Nemților.

— Atuncea erai tânără.

— Eram, căci noi femeile toate avem o primăvară şi înflorim. Iar cei care umblau să ne culeagă, se purtau cuviincios şi cu băgare de samă, în vremea aceea. Fiind lăsate dragostele dela Dumnezeu, bine este să le primim. Bine ar fi să mai avem şi minte. Dar în vremea tinereţii, Domnul Dumnezeu dă fetei mai multă nebunie decât înţelepciune. Iar bărbaţilor şi mai multă nebunie decât femeilor. Aşa că se amestecă bătrânii, cu sfaturile, ca să puie rânduială. Dacă-ţi place cu adevărat flăcăul — zicea mămuca — nu-i sta împotrivă decât atâta cât e bine ca să-i fii mai dragă. Şi dă-i o năframă, drept dovadă că te ai bine cu el. Şi ştiind de asta părinţii, şi ai unuia şi ai altuia, pregătesc nunta. Aşa m'a cuprins de după mijloc Ştefan, în sara de Dumineca-Mare, când ne întorceam dela horă. Şi ne-am văzut numai noi singuri a-doua-zi, de Rusalii. Ş'apoi n'au trecut trei săptămâni şi i-am fost cusut năframă cu ibrişin albastru. Eram numai de cincisprezece ani. Nu te uita aşa la mine, Casandră; eram atunci mai frumoasă decât tine. Ş'apoi mama mi-a gătit toată zestrea toamna, şi în Câşlegile celuilalt an am făcut şi nunta. In unele părţi de lume s'auzea că ar fi umblând holeră şi mor oamenii; iar aicea la noi au nuntit şi au ospătat. Mă întorc la vorba mea, duducă Profiriţă, că se înrăutăţeşte lumea. Nu-i chip să intru într'o casă de creştin, în sat la noi, şi să nu mă întrebe gospodina: ce-i cu pozna aceea, babă Ştefănoaie?

— Blestămăţie, mătuşă Gafiţă.

— Aşa-i, Casandră. Tot una-i oricum i-ai spune.

— Da ce este, femeilor? s'a uimit stăpâna casei privindu-le lung.

— Fata lui Gheorghe Cucu... a pornit lămurire grabnică Casandra.

— Ce-i cu fata lui Gheorghe Cucu? Eu o ştiu cuminte şi isteaţă.

— Apoi asta-i. Mata n'o cunoşti? Da nu-i vorba de dânsa.

— Atuncea de cine-i vorba?

— De altcineva, cucoană Profiră dragă, a pornit iar năvalnic Casandra. E vorba de flăcău. Nu mult în urmă s'a brânţăluit în hudiţă cu Nastasache. Vra să zică, noi ştim ce poftea Nastasache vatavul. Păcătosul şi slutul! El socoate că dacă umblă calare pe cal balţat, apoi îi chiar Machedon împărat. Nu-i vorbă, socot eu că până ce nu s'a uitat Lisaveta în ochii lui, el n'a luat foc. Are acest narav Lisaveta: se uită drept în ochii barbaţilor. Şi apoi după ce i-a spus vorbele cuvenite Florea Panţiru, Nastasache s'a tras îndărăpt, dar boala nu i-a trecut şi n'a uitat. Să se puie cu Florea, nu-i dă mâna. Să asuprească pe fată, — Lisaveta nu se teme de asta. A dat el târcoale la horă în ograda lui Vasile Săcăreanu. Lisaveta nu se duce la horă; încă nu i-a făcut maicii sale parastas de patruzeci de zile. Aşa că ce caută Nastasache la Vasile Săcăreanu? Il căuta, cucoană Profiră dragă, pe Florea Panţiru. Nu cu duşmănie, nici cu vorbe rele.

— Ba cu buzele unse cu miere... murmură baba Ştefănoaia.

— Spui bine, mătuşă Gafiţă: cu buzele unse cu miere. Când se rupe hora şi se împrăştie unii încoace, alţii încolo, Nastasache pofteşte pe flăcăi la orândă. Că i-au plăcut danţurile lor voiniceşti, şi are gust dumnealui să-i cinstească. Hai la orândă, la Bercu. Moş Bercule, dă acestor flăcăi, prietinii mei, o vadră de vin. Aduce Bercu vadra de vin. Beau flăcăii, bea şi Florea Panţiru, bea şi Nastasache. După vorbe şi pahare, iaca pe Nastasache frunte lângă frunte cu cine? Cu Florea. Aşa s'au îmblânzit şi s'au imprietinit, care nu se mai află. N'a fost numai de oara aceea. L-a poftit Nastasache pe Florea Panţiru şi în altă sară. Atuncea au fost numai ei doi. Au băut cât le-a plăcut. Pân'ce s'a muiat de tot inima flăcăului. Şi fiind ameţit de băutură, l-a dus Nastasache la una Tudosia văduva. Bărbatu-său Iordache Coşăraru s'a prăpădit în bătălie la Plevna. Şi ea a rămas de-atuncea în laturea coşărelor boiereşti, la marginea satului. Ingraşă curcanii şi claponii curţii. Se chiamă că se pricepe şi-i dă cuconu Iorgu vechilul leafă, pe lângă tain. Dar are această Tudosie altă slujbă, că se duc unii dintre oamenii boiereşti la dânsa, la vreme de sară. L-a dus Nastasache pe Florea Panţiru la Tudosia văduva: asta-i!

Duduca Profiriţa şi-a pocnit palmele.

— *Ce face Lisaveta?*

— *Apoi n'ai văzut* mata ce face? Parcă nu-i în toate minţile. Are dreptate.

— *Acuma* ce are să se întâmple?

— Cucoană Profiră dragă, întreabă-mă şi nu ţi-oiu putea da răspuns.

Casandra lui Ion Gheorghe şi-a ţuguiat buzele, şi-a încrucişat mânile în poală şi n'a mai spus nimica. Istoria ei se isprăvise. Putea lumea să se mire cât pofteşte.

Atuncea a prins a descânta cu vocea-i moale baba Ştefănoaia.

— Să spun eu ce face Lisaveta, duducă Profiriţă. Lisaveta a fost la baba Ursăriţa; au văzut-o fetele lui Iancu Lioara. Babă, zice, nu mă lăsa. Iar Ursăriţa, care-i o vicleană ş'o păgână, o ademeneşte cu vorba, îi cere slănină şi pâne şi rachiu, şi bani, — şi-i făgăduieşte să facă farmece, să puie lumea în rânduială, să-i aducă iar dragostea la vreme de sară. Ce poate să facă o vicleană ş'o păgână? Ce face ea totdeauna-i cu primejdie; căci ea la sfânta biserică nu se duce, rugăciunile nu le ştie şi nu le spune. Invăţăturile ei sunt dela diavol. Se ştie că a făcut de ursită uneia Ruxanda, femeia unui grămătic care era în slujba boierească acum vreo douăzeci de ani la curte. Şi grămăticul acela, Manole Fara cu numele, lăsase pe Ruxanda şi se dăduse în dragoste c'o Unguroancă dela Stolniceni, muierea mecanicului boieresc dela Stolniceni. Şi-i face pe ursită Ursăriţă şi împlineşte ea toate câte le ştia săvârşi ca să se stângă Unguroaica dela Stolniceni, să piară de bubă neagră, de inimă străpunsă, de astmă şi neputinţă. Ş'a murit în clipă Ruxanda, femeia grămăticului, duduie Profiriţă. Asta-i Ursăriţa. De când o cunosc eu! Va fi având ştiinţă de unele bune, dar săvârşeşte destule rele. Nici îndrăzneşte să se ducă la preot; nici cutează să intre în biserică.

Acuma ea, pe Lisaveta, a purtat-o cu vorba. Nu s'a dus să-i facă nimica. Ce i-a spus ea a fost numai ca s'o ademenească; s'o mai cheme odată, şi încă odată. Căci dacă o chiamă până într'a şaptea oară, apoi fără ea nu mai

poate. Și când a veni Ursărița, fata are s'o primească cu bucurie, și mai ales cu bani și daruri. Și mai ales are să aibă credință că i-a face Țiganca bună treabă, și i-a mai făgădui și altele. Iar vicleana și păgâna știe că, dacă s'a dus într'o sară un flăcău la o muiere ca Tudosia văduva, apoi de multe ori acolo nu s'a întoarce. Căci acolo-i poartă deschisă. Iar în Florea Panțiru nu se află stricăciune, ca 'n Nastasache vatavul. Florea Panțiru e fecior cuminte, din neamuri. Așa că el tot la dragostea lui se întoarce, cum se duce vătuiul la același izvor în care i s'au oglindit întâi ochii și unde-i place lui cu adevărat. Este un descântec:

Pădurea-i umbroasă,
Apa răcoroasă,
Iarba de matasă...

Apoi apă răcoroasă și iarbă de matasă se află numai când e dragoste. Așa că Florea are s'o caute iar pe Lisaveta. Și atuncea vicleana și păgâna are să se laude că i l-a adus ea. Mai bine m'ar crede fata pe mine. Că eu i-l menesc fără farmece și primejdii, ci cunoscând numai năcazurile și patimile omenești.

Duduca Profirița a oftat, rămânând pe gânduri. In ochii ei lucea ca o lacrimă mila pentru fata lui Gheorghe Cucu.

— Știu eu? a șoptit ea.

Casandra s'a răsucit pe laița stativelor:

— Crezi dumneata, mătușă Gafiță, dar eu n'oiu crede.

Baba Ștefănoaia a zâmbit:

— Casandră, a zis ea, când vei fi ca mine, urită și de șaptezeci și opt de ani, ai să crezi și tu.

Mama s'a înseninat la aceste vorbe, având în ochi și pe buze surâs, ca o puzderie de soare.

— Numai așa s'ar putea liniști biata Lisavetă, a zis dumneaei către amândouă gazetele sale. O văd de câteva zile umblând vârtej în toate părțile; caută și nu găsește; se ostenește și nu se poate odihni. Duminica ce vine, vra să facă parastasul pentru maică-sa. Am înlesnit-o cu grâu și zahar pentru colivă. A veni și mi-a țese în schimb în zile de ploaie, căci e fată vrednică și mă pot bizui pe dânsa. ...

— Mda... a oftat Casandra lui Ion Gheorghe. Asta într'adevăr ar fi mai bine să facă, decât să bată drumurile ispitind în toate părțile. Ce știe lumea de Tudosia? Cine l-a văzut pe Florea intrând la Tudosia? Ce vorbe grăiau unul către altul Florea și Nastasache într'o noapte când se întorceau dela ordndă? Era lună... Se tot opreau, își spuneau ceva tainic și râdeau... Băteau cânii la ei... Să fiu eu ca Lisaveta, nici nu mi-ar păsa. Măi băiete, frumos ți-am dat, vechiu și urît ai căutat în altă parte; să-ți fie de bine, de tine nu mai vreau să știu.

Baba Ștefănoaia a îngânat:

— I-i drag flăcăul.

— Atuncea s'o doară, n'am cum s'o ajut. Macar să nu se facă de râs.

— Vine Lisaveta! a tresărit dintr'odată dela locul său mătușa Gafița.

Chiar în clipa aceea s'au auzit în cerdac pași, s'a deschis ușa și fata a intrat. A venit la duduca Profirița închinându-se și sărutându-i mâna. Aceeași ceremonie a îndeplinit-o către baba Ștefănoaia. Duduca Profirița a întrebat:

— Ce mai faci, Lisavetă?

Cu privirile înnegurate, fata a strâns din umeri. Viața pentru dânsa nu mai avea înțeles. Lumea se mișca și vorbea zadarnic în juru-i. Intrase în cameră din lumina unei zile blânde și aurii de Septemvrie și totuși purta în toată ființa un fel de răceală crâncenă.

Casandra i-a zâmbit cu priitenie prefăcută:

— D'apoi bine-mi pare că te văd, Lisavetă. N'aud de tine nimica, nu știu unde ești și ce faci. Așa-i toamna, când toate de pe câmp și din gospodărie te strigă.

— Așa-i, a oftat Lisaveta.

S'a așezat pe un scăunel, lângă stăpâna casei. Ii înghețaseră ochii și gura; nu voia să facă nicio mărturisire. Atunci gazetele s'au ridicat și s'au dus, neîndrăznind să adreseze mamei nicio privire de înțelegere. Era în toată înfățișarea fetei un fel de putere a durerii, de care s'au sfiit.

După ce au plecat ele, ochii fetei s'au întors spre duduca Profirița, dintr'odată încălziți de o rugăminte:

— Știi de ce-am venit la mata, duducă Profiriță?

— Spune, Lisavetă; te-ascult.

— Mi-ai spus mata, duducă Profiriță, alaltăieri, când m'ai chemat să-mi dai grâul și zaharul — bogdaproste și-ți sărut mâna...

Fata s'a întrerupt, ca să sărute ușurel și cu delicatețǎ mâna mamei și pe dos și în palmă.

— Mi-ai spus mata așa, că dorești să te duci într'o zi la țintirim, unde ai și mata un mort mititel, sărăcuțul... M'aș duce și eu cu mata; eu am acolo pe mama și-mi trebue... E o vreme afară, duducă Profiriță, ca 'n grădina raiului. Așa socot eu că va fi fiind acolo, unde-i mama, și unde-i și puiul matale. Vorbim noi aicea de dânșii; vorbesc și ei acolo de noi.

— Merg, Lisavetă, a răspuns mama fără avânt. Crezuse întâi că fata lui Gheorghe Cucu venise ca să i se mărturisească; dar Lisaveta urma să stea închisă în sine.

După ce duduca Profirița s'a gătit, au ieșit amândouă prin fundul grădinii, printr'o portiță care da în câmp. Pe o cărare, au ajuns la un drumușor de hotar despărțind ogoarele sătenilor de trupul cel mare al moșiei boierești. S'a dus pe drumușorul de hotar până la țintirim, prin liniștea de aur a zilei. Pe azurul cerului nu era o pată. Pe întinderea miriștilor boierești nu se zărea

nimeni. In apropierea țintirimului, o vulpe roșie ca focul a ieșit dintr'un tufiș; s'a depărtat târîindu-și coada lungă prin păiușuri.

Moș Gheorghe Talianu, paznicul, le-a ieșit înainte; le-a deschis portița dela «calea eternității», cum era scris pe-o tăbliță că se chiamă satul lui de morți; după aceea s'a dus către muierea sa, pe un ogoraș, unde amândoi se îndeletniceau în ziua aceea să scoată cartofe.

Ileana paznicului e «moldovancă de-a noastre...» lămurea duducăi Profiriței Lisaveta. Și iaca, l-a luat pe acest papistaș pribeag. Da acuma moș Gheorghe s'a făcut și el «creștin», umblă îmbrăcat ca noi, se spovăduiește și se împărtășește la popa Petrea.

Se auzea în urmă, pe ogor, glasul de ceartă al Ilenii. Il mustra aspru și ascuțit pe Talianu ei. Până ce moș-Gheorghe s'a oprit, s'a răzimat în coada sapei, și-a scos din gură luleaua și i-a adresat prin barba-i căruntă o sudalmă adevărată și bărbătească. Muierea și-a plecat nasul în pământ și a prins a lucra mai cu hărnicie. Lisaveta a pufnit de râs.

Au intrat în țintirim. Era la Pașcani un țintirim pentru toți morții acelor locuri — ori de ce rit creștin ar fi fost. Nemții și Leșii din Gară, târgoveții venetici, sătenii băștinași, își aflaseră hodină toți în același liman de pace. Mormintele catolicilor, de o parte, erau încă împodobite de florile crutate de brumă. Au trecut dincolo de mormintele catolicilor; apoi s'au oprit, ca să se orienteze, între crucile de lemn, printre tufe de trandafiri și lemnul-Domnului. Lisaveta a scos din sân lumânărele de ceară și mănunchește de busuioc uscat. A întins duducăi Profirița un mănunchеș și a aprins făclie. A lăsat-o la mormântul puiului, și ea a trecut mai departe cu lumina. Dintr'odată s'a prăvălit la pământ, ca și cum ar fi tăiat-o dela glesne o coasă. A așezat cu grijă, la cruce, florile uscate și făclioare, după aceea a cuprins în brațe țărâna și a prins a boci.

Plângea, cânta și spunea lucruri neințelese. Duduca Profirița le auzea nedeslușit; ar fi dorit să aibă liniște, ca să-și poată lega și dumneaei inima sa de-a mortului său. In același timp simțea o curiozitate să deslușească dacă Lisaveta să tânguie și se mărturisește moartei.

Intr'adevăr, se tânguia și se mărturisea:

— Mămucă, mămucuța mea, cânta ea; de ce m'ai lăsat pe lumea asta singură și amărâtă? te-am avut pe dumneata și nu te mai am; o dragoste am avut și s'a prăpădit cum te-ai prăpădit dumneata. Of! of! nu mai am putere să trăiesc aici. Mai bine cu morții decât cu viii...

Duducuța Profirița și-a simțit pieptul sfâșiat de durere și-a prins a lăcrăma și ea pe mormântul puiului său. Ii picurau lacrimi fierbinți pe cele dintâi flori ale gropii. Erau flori de merișor albastru ca cerul de deasupra. Erau florile copilului său și ale durerii sale și le privea totuși cu plăcere.

Lisaveta a contenit dintr'odată; s'a ridicat în picioare s'a venit domol apoi lângă duduca Profirița, îngenunchind, ca să bocească și pe «puiu»,

cum spunea ea. L-a bocit și pe puiu cu vorbe știute și cântate. Pe urmă s'a răcorit și a tăcut.

Amândouă s'au întors domol, pășind prin singurătatea mormintelor, lăsând în urmă făclioarele aprinse. Nu adia nici cea mai ușoară boare de vânt.

Făcând cale întoarsă pe lângă șanțul de hotar, Lisaveta dintr'odată a început să se mărturisească; și a spus duducăi Profirița toate câte o sfâșiau și o chinuiau. Era tocmai ce știa dumneaei dela gazetele sale; și se mira în sine cât de bine despicase lucrurile baba Ștefănoaia. Avea deci nădejde și în prorocirea ei.

— Ascultă, Lisavetă, a zis mama; tu să fii răbdătoare, căci acel care ți-i drag are să se întoarcă la tine.

— Să te-audă Maica-Domnului, duducă Profiriță, a răspuns Lisaveta, oftând.

Și-a trecut palma pe dinaintea ochilor, ca s'alunge parcă o nălucire pustie, apoi s'a răsucit aprig spre duduca Profirița.

— Cum crezi mata să fac? Tare te-aș ruga să mă sfătuești. Abia astăzi a trecut pe la mine baba Ursărița. Mi-a adus o pană de pasere măiastră, ca s'o pun în perna lui Florea. Cum să fac, cum să i-o pun? Doar s'o rog pe Nuța, cumnată-sa. Cu Nuța trăiesc bine, sântem prietine. Aș putea s'o rog pentru facerea asta de bine. Numai să nu afle cealaltă cumnată, Paraschiva cea cu nasul mare. Paraschiva asta n'o poate suferi pe Nuța, de aceea nici pe mine nu mă poate suferi; i-s ca o bubă în ochiu. Când stau amândouă nurorile față de moș-Alisandru, apoi cârnesc din nasuri, una într'o parte, alta în altă parte. Dar poate s'a putea feri Nuța și i-a putea pune lui Florea pana descântată.

Și mi-a mai spus ceva baba Ursărița. M'a mustrat că umblu cu straiu mohorît: parcă-mi ninge și-mi plouă. Zice că tocmai acuma se cuvine să umblu mai gătită și mai înflorită. Știu eu ce să zic? Mata ce spui, duducă Profiriță.

— Eu aș zice că s'ascultăm pe femeile bătrâne, a răspuns duduca Profirița. Ele știu mai multe decât noi.

* * *

Pe o zi umedă, închisă pretutindeni de nouri, Florea Panțîru venea c'o căruță plină de lemne din pădurea Stolnicenilor. Când și când vântul pălea cu șfichiuri de sloată.

Flăcăul era bucuros că poate face popas la moară, ca să se mai desmorțească. De aceea se și abătuse din drumul mare ocolind pe subt Prisaca Duruitoarei.

Siretul curgea scăzut în singurătate; lunca era goală, ogoarele omenești de pe râpă și șesul boieresc unde se făcea grâul cel bun se întindeau pustii. Toată lumea din sate era strânsă în case, ca țistarii în tainițele lor; postul

Sfintei Naşteri începuse, sărbătorile de iarnă se apropiau. De aceea şi Florea se dusese la lemne, din îndemnul lui moş-Alisandru. Nu era vreme prielnică de cărături; gospodarii din vatră aşteptau pârtie de omăt ca să se ducă la pădure. Insă Alisandru Panțiru avea socoteli ale sale. Mai întâi, până în sărbători vremea s'ar fi putut înrăutăți fără îngheț şi fără ninsoare, şi atunci adusul lemnelor dela pădure s'ar fi făcut mai anevoie. Al doilea, după ce-a da omătul şi s'a pune drum bun de sanie, omul chibzuit are altele de îndeplinit, mai cu folos pentru gospodărie şi plugărie. Toate i le înşirase bătrânul pe degete lui Florea, aşa că flăcăul se supunea ca un rob ce se afla al unchiului său şi ca un fin, şi mai ales ca unul ce nădăjduia să aibă un sprijin când va fi să se aşeze şi el gospodar la casa lui.

Acea vreme nu era depărtată: numai dorobănția să şi-o isprăvească. Făcea armată la « schimbaşi ». La câteva luni îi venea rând să se înfățişeze la companie, în târg. Primăvara, câteva săptămâni la o concentrare. Miliția i se părea uşoară; acuma la urmă, i se păruse mai grea, din pricina unor năcazuri.

Toate ale vieții îl împovărau din pricina acestor năcazuri. Şi drumul acesta la lemne i-a scos atâta năduf, încât îi vine să-şi blesteme zilele. In pădure hârtoape şi glod. La întors, caii nu suie bine la deal, nu opresc îndestul la vale. Frig şi umed. I-i foame. Ii lipsesc toate.

Ii lipseşte mai ales o fată care i-i dragă. Altădată ştia că *se poate îndrepta* în spre casa ei ca în spre o vatră cu foc blând. Acuma nu mai poate nădăjdui, căci florile de astă vară s'au scuturat şi au înghețat. Va fi fiind şi el vinovat ca un om cu pacate, care nu se află om fără greşală pe lumea asta; dar şi aşa ființă aprigă cum s'a arătat Lisaveta nu s'a mai pomenit. Numai îl împunge cu vorba şi cu ochii. N'are ochi, are săgeți fata asta. Când îi era lumea dragă şi era soarele încă în putere în aceste locuri, la Prisacă, apoi se lipea Lisaveta de el ca o mieluță. Acuma a scos ghiare. Şi numa ia aşa întoarce privirile, parcă el n'ar fi nimica. Câteodată îi vine s'o apuce şi s'o sdrobească. Dar cu cât i-i mânia mai iute, au atâta hotărîrea i se usucă mai grabnic. Acuma îi întoarce semeția pe care o avea el, când ea i se supunea subt umăr şi-l ruga şi i se tânguia: « bădică, bădişorule... rău are să-ți pară când eu n'oiu mai fi şi te-i afla singur... ». Acuma s'ar duce el să-şi plece fruntea, dacă ar fi după focul care îl mistuie; însă unui bărbat i se cuvine să fie dârz. Aşa-i lasat dela Dumnezeu de când lumea asta.

Intâmplările cu Nastasache şi cu Tudosia s'au dovedit nişte puneri-la-cale. Căci Nastasache țintea să-l lase în preajma văduvei aceleia şi să-l adoarmă cu minciuni, întorcându-se iar la cărările şi la pârleazul din fundul grădinii ştiute. Noroc de câni. Moş-Alisandru cunoştea ori nu cunoştea despre ce e vorba şi ce se punea la cale; cum simțea că este ceva, striga către un fecior, ori către o noră, ori către un copil, să sloboadă dulăii din lanțuguri. Mai ales cânele cel cu blana roşie, pe care-l chiamă Pârjol, se izbea şi rupea ca un lup. S'a nimerit să deie chiar el însuşi drumul cânilor în unele nopți. Şi contenindu-şi rătăcirile lăturalnice la Tudosia, s'a aflat întru părăsire şi jale, căci Lisaveta părea a nu-şi mai aduce aminte de ceasurile bune pe care le-au fost petrecut ei în acea vară luminată.

— Stați, băieți, a zis cu blândeță Florea, când a ajuns în bătătura morii. Hodiniți şi voi; să vă dau o țâră de orz.

Simțea o milă. Nu atât pentru cai, cât mai ales pentru sine.

In şopronul de lângă şandramaua morii, câteva căruțe cu boii dejugați. Moara umbla; oamenii toți înlăuntru, ca pe o vreme nemilostivă ca aceea.

După ce-a scos cailor zăbalele şi le-a pus în capete trăistile cu grăunțe, Florea Panțiru a intrat în şandrama, desfăcându-şi de pe el sumanul de pănură şi scuturându-şi de sloată căciula. Era ca totdeauna foc la vatra veche, şi fum. Prin acel fum toate i se păreau ca nişte vedenii. Oameni şi muieri. Au venit cu săculteţele ori tăbultoacele pe umăr. Macină şi se întorc pe jos, căci cei mai mulți n'au vite de ajutor. Până ce le vine rândul, răşnesc din gură vorbe goale şi poveşti. *Ce-ar fi să fie şi Lisaveta la moară?* Asta-i numai o nădejde. *Dintr'o privire* înțelege că Lisaveta nu-i acolo.

— *Noroc bun!* salută el.

— *Noroc bun!* răspund oamenii dela foc.

— *Mulțămim* dumnitale, adaogă şi Calistrat morarul. Ai umblat bine, Floreo? Găsit-ai lemne?

— Am găsit; dar binele ce-am avut îl doresc duşmanilor. Drum greu, curge sloată...

— Aşa-i în luna lui Noemvrie, grăieşte un uncheş cu lulea. Acuma omul cuminte şede mai mult pe lângă vatră. Scoate nasul afară, să vadă de unde suflă vântul. Dacă suflă din crivăț, apoi se întoarce în casă şi se dă iar pe lângă foc. Abia îndrăzneşte până la moară şi încă şi atuncea numai când nu poate sta pe loc de gura nevestei. S'a isprăvit făina? Atuncea dă o fugă până aicea şi Calistrat îi face rând la vreme. Dar alții, ca Florea şi ca moşu-său, vor să adune bogățiile pământului.

— Care bogății, moş-Ilie? se apără Florea. Se chiamă că uncheşul meu mi-i nănaş şi stăpân. Poronceşte el şi eu săvârşesc.

— Cât e iarna de lungă voi nu vă hodiniți.

— Apoi ei nu fac boieresc, râde Calistrat. Au dragoste să muncească, căci nu-i mână nimeni cu harapnicul. Pe când alții, vai de sufletul lor.

— Ferice de cei care pot agonisi, grăieşte filosoful cu lulea. Cei care nu pot agonisi să se mângâie cu vorbele din carte: Gol am ieşit din pântecele maicii mele; gol am să intru. Căci pântecele maicii noastre e pământul dintru care am fost zidiți.

— Bag samă că şi dumneata, moş-Ilie, faci ceva; iarna. Ceteşti cărți, ca boierii.

— Nu-s boier, dar citesc. Cărțile boierilor îs de prin țările nemțeşti, pe unde se plimbă ei şi huzuresc. Eu am un gromovnic pentru nevoile noastre. In el se arată schimbările vremii, soarta oamenilor după zodii, se spune când va fi foamete, bolişte şi gâlceavă între împărați.

Calistrat se interesează:

— Are să fie, poate, vreun războiu?

— Ferească Dumnezeu, măi băiete. Ajung atâtea năpăşti pe capul plugarilor; nu le mai trebue şi prăpăd, de gustul şi petrecerea împăraţilor.

Oamenii au încuviinţat cu însufleţire asemenea vorbe. Prorocia asta îi place şi lui Florea Panţiru. Numai în vreme de pace se intemeiază gospodăriile cele bune. Astfel încât are să-şi intemeieze şi el gospodăria lui.

— Sacii noştri i-ai pregătit? întreabă el pe Calistrat.

— I-am pregătit; te aşteptam.

— Atuncea mai stau puţintel, cât oiu fuma o ţigară şi mi-oiu desmorţi mânile la foc.

Când să puie răspunsul cuviincios Calistrat, iaca, de unde era mai mult fum şi negreaţă, a ridicat o mână ca o cange baba Ursăriţa. Florea nici n'o băgase în samă până atunci. Ca un fel de sfială l-a lovit uşor.

— Ia-mă şi pe mine până în sat, voinicule... a rânjit ea. Am o traistă de făină, da-i destul de grea pentru bătrâneţele mele. Ţi-i face o milă ş'o pomană cu biata babă Safta Ursăriţa...

Flăcăul se socotea puţintel ruşinat de zâmbetele oamenilor care erau de faţă. Cunoştea el că, de câte ori grăieşte un faraon ori o faraoancă, Românii noştri au obiceiul acesta să-şi întindă buzele şi să-şi arate dinţii; însă el cunoştea şi altceva în jimbăturile acestea: că în loc să ducă tinereţă şi frumuseţă, soarta i-i să ducă o babă slută. Pentru braţul lui, Lisaveta ar fi fost ca o pană de păun. Pe când pe Ursăriţa asta n'au s'o poată urni caii din loc, aşa-i de grea.

— Bine, mătuşă Saftă, te iau, a zis el, întorcând fruntea, ca să nu mai vadă adunarea dela vatră.

S'a grăbit să-şi fumeze ţigara, apoi şi-a cărat sacii şi i-a aşezat în căruţă afară, de-asupra lemnelor, învălindu-i c'un ţol. Baba Ursăriţa a fost numaidecât pe urma lui, tăbărcindu-şi traista de făină. Florea a făcut loc şi traistii lângă saci. A strâns orzul în chilna de dinapoi, în paie, a pus cailor roibi căpiţelele, şi din când în când trăgea cu coada ochilor spre babă. A văzut-o că-şi strânge luleaua în tureatca ciubotei şi-şi îmbodoleşte capul c'un şal vechiu.

— Nu ţi-i frig, mătuşă?

— Nu. Chiar de mi-ar fi, mi-i da dumneata oleacă de jar, din acela pe care-l ai în trup şi te mistuie. De ghiaţă să fiu şi de stâncă de piatră, şi mă topesc.

Florea Panţiru nu putea răspunde; limba asta încă nu ştia s'o vorbească; dar înţelegea.

A făcut Ursăriţii loc înainte, pe maldărul de paie. S'a aşezat şi el alături, în dreapta. A îndemnat caii şi-au pornit.

— Lasă-i mai încet, a protestat baba Safta, că numai două măsele mai am, şi nu mi-a fi bine să le prăpădesc. Mai am nevoie de ele doi ani. Ştiu că dumneata te-ai duce cât de repede.

Florea a mormăit ceva, strângând din umeri.

Baba Ursăriţa l-a privit pieziş:

— Du-te mai domol, numai să te duci bine.

— Nu te 'nţeleg ce spui, mătuşă Saftă.

— Să nu te ruşinezi, voinicelule, şi mărturiseşte că înţelegi prea bine. Dar socoţi că unde ar fi bine să te-aştepte, nu te-aşteaptă nimeni.

— Ai venit anume la moară, babă? Ai ştiut că trec cu căruţa?

— Poate am ştiut.

— Te-a trimis cineva?

— Nu m'a trimes nimenea. Dar cunosc eu ce gândeşti şi ce-ţi trebue. Nu-i nevoie să-ţi stâng frigarea, nici s'ascult ghiocul, nici să-ţi dau în cărţi şi 'n bobi. Numai m'am uitat la dumneata şi-am văzut tot. Ai ochi negri. M'am uitat până în fundul lor.

Florea a râs, privind într'o parte.

— Ce-ai văzut? N'ai văzut nimica.

— Ba după ce ţi-oiu spune ce mi s'a arătat, n'ai să mai rosteşti vorba asta. Fă bine, voinicelule, şi vâră mâna pe subt suman în chimir. Şi scociorăşte acolo numai c'un deget. Scoate o băncuţă şi dă-o babei Safta, că tare-i face trebuinţă. Ş'apoi ţi-a spune baba Safta toate.

Florea Panţiru a ascultat cu uimire aceste vorbe. Intr'adevăr avea într'o despărţitură a chimirului câteva piese de argint de câte cinci lei şi de câte doi lei, şi alăturea, într'o despărţitură mai strâmtă, trei arginţi de câte un leu şi-un bănuţ de-o jumătate de leu. Erau banii lui. Banii unchesului, rest dela vama pădurăriei, îi avea în buzunarul dela suman. Urmând poruncii, a scociorît banul de argint pe care i-l cerea Ursăriţa şi i l-a dat. Ea l-a prins numaidecât în cângi şi l-a mistuit în chimirul ei.

— Ai un năcaz! i-a spus dintr'odată Ţiganca cu alt glas. Caii abia mergeau la pas prin sloată. Lui Florea i s'au înnegurat ochii ş'au prins a-i vâjâi urechile. Ai un năcaz mare, voinicelule. Noaptea, nu dormi; ia aşa mi te răsuceşti, ca pe grătar. Ai mânca; ai ce, dar n'ai gust şi plăcere. Of-of-of! asta-i boală de dragoste!

Florea îşi ţinea firea; inima îi bătea cu nelinişte.

— Gâcit-am au ba?

Flăcăul a înghiţit greu şi a încuviinţat, aplecându-şi repede fruntea de două ori.

— Să-ţi spun ce să faci ca s'ajungi unde pofteşti?

— Poate socoţi, babă, că poftesc să mă duc unde vorbea lumea? Lumea nu ştie nimica.

— Lumea nu ştie, dar baba Ursăriţa ştie.

Florea a râs, rătăcit:

— Ce ştie baba Ursăriţa?

— Dacă mai dai o băncuţă babei, ţi-a spune şi asta. Ţi-a spune şi altele.

— Nu-i mai dau.

— Ba dă-i, țucu-ți ochii negri. Pe dragostea dumnitale o chiamă Lisaveta.

Flăcăul a vârît mâna în chimir și a tras un leu de argint. L-a trecut babei.

— Cunoscutu-ți-am inima bună, ochi-negri! a rânjit ea. Să știi că ți s'au sfârșit necazurile. Ți-a veni somnul; ți-a veni pofta de mâncare. Până acum n'ai îndrăznit: a fost între dumneavoastră mânie și scârbă. Ai dușmani care te-au pârît și te-au grăit de rău și ți-au închis cărările. Și mai cu samă o babă descântătoare și fermecătoare ți-a fost împotrivă. Dar nu-s eu aceea, să știi că e alta. Eu îți desfac, voinicule și bunule, și-ți dau sfat cu folosință. Ascultă la baba. Asculți?

— Ascult... a răspuns înnăbușit Florea.

— Ascultă și vâră în cap. Să știi că fata se află acuma în primejdie: așa mi se arată mie. Ș'acum e vremea să te duci, ca să i se moaie îndârjirea. Căci ea te iubește, suflete, și numai pe dumneata te are și numai în dumneata crede. Dă mâna. Nu asta; dă mâna dreaptă.

Florea i-a dat dreapta.

— Cum pun eu mâna pe mâna ta, așa să pui tu această mână pe mâna ei. Vorbe să nu-i spui. Să intri la înserat astăzi, la dânsa. Să te duci la dânsa. Și să pui mâna ta pe mâna ei și să-i prinzi mâna dreaptă. Și să taci. Și când ți s'a lăsa la piept, numai atuncea spune-i ce te-a ajunge mintea și cum te-a învăța inima. Ințelesu-m'ai?

— Ințeles.

— Atuncea oprește, că baba se dă jos aicea, la marginea satului. Și să faci cum te învață Safta Ursărița. Și când oiu veni cu sămănatul în ziua de anul nou să nu uiți și să faci babei dar după bucuria dumnitale. Rămâi sănătos; fă cum ți-am spus și ți-a fi bine. Eu îmi iau făina și dusu-m'am.

Florea Panțiru a rămas singur. A oftat, luminându-se de-o nădejde și i s'a umplut ființa de-o dulceață și de-o amărăciune.

A îndemnat caii spre casă.

* * *

Când a ajuns la poarta Panțirului, sporiseră roiurile de ninsoare iar ploaia se împuțina.

« De-acuma se pune iarna... » se gândea flăcăul pe când deschidea porțile și dădea glas, cu un hăulit prelung.

In casa cea mare s'a văzut mișcare prin geamurile fără perdele ale chiliei bătrânului. Lampa a fost așezată pe prichiciul uneia dintre cele două ferestre, luminând o parte din ogradă și o învălmășală mânioasă de fulgi. Când căruța cu cei doi căluți roibi și cu Florea a trecut spre șură, a ieșit și moș-Alisandru din casă, îmbrăcat ca pentru o vreme ca aceea și c'o căciulă buhoasă în cap. Au sunat pe rând și ușile căsuțelor celor mici și au ieșit pe prispe Nuța și Paraschiva întrebând dacă este nevoie de ajutor. Constantin și Dumitru, feciorii moșului, bărbații lor, nu erau acasă. Se duseseră la târg ca s'aducă « gază » și sare. Nu se întorseseră încă.

— Stați și vă vedeți de treabă! le-a poruncit bătrânul. Ce avem de făcut isprăvesc eu și cu Florea.

Flăcăul deshămase grabnic caii și le dăduse drumul slobozi în grajd, la iesle. Apoi apucase cei doi saci de făină, câte unul subt fiecare braț, și cu pași mari se dusese să-i trântească în cămară, în casa de sus. Se auzise de afară bufnitul lor. Fără nicio întârziere se întorsese și pornise a descărca de lemne căruța, svârlind trunchiuri mari și despicături de ulm și fag subt un șopru. Bătrânul se uita la dânsul și clătina din cap. Da să se apropie și el, domol, ca s'ajute; n'avea când prinde ceva cu mâna. Umbra lui și-a lui Florea se încrucișau, se apropiau și se desfăceau în întunerecul ușor luminat; iar viscolul se ințețea în pata de lumină a ferestrei. Printr'un brad bătrân, înalt și singuratic, din ograda lui Gheorghe Cucu, a trecut cu șuiet aspru vântul.

— Ho, ursule! a strigat dela o vreme bătrânul către Florea. Mai stăi și mai răsuflă; lasă-mă s'apuc și eu ceva.

Florea a mormăit două vorbe neînțelese.

— Aprinde-ți o țigară, a urmat bătrânul. Vreau să-ți spun ceva. N'auzi?

— Ba aud, uncheșule.

— Atuncea contenește. Parc'ai venit din împărăția unde se bat munții în capete și unde sălășluiesc Strâmbă-lemne și Sfarmă-piatră. Doar nu ne alungă Turcii.

Flăcăul s'a oprit deodată, răsuflând foc pe nări.

— Răsucește-ți o țigară... a poruncit moș-Alisandru. Așa. Acuma, dacă te-ai mai domolit, spune-mi tu mie ce ai de-o bucată de vreme.

— Ce să am, uncheșule? N'am nimica.

— Ba ceva ai tu, că de-aceea te-am văzut schimbat. Altfel îmi umblai astă-vară; altfel îmi umbli acuma. Având și eu ale mele griji, n'am prea înțeles și te-am lăsat în boii tăi. Iaca, azi o văd pe năcăjita asta, Lisaveta lui Gheorghe Cucu. Se oprește în drum și mă 'ntreabă de tine. Ce-i fi făcând și unde ești. Să mă oprească pe mine Lisaveta în drum și să mă întrebe de tine, când numai zăplazul vă desparte, mi s'a părut ciudat. Mă uit la dânsa. Plânsă. — Dar ce s'a întâmplat, Lisavetă? — Imi spune ea că lui Gheorghe Cucu a venit și i-a cetit părintele Petrea; și l-a și împărtășit. Puțin mai are și se duce și tată-său, cum s'a dus maică-sa. Rămâne singură. Dar mai mare jale i-i că prietinii întru care a crezut ea au uitat-o cu totul. De care prietini e vorba?

Florea tăcea, cu inima bătând de nădejdea lui aprigă.

— N'auzi, măi băiete?

— Ba aud, uncheșule.

— De altcineva nu poate fi vorba decât de tine. Căci astă-vară știam că te ai bine cu Lisaveta. După ce am ajuns acasă, am cercetat și pe Nuța. Mi-a spus ea toate. Eu am avut alte griji și n'am fost băgat de samă. Dar acuma vreau să știu din gura ta ce gând ai.

— Sărut mâna dreaptă, uncheșule și nănașule, a mărturisit feciorul; eu am avut gând bun. Dar a fost între noi o supărare.

— Am înțeles și asta. Spune și Nuța că numaidecât să te duci s'o vezi, fiind fata intru mare amărăciune. Dacă a avut mânie asupra ta, acuma i-a trece. Așa socoate și Nuța. Ele în de ele, femeile, știu mai multe.

— Sărut dreapta, uncheșule și nănașule, m'am fost hotărît și eu de bună-voia mea să mă duc. De aceea grăbeam să descarc de lemne căruța.

— Atuncea-i bun și bine faci. Lasă în sama mea lemnele. Tu du-te și te schimbă; poate găsești la Gheorghe Cucu pe părintele Petrea. Cum ai să te duci cu straiele dela pădure? Nepotu-meu de frate, ca un fin al meu ce se află din sfântul botez și mi-a fi fin și când a pune pe cap cunună, nu se cuvine a se înfățișa ca un argat. Noi sântem din neamuri și ne ținem mai sus. Și având plăcere pentru o fată vrednică și cuminte cum o cunoaștem pe Lisaveta, nu putem s'o lepădăm ca pe mărul mistreț din pădure, după ce am mușcat odată din el. Bună-i vorba asta a mea, finule?

— Sărutăm dreapta, uncheșule și nănașule, e bună.

Florea a venit supus la bătrân să-i pupe mâna. După aceea s'a repezit cu capul gol prin roiul viscolului, ca să puie pe dânsul schimburi nouă. Când era aproape gata, aruncând pe dânsul toate cu mișcări rupte și aprige, a venit și Nuța de jos și s'a oprit în prag privindu-l cu ochii mari.

— Te duci?

— Mă duc.

A fost în clipă în uliță și din uliță, cu capu 'nainte, a împuns ușa casei lui Gheorghe Cucu. Ușa aceea nu se deschidea destul de repede.

Pe urmă s'a deschis spre întunerecul tinzii. Prin crăpăturile ușii a doua, din dreapta, răzbea lumină. Cu inima învălmășită Florea a ridicat clampa. Bătăile inimii i s'au oprit în gâtlej. Socotea că n'are să poată vedea lămurit; dar a văzut-o întâi lămurit pe Lisaveta. Sta dreaptă în mijlocul casei, cu brațele lăsate în lungul trupului și albă la obraz. Gătită cu îngrijire la cap, dar fără flori, și cu straiul ei de Duminică. N'a întors ochii spre ușă. Cunoștea numai cu auzul pașii lui Florea.

Pe laița de lângă fereastră, baba Ștefănoaia.

Pe patul din fund, subt procladă, Gheorghe Cucu, slab, numai piele îngălbenită întinsă pe oase. Lampa de pe prichiciul hornului îi punea în ochi două ace de lumină. Florea a cunoscut că bătrânul trăia încă.

In încăpere mirosea a tămâie și a busuioc.

Flăcăului i-a venit dintr'odată liniștea. Avea a-și împlini hotărîrea ce luase. S'a alăturat de Lisaveta; i-a cuprins domol mâna; n'a spus niciun cuvânt.

Fata și-a plecat odată fruntea spre pământ. Nu și-a plecat-o pe umărul lui, cum dorea el. Dar mâna ei tremura în mâna lui.

Gheorghe Cucu a gemut încet din pocladă:

— Lisavetă... Lisavetă...

— Aici-s, tătucă, a răspuns fata, scoțându-și mâna dreaptă din strânsoare.

— Cine-a venit, Lisavetă? Parc'ar fi Florea Panțiru.

— Da, tătucă. A venit să te vadă.

— Bine-ai făcut, băiete. N'ai mai dat pe la noi demult.

Pe neașteptate fata a fost sguduită de plâns. Dar s'a stăpânit. S'a dus să crească lumina candelei dela icoane.

S'a făcut tăcere. Moș-Gheorghe Cucu închisese ochii.

Atunci s'a mișcat către el baba Gafița Ștefănoaia, s'a aplecat spre căpătâiul patului ș'a ascultat cu luare-aminte. S'a ridicat oftând. A făcut de două ori semn negativ cu fruntea și a trecut la vatră, ca să sporească focul.

— Eu aș zice, Lisavetă, a șoptit bătrâna, să vie Florea mai într'un târziu. Dac'a trebui, îl chem eu.

Fata și-a întors ochii plini de lacrimi spre dragostea ei. Nu se simțea copleșită de umbra aripei arhanghelului morții, ce stătea asupra casei. Ceasul trecerii părintelui său îl aștepta cu liniște. Mâhnirea ei sălbatică se lumina de întoarcerea celui pierdut.

Florea s'a dus ca să stea cu fața în jos în culcușul lui, așteptând chemarea ei. Era bucuros. Și în același timp avea în el o nemulțămire, amărăciune dulceagă a unei desamăgiri.

L-a scuturat mâna bătrânului. Adormise adânc, fără să-și dea sama când.

— Scoală, băiete. Tu nu mănânci în sara asta?

Florea se trudea să cunoască unde se află. A înțeles că e în culcușul lui. Se visase intr'o poiană cu zuzuit moale de albine. Nu era singur; se afla cu cea la care se gândea în clipa asta: ce-o fi făcând?

— Nu ți-i foame?

— Nu mi-i foame, uncheșule. Oare să fie târziu?

— Da de unde! Cucoșii nici n'au cântat straja întâia. Hai, scoală și vină să mâncăm. Trebue să prinzi inimă și să te păstrezi în putere, dacă vrai să dai ajutor Lisavetei. Are să fie acolo destulă alergătură. Câte pregătite, câte cumpărate, câte aduse... Raclă și cruce la dulgher; pomenile, coliva, prapurile, dascalul, groapa, oleacă de praznic, părintele Petrea adus să citească mâni și poimâni. Câte altele! Ai să le înveți și tu, ca să le cunoști când mi-a veni și mie vremea să mă duc în asemenea călătorie. Oiu fi și eu bucuros atuncea, cum e bucuros acum bietul Gheorghe Cucu. Amărîtă și săracă viață a dus cu boala lui de piept! Acuma s'alină. Se ușurează și fata de o povară.

Florea îl asculta pe uncheșul său cum vorbește cu glasul îndesat și cam aspru; cu toate acestea îi vorbea cu blândeță. Și-l urmă în odaia cealaltă, unde ardea focul în vatră. In preajma vetrei, pe o măsuță cu trei picioare, mămăliga, pe fund de lemn, aburea încă. Fiertura aceasta de porumb, care înlocuia pe cea străveche din mălaiu, era întovărășită, într'o strachină alături, de o bucată fiartă de somn îndulcit în sare. Au gustat amândoi în tăcere. Luau mămăliga cu mâna; bucățelele de pește le desfăceau mărunt cu linguri de lemn. Uncheșul și nepotul mâncau totdeauna singuri și rânduiala

mesei lor era tăcerea. După ce-au isprăvit, s'au clătit pe mâni; s'au întors spre icoane și și-au făcut semnul crucii.

— Ascultă, Florea, a grăit bătrânul Panțîru după aceea. Am a-ți mai spune una.

— Ascult, uncheșule, și două.

— Știi tu ce zestre are Lisaveta?

— Nu știu, uncheșule. Va fi având, ca orice fată.

— Eu nu vorbesc numai de-aceea, pe care o are clădită în odaia cea curată. Aceea au țesut-o s'au cusut-o ea și cu maică-sa. A mai adaos ceva și ea singură în toamna asta. Are și avere.

— Ce avere poate avea pe urma unui bolnav și neputincios ca moș-Gheorghe Cucu?

— Apoi iaca are. Căci îi rămâne Lisavetei și tot pământul tatălui ei dela împroprietărire, și falcea din țarină, dela maică-sa, Sevastița. Are datorie grea la curte. Dar acea datorie, un bărbat vrednic o poate răscumpăra, mai ajutându-l și un uncheș al său. Tu ai socotit, băiete, că eu tare-s bolnav de mila voastră, când te-am îndemnat să te duci să vezi ce năcaz este acolo. Eu îs cu luare-aminte mai ales la tine, carele ești sânge din sângele meu. Eu nu pot da îndemn să se însoțească golătatea cu sărăcia. Cum vine un val de nevoie asupra unora ca aceștia, numaidecât îi cufundă. Eu poftesc să intru cu plăcere în casa ta și să mă așez cu cinste la masa voastră.

Florea a rămas pe gânduri la asemenea vorbe înțelepte, însă a cugetat la ele prea puțin, căci în ființa lui nu era decât patimă. Indată i s'a înfățișat iar Lisaveta, cu zâmbetul și cu ochii ei de întristare. S'a întors la culcuș, ca să găsească iar în somn bucuria din care fusese deșteptat. Dar nu mai putea dormi. A auzit într'o vreme cântarea întâia a cucoșilor. Era unul care bătea cu putere din aripi chiar dincolo de păretele către care sta el întors cu fața. După ce bătea, își slobozea cântarea ca dintr'o goarnă. După ce isprăvește oastea în primăvară, face și nunta. Iar îl strigă cucoșul!

— Măi blăstămatule! a murmurat el. M'aș duce să văd ce face fata.

— Dacă stai cu ochii sgâiți în bagdadie, cum n'ai s'o vezi și cum ai să te odihnești? l-a mustrat de pe cealaltă laiță bătrânul Panțîru.

Rușinat, flăcăul a închis ochii. Dar știa că n'are să doarmă.

In vremea asta, Lisaveta și cu baba Gafița Ștefănoaia pregăteau lui Gheorghe Cucu sfârșitul. Făclia de ceară, care să-l călăuzească prin întunecime și vămi spre tărimul celălalt, era la îndămână subt icoane, încă neaprinsă.

Cucu se arătase neliniștit o vreme, după plecare lui Florea. Mormăia când și când vorbe, pe care le rostise și preotului, în ceasul mărturisirii în acea după-amiază. Către cântarea întâia a cucoșilor a ațipit. Cât a fost în sat svonul străjii întâia, nu s'a deșteptat. Cum a contenit acel svon, moș-Gheorghe a deschis ochii și s'a uitat cu privirile limpezite împrejurul său.

— Lisavetă! a chemat el.

Fata n'a răspuns.

— Lisavetă, n'auzi?

— Ba aud, tătucă!

— Ascultă, Lisavetă. Mai nainte am adormit și să știi că m'am înfățișat la scaunul Impărăției...

Fata s'a uitat cu sfială către baba Ștefănoaia. Aceea i-a făcut semn cu mâna să nu deschidă gura.

— Auzi tu, Lisavetă? M'am înfățișat la scaunul Impărăției și acolo era Dumnezeu; dar eu nu-l vedeam. Se făcea numai în jurul meu așa, ca o umină mare. Și dacă m'am aflat eu la scaunul Impărăției, m'am mărturisit. Popa Petrea mă întreba... Era și popa Petrea acolo. Popa Petrea mă întreba și eu răspundeam. Da aveam limbă ageră și dădeam răspunsuri bune. Am spus toate răutățile câte am făcut eu pe lumea asta, dar având credință că Domnul Dumnezeu iartă. Așa ni-i scris nouă: să fim oameni și să greșim. «Da ai înșelat? — N'am înșelat. — Da ai luat dreptul văduvei și sărmanului? — N'am luat. — Da ai râvnit la bunul altuia? — Am râvnit; de ce să spun că n'am râvnit? Am râvnit pământ mai mult s'am rupt două brazde dela megieș într'o Sâmbătă, înainte de Sfântul-Gheorghe. — Și bătălii ai stârnit? — Am stârnit atuncea, pentru cele două brazde, și m'am înfățișat la judecată. Pe urmă ne-am împăcat. — Da pe muiere ai bătut-o? — Am bătut-o, de ce să n'o bat; doar a fost muierea mea. Dar acuma îmi pare rău, căci n'are cine-mi da o lingură de apă. — Ba, dacă te pocăiești, te-a adăpa. — Mă pocăiesc, căci n'o ucideam din răutate. O ucideam că eram băut. — Să știi, zice popa Petrea de acolo dela scaunul Impărăției, că pentru beție nu este pedeapsă. Atâta pedeapsă este că pe acest tărim nu-i nici rachiu, nici vin. — M'oiu nevoi și fără acestea,» zic. Popa Petrea a râs. Tu ce zici de asta?

Lisaveta tăcea.

— N'auzi, Lisavetă? Tu ce zici de asta?

S'a sculat de pe laița de subt ferestre baba Gafița Ștefănoaia și s'a apropiat.

— Cuscre Gheorghe, a șoptit ea; nu mai vorbi de acestea; căci omul poate păcătui și cu vorba. Acu taci și așteaptă să-ți vie ceasul trecerii. Noi ți-am pregătit toate.

— Bine, cuscră Gafiță, tac. Dar să deie răspuns Lisaveta.

— Ce răspuns să deie?

— Să deie răspuns la ce-am întrebat-o.

— D'apoi ce știe ea, sărăcuța? Va ști și ea când i-a veni vremea, cum ți-a venit dumitale.

— Ba să-mi spuie ce crede ea. N'o bat, n'o asupresc; să-mi spuie de bună voie.

Inţelegând dela babă semn de deslegare, fata s'a apropiat și ea de patul din fund.

— Ce pot ști eu, tătucă? s'a tânguit ea. Ce pot eu pricepe, în anii întru care mă aflu? Nu știu și nu mă pricep. Atâta pot să-ți spun, că-mi era jele când o păleai pe mămuca.

— Da pe tine te-am pălit?

— Nu, tătucă.

— Apoi nu te-am pălit că erai puțintică și-mi era milă de tine. De maică-ta nu-mi era milă, căci ea sărea cu gura și atâta mă blăstăma până ce puneam mâna pe băț. Pe urmă, când ai crescut tu, eu am slăbit. Și numai cât te uitai la mine... Tu, fată, să știi că n'ai ochi; ai otravă. Indulcește-te; ai să ai soț pe Florea. Acesta are pumn greu.

— Tătucă, i-oiu fi cu credință și nu m'oiu teme de nimica.

— Fie și-așa, a rânjit bătrânul. Dar să știi tu că așa mi s'a poruncit mie dela scaunul Impărăției, ca să-ți spun și să cunoști, ca să-ți îndulcești otrava care o ai. Nu râde. Ți-am spus.

Bătrânul a tăcut. Fata și-a astupat cu palma dreaptă zâmbetul. Baba Ștefănoaia s'a întors către icoane și și-a făcut cruce, mormăind:

— Iartă-i, Doamne, nebuniile.

Gheorghe Cucu a tăcut o vreme, cu ochii în bagdadie.

— Cuscră Gafiță, a zis el apoi într'un răstimp, aș mânca ceva. Mi-i poftă de-o halcă de carne friptă pe cărbuni.

— Ferească Dumnezeu, a întors cuvânt baba Ștefănoaia. Ne aflăm în post; pofta asta e dela demonul.

Bătrânul s'a mișcat cu neliniște subt poclada lui.

— Doamne Iisuse Hristoase, iartă-mă... a mormăit el.

După o clipă și-a scos mâna stângă pe subt marginea plocăzii, o mână ca o ghiară neagră.

— Lisavetă, dă-mi făclia, a șoptit el limpede.

Fata s'a grăbit să aprindă lumânarea de ceară dela lumina candelei și i-a pus-o în mână. I-a sprijinit cotul, i-a potrivit perina. In puțină vreme omul s'a eliberat de suferință.

— Acuma începe pentru noi grea muncă, a suspinat baba Gafița. Du-te și bate cu ceva în zaplaz la Alisandru Panțiru, ca să ne vie de acolo ajutor. Trebue să scăldăm mortul, să-l îmbrăcăm curat; să-l pieptănăm; niște bărbați să-i radă mături oiul ist de barbă, ca să se înfățișeze cuviincios acolo unde se duce. Să-l legăm pe subt fălci, ca să nu-i rămâie gura deschisă, să intre în el duhuri necurate. Să-i punem toiag și ban de vămi. Să vie popa Petrea să-i citească cele poruncite; să se aducă fânar la poartă; să pregătim pomenile, coliva și podurile. Ai paraie potrivite, Lisavetă?

— Am înțeles dela moș-Alisandru c'oiu găsi la dumnealui sprijin.

— Atuncea-i bine s'om face toate după cuviință. Și-i fi și tu fără grijă că tată-tău s'a duce slobod și nu s'a împiedeca pe cale. Lungă cale, cu șapte vămi. A da Dumnezeu s'a ajunge cu bine în liman.

MIHAIL SADOVEANU

ALTE CÂNTECE

Hei! fabricanților de fum
Și negustori de apă chioară!
Nu credeți c'o fi vremea, de acum,
Să sune cântec nou în țară?

Pecinginea cuvintelor de tângă
Vă copleșește sufletele încă,
Și glasul sfâșiat ca o mătasă coaptă
Nu îndrăznește să se 'nchege 'n faptă.

Mici duioșii, tristeți de funigei
Vă mucezesc în sânge lenevoase,
Și coaja vorbelor subțiri v'apasă
Ca pe o râmă treapta grea de stei.

Și-i strigătul, peste pământ, de-o șchioapă
Și vrerea luntre scufundată 'n apă.
Mai trageți cu urechi de scoică moartă
La lira de păienjenișuri, spartă.

Și vi se pare cum că nu e
Cristos ca voi bătut în cue.
Ori ne'nțeleși în umbră stați și 'n hrube
Lingându-vă plângând pe bube.

De zorii fragezi vă feriți ca de strigoi
Și soarele vă doare ca o rană,
Iar peste mugurii cei noui
Vă pare rău că se revarsă mană.

Ci eu am suferit la timpul său
Și am gemut cu țara de durere
Și-am opintit să dăm cu rău 'n hău
Așa precum se cere!

Iar câte-odată poate că-mi aduc
De jalea veche 'n cântece aminte
Și-mi vine greu și nu știu încotro s'apuc
Și mă întreb dacă mai pot 'nainte.

Dar coruri noui răsună 'n țară nouă,
Pădurea crește tânără și deasă,
Și din țărâna proaspătă și grasă
Se 'nalță holde 'n rouă.

Și-atunci când pretutindeni e putere,
Voi nu cunoașteți cântul ce se cere?
—Nu clopote bătute 'n dungă,
Ci cântec de îndemn la muncă!

CEI TINERI CE VIN

Sufletul ăsta de bice,
De brice,
De ace și alice,
Sufletul ăsta al meu
De lacrimi este greu.

Dar vai! mă tem să vărs un strop,
Că vine potop,
Cu jale și plângere
Și tot pe atâta înfrângere.

Iar drumul înainte e mult
Și nu pot s'ascult
Pe deplin
Decât pe cei care vin.

Ei vor face dreptate
Tuturor.
Ii aud ca pe-un cor
De tinere voci și curate.

Că am să-i văd
Eu însu-mi, nu pot ști;
Dar cred,
Și vor veni!

PAHAR DE VIN

Am spart butoiul bucuriei,
Dar nu pot îmbăta butucii.
Veniți, copii, voi cei mai tineri!
Lăsați să stee singuri cucii.

Nu vă uitați că rar mi-i părul
Și sur ca sara cea de toamnă.
Ca să s'așeze bine vinul
A fost hei! trudă grea în cramă.

Picioare au călcat în bute
De fată jună și curată,
Și, poate că voi nu veți crede,
Dar a rămas nesărutată.

Iar astăzi când în cupă joacă
Mărgele aurii curate,
Să știi că-s albele picioare
Și sărutările nedate!

VISURI AMEȚITE DE LUMINĂ

Trecutul meu asudă lacrimi
Ca zidurile închisorii —
Atâtea nopți și zile acre
In anii destrămați ca norii!

Și câte, și câte tristeți
Imi înfloriră în suflet bureți!
Prin mucegaiurile verzi
Tu amintirea mea te pierzi.

Inima în cumpănă coboară
Și bate 'ncet, de crezi că dă să moară.
Iar gândul obosit și șters
Mai șchioapătă și se oprește 'n mers.

Numai privirea 'ntr'una trează
Veghează ne'ntrerupt veghează.
O, și n'a vegheat în zadar,
S'a 'nvrednicit odată de har:

O amintire scumpă totuși am.
Odată când cântau cocoșii
Mi-au bătut cu degetele 'n geam
Zorii miresmați și roșii.

Și inima de-atunci mi-i plină
De visuri amețite de lumină.

PIEPTIȘ

Că eu sunt ori e altul, apoi lasă
Să spună cei ce au ținut o coasă
In mâni ori plugu'n brazda sfântă,
Și cine-or spune ei, acela cântă.

Nu-mi trebue nici slavă nici belșug,
Cum n'am vrut și n'oi vrea vr'odată jug.
Dar cum ai mei n'au întrebat vr'odată
De trebue câmpia semănată,

Așa și eu, cu mâna plină,
Arunc semințe de lumină
Și nu mă'ntreb de voi culege,
Dar pân' la urmă s'o alege!

Eu grabă n'am;
Și-așa ne știm noi neam de neam.
C'o fi un an, c'o fi o mie,
Dar ziua mea tot va să fie!

ȚARĂ

De vrei să știi, nepoate, cine-am fost,
Istoria învaț-o pe de rost
Și află că mă trag din țara
Peste care luminează para
Coroanei de fier înroșit
Pe fruntea lui Doja cel vestit.
In țara ceea au zdrobit c'o roată
Pe Horea, c'a pornit flămânda gloată
Să sloboadă omul de sub jug
Și să strice blăstămatul nemeșug.
In codrii țării prin frunziș răsună
Fluera lui Iancu cea nebună,
Pe care l-a mințit și l-a 'nșelat
Mincinosul de'mpărat.
Acolo, fiecare colț de stâncă
Povestește încă
De cumplite răsvrătiri
A' celor mulți, sătui de stăpâniri.
Fiecare val trecut pe peatră
Scrâșnește parcă mânios și latră
Ca la un dușman ce dă târcoale
Noaptea, pe furiș, prin vale.
Și unde miști, unde te duci,
Morminte-s peste tot, și cruci.
Iar spicele din țarină, când cresc,
Sug sânge omenesc.
De-aceea pânea tăinue virtute
Și mari puteri necunoscute,
Și apa când o bei e vie
Cu duh și cu fiori de bătălie.

De-aceea, măi nepoate, când mă 'ndemn
Să scriu, îmi pare că fac semn
Cu coasa dreaptă: Inainte!
De-aceea grunţuroasele-'mi cuvinte
Nu-s duioşii dulcege, ci porunci
Ori arme de omor cu care-arunci
In cei ce ni s'au pus de-acurmezişul
Şi-au vrut să lege 'n lanţuri munţii, Crişul.

Nepoate, ca să-mi fii moştean,
Eu am să-ţi las o carte, două.
Dar tu să ştii că 'n ele-i viaţa nouă
Ce-a frânt şi doborât-a pe duşman!

MIHAI BENIUC

TURNUL DE FILDEŞ

Traversând grădina Ateneului, cei doi gazetari întâlniră un bătrân domn cu înfăţişare anacronică, pentru acel an 1938, şi mai ales pentru o vară atât de călduroasă. Asfaltul părea oglindă, privit înainte la câţiva metri, dar se adâncea moale sub călcătură, iar circulaţia, către ora două, era aproape întreruptă. Rarii trecători îşi descheiaseră hainele uşoare de vară, şi-şi scoseseră cravatele, sufocaţi de zăduf. Bătrânul domn era însă îmbrăcat într'un costum negru, atât de lustruit că părea dintr'un soiu de mătase verzuie, purta cămaşa albă cu guler tare, prea larg pentru gâtul lui slăbit, de-i atârna pielea ca guşile unui curcan. Trebue să fi fost destul de înalt pe vremuri, căci şi aşa, ca un copac uscat, încocârjat puţin, era destul de lung. Avea în hainele lui, devenite prea largi, vestigii dintr'o mare eleganţă vestimentară. Marginea de pe piept a vestei avea un tighel alb, iar în buzunarul de sus al hainei veghea de asemeni colţul unei batiste de linon alb. Haina neagră avea şi ea un tighel de panglică mai groasă, ca un şiret, acum însă ici colo rupt şi cusut fără prea multă îndemânare. Pantofii de lac, negrii cu bot foarte ascuţit şi cu crăpături albicioase pe liniile de îndoire, erau acoperiţi cu ghetre albe, peste care cădeau pantalonii prea lungi. Obrajii, acum osoşi şi scofâlciţii se ascundeau parcă ruşinaţi, în dosul unei mustăţi mari albe, rezistând la fierberea de raze, ca şi când paloarea lor ar fi fost de pergament.

— « Compară, spuse unul dintre gazetari, pe acest boier adevărat, care ştie să fie atât de demn în bătrâneţea lui scăpătată, cu bădăranii ăştia numai în cămaşă şi cu mânecile suflecate » şi arată doi flăcăi cu pielea arsă de soare, cu piepturile păroase, în cămăşi albăstrui, cu capul gol, care păreau să fie doi funcţionari particulari, grăbiţi să traverseze piaţa Ateneului ca să mai poată prinde tramvaiul, acum după închiderea magazinului. Luciul de oglindă al unui mare automobil nichelat care arcui, ca să tragă la intrarea hotelului, mări impresia de torid incandescent, a nămiezii. Cel mai bătrân dintre gazetari îl salută pe domnul în negru, care scoase ceremonios pălăria tare, lustruită pe margini ca şi haina neagră, şi schiţă un zâmbet mirat pe sub mustaţa albă şi lăsată pe colţurile gurii...

— « Cine e? îl cunoşti? întrebă surprins celălalt gazetar.

Tovarășul său, care pe lângă gazetărie își încercase pe vremuri norocul și într'un roman tradiționalist, răspunse, cu capul întors încă după cel ce trecuse.

— « Nu-l cunosc personal, îl întâlnesc însă adesea, pe aici prin fața Ateneului. Il salut numai pentru plăcerea de a saluta această boierie, demnă acum când a sărăcit, cum a fost demnă și în vremurile bune de altădată. Am întrebat într'o zi pe un prieten cine este și mi-a spus că se numește Ruscanu și este fiul unui Ruscanu care a fost de nenumărate ori ministru sub Carol I ».

Cel mai tânăr întoarse și el capul plin de admirație după trecătorul care se îndrepta spre noul sediu al Jockey-Clubului.

Trebue să corectăm puțin informația excelentului gazetar, care de altfel nu era la întâia informație greșită, și să arătăm că bătrânul în haine negre nu era chiar fiul fostului ministru Ruscanu, ci numai ginerele lui, Paul Lomanesco, și că mergea într'adevăr la acel club al cărui membru era, unde spera să împrumute o sută de lei dela un alt membru, care tocmai îi vorbise cu vreo două zile înainte, de candidatura unui prieten al său, în vederea alegerilor de membri, care se apropiau. Il așteptase și în ajun, zădarnic, iar acum era flămând, și furios că nici nu telefonase la club că nu vine. Numărul ambițioșilor din ceeea ce se numea lumea bună, care se doreau *membri ai* acestui aristocratic club, era foarte mare, dar condițiile de admitere extrem de dificile și în asemenea împrejurare un vot juca foarte mare rol. Pregătirile începeau cu mult înainte și se traduceau, pentru Paul Lomanesco, prin invitații la masă, prin împrumuturi discrete de sume mici, căci în cele din urmă era din ce în ce mai rău cotat. Iși stricase de altfel singur această cotă, acceptând simple invitații la masă, pe când tovarășii săi dela Jockey-Club, cel dintâi club al țării, nu se mulțumeau fără locuri în consiliile de administrație ale feluritelor întreprinderi, ori alte aranjamente avantajoase, în schimbul voturilor lor.

De altfel pentru ca figura acestui « boier de altădată » (când se spune că boierii erau boieri, nu ca acei « parveniți » care acaparaseră viața politică și financiară a țării în această epocă de după războiul din 1916—18) să ne apară mai apropiată înțelegerii este nevoie să-l lăsăm mistuit de sucurile gastrice în fotoliul clubului și să ne întoarcem cu un sfert de veac în urmă, deci chiar în ajunul marelui războiu, în lăudata « epocă de aur », încercând să deslușim mai de aproape oameni și împrejurări de dinainte de 1914.

*

Așa dar de o săptămână Irena Lomanesco telefona într'una, căutând să-l surprindă pe nepotul ei, Gelu Ruscanu, acasă dimineața, sau în cursul zilei la birou. Să încerce seara la redacție se codise, căci i se părea ciudat ca numele ei să fie pronunțat departe, într'o lume necunoscută, pe care în clipa

aceea nici n'o vedea, iar ea să fie legată de acea lume, printr'un fir care o constituia, fie și pentru câteva clipe, prizoniera celor de acolo... Dar promisese doamnei Hariton și socoti că o femeie de lume trebue să-și respecte cuvântul dat. Irena Lomanesco știa că în cercurile acestei lumi bune, greșelile formale erau mai de neiertat, decât vicleniile, care de altfel erau mai curând admirate, ca niște « glume » reușite (bine înțeles când consecințele nu-l priveau pe admiratorul, care se vrea doar spectator gratuit) iar trădările cele mai murdare erau mai puțin disprețuite decât o « Schoenheitsfehler » în societate (adică în lumea lor). Termenul era împrumutat dintr'o limbă puțin familiară, — dar ei socoteau că îi « simt » sensul, care « nu se poate explica ». Așa cum dealtminteri, această lume se descoperea, capitulând în fața unui excroc de mare envergură, dar vorbea cu desgust de cel care comitea o simplă « găinărie » și căruia fără greș i se închideau toate ușile. Promisese și trebuia să-și țină deci cuvântul. Iși călcase pe inimă și încercase azi într'o doară, pe la cinci după amiază la redacție. Ii răspunsese, spre surprinderea și fericirea ei de femeie uscată, chiar directorul ziarului, propriul ei nepot, pe care nu-l mai văzuse de luni întregi. Cu greu, în ajunul Crăciunului, reușise să aranjeze o « împăcare de sărbători » după aproape un an de zile de « supărare », care la început pornise dela ea, fiindcă îi reproșa că se « înhăitase », întors dela Paris, cu oameni care nu erau potriviți cu « obligațiile lor sociale », dar spre marea ei uimire, această supărare fusese luată de nepot pe cont propriu și el refuzase în urmă să răspundă la avansurile ei de împăcare și evita chiar să mai întâlnească pe cineva din familia lui. Fusese pentru Irena, un motiv de spaimă încă, în fața bătrâneței care o cuprindea, căci îndepărtarea nepotului îi agrava singurătatea, și-i nimicea sentimentul că familia lor încă ar mai putea dura. In afară de hotărîrea susținută, de a fi, ea îmbătrânită și uscată, posesoarea unui bărbat frumos, dorit și căutat de celelalte femei, mult mai tinere ca ea, vanitatea ei coriace mai avea o singură coardă, ceea ce ea numea « cultul familiei » simbolizat prin marea și vechea casă boierească în care locuia, și prin acest nepot care alături de ea, constituia singura descendență a unui fost ministru din « marea generație dela 1870 ». Cetitorul nu va pricepe orgoliul acestei invocări, dacă nu va ști ce însemna « fost ministru » pentru viața socială a României de dinainte de cel dintâi războiu mondial, când impresiona nespus de mult chiar o simplă carte de vizită pe care scria, sub nume, doar atât, « fost deputat ». Era o cheie pentru toate ușile, datorită unui spirit de castă de necrezut, într'o țară de șase milioane de locuitori, care desființase prin constituție titlurile nobiliare și princiare.

— « Gelule te rog eu, mătușa ta, să vii azi neapărat la noi », și femeia care nu mai cunoștea alte emoții, aștepta crispată, sprijinită în bastonul ei cârje, cu gâtul întins la aparatul fixat după modelul curent de atunci, în perete.

Dela celălalt capăt al firului, veni un « nu mamă » (îi zicea mamă, fiindcă ea îl crescuse) atât de slab și de dezolat, că ea fu încurajată să insiste.

— « Vino, Gelule mamă, vino chiar azi, s'ar bucura şi Paul ».

Se înşelase însă în mod ciudat, căci vocea din aparat era slabă şi dezolată tocmai din pricina unei hotărîri care se simţea irevocabilă, definitivă, ca o plecare înceată, lină, a unui vapor, din port, spre o destinaţie fără întoarcere.

— « Mătuşe, d-ta nu poţi să înţelegi, nu mă mai interesează bucuriile şi necazurile lumii d-tale. E o lume moartă pentru mine... un cadavru intrat în descompunere ».

Disperată, Irena, încearcă să devieze răspunsul, neaşteptat de brutal într'o glumă:

— « Ei bine, iată, lumea mea nu se supără, dar lasă-ţi şi tu socialiştii tăi pentru o jumătate de oră, că n'o să te piardă. Şi aci adăogă, cu o şiretenie femenină, amănuntul care avea puterea să decidă asupra lui. « Mai avem la masă numai pe Sineşti, şi nevastă-sa ». Era sigură că anunţarea în treacăt a prezenţei Mariei Sineşti, era o momeală cu multe şanse de reuşită. Şi chiar aşa fu, dar pentru cu totul alte motive decât le presupunea ea. Vocea aşteptată întârzie mult, Irena avu impresia că pâlnia aparatului însăşi pulsează tăcerea, pe urmă răspunsul veni moale, înşelând-o încă odată asupra motivelor adevărate.

— « Voiu veni, mătuşe, la ora mesei ».

O cuprinse o bucurie seacă. Işi dădu seama că motivul adevărat pentru care il căutase atât nu era cuvântul dat bătrânei doamne Hariton, cât dorinţa ei de a-l vedea iar, fie şi înfrântă în cele din urmă de cerbicia acestui bărbat de aproape treizeci de ani, pe care ea îl credea tot copil, dar fără care viitorul i se părea un copac uscat.

Fericită, începu să facă din nou ordine în atelierul năpădit de un soiu de neglijenţă plastică, al soţului ei, care cultiva cu grijă desordinea, socotită de el motiv artistic. Alinie deci o parte din perinile vişinii de pe jos, puse tablourile cu abundenţa lor de lumină violetă în rame mari, presărate prin toate colţurile, la rând, frumos, unele în dreptul celorlalte, şi pe urmă deschise uşile dela terasă, spre grădina care fierbea, în lumina aurie a după amiezei.

*

Prin cartierul « boieresc », străbătut de strada Batişte, cam spre răspântie cu vechea stradă Scaune era, în vremea când se petrec acestea, o curte cu o grădină imensă mărginită de trei străzi, de care era ferită printr'un gard de cărămidă solid cu un contrafort, şi atât de înalt că de pe stradă nu se putea vedea casa, ci numai coroanele castanilor mărginaşi. Cărămida roşie începuse să prindă ici colo muşchi şi putea fi cu greu ferită de afişele publicitare şi alte insanităţi, mai ales pe cele două stradele, mai dosnice. De altfel casa şi imensa ei grădină păreau nelocuite, căci tăbliţa de metal cenuşiu cu litere negre dela poarta de fier, căptuşită şi ea cu tablă ruginită: « Atenţiune, câini răi »... părea de prisos, fiindcă în decursul anilor puţină lume fusese văzută

intrând aici. Stăpânii locuiau tot timpul în străinătate, iar paznicii erau invizibili. Pictorul Paul Lomanesco şi soţia sa Irena se întorseseră totuşi de aproape un an în ţară, din motive care se vor vedea şi refăcuseră puţin vechea casă boierească. Mult nu, căci ar fi fost costisitor din cale-afară şi la drept vorbind ar fi fost mai convenabil să clădească alta nouă. Reparaţiile şi îmbunătăţirile priveau mai ales o cameră mare dispre răsărit, transformată într'o vastă sală de baie cu mozaic pe jos, pe când alte trei camere mai din faţă, destul de spaţioase şi ele, fuseseră prefăcute, din dărâmarea pereţilor despărţitori, într'un cuprinzător atelier de pictor. Din trei ferestre spre apus se făcuse astfel una singură mare ca de vitrină, arcuită de trei ori sus şi unificată jos la podea, cu o uşă dublă, de sticlă înflorată care da pe terasă. De altfel această podea nu era uniform întinsă, ci tocmai în dreptul ferestrei constituia un fel de podium cam cât o treime din cuprinsul atelierului, pe care ajungeai urcând două trepte. Se găsea pe podium în afară de chevaletul înalt, un mare pian negru, pe a cărui coadă lăcuită era aruncat cu un gust nonşalant, adică numai în parte, un şal persan. De altfel tot atelierul era mult în gustul epocei, după moda « artistă » creată de fraţii Goncourt, adică semăna cu un pod de casă şi cu un magazin de antichităţi. Mobile vechi, desperechiate, draperii bogate, vreo două divanuri joase, şi acestea cu stofe grele pe ele, brocarterie de tot soiul, se găseau laolaltă cu vreo două vitrine mari de un stat de om cu obiecte mici, acele « biblouri » care fermecau privirile gingaşe ale epocei. Tablouri numeroase, încadrate somptuos, păreau puse la întâmplare, în realitate erau distribuite pe pereţi şi unele sprijinite chiar pe podea cu un rafinament foarte gustat de cunoscători.

In această zi de Mai, printre liliecii înfloriţi care mângâiau gingaş fereastra, veneau oblice, prelungi, razele roşcate ale unui solemn apus de soare. Paul Lomanesco, un bărbat ca de cincizeci de ani, foarte frumos încă, era a pian cântând cu aplicaţie concentrată o sonată beethoveniană.

Părul puţin rărit, cu fire lungi date peste cap, fruntea oblică înaltă fără nicio cută, contrastau cu pungile întunecate din jurul ochilor negri ca de odaliscă, cu obrajii palizi. Mustaţa galică îi cădea mătăsoasă în jurul gurii cu buze obosite. Purta un monoclu cu panglică neagră, petrecută pe după gât. Era într'un halat somptuos de mătase neagră şi cu ţesutul oblic, deasă ca şeviotul, cu flori de aur ca o uniformă de diplomat, în pantofi de lac, de casă. Ii plăceau atât de mult inelele, încât era greu de admis că toate pe care e purta aveau pietre veritabile. Alături de el, în picioare, soţia lui Irena, femeie uscată, ca de cincizeci de ani şi ea, părea şi mai înaltă fiindcă se purta mereu în negru, ca să pară distinsă. Avea gâtul înfăşurat într'un guler de voal şi dantelă neagră până aproape de urechi. Un medalion cu lănţişor de aur, în « sautoir », făcea pedant cu monoclul bărbatului ei. Schiopăta de piciorul drept şi se sprijinea într'un baston-cârje cu mâner mic de abanos negru. Se vedea limpede că n'a fost nici în tinereţe frumoasă şi părea de mirare că o femeie, uscată ca o guvernantă, cu bărbie ascuţită, a putut să fie

soţia acestui frumos pictor care se vrea înconjurat numai de lucruri frumoase. Vru să-l întrerupă, dar el îi făcu semn să spue ce are de spus şi continuă să-şi plimbe cu o uşoară distincţie mâinele pe clape:

— « Spune mai departe... ».

Irena se întrerupse încurcată, căci nu ştia ce să mai adaoge.

— « Asta-i tot... Trebue să primeşti neapărat ».

El nici n'o privi măcar, spunând leneş, dar fără posibilitate de replică:

— « Nu... ».

— « De ce să nu primeşti? Atâţi inşi ar fi fericiţi în locul tău ».

Işi puse monoclul cu o demnitate jicnită, privind-o ca un judecător.

— Gara Ploeşti? Să pictez gara Ploeşti?

Irena după ce aşteptă un timp cu buzele decolorate, strânse, reluă şovăind:

— « Al treilea tablou trebuie să fie un port cu multe vapoare şi silozuri ».

Pianistul diletant se întrerupse iritat, cu mâinile sprijinite pe coapse, cu coatele în afară. Vocea lui era muzical mânioasă.

— « Dar căpitanul portului nu trebue să se vadă, Irène? ».

Femeia păru încurcată, însă îşi urmări gândul cu tenacitate.

— « Fireşte, în faţa căpităniei trebue să se vadă, în uniformă, salutând, căpitanul ».

Pictorul o complectă mai iritat, perfid.

— « Pe căpitănie trebue să se vadă bineînţeles drapelul naţional, nu?

Irena se întregi încăpăţânată, dar sfioasă, cu toate că, aşa în picioare, părea un jandarm în negru.

— « Aşa cred... Ei doresc să arate în aceste şase tablouri, pe care vor să le puie în sala de Consiliu a Ministerului Lucrărilor Publice, realizările principale ale acestui minister ... ». Ii întinse un plic mare, cât o servietă, alb, format oficial. — Uite aici sunt cele şase fotografii: Podul Regele Carol I, Gara din Ploeşti...

Paul Lomanesco o întrerupse dezolat.

— « Nu pot face asta, Irène ... ».

Femeia în negru răcâi cu vârful bastonului blana albă de urs de pe podium.

— « Nu pricep de ce nu poţi... Nu e aşa de greu ... ».

— « De acord, Irène, tu nu pricepi. Nu încape discuţia că nu păcătueşti prin exces de inteligenţă... A ta va fi împărăţia cerurilor... Dar până atunci eşti nevasta mea... şi e greu ».

Din nou îl privi dreaptă, şi acum autoritară oarecum, fără să ia notă de dorinţa lui de a o jigni.

— « In definitiv, nu văd de ce nu ai putea picta aceste tablouri? Dacă ei le vor aşa? De vreme ce ni le plătesc? ».

S'a sculat de pe taburetul pianului şi se plimbă agitat.

— « Dar eu sunt artist, Irène, şi un artist mai curând se spânzură decât să picteze, întocmai, gări şi porturi după fotografii, pentru sălile de consiliu. De asta am expus la Salonul Oficial dela Paris? ».

— « N'am şi eu dreptul, ca nevasta ta, să te rog asta? Am promis lui Sineşti care şi-a luat obligaţia faţă de Ministru să te convingă să primeşti. Oamenii aşteaptă să le faci concesia asta ».

Ridică din umeri nenorocit.

— « Ai tot dreptul, fireşte, Irène, să promiţi... şi ai dreptul să mă rogi ce vrei, dar să mă înebuneşti cu cicăliturile tale n'ai dreptul ». Şi în picioare, apăsă furios pe clape. Nu, totuşi, fără distincţie. Femeia în negru îl întrebă înmărmurită, cu faţa uscată de martiră.

— « Te cicălesc eu? Eu? Bine că mi-o spui... Asta-i părerea d-tale despre mine? Spune-mi acum că sunt şi rea, că sunt geloasă. Eu care te las să umpli atelierul cu femei ».

Paul se întrerupse, dar rămase cu degetele pe clape.

— « Nu... nu, eşti un ideal, eşti o sfântă... mergi sigur în rai, dar până atunci eşti nevasta mea şi, ţi-o repet, e greu ».

Se aşeză pe taburet şi se aplecă apoi din nou, concentrat şi distins deasupra pianului, reluând motivul central al « Sonatei patetice ». Dar era prea lipsit de talent ca să poată realiza muzica beethoviană. Nu avea destulă energie ca să poată reda nici fortissimile, care erau înlocuite cu un fel de sdrobire cu lopata pe clape, şi mai ales nu avea suficientă energie ca să realizeze acel svelt andante, care devenea sub degetele lui un fel de lipăit de papuci. Altfel se vedea cât de colo că era iubitor al muzicii, fie când se gândea pe el însuşi elegant şi elegiac cântând pentru vreo femeie frumoasă, la pian, fie când, sub pretextul că numai muzica îi favorizează inspiraţia, solicita pe câte o femeie de lume care să-i cânte în timp ce el picta copleşit de subiect.

Câteva clipe nu îndrăsni să-l turbure în exerciţiul lui muzical. Aşteptă în picioare lângă un tablou, portret în mărime naturală, al unei doamne foarte elegante, cu o mare pălărie muşchetar, de catifea violetă, din care o pană de struţ alburiu-viorie şi ea, alerga înapoi. Gâtul îi era înfăşurat într'un soiu de imitaţie de blană, făcută tot din fulgi viorii de struţ ceea ce se numea pe vremea aceea un « boa ». Propriu zis din figura doamnei se vedea astfel numai jumătate, profilul. Era îmbrăcată într'un tailleur vişiniu, iar silueta ei era elegantă ca un picior lung de literă majusculă dictando, şi se subţia din ce în ce, până jos la vârful ascuţit al botinelor. Tabloul era încă pe chevalet, întreg, în picioare, părând că a fost terminat chiar acum, dar se puteau vedea şi alte portrete în picioare, elegante, tot aşa sprijinite direct pe podea şi toate nuanţate, mai mult sau mai puţin, în violet.

După ce mai aşteptă şovăind câteva clipe, femeia porni la atac.

— « Ascultă Paul, peste câteva minute Sineşti şi nevastă-sa vin aci. Te rog zi, da... ». Şi continuă cu un ton mai scăzut. — « Pe urmă crede-mă... Cei patruzeci de mii de lei pe care îi luăm ne-ar permite să cumpărăm vila

dela Menton... Am putea să stăm aproape tot anul pe Coasta de Azur... Aș veni eu singură în țară, ca mai înainte, trei luni pe an, să lucrez moșia... ».

Exasperat se sculă de la pian.

— « Bine Irène, primesc... » dar — și aci își întoarse fuiorul moale al mustăților — « fără căpitan. Și fără drapel tricolor... ».

Așteptă răspunsul ei. Acum ea șovăi.

— « Dacă ei vor căpitan și drapelul tricolor... probabil că nu se poate altfel ».

Paul trânti amărât o scrumieră, în formă de gândac mare de metal lăcuit roșu.

— « Bine, hai, cu tricolor ». Și pe urmă intrasigent, disperat. — « Dar fără căpitan? ».

— « Ba și cu căpitan ».

Dintr'o dată izbucni un lătrat strident, furios de câini.

— « Ei trebuie să fie... Au și venit ».

Intră un fecior în vestă scurtă lipită pe corp, cu dungi cafenii alternând cu dungi albe, cu mânecile de mătase neagră.

— « Au venit domnul și doamna Sinești? » întrebă mirată Irena.

— « Nu, e numai un domn care zice că îl caută pe domnul Sinești... ».

— « Aci, la noi? Ce-s manierele astea? Domnul Sinești își dă adresa aici ca la hotel? », izbucni furios pictorul, și-și sdrobi țigarea cu vârf aurit în scrumieră.

— « A spus că se va întoarce mai târziu... are ceva de vorbit cu domnul Sinești ».

Arătă mâna, la privirea lor întrebătoare, căci îl fixau nedumeriți. « M'am sgâriat de sgarda câinelui. A trebuit să-l țin în brațe ca să nu-l sfâșie pe străin ».

Paul ridică brațele cu o indignare scandalizată.

« Și tot a spus că se mai întoarce? întrebă el sarcastic. Apoi cu un ton mânios, către Irena. « Nu sunt de ajuns doi dogi, mai cumpărăm încă patru.»

Irena cercetă cu oarecare spaimă rana dela mâna bătrânului fecior. După ce o legă cu o bucată de tifon adusă din baie, privi lung pe bărbatul ei, care se așezase din nou la pian, fără să arunce o singură privire celui mușcat de câine. « Și totuși sunt frați » șopti ea, nu fără un soi de admirație, pentru cruzimea de care era în stare acest pictor hotărît să rupă orice legătură de familie. Până și reflexele i se adaptaseră liniei lui de conduită hotărîtă.

Cu treizeci de ani înainte fata fostului ministru Tache Ruscanu studia pictura la Paris. Era un pretext ca să stea în străinătate, adică să nu fie nevoită să aibă contact cu fetele de o condiție socială inferioară ei, rămase la București. In acest mod, fetele de lume, aveau libertatea de a trăi studențește la Paris, în loc să ducă o viață severă de familie acasă. Acolo, mergea foarte des la masă în casa unei prietene a mamei ei, doamna Hariton, văduvă care se fixase la Paris pentru ca să aibă totuși un cămin băiatul ei, care

studia dreptul. Irena Ruscanu era la douăzeci de ani mult mai urîtă decât la cicizeci.

Avea figura tatălui ei, un cap de Wagner fără favoriți, — înlocuiți la ea cu un pufușor galben. Tot dela tatăl ei, politician dârz, temut de adversari ca și de prietenii din acelaș minister, moștenise și o aprigă voință de autoritate, odată cu un sensualism brutal și bine strunit. Toată viața, această femeie regretase că nu s'a născut bărbat, ca să continue ceea ce ea numea cu mândrie opera tatălui ei. Dimpotrivă, fratele ei, ca într'o figură încrucișată de cadril a sexualității, pe care nu o explică precis legea mendeleiană, moștenise tocmai frumusețea moale și visătoare a mamei lor. Grigore Ruscanu, tatăl lui Gelu, era în casa tatălui său, frumos ca o fată frumoasă, iar Irena era disgrațioasă ca un bărbat voluntar și urît, din acelaș capriciu inexplicabil al cromozomilor. Doamna Hariton, pentrucă era mai economicos, își adusese cu ea la Paris, și ca să-i formeze, spunea ea, doi « feciori » de casă dela București. Erau copiii unei foste jupânese care trăise și murise, slujind, în casa Hariton. Frați numai după mamă, cei doi, frumoși ca niște statui, rămăseseră și ei în aceeași casă. Petre, mai mare cu vreo zece ani, îngrijia ca un tată, după moartea ei, de fratele cel mai mic. Acesta, care avea pe atunci vreo douăzeci de ani, se numea Dumitru și a devenit mai târziu Paul Lomanesco.

Și-a început cariera de pictor ca model, în atelierul pe care și-l improvizase la Paris pe Rue Vaugirard, senzuala Irena Ruscanu, o vreme cu învoirea condiționată a Doamnei Hariton, apoi, după ce a renunțat la cariera de fecior de casă boerească, trecând drept profesionist al pozei. Prietenele Irenei Ruscanu, ca și unii colegi de altfel, veneau bucuroase să lucreze și ele după un model atât de arătos. Ca să-l păstreze numai pentru ea, fata cu gura boțită și buze subțiri, dar cu nasul și maxilarele pronunțate, a lui Tache Ruscanu, a început să-i dea lecții de pictat. Cu timpul, lui Dumitru Găman i s'a pierdut urma, căci până la sfârșit cei doi, ca prieteni acum, se mutaseră în sat la Barbizon, unde mai dăinuiau încă, prin anii aceia, amintirile impresioniste, și la vechiul han acoperit cu iederă și caprifoi se mai adunau epigonii cu pipă ai lui Th. Rousseau, Millet, Corot și ai celorlalți din marea epocă.

Și încetul cu încetul se formă Paul Lomanesco. O fabuloasă aptitudine de adaptare, mimetismul social și chiar cultural al « românului deștept » transformă un flăcău crescut între sufragerie și ferestruica bucătăriei, într'un pictor monden la Paris. Firește că acest lucru nu ar fi fost cu putință fără grâul celor două mii de pogoane, fără relațiile sociale ale fetei unui fost ministru și fără tenacitatea de pasăre de stradă a femeii, care ținea cu orice preț să realizeze încă odată și încă odată experiența, întoarsă, a lui Pygmalion. Indârjirea ei crescuse când un accident de călărie în pădurea dela Barbizon o condamnă toată viața la sprijinul unui baston de abanos, cu mâner mic de cârje. In realitate acest baston și ușoara șchiopătare în loc s'o urîțească, îi atenuaseră agresivitatea bărbătească, fără să-i micșoreze apriga senzualitate, dacă nu dimpotrivă. Dorea acum, ca o sfidare adresată femeilor

frumoase, care o priveau cu superioritate, să fie ea stăpâna unui superb mascul care, instalat în confort şi bine îmbrăcat, făcea trecătoarele să întoarcă tulburate capul. Renunţă ea însăşi la pictură, fiindcă se convinse că nu are nici un soi de talent, şi nici nu se prea luase în serios ca pictor, dar se dedică rolului de manager al soţului ei, în al cărui talent nu crezuse nici o clipă la început, dar pe care îl trâmbiţă hotărâtă, mai târziu convinsă, şi mândră ca de o descoperire personală. Veniturile stoarse moşiei de pe lângă Brăila, după moartea tatălui, permiteau asemenea fantezii pe malurile Senei. Dar cu cât Paul (Pol pronunţa ea totdeauna, fireşte) gusta mai mult din farmecul nouei sale condiţii sociale, cu atât mai mult ar fi vrut să i se uite originea, în deosebi anii de slujitor la masă cu mănuşi albe şi cu o mână la spate, în casa Hariton.

Până la urmă nu mai erau decât trei făpturi, care afară de ei doi, mai cunoşteau acea delicată taină familială. Fratele Petre (pe care anume, ca să-l aibă sub control, el îl luase ca fecior şi-l chema acum Joseph, dat ca basc de origină) şi bătrâna Doamnă Hariton, cu fiul ei ministrul Justiţiei. Fratele acceptase situaţia nu numai fiindcă era mai menajat în această casă decât ar fi putut să fie cu serviciul în alt loc, dar şi fiindcă îşi privea fratele, cu zece ani mai mic, cu o admiraţie înţelegătoare şi fără margini. De altfel, dela o vreme, parcă şi uitaseră cei doi că sunt fraţi. Doamna Hariton cu fiul ei tăcuseră până acum din tact monden. Nu le displăcea nici faptul că din casa lor pornise, ceea ce credeau şi ei că este o mare carieră de pictor. Ii înţelegeau deci slăbiciunea lui Paul Lomanesco şi îl ajutaseră chiar prin consimţimântul lor tacit să-şi facă o genealogie destul de fantezistă, care în definitiv nu supăra pe nimeni. De două săptămâni însă Irena nu mai dormea uscată de spaimă. Era neîndoios că dacă Gelu Ruscanu mai continua campania împotriva lui Hariton, acesta avea să-şi iasă din sărite, cu urmări foarte neplăcute pentru Paul Lomanesco şi deci pentru ea, fiindcă Irena ştia că în asemenea împrejurări oamenii se agaţă de orice le-ar putea fi de folos. Acum trei zile se produsese simpla intervenţie, a doamnei Hariton, dar nu se putea şti ce avea să urmeze. Acesta era motivul real pentru care îl căuta şi aştepta cu nerăbdare adâncă pe Gelu Ruscanu şi pe care Irena Lomanesco abia avea curajul să şi-l mărturisească. Işi păstrase bărbatul, altfel irascibil, dându-i mereu impresia că ea singură îl poate apăra de orice neplăceri în viaţă, iar pe de altă parte ea însăşi, care făcea atâta caz de familia ei, nu ar fi fost bucuroasă să se dezvălue ceea ce în adâncul ei socotea drept o mezalianţă, pentru ca să devie pradă cancanurilor salonarde, foarte periculoase în rivalităţile mondene.

Paul Lomanesco se opri din veşnica reluare a Simfoniei patetice şi îi spuse că se duce să se îmbrace.

— « De ce să te îmbraci? ».

Arătă surprins nedumerit, halatul, escarpenii de lac, care-i dau un aer de colonel de cavalerie pensionar în ţinută de alcov.

— « Scot halatul, schimb papucii aceştia ».

— « Nu te cunosc..... Ai primit aci poate o sută de femei în halat de lucru şi acum pentru Maria Sineşti ţi se pare că nu eşti destul de convenabil? devii suspect... Dacă aş fi geloasă? ».

— « Dar nu eşti ». O privi apoi lung, ironic, strângând notele. « In orice caz ai putea să vezi în asta tocmai faptul că o respect... e altfel de femeie... ».

— « Tocmai faptul că e singura femeie pe care o respecţi mă pune pe gânduri... De altfel a telefonat Gelu că vine şi el... ».

Asvârli iritat notele pe pian.

— « De ce « dealtfel »?... ce vrei să insinuezi? »

— « Nimic, voiam să-ţi spun numai că faptul că executaţi amândoi sonate la patru mâini, la pian, nu înseamnă că vine pentru tine ». A îndreptat şalul şi s'a oprit perfidă. « Pe urmă poate că nici nu e adevărat... ».

O şfichiui scurt cu o cravaşă imaginară.

— « Eşti o *proastă*... » şi o măsură din cap până în picioare, cu monoclul pus anume.

— « *Ei, dacă mă faci proastă, măcar să fiu sinceră* »... era tăioasă căci se vedea că are de plătit multe poliţe vechi. « Părerea mea este că ea vine pe aici cu nădejdea să-l întâlnească pe Gelu mai mult decât pe tine »... Apoi, şireată, privi lung fotografiile, şi pieziş, ca o suliţă perfidă.

El veni brutal spre ea ca şi când ar fi vrut să-i ceară socoteală.

— « A telefonat el că vine, sau l-ai chemat tu?, spune clar... ».

— « L-am chemat eu... a fost pe aici bătrâna doamnă Hariton... părea foarte nenorocită ».

Razele lungi ale crepusculului de Mai, incendiau ferestrele înflorate translucid dinspre terasă.

— « Doamna Hariton? » se mira el.

— « Ai uitat că e un fel de rudă a noastră?... Ea e mama ministrului de Justiţie?... Se pare că de vreo două săptămâni gazeta lui Gelu atacă necuviincios pe Hariton... Ceva murdar... Mă simţeam tare prost ieri, când o vedeam sus la mine, în fotoliu... Una din cele mai mari cucoane din Bucureşti... Une vraie grande dame... Acum când are aproape optzeci de ani... Nu pot uita că a fost cea mai bună prietenă a mamei... Işi ştergea lacrimile cu batista şi îmi spunea cât suferă fiul ei din pricina calomniilor nepotului meu... Vrea să-şi dea demisia din guvern... I-am promis că-i vorbesc neapărat azi lui Gelu... ».

— « Ce vrei, Gelu e un Ruscanu pur sânge... un adevărat descendent al postelnicului Ruscanu... Ultimul descendent, etcetera, etcetera... ».

Irena păru dintr'odată şi mai înaltă, mai uscată în rochia ei neagră. Acest « etcetera » o exasperase. Işi strivea medalionul în lănţişor de aur de la gât.

— « Ascultă Paul, d-ta nu ai dreptul... ».

Veni dela fereastră spre ea, ironic, hotărît s'o facă să lunece sub zeflemelele lui, căci ironia are singurul lui mod îngăduit de emancipare.

— « Dumneata »? Atunci e grav... ».

— « Da, dumneata nu ai nimic sfânt... Disprețuești toate... Iți râzi de toate, ești un nesuferit voltairian... Dar te rog foarte mult să nu faci nicio glumă pe socoteala familiei mele și schimbă apoi ușor tonul... » « Adu-ți șaizeci de femei în atelier, dacă artistul din tine... — pretinzi tu — trebue să trăiască între femei goale... dar îți spun eu, că un artist adevărat nu poate să disprețuiască șapte generații care se știu una de alta ». Revenind la pronumele direct înmuiă și mai mult vocea, ușor îndureratǎ. « Nu e nimeni de vină dacă Gelu a luat-o pe căi greșite... E tânăr și încă nu cunoaște oamenii, nu înțelege viața... Dacă ar fi trăit tatăl său,... ar fi fost altfel... ».

Se întunecă toată ca o reproducere cromolitografică de pisc înnourat. Femeia aceasta dură și energică, cu un simț practic pe care ea îl confunda totdeauna cu simțul realității, căci nimeni nu-i explicase niciodată ce deosebire de esență este între aceste două moduri, era gata pentru toate concesiile, însă nu accepta sub niciun motiv vreo critică a trecutului, în deosebi a trecutului familiei ei, a cărei vestală ușor mumificată se socotea. Paul înțelese că a mers prea departe, și continuă cu un ton concesiv care să evite coliziunile.

— « Atunci ești de vină tu, care l-ai chemat să-și ia doctoratul la Paris, căci acolo la Paris a devenit demagogul de azi... Inimă de mătușă... Ii dădeai bani pe furiș, bani din veniturile moșiei, care erau — nu-i așa? — pu- țini și banii mei... Trei ani n'am știut că în afară de mesele pe care le lua la noi, îi dădeai încă trei sute de franci lunar... o avere... ».

— « De unde știi dumneata că sunt o avere trei sute de franci?... Dumneata care risipești cu miile? Ai putea să-mi spui și mie de ce ai cumpărat masa acea florentină cu trei mii de lei?... La ce poate folosi o masă florentină? ».

Paul îndreptă mai întâi tabloul în mărime naturală, femeia în picioare, elegantă în rochia ei mauve, cu o pălărie enormă, tip mușchetar, care era sprijinit chiar pe podea și se înclinase prea mult. Mângâie apoi îndelung petalele lungi, întoarse, ale unui snop de crini albi, care înebunite parcă de dorința de a se consuma, umpleau atelierul de esențe amețitoare.

— « Irena, de sigur că a-și putea să-ți spun, dar ar fi de prisos... Este absolut sigur că tu n'ai pricepe... Tu nu poți să înțelegi că un artist nu poate rezista în fața unui lucru frumos... Că preferă să nu mănânce, dar dă ultimul ban pe obiectul care i-a încântat privirea ».

Pleoapele ei sbârcite aveau între ele o lumină subțire, tare, ironică, mai ales neconvinsă.

— « Dă-mi voie să-ți spun că atunci într'adevăr nu mai pricep nimic.. Nu te văd pe tine renunțând la o masă bună pentru nimic în lume... ».

— « Pentrucă ești avară... O masă cuviincioasă ție ți se pare orgie ».

— « O masă fără șampanie ție ți se pare că nu este cuviincioasă... dar à propos de masă... Du-te de te îmbracă, dacă ții să te schimbi. Sineștii rămân la masă... și ei și Gelu ».

Iși caută pe perinele canapelei « Récamier » pipa, care-i slujea uneori de alibi distins în conversație.

— « Bine, dar vreau să-mi spui dinainte menu-ul. Eu nu sunt ca tine, eu am obraz... Nu te obligă nimeni să inviți lumea la masă, dar dacă o faci trebue să te simți. Te previn că trebue să ai nu numai țuică și mastică, ci și două feluri de vermouth alb și negru la aperitive... Să nu te mai văd numai cu măsline și chifteluțe ca gustări... Ori dai icre negre,... or mai bine lipsă. Șase feluri de hors d'heuvres sunt chestie de bun simț... Și încă un lucru... Am văzut că ai început să dai șampania în bol ca să nu să vadă că dai șampanie românească... Să lași de o parte meschinăriile. E mai elegant de sigur să servești șampania în bol... dar e cu atât mai desgustător să trișezi, dând poșircă românească... Dacă ai avea pic de sensibilitate, dacă ai fi și tu o adevărată artistă, ai înțelege ce e nedelicat în procedeul tău ».

— « N'avea *nicio grijă* ». Se auzi iar lătratul furios al câinilor, și ea îl grăbi *capitulând*. « Hai, du-te și te îmbracă ».

Paul o privi câteva clipe enervat din prag și urcă cele trei trepte spre camera de culcare. Irena făcu în grabă ordine, după concepția ei, adică atenua desordinea voită a perinilor pe jos, a vaselor de flori. Cei doi intrară conduși de fecior. Maria Sinești era o femeie de o frumusețe turbure, cu ochi mari negri, care își schimbau necontenit expresia după sinuozitatea nervoasă a buzelor. Era într'un tailleur de culoare verzuie a matostatului, pe umeri purta o capă mare de cașmir albă. Pălăria, la moda de atunci, era foarte mare, de voal verzui cu borul întors într'o parte, ca pălăriile de mușchetar. E ușor de văzut că a fost modelul tabloului, cu ramă bogată, așezat în picioare. Bărbatul ei, într'un costum bleumarine cu dungi subțiri rare, albe, care îi subliniau talia robustă, își purta capul cu orgoliu, ca un atlet de circ matur. Deși avea toată fața osoasă și largă, rasă, cu sprâncenele mari, îmbinate l-ai fi putut închipui totuși gol, cu o eșarfă plină de decorații în diagonală, cu mustăți răsucite, întoarse ca un luptător de circ.

Tânăra femeie lăsă cu un gest grațios al umerilor să-i cadă capa albă pe fotoliul englezesc de pluș vișiniu, cu spătar foarte înalt, și pe urmă se întoarse cu un zâmbet copilăros spre stăpâna casei, pe care o sărută, cu o indiferență curentă.

— « Irena, știi că pe mine nu mă mai latră câinii? ».

— « Atunci pe cine au lătrat de au făcut atâta larmă? ».

— « Pe Șerban... Eu am venit mai întâi la poartă, să sun, și el a rămas să dea ordin șoferului... Amândoi câinii săreau bucuroși când m'au văzut... Pe urmă au început o hărmăială infernală când a apărut și Șerban... ».

— « Te țin minte de anul trecut... te-ai plimbat de atâtea ori cu Paul prin grădină, că ai devenit de-ai casei ».

Sinești, care examina cu oarecare paradă de cunoscător un tablou așezat în colțul ferestrei, interveni surâzând.

— « Ce grădină? Pădurea asta, în plin oraș, o numești d-ta grădină, Doamnă? Eu nu înțeleg de ce nu vindeți dumneavoastră codrul ăsta? Parcelat, ar constitui un cartier ».

— « Nu vrea Paul... Vrea să se simtă izolat în plin București. Vrea să se plimbe prin parc fără să întâlnească priviri vulgare... Nu poate lucra altfel... Intr'o zi, grădina asta va fi celebră... A pictat-o de atâtea ori... Cel puțin treizeci de apusuri de soare... ».

Câteva tablouri mari, panoramice, cu rame grele aurite pe care erau puse plăci de metal ca la muzee, cu numele pictorului, atestau pe pereți marea pasiune a lui Lomanesco pentru apusurile de soare, pe care le nuanța însă pe toate în violet. Astfel pe peretele din stânga, drapat în catifea stânjenie, era un apus de soare cu raze lungi pe zăpadă, văzut printre siluetele violete ale unor plopi inalți. Zăpada sticloasă, cu o dâră de lumină ca o cărare ușoară de raze, era și ea viorie. Aceiași plopi violeți, în alt tablou, străjuiau un alt apus de soare, de astădată în luna Mai, acum în locul zăpezii însă erau sub plopi, boschete mari, care păreau după pointilismul paletei, cascade de liliac înflorit. Ici colo pete tari ca de jeratec, arătau orgia apusului. In sfârșit un alt tablou înfățișa răsăritul lunei peste aceiași plopi violeți, lumina astrului pătrunzând printre siluetele lor arunca o dâră aurie peste pete negru violete care reprezentau, parese impresionist, parterele și boschetele grădinei, totul fiind scăldat într'o ușoară penumbră liliachie. Efectele de siluete cu umbrele lor violete erau foarte marcate.

Șerban Sinești încă sub impresia intrării printre cei doi câini dogi sălbateci, și oprindu-se deadreptul în fața portretului soției lui, care, de altfel, deși pozase în tailleurul de culoare negru verzue, ieșise și ea până la urmă îmbrăcată tot în vișiniu, întrebă, făcând un gest vag cu mâna:

— « Cine v'a găsit, Dumnezeule, dogii aceștia infernali »?

— « Eu », răspunse Paul Lomanesco, intrând, căci auzise întrebarea, și continuă: « Eu, i-am căutat în toată Franța și i-am adus ca să mă feresc de parlamentarii români ».

— « Sunteți chiar atât de antiparlamentar? Cum se poate explica o asemenea aversiune la un artist ca dumneavoastră »?

— « Perfect logic... Detest în general oamenii și cum fiecare parlamentar reprezintă cincizeci de mii de indivizi... fă socoteală cât de mult trebue să detest, eu și câinii mei, pe deputați și pe senatori, încă și decorați... »

Sinești se întrerupse din examinarea tabloului și întoarse capul ca un animal gata de atac. Era întotdeauna întâia lui mișcare, accentuată în clipele de mânie cu salturi brusce, ca fandări repetate de scrimă; pe urmă, cu o stăpânire de sine de diplomat, relua răspunsul, învăluindu-se cu mâinile în tot soiul de acolade studiate și paranteze elegante. Ținea degetele palmei lipite și întinse, numai degetul mare îl păstra deslipit întors în sus întorcând elegant mâna însăși ușor înăuntru. Erau gesturi profesionale, de avocat distins, care se studiase probabil la începutul carierei în oglindă. Vorbind, gândea ostentativ, căutând, urmărind pentru el însuși, fără să ia notă că e în public, ceeace avea să spună.

— « Oricum, domnul meu (un tic parlamentar) foarte multă lume e, mi se pare, de altă părere. Cunosc atâția inși care aleargă după câte un mandat de deputat ».

— « Iar după ei aleargă discret mandatul de arestare », își mângâie pictorul cu înțeles mustața mătăsoasă, căci tot frecventând o lume de spirit și având atât succes în viață, feciorul desghețat de altădată, era adeseori spiritual.

— « Dar dă-mi voe să observ că nu detești chiar toți oamenii... Se spune de pildă că ai o slăbiciune notorie pentru femeile tinere... și frumoase... Ele au liber acces în această cetate păzită cu câini răi... »

— « Femeile tinere și frumoase nu sunt oameni... Sunt o specie deosebită... Nu detest decât un singur gen de femei... femeile-pictori... »

Irena se simți îndatorată să intervină, ca să arate că atunci când e vorba de *femei*, ea totuși există, că tot ceeace se întâmplă este cu consimțământul ei.

— « Femeile sunt slăbiciunea artiștilor. Găsesc și eu însă că ceeace privește politica, Paul exagerează... Bărbații trebue să facă și puțină politică... A făcut, și încă ce politică, tata, că a fost ministru în guvernul dela 74, apoi în acela al lui Vernescu. A făcut o politică și fratele meu Grigore, tatăl lui Gelu, care a fost de patru ori deputat... Cu politica, și-a mâncat o moșie de 2000 de pogoane... Dar e politică și politică... Mi s'a spus, domnule Sinești, un lucru de necrezut... Că în vizitele electorale sărutați mâna cârciumăreselor... » Și așteptă cu privirea întrebătoare.

— « Cum, de necrezut?... Dimpotrivă, vă rog să credeți... Asta o face și Take Ionescu... »

— « Și mâinile nu miros a ceapă »?

— « Mâinile miros, dar din fericire, voturile nu... »

— « Nu miros numai mâinile, Domnule Sinești... » întrerupse cu distincție blazată, pictorul. — « Miroase toată politica. Numai intrigi, pofte și trădări. O promiscuitate desgustătoare... Cei mai curați nu păcătuesc decât prin ambiții pașnice... Am fost invitat adeseori să iau parte la unele adunări... Am plecat desgustat... » Sinești, invitat parcă la un discurs, își vâră degetul cel mare, al mânei stângi, la subțioara vestei și expuse cu autoritate, cu degetele palmei întinse, lipite, în afară de cel mare.

— « Dacă socotiți că numai oamenii politici sunt vinovați, vă înșelați... Fiecare țară are oamenii politici pe care îi merită... Să vedeți trădările și poftele alegătorilor noștri. Să vedeți ce cere lumea dela un deputat și atunci să vedem dacă mai vorbiți cu desgust, numai de oamenii politici... Unul dintre cei mai influenți alegători ai mei la Senat, fabricant de mezeluri, este prins că pune în comerț carne de porc bolnav... Nu-ți închipui cât a trebuit

să mă sbat să anulez procesul verbal al medicului primar al Capitalei. Fabricantul cu frații lui și tatăl său, reprezintă șase voturi la Senat și zece la Cameră. Ca să te alegi la Senat îți trebue uneori numai 165 de voturi. Înțelegi atunci ce înseamnă cele șase ale cârnățarului... într'o cumpănă sau alta? ».

— « Dacă acest cârnățar reprezintă țara luminată care alege parlamentul, atunci fii liniștit domnule Sinești, nu-i iau apărarea și sper să nu mă ating nici pe stradă de asemenea indivizi... Am să pun deasupra gardului de zid și sticlă pisată... Am să dublez numărul câinilor... »

Irena era nervoasă și nu știa ce să facă pentru ca să poată vorbi singură cu Sinești.

— « Dar Paul, cu atâta politică ai uitat să-i arăți doamnei Sinești noua ta achiziție, masa florentină, cumpărată ieri ».

— « O masă florentină? Unde ai găsit-o »?, întrebă Maria Sinești cu o amabilitate indiferentă.

— « Nu știu unde... A dat trei mii de lei pe ea... » și Irena surâse cu o ironie uscată.

— « Doamnă, scuzați pe nevastă-mea. Prețul unui obiect este ceeace o izbește mai mult, iar admirațiile ei sunt în funcție de banii plătiți pentru acel obiect... Este însă vorba despre ceva foarte interesant... O masă din secolul al XVI-lea. O adevărată piesă de muzeu, de care mă mir că a ajuns în București... »

— « Hai, du-te și i-o arată... Știu că arzi de nerăbdare să i-o lauzi pe toate fețele... ». Se întoarse apoi către Maria. « Du-te să vezi masa florentină, Maria, în biroul lui. Te luăm arbitru ».

Când cei doi au dispărut, Irena se îndreptă agitată, insistentă către Sinești, care răsfoia un album de pe pian.

— « V'am așteptat cu multă nerăbdare... Voiam să... »

— « N'am putut vorbi cu Ministrul Lucrărilor Publice... pentru că la început am prezidat chiar eu ședința de azi, la Cameră, iar mai târziu, când a venit Stănescu, era prea mare aglomerație la banca ministerială... »

— « V'am văzut din tribună când ați fost la el... Era al treilea pe banca ministerială... »

— « Da, însă n'am putut vorbi... Era greu... Vorbisem mai întâiu cu secretarul general la bufet, care mi-a spus cum stă chestiunea... Ministrul șovăie foarte mult... Îi e teamă... A fost o delegație de pictori la el, cu alt deputat... Macarovici... Aflaseră că e vorba să i se dea comanda soțului D-voastră și au venit să protesteze... Amenință cu campanii de presă... »

— « Cum e cu putință asta? Indrăsnesc ei să se compare cu Paul? Au curajul să discute un pictor celebru ca el »?

— « I-am văzut și eu pe culoarul Camerei... Aproape că vociferau... Spuneau despre soțul d-voastră că e un pompier... Că pictează femei ca un fotograf și apusuri de soare cu șerbet... Pretind că nimeni nu va mai ști peste douăzeci de ani cine a fost pictorul Lomanesco ».

Irena se apropie îngrozită de el, nevenindu-i să creadă.

— « Spuneau ei asta despre un artist mare ca Paul? Dar Paul a expus la Salonul Oficial la Paris... La salonul din 1908 cele mai admirate portrete au fost al Ducesei de Nessieres, pictată de Flameng și al Contesei de Ricci, făcut de Paul... »

— « Le-am spus și eu asta... Unul dintre ei, cu o cravată cât o basma neagră, spunea că știe el cum a răsbătut Paul Lomanesco la Salonul dela Paris... »

— « Cum?... », gesticulă Irena sufocată, uluită, ne mai găsind cuvintele.

— « Prin femei... Că își exploatează cu abilitate avantagiile de bărbat frumos... »

Irena izbucnind acum, fierbea și se plimba schiopătând prin atelier.

— « E nemaipomenit, nemaipomenit... Ce lume desgustătoare Ah, are dreptate Paul când nici nu vrea să stea de vorbă cu niciunul... Dacă ai ști ce asalturi îi dau... La ce recurg ca să fie prezentați... Bine face că nu primește pe *nimeni. Sunt răi* și invidioși. Unul se preface țintuit și și-a trimis soția *aci*, ca să-l roage să vie să vadă pe bărbatul ei care ar fi bolnav în pat acasă. *Înțelegi*, asta ne mai lipsea acum. Relații cu toți nechemații de pe aci, când Paul este celebru în Europa întreagă. Cred că ești și d-ta de acord că atunci când expui la Salonul oficial de la Paris devii cunoscut în toată Europa. Nu »?

Ar fi timpul să spunem câteva cuvinte despre cariera acestui subțire artist, estet până în vârful unghiilor, poate chiar hiperestet apusean.

Ar fi mai simplu, de altfel, să arătăm că fiecare tablou al lui cuprinde lămurit, în tehnica lui, trei etape de lucru, care sunt și cele trei etape pe care le-a parcurs, filogenetic pictorul, în cariera sa impresionistă.

Aceste tablouri înfățișează mai ales siluete înalte, iar la baza lor, schițe de obiecte, care de fapt nu sunt decât tot siluete. Golurile dintre aceste contururi schițate, sunt umplute cu o culoare tare, naiv uniformă: zăpadă albă, apă albastră, câmpie verde, acoperiș roșu. Cu alte cuvinte așa cum desenează copii pe la treisprezece—paisprezece ani. Este și prima etapă din cariera sa, anume ceeace învățase în atelierul Irenei, acasă. Avea incontestabil talent pentru contururi și siluete, era adică un bun caligraf (dar nu și desenator, căci aceasta este altceva) și aducea aceste calități în pictură. Mai târziu în pădurea de la Barbizon, el învățase să îngrămădească peste culoarea uniformă a siluetelor, pete crude de culoare vie, distribuite cu vârful pensulei, reprezentând momente tari de lumină, apusuri, frunzișuri galbene de fag toamna, câmpul încărcat de maci. Cu cât punea mai multe pete vii, tari, cu atât era mai mult impresionism.

Dar până aci nu era decât un elev mediocru și n'ar fi putut depăși nici măcar o expoziție de amatori. Prin 1895 însă, cei doi fură invitați la Londra de o camaradă de atelier a lor, un fel de lady excentrică și puțin ambalată pentru pictorul fără talent, dar frumos ca un Appolon. Îi prezentă, pe amân-

doi, și prietenilor ei. Cu ocazia acestei vizite la Londra trecu Paul la cea de a treia etapă a carierei sale, descoperind la o expoziție a lui Whistler, viziunile fluviului înnecat în ceață viorie, cu focuri îndepărate înecate în ceață, violete și ele, ori stacojii. Paul Lomanesco avu revelația umbrei violete. De acum încolo tot ceea ce va picta va fi învăluit în umbre viorii, va fi pătat cu violet.

Efectul în cercurile mondene la Paris fu extraordinar, mai ales când el aplică violetul și portretelor. Fu recunoscut ca un mare rafinat. Nu mai picta decât siluete elegante, cu pălării mari, toalete mauve, înconjurate de schițe de obiecte (numai schițe căci zicea el: «nu sunt fotograf sunt artist») năclăite și ele în violet, totul într'o atmosferă străveziu viorie.

Chiar dacă modelele erau îmbrăcate în alte culori, pe care el nu le știa picta, le impunea «viziunea lui de artist», oferindu-le adaosuri de îmbrăcăminte violete, și până la urmă aducând totul la nuanțe din această culoare (cum se întâmplase cu portretul în mărime naturală al doamnei Sinești).

Prin urmare apa devenea stânjenie, zăpada viorie, câmpul liliachiu. Când i se spunea că nu realiza asemănare cu obiectul, el replica așa cum am spus, că nu e un pictor fotograf realist, căci deși marele Nadar trecuse prin fotografie, Paul Lomanesco nu știa în ce constă anume arta în fotografie și o disprețuia ca toți colegii lui de generație, ca toată intelectualitatea «distinsă» a începutului de veac, fiindcă ea socotea mai mecanică prezența obiectivului de cristal, decât ochiul orb, cu ticuri tehnice și revoluție automată, al «marilor pictori» contemporani.

Ar părea paradoxal tocmai faptul că, în asemenea condiții, dobândise o mare faimă de portretist. Aci însă era ajutat de un truc mai mult inconștient. El picta numai femei și bărbați, eleganți, *la modă*. Schița siluete elegante cu penelul. Sporea șansele de asemănare cu concursul îmbrăcămintei. Obrajii erau de obiceiu escamotați cu un contur just. E adevărat că toate portretele lui semănau între ele, dar însăși moda cerea femeilor de lume să poarte aceleași siluete, aceleași pălării, aceleași culori. Ele trebuia să aibă gura la fel schițată cu ruj, sprâncenele la fel trasate cu creionul negru. Semănau deci între ele, ca manechinele în vitrină. Se deosebeau doar prin câte o bijuterie personală, prin vre-un mic amănunt, și astfel sarcina pictorului era extrem de ușoară, mai ales când învăluia totul, cu pretins rafinament, într'un ton violet.

Incapacitatea de a putea vedea cu adevărat realul, de a vedea pur și simplu, se traduce prin următorul fapt uimitor, care domină pictura apuseană de 100 de ani și trădează lipsa de geniu. Obiectele pe care le propune, apar ca adevărate pe pânză numai în siluete schițate, aruncate în grabă cu penelul sau numai «privite de departe». Cu cât marele pictor independent încearcă în cursul lucrului să dea mai multe amănunte, cu atât el pierde asemănarea inițială și până la urmă el se vede nevoit să spuie că nu-l interesează modelul, că el nu e fotograf (și nu e, căci adevăratul fotograf e un artist creator autentic) că modelul este un pretext pentru originalitatea viziunii sale.

Acum Irena accentua deci disperată asupra celebrității soțului ei, revenind stăruitor asupra drepturilor care se cuvin acestui mare artist.

— «Ei cer să se dea comanda la șase inși, de fiecare câte un tablou», închee pe gânduri Sinești.

— «Dar un tablou înseamnă 7000 de franci... Ce să facă Paul cu 7000 de franci?» izbucni îndârjită femeia. «Cred, lor le convine. Pentru ei 7000 lei înseamnă o avere... Asta-i dreptate în țara românească?».

— «Doamnă, nu trebue să vă supărați... fiecare luptă să-și câștige existența.

— «Domnule Sinești, explică te rog ministrului că asta nu se poate... Știu că e un om de lume și va pricepe».

Irena se plimba nervoasă, schiopătând mai mult ca de obiceiu, dar nu uită să ridice o pernă rotundă, albastră aproape indigo, pe care soțul ei o aruncase pe jos cu intenții artistice.

— «Dar vedeți, Doamnă, au și ei greutăți... De, nu pot să nu mă gândesc la nevoile tuturor... Tocmai spre asta înclină și ministrul: să ajute cât mai mult...».

— «*Dar acum nu e vorba de asistență socială... Paul e un mare artist. Și pe urmă, pentru că ei vorbesc de greutăți, ei bine, trebuie să-ți mărturisesc,* fiindcă sunt silită s'o spun, și noi o ducem destul de greu. Aci în țară cheltuielile sunt mari, firește mai mici decât cele din Franța, căci Paul cheltuește foarte mult. In fond de aceea ne-am întors în țară... cel puțin aci nu plătim chiria enormă de acolo... Pe urmă, la moșie am avut tot soiul de încurcături... Țăranii sunt răi și încăpățânați... Numai eu știu cum de mă pot descurca... Firește, lui Paul nu pot să-i spun totul... El e un artist. Trebue să fie deasupra necazurilor, să nu aibă alte preocupări decât pentru arta lui... Dar dumneata ești prietenul nostru de aproape 20 de ani. Avem moșiile vecine. Ne înțelegem deci unii pe alții...». Spusese aceasta cu un accent cu înțeles și veni confidențial mai aproape. «Știi că mi-au rămas peste 400 de pogoane, aproape un sfert din întreaga moșie, neinsămânțate?» Căzu pe gânduri și continuă mai târziu cu un ton trist, obosit. «Țăranii sunt foarte ingrați... Vin la curte iarna și cer când nu mai au ce mânca, iar când vine primăvara se duc și lucrează la alții, uitând să-și plătească ceea ce au cerut, îngenunchiați de nevoie, iarna...».

— «Doamnă nu vă supărați, dar dumneavoastră plătiți 60 de bani ziua de om muncitor».

Irena îl privi încruntată, stânjenită.

— «Dar le dăm și de mâncare pe deasupra...

— «Dumneavoastră nu controlați vechilul... Peștele sărat pe care li-l dă, e de obiceiu stricat... Sunt bătuți la curte cu frânghia udă... Când am fost în campania electorală, astă primăvară, am avut mari dificultăți pe tema asta».

— «Vorbe, scornituri de oameni răi și lași... Nu trebue să-i ascultați. Dumneavoastră îi cunoașteți? Niciodată nu sunt mulțumiți... Orice ai face pentru ei...».

—« De ce nu dați mai bine totul în dijmă? Ar fi mai ușor... ».

—« Să le dau lor două părți din cinci? A, nu, mulțumesc... Și pe urmă nici nu se pune chestiunea. Ei nu știu să lucreze pământul, nu scot niciodată mai mult de o chilă la pogon... Dacă nu se ține cineva de capul lor... Dacă nu-i îmboldește la lucru... Nu-i știi? Abia sgârâe pământul... ».

—« Vedeți că, și așa, cu oamenii plătiți cu 60 de bani pe zi, cu pește sărat stricat, cu mazăre cu gărgărițe și mălai încins... nu poate să mai meargă. Și mai sunt și bătuți pe deasupra... Deh... cei care au fost odată, nu mai vin în alt an... Și rămâneți cu moșia nelucrată... Ar trebui să-l schimbați pe administratorul ăla... Altfel nu va mai veni nimeni să muncească la Dumneavoastră... Cred că ați făcut rău că l-ați scos astă primăvară din mâinile ministrului de Interne. Dacă nu m'ați fi rugat atât, eu aș fi preferat să nu interviu ». Irena îl privi uluită.

—« Să rămâie arestat administratorul nostru? Cum asta? ».

Sinești își aprinse vădit enervat, o nouă țigară. Ar fi vrut să evite această chestiune penibilă, care de altfel îi provocase grave încurcături în alegeri. Neomenia cu care erau tratați și exploatați țăranii pe de cele 2000 de pogoane moștenite dela bătrânul Ruscanu, de pictorul Lomanesco și nevastă-sa, întrecea chiar ceea ce se făcea în restul județului și era un *motiv* de comentarii aspre până și pentru moșierii vecini, ei înșiși de altfel oameni de mână tare și fără prea multe scrupule sentimentale.

—« Doamnă, acest om a insultat pe maiorul de jandarmi care i-a refuzat concursul, cerut cu obrăznicie, pentru scoaterea silită a oamenilor la lucru ». Irena aproape că nu-și putea reveni.

—« Nu mai are atâta trecere numele de Ruscanu în țara românească, încât un ofițer de jandarmi să nu-și dea seama cât îi e permis și cât nu? Astfel este răsplătit și meritul pictorului Lomanesco aci acasă, fiindcă aduce cinste României, acolo unde », sfârși ea într'un rictus care deveni rânjet, « nu poate ajunge oricine? ».

Cât era de enervat, Sinești izbucni totuși într'un fel de surâs atletic.

—« Pictorul Lomanesco? Dar tocmai el a cerut să nu i se dea drumul administratorului D-voastră. Știți ce a răspuns la telegrama de intervenție trimisă de nevasta administratorului D-voastră? A cerut să nu i se dea drumul ».

Irena se lăsă în fotoliu cu picioarele moi.

—A cerut Paul ca administratorul nostru să nu fie eliberat?

Omul din fața ei scoase cu un gest retoric, de parcă ar fi prezentat documentele la bară, portefeuille-ul din buzunar și din el desfăcu încet o telegramă împăturită.

—« Am păstrat-o ca s'o arăt la club ». Și citi amuzat, cu emfază: « *Nu-l eliberați, crăcănat, roșu la față și cu mustața mâncată de cari, este un tip prea inestetic pentru postul de administrator.* ss *Lomanesco* ».

Irena se miră că nu a fost întrebată și decise că această ispravă a soțului ei nu poate rămâne nejudecată, dacă nu nepedepsită.

—« Cum o să ne putem lipsi de el?... E singurul om în care am încredere... E foarte energic... E un slujitor de nădejde. Dar să lăsăm moșia... Te rog din toată inima, aranjează chestiunea aceasta cu comanda, dela Ministerul Lucrărilor Publice... Știu ce mare trecere ai. Noi totdeauna ne-am ajutat unii pe alții ».

—« Doamnă, știu prea bine că datorez toată cariera mea de advocat fratelui Dumneavoastră. Nu sunt un ingrat. N'am uitat nimic... dar... ».

—« Te rog, te rog... Nu pune problema așa. D-ta ai fost totdeauna un adevărat gentleman. Nu te compari cu atâți politicieni, cu pleava de azi. Cunosc toată constituanta asta. Știu câți bani face fiecare... Acum două luni când bărbatul meu s'a prezentat președintelui Poincaré să-i mulțumească pentru legiunea de onoare... știi ce i-a spus acesta despre oamenii politici ai României? Ei bine, l-a privit cu un ochiu pe jumătate închis și i-a spus, teribil de ironic: « *Sper pentru Dumneavoastră, că anul care vine,* 1914, — căci audiența a fost acum de Crăciun — *nu va pune probleme politice prea grele pentru România* ». Știi, nu-i așa? că el a pledat într'un proces aci la București și a plecat cu o foarte proastă impresie... ».

—« *Da*, da », răspunse Sinești care examina atent portretul soției sale. « *L-*a avut adversar pe Tache Ionescu... ».

Irena a tăcut un timp, apoi îi spuse încurcată:

—« Vreau să-ți spun și adevăratul motiv pentru care sunt atât de neiniștită în chestiunea acestei comenzi, pentru că în adevăr dacă vrei să-ți spun sincer, am ajuns de nu mai pot dormi noaptea. Acum trei luni, când am luat pianul acesta... adică l-a luat Paul, fiindcă nu poate picta fără muzică.

—« Ce e? Un Pleyel? De unde l-ați luat? ».

—« Dela Feder ».

—« Cât l-ați plătit? ».

—« Tocmai asta vreau să-ți spun. 7000 de lei... ».

—« Scump... Petroviceștii au luat... ».

—« Nu știi cum e el? Nici nu se interesează de preț... Dă ordin să i se trimeată acasă... N'am dat decât un aconto de 2000 de lei... Mi s'au dat vreo câteva amânări, dar am fost anunțată dela magazin că Luni mi se ridică pianul. Nu vreau ca aceasta să se întâmple pentru nimic în lume... Ințelegi ce umilit s'ar simți Paul... Nu mi-ar ierta-o niciodată ».

Sinești a rămas pe gânduri, a clătinat din cap. A scos apoi un carnet de cecuri din buzunar și s'a dus la un mic sertar de mahon cu dungi aurite.

—« Am luat un obiceiu nou... Cecul... E mai comod. Incasați-l mâine la Banca Românească și achitați pianul. Ne vom aranja noi... ».

Irena îl privi foarte mișcată.

—« Nu știu cum să-ți mulțumesc, Domnule Sinești. Ești într'adevăr un gentleman ».

In prag, venind dinspre terasă, apăru un tânăr ca de treizeci de ani, aproape înalt, într'un costum bleumarin. Avea o față palidă, intensă, ochii

negri puțin ridicați spre tâmple. Buzele mai curând subțiri, dădeau o impresie de concentrat. Purta brațul stâng într'o eșarpă neagră petrecută după gât.

Nu dădu mâna cu nimeni și nici nu luă parcă notă că Irena îl sărută cu un soi de recunoștință grăbită, fiindcă venise totuși.

— « In sfârșit, după ce te-am căutat trei zile, de dimineața până seara... » își arcui ea cu amărăciune gura botită, subțire... « Era o vreme când nu era nevoie să aștept trei zile ca să-mi acorzi o audiență ».

Sinești care îl măsurase cu coada ochiului pe cel intrat, adăugă cu o anume intenție.

— « Ce să mai spun eu care eram obișnuit să-l văd toată ziua pe Gelu la noi în casă. Mai ales la Paris. Uite că acum aproape îmi vine să îi spun « Domnul Gelu Ruscanu », și aci el pândi efectul cu privirea. « De când s'a întors, în urma noastră în țară, n'a mai fost la noi decât o singură dată. Ai să vezi cum o să-l certe Maria care nu admite asemenea trădări ». Și cum din birou tocmai se întorceau Maria și Paul, « Ce zici Maria? îi reproșam lui Gelu că nu mai vine să ne vadă ».

Maria tresări îngândurată și, cu un gest evaziv, care ar fi putut să fie un fel de răspuns, căută să se sprijine de pian. Irena veni mai aproape de Gelu și îl apostrofă cu un ton care s'ar fi vrut de tandră supărare, dar se traduse într'un amar reproș.

— « Ascultă, poți să-mi spui și mie ce ai cu Hariton?... Ți-a provocat el vre-o nemulțumire personal? Spune-mi, vreau să știu ».

Gelu rămase pe gânduri, absent, cu tâmplele mereu ușor ridicate. Această absență în privire îi sporea încă accentul de personalitate și frumusețe fizică. Se vedea că e în afară de sfera preocupărilor iritante ale mătușii sale, că e obsedat de gândul anume cu care venise.

Irena așteptă un răstimp, apoi când văzu că el nu se gândește să-i dea nici-o explicație îl apostrofă cu o îndurerată energie, cu o grabă care o demasca.

— « De unde atunci atâta îndârjire împotriva bietului om? De ce atacurile acestea sălbatece? Imi spunea cu ochii în lacrimi, bătrâna Doamnă Hariton, că nici nu vă cunoașteți măcar personal. A trebuit să vie să mă roage pe mine ca să intervin eu pe lângă tine ».

Dar Gelu tăcea absent mereu. Golul dintre tonul ei și atitudinea lui o făcu pe Irena să se întoarcă spre Maria ca după sprijin.

— « De două săptămâni, gazeta lui Gelu cere scoaterea din minister a lui George Hariton. In articole de coloane întregi și în tot soiul de note veninoase... ». Și iar se apropie exasperată de el. « Ce ai dumneata cu omul acesta? Uite, mama lui m'a rugat anume să te întreb asta. Vor să știe ce dorești... Ce urmărești... »

Dar Gelu, concentrat, tăcea mereu.

Irena își dădu acum seama că socotise lucrurile prea simplu, că luase prea degrabă tonul autoritar, pe care contase dintr'o greșală de calcul.

— « Domnule Sinești, spune și dumneata dacă asemenea atacuri sunt îndreptățite? Suntem oameni de lume, ce Dumnezeu, avem și noi unele obligații ».

Dar spre marea ei surprindere, Sinești după o lungă șovăire aprobă atacul gazetei.

— « Doamnă, deși nu aprob vederile politice ale « Dreptății Sociale », mărturisesc că nu mi se pare atât de neîndreptățită campania acestui ziar, care pare într'adevăr un ziar independent ».

Toți cei de față, în afară de Gelu, se priviră uimiți.

— « Bine, dar dumneata ești chiar din același partid cu Hariton »?

Sinești, păru stânjenit și vru să se explice.

— « Faptul că suntem amândoi din acelaș partid... nu mă împiedică să fiu obiectiv... Hariton a făcut greșeli... Opinia publică nu poate îngădui orice. Sunt momente când spune și ea categoric, această opinie publică: « Până aici... »

Foarte abil de obiceiu, acest obicinuit al marilor procese, nu observase totuși că *Irena* avea un motiv mult mai personal care o făcea să intervie atât de nervoasă într'o chestiune, care aparent nu depășea simpla obligație mondenă. Numai când ea îl privi crispată, încremenită de această intervenție neașteptată, își dete seama că atinsese un punct nevralgic... Ca să câștige timp, el își scoase cu un gest încetinit, tabachera plată de aur, o desfăcu gânditor, dar cu o prefăcută atenție și repetă scuzându-se parcă.

— « Până aici... »

Sinești nu era în felul lui o excepție. Oamenii politici ai timpului, în cea mai mare parte avocați de altfel, avea un orizont al subiectivității atât de restrâns, încât accentul intereselor personale, trecea asupra tuturor chestiunilor de interes general, într'un mod atât de firesc, că acești oameni nu mai aveau nici măcar umbră de jenă, dându-și aerul că sunt obiectivi.

Pictorul care se așezase la pian ca să poată examina în voie, neobservat pe Maria, întrerupse brusc tăcerea care urmă.

— « Asta-i... obiectivitate de partid... »

— « Dumneata poți vorbi așa »? întrebă Irena, cu o iritare abia stăpânită. « Și ce-i reproșezi anume colegului dumitale »?

— « Nu eu, ci opinia publică... « Dreptatea Socială » dacă vrei... Hariton este ministrul Justiției... dar are un nepot avocat, care câștigă în mod suspect toate procesele în care pledează... »

Nemișcat la sfârșitul frazei, Sinești aștepta ca un orator răspunsul.

— « Dacă o fi avocat de talent? Dacă e muncitor? Dacă acei pe care îi apără au dreptate »?, îl fulgeră, cu ochii ei verzi, femeia, mânioasă. Dar Sinești, atât de sigur pe el de obiceiu, nu se mai putu stăpâni.

— « O fi el muncitor... O fi având talent... O fi având dreptate acei pentru care pledează... dar trebue să recunoașteți că e aici o chestiune cam delicată... E loc pentru orice bănuială... După cum prea bine arată în fie-

care zi gazeta nepotului d-voastră. « Justiția » însă — și puse cuvântul între ghilimele — trebue să fie deasupra oricărei bănuieli. Înțelegeți, avocatul nepot vine în fața magistraților și pledează... magistrații vin la Ministru și cer să fie înaintați... E cel puțin o indelicatețe »... și-și pipăi cu înțeles buricele degetelor. Irena era sincer nedumerită, dincolo de motivul real al supărării ei.

— « Dar bine, Domnule Sinești... », interveni, punându-și monoclul cu șiret negru, pictorul. « Înțeleg să vorbească așa un demagog ca Gelu, dar dumneata, apărătorul familiei, să ataci un unchiu care își sprijină nepotul? Nu mai recunosc partidul colectivist... »

— « Partidul nostru e un partid de înaltă moralitate... Doamnă... care... », vru să continue din deprindere, Sinești.

— « Care moralitate »?, îl întrerupse iritată femeia, obișnuită să-și impuie voința. « Ce vrei să facă acest nepot de ministru? Să-și piardă cariera? Să-și distrugă viața? Paul are dreptate... Nu m'aș fi așteptat să te aud vorbind și pe dumneata ca pe un socialist care nu mai are nimic sfânt. Nici religie... Nici familie... Nici proprietate... Care vrea să ne vadă pe toți o apă, hamali în port sau văcsuitori de ghete... » și întorcându-se: « Nu e așa Gelule, că așa gândesc oamenii d-tale »?

Dar cum știa că nu va mai avea niciun răspuns, reluă cu amărăciune acumulată. — « Cum a putut băiatul lui Grigore Ruscanu să se înhăiteze cu « niște socialiști », este un mister de nepătruns pentru mine... Să studiezi la Paris literele, să-ți iei cu « magna cum laude » doctoratul... Să-ți ai în partidul tatălui tău asigurat locul de deputat și să preferi totuși să ții isonul unor oameni fără căpătâiu... ? » Îmbrăcată în negru din cap până în picioare, cu părul savant albit, cu profil de răpitoare, se sprijinea ferm de bastonul de abanos.

— « Eee... Ce să-i faci? Chestiune de gust... Eu la Paris mă duceam să vizitez Luvrul... », interveni iar Paul Lomanesco, amintindu-și de orele de educație sistematică organizate de Irena. « Eram la toate premierele lui Rostand... Joia, la Academia Franceză... Seara aplaudam până mi se înroșeau palmele pe Sarah Bernhard. Dumnealui aplauda pe Jaurès la meetingurile socialiste dela « Vélodrome d'Hiver »... și urma cursurile lui Autard... Eu eram abonat la « Les Annales » și citeam pe Oscar Wilde, Pierre Loti, Bourget, iar dumnealui citea numai l'Humanité... De ce te mai miri? Paul Lomanesco era convins că numai câțiva oameni foarte distinși citesc pe Oscar Wilde și era definitiv mândru de a fi printre ei.

Feciorul aduse un braț de ramuri de liliac pe care îl împărți în vaze. Pictorul interveni însă enervat, căci nu era mulțumit de efectul artistic.

— « Gelu a candidat ca independent, zice el, dar pe lista lor pentru Constituantă în trei județe... » continuă Irena, « în toate trei locurile la olaltă a avut 136 voturi... » și surâse ironic. « Îi trebuia 1500 voturi ca să se aleagă într'un singur județ... Cum o să se aleagă vreodată un socialist deputat, la noi? E o nebunie curată să crezi că poți să faci politică la noi în țară aliat

cu socialiștii... Ceeace mă doare e că Gelu este singurul bărbat din neamul nostru care nu urmează tradiția familiei. Tata a fost de trei ori ministru... Grigore, frate-meu a fost deputat la 28 de ani... Dacă nu murea, la prima venire la guvern a conservatorilor, era ministru. Iar Gelu, — aci surâde dezolată și-și plimbă privirea peste cei prezenți —, căuta sprijin la socialiști... că acolo vine... A, să facă asta unul care pornește de jos, care are toate porțile închise... care trebue să lupte ca să răzbată, dar nepotul unui fost ministru? ».

Se ghicea în această femeie o amară suferință că nu se născuse ea bărbat, în locul molatecului și visătorului ei frate. Se simțea neputincioasă ca un vultur cu aripile tăiate, domesticit de nevoie. Suferea mai ales că nu poate să ia parte la luptele politice dintre bărbați, ca un infirm care nu poate să participe la un joc sportiv.

— « Irène, să lăsăm politica. Ne dai sau nu, să mâncăm azi »? întrebă pictorul nerăbdător.

— « *Mă duc în pavilion, să văd dacă e pusă masa...* »

— « *Bine, dar aperitivele ai putea să ni le trimiți aici, până e gata masa* ».

Irena făcu un semn împăciuitor și ieși spre terasă.

Sinești care era încă preocupat de dificultățile pe care le întâmpina cu privire la comanda celor șase tablouri, din cauza șovăielii ministrului, vru să aibă o seamă de lămuriri oarecum tehnice, chiar dela Lomanesco. Chestiunea era foarte delicată, trebuia să procedeze cu grijă, fiindcă bănuia că în nici un caz pictorul nu ar fi vrut să se demaște și să arate că el ține cumva la această comandă, preferind după obiceiul său să lase « corvoada » operațiilor subterane și camuflate soției sale, pentru ca privirea lui de artist idealist să rămâie senină și dezinteresată deasupra. Floarea nu trebue să știe din ce urîciuni se hrănește rădăcina. Pretextă deci că ar vrea să vadă și el masa florentină și trecură amândoi în birou.

Rămași singuri, Maria și Gelu Ruscanu se priviră îndelung, stânjeniți, apoi ea întrebă cu o ușoară umbră de tristețe în voce, dorind să nu-și trădeze cumva bătăile accelerate ale inimii.

— « A fost destul de grav, totuși accidentul dumitale de automobil? Sunt aproape patru săptămâni de când v'ați răsturnat? Nu »? Și arătă spre brațul purtat în eșarpă. El îi surâse cu superioritate.

— « Nu mai am nimic. De vre-o două zile am simțit oarecare greutate în braț și medicul mi-a recomandat să-mi odihnesc mâna, purtând din nou câteva zile eșarpa.

Il privi mirată și bucuroasă în același timp, apoi zâmbi gândindu-se la propria ei emoție.

— « Ce-a fost și când am citit în ziare despre accident! Cu două-trei zile întârziere, mi se pare. (Până vin ziarele acolo, pe valea Nereului...) Eram disperată că nu puteam obține legătura telefonică să întreb la București. Era de altfel și o vreme imposibilă... N'am putut dormi toată noaptea... »

Ii pândea privirea și surâdea, scuzându-se parcă. « După cum vezi, am fost destul de caraghioasă ».

El o privea mereu, stăruitor, cetind în ea, fără voia ei, ca într'o carte deschisă.

— « Anul acesta ai fost aproape tot timpul la țară ». Și vocea lui avea un fel de duioșie care de altfel era climatul nouilor lor întrevederi după despărțirea de acum câțiva ani. « De ce fugi de București? Nu ți-e urît singură acolo »?

Maria îi răspunse cu o ironie înmuiată de tristețea ochilor, negri, mari.

— « Așa dar ai observat că am lipsit tot anul din București?... Iată ceva nou... Și acum răspunsul... Nu, nu mi-e urît pe valea Nereului. Mi-e urît aci, în orașul acesta în care totul mă apasă... In care nu mă regăsesc în nici-un mod... »

Gelu luase de pe pian, și se juca ușor cu el, un enorm evantaliu de dantelă albă, care avea în mijloc o frunză de piele pictată, cu o reproducere după Boucher, totul întins pe speteze de sidef. Era o piesă rară, la care Lomanesco ținea în deosebi. Apoi privi îndelung femeea și o întrebă cu vocea voalată, căci între ei nu mai putea fi parcă decât surâsuri dezolate.

— « Tot nu te-ai împăcat cu vremea și cu oamenii, Maria »?

— « Tu mă întrebi asta?... » și ea zâmbi cu un soiu de mustrare, dar și cu aluzie la bărbatul ei în același timp. — « Oamenii de aci sunt prea duri, prea aspri pentru mine ». Il privi apoi drept în ochi cu intenție. — « Prea puțin înțelegători ».

— « Bărbatul d-tale ce spune »?, întrebă el fără să accepte invitația ei de a schimba tonul evaziv al revederii.

— « Ce ciudat mi se pare că-mi pui astfel de întrebări. Am toate motivele să cred că bărbatul meu e bucuros că-l las de capul lui... Mi-am dat osteneala să-l înțeleg... să ne înțelegem... dar e mai bine pe valea Nereului... »

— « Copiii?... » și el închise așteptând, enormul evantaliu cu care își ocupa mâinile.

— « I-am luat cu mine. Invață cu mine. Trec din nou, ca în copilărie fiecare clasă, cu ei, acolo în munți... » Și Maria surâse cu o amorțită tristețe. « Cu Nicolae trec anul acesta într'a patra... Sper să iau premiul I-iu... » și își lăsă descurajată mâna albă pe genunchiul rotund, pe rochia de stofă ușoară verzue.

— « Știi de ce am venit aci, Maria »?

— « Te-a chemat mătușa Irena să te certe... Nu știu ce năzbâtii faci la gazeta aceea a dumitale... »

— « Pentru asta mai puțin... Mă caută de trei zile și poate nici n'aș fi venit... Dar mi-a spus că vei veni la masă și atunci am ținut și eu să vin să te văd ».

Maria, înțelegând greșit, tresări cu emoție.

— « Iată o mare noutate... și de ce oare »?

— « Voiam să-ți vorbesc... »

Maria îl privi, mereu emoționată, surâzând.

— « Da »?

— « Ceva foarte serios... »

In ferestrele mari ca de vitrină, răzbiră, înșelătoare, un snop de raze roșietice, ca un reflex întârziat al apusului de soare.

— « Atunci nu e vorba de o nouă declarație de dragoste... »

— « Aproape dimpotrivă... »

Maria îl fixă cu o nervozitate comic desamăgită.

— « A, da... »

Gelu Ruscanu, brusc încruntat, fără niciun gest, decât crisparea dură a mâinii, o privi în ochi.

— « Maria, vreau să-ți înapoiez scrisorile... »

— « Scrisorile mele »? întrebă ea surprinsă, încremenită... și reluă apoi jicnită, cu un mic surâs. — « Dar nu ți le-am cerut, n'am nevoie de ele... »

— « Mă gândeam mereu că o femeie de lume nu poate fi liniștită atâta timp cât își știe scrisorile de dragoste în mâinile unui străin », spuse el mințind.

— « Nu, sunt foarte liniștită », se apără ea. « De altfel am să-ți spun un secret. Nu sunt femeie de lume, deci n'am motiv să fiu neliniștită... Dar poate că tu vrei să scapi de ele?... » Iși prinsese genunchiul de deasupra cu ambele mâini, albe, palide, pe stofa verzue ca matostatul.

— « Poate și asta... ».

Ea rămase uimită, căci nu se aștepta la această confirmare brutală.

— « Aa... ». Pe urmă se ridică nervoasă, descurajată. « Am avut totuși o înțelegere între noi la despărțire. Ca un jurământ... Că orice se va întâmpla în viitor, niciodată nu ne vom simți străini unul de altul... Că dacă viitorul și nici prezentul nu ne este posibil... trecutul ne va rămâne intact... Mi-ai spus că simți că dacă peste douăzeci de ani îmi vei auzi vocea, vei fi tot atât de turburat ca în seara când ne-am întâlnit întâia dată, la teatru. Ai spus că îmi vei păstra scrisorile chiar dacă se va ivi o altă femeie în viața ta... ». Tremura puțin. Veni aproape de el de tot. — « Este astăzi altă femeie în viața ta? ».

— « Nu. »

— « Atunci? ».

— « Scrisorile tale îmi turbură conștiința... ».

— « Iată un fapt nou... ». Și surâse amar, cu o ironie feminină. « Nu e prea târziu? ».

— « Mai cu seamă una dintre ele ».

— « Bietele mele scrisori... ».

— « A fost o vreme când au avut sens... încercă tânărul bărbat o scuză iritată ».

— « Dar atunci ce devine tot trecutul nostru... ? ». Ce devine tot trecutul meu? Ți-am spus, prezentul mă jignește mereu, nu mă pot împăca de loc cu el și nu aștept nimic dela viitor ».

— «Poate că nu e decât firesc... Femeile se refugiază în deobște în trecut».

Maria, obosită, nostalgică, spuse totuși cu hotărîre, ridicându-se din fotoliul cu spătar înalt, de stofă vișinie.

— «Nu».

Gelu veni intens aproape de ea ca pentru o îmbrățișare.

— «Maria, este o scrisoare pe care trebue s'o iei, cel puțin pe asta, neapărat înapoi...». Fața lui atât de palidă și frumoasă de obiceiu, era acum descompusă cu linii rupte.

— «De ce, una, anume?».

O privi lung, crispat, răsucit în el însuși:

— «Scrisoarea în care îmi destăinuiești crima lui Sinești... Tăcu un timp, cu un ocol, se duse la pian și reveni cu o mărturisire. — «Nici n'am îndrăznit s'o iau la mine».

Maria lupta cu ea însăși, cu hotărîre tragică. După un timp, refuză stăruind, cu umerii drepți.

— «Scrisoarea aceea, nu o iau înapoi...».

Gelu s'a oprit îngândurat, căutând în el însuși. Nu mai era în stare să găsească nici o altă ieșire. Era măcinat, mistuit de lupta interioară.

— «Ce inspirație nefericită ai avut când mi-ai scris-o...».

Maria, abătută o clipă, veni brusc spre el, cu un fior răsfrânt *adânc din* toată ființa-ei.

— «Ai plâns când ți-am adus-o... Am venit într'o seară la tine, când era bărbatul meu plecat la țară... Nu ne văzusem două zile... Ai plâns... Mi-ai spus că o socoți, tocmai această scrisoare, [cea mai mare dovadă de dragoste, pe care o femeie o putea da unui bărbat...».

Gelu își frângea mâinile...

— «Ah, nu mi-am dat seama atunci, că povestindu-mi crima lui, ai făcut din mine un complice...». Și brusc înfiorat îi șopti crispat: «Omul acesta a asasinat...».

Cuvântul căzu ca un tăiș de oțel greu. Gândul însuși părea o bufniță rătăcită în acest atelier.

Tânăra femeie zâmbi cu oboseală și părere de rău:

— «Era totuși o vreme când complicitatea îți convenea...».

— «E foarte greu să mă înțelegi... De ce nu-ți iei scrisoarea asta înapoi?».

— «Gelule, poate că nici nu te înțeleg și nu știu cum să-ți explic. Imi vine in minte o frază a ta, din vremea când încercai să frecventezi cluburile socialiste. E comic puțin, dar mă ispitește să-ți spun și eu ce a spus cândva Clemenceau, apărând revoluția franceză: «Revoluția e un bloc». Uite, îți spun și eu: «trecutul nostru e un bloc...». Și fără acest trecut prefer moartea. Nu voiu lua înapoi această scrisoare... și nu știu ce voi deveni dacă aș afla că ai ars scrisorile mele...».

— «Nu mai poate fi vorba de trecut, Maria. Cum ași putea să-ți explic? Tocmai de acest trecut vreau să fug... să mă ascund. Aș vrea să-l pot scoate

din ființa mea cum scoți o haină pe care vrei s'o arunci de pe trup». Pusese mâna pe mâna ei, cum nu mai făcuse de ani de zile și ea se cutremură toată. O strângea nervos, cu un soiu de disperare. «Nu mai există trecutul meu, Maria, nu vreau să mai existe».

— «Cum poți să fii atât de crud? întrebă ea intru târziu, înțelegând greșit sbuciumul lui. Știi ce înseamnă acest trecut pentru mine? Numai amintirea lui mă mai poate ajuta să trăiesc în conacul acela singuratec, dintre măgurile împădurite... fugind de bărbatul meu, față de care toată ființa mea este numai rezistența iritată. Lasă-mi acest trecut. Am și eu nevoie de un punct de care să mă reazăm. Pe vremuri ne înțelegeam. Azi gândești altfel? Atât de puțin ne putem bizui pe firea omenească?».

O ascultase întărâtat de neînțelegerea ei. Ii luă apoi, cu prietenie totuși, mâna.

— «Nu m'am schimbat, Maria. Nu m'am schimbat în esența mea. Este în mine azi tot numai iubire. Dar altfel de iubire. Sunt acum eu, cel mai adevărat. Am descoperit o lume nouă, pentru care ochii mei erau închiși atunci. Un nou sens vieții. E aci mai multă nevoie de iubire, decât în toate acele beții în doi, care nu dau impresia infinitului, decât numai fiindcă în clipa sărutului amanții închid ochii. Aci, unde sunt acum, dragostea înseamnă ardere lucidă, cuvinte simple, tovărășie în durere și mai ales încredere de cremene în viitor. Sunt același, dar ochii mei văd azi altfel, mai limpede, mai adânc. Lumea în care trăiești tu azi, nu mai este lumea mea. Este în societatea de azi o promiscuitate care mă desgustă. Muncitorii aceștia, care sunt tovarășii mei de azi, nu privesc cu frunțile îndârjite, decât viitorul. Alături de ei, cot la cot cu ei, îmi simt trecutul ca o povară de care aș vrea să scap. Simt că îmi moleșește voința.

Il ascultase încremenită, cu fiece frază mai uimită, și când tăcu îl întrebă, neînțelegătoare, cu o îndârjire feminină neașteptată.

— «Ce-are a face acest lucru cu scrisorile mele?».

Gelu scoase brusc brațul din eșarpă:

— «Știi tu de ce am pus din nou eșarpa azi? Ca să nu dau mâna cu Sinești».

Maria, îl mustră din cap până la picioare, aproape îngrozită:

— «Câtă inverșunare....».

— «Acum înțelegi cât mă îngrozește complicitatea cu el?».

— «Ce-a făcut din tine politica asta? Gelule, ce suflet gingaș aveai... Ce-a făcut din tine...».

— «Nu vezi că până și aci nu ne înțelegem?... In părerea asta pe care o ai despre politică. Până și aci vine ecoul lumii acesteia triviale. Tu crezi că «a face politică» înseamnă a-ți face meseria din a parveni cu orice preț». Iși puse iar eșarpa și continuă iritat. «Oamenii din jurul tău fac politică numai ca să-și creeze lor înșiși situații... Sunt niște arivişti, aparent aliați între ei, dar care se urăsc unul pe altul... Dar mai este și o altă politică de care ei pare că n'au auzit niciodată. Este să lupți pentru ca semenii tăi să nu fie exploatați, să nu mai ducă o viață de animale înjugate, să lupți pen-

tru ca oamenii să fie mai liberi și mai fericiți... Adevărata politică, ei nici n'o bănuesc ».

Paul apăru în clipa asta pe estradă, și se întoarse teatral către Sinești, care îl urma, cu țigara aprinsă, după explicațiile « tehnice » din birou.

— « Poftim, despre ce poate vorbi un tânăr de azi cu o femeie frumoasă... I-am lăsat singuri un sfert de oră... și tot ce are să-i spue dumnealui este să discute politică ».

Gelu se întoarse, zâmbind sarcastic către Maria.

— « Uite ce dispreț și la dumnealor pentru politică ». Și, brutal, către Paul: « Ce înțelegi dumneata prin politică, de vorbești cu atâta dispreț despre ea? ».

Paul Lomanesco învârti pe arătător șiretul negru al monoclului, descriind cu el, cu dispreț, volute ușoare.

— « Nu mă interesează niciun fel de politică... Eu sunt înainte de toate un artist și un artist vede în lume numai frumusețea... M'am izolat tocmai ca să nu ajungă până la mine vuetul străzii. Mă simt deasupra ambițiilor mărunte ale celor de rând... ».

Gelu zâmbi amar și ridică din umeri cu silă. Pe urmă, cu voință absent, luă din nou în mână evantaliul de dantelă albă și piele pictată.

— « Știu că nu vă convin asemenea vederi... » reluă pictorul. « Știu că nu puteți înțelege de ce un artist trebue să rămâe totdeauna deasupra ».

Aproape scrâșnind din dinți, Gelu aruncă evantaliul, veni spre Lomanesco și îl privi cu o brutală precizie:

— « Te simți deasupra?... Ești atât de mândru de izolarea dumitale? Dar în lumea asta, așa cum e alcătuită ea, nu te poți izola decât cu îngăduința celor răi... Lumea asta din care îți tragi hrana, este atât de abjectă, încât nu te acceptă și nu te tolerează decât cu prețul complicității... A te izola este, întotdeauna, a fi sperjur prin tăcere. Aștepți, cu ochii într'altă parte, să ți se transfere, în plic închis, la domiciliu, cota ta parte ».

— « D-ta ai o optică specială... Vezi numai ce e urît în jurul d-tale. Lumea este abjectă, pentru că ochii dumitale o văd astfel... Eu care am o privire senină, văd numai frumusețe în jurul meu... Dar dumneata nu poți să înțelegi o asemenea seninătate superioară... ».

— « Cum să nu te înțeleg? In realitate, dumneata nu vezi, ori nu știi cum să privești lumea... Sunt uneori pajiști prin păduri, numai coloare, numai forme unduioase, numai bogăție de pete vii... Singurătăți încântătoare. Poți să treci pe poteca idilică destul de liniștit... Dar dacă le-ai încălcat o clipă domeniul lor de pradă, dintr'o dată sunt numai șuerături numai limbi și spinări de șerpi întărîtați, noduri de vipere, cărora le-ai turburat digestia. Ce poți să vezi d-ta?... La temperatura călduță, la care funcționează estetica d-tale senină, lumea e o comedie... Pentru cei care ard în jurul ei, totul e o dramă continuă ».

Paul îl fixă prin monoclu, după ce își netezi mustața mătăsoasă, albă.

— « Am să-ți răspund la aceasta cu o vorbă a lui Nacianu, acum câteva zile la Club: « Nu știu dacă această Europă din Mai 1914 este atât de rea... Nu știu dacă această societate este într'adevăr bună... Poate că mă înșel... Tare mi-e teamă însă că dacă, printr'o întâmplare nenorocită, această Europă din Mai 1914 s'ar prăbuși... lumea de mâine ar regreta-o ca pe un paradis pierdut... Ar avea zi și noapte nostalgia ei... ».

Gelu îl lăsă parcă dinadins, să se scalde satisfăcut, în efectul acestui citat, apoi îi răspunse, rar:

— « De sigur că lumea d-voastră crede asemenea literatură, de aceea nu mă mir că nu s'a găsit nimeni să-i răspundă limpede acelui domn: « Nu ar fi cu neputință... să fie așa cum prevedeți... Sunt chiar de acord cu dumneavoastră în ceea ce privește lumea capitalistă de azi... Europa din 1914 va fi pentru ea într'adevăr un paradis pierdut. Dar numai ea va regreta... Când Transatlanticul, după ce a traversat oceanul intră în port, cei din saloanele de lux, care au dansat și au petrecut, regretă că voiajul a durat prea puțin... Ani de zile au nostalgia nopților de pe covertă... Dar miile de oameni dela căldări și din echipaj sunt fericiți că s'a sfârșit... Pentru ei traversarea Oceanului e azi un blestem. In orice caz, nu vor regreta această Europă — căci nu a fost paradisul lor — muncitorii exploatați, oamenii de știință măcinați de greutăți materiale, poeții care știu că ai lor au murit în ospiciu și artiștii care nu s'au comercializat.

Paul Lomanesco ascultase în picioare în colțul din stânga a atelierului lângă portretul mare cât o ușă, ca atitudine o simplă pastișe după celebrul portret a lui Van Dyck. O numise « Doamna cu tulipe », fiindcă mângâia ușor cu degetele un vas cu lalele viorii, elegantă pălăria ei imensă, resfrântă, cu ogarul culcat la picioare, de parcă ar fi pozat pentru un fotograf. Pe urmă ridică nedumerit din umeri, simțindu-se sub protecția propriei lui opere.

— Cine e de vină că unii poeți au murit în ospiciu?

Gelu tremura aproape, și veni spre el îngrozit.

— « Cum? dumitale ți se pare firesc, și o spui cu atâta seninătate, că poeții trebue să moară în ospiciu? ».

— « Eu știu că până la urmă orice talent răzbate », răspunse pictorul cu un ton de plictiseală tradusă ca de obiceiu prin învârtitul monoclului cu șnur negru în jurul degetului arătător. « Și pe urmă, ce vrei? Este o fatalitate... ».

— « O fatalitate? », izbucni îndurerat Gelu Ruscanu. Se opri apoi din mersul agitat, și îl privi aproape amenințător.... « Ceea ce numești dumneata o fatalitate este de fapt o crimă... ».

— « O crimă? ».

— « Da, o crimă ignobilă... Accepți, cu indiferență un adevărat asasinat... ».

— « Fie și o crimă, dacă vrei să spui așa... Pe mine cuvântul nu mă sperie... Piere atâta lume, că dacă aș sta să mă gândesc la toate crimele care se comit, nu aș putea să mă ocup de pictura mea ».

— « Cum poți să spui asemenea lucru? », întrebă fierbând Gelu Ruscanu. « Cum poate să-ți fie indiferentă o crimă? ».

Paul Lomanesco îl privi cu o ușoară și distinsă înclinare a capului spre umărul stâng.

— « Pentru mine singura crimă este urîțenia. Mi-am însușit de mult părerea amicului meu Laurent Taillade: « *Que m'importe le crime, pourvu que le geste soit beau?* ».

Gelu Ruscanu, care aștepta încordat de furie, primi parcă fraza în obraz. Rămase câteva clipe gânditor, apoi se închise în el însuși, ca și când și-ar fi strâns în jurul corpului o mantie neagră. Pe urmă reluă încet, cu o voce parcă de pe altă lume.

— « O societate care crede că o crimă poate fi frumoasă, este o societate în descompunere, care nu are nevoie de altceva și nu merită decât o lovitură cu vârful piciorului, care să-i grăbească o agonie indecentă.

Irena intră urmată de un fecior cu un cărucior pentru aperitive, bine încărcat, căci nu numai că nu îndrăsnea — chibzuită în realitate — să supere pe soțul ei atât de pretențios, dar acum ținea să facă impresie lui Sinești.

— « Nu vă supărați, dar masa va mai întârzia câteva minute... Au fost aduși târziu puii, căci pictorul nostru vrea pui grași, bine hrăniți, numai dela fermă. Ii cumpărăm tocmai dela Buftea, de unde ni-i aduce cineva cu trenul.

Feciorul, după ce a împins căruciorul în mijloc, anunță încurcat și el:

— « A venit mi se pare din nou domnul care l-a căutat pe domnul Sinești ».

Deputatul, fără să pară surprins prea mult, îi făcu semn.

— « Poftește-l în vestibul... ». Și întorcându-se spre ceilalți: « Vă rog scuzați-mă... Vreau să văd pentruce mă silește acest domn să abuzez de ospitalitatea d-voastră ».

Bernigrădeanu care și intrase, izbucni ne mai putându-se stăpâni:

— « Când o să știi despre ce e vorba!... ».

— « Domnule coleg... » îl privi tăios Sinești.

Dar noul venit gâfâia încă, era ca un alergător în cursa Marathonului.

— « De trei ori am fost pe aici... ». De fapt spuse numai o parte din frază, apoi brusc — « Ești ministru! ».

Se produse un fel de rumoare stupefiată, vestea păru o clipă de necrezut.

Sinești, copleșit de emoție, reluă după un timp cu vocea scăzută, puternic concentrat.

— « Ce vrei să spui? ».

— « Am vorbit cu secretarul general dela Prezidenție » gâfâi celălalt. « La cinci Premierul a telefonat lui Hariton că l-a numit președinte al Consiliului de Administrație dela Creditul Extern... Știi ce 'nseamnă asta? ».

Sinești conveni, stăpânindu-se.

— « Evident, i-a cerut demisia... ».

— « Exact. Apoi a telefonat la prezidenție să ți se facă decretul de numire la Justiție. Mâine îl semnează regele, și la unsprezece depui jurământul. Să fie într'un ceas bun ».

Il îmbrățișă teatral, îndemnând aproape pe ceilalți să fie la înălțimea momentului și să-l imite pe el.

Irena încremeni fericită și se privea cu Paul care surâdea încântat. Maria singură plimba o privire absentă și vag curioasă. Gelu în schimb părea cuprins într'un pieptar de foc.

Femeia în negru, solemnă, se apropie apoi cu gravitate de Sinești: « Te felicit călduros ». Ii dădu mâna ceremonios. Sinești i-o sărută în același ton, apoi Irena îl îmbrățișă protocolar, ca un general care dă acolada noului admis în ordinul unei mari decorații.

Paul porunci nervos către servitor: — « Ai pus la timp șampania la ghiață? ».

— « Sunt câteva sticle... ».

— « Adu repede o tavă cu pahare și o sticlă frapată »...

— « Mă scuzați acum, domnule Paul Lomanesco », spuse Bernigrădeanu și făcu gestul de a pleca spre ușă.

— « Lasă-ne cu scuzele acum... Noi îți mulțumim că ai adus vestea asta chiar în casa noastră ».

— « Sunt mulți care te caută de un ceas... » reluă, către Sinești, fericit mesagerul. « Prin mijloacele mele, care nu mă înșeală niciodată, am aflat că domnul Sinești ia masa astă seară aci la d-voastră... Am dat bacșiș bun servitorului său de acasă să nu mai spue la nimeni... Ca să nu mai fii deranjat, bine înțeles ». Paul conveni patinând fericit pe această întâmplare. « De acord, subscriem și acoperim cota parte a bacșișului ». Sinești care așteptase în zadar, se îndreptă spre nevastă-sa pe care o îmbrățișă, fără să observe indiferența ei.

Bernigrădeanu, se întoarse, complimentar către Sinești.

— « Cine crezi că era consternat de vestea asta la Club?... Garoiescu... Cine protesta împotriva « Vizirului »?... ».

Sinești, șopti cu fălcile încleștate, apăsat ca o amenințare.

— « Ascultă, să știi un lucru: Câți câini m'au lătrat, toți au turbat ».

Intre timp s'a adus șampania... Paul, ridică paharul scânteietor.

— « Scumpe domnule Sinești, suntem foarte bucuroși, ca prieteni ai dumitale și foarte onorați în același timp, că ne este dat să fim cei dintâi care ciocnesc o cupă de șampanie cu d-ta, în clipa când îți vine vestea aceasta copleșitoare ».

Lumea asta se simțea bună, frumoasă, plină de poezie și se înduioșea de ea însăși.

Irena, foarte mișcată veni să îmbrățișeze pe Maria, care participă molatec la întreaga împrejurare.

— « Doamnă, veți înțelege cu atât mai mult emoția mea, cu cât domnul Sinești primește vestea că a devenit ministru, chiar în această casă, unde tatăl meu însuși a îmbrăcat de trei ori fracul ca să meargă la palat ca să de-

puie jurământul, în această casă în care ministrul de azi și-a început cariera de avocat strălucită, ca tânăr, foarte tânăr secretar al fratelui meu ... ». Apoi, cu un soiu de trimitere spre Gelu. — « Cât s'ar fi bucurat Grigore de acest eveniment, dacă pronia cerească nu l-ar fi răpit atât de tânăr încă dintre noi... ».

— « Doamnă, permiteți-mi să fac o observație », interveni Bernigrădeanu, « deși nu mai este printre noi, strălucitul ziarist și om politic Grigore Ruscanu, el a colaborat totuși la actul de azi, indirect însă prin fiul său... ».

Fu un fel de uimire pentru toți, dar el continuă.

— « Căci nu trebue să uităm, că dacă domnul Șerban Saru Sinești este azi consilier al tronului, aceasta se datorește în primul rând domnului Gelu Ruscanu », și arătă puțin ridicul și protocolar spre Gelu... « care, ca un vajnic apărător al dreptății și ca un adevărat campion al opiniei publice, a provocat înlăturarea celui nevrednic pentru ca în sfârșit, cel indicat prin meritele lui să-și poată ocupa locul cuvenit... Propun să închinăm un pahar de șampanie pentru domnul Gelu Ruscanu și pentru presa românească, această forță care garantează moralitatea vieții publice ».

Fu un moment confuz și penibil.

Gelu se prefăcu, înjunghiat, că n'a auzit. Păru și scuzabil de altfel faptul că nu ciocnește din pricina eșarfei, ceilalți se eschivară de asemeni, ciocnind până la urmă doar Bernigrădeanu cu Irena și Paul.

— « Și acum, cred că putem trece la masă, nu-i așa Irena? », spuse pictorul și ceilalți confirmară. — « Domnule Berigrădeanu, d-ta care ai fost crainicul unei vești bune, fă-ne plăcerea și ia masa cu noi ».

Se îndreptară toți spre ușa larg deschisă a terasei. Gelu nu se mișcă însă din fotoliu, Maria șovăi puțin în prag, și se eschivă să ia brațul lui Paul. Gelu brusc hotărît, cu un gest brutal, o reținu în ultima clipă în atelier.

Gândul că prin acțiunea lui nedisciplinată, tocmai el contribuise la venirea lui Sinești în fruntea justiției românești, îl înnebunea... Se frământa sucit, de parcă avea un pumnal între umeri, rămas acolo de câteva clipe.

— « Spune o vorbă, Maria... ».

Femeia îi răspunse cu o vagă dezolare:

— « Ce vrei să spun? ».

— « Spune o vorbă, Maria... », stărui Gelu Ruscanu, cu o voce arzătoare... « Trebue oare să mai dăinuie o lume ca asta? ».

Ea, neînțelegând prea bine fraza lui, care nu era decât o irupere a fierberii din el însuși, ridică ușor din umeri.

— « Ce importanță ar avea orice aș spune eu? ».

— « Orice ai spune m'ar răcori puțin... ».

— « Gelule, lumea asta nu e pentru noi... Ne depășește în toate modurile... Orice încercăm noi, iese pe dos... Unde am putea pleca? ».

Cu pumnul încleștat pe marginea lăcuită a pianului, Gelu își apropie fața de a ei.

— « Maria, acest Sinești care a ucis, nu va fi ministru... ».

Maria, ghicind se ridică îngrozită.

— « Scrisoarea? ».

— « Scrisoarea nu mai are nicio importanță... Este în mine o lege care nu poate fi atinsă de nimic material. Lupta a devenit un comandament ».

Maria, fu cuprinsă de teamă, ca o frunză de o flacără.

— « Gelule, ai să publici scrisoarea? ».

Bărbatul din fața ei răspunse, de pe acum îndepărtat de tot, de ea deasemeni.

— « Scrisoarea nu mai are nicio importanță, chiar dacă ar fi un simplu mijloc... Totul a devenit inevitabil... ».

Maria îl apostrofă cu o convingere limpede și adâncă.

— « N'ai să publici scrisoarea. N'ai dreptul... Nu-ți aparține... Intre tine și ei sunt eu și tu ești însăși ființa mea... Nu vei putea. Ar trebui ca un râu să înceapă să curgă în sus, spre propriul lui izvor, pentru ca tu să fii în stare de o asemenea ticăloșie... ».

— « Nu te mai bizui pe mine... Maria. Stăm azi fiecare sub altă stea, decât atunci când s'a întâmplat ceea ce tu vrei să rămâe neschimbat. Am văzut după aceea și am înțeles alte lucruri decât le vedeam împreună... Am văzut un joc, jucat numai pentru mine însumi, și de atunci am alți ochi, mintea mi-e alta... ».

« — N'ai să faci asta... », îi șopti ea, într'o rugăminte desnădăjduită.

Gelu era însă innebunit de această reușită pe dos a diletantismului său politic. I se păru că singura soluție e să meargă până la capăt.

Apăru iritat și bănuitor, Paul Lomanesco, care se întorsese din pavilionul în care era pusă masa, ca să-i silească să vie cu el.

— « Ce-i asta, ați rămas să vă spuneți anecdote? Vă așteaptă lumea la masă ». Și se grăbi să ofere cu poză cavalerească, brațul său, femeii. Maria îl privi năucită, îngrozită că el ar putea întrerupe această convorbire de care depindea poate viața ei, și în care el cădea ca o bârnă prăbușită într'o sală de operații, când bisturiul atingea zonele inimii. Ochii ei mari, de sălbăticiune nervoasă, și așa neliniștiți tot timpul, căpătară dintr'odată o pâlpâire de flacără, iar mâinile i se frământau în gol. Se gândi însă în aceeași clipă că dacă pictorul acesta ar fi bănuit despre ce este vorba, ar fi devenit și mai insistent, și numaidecât gura ei înroșită, fiindcă își mușcase buzele până la sânge, se schimbă într'un surâs strepezit, care în contrast cu panica ochilor negri, îi dădu o frumusețe parcă nepământească. Părea cuprinsă de o veselie smintită.

— « Venim numaidecât, Domnule Lomanesco, numaidecât... Imi spunea Domnul Ruscanu... îmi spunea... Era ceva... » și nu găsea cuvintele cum un picior lunecat în spre prăpastie, nu găsește puncte de sprijin, căutând în gol.

Paul Lomanesco, patinând ca de obiceiu peste tot ceea ce era real, ca un orb cu ochii deschişi, nu observă sbuciumul ei, şi cu un fel de autoritate de intelectual distins, întrebă mirat:

— «Ştie domnul Gelu Ruscanu, anecdote atât de interesante?».

O clipă privirea lui Gelu se fixă asupra lui, ca un ac de colecţionar asupra unei gângănii care îl încântă.

— «Dacă ştie anecdote?», întrebă Maria cu un soiu de rânjet disperat. «Ah, nici nu ştii ce meşter fără pereche este în privinţa asta... Ah, ce am râs», şi tânăra femeie hohoti iar într'un râs smintit.

— «N'aşi fi bănuit niciodată că domnul Gelu Ruscanu ştie să povestească anecdote picante», reluă senin şi incredul celebrul pictor.

Gelu privea neliniştit sbuciumul nervos al Mariei, exasperarea ei că s'ar putea ca indiscretul curtenitor să nu plece, dar simţi nevoia să-i răspundă tot printr'o replică indirectă.

— «I-am spus doamnei, dragă unchiule, o anecdotă delicioasă, una cu o crimă, cu o adevărată crimă, care te-ar încânta şi care-ţi convine de minune». Este de cel mai mare folos în consecinţele ei îndepărtate, pentru frumosul dumitale *turn de fildeş*, spuse el cu un ton aproape şuerat, amar. Dar iremediabil senin, pictorul nu observă nici accentul ironic, nici aluzia, care îl includea şi pe el drept profitor al crimei lui Sineşti. Insistă cu obişnuitul lui surâs distins, punându-şi monoclul:

— «A, atunci vreau să mi-o spuneţi şi mie, neapărat, vreau să mă amuz şi eu».

— «Ţi-o va spune numaidecât doamna Sineşti, eu trebue să plec neapărat la redacţie», îi spuse Gelu sarcastic şi vru să plece spre uşă.

Maria tresări, înjunghiată.

— «Domnule Lomanesco, vă rog, vă rog, lăsaţi-mă câteva clipe cu domnul Ruscanu... Nu pot asculta cu martori anecdotele prea picante... Ah, lăsă-mă câteva clipe», şi cu un gest pe care se părea că nu-l mai făcuse niciodată în viaţa ei, atât era de stângaciu şi de crispat, îl împinse, cu acelaşi râs smintit, pe seninul artist spre terasa uşa terasei, pe urmă se întoarse şi se prăbuşi, fără să spuie o vorbă, în fotoliu.

Gelu se apropie de ea cu o nesfârşită duioşie.

— «Maria, fă tot posibilul să-l convingi pe Sineşti să nu primească Ministerul Justiţiei...». Accentuă cu o amară intenţie «Justiţie»... «Fă tot ce poţi ca să-l împiedici pe Sineşti să fie ministru...».

Ea se ridică din fotoliu ca hipnotizată.

— «Dacă vei face ceea ce plănuieşti, mă doare un singur lucru: gândul că nu ne vom mai vedea niciodată...».

Gelu, cu capul proptit în piept ca un crucifix, ocoli răspunsul.

— «Mai bine ar fi să-l împiedici...».

Făcu câţiva paşi spre terasă, se opri crispat în loc câteva clipe, apoi plecă spre ieşire, hotărît, ca de platină.

Maria Sineşti rămase îndelung îngândurată, năucită, sprijinindu-se de spătarul înalt al fotoliului englezesc de pluş vişiniu. Faţa ei, albă catifelat de obiceiu, părea acum albă ca varul. Paul Lomanesco, intrigat că încă nu venise la masă, reveni în atelier şi, fără să înţeleagă, fără antene pentru realitatea din jurul lui, văzând că e singură, îi declară cu un gest, larg, pe care el îl socotea probabil inspirat.

— «Cât eşti de frumoasă... Rămâi aşa, ca să mi te întipăresc bine în minte. Vreau să te pictez, rezemată de acest fotoliu».

O bucată de vreme, Maria Sineşti, năucită de brutala hotărîre a omului pe care îl iubea încă, rămase prăbuşită în fotoliu, fără să-şi poată da seama de cele ce se întâmplă cu ea. Lomanesco, mereu fără simţul realităţii, incapabil să înţeleagă ceva din întâmplarea la care participa cu o euforie de păun involt, îi schiţa cu gesturi teatrale, care-i deveniseră a doua natură, silueta, cu cărbune pe pânza cenuşie. Atât de puţin îşi vedea cu adevărat modelul, încât în afară de contur, pe care-l trasă cu destulă exactitate şi eleganţă caligrafică, nu observă dezolarea istovită a ochilor, cutele adâncite de o parte şi de alta a gurei, îndoirea de arc a umerilor.

— «Eşti încântătoare... rămâi, rămâi aşa... niciodată n'ai fost mai frumoasă. Aş face orice nebunie pentru o femeie atât de nostimă...»

Adjectivul «nostim» îi păru femeii desmeticite atât de nelalocul lui, încât avu ca un soiu de convulsiune în desgust şi se ridică iritată.

— «Domnule Lomanesco, trebuie să mergem neapărat la masă... Suntem nepoliticoşi cu ceilalţi». Gestul însuşi de a se ridica brusc, îi stimulă hotărîrea de a face faţă situaţiei. Obişnuită cu disciplina în purtări, de acasă, redeveni femeia de lume, cu ipocrizia iscusită şi amabilă, exercitată în jocul minciunilor convenţionale.

Cei dela masă, sub impresia copleşitoare a evenimentului, trecuseră însă cu uşurinţă peste absenţa celor din atelier. Sineşti se trăda doar prin faptul că nu scotea o vorbă, întors cu totul în el însuşi, uluit de perspectivele care i se deschideau. Bernigrădeanu şi Irena dimpotrivă, găsindu-se numai în faza unor probabilităţi doar schiţate, vorbeau agitat, comentând cu o fierbere emotivă amănuntele întâmplării. Ioseph, ajutat de fata în casă, lua de pe masă farfuriile aproape pline, căci nimeni nu putea mânca de înfrigurare, şi cu gesturi înmănuşate în alb le punea pe tava de argint, pe care o purta după el fata în rochie neagră şi şorţuleţ alb. Lomanesco încercă să explice că avusese un moment de inspiraţie, dar era de prisos căci nimeni nu era curios să ştie de ce întârziaseră cei doi, de ce lipsea Gelu Ruscanu.

Cu toate că ziua fusese foarte caldă, aci între copaci şi răzoarele de flori, era răcoare.

La drept vorbind imensa grădină era îngrijită numai în jurul casei, dela care porneau două, trei alee aşternute cu pietriş, unele şi cu pergolă de trandafiri agăţători. Restul era în părăginire. Mai ales, pe sub plopi şi liliieci, din

pricina umbrei și a trunchiurilor groase, încărcate de mușchiu, pământul era mocirlos. Se poate să fi fost și din pricină că era aci unul din izvoarele pârâului Bucureștioarei, dispărută azi, ale cărui ape sunt îndreptate spre canal. Pe vremuri, deasupra izvorului se construise un fel de mică peșteră în facsimil, de ciment, vopsit în verde, acum acoperită și ea de vegetație părăsită, cuib de broaște și alte soiuri, târâtoare.

Se auziră din nou câinii lătrând cu furie și după un timp feciorul se întoarse anunțând între ghilimele că « doi domni și o doamnă » au sunat la poartă și cer stăruitor să vorbească cu « domnul ». Din vasta lui experiență, și numai din privirea lui sigură, bătrânul fecior știa să dea aceluiaș cuvânt nuanțe diferite. De pildă, un lucru însemna « domni » la poartă, iar altceva, cu totul deosebit, ca altă specie, însemna cuvântul « domn » când era vorba de stăpânul casei.

Intr'adevăr la poarta de fier căptușită cu tablă, sunaseră, stârnind mânia câinilor, doi pictori boemi și prietena tânără, și sărăcăcios îmbrăcată, a unuia dintre ei.

— « Nu le-ai spus că suntem la *masă?* », întrebă iritată, cu umerii înălțați Irena, de parcă sta să cadă pe spate.

Feciorul răspunse încurcat că deși le-a spus acest lucru, *cei de afară nu* se supăraseră de loc, zicând că așteaptă afară în stradă, până când se vor scula domnii dela masă.

Cu toată frăgezimea lor, nici puii de Mai fripți nu avuseseră trecere și rămăseseră în farfurii abia atinși. Era prea complicată desfacerea lor pe farfurie pentru niște oameni nervoși, cărora nu le mai ardea de mâncare. Sinești ceru voie, cu un soiu de dezolare, să fumeze, fiindcă era prea frământat iar fumatul îi era necesar ca un alibi al gesturilor. Irena, care în altă împrejurare ar fi considerat această cerere în timpul mesei, ca o grosolană injurie pentru gazdă, încuviință cu o privire aproape înduioșată. *Toți înțelegeau* să respecte tăcerea îngândurată a omului de care sperau să se agațe, spre un destin social unic, căci norocul de a fi intim cu un puternic al zilei, care printr'o simplă semnătură putea să creeze situații în câteva minute, era socotit ca o întâmplare cu totul rară pentru cei interesați. Luna nouă răsări albă, spre apus, sub streașina chioșcului, și Irena își atinse cu speranțe noui inelul de aur și briliante de pe degetul ei arătător.

Dar nu numai « turnul de fildeș » își pritocea înfrigurat poftele și se simțea împrospătat de speranțe noui, ci și cei de afară din stradă, priviseră bucuroși arcul mic de argint al lunei noui, printre plopii înalți cu frunză fremătătoare. Chiar cel mai greoi la trup și la obraz dintre cei doi bărbați, care se așezaseră pe marginea trotuarului țărănește ca pe scăunele joase, începuse să surâdă la glumele cu care îl îmbiau ceilalți doi. Fusese adus cu sila de ei, dar acum protestarea lui, era mai mult o acceptare, chiar dacă mai stăruia înmuiat.

— « Cred că facem o greșeală... Lomanesco are să se supere că îl scoatem dintr'ale lui ».

Tânăra femeie, deși avea aproape treizeci de ani, părea o copilandră, mai ales îmbrăcată într'o rochiță pestriță de vară, care-i lăsa brațele subțiri goale. Stătea rezimată de trunchiul unui teiu puternic, pe care trotuarul primăriei îl cruțase, îngăduindu-l în calea trecătorilor, și fuma. Își încreți figura mică de asiatică frumoasă, într'un surâs plin de căldură și prietenie.

— « Să se supere ? Crezi că se poate supăra vreodată un om care locuește într'o casă și într'o grădină ca aceasta? Oamenii aceștia, care sunt deasupra mizeriilor vieții nu cunosc necazurile, ca florile și ca ființele din paradis. Oamenii aceștia, când izbutești să ajungi până la ei, fac binele copilăroși și mirați. Numai lupta grea pentru existență înăsprește și înrăutățește pe oameni, dar sunt convinsă că nevasta lui Lomanesco, și el însuși, nici nu au măcar noțiunea banului. Când va afla că ți-e soția bolnavă, va merge el personal la ministru ca să-ți obțină aprobarea pentru un tablou ».

Mitrache, care își rezămase coatele de genunchi și își ținea în palme obrajii trași, pe mușchii lor tari și aspri de flăcău dela țară, fără să se gândească exact la sensul vorbelor pe care ea le înlănțuia cu o vioiciune plină de căldură, îi adresă un surâs recunoscător. Adriana și prietenul ei, îl aduseseră aproape cu sila. Locuiau toți împreună, tocmai pe lângă noua gară care se construia la Obor, într'un pavilion părăginit dintr'o fostă vie, întovărășiți într'un menaj boem, el cu soția și un copil de doi ani și ceva, deoparte, ceștilalți doi îndrăgostiți, de altă parte, care se certau și se împăcau cu furie de câteva ori pe an. Amândoi bărbații erau, în jurul vârstei de treizeci de ani, socotiți printre fruntașii generației lor, și lucrau cu nădejde, sperând să poată, printr'o expoziție comună, să iasă la suprafața necazurilor materiale.

Pavilionul urma să fie dărâmat pentru o linie de garaj, dar nici așa nu mai era de locuit din pricina prafului de cărămizi și moloz dela magaziile gării. Mai ales că dela o vreme, de când fusese rupt gardul, începuse să se arunce în jurul lor gunoaie, tinichele ruginite, cârpe murdare ca pe un maidan.

Suferea mai cu seamă Elvira, soția lui Mitrache, care fusese cu doi ani în înainte bolnavă, după nașterea copilului și care, în timpul din urmă, arăta toate semnele unei maladii galopante. De câtva timp nu mai putuse părăsi patul. Odată cu primăvara, pe care o așteptau toți cu nerăbdare, reîncepuse și lucrul pentru liniile de garaj și, cum luna Mai fusese secetoasă, nori de praf, din pământul uscat, zobit în picioare, dar și de cărămidă, acopereau totul. Cele două pogoane de vie ale casei părăsite nu fuseseră propriu zis expropiate, dar apropierea gării în construcție le năruise. Vița se uscase căci nu mai putuse fi lucrată, caișii, gutuii și cireșii nu mai dădeau nici frunze ca lumea. Câțiva corceduși singuri, în via, căreia i se furase de către salahori și gardul, mai dăinuiau, ca pe un maidan, albiți de praf. Asta fusese soarta tuturor viilor care înconjurau lacul Fundeni. Deveniseră toate maidane, iar casele, cu pridvoare de lemn și turnulețe acoperite cu tablă roșie, se dărăpănaseră. Intr'una din ele, pe o chirie de nimica toată, căci proprietarii erau mulțumiți acum ca să mai fie cineva acolo, să nu se pară părăsite ca să nu

fie și jefuite de uși și ferestre, locuiau, cum am spus, pictorul Mitrache Anghel cu soția lui și un copil de doui ani, într'una din camere, Liviu și Adriana, într'alta. Odaia mare de tot din colț fusese transformată în atelier. Sincer vorbind, pentru acest «atelier» ei erau invidiați de toți foștii lor colegi dela belearte, dintre care mulți dormeau iarna pe sălile Gării de Nord, iar vara prin grădinile publice. Se descurcau neînchipuit de greu. O masă bună era o sărbătoare, de altfel foarte rară. Își înșelau foamea cum puteau, fericiți totuși că au o locuință unde să se poată adăposti și lucra, pe nimica toată.

De un an și jumătate însă, nu mai era de trăit pe acest maidan prăfuros și era din ce în ce mai limpede că boala atât de grăbită a Elvirei era și din pricina degradării locuinței. Acum nu mai aveau decât un singur gând. Să fugă cât mai departe și cât mai curând. Suferințele tinerei femei istovite, care mai trebuia să poarte și grija gospodăriei și a copilului, le înnegreau inima, îi îmbolnăveau și pe ei toți de grijă și amărăciune umilitoare. Aflaseră printr'un camarad de comanda pe care o pregătea Ministerul Lucrărilor Publice și deodată fulgerase pentru ei, albă în înaltul albastru al cerului de primăvară, nădejdea nebună a unei schimbări posibile. Fuseseră cuprinși de o agitație care-i făcea să pară tot timpul bolnavi, cu febră. Vestea o adusese Adriana și o adusese greșit înțeleasă. Ei socoteau că ministerul oferă șapte mii de lei pentru toate șase tablourile și erau înfrigurați de gândul că ar putea să li se încredințeze lor, adică lui Mitrache, comanda unuia singur dintre cele șase tablouri. Ingrămădiți pe o masă de brad, pe care mai erau farfuriile în care mâncaseră, cei trei făceau cu creionul în mână socoteli amețitoare, de ce ar putea face cu cei o mie și ceva de lei, pe care socoteau că i-ar putea căpăta. Până la urmă căzuseră la învoială că nimic nu era mai cuminte decât să cumpere pe lângă Curtea de Argeș o casă țărănească, într'o livadă de două pogoane de pruni. Liviu care lucrase la executarea unor reproduceri de pe Biserica Domnească, știa mai sus pe deal, o astfel de casă cu două camere mari sus, cu gârliciu și un grajd, care ar fi putut fi luată cu vreo șase sute de lei. Puteau să mai cumpere cu 300 de lei o vacă de lapte, doui purcei și o duzină de păsări. Liviu mai cerea să se cumpere un fierăstrău, două rândele, ciocan și minghinea, căci pretindea că se pricepe ceva la tâmplărie și ar fi lucrat toată vara ca să transforme căsuța lor într'o adevărată vilă, pe care o și vedeau zugrăvită de ei toți în mod fantezist. Drumul ar fi costat pentru toți patru, cu bruma de bagaj pe care o aveau, vreo optzeci de lei. Un sac de făină, douăzeci de lei, zece banițe de porumb alți douăzeci de lei. De o sută de lei aveau să cumpere pânză, uleiuri și vopsele. Adriana cerea să se facă din prima zi un scaun lung de grădină pentru Elvira, care avea să stea toată vara întinsă la soare, în aerul cu miros de fân cosit și flori de câmp, cu cana cu lapte alături, ea atât de istovită și atât de însetată de odihnă. Se îmbătau nebunește cu planuri, goale ca niște cupe de chef pe scenă, îngroziți de lipsurile care îi măcinau, arși de gândul unei vieți noui.

— «Intr'un an facem material pentru două săli și stârnim vâlvă», declara cu voce moale între prieteni, puțin răsfățată, Adriana, căreia entusiasmul îi anima doar mâinile și surâsul cald de păpușă asiatică. Socoteau că aveau dreptul să spere asta, fiindcă într'adevăr toți trei erau socotiți de camarazii lor drept fruntași ai celor care absolviseră școala de belearte în ultimii cinci ani. Cum se întâmplă de obiceiu în asemenea împrejurări, tocmai selecțiunea asta care se realizase în stima pe care le-o arătau cei din jurul lor, îi unise și în viață pe acești trei camarazi, Elvira nefiind din lumea picturicească, ci o fostă elevă a unei școli de sericicultură, o dragoste de licean a lui Mitrache, care, ca și ea, era dintr'o comună de pe lângă Oltenița, amândoi fii de oameni cu totul nevoiași. Toți trei fuseseră primiți în fiecare an la «Saloanele» pe care le deschidea «Tinerimea Artistică» într'o imensă baracă-panoramă de pe locul și azi viran, pe care se plănuiește ridicarea unei primării monumentale. De altfel după războiul mondial, asociați cu un alt pictor cu câțiva ani mai în vârstă decât ei și cu un sculptor, elev al lui Bourdelle, au format «*Grupul celor cinci*» care a constituit prin expozițiile sale o parte integrantă a *mișcării plastice* din România. Acum, necunoscuți, erau însă nespus de săraci și roși de lipsuri, exasperați de necazuri. Suportaseră totul cu un curaj boem, dar boala soției lui Mitrache îi îngrozea. Se întorceau cu inima strânsă seara acasă, știind că o găsesc din zi în zi mai rău. Ea, tocmai ca să nu-i sperie, nu încetase până în ultimul timp să ducă, tot mai palidă, tot mai înghețată de nădușeli reci, treburile casei. «Eu sunt pe lume să vă slujesc pe voi, care sunteți artiști și trebue să vă ocupați numai de pictura voastră. Dacă nu mai sunt în stare să țin nici o mătură în mână, nici nu mai e nevoie să mai trăesc». Fierbințeala moale a mâinilor ei, le stăruia, luându-le tot curajul, în palmă.

Nu cunoșteau mai pe nimeni, dar li se spusese că fără o recomandație a vreunui personaj important, nu va sta nimeni de vorbă cu ei, că nu vor putea trece nici măcar dincolo de ușierii în uniformă, ai cabinetului. Asta îi cam descurajă puțin, dar seara, în timp ce Elvira gemea cu o privire de câine, pe divanul din atelier, neputând rezista ispitei, făcură din nou, bugetul viitoarei strămutări, în aer curat, într'un sat de sub munte. Deslegarea acestei încurcături o găsise Adriana, care tocmai citise în gazetă o informație despre audiența pictorului Paul Lomanesco la Palat. O scrisoare de recomandație a celebrului lor confrate le va putea deschide negreșit ușa, atât de strașnic păzită, a ministrului cu iscălitură prețioasă.

— «Cum o să ne recomande, dacă nu ne cunoaște, dacă nu ne-a văzut niciodată»? mârâise Mitrache, care de altfel nu primise, fără șovăire, nici ideea de a face o lucrare de comandă. Fusese nevoie ca Liviu să-i amintească plin de îndârjire, că toate lucrările Renașterii, în arhitectură, pictură și sculptură nu fuseseră decât comenzi, ca să-i mai îndoaie și adoarmă orgoliul excesiv. «Și pe urmă, nu știu cum să vă spun, îmi vine greu să mă duc la ministru cu recomandația lui Lomanesco în buzunar».

— « Nu te recomandă Lomanesco », isbucnise Adriana mânioasă. « Te recomandă asta şi asta... şi asta ». Luase din teancul de pânze rezemate de perete şi podea, una la subsioară, alta în mâna stângă, alta în mâna dreaptă, şi pornise de-a-dreptul spre uşă. « Am plecat, veniţi după mine ».

Au ajuns-o abia când trecea peste terasamentul de pământ proaspăt fărâmicios pe care încă nu se aşezaseră linia de garaj. Adresa pictorului le era cunoscută, fiindcă « Turnul de fildeş » era obiectul conversaţiilor obişnuite la şcoală şi juca un deosebit rol în visurile viitorilor *meşteri ai penelului*.

Acum aşteptau pe trotuar în faţa casei, sub conducerea energică a fetei, care rezemase lucrările de zidul faimos şi sprijinită când de felinar, când de teiul mare cât un stejar, pe care-l respectase trotuarul primăriei, le explica din nou, de ce e convinsă că vor izbuti. Nu era de conceput ca un mare artist ca Lomanesco să nu-şi dea seama de valoarea unor lucrări ca pânzele lui Mitrache pe care le aduceau cu ei. Greutatea era, recunoştea şi ea, să poată ajunge până la el. După asta totul ar fi mers uşor ca o scrisoare pusă la cutie.

— « Şi pe urmă nu se poate ca o lună nouă atât de *frumoasă* şi un teiu care te zăpăceşte cu mirosul lui, ca ăsta, să nu ne *poarte* noroc ».

Aşezat pe trotuar, cu obrajii traşi, dar muschiuloşi sprijiniţi în *palme*, Mitrache tăcea cu un soiu de încordare, sugând din capătul de ţigare răsucită în palmele lui puternice. Liviu care era mult mai şuiu, cu fruntea boltită, peste sprâncenele mari îmbinate, negre, deşi el era blond şi uscat la faţă, îşi aproba prietena cu maxilarele lungi şi subţiri încleştate mut în clătinări convinse afirmative.

Cei dela masă, cu excepţia lui Sineşti, continuau să fie agitaţi şi vorbăreţi. Aveau prea multe de spus, evenimentul îi copleşea. Când ajunseră la îngheţată, Sineşti fusese căutat la telefon de către şeful de cabinet al *Lucrărilor* Publice, căruia i se comunicase, la cerere oficială, unde se află, anume din partea ministrului său, că toate cele şapte tablouri au fost aprobate pentru pictorul Lomanesco. Dar acum noul ministru al Justiţiei se mulţumise să spună un simplu « bine » şi, după ce comunică vestea Irenei rămase mai departe pe gânduri. Începuse deci să şi funcţioneze sistemul serviciilor interministeriale, care da adevărata valoare practică puternicului post pe care-l va ocupa. Datorită acestui sistem, el ştia că va obţine orice, dela oricare dintre colegii lui, ca şi când orice chestiune ar fi depins de propriul lui minister, căci fiecare din ei avea de cerut câte ceva celorlalţi. Titularul Lucrărilor Publice se grăbise să-i anunţe aprobarea lui Lomanesco, fiindcă o societate de antrepriză în care era personal interesat, avea un proces, pierdut la început şi recâştigat, în recurs nesigur la Casaţie. Cazul îi era cunoscut lui Sineşti, ca advocat şi acum ştia că va putea obţine orice va dori la acest departament. Soţia sa, care era încă în panica ameninţării lui Gelu Ruseanu, nu-şi putea stăpâni jocul reflexelor întotdeauna exagerate la ea, decât aruncându-se într'o discuţie despre flori, care nu interesa de altfel pe nimeni, ca într'un

chef desnădăjduit. Pergola, care lega chioşcul de terasă, era toată înflorită şi ciorchinii lungi şi violeţi de glicine se continuau pe cei patru stâlpi susţinători ai coperişului, se strecurau ca nişte braţe spre masa lungă, albă, încărcată de cristale, porţelanuri şi argintărie. Când Lomanesco auzise comunicarea lui Sineşti că i s'a aprobat comanda de tablouri, primise ştirea destul de rece, căci în forma asta era prea abstractă pentru el, dar când nevastă-sa îi şopti emoţionată, pe furiş, că vor putea cumpăra vila de la Menton, întâmplarea căpătă pentru el fiinţă concretă, căci se şi văzu instalat pentru multă vreme în mediul acela cosmopolit, al coastei de Azur, către care îl împingeau toate ispitele obscure ale structurii lui de snob. Fu atât de copilăreşte bucuros de comandă, că îi fu frică să nu se compromită şi să-şi piardă reputaţia de om de lume blazat cu superioritate, arătându-şi expansiv satisfacţia.

Unul dintre dogii danezi uriaşi, cel cafeniu stropit cu alb, îşi aşezase capul cât pumnul lucios cu urechile mici, ascuţite şi drepte, cu fălcile de trei ori cât craniul, pe parmalâcul chioşcului şi privea înăuntru plin de o serioasă curiozitate. Lomanesco se duse la el, bucuros că poate să-şi ascundă emoţia, mustit de perspectivele îmbelşugate ale plecării în streinătate, încercând să mângâie animalul voinic şi lucios care-i privea pe toţi cu sentimentul puterii lui, cu un liniştit dispreţ parcă pentru jocul patimilor lor lacome vulgar agitate.

Trecuseră vreo două ceasuri, cornul lunii îşi terminase scurta lui apariţie şi cei de afară, de pe trotuar, care priveau impresionaţi porţile de fier ale « turnului de fildeş », nu îndrăsneau să-i mai turbure aristocratica seninătate, şi idilicul lui mister, cu pământeştile lor necazuri. Cei care-l locuiau, cei care aveau fericirea să fie primiţi ca musafiri, gândea mereu Adriana, nu puteau cunoaşte usturimile meschine ale nevoii de bani, pentru ca în asemenea lume, bogată, puternică, plină de nobleţe, nevoile de bani nu se pun, nu au niciun sens, averile se dăruesc celor ce au nevoie cu un surâs, ca buchetele de flori. Asemenea oameni trec prin viaţă cu sufletul limpede şi înalt, ca albastrul acesta cristalin al nopţii de Mai.

Feciorul, care îi credea plecaţi de mult, fu mirat când îi descoperi din nou la poartă.

— « Nu cred să vă poată primi astă seară. Musafirii vor pleca târziu. Veniţi d-voastră mâine... ».

Adriana se apropie de el trăgând din ţigare, şi cu gândul la femeia bolnavă de acasă, îi spuse cu vocea ei rotundă, tărăgănată:

— « Ascultă, şefule, nu plecăm de aci, până nu ne primeşte. E ceva urgent. Vom dormi pe trotuar la nevoie ».

Când, după multă şovăire, Joseph comunică pictorului hotărîrea celor dela poartă, acesta enervat, îi spuse să-i aducă numaidecât pe terasă.

Celor trei acum nu le venea să creadă că sunt primiţi. Mergeau în urma feciorului pe poteca pavată cu cărămizi mici, roşii care lega poarta cu casa, şi caldarâmul li se părea de cauciuc, atât erau de turburaţi. Când îl văzu pe

Mitrache, cu umerii lui voinici de hamal, numai în vestă, căci în zăpăceala lui așa plecase, Lomanesco nu mai pricepu nimic. I se anunțaseră niște pictori, dar flăcăul acesta cu fața aspră părea mai curând un zugrav care vine dela lucru. E drept că frumusețea de păpușe asiatică a fetei subțiri în rochița de stambă pestriță îl surprinse. Își potrivi monoclul întrebător. Fața ei copilăroasă cu ochii mici, deveni numai linii oblice într'un surâs viu.

— « Maestre, vă rugăm să priviți aceste tablouri, vrem să cunoaștem părerea d-voastră » și îl duse sub tripiedul cu cele trei lămpi puternice.

Mirat că i se cere atât de puțin, se alipi de fată, căutând direcția *bună* a luminii.

— « Și pentru ca să cunoașteți această părere, erați hotărîți să dormiți în stradă? », întrebă apoi, surâzând.

— « Maestre, priviți vă rog », stărui fata, care-și simțea inima în gât.

Lomanescu privi tablourile, care nu-l interesau, cu o afectare distinsă. Unul reprezenta o poartă grea de mânăstire, cu lemnul vechiu, lucrat în coloare viguroasă, aspră, altul un gard de zid înflorit de clematite, coborând frânt, trepte de piatră albă, tocite, iar cel mai mic era chiar portretul Adrianei, fragilă și luminoasă în același timp, de un *relief de bujor alb*.

La fiecare dintre ele, Lomanesco jucă, plin de amabilitate, *comedia* unei distante satisfacții. Fericită, Adriana îl rugă să le primească din partea *lor*, scuzându-se că nu au avut posibilitatea să le înrămeze.

Protestă amabil mereu, și când văzu că nu e chip să refuze, mulțumi cu o falsă căldură, mai mult ca să facă plăcere fetei. Liviu începu să prindă puțină nădejde.

— « Maestre, reluă cu un surâs sfios, Adriana, ne-am permis să vă deranjăm cu o mare rugăminte... Ministerul Lucrărilor Publice face o comandă de șase tablouri și v'am fi toată viața recunoscători, dacă ne-ați da câteva rânduri către ministru, rugându-l să încredințeze comanda unuia dintre aceste șase tablouri, camaradului nostru Anghel », și-l arătă cu privirea pe Mitrache, care rămăsese cu fălcile încleștate, neștiind ce să facă și ce să spună.

Lomanesco rămase o secundă împietrit. Intâmplarea cădea ca un pietroiu în farmacia lui sufletească. Scoase batista din buzunarul dela piept ca să-și șteargă foarte încurcat monoclul.

— « Doamnă... domnișoară... », reluă un timp, regăsindu-se « sunt foarte încurcat, fiindcă, vă spun drept, n'am făcut niciodată asemenea intervenții și mărturisesc că asemenea chestiuni prea materiale sunt foarte străine de felul meu de a fi. E vorba de o cerere care mă stânjenește... nu sunt cu ministrul Lucrărilor Publice în relații care să-mi îngăduie să-i prezint o asemenea suplică... ».

— « Dar maestre, reluă Adriana disperată, pentru d-voastră este o nimica toată, iar pentru noi... pentru noi... » și bâlbâi, « ne-ar întoarce viața ca un scrânciob ».

— « Da, dar e vorba de comenzi, de bani, de socoteli... o să râdeți dacă vă spun că sunt atât de străin de asemenea lucruri, încât nici n'aș ști ce trebue să-i scriu în scrisoarea de recomandație, cum spuneți că îi zice ».

Toate explicațiile cu inima frântă ale Adrianei nu-l putură scoate din această dezolare amabilă a lui, de a nu le putea fi de niciun folos...

Era prea sus, prea nepământesc pentru asemenea chestiuni meschine.

De câteva ori Mitrache pornise spre poartă, dar fata se arăta atât de îndârjită, de stăruitoare, încât trebui să se oprească locului. Dogii alergaseră în salturi lungi și moi spre terasă, dar prezența stăpânului, îi făcea blânzi. Ca să scape de musafirii nedoriți, Lomanesco încercă să le ofere țigări, cu un gest de falsă camaraderie. Adriana nu se hotăra să se dea învinsă, căci gândul femeii bolnave de acasă o făcea să-și înfigă unghiile în palme de durere. Ca să scape din încurcătură, pictorul spuse servitorului care trecea să aducă pe terasă cafele pentru stranii lui musafiri.

Când văzu pe Joseph trecând cu tava cu cafele, Irena avu bănuiala că se întâmplă ceva neplăcut și porni spre terasă proptindu-se grăbită în bastonul ei cârjă. Cei trei se sculară de pe fotoliile de trestie intimidați de această doamnă severă în rochia ei de dantelă neagră, cu profilul ascuțit, cu maxilare puternice, dar cu un atât de mătăsos păr savant albit, care-i da totuși un aer de tinerețe și feminitate. I se explică și ei despre ce este vorba.

— « Mărturisesc că totuși nu sunt prea lămurită... ». Rămăsese în picioare pentru ca acești oameni care i se păreau în limbajul ei « ordinari » să nu se așeze din nou în fotoliile de trestie, în prezența ei.

Adriana reluă cu mai multă căldură explicațiile pe care i le dăduse lui Lomanesco, convinsă în mod naiv, că doamna într'adevăr n'a priceput și că de îndată ce va ști de ce e vorba, va stărui ea însăși pe lângă soțul ei ca să le dea scrisoarea cerută.

— « Dacă înțeleg bine acum, atunci d-voastră vreți să obțineți pe căi lăturalnice, prin protecție, ceea ce se cuvine să se obțină numai prin merit », reluă Irena liniștit și tăios. In loc să izbucnească într'o apostrofă, fălcile musculoase ale lui Mitrache se strânseră convulsiv, pe când Liviu privea năucit, neștiind ce să mai creadă. Numai Adriana, prea încălzită și incapabilă să conceapă răutatea vulturină a femeii, continuă să pledeze gesticulând mult.

— « Doamnă, e vorba numai de merit... Mitrache Anghel este cel mai mare pictor al generației care împlinește treizeci de ani acum. Priviți pasta asta viguroasă, relieful porții acesteia. E un mare talent... E de pe acum un meșter al penelului ».

Dar Irena refuză să privească tabloul pe care i-l apropia de privire această fată elocventă.

— « Atunci de ce are nevoie să recurgă la asemenea mijloace?... » întrebă, Irena nemișcată.

— « Dacă ați ști cu ce greutăți luptă, nu ați vorbi așa... Este chestiune de viață și de moarte pentru... ».

— « Toată lumea luptă cu greutăți... Fiecare știe doar de ale lui... », o întrerupse femeia în negru, cu un brusc ton amar...

Adriana o privi, uimită.

— « Dumneavoastră știți ce sunt greutățile? Cu acest palat și acest parc? Imi vine să râd, doamnă. Toate ușile vi se deschid singure, pe când celor tineri toate drumurile le sunt înfundate cu indiferență și cu dușmănie... ».

— « Un talent adevărat nu poate fi împiedecat de nimic, niciodată... Până la urmă, oricare ar fi piedecile tot răzbate... » reluă Irena, tonul ei de predică.

Adriana se clătină desmeticită și dintr'odată vocea i se înmuiă de o nesfârșită tristețe.

— « Până la urmă? ».

Iși duse mânuța mică asemeni unei lăbuțe de pisică, la obraz și spuse din nou ca un lung scâncet:

« Până la urmă? Dar ce mai înseamnă să birui tocmai la capătul vieții? După ce ți-ai presărat tot ceea ce ai avut mai aproape de ființa ta de-a-lungul unui drum hain? ». Se înmuie ca o păpușe dezorientată, gata să cadă.

— « Ceea ce pretindeți d-voastră este excesiv. Il siliți pe soțul meu să abuzeze de amabilitatea ministrului în mod indiscret, și să-i îngrădească printr'un demers nedelicat, libertatea lui de a hotărî așa cum îi dictează conștiința... ». Și Irena îi privi cu gura strânsă pungă.

Atunci, fălcile flăcăului cu obraji tari și umeri puternici se descleștară și el spuse simplu: « Aveți dreptate doamnă. Am greșit... Iertați-ne... Bună seara ». Și porni greoiu spre poartă. Ceilalți doi, surprinși de izbucnirea lui, șovăiră o clipă și apoi porniră încet după el. Paul Lomanesco privea nedumerit, ca și nevastă-sa de altfel, această aspră întorsătură. Nu știa niciunul nici altul ce să facă. Mai surprinși fură, când aproape dela poartă, Adriana se întoarse hotărîtă pe terasă, și luă la subțioară, fără să spuie o vorbă, cele trei pânze pe care nu le-ar mai fi lăsat pentru nimic în lume, într'o asemenea casă.

Când se regăsiră dincolo de poartă, în stradă, se cercetară lung unul pe altul, ca după o deraiere, privîră, de-a-lungul și de-a-latul lui, « Turnul de fildeș ».

— « Nu e înăuntru decât frumusețea mucigaiului și a nucii găunoase » constată cu desgust Liviu, încruntând și mai mult sprâncenile îmbinate.

Adriana era nesigură ca o trestie vinovată.

— « Ești supărat pe mine, unchiule? ».

Flăcăul o cuprinse cu un braț puternic și îi sărută obrajii.

— « Nu, Adriana... Ești o fată bună... Dar muierea aceea bătrână avea dreptate. Trebue să găsim altă cale. Nu trebue să mai fim nevoiți să recurgem la asemenea mijloace. Pentru noi și pentru cei care vor veni după noi. Imi ard obrajii de rușine ». Vorbea greoi, rupt, parcă își înădea gândurile. « Suntem îngenunchiați în ceeace iubim... Trebue să facem ceva... » Și își frământa mânile mari, căutând... încercând să apuce gândurile pe care le vedea... « Pentru ca nicio Elvíră să nu se mai topească fără ajutor, ca soția mea... trebue să găsim altă cale... ». Răsufla greu.

Sfârși greu ce avea de spus, respiră apoi cu pieptul plin mireasma tare ca vinul a teiului cu rădăcinile încălcate de trotuar și porni încet, în tăcere, între ceilalți doi.

CAMIL PETRESCU

AM BĂUT DIN FÂNTÂNILE VOASTRE

Am băut din fântânile voastre
Şi inima a 'nceput să se 'ncălzească
Pomul vieţii tânăr nu s'a scuturat
Ochiul meu s'a făcut curat
Şi toate 'ncepură să 'nflorească.

Părul meu nu mai era cărunt
Paşul meu nu mai era mărunt
Gura-mi era o fragă.
Am început să râd şi să cânt
Lumea mi se făcu iar dragă.

Mi s'a topit gândul de fier
Durerile le-am aruncat pe drum
Râdeam că viaţa e pară şi fum
Şi iar lăudam lumina din cer.

CÂNTECUL CELOR UCIŞI

Sângele care de mii de ani a curs
Se va face un fierbinte şi roşu Ocean
Ingerii îngroziţi îl vor privi prin ochian.

Se va numi: Oceanul celor ucişi.
Blesteme şi rugăciuni îi vor propti malul
Şi nava nu va îndrăsni să-i taie valul.

Dar când o lacrimă de mamă va cădea
In Oceanul sângelui, adunat de veacuri
Imensa apă din adânc va tremura.

EMIL ISAC

INTÂLNIRE CU VIAȚA

In drum spre șantier am avut o surpriză care m-a înghețat. Călătoream cu un autocamion descoperit în care am încăput, mai mult îmbrânciți, striviți, vreo treizeci de oameni. Drumul era destul de rău, hârtoape și noroaie de sfârșit de Februarie, și la fiecare smucitură ne pomeneam svârliți unii în brațele celorlalți.

Numai fetele, o gazetăriță plină de toate entuziasmele noviciatului, și o pictoriță, s'au bucurat de un regim privilegiat. Au luat loc în cabina șoferului și au scăpat de vântul tăios ce se prăvălea în rafale dinspre dealurile mărunte, cenușii, ce ocoleau orașul. Noi ceilalți, în picioare, între saci de nisip și aparate de sudură, ne mențineam un echilibru precar, în primejdie necontenită să fim svârliți peste bord. La o cotitură a drumului au apărut dintr'o coastă niște căruțe trase de boi molateci și încărcate cu tuburi grele de oțel. In dreapta străjuia drumul o clădire în ruină, numai fiare, traverse răsucite și pereți afumați.

— E aeroportul din Someșeni, mi-a explicat cineva lângă mine. O nebunie de clădire... păcat... l-au aruncat în aer Nemții la plecare... și apoi după o scurtă pauză: nu mai avem mult și-am ajuns.

Omul care vorbea era un bărbat de vreo treizeci și cinci de ani, mai mult scund, bine legat, cu o privire ageră, sprâncenele stufos împreunate. Purta o haină de piele uzată, cojită, și cizme.

— Dumneavoastră mergeți la șantier? l-am întrebat.

— Lucrez acolo.

Și când mi-a spus ultimele cuvinte mi-am dat seama că vocea îmi este cunoscută și că pe omul ăsta l-am mai văzut cândva în viața mea.

Mi s'a întâmplat însă, așa cum se petrece de obiceiu în împrejurări asemănătoare, să încep a-l căuta și plimba în memorie prin locuri pe unde fără îndoială că omul meu nu umblase niciodată.

O clipă am avut satisfacția, dealtminteri imediat desmințită, de a-l identifica printre foștii mei camarazi de diverse concentrări, unul la fel clădit și cu un glas asemănător, camarad de care mă leagă diferite amintiri cazone. Mi-am dat însă imediat seama că celălalt avea un fel al lui icnit de a

repezi cuvintele, de par'că i le-ar fi împins cineva din spate, în afara faptului că ăsta de lângă mine — mai târziu mi-am dat seama — era și mult mai înalt.

Il priveam hoțește, pe furiș, ca să nu-i deștept bănuiala, crezând o secundă că l-am descoperit într'un tovarăș de campanie sanitară făcută prin nouă sute treizeci și opt în niște sate bântuite de exantematic. Eram gata să-l cred medic când mi-am adus aminte că nefericitul meu confrate fusese răpus de boală la sfârșitul epidemiei și că l-am îngropat cu mâinile mele, noaptea pe ascuns, într'un cimitir moldovenesc. De unde îl știu atunci pe ăsta, pentru Dumnezeu, fiindcă de cunoscut îl cunosc perfect, de unde?

Când autocamionul a oprit a sărit primul și a început să ajute oamenilor la coborîre. Am sărit rău, m'a prins în brațe și am rămas îmbrățișați în mirarea celorlalți călători, care nu mai înțelegeau nimic. Am călătorit trei ceasuri ca doi necunoscuți, și deodată efuziunea revederii acesteia patetice, ce părea că nu se mai termină.

Ei cum s'a putut să nu-l recunosc? Să fi fost oboseala nopții petrecute în tren înghesuit pe o bancă de lemn, să fie lumina alburie, lăptoasă care ne înconjoară, sau să ne fi schimbat noi atât de esențial de am ajuns de nerecunoscut, nu-mi dau socoteală.

Și la urma urmei, cine știe, poate că m'am schimbat și eu, fiindcă dacă stau și mă uit bine văd că nu e de mirare că n'am descoperit în bărbatul matur cu fața brăzdată și arsă de vânt pe colegul meu din amfiteatrul de chimie, unde-l văd și astăzi în banca de lângă fereastra ce dădea spre curtea internatului de fete, capul aplecat spre umărul stâng, fața prelungă, măslinie, trăsături fine feciorelnice și cu o voce nedecisă mereu în schimbare, așa cum l-am lăsat cu douăzeci și cinci de ani în urmă.

Și fulgerător m'am întrebat de ce continui să-l văd în poza lui liceană, când atâția ani au trecut peste amândoi și atâtea întâmplări.

Mă leagă de Virgil ăsta o dramă de adolescență.

Mi-e teamă că am pornit să descriu una și ajung la alta, dar, știu și eu, poate că lucrurile sunt împletite și că asta este soarta lor să fie povestite împreună.

Era pe la sfârșitul clasei a opta, când, din tot restul colegilor de care mă țineam departe s'a apropiat de mine, n'ași putea nici eu lămuri ce l-a împins, Virgil.

Locuiam nu departe unul de celălalt și poate că la mijloc nu era decât dorința de a face drumul spre casă împreună.

Nu știam prea multe despre el, stătea la niște mătuși bătrâne, și din tot ce mi-a comunicat în epoca aceea nu țin minte decât că aștepta să-și treacă bacalaureatul ca să se facă farmacist militar.

Cred că nici nu discutam prea multe în afara celor legate de treburile școlii, fiindcă, trebue s'o mărturisesc dela început, omul mi se părea iremediabil neinteresant, definitiv mediocru.

Intr'o după amiază de început de primăvară însă, după multe ceasuri de hoinăreală de-a-lungul cheiului până dincolo de barieră, mi-a vorbit despre Gina.

Știu că n'am să mai găsesc astăzi la atâția ani dela întâmplare sunetul cel mai potrivit ca să-mi descriu emoția, mirarea.

Băiatul ăsta subțirel, delicat, de o sănătate șubredă, avea în ochi o lucire mereu nesănătoasă, băiatul ăsta sfios și tăcut, mereu în panică să nu calce alături, îmi vorbea despre o fată.

Nu știu unde o cunoscuse, n'am întrebat, mi se părea neiertat de indiscret să cer amănunte, dar mi-a vorbit despre ea, despre fata asta căreia nu-i țin minte decât numele mic — Gina — cu o pasiune cu o căldură, care m'a făcut încă de atunci să înțeleg că există posibilitatea surprizei și că în fiecare om rămâne întotdeauna ceva de descoperit.

Fata despre care îmi vorbea avea vârsta noastră, vârsta fetelor întâlnite pe aleele grădinii publice, dar nimic din frivolitatea pe care Virgil o judeca teribil de aspru, a fetelor din internatul de peste drum cărora le aruncam bilețele vinovate și care ne răspundeau prin scrisori la fel de condamnabile.

Fata era un om aparte, chinuit de întrebări și de febre, de probleme fără răspuns, cu nopți măcinate de insomnie și lecturi turburătoare prelungite până dincolo de hotarele vinete ale zorilor ce o găseau trează, palidă și încercănată cu ochii amari.

Mi-a vorbit despre ea ceasuri îndelungate și băiatul ăsta altminteri simpluț, puțintel, găsea asemenea tonuri și asemenea convingere, încât fata a început să existe în imaginația mea, să fie prezentă în gândurile mele încrezător că într'o zi — când, nu știam, nu-mi propuneam — am s'o cunosc.

Din ziua destăinuirii lui, legăturile noastre de prietenie au devenit mai trainice și nu mai știam nici eu dacă era el care mă căuta pe mine ca să-mi povestească mereu alte lucruri în legătură cu Gina, sau eram eu care-l așteptam nerăbdător să-mi aducă vești.

Fata începuse să facă parte din viața, din preocupările mele și mă pomeneam vorbind în gând cu ea ca și când ne-am fi cunoscut de când lumea.

Nu-mi dau seama dacă Virgil înțelegea ceva — nu i-am cerut niciodată să mă prezinte — și cu toate că aflasem între timp unde locuește, nu mi-am îngăduit niciodată curiozitatea să trec pe acolo.

Mi-o alcătuisem eu în gândul meu: înaltă, cu o frunte generoasă, cu părul în desordine și ochii, mai ales ochii mărturisind toate neliniștile. Și mi-a fost de ajuns, fiindcă știam, credeam cu îndărătnicie că într'o zi ne vom întâlni și ne vom vorbi, mirați amândoi, că nu ne-am văzut până atunci.

O singură dată, mi-aduc aminte, i-am vorbit despre Gina cu oarecare familiaritate, ca despre o veche și prețioasă cunoștință și am citit în ochii lui atâta descurajare, încât n'am știut cum să repar greșala.

L-am ocolit, țin minte, câteva zile și după aceea am reluat plimbările noastre prelungite discutând, prefăcuți amândoi, despre lucruri care nu ne interesau nici pe unul nici pe celălalt, pentru ca apoi să ajungem încet, pe nesimțite, la același subiect: Gina.

Foloseam întâlnirile cu Virgil ca să transmit fetei preocupările mele, ultimile lecturi, concluzii pe care la vârsta aceea le socoteam de nesdruncinat, și aveam secreta certitudine că Virgil mă servește și că le transmite mai departe, deși nu știu nici astăzi dacă i-a pomenit vreodată de mine.

Se întâmplau deci toate lucrurile astea pe la sfârșitul lui Mai când întreg orașul părea că se primenește pentru marea sărbătoare a verii, casele își lepădau scurteicile cenușii pentru cămăși proaspete de var, gârla curgea tot molcomă dar în culori mai darnice, iar ziua întârzia sfielnică în lumini tot mai blânde peste cartierele mărginașe cu biserici și curți pustii.

După aceea a venit subit bacalaureatul, grijile aprige imediate și inevitabila despărțire.

A urmat o vacanță tristă prăfuită într'un oraș golit de oameni și ostil. Mă simțeam singur și părăsit — Virgil plecase în anul acela la mare — fără nicio perspectivă și fără niciun gând luminos în afara aceluia că undeva în acest oraș există, da, da, există Gina.

Mi-a rămas din acele luni triste un teanc de scrisori netrimise. Le-am răsfoit târziu de tot prin anii războiului când le-am ars împreună cu alte hârtii inutile, și am zâmbit de câtă naivitate am fost în stare și de cât ridicol.

Și am râs mai ales, nu de conținutul lor, cât de starea în care le-am scris, și de gravitatea, de seriozitatea tonului lor.

Mă retrăgeam, îmi aduc aminte, în odaia din fund în care nu pătrundeam decât la zile mari, și numai acolo, în dupăamiezi lungi, toride, când soarele încingea zidurile și pătrundea cu suliți de foc prin crăpăturile ferestrelor oblonite cu hârtie albastră, în deplină singurătate și reculegere îi scriam Ginei.

Dar a trecut și asta, a venit toamna cu grijile și poverile ei, cursurile unei facultăți ce nu-mi îngăduia niciun răgaz, cu ceasurile nesfârșite cenușii ale laboratoarelor, între niște colegi necunoscuți și dușmănoși.

Plecam dimineața în zilele de iarnă înainte de a se lumina, cu geanta încărcată de cursuri, rămâneam în orele de prânz în sălile de disecție îmbucând la repezeală o felie de salam și una de pâine, lângă cadavru, și mă întorceam târziu iarăși pe întuneric cu gura sleită de mahorcă și de acid fenic, cu capul gol de gânduri dar plin de scheme, formule și clasificări.

Despre Virgil am aflat mult mai târziu abia în primăvară că a abandonat ideea farmaciei militare și că studiază literele la o facultate de provincie găzduit de o altă mătușă, soția unui cunoscut profesor universitar.

Și așa, prins de iureșul vieții, nu l-am mai văzut pe Virgil până prin treizeci și cinci când într'o seară ieșind în oraș să mai aflu vești, izbucnise războiul din Etiopia, în fața Cărții Românești, ne-am lovit față în față.

Era altul decât cel pe care l-am părăsit în seara premergătoare bacalaureatului, împlinit, fără lucirea bolnăvicioasă a ochilor, fără roșața suspectă a

pometţilor şi cu un glas bărbătesc, potolit, pe care nu i-l cunoşteam. Timiditatea lui se transformase într'o gravitate, o pondere, o seriozitate care-i veneau bine şi de care mă bucuram. Am discutat, fireşte, despre o mie de lucruri — erau doar atâţia ani de când nu ne-am mai văzut — despre tot ce circula şi făcea să fiarbă oraşul, atacul Italienilor în Africa, dar am simţit şi unul şi altul că altceva aveam să ne spunem. Şi fiindcă Virgil întârzia mi-am luat cu inima în dinţi.

— Dar Gina? Ce face Gina?

Treceam atunci prin faţa cafenelei Corso, unde un grup de studenţi pletoşi, vindeau cu glas violent broşuri antisemite, şi l-am văzut pe *Virgil* că se întunecă.

— Hai să trecem dincolo.

Şi după ce am traversat s'a întors către mine, de data asta cu un glas alb, oarecare, ca şi când ar fi citit numele unei firme.

— Cum, nu ştii?

— Nu.

— S'a sinucis.

Mărturisesc că în prima clipă nu mi-am dat socoteală, şi o secundă mi-a trecut prin minte că încearcă o glumă proastă.

— Şi dacă vrei să-ţi spun cum, îţi spun: aproape în faţa mea.

L-am privit bine, fiindcă încă mai nădăjduiam să văd pe faţa lui tresărirea unui zâmbet care să-mi dovedească, să-mi spună că nu-i adevărat. Dar omul nu glumea de loc.

— Venisem ca de obicei pe acolo, seara, după şapte. Nu era nimeni acasă. Ema....

— Care Ema?

— Sora ei, era la şcoală. Nu era nici mai veselă, nici mai tristă ca deobicei. « Sunt puţin obosită, mi-a spus. Dacă vrei treci alături şi uită-te prin reviste. Am trecut pe la bibliotecă şi am luat nişte cărţi. Eu mă întind puţin să mă odihnesc. Trebue să vină fetele. Dacă vine Vera şi *Alice* să mă trezeşti ». S'a culcat şi nu s'a mai sculat niciodată. A fost găsită a doua zi dimineaţa otrăvită cu luminal.

Am rămas împietrit în mijlocul străzii, golit de sânge, cu picioarele paralizate şi cu un nod în gât ce-mi tăia respiraţia. Nu, nu se poate... Imposibil. Omul ăsta delirează, spune prostii... Cum să moară? Păi, fata asta, de fata asta mă leagă o veche prietenie, poate mai mult decât atât... N'am văzut-o niciodată, e adevărat, dar o ştiu, mă ştie, nu se poate să nu mă fi ştiut, m'am gândit la ea ceasuri întregi, zile, luni de-a-rândul, cum să moară?

Mi se părea moartea fetei o insultă care mă desonora, o cruzime de o violenţă, de o ticăloşie de nesuportat.

Cum să moară un om la câţiva paşi, la câteva case de mine şi să nu ştiu?

— Era obosită de viaţă, a mai adăugat Virgil, şi n'am înţeles bine dacă în cuvintele lui era o urmă de tristeţe sau de ironie.

— Lasă, mai vorbim noi. Şi apoi ca şi când trecerea ar fi fost firească; ştii, m'am lăsat de litere, am trecut la politehnică, e mai practic. Mai vorbim noi.

In clipa aceea m'a acostat un trepăduş de gazetar, unul dintre acei jurnalişti de duzină, care fiindcă au trecut odată pragul unei redacţii, ca să dea o ştire la pagina sportivă, vor să lase impresia că deţin secretele conferinţelor internaţionale. M'a agăţat ca să-mi comunice nu ştiu ce inepţie şi m'am pierdut de Virgil.

Era în dreptul întretăierii cu bulevardul, am fost luaţi de curentul mulţimii ce furnica la ora aceea la răspântie şi ne-am rătăcit.

Şi am rămas pustiit în mijlocul oraşului cu două gânduri în cap: vestea dispariţiei Ginei şi celălalt, o frază care mi se învârtea năucă prin creier: «A fost găsită a doua zi dimineaţă otrăvită cu luminal. Dacă vine Vera şi Alice să mă trezeşti ».

De aici încolo încep o serie de lucruri ciudate. Ani de-a-rândul mi-am propus să scriu o carte despre viaţa acestei fete pe care n'am cunoscut-o niciodată, din existenţa căreia ştiam însă sau bănuiam atâtea amănunte, şi deşi am o mare uşurinţă a scrisului, facilitate care dacă mi-a fost de folos în anii de gazetărie, mi-a făcut în schimb deservicii în literatură, cu toate că despre alte lucruri pot scrie zeci de pagini fără oprire, despre Gina mi-a fost cu neputinţă să scriu mai mult de două rânduri: «A fost găsită a doua zi otrăvită cu luminal » şi « dacă vine Vera şi Alice să mă trezeşti ».

Am început zeci de caete, mi-am făcut sute de schiţe şi de planuri, am încercat să scriu împotriva tuturor piedicelor ce mi se ridicau în faţă, totuşi dincolo de cele două rânduri n'am reuşit să adaug nimic.

In schimb aceste două fraze obsedante apăreau ca din senin şi când mă aşteptam mai puţin şi e curios că le-am însemnat fie că se potriveau sau nu în toate povestirile mele, chiar dacă înscrierea lor acolo se potrivea ca nuca în perete. Mi-aduc aminte, de pildă că nu lipsesc nici din volumul « Ninge peste Ucraina » cu toate că legătura lor cu restul reportagiilor de acolo este cum nu se poate mai stranie. « A fost găsită a doua zi dimineaţa otrăvită cu luminal » şi « Dacă vine Vera şi Alice să mă trezeşti ».

Cine-să fi fost Vera, cine o fi fost Alice, au ştiut ele altceva despre moartea fetei, cunoşteau ele ceva din tot misterul ăsta?, n'am aflat niciodată. Şi nici pe Virgil nu l-am mai văzut.

Până la această dimineaţă plumburie de Februarie, când am descoperit un alt Virgil. Un bărbat cu obraz bronzat, cu umeri largi, cu mâini neîngrijite dar muncite, inginer pe şantier.

— Hai cu mine, mi-a spus. Sunt lucruri interesante pe aici. Nu pitoreşti te avertizez. Sau poate şi pitoreşti, mai ştii, voi literaţii descoperiţi amănunte nostime acolo unde noi tehnicienii vedem numai detalii utile. Câte zile rămâi?

— Patru zile.

— Foarte bine. Hai să vezi șantierul. Și la noapte, dacă vrei, rămâi aici. Ce spui?

— Sigur că rămân.

— Știu. Nu în oraș. Pe șantier. Lucrăm și noaptea. Și dacă o să avem timp o să stăm și de vorbă. Poate că aici — și privirea lui se plimba de-a-lungul văii străjuite de dealuri învăluite în ceață — poate că aici — și nu înțelegeam de ce sublinia cu o tainică mândrie cuvântul aici — ai să înțelegi și de ce, ascultă bine ce-ți spun, de ce a murit Gina. Iți mai aduci aminte? *Câți ani sunt?* Șaptesprezece ani. Teribil...

Și s'a amestecat în iarmarocul de țipete, pocnete, strigăte, râsete, cântece ce spărgeau ferestrele văzduhului.

Am verificat din nou, cu ocazia vizitei la șantier, cât sunt de lipsit de imaginație. Nu, nu e o glumă. Sau, dacă nu lipsit de darul închipuirii, cât sunt încă îmbolnăvit de obiceiul de a clădi imagini gata construite acasă.

Imi alcătuisem de pildă cu privire la șantier o imagine industrială care nu se potrivea de loc, dar în niciun fel, cu această vale inundată de vacarm cu sute de oameni ce forfoteau fără întrerupere în sgomot de ciocane ce izbeau cu nădejde tuburile de oțel. Imi venea să zâmbesc când mă gândeam la proiectele mele atât de neconforme, atât de desmințite de realitatea asta imediată.

Călătorisem o noapte în tren cu o bună prietenă și o tânără scriitoare care mi-au pus o întrebare de un interes aproape profesional.

— Ce-ai de gând să scrii?

— Un jurnal de șantier, i-am spus, și în capul meu clișeele se și organizaseră. Vedeam elevatoare uriașe, cuptoare, unelte perfecționate, aparate de precizie.

Și deodată această vale în fierbere cu oameni ce te privesc o clipă, fără interes, și-și văd mai departe de lucru, iar șantierul, pentru amatorul de peisajii luxuriante, o mare surpriză.

Câteva sute de căpriori pe care odihneau țevi mari ciocănite cu furie peste care gâlgâiau găleți de smoală topită. Iar pretutindeni, ca o mare tălăzuită, canonită fără oprire, forfota și încordarea oamenilor, a unor oameni negri, înveliți în saci, cu mâini de smoală, arse la încheieturi de stropii fierbinți, ai catranului, fețe tinere smolite de asfalt și praf, luminate de un zâmbet fugar.

Venisem cum am spus după multe nopți de nesomn, cu o retină intoxicată de mereu aceleași aspecte, și primul contact cu șantierul a furnizat imaginea nedeslușită pe care ți-o dau orașele necunoscute în care descinzi, după lungi călătorii, noaptea. Mi se părea că mă găsesc pe alt continent, pe cu totul alte paralele, într'atâta chipurile mi se păreau stranii și portul ăsta în saci peticiți de pe altă lume.

Virgil își făcea de lucru cu meșterii și numai pe furiș, așa mi s'a părut, poate m'am înșelat, mă iscodea ca să-mi surprindă reacțiile.

— Dar ăia de colo, l-am întrebat, ăia de colo, cine sunt?

— Care?

— Ăia cu părul vâlvoi.

— Ăia din fund? A, ăia din fund... Du-te și stai de vorbă cu ei că nu mușcă. Ăia sunt... fetele.

Am făcut, probabil, un cap surprins.

— Ce nu crezi? Da. Fetele.

Și fiindcă păream mai departe nedumirit, Virgil s'a simțit din nou obligat să mă lumineze.

— Ăștia sunt voluntarii, mă, auzi tu, voluntarii. Și apoi, dar par'că mai mult pentru el: iată o noțiune încă insuficient cunoscută de voi la oraș.

— Cum, insuficient cunoscută?

— Știu, am văzut, vorbesc gazetele, dar mă întreb, au început oamenii să priceapă ce se petrece aici? Mă... și Virgil, omul ăsta ponderat, cu reflexe supravegheate, m'a scuturat din nou, aici e altă planetă, înțelegi, altă lume, pricepi? Haide să mergem...

M'am sucit, m'am învârtit cam la vreun ceas printre oamenii șantierului și nu reușam să prind firul.

— Să-ți explic. Vino cu mine.

Am umblat vreo trei sute de metri spre poalele dealului din față, Virgil înainte, eu după el.

Il priveam cum calcă sprinten cu cizmele de cauciuc ce striveau și împroșcau noroiul.

— Vezi? Conducta începe de colo, și-mi arată un punct alburiu în depărtare. Nu acolo, privește după degetul meu, dincolo. Nu se vede, dar în orice caz în partea aia cade. Umblă treizeci și cinci de kilometri și ajunge la oraș. Pe aici o să curgă gazul. Știi cine a săpat șanțul? Voluntarii.

Și fiindcă întorceam mereu capul și plimbam necontenit priviri suprinse dela poarta alburie din zare spre oamenii în haine de sac, Virgil m'a liniștit.

— Lasă că-ți explic la noapte. O să avem timp mai mult. Câți ani spui că sunt dela moartea Ginei? Șaptesprezece? Grozav...

Am rămas peste noapte la șantier într'un peisaj inedit luminat de reflectoare, de torțe și de stele înalte și înghețate ce clipeau peste capetele noastre.

In dreapta și în stânga dealurile presimțite plutind într'o negură adormitoare.

Ciocanele izbeau cu furie în tuburile de fontă, periile de oțel netezau obrajii țevilor, fetele învăluiau conducta în bandaje de iută și băieții turnau deasupra catran topit.

La zece pași de noi, cazanele fierbeau zeama asfaltului în care voluntarii vârau cu nădejde mestecăul, în timp ce la gura în care ardea jăratecul buștenilor așteptau rânduite gălețile goale.

— Hai să-ți povestesc ce s'a întâmplat acum două nopți și poate că ai să găsești material de scris. Eu, vezi tu, nu sunt scriitor — mi-a spus cu timiditate Virgil și i-am recunoscut din nou glasul sfios de acum douăzeci de ani — dar m'am gândit, să nu râzi de mine, că s'ar putea scrie o bună nuvelă: « Noapte de Șantier ».

— De ce n'o scrii? l-am întrebat.

M'a privit pe sub sprincenele lui stufoase.

— Iar râzi de mine? Ce, eu știu să scriu? Mă 'ntreb dacă am să reușesc să-ți povestesc, dar să scriu. M'asculți?

— Te ascult.

— Atunci, hai să ne aprindem câte o pipă și să ne desmorțim oasele lângă cazane că ne-a pătruns frigul și până dimineață mai e.

S'a așezat pe niște buturugi, lângă cazane, în care fierbea cafeaua neagră a catranului amestecată cu nădejde de un flăcău atunci venit de schimb.

— Știi câți ani sunt dela moartea Ginei? Șaptesprezece ani, trei luni și cincisprezece zile. Exact. Și apoi, ca și când, din nou, trecerea ar fi fost cea mai nimerită, către flăcăul care sălta cu lopata coca neagră.

— Ce-i mă Stancule, ai zis ceva?

— Nimic, domne inginer, nimic.

— Dar ascultă, și glasul lui Virgil a devenit subit sever, dumneata n'ai rămas de noapte și aseară?

— Rămas.

— Păi nu era vorba să vă schimbați?

— Era domn'inginer, dar dacă nu mi-i somn? Iaca stau.

Virgil a tras cu nădejde două fumuri albastre și m'a întrebat din ochi:

— Ai văzut? Ei bine, n'ai văzut. Sau mai exact: n'ai priceput. Uite aici lucrează aproape patru sute de oameni. Turnul lui Babel: toate națiile. N'are niciunul mai mult de douăzeci de ani. Și să fi dat cu praștia în toate colțurile nu trebuia să-i aleagă mai feluriți.

Când am început lucrarea mă cam temeam. Cu cine să lucrez, Dumnezeule? Niciunul nu-i de meserie. Săteni, muncitori de pe la fabricile de încălțăminte, fetele țesătoare, mă rog, amestecătură. Cum o s'o scot la capăt?

După două zile, m'am dumirit. Lucrează, mă, de m'am speriat. Uite-i... Și plimba ochii când deasupra șantierului, când spre ceru înalt de cristal.

— Ai văzut-o? și-mi arată o stea îndepărtată ce călătorea într'un fir albastru de lumină. Gata. S'a dus. Ce-i mă Stancule, la ce te gândești?

— Mă gândesc unde a căzut.

— Și tu unde crezi că s'a dus?

— Păi știu eu, Domnule inginer. O fi căzut în apă. Așa-i?

— Nu.

— Da unde?

— Nicăieri.

Râde. Nu crede.

— Las' că 'ntreb eu mâine dacă avem școală, unde s'a dus, da eu cred că de dus tot s'a dus ea undeva... și învârte mai departe coca de asfalt cu mestecăul lui ca lopata.

— Acum vreo cinci zile, continuă Virgil am cam stat. N'au venit țevile la vreme. Trebuiau desgropate din altă parte și au întârziat. Băieții, pe foc. Stăteau pe șantier și făceau venin.

— Vedeți Domnule Inginer că nu vin.

— Lasă mă băieți că vin.

— Vin, vin, dar uite, stă lucrul.

In sfârșit au sosit țevile și s'au pus pe lucru. Acu, unde erau par'că înfometați s'au năpustit pe ele ca balaurii.

Au lucrat în ziua aia două norme. Știi ce-i asta? Adică dublu cât se face într'o zi obișnuită. Cântau și lucrau. Când s'a făcut șase seara mă pomenesc cu o delegație dintre ei.

— Dom'le Inginer, adică noi n'am putea să lucrăm și noaptea?

— De ce mă? îi întreb.

— Să scoatem paguba.

— Bine, mă, da se face întuneric.

— Nu-i nimic, punem reflectoare.

Perfect. Ei le-au adus, ei le-au montat și când era bine întuneric de nu se mai vedea nimic, le-au dat drumul cum le vezi și acum. E frumos, nu? Intr'adevăr, peisajul ăsta de noapte ne mai întâlnit aiurea, încordarea a sute de oameni în lumina reflectoarelor mi s'a părut de o grandoare unică.

— Ei și acu să-ți povestesc ce s'a întâmplat două nopți în urmă. Ești curios?

— Mai întrebi? Continuă.

— Și pe urmă după ce îți povestesc asta ai să-ți explici și altele.

— Ce?

— De ce ți-am pomenit de Gina. Nu, nu, ai să-ți explici. E legătură mare ai să vezi. De ce zâmbești?

— Fiindcă nu văd încă legătura.

— Phii, ce bună legătură... Unde am rămas? Așa... Chestia de alaltăieri noaptea... Oamenii ăștia cum îți spun au lăsat acasă tot: mamă, tată, iubită, slujbă, și au venit aici să lucreze la conductă. Stai cu ei de vorbă. Intreabă-i de ce au venit. Ai să vezi, îți răspund scurt — n'au vreme de palavrageală — ca să clădim țara. Incerci să-i descoși și bagi de seamă că-ți pierzi vremea. Ăștia n'au timp de literatură. Sau dacă e vorba de literatură, o citesc. Iar unii dintre ei o și scriu. Dar nu amestecă viața cu literatura. Nu. Ei știu că au venit aici să facă o treabă și o duc până la capăt. Se scoală la cinci dimineața și dacă ar fi să-i lași după ei, o duc așa fără oprire. Așa-i Stancule?

— Așa-i, Domn' Inginer.

— Dece mă Stancule?

— Fiindcă-s multe de făcut, domn'Inginer. Munca-i multă și viața scurtă.

— Şi cum ţi-am spus, au pus reflectoarele şi au lucrat şi noaptea. Bun. Acum, ce-ţi povestesc eu s'a întâmplat alaltăieri. Va să zică, Joi spre Vineri. Intrecusem ziua norma de două ori.

— Sunteţi mulţumiţi, i-am întrebat?

— Nu, domnule inginer. Am hotărît s'o triplăm, o triplăm. Lucrăm şi noaptea asta. Am pornit reflectoarele şi dă-i înainte cam până pe la douăsprezece. La douăsprezece şi jumătate, pac, se stinge lumina. Ce ne facem?

— Hai mă băieţi, le spun, am lucrat destul, vorba aia şi mâine e zi. Ne culcăm şi cum s'o face ziuă o luăm dela început.

— Nu se poate, domnule Inginer, îmi spune unul, Vlaicu, ne-am luat angajamentul? L'am luat. Ne ţinem de el.

— Bine mă, fraţilor, dar nu mai avem lumină.

— Nu-i nimic. Aprindem nişte făclii şi merge. Lucrăm şi aşa.

— Cât?

— Incă un ceas.

— Bine...

Au aprins torţele, au înfipt pari în pământ, au urcat făcliile în vârf şi a mers munca înainte.

— Dar stai, îmi spune Virgil, să mai dăm o raită şi pe *dincolo*, că *parc'că* s'a stins un reflector...

— Nu, nu, arde. Spune.

— Mai bine să controlăm. Să vedem dacă arde... Să nu se întâmple ceva. C'aici e povestea...

Am plecat în lungul şantierului ce părea un muşuroi de furnici întărâtate să doboare un adversar uriaş. Ciocanele cădeau cu furie peste ţevile de oţel, zgomotele mărite de golul tuburilor se izbeau de coama dealurilor şi se întorceau răsturnate, cântecele acompaniau baroasele, răsetele astupau cuvintele, strigătele, saltă ţeava, adu catranu, veneau din toate părţile şi deasupra ca un ecou învăluitor refrenul brigadierilor: « Brigada Vasile Luca ne numim cu toţii, suntem mândri că purtăm numele dreptăţii »...

Virgil s'a amestecat o vreme printre brigadieri, a văzut cum merge lucrul şi când s'a încredinţat că totul e în ordine, şi-a adus aminte şi de mine.

— Unde am rămas? Aşa... S'au aprins făcliile şi s'a lucrat cu nădejde, Dumnezeu ştie cât, fiindcă de aici nimeni nu consultă ceasornicul şi timpul se măsoară cu alte unităţi. Eu eram în partea cealaltă, spre rampă şi supravegheam cum rostogoleau tuburile pe căpriori, când deodată am auzit un ţipăt.

N'am ureche fină, dar mi-a rămas din copilărie amintirea unui ţipăt asemănător. Era într'o noapte pe o stradă înfundată lângă un seminar cu ziduri sumbre în jurul căruia mi-era frică să întârzii şi căruia în serile prelungite de toamnă îi dădeau târcoale perechi de îndrăgostiţi. Mi-era teamă să rămân în stradă dar în casă, singur, lucrurile aveau umbre tainice iar uneori mi se părea că scârţâie şi că se îndreaptă spre mine. Il aşteptam atunci pe tata în drum până se întorcea acasă. Venea mai totdeauna beat, mânios şi pus pe gâlceavă, dar asta-i altă poveste. Intr'o seară am auzit pe stradă un ţipăt îndepărtat, înfundat şi fuga unui om care se îndrepta spre biserica adventiştilor. In noaptea aceea n'am bănuit cine a ţipat. Dar a doua zi dimineaţa am aflat că fiul pictorului de firme i-a svârlit domnişoarei care locuia deasupra noastră, o sticlă de vitriol în faţă şi că domnişoara care cânta frumos n'o să mai vadă. Eu n'am înţeles multă vreme nici ce-i aia vitriolul nici de ce i-a asvârlit în faţă sticla, dar ţipătul acela scurt, icnit, ca într'o pernă, mi-a rămas în minte şi par'că-l aud şi acum.

Da, în noaptea aia de Joi par'că a ţipat cineva la fel. Erai aicia, Stancule?

— Eram, domn' Inginer.

— Ai auzit ceva?

— N'am auzit, Domn' Inginer, ce să spun că am auzit, dacă n'am auzit.

— Mă fraţilor, încep să umblu, a ţipat careva dintre voi?

— Păi o fi ţipat, Domn' Inginer, o fi ţipat vreunul că i-o fi venit dor de acasă...

— Dar altfel n'a strigat nimeni? S'a lovit, e cuiva rău?

— Nu e domn' Inginer, cui să-i fie?

Şi dă-i înainte cu munca până nu s'au mai văzut făcliile în aburul zorilor. Dar eu tot eram încredinţat că a strigat cineva şi mi-a rămas tot din copilărie spaima că se poate ca un om să strige şi să nu-l audă nimeni.

— Şi cine a strigat?

— Ai răbdare. Când s'a ridicat negura şi era lumină bună, uite colo, lângă cazan, întins pe nişte buturugi, Vlaicu.

— Ce-i cu tine mă, Vlaicule. Ţi-e rău?

— Rău, domn' Inginer. Rău de tot.

— Dar ce-i?

Şi-mi arată piciorul.

Pe întuneric, din grabă, din goană, intrase cu piciorul într'o găleată cu asfalt topit. Ars piciorul — spun doctorii — până aproape de os.

— Tu ai ţipat azi noapte, Vlaicule?

— Eu, domn' Inginer.

— Când mă, Vlaicule?

— Păi ştiu şi eu, când m'am ars.

— Şi p'ormă ce-ai făcut?

— Ce să fac, îmi spune, şi pleacă ruşinat privirea. L'am oblojit şi eu cum am putut.

— Păi bine mă, Vlaicule, se poate, de ce n'ai strigat, să te ducem la postul de ajutor, că slavă Domnului, avem. Te luau doi oameni în braţe şi te duceau, că nu-i departe...

Şi-a privit o clipă piciorul oblojit şi apoi pe sub sprincene, cu un zâmbet.

— Se poate să strig, Domn' Inginer. Tocmai eu.

— Ce tu?

— Care sunt șef de ceată. Să sperii oamenii... Să stea lucrul?

— Auzi mă, și Virgil mă sgâlțâie iar, dar mai puternic ca oricând, — auzi?

— « Să stea lucrul », înțelegi? Asta s'a întâmplat aici, la zece metri de tine. Nu în romane, nu în cărți, aici, la zece metri de unde stai tu acum, în noaptea de Joi spre Vineri, noaptea în care tu călătoreai spre șantier și noaptea în care după mulți ani de zile m'am gândit din nou la Gina. Știi câți ani are Vlaicu ăsta? Nouăsprezece ani. Vârsta la care Gina înceta să trăiască. Vezi că lucrurile au legătură între ele? Când te-am văzut în autobuz m'am bucurat teribil. Pentru astea câteva clipe cât stăm de vorbă. Știu că vrei să afli unele lucruri...

— Bine, dar...

— Nu, nu te-ascunde. Știu că te-ai gândit și tu ca și mine de multe ori: de ce o fi murit fata aia? M'am întrebat și eu ani de-a-rândul. De ce o fi murit? Uite aici am impresia că încep să înțeleg. Ii vezi pe toți băieții ăștia? Cred că niciunul nu se gândește la moarte.

Au prea multe de făcut în viață ca să se gândească la moarte. Așa e Stancule?

Nu, nu, spune. Gina cred că a murit fiindcă n'avea pentruce să trăiască.

Oamenii ăștia au.

Asta e toată deosebirea.

La 15 Februarie termină conducta. Vor să dea un festival.

Vii?

Scrie-le ce ți-am povestit eu. O scurtă nuvelă, așa de o pagină: « Noapte pe șantier », le-ar face plăcere. De Gina, însă, să nu pomenești. Nu-i interesează.

Aprilie 1948.

AUREL BARANGA

1848
IN PRINCIPATE

La începutul secolului al XIX-lea, Moldova, Țara Românească (Valahia) și Transilvania nu ființau ca principate independente.

Moldova și Țara Românească se găseau sub jugul Imperiului Otoman, iar Transilvania se găsea sub jugul imperiului absolutist habsburgic.

Orânduirea internă a acestor principate era cea feudală. Dar la sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai ales la începutul secolului al XIX-lea, această orânduire cunoaște un proces de destrămare, proces care se accentuează cu atât mai mult cu cât se întărește schimbul de mărfuri.

Pe baza acestui proces intern și sub influența Marii Revoluții Burgheze din Franța, din secolul al XVIII-lea, aceste principate cunosc o serie de frământări sociale. Spre deosebire însă de luptele țărănești și orășenești care au avut loc în secolele anterioare și care au avut un caracter mai ales social, desvoltarea capitalismului dă naștere și în aceste principate ideii naționale și imprimă frământărilor din Principate și un caracter național, pe lângă cel social.

Elemente naționale găsim în marea răscoală a țăranilor din Ardeal de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan (1784—1785). Dar mai pronunțate au fost ele în cadrul răscoalei sociale și naționale a țăranilor din Valahia, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (1821). Răscoala aceasta a fost, de fapt, prologul evenimentelor, care se vor desfășura în 1848. Răstimpul dintre 1821 și 1848 n'a fost « un somn de moarte », ci a însemnat ani de activitate ideologică și organizatorică, care a pregătit în Principate, evenimentele din 1848. Această activitate și-a găsit expresia concretă în acțiunea « Cărbunarilor » din Moldova, care au întocmit Constituția numită « a Cărbunarilor » (1822) cu 77 puncte, în care se găseau principiile:

— Domnul să conducă țara cu ajutorul Sfatului Țării — parlament, domnie constituțională; respectul proprietății și exproprierea pentru cauză de folos public; libertatea individuală; libertatea muncii și a comerțului; egalitatea cetățenilor în fața legii, care « să aibă aceeași putere pentru toți, spre a pedepsi și ocroti, fără deosebire de obraji ».

Ea și-a găsit expresia în « Soțietatea » creată în 1821 la Brașov, transformată la 1827 și care și-a lărgit apoi activitatea în Valahia, organizație secretă

care și-a luat sarcina să îndrumeze poporul român pe calea culturii, pe calea regenerării sale. Această « Soțietate » avea în programul ei puncte ca:

« Să se înființeze școli normale în capitala fiecărui județ și școli primare în fiecare sat, să se scoată o foaie în limba română, să se stăruiască spre a se eși... prin reforme înțelepte sau reînvierea vechilor așezăminte ale țării » din regimul în care se trăia.

Fiind expresia desvoltării nouilor relații economice capitaliste în Principate, această societate începu a forma « o opinie națională spre a alcătui în adevăr o nație ».

Noui condițiuni favorabile pentru desvoltarea economică și întărirea ideii naționale se crează cu prilejul încheierii păcii dela Adrianopole dintre Ruși și Turci (1829), prin care Moldova și Valahia au căpătat autonomia administrativă, libertatea comerțului cu celelalte țări, dreptul pentru principate de a-și organiza la hotare cordoane sanitare și carantine păzite de ostași băștinași, înarmați, etc. precum și, prin prima constituție a Principatelor, Regulamentul Organic (1830—1832), care prevedea printre alte măsuri, o legislație unică pentru ambele Principate, legislație care ușura desvoltarea economică și pregătea, din punct de vedere economic, unirea ce avea să se înfăptuiască mai târziu. Prin aceste ultime două puncte, Principatele sunt mai intens atrase în schimbul internațional de mărfuri. Grânele din principate încep să intereseze mai mult puterile occidentale, Anglia și Franța.

Produsele agricole devin din ce în ce mai mult o marfă de export. In 1831 exportul Moldovei și Munteniei se ridică la suma de 33 milioane lei, în 1832 la 61 milioane, în 1833 la 71 milioane, iar în 1840 la 96 milioane. Boierii, în dorința de a vinde cât mai mult, întăresc exploatarea masselor iobage.

Intre 1830 și 1848, deși țăranul primește numai jumătate din terenul ce i se pusese la dispoziție înainte vreme, el trebue să lucreze pentru boier, în Valahia 56 zile pe an și în Moldova 72 zile pe an.

Porturile de la Dunăre — Galați și Brăila — se desvoltă rapid și odată cu ele se desvoltă și șoselele necesare pentru scurgerea produselor comerciale spre străinătate, fie pe uscat (Brașov-Lipsca), fie pe apă, prin porturile dela Dunăre.

De exemplu, în anul 1840 au intrat 529 vase în portul Galați și 449 în Brăila. Și populația orașelor portuare crește repede; Galații care avea 7.000 locuitori în 1821, are în 1843 15.000 locuitori. In ajunul lui 1848 erau în Valahia 1845 km șosele.

Orașele devin centre comerciale mai active. Se desvoltă comerțul (multe țări aveau reprezentanți în Principate), se deschid ateliere manufacturiere mai mari. Intre 1830 și 1850 numai în Valahia și Moldova s'au înființat aproximativ 5.000 mori, mici fabrici și ateliere noi. Se crează o pătură burgheză relativ mai puternică, care, înavuțită prin afaceri, năzuia să capete dreptul de a lua parte la conducerea politicii interne a Principatelor, ce se găsea mai ales în mâna boierilor și să cucerească în afară unirea și independența națională a Moldovei și Valahiei, stânjenite de jugul turcesc.

In Ardeal desvoltarea schimburilor de mărfuri era mai mare și activitatea orașelor data de mai multă vreme. Pe lângă problemele ridicate în vechiul Regat, problema națională ia un caracter mai acut chiar în relațiunile interne, Imperiul absolutist habsburgic căutând să desbine, populația română și maghiară, pentru a-și putea menține mai departe stăpânirea.

Din cele de mai sus reies și principiile care au stat la baza evenimentelor care s'au desfășurat în 1848 în Moldova, Valahia și Transilvania. Era dorința țăranilor de a scăpa din iobăgie. Era dorința lucrătorilor din orașe de a-și asigura un trai mai bun. Era dorința unei părți din boierime, interesată în schimbul produselor agricole, de a lărgi posibilitățile comerciale ale Principatelor. Era, în sfârșit, dorința burgheziei în formare din toate Principatele, de a-și întări pozițiile politice, prin înlăturarea unor privilegii feudale și prin înfăptuirea unirii și formarea unui stat național român independent.

Toate aceste năzuinți ale diferitelor pături sociale, care au participat la evenimentele din 1848 și-au găsit expresia în acțiuni parțiale care au premers mișcării largi revoluționare. In anii premergători lui 1848 au avut loc în Principate răscoale țărănești izolate; în Moldova, conjurația condusă de Leonte Radu; în Valahia cea condusă de Mitică Filipescu iar în Transilvania (1844) răscoala moților, condusă de luptătoarea maghiară Catarina Varga. S'a creat de către N. Bălcescu și I. Ghica organizația revoluționară secretă « Frăția » (1843), care avea ca deviză « dreptate-frăție » și, în sfârșit, evenimentele din 1848 au fost pregătite de o puternică și susținută activitate ideologică, purtată în numeroasele societăți culturale (în fond politice), în gazetele « Curierul Romănesc » editat de Eliade, « Albina Românească » editată de Gh. Asachi, « Gazeta Transilvania » editată de Gh. Barițiu, în revistele « Dacia Literară » și « Albina Românească » condusă de M. Kogălniceanu, în « Magazinul Istoric pentru Dacia » editat de N. Bălcescu și A. T. Laurian, în școalele create de Ioan Maiorescu, Gh. Lazăr și Gh. Asachi în Transilvania, Valahia și Moldova — activitate ideologică ce a cultivat ideea națională și democratică, ce își găsește expresia în revoluția dela 1848.

Mișcarea revoluționară în Moldova

Evenimentele revoluționare desfășurate în lunile Februarie și Martie în toată Europa au influențat Principatele Române. Primul lor ecou se face auzit în Moldova, prin acțiunea care se desfășoară în luna Martie.

Domnitorul M. Sturdza, boier vechiu, mare proprietar, lacom de bani, era oarecum interesat în desvoltarea comerțului cu grâne. In timpul domniei lui, el încurajează și crează chiar unele condițiuni pentru intensificarea acestui comerț. Dar prin aceasta el nu urmărea schimbarea orânduirii feudale a Moldovei. El accepta și încuraja desvoltarea acestui comerț numai în cadrul acestei orânduiri și în măsura în care nu o periclita.

Stimulat de aceste interese și sub presiunea evenimentelor, în momentul când — la Iași, mai ales — populația orășenească începe să se agite, el declara

in ziua de 12 Martie 1848, în mesajul pe care-l adresează Adunării Obștești, că este necesară întărirea economică tot mai strânsă între ambele principate, și « slobode relații între amândouă Principatele care, în existența lor politică sunt unite de aproape cu aceleași legături », și că acestea sunt « cu deosebire priincioase întinderii negoțului ».

De asemeni, el nu se dă în lături să ia legătură — prin ministrul lui de interne — cu conducătorii propovăduitorilor de reforme, printre care se afla Al. I. Cuza, poetul V. Alecsandri, Const. Rolla, Lascăr Rosetti, Em. Costache, N. Ghica, etc. pentru a cunoaște cerințele acestora.

El află, așa dar, că se proectează, pentru ziua de 28 Martie, convocarea unei adunări populare, în care să fie reprezentate toate stările, indiferent de naționalitate, pentru a lua hotărîri privitoare la nouile reforme ce trebuie aduse în Moldova.

In acest scop au început a fi organizate zilnic, la hotelul Petersburg din Iași, reuniuni populare, după exemplul banchetelor din Franța. La aceste reuniuni s'a ajuns la întocmirea unui memoriu ce cuprindea o serie de reforme.

Caracterul mișcării revoluționare din Moldova reese din conținutul însuși al acestui memoriu. Se cerea respectarea Regulamentului Organic, dar în același timp se cerea responsabilitatea miniștrilor, disolvarea Adunării și întemeierea unei gărzi naționale cu cetățeni proprietari, indiferent de naționalitate, crearea unor bănci de scont, o salarizare mai bună pentru funcționari, suprimarea cenzurii, dreptul de petiționare către parlament și se vorbea chiar de creearea unei bănci de stat.

Caracterul moderat al acestor cereri reiese din faptul că ele nu pretindeau înlăturarea Regulamentului Organic. Acest regulament îndeplinindu-și însă rolul său istoric, se învechise. Păstrarea lui în condițiunile din 1848, frâna desvoltarea Principatelor. Extrem de moderat ne apare memoriul când luăm în considerare faptul că revendicările țărănești nu erau enunțate.

O delegație formată din 4 persoane a prezentat acest program domnitorului Mihai Sturdza. Acesta nu se împotrivi multor puncte, dar consideră că nu poate accepta disolvarea Adunării, formarea gărzii naționale etc. Refuzul domnitorului a determinat punerea la cale a unei manifestații care, cu mitropolitul în frunte, urma să se îndrepte spre palatul domnitorului.

In ziua de 28 Martie s'a început chiar ridicarea câtorva baricade pe străzile din jurul grădinii publice din Iași. Toată aceasă agitație se mărginea mai ales la orașul Iași. Aceasta a ușurat domnitorului să împrăștie repede aglomerațiile populare de pe stradă cu ajutorul miliției sale și să înfrângă repede mica rezistență a conspiratorilor baricadați în palatul unui boier (Mavrocordat).

Mai mulți agitatori au fost arestați și predați Turcilor. Dar aceștia scapă și se refugiază în Muntenia, Transilvania etc.

Ecoul agitației din Iași s'a resfrânt totuși — deși slab — și asupra restului Moldovei. Deși la Iași problema țărănească nu a fost prevăzută în punctele enunțate, numai la auzul agitației din Iași începe să se agite și țărănimea

care ca și în « jacquerii » a sunat clopotele în unele sate (jud. Tutova) și au depus chiar rezistență la Bălțătești și Hangu (Neamț), acțiuni care nu au fost însă de mare amploare.

Mișcarea revoluționară din Moldova a fost prima, dar cea mai slabă din Principatele Române. Elementele burgheziei erau aici mai ales comerciale, iar comerțul principal se făcea cu produsele agricole.

Burghezia din Moldova era strâns legată de marii proprietari de pământ și de interesele lor. In multe cazuri, boierii erau deopotrivă moșieri și comercianți. Din această cauză, vedem cum se încearcă o lărgire a posibilităților de comerț, cu păstrarea în același timp a privilegiilor feudale care ținea țărănimea în iobăgie și aspre condițiuni de muncă acordate țărănimii.

Tot de aceea ne explicăm de ce printre fruntașii acestei agitații erau mai puțini burghezi decât boieri.

Abia după 1848 încep să apară literatura intitulată « Căința încrederii în boierii aristocrați și sfânta hotărîre de a nu-i mai crede », « Ce sunt meseriașii » și mai ales « Dorințele partidei naționale din Moldova », cuprinzând 36 puncte, cărora li se adaogă un proiect de constituție pentru Moldova și în care sunt expuse revendicările cu caracter mai pronunțat anti-feudal, desființarea privilegiilor, libertatea individuală, alegerea domnului din orice clasă socială, unirea Moldovei cu Valahia, etc.

Din cauza izolării mișcării de masele țărănești și a slăbiciunii burgheziei care, în condițiunile economice ale Moldovei nu a apărut ca o clasă bine închegată și de sine stătătoare, mișcarea din 1848 din Moldova n'a luat amploare. Dar ea va influența ulterior cristalizarea principiilor și a mișcării, care va duce mai apoi la unirea Principatelor și la formarea Statului Român modern.

Revoluția burghezo-democratică din Țara Românească (Valahia)

Spre deosebire de Moldova, în Valahia mișcarea revoluționară ia amploare. Pregătirea ei a avut un caracter mai organizat. Programul ei a fost mai precis și mai democrat revoluționar.

Deși revoluția din Valahia începe abia în luna Iunie 1848, organizarea ei începe chiar în lunile Fevruarie și Martie. Hotărît era ca revoluția să înceapă în Valahia în luna Aprilie. Dar, în urma intervenției poetului Lamartine, ministrul de atunci al Franței, care avea legături cu revoluționarii români, care cerea răgaz pentru a o putea sprijini, ea se amână.

Intre timp « s'a început pregătirea ridicării poporului: s'au strâns bani, s'au cumpărat chiar arme și s'a făcut o organizare revoluționară care, în deosebi în București, era foarte dibaciu și puternic închegată, se organizase muncitorimea, mai ales tabacii și măcelarii și negustorimea din Capitală, în grupe de câte 10—20 frați, fiecare cunoscând numai pe șeful imediat al grupei. Șefii de grupe erau în relațiune cu membrii comitetului revoluționar și aceștia cu subcomitetul de trei, format din Ion Ghica, N. Bălcescu și Al. G. Golescu ».

Conducătorul ideologic al revoluției din Valahia a fost Nicolae Bălcescu. Acesta petrecuse 2 ani în închisoare, din pricina activității sale revoluționare. După eliberare, desfășură o activitate agitatorică și propagandistică, din care cauză fu silit a părăsi țara. Timp de 3 ani, până în 1848, când se întoarse în țară, el a colindat Italia și Franța. In Franța el a luat parte, în Februarie 1848, la luptele de baricade de pe străzile Parisului, pătrunzând chiar, împreună cu gloata revoluționară, în palatul regal.

Intensificarea activității revoluționare din Valahia grăbește întoarcerea lui în țară, unde participă activ la organizarea revoluției. Comitetele revoluționare din Valahia, îngrijorate de întârzierea ajutorului promis de Lamartine și de măsurile represive pe care le pregătea domnitorul Gh. Bibescu, hotărăsc ca, la începutul lui Iunie să treacă la acțiune.

Nicolae Bălcescu alcătuește programul compus din 21 articole, care a stat la baza acestei acțiuni. Acest program întocmit de Bălcescu și diluat de Eliade, a intrat în istorie sub denumirea « Proclamația dela Islaz ». El prevedea independența, domnie constituțională cu domn ales pe timp limitat de toate stările societății, egalitatea drepturilor politice, organizarea unei gărzi naționale, responsabilitatea miniștrilor, emanciparea clăcașilor și împroprietărirea lor, desrobirea țiganilor, instrucție egală și întreagă pentru ambele sexe, emanciparea Israeliților și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință, convocarea de îndată a unei adunări extraordinare constituante alese, care să reprezinte toate interesele sau meseriile nației, care va fi datoare a face constituția țării decretată de popor, etc.

Pe baza acestui program, comitetul revoluționar repartiză forțele sale în diferite centre, spre Valea Prahovei, Oltenia, etc. pentru a mobiliza poporul. In comuna Islaz (Romanați) unde și garnizoana militară era de partea revoluției, se dă citire la 9/21 Iunie proclamației în mijlocul unei mulțimi de țărani și preotul Șapcă sfințește steagul tricolor, stindardul revoluției.

In aceeași zi, acest grup din Islaz, grupul militar sprijinit de mulțime, se îndreptă spre București. In ziua de 9 Iunie, în timp ce la Islaz se dădu semnalul revoluției din Valahia, are loc la București un atentat împotriva domnitorului Gh. Bibescu. In ziua de 11 Iunie, în urma presiunii unei mari manifestațiuni, care se desfășoară la București, manifestație la care au luat parte negustori, meseriași, muncitori, în frunte cu steaguri tricolore și coarde pe care erau înscrise cuvintele « Dreptate-Frăție », și a refuzului armatei de a trage în manifestanți, Gh. Bibescu e nevoit să sancționeze proclamația dela Islaz decretată de popor.

Se formează un guvern provizoriu, compus din N. Bălcescu, secretar de stat pentru Afacerile Externe; N. Golescu la Interne; Gh. Magheru la Finanțe; I. Eliade la Culte; St. Golescu la Justiție; C. A. Rosetti prefectul Capitalei, Colonelul Odobescu rămânea șeful armatei (acesta din urmă în legătură cu reacțiunea).

Domnitorul Gh. Bibescu abdică și fugi la Brașov. In ziua de 15 Iunie, când sosi din Islaz grupul de revoluționari, avu loc o mare manifestație pe câmpia Filaretului denumită Câmpia Libertății (în marginea Bucureștiului) care primi Constituția. Guvernul provizoriu se reorganiză. Această reorganizare a fost în defavoarea elementelor revoluționare democrate care-și asigurase sub N. Bălcescu influența în primul guvern provizoriu.

Guvernul provizoriu reorganizat, era compus din elemente ce se găseau sub influența moderată de dreapta a lui Eliade. In fruntea lui a fost pus mitropolitul Neofit, un reacționar care avea legături strânse cu boierimea feudală reacționară. Aceasta slăbi și mai mult caracterul combativ al guvernului provizoriu. Lui N. Bălcescu, Golescu, etc. elemente revoluționare democrate li s'au atribuit numai rolul de secretari ai guvernului cu vot consultativ. Dacă « *am rămas ca secretar* — spune Bălcescu — *am făcut-o cu intențiunea de a-i opri a face vreun rău* ».

Elementele contrarevoluționare din Valahia folosind pozițiile pe care le aveau în guvern prin I. Odobescu, organizară pentru ziua de 19 Iunie un complot și cu ajutorul unor ofițeri conduși de Odobescu, arestară « *în numele proprietarilor* » o parte din guvernul provizoriu.

Masele populare din București auzind vestea arestării guvernului provizoriu și agitate de luptătoarea Ana Ipătescu și episcopul Ambrozie din Buzău, etc. se îndreptară în masă spre palatul în care era deținut guvernul provizoriu, înfruntă armata și cu prețul a 7 morți și mai mulți răniți, eliberează guvernul provizoriu și arestează pe coloneii Odobescu și Solomon care se găseau în fruntea complotului.

In toată țara, intelectualii, negustorii, meseriașii și țăranii care au venit la București au sărbătorit victoria revoluției și aprobarea Constituției.

Reacțiunea nu se dă bătută. De data aceasta folosi pe mitropolitul Neofit, care lansă svonul că armate streine au trecut granițele țării, pentru a înnăbuși revoluția.

Luând drept bună această informație, guvernul provizoriu se retrage la Târgoviște. Mitropolitul Neofit care în ajun depusese jurământul pe Constituție, rămâne la București, calcă jurământul, eliberează pe Odobescu și Solomon și numește o locotenență domnească dintre reacționari.

Poporul din București însă iese din nou în stradă, alungă locotenența reacționară și formează un guvern interimar. Sub presiunea acestor evenimente, guvernul provizoriu se reîntoarce dela Târgoviște și mitropolitul Neofit retractează în genunchi, în fața mulțimii, trădarea sa, dar rămâne mai departe președintele guvernului provizoriu.

Poziția guvernului provizoriu părea așa dar consolidată. Mai ales că se dovedise că svonul că armate streine au intrat în țară a fost fals.

Trebuia așa dar trecut la realizări.

Dar tocmai aici își arată slăbiciunea sa guvernul provizoriu. Au început puternice frământări printre fruntașii revoluției, frământări care cristalizau cele două curente principale pe care aceștia le reprezentau.

In ziua de 12 Iulie se anunță convocarea unei constituante pentru 18 Septemvrie. Curentul de dreapta condus de Eliade, Tell, etc. cerea ca votul pentru alegerea constituantei să fie pe bază censitară. In timp ce curentul consecvent revoluționar, condus de Nicolae Bălcescu, cerea ca aceste alegeri să se facă pe baza votului universal.

Era, după cum se vede, un început de călcare a proclamației dela Islaz, din partea grupului condus de Eliade și dorința de aplicare în viață a principiilor expuse la Islaz, de către N. Bălcescu.

O a doua divergență se manifestă în curând în legătură cu una din problemele fundamentale pe care trebuia să le rezolve revoluția: problema agrară.

In proclamația dela Islaz se prevedea, la punctul 13, că țăranii trebue eliberați de iobăgie și împroprietăriți. Or, și în această problemă, grupul condus de Eliade insista pentru amânarea împroprietăririi, în timp ce N. Bălcescu, susținut de Al. G. Golescu, cerea împroprietărirea imediată a țăranilor.

Această problemă reprezenta piatra unghiulară a revoluției. Eliberarea țăranilor și împroprietărirea lor însemna, în același timp, legarea țăranilor de revoluție, lărgirea bazei de masă a acestora și crearea condițiunilor pentru a putea apăra revoluția, atât împotriva reacțiunii moșierești interne, cât și împotriva unei intervențiuni din afară.

Dar acest lucru nu se întâmplă. In ziua de 9 Iulie s'a constituit printr'un decret o comisie a proprietății, compusă dintr'un delegat țăran și un boier de fiecare județ, cu misiunea de a întocmi un proiect de lege ce urma abia a fi supus adunării constituante.

O altă comisiune a fost instituită în legătură cu alcătuirea unui proiect pentru desființarea robiei, ce mai exista în parte în Principatele dunărene.

Comisia de împroprietărire și-a început lucrările în ziua de 9 August. Ea a însemnat de fapt o victorie a grupului de dreapta, condus de Eliade, care căuta să amâne această problemă. Aceasta a reeșit mai clar la sfârșitul lunei August, când Eliade disolvă această comisiune, promițând rezolvarea acestei probleme prin Constituantă.

N. Bălcescu, care acceptă și el creiarea comisiei — și aici întânim una din slăbiciunile lui — fu trimis în misiune oficială la Constantinopol, lipsea în acest timp din București și nu s'a găsit acea forță care să conducă țărănimea pentru rezolvarea acestei probleme.

Ca urmare, țărănimea — care cu atâta însuflețire sprijinise revoluția — pierde încrederea în guvernul provizoriu și se desprinde de revoluție, slăbind-o astfel de puternicul ei sprijin.

Reacțiunea din țară văzându-și micșorate posibilitățile de a-și vedea restabilită puterea prin propriile ei forțe, recurse la puterile din afară.

In fruntea acestor uneltiri, stătea însuși mitropolitul Neofit, care se adresă atât consulilor reacționari cu cererea de a primi ajutor pentru a nu pieri

« schingiuiți de o revoluție comunistă, care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni care au pus mâna pe cârmuire ».

Turcia trimise o armată de 20.000 oameni în Valahia, în frunte cu Soliman Pașa, care cerea numirea unui caimacam în locul lui Bibescu. Aici apar din nou divergențe între cele două principale curente politice.

N. Bălcescu, C. A. Rosetti, etc. erau pentru o împotrivire armată față de intervenția otomană. Eliade însă căuta să facă « revoluția » în înțelegere cu Imperiul Otoman.

Cum în guvernul provizoriu, grupul lui Eliade avea majoritatea, acesta demisionează în ziua de 23 Iulie și în ziua de 9 August se alcătuește locotenența domnească, compusă din I. Eliade, N. Golescu și Tell. Aceștia primesc pe Soliman Pașa cu onoruri și-l roagă să intervină pe lângă Sultan ca să accepte Constituția.

Aceasta arată noua călcare pe care o face grupul condus de Eliade — în ciuda protestului lui Bălcescu — față de Proclamația dela Islaz, care prevedea la punctul I, « neamestecul niciunei puteri din afară în cele dinăuntru ».

Această cedare a grupului condus de Eliade a dus până la urmă la completa înlăturare a locotenenții domnești, în urma trimiterii de către Imperiul Otoman a lui Fuad Efendi, care a înlocuit pe Soliman. Acesta înlătură cu forța armată locotenența și toate măsurile luate de către guvernul provizoriu, înfrânge ușor rezistența armată a pompierilor din ziua de 13 Septemvrie; trupele lui jefuesc Bucureștii, arestează capii revoluției, printre care și pe N. Bălcescu, reîntors dela Constantinopol, Cezar Boliac, C. Aristia, C. A. Rosetti, Ion Ionescu, etc. Un boier reacționar e numit caimacam și reacțiunea începe să-și serbeze victoria.

Generalul Gh. Magheru — retras în Oltenia cu o mică oaste încearcă să cheme poporul, printr'o proclamație, la apărarea libertăților. Oastea turcească care înainta cu repeziciune împotriva lui, nu i-a dat răgazul să organizeze rezistența, ceea ce-l determină să se retragă în Transilvania.

« Revoluția din Iunie — zice Bălcescu — *nu a fost fabricată, nici născocită, nici de mine, nici de Eliade, nici de alt revoluționar. Ea este numai desvoltarea acelei lucrări neobosite și providențiale începute în societatea noastră, ca în celelalte societăți, dela origina ei »*.

In aprecierea cauzei căderei revoluției, N. Bălcescu sublinia că *« trebuia ca revoluția să nu transige cu dușmanii ei »*. De asemeni în cele trei luni de republică din Valahia *« un guvern de acțiune, cu resursele de care putea dispune guvernul nostru dela 1848, ar fi putut revoluționa toată țara »*, dar aceasta *« după ce ar fi împropietărit pe săteni și ar fi proclamat votul universal direct, spre a-i face astfel a se interesa toți de moșia cea mare, prin moșia cea mică »* (C. D. Aricescu, *Capii revoluției române dela 1848*, p. 55).

Astfel s'a sfârșit Revoluția burghezo-democrată din Valahia.

1848 în Transilvania

Evenimentele care s'au desfășurat în Transilvania în anii 1848—1849 sunt legate cu revoluția din Ungaria.

Revoluția din Ungaria — ultimul ecou al revoluțiilor europene din 1848 — a ajuns la apogeu în 1849.

La începutul toamnei anului 1848 manifestul împăratului Austriei care anihila cuceririle democrate ale Ungurilor obținute în urma evenimentelor din Imperiu, care au început în Martie 1848, provoacă războiul între Austria și Ungaria. In acest războiu, masse largi populare din Ungaria au luptat în iarna anului 1848—1849 împotriva Austriei. Astfel, izbânzile revoluției din Ungaria din 1849, care au loc după înfrângerea revoluției din Franța, Germania, Valahia, Italia etc., puteau reaprinde flacăra revoluției în Europa.

In Transilvania deși iobăgia fusese formal desființată după răscoala condusă de Horia (1784—1785), țăranii de fapt nu puteau să se mute de pe o moșie pe alta și trebuiau să muncească grofului 156 zile pe an cu vitele și cu brațele.

Intr'o serie de orașe — mai ales în cele săsești — Românii nu aveau dreptul să practice meserii sau negoț — Sașii fiind un sprijin puternic al imperiului Habsburgic, se bucurau de privilegii deosebite. Boierii de origină română se maghiarizaseră de mult, iar burghezia românească, care se închegase după concesiunile făcute papii, erau relativ puțin puternică și lipsită de drepturi politice. In repetate rânduri, această burghezie românească din Transilvania a încercat, dar fără succes, să-și introducă reprezentanții în Dieta Transilvaniei, adică să capete drepturi politice.

După cum afirmă istoricul român A. D. Xenopol, printre Românii din Transilvania nu s'a impus un conducător de frunte, cum s'a întâmplat în alte părți.

Când în Transilvania au sosit știri despre începutul revoluției dela Viena, se alcătuise în Ungaria o constituție care prevedea că Transilvania face parte din Ungaria, admițând pe baza vechilor legi, ca deputați, să poată trimite numai Maghiarii, Secuii și Sașii.

Românii, Slovacii, Sârbii și Croații au fost, așa dar lipsiți de drepturi politice, ceea ce a determinat o mare frământare în sânul acestora. Prima și cea mai de seamă revendicare pe care au susținut-o exponenții burgheziei românești din Ardeal Simeon Bărnuțiu și Avram Iancu, a fost aceea ca Românii să fie recunoscuți ca a 4-a națiune din Transilvania. Deasemeni, se cerea ca problema unirii Transilvaniei cu Ungaria, ridicată în noua constituție, să nu fie discutată și rezolvată decât după ce Românii vor fi recunoscuți ca a 4-a națiune din Transilvania.

S'a luat inițiativa convocării unei adunări la Blaj pentru Dumineca Tomei. Cum autoritățile nu au permis ținerea acestei adunări decât pentru ziua de 3/15 Mai, cei adunați în Dumineca Tomei au luat măsuri de organizare pentru această zi.

In ziua de 2 Mai, la catedrala din Blaj s'a ținut o adunare care trebuia să pregătească manifestația de a doua zi. La această adunare au luat parte și fruntașii mișcării revoluționare din Moldova, unii reprezentanți din București și din Brașov. Simeon Bărnuțiu ținu un discurs în care sublinia că nu poate accepta federația cu Ungaria până ce Românii nu sunt recunoscuți ca națiune liberă.

Prof. N. Iorga, citând pe Papiu-Ilarian, subliniază că delegații din Moldova, în frunte cu Al. Ion Cuza au subliniat că Românii transilvăneni nu trebuie să pună condiții Ungurilor pentru a colabora la lupta pentru libertate. Delegații moldoveni erau pentru libertate «fie chiar sub drapelul Ungariei revoluționare».

A doua zi, la 3/15 Mai se ținu la Blaj pe câmpia numită de atunci Câmpia Libertății o mare adunare. Ca o expresie a spiritului revoluționar, din rândurile țărănimei au participat la această adunare, spre surprinderea chiar a organizatorilor, peste 40.000 țărani și meseriași. Participarea acestei mulțimi a determinat caracterul social al mișcării. Aceasta s'a oglindit atunci când S. Barnuțiu a propus o *rezoluție* ce a fost desvoltată în ziua de 4 Mai. Această rezoluție conținea o serie de probleme, care se pot împărți în două părți.

O parte din aceste probleme prevăd o serie de principii sociale și naționale care exprimau năzuințele progresite ale vremii. Se cerea înlăturarea iobăgiei și a dijmelor fără despăgubiri, înlăturarea tuturor privilegiilor, reprezentare proporțională în Dietă, justiție și armată, folosirea limbii române în toate domeniile, creearea de școli elementare în sate, școli secundare în centrele mai importante și o universitate românească. Erau principii antifeudale, progresiste care fac cinste mișcării revoluționare, ce a știut să mobilizeze zeci de mii de țărani români în jurul adunării dela Blaj.

Dar rezoluția mai conținea o a doua parte, care scoate în evidență tendința acelor conducători care erau legați prin interese economice și politice cu interesele curții dela Viena. Unul din exponenții mai categorici a acestora a fost Andrei Șaguna. De aceea rezoluția prevede că « nația română se declară că are să rămână statornic credincioasă înălțatului împărat al Austriei și augustei case austriace », adică acelei împărății care ținea sub jugul imperiului absolutist habsburgic atâtea națiuni, printre care atât națiunea maghiară cât și cea română.

Numărul mare al grofilor unguri și ura țăranilor împotriva acestora a ușurat antrenarea de țărani români alături de imperiul habsburgic, țăranii români confundând deseori revoluția maghiară cu grofii unguri.

Această greșeală va fi folosită cu abilitate de împăratul dela Viena. Aceasta sancționă de o parte unirea Transilvaniei cu Ungaria și de altă parte luă pe Români sub protectoratul lui, făcându-le promisiuni deșarte, pentru a-i folosi în acțiunea militară inițiată împotriva Ungariei revoluționare. Kossuth, conducătorul revoluției burgheze maghiare, deși nu s'a ridicat la înălțimea lui Petöfi, are într'o anumită etapă a luptei un rol progresist. Dar burghezia revoluționară maghiară n'a aplicat o politică consecvent revoluționară în problema națională. Neînțelegând — așa cum înțelegeau Petöfi și Bălcescu — nece-

sitatea unirii cu Românii, pentru a lupta în comun împotriva imperiului austriac, Kossuth, nu tinde să înlăture ciocnirile care au avut loc între Români și Maghiari și care în fond au fost folosite de către Imperiul Habsburgic. El se angajează în aceste ciocniri și îndeamnă pe Secui să pornească împotriva Românilor. Baronul Plüchner, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, folosește această stare și însărcină la 18 Oct. Comitetul Revoluționar Român să ia măsuri pentru dezarmarea Ungurilor revoltați, ce luptau împotriva Împăratului. «*Astfel* — spune N. Bălcescu în lucrarea sa «Mișcarea Românilor din Ardeal» — *am văzut însu-mi roșindu-mă de rușine că Românii se luptară pentru libertate sub steagul celui mai mârșav, mai învechit mai cumplit despotism; este adevărat că Românii se lăsară a fi înșelați de Austriaci, care exploatară eroismul și jertfele lor...*».

Generalul Bem, revoluționarul polonez care participase la revoluția dela Viena și care apoi a luptat în Ungaria revoluționară, veni cu armată în Transilvania, învinse la Ciucea pe Austro-Românii ce erau sprijiniți activ de Sași, care erau în permanență în slujba despotismului imperial habsburgic. Trupele revoluționare maghiare conduse de Bem ocupă Clujul și făcu joncțiunea cu Secuii.

Aproape toată Transilvania era cuprinsă astfel de Ungaria revoluționară. Bem organiză o armată de 30.000 oameni, printre care erau și Români.

Au fost încercări, în Aprilie 1849, de a concilia pe acea parte din Români ce sprijinea pe Habsburgi, cu Ungaria revoluționară. Aceste tratative au fost duse de delegații lui Kossuth cu Avram Iancu. Dar niciunul dintre aceștia n'a renunțat la greșelile lor, la excesivul naționalism român și la excesivul naționalism maghiar, din care cauză n'au putut ajunge la înțelegere.

N. Bălcescu, înțelegând această mare tragedie pe care o trăiau atunci Românii și Ungurii din Ardeal, veni în Transilvania și, prin Bem, avu o întrevedere cu Kossuth, fără a ajunge totuși la rezultate.

Poziția ideologică a lui Bălcescu o găsim exprimată într'o scrisoare a lui către Ghica, în care spune: «*iubesc pe Români și mi-ar părea rău să se stingă, dar simt nevoia ca toți cei ce iubesc libertatea, să susțină pe unguri, care sunt singurul popor înarmat care luptă contra despoților*».

Deaceea, el reînoi eforturile sale, în luna Iulie 1849 la Budapesta și determină chiar pe Kossuth să facă o serie de concesiuni mai serioase Românilor, iar *toți* Românii să lupte alături de Unguri contra trupelor reacționare.

Dar era prea târziu. Împăratul Franz Iosef chemă în ajutor pe țarul Nicoale I, care trimise trupe sub conducerea lui Paschivici, cu sarcina precisă de a înăbuși revoluția.

Dar nici armata țaristă nu era unitară. Rusia populară lupta și ea pentru libertate. Mulți soldați și ofițeri ruși au trecut de partea Ungariei revoluționare, susținând «*că nu vor să-și murdărească mâinile cu sângele luptătorilor pentru libertate*».

Curtea Marțială țaristă, care a trimes pe mulți din aceștia în închisoare îl va condamna mai târziu la moarte pe ofițerul Ralicovski Cazimir, pentru această atitudine a sa. El va avea putința s'o facă, deoarece forțele reacționare s'au dovedit mai puternice și au reușit să înăbușe mișcarea revoluționară din Transilvania și Ungaria.

Puțin după aceasta, Românii și-au dat seama că promisiunile împăratului habsburgic erau numai vorbe deșarte. Au mai trebuit să treacă mulți ani ca Românii să poată să-și cucerească libertățile naționale în Ardeal.

După mulți ani și după multe suferințe, s'a dovedit în realitate ceea ce Bălcescu, cu atâta clarviziune a știut să exprime, trăgând învățămintele marii tragedii din Transilvania anului 1848, când a spus:

«*Vedem curat că același despotism ne copleșește pe toți, Românii dimpreună cu Ungurii... că este învederat pentru tot Românul cu minte și inimă că libertatea naționalităților nu poate veni dela curțile împărătești și din mila împăraților și despoților, ci numai dintr'o unire strânsă între toți Românii și dintr'o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate*».

Aceasta ar fi fost singura cale care ar fi putut duce la izbândă și revoluția din anul 1848 din Transilvania.

Din succinta expunere a evenimentelor din 1848 în Moldova, Valahia și Transilvania, reiese clar că în urma desvoltării societății de pe teritoriul acestor principate și sub influența marilor transformări care au avut loc în Europa, după Marea Revoluție Burgheză din Franța și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Românii din Moldova, Muntenia și Ardeal, corespunzător păturilor sociale pe care le reprezentau tind prin luptă să-și închege un stat independent, democrat și național. 1848 în Principate nu a fost așadar o marfă de import cum pretind majoritatea istoricilor noștri.

Această luptă a avut isvorul în condițiunile istorice *proprii* ale desvoltării Principatelor și și-a găsit expresia și în revoluția din 1848. Deși această revoluție nu a fost terminată în anul 1848, și deși s'au manifestat greșeli politice la unii conducători, mai ales din Transilvania, principiile expuse în proclamația dela Islaz și majoritatea punctelor din rezoluția votată la Blaj, au devenit năzuințele poporului român și puterea lui de desvoltare spre progres.

Aceste principii și-au găsit abia acum realizarea, în regimul democrației populare, care asigură înflorirea Republicii Populare Române.

Indeplinirea acestei mișcări istorice a revenit clasei muncitoare și partidului ei de avangardă, în fruntea întregului popor. Luându-și această misiune, clasa muncitoare și partidul ei, — a precizat în Rezoluția Congresului al V-lea al Partidului Comunist Român, ținut în ilegalitate în 1932, că o îndeplinește: *NU spre a curăți terenul pentru desvoltarea capitalismului, ci cu scopul de a asigura forțelor revoluționare, printr'o libertate nelimitată, desvoltarea lor ulterioară, în spre socialism, în interesele luptei pentru desrobirea definitivă, a tuturor celor ce muncesc, de orice exploatare, de orice asuprire de clasă și națională, de capitalism.*

MIHAIL ROLLER

PROBLEMELE SCRISULUI ŞI ALE SCRIITORULUI IN DEMOCRAŢIA POPULARĂ ROMÂNĂ

Problema pe care ne-o punem este de a şti care sunt, în democraţia populară ce se desvoltă şi se adânceşte la noi, — în nouile condiţii de viaţă ale României — obligaţiile ce incumbă scriitorului şi literaturii.

Răspunsul trebue să fie bine chibzuit, căci schimbările pe care le-a înfăptuit democraţia populară sunt mult prea importante. Ceea ce s'a schimbat şi ceea ce continuă a fi în plină prefacere este tocmai conţinutul, baza, condiţiile scrisului şi ale scriitorului, într'un cuvânt: realitatea. De aci o primă şi fundamentală constatare: scriitorul şi literatura nu pot să continue de acolo de unde s'a întrerupt firul. Căci nimic nu poate fi continuat în acest fel şi mai ales nu poate fi continuată literatura aşa numită a « minorităţii » maghiare de altădată. Azi trăim într'o altă lume, în care urmărim cu totul alte obiective. Şi totuşi, scrisului şi scriitorului, — înţeleg, al adevăratului scris şi al adevăratului scriitor, muncii de creaţie literară, — nu i se pot trasa limite înguste. Nu se pot, de pildă, trasa asemenea limite nenumăratelor forme pe care le îmbracă mişcarea literară. Cu toate acestea, se poate vorbi despre posibilitatea de a fixa creatorului şi creaţiei literare sau, în ultimă analiză, muncii de producţie literară, o atitudine principială. Dar aceasta nu înseamnă un amestec în dialectica inspiraţiei poetului sau scriitorului, nu înseamnă deloc dirijarea sau planificarea inspiraţiei creatoare. Şi, fiindcă veni vorba de inspiraţie, noi credem că maximum ce se poate cere este ca ea să fie îndrumată spre nouile forme juste de viaţă, cele din zilele noastre. Ceea ce înseamnă că inspiraţia nu trebue să fie nici inconştientă şi nici iresponsabilă. Prin scopurile ei măreţe, democraţia populară cere inspiraţiei creatoare un anumit patos moral şi o anumită concepţie despre lume, — ea cere literaturii împlinirea măreţelor ţeluri specifice ei.

Un vechiu « literator » maghiar de acum 150 ani, de pe la sfârşitul epocii numită « secolul luminilor », fiind întrebat ce se aşteaptă dela literatură, a răspuns în termeni care erau ai epocii sale: « Cerem ca literatura să ne îmbunătăţească condiţia noastră de cetăţean şi prin aceasta să ajungem la fericirea pentru care am fost creaţi, pe cât se poate încă în viaţă fiind ».

Dar se pune întrebarea: prin ce oare ne putem îmbunătăţi, astăzi, condiţia de cetăţean? Cum vom putea noi atinge fericirea, încă în viaţă fiind? Răspundem: încolonându-ne în rândurile celor ce muncesc la reconstrucţia ţării. Atunci, se cere oare scriitorului să devină contabilul conţopist al inventarului reconstrucţiei? Nu. I se cer lucruri mult mai mari, mult mai importante. Sarcina lui este trasată de adevăratele exemple şi tradiţii ale profesiunii. Ea cere scriitorului ca, prin sensibilitatea sa, să descopere şi să pună în valoare, din realitatea noastră, conţinutul şi efortul ei continuu spre progresul omului, ea cere ca scriitorul să se inspire din măreţia acestei reconstrucţii a lumii, devenită, în sfârşit, o lume pentru oameni.

Să vedem mai de aproape, care sunt, deci, sarcinile ce revin scrisului şi scriitorului, în această situaţie cu adevărat nouă.

După eliberare, organizarea şi desvoltarea în această ţară a unei orânduiri de democraţie populară ne-a dat posibilitatea şi nouă, ungurilor, să ne însuşim acele valori şi condiţii omeneşti, care până mai ieri ne fuseseră interzise. Scriitorul şi scrisul lui au dobândit posibilitatea, care a lipsit până acum, de a afişa şi manifesta concepţii cu adevărat democratice, de a-şi pune scrisul în serviciul ideilor de progres. Reluând firul celor mai bune tradiţii ale noastre, democraţia populară ne-a dat dreptul şi posibilitatea de a contempla realitatea ca oameni liberi, de a formula şi expune liber, în scrisul nostru, această realitate. Prin aceasta, democraţia populară a eliberat pe scriitor şi scrisul acestuia de greaua ipotecă spirituală a burgheziei, de cătuşele psihologiei pesimiste specific intelectuale, de contagiunea şi abrutizarea manifestată printr'un stil fals. Democraţia populară ne-a ajutat să îndepărtăm din conştiinţa şi înclinările poporului nostru moştenirile rele ale trecutului, antisemitismul care se mai ascundea înlăuntrul nostru, şovinismul fascist, care mai răbufnea în pasiunile unora şi infecţia naţionalismului prost conceput. In locul lor, democraţia populară a adus cultivarea simţurilor şi pasiunilor sănătoase ale omului muncitor, — cultul eroilor muncii, în locul eroilor şi ideilor caricaturale din trecut, în locul eroilor groteşti ai vechii societăţi reacţionare. Democraţia populară ne-a dat mijlocul să ne debarasăm de influenţele otrăvitoare ale trecutului. Eliberând poporul, democraţia noastră a oferit scriitorului şi operei sale, ca şi culturii în genere, perspective nebănuite până acum. Literatura poate să pornească liber la reconstrucţia unei lumi lăuntrice democratice a omului, o lume pe care o reconstrueşte din realitate şi, prin aceasta, ea poate să aducă acea « îmbunătăţire a condiţiei cetăţeanului » de care vorbea scriitorul pomenit mai sus.

Dar, vorba e, ce fel de literatură? Orice fel de literatură? De sigur că nu. Ne trebuie o anumită literatură: o literatură a democraţiei populare. Să vedem, cum o înţelegem noi. Ce se poate constata, de exemplu, la citirea revistei de limbă maghiară ce apare la Cluj, « *Utunk* » (Drumul nostru)? In primul rând, că multe din lucrările pe care le-a publicat această revistă de vreo doi ani de când apare, nu sunt la nivelul timpurilor de astăzi.

Dar ce înțelegem noi prin acest nivel? Înțelegem oare « ceea ce este actual »? Astfel înțeleasă, noțiunea ar fi mult prea îngustă. Nota caracteristică a timpurilor este tendința de a merge în fruntea evoluției sociale. Pentru aceasta, însă, nu se cere ca literatura să exprime actualitatea în forme moderne. Se poate foarte bine, de exemplu, păși în fruntea vremurilor și cu un roman istoric.

Linia vremii duce întotdeauna steagul progresului, pe care sunt înscrise în lozinci străduințele generale ale epocii. Ce stă scris pe steagul nostru? Pe acest steag stă scrisă obligația reconstrucției în democrația populară și prin democrația populară.

Această linie a timpului n'a fost atinsă de unii scriitori și de unele lucrări publicate în revista « *Utunk* »; aceștia și acestea au rămas *sub* nivelul timpului.

Noi am îndrăznit să polemizăm cu această revistă și să publicăm acestea, pentrucă atunci când am redactat statutele Societății unice a Scriitorilor din România, ne-am oprit la o unitate generală abstractă, fără ca să pătrundem până la clarificarea condițiunilor concrete ale colaborării noastre, fără să adâncim conținutul și structura spirituală a literaturii noastre. Alianța noastră a fost justă și indispensabilă. A fost o alianță de trecere în revistă a forțelor noastre. Dar o armată este destinată să ducă o campanie, chiar dacă aceasta nu s'ar duce decât prin lupta pentru refacerea țării. In urma participării noastre — tot mai intense — la opera de reconstrucție, ne dăm seama astăzi că nu mai este suficientă unitatea generală abstractă de până acum. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât reconstrucția de azi constitue temelia zilelor de mâine.

Să revenim iarăși la « *Utunk* ». Analizând lucrările publicate în această revistă, vom găsi unele din ele necorespunzătoare liniei vremii. Care anume lucrări? Tocmai acelea care conțin subiecte, probleme, atitudini, sentimente, idei și constatări streine de preocupările noastre de a făuri o nouă viață, menită să șteargă tot răul vechii noastre vieți. Sunt acele lucrări, care, prin sensul, dispoziția și atmosfera pe care o creează, se împotrivesc străduințelor noastre de a transforma realitatea în sensul progresului. Ele sunt lucrări desprinse de realitate și nu oglindesc freamătul vieții noastre. Își aleg un subiect oarecare, fără să dea un răspuns problemelor ce ni se înfățișează. Sunt lucrările înșelătoare, ale căror concluzii nu le putem accepta, deoarece ele nu poartă pecetea mărețelor transformări, intervenite la noi, ci continuă de acolo de unde se întrerupseseră, înainte de începerea acestor transformări. Aceste lucrări n'au înțeles principiile noui, progresiste, născute pe linia vremurilor noastre, ci au rămas în urmă prin felul lor de a privi și de a concepe realitatea, mod care pentru noi este inacceptabil și neștiințific.

Indiferența față de linia vremurilor nu se manifestă numai în publicistică, ci, într'o măsură tot așa de mare și în epică sau lirică. Căci, nu numai că se schimbă lumea simțurilor noastre, dar, din punct de vedere istorico-social, vedem schimbându-se lirica literară însăși. Lirica practicată de ultimele pături ale burgheziei, așa numita lirică estetico-impresionistă, ca și cea artistico-individualistă, cunoscută mai ales sub numele de « existențialism », este hotărât o lirică decadentă. Factorii determinanți ai acestei lirici au dispărut, înecați în realitatea democrației populare. Clasa socială cu ale cărei tendințe se confundă această lirică a dispărut de pe scena istoriei noastre, ocupată în întregime de o clasă cu simțuri noui, tinere, sigură în străduințele ei, fără « complexe sufletești » și care nu se prăpădește după poezia clasei dispărute. Rămasă fără baze, o lirică a complexelor sufletești nu mai are niciun scop și în locul ei se va desvolta în mod firesc o lirică nouă. Aceasta va păstra, din experiența dintre cele două războaie mondiale tot ceeace, reprezentând o achiziție pozitivă și un pas înainte, corespunde implicit și concepției de democrație populară. In acest sens noi cunoaștem literatura sovietică, literatura românească progresistă, precum și lirica marilor scriitori premergători, grupați în jurul lui « Nyugat ». Ea nu va fi o lirică de laborator, căci trăiește de pe-acum și la noi, și există ca materie primă în sufletele oamenilor, așteptând doar să fie formulată și exprimată.

In ceea ce privește literatura epică, nu este pe linia vremurilor o povestire care nu izvorește din realitatea noastră, largă și bogată în fapte, constructivă și înnoitoare, ci își alege drept subiecte idei, atitudini și evenimente pur convenționale, fără nicio legătură cu realitatea, bazându-se numai pe transformarea unor elemente formale, pe figuri și fragmente de concepții, care de fapt aparțin trecutului, ba chiar, uneori neintenționat, exprimă idei anti-progresiste. Kemény Zsigmond [1]) nu era marxist și totuși în opera intitulată « Elet és Irodalom » (Viața și literatura), călăuzit de bunul său simț de mare scriitor, însemna următoarele: « Literatura este oglindirea vieții . . . », spunând, mai departe: « . . . cel ce refuză să cunoască faptele unei epoci . . . și nu întovărășește logica faptelor, înregistrează plăsmuirile sale în locul faptelor existente, dorințele sale în locul posibilităților și atunci, chiar dacă are o minte clară, va exprima o ideologie inutilă, talentele sale sufletești se vor anchiloza ». Concepția lui apare mai bine în lumină, când spune că literatura, adică beletristica și romanul « pe lângă delectarea estetică, trebue să dea și un alt rezultat, care să poată fi numit ori concepție, ori idee filosofică. Să fie, ori o critică a societății, o descriere a unei epoci, ori măcar deslegarea unor probleme morale neclarificate încă, sau a unor probleme de stat. De scriitor depinde cum vor fi îndeplinite aceste cerințe ».

Nouă, scriitorilor, ni se pot da multe sarcini juste. Să le examinăm, aruncând o privire critică asupra celor îndeplinite de noi până acum. Vom constata imediat că nu am isbutit să ne manifestăm în mod satisfăcător nici în formă, nici în conținut. Producțiile noastre literare sunt neinsemnate,

[1]) Prozator clasic maghiar, din sec. XVI-lea, ale cărui scrieri prezintă un interes istoric pentru cititorul modern.

se pierd chiar, în amploarea faptelor mărețe ale epocii noastre. Epopeea grandioasă a eliberării și transformările ce i-au urmat, istoria le va califica odată drept o «revoluție». Literatura noastră a rămas *în urma* acestei revoluții, ea n'a creat nimic corespunzător. Este adevărat că o asemenea creație nu poate lua naștere dela o zi la alta. Dar nici ceea ce s'a și înfăptuit nu corespunde curentului marilor evenimente, care au servit interesele poporului nostru. Lăsăm la o parte faptul că marii noștri scriitori nu s'au manifestat potrivit talentului lor. Crearea Societății noastre a *Scriitorilor din România*, destinată a ne reprezenta și a ne apăra interesele noastre, nu este o realizare de ordin literar. La fel, nu trebue să atribuim o însemnătate exagerată faptului de a fi creat *Utunk*, pentru care ne-am sbătut totuși atâta, dacă nu vom reuși să facem din ea un organ practic, satisfăcător, atât în ce privește conținutul cât și influența justă, înnoitoare, pe care va trebui să o exercite. Să mărturisim însă că, până în prezent, scriitorii și publiciștii revistei n'au reușit să facă din ea o publicație eficace, cu un scris bogat, așa cum bogată și rodnică este munca pentru reconstrucția țării, desfășurată de masele muncitoare dela noi.

În timpul războiului deslănțuit de fasciști am pierdut multe elemente scriitoricești antifasciste, vrednice și talentate. A rămas pe umerii unei echipe, reduse ca număr, o răspundere căreia, chiar dacă ar fi printre noi acei pe care i-a doborât fascismul, am putea să-i facem față doar prin o seamă de împrejurări avantajoase; căci fascismul nu a micșorat numai rândurile noastre și ale cititorilor noștri, ci a terfelit și credința în cuvântul scris, inundându-ne meleagurile cu barbaria lui anticulturală și antiliterară, astfel cum face astăzi — bine înțeles: unde poate, — imperialismul american. In prima perioadă de după eliberare, în perioada redeșteptării noastre, literatura părea a-și fi pierdut orice actualitate. Tot fascismul și războiul lui criminal, cu distrugerile cauzate de el, sunt responsabili de faptul că organizarea condițiunilor obiective ale literaturii este atât de lentă (editură, public cititor, etc). Terenul pe care s'a pornit la lucru era, la origină, însuși terenul mizeriei produsă de fascism și de războiu. Incât am putea spune că, chiar dacă am fi avut realizări literare mărețe, cu greu ar fi putut ele să-și croiască drumul cuvenit, printre ruinile materiale și spirituale lăsate de războiu și fascism.

Este adevărat că unii scriitori tac. Putem oare să-i considerăm pe aceștia ca făcând parte din rândurile noastre? Mulți scriitori își caută calea. Chiar dacă opunem acestei laturi negative o latură pozitivă, ca de pildă romanele lui Nagy Isván, Asztalos István, Molter Károly și volumele de versuri ale lui Horváth Imre, Horváth István, Kis Jenö, Létay, Méliusz, Szemlér, — enumerare limitată la manuscrisele pe care le cunosc eu însumi, — față de marea problemă a unei literaturi, care să exprime o justă unitate literară și unanimitatea ei cu democrația populară — scrierile de până acum sunt prea puține.

Dar de ce ne interesează oare această problemă, când știm bine că conținutul ideologic al democrației populare determină totodată și natura unității literare, când știm că democrația populară cuprinde, ca să zicem așa, și estetica noastră literară?

Scriitorul și literatura nu pot fi un scop absolut. Nu există artă pentru artă. Scriitorii și literatura, împreună cu publicul lor, fac parte integrantă din realitatea ce îi înconjoară. Prin urmare, ei nu pot avea alte obiective decât acelea ale realității, altfel ar constitui un factor de descompunere al acesteia. Identificarea obiectivelor juste ale scrisului și scriitorului este posibilă numai atunci când aceștia cunosc și pătrund scopurile acestei realități. Or, scopul realității noastre este de a făuri omul și relațiile sale sociale și materiale într'o democrație de tip nou a întregii țări. Acest scop general, din cauza imensității lui, se desparte în realitate pe grupuri mari de sarcini. Oricât ar merge de departe această muncă uriașă a democrației populare, activitatea creatoare, munca scriitorului, literatura, sunt inseparabile de ea. La această muncă participă, prin scrisul lui, scriitorul care creează realități pe planul reconstrucției, însușindu-și ideologia clasei muncitoare, forța conducătoare a poporului întreg, în desfășurarea istorică a procesului de *plămădire* a societății de mâine.

Desigur, este o sarcină uriașă de a găsi un conținut și o nouă estetică literară, în nouile forme de viață ale lumii noastre în plină construcție, când această viață care se clădește este atât de nouă, încât nu se poate încadra în nici unul din vechile tipare. Imitația, epigonizmul sunt dela început imposibile. Să fie oare această străduință peste puterile noastre? Putem să ne fixăm un scop atât de înalt? — Acest scop, ni-l fixează ideile înseși ale pomenitei situații noui.

Este pentru prima dată în istoria țării noastre, că orânduirea politico-socială a creat o situație, în care autor și public pot forma o *unitate* rodnică. Pentru prima dată, în literatura noastră, se cere scriitorului ca el să nu creeze pentru sine însuși sau pentru un strat subțire de cititori aleși, ci pentru cele mai largi pături sociale, pentru întreg poporul muncitor. Câți scriitori mari, aparținând unor mari epoci literare, câte străduințe nu s'au risipit din cauza acestei lipse de unitate? Ei bine!, democrația populară oferă scriitorului și literaturii o situație clară. Ea oferă scriitorului cititori, pentrucă ea eliberează straturile cele mai largi a societății, cele mai avide de cultură și literatură, prin faptul că procură acestor straturi condiții omenești de viață, care le fac să aspire la o cultură generală. Pentru prima dată, scriitorul poate să simtă masele populare la spatele lui. Pentru prima dată, el poate să audă ecoul adevărat — ecoul poporului.

Scriitorul de obicei se întreabă pentru cine scrie. Prin experiența librarilor am stabilit următoarele: vechiul strat de cititori maghiari a dispărut. Așa numita clasă mijlocie, fie din motive politice, fie din alte motive, nu mai citește. Dar, până mai ieri — din cauza inflației — nu putea să citească

nici salariatul, nu citea nici profesorul, nici învăţătorul: nu aveau cu ce să-şi procure cărţi. Muncitorul dela oraşe şi sate — în linii generale, încă nu citea — căci, în condiţiunile lui materiale, abia acum i-a devenit cititul accesibil: astăzi muncitorul citeşte din ce în ce mai mult.

Ce concluzii putem trage din aceste constatări?

Tragem concluzia că literatura, care era orientată spre felul de gândire al vechei clase mijlocii, trebue să cedeze locul literaturii orientate spre cei ce muncesc. Scriitorul trebue să înceteze de a mai crea după concepţia şi gusturile clasei burgheze. Transformările sociale cer scriitorului ca el să afute muncitorului, însfârşit eliberat, să intre pe porţile culturii: să facă această intrare împreună cu el. Momentul actual aşteaptă o literatură con-ştientă de condiţia umană a maselor muncitoare eliberate; o literatură care să tâlmăcească şi să exprime pe acest om nou şi realitatea lui, să-l pună faţă în faţă cu condiţia neumană de altă dată. Pe scurt, sarcina scriito-rului este de a crea o literatură pentru masele eliberate de sub jugul cla-selor privilegiate. Existenţa şi greutatea din punct de vedere literar acestor straturi nu mai este teoretică, cum era în trecut. Astăzi, aceste straturi ţin în mâinile lor transformarea societăţii şi *implicit ele determină* şi soarta literaturii şi a bunurilor culturale. Această soartă este măreaţă, de-oarece eliberarea păturilor muncitoare a eliberat în acelaş timp cel mai mare rezervor creator şi receptor de bunuri spirituale. În ce măsură inspiraţia lui creatoare va fi pătrunsă de această prospeţime şi bogăţie, iată ce depinde numai de scriitor.

Dar, afară de publicul cititor, democraţia populară ne-a mai dat ceva ce depinde doar de scriitorul maghiar şi de literatura maghiară de a fi uti-lizat. Ea ne-a dat posibilitatea de a avea o literatură indigenă autohtonă. Nu mai avem nevoie de literatură importată din apus.

Astăzi putem vorbi de noi, pentrucă literaturii ca suprastructură i s'a asigurat acea temelie pe care să se poată înălţa o literatură originală, dacă bine înţeles scriitorul va avea forţa creatoare corespunzătoare.

Eforturile noastre literare, progresiste, dintre cele două războaie mon-diale — abstracţie făcând de alţi factori [care le-au stânjenit, precum şi de faptul că noi înşine n'avem o poziţie idiologică limpede, au fost ciun-tite şi de faptul că nu puteam vorbi deschis, despre realităţile de atunci. Nu puteam vorbi despre muncitori şi pentru muncitori. Aceste eforturi lite-rare erau stânjenite şi din cauză că scriitorul nu avea legături cu publicul lui, nu reuşea să stabilească un contact real cu acest public. Sursa creatoare de literatură adevărată, cunoaşterea liberă şi directă a societăţii, — nu ne era îngăduită. Cafenelele şi saloanele literare burgheze sunt foarte caracteristice: ele ne ajută să ne dăm seama de ceeace admitea şi dorea să cunoască, din societate, literatura burgheză. Democraţia populară a lichidat această izolare impusă scriitorului. Este unul din marile sale câştiguri. — Scriitorule, lasă la o parte «superioritatea» ta, care nu se bazează pe nimic, ieşi din izolarea ta!

Intră în lumea reală a eroilor şi figurilor tale şi, numai după aceea, aşează-te la biroul tău... Nu te refugia în formalisme, în cultul expresiei, în reverii dulcege, nu te lăsa târît de farmece străine. Ai la îndemână realitatea largă, umană-socială, prima mare condiţie a tuturor artelor — cufundă-te în adâncul ei şi judecă. Priveşte şi formulează amănuntul în întregimea lui, totdeauna în legătură cu întregul, priveşte totul, dar să şi vezi totul, şi aparenţele şi esenţialul. Judecă-le cu îndrăsneală şi ochi proprii. Nu ai niciun motiv de a te refugia în curentele literare importate din apus.

Situaţia nouă cere ca scriitorul să fie bine înrădăcinat în realităţile noastre, şi-i atrage atenţia asupra importurilor literare care n'au nici o rân-duială la noi. Exemple de stil, sau exemple de progres general putem să luăm dela orice literatură înaintată. Conţinutul necesar al scrisului nostru să fie însă exclusiv al vieţii noastre de aici, din Republica Populară Română.

Farmecul exercitat şi rolul jucat, în desvoltarea noastră, de literaturile apusene erau, dealtminteri, justificate numai intr'atât, întrucât exprimau acea nostalgie, cauzată de inegalitatea desvoltării istorico-sociale şi de inferio-ritatea calitativă a structurii noastre sociale. Democraţia populară a eliminat această inegalitate de desvoltare, Apusul nu ne mai poate servi de exemplu, atâta vreme cât nu şi-a rezolvat propriile lui probleme burghezo-capitaliste; cel mult am putea să luăm exemple din tradiţia lui literară progresistă şi de înaltă calitate. În schimb trebuie şi putem să luăm exemple de inspiraţie, de viziune a omului şi a problemelor sale, mai ales din literatura sovietică, deoarece prin structura sa economico-socială şi prin ideologia sa înaintată U. R. S. S este mult înaintea Apusului.

Originalitatea noastră va reeşi din specificul nostru de trai şi gândire, — iar sarcina scriitorului este, tocmai, de a transpune în literatură formele esen-ţiale specifice de viaţă şi de gândire. Una din formele fundamentale ale eliberării noastre este tocmai eliberarea de sub influenţa literaturii de im-port. In aceasta constă marea şcoală a literaturii realiste.

Realitatea — iată un termen foarte mult întrebuinţat. — Ce se înţelege, în definitiv, prin realitate? — Cred că realitatea este acea unitate a vieţii omeneşti, luată în desfăşurarea sa totală, sunt toate faptele omului, cu miile lui de în-deletniciri, cu multiplele lui raporturi, cu antagonismele, cu teoriile lui. E un tot complicat şi puternic, este complexul convieţuirii oamenilor, este existenţa lor, luată în întregime. Noi trăim în această unitate, ne-am născut cu ea. Este ceea ce se chiamă realitatea concretă. Nu-i o plăsmuire a minţii noastre. Eexistă în afara noastră, este o realitate obiectivă, acolo unde trăim. De acest tot al vieţii nu ne putem debarasa. Fiinţa noastră omenească, personali-tatea noastră, individualitatea noastră nu poate să-i întoarcă spatele, fără ca ceea ce numim noi «suflet» să nu se simtă «atins», să nu sufere. Cu cât tăiem mai multe din firele ce ne leagă de realitate, cu atât se micşorează unitatea noastră de om, de cetăţean. Cu cât ne leagă mai puţine fire de viaţa colectivă, de viaţa publică, cu atât trăim mai puţin, cu atât înţelegem

mai puţin realitatea, cu atât vom vedea şi înţelege realităţile dintr'un punct de vedere mai abstract, cu atât vom fi mai izolaţi de ele. Natura dependenţei noastre de realităţi poate, cu siguranţă, fi definită din punct de vedere istorico-social. Neputând izola omul de realităţi, neputând suprima realitatea, burghezia, prin filosofii săi, idealişti, încearcă, azi, să izoleze conştiinţa omului de realitate, negând pur şi simplu existenţa acesteia, înlocuind-o cu ceva artificial: existenţialiştii o înlocuesc cu neantul, alţii cu izolarea sau cultul individului. Pentru acest fel de scriitori, realitatea se găseşte în turnul lor de fildeş sau în rebusurile lor enigmistice. Turnul de fildeş, rebusurile enigmistice, pretinsele «experienţe» ale suprarealiştilor, etc. nu fac decât să oglindească marasmul capitalist, decăderea burgheză.

Democraţia populară însă, a redat omului culturii ceea ce existase intotdeauna pentru omul muncii şi anume, realitatea autentică.

Să vedem mai deaproape cum se înfăţişează această realitate, însfârşit redată omului.

In această nouă realitate s'a schimbat mai întâi centrul de greutate al societăţii, statul. Noutatea acestui stat nu este un fapt al întâmplării; ea nu se exprimă printr'o lozincă nouă, ea constă în deosebi *în structura lui nouă.* Statul democraţiei populare nu este statul burgheziei monopoliste, ci statul muncitorilor dela oraşe şi dela sate. Puterea seculară, socială şi politică a marilor moşieri a fost nimicită. Reformele politico-economice au schimbat în întregime specificul ţării. Din punct de vedere economic realităţile noastre sunt acestea: suntem pe cale de a deveni o ţară industrial-agricolă, având independenţa asigurată, un popor de muncitori — şi nu un stat burghez. Armata, aparatul administrativ, servesc interesele poporului, iar factorii precumpănitori ai vieţii noastre economice şi sociale sunt cu totul alţii decât în statul vechiu. Altul este scopul şi rostul economiei naţionale, al justiţiei, al învăţământului public. Toate acestea sunt puse în slujba poporului muncitor. Statul cel nou, statul democraţiei populare reconstrueşte, nu numai ceea ce a fost distrus, ci preface mai ales întreaga lume a omului, lumea neînsufleţită ca şi lumea socială. Această prefacere pleacă dela unele elemente vechi, dar sănătoase, ale realităţilor noastre tradiţionale, clădind pe ele elementele noui ale realităţii în devenire. Aceste realităţi în continuă prefacere constructivă, progresivă, constitue un tot complex, în plină devenire. Sunt realităţi făcute din luptă, din strădania pentru realizarea şi depăşirea democraţiei populare. Lupta se dă împotriva forţelor reacţiunii, pentru a schimba realităţile gâtuitoare ale trecutului, transformând acest tot imens, care este societatea, şi făcând-o să înainteze împotriva forţelor reacţionare ce i se opun. Iată realitatea în mijlocul căreia trăim.

Oraşele şi satele noastre sunt într'o nemaivăzută schimbare; pretutindeni se pot observa transformări sociale, evoluţie; clasele se schimbă. Totul se polarizează conform nouii orientări a societăţii, cu toată împotrivirea acelor forţe, care ar vrea ca să ţină lumea în loc. Toate aceste evenimente cons-

tituie o mare epopee, ţesută din povestirile noui ale unor noui conflicte, ale unui acut proces de transformare a omului, a tuturor oamenilor. Dar decantarea şi împăcarea acestor conflicte se face de data aceasta pe un plan *uman* şi nu pe unul *burghez*. Adevărul şi dreptatea sunt, însfârşit, pe cale de a învinge *pe* acest plan uman, şi nu *cu* forţa. Ştiinţa şi cultura devin, însfârşit, bunul acelora, care până acum au fost ţinuţi departe şi de ştiinţă şi de cultură, ba chiar şi de formele cele mai rudimentare ale civilizaţiei. Rămăşiţele materiale şi spirituale ale formelor de viaţă iobăgistă sunt lichidate. A început umanizarea vieţii pe toate planurile.

Menirea scriitorului şi a scrisului, în această măreaţă epopee, nu va putea fi aceea de a contabiliza aceste schimbări uriaşe, ci el va trebui să caute a le exprima prin efortul său creator. Altfel, zadarnică va fi literatura dacă această mare epocă nu-şi va găsi exprimare în copod'opere. Realităţile noastre vor fi construite odată cu literatura noastră sau fără ea. Dar, în construcţia acestei realităţi, nu numai justiţia, ci şi literatura trebue să contribue la stârpirea forţelor reacţionare. Scriitorul nu poate fi absent dela lupta constructivă, dusă de democraţia populară, pentru eliberarea totală a omului, fără a-şi semna el însuşi un verdict de desfiinţare; pentru a fi, într'adevăr, *scriitor al acestei epoci*, el trebue să ia parte *în primele rânduri* la crearea şi transformarea, în sensul democraţiei populare, şi apoi a socialismului, a acestei realităţi.

Celebrele teze marxiste despre filosofie sunt aplicabile şi literaturii. Ca şi filosoful, scriitorul nu trebue să se mulţumească să explice şi să exprime realitatea, el trebue să lupte pentru schimbarea ei. Marile ţeluri ale acestei schimbări, marile idealuri ni le dă democraţia populară, ni le dă lumea nouă în prefacere. Realitatea nu e o schemă geometrică abstractă, ea pătrunde în casele noastre, de ea sunt pline străzile şi magazinele, fabricile şi uzinele şi ogoarele noastre. Ea pune în mişcare şi creează iarăşi şi iarăşi lumea noastră, lumea ce ne înconjoară, ne pătrunde şi ne schimbă fiinţa întreagă. Această realitate *ne determină* pe fiecare din noi. Mai este încă nevoie să repet că în această realitate toate sentimentele, idealurile, pasiunile noastre capătă un nou patos, un nou sens, în timp ce aprecierile noastre faţă de toate acestea se schimbă şi ele? Că pesimismul, disperarea, moartea, neantul, cultivate altă dată de poezia lirică, nu ne mai spun nimic? Că noi simţim puternic cum nehotărîrea, fatalismul, nelămurirea ideologică sunt, în spiritul nou şi constructiv al realităţilor de azi, duşmanele omului şi ale societăţii? Privind înapoi în istorie, vom vedea că atunci când în literatură au dominat aceste sentimente şi atitudini negative, istoria a consemnat intotdeauna o distrugere a forţelor progresiste, sau o zăgăzuire a desvoltării lor.

Democraţia populară ne restitue o lirică sănătoasă, umană. Ea eliberează forţele productive şi creatoare ale muncii, şi ne oferă posibilitatea de a sărbători tot specificul omenesc care se găseşte în munca omului, în acea muncă a omului care, de altfel şi până acum a dus lumea înainte. Această schim-

bare ne-a dat posibilitatea de a preţui şi stima comoara tradiţiilor noastre şi toată moştenirea adevăratei noastre culturi.

Aceasta e concepţia noastră despre realitate şi această realitate constitue materia primă a scriitorului. Cine ţine la această realitate, cine-şi însuşeşte eforturile şi scopurile ei acela ţine la democraţia populară. Acela, căruia acest material îi este indiferent, străin, acela care-i întoarce spatele, îşi întoarce spatele şi dela progresul societăţii. E străin de noi, vorbeşte altă limbă, e pierdut pentru noi.

Astfel prezentată această perspectivă unitară a literaturii, înseamnă ea oare o imixtiune în viaţa individuală a creatorului de artă?

Nicidecum.

Poezia, din cuvântul grec *poesis*, însemna la origine prefacere, amestec de materie, modelare.

*

Am vorbit până acum numai de ceea ce trebue să se transforme în conştiinţa scriitorului. Am atras atenţia numai asupra sarcinilor care revin literaturii. Am spus că nu poate exista literatură înafară de popor, propovăduind neputinţa, indiferenţa, individualismul şi reacţiunea.

Celor încă nesiguri de postulatele scrisului, deduse din principiile democraţiei populare, le aduc aminte că în aşa numitul «focar» al clasicismului naţional maghiar stă tocmai acel Petőfi, a cărui întreagă genială carieră poetică, a cărui întreagă operă poetică, este strâns legată de realitatea maghiară a epocii sale, începând cu epoca reformelor şi culminând în lupta revoluţionară pentru libertate. Să ne aducem aminte, că înflorirea literaturii maghiare la începutul secolului al XVI-lea, nu este altceva decât transpunerea în literatură a mişcării generale a protestantismului şi a reformei popular-revoluţionare, iar renaşterea literaturii contemporane a fost determinată de revoluţia burgheză, când un scriitor maghiar al epocii identifică pe poet cu un «liberator de popoare».

Aceste epoci au cerut literaturii creaţii conforme aspiraţiei lor progresiste, scoase din condiţiile anilor acelora. La scriitorii progresişti maghiari e o tradiţie de a servi realitatea.

Secolul al XX-lea începe, pentru literatura lor, cu o grandioasă mişcare realistă, grupată în jurul revistei «Nyugat». Această mişcare se făcea sub semnul democratizării burgheze a ţării, rămasă în urmă faţă de realităţi, stăpânită mereu de forţele filosofico-politice înapoiate.

Având asemenea tradiţii, ne mai putem întreba, oare, dacă imperativele noastre sunt juste din punct de vedere principial şi practic?

De altfel, dintre toate artele, prin spontaneitatea sa, literatura este predestinată a fi cel mai bun instrument de formare a omului şi colectivităţii. Natura însăşi a limbii determină acest fapt. Prin viu graiu, ne putem face înţeleşi numai atunci când ceea ce exprimăm corespunde realităţii. Dacă limba în sine serveşte societatea, atunci cum n'ar putea-o servi, oare, literatura? Dar,

pentru aceasta, realismul este singurul stil, pentrucă numai realismul este pătruns de acea onestitate care constitue fundamentul moral al servirii realităţii.

Forţa captivantă a nesfârşitei realităţi sociale înconjurătoare, marile figuri eroice, figurile groteşti, lupta dramatică între forţele binelui şi acele ale răului, chestiunile esenţiale ale vieţii noastre, lupta uriaşă pentru reconstrucţie — în toate acestea se poate manifesta stilul realist al scriitorului care se inspiră din viaţă. Orice alt stil duce la impasuri, nefiind în stare să dea răspuns întrebărilor esenţiale, să ia poziţie faţă de aceste întrebări. Orice alt stil este perfid şi mincinos, este stilul echivoc al celor care «nu fac politică», care au ales «calea de mijloc».

In ce priveşte principiul şi practica realismului în literatura noastră, încă din secolul al XVII-lea, Bethlen Miklos cere: «Invaţă mai întâi a cuprinde munca, realitatea, ca să ai mai apoi din ce şi cu ce scrie versuri şi cuvântări». De sigur, realismul are condiţiunile şi limitele lui proprii, care decurg din istoria socială. In societatea în care trăia un Kemény Zsigmond, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, realismul nu se putea impune, decât în cazuri izolate. Nu putea să fie stilul comun al întregii literaturi. Kemény spunea: «Acolo unde lâncezeşte viaţa publică, acolo unde e împiedecată intrarea în lume omului, acolo unde un scriitor este prea sărac ca să iasă în lume şi unde, chiar cu mult spirit de observaţie, el poate să strângă foarte puţine date despre diferitele relaţii şi pasiuni ale oamenilor, despre obiceiurile şi moravurile lor, despre lucruri generale şi particulare, acolo încep să apară tot felul de reţete fantastice, acolo se vorbeşte despre sentimente şi pasiuni cu cunoştinţe luate numai din inspiraţie, dar ... fără nicio legătură cu societatea ...». Toate aceste bariere s'au prăbuşit astăzi.

Dar, pe lângă condiţiile cerute de Kemény, mai e nevoie de încă ceva pentru a scrie în stil cu adevărat realist. Mai trebue acea dibăcie, de care vorbeşte Lenin: «Artistul — spune Lenin — e realist, nu atunci când redă realitatea crudă, realismul de toate zilele, ci atunci când exprimă în operele sale drama unei epoci întregi, toate aspiraţiunile societăţii».

Ceea ce aşteaptă democraţia populară dela scriitor şi dela literatură, nu este un obiectivism gol. Nu i se cere o muncă măruntă de naturalist, etichetarea realităţii, ci, aplicată tuturor evenimentelor, adâncirea studiului care cuprinde întregul. Aceasta nu doar pentrucă am sta în faţa unei societăţi mai complicată decât aceea cunoscută de realiştii Tolnai sau Petelei[1]). Cu cât ar fi fost mai deplin realismul acestora, dacă ei ar fi înţeles mai bine societatea contemporană lor în toată complexitatea relaţiilor ei? De sigur, ei ar fi putut exprima mult mai bine toate revendicările, care şi-au găsit o expresie uscată în nemulţumirile lor. Ajungem astfel la concluzie, că scriitorul nu se poate apleca asupra lumii decât prin însuşirea unei metode, şi această

[1]) **Prozatori din jurul anului 1900. In scrierile lor se zugrăveşte viaţa oraşului de provincie.**

metodă nu poate fi alta decât dialectica; viaţa, realitatea, nu pot fi redate în artă, decât prin prisma dialecticei, aplicată societăţii.

Se ştie că au existat şi în trecut creatori de artă, care au pus în practică aceste principii; aceasta ne arată că realismul nu e în contrazicere cu ceea ce numim noi «geniul creator». Dimpotrivă, el este însăşi descrierea ştiinţifică a acestuia. Şi nici nu poate fi altfel. Dacă realitatea e aşa de complexă cum am văzut-o, atunci şi cultura scriitorului, privitoare la această realitate, trebue să fie la fel de completă, de desăvârşită şi de dialectică, pentru ca el să o poată exprima. De aceea, pe lângă cunoaşterea «meşteşugului literar», în toate sensurile şi cu toate implicaţiile lui, scriitorul mai trebue să-şi însuşească şi o cultură dialectică aplicată economiei politice, filosofiei, etc., căci numai aşa va putea să cuprindă totul, numai aşa va putea înţelege aspiraţiile acestui tot. Numai acel care şi-a însuşit această cultură complexă merită pe drept numele de scriitor. Intr'adevăr, scriitorii care au avut această viziune a realităţii şi au ştiut să o exprime, fie că se inspirau din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat — scriitori ca Romain Rolland sau Maxim Gorki, — au fost asemenea oameni «întregi». Oameni întregi au fost, dintre maghiari, Petőfi, Ady, Jozsef Attila, bătrânul Moritz Zsigmond [1]). Toţi aceştia au fost la fel de înţelegători ai epocii lor. Ei au reprezentat cu adevărat aspiraţiile poporului, formulând în operele lor problemele lui fundamentale.

Ajungem astfel la problema literaturii cu tendinţă, a artei cu tendinţă. Din literatură trebue înlăturată numai acea tendinţă, care nu derivă din materia şi formele noastre de viaţă, ci este importată dinafară, nu ni se potriveşte şi nu derivă în mod organic şi necesar din conţinutul realităţilor noastre.

Engels ne-a explicat în mod fundamental cum trebue să ia scriitorul o atitudine de luptător în focul bătăliei istorico-sociale: ne-mai-exprimând *subiectiv* sentimentele lui proprii, ci devenind purtătorul de cuvânt al însăşi realităţii istorico-sociale. Tendinţa va fi subiectivă de câte ori scriitorul va lăsa la o parte conţinutul cel mai adânc al materialităţii vieţii, adică tocmai ceea ce dă acesteia caracterul ei obiectiv, adevărat. Astfel văzute, toate capod'operele literaturii mondiale sunt cu tendinţă.

*

Toate acestea sunt foarte bune, se gândeşte cititorul, dar nu avem o viaţă literară, nu avem editori. Editorii existenţi, abia dacă au tipărit câteva cărţi; în anii precedenţi producţia a fost foarte redusă. Publicaţiile noastre

[1]) Cel mai mare prozator realist maghiar. Se ocupă mai mult cu viaţa ţăranilor, dar, în numeroase scrieri, zugrăveşte şi decăderea nobilimii sau viaţa burgheziei provinciale. In câteva nuvele, el a încercat să se apropie şi de sufletul muncitorilor dela oraş, dar cu mai puţin succes.

sunt lipsite de pretenţia unui stil mai ridicat. Singură «*Utunk*» ar avea asemenea veleităţi, dar ea este abia o revistă bilunară. In ultimul an s'a remarcat doar activitatea noastră teatrală; comparată cu ceea ce aveam în trecut, când eram o «minoritate», aceasta este mult superioară. Viaţa literară maghiară este încă destul de restrânsă.

In sensul strict al cuvântului noi am avut, desigur, o viaţă literară, în epoca «reformelor» premergătoare revoluţiei din 1848 sau în jurul revistei «Nyugat», la începutul acestui secol. Fiecare din aceste curente avea specificul lui, corespunzător momentului istoric în care se desvolta, dar ceea ce le-a fost comun amândorora constă în faptul că nu erau izolate de viaţa de toate zilele, ci făceau parte, în mod *funcţional*, din viaţa publică. Intre aspiraţiile economice, exprimate în versurile lui Petőfi, şi cele ale grupului «Védegylet» [1]) nu era nici o contrazicere spirituală. Literatura şi viaţa, literatura şi realitatea acestei epoci nu numai că se legau între ele, ci se şi contopeau.

In acest sens, — al unei puternice mişcări literare de limbă maghiară — trebuie să ne întrebăm dacă avem noi, astăzi, o viaţă literară. Răspunsul e simplu: nu avem; dar depinde numai de noi ca să avem una. Cât am fost o «minoritate» aceasta nu era cu putinţă, ori cât am fi vrut. Democraţia populară, nu numai că ne îngăduie, însă, o asemenea viaţă literară, dar ea ne îndeamnă, ne cere să o îndeplinim. Ea ne oferă deplina libertate a cuvântului, ne oferă posibilităţi nemărginite de a propaga cultura în mijlocul poporului, de a aduce poporului gândirea şi ştiinţa noastră, devenite libere. Scriitorii noştri au şi profitat şi vor profita şi mai mult, de acum înainte, de aceste posibilităţi. Dar mobilizarea lor va trebui să se facă mai conştient, decât s'a făcut până acum şi mai ales după un plan bine organizat şi studiat, în concordanţă cu specificul cultural-politic al naţionalităţii noastre. Nu e cazul să-l examinăm aici cu deamănuntul; reţinem doar că putem avea o viaţă literară proprie, bine definită. O viaţă literară adevărată, şi nu una limitată la câţiva esteţi de salon, la unul sau două saloane literare ermetice. O viaţă literară, care să pulseze împreună cu tot poporul nostru eliberat şi ridicat la o viaţă publică democrată. ***Şi această viaţă literară maghiară de aici, din această ţară, va dobândi un conţinut nou şi puternic numai în măsura în care se va împleti cu viaţa publică şi literară a poporului român.*** Această împletire, această convieţuire derivă şi ea, în mod natural, din marile prefaceri prin care am trecut. Această convieţuire este o situaţie cu totul nouă. Atât de nouă, încât oricât am fi vorbit despre ea, împreună, laolaltă, românii şi ungurii, încă tot n'am reuşit să-i stabilim conţinutul deplin. Şi ea face parte din concepţii şi realizări al căror sens adevărat reiese din natura democraţiei noastre populare, care se adânceşte şi se desvoltă zi cu zi.

[1]) «Védegylet»: «Uniunea pentru protecţia industriei», al cărei leader era revoluţionarul liberal-burghez Szecseny, şi care cerea emanciparea Ungariei de sub exploatarea economică a Austriei habsburgice, prin crearea unei industrii naţionale, protejată împotriva invaziei produselor austriace.

Mai concret, — cum se va manifesta, în literatură, această nouă realitate a conviețuirii? Prin traduceri reciproce, conjugând eforturile noastre literare, ținând conferințe și ședințe, comune sau paralele, rămânând în strânsă legătură, în ceeace privește problemele noastre, în așa fel încât ceea ce se discută la București să se discute imediat și la Cluj? — Da, desigur, toate acestea sunt bune; dar nu e mai puțin adevărat că ele nu sunt decât manifestări cu caracter de paralelism, de juxtapunere, de pătrundere reciprocă, ne constituind încă o sudare. Avem deaface cu o concepție nouă a conviețuirii. Adevărata conviețuire este însă ceva dialectic, — ea constă într'o continuă influențare reciprocă, în schimburi continue, într'o unificare dusă până la identificare. Adevărata conviețuire ne va face să avem aceleași realități, viața noastră să dobândească același conținut, scrierile noastre același țel, descrierea reciprocă a conviețuirii noastre să fie animată de aceleași idealuri. Ce subiect formidabil pentru educația popoarelor noastre! Și cât de mare e nevoia acestei educări! Pe acest târâm se deschid literaturii noastre perspective noui, i se oferă cea mai nobilă menire, din câte au fost date vreodată omului: aceea de a servi principiilor și practicelor democrației populare, exprimate prin buna înțelegere între popoare. Pe acest târâm, literatura română și maghiară dela noi pot da exemple nebănuite celorlalte popoare, dinafara granițelor noastre. Faptul că modelul acestei literaturi ne e dat de literatura sovietică, nu micșorează intru nimic — ci dimpotrivă, sporește uriașele noastre posibilități în acest domeniu. Astfel trasată linia vieții noastre literare, se pune problema: care trebue să fie relațiile acesteia cu literatura din Ungaria?

S'o luăm dela început. Cu mulți ani înainte, într'un volum masiv, o seamă de scriitori și literați, dealtfel dintre cei mai însemnați își puneau întrebarea: — «Ce este maghiar?». La această întrebare se dădeau diferite răspunsuri, în bună parte sugerate de întrebarea însăși, ca și când noțiunea de maghiar ar fi fost ceva general și universal, neschimbat nici în timp, nici în spațiu. Știm că așa e ceva fals. Maghiarul este unul sau altul, după clasa căreia aparține, ba chiar, înlăuntrul aceleiași clase sunt diferiți maghiari, așa cum i-a făcut evoluția noastră istorico-socială. Astfel încât la întrebarea: «ce este maghiar», noi vom răspunde: — Limba noastră e maghiară, dar conținutul nostru este întotdeauna și peste tot un conținut social. Chiar și impresioniștii simt în mod diferit, după cum e vorba de ungurii din Ardeal sau de unguri din Ungaria. I-a deosebit pe unii de alții desvoltarea socială, care are un conținut aici și altul dincolo. Aceste deosebiri, izvorîte desigur din diviziunea de clasă, au fost atât de ascuțite, încât nu a reușit să le șteargă nici chiar desvoltarea în acelaș cadru, în timpul îndelungatei conviețuiri în Ungaria de altă dată. Aceasta, tocmai pentrucă diferențierile au fost determinate de diferența raporturilor istorico-sociale ale maghiarilor de pe diferite meleaguri. Pe baza legăturilor de limbă s'a clădit totuși o unitate literară, cu toate că și în Ardeal limba diferă dela o clasă la alta.

Pazsmany [1]) din Bihor și Berzseny [2]) din Zala sau atâți alți scriitori care sunt departe unul de altul atât prin limba lor cât și prin genurile lor literare, sunt legați totuși între ei prin meșteșugul lor scriitoricesc.

Numai prin limbă, literatura maghiară din Ardeal face parte din ansamblul literaturii maghiare.

In lumina acestor considerente, raporturile noastre cu literatura din Ungaria ar putea fi definite în felul următor: literatura noastră este oglindirea vieții reale din România, a oamenilor de diferite limbi, dar mai cu seamă maghiari, trăind în Transilvania. Desigur, s'ar putea foarte bine ca legăturile cu literatura și cultura maghiară să nu se limiteze la limbă sau la forme de expresie literară. S'ar putea foarte bine ca literatura și culturile respective să fie legate între ele și prin același conținut, prin acelaș ideal, prin același stil. Aceasta înseamnă că noi mergem pe aceeași linie, nu numai prin comunitatea scrisului și a culturii noastre, dar și prin sarcinile noastre ca scriitori. Pe linia literaturii, pe linia culturii noastre avem aceeași moștenire, și, pășind alături de literatura maghiară, — în efortul nostru de creație, în cadrul democrației populare române — noi suntem îndreptățiți să revendicăm și marea moștenire progresistă, lăsată de marile nume din trecutul literaturii maghiare. Iar unitatea noastră va fi cu atât mai îndreptățită, cu cât noi nu respingem, nici moștenirea, nici legăturile noastre de rudenie cu ansamblul literaturii mondiale progresiste, a cărei istorie nu este altceva decât oglindirea istorico-literară a luptei pentru eliberarea omului muncii. In trecut, ca să iau un exemplu din istoria maghiară, tipul omului liber ar fi Csak Mate [3]). Evenimentele vremii însă, revoluțiile burgheze, nu au eliberat poporul muncitor. Deabia în zilele noastre s'a realizat, însfârșit, eliberarea celor ce muncesc. Dar eliberarea muncii aduce după sine o stabilire a raporturilor între oameni pe temeiul lichidării oricărui fel de exploatare a noui raporturi între bărbat și femeie, între grupuri de oameni, între popoare. Din această eliberare va ieși și acea literatură care se va inspira din conviețuirea colectivă, conștientă și constructivă a indivizilor în societatea de azi, din marile sarcini culturale ale democrațiilor populare în drum spre socialism. In lupta cea mare pentru reconstrucție și pentru eliberarea omului, noi, cei de aici, ne întâlnim cu cei din Ungaria și din toate țările care merg pe drumul unei drepte așezări sociale. Astfel privite, relațiile noastre literare dobândesc un conținut just; numai astfel, ele vor avea o concepție justă și vor găsi forme de expresie juste... Intotdeauna, literatura, când a fost o emanație a unei ideologii progresiste, a găsit și forma cea mai

[1]) Pazsmany Peter (sec. XVII), creatorul limbii literare maghiare. Universitatea din Budapesta, al cărei fundator este, poartă numele lui.

[2]) Berzseny Daniel, poet liric dela sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, care în versurile sale, exaltă naționalismul maghiar.

[3]) Nobil maghiar din sec. al XIV-lea, care a luptat împotriva regalității de origină străină, a lui Robert d'Anjou.

evoluată. Astfel se împletește prezentul cu trecutul, trasând calea viitorului.

Vorbind despre tradiția și moștenirea noastră literară, nu trebuie să pierdem din vedere că avantgarda literaturii noastre a fost întotdeauna în fruntea luptei, fie că era vorba de lupta contra feudalismului, care ținea poporul în întuneric și mizerie, fie că era vorba de lupta împotriva opresiunii habsurgice și prusace, care voiau să ne tăgăduiască existența națională. Astăzi, această luptă, în înțelesul general și concret al cuvântului, se dă pe un front și mai larg și mai adânc decât până acum: împotriva lumii vechi, a forțelor reacționare, a rămășițelor acestora și a încercărilor de a le reînvia, împotriva imperialismului american, moștenitor al tezelor naziste.

Numai în acest fel, numai luptând și construind împreună cu poporul nostru muncitor, scrisul nostru va putea aduce și va putea servi la îmbunătățirea condiției cetățenești și la fericirea omului. Mai mult decât atât,—numai în acest fel își va dobândi el plenitudinea sa artistică.

Desigur, în cadrul naționalității noastre, a naționalității maghiare, în afară de scriitori, mai sunt și alții care vor trebui să-și ia angajamente și să le îndeplinească. Astfel, munca noastră va fi mult ușurată de o politică mai activă pe tărâmul culturii populare naționale, printr'o inițiativă editorială mai susținută, printr'o mai largă răspândire a presei, care va trebui să deschidă și să îndrumeze gustul literar al cititorului, prin îmbogățirea ziarelor cu articole literare. Fiecare din aceste probleme ar putea fi tratate aparte. Nu asta ne-am propus. Am vrut numai să arătăm câteva puncte de vedere asupra condițiilor indispensabile unității noastre literare. Aceste condiții asigură posibilități fără precedent inițiativei scriitoricești, inspirației imaginației lui creatoare.

Fie ca ele să călăuzească participarea noastră la efortul de reconstrucție, pentru progres, care este efortul întregei noastre democrații populare.

GÁAL GÁBOR

APARIȚIA MARXISMULUI — O RĂSTURNARE REVOLUȚIONARĂ ÎN FILOSOFIE

Marxismul este o teorie științifică mărcată, o armă credincioasă a proletariatului în lupta sa pentru distrugerea regimului capitalist și pentru victoria comunismului. Lenin și Stalin au continuat în mod genial învățătura marxistă, îmbogățind și desvoltând întregul său conținut, pe baza experienței noui a luptei de eliberare a proletariatului și a construcției socialismului în U.R.S.S. Victoria socialismului în U.R.S.S este triumful istoric al teoriei lui Marx-Engels-Lenin-Stalin, o mărturie strălucită a forței teoretice și a importanței practice a marxism-leninismului.

Intemeietorii filosofiei marxiste au produs o răsturnare revoluționară radicală a tuturor ideilor și concepțiilor filosofice și sociologice, premergătoarelor, creind o nouă concepție cu adevărat științifică, despre lume.

Rădăcinile marxismului se găsesc în mișcarea muncitorească mondială, al cărei exponent teoretic este. Ca orice teorie nouă, observă Engels, marxismul a trebuit să pornească dela materialul de idei acumulat până atunci. Lenin a indicat trei izvoare ale marxismului, corespunzătoare celor trei părți componente ale sale: filosofia, economia politică, socialismul. Examinând raporturile marxismului cu fiecare din izvoarele sale, Lenin arată că apariția marxismului marchează uriașe cuceriri ale gândirii științifice în toate aceste domenii.

Una din particularitățile fundamentale ale teoriei marxiste constă în faptul că ea se aplică nu numai trecutului, ci și prezentului și viitorului. Economia politică tindea să permanetizeze relațiile sociale burgheze și să prezinte economia capitalistă drept o ordine naturală și veșnică. Marx l-a caracterizat pe Ricardo drept « reprezentantul (exponentul) clasic al intereselor burgheziei și adversarul cel mai ferm al proletariatului » (K. Marx, F. Engels: « Scrisori alese », p. 63, ed. rusă, 1947).

Economia politică clasică era cu totul incapabilă să reflecte rezultatul social al producției burgheze. Engels scrie: « Știința socială burgheză, economia politică clasică se ocupă mai ales de acele consecințe sociale ale acțiunilor omenești, îndreptate asupra producției și schimbului, spre a căror atingere

se țintește în mod nemijlocit. Aceasta corespunde pe deplin acelui regim social, a cărui expresie teoretică și este. Deoarece diverșii capitaliști se ocupă de producție și schimb de dragul profitului imediat, pot fi luate în considerație în primul rând numai rezultatele cele mai apropiate, cele mai directe » (« Dialectica naturii »: p. 145, ed. rusă, 1946).

Această mărginire, proprie economiei politice clasice este caracteristică și pentru celelalte domenii ale gândirii premarxiste: pentru socialismul utopic și pentru filosofie. Deși socialismul utopic cuprindea și el unele presupuneri asupra societății viitoare, totuși, așa cum se arată în « Manifestul Partidului Comunist », aceste teze exprimau numai tendința spre indepărtarea contradicției de clasă, care abia începuse să se desvolte și era cunoscută utopiștilor numai în forma sa amorfă primitivă. « Aceste teze înseși au, de aceea, un înțeles încă curat utopic » (K. Marx și F. Engels: « Manifestul Partidului Comunist », p. 97, 1948. Ed. P.C.R, p. 53, 1945).

In domeniul filosofiei, materialismul premarxist era metafizic, antiistoric, iar dialectica, prezentată de Hegel într'o formă idealistă, n'a devenit și nu a putut deveni sub această formă o armă a cunoașterii și a prevederii științifice.

Engels arată, că pentru creearea științei sociale, în special a științei economiei politice, « metoda hegeliană sub *forma în care exista*, era complet inaplicabilă. Ea era de fapt idealistă, iar aici se cerea desvoltarea unei concepții care să fie mai materialistă decât cele premergătoare. Ea pleca dela gândirea pură, iar aici era nevoie să se pornească dela faptele cele mai încăpățânate. Metoda, care după propria sa recunoaștere, « a ajuns dela nimic prin nimic la nimic », era această *formă* cu totul ne la locul ei ».

Marx și Engels au creat o metodă dialectică direct opusă metodei dialectice a lui Hegel. Dialectica hegeliană se îndrepta numai spre trecut, iar acest trecut era reflectat în mod denaturat, ca o autodesvoltare a spiritului absolut. După cum a observat Lenin « marxismul pune probleme pe bază istorică, nu numai în sensul unei lămuriri a trecutului, ci și în sensul unei prevederi fără frică a viitorului și a unei activități practice curajoase, îndreptată spre realizarea lui ... » (Opere, vol. XVIII, pag. 26, ed. rusă). Lenin a arătat că marxismul consideră mișcarea socială, « nu numai din punctul de vedere al trecutului ci și din punctul de vedere al viitorului ... » (Opere, vol. XVIII, pag. 26, ed. rusă). Prin aceasta se manifestă opoziția dintre concepția despre lume a proletariatului și concepția claselor exploatatoare. Atașamentul slugarnic față de trecut oglindea natura de clasă a acestor teorii. Ele se îndreptau spre trecut, ca să nu atragă atenția asupra antagonismelor epocii contemporane lor.

Apariția marxismului a fost marcată prin descoperiri geniale în toate domeniile: în economie politică, în filosofie, în teoria socialismului, iar esența acestor descoperiri constă în faptul că ele au dat o cunoaștere întemeiată în mod științific a felului și a direcției în care se desvoltă evenimentele în pre-

zent și a modului în care trebue să se desvolte în viitor. Aceasta s'a realizat prin creearea științei economiei politice, prin creearea filosofiei științifice, prin transformarea socialismului din utopie în știință.

In referatul său la discuția filosofică asupra cărții lui G. F. Alexandrov, « Istoria filosofiei occidentale », tov. Jdanov a arătat că « Marx și Engels au creat o filosofie nouă, care se deosebește calitativ de toate celelalte sisteme filosofice, chiar progresiste, din trecut », că « apariția marxismului a fost o adevărată descoperire, o revoluție în filosofie ».

Marxismul nu poate fi considerat ca un simplu urmaș al teoriilor progresiste premergătoare. Apariția unei concepții cu adevărat științifice despre lume nu a putut să se ivească numai în urma ameliorării, a corectării și a desvoltării mai departe a acestor teorii.

Marxismul a produs o răsturnare revoluționară în gândirea filosofică și socială, deoarece a fost chemat să răspundă la problemele puse de lupta de eliberare a proletariatului. Tov. Stalin ne învață că marxismul « este expresia științifică a intereselor vitale ale clasei muncitoare ». Definind cuprinsul fundamental al teoriei marxist-leniniste, tov. Stalin o caracterizează ca « experiența mișcării muncitorești din toate țările, considerată în forma ei cea mai generală ». Apariția marxismului a fost oglindirea științifică și filosofică, de pe poziția proletariatului revoluționar, a antagonismelor economice și politice ale societății burgheze, oglindire pregătită în sânul acestei societăți de necesitatea obiectivă a transformării sale prin revoluție în socialism. De aici rezultă limpede că conținutul marxismului nu se poate deduce din teoriile premergătoare, care au disprețuit experiența de luptă a claselor muncitoare oprimate. Tov. Stalin ne învață că marxismul este, înainte de toate, « știința desvoltării societății, știința mișcării muncitorești, știința revoluției proletare, știința construirii societății comuniste » (« Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, Curs scurt », pag. 339, ed. rusă. Ed. P.C.R, pag. 425).

Punctul de vedere al spiritului proletar de partid a fost, pentru Marx și Engels, firul conducător în munca titanică pentru crearea unei filosofii științifice materialiste. Istoria apariției și a desvoltării marxismului a confirmat în mod strălucit ideea lui Engels că știința concordă cu atât mai mult cu interesele clasei muncitoare, cu cât ea apare mai curajoasă, mai militantă și mai hotărîtă. Apărând și realizând în teorie și în practică interesele proletariatului, Marx și Engels au transformat filosofia într'o știință și cu aceasta au dat clasei muncitoare cea mai puternică armă de cunoaștere și transformare a lumii.

Marx și Engels au fost primii gânditori care s'au adresat cu ideile lor proletariatului din lumea întreagă. Intemeetorii marxismului au văzut în proletariat ceea ce era ascuns privirilor tuturor gânditorilor anteriori. Chiar acei oameni progresiști ai trecutului, care au ridicat glasul protestului lor împotriva exploatării și a împilării poporului, îi arătau în cel mai bun caz

un sentiment de compătimire; ei n'au crezut că proletariatul se poate elibera prin sine însuşi, ei n'au înţeles că eliberarea proletariatului este rezultatul definitiv al tuturor antagonismelor sociale. Având pretenţia să-i înveţe pe muncitori, ei nu s'au gândit să înveţe ei înşişi dela aceştia, socotind că poporul este inapt pentru o activitate istorică independentă şi conştientă, şi că îşi aşteaptă izbăvirea dela un oarecare «legiuitor» «erou», etc. Deaceea şi protestul lor împotriva exploatării nu a dat nimic în afară de fraze generale, care condamnau exploatarea, dar nu explicau cauzele ei, nu dădeau «înţelegerea *desvoltării* societăţii care duce spre socialism», înţelegerea «*luptei de clasă*, ca forţă creatoare a realizării socialismului» (Lenin, Opere, vol. V, pag. 300, ed. rusă).

Teoriile premarxiste, chiar acelea care au fost ridicate de clasele progresiste, rămâneau întotdeauna un bun al gânditorilor singuratici, sau al unui grup mic de urmaşi, care formau secte fără importanţă. Aşa a fost de exemplu, socialismul utopic din sec. XIX.

Numai teoria marxistă a realizat acea mare cucerire a gândirii ştiinţifice care serveşte cauza eliberării muncitorilor. Marxismul a arătat proletariatului ieşirea din robie, ieşire pe care nu au putut să o găsească clasele muncitoare din formaţiunile precapitaliste. Explicând rolul maselor populare în istorie, rolul proletariatului în transformarea revoluţionară, socialistă a societăţii, ştiinţa marxistă l-a înarmat teoretic, i-a dat cel mai puternic mijloc de eliberare. Devenind ideologia ştiinţifică a proletariatului, teoria marxismului a încetat de a mai fi opera unui singur socialist, deşi genial, al sec. XIX, spune Lenin. «Această teorie a devenit teoria milioanelor şi a zecilor de milioane de proletari din toată lumea, care au întrebuinţat această teorie în lupta împotriva capitalismului» (Opere, vol. XXX, pag. 406, ed. rusă).

Numai teoria lui Marx a câştigat de partea ei masele de milioane ale celor ce muncesc, care au găsit în ea arma eliberării spirituale şi materiale. In virtutea acestui fapt, marxismul a devenit singura teorie revoluţionară capabilă de a suporta încercarea timpului, a desfăşurării luptei de clasă. Fiecare epocă istorică nouă de după apariţia marxismului a adus noi confirmări tezelor acestuia, a confirmat viabilitatea principiilor sale, marele rol organizator, mobilizator şi transformator al ideilor sale, a atras de partea sa milioane şi milioane de noi adepţi. Rolul principial nou al ştiinţei marxiste l-a formulat în chip strălucit tov. Stalin:

«Inainte de toate trebue să ştim că socialismul proletar nu este numai o teorie filosofică. El este învăţătura maselor proletare, steagul lor; îl respectă şi în faţa lui «se închină» proletarii lumii întregi. Prin urmare, Marx şi Engels nu sunt numai întemeetorii unei oarecare «şcoli» filosofice, ei sunt conducătorii vii ai mişcării proletare vii, care creşte şi se întăreşte zi de zi» (Opere, vol. I, pag. 350, ed. rusă).

*

Faptul că filosofia marxistă este învăţătura şi drapelul milioanelor de muncitori, caracterizează în mod principial noua atitudine a acestei filosofii faţă de viaţa, faţă de interesele vitale şi faţă de activitatea istorică a maselor. Filosofia marxistă se caracterizează deasemeni printr'o atitudine principial nouă faţă de ştiinţă. Ea nu se plasează deasupra ştiinţelor, ea nu se substitue celorlalte ştiinţe, ea se desvoltă în baza generalizării datelor ştiinţelor concrete. Aceasta înseamnă o schimbare radicală a locului filosofiei între celelalte ştiinţe, o schimbare a obiectului filosofiei.

Caracterizând particularităţile istorice ale desvoltării gândirii filosofice, tov. Jdanov observă: «Specificul desvoltării filosofiei constă în faptul că pe măsură ce evoluau cunoştinţele despre natură şi societate, ştiinţele pozitive se desprindeau una după alta de filosofie. Prin urmare, domeniul filosofiei se reducea mereu, în schimb evoluau ştiinţele pozitive (voiu observa cu această ocazie, că acest proces nu este terminat nici până în ziua de azi) şi această eliberare a ştiinţelor naturii şi a ştiinţelor sociale de sub egida filosofiei reprezintă un proces progresist, atât pentru ştiinţele naturii şi cele sociale, cât şi pentru filosofia însăşi».

Acest proces de desprindere a ştiinţelor pozitive din filosofie s'a produs deosebit de repede, începând cu sec. al XVI-lea, dela care Engels datează apariţia ştiinţelor moderne ale naturii. Desvoltarea forţelor de producţie ale societăţii burgheze a produs o nevoie urgentă a studiului empiric al diferitelor fenomene ale naturii: mecanice, fizice, chimice, ale suprafeţei pământului, ale bogăţiilor subsolului, ale lumii vegetale şi animale, etc. Marx spune că dacă filosofia idealistă a sec. al XVII-lea mai era încă legată de ştiinţele naturii, — ceea ce dovedeşte, de exemplu, teoria lui Descartes şi Leibniz, — în sec. al XVIII şi XIX-lea ştiinţele naturii au rupt definitiv legătura cu filosofia idealistă.

Caracterul progresist al acestei separări a ştiinţelor concrete de filosofia speculativă, mai ales idealistă, a fost desvăluit de către Lenin: «Cât timp oamenii n'au ştiut să întreprindă studiul faptelor, ei au inventat întotdeauna *a priori* teorii generale, care au rămas întotdeauna sterile. Chimistul metafizician, care nu ştia încă să cerceteze în fapt procesele chimice, inventa teoria forţei afinităţii chimice. Biologul metafizician îşi punea întrebarea: ce e viaţa şi forţa vitală? Psihologul metafizician raţiona: ce este sufletul? Insuşi procedeul era absurd în aceste cazuri. Nu putem emite raţionamente asupra sufletului dacă nu explicăm în mod special procesele psihice: progresul trebue să constea, în acest caz, tocmai în faptul de a părăsi teoriile generale şi construcţiile filosofice asupra sufletului, pentru a plasa pe un teren ştiinţific studiul faptelor ce caracterizează diferitele procese psihice». (Opere, vol. I, pag. 126—127, ed. rusă. — Opere alese (în două volume), Ed. P.C.R, pag. 105—106, 1946).

Nu e greu să înţelegem că această delimitare istorică (şi care nu s'a încheiat nici până astăzi) între filosofie şi ştiinţele pozitive, a avut o mare importanţă

și pentru filosofia însăși, deoarece i-a pregătit un număr imens de date verificate prin experiență și practică, pe care filosofia e chemată să le totalizeze și să le generalizeze.

Trebue să observăm că mulți reprezentanți ai sistemelor filosofice, premergătoare marxismului, mai ales reprezentanții filosofiei idealiste, au fost potrivnicii independenței științelor pozitive.

« Creatorii sistemelor filosofice din trecut, — spune tov. Jdanov — care pretindeau la cunoașterea adevărului absolut, nu puteau, în ultima analiză, să contribuie la progresul științelor naturale, căci ei le înfățișau în schemele lor, căutând să se situeze deasupra științei; ei impuneau cunoașterii umane vii concluzii ce nu erau dictate de viața reală, ci de nevoile sistemului. In aceste condițiuni, filosofia se transforma într'un muzeu, în care erau adunate grămadă faptele cele mai variate, concluzii, ipoteze și chiar simple născociri. Filosofia, chiar dacă putea servi pentru observarea faptelor, pentru contemplare, era însă inutilizabilă ca instrument de influențare practică a lumii, ca instrument de cunoaștere a lumii ».

Filosofia idealistă, mai ales filosofia lui Hegel, socotea de datoria sa crearea unui sistem de știință absolută, atotcuprinzătoare, care trebuie dedusă nu din experiență, ci din principiile rațiunii, din axiomele gândirii « *pure* », pretins independentă de experiență. Tălmăcind lumea în mod idealist, ca o întruchipare a spiritului, ea a dedus din gândire legile lumii, a construit în mod arbitrar logica: acesteia ar trebui să i se conformeze realitatea. Această tendință de a înlocui științele pozitive a lipsit filosofia de conținutul ei pozitiv, științific. Pretenția la crearea unui sistem absolut al științei a separat-o de cunoașterea vie, în continuă evoluție. « Un sistem de cunoaștere a naturii, atotcuprinzător și încheiat odată pentru totdeauna, este în contradicție cu principiile de bază ale gândirii dialectice; ceea ce nu exclude, ci, din contră, include, ca din generație în generație cunoașterea sistematică a întregii lumii exterioare să facă pași (progrese) uriașe ». (F. Engels: « Anti-Dühring », ed. rusă, pag. 24, 1945. Editura P.C.R, pag. 63).

Idealismul a opus științelor concrete ale naturii o filosofie abstractă, speculativă: filosofia naturii. Studiului societății i se opunea filosofia istoriei, filosofia dreptului, etc.

Ultimul sistem de acest fel a fost idealismul absolut al lui Hegel: acesta, după cum arată tov. Jdanov « a încercat să înalțe un edificiu filosofic, care să cuprindă toate celelalte științe, vârându-le în « patul lui Procust » al categoriilor sale și, crezând că rezolvă toate contrazicerile, s'a înfundat într'o contrazicere fără de ieșire cu metoda dialectică, pe care el însuși a descoperit-o, dar pe care neînțelegând-o a aplicat-o greșit ».

Naturaliștii și-au întors fața dela o filosofie care a înlocuit studiul concret al naturii printr'o construcție logică a noțiunilor.

Separarea științelor naturii de filosofie, din cauza dominației idealismului, a căpătat forma antagonistă a rupturii dintre ele. Fără sprijinul datelor furnizate de științele naturii, filosofia a devenit lipsită de conținut, iar naturaliștii, renunțând nu numai la idealism ci și la filosofie în general, s'au văzut lipsiți de o metodă și de o concepție, indispensabile lor, care feresc de empirismul plat și contribue la generalizarea teoretică justă a faptelor descoperite. Ignorând și blamând filosofia, acești oameni de știință au ajuns la o subapreciere a gândirii teoretice în general. Propagând eliberarea științei de filosofie, ei au devenit « robii celor mai rele rămășițe vulgarizate ale celor mai rele teorii filosofice » (F. Engels: « Dialectica naturii », pag. 167, ed. rusă).

Totodată, în sec. XIX, științele naturii și-au terminat perioada lor de acumulare a materialului de observații, iar știința nu se mai putea mulțumi cu metoda metafizică. Științele naturii, « s'au transformat dintr'o știință empirică într'o știință teoretică », scrie Engels, iar metoda dialectică științifică a devenit « o necesitate absolută pentru științele naturii ».

Vechiul materialism premarxist nu putea ajuta pe naturaliști în acest domeniu, deoarece era un materialism metafizic, mecanicist, contemplativ. Dialectica, sub forma ei denaturată, idealistă, în care a predat-o Hegel, era absolut inaplicabilă la studiul naturii. In filosofie era necesară o răsturnare *radicală*, revoluționară. Această răsturnare a fost pregătită de mersul istoric al evoluției sociale, de separarea științelor pozitive de filosofie, de desvoltarea acestor științe pozitive, de desvoltarea filosofiei însăși. Dar ideologii burghezi nu au putut să săvârșească această răsturnare revoluționară în filosofie. Dialectica, sub forma ei rațională, științifică, contrazice interesele burgheziei, îi inspiră, după cum spune Marx, ură și groază prin caracterul ei revoluționar — critic. Numai de pe poziția clasei revoluționare — proletariatul — se poate termina cu vechea filosofie neștiințifică, opusă științelor în calitate de « știință a științelor »; numai de pe această poziție s'a putut crea o filosofie de tip nou — materialismul dialectic, ce se deosebește calitativ de toate teoriile premergătoare, inclusiv cele materialiste. Această mare cucerire științifică a fost realizată de Marx și Engels.

Deschizând noua epocă a desvoltării filosofiei științifice, Marx și Engels au subliniat că, în general, teoria lor nu mai este o filosofie în sensul vechiu al acestui cuvânt ci « pur și simplu o concepție despre lume, care trebue să-și găsească confirmarea și trebue să se evidențieze, nu într'o știință a științelor oarecare, ci în științele reale ».

Marea răsturnare revoluționară în filosofie, înfăptuită de Marx și Engels a însemnat totodată și o schimbare radicală a însăși obiectului filosofiei.

Filosofia premarxistă era departe de o concepție științifică a obiectului filosofiei.

Chiar dela începutul existenței sale idealismul a separat obiectul filosofiei de lumea obiectivă, luându-și drept obiect o esență spirituală, supranaturală, deosebită de cea materială, pe Dumnezeu, etc. Filosofia idealistă și-a luat ca obiect speculațiile fantastice, iar nu lumea obiectivă.

Marx şi Engels au scris: « Toţi idealiştii, atât filosofici cât şi religioşi cred
în inspiraţie, în revelaţia mântuitorilor, a făcătorilor de minuni, şi nu depinde
decât de gradul lor de cultură că această credinţă ia o formă grosolană,
religioasă, sau una luminată, filosofică . . . » (Opere, vol. IV, pag. 532, ed.
rusă).

Intemeietorii marxismului au arătat, înainte de toate, caracterul reacţio-
nar, steril şi vicios al acelei concepţii asupra obiectului filosofiei, confirmat
de filosofia idealistă. Marx şi Engels au dovedit că nu există o contradicţie
principială între obiectul filosofiei şi ceea ce studiază toate celelalte ştiinţe.
Natura, societatea, conştiinţa formează atât obiectul filosofiei cât şi obiectul
ştiinţelor concrete. Prin aceasta, filosofia marxistă pune capăt separării con-
ştiinţei, a gândirii care cunoaşte, de lumea obiectivă, separare pe care a pro-
povăduit-o şi a înrădăcinat-o filosofia idealistă. Materialismul marxist pune
capăt acelui arbitrar subiectiv, pe care idealismul l-a introdus în filosofie şi
care a deschis drum larg născocirilor goale şi absurde la care s'a ajuns prin
negarea lumii materiale reale ca obiect al filosofiei. Respingând opunerea
filosofiei — ca atingere a unui oarecare « absolut » — celorlalte ştiinţe, mate-
rialismul marxist leagă indisolubil filosofia de ştiinţele pozitive, îi deschide
drumul spre o desvoltare continuă, bazată pe creşterea cunoaşterii atotpu-
ternice a omului.

Materialismul filosofic marxist este liber şi de acele neajunsuri în con-
cepţia obiectului filosofiei, care erau proprii vechiului materialism şi erau
legate de limitarea sa de clasă. Materialismul premarxist era un materialism
mecanicist şi metafizic. Vechii materialişti reduceau toată varietatea lumii la
diferitele combinări spaţiale ale unor particule invariabile, indivizibile şi iden-
tice prin structura lor calitativă. Aplicând conceptele mecanicii tuturor dome-
niilor naturii şi societăţii, ei îşi asumă sarcina de a explica întreaga lume ma-
terială cu ajutorul legilor mecanicii. Scopul lor era crearea unui tablou meca-
nicist atotcuprinzător al lumii. In operele lor filosofice, vechii materialişti s'au
străduit să realizeze acest scop. Materialismul dialectic respinge punctul de
vedere al cunoaşterii mecaniciste, el tratează lumea aşa cum este în realitate
— ca o lume a materiei, de infinită varietate calitativă, şi care se află într'o
stare de veşnică mişcare şi evoluţie. Materialismul marxist nu vrea să înlocu-
iască diferitele ştiinţe ale naturii şi societăţii, nu are ca scop crearea unui
atotcuprinzător « sistem al naturii ». Engels a arătat că desvoltarea ştiinţelor
despre natură ne dă posibilitatea « să demonstrăm legătura reciprocă dintre
fenomenele naturale, nu numai în fiecare sferă luată în parte, dar şi legătura
reciprocă între aceste sfere între ele, putând astfel să expunem într'o formă
sistematică aproximativă — cu ajutorul faptelor furnizate de însăşi ştiinţele
naturale empirice — un tablou complet a legăturilor reciproce ale naturii ».
(« Ludwig Feuerbach şi sfârşitul filosofiei clasice germane», pag. 35, ed. rusă,
1945. Ed. P.C.R, pag. 50). In aceste condiţii, spune Engels, nu poate fi loc
pentru o filosofie, care să stea deasupra celorlalte ştiinţe.

Prin ce se deosebeşte atunci filosofia de celelalte ştiinţe? Are filosofia un obiect specific, propriu? Marxismul a dat răspunsuri complete la aceste întrebări. Diferitele ştiinţe concrete studiază diferitele forme concrete ale mişcării materiei. Dar diferitele forme ale mişcării materiei nu există în mod izolat una de alta, ele sunt legate între ele, trec una în alta. Lumea în întregul ei, unitatea materială a lumii nu este o abstracţiune, ci o realitate obiectivă. Această lume în unitatea sa materială, în mişcarea, schimbarea şi evoluţia ei constitue obiectul filosofiei marxist-leniniste, care se deosebeşte « prin aceasta, de celelalte discipline ştiinţifice, fiind o concepţie unitară despre lume, care generalizează datele tuturor ştiinţelor. Filosofia marxist-leninistă — materialismul dialectic — este ştiinţa care studiază legile cele mai generale ale desvoltării naturii societăţii şi gândirii.

Legile dialecticii materialiste sunt valabile pentru materie sub orice formă a existenţei ei; ele nu contrazic legile studiate de ştiinţele pozitive, nu acţionează independent de acestea. Legile dialecticii reprezintă ceea ce este general, ceea ce este inerent în mod obiectiv diferitelor legi ale naturii şi ale societăţii şi ceea ce apare în diferite forme în diversele domenii ale lumii obiective.

Studiul legilor dialectice ale naturii şi ale societăţii ne înarmează cu o *tratare* ştiinţifică, cu o metodă stiinţifică de cunoaştere a lumii. Aceasta este metoda dialectică marxistă. Tratarea ştiinţifică a fenomenelor naturii şi societăţii nu poate fi arbitrară, subiectivă. Pentru a cunoaşte fenomenele care ne înconjoară, trebue să le tratăm nu după cum ni se va năzări, ci după cum o cer fenomenele însăşi, în concordanţă cu natura lor obiectivă. Această particularitate foarte importantă a metodei dialectice a fost formulată în mod remarcabil de către tov. Stalin: « Metoda dialectică spune că viaţa trebue examinată aşa cum este în realitate. Noi am văzut că viaţa se află într'o mişcare continuă, deci, noi trebue să considerăm viaţa în mişcarea ei şi să ne punem problema: încotro merge viaţa? Noi am văzut că viaţa prezintă tabloul unei distrugeri şi a unei creaţii permanente, deci, datoria noastră este să examinăm viaţa în distrugerile şi în creaţiile sale şi să ne punem problema: ce se distruge şi ce se creează în viaţă » (Opere, vol. I, pag. 298, ed. rusă).

In timp ce filosofia premarxistă, care ţinea sub egida ei gândirea teoretică socială, împiedica elaborarea concepţiilor ştiinţifice asupra istoriei, aplicarea materialismului dialectic la cunoaşterea fenomenelor sociale a dus la crearea materialismului istoric: ştiinţa evoluţiei sociale. Crearea materialismului istoric a fost expresia cea mai importantă a acelei răsturnări istorice în filosofie, înfăptuită de Marx şi Engels. Vechiul materialism era materialist numai în cunoaşterea naturii. Indată ce materialiştii premarxişti treceau la studiul vieţii sociale, ei părăseau imediat baza materialismului şi transformau conştiinţa oamenilor, motivele lor ideale, în forţa principală şi determinantă a procesului istoric. Tratând în mod metafizic istoria, aplicând societăţii legile mecanicii, vechiul materialism premarxist nu a văzut baza materială, economică a vieţii sociale şi a ajuns, în mod inevitabil, la o cunoaştere idealistă a

istoriei, la ignorarea activității practice, a muncii, a activității revoluționare a poporului.

Teoriile sociale, ca și științele naturii, s'au desvoltat mult timp sub egida filosofiei idealiste, care a înlocuit studiul concret al istoriei reale a societății prin cugetări speculative despre natura omului, despre societate în general. După separarea științelor naturii de filosofia idealistă, teoriile sociale au fost ultimul adăpost al idealismului, din care acesta a fost alungat numai mulțumită descoperirii geniale a lui Marx și Engels. Deși unele discipline sociale (istoria, economia politică, jurisprudența, statistica, etc.) se separaseră în oarecare măsură de filosofie încă înainte de apariția marxismului, ele au rămas totuși până la apariția marxismului prizonierele filosofiei idealiste a istoriei.

Caracterizând teoriile premarxiste despre societate, Lenin a scris că: « De aceea au și apărut și s'au spulberat ca niște baloane de săpun toate aceste teorii filosofico-istorice, care n'au fost în cel mai bun caz decât un simptom al ideilor și al relațiilor sociale ale timpului lor, nefăcând să progreseze nici cu o iotă măcar capacitatea omului de *a înțelege*, fie chiar și unele relații sociale parțiale, în schimb însă reale (și nu a acelora ce-i « corespund naturii omenești »). Giganticul pas înainte făcut de Marx în această privință a constat tocmai în faptul că el a dat de o parte toate aceste *raționamente generale* asupra societății și a progresului, dând în schimb analiza *științifică* a unei *singure* societăți și a unui *singur* progres și anume a celui capitalist » (Opere, vol. I, pag. 127—128, ed. rusă. Ed. P.C.R, 1946, pag. 107).

După cum a arătat Lenin, două vicii fundamentale sunt inerente tuturor teoriilor premarxiste despre societate. In primul rând, aceste teorii constatau, în cel mai bun caz, numai motivele ideologice, psihice ale activității oamenilor și nu vedeau cauza materială care stă la baza lor; în al doilea rând, aceste teorii nu vedeau rolul hotărîtor, determinant al masselor populare în istoria lumii. Aceste vicii reflectau limitarea de clasă a sociologiei premarxiste, care ignora importanța producției materiale, această condiție esențială a vieții societății.

« Intreaga concepție anterioară a istoriei — scriu Marx și Engels — fie că ignora pe deantregul această bază reală a istoriei, fie că o considera drept ceva secundar, neavând nici o legătură cu procesul istoric. Deaceea, istoria a trebuit să fie scrisă întotdeauna după niște criterii exterioare ei; producția reală a vieții este prezentată drept ceva preistoric, iar istoricul — drept ceva rupt de viața de toate zilele, drept ceva ce stă în afara lumii și deasupra ei. In felul acesta se exclude din istorie relația omului cu natura, creindu-se prin aceasta o opoziție între natură și istorie. Deaceea, această concepție nu putea vedea în istorie decât manifestările politice eminente și lupta religioasă, și în general teoretică, și, de fiecare dată, prezentând cutare sau cutare epocă istorică, această concepție era silită *să participe la iluziile acestei epoci* ». (Opere, vol. IV, pag. 29, ed. rusă).

Marx și Engels au transformat sociologia într'o știință. Ei au aruncat teoriile abstracte și apriorice ale procesului social și au construit o știință despre

societate pe baza trainică a istoriei studiată din punct de vedere materialist și dialectic. Lenin spune că marxismul « nu este un materialism care se oprește la alfabet. Marxismul merge mai departe ». Marx și Engels au clădit materialismul până sus, extinzându-l asupra cunoașterii fenomenelor sociale.

Materialismul istoric studiază legile generale ale evoluției sociale, care se manifestă pe fiecare treaptă a evoluției societății ca legi istorice speciale. Astfel, obiectul materialismului istoric nu-l mai formează abstracțiunile goale și fără conținut ale « societății în general », cum a fost în sociologia veche, preștiințifică, și îl formează societatea pe o anumită treaptă a desvoltării sale istorice, formațiunile social-economice concrete. Dând o explicație materialistă a vieții sociale, desvăluind dialectica obiectivă a procesului istoric, înarmându-se cu metoda materialistă a cunoașterii vieții sociale, materialismul istoric este teoria despre societate, ridicată pentru prima dată la rangul de știință, știința istoriei.

In opera sa genială « Despre materialismul dialectic și materialismul istoric », tov. Stalin ne arată ce răsturnare imensă și revoluționară în cunoașterea istoriei produce materialismul istoric creat de Marx și Engels. Materialismul istoric consideră istoria drept istoria mijloacelor de producție, care se succed unul altuia în decursul veacurilor; drept o istorie a însăși masselor muncitoare, producătorii bunurilor materiale. Materialismul istoric ne dă cheia înțelegerii istoriei, ne desvălue legile evoluției societății, motivează în mod teoretic activitatea practică a partidului proletariatului, înarmându-l cu un mijloc puternic al transformării comuniste a societății.

« Prin urmare, în activitatea sa practică, partidul proletariatului nu trebue să se lase călăuzit de oarecari motive întâmplătoare, ci de legile de desvoltare a societății, de concluziile practice ce decurg din aceste legi.

« Prin urmare, dintr'un vis al unui viitor mai bun al omenirii socialismul devine o știință.

« Prin urmare, legătura dintre știință și activitatea practică, legătura dintre teorie și practică, unitatea lor, trebue să devină steaua călăuzitoare a partidului proletariatului » (« Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, pag. 109, Ed. P.C.R, 1946, pag. 137).

In lupta dintre materialism și idealism, care trece prin toată istoria filosofiei, numai filosofia marxistă a putut duce la o victorie deplină și definitivă a concepției științifice materialiste, numai filosofia marxistă a coborît filosofia istoriei din cer pe pământ, a descoperit singura cunoaștere justă, materialistă a istoriei.

*

Legătura indisolubilă între teoria revoluționară și practica revoluționară constitue trăsătura cea mai caracteristică a filosofiei marxiste-leniniste. Generalizând în mod teoretic practica mișcării muncitorești, luminând prin teorie lupta de eliberare a proletariatului, dând viață marilor idei ale lui Marx-En-

gels-Lenin-Stalin, marxismul întrupează unitatea superioară a teoriei și a practicei, fiind — după expresia tov. Stalin — steaua călăuzitoare a partidului proletariatului. Lenin a subliniat că unitatea teoriei și a practicii revoluționare se realizează în marxism « în teorie însăși, în mod intim și indisolubil ». Teoria marxistă servește în mod direct și nemijlocit cauza practică a revoluției și vede unul din viciile fundamentale ale întregei filosofii anterioare în faptul că aceasta considera rezolvarea problemelor fundamentale ale vieții sociale drept o « misiune *pur* teoretică ». (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. III, pag. 628 ed. rusă).

In timp ce socialiștii utopiști au născocit, au inventat rezolvarea problemelor sociale, au căutat răspuns la noile probleme sociale în idei și în principii abstracte, marxismul a pus problema socialismului pe o bază istorică reală, a legat socialismul de mișcarea revoluționară a proletariatului și a transformat astfel socialismul din utopie în știință.

Marxismul vede în unirea teoriei cu practica un mijloc puternic de iluminare a conștiinței masselor, prin înțelegerea țelurilor luptei și a căilor pentru realizarea lor. Experiența Partidului bolșevic în introducerea ideologiei socialiste în massele proletariatului dovedește că unirea socialismului cu mișcarea muncitorească înseamnă ridicarea mișcării muncitorești la *nivelul* luptei politice conștiente și organizate. Fără această unire a teoriei revoluționare cu practica, cu politica revoluționară, marxismul « devine brentanism, struvism și sombartism. Doctrina lui Marx a reunit teoria și practica luptei de clasă într'o unitate de nedespărțit. Și nu este marxist acela care, pentru a justifica prezentul, denaturează teoria care constată în mod lucid situația obiectivă; nu este marxist acela care dorește să se adapteze cât mai repede fiecărui insucces temporar al revoluției, debarcându-se cât mai repede de « iluziile revoluționare » și apucându-se de o migăleală « realistă » lipsită de sens». (Opere, vol. 12, pag. 86—87, ed. rusă. Lenin, Prefața la K. Marx: Scrisori către Kugelmann, pag. 11. Ed. P.C.R. 1947).

Separarea oportunistă a teoriei lui Marx de practica luptei de clasă, înseamnă golirea marxismului de conținutul său revoluționar, transformarea marxismului într'un marxism « dogmatic » străin și ostil dialecticii marxiste. Teoria lui Marx-Engels-Lenin-Stalin este dușmană în mod organic oricărui dogmatism și spirit doctrinar care separă teoria de practica revoluționară. « Pentru el, *înaintea oricărei alte considerațiuni* stă faptul că clasa muncitoare face istorie universală într'un mod plin de eroism, de abnegație și de inițiativă. Marx privește istoria din punctul de vedere al acelora care o *fac*... (Lenin, Opere, vol. 12 pag. 90; Prefață la K. Marx: Scrisori către Kugelmann, pag. 15 Ed. P.C.R.).

Marx și Engels au subliniat neîncetat că teoria lor nu este o dogmă, ci un îndreptar pentru acțiune. Pe acest plan, ei au opus teoria lor tuturor teoriilor din trecut, între care se numără și teoriile progresiste care au caracter dogmatic. Creatorii sistemelor filosofice ale trecutului au înfățișat teoriile

lor ca o cunoaștere absolut definitivă, invariabilă absolut, căreia trebuie să i se conformeze în mod servil activitatea practică a oamenilor. Ei au creat scheme logice « atotcuprinzătoare», denaturând datele științei de dragul schemei dinainte acceptate, ignorând datele practicei.

Caracterizând spiritul activ și creator al marxismului, Lenin scria: « ... Marx vedea intreaga valoare a teoriei sale în faptul că ea este « în însăși esența ei, o teorie critică și revoluționară ». Și această din urmă calitate este într'adevăr pe deantregul și indiscutabil inerentă *marxismului*, pentrucă această teorie își fixează direct țelul de *a desvălui* toate formele antagonismului și ale exploatării în societatea contemporană, de a le urmări evoluția, de a dovedi caracterul lor trecător, caracterul inevitabil al transformării lor într'o altă formă și *de a servi astfel proletariatului pentru ca acesta să poată, cât mai repede și cât mai ușor, să nimicească toate felurile de exploatare*...

« După Marx prima sarcină a științei este să dea o lozincă adevărată luptei adică să știe să prezinte în mod obiectiv această luptă ca produs al unui « sistem determinat de relații de producție, să știe să înțeleagă necesitatea acestei lupte, conținutul ei, desfășurarea și condițiile desvoltării ei ». (Opere, vol. I, pag. 308).

Înțelegând în mod profund procesul evoluției social-economice, filosofia marxistă a apreciat importanța activității practice, de massă și revoluționare a oamenilor; punând-o la baza cunoașterii sale a istoriei, ea a îmbogățit materialismul cu teoria despre tactica luptei de clasă a proletariatului; Lenin a subliniat că « fără *această* latură a materialismului Marx îl socotea, cu bună dreptate, incomplect, unilateral, mort ». (Opere, vol. XVIII, pag. 28 Ed. rusă).

Lenin și Stalin au dat în operele lor o critică nemiloasă a denaturării liberale a marxismului. Lenin a arătat că « marxiștii legali », mutilează, denaturează marxismul, care în « expunerile lor, se reduce — citește bine — la teoria că în regimul capitalist proprietatea individuală, bazată pe munca proprietarului, își săvârșește evoluția dialectică, se transformă apoi în negația sa și apoi se colectivizează ». Astfel, după cum subliniază Lenin, se ignorează scopul principal al cercetării marxiste de a « descoperi toate formele de antagonism și de exploatare pentru a ajuta proletariatul să se scuture de ele ».

Această trăsătură a « marxiștilor legali » a fost preluată în întregime de menșevici și s'a manifestat mai ales în aprecierea revoluției din anul 1905, când menșevicii plecând de la analogii istorice și ignorând conținutul de clasă al revoluției care se petrece sub ochii lor au afirmat că tocmai burghezia liberală, și nu proletariatul, este conducătoarea acestei revoluții și prin aceasta au condamnat clasa muncitoare la rolul de anexă a burgheziei.

Tov. Stalin a arătat, în repetate rânduri, că oportuniștii, revizioniștii marxismului, ignorează partea activă a filosofiei marxiste. Astfel demascând « teoria forțelor de producție » a lui K. Kautsky, tov. Stalin a observat că, justificând rolul de trădător al social-democrației, Kautsky a dat toată vina pe forțele de producție, care cică nu ar fi permis ducerea unei alte politici,

revoluţionare. « Marx a spus că teoria materialistă nu se poate mărgini la explicarea lumii, ci trebue s'o şi schimbe. Insă Kautsky et comp. nu se sinchisesc de aceasta, ci preferă să rămână la prima parte a formulei lui Marx ». (Problemele leninismului, pag. 16, ed. XI, rusă. Editura P.C.R, pag. 25).

Desvoltând şi îmbogăţind marxismul, Lenin şi Stalin, îl aplică întotdeauna ca o teorie vie, creatoare. Caracterizând particularităţile fundamentale ale marxismului creator, tov. Stalin a subliniat că el se bazează « nu pe citate şi formulări, ci pe experienţa practică », că el « trece centrul de greutate al problemei dela recunoaşterea exterioară a marxismului asupra înfăptuirii lui, asupra realizării sale în viaţă ». Tov. Stalin a arătat că marxiştii « nu se pot opri la explicarea lumii, ci trebue să meargă mai departe, să o transforme ». (Opere, vol. IV, pag. 306, ed. rusă).

Ştiinţa marxist-leninistă este o învăţătură care se desvoltă în mod progresiv, în baza principiilor care au fost expuse cu 100 ani în urmă, dar care îşi păstrează importanţa lor nepieritoare. Aceste principii sunt luate din viaţa însăşi, nu din speculaţia filosofică abstractă şi străină de viaţă. Facultatea de a se desvolta şi îmbogăţi este un semn al profundei viabilităţi a teoriei marxist-leniniste.

Marxism-leninismul este singura teorie capabilă de a generaliza prezentul, de a prevedea în mod ştiinţific viitorul şi de a lumina astfel partidului şi clasei muncitoare drumul luptei pentru victoria comunismului.

Evadarea din prezent, caracteristică filosofiei burgheze şi camuflată prin raţionamente false, cum că ştiinţa « pură » trebue să fie deasupra agitaţiilor luptei pentru viaţă, înseamnă de fapt frică faţă de analiza ageră, ştiinţifică a realităţilor capitaliste.

Sociologia burgheză arată în mod deosebit de clar frica sa desnădăjduită faţă de analiza ageră şi obiectivă a prezentului şi se ocupă cu elaborarea a tot felul de iluzii reacţionare şi de planuri utopice, destinate să înşele massele populare. In acest sens, este caracteristic articolul sociologului american Queen: « Pot oare sociologii privi în faţă realitatea? ». La această întrebare, Queen răspunde negativ, declarând că realitatea depăşeşte puterile « omului din zilele noastre », adică a burghezului, şi cheamă spre o elaborare mai departe a iluziilor necesare burgheziei pentru întunecarea conştiinţei celor ce muncesc.

In opoziţie cu filosofia şi sociologia claselor exploatatoare, marxismul desvălue în mod teoretic şi ştiinţific forţele motoare şi sensul istoric al evenimentelor. Această particularitate a teoriei lui Marx s'a manifestat în mod evident încă din primii ani ai existenţei marxismului. In condiţiile complexe ale luptei de clasă din perioada revoluţiei din anul 1848, Marx şi Engels, în articolele publicate în « Neue Rheinische Zeitung », au generalizat în mod ştiinţific experienţa luptei revoluţionare a proletariatului, au elaborat teoria revoluţiei socialiste, au formulat sarcinile clasei muncitoare într'o strânsă corespondenţă cu procesul istoric revoluţionar ai cărui participanţi vii şi activi

erau. In operele lor « Revoluţia şi contrarevoluţia în Germania », « Luptele de clasă în Franţa dela 1848 până la 1850 », « 18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte », scrise curând după revoluţie, pe baza unui material foarte recent, imensa experienţă istorică a luptei de clasă a fost generalizată în mod teoretic, servind ca bază pentru elaborarea ulterioară a marxismului.

Numai marxismul dă această posibilitate minunată a generalizării teoretice a evenimentelor care se petrec sub ochii noştri. Inţelegem acum acele exigenţe serioase în domeniul studiului şi generalizării realităţii sovietice pe care le are partidul bolşevic, tov. Stalin, faţă de muncitorii frontului teoretic din ţara noastră.

Partidul cere dela muncitorii frontului teoretic o generalizare ştiinţifică a experienţei construcţiei socialiste, a luptei forţelor progresiste cu forţele reacţiunii pe arena internaţională, generalizarea realizărilor ştiinţelor naturii. Numai pe această cale este posibilă desvoltarea mai departe a teoriei marxist-leniniste.

« In ţara noastră — spune tov. Jdanov — înfloreşte puternic economia şi cultura socialistă. Ridicarea neîncetată a conştiinţei sociale a masselor prezintă din ce în ce mai multe cerinţe faţă de activitatea noastră ideologică. O ofensivă împotriva rămăşiţelor capitalismului se desfăşoară în conştiinţa oamenilor. Cine, dacă nu filosofii noştri trebue să fie în fruntea ideologilor noştri şi să aplice pe deplin teoria marxistă a cunoaşterii, în generalizarea experienţelor uriaşe a construcţiei socialiste şi în rezolvarea nouilor probleme ale socialismului! ».

Principialitatea bolşevică, făţişă, sinceră şi militantă este una din particularităţile calitative cele mai importante ale ştiinţei marxist-leniniste, unul din izvoarele cele mai importante ale influenţei ei ideologice de neînvins. Lenin a arătat că « imparţialitatea » este o idee burgheză, iar atitudinea bolşevică de partid — o idee socialistă.

Burghezia ascunde caracterul de partid al filosofiei sale, deoarece această filosofie apără interesele unei minorităţi infime a omenirii, în dauna imensei majorităţi. Proletariatul declară deschis caracterul de partid al filosofiei sale, care apără interesele tuturor celor ce muncesc. « Imparţialitatea » burgheză, care se dă drept « obiectivism », nu are nimic comun cu tratarea cu adevărat obiectivă şi ştiinţifică a vieţii, deoarece adevărul nu este în interesul burgheziei.

Principialitatea proletară înseamnă o tratare obiectivă, ştiinţifică a vieţii, deoarece adevărul este în interesul proletariatului. Lenin scria că « trebue să ajungem şi să urmărim cu străşnicie, din toate puterile noastre, ca principialitatea de partid să fie nu numai o *vorbă*, ci o *realitate* ». (Opere, vol. XVI, pag. 47 ed. rusă).

Toată viaţa lui Lenin şi a lui Stalin este un exemplu măreţ de principialitate bolşevică, intransigentă, în teorie şi în practică. « Dacă fiecare pas în munca mea pentru ridicarea clasei muncitoare şi în întărirea statului so-

cialist al acestei clase n'ar fi îndreptat spre întărirea și îmbunătățirea situației clasei muncitoare, eu aș socoti că viața mea nu are nici un rost », a spus tov. Stalin.

Principialitatea marxist-leninistă, care pătrunde toată activitatea teoretică și practică a marilor conducători ai clasei muncitoare, cere o luptă neîmpăcată, neîndurată împotriva ideologiei burgheze.

Observând, în discursul său la discuția filosofică, o insuficientă principialitate bolșevică militantă în sensul filosofilor noștri, tov. Jdanov a spus:

« Cine, dacă nu noi — țara marxismului victorios și filosofii ei — trebue să fie în fruntea luptei împotriva ideologiei burgheze descompuse și mârșave: cine dacă nu noi, trebue să-i dea lovitura sdrobitoare? ».

In condițiile socialismului, viața socială se clădește în concordanță cu legile științifice cunoscute ale evoluției societății. In perioada premergătoare socialismului, forțele arbitrare ale desvoltării sociale îi stăpâniau pe oameni, relațiile sociale de producție robiseră pe muncitori, produsul muncii îl stăpânea pe producător. Oamenii nu cunoșteau și nu puteau cunoaște legile desvoltării sociale.

Numai socialismul ne dă posibilitatea să conducem în mod conștient desfășurarea evoluției sociale.

« In economia sovietică — spune tov. Voznesenski — isvorul mișcării și al desvoltării economiei naționale este statul socialist care planifică. El a înlocuit contradicțiile oarbe și forțele mișcării, el rezolvă și lichidează contradicțiile care apar în procesul evoluției economiei sovietice între cerințele crescânde ale societății socialiste și între nivelul atins al producției ». (« Economia de răsboiu a U.R.S.S în timpul Răsboiului pentru apărarea Patriei », pag. 150, 1947).

Statul sovietic, a cărui forță conducătoare este partidul bolșevic, este înarmat cu cea mai avansată și profundă teorie științifică a evoluției sociale, teorie care se înfăptuește acum în viață, realizând visurile de secole ale maselor muncitoare.

Teoria marxist-leninistă — singura teorie care a trecut examenul unui secol întreg de evoluție socială și științifică — este confirmată prin toată experiența sa și și-a dovedit forța de neinvins.

Istoria filosofiei marxist-leniniste este istoria apariției, a desvoltării și a victoriei marei teorii a lui Marx-Engels-Lenin-Stalin, a victoriei câștigate în lupta împotriva ideologiei burgheze sub toate formele sale.

Principiile filosofiei marxiste, caracterizate în politica partidului nostru, au devenit principiile conducătoare ale activității zecilor de milioane de oameni sovietici, care crează o viață nouă. Mișcarea imenselor masse populare, care își transformă viața în mod planificat, pe baza cunoașterii legilor realității, descoperite de filosofia marxistă, ne dă un material nemaivăzut pentru generalizare, favorizează puternica înflorire a filosofiei marxist-leniniste — marea armă a eliberării spirituale și materiale a omenirii.

Studiul filosofiei marxist-leniniste, a istoriei ei, este o școală minunată a educației și a instrucțiunii comuniste, o școală a atitudinii bolșevice, care desvoltă în om calități noi și eminente, ale minții și ale caracterului. Teoria lui Marx și Engels, desvoltată și îmbogățită de Lenin și Stalin, reprezintă culmea desvoltării intelectuale a omenirii, culmea de unde se vede în mod clar, nu numai istoria trecută a omenirii, ci și viitorul strălucit, care aparține comunismului.

V. SVETLOV și T. OIZERMAN

TEORIE ŞI CRITICĂ

ELEMENTE NOUI ÎN POEZIA ROMÂNEASCĂ

Ni se pare util să trecem în revistă o sumă de aspecte noui în poezia românească. Acest lucru se impune şi prin faptul că, în ciuda unui număr redus de volume apărute, în ultimii trei ani poezia este aceea care deţine partea leului din întreaga producţie literară. In adevăr, periodicele noastre în genere, revistele de artă în deosebi, dar chiar şi cotidianele publică regulat nenumărate poezii datorite atât scriitorilor încercaţi, cât şi unei generaţii întregi de tineri poeţi. Putem spune fără teamă de a greşi că nota dominantă o are poezia lirică. Acest fapt îşi are explicaţiile lui şi noi îl vom analiza mai jos. Menţionăm acum numai faptul că în ultimii ani s'a scris poezie de patru ori mai multă şi pe teme cu totul noui, în comparaţie cu orice perioadă a istoriei literaturii noastre. Evenimentele trăite, adâncile transformări structurale intervenite, participarea mai activă a omului de artă la viaţă au determinat această schimbare, care, după cum vom vedea, nu are numai un aspect cantitativ, ci şi unul — subliniem — calitativ.

Poezia din preajma războiului, ca şi din vremea lui, purta o puternică notă de singularizare, de fugă a scriitorilor de viaţă, de teamă de a ataca problemele ei. Lirica românească, ca oricare alta în fază de decandenţă, se manifesta în cadrul strâmt al acelor « eterne tristeţi », al problemelor sufleteşti în cea mai mare parte reduse doar la speculaţii preţioase, ducând direct într'un câmp abstract prin conţinut, ermetic-formalist în formă, adresându-se doar unui cerc închis, restrâns, fără nicio aderenţă cu poporul, cu masele, utilizând un limbaj savant, imagini forţate. Un caracter decepţionist, lipsit de orice perspectivă şi elan de viaţă se degaja din poezia maeştrilor vremii, din versurile formal răscolitoare ale lui Tudor Arghezi, din poezia rece şi cizelată până la mortificare a lui Mihai Codreanu, din lacrimile fascizante ale lui N. Davidescu, din abstracţiunile inumane ale lui Ion Barbu. Ruptura de popor era flagrantă. Exista, nu numai convingerea încetăţenită în unele cercuri că menirea poetului rămâne de a fi trist, ci şi popularizarea tezei că « inima poetului e castelul durerii universale ». Aceasta, bine înţeles, nu se referea la problema esenţială a cauzelor durerii — nedreapta aşezare socială — ci doar la aspectul căutării unor sentimente de tristeţe izvorîte din aşezarea

nenorocoasă a vieţii personale, individuale a oamenilor. Domnea convingerea că nimeni nu are voie să pătrundă în « sanctuarul » poetului, să se ocupe de temeinicia ideilor din poezia lui. Inşişi poeţii alimentau această inepţie, prin permanentizarea desuetului lor « turn de fildeş », iar critica promulga şi ea această poziţie încadrându-se perfect pe linia generală a « artei pentru artă ». Intr'adevăr, dela Titu Maiorescu, la Lovinescu şi apoi la d. George Călinescu (cu excepţia lui C. Dobrogeanu-Gherea şi G. Ibrăileanu) judecarea fenomenului poetic se făcea doar după coordonate strict formale, conţinutul tematic fiind ocolit cu stăruinţă.

Dar acest fel de a judeca îşi avea tâlcul său. El oglindea monopolul exercitat asupra artistului şi a operei de artă, de minoritatea exploatatoare a societăţii în pofida marei sale majorităţi, exploatate. Odată cu întreaga lume capitalistă, România intrase în faza de descompunere a capitalismului, în faza imperialistă. Ca oriunde, şi la noi, acest proces s'a oglindit în decadenţa artei şi a culturii burgheze. Ca şi în alte părţi, am asistat la izolarea artei, la sărăcirea tematică, la descompunerea (chiar savantă) a formelor ei. Numai că acest lucru nu însemna lipsa unei direcţii ideologice în lagărul literaturii decadente. Dimpotrivă, arta burgheză, semănând neîncredere în om, în lupta pentru mai bine, în virtute, servea în totul scopurile menţinerii existenţei, pline de miasme, a unei orânduiri şubrezite din temelii, dar apărându-şi cu disperare poziţiile.

Prin aceasta, la noi ca şi aiurea, arta a părăsit marile idealuri ale lui 1848. Ideile generoase ale paşoptiştilor, oglindite în poezia avântată, revoluţionară a vremii, au fost date uitării. Colbul se aşează şi peste marii realişti Creangă, Caragiale, Coşbuc sau Slavici. Mai mult, maeştrii literaturii noastre erau prezentaţi într'o lumină injustă, critica lor socială ascuţită, îndreptată împotriva orânduirii burghezo-moşiereşti, fiind interpretată cu vădită rea credinţă drept reacţionarism, iar valoarea intrinsecă a operei ca « valabilă numai pentru acele timpuri ». Numai eliberarea din cătuşele dictaturii fasciste şi construirea democraţiei populare în ţara noastră dau posibilitatea proiectării unei lumini obiective asupra trecutului nostru literar, făcând posibilă cercetarea tezaurului moştenit, în lumina unei învăţături bazate pe ştiinţă. Critica literară de astăzi caută a se inspira, şi trebue să se inspire, din singura teorie ştiinţifică, din concepţia asupra lumii a clasei muncitoare: dialectica materialistă.

Lenin spunea:

« Marxismul şi-a cucerit însemnătatea istorică universală ca ideologie a proletariatului revoluţionar prin aceea că el, marxismul, nu a înlăturat câtuşi de puţin cele mai preţioase cuceriri ale epocei burgheze, ci dimpotrivă, şi le-a însuşit şi a prelucrat tot ce era mai de preţ în desvoltarea de mai bine de două mii de ani a gândirii şi a culturii umane. Numai munca ce va urma pe această bază şi în aceeaşi direcţie, însufleţită de experienţa (practică) a dictaturii proletariatului... poate fi recunoscută drept desvoltare a unei culturi cu adevărat proletare » (*Opere*, vol. XXV, ed. rusă).

Inarmat cu teoria marxist-leninistă, criticul de artă, omul de artă capătă uimitoare posibilități de cunoaștere, de adâncire și analiză a fenomenelor, a faptelor, el poate prevedea evoluția lor.

«Studiind legile desvoltării societății omenești, Marx a înțeles că este inevitabilă desvoltarea capitalismului care duce la comunism și, fapt principal, el a dovedit aceasta pe baza celei mai precise, celei mai detaliate, celei mai aprofundate cercetări a acestei societăți capitaliste, cu ajutorul însușirii depline a tot *ceea ce* ne-a dat știința anterioară». (Lenin, vol. *Opere*, XXX).

Felul de lucru a lui K. Marx este însă critic. Iată cum ni-l înfățișează V. I. Lenin:

«El (Marx) a prelucrat în mod critic tot ce a fost creat de societatea omenească, nelăsând să scape atenției sale niciun punct. El a prelucrat, a supus criticei, a verificat prin mișcarea muncitorească tot ce a fost creat de gândirea omului și a tras concluziile ce nu le puteau trage oamenii îngrădiți de limitele burgheze, sau legați de prejudecățile burgheze» (Ibidem).

Călăuziți de această teorie, trebue să verificăm întregul nostru patrimoniu literar, iar analiza fenomenului artistic actual trebue făcută pe temelia solidă marxist-leninistă, spre binele omului de artă, a operei sale și, în ultimă socoteală — și acesta e esențialul — spre bine poporului. Căci:

«Arta aparține poporului. Prin rădăcinile ei cele mai adânci ea trebue să pătrundă în însăși grosul maselor largi muncitoare. Ea trebue să fie pe înțelesul acestor mase și iubită de ele. Ea trebue să unească simțirea, gândirea și voința acestor mase, să le ridice. Ea trebue să ridice artiști din sânul ei și să-i desvolte». (Cuvintele lui Lenin, adresate Clarei Zetkin).

Acesta e rolul activ în societate, pe care trebue să-l aibă arta și oamenii ei. Lucrurile se referă deci în primul rând la literatură.

S'a spus de multe ori că arta e ideologie, adică sistem de vederi finite cu privire la diferitele fenomene ale vieții. In analiza poeziei ultimilor trei ani ne vom călăuzi de acest principiu, după cum îl vom aplica și în cercetarea liricei și epicei mai vechi. Cert este că poezia românească de până acum trei ani a exprimat cu precădere ideologia claselor exploatatoare, fie că avea sau nu colorit fascist, fie că ea se datora condeiului lui Radu Gyr sau inspirației lui Lucian Blaga. Este adevărat că și în trecut au răsunat voci împotriva claselor dominante. Versurile lui Neculuță, ale lui A. Toma, poeziile scrise în închisorile moșierimii românești chemau la luptă. Poeții mai tineri antifasciști au ridicat deasemeni glasul lor protestatar (M. R. Paraschivescu, A. Baranga, etc.). Dar ei înșiși veneau din sânul lumii burgheze și, vrând nevrând, poezia lor purta amprenta decadentismului, dând naștere unei poezii bogată în abstracțiuni, formalistă și egocentrică în fond.

Și cu aceasta ne întoarcem la temă. Spuneam că nota dominantă a poeziei ultimilor trei ani este lirică. Socotim că precumpănirea poeziei lirice se explică prin oglindirea subiectivă a frământărilor istorice: poetul este covârșit de ecoul pe care transformarea socială îl are în însăși prefacerea personalității sale.

Scriitorii își însușesc treptat un fel nou de a privi viața. Probleme noui li se pun. Dintr'odată, strada a irupt în atelierul lor de lucru. Dintr'odată, ei descoperă un univers nou. Privesc, caută să înțeleagă. Unii fac efortul de a da totul la o parte, de a se întoarce în semiobscuritatea unei camere mirosind a mucegai. Dar storurile se ridică violent, soarele bate în geam și ulița cântă, sburdă, suduie, se încordează, luptă, *trăiește*. Poeții ascultă, nu fără uimire, cum modul lor personal de a răspunde se schimbă. Uimiți de ce văd în afară, ei sunt preocupați totuși de ecoul produs în inima lor. Ca niciodată până acum, fiecare din poeții mai vechi socoate necesar de a da un poem în care să înscrie crezul său, un fel de «ars poetica» însemnând un hat în devenirea lui.

Vom verifica toate acestea cu texte în mână. Dar, înainte de a trece la cercetarea lor, socotim necesar a semnala câteva elemente, care ne vor sluji drept călăuză. Socotim că lirica este redarea în imagini a vieții interioare a omului. Dar și liricul caută elemente de generalizare a stărilor date. Când va reda sentimente, stări, — poetul va tinde spre generalizare, va tipiza fenomenele vieții. Aceasta înseamnă că oricât s'ar vorbi de stări sufletești «personale», prin însăși faptul că, tipărită poezia oferă cetitorului tipizări, ea îl influențează într'un fel oarecare, îi transmite, odată cu emoția artistică, și ideea călăuzitoare a poemului. In acest mod poezia lirică însăși, participă și ea la formarea de opinii, la îndrumarea gândirii, la orientarea cetățenilor, a maselor. Prin urmare, poezia lirică, la fel cu oricare alt gen de poezie, transmite vederi, opinii, îndrumări oamenilor, și ca atare rolul ei e activ în societate. Deci analiza unei poezii lirice trebue făcută «la temă», intrând în fondul stărilor sufletești înfățișate, studiind concluziile poetului, — respectiv verificând răspunsul pe care-l dă un răsunet aparent afectiv, deliberat de fapt, problemelor ce-l frământă pe poet și pe oameni. Și atunci, este clar că în analiza unui poem liric ceea ce interesează este gradul în care poetul se plasează, sau pe linia îmbrățișării marilor idealuri ale omenirii, a ideilor generoase eliberatoare, sau dimpotrivă, vărsând lacrimi sfâșietoare pe ruinele unei lumi care se duce, încearcă conștient sau nu reținerea în loc a Istoriei.

Punând astfel problema, socotim că, în cercetarea unui poem liric sunt necesare trei elemente:

a) Precizarea stării lirice a poetului, mobilul poemului, atmosfera în care a fost creat, influența mediului, etc.

b) Precizarea dimensiunilor frământării poetului, adică valoarea și adâncimea lor, natura lor, în ce măsură reflectă stări mai vaste, interesând mase numeroase, puterea emoției, etc.

c) Gradul în care poetul, prin tema dată, se leagă de viață, măsura în care, prin ideile exprimate, participă activ la desfășurarea ei, cu alte cuvinte sarcina socială pe care și-a pus-o poetul în clipa când a gândit și a realizat poemul.

Analiza poemelor cere abordarea acestor trei elemente şi nu este permisă ignorarea vreuneia din ele, dacă dorim ca cercetarea să fie completă, ştiinţifică, deci obiectiv justă.

Noi spuneam că lirica e înfăţişarea în imagini a vieţii interioare a omului. Am subliniat însă şi caracterul ei activ, felul în care ea influenţează opiniile oamenilor; deci ne-am pus sarcina să determinăm, atunci când facem analiza critică, în ce fel creaţia cutărui sau cutărui poet ajută omul să cunoască viaţa în lumină adevărată, în mersul ei ascendent, în devenirile ei, în spiritul celor mai avansate idei ale timpului nostru. Să vedem, deci, în ce măsură poezia lirică actuală este factor activ în construcţia lumii noui, a democraţiei populare.

Vorbind despre literatura sovietică, A. A. Jdanov spunea în August 1946:

« Leninismul acordă literaturii noastre o uriaşă importanţă în ce priveşte transformarea socială. Dacă literatura noastră sovietică ar fi admis micşorarea acestui mare rol educativ — asta ar echivala cu o desvoltare de-a-'ndaratelea, cu întoarcerea spre « epoca de piatră ».

Este vorba, evident, de literatura sovietică, literatură care are un activ de 30 ani de existenţă a socialismului. Credem însă că aceste cuvinte sunt perfect valabile pentru literatura acelor ţări şi pentru opera acelor scriitori, care, rupând cu lumea veche, păşesc cu hotărîre pe drumul făuririi unei vieţi mai bune tuturor oamenilor muncii. Socotim că asemenea ţară este şi România, şi că mare parte din scriitorii noştri s'au angajat pe acest drum. Dar aceasta înseamnă că scriitorii noştri trebue să se conducă şi în poemele lirice de probleme puse conştient. Ei trebue să caute a învăţa pe oameni cum să privească şi să aprecieze realităţile vieţii, ei trebue să caute a generaliza, a tipiza şi a prinde în tipare poetice sugestive toate stările de spirit noui, frământările, elanurile şi năzuinţele ce încolţesc în conştiinţa contemporanilor lor. Dar aceasta presupune, evident, nu o aglomerare mecanică, o inscriere, o înregistrare a oricăror stări şi frământări, ci o analiză şi o selecţionare a lor. Şi atunci, dacă vorbim despre realităţi care se oglindesc în conştiinţa oamenilor, este necesar să cunoaştem realităţile, să ştim a surprinde toate elementele, mugurii devenirilor, să înţelegem atitudinea omului faţă de ele. Cu alte cuvinte, pentru a nu greşi, să ne dăm seama că realitatea nouă trebue să se oglindească în lirica noastră printr'o nouă atitudine faţă de viaţă şi de problemele ei (morală, patrie, datorie, conştiinţă, iniţiativă, muncă, abnegaţie, etc.). Suntem deci martorii activi ai stabilirii unui nou sistem de judecare, de apreciere ideologic-emoţională a fenomenelor, corespunzător timpului pe care-l trăim. Este clar că un atare sistem va corespunde gândirii înaintate a părţii celei mai active, mai pozitive, mai bune a societăţii noastre, că el va corespunde scopurilor mai apropiate şi mai îndepărtate, pe care această parte a societăţii şi le propune.

Care sunt realităţile noastre? Transformarea structurală a ţării dintr'un regat burghezo-moşieresc în republică populară ale cărei temelii noui sunt

consfinţite prin Constituţia votată în Aprilie 1948. In domeniul politic, economic, social şi cultural aceste schimbări au permis d-lui Gh. Gheorghiu-Dej, secretar general al Partidului Muncitoresc Român, să sublinieze la Congresul P.M.R din Februarie 1948:

« Republica Populară este forma de Stat prin care noi mergem spre realizarea măreţului ţel: desfiinţarea exploatării şi a claselor exploatatoare şi instaurarea orânduirii socialiste în ţara noastră ».

Acestea sunt realităţile, acestea scopurile. Rămâne să vedem în ce măsură poezia noastră le exprimă, în ce măsură elanul de luptă şi muncă, avântul întrecerilor şi al muncii voluntare, dragostea de ţară şi respectul pentru om, pentru munca şi drepturile lui, sentimentul de ură faţă de duşmanii imperialişti şi mândria pentru forţa creatoare a poporului nostru, au devenit izvor de inspiraţie, de orientare a liricilor noştri. Rămâne de cercetat în ce măsură drumul istoric parcurs în aceşti trei ani, aducând atâtea schimbări în felul de a fi al oamenilor din ţara noastră, s'a oglindit şi în poezia lirică românească.

II

Avem în faţa noastră un vast material: nenumărate poeme, scrise în trei ani şi mai bine, de poeţi tineri şi vârstnici, consacraţi unii, păşind timid în literatură — alţii. Nu vom analiza separat pe cutare poet, nici cutare poem. Vom utiliza materialul în genere, pentru a trage câteva concluzii. Ceea ce se impune însă din capul locului este deosebirea între poeţii de mai de mult şi tinerii care intră astăzi în literatură. Primii, în luptă grea, interioară, cu moştenirea unei şcoli vechi, a temelor de izolare, de tăiere a firului de păr în patru, de estetizare până la scop în sine a unor fenomene fără importanţă luptă împotriva prizonieratului formalist, împotriva moştenirii hermetice şi suprarealiste; ceilalţi, avântaţi cu experienţa vieţii şi luptei, cu o cunoaştere « la cald » a realităţilor, veniţi din massă, plini de idei, de teme noui, dar lipsiţi de cunoaşterea technicei poetice, a meşteşugului poetic dacă ne este îngăduit să ne exprimăm astfel.

Lirica primilor suferă de un egocentrism excesiv. Ţi-se pare că au revenit acele vremuri când poetul, socotindu-se centrul universului, nu numai că se plasă pe sine în miezul lucrurilor, dar se cântă, se alintă în fel şi chip. Fenomenul este cauzat de rămăşiţele mentalităţii ce domina vechea poezie românească, în care hipertrofia eului era maladiv cultivată. Lucrurile au mers până acolo încât, între 1936—1939 a putut apărea revista intitulată « Eu şi Europa », marcând astfel, nu atât o valoare, cât o mentalitate.

Astăzi îl regăsim încă pe Miron R. Paraschivescu publicând în « Contemporanul » din Noemvrie 1947 următoarele versuri:

In toată lumea numai eu mă întorc,
Numai eu rămân mereu neschimbat.

Și mai jos:

Eu sunt singur mereu acelaș
Și sânt oricând,
In orice loc,
în acelaș loc,
de două, de trei, de o sută de ori.

In altă parte

Privesc în toate părțile: sunt singur...
Singur ca Dumnezeu.

Toate acestea contrastează frapant cu încheerea poemului, în care poetul afirmă:

Și eu sunt un cântăreț adevărat,
Eu nu cânt ca să mă amuz,
Eu am răspunderea acestor cântece,
după cum am răspunderea tuturor cântecelor lumii.

Acelaș lucru se desprinde din poemul « Vacanța » de Nina Cassian (« Contemporanul », August 1947). Aurel Baranga, în poemul închinat lui Gh. Dimitroff vorbește de sine, până la penibila impresie că a utilizat tema doar ca pretext, iar în poemul antiimperialist « Vocea Americei » (« Revista Literară », Noemvrie 1947), începe cu o introducere de 46 versuri, în care se prezintă pe sine, încheind candid:

O, nu vă mirați de această lungă biografie
Mi-se pare neapărat necesară...

și, în consecință, continuă a vorbi despre sine, fără ca să fi fost nevoie pentru temă, pentru poem și, la fel, pentru realizarea tehnică a poemului.

Departe de noi gândul de a propovădui scoaterea poetului ca atare din poem. Constatăm doar rezidul exagerării acestui lucru, în așa măsură încât e pe cale de a diforma ideea cea mai bună, cauza cea mai generoasă. Cert este însă că poeții fac serioase eforturi pentru a rupe cătușele magice ale acestei metehne. Cum vom vedea, mulți dintre acești poeți au și realizat lucruri remarcabile, iar Cicerone Theodorescu, Eugen Jebeleanu, Mihai Beniuc, etc., au pășit hotărît pe linia ruperii unei tradiții bolnăvicioase. E greu, fără îndoială, să rupă rădăcinile adânc implântate de o școală, de o mentalitate, de un mediu anumit, dar rămâne cert că fără o eliberare de trecutul apropiat, când în formația poeților noștri domneau Barbu, Arghezi și Bacovia, nu se va putea trece la atacarea frontală a nouilor teme, atac care cere și arme noi, potrivite sarcinei asumate.

De altfel, confuzia, temele cețoase, profilate în umbră, tristețile nelămurite n'au părăsit încă paginile revistelor. Găsim astfel în « Pădurea cu sombre » (Febr. 1947) a lui M. R. Paraschivescu versuri ca acestea:

Mai umblu uneori prin pădurea de ceață...

sau

Ecoul morții rece mai stărue în gol...

sau

Vă spun eu, cântăreț prin toate călător
Ce știu cereşti oceane ori subterane lumi...

Și chiar când vrea să redea viața și victoria ei, în acelaşi poem recurge la versuri ca:

Iar uneori când vântul pe piscul meu nu suie
Aud cum crește mușchiul pe doi îndrăgostiți
Imbrățișați în noapte, eterni, ca o statue ».

Aceleași observații se pot face poemului lui Radu Boureanu, « Eram 7 » — (« Contemporanul », 20 Sept. 1946), în care tema este tratată în așa fel, încât cetitorul mijlociu se întreabă care a fost ideea, ce vrea să spună autorul?

Veronica Porumbacu semnează, în Dec. 1946, următorul poem:

Pe trotuare stâlpii aleargă hai-hui.
Strada-și împreună calmă brațele.
Omul aleargă în căutarea nu știu cui.
Drept la mijloc, fin colocviu, rațele.
Poșta vântură vești și povești.
Orizontul mângâie timid, pupilele.
Omul foarfecă drumul cuiva: spune, tu ești?
Din fereastră râd pe furiș zambilele.

Iți vine să spui: drăguț! Dar în fond, în afară de un instantaneu oarecare, ce spune acest poem? Atât a văzut autoarea în sufletul oamenilor, la încrucișare de drum? In 1946?

Ori, poemul acesta nu e întâmplător. Căci iat-o pe V. Porumbacu, buna traducătoare a lui Aragon, semnând în Febr. 1948, în « Flacăra », sub titlul « Nocturna »:

Scârțâie osiile Carului Mare,
Pe plaiul cu pietre albastre
Gonind armăsarii stelei polare
Incalecă nopțile caste.

— Iși hurducă 'n drum coviltirile cerul,
Povârniș unde n'au mai fost pași
Și cad în căldările în care a strâns gerul
Odată ghețari fugăraşi,
Când vuetul roților sparte 'n cădere
Alungă ecou în pământ,
Cu capul pe spate, îmbrățiș cât cere,
Ca arbore-al vieții, ca vânt.

Ce vrea să spună poeta? Să ne dea impresia unui cer de noapte pe care-l admiră în drum? Şi pe urmă? Să ne sugereze viaţa, mişcarea? De ce îmbrăcarea acestora într'o formă semi-hermetică? Sau, poate, tocmai pentrucă însăşi autoarea ne-a arătat în poeme clare, sonore şi valoroase că, atunci când îşi pune o temă precisă, ştie să scrie frumos.

Lipsa de perspectivă, şovăiala şi desaxarea ideologică au făcut-o pe Nina Cassian, de pildă, să semneze în « Contemporanul » (Ian. 1947), sub titlul « An secetos », versurile sumbre:

Groaza cu ochii de apă
S'a deghizat într'o fată
Cine o vede odată
De sărutare nu scapă

Muma cu şapte feciori
Nu-i lasă seara pe drum
Groaza cu ochi mâncători
Trece şi flueră fum

Laptele scade 'n hârdău
Pâinea în mâini se fărâmă
Cel mai sălbatec flăcău
Poarta de lemn o dărâmă

Colo 'n culcuş de urzici
Şade frumoasa pe brânci
Nara nu-i roşie nici
Pe cât sunt ochii de-adânci

Când sărutarea-i în toi
Toaca porneşte a bate
Sângele fuge 'napoi
Frânte călcâie 'mpuşcate

Haite de frunze îi latră
Vântul — pieziş — să-i despartă
Crunt pârjolită în vatră
Pasărea inimii-moartă

Muma boceşte 'n ulcior
Zece cu zece cât fac?
Cel mai nevârstnic fecior
S'a spânzurat de copac

Şi asta, în vremea când bătălia împotriva urmărilor nefaste ale secetei era în toi, când de nicăieri nu putea veni ajutorul, decât din efortul conştient al poporului nostru, înfruntând curajos greutăţile. Nu acest efort, nu măreţul sprijin sovietic a cântat atunci Nina Cassian, ci jalea, demoralizarea, lacrimile, groaza. De ce? Pentrucă pârjolul îi sugera mai mult, pentrucă nu e înţeles încă *omul* şi nici că el e mai puternic, când vrea, şi poate orice, când e conştient.

Versuri de tip vechi, pe temă sentimentală, închisă, schimonosită, într'o formă quasi-hermetică a tipărit şi Aurel Baranga în Decemvrie 1946 (« Contenporanul »). Iată două mostre:

NOCTURNA

Au trecut umbrele cu ochii de fată
Îţi aminteşti povestea neterminată?

Pianul a închis în întuneric o taină
Fotoliile vechi amintiri
Liliecii aninaţi de haină
Perechi înlănţuite în alte priviri
Şi vocile pădurii în care n'ai umblat niciodată.

Nopţi furişate prin lungi coridoare
Aici a sucombat un lord de podagră
Flaconul dospeşte o veche otravă
Fugim, fugim peste câmpuri
Mi-eşti dragă.

VALS TRIST

Nu, să nu te 'ntorci să priveşti
Apele negre de păcură moarte
Salonul cu şapte oglinzi
Să nu te apleci să cuprinzi
Apele negre să nu te poarte
(Mâinile să nu le 'ntinzi)
Viaţa e aici lângă tine
Ca o carte.

Ştiu, vom trece şi noi, vom pluti
În marea rotire a fructelor coapte
Valsul acesta îl dansăm — cine o fi
Dominoul cu gluga de noapte?

Nu, să nu te 'ntorci să priveşti
Trec umbrele, trec umbrele repezi
Odihnim visele sub zăpezi
(Numai viaţa s'o mângâi, s'o crezi)
Valsul e aici, e departe
Sunt mereu lângă tine
Ca o carte.

În acel Decemvrie viforos, de victorie şi de început de luptă nouă, asta a văzut şi a scris un poet, angajat prin munca sa, prin convingerea sa, încă abstractă, în dreptatea cauzei clasei muncitoare. Teme vechi, vers închis. Cui se adresează autorul, cui se tânguie? Şi ce soartă au aceste poeme în drumul furtunos, înainte, al vieţii?

Nu v'ați pus întrebarea: de ce oare multe poezii, scrise cu vizibil talent, se uită curând, nu se mai citesc, nu se memorizează? Unii poeți sunt gata a da imediat vina pe cetitori. Alții se mint pe ei, în mod naiv: «nu-i înțelege lumea și doar peste zeci de ani vor reveni». Practic însă, lucrurile stau altfel. In țările unde puterea se află realmente în mâna poporului și nu unde există ostracizarea poeziei și a poetului pentru ideile înaintate, progresiste, pe care le exprimă, aceste poeme sunt uitate fiindcă nu corespund cerințelor maselor, nu răspund năzuințelor lor. Când citești asemenea versuri ai impresia că s'a deschis un scrin vechi, și că au ieșit la iveală niște hârtii gălbejite de vreme, că cine știe ce bunică uscată pomenește lucruri trecute, neinteresante. Dar de ce nu ai asemenea stare când asculți versurile lui Pușchin, Heine sau Byron? Pentrucă ele rămân vii, legate de marile probleme și năzuinți omenești, pentrucă libertatea, omul și viața sunt prinse în linii uriașe, eterne. Nu e motiv de mirare că unele poezii (și cât de multe!) trec neobservate sau se uită repede, dacă nu sunt legate viu de ziua de azi, de ziua de mâine. Se știe, în schimb, câtă circulație au avut, cum se cântă și azi poemele scrise de anti-fasciști în închisori, iar poezia tânără, constructivă, a zilelor noastre, cunoaște cetitori și ascultători, trece din gură în gură, cum nu s'a mai întâmplat vreodată în această țară.

III

Poate tocmai de aceea, mulți dintre poeți au crezut necesar de a-și preciza poziția lor față de viață, de vremurile noi. Unii au făcut-o public, în declarații, cuvântări, articole de gazetă. Alții, în poeme. E caracteristic însă felul în care au scris. Cei mai în vârstă, veniți din lumea tradiției decadaente, în semn de ruptură cu ea, cei tineri sub formă de manifest, chemând «armata poeților» să-și însușească poziția lor, a tinerilor, poziție de luptă, de viață.

Pentru prima categorie, citām «Testament», de Radu Boureanu («Contemporanul», Oct. 1946):

«Intorși lângă albastrul chin,
Spărgând umbrele ferestre

Unde mai geme timpul gros
al nesimțirilor terestre
Intoarceți-vă cu soldații pe care îi ascunde norul

cu scorpia și cu săgetorul
Și deschizând în cer ferestre ce eu la anii douăzeci
Strigați să plece de sub streșini vâscosul zbor de lilieci.

Sau iată-l pe Virgil Gheorghiu, semnând, la 9 Febr. 1948, poemul «Arta poetică» pe care-l încheie astfel:

«Sădind gândire vie în țara desrobită,
Condei și arătură aduc rodul de mâine
Steag roșu se 'mplântă 'n vinuri ca drojdia de pâine.
Te-aștept, cântare nouă, și fii bine venită!

Incisiv, concret, sub titlul «Artă poetică», Marcel Breslașu, semnează, în Septembrie 1946, versurile:

Motto: «Mult e dulce...»

Nu e dulce, nici frumoasă
limba care-o scriu,
limba-aceea armonioasă
nu mai vreau s'o știu!

Limba galeșă, lălâie
scrisă până-acum
eu aceea să rămâie
cei de peste drum...

Că-i făcută ca s'adoarmă
inimă și gând,
viersul nou izbește, sfarmă,
stavilele 'n rând

Aspră, dură, dârză, ruptă
este vorba mea:
tace inima 'ntreruptă
când cuvântă ea.

A mulțimilor durere
trebue s'o cânt
și pe buze-aduce fiere
fiece cuvânt.

Graiu cu aspru gust de coarnă
mers'am să culeg,
ca să fie steag și goarnă
neamului întreg.

Graiu din graiul suferinții
celor «proști dar mulți»...
Strânge pumnii, strânge dinții
frate, când l-asculți!

Peste fluvii de mânie,
peste munți de dor,
zvârl sămânța asta vie,
nouă tuturor.

Și mai lămurit este Aurel Baranga, în sugestivul «Poem de brigadă» («Scânteia», Febr. 1948), cu următorul final:

«Și atunci — la naiba tângueli muierești!
E timpul ca poeții să vadă
Nu lumea din dosul închisei ferești
Ci lumea cea nouă ce naște 'n brigadă.

E timpul să cântăm brigadierii eroi
Fiindcă timpul, tovarăși, sunt ei, suntem noi.

Aci sună un angajament, o etapă de drum. Este clar că poetul a hotărît, a ales. Şi nu simplu cerebral, ci adânc, organic, prin şi pentru poezia lui.

Interesant aspectul aceleaşi probleme la poeţii generaţiei mai tinere. De pildă, Victor Tulbure, semnând în « Flacăra », Februarie 1948, poemul « Vioara Roşie », încheie astfel:

« In spre zori, către zori, zarea e roşie
Paşii mei se vor pierde prin lume.
Port în mâini o vioară roşie.
Cântecul meu nimeni n'o să-l sugrume ».

Acelaş, e încă mai clar în « Manifest către poeţi » (Flacăra, Martie 1948):

Să cântăm tovarăşi poeţi pentru azi
şi vor râde pruncii cu soare 'n obraz
şi va creşte din farini bucurie şi pâine,
şi 'n toate grădinile ramuri de pace.
Pruncii să zburde şi să se joace . . .
Vom strânge în suflet toate hambarele!
Vor râde 'n lumină toate priodoarele!
Vor creşte 'n caiete păduri de cuvinte
Republica noastră va merge 'nainte.
Aburesc în fereastră noui dimineţi.
Spre soare! Spre soare tovarăşi poeţi!

La rândul său Cristian Sârbu (« Cuvinte noui », Flacăra, Februarie 1948), scrie în acelaşi sens:

« Cuvinte de flori, de fluturi, de sălcii,
N'avem ce face cu ele.
Ne trebuesc cuvinte mai înalte, mai grele —
Cuvinte de stejari
Să ne vorbească despre fapte mari,
Despre pionierii voinici ai muncii
Plecaţi la drum
Să curețe cărările timpului
De fantazme, de spini şi de fum ».

Cu toate stângăciile formale, cu toate că limba e săracă, greoaie, ideea apare clară: imagini noui, poezie nouă, pentru viaţă nouă.

In aceeaşi lună, tânărul poet ploeştean Noe Smirnov semnează în « Flacăra » un « Manifest pentru întâmpinarea primăverii »:

Hei şcolare — îmi spun —
Timpul e bun
de citit
de socotit
de muncit;

hei, poete
pregăteşte-te;
fratele cel mic ţi-a ascuţit condeiul
Şi 'n joaca lui musteşte
primăvara cea nouă;
ascultă prin dimineaţă
cântecul pavajului
sub paşii schimbului dela şase;
vestea sirenelor îmbrăţişând cartierul;
la prânz vei mânca împreună
cu părinţii şi fratele cel mic,
în amurg te aşteaptă
o fată simplă cu ochi albaştri;
hei, poete
viaţa clocoteşte, clocoteşte;
se cuvine
să-i smulgi cântecul cel mai frumos.

Accente asemănătoare găsim în « Cântec de înfrăţit » al tânărului Dan Deşliu, în « Nu ne aşteaptă vremea » al lui Gh. Zaharia, în « Indemn către poeţi » al lui Ştefan Careja, în « Poemul pentru azi şi mâine » al lui Nicolae Nasta, în « Steaua Roşie, inima mea » al lui George Dan, etc. Se desprinde din aceste citate prezenţa tineretului în viaţă, sudura cu ea şi îndemnul pentru oglindirea realităţii în cântec. Pentru tineri nu se pune problema lichidării balastului formalist (cu toate că ici-colo există nu numai influenţe, dar şi serioase greşeli) ci a felului mai plin, mai sugestiv al reprezentării acelor frământări cărora le sunt nu martori ci participanţii, activ angajaţi. Drumul lor însă nu e simplu, căci plini de idei şi de imagini ei se lovesc de alte piedici: superficialitatea, lipsa de cultură, retorismul, etc. Dar asupra acestora vom reveni.

IV

Poeţii noştri au făcut o serioasă cotitură spre viaţă, către realitate. Această constatare se desprinde din inventarierea temelor, realitatea constituind sursa de inspiraţie a celor mai mulţi dintre ei. Dacă în anii dictaturii şi în primul an după 23 August tema esenţială era cea a libertăţii (Beniuc, Corbea, Cicerone Theodorescu, E. Jebeleanu, M. R. Paraschivescu, etc.), acum tema esenţială e *munca*, munca conştientă, constructivă, deschizătoare de drum. Voluntariatul, întrecerea, şantierul, brigada, sunt îndrăgite de poeţii noştri. Alături de aceasta însă, găsim poemele eroice consacrate luptei clasei muncitoare, poporului, fruntaşilor acestei lupte, celor căzuţi pentru pace şi democraţie; luminoasei figuri a lui Lenin sunt consacrate multe poeme. Republica e cântată în nenumărate poeme, ca şi dragostea pentru omul simplu, muncitor. In acelaşi timp, întâlnim poezii antiimperialiste, cu ascuţişul critic, de demascare, îndreptat împotriva falsei democraţii occidentale, ascunzătoare a neofascismului şi a poftelor imperialiste.

Este vădită *tendința*, dacă nu și ancorarea precisă în realitate. Avem în față un maldăr de poeme închinate voluntarilor, muncii de pe șantiere. O mlădiță nouă în devenirile țării noastre, un fapt fără precedent, leagăn al zilei de mâine, loc de făurire a omului nou. O realitate, departe însă de a se fi generalizat în așa măsură, încât să devină o permanență în conștiința tuturor. Unii poeți au sesizat just rolul șantierelor, viitorul brigăzilor, însemnătatea lor. Iată pe Eugen Jebeleanu semnând poemul « Pe dealul vânturilor » (Flacăra, Febr. 1948).

Extragem:

Cei vechi au rămas în vale,
Departe. In Valea regilor.
Vă știm, vă cunoaștem.
Voi sunteți guzganii de aur.
Dar noi, aici la mii de metri depărtare,
Noi naștem
Sub schelele albastre ale cerului
Lumea cea nouă . . .

și în încheiere:

Departe, 'n vale,
La sute de văzduhuri depărtare,
Lumea bătrână 'și numără, murind
Solzii de aur și solzii de argint.
Incolăcită moare și 'ncearcă
Să-și tăinuiască moartea sub un nor
Dar sus pe deal aud
Cum aștrii viitorului
Zornăie 'n pumnii brigadierilor.

Același simț de înnoire regăsim în « Poemul de brigadă » a lui Aurel Baranga.

Citām:

Hei, oprește-ți timpule telegarii, armăsarii
Să cânt în baladă Românii, Maghiarii
Să cânt în noua mea baladă
Munca vlounlară de brigadă

Și apoi:

Fiindcă de acolo
Din șanțurile ce ocolesc mărunte dealuri
Din șantierele ce îndiguie neprielnice maluri
Din schela ce înalță orașe, grădini,
Cu o nouă temelie și alte lumini
Din brigăzile de muncă voluntară
Simț cum naște lumea a doua oară.

Dar nu toți poeții au înțeles acest lucru. In al său « Ritm de muncă pe dealul vânturilor » (Contemporanul, Febr. 1948) Nina Cassian notează:

Munca bună, voluntară
Pune suflet peste țară.
Munca nu-i pentru boieri,
Azi e astăzi, nu e ieri.

In ritm de cântec popular, idealizând munca și nu scopul ei, luând cu ușurință efortul depus, autoarea — cu toată aparența de voioșie și antren — nu adâncește fenomenul. Găsim totuși locuri frumoase și încercări de umanizare, în contrast cu poemele altora, abstractizând munca până la efort mecanic.

De altfel, se poate observa că poezia încă nu a atins nivelul necesar pentru a reda ideea de brigadă și muncă voluntară. Nina Cassian o recunoaște franc în « Cântec pentru Agnita-Botorca »:

Dați-mi aripi albe să zbor ca
Păsările, cântecele, flamurile,
Să pot ajunge trunchiul și toate ramurile
Omeneștii minuni dela Agnita-Botorca.

Autoarea simte dintr'un început că nu va putea reda toată măreția realizării omenești. In poezie însă, nu poți împrumuta . . . ori cât ai cere, aripi. Trebue să ți le făurești. Lipsă de talent, deci? Nu. Necunoașterea încă amănunțită, la fața locului, adică, a realității în toată grandoarea ei.

Și aci voiam să ajungem. Sunt poeme de valoare reală, sunt unele de frumusețe remarcabilă. Dar ceea ce se desprinde categoric e faptul că poemele sunt în majoritate abstracte. Se cântă munca și efortul adesea mecanic, se cântă *ideea de om*, nu omul viu, concret. Acest lucru îl vom observa la Jebeleanu, la Nina Cassian, la M. Breslașu (« Cântec pentru azi »), la Baranga, la Sebastian Agnezia (« Castelul brigadierilor ») și, parcă sugestionat de ei, Corneliu Russu va sintetiza aceasta în versurile poemului « De la Ceanul-Mare » (Scânteia, 1 Martie 1948):

Țară, cunoaște-mă și tu,
N'am nume, n'am avere, n'am nimic,
poate sunt mare sau mic,
poate sunt crescut în grajd sau aiurea,
de aceea n'am nume pentru tine.
N'am nume pentrucă sunt al mulțimilor,
sunt frate cu toți oamenii,
cu munții, cu văile, cu codrii, cu soarele
Tălpile mele s'au ros de atâta umblet
căci am căutat dreptate . . .

Dar acei care au căutat dreptate n'au fost impersonali. Doar ilegalitatea îi făcea să-și ascundă identitatea. Brigadierii n'au nume? Dimpotrivă, ei au nume, față, viață și biografie. Ei au un trecut, un prezent, un viitor mai ales, sunt fiecare în parte un om conștient, un ziditor, cu munca sa, cu inteligența

sa, în cadrul marei realizări. A depersonaliza voluntarii, înseamnă a nu înțelege nimic din marea schimbare care se petrece, făuritoare de oameni noui. Până aci însă n'au ajuns poeții noștri. Pentru ei, deocamdată, efortul rămâne colectiv, doar fructul unei mase cenușii. Și cu toate că ei vorbesc de omul nou, încă n'a apărut *eroul*, tipul, sintetizat în poem, al brigadierului.

Cum să ne explicăm această abstractizare? In primul rând prin origina însăși a poeților, care, în majoritate, provin din intelectualitatea mic-burgheză. Ei nu cunosc cum se cuvine masele, ei nu știu cum este muncitorul la lucru, la odihnă, la necaz, la bucurie, în avânt, în efort. Și chiar dacă au fost « pe teren », n'au apucat să vadă decât aspectul general al muncii, fără a fi pătruns, nu numai în amănuntele ei, dar și în sufletul fiecărui brigadier. De aci și lipsa eroului, a tipului sintetizat. Apoi, scriitorii de proveniență mic-burgheză menționați, chiar dacă sunt avântați, încălziți, se arată mai de grabă dispuși a idealiza tocmai ceea ce nu este scop. Astfel, îi vedem parcă înclinați să divinizeze munca, trecând prea ușor peste greutățile acestei munci, peste eroismul pe care-l cere, fără a arăta oboseala cumplită, pericolele, piedicele, etc. De aci și o prezentare diformată, cu aspecte de carnaval, împiedecând practic pe cetitor să-și dea seama exact de valoarea fenomenului ca atare. Și idealizând, nereușind și nevoind adesea să prezinte întreaga greutate a muncii, acești poeți, de fapt micșorează valoarea efortului săvârșit. Munca mecanică, versificată, desumanizată, nu mai e pârghia care mișcă lumea înainte, fiindcă e golită de conținutul ei conștient.

E de remarcat și faptul că adeziunea majorității poeților la viața de azi e mai mult cerebrală. Generozitatea, dragostea și avântul poetic se îndreaptă mai mult spre omul cenușiu — massă, lipsindu-l de individualitate, de trăsăturile lui proprii. Vina este evident a poeților, care n'au frământat suficient problemele și au scăpat din vedere faptul că *omul* rămâne și mai departe — ca să zicem așa — materia lor primă. Există desigur și o circumstanță în sprijinul lor: timpul scurt, faptul că la scrierea poemelor mlădițele noui existente nu erau încă suficiente pentru generalizare, pentru tipizare. Iată însă valul întrecerii rostogolindu-se ca o furtună de-a-lungul și de-a-latul țării. Și noi așteptăm cu încredere alte poeme lirice, în care eroul va apărea viguros, personal, tipic, iar poetul va ști să-l analizeze, să ni-l redea cu putere nouă, sugerând drumul de urmat. Pentrucă transformările structurale din țară au și dus la serioase schimbări în mentalitatea oamenilor.

V

Dar și alte teme îl chiamă pe poet. Astfel Veronica Porumbacu tipărind un frumos și sugestiv poem, închinat « Constituției noui » (intitulat « Poveste dintr'un nou abecedar »). Citām:

Nu știu când anume s'a spart mugurele zorilor,
In mahalaua căreia nimeni nu i-a dat până ieri un nume.

Aici, în clasă, credeam cu copii 'mpreună
că poate fiindcă suntem atât de departe de lume
nu mai răzbate soarele până la noi, prin plușul norilor,
în ulița uitată de tramvaie, de restul orașului și de mama
vreme bătrână.

Pentru a termina:

Nu știu când anume s'a spart mugurele zorilor,
dar, când ne-am ridicat ochii din abecedare,
ni s'a năzărit deodată, prin spartul covor al norilor,
la gâtul plopului, mărțișor — un galben zimțat:
noul soare.

In vers nou, colțuros, direct, adesea lovind parcă cu biciul, Victor Tulbure amintește durerea poporului, asuprirea, munca de vită, bunul plac al regilor:

Ascultă pădure de oameni, ascultă,
cum geme revolta amară și multă...

Iar din poemul « Bobâlna »:

Pentru ciomegele frânte pe spate,
pentru amarul zilelor toate,
pentru cătușele grele de rob,
pentru sudoarea de slugi și « neghiobi »,
cu fruntea 'n țărână conacele cad,
să crească în glie noul răsad.
Pe dealul Bobâlna, urcându-și luminile,
două noroade 'nfrățite-și dau mâinile.
Sus! Sus!, opincă! Sosită e ora
Să joace ceardașul alături cu hora.

E vorba de un tânăr talent real. Îl handicapează însă lipsa de răbdare, prea marea încredere în sine, neadâncirea emoției.

Ura împotriva asupritorilor și rezolvarea justă a problemelor sociale și naționale revine în poemele altor poeți. In « 1907 » al lui Nicolae Nasta, în « 17 Martie » al lui P. Câmpeanu, în « Partizanul » lui Horia Corvin. Impotriva imperialismului american s'au ridicat în poeme Baranga, Petre Solomon, Dan Deșliu, dar mai cu seamă, în noul volum de poeme, « Sângele popoarelor », Radu Boureanu.

Aceste părți pozitive însă adesea sunt handicapate de serioase lipsuri tehnice și adesea de însăși concepția poetului. Viziunea omului nou, ca întrupare a realității noui, este difuză. Sașa Pană ne demonstrează perfect această afirmare în « Revista Literară » (15 Iunie 1947), într'un poem intitulat cu cuvintele lui Gorki « Ce frumos cuvânt: oameni! ». Aceeași observație cu privire la poezia lui M. Bătrânu, « Noul Prometeu: *Omul* » (Rev. Lit., Septemvrie 1947) și « Omul » de Al. Tudor Miu din aceeași revistă.

Multe poeme sunt practic nerealizate. Cad în retorism, aleg efectele ieftine, diluând astfel emoția artistică. Prozaismele sunt plaga celor tineri, dar nu numai al lor. Se resimte în aceeaşi vreme neadâncirea temelor, lipseşte *efortul* necesar pentru studierea frământării, ca obiect poetic. Tinerii mai ales, lucrează în grabă, neglijent, fără a ține seamă de faptul că cizelarea versului, grija pentru frumusețea lui este absolut necesară şi caracterizează o poezie şi un poet. S'ar putea cita exemple nenumerate. Luăm un poem de Maria Banuş, « Ana ». Ce mult ar fi câştigat, dacă era mai scurt, curățat de tot ce e ziaristică simplă, lăsând poezia adevărată. Şi cât de frumos ar suna atunci ansamblul, ca şi încheierea atât de sugestivă, emoționând şi spunând într'o singură imagine mai mult decât în cele două coloane dela început:

Munca e 'n toi.
Macii svâcnesc în holdele țării.
Tinerii cântă.
Fluerul apelor vii
Chiamă la viață
Ana!
Cine răspunde?
Cine aleargă?
Cine îmi vine,
pe strada 'nsorită
râzând şi săltându-şi
ghiozdanul pe umăr?
Fetițe cu macii,
Fetițe cu fundele roşii ca macii,
cu părul strâns împletit în codițe,
fetițe de şcoală,
femei care mâine,
vor naşte, vor creşte,
oameni puternici şi liberi
ca Ana.

Sau Nina Cassian care în « Medalie pentru Republica Jugoslavă », într'un poem cald totuşi, scrie:

Un chiot sparge munții, răspund din vale mulții,
Nechez cu trei ecouri şi svâcnet sub oblânc.
Omul porneşte carul măreței Reconstrucții!
Sonoră energie e 'n țara jugoslavă,
Atinge cu lumină pe acel ce a privit-o . . .

Versurile sunt vizibil nerealizate, munții cu mulții, ecouri au nechezat şi svâcnet « sub oblânc », « privit-o » pentru a rima cu Tito — tot atâtea artificii dovedind neîngrijire şi superficialitate.

Sau la A. Baranga, în « Vocea Americii », găsim strofe ca:

Port în mine o mare misiune
Şi sunt necontenit conştient
De această înaltă însărcinare . . .

Intr'un poem ideologiceşte just, avântat, cu multe frumuseți, acestea sunt rânduri demne de un conțopist de pe vremea lui Caragiale.

Noe Smirnov, tânăr poet, subtil şi totodată impetuos, ne dăruieşte totuşi platitudini ca:

Fată dragă
în fiecare amurg
stolurile de fapte diverse ale oraşului sosesc
în sângele nostru să se scalde.

Slăbiciuni asemănătoare are « Cântecul » lui Câmpeanu, « Reportaj » de N. Tăutu, « Vasile Roaită », neînchegat artisticeşte de G. Dan, etc.

De unde vin aceste lipsuri?

V. I. Lenin spunea:

« Când un autor îşi închină povestirile unei teme pe care nu o cunoaşte, iese un lucru neartistic » (*Opere*, vol. XXVII).

Ceea ce îi handicapează pe poeții noştri, este insuficienta cunoaştere a realităților, neadâncirea lor. Cunoscând bine faptele, poeții n'ar cădea în falsificări, în surogate. Mai mult, experiența vieții, legătura cu masele îmbogățindu-le enorm impresiile, bagajul de imagini, i-ar face să şi scrie pe înțelesul oamenilor mulți. Falsul ar fi atunci imposibil, pentrucă poetul s'ar asculta pe sine cu urechea celor mulți, cărora le adresează poemul.

Concluzia care se degajă de aci este necesitatea impetuoasă de a păşi mai departe; nu numai de a se întoarce cu fața spre viața nouă, nu numai de a o accepta cerebral, abstract, ci de a se cufunda în ea, cu toate antenele, cu toată simțirea de a face una cu viața, cu oamenii, cu devenirile.

Realitatea. Dar ce înseamnă această realitate? Realitate e şi o ceartă între două vecine. Realitate e şi un accident de tramvai. Spuneam mai sus că, în îngrămădirea faptelor, trebue căutat esențialul vremii, ceeace constitue nota dominantă a devenirii sociale şi omeneşti. La rădăcina celor mai multe slăbiciuni din lirica noastră actuală găsim *sărăcia ideologică*. Aceasta este cauza capitală a sărăciei poetice. Unii dintre poeți au trăit (alții au înregistrat doar) transformările, luptele şi victoriile din patria noastră. Intrebarea este în ce măsură şi cum au oglindit ei felul nou în care masele gândesc, interpretarea noțiunilor de patrie, independență, reconstrucție, luptă, etc. Esențialul vremii, problemele centrale care frământă poporul, devenit-au ele oare principale pentru poet şi a căutat el să le exprime în ceea ce îi este cu cea mai mare profuzime propriu, sincer, adânc — adică în simțirea lui, transpusă în poezie? Sărăcia ideologică duce la empirism artistic, la trecerea dela un detaliu liric la celălalt fără a ataca esențialul, antrenând incapacitatea făurir tipului de om al vremii noastre, aşa cum este el, cu tarele dar şi cu măreția lui. Spunea odată Maiacovschi:

Vă voiu povesti
despre vreme
şi despre mine . . .

Aceasta de fapt este și sarcina poetului. Liricii noștri, consacrați și tineri, n'au reușit s'o facă până astăzi. Și aceasta nu datorită lipsei de talent, ci pur și simplu pentrucă ei, în intimitatea lor, nu și-au pus această problemă. Și a sunat ceasul ca poeții noștri să înțeleagă că poetul este omul prin frământările căruia, prin emoțiile căruia, cetitorul descoperă lumea înconjurătoare și propria sa personalitate. Ideea în artă este concretă. Sărăcia de idei arată sărăcia oglindirii realității în conștiința poetului. Ea demonstrează cât de limitat este câmpul cunoștințelor lui cu privire la lumea înconjurătoare, ea dovedește incapacitatea poetului de a înfățișa clar poziția sa față de diferitele fenomene, stări, fapte din lume.

Niciun poet nu scrie pentru ca versurile lui să rămână în mapă. Chiar atunci când le păstrează netipărite, gândul lui este că odată și odată ele vor ajunge în mâna oamenilor. Poetul scrie fiindcă crede că are ceva de spus. El are de exprimat plastic părerile lui asupra vieții, asupra lumii. El le exprimă în imagini. Dar ideea în artă este activă. Poetul scrie fiindcă dorește ca părerile lui să fie acceptate, el luptă în felul său pentru realizarea acestor idei. El vrea lumea transformată pe temeiul vederilor lui. Prin urmare, într'un fel sau altul, el dărâmă o lume, și construește o alta. Poeții noștri, angajați pe drumul clasei muncitoare, al poporului nostru, trebue să devină în mod activ constructorii vieții noui. Se construesc căi ferate, conducte, uzine, fabrici. Se ridică orașe. Și oamenii cresc. Despre poeți se spune că sunt ingineri ai sufletului omenesc. Cu alte cuvinte, în lumina și pe temeiul realităților noui, poeții trebue să construiască sufletele, adică să vindece durerile, rănile, să îndrepte, să îndrumeze. Sarcina poetului liric prin urmare nu este doar de a se analiza, de a își cunoaște și înțelege sufletul propriu, ci de a contribui efectiv la formarea spirituală a semenilor săi. Răspunderea poetului e mare. In clipa când pornește la drum, el trebue să înțeleagă că *eul* său liric nu e numai « une chose à lui », ci trebue în aceeași vreme să cuprindă trei elemente diverse: autorul, eroul și cititorul. Sarcina e mare și grea. Ea presupune, cu adevărat, cunoașterea amănunțită a realității. In această privință însă M. Gorki spunea:

« Trebue să cunoaștem nu numai cele două realități: cea trecută și cea prezentă, adică acea realitate, la înfăptuirea căreia noi participăm concret. Noi trebue să cunoaștem și a treia realitate, adică aceea a viitorului... Această realitate, noi trebue s'o includem într'un fel în practica noastră și trebue s'o înfățișăm ».

Cum așa, își vor pune mulți întrebarea: să înfățișezi o realitate, care încă nu este? Noi am mai vorbit despre mlădițele de viață nouă, care au apărut în țara noastră. Am discutat în repetate rânduri cum se vor dezvolta ele, devenind ziua noastră de mâine. Oglindirea lor, prin urmare, nu trebue să însemne recurgerea la imagini literare fictive, pentru obținerea unor emoții artistice rupte de viață, ci ancorarea, priceperea și adâncirea evoluției istorice, recurgerea la un vis care te îndeamnă la acțiune, ajutându-te să devansezi evenimentele, să le urmărești și să contribui la prefacerea realităților. Aci este rădăcina romantismului progresist, care nu vrea să se rupă de viață, dar care dă aripi pentru cunoașterea zilei de mâine. Liricei noastre îi lipsește încă îmbinarea concretă a elementelor « vis » și « realitate ».

Sărăcie ideologică. Este o problemă de fond. Cunoașterea lumii, cunoașterea legilor ei de desvoltare este una din sarcinile fundamentale. Poetul va construi castele în Spania, care se vor nărui la prima adiere de vânt, dacă nu va avea acea cheie care să-i deschidă drumul, să-l ajute a privi în adâncul viitorului, să-i deschidă larg perspective, viziunea lumii de mâine. A cunoaște cele trei realități: ce a fost (și cât de urît a fost, cât de urât mai este în lumea capitalistă), a cunoaște lupta care determină trecerea conștientă dela această lume la democrația populară, la socialism, adică realitatea prezentă deci și evoluția ei, însfârșit a cunoaște unde ne duce în mod logic lupta liberatoare și cum va arăta lumea viitoare (societatea fără exploatarea omului de către om), iată adevăruri care nu se pot afla decât pe baza unei științe temeinice. Această știință e numai învățătura marxist-leninistă. Talentului lor, poeții ca și toți creatorii de frumos din țara noastră trebue să adauge studiul și cunoașterea socialismului științific. Aplicat, concretizat, el le va da aripi în muncă, va îmbogăți capacitatea lor de pătrundere, îi va îndemna să adâncească viața și oamenii, îi va ajuta să aleagă ceea ce este esențialul vremii lor. Astfel, îmbogățiți ideologicește, poeții vor ataca piepțiș viața și problemele ei, vor veni și mai activi — constructori ai lumii noi — alături de popor, de mase. Nu în cuvinte vagi, frumoase, ci în creații, care vor deveni călăuză sufletească pentru om, întocmai cum marxismul-leninismul e călăuză în acțiune.

VI

Câte avem de făcut! Câte Agnita-Botorca, Ceanul Mare, Lunca Prutului, Bumbești-Livezeni, mai trebue, vor mai trebui pentru ca țara noastră, înapoiată din punct de vedere economic și cultural să devină înaintată, ridicată din toate punctele de vedere. N'avem de primit lecții din occident. Avem, însă de învățat copios dela vecini și, [illegible] cu seamă, din uriașa experiență multilaterală a celui mai înaintat stat din lume — Uniunea Sovietică. Să ridicăm țara — acest lucru înseamnă industrializare, mecanizarea agriculturii, ridicarea masivă a nivelului de trai. Ridicarea țării înseamnă lichidarea analfabetismului, școli nenumărate, universități; tehnicieni și ingineri, o intelectualitate de tip nou. In țara noastră s'a și pus, nu simpla problemă a reconstrucției, ci aceea a construcției. Ea presupune însă un drum nou și temelii noi. Victoriile au creat aceste temelii. Ele s'au înscris temeinic în noua Constituție a țării. Drumul de viitor depinde de realizarea unei mărețe revoluții culturale. Ea este urmarea și totodată condiția victoriilor democrației populare.

Sarcina poeţilor noştri lirici este uriaşă. A fi artist cetăţean, adică îndrumător pentru semenii tăi, se poate ceva mai măreţ, mai generos?! Explicabil că ultimul vers din poemul «Un cântec pentru azi», al lui M. Breslaşu:

«Voi, cei din Petrila, din Petroşani, din Ploeşti
Să luaţi aminte:
Brigada poeziei româneşti,
Se pregăteşte să v'o ia 'nainte!

a trezit bucurie şi ecou.

Dar, până una alta, să ţină pas cu vremea. Şi, când poetul, cu toate fibrele fiinţei sale va vibra la cauza lumii, când va fi pătruns de faptul că poezia sa e o armă şi glasul său o trâmbiţă, în clipa când poetul, cetăţean activ şi artist animat de idealurile înaintate ale timpului său, va căuta să pătrundă viitorul, va adânci problemele, va ţine seamă de năzuinţele cetitorilor săi, poemele lui vor rodi ca pomii în toamnă fructele minunate ale poeziei, care vor închide în miezul lor ziua de astăzi cu cea de mâine laolaltă. Şi atunci, niciun fenomen din afară nu va fi prilej de abstractizare, de rupere de viaţă şi viitor. Ci, dimpotrivă, gândurile filosofice sau trandafirul îmbobocit, munca în brigadă sau dragostea de ţară, toate vor servi pentru desvoltarea şi exprimarea gândului îndreptat mereu spre viitor.

Să băgăm deci de seamă: nu suntem contra florilor, cum nu suntem contra vieţii. Nu suntem contra stelelor în poezie, cum nu alungăm nici metaforele, natura şi sentimentele cele mai subtile. Păzim numai liricii noştri de pericolul de a nu vedea în floare decât conturul, şi în viaţă doar o aşezare plăcută sub semnul întâmplării. Să înţelegem lumea ca o împletire de fenomene, care se condiţionează, să înţelegem mersul ei înainte, să fim gata a contribui «In gura mare» la desrobirea umanităţii şi vom găsi în toate frumuseţi nebănuite, teme nesecate şi posibilităţi înnoitoare de expresiune artistică deosebită.

După trecerea în revistă a poeziei celor trei ani din urmă, putem spune, împreună cu imensa majoritate a cetitorilor, că nu putem fi mulţumiţi. S'a făcut mult, incontestabil. Dar «vremea nu ne aşteaptă», cum spunea maestrul M. Sadoveanu. Ar fi, dimpotrivă, necesar ca poeţii să-i dea timpului zor. La capătul unui bilanţ, totuşi activ, socotim că scriitorii noştri au abia să-şi spună cuvântul.

N. MORARU

SEMNIFICAŢIILE EXPERIENŢEI LUI CARAGIALE

In ziua de 14 Aprilie 1891, Academia Română ţinea şedinţă pentru a decide asupra decernării premiului «Eliade Rădulescu»: candidau, printre alţii, Caragiale şi Dobrogeanu-Gherea ...[1]). Se cuvine să reţinem desbaterile acelei zile: ele sunt caracteristice pentru reacţia oficialităţii culturale a vremii şi semnificative de asemeni, dar printr'o oglindire răsturnată, pentru înţelesul adânc al operei lui Caragiale ...

Hasdeu, ca raportor, şi G. Sion vorbiseră defavorabil dramaturgului. Cuvântul decisiv pentru orientarea şedinţei fusese însă al lui Dim. Sturdza, — şi el definea mentalitatea oligarhilor. «*Caragiale vine de ne arată societatea românească, ca tipul unei societăţi corupte*», constata el cu naivă consternare ... Şi, după ce îl acuză pe Caragiale de a fi «înnegrit tabloul», încheie, formulând un intransigent program de clasă: «*Academia are datoria de a nu deprinde pe scriitorii noştri să meargă pe această cale (...) Domnul Caragiale să înveţe a respecta naţiunea sa, iar nu să-şi bată joc de ea*»[2]).

Nu-i vorbă: opera lui Caragiale nu batjocoreşte chiar toată naţiunea, căci acolo nu se găseşte niciun singur ţăran ridicol, niciun «moftangiu» nu e muncitor; dar «naţiunea» căreia se adresa beizadea Miţiţă pricepuse ce vrea să spună şi ... Academia, unindu-se cu solemnitate încheierilor rechizitoriului, respinge cu 20 voturi contra 3 premierea volumului de «Teatru».

In zadar protestase Iacob Negruzzi în numele bunului simţ, punând în valoare primirea ce «naţiunea», cea adevărată, o făcuse operei amicului său; în zadar amintise că «*una din piesele sale a obţinut pe scenă cel mai mare succes pe care l-a obţinut o piesă românească*». Glasul lui Negruzzi răsuna straniu când îşi exhorta colegii: «*Academia nu trebue să se ţină departe de spiritul public*» ...[3]).

[1]) Cf. darea de seamă a şedinţei în *Analele Academiei Române. Partea ad-tivă şi desbaterile*, seria II-a, t. XIII, p. 135 şi urm.

[2]) *Loc. cit.*, p. 139—140.

[3]) *Ibidem*, p. 138.

Academia, dimpotrivă, preferase « Teatrului » lui Caragiale o vagă încer-
care de drept constituțional de G. G. Meitani: « Studii asupra Constituției
Românilor din 1866 ». Era un comentar mediocru, lipsit de interes științific,
despre care Tocilescu afirmase la desbateri că e bun pentru cine « nu voiește
să se instruiască, ci să petreacă » [1]). De altfel Gh. Barițiu însuși, asupra rapor-
tului căruia se decide această premiere, nu găsise alt argument mai nimerit
în favoarea lucrării decât încheierile ei plat apologetice la adresa regimului
social-politic în care trăia România pe atunci: « Aflai cu adevărată satisfac-
țiune că autorul (...) se află în deplin acord cu vederile și cu voința corpuri-
lor legislative-constituante » [2]).

Nu se putea o mai lămurită precizare a îndemnului de care ascultaseră academicienii cu prilejul votului lor din 14 Aprilie 1891. In « Teatrul » lui Caragiale ei presimțiseră o critică ce lovea întreaga lor așezare de clasă, — și îl condamnaseră ca atare ...

*

In opinia critică românească, verdictul Academiei s'a prelungit, cu toate subînțelesurile lui, în confirmarea ce i-a dat-o Lovinescu: « *Teatrul lui Caragiale e un izvor de apă tulbure, în care joacă o pulbere de necurățenii* » [3]). De unde concluzia asupra întregii opere: « *lipsită de adâncime, de orice ideologie, de orice suflare generoasă* » ... [4]).

Această poziție, însă, nu putea rămâne dominantă fără să expună critica la grave neajunsuri: apărarea de clasă a culturii noastre oficiale a folosit de aceea o altă variantă, banală în procedeele ei, servind cu sau fără voie aceleași intenții fundamentale. Incă din 1885, Maiorescu luase apărarea lui Caragiale recunoscându-i deosebite merite artistice dar încercând în același timp să-l facă inovensiv [5]). Se contestau « Scrisorii pierdute » orice tendințe politice sau morale și spectatorii, inclusiv criticii literari, erau vehement invitați la lepădarea oricărei asocieri de idei ce putea pune în cauză temeiurile alcătuirii sociale: « *cine la o piesă de teatru nu-și poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic, sau catehismul său de morală convențională, acela să nu se mai amestece în ale artei* » [6]).

Maiorescu, probabil, dăduse curs aci, pur și simplu, solidarității sale de « clopotniță literară » și crezuse că-l va putea domestici pe Caragiale pentru prețul, la urma urmelor destul de ieftin, al unei condescendente protecțiuni. Mai târziu, această atitudine s'a dovedit cea mai comodă și —, cu ajutorul

[1]) *Loc. cit.*, p. 135.
[2]) *Ibidem*, p. 357.
[3]) E. Lovinescu, *Critice*, t. VI, p. 27.
[4]) *Ibidem*, p. 31.
[5]) Cf. studiul *Comediile d-lui Caragiale* (retipărit în T. Maiorescu, *Critice*, t. III, p. 41 și urm.).
[6]) *Loc. cit.*, p. 55.

pe care l-au dat inconsecvențele lui Caragiale însuși, — ea a fost adoptată în aplicațiuni diverse de o foarte cuprinzătoare categorie de comentatori. In urmă, școalele secundare și publicistica măruntă au popularizat ca dinadins aspectele cele mai puțin semnificative pentru orientarea progresistă a creației caragialiene, stăruind de pildă asupra acelor « *Momente* » sau « *Schițe* » în care mica-burghezie credea că își regăsește un prieten.

De fapt, în 1907, când Caragiale formulează un răsunător act de acuzare împotriva oligarhiei române și a clienților ei [1]), el înțelegea să dea întregii sale opere o încheiere lipsită de echivoc. O spune el însuși, răspicat, în scrisoarea către dr. Urechiă, cel care supraveghia tipărirea broșurii: « *Intrarea în viața publică mi-a fost până acuma închisă de boierii și de ciocoii noștri pe simpla bănuială instinctivă că n'aș fi amantul destul de fidel al sacrei noastre Constituțiuni. De ce adică, astăzi să nu le dau dreptate oamenilor (...) de ce să nu arăt lumii cum am văzut eu împrejurările sociale și politice la care am asistat, — și ca istoric nu numai ca simplu comediante?* » [2]).

S'ar părea că este lămurit. Și totuși în opinia comună au predomnit diversele variante ale interpretării maioresciene, sprijinite de exegeza unei critice purist-estetizante. Rari excepții au continuat după Gherea să sublinieze înțelesul de luptă progresistă pe care-l cuprinde opera lui Caragiale, — șovăind însă de obiceiu în fața dificultăților sau simplificând din topor o realitate foarte complexă.

Pentru a ne descurca în desișul contradicțiilor lăuntrice ale acestei opere, nimic nu este mai necesar decât o fermă orientare metodologică; și ea a lipsit în mare măsură cercetătorilor istoriei noastre literare. Așa se face că o sumedenie de observații de detaliu, uneori deosebit de adânci, au putut fi formulate de critici cărora le-a scăpat totuși esența fenomenului ce studiau: Ibrăileanu e prototipul acestei confuzii, în analiza operei lui Caragiale.

Ne trebue un fir conducător, capabil să dea seama despre desfășurarea interioară a creației caragialiene. Și vom găsi acest fir numai dacă analizăm reacțiile scriitorului în raport cu jocul forțelor sociale obiective ce compuneau pe atunci istoria; dacă analizăm, cu alte cuvinte, semnificațiile experienței lui Caragiale.

I

« Societatea coruptă » pe care cu atâta surprindere o vedea Dim. Sturdza zugrăvită în opera lui Caragiale, era oglinda fidelă a claselor stăpânitoare din România de atunci.

[1]) Broșura: *1907. Din primăvară până în toamnă*, retipărită în *Opere*, t. V, p. 167 și urm.
[2]) *Opere*, t. VII, p. 456.

In toate păturile sociale se repeta, cu mai mult sau mai puțină resemnare, în felul prefectului Tipătescu din «Scrisoarea Pierdută»: «*Ce lume!... Ce lume!...*».

Acest fenomen avea rădăcini istorice adânc înfipte în împrejurările desvoltării societății românești ¹). Ajunge să amintim că, în anii la care ne referim și în care se formează personalitatea lui Caragiale, se încheia faza ascendentă a capitalismului în România, ca și, dealtfel, pe plan mondial. La noi, însă, faza nouă de decadentism întrerupea o creștere, pe care burghezia nici pe departe nu izbutise să o ducă până la capătul ciclului ei istoric. In adevăr, în România, clasa stăpânitoare întâlnise această întorsătură pe o treaptă relativ scoborîtă de desvoltare capitalistă. Așa se face că procesul de diferențiere socială între boierime și burghezie nici nu apucase încă să se desăvârșească, în momentul în care împrejurări noui amână fără soroc răfuiala dintre dânsele. Țărănimea și elementele proletariatului în desvoltare formulau hotărîte revendicări economice și politice. In fața lor se constitue astfel *monstruoasa coaliție* politică a claselor posedante, pe baza economică a unei originale împletiri de interese burghezo-moșierești ²). Capitalismul apucase «*calea prusacă*» în agricultură și se resemna *în general* la o creștere anevoioasă, stingherită de concesii repetate în favoarea economiei și a politicii iobăgiste.

In aceste condițiuni nu mai putea fi vorba decât de înmormântarea mai mult sau mai puțin fățișă a pașoptismului revoluționar. Și într'adevăr, formele de viață socială care se desvoltă acum poartă, mai toate, blestemul trădării săvârșite de burghezia română împotriva propriului ei destin istoric. Instituțiile «liberale» o mărturiseau prin funcționarea lor zilnică: un viciu ascuns la temelia lor se manifesta când în comic, când în tragic, denunțându-și nelămurit prezența în fața conștiinței contemporanilor.

Trebue subliniat acest fapt care, singur, explică succesul «junimismului»: mentalitatea socială era îmbibată de un scepticism vag cu atât mai apăsător cu cât speranțe de îndreptare a răului nu păreau nicicum să poată fi întemeiate pe vreo realitate socială românească. Incă și mult mai târziu, Gherea însuși va subaprecia elementele născânde ale proletariatului român și posibilitățile unei fecunde alianțe politice între acesta și țărănime ³).

Se deschide astfel în cultura română, în jurul anilor 1865—70, o eră de «criticism» în care se manifestă, confuză, reacția celor mai divers-întemeiate nemulțumiri. La ședințele «Junimii» se vor întâlni resentimente, — *contradictorii prin motivările lor* — comuniind totuși în același dispreț pentru înfăptuirile istoriei recente. Formulele mairesciene erau un element important al

¹) Cf. *Istoria Romîniei*, de un comitet sub conducerea d-lui M. Roller, ed. III-a (București, 1947), p. 488 și urm.

²) *Op. cit.*, p. 495—496, *passim*.

³) M. Roller, *28 ani dela moartea lui Gherea*, (In *Studii*, no. II, 1948, — p. 58 și urm.)

acestei atmosfere, și anume un element de voită confuzie; ele promovau o semi-obscuritate ideologică la adăpostul căreia puteau fi reținute laolaltă atitudini atât de strigător opuse ca acelea ale lui Creangă și Alecsandri bunăoară, — sau ca ale lui P. P. Carp și Caragiale.

In ceața acestei psihologii sociale se pot totuși recunoaște, net diferențiate, reacțiile specifice de clasă; Caragiale le-a zugrăvit el însuși în cuprinsul operei sale.

Gesturile Ancăi din «Năpasta» reproduc cu oarecare naivitate, pe planul unei drame casnice, comportările desordonate ale întregului ei grup social în fața cauzelor presupuseale suferințelor sale; aci «critica socială» nu este un exercițiu teoretic, ci izbucnește în svâcniri de mânie anarhică și pustiitoare, rătăcind adesea calea, dar satisfăcând până la urmă o justificată sete de răzbunare: «*pentru faptă răsplată și năpastă pentru năpastă!...*

La celălalt capăt al societății, în lumea «proprietarilor», nemulțumirile se formulează curent dar fără asprime; oricât de puțin limpede le apare și acestora izvorul relelor de care se plâng, la fel de nedumeriți de jocul social, ei presimt totuși în resorturile misteriosului mecanism un aliat care lucrează în favoarea lor. Nenea Trahanache o nimerise odată bine când spusese: «*Intr'o soțietate fără moral și fără prințip... trebue să ai... puțintică răbdare!*»...

Intre aceste atitudini opuse, critica lui Caragiale își înscrie locul ei specific: creația lui s'a hrănit din aceeași atmosferă a junimismului, dar ea a fost pusă în mișcare de cu totul alte năzuinți decât cele care l-au îndrumat pe Maiorescu.

*

Opera lui Caragiale s'a născut în lupta omului împotriva traficului de vorbe goale cu care se amăgeau aspirațiile celor mai mulți contemporani.

Compromisul de clasă sacrificase substanța pașoptismului, dar păstrase deprinderile verbale ale primilor liberali în recuzita demagogiei electorale. Mai existau în societatea românească destule elemente credincioase crezului vechiu, — și discursurile umflate de retorică egalitară și libertară serveau la menținerea lor în marginile ordinei sociale. *In mijlocul acestor oameni a făcut Caragiale ucenicia vieții.*

Ploieștii, orașul copilăriei și tinereții lui, reprezentau încă de mult un focar de viață politică înaintată. Lucrul era explicabil prin concentrarea puternică a elementelor celor mai dinamice și mai organic legate de idealurile liberalismului. Meșteșugari și muncitori, în cea mai densă aglomerare din țară, sprijineau o negustorime înstărită și independentă de boierime ca și de

Budget [1]); şi ei aveau o tradiţie de luptă glorioasă care îndemna la noui isprăvi revoluţionare.

In 1870 Caragiale avea 18 ani şi se căznea, copist la Tribunalul Prahova, să-şi sprijine părinţii şi sora în nevoie. Participarea lui la mişcarea republicană a lui Candiano Popescu îi prilejueşte o primă şi crudă experienţă: la 8 August în acel an, o ridicare generoasă a masselor dornice de libertate a fost exploatată şi compromisă de nişte intriganţi de operetă, improvizaţi în rolul de conducători populari [2]). Caragiale avea să treacă în schiţa «Boborul» resentimentul acelei înfrângeri, pe amintirea căreia se răzbună cu vervă excesivă.

S'a stăruit însă de geaba asupra sarcasmului facil al schiţei: 37 ani mai târziu îi scria lui Zarifopol dela Berlin, semnalându-i aniversarea întâmplării cu o nostalgie care nu înşeală: era în vara răscoalelor ţărăneşti! «*O! scumpa mea republică! Par'că n'ai mai fost de când lumea!* ... [3])». In sufletul lui Caragiale se păstrase intactă dragostea pentru cei care se lăsaseră odată amăgiţi; ea era mai departe susţinută de ura împotriva amăgitorilor, aceiaşi ca în 1870.

Niciodată nu a confundat Caragiale în satira lui adevăratul popor cu profitorii demagogiei politicianiste. In 1893 el lămurea expresiv această atitudine: «*Nu ne batem joc de România şi de Românism, vorbe care se pronunţă şi se scriu cu un singur* r, *ci de* Rrromânism *şi de* Rrromânia *cu trei* rrr; *nu de popor, vai de capul lui! râd destul atâţia de el! ci de* poppor, *ba câte-odată şi* bobbor, *când e* rromânul «*supărat*» *şi răguşit de supărare*» [4]).

Inţelesul pe care îl are anul 1870 în opera lui Caragiale este de prea mare importanţă pentru a tolera aci o umbră: iluzii juvenile se risipeau într'adevăr, dar fără a altera fondul democratismului său. In fapt, aventura ploeşteană şubrezise nu încrederea lui Caragiale în popor, ci încrederea în conducătorii nedemni pe care acesta îi primise.

Fusese o primă lecţie. In anii următori, el întâlneşte experienţa decisivă a vieţii sale în gazetăria liberală: între 1873—77, el are prilejul să cunoască acolo dispreţul pentru intelectuali pe care-l profesau foştii săi idoli şi pe calea aceasta va pătrunde curând înţelesul adevărat al «liberalismului» românesc. Vom reveni asupra acestei împrejurări de multiple semnificaţii; reţinem aci că ura pe care a purtat-o Caragiale partidului lui Brătianu, se adresa minciunii politicianiste şi nicidecum principiilor paşoptismului. Când, desgustat de spectacolul acesta, va trece la conservatori şi va scrie în redacţia «Timpului», Caragiale îl va ataca de acolo pe Brătianu *pentru vinile acestuia ca trădător al liberalismului* şi nu sub raportul criteriilor politice conservatoare.

[1]) *Op. cit.*, p. 72 şi p. 654—655, *passim*.
[2]) *Op. cit.*, pe larg, p. 53 şi urm.
[3]) *Opere*, t. VII, p. 74.
[4]) *Opere*, t. III, p. 205.

Intr'un articol din 1878 în «Timpul», Caragiale scria: «*I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti numai la umbra unor nume adorate* (ale paşoptiştilor, n. n.) *au putut să-şi facă meseria lor de samsari politici. Liberalii de azi au luat însă o moştenire la care nu au niciun drept*» [1]). Altădată, în ziarul «Epoca», tot conservator, Caragiale scria sub titlul «*Toxin şi Toxice*» un adevărat poem liric închinat generaţiei dela 1848: «*Adevăraţi apostoli, ei îşi părăsiră familiile, căminurile, dragostile: un scop unic îi mişca — triumful cauzei libertăţii*». Lor, acestor premergători cărora le reinnoeşte prinosul de recunoştinţă, el le opune «*haitele catilinare de politicieni liberali, de diplomaţi de mahala, de vânători de slujbe şi de mici ghişeftari*», — strânsură caracterizată prin «*lipsă de liberalitate, de generozitate, de orice avânt nobil*» [2]).

Iată deci limpede, izvorul aşa-zisului «anti-liberalism» al lui Caragiale. El se intemeia pe aceeaşi constatare pe care o făcea şi Maiorescu, cu greutatea autorităţii sale, când declara: «*Ioan Brătianu cu experienţa* (!) *a şapte ani de guvernare începuse a deveni foarte conservator, Dim. A. Sturdza nu fusese niciodată liberal*» . . . [3]). Numai că ceea ce la Maiorescu suna a politeţe dacă nu a elogiu, — pentru Caragiale era un motiv de neîmpăcată duşmănie.

In această împrejurare stă explicaţia soartei lui Caragiale la «Junimea», a prezenţei lui nepotrivite acolo, — cât şi a motivelor care l'au silit apoi să plece. Intrase la «Junimea» ca atâţia alţii, atras de spiritul critic care domnea acolo şi care se potrivea cu dispoziţia lui de după primele desamăgiri; a rămas o vreme, bucuros de societatea unor intelectuali cu atât superiori celor din cercurile liberale. Dar neînţelegerea avea să iasă la lumină odată: conservatorii nu puteau răbda infinit neastâmpărul acestui «radical» pripăşit în casa lor şi care *de acolo* îi reproşa lui Brătianu că *nu e deajuns de liberal!*

Caragiale, însuşi, avea motivele lui să înceteze a mai răbda; căci îndurase multe.

Se cuvine aci subliniată o împrejurare prea puţin cunoscută. Prima versiune a piesei «Conul Leonida», aşa cum se înfăţişează într'un caiet-manuscris [4]) orientase satira în cu totul altă direcţie! Ciorna lui Caragiale poartă ca indicaţii: «*Un boer bătrân şi o cocoană reacţionari*... (le este) *teamă de revoluţie*» [5])... Faţă de versiunea publicată în «Convorbiri Literare» (şi rămasă definitivă), manuscrisul vădeşte aşadar o deosebire importantă: se ridiculizau aci poltroneria şi ignoranţa *boierimii*, ca dreaptă răsplată pentru săgeţile împărţite nouii burghezii în reprezentanţii ei din «Noaptea Furtunoasă».

In adevăr, potrivit cu indicaţiile arătate, Leonida este numit în toată piesa «boer» de către «consoarta dumisale» coana Efimiţa şi el se şi manifestă

[1]) *Opere*, t. V, p. 10.
[2]) *Opere*, t. V, p.
[3]) T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României* (Bucureşti, 1925), p. 215.
[4]) Publicat în «*Opere*», t. VI, p. 530 şi urm.
[5]) *Op. cit.*, p. 531.

ca atare, incapabil să înțeleagă prefacerile istorice pentrucă se teme, instinctiv, de înnoiri; lipsesc, bineînțeles, din prima variantă profesiile de credință «republicane» și liberale, adăugate în versiunea bine-cunoscută și de atâtea ori jucată în teatrele noastre [1]). O întrebare se impune: *ce* (sau cine) *îl va fi determinat pe dramaturg să renunțe la concepția inițială?* — In lumina acestei întrebări, credem, capătă un înțeles nou articolele pe care le-a scris Caragiale în amintirea lui Eminescu [2]). El acuzase acolo pe Maiorescu de «profanare», dând în vileag constrângerile morale exercitate asupra poetului la Junimea: s'au folosit acolo tot felul de mijloace pentru a se obține din parte-i modificarea unor versuri socotite «prea de tot» violente în protestul lor, osânditor pentru așezările vremii; trebuia «*să se toarne în veninul lui nativ și sincer puțină apă de trandafir*» spune Caragiale [3], — și el ne pare aci a vorbi ca despre sine! Unele violențe de limbaj în aceste articole au surprins pe comentatori și, într'adevăr, ele depășesc obișnuințele stilistice ale lui Caragiale; dar ele s'ar explica perfect dacă am admite că la dorința de a salva, neștirbit, tezaurul eminescian, — Caragiale adăuga aci intenția de a-și răsbuna suferințe personale de aceeași natură...

Ni se impune așadar ipoteza că trecerea lui «Conul Leonida...» prin ședințele de lectură ale «Junimii» va fi adus ciuntirea operei și devierea intenției ei critice, după stăruința interesată a stăpânilor casei... Este o ipoteză cu atât mai verosimilă cu cât e vădit că și altădată a pățit Caragiale asemenea lucruri sub ospitalierul acoperiș al conservatorilor! Un exemplu deosebit de expresiv îl oferă excelenta schiță «*Karcaleki*» [4]) în care sunt batjocorite tocmai acele moravuri datorită cărora gazetăria slujea, supusă, oligarhiei române. Prima dată, însă, această schiță a fost publicată în oficiosul conservator «Epoca» și avea acolo o încheiere bizară care servea propaganda partidului, dar care nu se potrivea câtuși de puțin cu cuprinsul ei: era «luat în primire» Dim. Sturza, șeful de atunci al liberalilor, ale cărui relații cu regele Carol erau asemuite fără nicio noimă cu mizerabila condiție a ziariștilor români. Republicând mai târziu schița pe cont propriu, Caragiale restabilește ceea ce fusese și aci versiunea inițială, — și lăsându-l în pace pe Sturza, poartă toată greutatea satirei asupra servituților la care oligarhia română supunea pe meseriașii scrisului [5]).

Indreptarea ni se pare simbolică. Ea ne dă a înțelege tot ce s'a ascuns, ca experiență amară, sub cuvintele prin care, în 1910, Caragiale răspundea întrebării lui Vlăhuță despre putința scriitorului «de a-și spune gândul întreg»: «*bietului muritor... această fericire îi este dat numai să o dorească*» [6]).

[1]) Compară *op. cit.*, p. 67—69, cu versiunea p. 536!
[2]) «*Opere*», t. III, p. 6 și urm.
[3]) «*Opere*», t. III, p. 12.
[4]) «*Opere*», t. III, p. 123 și urm.
[5]) Compară în «*Opere*», t. III, p. 125 cu varianta p. 334!
[6]) «*Opere*», t. IV, p. 238.

De altminteri, problema libertății scrisului a fost o adevărată obsesie a publicisticei lui Caragiale. El a denunțat mereu și prin toate mijloacele, îngrădirile pe care le puneau scrisului său convențiile mai mult sau mai puțin tacite ale societății românești; a făcut-o încă dela debutul său literar, în 1874 [1]), — a făcut-o apoi de-a-lungul întregii sale cariere: în 1878 [2]), — în 1893 [3]), — în 1899 [4]), — în 1900 [5]), ș. a. m. d. Printre aceste proteste, el a găsit odată prilejul să formuleze, programatic, o largă profesie de credință democratică; și e semnificativ faptul că a încredințat publicarea acelui text revistei socialiste «România Muncitoare». Intâmplarea merită povestită: scriitorul fusese invitat să vorbească la un Congres al studenților ieșeni, în 1907, an în care, mai înverșunate ca deobiceiu, huliganismele universitare se deslănțuiseră asupra presei de stânga și de centru. Caragiale, refuzând invitația, își explică gestul printr'o scrisoare deschisă în care se declară ostentativ «*om din popor, fără nume de naștere, fără avere*», arătând că nu poate avea ca atare «*alt protector decât libertatea tiparului*». De unde concluzia, căreia coloanele revistei muncitorești îi confereau o deosebită solemnitate: «*Credincios acestui singur și bun protector, n'aș putea vreodată trece în tabăra cui crede că trebue să-l lovească* [6])».

Am zăbovit asupra acestei paranteze pentrucă ne apare aci, reliefat, *un Caragiale nou*, având de luptat împotriva tuturor cenzurilor pentru exprimarea liberă a simțirii sale.

Ne oprim, însă, numai la ceea ce luminează peregrinările lui prin diferitele bisericuțe literare și politice ale vremii; și este esențial din acest punct de vedere să reținem faptul că el a trebuit să ducă aceeași luptă în cadrul relațiilor sale cu conservatorii. Căci greutățile pe care le-a întâmpinat *și aci* creația lui Caragiale sunt semnificative pentru tot ce îl deosebea pe el de Maiorescu și caracterizează notele specifice ale propriei sale «direcții» critice.

Există o pagină exemplară, printre «textele uitate» ale lui Caragiale, unde sunt puse și soluționate de el-însuși toate aceste probleme. E vorba despre un articol, «*Grămătici și măscărici*» [7]), scris tocmai împotriva boierilor care voiseră, la Junimea, să-i impună limitele «criticismului» lor artificial și sterp. Trăsăturile vădit autobiografice ale acestei bucăți explică pătimirile lui «*Karcaleki*» și ale lui «*Conul Leonida*» și lămuresc condițiile ce i-au fost făcute lui Caragiale în mijlocul conservatorilor. Ele confirmă, prin aceasta, semnificația adâncă a rupturii, în sensul pe care-l indicau din capul locului

[1]) «*Opere*», t. IV, p. 292.
[2]) T. V, p. 245.
[3]) T. III, p. 276.
[4]) T. V, p. 307 și urm.
[5]) T. IV, p. 56—57.
[6]) «*Opere*», t. V, p. 467.
[7]) «*Opere*», t. III, p. 220 și urm.

divergenţele lor fundamentale faţă de liberalism. Intre boieri şi autorul lui « D'ale Carnavalului » s'a ţesut o prietenie mincinoasă, întemeiată pe o gravă confuzie de tendinţe, care, dacă ar fi durat, ameninţa să aservească opera acestuia în slujba unor interese politice cărora le era, de fapt, potrivnic. In acest sens, ruptura de Maiorescu depăşea mult importanţa unei chestiuni personale: gestul cuprindea *încheierea unor clarificări ideologice* care i-au îngăduit lui Caragiale să recunoască, valabil, prieteniile şi duşmăniile potrivite orientării sale.

Cândva, el avea să adreseze lui P. Missir o scrisoare [1]), în care, vorbind despre Junimea, va aminti « *ura şi persecuţia acestor mişei* », îndreptată statornic împotrivă-i. Credem că am arătat de ce asemenea afirmaţie nu mai poate surprinde. Caragiale punea concluziile esenţiale ale experienţei pe care o trăise, când declara despre politicienii junimişti: « *pe aceştia nu pot decât să-i urăsc* (...) *ca pe nişte vrăjmaşi ce mi-au fost şi-mi sunt* ».

*

După despărţirea de conservatori, Caragiale a mai peregrinat destul prin diferite cluburi politice, gonit mereu de noui decepţii. Nu e nevoie să-i urmărim însă paşii mai departe, căci, oricâte oscilări va mai descrie, experienţa lui este *dată*, în toate aspectele ei esenţiale, în cuprinsul primului periplu. Este cu atât mai semnificativ, de aceea, faptul că prima satiră îndreptată împotriva conservatorilor foloseşte aceleaşi arme ca şi vechea şarjă a pseudo liberalismului.

Intr'adevăr, el neagă conservatorilor dreptul de a se compara cu partidele de acelaşi titlu din ţările străine, căci acelea, spre deosebire de ediţia românească, « *reprezintă agregaţiuni de interese sociale, economice şi politice, adunate în jurul unui sâmbure puternic, aristocraţia* » [2]). Şi îşi bate joc, în continuare, de ideia pe care şi-o fac conservatorii români despre rostul lor în societate, când vor să apară drept apărători ai unui principiu de clasă; le opunea cu sarcasm, realităţile dezonorante ale compromisului burghezo-moşieresc. Este aci o simetrie care trebue reţinută. Venind după acuzaţia adusă brătienismului, că a trădat interesele de clasă pe care le reprezentau vechii liberali, această formulare de acuzări complimentare subliniază, în peregrinările lui Caragiale, un element constant, preţios pentru critică. Este vădit că numai aci poate fi surprinsă adevărata lui personalitate; să recapitulăm deci, prin raportare la acest caracter statornic, momentele principale ale atitudinii lui.

Am văzut că în mentalitatea timpului stăpânea un criticism vag, care deplora, fără să-l explice, proasta funcţionare a mecanismului social. In această ceaţă, Caragiale căuta un drum pentru satisfacerea aspiraţiilor sale, crescute

1) « *Opere* », t. VII, p. 543.
2) « *Opere* », t. V, p. 400.

în mediul popular ploeştean: a străbătut toate partidele, dela liberali la conservatori, constatând aceleaşi nepotriviri între realităţi şi aşteptările lui. Şi astfel, însufleţirea juvenilă pentru năzuinţele progresiste ale ploeştenilor s'a desvoltat, transformată, în sufletul lui matur, manifestându-se în lupta împotriva tuturor falsificărilor democraţiei. Dar aspectul pozitiv al idealului lui este cu mult mai greu de definit decât obiectul criticei sale. Şi de aci pornesc toate dificultăţile pe care le întâmpină interpretarea operei ca şi a experienţei sale trăite.

De altfel această realitate se oglindeşte, sub o altă înfăţişare, în absenţa unui *sistem* conştient şi clar ordonat de concepţii politice: directorul « Moftului Român » afecta o totală indiferenţă pentru largile construcţii doctrinare. Putem în schimb recunoaşte în comportările lui unele *implicaţii* ideologice, şi ele vor lămuri, odată cu poziţia lui reală, motivele pentru care aceasta i-a apărut atât de confuz lui-însuşi. In acest sens, însăşi vehemenţa cu care respingea orice « doctrină preconceputǎ » este o preţioasă mărturie în dosarul judecăţii sale.

De fapt Caragiale se ferea de « sisteme » cu teama instinctivă a omului slab care se lăsase odată mistificat, pe nesimţite. Adoptase de atunci, fără discernământ, faţă de toţi doctrinarii, o rezervă prudentă menită să-l apere de noui amăgiri; s'a obişnuit astfel să pândească un eventual impostor în orice exponent al forţelor sociale contimporane, neaşteptându-se la posibilitatea unei prietenii frăţeşti. Aci este fondul chestiunii: *lui Caragiale nu i-a fost dat să dobândească sentimentul solidarităţii cu o clasă socială*, şi el nu avea puterea să refacă singur, tot cuprinsul teoretic al unei experienţe colective.

In condiţiile societăţii româneşti de atunci era de sigur greu de înţeles destinul istoric al proletariatului; iar celelalte clase nu puteau satisface democratismul adânc al lui Caragiale. Acestea au fost împrejurările care l-au condamnat să rătăcească în toate colţurile, alergând încotro spera să întâlnească un aliat, revenind uneori scârbit de unde plecase, în neştire. Rămânea constant numai prin opoziţie, căci de fiecare dată se găsea în luptă împotriva profitorilor imediaţi ai puterii politice; şi astfel, a trecut prin toate partidele româneşti, dar nu s'a aflat niciodată alături de unul care stătea la guvern. Acesta e adevărul pe care-l putem recunoaşte sub trăsăturile auto-portretului lui: « *în politică, lipsă totală de principii, totuşi o extremă consecvenţă: votează regulat cu opoziţia, deşi îi este totdeauna antipatică* » [1]). Gluma, aici, ascunde o realitate adâncă, şi care nu stârneşte de loc veselia.

Lipsa unei concepţii generale despre lume, în măsură să-i explice înfăţişările şi să-i prevadă desvoltarea, apare în mod just aci solidară cu un caracter negativist al întregii sale structuri spirituale. De fapt, şi una şi alta, izvorăsc cum am mai spus, din incapacitatea lui de a-şi identifica soarta cu destinul istoric al unei clase. Este soarta tuturor oamenilor singuri, şi cu atât mai

1) « *Opere* », t. IV, p. 373.

mult a celor lipsiți de sprijinul culturii, de a nu găsi pentru năzuințele lor acea expresie clară și cuprinzătoare care este idealul; și de a nu-și putea integra impresiile într'o concepție « sistematică », larg coordonatoare. Caracterul limitat al unei experiențe personale, hotărăște, de asemeni, limitele reprezentării teoretice la care ea va ajunge.

Dar aceasta nu ne poate face să uităm orientarea fundamental progresistă a personalității lui Caragiale, ci ne explică numai măsura în care ea avea să rămână inconsecventă. S'a vorbit de pildă, și chiar de către Gherea, despre « *lipsa oricărui ideal* » în opera lui. Este o apreciere sumară care trebue în între-gime revizuită în lumina celor discutate aci.

Caracterul confuz al idealului lui Caragiale este incontestabil și am arătat de ce nici nu se putea altfel. Dar acest ideal există și el se găsește *implicat* sub forma lui negativă în critica socială pe care o cuprinde întreaga operă. Intr'a-devăr, *numai dacă scriitorul ar fi criticat* orice, fără nicio deosebire, *i s'ar fi putut aduce o asemenea acuzare*; am văzut însă că, în realitate, nu acesta este cazul, și am identificat un criteriu statornic de selecție al împrejurărilor care fac obiectul criticei sale; chiar dacă acest criteriu nu i-ar fi fost clar, conștient, *prezența lui revelă totuși un element organizator al reacțiilor lui sociale, adică un ideal*. Am văzut că în fiecare partid politic pe care-l părăsea, Caragiale acuza, limpede, un participant la aceeași realitate odioasă: împletirea de interese burghezo-moșierești, ca principală stavilă a progresului. Critica lui corespundea astfel unui ideal democratic, vag firește în enunțurile lui pozitive, destul de vigilent însă pentru a ști să recunoască de fiecare dată că ceea ce-i făcea obstacol, aci și dincolo, era câte un aspect al compromisului de clasă.

Să nu uităm, de altfel, că în edificarea operei sale literare Caragiale a avut de dus o luptă tenace împotriva cenzurii morale și materiale a « puternilor » pe care le denunța satirei. Pe de o parte, liberalii și conservatorii îi confirmau, prin aceasta, ostilitatea lor comună și egal-îndreptățită. Pe de altă parte împrejurarea pune în evidență că eșecul sau biruința trebuesc deduse din bilanțul întregii lupte, și nu din fragmente izolate: căci dacă prieteniile de o zi serveau lupta împotriva dușmanului de totdeauna, ele obligau în același timp pe Caragiale la o satiră « în detaliu », limitată, după oportunitatea clipei. Este vădit că în asemenea condițiuni, fragmentele operei pot fi înțelese numai prin reintegrarea lor într'un înțeles dominant al creației caragialiene: și pe *acest înțeles dominant* ne-am străduit să-l descoperim în experiența lui literară și politică.

*

Cazul lui Balzac a pus clasicilor marxismului o problemă care ne interesează îndeaproape aci: un conservator legitimist și catolic a dat o operă realistă, ale cărei concluzii se îndreptau, nestăpânite, împotriva premizelor

teoretice reacționare ale autorului lor. Astfel, spre cunoașterea adevărului, autorul « Comediei Umane » înaintase mult mai departe pe căile analizei literare, decât o putuse face pe căile analizei filosofice și politice. Marx și Engels, analizând această împrejurare, au avut și aci prilejul să arate că materialismul dialectic nu lucrează cu scheme de lemn. Ei au recunoscut contradicția și au explicat-o în raport cu condițiile obiective ale societății de atunci; dar apoi, după cum a arătat recent în publicistica noastră d. N. Moraru [1]), ei au mărturisit admirația lor întreagă pentru Balzac, ca literat, ba chiar și ca « *doctor în științele sociale* » (Marx).

Secretul puterii lui Balzac « *de a cuprinde viața în trăsăturile ei esențiale* » [2]) a covârșit așa dar incapacitățile lui filosofice, sfârșind prin a-i crea, pe alte căi, o valoare « sociologică » superioară propriei sale gândiri teoretice. Și acest secret stă, evident, în cunoașterea sufletului omenesc. Din acest punct de vedere, Caragiale prezintă, cu deosebirile determinate de momentul lui istoric și cultural, un caz românesc analog lui Balzac.

In adevăr, Caragiale percepe realitatea socială în măsura în care ea transformă psichologia omenească. El însuși a declarat odată: « *dintre toate fenomenele acele ce ne interesează mai mult sunt mișcările sufletești ale omului* » [3]). El a respectat acest enunț programatic, stăruind asupra diformărilor morale pe care le producea sistemul: nu e greu să urmărim în opera lui o adevărată degradare a sentimentelor celor mai adânc umane, progresând potrivit cu situațiile politice și sociale în care acele stări de suflet se manifestă. E deajuns să comparăm viața de familie a lui Trahanache și a țăranilor din « Năpasta », — lașitatea lui Venturiano sau a lui Farfuridi și curajul moral al figurilor din « Păcat », — ba chiar felul în care știu să petreacă, în « Momente », oamenii simpli și « aristocrații », — pentru a ne da seama că, peste tot, comportarea omului se « colorează » diferit, după prisma vieții sociale. De aceea, în opera lui Caragiale, regăsim o « Comedie Umană » la fel de exactă, sociologic, ca și marele ei model.

Semnificațiile experienței lui au scos în relief, în ciuda tuturor inconsecvențelor, unitatea fundamentală a năzuințelor lui Caragiale. Iar nesiguranța acestora, isvorîtă din singurătatea morală a scriitorului, nu afectează opera decât în mod foarte superficial. Căci, pe drumul pe care a mers și Balzac, autorul « Scrisorii Pierdute » a pătruns în sufletul omenesc și a descoperit acolo, cu mijloace literare, realități sociale și politice ce i-au rămas necunoscute pe planul cunoașterii filosofice.

Caragiale își cunoștea prietenii cu mult mai prost decât pe dușmani, — și de aci au pornit toate șovăirile lui, în viață. Dar pe dușmani i-a cunoscut

[1]) v. N. Moraru: *Balzac: « Iluzii pierdute »* (în « *Flacăra* », no. 6, — 8 Febr. 1949).
[2]) *loc. cit.*
[3]) « *Opere* », t. III, p. 67.

atât de bine, şi le-a zugrăvit trăsăturile morale atât de pătrunzător, în operă, — încât, prin jocul spontan al solidarităţii sociale, prietenii se regăsesc singuri şi dându-şi mâna, îi celebrează astăzi memoria cu recunoştinţă. Cu înţelesuri noui, potrivite noilor noastre criterii de viaţă, noi reluăm astăzi asocierea acelor două nume, *al lui Gherea şi al lui Caragiale*, respinşi solidar dela premiile oficialităţii culturale, în 1891, prin reacţia instinctivă de clasă a contimporanilor lor.

BARBU CÂMPINA

LITERATURA OCCIDENTALĂ VAZUTĂ PRIN PRIZMA CRITICII ŞTIINŢIFICE

Literatura occidentală preocupă din ce în ce mai intens critica sovietică de astăzi. Aceasta din urmă, admirabil informată, încearcă să stabilească un inventar cât mai complet al producţiilor apusene contemporane. Materialul supus bisturiului critic este enorm şi pare de o diversitate caleidoscopică. Această diversitate caleidoscopică a constituit întodeauna un titlu de glorie al literaturii societăţii capitaliste. In realitate, această diverstitate era cu totul aparentă. Pentru orice critic care ocupă o poziţie ştiinţifică, sau mai precis singura poziţie ştiinţifică, aceea a materialismului dialectic, imensitatea şi diversitatea devin reductibile, cu atât mai mult cu cât are avantajul de a fi înzestrat cu o metodă critică prin excelenţă, cu o metodă de o rară justeţe, aptă să depisteze întotdeauna patologicul şi să reveleze fenomenele care, încă embrionare, se vor desvolta mai târziu cu o furie impresionantă.

Iată dece, urmând însăşi calea criticilor ştiinţifici şi, în consecinţă, în primul rând sovietici, noi suntem îndreptăţiţi să prezentăm o vedere de ansamblu şi să nu ne pierdem în detalii amăgitoare.

Am ales această cale, nu numai pentrucă ea ne dădea posibilitatea coordonării materialului şi operării de sinteze, ci şi pentru că ea putea desvălui raţionamentul criticului ştiinţific, în marile lui linii de forţă şi concluziile aproape practice la care acesta din urmă ajungea.

Nu putem pleca dela o altă premisă decât dela aceea a materialismului dialectic, după care arta este un produs social şi este ca atare expresia societăţii în mijlocul căreia apare. Această afirmaţie, care pare astăzi foarte banală şi unora chiar simplistă, ascunde însă posibilitatea desvoltării unei puzderii de implicaţii, care răstoarnă total punctele de vedere ale esteticii clasice. Din necesităţi născute din dorinţa păstrării unui plan în expunere, nu vom aminti deocamdată decât de două din ele.

Estetica clasică, mai cu seamă în perioda care se deschide cu critica judecăţii a lui Immanuel Kant şi care în cadrele societăţii capitaliste nu s'a încheiat încă nici astăzi, este centrată pe autonomia valorii estetice. Procesul

de autonomizare a valorilor nu trebue privit întotdeauna favorabil. Dacă e drept că, pe anumite segmente, el a fost traducerea și oglindirea procesului de eliberare a științei, filosofiei, artei, din sclavia religiei, teologiei, filosofiei mistice și moralei de tip religios, este tot atât de adevărat că, pe segmentele următoare, adică dela o anumită epocă încoace, el a tradus, a oglindit, relativizarea, anarhismul, haosul axiologic care caracterizează gândirea societății burgheze în faza ei de descompunere. Dacă este adevărat că uneori afirmarea autonomiei esteticului a respins în aparență imixtiunea în artă a reprezentanților unei morale fățarnice și interesate, e tot atât de adevărat că astăzi ea a dus la desumanizarea și moartea artei burgheze. Ca orice critică materialist-dialectică, cea științifică pornește dela respingerea totală a autonomiei valorilor și deci și a autonomiei valorii estetice. O operă de artă nu mai vehiculează în felul acesta numai valori estetice și în consecință ea trebuie să răspundă unor obligațiuni mai numeroase decât până acum.

Dar această problemă a obligațiunilor artei aduce după ea o alta, care nu este decât una din acele implicații pomenite mai sus. Intr'o viziune materialist-istorică arta trebue să fie *operantă*, adică să fie generatoare de schimbări în viața omului și a societății.

In fapt, cel care susține că arta este expresia societății în sânul căreia apare, stabilește o corelație, niciodată abolită, între viață și artă. Viața constitue izvoarele artei și în același timp arta trebue să servească viața. Cel ce crede așa, afirmă implicit că arta nu poate fi gândită fără om, nici ca apariție și nici ca posibilitate de viețuire independentă. Arta trebue să servească viața omului. O carte care te lasă indiferent, care e lipsită de prelungiri și de ecouri în viața ta, este o carte moartă, pe care viitorul o va uita și istoricii literari nu o vor putea consemna niciodată. Tocmai pentrucă totul pornește dela viață, exprimă viața și are obligația să o servească, amplificându-i dimensiunile și plenitudinea, nimeni nu poate afirma o autonomie a esteticului, care structurează opere detașate de viață, opere care se întorc împotriva vieții și a artei însăși. Și tot deaceea arta trebuie să fie operantă, adică să declanșeze transformări individuale de un atare coeficient statistic, încât ele să devină sinonime cu adevărate prefaceri sociale. In felul acesta, critica științifică restabilește, mai înainte de a desvolta, câteva din pozițiile fundamentale în problema artistică, câteva din pozițiile de pe care s'a gândit întotdeauna în epocile de înflorire a societății, dar la care s'a renunțat în epocile de decadență, când clasa stăpânitoare, încleștată în spasmurile agoniei, își dădea seama de primejdiea iminentă și de sfârșitul de neînlăturat.

In felul acesta, servindu-ne doar de pornirea a două din tezele ce se pot desprinde din prima premisă, putem dovedi, cum critica științifică ocupându-se de un fenomen tranzitoriu, ca acela al artei din ultimii ani ai societății capitaliste, construește simultan bazele unei noui estetici, a unei estetici marxiste, capabilă să influențeze în bine întreaga desvoltare artistică și să creeze o artă sănătoasă, o artă majoră.

« Burghezia » a fost cândva o forță progresistă. In acea epocă arta burgheză nu prezenta, decât embrionar fenomenele pe care le prezintă astăzi. In acea epocă se putea vorbi despre existența unui realism, cu rezerva făcută, de Maxim Gorki, că « realismul celor mai bune literaturi apusene, este totuși un realism limitat ». Dar în momentul în care capitalismul parazitar a intrat în descompunere, adică în epoca ale cărei legi de desvoltare au fost pentru prima oară prezentate de Lenin, lucrurile s'au schimbat total și arta a oglindit, sub diverse aspecte, acest proces de putrefacție. Cu alte cuvinte, începuturile decadenței artei occidentale trebuesc căutate cu mult mai în urmă. Dacă Lenin a fost primul care s'a ocupat de capitalismul privit în faza lui imperialistă, Maxim Gorki a fost unul dintre primii care au depistat manifestarea, în cadrul artei, a unor simptomuri de descompunere similară. V. Kemenov repetă cuvintele spuse de Lenin încă din 1913 și le comentează, în aceste rânduri:

« Pentru Europa civilizată și avansată, mândră de tehnica ei strălucită și desvoltată, de cultura și alcătuirea ei bogată și multilaterală, a sosit un moment istoric, când burghezia aflată la comandă, de teama proletariatului ce crește și se întărește, sprijină tot ce e înapoiat, muribund și medieval. Burghezia agonizândă se asociază cu toate forțele perimate și pe cale de a se pierma, pentru a menține sclavajul salariat, care se clatină. A fost o vreme când, în lupta împotriva feudalismului, burghezia juca un rol progresist. Lupta aceasta s'a oglindit în ideile democrației biurgheze și ale umanismului burghez, deși chiar și aceste idei erau cuprinse în limite înguste, istorice și de clasă, deși ele însile erau pătrunse de inconsecvență, de caracterul formal al democrației burgheze, de eterna contradicție, ce există pentru ideologia burgheză între interesele particulare și cele generale, etc. Atât în procesul de pregătire al revoluțiilor burgheze, cât și în domeniul lor, și chiar îndată după desăvârșirea lor, toate aceste contradicții s'au vădit în arta burgheză din secolul XVIII—XIX. Ele s'au oglindit în caracterul limitat și unilateral al curentelor artistice: realismul burghez, clasicismul burghez, și romantismul burghez, precum și în lupta ce s'a dat între ele. In decursul acestei lupte se evidențiau neîncetat inconsecvența și caracterul limitat al democrației burgheze și al umanismului burghez, cât și prăpastia dintre programele și ideile proclamate și acea parodie jalnică în care se transforma înfăptuirea lor în viața de toate zilele a societății burgheze.

« Ajunsă la putere și consolidată, burghezia avea nevoie de altfel de ideologi decât aceia care pregătiseră doborîrea feudalismului; atât în politică cât și în artă, ea avea nevoie de oameni care să supună ideile democrației burgheze și ale artei burgheze progresiste, unei critici « dinspre dreapta » reacționară prin însăși natura ei, îmbrăcată într'o formă demagogică, cerea pentru individ libertatea « deplină » față de orișice normă a moralei și față de toată datoria omului în societate, socotindu-le prejudecăți mic burgheze, care îngrădesc personalitatea, etc. De fapt, însă, ea apăra cele mai rele și mai reacționare idei burgheze.

«Logica faptelor și legile realității obiective sunt îndreptate împotriva burgheziei. Iată cauza pentru care, în epoca imperialismului, burghezia reacționară privește cu groază viața reală, începând, cu ura celui ce se simte condamnat, să conteste toate legile obiective. Iată scopul urmărit de ideologia decadentă a burgheziei, atât în domeniul științei cât și în cel al artei». Cât privește pe Maxim Gorki, acesta poate fi considerat ca primul critic literar de tip nou. El pleacă dela o obligație elementară: aceea a vigilenței critice. Vigilența e un cuvânt pe care marxisto-leniniștii îl aud mereu și care reflectează întotdeauna conștiința faptului că ei sunt responsabili față de popor. Gorki se simțea responsabil să denunțe semnele precursoare ale decadenței, ivite în interiorul literaturii occidentale, dominată de atunci de simbolismul amurgind, în special de Maeterlinck, cât și în acela al literaturii fără conținut din anii reacțiunii țariste, al literaturii lui Leonid Andreev, Arțibașev, Sologub, în parte a lui Alexandru Blok, etc. Deși Gorki poate fi considerat, așa cum subliniază criticul sovietic A. Isbah, drept un umanist al adevărului, care se opune umanismului milei, totuși el nu cedează tentației de a publica în culegerile «Znamia» bucăți pesimiste. Astfel el nu urmează linia lui Andreev, Arțibașev sau Solobug și declară într'o scrisoare, adresată în Aprilie 1908, fostului colaborator al culegerilor «Znamia» D. I. Aisman și reprodusă de criticul sovietic V. Desnițki, următoarele: «Intrucât depinde de voința mea, nu voi publica în culegerile «Znamia», bucăți pesimiste. Eu sunt de părere că nu am dreptul să ofer cititorului ceeace după părerea mea e vătămător pentru el, micșorându-i rezistența morală». Incă din aceste prime pagini de critică ale lui Gorki se pot întrevedea caracteristicile criticii sovietice. Impresionsimul i-a făcut pe critici să se desintereseze de problema omologării afirmațiilor lor de către alții și să se lepede de orișice obligație morală față de cititori. In procesul de despărțire al creatorilor de mase și de divizare a publicului consumator, criticii și creatorii scriau pentru un public de «specialiști». Sub influența impresionismului, critica devenea o operă de artă, un domeniu paralel cu cel al artei și criticii își prezentau unii altora, interpretările lor, în care nu-i preocupau adevărul, ci pe care le considerau echivalente din punctul de vedere al adevărului și ierarhizabile doar din punctul de vedere al formelor artistice. Gorki primul, pe temeiul învățăturii leniniste se gândește din nou la faptul că arta are o funcțiune operantă asupra vieții maselor, că ea poate să îi ajute în lupta lor, sau, demoralizându-i, să îi facă să abandoneze partida și se simte responsabil față de dânșii. Scriind articolele «Paul Verlaine și decadenții», «De partea cui sunteți, meșteri ai culturii?» și multe altele, el reda criticei funcțiunea ei de analiză și adâncire care restabilește adevărul. El primul, întrevede în literatura lui Andreev, Arțibașev și Sologub, primele manifestări ale anarhismului valorilor și ale noului tip de huligan pe care îl propune literatura burgheză. Literatura romancierilor citați este o literatură de oameni nemulțumiți de lumea în care trăiesc, dar o literatură lipsită de orice vocație combativă. Eroii prezintă marasmele în care se sbat și se tânguie. Gorki vede în această atitudine, o atitudine demoralizantă și demobilizatoare. Patruzeci de ani după aceea, un critic american de stânga, James T. Farell, făcând procesul eroului pus în circulație de literatura americană contemporană, avea să privească revolta lui din aceeași poziție critică ocupată de Gorki. Criticul american consideră că ne aflăm în fața unui spirit care este doar aparent revoluționar, al unui spirit care amăgește, reduce revolta și o suprimă. El reia tezele lui Gorki, arătând că, dacă Tolstoi, prezentând clasa dominantă a Rusiei țariste și zugrăvind astfel cu claritate raportul de forțe existând la acea dată și relațiile dintre diversele clase sociale, declanșa o luare de poziție hotărîtă și o atitudine de luptă împotriva acestei clase dominante, scriitori citați și de Gorki, mutând criza în om, adică de pe planul socialismului pe un plan metafizic, impiedicau această luare de poziție hotărîtă, zăpăceau și demobilizau. Ca și Gorki, Farell atrage atenția asupra faptului că huliganul de tip Sanin, astăzi atât de frecvent în literatura americană, departe de a fi purtătorul unei conștiințe revoluționare, poate fi acuzat de o dublă nocivitate. Pe deoparte el apare în momentul în care romancierii încetând de a mai pune problemele social, le pun metafizic și escamotează astfel urgența rezolvării problemelor sociale, desiluzionând, abolind nădejdile și îndemnând la abandonare, iar, pe de altă parte, suprimă în individ orice tablă de valori și lipsește viața acestuia de orice îndreptar. In fond, aceste două aspecte sunt corelate dialectic. Cu alte cuvinte, individul care abandonează, cantonându-se în abulia metafizicului, nu poate menține în el nici o tablă de valori, dat fiind că etica nu se verifică imaginar, ci doar practic, la fel cum se verifică și oamenii.

Dintrodată se schițează, încă din epoca primelor articole ale lui Gorki, felul în care trebue pusă, chiar în cadrul literaturii unei societăți de clasă, problemea tristeții și a tragicului. Leninistul nu va cere o literatură iluzionistă, literatura trandafirie propovăduită de diverșii exponenți ai burgheziei, aparținând congregațiilor religioase sau ligilor morale. Prezentarea atrocităților viețuirii într'un cadru de societate divizată în clase, nu trebue să dea impresia că se iubește pe sine însuși. Pentru aceasta trebue ca în ea să se audă neîncetat glasul nădejdii care susține lupta. Intr'un anumit sens, nu numai că se refuză acea literatură care se complace în elogierea tristeții și descompunerii și pe care Jean Schlumberger a numit-o mizerabilism, dar se demonstrează posibilitatea pe care o are literatura de a se dispensa de categoria tragicului. Pentru un marxist viața nu se desfășoară într'o lume sub clopot, nu se desfășoară într'o fundătură. Marxistul e un făurar al viitorului și ca atare cineva pentru care tragicul este o categorie istorică, adică ceva care moare. Nu este un fel de a vedea utopic acela care susține ca eroului celui mai vitregit să i se acorde nădejdea și în felul acesta dimensiunile luptătorului. Dar fenomenele semnalate de primul mare critic sovietic aveau să se accentueze cu timpul și să ajungă astfel la forme exacerbate și spasmodice, pe care nu numai critica din Uniunea Sovietică, ci critica progresistă din întreaga

lume avea să le consemneze şi să le combată şi să le urmărească în toată desfăşurarea lor patologică. Căci trebue să subliniez dela început că această critică sovietică nu e singură în fixarea acestei patologii a artei contemporane. Pentru a demonstra cu texte afirmaţia noastră, preferăm să ne servim, pentru descrierea liniamentelor generale ale acestei patologii, mai întâi de textul unui critic american, Isidor Schneider, care a publicat în New Masses, o paralelă între cultura americană din faza imperialismului şi cultura sovietică. E cu atât mai nimerit cu cât observăm fenomenele în punctele lor de înaltă tensiune, în centrul ciclonului. Care sunt caracterele culturii americane? Cultura americană este cultura unei societăţi împărţite în clase antagoniste, astfel încât se poate vorbi în aceleaşi grade geografice, nu de o cultură, ci de mai multe. In primul rând, e vorba de o cultură ca problemă a unei minorităţi, total detaşată de mase. Această minoritate se desinteresează complet de acestea din urmă şi, desinteresându-se de oameni, pierde contactul cu viaţa. Ea se desvoltă «en vase clos», fără nici o posibilitate de primenire şi în acelaş timp biciuită de dorinţa originalităţii. Exponenţii acestei arte pretind că ei sunt creatorii unor forme cu totul revoluţionare, că au adus în tehnică inovaţii capitale, revoluţionare, etc. Nu rareori ei se prezintă ca adevăraţii revoluţionari. In realitate marxismo-leninismul ne-a învăţat că nu există forme fără fond. Conţinuturi reacţionare nu pot găsi drumul unor autentice forme de expresie revoluţionară. Conţinuturile ideologice pe care le vehiculează aceste opere, sunt de o rară sărăcie, sunt specifice voinţei de a menţine masele în întuneric, în ignoranţă şi frizează astfel ignoranţa, ajungând progresiv să se confunde cu dânsa. Iată de ce cultura ca problemă a unei minorităţi se anemiază şi moare. In interiorul ei, până şi problema consumatorilor se schimbă. «J'écris pour cinque amis» (scriu pentru cinci prieteni), spunea un poet simbolsit, Gustave Kahn. In realitate, aceşti cinci prieteni sunt tot creatori de artă detaşată de viaţă. Cei şase prieteni nu pot, în felul acesta, să schimbe între ei altceva decât nişte experienţe tehnice şi, lipsiţi astfel de consumatori, de contemplatori ei merg astfel, cu paşi repezi spre sterilitatea cea mai atroce.

Dar se mai vorbeşte de cultură, oridecâteori vreun statistician publică cifre despre analfabetismul american. Se indică atunci tirajul câtorva gazete, reviste şi cărţi. Despre acestă cultură a vorbit de curând Étiemble, un critic francez reacţionar. Este cultura lui «Basic English» care dă ediţii din operele lui Shakespeare, în această limbă simplificată ca vocabular şi structură a frazei, este cultura lui «Readers Digest» a acelui «abetisseur de poche» (îndobitocitor de buzunar) care a creat moda şi industria Digestului, adică a povestirii pe scurt şi a dus astfel la publicarea sub formă de «digest» a unor opere ca Don Quichotte de la Mancha, sau Divina Comedia, este cultura unor best selers-uri ca «Forever Amber» a romanelor «negre», a romanelor poliţiste a filmelor care prezintă schizofrenici, maniaci şi asasini şi a ziarelor compuse în exclusivitate din acele desene numite «comics». Această cultură a operelor comercializate este servită majorităţii americane şi stă în funcţie de factorul «cassă». Aşa cum arată I. Schneider «ea cuprinde ceva mai mult decât profitul, fiindcă prima linie de coloniali a unui imperialism capitalist o constitue propriile sale mase» şi fiindcă cultura pe care le-o serveşte mai mult sau mai puţin conştient acestora, ajută la perpetuarea exploatării.

Concomitent cu fenomenul de fascizare pe plan politic se poate observa şi în arta americană fenomenul aceleiaşi creşteri a şovinismului. Toate aceste caractere menţin divizarea culturii naţionale, într'o cultură minoritară hiperindividualizată şi o cultură majoritară hiperstandardizată. Cultura americană e agitată, astfel, de tendinţe cu totul opuse celor care stau la baza culturii sovietice, care se desvoltă tocmai printr'o suprimare treptată a acestor diviziuni specifice societăţii împărţită în clase. Diferenţa dintre tendinţe provine din deosebirea totală de viziune. In viziunea marxistă cultura şi odată cu ea arta, sunt concepute ca metode de instrumentare a realităţii şi deci de eliberare a omului. Unul din efectele comunismului este, aşa cum ne reaminteşte Stalin, eliminarea deosebirii dintre munca intelectuală şi cea manuală, lucru care nu este posibil atâta vreme cât există o cultură cu niveluri stratificate. (Şi în acelaş timp se poate afirma, invers, adică dialectic, că deosebirile pe plan cultural există din cauza deosebirii dintre munca manuală şi cea intelectuală). Ocupându-ne astfel de liniamentele generale ale culturii occidentale considerată în punctul maxim al crizei, am prezentat şi câteva din obiectivele criticii marxiste şi sovietice. Dar să continuăm cu prezentarea aspectelor de criză propriu zisă.

Arta occidentală se desvoltă astăzi pendulând între două influenţe: cea franceză şi cea americană. Fiecare din ele a încorporat experienţe din istoria decadentismului trecut, autohton sau străin. Aspectele diverse ale producţiei artistice occidentale nu sunt decât modalităţi diferite prin care se luptă împotriva ideologiei marxisto-leniniste şi a artei corespunzătoare a popoarelor care, instaurând un regim de dreptate socială, păşesc astăzi pe calea unei vieţi noui. Scopul este împiedicarea luptei popoarelor din occident pentru eliberarea socială, literatura americană căutând a semăna neîncrederea în om, în viitorul lui, în puterea sa creatoare. In felul acesta haosul de forme se poate reduce şi ordona, aşa cum a făcut-o Kemenov, care, ocupându-se doar de domeniul plasticului, a stabilit şase caractere ale artei occidentale decadente, valabile însă nu numai pentru domeniul plasticului, ci şi pentru celelalte domenii: antirealismul, antiumanismul, iraţionalismul, individualismul, naţionalismul şi pesimismul.

Vom începe prin a ne ocupa de domeniul francez.

Pe scena literaturii franceze s'au perindat în ultimele decenii o mulţime de şcoli şi curente. Simbolismul a sfârşit fie în poezia pură, fie în misticism. El a furnizat prin Nerval, Baudelaire, Rimbaud şi Contele de Lautréamont, pe primii precursori ai suprarealismului. Guillaume Apollinaire a pus bazele cubismului în literatură. A urmat apoi, în timpul insurecţiei dela Zürich,

Dadaismul, care epuizându-se, a făcut, în 1924, loc suprarealismului; acesta, la rândul lui, a născut, în virtutea sistemului de supralicitație specific societății capitaliste, Letrismul, și așa mai departe. Paralel cu această linie poetică, urmașul lui Poë și al lui Mallarmé, Paul Valéry, migălea la o poezie pură, iar catolicismul își trimetea reprezentanții lui prin Péguy, Paul Claudel, Max Jacob și alții.

In proză, André Gide introducea temele evadării, disponibilității interioare, trăirii în stare de perpetuu dialog interior, actului gratuit și amoralismului, Marcel Proust introducea tema discontinuității interioare, a omului pulverizat într'o serie de reacții incongruente, a evadării în trecut și a complacerii în absențele etice, Montherlant, reluând gustul nietzschean pentru viețuirea în sfera primejdiei, propovăduia aventura lipsită de obiective precise, gratuită și refuzând responsabilitatea, Malraux, reducea revoluția la o simplă aventură și pe revoluționar la un om dornic de experiențe, pe cale de a se transforma treptat într'un individ desnădăjduit, Julien Green, plecând dela teze catolice, sfârșea în mistică și fantastic, etc., etc. Incoronarea avea însă să fie făcută de școlile ideologice și artistice ale desnădăjduitei burghezii contemporane, de Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Albert Camus, Maurice Blanchot, etc. Literatura franceză producea paralel curente care se opuneau aparent primelor: un anumit realism și acea mișcare cunoscută sub numele de populism. Dar, realismul acesta nu ieșea din cadrele cele vechi și sfârșea de cele mai multe ori într'un naturalism în care accentul cădea pe biologicul pur, iar populismul îmbrăca acele forme ale tânguelii lipsite de virilitate și de combativitate, pe care le-am numit mizerabilism și care prin absența oricărui dinamism mobilizator, transformau această mișcare într'un exotism al periferiei. Dar în acelaș timp existau și reacții adevărate și prezențe care indicau posibilitatea altor orizonturi și a altor aurore. Era în primul rând prezența unui Roger Martin du Gard, fericită îmbinare de epic masiv și de lirism creator de atmosfere, singurul scriitor francez care a putut duce mai departe lecția unor înaintași ca Balzac și Tolstoi, reușind să impună caractere care nu vor fi șterse din memorie. Era în acelaș timp Romain Roland, care nu uita obligația artistului de a promova fraternitatea umană și de a lupta pentru drepturile persoanei umane. Au fost apoi toți scriitorii căliți în lupta de rezistență împotriva germanilor, poeții Aragon, Eluard, Pierre Emanuel, Robert Desnos, Loys Masson, Jean Cassou, etc. și prozatorii Jean Richard Bloch, André Chamson, Elsa Triolet și atâția alții.

Cei din prima categorie au făcut o literatură care poate primi caracterizările enumerate de Kemenov. O primă problemă este aceea a individualismului. Susținătorii literaturii decadente opun această continuă elogiere a unui individualism exacerbat, literaturii progresiste din Uniunea Sovietică și de aiurea. Acest individualism este prezentat ca o formă și ca o garanție a libertății. Concomitent cu această poziție, în literatura occidentală se mai poate întâlni o alta, care izvorîtă din aceleași rădăcini, pare să fie totuși de

sens contrar: e aceea care consideră omul ca un element infinitezimal, lipsit de orice valoare și de orice posibilitate a unei acțiuni eficiente și creatoare. Ambele poziții, fructe ale contradicțiilor capitalismului, sunt absente într'o literatură structurată pe o ideologie marxistă. Marxismul a arătat că individul nu este liber și nu poate să fie liber decât luptând pentru realizarea societății socialiste. Deși antiindividualist, marxismul luminează lupta pentru eliberarea individului și pentru asigurarea unui nou statut al persoanei umane. Singură victoria proletariatului poate asigura un nou «habeas corpus» și numai societatea instaurată prin această victorie, poate acorda ființei umane locul pe care îl merită în chip firesc în societate. Pe de altă parte, doar definiția comunistă a libertății, ca o înțelegere a necesității, poate asigura odată stabilite condițiile de desvoltare normală a societății, echilibrul psihic și etic al individului, care altfel, în cadrele societății capitaliste și sub influența mentalității ei, alunecă spre nihilism și spre dezagregarea interioară, care contrar a tot ce se crede, este începutul depersonalizării. In legătură cu această problemă este aceea a responsabilității. Așa cum au arătat criticii sovietici care au vorbit despre Sartre, Frid și Pessis, omul nu se conturează fugind de realitate, de responsabilități și de luptă, adică evadând, ci dimpotrivă, asumându-și în chip continuu responsabilitățile maxime pe care le aduce cu sine angajarea totală. Evadarea în imaginar depersonalizează. Ființa umană își pierde consistența și regresează spre nevertebrate. Tocmai pentrucă scriitorii occidentului contemporan refuzau lupta, puteau ajunge la concluzii psihologice eronate. Un Aldous Huxley, afirmă în «Pacea Adâncurilor», că psihicul uman este asemenea unui album de fotografii, adică o colecție de stări fără legături între ele, lipsite de continuitate și de orice posibilitate de însumare. Relativismul în materie de psihologie, duce astfel la pulverizare și la suprimarea oricărui suport psihologic apt să susțină o etică. Ca și ecoul, cititorul care îi urmărește existența, se desechilibrează, refuză eforturile, abandonează lupta, spre încântarea capitalismului. Mai mult încă, acest caracter al psihicului uman suprimă orice posibilitate de sincronizare, adică de acordare cu ceilalți, de comunicare cu ceilalți. Și omul rămâne astfel stingher într'un univers potrivnic. Căci, ideologii și artiștii capitalismului decadent caută să demonstreze, nu numai metafizic, ci și psihologic teza singurătății fără de apel a omului, teză falsă, menită să saboteze orice colaborare în vederea dinamitării societății capitaliste.

In acelaș timp, omul este singur, incapabil să se apropie de alții, izolat într'o lume absolută. Tezele acestea aveau să fie îmbrățișate de școlile desnădejdii.

Criticii sovietici, Frid și Pessis, în articolele lor despre Jean-Paul Sartre, au stabilit cu justețe filiația acestor școli. Nietsche și Kierkegaard pot fi considerați părinții tuturor formelor moderne de filosofie tragică. La aceasta se adaugă, pe de o parte filosofia germană care, dela Simmel încoace a început să cultive temele desnădejdii și ale morții, ajungând să culmineze cu

filosofia lui Heidegger și Jaspers. Linia fenomenologiei germane moderne, adică a școlii întemeiată de Husserl, este de asemenea continuată de filosofia lui Heidegger, fostul lui elev. Tot în Germania, gândirea lui Kierkegaard avea să dea noua școală de teologie dialectică a lui Turneysen, Matthiesen și Gogarten, care aveau să pună aceleași teme ale desnădejdei, neliniștii și morții. La acestea aveau să se adauge influențele teologilor și filosofilor mistici ieșiți din rândurile rușilor albi, Berdiaev și Chestov, ca și filosofia lirică și mistică a spaniolului Miguel de Unamuno. Toți aceștia aveau să dea diferiți alți urmași în interiorul existențialismului francez. In Franța, cu mult înainte de Sartre, a existat un existențialism creștin, reprezentat de către Gabriel Marcel, Maurice Blondel și Jean Wahl. Jean-Paul Sartre avea să încerce a opera o sinteză, care până în cele din urmă s'a dovedit a fi un hibrid, dar care grație spiritului comercial al lui Sartre și nevoilor burgheziei decadente, s'a bucurat de un succes care l-a depășit pe al tuturor celorlalte ramuri ale existențialismului. O parte din filosofii citați, Nietsche, Kierkegaard, Chestov, sunt filosofi nesistematici, gânditori care au iubit și propovăduit fragmentul. Alții, ca Husserl și Heidegger, au tins spre construcția sistematică. Erau foarte greu de împăcat aceste două tipuri de gândire, dar burghezia cerea o doctrină capabilă să se opună metodei fără știrbitură a marxismului și câinii de pază au încercat să se execute. Jean-Paul Sartre, cu toată disperarea de a crea un sistem, nu a reușit să dea altceva decât un hibrid, menit să mărească haosul ideologic, să nu se poată adapta schimbărilor istorice, adică să nu poată răspunde adversarului și să nu rodească în niciun chip, adică să fie incapabil de a genera o etică, o politică și o estetică. Totuși, el a făcut școală și Simone de Beauvoir, Merleau-Ponty sau Astruc au încercat și ei să pună umărul la înlăturarea ultimelor zăgazuri care opreau mărirea haosului ideologic al burgheziei. Paralel, se năștea o altă școală, foarte apropiată de ceea ce germanii numeau Lebensphilosophie, dând astfel o etichetă cu totul nepotrivită unei mediații în care nu era vorba de viață ci de desnădejde și moarte, școală reprezentată în primul rând de Albert Camus.

Nu vom descrie conținutul acestor filosofii, ci vom încerca mai curând a arăta felul în care ele au încercat să servească interesele unei clase în plin proces de desagregare. Omul e singur și existența este absurdă. Nimic nu are valoare și nu merită lupta. Totul este echivalent, așa cum spune Camus în piesa sa, « Caligula ». Universul fiind gol și neexistând posibilitatea niciunei table de valori, fiecare poate face ce vrea. Teza Dostoievskiană din Posedații, teza exprimată de Kirilov a fost reluată și amplificată în cel mai pur spirit fascist. Toți acești gânditori burghezi nu au încercat să dea un sens lumii, ci au propovăduit acel huliganism al omului care face ce vrea, în pofida drepturilor celorlalți. Niciodată universul nu a fost mai pulverizat, într'o infinitate de dictatori, de oameni nesatisfăcuți, care încearcă să chinuiască pe ceilalți, decât în aceste filosofii. Iată cum gânditorii burghezi au încercat

să ascundă criza societății burgheze și să împiedice lupta împotriva ei. Căci, dacă problema este mutată pe planul metafizic, ea este ipso facto scoasă din istorie, în virtutea antiistorismului declarat al gândirii decadente, adică a tendinței de a nu considera problemele omului ca istorie, ci ca eterne și sustrase istoriei, și de a afirma că criza se află în om, ca un dat originar și nu în societatea unei precise epoci istorice. Leniniștii sunt împotriva oricărei metafizici, pentrucă ea e menită să amâne lupta de preschimbare a societății. Considerăm că nu se poate vorbi despre condiția umană, decât ca despre ceva istoric, că ea nu se poate schimba decât odată cu înnoirea societății. Credem, pe de altă parte, că nu se poate vorbi de om în general și că dacă burghezia trăiește clipele marasmului final, neputând oferi niciun exemplar de om nou, muncitorimea poate zămisli acest om dorit.

Un Pessis, un Frid sau un Leites, resping astăzi felul occidental de complacere în tezele decadente ale singurătății și desnădejdii omului și ale lipsei lui de valoare și semnificație. Acest fals realism al literaturii occidentale, care reduce totul la un naturalism al cărui pivot este biologicul, sub formele lui cele mai putride sau mai bestiale, nu respectă posibilitățile oamenilor unei clase tinere și în ascendență, demoralizează intenționat și demobilizează. Cu mulți ani înainte, un critic italian Emilio Cecchi, care nu poate fi dat ca exemplu de gândire progresistă, arăta cum, încercând să fie realiști, scriitorii americani, creatori ai « literaturii negre », întrecându-se în prezentarea atrocelui, ieșeau din realism în fantastic și într'un baroc al oribilului, cum nu a mai cunoscut literatura mondială, decât poate în secolul al XVIII-lea, în timpul acelor « memorialiști ai răului », ca Marchizul de Sade, Restif de la Bretonne și Matheiu. Este de fapt linia pe care se mișcă astăzi literații francezi, americani, englezi și germani. Omul însingurat și desnădăjduit, pentru care totul este echivalent, nu mai poate să-și găsească alte exemple, decât în Caligula și Sade. El crede că puterea se poate verifica prin cruzime rafinată și nicidecum prin construcție, cum credem noi. Preluarea tezelor Marchizului de Sade, ale « divinului Marchiz », cum îl numesc astăzi adoratorii lui, a fost făcută pentru prima dată de către suprarealism și contitinuată apoi, nu numai de scriitori fasciști ca Ernst Jurger, ci chiar de exponenți ai catolicismului, cum e Pierre Klossovski, care reușește să-l canonizeze pe Sade în cel mai pur spirit benedictin. Iată cum se ajunge la desagregare pe toată linia, la împiedecarea oricărei fraternizări umane, la sabotarea oricărei încercări de a transforma lumea. Din punct de vedere artistic, așa cum arată critica sovietică, o asemenea literatură pășește spre neantul artistic. Arta presupune formă și sufletele desagregate nu pot structura în sensul acesta oamenii. Totul se transformă, în pofida tuturor camuflajelor, în răget. Arta presupune ansamblu, armonie și aici nu se aude decât lătratul de șacal al pregătitorilor noului fascism, al nouilor fasciști. Literatura aceasta de circulație, constitue unul dintre produsele de export cele mai nocive ale Occidentului și poate fi asemănată cu țigaretele cu marijuana, care au

desechilibrat tineretul american, sporind numărul violurilor şi crimelor din statisticile d-lui Edgar J. Hoover.

Suprarealismul a militat şi el pentru teze asemănătoare, propunând prin Salvador Dali, acea punere în stare de manie acută, pe care cel ce a primit porecla de « Avida dollar », anagrama numelui său, o desemna drept metoda paranoi-critică. Concomitent, el milita pentru un fantastic care excludea completamente omul, cu toate pretenţiile lui contrare. Ca şi poezia, plastica suprarealistă prezintă o lume de viscere şi obiecte în descompunere, oglindirea, aşa cum a arătat Kemenov, a descompunerii societăţii şi mentalităţii burgheze. Suprarealismul nu a putut salva poezia şi arta, ci le-a dus în înfundătură, spre pierzanie. El a simplificat fiinţa umană, reducând-o la o regiune a inconştientului agresiv şi incapabil de creaţie, adică de formă şi la o alta a abstractizării sterilizante şi artificiale, incapabilă de orice incizie asupra realului. Suprarealismul a sfârşit astfel în haos şi în uscăciune, într'un fel de infern al mediocrităţii. Nici poezia pură, formalismul dus la ultimele lui consecinţe, nu a putut umple omul de un conţinut sănătos şi arta de un conţinut viabil. In păienjenişul de jocuri secunde, poezia s'a emasculat, şi-a pierdut clorofila şi anemia pernicioasă a răpus-o.

Dacă trecem acum la domeniul american, pe care l-a prospectat cu atât de mare grije pentru detalii, cu atâta scrupulozitate şi cu atâta exactitate criticul sovietic M. Mendelsohn, observăm aceleaşi simptome. Intâlnim şi aici jocurile verbale ale Gertrudei Stein şi ale lui Ezra Pound, cel care avea să sfârşească în serviciul lui Mussolini şi întâlnim lumea lemuriană din cărţile lui Faulkner, Steinbeck, Henry Miller şi atâţia alţii, lume de idioţi, erotomani, criminali sadici, etc. Aceleaşi caractere ca şi în noua literatură franceză, exacerbare până la extrem în produsele literaturii « negre », a unui Chase, sau Chandler. Acelaşi antirealism, acelaşi antiumanism, acelaşi iraţionalism potenţat, toate menite să fure energii revoluţiei şi progresului.

Mendelsohn a închinat un articol întreg problemei discriminărilor rasiale în U.S.A. şi a felului în care se oglindesc ele în literatura ţării linşajului, a ţării în care, potrivit unei fraze a scriitorului american Horace Mc Coy, fiecare guvernator departamental este un mic Hitler. Chiar atunci când scriitorul american vrea să ajungă la concluzii optimiste, el nu reuşeşte, după ce, ca William Saroyan, a prezentat cortegiul de nenorociri, să propovăduiască altceva decât resemnarea şi acceptarea unei societăţi injuste şi agonice. Galeria eroilor literaturii americane este o suită de variante a două tipuri principale, tipul oamenilor de paie, a posesorilor unui splendid neant interior, al celor pe care i-a cântat de atâtea ori T.S. Eliot, şi tipul acelui amestec de cretinism şi bestialitate, care îşi are strămoşul într'o altă expresie a artei americane, în King Kong.

Critica sovietică prospectează şi celelalte literaturi: cea germană şi austriacă, în care mai domnesc încă şi astăzi Franz Kafka şi Ernst Junger, — primul urmaş al lui Kierkegaard, existenţialist « avant la lettre », apologet al absurdului şi singurătăţii, desnădăjduit fără salvare şi al doilea apologet al războiului nazist, al cruzimii şi sadismului; cea engleză, a lui Huxley, care dela psihologismul relativist a trecut la un misticism foarte încâlcit, al lui Charles Morgan (un fel de Gabriele d'Annunzio), a unui Graham Greene, amestec de jansenism şi literatură poliţistă şi a atâtor alţii, mai mult sau mai puţin mistici, teosofi sau criminalişti. Ca orice critică ştiinţifică, cea sovietică doreşte o literatură în slujba poporului, a omului şi a vieţii, o literatură care să ajute viaţa umană şi, secundând lupta omului împotriva unei societăţi nedrepte şi împotriva naturii, să opereze transformarea lui. Ea încearcă să redea astfel criticei valoarea ei de propulsoare a unei arte majore şi să pună premisele unei arte sustrasă anemierii şi morţii, redându-i valoarea şi rolul pe care le-a avut întotdeauna în epocile de înflorire a societăţii. Critica sovietică militează pentru o artă care ajută viaţa, pentru o artă plenară, care schimbă perspectivele şi dimensiunile existenţei noastre. Ea nu e singură. Are de partea ei literatura progresistă din ţările democraţiilor populare, Jugoslavia, România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria, apoi literatura din Franţa, America, Anglia şi Italia, pe un Aragon sau Eluard, pe un Caldwell sau Howard Fast, pe un Vittorini şi aşa mai departe, precum şi pe criticii progresişti din aceste ţări, de pildă pe cei dela « Lettres Françaises », « Europe », sau « Pensée », pe cei dela « Main Stream », sau dela « Il Politecnico ». Dar are mai înainte de toate exemplul luminos al *literaturii* şi *artei sovietice*, a acelei arte care impune cititorului sau spectatorului să ia atitudine, să se transforme, să se depăşească. Cel mai puţin cultivat spectator vede în umanitatea eroilor cărţilor şi filmelor sovietice ocazia oferită pentru transformarea vieţii sale, cotitura cea mare din existenţa lui proprie.

Când faţa societăţii se schimbă, când popoarele luptă împotriva imperialismului şi fascismului, când Estul Europei e un vast şantier de reconstrucţie şi de refacere a omului şi când la noi se aude cântecul voios al primelor brigăzi de voluntari pentru reconstruirea ţării, literaţii din slujba imperialiştilor nu pot vesti falimentul omului. Ei vestesc însă pe bună dreptate agonia fără nădejde a capitalismului.

EUGEN SCHILERU

COMENTARII

PROBLEMELE ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ARTISTIC

In desvoltarea condiţiilor menite să creeze o artă şi o cultură, ideologic just orientată, în slujba ridicării întregului popor, învăţământul artistic constitue una din problemele de bază, întru cât creatorii de artă trebue să fie înarmaţi, în activitatea lor, cu o serioasă metodă ştiinţifică. Pregătirea şi adâncirea cunoştinţelor de specialitate ale tuturor categoriilor de artişti şi, paralel cu aceasta, însuşirea unei culturi generale, necesară în exercitarea acestor specialităţi, presupune un întreg program de lucru, realizabil în primul rând în cadrul învăţământului artistic.

Atunci când arta şi cultura românească au făcut cotitura spre încadrarea lor în lupta ideologică pentru crearea unui nou tip de stat, atunci când teatrul, muzica şi plastica au devenit în ţara noastră un bun al întregului popor, problema învăţământului artistic a devenit una din cele mai însemnate probleme ale desvoltării şi adâncirii drumului pe care arta a pornit, în democraţia noastră populară.

De când guvernul Dr. Petru Groza a fost adus la conducerea ţării prin voinţa maselor populare, o bună parte din intelectualitate a luptat necontenit şi ea pentru crearea unei culturi progresiste, în concordanţă cu transformările politice şi sociale care au avut loc până astăzi. In cadrul acestei intelectualităţi progresiste, artişti de toate categoriile, ridicaţi din clasa muncitoare, din ţărănime, sau de origină mic burgheză, dar deslipiţi prin concepţiile lor asupra vieţii de această clasă, au păşit la o creaţie şi interpretare în care pătrundea din ce în ce mai mult concepţia materialismului istoric.

In aceşti ani s'au frământat multe probleme de creaţie, s'au desbătut critic felurite metode de interpretare ale artiştilor noştri, şi rezultatele au fost în bună măsură o ridicare cantitativă şi calitativă a artei.

In această creştere firească a muncii şi realizărilor din câmpul artei româneşti, învăţământul artistic trebuia să pregătească cel mai însemnat rezervor pentru mersul înainte al manifestărilor artistice, pentru crearea unor condiţiuni cât mai favorabile de însănătoşire şi întărire a instituţiilor de artă: tineretul.

In această direcţie nu puţine au fost sforţările care s'au depus pentru ca diferitele şcoli de artă să intre pe un făgaş pozitiv în pregătirea miilor de studenţi creatori şi interpreţi. S'au ridicat, isvorîte din setea de cultură a maselor muncitoare, nenumărate şcoli de artă sindicale, având în frunte un Conservator muncitoresc, îndrumat şi iniţiat de Confederaţia Generală a Muncii. Aceste şcoli sindicale cu caracter amator, au dat la iveală sute de talente muncitoreşti, talente care altădată n'au putut pătrunde în Conservatoarele de Stat. De asemeni, s'au creat, aproape în fiecare întreprindere, echipe culturale, la care tineretul avea o largă participare şi care s'au desvoltat mereu devenind ansambluri de artă muncitorească: «Flacăra» din Timişoara sau «Ansamblul Confederaţiei Generale a Muncii». Pe de-altă parte, în cadrul teatrelor de Stat, în care s'a introdus o conducere progresistă, îmbunătăţirea repertoriului şi adâncirea metodelor de interpretare scenică au concordat şi cu o ridicare calitativă şi ideologică a tineretului acestor instituţii,

tineret care, negăsindu-şi sursa principală de învăţământ în Conservatoarele de Stat, şi-a îmbogăţit cunoştinţele şi s'a perfecţionat în cadrul instituţiilor de artă respective.

In învăţământul artistic de Stat însă, până în primăvara acestui an, nu s'au putut crea transformări esenţiale care să meargă paralel cu celelalte prefaceri survenite în artă şi cultură. Din această cauză, promoţiile din ultimii ani ai Conservatoarelor de Stat au ieşit — cu rare excepţii individuale — lipsite de o specializare ştiinţifică şi de o cultură generală corespunzătoare creşterii ideologice a artei româneşti. In munca lor, în cadrul diferitelor instituţii de artă, absolvenţii respectivi au întâmpinat dificultăţi serioase de creaţie sau interpretare, neavând la bază cunoştinţele necesare pentru desvoltarea talentului lor şi fiind încă victimele unor confuzii din cele mai flagrante asupra rostului artei lor în tânăra noastră democraţie populară.

Vom căuta să analizăm pe rând, în linii generale, cauzele actualei stări de lucruri în cadrul Conservatoarelor de Stat, care este aspectul învăţământului artistic de astăzi şi pe ce drum căutăm să ne îndreptăm, pentru ca el să răspundă obligaţiei de a forma artiştii de mâine, creatori şi interpreţi înarmaţi cu o cultură ştiinţifică, producători de artă sănătoasă.

*

In organizarea prezentă a şcolilor oficiale de artă există Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti şi Conservatoarele din Cluj, Iaşi şi Timişoara, precum şi şcolile de Belle-Arte din oraşele respective. Invăţământul teatral se face împreună cu cel muzical, în cadrul aceloraşi instituţii, cu o conducere şi organizare comună. Imbinarea între teatru şi muzică fiind prea complexă şi creind slăbiciuni organizatorice în viaţa ambelor discipline, Conservatoarele nu şi-au putut desvolta o îmbunătăţire a specialităţilor respective. De asemenea, la Belle-Arte, arta decorativă a fost tratată ca auxiliar, înnăbuşită de cursurile de pictură şi sculptură.

Şcolile de artă au desvoltat mai mult cursurile individuale decât pe cele colective, precum şi materiile practice, în dauna studiilor teoretice. Din această cauză artiştii au ieşit din cadrul acestor şcoli, pregătiţi individualist, fără o concepţie comună asupra artei lor, iar puţinele cunoştinţe de specialitate pe care le-au dobândit au fost lipsite aproape în întregime de baza teoretică indispensabilă. Ca urmare a acestui fenomen, majoritatea elementelor provenite din şcolile de Stat intrau în câmpul muncii mai mult în virtutea talentului lor iniţial, serviţi de intuiţia lor artistică, ne mai având posibilitatea să desvolte aceste însuşiri naturale. De aceea majoritatea, lipsită de o vocaţie excepţională, devenea o pătură mediocră de creatori şi interpreţi, din care se recrutau ani de-a-rândul şomeuri şi declasaţi. Numai cei înzestraţi cu calităţi excepţionale pătrundeau în instituţiile de artă, înlocuind lipsa de specializare şi de cultură generală cu însuşirile artistice înnăscute. De asemenea reuşeau să se manifesteze activ în câmpul artei, acei absolvenţi ai şcolilor de Stat, care aveau rude, prieteni sau legături de tot felul cu pătura conducătoare a statului burghez. Multe talente intrate în şcoli şi doritoare de a se desvolta ajungeau la ratare din cauza condiţiilor de studiu şi a desinteresului conducerii acestor şcoli pentru ele. Elementele talentate, dar isvorîte din clasa muncitoare sau din ţărănime nu puteau pătrunde în aceste şcoli din cauza taxelor şi a greutăţilor materiale. Şcolile de artă rămâneau deschise pentru marea şi mica burghezie, precum şi pentru chiaburimea satelor, iar absolvenţii păstrau neştirbite concepţiile clasei din care veneau, concepţii individualiste ale unei arte menită să distreze pătura socială suprapusă.

Adresându-se unei minorităţi, arta devenea un lux şi şcolile de artă creau pe viitorii producători de lux: vedete, artişti boemi, izolaţi în turnul lor de fildeş, pătrunşi de o înfumurare exagerată în faţa maselor largi, de care rămâneau streini şi de o sclavie totală în faţa minorităţii rafinate care-i plătea cu arginţi. In goana după îmbogăţire şi celebritate, tinerii studenţi ai Conservatoarelor plecau din şcoli fără nicio pregătire

artistică temeinică, recurgând la orice compromis moral sau material pentru a deveni la rândul lor vedete, la dispoziția plătitorului.

Nu se putea vorbi în aceste împrejurări de existența unei specializări serioase, a unei culturi generale sau a unei metode pedagogice menite să creeze adevărați artiști.

Moștenind această situație, Conservatoarele de Stat au întâmpinat serioase dificultăți când s'a pus problema transformării lor în școli de artă pentru masele largi. Lipsite de îndrumare ideologică, școlile de artă și-au păstrat până anul acesta aproape în întregime balastul nenorocit al metodelor vechi și al concepțiilor care dirijau aceste școli. De aceea, ele nici n'au putut proceda la o cotitură organizatorică serioasă. Dacă au fost rare cazuri în care s'au produs câteva salturi pozitive, aceasta se datorește elementelor izolate din corpul profesoral sau acțiunilor diferite ale organizațiilor democratice studențești. Aceste salturi au constat în îmbunătățirea unor metode de predare, într'un neînsemnat ajutor dat condițiilor materiale ale studenților și în alte câteva măsuri neprincipiale, care n'au putut să schimbe organic viața Conservatoarelor de tip burghez.

Metodele pedagogice au rămas în bună parte aceleași. Profesorii n'au adâncit contactul cu noile metode științifice de predare, în care toate fenomenele întâlnite de student în creșterea lui sunt explicate prin cauza lor reală. Foarte adesea se întrebuințează spiritul imitativ, profesorul căutând să facă din student o copie fidelă a personalității lui, nedând posibilitatea studenților să se desvolte pe linia însușirilor lor personale. Cursurile au caracterul unei continue presiuni asupra personalității elevului: profesorii școlilor de artă nu admit discuții critice între ei și studenți. Departe de a cunoaște sau de a căuta să înțeleagă personalitatea în formare a studenților, profesorii întrebuințează metode uniforme și program de predare stereotipic, considerând clasa ca un tot absolut, neținând cont de pregătirea variată a studenților și de varietatea de însușiri și slăbiciuni cu care sosesc în școli.

Programele analitice sunt confuze, lipsite de o justă ordonare cronologică a materiei de studiu: adesea, la clasa de muzică instrumentală a unui profesor întâlnim, în anul VI, un anumit program, care la alt profesor, de aceeași specialitate, se află în anul II sau III.

La cursurile de teatru se observă aceeași confuzie în organizarea metodelor de studiu. Întrebuințarea sistemului imitativ înnăbușe, în bună parte posibilitățile de creștere ale studenților. Lipsa unei critici obiective și analitice a muncii crează, adesea o rămânere pe loc a studenților. Studenții termină aceste școli, cu foarte puține cunoștințe de specialitate. Ei nu-și desvoltă la maximum calitățile lor firești, care adesea se viciază și nu își curăță diferitele defecte, lăsate în părăsire de-a-lungul anilor de studii. Așa se explică că avem mulți actori tineri cu dicțiune complet defectuoasă, cu mișcări și ticuri desordonate, precum și o lipsă de dimensiune cantitativă și calitativă în întrebuințarea vocii. Nu mai vorbim de analiza tematică a pieselor sau a concepțiilor de interpretare, care în școlile de artă joacă rolul unor manifestări cu totul secundare.

La cursurile instrumentale se pune accentul pe îndeletnicirea tehnică și prea puțin pe găsirea căilor de sensibilizare a studentului în fața operei de artă. Dacă nu este dotat cu un talent excepțional, studentul devine un meseriaș mijlociu, acceptabil, dar în niciun caz un artist. Același lucru se petrece și la clasele de dirijat, compoziție și canto, unde sistemul imitativ înlocuește justa desvoltare a calităților și însușirilor specifice ale studenților.

Trecând la problema cursurilor teoretice, alcătuirea lor denotă o totală ignorare a drumului culturii noastre spre popor. La cursurile de dramă, elementele teoretice sunt minime, viitorul actor necunoscând decât într'un mod confuz și incomplet Istoria literaturii dramatice. Predat până acum prin prisma misticismului și a concepțiilor idealiste despre viață, cursul de Istoria literaturii dramatice reprezenta o acumulare de false interpretări ale dramaturgiei universale. Se punea accentul pe dramaturgii metafizicieni, rupți de viață și nutrind principii complet opuse criticei dialectice a dramei.

Nu există nici cursuri de pedagogie, nici cursuri despre teatrul românesc, nici cursuri tehnice de grimă, costum, etc. În general, secția de teatru a Conservatoarelor de Stat este complet lipsită de elementul teoretic organizat pe baze științifice.

De sigur că în aceste împrejurări, absolvenții școlilor de teatru nu cunoșteau raporturile firești între artă și viață, și prin urmare nu aveau pregătirea teoretică necesară pentru adâncirea muncii lor de interpretare și creație.

La cursurile teoretice muzicale, accentul se pune și pe cursurile teoretice de specializare. La aceste cursuri, urmate de toți studenții instrumentiști, metodele de predare se ciocneau adesea. Lipsește o perspectivă unitară a profesorilor în metoda de predare și în conținutul teoretic ce trebue pus la dispoziția studenților. De aceea, studentul se afla în fața contradicțiilor survenite între predarea cursului instrumental și a cursurilor teoretice, precum și în fața deosebirilor de vederi între profesorii de studii teoretice. Și în această privință, personalitatea specifică a fiecărui student în parte, nu se urmărește suficient, și se întrebuințează, de obicei, procedee mecanice, nefolositoare. Și aci, la cursurile teoretice muzicale, sunt absente o serie de discipline menite să ridice cultura generală a studentului și să-i dea o orientare lărgită asupra rostului artei în viața poporului nostru.

În aceste împrejurări, opera de pregătire a studenților în școlile de arte nu a putut, până astăzi, să se îmbogățească nici printr'o specializare mai temeinică și nici prin introducerea sistemului științific de predare. Pregătirea ideologică a fost aproape inexistentă și din cauză că, în marea lor majoritate profesorii școlilor de artă nu au adâncit ei înșiși suficient cunoștințele ideologice și nu au fost pătrunși de o concepție sănătoasă pe linia materialismului istoric.

Studenții școlilor de artă sunt în mare parte încă și astăzi proveniți din mediul mic burghez sau chiabur, și păstrează toată mentalitatea nesănătoasă a originei lor sociale. Există o acțiune destul de puternică, și în creștere, a studenților isvorîți din mijlocul poporului, care se străduiesc să însănătoșească atmosfera vieții acestor școli. S'au creat cercuri de studii, cămine, cantine, burse, ședințe și seminarii de lucru, după cum s'au adus și alte îmbunătățiri muncii profesionale și culturale a studenților, prin acțiunea întreprinsă de organizația democratică U.N.S.R. S'au pavoazat localurile școlilor, s'au făcut ziare de perete, s'au desbătut probleme de cultură generală și profesională isvorîte din munca studenților — în bună parte rezultat al Congreselor studențești, ca acel din primăvara aceasta dela Iași. De sigur că ceea ce s'a făcut este cu totul insuficient. Căminul studenților de arte din București, are numai 140 de locuri, iar cantina poate hrăni un număr foarte mic de studenți: 200. Asistența medicală este insuficientă și mai mult curativă decât preventivă. Nu se urmărește o metodă organizată pentru asigurarea unei sănătăți fizice a studenților, ci se rezolvă cu totul superficial îngrijirea medicală de care au nevoie studenții bolnavi, — destul de numeroși din cauza condițiilor grele de existență. Bursele sunt cu totul insuficiente, dacă ținem seama de faptul că mulți dintre studenții înscriși în ultimul an provin din rândurile clasei muncitoare.

Studenții nu au avut posibilitatea să viziteze spectacolele de teatru și cele muzicale decât în anumite instituții — ca de exemplu Teatrul Național — unde conducerea a luat o asemenea măsură. Bibliotecile școlilor de artă sunt lăsate în părăsire, conținând un material insuficient de studiu precum și un material teoretic complet învechit: lipsesc cu desăvârșire opere de cultură generală, precum și lucrările ideologice apărute în ultimii ani. Aceeași situație o au discotecile școlilor de artă. Din această cauză, studenții frecventează foarte rar bibliotecile respective, ele păstrând mai curând un caracter de muzeu.

Orchestrele și corurile școlilor de arte sunt nefrecventate de studenți, din cauză că domnește în clasele respective o carență de organizare și de îndrumare. Nu este întâm-

plător faptul că se menține, în programa analitică a claselor de cor, un repertoriu învechit, în timp ce corurile țîșnite din lupta poporului pentru libertate nu le sunt cunoscute.

Conservatoarele particulare cunosc și ele acelaşi sistem de organizare al învățământului artistic. Lipsite de o concepție științifică și de o orientare ideologică sănătoasă, aceste școli particulare crează și ele studenți nepregătiți, inadaptabili și care nu-și pot găsi o încadrare temeinică în câmpul muncii.

Insăși noțiunea de învățământ particular pentru arte este lipsită de sens real din moment ce nici alte discipline științifice, ca medicina, politehnica, etc. nu există sub formă de școală particulară. In afară de învățământul de stat, au rost să ființeze doar școlile sindicale cu caracter amator, menit să creeze oamenilor muncii de toate categoriile posibilitatea unei activități culturale de cât mai bună calitate artistică și ideologică.

De sigur că în programul de lucru al Ministerului Artelor și Informațiilor a intrat ca una din problemele cele mai importante, reorganizarea structurală a învățământului artistic. Prin această reorganizare, care va trebui să cuprindă problema în întreg ansamblul ei, se va urmări ca școlile de artă de Stat să devină școli sănătoase, pregătitoare de creatori și interpreți dotați cu o specializare temeinică și cu o cultură științifică corespunzătoare. Prin această transformare promoțiile viitoarelor școli de arte vor intra activ în câmpul muncii profesionale a artei românești.

*

Prima transformare însemnată în organizarea școlilor de arte trebue să urmărească aspectele esențiale ale viitorului învățământ artistic în ceea ce privește ridicarea acestuia, bazată pe o concepție științifică corespunzătoare evoluției istorice a vieții poporului nostru. In raport cu transformările structurale produse în țara noastră dela 23 August și până la drumul ascendent al Republicii Populare Române în plină reconstrucție, multe și variate sunt aspectele creșterii paralele și a întăririi ideologice în domeniul artei și culturii. Pornind dela premiza că într'o democrație populară, arta și cultura sunt factori esențiali în ridicarea vieții generale a poporului nostru și că deci, artiștii și oamenii de cultură vor trebui să întrebuințeze capacitatea lor de muncă și creație în slujba poporului și a mobilizării lui pentru construcție, este clar că învățământul artistic trebue transformat organic, pe baze principiale.

In primul rând temelia care trebue să stea la baza viitorului învățământ artistic, trebue să fie o concepție materialistă asupra muncii de creație, o linie ideologică corespunzătoare acestei concepții în organizarea disciplinelor științifice din cadrul învățământului respectiv. In acest sens programa analitică, metoda de predare, îmbinarea cunoștințelor de specialitate cu cultura generală, sudura necesară între activitatea teoretică și aplicarea practică, concretă, a cunoștințelor dobândite, trebue să ducă la o perspectivă sănătoasă asupra vieții și a rostului artei pusă în slujba ei în cadrul viitoarelor școli de arte. Pe de o parte învățământul artistic bazat pe o concepție materialistă a vieții va pute deci să desprindă rostul viitorilor artiști în cadrul evoluției generale a societății printr'o bună îndrumare teoretică și ideologică, pe de altă parte viitorul învățământ va trebui să găsească cele mai bune metode de concretizare prin laboratorii, ateliere, seminarii de studiu și alte mijloace de producție artistică pentru a transforma cunoștințele teoretice dobândite într'o experiență practică încă înainte de intrarea viitorului artist în câmpul muncii.

In al doilea rând, toate aceste probleme trebue închegate într'o haină organizatorică nouă, care să adâncească specializarea diferitelor ramuri de producție artistică și deopotrivă să lărgească orizontul general al cunoașterii tuturor fenomenelor științifice și evoluției istorice care dau naștere la procesul artei ideologice, artei care să reflecte viața în tot ce are ea mai bun și luminos.

Viitorii artiști, tineri studenți ai diferitelor academii de arte, vor trebui prin munca depusă în cadrul învățământului artistic să cunoască viața, s'o înțeleagă și să desprindă sursele de inspirație pe care aspectul critic al vieții de azi și perspectiva luminoasă a vieții de mâine le oferă în viitoarea lor creație și interpretare. Dacă până astăzi în bună parte școlile de arte izolau tineretul de problemele de viață care se deschideau în fața lor și făceau din studenți ratați ai vieții, oameni rupți de drumul întregului popor, rupți de o gândire sănătoasă asupra rostului lor în viață, școlile de mâine vor trebui să ancoreze acest tineret în miezul problemelor vieții și să mobilizeze munca lor în slujba artei și a culturii nu ca un mijloc de trai sau de parvenire personală, ci ca un mijloc de îmbogățire a sufletului întregului popor. Luptând contra rămășițelor decadente ale artei burgheze, contra formalismului, a spiritului mecanic, contra inducerei în eroare a poporului prin misticism și alte forme de expresie artistică rupte de viață, învățământul artistic trebue să se desvolte într'o strânsă legătură cu viața și setea de cultură a maselor largi, pentru a scoate cadre de artiști meniți să cereze o artă sănătoasă, eliberată de ignoranță, pusă în slujba omului și a luptei lui pentru un trai mai bun și fericit.

Pe aceste criterii principiale, așa cum ne-au învățat dascălii noștri marxist-leniniști, trebue să vedem care sunt metodele de concretizare și cum trebuie structurat învățământul artistic de mâine.

Organizarea școlilor de arte trebue să urmărească secționarea acestor școli pe specialități. Aceasta pentru a da posibilitate studenților să se pregătească cât mai temeinic, adâncind studiul respectiv atât în laturile teoretice cât și în disciplinele tehnice corespunzătoare. Este necesară, pe baza acestui principiu, despărțirea dintre studiul teatrului și al muzicii, urmând să se creeze două academii distincte: Academia de teatru și Academia de muzică.

La Academia de teatru, despărțirea studiului de dramă și comedie trebue separat de studiul regiei, care tinde să devină o secție specială, cu un program vast prin cantitatea de discipline și calitatea de pregătire teoretică ce implică. La cursul de Dramă-Comedie (artă dramatică propriu zisă) se va studia în mod special recitarea și dicțiunea. Cursul de recitare este necesar, pentrucă expunerea gândului omenesc într'o formă poetică este un domeniu încă nestudiat la noi. Mulți actori recită orice poezie într'un cadru de lirism și melancolie sau de retorism pompos, fără să adâncească conținutul organic al poeziei respective și fără să caute expresia cea mai autentică pentru acest conținut. Studiul dicțiunii este atât de necesar astăzi când cunoaștem multe realități nefericite ale vieții noastre teatrale în care mulți actori de talent din teatrele noastre sunt împiedicați în expresia lor artistică de serioase defecțiuni în frazare și în exprimarea cuvântului din lipsă de dicțiune.

Studiul gestului, atitudinei și mimicei devine o disciplină de primă importanță pentru întrebuințarea cea mai justă a corpului, a feței și a întregului aparat fizic al actorului, pentru ca acesta să poată găsi cu ușurință expresia corespunzătoare conținutului de gândire și de emoție artistică a unui text. Pentru desvoltarea corpului și a mijloacelor sale plastice sunt necesare cursuri speciale de gimnastică, dans și cunoștințe generale asupra scrimei. De asemeni, unele cursuri auxiliare muzicale, cum ar fi de exemplu canto și teorie și solfegiu, dau posibilitatea actorului să-și găsească cea mai justă întrebuințare a vocii și să-și desvolte posibilitățile de pozare ale timbrului său personal. Tot pentru specializarea viitorului actor, cursul de ritmică este unul din cursurile auxiliare de deosebită însemnătate pentru a cunoaște în expresia dramatică, variația de ritm, al textului și chiar al gestului, variație nu întâmplătoare sau fantezistă, așa cum o are astăzi la unii dintre actorii noștri din cei mai buni, ci corespunzătoare ritmului interior degajat din conținutul și ideia tematică a textului respectiv.

Tot în cadrul studiilor de specializare, secția regie trebue să cunoască în plus o serie de discipline menite să pregătească mai temeinic pe viitorii noștri regisori. Technica scenei

în toate compartimentele respective, trebue să-i dea viitorului regisor cunoștința mai perfectă asupra spațiului în care crează spectacolul respectiv. Cursuri de machetă și desen, de grimă și costum (ultimele, valabile și pentru cei de la Artă dramatică) completează de asemeni o parte din cunoștințele necesare în munca practică a clădirii spectacolelor de teatru.

In ceace privește organizarea cursurilor de specialitate teoretice, la amândouă secțiile Academiei de teatru, va trebui lărgit câmpul cunoștințelor prin Istoria teatrului, Istoria literaturii dramatice, Istoria artelor, Istoria muzicii, Istoria costumelor, Istoria dansului, Istoria grimei și a perucilor, etc. Aceste cursuri urmăresc să prezinte evoluția diverselor aspecte ale artei în general și ale teatrului în special, văzute prin perspectiva evoluției istorice generale a omenirii. Urmărind condițiile sociale și economice care au dat naștere drumului istoric pe care viața omenirii l-a parcurs din antichitate și până azi, putem înțelege evoluția istorică a diverselor fenomene de artă și cultură legate de legile desvoltării istorice generale.

Studiul pedagogiei și al psihologiei teoretice și experimentale pregătește pe viitorii artiști și regisori să cunoască mai bine sufletul omenesc și metoda de a desvolta diversele aspecte ale acestui suflet în munca de creație și interpretate. Pedagogia trebue să-și înnoiască sistemul de aplicare prin urmărirea specificului fiecărui grup social sau colectiv de muncă după specialitatea respectivă, precum și desvoltarea specifică a personalității creatoare a fiecărui student în parte. Vom vorbi despre aceasta la metodele de predare chiar în cadrul învățământului artistic, metode de predare care trebue să devină, la rândul lor, metode de îndrumare și creație ale viitorilor studenți, atunci când vor intra în cadrul muncii de producție artistică.

Multe din cursurile Academiei de teatru vor avea seminare și laboratorii de lucru practic, care vor da posibilitatea ca învățământul teatral din ambele secțiuni să nu rămână într'o formă abstractă, ruptă de activitatea practică, ci cunoștințele dobândite să fie concretizate printr'o muncă activă a studenților.

Desigur că este necesară în lumina desvoltării artei și culturii, în tânăra noastră democrație populară, înființarea unei Academii cinamatografice, care inițial s'ar putea crea ca o secție cinematografică pe lângă Academia de teatru cu specializarea actorilor și regisorilor de cinematograf. Chiar dacă principial o parte din anii de curs ar fi comună pentru cei care urmează studiul teatrului sau cinematografiei, la un moment dat trebue secționat studiul cinematografic în studierea specifică a creației și interpretării artei cinematografice. In această specializare trebue să intre cunoștințe cu privire la lucrul scenariului, lucrul cu actorul, lucrul cu masele, cadru și montaj, colaborarea cu operatorul, decoratorul și inginerul de sunete, compozitorul și cu costumierii, toate acestea pentru viitorul regisor cinematografic. De asemeni, tot pentru regia cinematografică, cunoașterea tehnicei, a mașinilor și instrumentelor și folosirea lor precum și cunoștințele generale despre optică, lumină, perspecitvă, electricitate, etc. Pentru viitorul actor de cinematograf este necesar un studiu special diferențiat de studiul actorului de teatru, prin o serie de aplicări specifice filmului ca de exemplu spontaneitatea dramatică, întrebuințarea specială a vocei, etc. Pentru viitorul cinematografiei de sigur că întrebuințarea reliefului și colorii presupune deasemeni, studii speciale. Ar trebui să existe și o serie de cursuri pentru artiștii plastici, scenariștii și monteurii din cadrul muncii tehnice, cinematografice. Bineînțeles că latura cursurilor teoretice trebue păstrată integral și în cadrul învățământului cinematografic.

Academia de muzică, în transformările structurale pe care trebue să le cuprindă, urmărește o accentuare a specializării studentului respectiv, printr'o serie de cursuri menite să-i îmbogățească cunoștințele tehnice și deopotrivă o îmbrățișare mai largă a problemelor teoretice și de cultură generală necesară învățământului muzical. In primul rând una din necesitățile imediate ale Academiei de muzică este unificarea și transformarea

programei analitice. Astăzi sunt cursuri în care anumite laturi din program se află la unii profesori în primii ani și la alții în ultimii ani. Una din marile însușiri ale învățământului muzical sovietic este aceea că în toate Conservatoarele de muzică din Uniunea Sovietică, păstrându-se și desvoltându-se chiar personalitatea profesorului și a studenților, se lucrează pe o programă analitică unitară, creșterea viitorilor muzicieni fiind supusă aceluiaș program analitic. Deasemeni, cursurile instrumentale și de specialitate muzicală trebue să lupte în contra schematismului de formare a viitorilor muzicieni și să urmărească cu mare atenție desvoltarea însușirilor specifice, proprii fiecărui talent. Se vor înmulți numărul catedrelor, desfăcându-se anumite catedre instrumentale care astăzi sunt conexate, ca de exemplu la suflători. La clasa de Canto se va urmări diferența dintre cântăreții de operă și cei de lied, precum și la problema ridicării calitative și ideologice a operei trebue să se pună o deosebită atenție în organizarea viitorilor regisori de operă pregătiți printr'un studiu special, în care disciplinele muzicale joacă un rol tot atât de important ca și disciplinile teatrale.

Restrângerea numărului de elevi pe clase apare ca o necesitate imediată pentru ca profesorii să poată urmări îndeaproape desvoltarea personalității elevilor și lupta cu slăbiciunile și lipsurile apărute în creșterea viitorilor muzicieni. Sistemul de a lucra de două ori pe săptămână, câte 10—15 minute cu un elev, nu poate asigura o supraveghere permanentă a desvoltării de specialitate sau teoretică a studenților, profesorul trebuind să fie o călăuză permanentă a fiecărui student în parte.

Intărirea claselor de ansamblu, cor, orchestră, muzică de cameră — apare ca o sarcină principală a viitoarei Academii de muzică, întru cât desvoltarea firească a activității muzicale dela noi din țară, presupune o continuă creștere a rolului muzicii de ansamblu. Clasele de ansamblu trebue să-și găsească o pregătire tehnică și teoretică specială întru cât elementele componente ale acestor clase provin din diferite cursuri de studiu individual și armonizarea lor este o misiune deosebit de dificilă și deosebit de însemnată pentru viitorul învățământ muzical.

O problemă importantă în viitorul învățământ muzical o constituie studiul folklorului muzicii populare, sursă de inspirație din cele mai bogate pentru muzicienii noștri. Folklorul, în măsura în care va fi studiat într'un mod analitic, va da studentului viitoarei academii de muzică o cunoaștere adâncită a legăturilor între problemele de viață ale poporului nostru și expresia artistică în care poporul îmbracă aceste probleme.

Ca și la Academia de teatru, disciplinile teoretice și de cultură generală sunt menite să limpezească procesul de creație și de interpretare muzicală pe o linie ideologică justă. Atât istoria muzicii privită în cadrul general de desvoltare istorică a vieții cât și estetica muzicală și alte discipline teoretice vor fi privite prin prisma studierii științifice a desvoltării artei desprinsă din viață și pusă în slujba ei.

Seminarele speciale, conduse de asistenți și conferențiari, precum și laboratoarele de aplicație practică a principiilor dobândite în studiu, vor desvolta capacitatea de concretizare prin muncă activă a studenților muzicieni.

In luptă contra decadentismului muzical, contra formalismului, schematismului și mecanismului în studiu și creație, alături de instituțiile muzicale din țara noastră, Academia de muzică va urmări ridicarea nivelului ideologic al studenților pentru creerea unei muzici corespunzătoare năzuințelor și setei de cultură muzicală a maselor largi populare.

Pe lângă Academia de muzică, ar fi necesar să se creeze într'o formă inițială o secție de coregrafie care în desvoltarea ei ulterioară ar deveni o academie de sine stătătoare.

Invățământul coregrafic nu a cunoscut, până acum, la noi în țară, un cadru organizat. Profesori diverși, recrutați dintre profesioniști au aplicat cunoștințele lor aproximative, talentul și intuiția lor, precum și experiența pe care au dobândit-o în cursuri particulare, lipsite de o programă analitică științifică precum și de o concepție sănătoasă în

pregătirea viitorilor dansatori. Ar fi prima oară când în cadrul învățământului artistic de Stat s'ar creia o școală menită să pregătească temeinic elementele cele mai talentate din domeniul coregrafic și să desvolte un studiu științific pentru pregătirea lor. Astăzi, sub influența puternică a decandentismului artei coregrafice burgheze, dansatorii noștri fac în bună parte o coregrafie rece, cu tendințe expresioniste, formale, lipsite de viață și de umanizare. Plastica dansului, mișcarea, gestul și expresia feței nu sunt organice, n'au vitalitate și dansurile respective sugerează, în forme abstracte, laturile animalice ale omului și nu aspectele omului în creație, în munca și viața de toate zilele. Rupt de realitate, dansul acestora nu poate fi înțeles, nici prin conținutul decadent și nici prin forma-i abstractă, de oamenii mulți și simpli care așteaptă o nouă artă coregrafică în țara noastră, legată de realitățile vieții. Viitorul învățământ de specialitate trebuie să lupte contra decadentismului și să pună bazele unei coregrafii sănătoase, cu o concepție tematică corespunzătoare vieții în marș a poporului nostru și într'o formă directă, simplă și artistică.

Pentru aceasta, accentul trebuie pus pe studiul dansului clasic, fundamentul specialității respective. De asemeni, trebuie studiat dansul de caracter prin reprezentarea scenică a omului în toate trăsăturile lui esențiale în cadrul participării lui la munca și lupta pentru viață. In sfârșit, studiul dansurilor istorice dau posibilitatea cunoașterii evoluției dansului, corespunzător drumului parcurs de societate pe tărâmul politic, social și economic. De cea mai mare importanță este însă cunoașterea dansului popular dela noi din țară și din cât mai multe țări. Dansul popular, echivalent cu muzica folkloristică deslușește însușirile naturale artistice ale poporului și corespunde, ca tematică, frământărilor și bucuriilor de viață ale poporului, tematică îmbrăcată în haina simplă și armonioasă a formei directe de comunicare între artist și public. Nimic artificial, nimic formal, niciun gest care să nu semnifice o realitate de viață și totuși câtă plasticitate, câtă armonie, câtă concretizare emotivă, artistică, a vieții țăranului nostru! In învățământul coregrafic, alături de dansul clasic, studiul dansului popular, constituie una din disciplinile de bază.

Impărțit pe specialități în afară de studiul technic, învățământul coregrafic trebuie să cuprindă o latură teoretică desvoltată în care să se învețe istoria teatrului, istoria dansului, istoria muzicii, machiaj, grimă, cursuri teoretice și practice de scrimă, elemente de plastică (desen, sculptură), anatomie, etc. De asemeni, o latură specială viitorilor dansatori este studiul muzical teoretic, cu aplicări practice pentru desvoltarea ritmului și a legăturii firești între muzică și dans, strict necesară viitorilor profesioniști.

Școala de coregrafie trebuie să dureze 8—9 ani, urmând a intra în școală, pe baza unei selecționări serioase, copiii de 7—8, maximum 9 ani, supuși atât programului de specializare, cât și unui program de cultură generală echivalent cu liceul. Selecționarea lor se poate face în cadrul organizațiilor de copii, școli primare, orfelinate, etc. Desigur că ar fi necesar ca, în mod provizoriu, paralel cu învățământul coregrafic de Stat, să se înființeze o școală de 3 ani pentru specializarea temeinică și pregătirea teoretică și ideologică a dansatorilor existenți, mai cu seamă din cadrul tineretului. Acest curs de 3 ani ar urma să sintetizeze cursurile de specialitate și teoretice organizate în adâncime, în cadrul învățământului coregrafic.

Ajungem la ultimul capitol al studiului școlilor de arte la Academiile de artă plastică. In această direcție, un caracter esențial îl are desvoltarea artei decorative corespunzătoare nevoilor largi de manifestări plastice, decorative, ale democrației populare. De aceia, este necesară împărțirea academiei de Belle Arte în două școli diferite: o academie de pictură, sculptură și gravură și una de arte decorative.

In vremea creșterii ideologice, apar mereu mai necesare, desenul, ilustrația pe cărți, afișuri, decorația scenică și multe alte aspecte, care se vor studia în cadrul academiei de artă decorativă. De asemeni, tot în acest cadru, arta populară capătă o influență puternică prin studiul olăriei, ceramicei, țesăturilor, execuției covoarelor, precum și studiul creației de panouri murale pentru pavoazările orașelor și instituțiilor.

Academia de arte decorative va urmări în cadrul unui program, analitic organizat, îndrumarea științifică a elementelor talentate, spre diverse specialități practice, necesare în producție.

Academia de pictură, sculptură și gravură trebuie să-și transforme structural concepțiile care-i stau la bază. In primul rând sursele de inspirație trebuie să devină viața în mișcare, omul ca factor de construcție al vieții, în locul vieții statice. Modelului nud, — natură moartă sau poziție rigidă — trebuie să-i fie substituită viața reală în aspectele ei esențiale, în mersul ei înainte. Surprinderea vieții în raport cu concepția materialistă a condițiilor de desvoltare istorică trebue să fie sursa de inspirație pentru viitorii pictori. Invățământul plastic va trebui să dea posibilitatea studenților să cunoască viața în aspectele ei esențiale și să știe să exprime conținutul real al problemelor vieții într'o formă simplă, organică, corespunzătoare. Metoda de predare trebuie să treacă dela corectura personală a lucrului făcut de student — de către profesor — prin întrebuințarea unor metode de corectură colectivă, la care să ia parte, critic și autocritic, toți studenții din clasă. Eliminarea dogmatismului și desvoltarea personalității proprii a fiecărui student trebuie realizată printr'o colaborare activă între profesori și studenți. Trebuie adâncită cunoașterea materialelor technice, precum și organizarea muncii colective în ateliere. O preocupare de bază a învățământului plastic este ridicarea nivelului ideologic al studenților prin lămurirea legăturilor firești între evoluția vieții și a artei și deci prin combaterea efectivă și analitică a influenței artei decadente. Lupta contra formalismului, contra naturalismului (observația pasivă a vieții), contra diferitelor forme reci, mecanice, desumanizate ale picturii, combaterea suprarealismului, desvoltarea legăturilor cu arta populară trebuie să fie o permanentă grije în organizarea diferitelor discipline ale Academiei de pictură și sculptură. Studiul colorilor, laboratoarele de muncă practică, ateliere speciale pentru pictori și de tăiat în piatră, participarea studenților la activitatea practică, sub supravegherea profesorilor, în ținuturi agricole și industriale trebuie să fie câteva din aspectele studiului în viitorul învățământ plastic. Inmulțirea disciplinelor teoretice privite prin prisma materialismului istoric vor aduce o lărgire a orizontului viitorilor artiști plastici de toate categoriile.

După această analiză, repartizată pe academii, trebuie să subliniem necesitatea organizării unor cursuri teoretice generale, valabile pentru toate academiile de artă. Toți studenții academiilor de arte trebuie să studieze Istoria culturii și a Civilizației universale. Cunoașterea desvoltării culturii în raport cu desvoltarea istorică, socială și economică a întregei umanități, va da posibilitatea înțelegerii rostului pe care cultura îl are în mersul înainte al omenirii, în accelerarea procesului de desvoltare a societății. Studiul economiei politice va deslușí studenților academiilor de arte evoluția raportului între mijloacele și forțele de producție și va da posibilitatea înțelegerii legăturii între desvoltarea legilor economice și desvoltarea istorică a concepției științifice asupra artei și culturii. Studiul economiei politice leagă strâns, de realitățile organice ale vieții în mersul ei înainte, arta și perspectivele ei de viitor.

Studiul esteticei va găsi mijloace noui de înțelegere a fenomenului estetic, în care frumosul este condiționat de adevăr, în care valoarea operei de artă se află în funcție de justețea conținutului tematic al acestei opere și de găsirea formei de expresie reale, corespunzătoare conținutului respectiv.

Aceste studii de cultură generală necesare tuturor Academiilor de arte vor pune la baza pregătirii teoretice a studenților o concepție științifică fundamentală în munca lor în cadrul producției, concepția marxist-leninistă asupra vieții.

In această perspectivă, expusă aici cu totul principial, putem înțelege că școlile de arte vor avea un program vast de activitate, în care studentul se va pregăti zi de zi și

an de an pentru a intra direct, la capătul muncii lui, în activitatea profesională. Dacă ne gândim la faptul că mulți din studenții noștri de astăzi nu frecventează cursurile din cauză că activează în diferite instituții de artă, socotind că pot lucra ca artiști, neglijând învățământul artistic, aceasta apare în lumina transformărilor în pregătire ca o imposibilitate pentru viitor. Studentul de mâine va avea necesitatea de a-și concentra întreaga lui existență materială și intelectuală pentru desvoltarea lui științifică. Selecționarea studenților se va face pe criterii în care talentul, sănătatea fizică și morală, necesitatea în producție și capacitatea de asimilare teoretică vor fi esențiale. Se vor putea organiza concursuri județene și regionale pentru selecționarea studenților și apoi, în cadrul învățământului artistic, întreceri între școli și între clase de studiu. Este necesară organizarea unor localuri spațioase, confortabile, înzestrate cu cele mai bune mijloace technice pentru ținerea cursurilor. De asemeni, existența unor cămine și cantine care să asigure studenților un trai cât mai bine organizat și o alimentație cât mai substanțială. Organizarea pe scară largă a bibliotecilor și discotecilor precum și a laboratoriilor bine înzestrate vor da posibilitatea creșterii teoretice și practice a studiului.

Desvoltarea spiritului de pregătire științifică se va face printr'o continuă emulație între studenți, printr'o continuă mobilizare a profesorilor, printr'o ridicare mereu mai activă pe plan ideologic, printr'un spirit viu, critic și autocritic, una din armele cele mai puternice pentru desvoltarea personalității viitorilor profesioniști ai artei românești.

Noile academii de artă care vor începe să funcționeze odată cu modificarea legii învățământului artistic, vor trebui să scoată la iveală talente reale din sânul întregului popor care înarmate cu o cultură științifică și cu o pregătire technică cât mai perfectă să constituie rezervorul de creatori și interpreți ai artei noastre de mâine, expresie luminoasă a vieții poporului nostru și făclie în drumul lui spre un trai mai bun și mai fericit, în tânăra noastră Republică Populară.

DINU NEGREANU

CRONICI

IURIE KRÂMOV

Viața lui Krâmov, pe adevăratul lui nume Iurie Beklemișev, nu este fără strânsă legătură cu tot ce a scris el, și pentru aceea, o cât de sumară cunoaștere a ei ne poate servi mult la înțelegerea concepției pe care acest autor și-o făcuse despre om și despre lume.

S'a născut în 1908 la Petersburg, — Leningradul de astăzi. Copilăria i s'a scurs în vâltoarea revoluției. Cele mai neșterse și mai puternice impresii i le-a lăsat însă perioada constructivă care a urmat uriașei sguduiri, construcție la care și el a pus umărul alături de milioanele de muncitori și țărani ai Uniunii Sovietice.

După ce a absolvit facultatea de științe fizico-matematice din Moscova, a trecut mai departe la o specializare temeinică în domeniul construcțiunilor de radio. Inginerul acesta tenace, despre care profesorii cu care a lucrat nu aveau decât cuvinte de laudă, își dădea seama de măreția operei la care contribuia. Înțelegea care este datoria sa față de patrie, și punea în slujba idealurilor care trebuiau împlinite întreaga-i înflăcărare tinerească. Existența i-a fost o luptă, pentru un scop scump inimii lui, căruia i-a dăruit totul, gânduri și muncă. Fruntaș al întrecerilor socialiste și stahanoviste, inginerul lua parte la împlinirea planurilor cincinale, în vreme ce scriitorul găsea în el mijloacele necesare unor creații literare viguroase și durabile. Era o forță care se cerea eliberată prin scris, prin eroism, prin sacrificiu. A salvat odată pe niște pescari al căror vas luase foc în larg, și se citează cu acest prilej abnegația și sângele rece de care a dat dovadă. Pentru niște necunoscuți nu s'a înspăimântat de foc și de valuri. Făcuse aceasta fiindcă dragostea lui mergea către toți oamenii, sufletul lui era deschis tuturor, sângele lui gata să se verse pentru toți cei primejduiți. El era omul nou; inima lui nu avea de ce să fie întunecată de vreo șovăială.

De altfel, în toate lucrările lui ne întâlnim cu aceiași eroi perseverenți și îndrăsneți, cu solidaritatea umană care sfidează toate piedicile, ori care ar fi ele. Este și cazul aviatorului Costea Berzin din « O faptă eroică », nuvelă cu care a debutat Krâmov: « Costea se jertfește, împreună cu avionul său, fiindcă acesta era singurul mijloc de a-și salva tovarășii dela o catastrofă ». Dacă luăm în considerație și celelalte, puține, opere ale lui Krâmov: « Inginerul », « Disperatul », « Podul peste Alaci », precum și « Tancul petrolier Derbent », pricepem că Iurie vedea în jurul său frumusețea strădaniei și că trăia într'o lume care era însuflețită de eroismul modest al muncii, eroism care era gata oricând ar fi fost nevoe, să se transforme în efortul grandios al sacrificiului suprem.

Acest tânăr iubea cu pasiune viața. O privea cu încredere, așa cum privesc cei care știu și cred, și o dorea pentru toți frumoasă și simplă. A murit pentru aceleași lucruri pentru care trăise. Poate părea ciudat unora, dar Iurie Krâmov a murit pentru viață. La câteva zile după ce armata germană invada teritoriul Uniunii

Sovietice, Krâmov pleca pe front. A căzut la 19 Septemvrie 1941. Nu ştiu unde şi cum. Dar, mi-l închipui cu obrazul liniştit, undeva în imensitatea stepelor sau în nesfârşirea pădurilor. Imagine de neuitat, soldat, pierdut între pământ şi cer.

In cele câteva luni de războí pe care le-a trăit, a trimis câteva scrisori soţiei şi prietenilor săi. Din ele nu se desprinde nicio îngrijoare cu privire la soarta războiului, nicio frică de moarte. Se aud numai cuvinte de optimism, se simt gânduri înălţătoare. Totul era atât de clar. Munca milioanelor de tovarăşi ai săi era ameninţată. Tot ce clădiseră putea să fie nimicit. Duşmanul venea să le fure pământul şi apele, vroia să sdrobească şi să ucidă. Viaţa prietenilor săi, a oamenilor de pe întreg pământul era în pericol. Iurie Krâmov şi-a dat-o pe a lui în schimbul altora, nenumărate, pe care le-a păstrat pentru lumină. Ca el au făcut atâţia şi atâţia eroi.

« Petrolierul Derbent », cea mai însemnată operă a lui, este azi mai mult ca altădată un îndemn. E în acelaşi timp cartea din care se desprinde în chipul cel mai deplin concepţia lui Krâmov despre viaţa pe care vom încerca să o înţelegem la lumina gândurilor şi faptelor, — precum şi concepţia sa despre literatură şi realizarea ei artistică.

Planul pe care este clădit romanul nu este nou şi nici original, rămânând totuşi interesant, atrăgător. Brusc se proiectează asupra unei întâmplări pe mare, un fuior de lumină. Deodată ne apar în faţă oameni şi lucruri. Nu pricepem nimic din sensul profund al evenimentelor; cele ce s'au petrecut sunt parcă simple fapte diverse fără cauze şi fără efecte. Nelămurit, ne dăm seama că între sufletele oamenilor din larg şi cei de pe uscat e o legătură, cufundată încă în ceaţă.

Strălucirea bruscă se stinge, vremea se întoarce îndărăt, şi fiecare erou, fiecare personaj e studiat în parte, mai înainte de a se fi încadrat în întâmplarea care ne-a izbit la începutul cărţii. Apoi, acţiunea începe să curgă, figurile se adună de pretutindeni, trăiesc şi luptă împreună. Intr'o creştere treptată se desfăşoară fapte, ies la iveală calităţi şi defecte, se ciocnesc voinţe şi caractere. Cercul s'a închis, acţiunea a ajuns la evenimentele începutului. Cât de limpede este însă acum totul.

Procedeul, vechi, are încă marele dar de a reţine pe cetitor, de a-i aţâţa pasiunea, sugerându-i în acelaşi timp interpretări posibile ale epilogului. Fiecare fapt cotidian, mărunt, ia proporţii epice, capătă semnificaţii în explicarea transformărilor finale.

Oamenii de pe « Derbent » au avut îndrăsneala să-şi salveze tovarăşii de pe alt vas petrolier, aprins ca o torţă în mijlocul mării. N'au dat înapoi, deşi fapta lor îi putea pune în primejdie şi pe ei înşişi. Cum de au făcut-o, după ce mai întâi şovăiseră parcă? Iată cum sunt azi, iată cum au fost ieri. Cum s'au schimbat într'atât, când au străbătut acest drum? Intrebarea, se pune d:la primele pagini ale romanului. Te nelinişteşte, te captivează, aştepţi, cauţi răspunsul în fiecare filă. Pluteşti pe vasul « Derbent » alături de marinari şi mecanici, spinteci cu ei valurile verzi ale Caspicei, simţi în nări mirosul aromat al petrolului.

Totul începe să ţi se pară ceva foarte natural, fiindcă Iurie Krâmov a trăit alături de oamenii aceştia, fiindcă, el însuşi, inginer de radio, a simţit îngrijorarea telegrafistului, pentrucă el însuşi a simţit palpitând pulsul petrolului.

Ce impresionează în tema acestui roman este simplitatea ei; ceea ce place în tratarea lui e atmosfera de sinceritate desprinsă din vorbele spuse fără înflorituri, tăria şi adevărul sentimentelor. Totul se petrece în jurul curselor făcute de un tanc petrolier, « Derbentul », totul se rezolvă pe puntea sau în pântecele vasului. Oamenii de pe el sunt legaţi fără să vrea unii de alţii, şi nu se mai pot despărţi. Fire nevăzute îi leagă cu cei îndepărtaţi. Cei de pe « Derbent » nu mai pot fi înţeleşi fără existenţa tancului lor şi a maşinilor lui uriaşe.

Cartea lui Krâmov se ocupă în primul rând de fiinţa umană: omul în mijlocul naturii pe care o stăpâneşte prin muncă,

omul în faţa semenilor săi. E aceeaşi puritate de preocupări, care caracterizează întreaga literatură constructivă sovietică, şi îi dă o structură unitară. Diversitatea fecundă a talentelor, personalitatea fiecărui autor sovietic, varietatea subiectelor nu pot servi câtuşi de puţin ca argumente împotriva unităţii organice pe care o afirmăm. Noi nu uităm că toţi scriitorii Uniunii Sovietice s'au amestecat printre lucrători, în uzine şi în fabrici. Iurie Krâmov e unul din multele exemple de felul acesta; întâmplările pe care le povesteşte sunt acelea pe care le cunoaşte şi care s'au petrecut cu adevărat, eroii lui sunt oamenii alături de care a muncit. Scriitorul nou e mai apropiat de cei care iau parte la făurirea unei noui patrii; e un luptător neobosit, aşa cum a dovedit-o. Este de prisos să semnalăm aici puternicul răsunet pe care această literatură a luptei şi a izbânzii muncii l-a avut în Soviete.

*

Literatura rusă a primit în decursul desvoltării sale influenţe fecunde ale celorlalte literaturi europene. La rândul ei, le-a influenţat puternic, contribuind nu odată la deschiderea de orizonturi. Bătrâna literatură a apusului a primit mai multă sevă, mai multă îndrăsneală şi sensibilitate.

In vremuri mai apropiate de noi, s'a ivit în Rusia ţaristă o întreagă literatură prerevoluţionară. Trebuiau dărâmate tirania socială şi politică, sufletele trebuiau eliberate de necunoscut, superstiţie, metafizică. Mai mult. Primejdia unei existenţe rutiniere, lipsite de sens şi scop trebuia să fie relevată. Dacă n'am pomeni decât pe Cehov, acest uriaş, şi încă ar fi deajuns. Câţi dintre eroii lui nu-şi prăpădesc viaţa şi nu-şi pierd dragostea pentrucă vor să trăiască numai pentru ei, fără să ştie că astfel irosesc totul, iremediabil şi zadarnic! Fiindcă adevărul este în muncă, în bucurie, în sacrificiu pentru ceilalţi. Dacă strădania şi gândurile tale sunt necesare tovarăşilor tăi, dăruieşte-le. Aşa te vei câştiga pe tine însuţi, aşa vei trăi cu adevărat. Lucrurile acestea sunt spuse cu voce tare astăzi, sunt afirmate de literatura sovietică.

« Tancul petrolier Derbent » este poate unul din romanele caracteristice vremurilor noi care au început, în deosebi când ne referim la atitudinea individului şi a colectivităţii în faţa problemelor care frământă lumea. Pentru Krâmov aceste întrebări şi probleme au nevoie de o sintetizare, o simplificare care să le reducă la esenţial. El ne va spune cum priveşte omul nou munca, în ce fel înţelege să se poarte cu tovarăşii săi, — deci rolul lui social, — ce înseamnă dragostea lui. Nu cu multe cuvinte, nu cu fraze sforăitoare. Vorbesc faptele, cu câtă forţă însă.

De sigur, oamenii sunt buni şi răi, biete rămăşiţe ale trecutului sau fiinţe călite în focul înnoitor. Autorul o ştie. Romanul e rupt din viaţă, personajele sunt vii; multe au existat aievea. Iurie Krâmov crede însă în bunătate, în posibilităţile de reeducare. Afirmă că mulţi, majoritatea celor care greşesc, pot fi îndrumaţi pe calea cea bună. Le lipseşte exemplul şi îndemnul. Câţiva, pierduţi pentru lumea nouă, au să fie depăşiţi şi înlăturaţi. Adevăraţii lui eroi nu descurajează niciodată.

Figura centrală a mecanicului şef Basov se desprinde dintre toate celelalte, turnată parcă în bronz. E tipul celui care poate să-i însufleţească şi să-i împingă înainte pe ai săi, e muncitorul perfect conştient de rolul său în grandiosul proces de producţie. Se trudeşte să schimbe metodele de lucru acolo unde s'au învechit şi să rupă cu tradiţiile care împiedică progresul. Unii, puţini, îl iubesc; alţii îl privesc cu îndoială şi neîncredere. Un om ciudat, zic ei, pentrucă îl simt mai puternic şi mai temerar. Alături de el, silueta graţioasă a Musiei, femeia pe care o iubeşte, soţia lui. Pe Basov nu-l urăşte aproape nimeni. Ura e un sentiment care aparţine numai câtorva, căci e o formă a slăbiciunii şi a neputinţei. Cei din jurul lui, dela uzină, nu-l înţeleg şi îl înlătură din cale cum ai înlătura un gând supărător. E trimis pe bordul vasului « Derbent ». Nicio înfrângere nu-l poate opri sau întârzia. Oricât de puţini, oamenii cu Basov vor învinge. In jurul lui se gru-

pează mereu alții. Fețe înfierbântate și murdare de păcură, ale mecanicilor, marinarii bronzați, radiotelegrafiști cu ochi scânteietori și vii. Iată-l alături pe Bredis, comisarul politic al vasului cu obrajii aprinși de febră și boală, cu zâmbet de îndemn; iată-l pe tătarul Husein amestecat printre mecanici. Se simt și umbrele membrilor din colectivul tancului. Ei nu știu prea bine ce vor, sunt gata să bombăne sau să privească sceptici, dar pot fi entuziasmați și hotărîți să-și adune forțele și să ajute la clădirea patriei. Marea, tăcuta bătălie se dă cu ei, pentru câștigarea lor. Trebuiesc treziți din somn, și să li se arate ce au de făcut. Care va fi rezultatul, a cui victoria?

Mai departe, solidar, grupul celor vechi. Cu ei e trecutul, sunt zile sumbre de plictiseală și de lipsă de entuziasm. Cine știe ce amintiri apăsătoare, ce trădări sau ce umilințe îi leagă strâns unii de alții...

Bătrânul căpitan Kutasov e fricos, slab, nehotărît și nesigur. Stă în bătaia tuturor vânturilor și încearcă să se strecoare, temător de răspundere și grijuliu pentru liniștea lui personală. El, întruchiparea egoismului ascuns, a rămas tot același suflet vechi, învățat să asculte, incapabil de inițiativă sau de altruism.

Lângă el, silueta încă elegantă a lui Kasațki, primul secund, cu părul argintiu. Acesta e mult mai primejdios, mai disimulat, gata să încerce o eschivare îndemânatecă la cea mai mică alarmă. Dorința de a fi amabil cu toți tăinuiește întocmai ca o mască veninul pe care îl strânge în inimă.

In spatele căpitanului și al secundului se ivește neinsemnatul Hrulev, marinarul grăbit să bârfească și să împroaște cu noroi. Nu-i place, pare-se, curajul, nu-i place sinceritatea și demnitatea.

Dela început, conflictul există în stare latentă. Izbucnirea lui este inevitabilă și salutară.

*

Vorbeam mai sus despre schimbarea ce s'a produs în sufletul echipajului de pe «Derbent». Sensul ei depășește cadrul strâmt al romanului. In acea vreme — și astăzi încă — are loc o uriașă metamorfoză, începută mai de mult, și care astăzi devine tot mai energică. In urma revoluției, vechiul înțeles al noțiunilor era înlocuit cu altul, și milioane de ființe se trezeau la viață. Evident, asemenea transformări se datoresc unei lustruiri mai lungi, unei înnoiri treptate; adesea este însă nevoie de o lovitură neașteptată care să sfărâme crusta.

Pentru cei de pe «Derbent» izbitura care i-a pus față în față cu ei înșiși a fost incendiul vasului «Uzbekistan», catastrofă din mijlocul căreia și-au salvat camarazii. Acesta a fost punctul culminant al metamorfozei, pe care influența binefăcătoare a muncii în comun o declanșase. Dacă a putut să ajungă la asemenea rezultate — și acum trecem mai departe de întâmplările cărții — este fiindcă și ea a suferit o modificare esențială. Nu mai este truda istovitoare și înnebunitoare a sclavilor care învârteau roata morii, nu mai e chinul șirurilor nesfârșite de robi ce târau blocuri uriașe pentru morminte regești și temple. Azi, fiecare lucrător, cât de modest, își dă seama că el pune temelia unei lumi, că dacă toți își fac datoria, scopul final va fi atins: clădirea unei patrii mai bune și mai frumoase.

Și Stahanov, minierul care a depășit cu mult norma de extragere a cărbunilor devine un simbol și un animator. Lucrătorul se interesează de munca sa, o îmbunătățește, se gândește la ea zi și noapte fiindcă este direct interesat în mărirea producției. La o parte cu neglijența și nepăsarea. In lături desinteresarea. Astăzi munca nu mai este un blestem.

Nu trebue să socotim fără însemnătate faptul că inginerul Iurie Krâmov a fost și el stahanovist și părtaș la întrecerile socialiste. Așa se explică cum a putut să prindă și să strecoare în paginile sale suflul antrenant al competițiilor, talentul cu care prezintă efervescența produsă de noua metodă de lucru inițiată de Stahanov.

Da, munca s'a schimbat enorm. Rezultatele sunt aici, în «Petrolierul Derbent»,

dar sunt chiar mai aproape de noi, în victoria Uniunii Sovietice.

Un proces mai subtil s'a petrecut în om. Posibilitățile morale și intelectuale latente au fost puse în mișcare. Echipajul «Derbent» s'a transformat dintr'o «adunătură» într'o colectivitate trainică. S'a făurit un nou spirit care parcă nu existase. Oamenii pe care destinul îi aruncase pe aceeași punte, au înțeles cât este de util să muncească împreună la aceeași construcție. Li s'au deschis ochii: văd unde au greșit, încearcă să se îndrepte, pășesc pe un drum greu dar care duce la țintă. Aceasta e atitudinea oamenilor noui în domeniul muncii. Cei vechi nu o înțeleg. Au rămas dispuși să fugă de osteneală, să se lase fie ce clipă trândăviei. Își îndeplinesc serviciul în felul lui Kutasov, fiindcă nu au chef de bătaie de cap, sau în felul lui Hrulev.

Lovitura perfidă vine dela Kasațki. Nu numai că încearcă să acopere greșelile prin vorbe goale și scuze mincinoase. El pune problemele fals și găsește răspunsuri dezolante: «Bine, dar asta nu i-a împiedicat să putrezească! Și pentru ce s'au chinuit? Au fericit pe cineva, au adus pacea în sufletul cuiva, au fost cel puțin fericiți? Gogoși!». Omul trecutului reduce totul la neant, cuvântează în numele zădărniciei și al morții. Nu poate face altfel și își dă seama de ce: «Spune-mi, te rog, n'ai uneori impresia că ești bătrân, bătrân de tot? Nu zic ramolit, nu. Dar bătrân, bătrân ca o piatră acoperită de mușchi, ca o piatră a zidului persan din orașul nostru? Sub ochii tăi au trăit și au murit zeci și zeci de generații, și tu ai trecut împreună cu ele prin toate greșelile, prin toate prostiile lor. S'au descoperit continente, s'au construit piramide, s'au făcut legi. Și iată că pământul este populat și cultivat, turiști plictisiți sgâiesc ochii la statuiele sfărîmate. Acolo unde au fost cimitire străvechi, acolo unde s'au dat cândva bătălii, s'au construit abatoare și latrine publice. Oamenii se grăbesc să-și trăiască viața ca și cum ar avea de realizat lucruri nemaivăzute...».

Kasațki e prea bătrân pentru lumea tânără cu care nu se împacă și pe care o urăște. Se simte izolat, singur. Doar de Kutasov îl leagă un lanț blestemat care-i țintuește de aceeași bancă, pe amândoi, ca pe niște ocnași. «Și dumneata ai ceva de ascuns? Știam, știam! Suntem legați strâns, intim!», îi spune el căpitanului. Și altădată: «Dumneata, drăguțule, nu mă vei trăda, prea suntem legați unul de altul. De geaba dai din mâini».

*

Pe de altă parte câtă deosebire în felul cum s'a închegat prietenia dintre ceilalți membrii ai echipajului! Căldura efortului comun a topit răceala din inimi. Brațele s'au deschis, acum sunt toți prieteni, tovarăși de muncă și de sfaturi. E o solidaritate fecundă între toți cei ce muncesc, o prietenie generatoare și creatoare, care merge până la jertfa de sine.

Unii dintre eroii lui Iurie Krâmov sunt îndrăgostiți. Iubirea lor nu e pasiune neliniștită, ci un sentiment insinuant, făcut din familiaritate și duioșie, care învăluie totul, persistent și tainic.

Autorul «Tancului petrolifer Derbent» credea despre literatură că ea trebue să fie cât mai apropiată de viața reală. De aceea își compunea operele pe întâmplări adevărate, fără să cultive totuși romanul reportaj. Krâmov încerca un gen dificil, care putea cu ușurință să cadă în platitudine sau să păcătuiască prin efecte prea căutate. Arta lui, dacă nu desăvârșită, dar conștientă, l-a ajutat să ocolească dificultățile. Ambiționa să devină cronicarul zilelelor de înfrigurată construcție, cântărețul unor oameni pe umerii cărora se sprijină totul. N'a abuzat de situațiile pe care un scriitor mai puțin sobru le-ar fi exploatat. Nu s'a folosit de artificii inutile. In schimb, a făurit câteva figuri care rămân și a strecurat în paginile sale o bărbătească învățătură despre om și lume. Iurie Krâmov este unul dintre cei care a înțeles de ce Gorki cerea tinerilor scriitori sovietici opere care să fie un îndreptar și un îndemn, care să elogieze munca. Peste lumea «Petrolierului Derbent» plutește o frumusețe simplă, izvorîtă din naturalețe.

Romanul lui Krâmov, mai mult decât orice cifre și date, ne pune înaintea ochilor izvorul forței constructive și a energiei pașnice a Uniunii Sovietelor, ne convinge că această forță și această energie sunt nemăsurate și nepieritoare, căci ele își înfig rădăcinile adânc, în sufletele oamenilor noui.

ZAHARIA STANCU

MARIN PREDA: « ÎNTÂLNIREA DIN PĂMÂNTURI » [1].

Cartea d-lui Marin Preda începe prin ceea ce se numește un tur de forță. Explosiv, invectiva țărănească izbucnește din primele cuvinte, aspră, concretă, carnală, mirosind a pământ, plină de patima directă care e atât de firească și frecventă în apropierea nemijlocită a pământului:

Uitați-vă la el, sări-i-ar bolboșile ochilor. De ce tăceți din gură? Am treizeci de clăi de grâu. Ii sparg capul ăluia care s'o apropia de mine. Mecanicul mănâncă, mă duc la șira mea, o stropesc puțin și-i dau foc. Dau foc și la mașină, mă duc la fiecare șiră și o aprind, la toate târgile astea cu paie, dau foc la toată aria! ».

Poate că apostrofa aceasta nu e lămuritoare, asupra felului în care prima din cele nouă nuvele ale d-lui Marin Preda este, cum ziceam, un tur de forță. Iată: invectiva continuă, monologul aproape delirant al omului necăjit continuă, douăzeci și șapte de pagini nu se petrece nimic decât acest lucru uimitor: un om vorbește aproape pe nerăsuflate, cu elocvența și frumusețea pe care i-o inspiră patima și condiția firească a graiului țărănesc.

« *Imi scot sufletul din piept, îmi bag cerea în piept și-mi scot sufletul de-acolo, afară!* ».

Sau:

« *A fost un șarpe aici și v'ați uitat la el și tăceați din gură* ».

Și din mijlocul înșiruirii aproape haotice de imagini verbale adunate după legi foarte simple ale memoriei asociative se desprinde, rotunjită, întreagă, echilibrată, *construită*, o intrigă. De sigur, numai din aluzii. Autorul nu are naivitatea și buna credință să explice încet, sfătos, ca la taifas, ce se petrece. Iși ia cititorul de chică și-l cufundă ca într'o apă adâncă, în materia vie a întâmplării. La primele rânduri, efectul e înnăbușirea, pricepe despre ce e vorba, dar deodată firul roșu al întâmplării e prins și atunci cititorul este mai pe de-a'ntregul câștigat, decât prin oricare altă metodă de povestire.

Ori — în ce istorie ne afundă autorul, cu un meșteșug atât de îndemânatec și de brutal? Ce se întrevede sub țesătura groasă de pasiuni, de incidente, de niveluri ale povestirii ce se întretaie (Ce se întâmplă acum, când povestește, ce s'a întâmplat la mașina de treerat, ce s'a întâmplat copilei lui Ilie)?

E vorba de un conflict de muncă; revolta momentană a unui sătean sărac:

« *N'am cai. N'am căruță. N'am copii. Nici furci pentru mine și muere n'am. Nici cel puțin de mâncare pentru mecanici. Am știut; am zis: am două mâini...* ».

Omul acesta suferă cumplit, nedreptățit la arie, la treerat, de către altul, care-l ura de mult. Și acum, tot în monologul curgător, nestăvilit, se desvăluie încă un plan în timp: o întâmplare trecută în care copila săracului, dată în grije la unul chiabur, moare fiindcă a fost hrănită cu poame crude. De atunci datează ura, și izbucnirea de acum nu e decât rodul unei dușmănii vechi. Dedesubtul vieții mărunte de fiecare zi, a dramelor ei, se desenează schema relațiilor necruțătoare pe care le stabilesc între oameni, în aspra lume rurală, sărăcia și bogăția.

Un farmec epic, apropiat de atmosfera basmelor populare cu voinici și smei, plutește în povestirea ce se chiamă, ca și cartea întreagă « *Intâlnirea din Pământuri* ». La început, doi feciori umblă călare. Intr'un fel câmpenesc și străvechiu, tabloul este eroic; iată-l:

« *Era în mijlocul verii. Peste întinderea câmpiei, năvăliră deodată în goană, ieșind dintre porumburile înalte și negre ca o pădure, doi călăreți, alergând fiecare câte o pereche de cai. Câtva timp, s'ar fi părut*

[1]) Marin Preda: « Intâlnirea din pământuri », nuvele, C. Rom., Buc., 1948.

că cei doi se urmăreau unul pe altul sau sunt porniți să ajungă în vreun loc de primejdie. Călăreții însă se luau la întrecere și, când ajunseră unul lângă celălalt, goana se opri și perechile o luară la pas. Erau doi flăcăi care se întorceau cu caii dela păscut ».

Povestea în sine e una de dragoste, de dragoste cucerită bărbătește, prin luptă. Tânărul care se îndrăgostește de o fată, fiindcă a văzut-o scăldându-se în râu, nu e necunoscut în literatura noastră. Poate că nici duelul cu ciomegele, la care luptătorii vin călare și cu câte unul sau doi însoțitori, și care se desfășoară după reguli nescrise dar stricte, nu e unic. Ce e însă al d-lui Marin Preda, și numai al d-sale, este trezirea pe nesimțite a dragostei în adolescent, transformarea la care-l supune. Pudoarea cu care se exprimă țăranii d-lui Marin Preda, măsura vorbei care totuși spune tot, te face să înțelegi tot, ridică însușirile acestei proze la un nivel clasic. Poezia, atunci când este, nu e nicăeri facilă, siropoasă; se naște, aspră uneori, din specificul întâmplării, al vorbei, al locurilor zugrăvite din câteva cuvinte. Nu poate fi deslipită de întregul pe care-l alcătuește fiecare din bucățile atât de echilibrate ale d-lui Marin Preda. (Prima, simetrică, începe și se termină cu aceeași frază).

*

Dar o poezie de un soiu cu totul special pătrunde povestea scurtă intitulată *Colina*. In aceasta asistăm la nașterea (în somn), reapariția (în ceață, pe drumul ce urcă pe colină), creșterea (în întâlnirea cu un bătrân care piere în ceață) a unui sentiment *de frică* specific mediului sătesc, sau, mai bine, specific omului care trăiește aproape de natură. Este teama pe care Grecii vechi o numeau *panică* și pe care-o găsim descrisă la d. Marin Preda pe scurt, dar aproape cu desăvârșire. In 9 pagini, autorul a făcut un eseu de psihologie descriptivă asupra complexului ciudat care-l cuprinde pe omul singur în prezența pădurii și a pământului. Este încă un tur de forță, și o bucată de antologie.

*

Există un fel de singurătate care poate fi la fel de tulburătoare ca și cea de mai sus: singurătatea în fața morții. Este aceea pe care-o zugrăvește d. Marin Preda în bucata *Calul*. Un țăran își scoate disdedimineață calul bătrân și bolnav din ogradă, îl duce la marginea satului, într'o groapă întrebuințată de tot satul în scopul anumit, îl ucide și-l jupoaie de piele. Cutremurarea omului în fața morții pe care o dă — și care, deși fiind a unei dobitoace, nu e mai puțin stingerea unei vieți — a fost simțită adânc de d. Marin Preda, și, psihologic, bucata are aceeași valoare ca și *Colina*.

*

Mai puțin intense, de un dramatism mai puțin tulburător, este șirul de povestiri *O adunare liniștită*, care pune în scenă un fel de *Decameron* sau *Heptameron*, adică o adunare de oameni care stau de vorbă și povestesc întâmplările. Povestitorul aici (dar bănuim că *O adunare liniștită* nu e decât un fragment) este Pațanghel, plin de umor și psiholog subtil — poate nu departe de autorul însuși. Elementul care ni se pare demn de toată atenția în povestirea *O adunare liniștită*, este desenarea caracterului lui « Miai », avid de bani și de posesiune, capabil, egoist, suferind pentru cea mai mică atingere la proprietatea lui, și cu subtilități răutăcioase care-l cufundă în cea mai neagră nedumerire pe inteligentul și fals-candidul Pațanghel. Am arătat mai sus că d. Marin Preda are o înclinație cu totul clasică și humanistă către studiul complet, aproape monografic, al cazului psihologic. Trebue să adăugăm că în « Miai » vedem o primă schiță, pentru un studiu adâncit al chiaburului, și care să epuizeze subiectul. De sigur, i se cere o altă întindere, o altă varietate de situații, potrivite cu importanța socială a tipului; dar justețea cu care sunt prinse liniile de forță ale caracterului, și viața pe care o respiră, ne încredințează despre o viitoare și apropiată desăvârșire a tipului « Miai ».

*

*

D. Marin Preda este interesat nu numai de umanitatea armonioasă, normală, care-ți încălzește inima, așa cum o vedem la Ilie Resteu, săracul revoltat, sau la feciorul din *Intâlnirea*. D-sa se apleacă cu multă — prea multă luare-aminte — asupra acelor aspecte marginale și extreme ale vieții omenești, care nu pot fi exprimate decât prin aluzie, și nicidecum împărtășite așa cum sunt, altora; asupra aspectelor *inumane* ale omului. Există de sigur în fiecare om latura de umbră, frica irațională din *Colina*, durerea cumplită de a provoca suferință, ca în *Calul*. Există și impulsiunea oarbă a instinctului sexual, pe care d. Marin Preda o pune în scenă în bucata *La câmp*, unde doi ciobani siluesc o fată găsită dormind pe câmp. Autorul cercetează aceste lucruri din iubire de adevăr. Ca Terențiu în prologul acelei comedii, d. Marin Preda ne declară: « *Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin* ». Dar va mărturisi împreună cu noi că dacă *Intâlnirea din Pământuri* are un efect moral și psihologic *tonic* asupra cititorului, la fel cu prima, *In ceață*, celelalte, adică studiile de semiîntuneric psihic și moral, tulbură asemenea începutului unei boale. La fel, și într'o măsură sporită, se întâmplă cu *Inainte de moarte*, povestea unui bolnav care vrea să afle dela medicul satului ziua când va muri, și când o află, după o insistență chinuitoare, slujindu-se de șiretlicuri și minciună, izbucnește într'un acces de furie, gata să-l ucidă pe doctor. Atitudinea pare ilogică, și este, psihologic, de o consecvență matematică. Dar iarăși, aici, izbucnește în tărâmul mai luminos al conștiinței noastre normale vestirea unor regiuni subterane și neliniștitoare, unde nu mai recunoaștem omul, ci niște forțe oarbe, deslănțuite, gata să-l nimicească pe chiar acel ce le poartă în sine. Această zonă a sufletului omenesc periferică și, cufundată în umbră, merită atenția scriitorului iubitor de adevăr. Dar, să nu uităm, ea nu este esențială. Cele mai importante acțiuni ale noastre, liniile de conduită care ne călăuzesc o viață întreagă, elemente fundamentale și permanente ale caracterului, sunt altceva decât izbucnirile a ceea ce s'a numit « iraționalul » și se poate numi mai simplu, anormalul, în sensul că nu reprezintă *norma*, nici psihologică, nici morală. Societatea românească în sectorul ei rural, are o *normă*, are trăsături specifice. Este misiunea scriitorului realist, căutător de adevăr, să le desprindă și să le sintetizeze într'un portret credincios al realității. Vedem la d. Marin Preda plutind în atmosfera tuturor nuvelelor, implicită pretutindeni, structura economică a « țării », și raporturile ei sociale; de asemenea, se desenează câteva — puține — *tipuri sociale*. Totuși, ultima nuvelă, care este, după cum ne anunță o notă, începutul unui roman, ne face să presimțim un conflict mai larg, care să cuprindă într'o vastă frământare realitatea socială și individuală a țărănimii. In sensul acesta, cartea d-lui Preda nu e decât un început, care e de ajuns spre a-l clasa pe autor ca mare meșter al povestirii, al retoricei rurale, al compunerii epice de dimensiuni reduse; de asemenea, ca scormonitor încăpățânat și îndrăzneț al sufletului omenesc. Dar totul, în cartea d-lui Marin Preda, este povestire, încercare a puterilor, puteri pe care le vedem mari, dar aplicate încă — ca la un luptător începător — în punctele care rezistă, nu în punctele de echilibru ale realității, unde apucând-o, o poți cuprinde întreagă.

PETRU DUMITRIU

JONATHAN SWIFT: CĂLĂTORIILE LUI GULLIVER [1]

Ficțiunea de tip utopico-fantastic a fost de timpuriu un mijloc eficace și oarecum comod de a zugrăvi anumite realități dezolante, cărora o autoritate abuzivă și nedreaptă nu îngăduia să li se supună pe nume. Anglia veacului al 18-lea, frământată de aprige lupte politice între partidele whig și thory, caracterizată prin cârmuirea unei burghezii proaspăt îmbogățite și printr'o politică ce se reducea, în definitiv, la simple tranzacții comerciale, a fost și ea prielnică acestui gen de literatură, reprezentată în apogeul ei de Jonathan Swift, cu al său « Gulliver ».

[1]) Biblioteca de Buzunar, Editura de Stat, Buc., 1948.

E ciudată soarta acestei cărți, pe drept cuvânt numită cea mai întunecată satiră politică, în care autorul a distilat un pesimism negru — rod al unei experiențe sociale dintre cele mai tragice — și care a devenit, după multiple simplificări și alterări, cartea atâtor generații de copii. Și dacă — scrisă fiind în pragul nebuniei — « Călătoriile lui Gulliver » conține excese de mizantropie, de neîncredere față de însăși natura omenească, explicabile, cartea nu este mai puțin o oglindă credincioasă a ceea ce a fost edificiul social burghezo-*monarhic* în Anglia secolului al 18-lea.

Născut în Irlanda — insula care a dat literaturii engleze câteva figuri de răzvrătiți — Swift este îndreptat de timpuriu spre cariera clericală. Intră apoi în serviciul nobilului Temple izbutind, în felul acesta, să privească societatea vremii sale din mai multe unghiuri. Prin origină e legat de viața micii nobilimi rurale, pe care o cunoaște și mai bine, în clipa când obține parohia din Kileroot; luptele politice dintre partidele whig și thory neîntârziind să-l prindă în vâltoarea lor, nu-i scapă nici acest aspect al vieții timpului. In sfârșit, răstimpul petrecut în casa nobilului Temple și înjosirile suferite aci îi desvăluie o nouă față a panopticului social: cea a unei aristocrații vlăguite, ce se sbate pentru a mai apăra câteva poziții împotriva unei burghezii din ce în ce mai acaparatoare. Tot acum cunoaște viața de curte cu toate scăderile ei, viața pe care avea s'o biciuiască atât de crunt în « Gulliver ».

Dacă « Povestea Butoiului » este satira luptelor religioase dintre diferitele secte anglicane, pe care Swift le vede în toată deșertăciunea lor, iar « Bătălia Cărților » un atac împotriva mișcării literare a « «anticilor și modernilor », între cari se împărțeau sufragiile scriitorilor din timpul lui, « Călătoriile lui Gulliver » poate fi pe drept cuvânt numită satira societății burgheze în întregimea ei și, în pasagiile mai desnădăjduite, satira naturii omenești.

Diferitele etape ale călătoriei lui Gulliver (Țara Pigmeilor, țara Giganților, Laputa) nu sunt decât perspective deosebite, prin care societatea, văzută la scări deosebite, apare, la fel de coruptă. In prima parte, « Călătoria în Liliput », Swift ne dă o imagine credincioasă a Angliei din vremea lui. Abuzurile ministeriale — pe atunci destinele Angliei erau conduse de Walpole, ministrul negustor, — meschinăriile vieții de curte, corupția din magistratură, luptele politice (cele două partide care ocupau arena politică a Angliei sunt înfățișate în « Călătoria în Liliput » prin « Capetele late » și « Capetele înguste », adică cei ce sunt de părere că oul se sparge la capătul lui lat și cei care sunt de părere contrarie: elocventă minimalizare a țelurilor celor două partide) sunt toate descrise atât de credincios, cât îngăduie o ficțiune de acest tip.

Tot ceea ce alcătuia aparatul administrativ al Angliei și al tuturor monarhiilor occidentale din secolul al 18-lea este astfel trecut prin ciurul satirei lui Swift. Apoi, scara se schimbă. Dela parodia grotescă pe care o trăiește în Liliput, Gulliver trece în Brobdignag, țara oamenilor giganți. Oare acesta să fie modelul de orânduire omenească, pe care-l propune Swift? Nici de cum. Proporțiile uriașe a tot ce se află pe acest tărâm nu sunt imaginate decât pentru a scoate mai bine în relief micimea criteriilor obișnuite. Și aici începe rătăcirea lui Swift. Condiția omenească i se pare incompatibilă cu virtutea, cu armonia. Faptul că nu întrevede drumul pe care trebue să se îndrepte societatea pentru a ieși din impasul în care se afla îl exasperează, îl face să socotească prostia și josnicia drept însușiri inerente ființei umane. Aceeași neputință îl face să se răzvrătească, împotriva mentalității lui, al cărei suprem idol era rațiunea. In « Călătoria în Laputa » toate înfăptuirile minții omenești apar ca niște nerodnice orbăcăiri, ale căror rezultate sunt pe cât de caraghioase pe atât de nefolositoare. Filosofia ni-o zugrăvește Swift ca pe o deșartă nebunie, științele

exacte ca pe niște divagațiuni și activitatea omenească, în general, ca pe un factor de distrugere. Și, totuși, cu toată ura lui împotriva zeiții secolului al 18-lea, Swift este un fiu al timpului său. Intreaga arhitectură a cărții este rodul unei minți, care prețuiește « luminile », iar notația amănuntului — a celui biologic mai cu seamă — vorbește în favoarea unui spirit cu orientări hotărît științifice și a acelui realism pe care l-au cultivat mulți din scriitorii englezi ai veacului al 18-lea.

Unde, atunci, putem afla o viață cât de cât suportabilă și armonioasă? Dincolo de granițele umanității, în lumea patrupedelor, răspunde Swift. Țara Cailor Inţelepţi reprezintă concretizarea organizării sociale ideale, așa cum o visa Swift. Organizare himerică, fără îndoială, căci autorul lui Gulliver preconizează întoarcerea la gospodăria naturală, la viața de tip patriarhal. Cu orizontul închis de o sumedenie de contradicții aparent nesoluționabile, Swift n'a izbutit să înalțe în locul edificiului pe care-l dărîma ceva viabil și convertibil în realitate. Republica patriarhală era o himeră în veacul Revoluției burgheze și închegarea minții lui Swift a avut destinul tuturor utopiilor din vremea lui. In contrast cu înțelepții cai, sunt Yahoo-ii, monștri cu două picioare, bestii desgustătoare, în care Swift îi poftește pe privilegiații vremii lui să se recunoască.

Ce se întâmplă cu eroul, cu Gulliver, în lungul acestor experiențe? Swift nu-și face iluzii asupra lui. Puternic și sigur de el în Lilliput, eroul devine servil, un mic animal dresat în Țara Giganților. Doar apropierea de înțelepciunea cailor îi răstoarnă ierarhia valorilor. Gulliver se reîntoarce în țara lui, în chipul unui sceptic și mizantrop, care nu-și iartă păcatul de a face parte din seminția omenească.

Acest pesimism exagerat, în toiul unui secol care preconizează încrederea în « luminile » minții omenești a dat de gândit criticii literare. Au văzut just acei care l-au legat de imposibilitatea de soluționare a anumitor probleme într'o organizare socială, ce implica prin însăși structura ei, aspectele dezolante înfierate de Swift. Au văzut just acei care au socotit desgustul lui Swift drept o formă paroxistică a neputinței unui om, exasperat că nu găsește în cunoștiințele timpului remediul unei societăți adânc corupte.

VERA CĂLIN

ALEXEI TOLSTOI — PETRU I [1]

Cu acest ultim volum, Cartea Rusă încheie tipărirea operei la care Alexei Tolstoi a lucrat douăzeci de ani și pe care moartea l-a împiedicat s'o sfârșească. Din cele patru volume plănuite, scriitorul ajunsese, în Martie 1945, la jumătatea volumului al treilea. Această jumătate de volum a apărut acum în românește și e cu neputință să bănuim cum intenționa Tolstoi să-și construiască restul operei, pentrucă, după cum scrie soția lui în postfață, scriitorul nu făcea niciodată planuri și schițe. Purta în el toată concepția lucrării, ca pe o imagine a întregului și nu purcedea la scrierea unui capitol nou, atât timp cât capitolul precedent nu era definitiv șlefuit.

Nu e pentru întâia oară când greutatea unei opere arată limpede zădărnicia vreunei dicuții. S'a discutat îndelung și steril asupra dreptului la viață al romanului istoric, care a fost condamnat ca gen minor, ori depășit. Dar numai ierarhizările estetice ce se ocupă de iluzoriile forme pure, pot deosebi astfel genurile în majore și minore. Romanul istoric trăiește după și în baza perspectivei față de trecut. Evadarea în culoare și pitoresc, istoria rod al imaginației pure, aproape fără legături cu faptul real, și-au avut un precis sens social în fenomenul romantic — la polul opus realismului balzacian. Astăzi, acest gen de roman istoric anti-realist există numai în cadrul bine precizat al diversiunii literare. Se cunoaște supra-abundența de romane istorice în literatura americană de astăzi. E desigur mai comodă relatarea pentru a 3-a oară a câte unui aspect din războiul cu Mexico sau din viața în plantațiile Sudului, decât înfruntarea pieptișe a realităților luptei de clasă.

[1]) *Al. Tolstoi:* Petru I, vol. III, Ed. Cartea Rusă, Buc. 1948.

Realismul socialist privește trecutul în legătura lui dialectică cu prezentul, în continuitatea transformărilor, urmărește exactitatea faptelor, dar le sondează în adâncime, sugerând prin largi sinteze cauzele adânci, ciocnirile de forțe, dinamica socială. Tipul acesta de roman istoric este la fel de departe de evadările imaginative cât și de romanul strict documentar — înșiruirea rece și mioapă de fapte.

Toate aceste trăsături se regăsesc cu intensitate maximă în opera lui Alexei Tolstoi. Superlativele sunt totdeauna îndrăznețe, nesigure, dar dacă ar fi să alegem cel mai plin și mai viu roman istoric scris în ultimele câteva zeci de ani, « Petru I » s'ar desemna dela sine.

După propria lui mărturisire, Alexei Tolstoi a fost atras să zugrăvească epoca lui Petru, de către enorma ei complexitate, de către caracterul de epocă-cheie, în care s'a copt trecerea dela Rusia feudală la o Rusie cu comerț și meșteșuguri înfloritoare, cu schimbări sociale adânci. Pentru un romancier, complexitatea aceasta avea două tăișuri. Tema putea să-l atragă, dar bogăția aspectelor cerea daruri deosebite. Era nevoie și de viziunea unui marxist și de suflul epic al lui Alexei Tolstoi. Perspectiva marxistului a știut să dea un conținut just conceptului de erou, să vadă în Petru un produs al forțelor sociale în creștere, un exponent al ridicării negoțului și meseriilor rusești. Și tocmai pentrucă a văzut ca un marxist, Tolstoi a știut să nu-și mecanizeze perspectiva sa literară, să redea și acțiunea lui Petru, de organizator și conducător genial. E un raport dialectic între cauzele sociale ce crează o mare personalitate și acțiunea pe care ea o poate exercita, raport exprimat în roman fără nimic simplist, artificial.

De asemeni, numai plinătatea epică, puterea de a construi simfonic puteau feri un roman închinat epocei lui Petru de greoiul lipsit de viață al simplei erudiții literare. Reformele lui Petru au provocat reacțiuni diverse: Negustorii, meseriașii și cea mai mare parte a poporului l-a urmat. Dar boerimea, potrivnică noutății, speriată de amenințarea pe care o cuprindeau reformele pentru privilegiile lor feudale, s'a supus de teamă, uneltind mereu și căutând să-l doboare pe țar. Iar o parte a populației, pentru care civilizatorul se confunda cu Antichristul se refugia în păduri, creând secte ciudate. Se cerea darul neîntrecut al lui Tolstoi de a crea atmosferă, — fie că e vorba de viața dela curtea lui August, fie de sălbateca existență a rascolnicilor în păduri — era nevoe de puterea de a mânui drumurile a nenumărate personaje deosebite, cu siguranță ce amintește de celălalt, de unicul Tolstoi. In romanul acesta, cu curs lent și larg de fluviu, o lume reîncepe să trăiască dela primele pagini, o lume prinsă în același timp în exactitatea amănuntului pitoresc și în adâncimea marilor ei prefaceri. Și din toată cartea se desprinde figura măreață a lui Petru, geniu aspru, generos și violent, om al epocii lui, care, transformând pe alții se transformă și pe sine.

In traducerea muncită, deși pe alocuri aridă, a d-lui R. R. Donici, Petru I constitue un dar de preț oferit cetitorului român.

SILVIAN IOSIFESCU

VLADIMIR POZNER: « STATELE NEUNITE » [1]

In 1935, la congresul pentru apărarea culturii, Gorki propunea scriitorilor concepția unui nou umanism și le cerea să-și unifice eforturile pentru a zugrăvi o zi din viața omului modern, sub chipurile ei felurite, în condiții și medii diverse.

Nu știm dacă vreun scriitor sovietic și-a propus anume această temă, să surprindă

[1]) Vladimir Pozner: « Statele neunite », Ed. de Stat, Buc., 1948.

existenţa omului în societatea socialistă în ziua aleasă, la congres, dar, de fapt, toată literatura sovietică caută să zugrăvească trăsăturile acestui om nou, în condiţiile luptei, muncii, biruinţei. Vladimir Pozner s'a ocupat de omul aservit, luptând să se elibereze. E drept că numai prologul cărţii sale tinde să îmbrăţişeze o zi, o singură zi din viaţa Americii, reconstituită din informaţiile ziarelor. Iar restul volumului se întinde pe cele câteva luni ale călătoriei sale în Statele-Unite. Dar preocuparea de a cuprinde şi reda tot ce e legat de om este permanent prezentă şi sfatul lui Gorki ne-a dăruit unul dintre cele câteva mari reportage ale vremii noastre.

Reportajele au în general viaţă scurtă. Arareori, când reporterul este şi mare scriitor, el străbate dincolo de pitorescul aspectelor de suprafaţă şi al întâmplărilor de mărginită actualitate. Astăzi, în 1948, « Statele neunite » cuprinzând fapte din vara lui 1936, pare a se ocupa totuşi — deşi, fireşte, pe alocuri incomplet — de America zilelor noastre. Lucrul se explică în două chipuri. In primul rând, Pozner a ştiut să aleagă, să pătrundă până la esenţial şi reportajul său prinde însăşi structura unui stat capitalist în faza lui imperialistă. Pe de altă parte, cartea lui Pozner este astăzi deosebit de actuală; pentrucă Statele Unite au avut în ultimii zece ani o evoluţie cu traiectorie curbă. După efortul spre progresism al N.I.R.E.I şi al întregului rooseveltism, jocul contradicţiilor imperialiste a împins politica externă americană la o agresivitate ne mai întâlnită, iar pe cea internă la o explozie de obscurantism şi teroare patronală la fel de ne mai întâlnită. Este o stare de lucruri care depăşeşte tot ce a zugrăvit până acum literatura. E deci firesc ca « Statele Neunite » să pară, din acest punct de vedere, incompletă. Cartea cuprinde totuşi esenţa valabilă şi astăzi a vieţii americane, adică a unui Stat capitalist ajuns la apogeul contradicţiilor sale interioare.

Pentru a obţine această esenţă, Pozner foloseşte o tehnică de reporter, care, dincolo de virtuozitatea deosebit de atrăgătoare este cerută de sensul operei. Realismul lui e autentic şi deci nefotografic. Redarea cât mai vivace şi mai bogată a vieţii americane, în toată mulţimea aspectelor, în trepidaţia ei mecanică, inumană a impus tehnica foto-montajului. Pozner acumulează faptele: extrasele de ziare, declaraţii personale, anchete. Le comentează foarte rar. Chiar în carnetele de note, care alternează cu capitolele propriu-zise, faptul divers predomină. Arta superioară a reporterului apare în selectarea faptelor, în gruparea, în confruntarea lor. Precipitarea aceasta kaleidoscopică de fapte are de efect o rară plasticitate. Aspectele caracterisitice ale vieţii americane defilează pe dinaintea cetitorului, grupate după câteva puncte principale de reper. America convenţională, care întâmpină pe călător — eleganţa în serie a marilor hoteluri, guvernate de cultul serviciului; negrii din Harlem; linşajul şi înscenarea rasistă — procesul dela Scottsboro; formele industrializate ale artei: scriitorii-fantomă — « noi scriem, dar semnaţi dumneavoastră »; un exemplu de « exploatare » — minele de cărbuni din Betleem, cu muncitorii răpuşi pe rând de silicoză; paradoxul gangsterului — forma raţionalizată a crimei: « Grădinile curcubeului », care soluţionează amorul prin onanie industrializată; viaţa şi moartea; crematoriile pentru lume bună, înzestrate cu orgă Wurlitrer... Capitolele par răzleţe, produse de o vagabondare printre fapte. Dar până la urmă, imaginea vieţii americane se întregeşte, uimitor de expresivă.

Nu dorinţa de a fi până la urmă amabil, de a îndulci asprimea criticii l-a făcut pe Pozner să-şi încheie cartea pe un ton de încredere. America reală, America populară există şi Pozner a întâlnit-o printre cei ce păstrează spiritul Revoluţiei americane: printre mineri şi grevişti, la James Ford, negrul comunist, la atâţia alţii. Lucrul coincide cu ceva ce străbate astăzi din lupta poporului american până la noi. Şi din acest punct de vedere, cartea lui Pozner e intens actuală.

SILVIAN IOSIFESCU

REVISTE

« FLACĂRA », — UN EXAMEN CRITIC

Incercând aici o sumară prezentare critică a primelor 18 numere ale « Flacării » nu avem intenţia să facem o simplă apreciere asupra muncii depuse de redacţie şi asupra rezultatelor obţinute. Rândurile de mai jos se vor strădui să aibe o semnificaţie mai largă.

« Flacăra » este periodicul de artă şi cultură de cel mai mare tiraj, fiind destul de răspândită nu numai în lumea artistică şi literară ca atare, dar şi în cercuri mai largi, intelectuale şi muncitoreşti; prin varietatea subiectelor pe care le tratează, « Flacăra » atacă, sau cel puţin se străduește să atace întregul complex de probleme ce frământă mişcarea literară şi artistică din Republica Populară Română; în sfârşit, rolul ei de organ oficial al U.S.A.S.Z, adică al celei mai largi organizaţii de masă a artiştilor, scriitorilor şi ziariştilor, îi determină un loc aparte în publicistica noastră. Toate aceste consideraţiuni ne îndreptăţesc să socotim că analizând critic efortul făcut de redacţia « Flacării » dela 1 Ianuarie 1948 încoace, vom putea pune o serie de probleme principiale importante, privind de fapt nu numai « Flacăra », ci critica şi publicistica noastră în general.

Vom reaminti mai întâiu sarcinile pe care şi le-a pus « Flacăra » la apariţie, vom urmări apoi în ce măsură ele au putut fi realizate, pentru a trasa în cele din urmă perspectivele şi a putea trage, din confruntarea realizărilor şi a lipsurilor, concluziile ce ne interesează.

*

Hotărîrea de a scoate « Flacăra » a fost luată la cel de-al II-lea congres al U.S.A.S.Z (18—19 Octomvrie 1947).

Ea a apărut, prin urmare, la capătul unui îndelungat şi amplu proces de lămurire, care a frământat pe oamenii de artă şi de litere — proces în cadrul căruia reprezentanţii poziţiei avansate, progresiste în artă au trebuit să înfrunte rezistenţa purtătorilor de cuvânt ai artei burgheze, camuflaţi pe poziţiile « neutralităţii », ale « apolitismului », « crizismului », etc. Demascarea şi sdrobirea acestor epigoni ai « artei pentru artă » a dus la acceptarea aproape unanimă a principiului că « arta este ideologie » şi că scopul suprem al fiecărui artist trebue să fie servirea poporului său, deci angajarea, alături de popor, în lupta politică pentru promovarea intereselor acestuia.

Aici s'au ivit însă foarte explicabile greutăţi. Educaţia artistică burgheză primită de către artiştii noştri, şcolile « moderniste » burgheze pe linia cărora au activat ei până în ultimul timp, au făcut ca în creaţia aproape a fiecărui artist să fie prezente, sau chiar dominante — în mai mare sau mai mică măsură — metodele respective. S'a format o contradicţie flagrantă între atitudinea politică progresistă a artistului şi creaţia lui, tributară mai departe tocmai acelor curente care reprezintă o mişcare retrogradă: decadentismul artei burgheze.

Pentru lichidarea acestor contradicţii prin angajarea totală a artistului pe linia servirii intereselor populare, trebuia continuat

procesul de lămurire în adâncime, trebuia clarificată chestiunea privitoare la conținutul și formele de expresie ale artei pe care creatorii s'au angajat s'o promoveze.

De aci, nevoia, acut simțită, a unei reviste, care să servească drept îndreptar ideologic permanent al oamenilor artei.

Astfel a apărut « Flacăra ».

Sarcinile ei au fost formulate cu precizie și claritate chiar din primul număr, atât în editorial, cât și în materialul programatic cuprins în acel număr.

Ele ar putea fi sintetizate în felul următor: « Flacăra » avea să fie un îndreptar permanent pentru oamenii artei și scrisului și toți cei ce se interesează de problemele respective, în ceea ce privește orientarea ideologică, poziția față de evenimentele politice și sociale, creația artistică și literară; ea avea ca sarcină de a ușura strângerea tot mai puternică a legăturilor dintre oamenii artei și masele populare, și de a promova și stimula noile talente ieșite din popor; de a combate fără șovăire toate rămășițele concepției burgheze în materie de artă, de a demasca încercările de a abate arta noastră de pe drumul slujirii neprecupețite a intereselor poporului; de a ajuta munca U.S.A.S.Z, de lămurire principială a masei artiștilor, scriitorilor și publiciștilor cu privire la problemele fundamentale ale noului realism progresist și de ridicare a nivelului de pregătire teoretică marxist-leninistă.

*

A reușit oare « Flacăra » să îndeplinească această sarcină? Intr'o măsură relativ redusă. De altfel, și timpul scurs este prea scurt pentru a se putea pune problema realizării unei opere de atât de vaste proporții; iar ne-fiind singurul luptător pe acest tărâm, atât succesele, cât și eșecurile n'ar putea fi, în această privință, trecute în mod exclusiv în bilanțul ei. Ar fi greșit deci a se pune problema în acest fel: da sau nu? După părerea noastră, altceva trebue urmărit și anume: a stabili care a fost, până acum, contribuția « Flacării » în această bătălie și a căuta să vedem dacă ea ar putea să fie mai mare, — adică dacă revista este la înălțimea angajamentelor luate?

Realizările « Flacării » nu pot fi, de sigur, trecute cu vederea. « Flacăra » a apărut în viața noastră culturală și artistică ca un element realmente nou, dinamic, just orientat, lucru care i-a adus, dela primele numere, cea mai frumoasă răsplată la care se poate aștepta o revistă — creșterea tirajului. De aceea merită să ne oprim asupra câtorva elemente, datorită cărora « Flacăra » a devenit una din cele mai căutate reviste din România.

Este în primul rând vastitatea problemelor atacate, marea varietate de subiecte, prezența în aproape toate problemele culturalo-artistice. Este suficient a trece în revistă tematica primelor 18 numere ale « Flacării », pentru a se vedea că, cu unele excepții, nu există problemă care să intereseze într'un fel sau altul cercurile noastre artistice și literare pe care « Flacăra » să n'o fi desbătut (în mai mare sau mai mică măsură, de sigur).

In această ordine de idei se înscrie în frunte felul cum s'au oglindit în « Flacăra » marile evenimente politice din ultimele luni — proclamarea Republicii Populare, încheierea tratatelor de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu țările democratice vecine, congresul Partidului Muncitoresc Român, alegerile pentru Marea Adunare Națională, votarea noii Constituții, 1 Mai, etc. In toate aceste prilejuri, prezența caldă și operativă a « Flacării » a fost simțită puternic și răspicat. In nr. 1 chiar, au apărut primele poeme închinate Republicii Populare Române; în cursul campaniei pentru victoria Frontului Democrației Populare în alegeri, paginile « Flacărei » au fost închinate aproape în întregime luptei F.D.P; în « Flacăra » a apărut in extenso expunerea tov. I. Chișinevschi la întrunirea U.S.A.S.Z, etc. Publicând, la timp, material literar și artistic inspirat de marile evenimente politice, punând la dispoziția miilor de echipe artistice ale organizațiilor de masă textele de care au avut nevoie, « Flacăra » a jucat un rol activ în lupta maselor populare.

Prezența în iureșul luptei și avântului popular n'a împiedicat totuși « Flacăra » să acorde o destul de mare atenție și materialelor principiale, ideologice. In această direcție, destul de valoroase au fost contribuțiile ei la scoaterea în evidență a caracterului putred și monstruos pe care-l capătă arta în lumea burgheziei imperialiste: articole cu privire la literatura, arta și presa din U.S.A, cele referitoare la monstruoasele manifestări « artistice » din Anglia, Franța, etc. In paranteză trebue spus că această latură a activității « Flacărei » a avut și numeroase deficiențe, pe care le vom semnala la timp. Trebue menționată și contribuția « Flacării » și în ceea ce privește popularizarea realizărilor artistice din U.R.S.S și din țările democrației populare: ea a publicat articole serioase cu privire la diverse aspecte ale realității literare și artistice sovietice, contribuind astfel la o mai bună înarmare ideologică a cititorilor săi.

Confruntarea celor două tabere s'a urmărit și s'a făcut într'un mod susținut, atât prin rubrica sugestiv intitulată « *dela stânga..... la dreapta* », cât și prin articole mai lungi.

In ceea ce privește materialul ideologic propriu zis, adică articole de lămurire principială a diferitelor probleme ideologice (din domeniul artei), el a fost, din păcate, mult mai sărac. In afară de câteva încercări, nu prea reușite, de altfel, nu a apărut în toate aceste numere ale « Flacării » nimic substanțial de acest gen. Merită totuși a fi menționate articolele privitoare la poziția critică literară a d-lui G. Călinescu, care au avut darul să atace această problemă în părțile ei esențiale, și să înceapă astfel o discuție care nu va putea să nu ducă la lămurirea definitivă a problemei.

Unde însă, materialul apărut în « Flacăra » a fost cel mai bogat, e fără îndoială pe tărâmul desbaterii problemelor de specialitate. Intr'adevăr, nu există gen de artă, ale cărui probleme de bază să nu fi fost atinse. Teatrul, literatura, muzica, coregrafia, artele plastice, presa — toate au fost și continuă să fie prezente în paginile revistei. « Flacăra » a ridicat și a contribuit la lămurirea unei serii de probleme interesante, cum ar fi, de pildă, conținutul ideologic al regiei și interpretării în teatru, problema repertoriului muzical, noua tematică a literaturii, reconsiderarea clasicilor români și străini, noua orientare a plasticei românești (numeroasele articole în legătură cu expoziția grupului « Flacăra »), diferite tendințe în baletul românesc, problema literaturii, teatrului și desenului pentru copii, deficiențele învățământului nostru artistic, conferințele dela Zagreb și Bruxelles ale ziariștilor, problema libertății presei în legătură cu conferința dela Geneva, activitatea editurilor, problema orchestrelor populare, posibilitățile de desvoltare ale cinematografului românesc, etc, etc. In cadrul acestor preocupări au fost analizate critic și o serie de manifestări concrete, inițiate în ultimul timp — tot cu scopul ridicării nivelului ideologic al oamenilor artei și al stimulării creației — cum ar fi de pildă spectacolele cu discuții pentru artiști, cenaclurile, conferințele publice, etc. O atenție deosebită și întru totul îndreptățită a fost acordată acțiunilor de strângere a legăturilor între oamenii artei și masele celor ce muncesc. « Flacăra » a publicat, nu numai dări de seamă și reportagii despre deplasarea creatorilor de frumos în fabrici și șantiere, dar și creații inspirate direct din contactul realizat (« Pe dealul vânturilor », de Eugen Jebeleanu, reportaj dela Ceanul Mare, ilustrat de Florica Cordescu, poemele lui V. Basarabeanu, Nina Cassian, Sebastian Agnezia, Victor Tulbure, Niculae Mărgeanu, etc.). Importanța acordată acestui proces de cunoaștere de către artiști și scriitori a « mlădițelor de viață nouă » ce cresc în România, constitue unul din meritele revistei și dovedește că ea și-a înțeles în mare măsură menirea. « Flacăra » a dat un ajutor serios și muncii *organizatorice* a U.S.A.S.Z », prin articolele referitoare la diverse aspecte ale muncii în sindicatele noastre.

Dacă mai adăogăm că în numerele « Flacării » au apărut și numeroase evocări istorice, frumosul nr. 3, închinat lui Lenin,

precum și reușitele pagini închinate lui Gorki, Romain Rolland, Maiacovski, Creangă, Coșbuc, etc., se poate face o imagine destul de fidelă a bogăției tematice a acestui săptămânal și a efortului depus pentru asigurarea acestei tematici. Aci vedem principala realizare a redacției, care — cu unele lipsuri și greșeli (destul de importante, de altfel), a reușit totuși — în linii mari — să rezolve problema prezenței în cele mai diverse aspecte ale realității literare și artistice și cea a proporționării materialului, în așa fel încât nicio lature importantă să nu fi fost desconsiderată.

O altă realizare pozitivă este contribuția la combaterea manifestărilor greșite și nesănătoase din câmpul activității artistice și publicistice. Introducerea rubricei « Critica și autocritica » a constituit, în acest sens un eveniment de seamă în viața noastră culturală, « Flacăra » inițiind, pentru prima dată la noi, desfășurarea unei largi discuții creatoare bazată pe o critică constructivă și autocritică, urmând scopul precis de a *ajuta* pe cel criticat. In cadrul acestei rubrici au fost atinse o serie de probleme principiale importante, printre care și acea a *concretizării*. Atât această rubrică cât și o serie de studii și încercări critice de mai mari proporții, precum și « Baricada », dovedesc preocuparea serioasă de a folosi toate mijloacele pentru lămurirea cât mai precisă a problemelor frământate, risipind confuziile și mai ales căutând eliminarea rămășițelor de mentalități și concepții ce frânează avântul artei și literaturii noastre.

Aceeași preocupare constructivă se vede și în atenția pe care « Flacăra » o acordă principiului după care orice temă, oricât de specială și de « grea » ar fi ea, trebue să fie tratată într'un limbaj accesibil maselor largi; în afară de sublinierea acestui principiu, se pot observa și încercări concrete de a-l aplica. Nu se poate spune, de sigur, că articolele scrise într'un stil pretențios, savant, întortochiat și folosirea exagerată a neologismelor au dispărut cu desăvârșire, însă se poate afirma că « Flacăra » este prima revistă care a dovedit că temele « pretențioase » pot fi tratate într'un limbaj simplu. Dovadă, — numeroasele scrisori pe care le-a primit redacția, în care cititorii (și nu numai muncitori, dar și intelectuali) îi mulțumesc că le-a dat posibilitatea să înțeleagă o serie de probleme, de care se ciocneau în alte reviste, fără a putea să le priceapă, din cauza limbajului și stilului neinteligibil în care erau tratate.

In sfârșit, bilanțul realizărilor n'ar fi complet dacă n'am aminti străduințele acestei reviste de a promova talente literare noui. La aceste sforțări meritorii s'au adăogat și acelea de a da materiale care să conțină cel puțin în germene elemente de ale realismului și romantismului revoluționar a căror sinteză (după definiția lui Gorki) duce la realismul socialist. Astfel, în unele nuvele se simte prezența unor realități de tip nou. Sunt, desigur, doar începuturi, dar care, suficient sprijinite și îndrumate, vor putea da roade mult mai bogate.

In concluzie, trecerea în revistă a primelor 18 numere ale « Flacării » face simțită prezența unui mare efort, în general just orientat. Realizările celor 4 luni de apariție de până acum ne îndreptățesc să conchidem că ea va putea contribui pe viitor într'o măsură și mai mare la îndrumarea ideologică a creatorilor noștri de frumos, cu condiția însă ca ea să-și înțeleagă bine greșelile și lipsurile, luând toate măsurile pentru îndreptarea lor.

*

Realizările și succesele « Flacării » sunt un motiv în plus de a se privi cu deosebită seriozitate greșelile și lipsurile ei. Acestea nu sunt puține. Vom încerca să scoatem în evidență pe cele principale, socotind că analiza lor aprofundată este cu atât mai utilă, cu cât ele nu reprezintă ceva incidental, specific acestei reviste, ci reflectă, toate, greșeli și deficiențe caracteristice întregii noastre mișcări literare și artistice.

Vom începe cu *insuficienta atenție acordată problemelor de ideologie și de propagare a teoriei marxist-leniniste.* Socotim că sublinierea acestei lipse este cu atât mai necesară astăzi, când « Pentru pace trainică, pentru democrație populară » a pus

sarcina « *unei serioase ridicări a nivelului teoretic... și a înarmării... cu teoria marxistă-leninistă, condiție principală pentru o bună conducere a maselor* ». Este evident că sarcina aceasta este tot atât de valabilă și pentru cadrele artistice, căci este clar că problema avântului creator nu va putea fi rezolvată, atât timp cât artiștii nu vor ști și ei, așa cum învață Stalin, « *să prevadă mersul evenimentelor și să discernă nu numai în ce fel și în ce direcție evoluiază evenimentele în momentul de față, dar și în ce fel și în ce direcție vor evolua ele mâine* ». Ori, această cheie nu se poate procura decât prin studierea sistematică a operelor clasicilor marxism-leninismului. Era de datoria « Flacării » să ușureze artiștilor, scriitorilor și ziariștilor, studiul respectiv, prin popularizarea acestor opere, prin explicarea principiilor lor de bază, în special în ceea ce privește problemele generale de artă și literatură, și prin folosirea largă a acestor principii în analizarea și aprecierea fenomenelor literare și artistice concrete.

« Flacăra » n'a făcut-o. Căci, în afară de articolul apărut în numărul închinat lui Lenin și de alte câteva articole mai mici, ocazionale, în totalitatea numerelor de care ne ocupăm aci nu găsim niciun articol de lămurire și popularizare a operelor de bază ale clasicilor marxism-leninismului.

Nu se poate spune că *încercarea* n'a fost făcută. In trei articole consecutive (J. Popper) s'a încercat lămurirea problemelor fundamentale ale artei, în lumina teoriei marxist-leniniste. Totuși încercarea n'a dat roadele scontate: articolele au conținut o serie de greșeli principiale, susceptibile de a semăna confuzii. Greșelile au fost serioase. « Flacăra » însăși a fost nevoită să revie asupra lor într'o notă, în rubrica « Critica și autocritica ». Lucrul acesta nu modifică însă fondul chestiunii. D. J. Popper a dovedit în articolele sale o categorică neîndemânare în mânuirea principiilor marxist-leniniste, neîndemânare ce evidențiază o pregătire teoretică cu totul insuficientă. Astfel, deși pornit dela principiul just că arta este ideologie și nu « în sensul unei ideologii » (cum afirmase d. G. Călinescu) și că, în consecință, nu poate fi judecată, abstracție făcând de clasa socială pe care o servește (și a cărei ideologie o răspândește), d. J. Popper ajunge totuși la concluzia că abia atunci când se află în mâinile proletariatului « *arta care a fost întotdeauna ideologie, pășește astăzi într'o nouă fază de desvoltare, ea devine o armă de luptă ideologică, singura armă cu care artistul își va putea cuceri cu adevărat libertatea* ».

Adică exact contrariul a ceea ce afirmase la început, căci dacă ar fi să acceptăm ultima concluzie a d-lui J. Popper ar reeși că filmele și romanele de gangsteri americani ca și piesele de teatru gen « Îmi amintesc de mama », care proslăvesc « raiul capitalist » nu sunt arme de luptă ideologică. Atunci, ce rămâne din angajamentul principial al « Flacării », de a fi « *un instrument de luptă pe linia marii bătălii ce se duce în clipele de față pe frontul ideologic, împotriva cercurilor imperialiste ... etc* »? Se vede clar cât de departe poate ajunge concluzia, atunci când principiile teoriei marxist-leniniste nu sunt aplicate cu suficientă seriozitate. Cum a putut aluneca d. J. Popper în asemenea greșeli? Desigur, din cauza unei însușiri, încă cu totul superficială, a marxism-leninismului. Lucru ce se vede, de altfel, în toate cele trei articole, unde referințele nu sunt întotdeauna cele mai potrivite, lăsând foarte des impresia că nu sunt folosite pentru întemeierea unei concluzii, ci că, dimpotrivă, textul este adus la citat — autorul utilizând, pentru argumentarea sa, nu ceea ce este mai semnificativ (pentru obiectul cercetării sale) în operele clasicilor marxism-leninismului, ci ceea ce are la îndemână, adică ceea ce, întâmplător, a asimilat mai bine. Cum s'ar putea explica altfel faptul că, din aproape două pagini de text lipsesc aproape cu desăvârșire referințe la operele lui Lenin și Stalin, atunci când este evident că astăzi nu se poate lămuri temeinic nicio problemă de artă și literatură, fără a se ține seamă de îmbogățirile ce au fost aduse, și în acest domeniu, marxismului, de Lenin și Stalin.

Neîndemânarea cu care aurorul mânuiește principiile teoriei marxist-leniniste,

se poate observa și dintr'un alt exemplu. Il aducem, pentrucă socotim că este caracteristic și pentru mulți alții, punând o întreagă problemă ce se cere a fi rezolvată.

După cum am mai spus, cele trei articole « Artă și ideologie » sunt presărate cu citate, unele nu tocmai fericit alese. Bogăția aceasta de citate pare chiar ostentativă, lăsând impresia că nu atât necesitatea a făcut pe autor să citeze, ci un fel de obligație. (Nu se poate doar scrie ideologie, fără a cita din clasicii marxiști!). Că suntem îndreptățiți să vedem astfel lucrurile, ne-o dovedește un alt articol (tot al d-lui Popper) — « Poezia muncii, azi, la noi » (nr. 18).

Semnificativ e faptul că aici, când e vorba de analiza unui fenomen concret, d. Popper nu se simte de loc obligat de a recurge la citate din Marx și Engels, pentru a-și întemeia concluziile. Adică: de îndată ce nu există obligația formală, recurgerea la comoara teoretică a marxism-leninismului este din nou dată uitării.

Ne-am oprit mai mult asupra acestui exemplu pentrucă el ilustrează un fenomen ce poate fi larg observat, atât în paginile « Flacării », cât și în alte reviste și anume: atâta timp cât scriitorii se mențin la generalități, la abstract, poți să întâlnești la ei câte un citat-două din Marx sau Lenin, de îndată însă ce li se pune în față problema aplicării acestor citate (adică a principiilor marxist-leniniste) pe concret, pregătirea lor se dovedește insuficientă. In legătură cu cele de mai sus, credem nimerit a pune aici problema citatelor, în general. In « Flacăra », ca și în majoritatea publicațiilor noastre periodice, găsim rar, extrem de rar, citate din clasicii marxism-leninismului, mai ales când este vorba de articole referitoare la realitățile din țara noastră. In această privință, este sugestivă comparația dintre articolele din presa sovietică, ce se reproduc destul de des în periodicele noastre și articolele publiciștilor români. In timp ce primele sunt întotdeauna presărate de asemenea citate, fiecare argument mai important întemeindu-se deobicei pe câte un principiu marxist-leninist (și deci *citat*), în publicistica românâ majoritatea tezelor marxist-leniniste, chiar atunci când sunt just expuse, apar ca niște contribuții personale ale autorilor.

Să ne explicăm. Nu înțelegem să pledăm pentru « citate cu orice preț ». După cum am mai spus, abuz de citate strică chiar. Insă, suntem pentru « *o largă propagandă a marxism-leninismului* » (vezi articolul citat din « Pentru pace trainică, pentru democrație populară! »), care să popularizeze în așa chip principiile de bază ale marxism-leninismului, încât fiecărui cetățean (iar în cazul nostru fiecărui artist și scriitor) să-i devină clar, că, după termenii întrebuințați de d. N. Moraru, «*învățătura marxist-leninistă dă cheile pentru deschiderea tuturor tainițelor, pentru deslegarea tuturor ecuațiilor, pentru ridicarea artei noastre la nivelul cerut de cadența vremurilor* ».

In această materie a folosirii citatelor este cunoscut felul în care a răspuns Jdanov la invitația unor filosofi (în cadrul discuției în jurul lucrării lui C. F. Alexandrof: « Istoria filosofiei occidentale ») de a nu folosi citate:

« *Cer scuze în prealabil pentru faptul că voiu recurge la citate, deși tov. Baskin ne-a pus în vedere să nu recurgem la ele. Desigur că tov. Baskin, cârmaciu iscusit și cu experiență în materie de filosofie, se poate descurca cu ușurință, pe mările și oceanele filosofiei, fără instrumente de navigație, apreciind totul după ochiu, cum spun marinarii. Să-mi fie deci permis, mie, aspirant în filosofie, care pășește pentru prima oară pe vreme de furtună cumplită pe coverta nesigură a corăbiei filosofice, să folosesc citate spre a mă orienta oarecum și spre a nu mă rătăci depe traseul drept* ».

Intr'o formă spirituală, Jdanov a anunțat specialiștilor în ale filosofiei un lucru, pe care credem că nu trebue să-l piardă din vedere nimeni, atunci când se angajează în discuții teoretice, anume că « *spre a nu te rătăci dela traseul drept* », trebue să te bazezi întotdeauna pe operele clasice (Marx-Engels-Lenin-Stalin), și deci pe citate (bine alese, desigur) din aceste opere.

Iar pentru a ilustra și mai bine problema pusă, să recurgem la încă două exemple din « Flacăra ». Revista a publicat între altele

două încercări de reconsiderare a realiștilor români: « *Despre realismul lui Ion Creangă* » de Corin Grosu (nr. 11) și « *Fața cea adevărată a lui I. L. Caragiale* » de Paul Cornea (nr. 17). Studiul al doilea este incomparabil superior primului. D. Paul Cornea reușește, pe o pagină de revistă să demonstreze caracterul progresist al operei lui Caragiale, în timp ce d. Corin Grosu se mărginește să schițeze doar unele aspecte — și încă nesemnificative,— ale realismului lui Creangă. Cauza? D. Paul Cornea folosește larg în argumentarea sa principiile de bază ale marxism-leninismului (cu citate), în timp ce d. Corin Grosu nu le folosește deloc (cel puțin nu se vede a le fi folosit).

*

Lipsa unei serioase preocupări în direcția însușirii și aplicării principiilor de bază ale marxism-leninismului se vădește și într'o altă slăbiciune, de care suferă foarte des « Flacăra »: insuficienta principialitate.

Acest lucru se observă atât în analizele obiective ale diferitelor fenomene concrete cât și, mai ales, în polemică, atât la « Baricada », cât și în articole polemice, limitate foarte des la invective, persiflare, ironii mai mult sau mai puțin spirituale, fără a se înțelege propriu zis dece, în numele cărui principiu, a pornit atacul.

Nu vrem să spunem că în « Flacăra » nu au apărut note și articole polemice bune. Fără îndoială că da. Noi însă vrem să ne ocupăm de cele nereușite, pentrucă prezența lor scade enorm prestigiul revistei. O polemică neprincipială nu face decât să deservească cauza. Nu pretindem că unii polemiști ar fi atacat ceva sau pe cineva, fără motiv — numai ca să-i facă mizerie. Nu. In toate cazurile în care se pornea atacul, el trebuia pornit. Aceasta nu este însă suficient. Trebue ca, nu numai autorul, dar și cititorul să fie convins că lucrurile stau așa. Iar această operație de convingere a cititorului nu se poate efectua decât pe baze principiale. Ce se întâmplă însă? Unii polemiști dela « Flacăra » scapă din vedere acest lucru și pornesc atacul ca și cum cititorul ar fi dinainte avizat asupra cauzei lui principiale.

Iată câteva exemple:

Niculae Mărgeanu se războiește cu « o categorie de versificatori încă vii » (este vorba de acei ce se mai mențin pe pozițiile «artei pentru artă»—nr. 9). Nu ni se explică motivul principial pentru care problema este adusă în discuție, iar argumentele sunt toate în genul acestuia:

« *Da, de sigur, cum ar putea să pătrundă în conștiința unor epave viața, entuziasmul pentru lupta poporului și celelalte motive de inspirație pe care și le comandă... In existența latentă, în care se complac acești versificatori ancorați pe tărâmul pustiului, faptul e imposibil. Această atitudine a lor comportă inevitabil încă o atitudine, tot atât de gravă: ura față de actuala noastră organizare politică și socială, ură de moarte... etc., etc.* ».

Adică, argumentarea vine cam așa: oamenii sunt declarați mai întâi epave, pe urmă, pentrucă sunt epave, se afirmă că ei se complac în « existența latentă », apoi această « existență latentă » produce ură de moarte față de noua organizare, etc. Se poate oare descoperi, măcar un dram de principialitate în toate acestea, lăsând la o parte faptul că, în fond întreaga construcție este și ideologicește greșită, întrucât, de fapt, poziția unui poet identificat cu interesele de clasă ale burgheziei pornește dela ura față de noua organizare, trece apoi, din această cauză, la « existența latentă », adică la fuga de realitate, pentru ca respectivul să se transforme, în cele din urmă, în epavă. Adică tocmai invers.

Iată un exemplu:

Al. Voinea scrie (în nr. 11) un bun articol polemic: « Să nu-mi răstălmăciți vorbele, copii... », în care atacă poziția reacționară a unui profesor de conservator. Dar nici aci atacul nu este motivat din punct de vedere principial, lăsând impresia unei chestii personale (cum l-au și interpretat, de altfel, o parte din elevi). Finalul articolului este caracteristic:

« *Dar, în asemenea condiții merită aceste rușinoase oficine să poarte denumirea de conservatoare de* Artă *dramatică? Credem că dispariția lor ar aduce artei dramatice și învățământului o dreaptă reparație* ».

*

Se reduce oare problema învățământului artistic la aceea a unei « drepte reparații » pentru arta dramatică? Sau izvorăște ea din necesitatea de a da o justă educație ideologică tineretului nostru?

Același lucru se poate observa și în notele dela « Baricadă », mai ales atunci când este vorba de a polemiza cu o altă publicație. Sistemul este simplu. Se citează pasajul incriminat și se demonstrează, apoi — cu mai multă sau mai puțină eficiență, că este greșit sau dușmănos, etc., fără a se indica de ce, în numele cărui principiu, se impune combaterea pasajului respectiv. Astfel polemica rămâne la aspectul unei « polemici de dragul de a polemiza ».

Am mai putea da exemple de acest gen. Socotim însă că cele aduse sunt suficiente, demonstrând că lipsa de pregătire teoretică marxist-leninistă se trădează în caracterul neprincipial al polemicei.

De altfel, aceeași lipsă de principialitate se observă adeseori și în articole afirmative, de substanță. Un exemplu îl constitue neîndoios lipsa aproape completă a criticei din « Flacăra ». In afară de cele câteva studii ale d-lui N. Moraru, de articolul amintit al d-lui P. Cornea și de alte câteva, semnate de d-nii P. Dimitriu și P. Georgescu, nu întâlnim în « Flacăra » aproape nicio privire critică asupra fenomenului contemporan. De ce? Tocmai din cauza neștiinței de a mânui arma criticii principiale. « Flacăra » nu publică cronici. Ca atare, despre o carte nu se mai poate scrie pur și simplu că e bună sau rea; trebue să ridici o problemă, lucru ce nu se poate face însă decât principial — și atunci se preferă, probabil, a nu se scrie pur și simplu.

Cât de vitală este această problemă ne-o dovedește un articol serios și argumentat, (totuși insuficient de principial) al d-lui Silvian Iosifescu — « *Literatura lui Martie 1948* » (nr. 15). Autorul face aprecieri juste asupra unei serii de producții reușite, din timpul campaniei electorale, indică unele lipsuri, dar nu trage concluzia: care sunt cauzele acestor lipsuri?, — nu folosește exemplificările lui, pentru a demonstra că acele poezii și scenete s'au dovedit a fi mai realizate, care s'au bazat, în inspirație, pe o adâncă identificare cu năzuințele poporului, și invers, că realizarea literară a fost slabă ori de câte ori aderența la lupta poporului a rămas la suprafață.

*

Lipsa unei adânci prelucrări a principiilor de bază ale marxism-leninismului, unită cu insuficienta participare la lupta și efortul maselor, s'a oglindit și într'o altă categorie de greșeli, destul de frecventă în paginile « Flacării ». Ne referim aici la următorul fenomen: absența dușmanului în unele dintre articole și note. Iată de pildă un pasaj din « Nu zăbovi » (nr. 10), de Mihai Novicov:

« — *Artistule, grăbește-te! Nu pierde vremea, nu sta pe gânduri, nu cântări lucrurile inutile, creează! Uite-te în jur, ascultă! Ce curate sunt zările și cât de limpezi sunt cântecele de entuziasm ale tineretului. Cât de neagră este brazda răscolită de plugul tras de tractor și cât de plină de voință și de încredere este privirea țăranului. Cât de majestos răsună sgomotul mașinilor și cât de încordat este ritmul întrecerilor în producție, cât de lipsit de griji este astăzi râsul copiilor și cât de senini sunt ochii bătrânilor...* ».

Intr'adevăr, o idilă demnă de tabloul comunismului ce va veni, negreșit, dar cu mult mai târziu! Unde sunt greutățile pe care le înving cu atâta eroism oamenii muncii? Unde sunt uneltirile sabotorilor, agenți ai trusturilor imperialiste? Unde sunt provocările ațâțătorilor la războiu? Unde sunt, în sfârșit, rămășițele reacțiunii și ale fascismului, care continuă cu încercările lor de a lovi în regimul democrației populare? Nimic! Totul aparține trecutului! Oamenii pot să nu se mai gândească la ele, să-și adoarmă vigilența. Dușmanul a dispărut, la trei ani după 6 Martie 1945.

Pentru a ne putea da seama cât de greșită și de periculoasă este această atitudine, vom cita un pasaj din raportul lui I. V. Stalin, ținut la 26 Ianuarie 1934, în fața Congresului al XVII-lea al Partidului Comunist (bolșevic) al U.R.S.S:

« *Dar putem noi, oare, spune că am lichidat toate supraviețuirile capitalismului în economie? Nu, lucrul acesta nu-l putem spune. Cu atât mai puțin putem spune că am lichidat supraviețuirile capitalismului în conștiința oamenilor. Nu putem spune lucrul acesta, nu numai pentrucă conștiința oamenilor rămâne, în desvoltarea ei, în urmă față de situația lor economică, ci și pentrucă tot mai există încă încercuirea capitalistă, care caută să reînvie și să susție rămășițele capitalismului, atât în economie cât și în conștiința oamenilor în U.R.S.S și împotriva căreia noi, bolșevicii, trebue să ținem totdeauna uscat praful de pușcă* ».

Adică, la 16 ani după Revoluția din Octomvrie, Stalin avertiza asupra necesității de a lupta împotriva supraviețuirilor capitaliste în economia și conștiința oamenilor. Iar « Flacăra », la două luni după proclamarea Republicii Populare, face tabula rasa din toate supraviețuirile forțelor sociale dușmănoase democrației noastre populare.

Să nu se creadă că pasajul citat este unicul în acest gen. In același număr, la « Baricada », întâlnim fraze ca aceastea: « *In toiul luptei pe care o purtăm împotriva resturilor putrezite ale societății burgheze* » (adică asta este tot ce a mai rămas la noi din societatea burgheză — resturi putrezite), sau « *Reacțiunea din România, căreia în țară i s'au retezat toate capetele... etc.* », (subliniat de noi).

Asemenea afirmațiuni denotă, incontestabil, nu numai o absență totală din realitate, dar și o crasă necunoaștere a principiilor de bază ale marxism-leninismului, și a îmbogățirii sale prin construcția unor state de tip nou — democrațiile populare.

Este adevărat, în țara noastră dușmanul a primit lovituri sdrobitoare, a fo t scos din pozițiile de conducere în Stat, nu mai are posibilitate să influențeze *direct* administrarea treburilor publice. Insă de aci și până la a se afirma că « i s'au retezat toate capetele » sau că din el n'au rămas de cât « resturi putrezite » este o mare distanță. Dușmanul există, continuă să unelteasca, să conspire cu trusturile imperialiste din străinătate, iar în afară de aceasta mentalitatea burgheză, dușmănoasă regimului de democrație populară continuă să supraviețuiască în capetele multor oameni până și ale celor bine intenționați. Impotriva acestui dușman, împotriva acestei mentalități trebue luptat necruțător. Lucru pe care îl face într'un mod cu totul nesatisfăcător « Flacăra ». Pentrucă aceeași lipsă de combativitate se observă, în paginile revistei, și în numeroase articole referitoare la problemele externe, chiar și în acelea în care se descriu aspectele vieții literare și artistice din occidentul imperialist.

In raportul său asupra revistelor «Zvezda» și « Leningrad », A. Jdanov spunea:

« *Oricât de frumoasă ar fi forma exterioară în care se îmbracă creația scriitorilor burghezi contemporani la modă din Europa de Vest și America, precum și a regisorilor de cinema și de teatru, ei nu vor reuși totuși să salveze și nici să ridice cultura burgheză, căci baza ei morală, e putredă și morbidă, această cultură fiind pusă în serviciul proprietății capitaliste particulare, în slujba lacomelor interese egoiste ale vârfurilor burgheze ale societății* ».

In aceste câteva rânduri este cuprinsă cauza decadenței și a tuturor manifestărilor monstruoase ale artei burgheze contemporane — faptul că ea « *este pusă în serviciul proprietăților capitaliste particulare, în slujba lacomelor interese egoiste ale vârfurilor burgheze ale societății* ».

Ar fi fost firesc, deci, ca articolele care prezintă artiștilor din R.P.R aspectele descompunerii artei burgheze din occident să pornească dela această realitate, dela caracterul de clasă al artei burgheze și să explice toate fenomenele artistice, ca urmări ale acestui caracter. Ori, foarte des, colaboratorii « Flacării » — neîndoios, tot din cauza insuficientei pregătiri marxist-leniniste — omit să o facă, și ne descriu fenomenele literare și artistice burgheze, ca simpli observatori, — critici, de sigur, dar totuși simpli observatori, — care nu merg până la rădăcina lucrurilor și refuză să facă investigații, dincolo de domeniul artistic sau literar ca atare. Acest fel de a ataca arta imperialistă nu poate aduce decât servicii foarte limitate cauzei pentru care s'a angajat să lupte « Flacăra ».

In sfârşit, o altă lipsă serioasă rezidă în concretizarea cu totul insuficientă a principiilor propagate. Dacă răsfoieşti cele 18 numere ale « Flacării », vezi că cele mai puţine sunt acele care analizează critic, pe baza principiilor marxist-leniniste, fenomenul literar şi artistic din România. Mai mult chiar, se poate observa la mulţi colaboratori o predilecţie cu totul ciudată pentru exemplificări luate fie din trecut, fie din alte ţări, dar în niciun caz din realitatea contemporană românească. Se poate vorbi, pe drept cuvânt, de o adevărată fugă de concret [1]) care denotă pe de o parte o neiscusinţă în aplicarea teoriei marxist-leniniste, iar pe de altă parte o necunoaştere a realităţilor înconjurătoare, o rupere de viaţă, care ar putea să devină foarte periculoasă, dacă nu va fi sesizată şi lichidată la timp. Se vede că « Flacăra » nu are suficiente legături cu masele de artişti, scriitori şi ziarişti, şi cu masele muncitoare în general, că redactorii ei nu trăiesc în mijlocul acestor mase şi că ea nu-şi trage seva, tematica şi argumentarea din contactul viu, permanent şi creator, cu masele.

Nu întâmplător mulţi dintre cititorii « Flacării » se plâng până şi astăzi că nu găsesc în coloanele revistei răspunsuri la problemele care îi frământă, că « Flacăra » nu îmbină la citit, etc., — nemai vorbind de lipsa aproape totală a materialului din provincie. Cum să nu fie aşa când, în lipsa temelor arzătoare, din cauza necunoaşterii problemelor concrete care frământă masele, « Flacăra » recurge adesea la mijlocul facil de a-şi umple paginile cu un material (interesant, pentru un cerc îngust de erudiţi) absolut în afara preocupărilor esenţiale ale maselor.

Iată o scurtă statistică: în 6 din cele 18 numere ale revistei au fost publicate câte patru şi mai multe articole de documentare generală (reconsiderări, evocări, probleme abstracte, etc.). Unele numere au început să capete un adevărat caracter enciclopedic, cum ar fi de pildă nr. 17, în care s'au publicat articole, şi despre Cezar Bolliac, şi despre centenarul operei poloneze, şi despre un teatru din Anglia, şi despre Caragiale, şi despre Robinson Crusoe, şi despre La Fontaine. Nu este oare aceasta prea mult, pentru un singur număr? Nu denotă oare, acest fapt, o inadmisibilă sărăcie a temelor vii, actuale?

*

Am înşirat în cele de mai sus o serie de lipsuri ale « Flacării », pe care le considerăm esenţiale. Vom mai adăuga încă câteva, de asemenea destul de importante, insistând însă mai puţin asupra lor, în speranţa de a putea reveni cu alt prilej. Iată-le:

In primul rând, cu privire la autocritică. Am spus că înfiinţarea rubricei « Critica şi autocritica » constitue o importantă înfăptuire a « Flacării ». Totuşi, prin felul cum se face, în cele mai dese cazuri, autocritica lasă mult de dorit. Autocritica, şi critica, de altfel, constă, după definiţia clasică a lui Lenin din trei părţi esenţiale: « *A recunoaşte în mod deschis greşala, a scoate la iveală cauzele ei, a analiza situaţia care i-a dat naştere, a examina cu atenţie mijloacele de îndreptare a greşelii...* ».

Din aceste trei elemente constitutive, în notele autocritice din « Flacăra » este prezent de obiceiu unul singur: recunoaşterea greşelii, pentru a se încheia cu promisiunea (vagă şi nesusţinută de altfel) că ea nu se va repeta. Cât de neeficientă este o atare autocritică, se poate vedea din faptul că, în ciuda promisiunilor solemne, multe din greşelile « autocriticate » s'au repetat. « Flacăra » ar trebui să-şi pună ca sarcină să treacă dela autocritica formală, la una adâncă, creatoare.

In al doilea rând, « Flacăra » acordă un spaţiu cu totul insuficient evenimentelor curente din lumea artistică şi literară. Se ştie că în această iarnă viaţa artistică şi literară a fost bogată în evenimente: diferite acţiuni ale U.S.A.S.Z, activitatea secţiei de producţie artistică şi a comi-

[1]) Asupra cauzelor acestui fenomen îngrijorător am vorbit în nr. 17, chiar al « Flacării » (vezi: Mihai Novicov, « Sarcina principală, concretizarea »), aşa că nu mai insist în rândurile de faţă.

siilor ei, organizarea de cenacluri, vizite în fabrici, pe şantiere, organizare de echipe artistice şi orhestre populare, deschiderea de aşezăminte de artă noui, — ne mai vorbind de vasta mişcare artistică în sânul C.G.M şi a altor organizaţii de masă. Toate acestea s'au oglindit foarte slab în « Flacăra ». O mare parte din cele aci înşirate nici n'au fost consemnate. « Flacăra » ar trebui să devină şi un *monitor* al activităţii noastre artistice, o oglindă, în care fiecare cititor să poată găsi tot ceea ce îl interesează. Toate aceste manifestări ar trebui să găsească în « Flacăra » o critică constructivă, care să le aprecieze realizările, să constate greşelile, să indice calea de îndreptare. Ori, până în prezent, « Flacăra » a publicat doar sporadic şi sumar asemenea aprecieri critice. Cele mai elocvente exemple în acest sens sunt dările de seamă despre activitatea cenaclurilor, care sunt uscate, fade, fără aprecieri critice constructive, fără preocupări de a le sprijini. Este evident că printr'o astfel de atitudine « Flacăra » nu va putea spori simpatia cititorilor faţă de ea, adică simpatia acelora care aşteaptă ca « Flacăra » să fie, în fiecare rând ce-l scrie, ceea ce a promis — un îndreptar şi o călăuză.

In al treilea rând, trebue semnalat că în « Flacăra » se mai publică încă articole şi poezii ininteligibile pentru masele largi.

In legătură cu aceasta, socotim util să ridicăm o problemă, în aparenţă măruntă, dar care se referă la o mentalitate, ce se cere a fi combătută. Şi până astăzi se publică citate în limbi străine (mai ales în limba franceză), fără a fi traduse. Dece insistăm asupra acestui fapt? Pentrucă, după părerea noastră, el este o rămăşiţă a acelei « prosternări în faţa culturii apusene », pe care « Flacăra » s'a angajat s'o combată. Obiceiul de a lăsa netraduse citatele franţuzeşti îşi are originea în presupunerea (valabilă pentru publicul cititor de ieri, cel burghez), că cititorul le înţelege fără traducere. Acum, când publicul nou nu ştie, în majoritate, franţuzeşte, a continua cu vechea metodă înseamnă şi a desconsidera pe muncitorul cititor şi a comite o greşală politică. Pentrucă a menţine mai departe, netraduse, citatele franţuzeşti, înseamnă implicit a pretinde că fiecare ar trebui să le înţeleagă, adică să capete spoiala « culturii apusene », descompuse şi putrede. Nu numai « Flacăra » dar şi toate periodicile şi editurile ar trebui să introducă în munca lor principiul traducerii în limba română a absolut *tuturor* citatelor din *orice* limbă străină.

In sfârşit, ne-a rămas să ne ocupăm de materialul artistic propriu zis — nuvele, poeme şi desene. Cum însă socotim că o atare analiză ar justifica un studiu aparte şi cum intenţia noastră a fost să facem mai mult o analiză critică a aportului « Flacării » în bătălia ideologică, ne vom mărgini doar la câteva constatări fugare.

Asigurarea corespondenţei principiale între poziţia ideologică a « Flacării » (articole şi note) şi atitudinea ideologică practică (literatură şi desen) şchioapătă foarte des. Multe poezii publicate nu exprimă acel suflu nou în artă, pe care îl promovează « Flacăra » sau sunt prea nerealizate artisticeşte pentru a merita să fie publicate. Acelaşi lucru se poate spune, cu circumstanţe agravante, şi despre desemn. In « Flacăra » mai apar desene de-a-dreptul decadente. Critica justă, principială, făcută de « Scânteia » desenelor numărului de 1 Mai constitue în acest sens cea mai elocventă dovadă [1]).

*

[1]) De altfel, redacţia « Flacării », ca şi U.S.A.S.Z şi redacţia « Rampei », au şi tras unele concluzii, necesare, din critica principială a « Scânteii ». Prelucrările care au urmat (vezi dările de seamă din « Flacăra » n-rile 19—20) au dovedit cât de puternic a fost răsunetul pe care l-a stârnit critica « Scânteii » în rândurile oamenilor de artă şi de litere. Largile discuţii şi, mai ales, numeroasele contribuţii aduse de activiştii U.S.A.S.Z pentru adâncirea problemei au demonstrat elocvent că « Scânteia » a ridicat într'adevăr *problema* esenţială a progresului creaţiei noastre literare şi artistice.

Credem că nu este nevoie de insistat prea mult asupra concluziilor. Cu toate deficiențele și lipsurile sale, « Flacăra » și-a câștigat, în scurt timp, un loc de cinste în publicistica românească. Ea a umplut un gol de mult simțit și s'a achitat cu relativ succes de o seamă de sarcini dintre cele ce stăteau în fața ei. Altele au fost rezolvate în parte, altele mai așteaptă încă rezolvarea. « Flacăra » va reuși, suntem siguri, în cele din urmă, să le rezolve pe toate. Pentru aceasta, însă, ea va trebui să dea o bătălie serioasă pentru îndreptarea lipsurilor și greșelilor, urmărind în primul rând adâncirea prelucrării problemelor ideologice și o mult mai temeinică propagandă a teoriei marxist-leniniste (mai ales în aplicarea ei la problemele de artă), iar în al doilea rând prezența mult mai activă în viață, legătura mult mai strânsă cu masele, cu realitatea, cu elementele de viață nouă, superioare, ce se desvoltă în Republica Populară Română.

Colectivul redacțional dela « Flacăra » a dovedit, în aceste patru luni, că știe să învingă greutățile și să rezolve probleme uneori destul de complicate, când i se cere acest lucru; el va ști, de sigur, și de azi înainte, să facă față nouilor obiective. Pentru aceasta însă el va trebui să lucreze mult cu sine însuși, să ridice nivelul politic și teoretic al propriilor săi membri, și mai ales să se pătrundă cât mai adânc de sentimentul marei și frumoasei răspunderi ce apasă pe umerii lui.

MIHAI NOVICOV

In curând

va apărea

RADU BOUREANU

SÂNGELE POPOARELOR

CU 20 DESENE ALE AUTORULUI
ŞI UN AUTOPORTRET

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

BUCUREŞTI

VIAŢA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂŢII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

ANUL I. Nr. 2

IULIE 1948

VIAŢA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂŢII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

BD. ANA IPĂTESCU Nr. 39 — TEL.: 2.40.70

BUCUREŞTI

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

ANUL I, Nr. 2, IULIE 1948

MÂINILE CARE-ŞI ADUC AMINTE[1]

Cum se întuneca a ploaie, Stroe Vardaru întoarse ochii din mers spre dumbrăvile Cotrocenilor.

Intr'acolo, peste vârfuri de plopi şi de sălcii, se bolovăneau nori negri, vârtoşi, de cremene, ziduind zăvorât zarea cu spăimoase metereze zimţate. Amnarele cerului scăpărau cele dintâi fulgere în crestele lor înalte. Huruiau surd dintr'acolo, în lânceda zăpuşală de Cireşar, cele dintâi tunete ale furtunilor din acea vară.

O clipă au stătut toate pe loc.

S'au pregătit toate s'aştepte, într'o încordată mocnire, ţinându-şi răsuflul, adunându-şi puterile.

Apoi, deodată, încă departe, la morile şi zăvoaiele dela schitul Elefterie; deodată săgetă un trăznet năpraznic, despicând bolţile norilor cu străvuiet prelung de peşteri surpate. Şi deodată, din acele umede peşteri răbufni o vântoasă rece năpustindu-se asupra târgului încins de arşiţa amiezii, dospit în miasme, răscopt de pârjolul secetei care bântuia de trei săptămâni.

Stroe Vardaru zori paşii sprinteni, mlădii, tinereşti.

Nu fiindcă îl alunga cumva grija, să nu-l ajungă ploaia din urmă şi să nu-i scalde leoarcă vestmintele.

Aşa cum era el îmbrăcat, nicio pagubă.

Plecase ce-i drept, desdedimineaţă, din casa părintească şi numai de ochii bătrânilor, în straie de stofă aleasă şi de croiu subţire, după portul Parisului, de unde semnele vremii l-au adus pe nevestite dela învăţătură. Le lepădase însă în cămăruia dosnică a unui prietin, ca să îmbrace altele, soioase şi ponosite, după chipul şi asemănarea celuilalt port, de baştină, al Crailor de Curtea Veche şi al calfelor din Tabaci, mai potrivite pentru îndatorinţa legămintelor sale de taină.

Iar tocmai aceste legăminte şi îndatorinţe îl zoreau acum. Implinise cu spor o parte din ele, prin măhălălile mărginaşe dela Filaret şi Vitan. Il aş-

---

[1]) Fragment din romanul: *Lepădarea Giubelelor*

teptau altele, mai gingaşe şi mai de primejdie, la meşterii şi neguțătorii Târgului din lăuntru.

Trecu deci Dâmbovița de sârg, pe podişca îngustă şi jucăuşă de bârne.

Vântoasa vânzolea sălciile pletoase, sburlea în crețuri mărunte unda subțiată a apei, smulgea şindrilele băitelor maghernițe şi le răsucea în văzduh deavalma cu vârtejurile de pulbere şi de paie, de nisip, de tăciuni, cenuşă, gunoaie. Rațele depe gârlă băteau ferice din aripi, la vestirile că se apropie potop. Il mârâi un zăvod fumuriu, de stână, legat cu funie la o codârlă de chervan.

Cărăuşul îşi dejuga boii la adăpost, sub umbrarul sălciilor, cu mişcări domoale, cumpănit, fără grabă. Vorbea cu plăvanii sfătos, ca în bătătura lor de-acasă, din sat; cum nici nu arăta într'altfel a fi toată latura aceasta a malului, unde se bălăceau turme de mascuri în smârcuri sleite, unde păşteau vaci cu viței şi talangă, unde se înşiruiau cârduri albe de gâşte străjuite de-un curcan mai burzuluit şi hapsân, decât căpitanul Costache Chihaia, chiorul, marele tartor al dorobănțimii dela Agie.

Dar când Stroe Vardaru a isprăvit de urcat dâmbul lutos, în vârf, către Podul Mogoşoaici, hanul Zlătarilor şi Lipscani, priveliştea se schimbă cu desăvârşire.

Pătrunse deadreptul în toiul glotimiii, cu împestrițata-i corcire de chipuri şi porturi şi tagme. Şi îndată îl hăpăi, să-l înghită, vavilonica larmă a răscrucilor de lumi şi soroace, din capitala Valahiei, în acel mijloc de veac şoldiu, anume luna lui Iunie, ziua de 3, leat 1848.

Se îmbulzeau amarnic, croindu-şi loc din coate, droaie de condicari şi mărchidani şi cavafi şi țârcovnici, conțopişti în gherocuri nemțeşti şi chiristigii cu mintene găitănate, baş-babalâci vechi în vechile lor spălăcite giubele țărigrădene şi fanți furlandisindu-se spilcuiți foarte în redingotele lor prăzulii; treceau prelingându-se smerit pe lângă ziduri prea cuvioşi monahi cu barba de-un cot şi călcau semeț iuncări cu prea sclipitoare fireturi la epoleți, boccegii, salahori, râşnițari şi jupânese cu rochiile înfoiate şi cu bufuri la mâneci; veneau lipăind olteni cu săltate cobilițe pe umeri şi se depărtau arnăuți cu fustanelă pipăindu-şi nelipsitele junghiere şi pistoale la brâu, printre liota de simigii şi alunari, vătafi de curte, chivuțe cu bidinele şi geambaşi dela Obor; se ciorovăiau aprig precupețe în malotea albastră şi se încruntau chioraş dorobanții dela Agie la căldărarii pletoşi cu tingirile de aramă spoite în cârcă; din gura bolților, bragagii şi salepgii în cămăşi de borangic şi cu şalvari largi spânzurând creți pe vine, îşi strigau pe isonul de datină marfa la care jinduiau câțiva băiețoi de prăvălie desculți şi tunşi chilug, vreme ce din cănițele de alamă se linciureau două slujnicuțe înfipte, alintându-se desmierdat şi chicotindu-se la ochiadele soldaților în uniforma cea nouă, cu chivăre înalte cât donița; ici, trăgea din ciubucul de-un stânjen un matuf spă-

natec, cu anteriu şi işlic în patru colțuri; dincolo o demoazelă cu nuri şi cu picățele, cu benghiuri şi cu baierele capelinei de catifea înodate sub guşulița bărbiei, se pițigăia ascuțit să se descotorosească din ghiarele unei hârci ghicitoare în ghioc, cu plisc de cucuvea; mai la vale se hârjoneau un cârd de pici mucoşi şi cu buricul gol, care lăsaseră arşicele ca să se hlizească de bâjbâiala calicului orb dela poarta lui Ioniță Dorogan, prescurarul şi colivarul pomenilor de parastase, până ce i-a băgat în răcori un palicar cu falnice musteți de smoală, şi flinta la umăr; în urma lor s'a ivit altă demoazelă sulemenită şi altă ghicitoare în ghioc, tânără aceasta şi de-o sălbatecă arămie frumusețe, cu trei rânduri de salbe la gât şi cercei cât belciugele în urechi, şi, după dânsa, alți conțipişti, alți gabroveni, alte giubele şi fermenele, alți țârcovnici şi boccegii şi popii şi slujnicari şi iuncări şi lingurari flenduroşi; toți şi toate, toate şi toți, venind, ducându-se, întorcându-se, ghiontindu-se şi călcându-se, ocărându-se şi hiritisându-se, în cea mai varvară harababură de graiuri şi de seminții şi în cea mai fantastică întrebălțare de fesuri, tichii şi pălării tari, de şepci şi calpace, tulpane, cauce, chipie cu pampoane şi pene, iarmurci cu blană de vulpe roşcată şi late căciuli de panduri. Iar ca vălmăşala să fie şi mai deplină, în cumplita această viermuire a glotimii, întărâtată de amenințarea ploii, năucită de vântoasă, chiorâtă de praf, bonzăită de muşte, ațâțată la ceasul prânzului de mirosul mititeilor sfârâiți şi de perpeleala scumbiilor la grătar, de boarea azimei calde şi de duhneala țuicii din pivnițile cu obloanele vraişte, — ca toate să fie depline, mai năvăleau buzna şi telegarii butcilor, mai clempăneau poticnit şi mârțoagele căruțelor, care se încrucişau într'acelaş nemaipomenit amestec de foarte nou şi de foarte vechiu, de apus şi de răsărit, de rădvane şi săcăli, carete şi hărăbăli, brişti, berline şi cotiuge, lăcuite cupeuri de Viena şi teleguțe desghiocate din scoabe. Surugii plesneau avan din biciuşte; roțile duruiau împroşcând alte vârtejuri de colb şi gunoaie; dulăii rânjiți svâcneau din cotloane lătrând şi schelălăind; mulțimea spărcuită de roți şi hulube se lipea de pereți subțiindu-şi burta; — şi atunci, toate glăsuirile şi ocările risipite în cârcote răzlețe, se adunau într'o singură însutită şi mai înfricoşată urgie de blesteme şi de răcnete şi sudălmi şi afurisenii.

Numai Stroe Vardaru se strecura în tăcere, auzind fără s'asculte, văzând fără să privească, grăbind fără să 'mpingă din coate, cu o subțire dungă între sprincene, crestată de spinoasele-i răspunderi.

Prin şiacul aspru, îşi apăsa mereu cu podul palmei, vraful hârtiilor păturite în buzunarul dela piept.

Erau şapte încredințări la număr, pentru arme şi bani, către şapte părtaşi pe care nu-i văzuse încă la față. N'aveau înscrise nici numele, nici adresa, întru mai bună pază de iscoadele Agiei. Urma să-i afle pe fiecare, la rând, după răbojul întipărit în cuget. Şi tot în cuget, îşi chibzuia drumurile cele mai scurte şi repezi, dela unul la altul, pe ulițele iznafurilor din Covaci şi Şelari, Blănari şi Lipscani, până la Bărăție.

Adâncit în asemenea grijulii chibzuieli, coborîse ochii în pământ dela zarva și vârcolirea dimprejur, când se pomeni îmbrâncit cât colo de-un trecător mai grăbit decât el.

— Boule!... izbucni mânios, tot cel care-l izbise nătâng. Boule!... *Salaud*!... Cască ochii!...

Vreme și poftă de zurbă n'avea. Nici nu era locul. Bou nu se știa. Incât, cuminte ar fi fost să treacă înainte și să-și caute în pace de drum.

Dar glasul îi sunase grozav de cunoscut.

Pentru care nevinovată pricină, Stroe Vardaru căscă într'adevăr ochii, tresărind din îngânduratele-i îndatorințe fără zăbavă.

Căscă ochii — și îndată s'a tras un pas înapoi.

La orice și la oricine, numai la o astfel de întâlnire nu se aștepta el!... Coco Conduraky, cel mai limbut și mai fanfaron, cel mai pisălog camarad al lor dela Paris, plecat de-acolo acum un an, cu studiile părăsite în baltă, pentru a descurca la București ițele unei moșteniri, pare-se pe cât de încâlcită, pe atât de bănoasă. Coco Conduraky, pacostea lor! Fanfaronaky! Al doilea Brummell și cel din urmă Porfirogenit! Spârciurogenitul! Brumelică!, — după nenumăratele-i porecle, pe care le agonisise singur, cu o vrednică și hâtră osârdie, fără a mai aștepta ploconul moștenirilor.

June de altminteri nu lipsit de oarecare sclipiri. Poate chiar june sortit unui altfel de viitor, decât acel de vistiernic al năstrușnicelor porecle, cum îi prooriceseră cândva dascălii dela Sfântu-Sava, pe când învățau în aceeași bancă; dacă tot smalțul istețimii pospăite și gureșe, nu s'ar fi dogit încă de-atunci pe dinlăuntru de patima celor mai nălucite și înfumurate închipuieli de sine.

Era băiat chipeș; dar nici pe sfert de cum se vedea el. Era uneori de duh; dar nici pe jumătate de cum se căznea să fie. Era nepotul unui cafegi-bașa cules de Nicolae Vodă Mavrocordat veacul trecut din cine știe ce iaurgie a Fanarului, pripășit de el în Valahia, oploșit pe lângă veliții divanului domnesc, ințolit din mănoase otcupuri, înădit la grase husmeturi, și în cele din urmă căftănit pentru scârbavnice slujnicării de casă; dar Coco, Cotkodaky, Cotcodel, ajuns la a treia generație dela împământenirea în protipendada prea păduratecei și prea ruralei Valahii, nu contenea a dovedi cui vrea și cui nu vrea să-l asculte, că se trage direct din Porfirogeniții Bizanțului. Alt arbore genealogic! Altă marfă. Alt blazon.

Iată ce ipochimen de amic, își găsise ceasul cel rău să-i scoată în cale! Cum de n'a apucat pe cealaltă uliță?

Stroe Vardaru dădu să cârmească măcar acum pe ulița cu pricina, îndesându-și pălăria pe dunga dintre sprincene mai oțărît încruntată.

Urmașul Porfirogeniților îi retează însă drumul.

Ridicând brațele către cerul cutreerat de vântoase și bățăind în pumnul înmănușat schiptrul bastonului cu măciulia de aur, se crăcănase cuprins de năzdrăvane spasmuri, într'o nemărginită și cumplit de bucuroasă uimire.

— Stroe!... Vardarule!... Ce-mi văd ochii?... *Mon vieux, Vardá*!... Tu, aci?...

— Mnda... Eu, aci.

— Dar cum?... Dar de când?... De unde?... Dece?... *Quoi?*.. Nici bun găsit, nu catadicsești să-mi spui?

— Bine te-am găsit, Coco.

— Nu așa, *joli mufle!* Nu așa... Mai întâi, să te pup!...

Stroe Vardaru nu mai avu timp să întrebe la rândul său: cum? unde? când? dece? Căci fără să ia aminte la întâmpinarea-i ghețoasă, Coco Conduraky trecuse energic la fapte. Il înșfăcase pe după gât cu mâna în care ținea schiptrul și scuturându-l într'o fierbinte îmbrățișare, îi și așternuse pe obraz sigiliul mustecioarelor pomădate.

L-a strâns, l-a pupat, i-a dat drumul.

După care, cu o însuflețire crescândă și nici decum împărtășită de *son vieux Vardá*, a dat drumul și la râșnița feluritelor sale gălăgioase și mult pisăloage minunări.

— *Ah! elle est bonne*, ca surpriză!... Nici prin vis să-mi închipui!... Nu mai departe de săptămânile trecute, mă gândeam și te invidiam... Ce-i pasă amicului Vardá?... Paris!... Sena... *Et ron, et ron, petit patapon!*... Când colo!... Tu ești, *sacré Stroe!?*... Tu, în carne și oase?

— S'ar zice că tot eu!.., îl încredință Vardaru cu un zâmbet în silă, neavând incotro.

— Chiar că s'ar zice!... Dacă nu te-aș fi strâns la pieptul meu, să te simt în carne și oase, încă tot m'aș mai îndoi ca de-o arătare... Ce înseamnă halul acesta?... Ce se întâmplă cu tine?...

— Nimic.

— Atunci, ce s'a întâmplat cu tine?

— Nimic.

— Parol?

— Românește vorbesc: nu se întâmplă și nu s'a întâmplat nimic.

— *Mais sapristi!*... Atunci ce rost au șiacurile ăstea grosiere pe tine?

— A ieșit vreun pitac domnesc, cu propeliști pentru portul straelor de șiac? Oprește cumva Regulamentul Organic?... Văd că e plină ulița.

— Voie dela Vodă Bibescu și dela Regulament, ai, *grand nigaud*, să tot umbli și în costumul lui Ali-Baba!

— Cu atât mai bine. Răsuflu! Mă băgaseși la grijă... Pentru astăzi am ales costum de șiac; mâine am să îmbrac costumul lui Ali-Baba; poimâine al lui Han-Tătar.

— Da, voie ai avea... Dar tot nu înțeleg dece umbli deocamdată așa, în luna lui Iunie și ziua în amiaza mare? A trecut demult Carnavalul și sezonul balurilor mascate... *Va donc!*... Explică-mi tot, *cher ami!*

— N'am nimic de explicat.

— Răstit îmi mai vorbești, Stroe dragă!

— Ceva mai puțin răstit decât tine, acum câteva clipe, când m'ai lovit piept în piept.

— Dar, *mon cher ami*, nu la tine mă răstisem!... Din pricina expresiilor cam prea-prea, te-ai supărat și ești ghimpos ca un ariciu?... Pardon! Imi cer de-o mie de ori iertare... *Que diable!*... Cum să-mi imaginez că tu erai individul, care?...

— Nu-ți mai cere niciun pardon, Cocolaky!... încercă să-i taie glasul Stroe Vardaru. N'am ce ierta! Nu m'ai supărat cu nimic. Sunt grăbit și atâta tot! La revedere.

— *Quoi?*...

— La revedere, Coco!

— *Ça, c'est fort!*... Ce e aia, la revedere?... Eu adică, nu eram grăbit? Eram teribil de grăbit, și iată! nu mai sunt!

— Observ!... oftă Stroe Vardaru.

— Când întâlnești un prieten pe care nu l-ai văzut de-un an, mai încape grabă?...

— Incape uneori!... După ce fel de grabă și ce fel de prietin e vorba.

— Tocmai!... Când prietenul acesta e unul ca tine, și când mai vine încă și dela Paris, din Paradisul pierdut, sunt eu omul să mă mulțumesc cu un la revedere?... Te înșeli amar!... Cu mine nu merge așa!... Nu scapi cu una, cu două!...

Vardaru suspină a doua oară.

— Știu!

— Ah! Ah!... Oftezi?... *Nom d'un chien!* Dacă nu ți s'a întâmplat nimic, de ce suspini și de ce oftezi?... Nu-mi spune mie!... Ceva tot îmi ascunzi!... Ceva rău...

— Dar înțelege-mă odată! Nu mi s'a 'ntâmplat nimic!... Nici bun, nici rău... Păstrează-ți nălucirile pentru tine!

— Așa?... Năluciri, care va să zică?... Vom vedea!

— Ce să mai vezi?

— Lasă-mă o clipă să-mi pun la probă prima impresie! Pe urmă, îți voiu spune eu ce și cum, dacă tu nu vrei să-mi mărturisești... Ochii mei arar mă înșeală... Așteaptă un pic!

Pentru a pune la probă întâia impresie, Coco Conduraky se depărtă de-a'ndaratelea, atât cât îngăduia înghesuiala ghiontită a uliței. Cu mâinile înfipte în șoldurile jachetului strâns pe talie și cu bastonul amenințând precis, ochii trecătorilor, îl cercetă astfel din tălpi până 'n creștet, în întregime, dela distanță.

Il cercetă și răsfrânse buza de jos într'o schimă de supremă compătimire, aidoma cu faimosul Milord Arsouille, pe câmpul de alergări dela Chantilly, când lua la măsurat și la descântat un jockeu nenorocos, care a pierdut cursa și premiul cel mare.

Stroe Vardaru îi cunoștea prea bine marafeturile teatrale, cum îi cunoștea și deșarta ahtiere pentru gloria de dandy valah, un Milord Arsouille mai mititel. El n'avea așa dar, de ce să se mire și ce să contemple cu jale. Ultimul Porfirogenit, Spârciurogenitul lor dela Paris, rămăsese același. Lustruit și periat, pomădat și încorsetat, înmănușat și ințilindrat — fanatic proscris în exil la răscrucile lumilor, păstra cu aceiași evlavie, toate canoanele și tot dichisul idolilor săi dela Tortoni, pe unde dăduse târcoale mai ades decât la Sorbona, măcar că nu-l băga nimeni în seamă.

Pricepând că n'are să scape lesne de dânsul, îl copleși o lașă desnădejde.

La Paris era ușoară treabă. Se înțelegeau toți dintr'o singură ochire, să-l pună pe goană cu tot soiul de născoceli poznașe și crude zeflemele, până ce-l apelpiseau. Acolo era numai un pisălog fără importanță și fără primejdie. Gazda poreclelor și a farselor. Aci, împrejurările cereau altfel de răbdare și un mai cruțător tact. Nu se arăta prudent să zădărască fără noimă, cine știe ce bănuielnică vrăjmășie a unei odrasle din tagma sus pusă, cu legături de saloane și rubedenii printre atotputernicii zilei, marele vornic Vilara sau aga Iancu Manu... Dimpotrivă! Pentru izbânda legămintelor încărcate de răspunderi, dator era să-și calce pe inimă, răbdându-i cu abnegație toate nacafalele și farafastâcurile. Dela un asemenea flecar, cu agerime descusut, multe și mărunte se puteau afla. Un asemenea vanitos, cu dibăcie folosit, multe și mari servicii le-ar putea mijloci, fără să aibă habar în fumurile măririlor unde plutește. N'aduce anul, ce-aduce ceasul. Hârtiile dela piept, mai puteau zăbovi deci și ele un ceas. Răbdare și tact! — oftă din nou Stroe Vardaru, biruindu-și năduful.

Brazda dintre sprâncene se șănțuise acum atât de adânc, încât amicul său Coco, Cotcodel, chiar că s'ar fi aflat îndrituit a crede că s'au abătut asupră-i toate urgiile biblice, mai nemilostiv ca asupra lui Iov.

Celălalt însă, nici pomeneală să dea semne că s'a dumirit.

Prinsese rădăcină? Pregătea o elegie? Clocea sub burlanul țilindrului o jalnică orațiune, să-i aline halul ruinei în care a ajuns?... Poate că îndeaievea, toate erau departe de a dura așa de lung, prelung, strălung. Poate că numai câteva clipe trecuseră. Dar lui Stroe Vardaru îi păreau că durează de-o veșnicie, fiindcă îl frigea pământul sub tălpi. Noroc de-un trimis al Providenței, coborît din spre părțile Zalhanalei să pună capăt caznelor.

Trimisul Providenței, mustăcios și spătos, cu ilic șnuruit și coșcogea cismoaiele dintr'o vacă, venea fluierând, cu pași lați și cu o basma înnodată pe ceafă. Venea agale, din dreapta; când nitam-nisam, s'a iscat o cotiugă mult mai zorită din stânga, țâșnind de pe o uliță îngustă, cu gloabele împunse de strechea zăpușelii și a vântoaselor. Iar numai așa, fără voie și fără anume gând bun sau rău; numai la fireasca poruncă a instinctului de conservare, omul dela Zalhana își îndeplini izbăvitoarea sa misiune. Răsucindu-se scurt pe călcâie să se ferească pe sine de proțăpeala oiștei, izbuti, har Domnului! să-l smulgă și pe Coco Conduraky din elegiaca-i meditațiune și contempla-

țiune pe ruinele nefericelui *son vieux Vardá*; opintindu-i la lingurică un cot bine simțit și hârtoindu-l din loc.

Coco Conduraky icni.

Burlanul pălăriei își strămută echilibrul descumpănit de pe o sprânceană, pe cealaltă, folosind prilejul pentru a țopăi un început sglobiu de cancan, ca într'un iureș de chef și veselie la bal Mabille.

— Boule!... răcni străpuns de durere și stacojiu de indignare ciracul iluștrilor măiești dela Tortoni, potrivindu-și înainte de toate țilindrul la loc, pe sprânceana anume prescrisă de catehismul adevăratului *lion* parizian. Boule!..., — continuă, uitând însă subit jargonul luminoaselor bulevarde și dând-o pe vadul plebei al stropșelilor din patria sa scufundată încă în beznele preistoriei. Boule!... Unde te pomenești și unde caști ochii, boule?...

Tăietorul de boi dela Zalhana, aflânhu-se în largul său cu toată strâmtoarea uliței, se uită de sus la el, peste umăr, și în cunoștință de cauză, răspunse apăsat:

— Bou e cine rage!

— Ce-ai zis, măgarule?...

— Măgar, cine sbiară!

— Știi tu cu cine vorbești, vită încălțată?...

— Ian 'n vezi, să nu tă dăscalțe neica!

— Bestie!...

Aci cunoștințele, mânuitorului de cuțite s'au oprit. Neștiind cam ce-ar putea să fie aia o bestie; nu știa nici dacă bestiile rag, sbiară, behăiesc ori nu, pot fi descălțate au ba. Ca atare, se mărgini să-l privească] țintă în ochi, lepădă un scuipat lat printre dinți alături de botinele pariziene de lac cu care era încălțat Coco Cotcodel, strânse scârbit din umeri semn că nu-și spurcă el nici degetul cel mic ca să mai înlăture a doua oară un spârciu din cale; apoi întoarse spatele și dusu-s'a dus, hai-hai, agale, cu pași rari și legănați.

Cât despre ultimul Porfirogenit, n'a mai crâcnit nici pis.

Își înghiți cu noduri tot pomelnicul celorlalte dobitoace domestice și sălbatice, pe care le-ar mai fi avut de înșirat. Căci trimisul Providenței din fundurile Zalhanalei era un zăplan înalt cât muntele, mai purtând cu dânsul și sculele breslei: două cuțite mărețe în tecile dela brăcinari.

Brazda bătrâncios posomorîtă dintre sprâncenile lui Stroe Vardaru, s'a șters într'o nebunatică izbucnire de râs tineresc. Episodul și mutra lui Cotcodel, răzbunau cu prisosință toate supliciile abnegațiilor trecute, prezente și viitoare.

— Ai văzut, *mon cher?...*, pufni Coco Conduraky, apucându-l de braț, când își căpătă graiul. *Ç'est inoui!* In această oribilă și barbară țară sunt osândit eu să trăiesc de-un an... *Le goujat!* Canalia uliței!... Mitocani care nu-și mai cunosc lungul nasului! Asasin de drumul mare!...

— De ce mi le spui mie, și nu le-ai spus celui în drept, cât era de față?

—Să-mi pun mintea? N'ai văzut ce cuțite monstruoase avea pregătite la brâu?

— Cred că nu ție îți erau pregătite, Coco!... urmă a se înveseli Stroe Vardaru, de neputincioasa și comica lui spumegare. Părea mai mult asasin de boi și viței, nu de drumul mare și de lei-paralei parizieni. Ca dovadă că ești viu și nevătămat, Cotcodel!...

— Iți vine a râde și a te veseli, dar nu-ți dai seamă!... *Ce bougre-là*, animalul, nu-i singurul!... Au început toți să ridice râtul! Altădată ar fi cutezat? Când trecea papà în butcă, la moșiile noastre, toată turma nevolnicilor se așternea la pământ, în genunchi, cu fruntea în pulbere... Acum, *tu as vu* unde-am ajuns? Te înfruntă! *Mais tonnerre de bon sang!...* Incă două luni și am scăpat din troaca aceasta...

— Pleci îndărăt, va să zică?

— Ba bine că nu!

— Și te pui la zi cu examenele?... Ei bravo, Coco!... Era și timpul...

— Examenele, ca examenele!... *La barbe!...* De dorul lor tânjesc?... Iau drumul Parisului de astă dată pe zece ani, pe douăzeci, pe toată viața! Fiindcă orice-ai spune, acolo și numai acolo se poate trăi ceea ce se chiamă viață... *Ah! cher ami, tu te souviens?...* Bulevardele... echipajele... toaletele... teatrele... Roger de Beauvoir... Nestor Roqueplan... Adică, nu! ce-ți înșir eu ție?... Tu erai din ăia care se țineau de coada lui Edgar Quinet, Michelet, Lamartine, toată banda... Cei cu adunări, moțiuni, petiționări și toate alte ălea! Te pomenești că luându-te cu ele, te-au dus acolo și pe baricade?

— Te pomenești!...

Stroe Vardaru zâmbi cu fața iluminată amintirilor sale încă atât de proaspete și vii; fiindcă într'adevăr în luna lui Faur se aflase și el pe baricadele Parisului, cot la cot cu alți prieteni dela Sorbona, francezi și polonezi, valahi și moldoveni. Coco Conduraky îl privi bănuitor, pe sub strașina țilindrului înclinat pe sprinceana reglementară:

— Cum ai zis?...

— Te pomenești!..., repetă Stroe.

— *Par exemple!...* Chiar asta n'aș mai crede-o! Ce să cauți tu pe baricadele Parisului?... Am aruncat o vorbă; iar tu îndată vrei să mă încerci cu amăgelile voastre vechi... Nu prind!... In schimb?... *Tiens!* Stai, onorabile amic Stroe!

Coco Conduraky îl târî de braț, la liman mai ferit din puhoiul mulțimii, sub bolta afumată a unei hardughii de han. O dărăpănătură ca atâtea altele pustiite în mijlocul târgului, de focul cel mare din ziua Invierii, anul trecut.

Acolo, oprindu-se între movilele de cărămizi și bârne arse, își descleștă degetele înmănușate de pe brațul onorabilului amic întors din Parisul baricadelor și Sorbonei, ca să poată gesticula mai de nădejde.

— Stai, *mon cher ami!*... Abia acum încep să mă lămuresc... Unde-mi era capul?

— Sub prea frumosul tău țilindru, care începuse și el să joace țonțoroiul, Coco!

— Lasă gluma, fiindcă e ceva foarte serios!... Vardarule dragă, Stroe, *vieux frère*, nu cumva?...

— Nu cumva, ce? ...

— Hainele acestea suspecte pe tine... Prezența ta aci, în București... De când te-ai întors?...

— Din April...

— Din April?... *Tiens! Tiens!*... Și din April, n'ai avut timp să-mi dai un semn de viață?... Din April, să nu te vadă nimeni?... Nu ți se pare ciudat?

— Mie? Mie, nu!... Am avut treburi... N'am venit să mă plimb.

— *Evidemment!*... Ai avut treburi... Mai este nevoie să te întreb ce fel de treburi? Firește că n'ai venit să te plimbi... *Ca y est!* M'am lămurit! Ești cu dânșii, *grand fou!*

— Care dânșii, Coco?

— Cu derbedeii și cuțitarii, cu desculții! Cu briganzii de teapa mocofanului, care și-a îngăduit să se obrăznicească adineaori cu mine... Ești cu zamparagiii Goleștilor, Câmpinenilor și Bălceștilor!... Nu zic că ai luptat pe baricadele Parisului; dar nu mă îndoiesc acum că ai venit în goana mare, să te înhăitezi cu haimanalele și desculții de aci!... Spune că mă înșel! N'am dreptate? Nu-i adevărat?

Stroe Vardaru a întârziat cu răspunsul. Greu îi era să mintă. Greu și să rabde ifosele acestui Cotcodel, care îi cerea lui socoteală, fiindcă nu putea să ierte și să uite pățania cu spătosul izbăvitor al Providenței, de prin părțile Zalhanalei. Altădată, l-ar fi trimis la plimbare din două cuvinte. Acum, ca să nu-și calce hotărîrile pline de tact și iscusințe, dibăci un răspuns cu ocolișuri, rostindu-și numai o foarte nevinovată mirare:

— Nu bănuiam că frații Golești și Câmpinenii sunt niște derbedei și zamparagii! Nu-i cunosc. Nu i-am văzut în viața mea. Dar îi credeam din protipendada voastră. Abia astăzi, dela tine, aflu cine sunt și ce sunt cu adevărat. Ești mai în măsură s'o știi! Așa că-i fi având dreptate!

— Puah! Protipendadă?... Boieri de stână!... In fine, cu oarecare bună voință, hai, fie!..., consimți Coco Conduraky, mărinimos. Departe însă de pretențiile domniilor-lor! Plus că mai fac și pe democrații... Tichie de mărgăritar!

— Bine, Coco!... Pe dânșii să-i lăsăm la arhondologia lor de stână, cu tichiile lor de mărgăritar. Dar Niculae Bălcescu?

— Și ăsta vrei să mai spui că e din lumea noastră?

— Dimpotrivă, Coco! Nu din lumea ta; din a mea.

— *Et après?* Ce-i cu acest domn Bălcescu al tău?

— Nimic alt, decât pe Niculae Bălcescu îl cunosc. Iar cunoscându-l, ca dânsul aș dori să fiu, pe el să-l ajung din urmă. Nu-i coborît cu hârzobul din cer. S'a făcut singur... Invățătura cărților, nu i-a uscat inima, cum se întâmplă adesea... Aceasta mi-o doresc și mie. Atâta tot e cu Bălcescu... Apoi, ce dreptate mai poți avea, amice Conduraky, când spui că și Bălcescu e numai un alt zamparagiu și alt desculț? Desculț?... Ce mai rămânea atunci din tine, dacă neica ăl de-adineaori, te descălța de lăcuitele tale botinioare dela Paris?... Așa se discută la Tortoni?

— *Parfaitement!*, clipi mărunt din pleoape Coco Conduraky, îndepărtând cu un gest înmănușat chestia încălțărilor. Nu sunt zamparagii și desculți... Unii sunt mari nobili; alții mari cărturari!...

— Va să zică, n'ai avut dreptate, Coco?

— Răbdare!... Căci în acest caz, nu-i mai trist oare și mai de condamnat? Nu sunt trădătorii lumii în care s'au născut și ai cărții pe care au învățat-o?... Da-da! nu te uita așa la mine! Maimuțăresc o sminteală trecătoare, care dezonorează și occidentul. Da-da! nu zâmbi ironic... Ce vor? Ce urmăresc? Aceasta au găsit dânșii să învețe la Paris și aceasta au găsit s'aducă acasă? Mare scofală! Revoluție? Uită-te în jurul tău. Aceasta e lume de revoluție? Cine s'o facă și pentru ce s'o facă? Știu aceste larve ce vor? Știu ce e viața și ce să ceară dela viață? In Moldova ai văzut ce-a fost! Ha ha! Când s'a sburlit odată Vodă Sturza, au și umplut câmpii ca potârnichile. Revoluție în Valahia, la București?... Va fi *un four, mon ami! Un four sinistre!* Știu eu, ce știu!... Dar ce mă amestec?

— Aceasta mă întrebam și eu?, rosti Stroe Vardaru, mușcându-și buzele în aceeași clipă, fiindcă îl luase gura pe dinaintea tactului și abnegației.

Coco Conduraky se sprijinise în bastonul de abanos cu măciulia de aur. Nu oricum și nu fiindcă era cumva ostenit. După anume tipic și pentru anume închipuieli. Iși răsturnă capul pe spate în gulerul tare cu vârfurile până la urechi, își îndoi piciorul drept dela genunchi și zâmbi în gol, întocmai ca legendarii clienți ai cafenelei Tortoni, ieșiți la vedere, pe trotuar, la ceasul plimbării, când trec echipajele la pas.

Nu vedea bolta gangului afumat, cu slute crăpături și pecingini. Nici movilele de cărămizi și moloz, cu smocuri de bălării crescute de anul trecut. Nici gunoiul unde zăcea svârlit un hoit de pisică vărgată, cu dinții rânjiți și puzderia de muște albastre-verzui roind împrejur.

Se vedea pe sine în rol; deși pentru Stroe Vardaru avea o veche și inexplicabilă slăbiciune; deși era sincer în cele ce voia el să-i spună, ca unul care știa el, ce știa. Dar rolul era rol! *Quoi?* Invăluindu-l apoi cu o privire ocrotitoare, și-a dres glasul:

— *En effet!* Dece mă amestec? Am să-ți răspund! Nu mă interesează revoluția dumnealor, dar mă amestecam numai și numai împins de prietenia veche, care mă leagă de tine. Zece ani, *vieux copain!* Zece! Dela Sfântul-Sava. Iți amintești, în toamna lui 38, când ne-am cunoscut întâia oară?...

— Lasă amintirile, Coco! Au trecut.

— Pentru mine n'au trecut! In numele lor, mă uitam la tine și te cercetam după ce ne-am îmbrățișat, cu dezolațiunea cea mai sinceră.

— Scurtează, Coco!, scurtează! Vino la ce-aveai de spus.

— Răbdare, *cher ami!*... Știam cât muncești tu! Știu cât a muncit părintele tău să-și facă o stare. N'ai ascuns niciodată, că nu era de neam și că a început-o de jos de tot. De foarte de jos, dela nimic, ca pe urmă, la Sfântu Sava și la Sorbona, tu să ne-o iei tuturor înainte.

— Dece-aș fi ascuns?, își pierdu Stroe Vardaru răbdarea, uitând toate hotăririle eroice, de abnegație și iscusințe și tact. Ce-aveam de ascuns? Era o rușine?...

— Nu, dar...

— Fără nu, și fără dar!

— *Ne te fâche pas!*... M'ai înțeles greșit...

— Te-am înțeles foarte bine! De zece ani mă pisezi cu genealogiile... E ceva urît și rău, să fii feciorul unui țăran care s'a ridicat din pulberea lor, a clăcașilor? Pulberea aia, unde spuneai tu, Cotcodelule, că îngenunchiau cu fruntea, clăcașii de pe moșiile voastre, când trecea babacu-tău tolănit în buteă? Neam? Ce numești tu neam, Cotcodaky? Imi ajunge ca blazon, Cotcodelule, semnele sub care a robit neamul meu și al tatei. Te-ai lămurit acum? fiindcă văd că ești în zodia lămuririlor!

Ultimul Porfirogenit se fleșcăise din ținuta măreață și ocrotitoare, parcă ar mai fi trecut odată pe lângă el tăietorul de boi și viței, să-i mai opintească un cot la lingurea. Cu batista dantelată și parfumată scoasă din manșetă, își ștergea depe frunte broboanele de sudoare, cât mărgăritarul acului înfipt în legătoarea dela gât.

— Ce nedrept ești cu mine, prietene Vardaru!, se tângui. Ce voiam să-ți spun — și ce-mi spui tu! Măcar de mi-ai fi îngăduit să termin...

— Poftim!...

— Dar nu mă iei în ghiare?...

— Isprăvește!...

— Zic, mă uitam la tine și mă întrebam ce nenorocire ți s'a întâmplat? Căci ceva se întâmplase, oricât te încăpățânai să nu recunoști. Au mofluzit părinții tăi, după atâta muncă de-o viață? V'au ars casele și hambarele, când cu focul de anul trecut? Sunt atâtea nenorociri!... Mă îngrijorau pentru tine... Meritai altă soartă. Nu știam cum să te condolez. Mai voiam și altceva mai delicat de mărturisit unuia ca tine. Anume, voiam să-ți spun că sunt gata să fac orice, să încercăm împreună orice... Cunosc multă lume; am atâtea legături... Mă asculți, dragă Stroe?... Văd că te uiți la ziduri...

— Isprăvește ce ai de isprăvit. Dă-i înainte!

— Așa gândeam și simțeam, *cher ami!* Dar dacă toată nenorocirea de care nu mă dumiream eu, e aceasta, *tant pis!*... Ce-și face omul singur, nu-i pot desface o sută de prieteni. Iată de ce mă amestecam, când m'am lămurit și

am înțeles! Să vii pentru asemenea aventură dela Paris? *C'est une drole d'idée!* Inseamnă un suicid. *La vie est trop courte*, ca să ți-o pierzi în prostii de soiul ăsta, fără haz și fără nicio procopseală în schimb!

— M'ai cunoscut umblând după procopseli?

— *Ma foi*, nu! Nu mă așteptam însă, să te văd umblând după revoluții și conspirații... Revoluții și conspirații?, *mon ami*, hai! treacă meargă, au hazul lor, pe-o scenă de teatru... Aplauzi când piesa e de Schiller sau Victor Hugo, strigi bravos!, se lasă cortina și te duci să supezi, pe cât cu putință, cu eroina principală. In viața de toate zilele, să nu dai niciun irmilic pe hazul lor. *Pas même!*... Sunt destule alte prostii cu mai puține riscuri, dacă e vorba să faci prostii. Sunt alte roluri mai cu schepsis de jucat, dacă vine vorba să joci și nițel teatru în viață... Ascultă-mă pe mine, *vieux-frère!* Știu eu, ce știu!...

Stroe Vardaru se simți ajuns la capătul răbdării și abnegațiilor.

Toate depășeau puterile sale, firea pietroasă a Vardarilor, duhul fără ascunzișuri în care fusese crescut. Nu erau pentru el tertipurile machiavelice. De hatârul lor, își pierduse vremea cu acest fanfaron limbut, care pe deasupra se mai simțea în drept să-i dea și sfaturi ocrotitoare. Pentru asemenea lipcă, tot leacurile lor dela Paris se dovedeau fără greș. Aveau dânșii cuvântul, dela început până la urmă; nu-i dăscălea el.

Il privi cu ură.

Coco Conduraky își căpătase din nou înfățișarea glorioasă de totdeauna. Perorând și miluindu-și prietenul cu aforisme asupra vieții, înviase și el din propria-i cenușă. Se deșirase din nou cu capu 'n slăvi, preînălțat de propriile-i fumuri. Iar așa cum surâdea sprijinit în baston, alintându-și mustecioara, chiar că se cerea grabnic măturat de un toroipan fără cruțare, odată cu semința tuturor Cotcodeilor și Cotcodakylor din Valahia.

Din partea cealaltă a baricadei, Stroe Vardaru rosti tăios:

— Mulțumesc pentru predică! Ai fost sublim... Acestea fiind zise, acum sloboade pre robul tău. Mi-ajunge!

Se uită la ceas. Trei sferturi de oră s'au dus în eternitate, pe vecie pierdute.

Se uită la cer, făcând câțiva pași până la gura bolții. Norii rostogoliți de vântoasele înalte se adunaseră deasupra, fără să-și poată descărca talazurile de apă, frământându-se într'o încleștare uriașă, torturată, ciudată; numai cu sclipete de fulgere albastre și repezi, seci, fără tunet. Jos, vântul se mai potolise. Mai alinată era și vânzoleala mulțimii.

— Nu te mai uita la cer, Stroe dragă!.., adăogi Coco un supliment la povețele sale, alăturându-se de Vardaru și cuprinzându-l încăodată de braț, printre trecătorii mai rari și mai puțin zoriți. N'avea nicio grijă! Cât ești cu mine, nu te plouă.

— Legi și ploile acum?

— Ce nevoie să le mai leg eu?... S'au legat singure. Insă chiar dacă s'ar deslega, fii sigur că n'aș lăsa să te ude ploaia... *C'est la moindre des choses.*

Te însoțesc câțiva pași până la capătul uliței, găsim acolo cabrioletul meu și te duc acasă.

— Nu mă duceam acasă.

— Te duc atunci, unde-ți cere pofta inimii...

— Iți mulțumesc a doua oară! Unde-mi cere pofta inimii, mă duc singur pe picioarele mele.

— *Voyons!*... Iarăși te-ai supărat?...

— Sfârșește odată cu iarăși și iarăși, Coco!... se smuncea Stroe Vardaru să-și scuture brațul de lipicioasa strânsoare. Vrei zapis la mână? N'am fost, nu sunt și nu pot fi supărat pe tine! Scriu și subscriu. Ești mulțumit?

— Da, dar mi-o declari pe-un glas!...

— Iată, schimb glasul. Unde-aș mai găsi un al doilea amic atât de devotat ca tine și mai ales atât de stăruitor în dovezile de amiciție?... Nicăieri pe lume! Recunosc. Lucru știut de toți. Supăratu-s'a oare cineva cu tot dinadinsul pe Coco al nostru dela Paris? Nu! Ce alte dovezi și declarații mai vrei?

Luând derâderea întrebărilor drept o târzie și demult meritată atestare a înfumuratelor închipuieli de sine, Coco Conduraky, își descheiase nasturii jachetului, ca să se poată umfla mai împăunat în jiletca de mătase pătlăginie.

— Bine măcar că o recunoști!... Aceasta e adevărat. Nimeni nu se poate supăra pe Coco al vostru, fiindcă nici amicul Coco al vostru nu se supără niciodată pe nimeni. Trece peste toate glumele, poreclele și farsele voastre, oricât de nesărate și deochiate sunt câteodată. *Je connais ça!* Mă necăjiți și mă tachinați din dragoste... Dictonul francez...

— Fără doar și poate!..., zâmbi Stroe Vardaru, desarmat.

— Unii mai pun și puțină invidie...

— Chiar multă, Coco! Chiar multă invidie... N'ar avea dece?

— *Parbleu!* Mie mi-o spui?... Le suport însă toate senin, stoic, olimpic. Nu mă ating... Iar ca să vă arate că nu-l ating, amicul Coco al vostru, nu pierde niciun prilej să vă ofere și alte dovezi ale prieteniei sacre, așa cum o înțelege el... Uite! Deși n'ar trebui s'o fac, pentru tine o fac... Stai la părinți? Dormi acasă?...

— Da.

— Ei bine! Câteva zile, începând de mâine seară, ar fi cuminte să nu înoptezi pe-acasă. Nu întreba dece. *Ah!... bigre!...* Și eu care-mi dădusem cuvântul de onoare! Dar e mai tare decât mine. Nu-mi mulțumești, *vieux copain?*... Acum, da! ai avea pentru ce să-mi mulțumești...

— Te-ai înădit la mulțumiri, prietine Conduraki!..., rosti Stroe Vardaru, silindu-se să pară a primi cu totul nepăsător această povață care avea însfârsit un tâlc. Nu văd pentru ce ți-aș mulțumi?... Pe ziua de azi, ți-am tot mulțumit destul, pentru câte și mai câte!...

— Dar nu pricepi că vorbesc serios?...

— Priceapă cine poate! Adineaori mă îmbiai să mă duci acasă în gabrioletul tău. Acum îmi spui să nu mă duc acasă!... Ce să mai pricep? Poftim, îți mulțumesc; dar de dormit, tot acasă o să dorm și mâine seară și poimâine noapte și așa mai departe.

— Stroe, *cher ami*, nu mă scoate din fire!... Ți-am spus că știu eu, ce știu! Te poftesc, să faci bine și de mâine seară să nu mai înoptezi acasă!...

— De dragul nălucilor tale?

— Năluci? Acestea le numești tu năluci, *grand fou?*... Nu-ți dai seama ce te poate aștepta?... Mă oprește cuvântul de onoare... Altfel, ți s'ar sburli părul măciucă în cap, când ți-aș spune ce știu eu și ce se pregătește... *Nom d'un chien!* Crede și nu cerceta!... Nu mai întreba!...

— Dar nici nu întreb, Coco!

— Atunci întreabă-mă! In marginile cuvântului de onoare, tot ai să afli ceva. Puțin! Dar destul ca să te convingi.

— Sunt convins dinainte, Coco! Ne cunoaștem prea demultă vreme. In zece ani, nu-i prima oară când faci din țânțar, armăsar. Greu să mă bagi și pe mine la boala nălucilor. Păstrează-ți sănătos științele tale, pentru tine și pentru cuvântul tău de onoare. Să vorbim despre altceva.

Ajunsese acum și Coco Conduraky la capătul răbdărilor sale. Limbuta-i vanitate adânc pusă la încercare, nu mai putea îndura asemenea ocară. Ocară și tortură.

Iși desfăcu degetele înmănușate depe mâneca de șiac a prietenului, care nu credea și nici măcar nu cerceta. Furios își răschiră un pas înainte-i și se întoarse să-i ațină iarăși calea pieptiș, abătându-l într'o altă latură ferită din vadul trecerilor. Stroe Vardaru se supunea blând ca un miel și zâmbea nevinovat ca un prunc.

Știa el Coco, ce știa! Dar mai multe și mai bine, le știuse bătrânul Machiavel! Fiindcă îi nesocotise învățămintele, Stroe își cerea acum pocăit iertare umbrei sale de dincolo de timpi.

— *Voila! Nous y sommes!* Să ne lămurim și să mi te răfuesc!.., începu Coco Conduraky, potrivindu-și manșetele rotunde și tari, cașicum ar fi voit să le suflece pentru grozava săpuneală pe care o pregătea. Dă-mi voie să te judec cum meriți. Acum am dreptul să întorc foaia!

— Intoarce-o, Coco!, întoarce-o...

— Ți-ai dat dumneata socoteală, *grand mufle*, câte am sacrificat eu pentru tine, numai de când ne-am întâlnit astăzi? Nici un ceas nu e... Am să ți-le număr pe degete... Mai întâi: am întârziat dela o altfel de întâlnire, unde alergam într'un suflet... Mă aștepta cineva.. Pentru tine am făcut să aștepte o femee... o doamnă... *une grande damme*... o femeie pe care o iubesc și mă iubește... Inţelegi tu ce înseamnă?... Iubire... pasiune... viața în stil mare, *quoi?*... De unde să știi tu?... Tu, cu Sorbona ta și cu cărțile tale!... Acum, cu prostiile tale, care te-au pocit cu straiele astea, de mă simțeam stânjenit când se uita lumea lung la noi pe uliță, că mergem împreună și că te mai străng și de braț. N'ai observat?... Mai zâmbești încă? Mai râzi?... Atunci chiar că ai merita să te las la nebuniile tale, să-ți frângă

gâtul!... Stroe, plec!... Ai să regreți... Ai să mă chemi, când vei încăpea în mâinile lui Căpitan Costache!... *As tu fini?*

Fără să-i pese de aceste amenințări, Stroe Vardaru hohotea cuprins de o scrâșnită înveselire. Căci umbra lui Machiavel nu-l mai părăsise în mijlocul drumului. Intr'o străluminare mai scurtă decât a fulgerilor de sus, însfârșit îi tresărise și lui în cuget tertipul pe măsura amicului său, cu care s'ar fi cuvenit să înceapă.

A râs, s'a veselit sardonic, a pus amândouă palmele pe umerii lui Coco Conduraky și l-a sgâlțînat din temelii, până ce țilindrul a purces să țupăiască deșănțatu-i cancan depe-o sprinceană pe cealaltă. Fapte depășind cu totul și cu totul gravitatea împrejurărilor, înțelegerea și închipuielile lui Coco.

— Aceasta ce mai înseamnă?..., întrebă gazda farselor și poreclelor dela Paris, îndesându-și ofensat burlanul pe cârlionții pomădați. *Tu m'étonnes*, pauvre *Vardá! Tu est lugubre!*... Ce te-a apucat?

— Râsul, Coco! Râsul și jalea!... Nu-i limpede? Nu se vede?

— Râs și jale, de mine?... De tine, să te-apuce plânsul și jalea!.... Plâns, nu râs!... Ai înebunit cu desăvârșire... Iată unde duce toceala!...

Stroe Vardaru schimbă deodată de glas, cu o fioros de răpusă amărăciune:

— Ah! Prietene, prietene!... Cum să nu m'apuce râsul și jalea, de un anume Coco, care de-un ceas nu s'a învrednicit să priceapă, ce era de priceput?... Tu să-mi vorbești mie de pasiune?, tu, de iubire?, tu, de drame trăite?, tu de roluri jucate în viață? tu, cu biata ta întâlnire unde ai întârziat o oră?... Atunci eu ce să mai spun?... Cum să nu te scutur, doar-doar așa să te deștepți și să deschizi ochii?... Cum să nu râd amar, când de un ceas îmi ții predici despre revoluții, conspirații și alte parascovenii?... Zadarnic surâdeam ironic să înțelegi, te întrerupeam, mă indignam de orbirea ta... zadarnic! Știai tu ce știai!...

— Parol! Zău că da!...

— Da, știai tu ce știai!... In afară de ce-ar fi trebuit să bănuiești, să ghicești, s'o știi din prima clipă cu simțul ascuțit al adevăratei prietenii... Aveam atâta nevoie de un cuvânt cald!... De-o mângâiere...De-o îmbărbătare... Poate de-un sfat...

— Nu te-am întrebat?... N'am vrut să-ți dau sfaturi?...

— Ce m'ai întrebat?... Dacă n'au sărăcit părinții mei?, dacă nu le-au ars casele? și ca să-i pui vârf, dacă nu m'am dat cu nu știu ce zamparagii, pentru a unelti nu știu ce comploturi? Cât despre sfaturi! Nu te rușinează acum?... Despre orice mi-ai vorbit, în afară de ce mă durea pe mine. Acestea nu se spun. Se ghicesc, prietene, prietene!... Le așteptam să vină dela tine. Nu să le cer eu. O! cum te-aș fi îmbrățișat!... Pasiune, iubire, suferință... dramă în viața de-aievea... Stăteam lângă tine... Iar tu-mi vorbeai despre revoluții ori căpitan Costache... Incă mai și amintindu-mi mereu, că ne cunoaștem de zece ani! Frumoasă prietenie! Bine mă mai cunoști!

— Vrei să zici, că...

— De prisos! Nu mai vreau să zic nimic, sărmane Coco! E prea târziu...

Cuta dintre sprincenele lui Stroe Vardaru, acum dinadins săpată taman cum o cerea rolul, trecuse și între sprincenile lui Coco.

Incruntat își vântura sub țilindru tot soiul de întrebări și răspunsuri, sdrobit de privirea amară a prietenului cu brațele încrucișate pe piept, în straiele lui de șiac. Și dintr'odată se lumină.

— *Alors, dites!*... Adevărat să fie?... Aceasta era...? O femeee?... O pasiune? Marea pasiune?... Te-a ajuns și pe tine?...

Stroe Vardaru încuviință mut din cap.

— Pentru aceasta te-ai întors dela Paris?... La ea alergai?... Pentru dânsa ai îmbrăcat costumul acesta?... Are un bărbat zuliar?... Un babalâc care-o păzește cu arnăuți și cu gratii la geam?....

— Nu!... clătină Stroe din cap, fără cuvinte, în semn că e ceva încă mai rău.

— Dar spune odată, te rog!... *Je connais ça!*

Și după multe stăruințe și codeli, Stroe Vardaru i-a spus, spovedindu-și marea și pustiitoarea pasiune, care va să-i sfărâme lui viața.

I-a spus cum a părăsit Parisul și ultimile examene, ca să vină după ea. Cum e nevoit să se ascundă, fiindcă părinții se împotrivesc și amenință s'o închidă la mânăstire. Cum se duce el s'o vadă în straiele acestea, ca să nu-l recunoască nimeni. Cum și alte multe și felurite drame, mai mari și mai mici, pe care le trăiește el de-aproape un an, ca să culmineze în lunile două din urmă, de când s'a întors în țară; toate plăzmuite pe măsură ce le istorisea și toate istorisite cu sfâșietor tremur în glas.

Coco Conduraky asculta și firește credea, căci de asta era Coco al lor dela Paris, cu arare îndoieli îndată risipite.

— O cunosc?... E blondă?.. E brună?... Micuță?... Inaltă?...

Stroe Vardaru îl privi cu mustrare. Taina nu-i aparținea numai lui. Până la nume și asemenea amănunte prea străvezii, mergeau toate spovedaniile. Coco surâse, netezindu-și mustecioara. Ce naiv, *le pauvre Vardá!* Nu-i era greu să le afle toate într'un târg cât batista din manșetă. Destul să ia la rând familiile care-au fost la Paris de-un an încoace și s'au întors pe la sfârșitul iernii. Păstră însă aceasta pentru sine și pentru mai târziu.

— Așa dar e din lumea noastră?..., îl mai iscodi, să se asigure, Coco. Și aci stau toate piedicile?... De aci, drama?

Răspunsul a fost numai un mut și nemângâiat suspin.

— Pricep acum și toată pornirea ta, pe protipendada cu blazon!... Vrăjmășia aceasta nedreaptă!... pricepu mai departe, Coco. Insă nu dispera!... Mai există și excepții. Când e la mijloc unul ca tine, nu se mai chiamă mezalianță. *Tiens!*... Mi se pare că și părintele tău are un fel de titlu... cam mic... dar se poate înălța... Ce anume?...

— Clucer!... Numai treti-clucer!... gemu Stroe Vardaru.

— Am să mă ocup eu cu asta. Imi dai voie?...

Stroe Vardaru nu se împotrivi. Dar atât de răpus și fără nădejde, încât Coco se simți dator să-l îmbărbăteze.

— *Voyons!* Pentru toate se află un leac, ascultă-mă pe mine, *vieux copain!* Ai să lupți și ai să birui. Vom lupta împreună... Merită!... Pasiune... iubire... viața în stil mare... Trăiești și tu însfârșit!... Bine că nu ești amestecat în haita zamparagiilor și conspiratorilor, cum mă temeam și cum m'ai lăsat să cred, ca un imbecil!...

— De!... Eu sunt de vină, Coco? Tu, cu născocelile și nălucelile tale.

— Atunci ar fi fost mai greu. Știi ce-i așteaptă? Vai și amar! Acum pot să-ți spun. Nu mai am teama că ai să dai goană cu ștafeta. *Ah, ah! on va rigoler!*... Secret și conspirație?... Dar totul se știe, *mon chou!*... Au să-i ia ca din oală. Revoluție?... O screm din April, ca ploaia aceasta, care tot vine și nu mai începe... Scremoluție, nu revoluție! *Pas élégant*, ca expresie. Poți însă să-i spui altfel? Merge mână în mână cu eleganța de mahala din cvitanțele lor: «un ghiudem și doi cârnați»! Haha!... Să nu râzi?...

— Ce mai e și aia?..., se miră, nevinovat foarte, Stroe Vardaru, pipăindu-și hârtiile păturite în buzunarul dela piept. Spune-mi și mie, să râd și eu, Coco!

— Limbaj cu cheie, ce să fie? O pușcă și două pistoale, cică... Nu-i bun pentru un complot de vodevil și operă bufă?... Mi-ai luat o piatră de pe inimă, că nu ești și tu în ciorba asta, *sacré Vardá!*... Să intri și tu la muștruluiala capitanului Costachi, cu metodele lui de sbir, cum au să pătimească onorabilii, în două-trei zile, nu mai departe!... Listele sunt gata... E pregătit și ordinul către Isprăvnicii, să înhațe uneltitorii care cutreeră ținuturile și să-i pună la răcoare. E pregătită și proclamația lui Vodă către țărani... Se vorbea chiar ieri, după masă, în salon la Alecachi Vilara... Era și consulul de față, era și beizadea...

— Iar o beizadea?... Ce beizadea nouă a mai ieșit, Coco?... Că-s pline toate drumurile Valahiei, cu beizadele de stână!

Coco pufni a râde.

— Adevărat!... Așa e că ajungi la părearea mea?... Beizadele de stână... Dar în cazul de față numai despre o singură persoană poate fi vorba... Prințul!... Cel care vine îndată după Vodă... Era el, Duhamel, marele vornic, aga Manu, la cafele. Marele Sfat, *quoi?*... Divan în toată regula... Am auzit cu urechile mele discuția... Listele sunt gata. Gata și căpcănile. Intârzie să intre în lucrare, numai pentru mici neînțelegeri de amănunte... Iar fiindcă e vorba de liste, ce-ți veni cu Bălcescu? Când m'ai luat cu el în răspăr, mi s'a dus și ultima îndoială...

— Dragă Coco, atunci te-am luat pe drept în răspăr. Pentru mine, Niculae Bălcescu, înseamnă ceiace reprezintă Roger de Beauvoir al tău, pentru tine... N'avem drept fiecare la adorațiile noastre?...

— Ce comparație!... *Zut à la fin!* Să-i lăsăm pe domnii cu revoluția în grija Agiei și a lui căpitan Costachi!... Mai aflu diseară ce-i mai paște...

Acum putem merge... Când ne mai vedem?... Am multe de spus, despre multe...

— Când vrei tu, Coco.

— Mâine?... Mâine, acasă la mine?

— Mâine. Ce oră?

— Dimineața nu, fiindcă dorm până la unsprezece. La patru după amiază? La o cafea...

— La patru după amiază.

— Cafea turcească sau după moda Parisului?

— Nu prea obișnuiesc nici de una, nici de alta... Dar cu o gazdă ca tine am să beau cu plăcere și una turcească și una după moda Parisului...

Gazda farselor și a poreclelor dela Paris, își privi prietenul cu duioșie. Nu-i venea să creadă că nu-l mai ia în unghii și în răspăr.

— Așa te vreau, *mon vieux!*... Vezi ce ușor ne-am înțelege noi?.... Mâine, n'avea nicio grijă. Iau măsuri să nu știe nimeni cine ești, de unde vii, ce e cu tine... Pentru mine, secretul e secret. Sfânt!... Poți să schimbi însă un costum mai simpatic... Ce naiba?... Imbracă-l pe al lui Ali-Baba!...

Și când mă gândesc că acum o jumătate de ceas, te plângeam fiindcă ți-ai ales o lume în care erau puțini sorți să ne mai întâlnim!

— Totuși ne-am întâlnit.

— Intâmplarea, *mon vieux!*... zâmbi recunoscător întâmplării Coco Conduraky, lăsându-și brațul prins de prietenul în straiu de șiac și îndreptându-se spre Podul Mogoșoaiei. A fost numai o simplă și norocoasă întâmplare! Ieșeam dela un zaraf al meu, coboram scara și grăbeam s'ajung la locul unde mi-am lăsat cabrioletul, când ne-am întâlnit... Altfel, crede-mă că nu bat ulițele acestea, și încă pe jos, să mă calce pe picioare toți... toți...

— Toți boii!..., îl ajută Stroe Vardaru să isprăvească.

— Incă tot nu mi-ai iertat-o?...

— Eu, da! Alălalt, dela Zalhana, părea mai neînduplecat pe chestia boilor.

— Dă-l dracului, nu-mi mai aduce aminte!... Mitocanul! O să le vie lor de hac, Căpitanul Costachi, să-i pună cu botul pe labe. Cu tine, a fost altceva!... Te-am lovit în piept și în loc să-mi cer scuze am fost grobian, fiindcă mă răcoream de necazul cu care am plecat dela cămătar. Alt soiu de individ! Alt soiu de canalie! Sinet de opt sute de galbeni la toamnă, pentru șase sute cincizeci primiți acum! *Mais je m'en fiche pas mal!* Este de unde ... Adică are să fie mai mult, la toamnă... Deocamdată, am intrat într'o serie neagră la cărți... Să-ți mai spun și de-ale mele, căci despre ale tale am vorbit destul... *Olala, mon vieux!*... Duminecă seara topenie, alaltăseară topenie, aseară topenie... Cinci sute de galbeni, oricum, nu se iau din drum... Iar datoriile de onoare se plătesc în 24 ore! Regulă sfântă. Lege. Nu încape tocmeală.

Ca să nu se arate nepăsător cu spovedaniile lui Coco, prietenul său Stroe Vardaru păru foarte neliniștit de această patimă nouă.

— Așa dar, joci și cărți, Coco?

— Joc! Ba încă sdravăn... *Cela t'étonne?* Ce poți face altceva aci? Când plouă, înnoți în mocirle până la gât; când nu plouă, mesteci și înghiți praf... Și ălora le arde de revoluție? Să nu-i frece gealații dela Agie, până ce-or scoate praf și pulbere din ei?

— Sigur, Coco! Mai încape vorbă...

— O bandă de derbedei și desculți!

— ...și zamparagii, Coco! Nu uita zamparagii...

— *Grâce à Dieu*, în două luni am încheiat-o cu Bucureștii! Tot au ele ceva bun, holerele și ciumele... Trei moșteniri, nu două, nu una, *sacré Stroé!* Trei: un unchiu și două mătușe, pe lângă ce mi-a rămas dela papa... Cum intru în stăpânirea lor, dau moșiile în arendă, pun pădurile în tăiere, închiriez rândurile de case. Imaginează-ți, *mon chou*, că se întind pe două uliți. Ca să mai am și grija focurilor! *Bref!* închiriez, arendez, vând. Sunt la tocmeală pentru două duzini de țigani, pe care vreau să-i vând...

— Cum Coco, vinzi țigani cu duzinele, ca nasturii?

— Pardon! Două duzini de familii, nu două duzini de indivizi. Aceasta ar face una cu alta, între o sută douăzeci, o sută treizeci de desculți.

— Și-i vinzi? Ii vinzi desculți, nu-i încalți?

— *T'es bête, mon ami!* Unii prețuiesc bune parale, nu râde! Bucătari, vizitii, doici, lăutari...

Numai să râdă, nu-i venea lui Stroe Vardaru. Dar înnăbușindu-și colcotul indignării scârbite din el, continuă pe-un ton de ușuratică și amicală zeflemire.

— Ce-au să spună maieștrii tăi dela Tortoni, când vor afla că la tine acasă, te îndeletnicești cu negoțul de oameni?

— Oameni! Pfui! Ce vrei să fac cu dânșii? Să-i car cu mine la Tortoni? Adică ar fi nostim! Mi-ai dat o idee...

— Eu?

— Dela întrebarea ta pornită. Opresc doi, trei, într'ales. Ofer cadou unul lui Roger de Beauvoir... Imi țin mie altul... Fac senzație la Paris. *Épatant, mon cher!* Nu vrei și tu, unul?

— Prea darnic și risipitor ești, Coco!

— Cadou de nuntă... Căci nunta va fi! Te asigur... Ți-l păstrez de pe acum...

— Păstrează-l pentru Roqueplan sau cum îl mai chiamă, să nu bagi dihonie la Tortoni, dela peșcheșurile tale din Valahia noastră.

— *Ça c'est vrai!* Nu-l uit nici pe dânsul. Aveam unul grozav pentru el, păcat că l-am pierdut la cărți luna trecută, cu alții vreo opt... In fine, încheiu cu toate, case, mori, moșii, țigani; pe urmă, adio și n'am cuvinte!... Părăsesc *pour toujours*, scumpa voastră Valahie... *Quel affreux pays!*... Ah! după un an de lipsă, am să-mi răzbun pe toate câte le-am îndurat și le îndur

aci... Visez și noaptea cântăreții de pe străzile Parisului, romanțele, duetele care te trezesc dimineața în curte. Ții minte, *vieux copain?*...

Coco Conduraky înălță ochii la cerul înnorat, răsucind bastonul morișcă între degetele înmănușate și fredonând:

Il pleut, il pleut, bergère,
Et ron, et ron, petit patapon!

La capătul uliței, colț cu Podul Mogoșoaiei, aștepta cabrioleta galbenă, cu roțile roșii și armăsarul rotat. Mai aștepta și un țigănuș, o mustră din izvodul celor două duzini de familii cliromonisite și scoase la vânzare. Puiul de rob din Valahia, păzea echipajul în costum de groom după ultima modă a bulevardelor pariziene.

Avea tot ce-i trebue: livrea, galoane, nasturi aurițí, fireturi. Numai că era desculț.

— Bine, boule!... Ce ți-am spus? Desculț te-am lăsat?

— Indatha mare, Măria-Ta, acu me 'ncalț, ca me stringeau cipicii, Stăpâne!

Vreme ce țigănușul se muncea amarnic, cu amarnice strâmbături de durere, să-și bage picioarele în botforii de lac, Coco apelă la mărturia prietenului, care mai văzuse și altă lume.

— N'aveam dreptate? *Quel affreux pays!*... Țară de desculți. Și ăștia mai vor libertate! Libertatea să umble desculți.

Apoi, ca să-și aline privirea, întoarse ochii dela schimonoselile desculțului, la sclipitorul echipagiu.

— Ei, ce zici? Este ori nu este? Știe el ori nu, Coco al tău, să le facă toate în stil mare?... I-ar sta lui mai bine *aux Champs-Elysée*, decât pe Podul Mogoșoaiei; dar răbdare!... Va veni și aceasta. Și tu ai să vii după mine, în călătorie de nuntă. Pun capul!... Acum la revedere, *mon vieux!* Nu uita... Mâine la patru...

Se avântă sus și apucă hățurile în mână. Atinse crupa calului cu șfichiul cravașei, iar cabrioleta svâcni în trap hurducat pe desciolănatele bârne.

Clempăneau roțile în hopuri. Clempăneau arcurile. Clempănea țigănușul în livrea, pe scaunul cocoțat din spate. Și mai cumplit clempănea încă stăpânul, cu tot cu burlanul țilindrului înalt, oricât se ținea el de țapăn: *et ron, et ron, petit patapon! et ron, et ron, et ron...*

Spăimântat, să nu-l calce, a sărit din loc într'o parte, un arhon burduhănos și bărbos, cu șlic și giubea, gata să se urce în butca-i străveche. Bodogănea și amenința cu ciubucul. Ișlicul se rostogolea de-a-dura la vale, ca un uriaș dovleac turcesc.

Coco trecu triumfal înainte, râzând și salutând cu cravașa din goana prin săltatele hârtoape: *et ron, et ron, et ron-ton-ton-petit-patapon*...

CEZAR PETRESCU

(va urma)

MAREA UMBRĂ

Cel care stă în păduri și ascultă
Cel care umblă prin râpele galbene
Cel care dealurile verzi le încalecă
Pe șei uriașe în galopul pământului,
Cel care umbră e — din trecut —
Și umbra lui e înaltă și multă.
Vede timpul pe trecerea vântului
Sub cerul veacului ce-și urcă pologul
Cu mantie vânătă umbrind topologul, —
Se 'ntoarce, vede valea și casa,
Crescând foișorul ce l-a vrut Serdăreasa.
El vede plecând din raiul pierdut
Pe cei ce trădară și l-au vândut
Urmașii, mărunții, zarafii și famenii
Ținând sub harapnic și cheie sate de oameni.

Sub cerul veacului ce-și schimbase pologul
Plecau cele din urmă dâre de sânge
Inroșind Topologul.

Se îndreptau din șale muncitorii cu sapa
Privind pe sub streașina palmei cu noduri
Cum se ducea tributul de sânge cu apa;
Uriași crăcănați peste ape
Țineau Topologul sub poduri.

In vremea Bălcescului pluteau peste ei boierii stoluri de uli
Creerul lor dormea sub căciuli
Și inima lor împietrea sub cojoace.
Dar el privea peste sate sărace,
El asculta cum gemeau prin păduri

Veacuri de juguri, veacuri de guri
Veacuri de palme noduroase crăpate
Apăsând buze arse
Piepturi oftate,
Fălci trase în funduri sub pleoapele stoarse,
El îi vedea din drepturile lor smulși, mulși
Cum mulg cioporul la strungă oierii
Storcându-i de trudă, de viață, boierii;
Atunci a strigat că pretutindeni boierii sunt uli
A trezit mințile de sub căciuli
Și inimile împietrite sub cojoace;
Pe culmi au prins flăcări să joace
Și au pornit să crească între sate
Păduri de coase clătinate 'n palmele crăpate
Și svonul s'a dus în iureș și sfoară
Și murmurul greu a crescut peste țară.

De-atunci e un veac.
Umbrele celor care gemeau prin păduri
Urcându-și pe umeri veacuri de juguri
Lângă vite, pre ogoare, la pluguri,
Pe brazda boierilor ținând pleoapele arse,
Cei din râpele galbene
Văd rosturile noui, dreptățile întoarse.

De-atunci e un veac
Sfârșitul acestuia 'mbracă în straie de lună pe omul sărac
Și oblojește soarele cu aur palmele crăpate.
Trec oameni albi pe brazda lor de lege nouă, printre sate.

Cel care stă prin păduri și ascultă
Cel care trece prin râpele galbene
Cel care dealurile verzi le încalecă
Pe șeaua veacului în galopul nemișcat al pământului,
Cel care umbră e — din trecut —
Și umbra lui e înaltă și multă
Sub cerul veacului ce-și schimbase pologul, —
Cu mantie vânătă umbrind Topologul
Trece, se 'ntoarce, vede valea și casa
Crescând foișorul ce l-a vrut Serdăreasa
Și sub pădure trunchiul frasinului uriaș din care a crescut
Alt trunchi vânjos și tânăr

Drept către cer, vijelios mișcat când vântul bate,
Cum se înalță milioanele de frasini vii către dreptate,

Milioanele de oameni ai muncii,
Trunchiuri tari, inimi ca pruncii,
Pădure de inimi și fapte-a crescut,
Sub marea umbră privind din trecut.

RADU BOUREANU

N. BĂLCESCU

ACTUL I

TABLOUL II

La închisoarea dela dejurstfă, la Gorgani. O odaie goală, cu pereții murdari, întunecoasă, căci nu are decât un fel de ferestruică sus, cu gratii. Un pat de scânduri, fără alt așternut decât o perină soldățească umplută cu paie. Pe un scaun un sfeșnic de pământ cu o lumânare de seu, lângă el un ceaslov și o cană cu apă. Este o după amiază geroasă de iarnă. La fereastră pâlpâie mereu o lumină roșie, întunecată.

Nicolae Bălcescu, slăbit, neras, cu o manta veche soldățească, ruptă, pe el, își încălzește mâinile, pe pat, recitând versuri franțuzești. In stânga, afară din odaie, masa cu cărți a eruditului istoric.

SCENA I

ERUDITUL ISTORIC și BĂLCESCU

ERUDITUL ISTORIC *(așezat la măsuța lui, încărcată cu cărți, așteaptă cu iritație profesorală, să se facă liniște deplină, înainte de a-și începe expunerea critică. Își mângâie ușor bărbuța, întoarce, într'o ultimă consultare, două file în manuscrisul piesei, își ridică ochelari pieziș și pe urmă începe)*

Trebue să vă previn, ca să-mi fac datoria, că am aceleași categorice rezerve asupra valabilității istorice a tabloului care urmează să se reprezinte în fața dumneavoastră, pe care le-am făcut și asupra tabloului precedent. Prea multă invenție pe bază minimă de fapte istorice. Desigur, decorul pe care îl vedeți, este întocmai cel descris de Ion Ghica, în povestirea din «Scrisorile» lui, despre vizita pe care i-a făcut-o lui N. Bălcescu, condamnat pentru «înaltă trădare» la trei ani temniță, și acum adus dela închisoarea Mărgineni, la dejurstfă. Referințele la procesul din 1841 sunt în genere exacte, cu atât mai mult cu cât nici noi nu știm mare lucru, căci interogatoriul dela instrucție

s'a pierdut și nu avem decât declarațiile complimentare din fața Inaltului Divan (vezi în privința asta E. Filiti, op. citat). Despre această epocă din viața lui N. Bălcescu, deși se găsesc și azi în viață câțiva descedenți ai familiei, prin fiicele fratelui său Barbu, nu știm aproape nimic. Nici măcar, exact, unde locuiau în București. Primele scrisori ale lui N. Bălcescu păstrate și cunoscute, sunt de mai târziu, din 1843. I-am atras atenția autorului asupra acestui fapt, dar d-sa mi-a răspuns cu tonul iritat pe care i-l cunoașteți, că totuși e probabil că familia lui Bălcescu locuia undeva în București, că Sevastița, a iubit probabil la șaptesprezece ani, fără să se excludă o cruntă desamăgire amoroasă pentru tot restul vieții, căci se știe că nu s'a măritat niciodată. In ceeace privește inspecția lui Lăcusteanu la închisoarea dejurstfei, cred că autorul acestei piese merge prea departe. In « Amintirile » sale, e drept că acesta spune că juca, în serile acelea, cărți la vornicul Grădișteanu, dar nu vorbește nicăieri despre această inspecție. Unde fac însă cele mai mari rezerve este în aluzia pe care o face autorul cu privire la faptul că Bălcescu ar fi fost lovit la instrucție de spătarul Costache Ghica. Aceasta este, după cum se știe, versiunea lui Vaillant, implicat și el în procesul dela 1841. I-am arătat autorului o scrisoare din 1844, adresată « Gazetei Transilvaniei » prin care N. Bălcescu tăgăduește și desminte că ar fi fost lovit. Autorul d-stră spune că are motive psihologice să nu ia notă de această desminţire.

Inainte de a da cuvântul interpreților, dați-mi voie să vă împărtășesc și d-voastră o nedumerire, pe care i-am comunicat-o autorului, întrebându-l de ce a simțit necesitatea acestor trei tablouri, dintr'o epocă atât de puțin cunoscută din viața eroului său, și care contrastează cu restul acestei drame, în care își impune o remarcabilă fidelitate istorică, bineînțeles cu unele momente de excepție pe care le vom semnala fără șovăire de altfel. Era cu atât mai îndreptățită întrebarea mea, cu cât întâmplările prezentate în aceste prime trei tablouri sunt lipsite de importanță istorică. Știu de altfel, și mi-a confirmat însuși autorul, că tocmai aceste trei tablouri au fost pentru d-sa cu mult mai greu de realizat decât tot restul dramei. Mi-a răspuns cu teoria necesității cadrului concret, real, pe care a formulat-o în postfața « Teatrului » său. Cu alte cuvinte, mi-a spus d-sa, este neapărat necesar ca un erou de dramă să fie înfățișat mai întâi cu rădăcinile sale istorice, înfipte în pământul din care își trage seva, oricât de lipsite de strălucire ar fi aceste rădăcini. Un erou care nu crește organic din plinul vieții colective, este o simplă fantoșă declamatorie, după cum un trunchi prezentat fără rădăcinile lui, în pământ, este un simplu stâlp uscat. De aci « visurile » și superstițiile bătrânei mame, de aci evocarea Bucureștilor. *(Eruditul istoric ridică indulgent și ironic din umeri).*

Ii las și aci toată răspunderea *(face semn că a terminat).*

NIC. BĂLCESCU *(de pe scenă venind puțin spre rampă)* Dă-mi voie stimate confrate din 1948, să-ți arăt tulburele sentiment pe care îl încerc, auzind vorbindu-se de mine ca de un personaj istoric. Mulțumesc. Și acum dă-mi voie să mă întorc la lecturile mele favorite și îngăduite.

(Incepe să recite)

Que vouliez-vous qu'il fît contre trois?
Qu'il mourût . . . !
Ou qu'un beau désespoir alors le secourût.
N'eût-il que d'un moment reculé sa défaite,
Rome eût été du moins un peu plus tard sujette;
Il eût avec honneur laissé mes cheveux gris . . .
Et c'était de sa vie un assez digne prix.
Il est de tout son sang comptable à sa patrie . . .

SCENA II

BĂLCESCU, MAIORUL LĂCUSTEANU, OFIȚERUL, UN SOLDAT

LĂCUSTEANU *(intră brusc, vrând să suprindă, împreună cu ofițerul de serviciu, cu un soldat cu arma, după el. Se oprește în loc mirat nepricepând nimic apoi întreabă)* Cartea, ce carte citeai? *(Aleargă și cercetează ceaslovul)* Acesta-i un ceaslov, citeai o carte franțuzească.

BĂLCESCU *(s'a ridicat milităreşte în picioare dar nu înțelege nimic)* Nu citeam nici o carte . . .

LĂCUSTEANU *(mânios)* Unde ai ascuns-o? Am ascultat la uşe un sfert de oră *(către soldat)* Caută pe sub pat . . . *(către ofițer)* Porunca-i poruncă. Condamnatului nu-i este permis să aibă, afară de ceaslov, nici cărți, nici hârtie, nici un obiect propriu al lui, în celulă . . . Nimic . . .

BĂLCESCU *(îndârjit amar)* Domnule Maior, nu mai căutați pe sub pat. Nu e acolo cartea . . .

LĂCUSTEANU *(energic)* Atunci dă-o numai decât . . . Unde e?

BĂLCESCU *(cu un respect ironic)* E în cap . . . Am aici aproape cincizeci de volume, românești, franțuzești, latinești, grecești și nemțești *(cu tâlc)* re-ci-tesc în fiece zi câte una . . . Astea, nu mi le puteți confisca . . . Și recitirea, nu o puteți împiedica . . .

LĂCUSTEANU *(strigă)* Fostul iuncăr Bălcescu! Nu-ți dai seama că ești osândit pentru înaltă trădare? *(disprețuitor)* Că dacă nu erai minor și nu ai fi avut protecție, nu scăpai numai cu trei ani? *(sarcastic, către ofițer)* Dumnealui a vrut să răstoarne pe Vodă . . . Să facă republică . . . să ne ridice în cap pe țărani . . . *(iar către Bălcescu)* La ce-ți folosește atâta minte, dacă ți-ai sdrobit cariera și dacă ai ajuns în halul în care te găsești? Și încă să fii mulțumit că ești aici la dejurstfă. Șeful complotului, canalia de Mitiță Filipescu este de doi ani la Snagov, cu picioarele în apă. Ii cade carnea de pe ele, putrezită. Nu mai are nici un dinte și-i aproape orb. L-am văzut luna trecută . . .

BĂLCESCU *(se cutremură, se sprijină de perete, ca într'o șoaptă)* Căminarul Filipescu? Era singurul dintre toți care n'a dat vina pe ceilalți, care n'a fost laș.

LĂCUSTEANU Așa pătimesc ticăloșii care strică țara ... care răsvrătesc poporul ... L-am întâlnit acum câțiva ani la Vadul Rău ... Așa-i, că erai și dumneata ... Vă aduceți aminte că v'am spus: « Băgați-vă mințile'n cap, că o să putreziți în ocnă ». Uite, că am avut dreptate ... *(Se încheie mai bine la dulamă)*

BĂLCESCU *(plânge încet gândindu-se la Filipescu)* Singurul ...

LĂCUSTEANU Cum este cu putință ca un ostaș să se răsvrătească ... împotriva domnului său, căruia i-a jurat credință? In locul spătarului Ghica, eu nu-ți trăgeam palme cum a făcut el — la urma urmelor ești fiu de boier — Eu vâram sabia în dumneata și te lăsam mort pe loc ...

BĂLCESCU *(îl privește mut și cu înțeles, apoi îi spune liniștit, dar din adâncul ființei lui)* Un înger a murit în mine când am simțit pe obraji palmele spătarului Ghica... *(după ce tace câteva clipe, leagă cu tâlc)* ... Și s'a născut un om ...

LĂCUSTEANU Ce te-a făcut pe dumneata să te faci iuncăr? Dece ai vrut să devii ofițer, dacă nu iubești armata? ... dacă nu-i cinstești uniforma?

BĂLCESCU *(zâmbește amar pentru sine însuși, apoi îi spune apăsat, silabisind parcă ideia)* Una din cele cincizeci de cărți din biblioteca memoriei mele ... este o lucrare proprie a mea. Se numește « Puterea armată la Români ». Am gândit-o în temniță la Mărgineni, frază cu frază. E întreagă aici. Nu așteaptă decât să fie așternută pe hârtie ... Sunt acolo și campaniile oștirilor românești, câte au fost, dela întemeierea Principatelor ... *(cu tâlc, arătând)* Dar uniforma asta nu-mi place ... Nici, cine o comandă ...

LĂCUSTEANU *(impulsiv, vrea să scoată sabia)* Nemernicule ......

OFIȚERUL *(intervenind)* Domnule Maior ... Nu uitați că e prizonier și e desarmat ...

LĂCUSTEANU *(își înghite mânia)* Să stai cu ochii pe bestia asta ... *(se uită la ceas)* Eu am terminat inspecția ... Polcovnicul s'a speriat degeaba ... Nu cred că focul o să se'ntindă până aici. Cine știe cum s'au aprins, la distanța asta, acareturile Ghiculeștilor ... Dacă totuși crezi că e necesar să evacuăm deținuții, să știi că o roată din batalionul meu este consemnată în cazarmă ... Pe mine mă găsești la vornicul Grădișteanu ... *(arată jocul de cărți cu un gest lămuritor)* Facem o partidă de whist. Sunt toată noaptea acolo *(înainte de a ieși, amenință pe Bălcescu)* N'o să mai ai prilejul să urzești revoluții ... *(ies cei trei)*

OFIȚERUL *(intră din nou)* Domnule Bălcescu, am o rugăminte *(șovăie râzând)* Uite, mâine seară, este o soare masche, la Momolo ... Vine cu părinții ei și o demoazelă din protipendadă care se crede că este singura ființă din București care știe englezește ... Și vreau să-i spun câteva cuvinte englezești ca s'o fac curioasă.

BĂLCESCU *(molatec)* Numai câteva cuvinte? Și dacă îți răspunde ceva, ce ai să te faci?

OFIȚERUL O să fiu sub mască. Tac și mă prefac că nu vreau să vorbesc mai mult, ca să nu mă trădez. *(Râde șiret)* Dar scrie-mi-le în pronunțarea românească *(Ii dă creion și hârtie)*

BĂLCESCU *(după un timp, îi scrie ceva)* Spune-mi versurile acestea. Sunt din Hamlet:

OFIȚERUL *(citește)* « Tu e nanri go... end cuieli tu. Faruel... ».

BĂLCESCU *(surâzndă)* Dacă nu se poate mai bine, fie și așa.

SCENA III

BĂLCESCU, OFIȚERUL, TIȚA ... SERGENTUL DE SERVICIU

Un sergent de serviciu deschide ușa și o lasă să treacă pe Tița Bălcescu. E îmbrăcată în costumul epocei. Are pe braț un coș cu alimente.

SERGENTUL *(către ofițer)* Să trăiți ... dumneaei e sora deținutului. Are învoire cu trei semnături, dela vornicie, dela agie și dela spătărie, să-l viziteze.

OFIȚERUL Foarte bine, băete ... Poți să te duci ...

SERGENTUL *(șovăind)* Păi să vedeți ... N'am văzut ce e în coș ... Dar scrie în învoire că poate să aducă și de-ale mâncării ...

OFIȚERUL Lasă în grija mea, poți să te duci ... *(Sergentul iese, el se întoarce către fată)* Cred că nu aveți nici arme de foc și nici vreun pumnal în coș? *(o salută. Ea nu are aerul să asculte și să vadă, căci se uită încremenită, mută la Bălcescu, i-a căzut manșonul din mâni, a lăsat și coșul jos)* Atunci vă las. *(salută iar și iese)*.

TIȚA *(se asvârle de gâtul fratelui ei)* Nicule ... Nicule *(gângăvit după câtva timp)* Din ziua sfântului Simeon, de-aproape un an, nu te-am văzut ... *(amintindu-și)*. Am așteptat atunci toată ziua în ploaie la mânăstire la Mărgineni, până ne-au lăsat să te vedem.

BĂLCESCU *(o privește bucuros, dar întreabă cu oarecare neliniște)* Mama ...?

TIȚA E bine, sunt bine cu toții ... Și Maria, și Costache și Barbu ...

BĂLCESCU *(neliniștit)* Tița, ce e cu mama?

TIȚA Nicule, o știi, cu ale ei ... Este sănătoasă ... A vrut ea anume să viu eu de data asta ... Cum te cunoaște de bine ... *(caută într'un buzunar și găsește o scrisoare)* « Lăsați-mă să-i scriu că dacă Nicu nu m'o vedea și n'o vedea scrisul meu, se sperie »

BĂLCESCU *(parcurge lacom paginile în timp ce Tița îl contemplă copilărește, apoi constată înduioșat)* Chirilice ... Tot nu vrea să audă de alfabetul nou?

TIȚA Dacă te uiți cu luare aminte afară de « *a* » mai vezi și un « *m* » latin ... S'a canonit câteva zile, cu ochelarii pe nas și pe urmă s'a lipsit și mi-a svârlit tăblița, că eu o învățam.

BĂLCESCU *(parcurge grăbit nervos scrisoarea)* Nu o pot ceti acum ... Sunt bolnav de nerăbdare ... Mi-e teamă că n'o să putem vorbi tot ... E puțin cam târziu ...

TIȚA *(face un gest, cu seriozitate copilărească)* Ce-am pățit. Dela 10 am plecat de-acasă, și abia acum am ajuns ... Toate ulițile sunt oprite de soldați. Arde de două zile în Lipscani ...

BĂLCESCU Ard iar Lipscanii? Ard iar Bucureștii?

TIȚA Nu, că acum s'a aprins dinspre capătul ăsta dinspre hanul Șerban Vodă, și vântul a bătut în partea ceastălaltă. Focul a trecut peste podul Mogoșoaiei, la Racovițești, de acolo s'au aprins niște acareturi la Corbeni, și a răbufnit în Brezoianu. Prin toate curțile stau maldăre de boarfe și de calabalâc ... Sunt toate tulumbele pe ulițele vecine, dar nu ajunge ... Polițaiul a scos multă prostime cu gârbaciul, și s'au făcut vreo zece lanțuri de-alungul ulițelor, spre gârla Dâmboviței de trec gălețile dela om la om ... *(copilărește)* O fi vreo sută de găleți pe fiece uliță. Sunt prinși trecătorii cu arcanu! Că mulți fug ... Sunt uzi de apă. Și le degeră mâinile ... Au vrut să mă ia și pe mine. Noroc de logofătul Băloiu: Nu vedeți că e boieroaică ... fata serdăresii Bălceasca ... doftorița? El m'a adus printre soldați și ceauși.

BĂLCESCU Dar cum de ați obținut învoirea asta? Aici, dela fuga lui Vodă, toți parcă își fac de cap. Au devenit mai răi și mai neînțelegători ... Le e mereu frică de o evadare laolaltă.

TIȚA Tot biata coana Luxița Florescu. Două săptămâni a bătut la toate ușile. I-a spus marelui Vornic la o sindrofie dela obraz că știe că ești ținut în sdrențe pe gerul ăsta, că ești nemâncat cu zilele ... Că acum e la putere el, și va cădea blestemul pe capul lui, dacă se va întâmpla o nenorocire ...

BĂLCESCU Biata coana Luxița ...

TIȚA Nicule, femeia aceasta e un înger pentru tine ... Dar mai mult n'a putut face, *(desface coșul, însă înainte de a începe să scoată, descoperă parcă îngrozită patul fără așternut, cu scândurile goale)* Nicule, nu ai așternut, nu te învelești cu nimic?

BĂLCESCU Mantaua. Ține destul de cald *(încurcat)* Parcă tot e mai bine aici ca la Mărgineni ... De altfel nu sunt adus decât pentru cercetări ... O să mă ducă înapoi acolo.

TIȚA *(ca o destăinuire)* A fost doar o vorbă, tot coana Luxița a vegheat.

BĂLCESCU Este și ea dintre ai noștri ... In casa ei ne întâlneam.

TIȚA *(scoate din coș)* Uite, două rânduri de primeneli, ciorapii ăștia de lână, un cojocel ... tot sunt bune pe gerul ăsta.

BĂLCESCU *(mințind)* Lăsați și voi, că nu e atât de rău, un bărbat poate să îndure ușor asemenea nimicuri ... Nu vă mai faceți idei ... Ce vrei? Inchisoare.

TIȚA *(scoate iar)* Niște baclavale, le-am făcut noi pe furiș, că suntem în postul Paștilor și mama s'ar supăra dacă ar ști. Ea îți trimite halva cu alune, caramele, migdale.

BĂLCESCU *(surâde înduioșat când vede castronul mare de supă)* Și orez cu lapte? Tot copil mă crede.

TIȚA Cum o să fie cu lapte? Dacă suntem în postul mare? E cu tahân ... Știe că îți place tot atât de mult... Niște șuncă, s'o păstrezi până trece postul, iar ăștia sunt posmagi de făină albă să-i ai pentru multă vreme. Ii înmoi în apă ...

BĂLCESCU *(neliniștit, bănuitor)* Tița, spune-mi adevărul ... de ce n'a venit mama? De ce te-a trimes pe tine? Mă bucur nespus că te văd Tița, dar n'aș vrea ca tu să fii aici în locul mamii. *(Cu teamă)* Dacă ar fi sănătoasă n'ar lăsa pe nimeni în locul ei.

TIȚA *(tulburată)* Nicule, am să te lămuresc ... *(șovăie)* Am să te lămuresc *(caută să iasă din încurcătură)* Știi, când a fost mama astă toamnă la tine ... ai refuzat să iscălești cererea de iertare... lui Vodă.

BĂLCESCU *(se întunecă, se crispează)* Nu se putea altfel, Tița *(lasă capul în piept)* și așa m'am simțit destul de prost când m'am gândit că la judecată ați făcut fel de fel de intervenții pentru mine ... De m'ați făcut să-mi pierd și eu capul ... De când sunt închis mi-e rușine de ce am spus acolo ... *(pe gânduri)* Și ceilalți toți au fost netrebnici ... Toți au dat rușinos înapoi ... Au aruncat vina unul pe altul ... Numai Mitiță Filipescu a stat drept și a lăsat să cadă pe el totul ... Acum îi putrezesc picioarele în apă la Snagov *(după un timp, tot cu vocea șoptită, ca mai sus)* E supărată mama?

TIȚA Nicule, nu trebuia să refuzi să iscălești cererea de iertare. De atunci mama parcă este bolnavă ... Alergase biata de ea un an de zile ... Bătuse la toate ușile, care au rămas câinește închise. De sfântul Alexandru, coana Luxița isbutise s'o înduplece pe bunica ei, pe țața Anica Florescu, să meargă la fratele ei, la Vodă Alecu Ghica. A stăruit o jumătate de ceas bătrâna, i-a cerut să facă asta de ziua numelui lui și până în cele din urmă Vodă s'a înmuiat. A spus să se facă formele, să faci cererea de iertare și să i-o aducă până într'o săptămână, coana Luxița ... Biata mama a crezut că înebunește de bucurie. N'a mai dormit până a ajuns la tine ... Și când colo, tu nici n'ai vrut să auzi de o cerere de iertare.

BĂLCESCU *(vibrând îndurerat)* Soră, mi se sfâșie inima când mă gândesc la suferințele pe care le-am cășunat bietei noastre mame ... Imi dau seama că ea nu mă poate înțelege ... Dar tu, tu trebuie să înțelegi că nu puteam să mă înjosesc până într'atât încât să cer iertare acelui despot care semnase cu lașitate porunca primită pentru condamnarea noastră. Inchisoarea mi-a deschis ochii ... Ochii dinăuntru. Azi cred că dacă nu există și fapte imposibile pentru demnitatea omenească, atunci cuvântul om trebuie înlocuit ...

TIȚA *(rămasă pe gânduri turburată)* Nicule ...

BĂLCESCU *(interpretând tulburarea ei)* Vezi că mă'nțelegi? Tu îmi ești mai aproape decât orice altă ființă pe pământ ... Mama e o sfântă, soră dragă, dar e din alte vremuri, a uitat de când era tânără. Acum nu cunoaște decât necazurile de familie ... E supărată pe mine și nu vrea să vie să mă mai vadă ...

TIȚA *(strigă speriată)* Taci ... taci ... Nu vorbi cu păcat ... Nu e supărată biata de ea *(cu gândul la făptura mamei)* Dacă i s'ar da voie

ar dormi la ușa ta, aci... Altul este motivul pentru care m'a trimis pe mine...

BĂLCESCU *(nedumerit)* Nu înțeleg nimic... *(fixează asupra ei o privire întrebătoare)*

TIȚA *(șovăie îndelung, nu știe cum să-l lămurească, e stânjenită)* Mi-e greu...

BĂLCESCU *(tot mai nedumerit căutând să descifreze tăcerea ei prelungită, încurcată)* Spune-mi...

TIȚA *(mereu încurcată, dar fără să facă o dramă din asta, dimpotrivă zâmbește înduioșată)* Vezi, Nicule, e foarte greu de spus... Tu nu crezi în anumite lucruri... Și mi-e greu să-ți spun...

BĂLCESCU *(nervos)* Spune, spune Tița... *(tușește și, neliniștit, explică)* Am răcit de aseară...

TIȚA *(zâmbește)* Uite, în noaptea de Crăciun mama a visat un vis...

BĂLCESCU *(lămurit, acum surâzând cu ironie înduioșată)* Tița, soră dragă, am ajuns la vise?

TIȚA *(convinsă parcă și ea)* O știi pe mama cu visele ei... Zice că i-a apărut în vis Maica Domnului și i-a spus: «Zinco, să se ducă fata ta cea mai mică, să-l aducă pe frate-său acasă». S'a trezit numaidecât și de atunci nu mai are liniște. *(încurcată)* Și coana Luxița crede că va fi mult mai ușor, acum cu Vodă Bibescu, pentru iertarea ta... De aceea m'au trimes pe mine, spunând că sunt sigure că eu te voi îndupleca să semnezi cererea... De-asta n'a venit mama. «Du-te fetița mea tu, că ești suflet de copil... Ai har dela Maica Domnului... Ai să-l îndupleci... Ție nu-ți poate spune nu... Du-i și sfânta iconiță... Să-l păzească până se înapoiază iertarea...»

BĂLCESCU Ce copilărie, cu visele astea... Tița dragă, m'ai liniștit *(o îmbrățișează)*. Dar tu nu crezi în astfel de basme? Tu știi bine că nu-mi poți cere să mă umilesc până într'atât... Nu e așa? Nu pot să-i cer lui Vodă să mă erte... *(Așteaptă răspunsul ei îndelung)*

TIȚA *(tace îndelung, cu oarecare încăpățânare, apoi scoate din manșon o cerere gata scrisă)* Nicule, acum e alt domn, nu mai e acel care te-a condamnat *(arată cererea invitându-l să semneze)*.

BĂLCESCU *(uimit)* Cum, și tu îmi ceri asta? *(tușește iar)*

TIȚA *(desarmată, parcă învinsă)* Ai suferit prea mult, am suferit cu toții prea mult... te imploră mama, frații... și noi, amândouă surorile *(a scos din coș și o călimară mică și o pană)*

BĂLCESCU *(luat parcă prea repede nu știe, ce să facă)* Dar...

TIȚA *(încurajată de încurcătura lui, a îngenunchiat lângă pat și cu tocul în mână îl trage și pe el lângă ea)* Trebuie să iscălești... *(cererea e desfăcută pe pat, ei sunt în genunchi unul alături de celălalt)*.

BĂLCESCU *(așa cum stă în genunchi, cu un soi de voce absentă, dând impresia că va iscăli, sugestionat de ea, citește)* «Înălțate Stăpâne, cu fierbinte rugă de îndurare, cad în genunchi la picioarele Măriei Tale, cerând... *(se măsoară uimit cum stă în genunchi și dintr'odată se ridică plin de silă, înfiorat de ceeace i se cere)* Nici un despot nu mă va avea vreodată în genunchi la picioarele lui... Mai bine îmi petrec toată viața în ocnă...

TIȚA *(s'a ridicat și ea încremenită)* Dar, Nicule știi bine că așa se scrie... este doar cum să spun... o regulă... Nu înseamnă că ești în genunchi înaintea nimănui...

BĂLCESCU *(hotărît)* Nu pot ruga nimic pe un despot... Ii urăsc pe toți... Nu se poate ca adevărul, dreptatea, fericirea popoarelor, să depindă de un singur om, ori care ar fi el *(tușește și, încurcat, se explică)* Am răcit azi noapte...

TIȚA *(îndurerată, cu privirea vagă ascultă pe gânduri)* Fericirea popoarelor? Până la fericirea popoarelor este fericirea noastră, a familiei noastre nimicite *(începe să plângă încet de tot)*.

BĂLCESCU Mi se rupe inima soră dragă, dar înțelege că nu pot să fac altfel.

TIȚA *(revenind la atac)* Pentru o întorsătură de condeiu? Cum poți să dai insemnătate unui asemenea nimic? Erai gata să iscălești...

BĂLCESCU *(este foarte îndurerat, parcă se lasă iar convins, șovăie)*

TIȚA Voi cere ofițerului altă hârtie și vei scrie tu cum vei voi, ce vei voi, numai să fie acolo o cerere a ta de iertare. Spune, da... *(așteaptă, ia tăcerea lui drept aprobare și se îndreaptă spre ușă, apoi din prag spune unui soldat care nu se vede)* Dumneata, văd că nu ești de pază, ești liber, chiamă te rog pe domnul ofițer până aici *(închide ușa și ia recunoscătoare mâna fratelui)*.

BĂLCESCU *(gândește, sfâșiat)* Mitiță Filipescu putrezește cu picioarele în apă...

TIȚA Care ar fi folosul dacă te-ai prăpădi și tu?

BĂLCESCU *(după ce a stat mult adâncit în gânduri, vorbește liniștit, hotărît)* Ascultă Tița, oamenii aceia, tovarășii mei, nu m-au întrebat întotdeauna ce gândesc și eu, și asta mă înfurie și azi când îmi amintesc. Au luat hotărîri fără mine, fără să mă întrebe. M'au socotit desigur fără însemnătate, poate copil. Dar condamnarea — acum îmi dau seama — ne-a legat pe toți într'un snop și soarta lor a devenit soarta mea. Nu pot părăsi singur temnița...

Urmează un lung răstimp de tăcere încărcată. Tița pare și ea învinsă, abătută.

TIȚA *(merge și scoate o mică icoană din coș, învăluită cu grijă într'un ștergar, o privește lung, desarmată, clătinând din cap, ridică din umeri neștiind ce să mai spuie)* E prea încăpățânat, Maică prea curată...

SCENA IV

ACEEAȘI, OFIȚERUL

OFIȚERUL *(intrând în atmosfera aceasta de descurajare)* M'ați chemat, stimată demoazelă?

TIȚA *(puțin surprinsă, găsind pe loc o soluție, căci nu mai vrea să spuie de ce-l chemase)* Da... Da... Domnule ofițer, este voie să pun în perete iconița asta?

OFIȚERUL Ceasloave și icoane câte vreți... Pături și cărți de citit n'are voie să primească. *(din prag)* Stane, adu un cuiu și o piatră de bătut...

(observă un cuiu) Nu, nu e nevoie . . . Uite aveți aici un cuiu, în perete. E cam mic dar cred că e deajuns.

TIȚA *(găsind cuiul, pune icoana)* Da, e deajuns . . .

OFIȚERUL *(după un timp, încurcat)* Stimată demoazelă, îmi permiteți să vă pun o întrebare . . . Nu sunteți d-voastră logodită cu camaradul meu, adică fostul meu camarad, căci acum este mutat la Craiova, lieutenantul Oprea Nedelescu?

TIȚA *(profund turburată, surprinsă)* Da . . . da.

OFIȚERUL *(explicându-se)* Pe la Sf. Dumitru eram, într'o seară la teatru, la Momolo la trupa Franceză, cu doi camarazi de batalion, și într'o loje era Oprea Nedelescu, împreună cu d-voastră, cu o altă domnișoară și o cucoană mai în vârstă . . . Unul din camarazi a spus: « Iată pe Nedelescu cu logodnica lui, aceea mai tânără. V'am salutat și ne-ați răspuns amândoi . . .

TIȚA *(foarte încurcată)* Da . . . Da . . . Eu eram . . . Suntem logodiți . . . Așteptăm să fie din nou mutat în București . . . A trebuit să amânăm nunta . . .

OFIȚERUL *(cu o simpatică galanterie)* Am pierdut ocazia de a fi o pază de onoare.

TIȚA *(uimită)* Ar fi fost învoit fratele meu să asiste?

OFIȚERUL Nu, vroiam să spun, o pază de onoare pentru mire, camaradul nostru. Dar cine știe, poate că, luat pe răspunderea noastră, dându-și cuvântul de onoare că nu fuge, ar fi putut fi prezent în biserică pentru două trei ore, chiar și prizonierul nostru.

TIȚA *(exaltată, și cu o nădejde nebună)* Domnule lieutenant, ar fi posibil un asemenea lucru? Ar putea merge sub paza dumitale o oră în oraș?

OFIȚERUL *(puțin speriat)* Nu . . . nu . . . Asemenea faptă ar fi cu neputință fără o aprobare de sus . . .

TIȚA *(caldă, cu o nădejde care imploră)* Domnule ofițer, haide cu Nicu un ceas astă seară la noi acasă . . . Să-l vadă mama în casa ei din nou, fie și câteva clipe. Uite a răcit . . . Să se'ncălzească și el cu un ceai fierbinte . . . lângă sobă . . . Un ceas măcar . . . Tușește mereu. *(îndurerată)* Și avea o sănătate de fier . . .

OFIȚERUL *(puțin îngrozit, dar nu lipsit de curtoazie)* Nu . . . Nu. Este o nebunie ceeace vă trece prin cap. *(merge de-andaratelea spre ușă, face un gest că-i pare rău și iese)*

SCENA V

BĂLCESCU, TIȚA

BĂLCESCU *(vine frățește spre Tița, care este nervoasă, îndurerată)* Poate că era mai bine să faceți nunta în toamnă și să nu mai așteptați ca să fie mutat logodnicul tău, din nou în București . . . Te-ai fi dus la casa ta cu el, acolo la Craiova . . .

TIȚA *(pe care această discuție despre logodnă o exasperează)* Nu se putea Nicule, era greu . . .

BĂLCESCU Dece? Era vorba de fericirea ta . . . Știu cât de mult țineai să se facă această nuntă . . . Cu câtă nerăbdare așteptai să te vezi la casa ta . . . Mi-a spus mama atunci când a fost aici . . . Era și ea nespus de fericită . . . Spunea că de îndată ce se termină culesul, faceți nunta la Bălcești, la conac. *(așteaptă o lămurire dela ea)*.

TIȚA *(tace îndelung, umilită de această încurcătură, pe urmă cu o concentrată gravitate)* A rupt el logodna *(și după un timp, cu un surâs amar)* când toată lumea știa că ne pregătim de nuntă . . . când ieșise cu noi la teatru și sindrofii ca logodnic . . .

BĂLCESCU Pentru numele lui Dumnezeu, a fost în stare să facă asta? *(clocotind)* Ar trebui pălmuit în stradă. Nu se compromite în modul acesta o fată de șaptesprezece ani . . . Scarlat, ce-a spus? Așa își apără reputația cumnatei lui? Trebuia să-i svârle sabia în mocirla podului, ca să-l silească să-i ceară el duelul . . . Cum a îndrăznit asta? . . . Cum ți-a spus-o? . . .

TIȚA *(iritată, vrând să ocolească parcă)* Tată-său i-a scris o scrisoare mamei . . .

BĂLCESCU Mă întreb ce motiv au invocat ca să strice o logodnă făcută cu preoți, când tocmai tată-său v'a schimbat inelele?

TIȚA *(ținându-se tare, totuși silabisind parcă pe gânduri)* Când e cineva de rea credință . . . poate găsi pretexte ușor. Eh, nu mai are nici o însemnătate... *(cu o voce murmurată, iritată)* Mi-e greu numai când mă întreabă lumea când se face nunta și eu trebuie să găsesc cuvinte . . . E greu . . . Parcă umblă râme pe mine . . . O să treacă și asta.

BĂLCESCU *(neliniștit, insistând)* Tița, ce motiv a invocat? Ce s'a întâmplat de-a fost el în stare de o asemenea îndrăzneală?

TIȚA *(vrând să ocolească)* Nicule, nu-ți mai bate capul atâta, că întâmplarea nu merită . . . Nimic, decât pretexte . . .

BĂLCESCU Singurătatea asta, zidul pe care îl pune închisoarea între tine și lume, neputința asta la care te reduce ca pe un sobol orb este mai rea decât foamea și frigul . . . *(ros de bănuiala să nu se fi întâmplat vreo nenorocire)* Soră dragă, sunt fratele tău, sunt în familia noastră prietenul tău cel de totdeauna, cel mai apropiat. Spune-mi ce s'a întâmplat . . . spune-mi tot . . .

TIȚA *(șovăie încă, apoi aproape în șoaptă, stânjenită)* Tată-său i-a scris mamei că-i pare rău, dar e nevoit să ceară deslegare pentru cuvântul dat. Că el — scria — nu poate admite ca fiul său să-și « brizeze cariera » căsătorindu-se cu mine. Un ofițer însurat cu sora unui *(șovăie)* osândit pentru înaltă trădare, pretinde el, își atrage dușmănia lui Vodă, capul oștirii . . . Că e mai bine pentru amândoi tinerii să se despartă înainte de nuntă, decât să se nenorocească unul pe altul . . .

BĂLCESCU *(îngrozit, năucit, abia găsind cuvintele, înțelege de ce a șovăit)* Din pricina asta? . . .

TIŢA *(grăbit, ca să nu lase răspunderea asupra lui)* Ţi-am spus, pretexte... N'au ştiut ce să mai scornească...

BĂLCESCU *(sdrobit, împovărat, se plimbă prin odaie, apoi vine la ea, îi ia mâinile)* Surioară dragă, ţi-am distrus şi ţie fericirea... *(îngândurat)* Dacă faptele noastre nu ar avea atâtea urmări neprevăzute!... *(rămâne nemişcat)*.

TIŢA *(îndurerată în revolta ei)* Taci... taci... Cum poţi vorbi cu păcat? Fericirea mea e să fii tu liber... să te vedem din nou acasă între noi... neameninţat de nici o primejdie...

BĂLCESCU *(i-a luat mâinile într'ale lui)* Surioară scumpă, niciodată nu voi putea îndrepta răul pe care ţi l-am făcut... Sunt un blestemat. Inegresc viaţa celor ce mă iubesc...

TIŢA *(dorind sincer ca el să nu se mustre)* Dece nu vrei să recunoşti că n'are nici o însemnătate? Acum, e puţin mai greu până ce scap de întrebările tuturor proştilor. *(şoptit)* Unele femei ca să mă umilească mă întreabă cu o prefăcută compătimire, îmi cer lămuriri... vor să-mi desfacă inima fâşie cu fâşie... Dar la toamnă când tot Bucureştii va şti, voiu scăpa de orice sâcâială *(a luat nervoasă, iar, manşonul de pe scaun)*.

BĂLCESCU Sunt vinovat şi pentrucă prin mine l-ai cunoscut. Eu ţi l-am adus, dela noi din batalion în viaţă... Mi-aduc aminte ce sfioasă erai şi cum fugeai când venea să mă ia deacasă... Mie mi-a vorbit întâiu acest nemernic... Mi-a spus că nu-şi mai vede nici un rost în viaţă, dacă nu-i vei fi soţie... I-am spus că eşti un copil că nu ai decât cincisprezece ani. Se fâsticea... Işi pierdea capul numai când îţi auzea numele...

TIŢA *(doborîtă de amintiri a rămas nemişcată, cuvintele lui cad în sufletul ei rar, ca pietricilele în apă, îi scapă încet manşonul din mână, nu-şi poate reţine lacrămile)*.

BĂLCESCU Când ai fost la întâiul tău bal la Curte şi ţi-a dat mama voie să dansezi cu el... toată lumea se uita la voi... Ţi-a vărsat la bufet, îngheţata pe rochie şi toată lumea a râs şi a spus că vă poartă noroc...

TIŢA *(tot mai palidă, cade parcă, apoi isbucneşte nemaiputându-se stăpâni)* Laş... laş... a fost un laş *(cade pe pat apoi ridică din palme o privire îndurerată, arată un obraz convulsiv)* Când a venit de Crăciun la Bucureşti, a spus la o petrecere, verişoarei noastre Caliopi pe când danţau, că şi-a dat seama la timp că nu mă iubeşte... că nu ar fi vrut să fim, amândoi nefericiţi *(face un pas ca să-şi ascundă durerea, dar iar revine)* A plecat din Bucureşti fără nici o lămurire, fără să-mi scrie un rând... *(zâmbeşte, istovită)*

BĂLCESCU *(uimit, abătut)* L-ai iubit...

TIŢA *(parcă nici nu aude deşi se privesc în ochi)* Inelul, l-a trimis tată-său în plic. *(copilăreşte, cu un zâmbet amar)* Şi spunea că şi-ar da viaţa pentru mine *(se răsuceşte de durere, ca o foaie care arde)*.

BĂLCESCU Dar dece nu şi-a dat seama de toate astea încă din timp, dinainte de logodnă, de când cu judecata?...

TIŢA *(se ridică)* Un poltron... Şi-a pierdut capul când s'a văzut mutat din Bucureşti.

BĂLCESCU Surioară, iartă-mă... A fost întâia ta iubire... Ar fi putut să fie frumos.

TIŢA *(istovită, murmurând)* Pune flori câte vrei... Le pui pe un mormânt... Ştiu acum ce este iubirea. In fundul fântânei ei nu este apă curată... este doar o mocirlă. Nu voi mai iubi niciodată.

BĂLCESCU *(înfiorat încearcă s'o mângâie)* Tiţa tu eşti doar un copil. Ai şaptesprezece ani...

TIŢA *(dintr'odată, voluntară, sălbatecă)* Niciodată *(rămâne cu privirea ţintită în pământ)*.

BĂLCESCU *(dezolat, ar vrea să spuie ceva, parcă s'o mângâie, apoi, surprins se întoarce brusc, convulsiv, îşi duce mâna pe piept, cu faţa la perete, se sprijină, duce batista la gură)* Nu...

TIŢA *(a urmărit neliniştită convulsiunea lui, aşteaptă o clipă încremenită, pe urmă se duce la el, îi întoarce faţa şi vede îngrozită batista plină de sânge)*.

BĂLCESCU *(neputincios, acum când vede că groasnicul secret al vieţii lui a fost trădat, o priveşte cu faţa descompusă)*

TIŢA *(a căutat să se sprijine, apoi ca paralizată de o ideie fixă)* Să nu afle mama...

BĂLCESCU *(învins, cu o voce pierdută)* Intâiele semne au fost iarna trecută la Mărgineni... Sunt atacat...

TIŢA *(plângând mut)* Te-au ucis, frăţioare *(ia o batistă, îi şterge faţa, îl duce încet spre pat)*

BĂLCESCU Nu trebuie să afle nimeni.

TIŢA Voi fi sora ta. Nimic decât sora ta, până ce voiu muri *(îl mângâie uşor)* Te vei însănătoşi... Iţi voiu da viaţă din viaţa mea...

BĂLCESCU *(de pe pat)* Iţi repet, nu trebuie să afle nimeni... Sunt însemnat... Soarta m'a însemnat.

TIŢA *(cu o duioşie hotărîtă de soră care şi-a închinat viaţa)* Nu frate, trebuie să le spui... ca să fii scos de aci şi dus la spital. Altfel te vei prăpădi...

BĂLCESCU *(înfrigurat, dintr'un isvor adânc cu un soiu de desnădejde)* Nu... nu. Ar scăpa prea ieftin. Mai am un an de pedeapsă şi-l voiu face până la sorocul lui, ca să fie socotelile în regulă. O, ar scăpa prea ieftin aceste fiare... N'am nevoie de mila lor... Mi-au lăsat numai un ciot de viaţă... Dar vor plăti pentru acest ciot ca pentru trei vieţi *(încet, ca o taină)* Tiţa, noaptea nu mai pot dormi şi fac numai socoteli şi planuri. Acum am douăzeci şi trei de ani... Aşi vrea să mai trăesc numai alţi zece şi voiu răsturna putregaiul lor cum întoarce un fier de plug, câmpul înţelenit de mărăciniş. *(cu sete de viaţă)* Zece ani numai...

TIŢA *(îngrozită)* Frate, nu e bună atâta ură... Trebuie să te rogi numai, lui Dumnezeu, să te facă sănătos...

BĂLCESCU *(sălbatec, dar întors în el însuşi)* Nu trebue să se mai întâmple şi cu alţi români ceeace s'a întâmplat cu Mitiţă Filipescu, cu mine şi cu ceilalţi. Nu trebuie acest popor român să mai îndure câte îndură...

SCENA VI

BĂLCESCU, TIȚA, OFIȚERUL

OFIȚERUL *(intră gros îmbrăcat și mai poartă o manta grea pe braț, o căciulă mare în mână; cei doi îl privesc nedumeriți)* Domnule Bălcescu, mai vrei să mergi astă seară acasă?

BĂLCESCU *(privește încremenit)* Dar???...

TIȚA *(cu fața aprinsă, tremurând din toată ființa ei)* Domnule ofițer, vrei, vrei cu adevărat? Parcă se răstoarnă noaptea'n zi...

OFIȚERUL *(conspirativ, dându-i mantaua și căciula)* Imbracă astea și fii gata de plecare...

TIȚA Vrei să spui, că poate merge pentru un ceas două, acasă?...

BĂLCESCU Domnule, nu pot primi... îți riști cariera și libertatea... Nu am dreptul să primesc asemenea sacrificiu...

OFIȚERUL Te rog să primești... Nu va afla nimeni.

TIȚA *(a și acceptat ideia)* Cum să facem ca să nu afle mama dintr'odată? Ah, și nu avem decât un ceas...

OFIȚERUL Nu, va rămâne toată noaptea... Vom reveni în zori... Am unde să dorm acolo? La vreun vecin?

TIȚA *(luminoasă)* Vei fi singurul care vei dormi în toată casa noastră, unde vei vrea. Noi toți vom sta în jurul lui lângă sobă, toată noaptea.

BĂLCESCU *(refuzând să se îmbrace)* Nu am dreptul să primesc un asemenea sacrificiu...

OFIȚERUL *(trudindu-se să fie calm)* Nu risc nimic *(apoi, nemișcat)* Ai fost iertat.

TIȚA *(se sufocă, pe urmă ascultă cu ochii în lacrimi)* A fost iertat? De unde știi?

OFIȚERUL Este afară un domn care mi-a spus să vă spun doar atât: «că se numește Arăpilă». *(iese în prag, în timp ce Bălcescu și Tița așteaptă încremeniți)* Poftiți, domnule...

ARĂPILĂ *(emoționat, abia vorbind)* Ești liber... ești liber frate...

BĂLCESCU *(neliniștit, cu tot trupul drept)* Numai eu?...

OFIȚERUL Au fost iertați toți. S'a răspândit eri știrea că Mitiță Filipescu e pe moarte... S'a adunat lume în fața Palatului cerând eliberarea lui. Vodă Bibescu a cedat. A semnat ofisul azi la ora unu. A plecat un chervan pe tălpoaie, să-l aducă dela Snagov pe Mitiță Filipescu... Au plecat și douăzeci de sănii cu prieteni și mulți cărturari să întovărășească, la întoarcere, chervanul... Poporul este acum din nou în fața Palatului.

TIȚA *(cade în genunchi la icoană)* Nu sunt vrednică... Nu sunt vrednică Maică prea Curată.

CAMIL PETRESCU

PETÖFI SANDOR

TRIMITEȚI REGII LA SPÂNZURĂTOARE!

Cuțitu 'n inima lui Lamberg, ștreang
De gâtul lui Latour și, după rang,
Veni-vor și alții. In sfârșit, invii
Popor al meu, — și faptele-ți sunt vii!
Dar asta încă nu-i fapta cea mare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

Poți iarba rea s'o seceri dacă vrei,
In loc de-un fir vor crește mâine trei;
Din pomul blestemat, poți smulge foi,
Cu timpul altele vor crește, noui;
Din rădăcini stârpiți-i până 'n zare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

Sau încă nu știi să urăști cât zece
Nici azi, o, lume, numele de rege?
Oh, de-aș putea ca să revărs pe lume
Turbata ură, valuri negre 'n spume,
Ce-mi umflă pieptul, uriașă mare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

In inimă de mii de rele-s roși,
Din pântecele mumii-s ticăloși,
Din crime și păcate li-este duhul,
Se 'ntunecă de ochii lor văzduhul,
Și unde-s îngropați, pământul moare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

Un sumbru câmp de luptă-i Patria toată
Și-o seceră de zor moartea 'ncruntată.
Arde-un oraș, un sat se prăbușește,
Intregul cer de vaiete vuiește;
Și toate-acestea-s regelui datoare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

Zadarnic sângele-l vărsați, eroi,
De nu zdrobiți coroana în noroiu.
S'ar ridica din nou cumplita fiară
Și-ar trebui să 'ncepem lupta iară.
Atâtea jertfe 'n van să fie oare? —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

Milă și îndurare orișicui,
Dar pentru regi nu, nicio milă nu-i!
Svârli-voiu spada mea și lira 'n vânt
Și-un alt călău de nu e pe pământ,
Sui-voiu însumi funiile 'n zare —
Trimiteți regii la spânzurătoare!

ÎN NUMELE POPORULUI

Grăiește-acum poporul, ascultați-l
Ori nu știți ce năprasnic e poporul,
Când nu mai cere, ci 'n răscoală, smulge?
De Gheorghe Doja nu ați prins de veste?
L-ați ars pe-un tron de fier roșit în flăcări.
Dar nu i-a ars și sufletul văpaia,
Căci foc era el însuși; luați dar seama:
Pârjolul iarăși poate să vă 'nhațe!

In alte vremi poporul nu cerea
Decât doar hrană, ca o vită 'n jug;
Dar vita prefăcutu-s'a în om,
Și dat i-e omului să aibă drepturi.
Dați-i poporului, deci, dați-i drepturi!
Căci nedreptatea-i cel mai josnic semn
Pe-a lumilor zidiri — și cel ce-o 'nscrie,
De mâna Domnului în veci nu scapă.

Și pentru ce aveți doar privilegii?
Pentrucă dreptu 'n ghiara voastră stă?
Au dobândit străbunii voștri țara,
Dar curg sudorile norodului pe ea.
Ce lesne-i să grăiești: aceasta-i mina!
De mâini ce scurmă piatra e nevoie
Ca să-i descoperi vinele de aur...
Și mâinele-astea nu au niciun drept?

Și oare voi cari vă umflați în pene,
Spunând: a noastră-i țara și al nostru dreptul,
Ce-ați face voi cu țara asta

Dacă dușmanul ar izbi în voi?...
Și-ași întreba — dar fără supărare —
(Căci mai să uit isprava de pe Raab)
Când ridica-veți, oare, o statuie
Vitezei voastre oști de labe 'n fugă?

Drepturi poporului, pe sfântul nume
Al omenirii!, dați-i grabnic drepturi,
Și 'n numele acestei patrii care,
Fără de stâlpul lui, se prăbușește,
E-a voastră roza drepturilor smulse.
Poporului i-ați azvârlit doar spinii.
Dar stați! Azi dați-i și lui patru, cinci petale
Și spinii luați-i cum i-ați dăruit!

Grăiește-acum poporul, ascultați-l!
Ori nu știți ce năprasnic e poporul,
Când nu mai cere, ci 'n răscoală smulge?
De Gheorghe Doja nu ați prins de veste?
L-ați ars pe-un tron de fier roșit în flăcări,
Dar nu ia ars și sufletul văpaia,
Căci foc era el însuși; luați dar seama:
Pârjolul iarăși poate să vă 'nhațe!

In românește de
EUGEN JEBELEANU

CIFRUL

Răsfoiește cu înfrigurare paginile cărții, și așterne una după alta cifrele pe hârtia subțire.

34—10, 74—14, 25—6, 67—2....

Mai are puțin și termină. Lucrează de douăsprezece ore fără întrerupere. Spinarea i-a înțepenit. Scaunul nu are spetează. Măsuța e joasă și se mișcă la cea mai mică atingere.

Acuma îi vine greu și cu lumina. Lampa de gaz, mică, fumegă, și cifrele trebue să fie mărunte, cât mai mărunte, ca să încapă totul pe puțină hârtie.

89—7, 112—5, 36—16, 58—3.

Gata. Raportul cifrat către Regională e gata.

Inchide cartea cu copertele roase. « Povestiri » de Creangă, ediție populară. O clipă îi trec prin minte imagini din copilărie. « Punguța cu doi bani », « Capra cu trei iezi »...

Tudor se scoală de pe scaun. Trebue să facă un efort. Parcă îl apasă cineva pe umeri. Nu știe — a înțepenit de nemișcare sau de frigul din cămăruța fără sobă?

Mai are o oră până la întâlnirea cu fata căreia trebue să-i predea raportul.

Incearcă să-și întindă oasele, apoi se trântește pe lavița de lemn, acoperindu-se cu țolul rupt. De jur împrejur pereți albi, coșcoviți.

Pe zidul din față i se perindă prin fața ochilor, ca pe un ecran, filmul întâmplărilor din ultimele două săptămâni...

E puțin după miezul nopții. S'a întors dela o ședință a comitetului local. Cu greu și-a scos paltonul. Vârful degetelor, ca moarte, refuzau să împingă nasturii... când o mașină a stopat brusc în fața casei, făcând să tresalte în căsuțele din mahala, ciucurii de sticlă ai lămpilor atârnate de tavanele scunde...

O tuse seacă — și motorul automobilului s'a oprit. După o clipă de tăcere lătratul haotic al câinilor începe furios, se'ntinde din stradă în stradă, până se pierde în depărtările orășelului...

Tudor a rămas cu cravata în mână...

O fereastră s'a deschis. Vocea pițigăiată și știrbă a proprietăresei întreabă agresiv:

— Cine e?

După șușotelile oamenilor care se străduesc să deschidă portița încuiată, un glas înciudat răspunde, căutând să fie șoptit:

— Mai încet cucoană... trezești vecinii... suntem prieteni de ai lui Tudor. Deschide!

— Prieteni?...

A'nțeles.

Intr'o clipă e la fereastra din fund, o smulge și sare în curte. Apoi pornește cursa de obstacole. Din ogradă 'n ogradă trece pe lângă dulăii care n'apucă nici să-l mârâie...

Câte garduri a sărit fără să simtă așchiile înfipte în mâini?...

E destul de departe. Strada e pustie. Se sprijină, gâfâind greu, de un stâlp de telegraf. Gerul năprasnic, uscat al nopții de Februarie s'a'ntețit, și el e leoarcă de sudoare.

Și-acum, repede la gară. Trebue să plece cu primul tren.

« Se vede că a căzut cineva care a vorbit. Sau poate m'au filat fără ca eu să-mi dau seama »...

Pornește grăbit spre gară. E destul de departe. Inaintează în beznă, frecând pereții caselor. Precauție inutilă. Nici țipenie de om.

A ajuns. Gata să intre în căciula de lumină albastră pe care o aruncă felinarul din colțul străzii, se oprește la timp. In păcura piațetei se mișcă, nervoși, ca ochii de pisică, tăciunii aprinși ai capetelor de țigară.

— Asta e! Gara e supraveghiată.

Aproape se lasă pe spate, topindu-se în întunericul de nepătruns al străzii din care a venit.

Prin minte i se perindă adrese și figuri de prieteni. Sunt puține și nici una nu e prea sigură. Orașul e tare mic. Oamenii sunt cunoscuți.

A ajuns la marginea orașului. Bariera. O sentinelă. Se retrage deandăratelea. Junghiuri încep să-l străpungă în piept și spinare. Urechile nu le mai simte de mult.

Ar vrea ca noaptea să nu se sfârșească. Ce-o să facă ziua pe lumină?

A ajuns la altă barieră. Altă sentinelă.

Simte că sudoarea îi îngheață pe frunte.

Cât ar vrea să-și treacă mâinile prin flăcările unui foc bun. Ar prinde cărbunii în palmă și i-ar trece dintr'una într'alta, așa cum se numără nucile.

Da! Sigur! Cum de l-a uitat tocmai pe el? — Ion, fochistul ceferist.

Aleargă.

Nu știe când a ajuns în fața colibei. Bate ușor în fereastra cât o batistă. Ușa se deschide sgâriind pământul. O arătare albă. In tinda îngustă cei doi își strâng cu putere mâinile, apoi fochistul întreabă ca și cum ar fi fost vorba de vizita unui prieten, într'o Duminică după masă.

— Păi bine, tovarășe, să nu mai dai atâta amar de vreme pe la noi?

— E ora trei de dimineață, gândește Tudor.

Simte în întrebarea simplă a omului atâta căldură că vorbele pe care ar vrea să i le spună i se opresc în gâtlejul înghețat. Reușește să rostească printre dinții încleștați doar:

— Tovarășe Ioane, tovarășe...

Ion își dă seama că musafirul lui tremură tot.

Și pe el l-a trecut un fior. E îmbrăcat numai într'o cămașă de pânză subțire. Izmenele lungi sunt legate la glesne pe picioarele goale ce joacă nervoase pe lutul rece al podelii.

— Să intrăm în bucătărie, poate a mai rămas ceva jar în plită. Aud că s'a trezit și Lenuța...

*

Femeia nu l-a primit bine. Când au deschis ușa, chircită în fața sobei, sufla de zor, mai mult decât trebuia, încercând să ațâțe focul.

Nu s'a întors nici când Ion i-a spus:

— Lenuțo, ne-a venit un musafir... știi, tovarășul a mai fost la noi anul trecut...

A mormăit doar:

— Mda! Parcă nu ne-ar ajunge necazurile noastre, — și a continuat să sufle cu mai multă furie.

Ion zâmbește încurcat și șoptește:

— De, muierea pricepe greu... Cât îi spun... Dar să n'ai nicio grijă. E obișnuită și ține cu noi.

Focul s'a aprins și arde, acum, frângând vreascurile, cu pocnituri.

Femeia s'a ridicat oftând și-i privește câteva clipe, nehotărîtă, apoi izbucnește:

— Păi bine omule, pune ceva pe tine că te îmbolnăvești. Și dumneata, umbli noaptea pe străzi așa gol, fără palton, pe blestemăția asta de vreme?

Tudor le spune pățania cu fuga pe fereastră, când numai la palton și pălărie nu s'a mai gândit.

In ochii femeii trece o licărire de milă.

— Și « dincolo » nici măcar sobă n'avem...

*

De atunci nu l-au mai întrebat nimic.

Până azi, în două săptămâni, ziua când Ion e pe locomotivă s'a silit s'o « lumineze », cum își spune el.

A izbutit oare?

La început a fost tare greu.

— Știu că Ion e cinstit și drept. Nu bea, nu mă bate... Dar de ce tocmai *el* care are nevastă... Mai sunt și alții, singuri pe lume... Iată, de abia a scăpat de prăpăd. In Crimeia era să-și lase viața. Acum l-au mobilizat pe loc pentrucă e nevoie de fochiști. Toți de aici s'au prăpădit la Don. Și dacă a dat Dumnezeu că a scăpat, acum să cadă în ghiarele « lor »... Zău! ar trebui să vă gândiți și dumneavoastră...

Femeia s'a întrerupt o clipă. Obrajii ei de obicei palizi și trași s'au aprins ca și ochii, care tot timpul fixau focul din vatră. Și-a făcut câteva cruci mici și repezite, și a continuat cu voce scăzută:

— De geaba, stăpânirea e mai tare ca noi...

*

Tudor s'a agățat cu disperare de acest « noi ».

In fiecare din zilele următoare femeia cu ochii țintă la foc a vorbit din ce în ce mai puțin și el mereu mai mult.

Se întreabă din nou:

— Oare am izbutit ceva?

Odată, în toiul discuțiilor, l-a întrerupt, și Tudor a simțit în glasul ei un fir de mândrie:

— E-e, de câte ori n'am dus și eu la Depou câte un pachet de manifeste!... Apoi, ca și cum ar fi vrut să se scuze:

— Ia, așa, ca să-l ajut pe Ion...

Seara, când se întoarce dela lucru, îl primește pe Ion parcă cu mai multă duioșie.

— Am izbutit oare?, se'ntrebă Tudor peantru a treia oară...

*

Imaginile de pe ecran s'au stins. Peretele e din nou alb, împestrițat de părul desprins din bidinea.

Trebue să plece. Sare de pe laviță după ce aruncă țolul care s'a străduit să înlocuiască soba.

Privește puțin amuzat pardesiul uriaș. Ion i l-a pregătit, agățându-l în cuiul bătut în ușă.

Palton n'are fochistul. I l-ar fi dat bucuros. Poartă și la lucru și în zile de sărbătoare un cojoc împestrițat de petece.

Mâinile i se pierd în mânecile care atârnă ca două burlane roase de rugină. Ia de pe masă raportul, îl îndoaie de mai multe ori până devine mic cât o nucă și-l bagă în buzunarul drept.

Deschide ușor ușa bucătăriei.

Lenuța stă, ca în prima noapte, chircită în fața sobei și încearcă să ațâțe focul.

Auzind scârțâitul ușii se ridică, vioaie.

Il vede îmbrăcat cu pardesiul. Prin ochi îi trece o umbră de regret și întreabă simplu:

— Pleci?

— Da, Lenuțo.

— O să-i pară rău și lui Ion.

— Ion știe.

Privirile femeii au rămas ațintite la gâtul lui gol, apoi se repede într'un ungher și se întoarce cu o bucată de pânză colorată:

— Ai să îngheți. E un ger năprasnic. Ia « fișiul » ăsta.

Se apropie, și cu gesturi delicate, ca o mamă care-și îngrijește copilul dimineața, când pleacă la școală, îi înfășură gâtul.

— E mai tânără ca mine, gândește Tudor.

Ii ia mâna mică și aspră într'a lui.

— Vă mulțumesc, ție și lui Ion. Apoi, frângându-i degetele adaogă:

— Ai încredere în el, Lenuțo; în noi toți. Ai să vezi...

Femeia își trage încet mâna și în timp ce deschide ușa, șoptește:

— Dumnezeu să te păzească, tovarășe...

*

In zadar încearcă Tudor să-și strângă bietul pardesiu în jurul trupului. Dar după o clipă nu mai simte nimic. Se avântă cu capul plecat înainte, în bezna străzii. Vuetul vântului de ghiață îi sună în urechi ca o minunată melodie:

— Tovarășe!...

Mai are zece minute. Ajunge la timp. După ce predă fetei raportul, pleacă cu primul tren.

Tudor încearcă un sentiment de încredere cum n'a mai simțit de multă vreme. Intunericul adânc, camuflajul.

Fata vine în orice caz... E controlul la trei săptămâni. Siguranța, desigur, i-a pierdut urma, crede că a dispărut din oraș.

Mai are de trecut o stradă laterală și apoi de străbătut centrul. Dar fără îndoială că și acolo e pustiu. Ca și aici.

A ajuns în strada principală, lungă și neagră ca un canal subteran. In colțul celălalt așteaptă fata.

Inaintează încet, făcându-și loc cu capul și cu umerii printre rafalele de vânt.

Are impresia că împinge cu pieptul un vagonet încărcat cu cărbuni...

Deodată, întunericul este spintecat ca de o lamă uriașă de oțel. Liniștea forfecată de valurile unui vals scârțâit de o vioară acompaniată de un pian dezacordat.

S'a deschis ușa unei cârciumi.

Tudor se oprește ca țintuit. Și de data asta e greu. Vântul bate acum din spate.

Trebue să aștepte. De sigur că vor închide repede.

Să treacă peste drum, imposibil. Un camion barează trotuarul, și lumina ajunge până acolo. Să se întoarcă și s'o ia pe alte străzi, ocolește și nu mai ajunge la timp. Pleacă fata.

Așteaptă.

Prin ușa cârciumii se revarsă voci răgușite, valurile de muzică falsă și, ca dintr'un samovar, nori grei de fum și aburi.

Mai are trei minute. Nu e bine să treacă prin lumină, dar trebuie. Pleacă fata.

Iși înfundă capul între umeri și pornește hotărît, ținând strâns în mâna dreaptă ghemotocul de hârtie din buzunar.

In clipa în care calcă pe covorul de lumină se izbește de un om care iese împleticindu-se din cârciumă. Incearcă să-l ocolească pe marginea trotuarului. Omul a alunecat și, gata să cadă, se agață de pulpana pardesiului; începe să răcnească ca scos din minți.

Tudor pricepe că omul crede că i-a pus piedică. Iși scoate mâinile din buzunare și încearcă să smulgă pardesiul din încleștare. In minte două cuvinte i se succed ca niște semnale telegrafice: Pleacă fata, pleacă fata, pleacă fata... Disperat lovește cu picioarele, cu pumnii.

Urletele bețivului s'au întețit.

Ușa cârciumii s'a înegrit de oameni. Dintre ei se desprind două matahale.

— El e.

Intr'o clipă mâinile îi sunt prinse ca în menghine.

Se sbate cu furie. Incearcă nu să scape, ci doar să bage mâna în buzunarul drept; dar agenții i-au prins mânecile lungi peste pumni. Tudor n'a simțit niciodată până atunci dorința de a plânge. Prins cu material de partid în buzunar...

A înțeles că este inutil să se mai sbată. Cătușele îi frâng mâinile.

Se lasă împins în ghionturi.

La colțul străzii un automobil se desprinde din umbră. A oprit. Mai are timp să zărească sub felinarul albastru de peste drum, silueta fetii care se îndepărtează cu un aer de indiferență.

Din spate îl urmărește, amplificat de ecoul străzii pustii, bocănitul neregulat al pașilor bețivului care îngână, răgușit o romanță tristă.

Un brânci și pocnetul sec al portierii mașinii...

*

Pe masa șefului siguranței stau înșirate lucrurile lui: ceasul de mână, portmoneul, briceagul, fișiul Lenuței, stiloul și raportul, mototolit.

Tudor îl privește ca fascinat. O mișcare bruscă îi amintește de cătușe. Nu simte nici pumnul grozav pe care-l primește în ceafă.

De după birou, șeful îl măsoară cu bunăvoință. Zâmbește prietenos. Gras, guler scrobit, pare un negustor cumsecade gata să trateze o afacere.

După câteva clipe vorbește încet, aproape șoptit, tăind cuvintele în silabe și sprijinindu-se des pe un «hai» șuerat:

— Și totuși, ne-am văzut, hai?

Apoi, ca și cum ar fi fost vorba de o glumă bună, continuă, înecându-se de râs:

— Acu' două săptămâni ne-ai scăpat, hai? Credeam că ai șters-o din oraș...

Un nou acces de tuse îl împiedică să-și spună inevitabilul «hai». Fața i s'a învinețit. După ce se potolește, apucă cu o mână mică, pufoasă, hârtia.

Ridică ochii și aruncă o privire șăgalnică:

— Mesaj cifrat... Ca la cinema. Gluma i se pare iar bună. O nouă cascadă de râs.

Tudor nu-și ia tot timpul ochii dela bucata de hârtie, care tremură neîncetat în mâna umflată.

— De cincisprezece ani — gândește el — n'am căzut niciodată cu material, și acum tocmai cu un document atât de important...

— Taci, hai?... Apucă briceagul, îl deschide și în timp ce-și curăță unghiile spune cu duioșie.

— Trebue să-ți mărturisc că eu am pentru dumneavoastră, multă, multă simpatie... Ce dumnezeu și eu sunt om sărac... Leafa mea, și gata. Clatină din cap, oftează și continuă:

— Ce să-i faci, serviciu'i servici!

Și apoi brusc, ca și cum s'ar fi hotărît deodată, îi dă drumul repede, parcă pentru a evita un nou acces de tuse:

— Uite, îți promit că dacă descifrezi și spui tot, îți fac raport favorabil. Hai?

— Ințelegi, în câteva zile, te asigur că ești liber.

Tudor ridică privirea de pe hârtie și rămâne cu ochii ațintiți la obrazul buhăit al omului.

Toată amărăciunea și ura s'au strâns în această privire.

Șeful a înțeles. Ochii mici i se strâng până devin sașii și se pierd în pungile groase ale pleoapelor. Printre dinți îi țâșnește un mârîit:

— Taci, hai?

Apoi un urlet, însoțit de o lovitură formidabilă în masă. Ceasul și briceagul zornăie prelung. Tocul din călimară face un salt acrobatic, și rămâne înfipt cu penița în podea.

— Las'că te facem noi să spui și ce-au uitat străbunicii tăi!... Luați-l, și nu-l lăsați până nu se roagă de cinci ori!

— Să spună toate legăturile... Unde a stat ascuns ultimele două săptămâni, — și să descifreze... Mai ales să descifreze, hai?...

*

Când, spre dimineață, au obosit, agenții l-au aruncat în celulă, strigându-i într'un potop de înjurături.

— Asta nu-i decât un mezelic... Ne vedem noi mâine, și dacă nici atunci nu spui...

Pe Tudor nu-l dor oasele frânte. I-a rămas înfipt în cap ca un piron fraza aruncată în timp ce-i răsuceau brațele.

— « La urma-urmei crezi că fără tine nu ne putem descurca? »

El știe foarte bine că nu există cifru care să nu poată fi descifrat.

A doua zi, după o nouă întâlnire cu șeful, a înțeles că în orășelul acesta nimeni nu poate descurca un cifru.

In zilele și în nopțile următoare, cu oasele mai frânte, cu fiecare părticică a trupului mutată din loc, îi crește frământarea.

Să nu fi căzut cineva care cunoaște cifrul. Poate Ion, ceferistul, unde a lăsat cartea.

Cartea...

Puținele ore care-i mai rămân din noapte nu le doarme. N'a simțit nici țigara aprinsă pe obraz, nici acele sub unghii.

Mai întâiu, îl urmărește chipul sfătos al lui Creangă. Apoi mintea i se întunecă.

34—10... 74—14... 25—6...

Iafca, întâlnirea de control... Tehnica, fata măruntă cu pelerină cu glugă, Mărioara... A doua stradă la dreapta din centru... « Punguța cu doi bani »... « Era odat' o babă și un moșneag »...

67—2... 85—5... 96—32...

Subsolul... Au năvălit agenții... Cad tovarășii... Cad tovarășii...

Se trezește lac de sudoare. A țipat în delir.

Gardianul bate cu pumnul în ușe, înjurând. Abia-l aude.

In fața ochilor începe iar să-i joace cifre... cifre...

39—1... 45—3...

Iată-l în mansardă. Tavanul scund, în jurul mesei toți trei... Secretarul Regionalei, Organizatoricul și el...

« Trei iezi cucueți, mamei ușa descueți »...

— Nu deschideți!... Nu deschideți!... Raportul cifrat!...

S'a trezit din nou. De data asta, însă, dă cu ochii de figura amenințătoare a gardianului. Ca prin ceață vede în mâinile lui o căldare. Acum își dă seama că e leoarcă; patul, parcă e o covată plină cu apă. Părul i s'a lipit de frunte.

Gardianul îi scuipă printre dinți:

— Ai înnebunit, scoli toată siguranța...

O lovitură de bocanc în coaste și a rămas din nou singur.

— Oi fi spus ceva?...

Disperarea îl cuprinde din nou. S'ar da cu capul de pereți, și-ar smulge părul. Ca babele isterice.

E prea istovit.

Nu, nu este o « greșală gravă », cum se spune obișnuit. Ticăloșie.

Din vina lui acțiunile, pregătite cu atâta greutate în ultimele săptămâni, vor fi întârziate.

Nu trebuia să treacă prin lumină. Era atât de simplu... Căutat și cunoscut cum e el...

Ar fi plecat fata. Nu era bine... Incă trei săptămâni de așteptare. Și raportul era urgent...

Ei și?

Un râs scurt îi scapă printre buzele sdrobite:

— Oricum, fata a plecat... Și raportul e în mâna Siguranței. Hârtia aia, plină de cifre.

Cifre. Oameni, întâlniri, pregătirea acțiunii... Mai ales pregătirea acțiunii... Tocmai acum când trebuia să pornească greva... Cât de greu a fost...

Poate au apucat să ia măsuri de apărare. Au aflat doar de căderea lui.

Licărirea de speranță se stinge repede:

— Imposibil, mijloacele noastre de legături, slabe. Până se comunică tuturor...

Și asta am semnalat în raport...

Raportul... Poate mâine se descifrează. Poate chiar acum o fi venit cineva din București, și colo sus se așterne pe hârtie nume de străzi, zile, ore, nume de oameni: Radu, Petre, Vasile, Mărioara, Costică, Ileana...

Un nou zgâlțâit îl cuprinde. Dinții îi clănțăne. Patul șubred de scânduri lovește ritmic în perete, ca un semnal Morse.

Incepe iar dansul cifrelor fosforescente în întuneric. Celula se umple de animale ciudate.

Cucoșul moșneagului înghite cifrele una după alta. Cei trei iezi cucueți joacă hora în jurul patului.

— Lupul, vine lupul!... Nu deschideți!

Bubuituri în ușe.

Se trezește din nou. Se ridică greu. Capul îi e ca plin de plumb. Și-l reazemă de zidul înghețat.

Nu trebue să mai cadă în delir. Nu trebue.

Se înțepenește în șezut, pe pat.

Un gând i s'a înfipt ca un cui în creier.

Să pună mâna pe raport.

Știe că e cu neputință...

— Să fie oare cu neputință?

In zori, adoarme adânc...

•

Eri nu l-au mai bătut. Azi e dus ca de obiceiu, dimineața, în biroul șefului.

Pentru el, cel mai greu moment este acesta. Nu numai pentrucă dă cu ochii de figura descompusă a omului; deosebirea de temperatură între celula aproape înghețată și căldura insuportabilă din birou îl înnăbușe...

Lângă masă se înalţă monumental un godin încins până la roşu. Duduiturile focului se întrec cu tusea asmaticului.

Azi, şeful este surprinzător de amabil. Şi-a reluat figura de negustor cumse-cade:

— Şezi, dragul meu.

Tudor rămâne în picioare.

— Hai, nu te supăra. Ţi-am mai spus, serviciu-i servici... Acu' nu te mai putem ţine aici...

Omul se opreşte puţin, îşi suflă nasul zgomotos şi-şi dă ochii peste cap:

— Hei, dacă nu m'ai ascultat... acu' ai fi fost liber. Hai? Aşa, te trimitem la Bucureşti.

Tudor a îngheţat. Acolo se descifrează sigur raportul.

Şeful continuă, insinuant:

— Iscăleşte procesul-verbal cu lucrurile găsite asupra dumitale şi ai scăpat de noi. Hai?

— Nu iscălesc nimic.

Sunt primele cuvinte rostite de Tudor în ultima săptămână.

Faţa şefului se descompune din nou ca în prima zi. Dar numai pentru câteva clipe. Ca un geamăt îi ies cuvintele printre buzele tremurânde:

— Domnule — îl lungeşte mult pe *o* — înţelege, nu pot încheia dosarul fără procesul-verbal iscălit... Procesul-verbal nu te angajează la nimic... E vorba doar de lucrurile dumitale...

— Nu iscălesc nimic.

Nu ştie pentruce, dar simte nevoia să se explice:

— Pentrucă m'aţi bătut...

Vorbeşte mecanic, în timp ce în capul lui se rostogoleşte în şir nesfârşit de tumbe, un cuvânt: «Bucureşti».

Omul de după birou a rămas uluit:

— Dar pentru numele lui Dumnezeu! De ce?

*

I-au schimbat celula. E o cameră spaţioasă, cu pat de fier şi o sobiţă în care cântă vesel focul.

Gardianul l-a însoţit cu gesturi de chelner politicos şi i-a arătat cu un surâs complice tava cu mâncare caldă, pusă pe scaun.

— Zău, domn şef nu-ţi vrea răul! Apoi priveşte îngrijorat spre uşă şi, ca şi cum şi-ar da drumul nădufului închis de-atât amar de vreme, continuă:

— A vrut el să facă pe grozavu'!... să arate ălor mari că poate şi singur... Mai ştii, o avansare... Acu' te cer ăi dela Bucureşti şi fără dosaru'ncheiat nu te poate trimite... Da zău, nu 'nţeleg! De ce dracu nu iscăleşti ţidula aia?

Rămas singur se întreabă şi el. De ce?

Nu iscăleşte procesul-verbal. Măcar atâta să facă. Să arate tovarăşilor că... Să-l omoare şi nu iscăleşte... Să-l trimită aşa la Bucureşti...

Dar acolo vine descifrarea sigură...

Işi dă seama cât de absurdă este încăpăţânarea lui. Nimeni nu va aprecia gestul de eroism stupid. Vina lui rămâne tot atât de gravă:

— A fost prins cu materialul... Cad tovarăşii... Cade aparatul tehnic...

Se plimbă înnebunit prin cameră. Lângă sobă cu un gest mecanic a deschis uşiţa, privind înnăuntru fără să vadă nimic. Şi-a fript uşor degetele. In timp ce le umezeşte cu salivă, o licărire de speranţă:

— Trebue să mai văd odată raportul. Şi cine ştie poate să-l am în mână.

S'a hotărît. Bate cu amândoi pumnii în uşă.

Ca şi cum ar fi aşteptat chemarea, cheia scârţâe în broască şi apare gardianul, cu faţa întrebătoare:

— Spune şefului că iscălesc procesul-verbal, cu condiţia să revizuesc cu singur lucrurile... să nu lipsească ceva... Ştim noi cum se cam petrec lucrurile pe aici.

Gardianul a dispărut într'o clipă.

Tudor îşi sprijină fruntea fierbinte de canatul rece al uşii. Toate întrebările din ultimele zile s'au strâns într'una singură: — Primeşte?

Nu ştie încă ce va face; dar simte că de asta depinde marea lui reabilitare.

Pe roşul ochilor închişi s'a fixat imaginea lui Ion fochistul, cu obrajii încrustaţi de praf de cărbune. Ii zâmbeşte cald, cu încredere...

Din nou scârţâitul cheii în broască. Chipiul gardianului e dat pe ceafă, fruntea plină de broboane de sudoare. Gâfâitul abia îl lasă să spună:

— Te 'pofteşte domn'şef.

Cu toată încordarea, Tudor nu se poate opri să zâmbească.

*

In încăperea mare, luminoasă, îl primeşte stând în picioare îndărătul biroului. Clipeşte semnificativ şi spune:

— Mi-o făcuşi, hai? M'ai fiert în zece ape...

Căldura din cameră e mai de nesuportat ca oricând. Soba duduie ca o locomotivă în goană. Şeful, în cămaşă, şi-a scos şi nelipsitul guler tare. Lângă ferestrele înalte, patru agenţi asistă tăcuţi, cu braţele încrucişate pe piept.

— Ca la şcoală, gândeşte Tudor.

Moleşit, şeful s'a lăsat să cadă în fotoliu şi cu un gest larg îl pofteşte:

— Ia loc, te rog.

Tudor refuză, clătinând din cap.

— Măcar o ţigare...

O tabachere grea de argint s'a căscat în faţa lui.

Ca şi cum n'ar fi văzut-o, răspunde cu o voce răguşită, pe care nu şi-o recunoaşte:

— Să terminăm.

Strângând buzele, şeful îşi pleacă într'o parte capul, ridică umerii şi-i întinde hârtia şi stiloul, gemând:

— Cum vrei!

Tudor tresare:

— Păi, ne-am înţeles să verific...

— Da, de sigur. Iată-le acolo. Ce credeai că aici — şi apasă cu deosebită tărie, *la mine*, dispare ceva, hai?

Apucă tampenul cu sugativă şi începe să şi-l treacă peste frunte mormăind:

— De câte ori nu le-am spus să nu mai bage atâtea lemne...

Tudor rămâne câteva clipe cu ochii pironiţi asupra grămăjoarei de lucruri, apoi trage procesul-verbal mai aproape şi cu mâna uşor tremurândă apucă briceagul. Prin gâtlejul uscat, articulează greu:

— Un briceag... Este.

Cinci perechi de ochi sunt aţintite asupra lui.

— O bucată de pânză colorată... Este. «Fişiul» Lenuţei, gândeşte el. Il împătureşte cu gesturi încete şi-l pune cu grijă alături de briceag.

— Un ceas de mână... Este. Inchide ochii şi începe să învârtească şurubul... Ciocane îi bat tâmplele. Acum e...

O tuse nervoasă îl face să tresară.

Apucă încet de un colţ hârtia mototolită. Gâturile celor cinci oameni s'au întins... Când îi aude foşnetul în palmă, degetele i se crispează; apoi, dintr'un salt e lângă sobă. Mâna stângă se lipeşte plină de uşiţa de sus, o răstoarnă şi braţul drept i se înfundă în dogoare, până la cot. Il scoate, după ce hârtia i-a fost smulsă de vâlvătaie. Apoi aruncă uşiţa; care se închide ca o descărcătură de armă.

Se retrage încet, cu spatele spre uşă...

Şeful a scăpat un hâcâit scurt şi rămâne cu ochii zgâiţi. Agenţii, după un moment de stupoare, se reped înnebuniţi la sobă.

După câteva încercări au reuşit să deschidă uşiţa. Se dau înapoi speriaţi. Prin gaura deschisă ţâşneşte o flacăre care joacă o clipă ca o limbă uriaşă, apoi se retrage batjocoritoare...

Tudor a căzut pe primul scaun... Nu simte nicio durere... Pe palma stângă au apărut băşici cât merele. In suflet i se înalţă impetuos un cântec, care creşte mereu, nestăvilit:

«Păşiţi înainte, tovarăşi,
Cu sufletu 'n luptă oţelit...».

Şi nu-i pasă că patru perechi de bocanci ţintuiţi, se apropie, se apropie...

PETRE IOSIF

TULNICE 'N MUNŢI

Galben pământ cu miez de cremeni
Şi omul aspru ca sudalma
Acestor munţi le este-asemeni.

Comori ascunse 'n piatră sură
Păduri netărmurite 'n noapte
Şi vânt clocotitor de ură
Gemeau sub ruginita steme
Impărăteşti, muiate 'n sânge,
In veacul negru de blesteme.

Din munţi, pe Criş, pe Arieşe,
La patruzeci şi opt veniră
Desgheţurile urieşe;
Pe-aceleaşi văi şi râpi şi urme
Pe unde-au coborît în toamnă
Dulăi lăţoşi, ciobani şi turme.

Din piscuri împânziră zarea
Răscolitoare voci de tulnic
Mulţimi îşi revărsară marea
In clocot spumegând mânia
Să rupă 'ncătuşarea vremii,
Să sfarme jugul şi robia.

Porniră cete după cete
Holoangării din munţi, crişenii,
Poporul tot aprins de sete
Ca să răstoarne legea strâmbă
Şi să-şi răzbune cu măciuca
Milenii grele de osândă.

Fișpanii, grofii și baronii
Bătură palma cu 'mpăratul...
Se-aprinse cerul, înstelatul,
De alte focuri mai pripite
Și oști sosiră să strivească
Răscoala sub crăiești copite...

Dar evul luminos și mare
Crescu 'n păduri sub steaua-i bună
Printre jivine și izvoare
Ca făt-frumosul din poveste.
Azi tulnice biruitoare
Ii strigă numele pe creste.

VLAICU BÂRNA

BÂLCIUL

Tragem la fratele mamei, la unchiul Tone, care ține măcelărie în piață. Unchiu-meu pleacă la treburile lui înainte de a se lumina de ziuă. La măcelărie pleacă. Ne primește în portiță țața Finica, nevastă-sa, — o femeie neagră, măruntă, puțintică, la trup, cu ochi negri, lungueți. Nu mai puțin de nouă copii i-a dăruit unchiului Tone. Copiii, — verii și verișoarele mele, — năpădesc căruța. Se cațără pe roți, pe șușlețe, pe loitre.

— Ce ne-ai adus de la țară, unchiule?

Le-a adus ceva tata: bucuria lor, — un coș mare plin cu porumbi verzi, buni de copt, buni de fiert... I-au porumbii, îi curăță de foi, îi pun în căldare, căldarea o așează pe foc. Vară-mea cea mică, Vastea, adună cu grijă mătasea porumbilor, să nu se piardă un singur fir.

— Ce faci, Vastea, cu mătasea asta?

— Imi trebue. Păpușile mele au rămas chele. Le-am tras de păr că n'au fost cuminți. Am să le lipesc alt păr pe cap, din mătasea porumbului...

Are două case unchiul Tone, în aceeași curte, — una mare la stradă, alta mică, măruntă, în fund. Intre case, — pompa de apă, un măr cu ramurile răsucite, betege, și... umblătoarea care miroase urît. Imprejur, case atât de înalte că niciodată soarele nu cade mai mult de un ceas, la amiază, în curtea unchiului Tone.

Verii și verișoarele mele de aci au fețele mai galbene decât a mea. Unii, cei mai măricei, sunt născuți, la noi la țară, la Omida. Tușa Finica n'a mai vrut să locuiască la sat; l-a adus pe unchiu-meu la oraș. La Omida de toate aveau. Aci sărăcia nu le dă pas...

Mă îmbie văru-meu Mișu:

— Hai să-ți arăt târgul...

Mi-arată târgul văru-meu: prăvălii, dughene, cârciumi; în piață, — gheretele măcelarilor.

— Aici e măcelăria noastră...

Are glasul numai mândrie. Imi arată o gheretă de scânduri, plină de sânge. Pare spoită cu sânge ghereta. De grinzi, de cue, atârnă cârlige și, în cârlige, spânzurați, boi, berbeci, viței despicați, spintecați.

Unchiu-meu Tone taie cu satârul carnea, o cântărește, o înfășoară în hârtie, o dă cumpărătorului. Banii îi aruncă în tejghea. Are mâinile roșii, de sânge, pline de grăsime, până mai sus de coate unchiu-meu Tone. In față, poartă șorț lung, de piele care a fost cândva galbenă...

La obraz seamănă cu bunicu-meu, unchiul Tone; la glas și la inimă cu bunica dela Cârloman seamănă. Ca un câine rău se uită la mine. Mârâie. Ii văd colții. Ii număr colții. Nu mă tem. Și eu am colți.

— Ce e mă! Nu cumva ai venit să-mi cazi plocon în vatră?

— Nu te speria, unchiule. Am venit să intru la stăpân...

— Uite cine mai lipsea din orașul ăsta!... Să nu te mai prind pe-aci, că-ți frâng picioarele...

— N'ai să mă prinzi, unchiule...

— Șterge-o...

Cât stau de vorbă cu bunătatea, cu dulceața de rudă, văru-meu Mișu se strecoară în măcelărie și jupoaie de pe un picior de porc o fâșie de șorici. Prinde de veste unchiu-meu Tone și-l pălește peste ceafă cu o halcă de carne... Mișu fuge, îi sfârâie picioarele. Eu, după el, mai încet. Ne-am depărtat de primejdie. Văru-meu împarte cu mine prada...

Tata, mama, vorbesc cu mătușă-mea Finica: unde să mă ducă, la ce stăpân să mă bage... Se înțeleg până la urmă. Se îmbracă de ieșit în oraș tușa Finica.

Pe mașina de gătit, oala cu fasole. Vineri! Zi de târg! Zi de post...

Plec cu mătușă-mea și cu tata în partea cealaltă a târgului, unde se află grădina publică și piața unde-și vând rumânii vitele... Lângă căruță, ciucită, rămâne mama. Se uită după noi. Cu ochii triști se uită după noi, după mine.

— Urît miroase...

— Aici sunt tăbăcăriile și cojocăriile, — ne lămurește ruda.

Mă simt împins într'o prăvălie îngustă, lungă, întunecoasă, încărcată cu piei uscate, curățate! După mine intră tușa, după tușa, tata. Jupânul stă pe scaun, la tejgheaua lui, răsfoiește niște condici. Prăvălia e plină de țărani. Rămân în picioare. Il aud pe jupân cum se ceartă cu rumânii, — se ceartă, mai curând se tocmește.

Forfotă mare în dosul prăvăliei. Băeți mai mari decât mine intră, ies. Dă comenzi jupânul. Coboară în pivniță băieții și aduc maldăre de piei. Țăranii plătesc tăbăcitul, își iau pieile și pleacă.

A văzut-o jupânul pe mătușă-mea.

— Cu ce vă putem servi, madam Brătescu?...

Mătușă-mea se apropie de el, mă arată:

— Aș vrea să-mi faci un serviciu, jupâne Moțatu.

— Care?

— Să-l iei pe nepotu-meu la dumneata. Să-l iei ucenic...

Tata stă cu căciula în cap și se uită. Strâmbă nasul, nu-i place cum arată jupânul, nu-i place cum arată prăvălia. M'ar lua de mână. Ar pleca cu mine. Unde să mă ducă!...

Jupânul m'a cântărit dintr'o privire.

— Cam slăbuț...

— Eu, totuși, te rog să-l iei, — stăruie mătușă-mea, — să învețe și el o meserie...

— Am să-l iau, dacă mă rogi dumneata... Am nevoie de băeți aici...

— Dar să nu te superi că nu ți-am spus, — adaogă mătușă-mea, — băiatul e șchiop...

— Da? Ia mergi, măi copile, prin prăvălie...

Intind prin prăvălie câțiva pași. Jupânul privește.

— N'are nimic, coană Finico, doar n'o să-l pun să alerge. Numai să fie muncitor și să nu-l înspăimânte, la început, mirosul. Că meseria noastră nu e ... parfumerie...

— De asta ne punem noi garanți, — eu și cu Tone. Omul ăsta e taică-său...

— Are și tată?

— Are...

Pleacă mătușă-mea Finica. Pleacă și tata odată cu ea.

— Cum te chiamă, puiule?

— Darie...

— Porți nume rar, mă... Ia fă-te 'ncoa...

Mă apropii de jupân Moțatu.

Două scatoalce zdravene îmi trage. Uiuiu!... Imi fluieră urechile!...

Mă dă în seama unuia cu mustăți groase.

— Luați-l pe puișorul ăsta șchiop. Vrea să învețe tăbăcăria. Tăbăciți-l puțin. Știți voi cum. Numai să nu-l omorîți...

Pe sus m'a luat mustăciosul... M'a dus pe sus, în curte, în dosul prăvăliei. I-a chemat și pe ceilalți. Erau zece găligani, — cu băiatul jupânului, unsprezece.

Dinspre grădina publică se auzea cântec. Cineva cânta la pian. Venea cântecul dintr'o casă albă, cu etaj, cu toate ferestrele deschise. Ca o apă lină și dulce alerga spre mine cântecul, mă înfășura, mă pătrundea...

— Ne-a poruncit jupânul să-l tăbăcim, — a spus mustăciosul, — dar să nu-l omorîm...

Au sărit pe mine. M'au tăbăcit. N'am murit...

Acum aveam ascunși în sân, chitiți mărunt, legați într'o cârpă, șapte poli, — șapte hârtii albastre, lipite pe la colțuri cu foiță de țigare.

Cu greu îi câștigasem. Muncisem pentru ei un an întreg. In tăbăcărie rămăsesem fără unghii aproape, pielea mâinilor era arsă, scorojită. Nu asta mă supăra, mă supărau loviturile pe care le primeam noaptea in somn, de la ucenicii mai în vârstă, dela calfele care se întorceau seara amețite de băutură,

dela baluri. Și mă mai supărau izbiturile înfundate pe care le căpătam ziua. Erau niște lovituri neobișnuite.

Butoaiele cu argăseală, — înșirate în fundul pivniței. Intunecoasă pivniță! Trebuia să umbli mai mult pe dibuite. Scoteam pieile din butii, două, trei, patru, le încărcam pe spate. Zoaia ardea cămașa, frigea pielea. La urcatul scărilor, ne aștepta Mitache, băiatul jupânului. Pe fiecare ne lovea în cap cu o piele udă. Nu dureau prea tare loviturile. Altceva era neplăcut: zeama acră, cleioasă, care ne rămânea pe tâmple, pe obraji, zeama care ne pătrundea în piele.

— Mai repede, vită!...

Așa ne spunea! Cu doi poli mă alesesem, după o muncă de patru luni. Era ceva!... Cu doi poli, — îmi tot făceam socotelile, — voi fi în stare să-mi plătesc gazda două luni. Da, era ceva. Cu doi poli s'ar fi putut cumpăra patru saci de grâu, dacă îi cumpărai, vara, la treerat, când grâul avea preț de râs.

Cu cinci poli mă alesesem de la Bănică Vurtejan.

Băcănia lui Bănică se afla alături de tăbăcărie. Domnul Bănică era un bărbat înalt, bărbos, oacheș. Avea un singur cusur: se uita cruciș. Adică nu, mai avea unul: vorbea peltic. Se legăna crăcănat, parcă pe picioroange, în fața băcăniei, cu șorțul verde dinainte. Vindea țăranilor sare, ștreanguri, lumânări. Câteodată le vindea și păcură. Lângă pragul prăvăliei, un butoi mare își licăria în soare smoala.

N'avea băiat de prăvălie. M'a momit pe mine. Față de munca din tăbăcărie ceea ce aveam de trebăluit la Bănică mi se părea glumă. In loc să iei la spinare pieile crude, să le duci în pivniță și să le lași să putrezească în butii ca apoi, după câteva săptămâni să le scoți acre, și să le întinzi pe frânghie, la soare, să le cureți și să fii tot murat până în măduva oaselor de acel miros greu, grețos, inecăcios, — ia gândește-te, să-ți pierzi vremea în pragul băcăniei, la aer, să n'ai altă grijă decât să apuci rumânii de pulpană, să-i tragi înăuntru cu voia, cu sila...

— Cumpără dela noi, neică! Vindem mai ieftin ca vecinul!...

Vecinul, fără supărare, se purta la fel.

De fapt, nici nu era muncă. Jucându-mă mi se părea că am să fac treaba. Am și făcut-o jucându-mă.

Grele erau numai droburile de sare, pe care trebuia să le scot dimineața pe trotuar și să le așez, în stivă, lângă zid. Seara le luam, drob cu drob, și le îngrămădeam sub rafturi.

Greu și butoiul cu păcură, care era scos în fiecare dimineață afară și seara așezat din nou înăuntru. Il apucam, eu de-o margine, jupânul de alta. Imi trosneau șalele. Corvoada trebuia făcută. O făceam...

Avea jupânul un băiat, îl chema tot Bănică. Era aidoma jupânului: înalt, subțire, negricios, sbanghiu, peltic. Mă înjura de câteva ori pe zi de mamă, de frați, de surori. Taică-său făcea haz. Dacă venea păpușelul spre seară la prăvălie, îl luam în cârcă și străbăteam cu el ulița mare, jumătate din oraș, îl duceam acasă... L'aș fi dus, cu câtă plăcere, la cimitir...

Jupânul locuia la marginea dinspre gară a orașului, într'o casă căzută pe brânci, cu trei odăi. O frumusețe era casa asta. In odaia din fund am intrat odată. Un pat larg, acoperit cu cearceafuri albastre. Acolo dormea jupânul cu nevastă-sa. Intre fereastră și oglindă, într'un colț, lavoarul de tinichea, deasupra lavoarului o lampă mare cu glob alb...

In odaia a doua dormeau cele cinci fete ale jupânului, toate cinci, ca la noi la țară, într'un singur pat, de-a-curmezișul. Numai că patul n'avea, ca la noi, rogojină. Era acoperit cu saltea. Fetele dormeau, rânduite, cum veniseră pe lume, — într'o margine, cea mai mare, la cealaltă margine, cea mai mică, — între ele, distanță, cam treizeci de ani...

Niciuna nu se măritase. Jupânul, cu toată negustoria lui, părea a fi sărac. Purta cămăși smolite și el și cucoana. Purtau cămăși și rochițe smolite, fetele mai mici. Numai cele mari, de măritat, aveau ceva straie întregi cu care se făleau în lume, când ieșeau la plimbare, cârd, Sâmbăta seara, pe ulița mare, pe lângă cofetărie, pe lângă statuia generalului mort, cu moșii și păduri prin apropiere.

Tot în odaia a doua, într'un pat de fier, cum văzusem că are notarul Stănescu, dormea prâslea familiei, Bănică bănicică...

Ajungeam seara acasă, cu Bănică în cârcă. I se părea încrucișatului că nu merg destul de repede. Mă lovea cu călcâiele în coaste.

— Hii, calule! Hii, catârule! Hii, măgarule!...

Mă trăgea de păr, de urechi. Mă sgâria. Cât am lucrat la Bănică Vurtejan am avut obrazul zgâibat, de parcă aș fi dormit într'un culcuș de pisici.

Masa era așezată în grădiniță, sub ferestre, o masă lungă, de scânduri, acoperită cu o bucată de pânză cenușie. Scaune ieftine, de lemn, în jurul mesei. La un cap jupânul, la celălalt cucoana.

Fata cea mare servea masa. Supă, mereu supă, ciorbă de zarzavat, chiftele, niciodată altfel de bucate... Ba da, din când când, fasole cu ceapă, ori zeamă ori bătută.

Rămâneam deoparte. Sfârșeau masa, răsturnau rămășițele din farfuriile lor într'o strachină, pentru mine.

Poate mi-era greață, foamea face minuni. Cunoșteam de acasă povestea ogarului turcului care, după ce fusese pus la post câteva zile, ronțăise cu poftă mere acre.

Ei! Cu câtă bucurie aș fi mâncat, în casa lui Bănică Vurtejan, mere acre! Merele acre mi-ar fi tăiat greața. Dar nu se găseau în târg mere acre. Nu se găseau nici mere sălcii...

Casa albă, cu etaj, în care în fiecare după amiază se cânta la pian, — am aflat-o curând, — era a familiei Marțian. Suspina la pian fata, singura fată a lui Eraclie Marțian, moșierul cu patru moșii, domnișoara Șemila, ofticoasa. Cânta în fiecare zi. In fiecare zi mai încet, mai încet, cu mai puțină putere. Se stingea, se apropia de sfârșit. Târgul îi aștepta înmormântarea. Mereu auzeam: — Când o să moară fata lui Marțian o să vedem ce n'am văzut...

Moșierul era colonel ieșit la pensie. Spusese la club că o să aducă la înmormântarea fiică-sei un regiment de cavalerie s'o ducă la groapă, cu defilare, cu muzică. N'avea garnizoană orașul. Fetele duceau lipsa galonaților, a pintenaților. Se plimbau melancolice cu studenții veniți în vacanță, vara; iarna, numai cu negustorașii...

Cântecul mă amețea, mă tortura. Era o tortură dulce care, ziua, în amiaza mare, mă lua de pe pământ, de lângă droburile de sare, de lângă legăturile de frânghii, de lângă butoiul cu păcură, și mă duceau departe, departe, pe alt târâm... Uitam să apuc țăranii de pulpane, să-i chem în prăvălie...

— Ce faci, netotule! Ai adormit?

— Nu, domnule Bănică...

De casa lui Bănică altceva m'a scârbit și m'a îndemnat într'o seară să-mi cer socoteala și să apuc valea.

Intr'a treia odaie, o odaie îngustă, de doi pași numai, lângă peretele din fund, un pat de scânduri, peste scânduri un țol cârpit și un căpătâi țărănesc umplut cu paie; acolo adormeam.

Adânc dormeam. Dar sub pat, sub patul în care mă odihneam se găsea o găleată.

Ei și? Poate o găleată să împiedice un băiat ostenit să doarmă? Poate că nu. Totuși, găleata aceea nu mă lăsa să dorm, mă scârbea de casa jupânului, mă scârbea de viață...

Pogora tăcerea în mahala. Se stingeau lămpile în casă. De undeva de departe, se auzea un șuerat de vardist, flueratul unei locomotive care manevra în gară. Ne îneca, în apa lui neagră, somnul.

Somnul meu avea să fie întrerupt în curând. Dinspre odaia fetelor auzeam pași desculți venind. Auzeam ușa deschizându-se și, în lumina subțire a lunii care bătea în geam, vedeam o apariție străvezie, în cămașă lungă până în călcâie.

Asta-i Margareta, îmi spuneam, — Margareta cu dinții lați și groși. Margareta, fata cea mai în vârstă a jupânului. Scotea de sub patul meu găleata... Vâjjjj... o punea la loc. Pleca.

Incercam să ațipesc, ațipeam chiar. Alți pași desculți, altă apariție, o apariție scundă, rotundă, bondoacă.

Asta e Fify, Fify oacheșa, căreia deasupra buzei de sus i-au mijit mustăți negre, Fify, care seamănă aidoma cucoanei...

Hai, Darie! încearcă să dormi... Incercam să dorm. Adormeam. Ascultă: cinci fete care veneau fiecare de câteva ori la găleată până în revărsatul zorilor...

Mă obișnuisem cu vâjâitul și nu m'aș mai fi trezit. Mă trăznea însă mirosul acru, ascuțit, care îmi răcâia nările, mirosul pe care îl răspândea găleata și care mă făcea să am dimineața ochii roșii de usturime.

— Fă-mi socoteala, jupâne.

— Ți s'a urît la noi?

— Nu jupâne, dar te rog, fă-mi socoteala...

După cât îmi amintesc că mă tocmisem cu jupânul avea să-mi dea șapte poli. Mi-a dat mai puțin, numai cinci. I-am luat și pe aceia.

Cu banii strânși în mână, am plecat. Știam încotro am să merg. Am trecut pe lângă casele Dudescului. M'am oprit o clipă să mă odihnesc. Am pornit mai departe. La marginea târgului am cumpărat de la ultima prăvălie o pâine caldă, o pungă de prune. Am început să mănânc și am luat-o înainte. Am tot mers pe marginea șoselii și pe drumuri lăturalnice, până spre seară.

Iată-mă acasă. Mama, pe vatră, pregătește masa de seară.

După ce s'a însănătoșit a mai născut un copil, — pe soră-mea Stela. O ține pe genunchi și-i dă țâță...

— Bună seara, mamă.

— Ai venit?

— Am venit.

— Pe jos?

— Pe jos.

— Ți-e foame?

— Mi-e foame.

— Așteaptă până vin și ceilalți.

Am așteptat până au venit și ceilalți. Nu s'a mirat nimeni. Niciodată nu se mira vreunul din ai casei de plecările mele pe neașteptate și de întoarcerile mele pe neașteptate... Nu mă întrebau nici unde am fost, nici ce-am făcut, nici de ce-am venit din nou să le cad în vatră, pacoste, încă o gură la masă...

Am luat un cojoc vechi din cui, m'am înfășurat în el și m'am dus în fundul ariei, să dorm. Parcă nu dormisem niciodată până atunci. Mi se părea că am să adorm numaidecât. Au trecut ceasuri și ceasuri, până s'a îndurat și a venit somnul.

Vântul foșnea frunzele. Din mijlocul ariei lipsea plopul lângă care crescusem. Mă uitam și așteptam să-l văd ridicându-se svelt și împungând cu vârful lui cerul. Inchideam ochii și așteptam să aud șușotitul frunzelor. Nu-l vedeam, nu-i auzeam frunzele sbătându-se. Vedeam numai stelele care înțepau slava și în jurul meu trunchiurile strâmbe, colțuroase, noduroase, ale salcâmilor. Aerul răcoros, umed, mă pătrundea parcă până 'n măduva oaselor. Parcă mă spălam pe dinăuntru, parcă mă spălam de amintirea orașului. Visam.

Cam pe la jumătatea lui August era. Se terminase secerișul, se sfârșise treeratul. Satul se odihnea înainte de începutul arăturilor de toamnă, înainte de culesul porumbului.

Gândeam: am șapte poli. Gândeam: am șapte poli, și îi pipăiam, îi țineam făcuți ghem într'o batistă, în sân, să nu mi-i fure cineva. Să nu se afle în casă că am bani. S'ar repezi fiecare să-mi ceară o parte din ei.

Peste o lună vor începe școlile la oraș. Aveam să-mi împlinesc gândul. Cu șapte poli puteam să trăiesc șapte luni. Indeajuns. O să mai am nevoie de cărți, de îmbrăcăminte. O să mă descurc eu, ce naiba...

O să mă duc la școală la Turnu, — gândeam. La Turnu nu m'a văzut nimeni purtându-l în spate pe Bănică cel mic. Mâinile îmi sunt tot arse. Unghiile încep să se îndrepte, încep să crească limpezi, nodurile se apropie de vârfurile degetelor. Când au să ajungă acolo, urmele trecerii mele prin tăbăcărie au să piară. Pielea o să sfârșească prin a fi iarăși netedă, fără semnele arsurilor.

Da. Intâmplarea de care amintesc aci a avut loc cu o zi înainte de jumătatea lui August. Iată de ce îmi amintesc bine data: a doua zi, în casă, forfotă mare. Frate-meu Ion, cu tălpile pe jar. Mâine e Sântă-Măria, ziua mamei. Nu la mama se gândește frate-meu, nu la ziua ei...

In ziua de Sântă-Măria, la marginea Turnului se întinde și se înalță bâlciul cel mare. Un an întreg, băieții și fetele din sat se gândesc numai la acest bâlci care le dă prilej de desfătare. Cu șase luni înainte plănuesc ce strașnic au să petreacă la bâlci. Șase luni după bâlci își tot povestesc ce au văzut, ce au pățit, ce au auzit și ce au pățit alții...

Parcă ar sta pe ghimpi și soră-mea Rița!... Și ea ar merge la bâlci. A crescut. Dintre toate surorile mele, ea e singura grăsună, dolofană. S'a prins în horă astă primăvară. Duminica, se duce la deal cu băieții. Frate-meu s'a prins în horă mai înainte, anul trecut. Când o fată sau un băiat s'au prins în horă capătă îngăduința de a se duce singuri la bâlci, la Turnu, să-și împlinească mendrele.

Soră-mea cea mai mică, Elisabeta, umblă dela unul la altul, se roagă:

— Nene, să-mi aduci o păpușă de marmoră. Dadă, să-mi aduci și tu o păpușă de marmoră.

Frate-meu Ștefan nu cere păpuși, își face singur jucării. O nuia pe care încalecă, pentru el înseamnă un armăsar care aruncă foc pe nări. Bățul în vârful căruia a legat o zdreanță culeasă din gunoi, e steagul unui regiment. Au făcut soldații manevre în apropiere, în timpul verii. Frate-meu a văzut soldații și steagurile. Se joacă cu copii de seama lui de-a soldații. Nu cere jucării, altceva cere.

— Nene, mie să-mi aduci un caș...

Cașul e un fel de cocă, un fel de piftie mai curând, făcută din făină fiartă și închegată, în care s'a pus un strop de zahăr. E dulce cașul. Mai înainte îl vindeau prin sat bragagii turci ori bulgari, veniți dela oraș. De când cu războiul care ne-a adus holera, au pierit și turcii și bulgarii. Copiii au rămas cu amintirea cașului. Vor caș, cer caș. Nimeni nu le dă caș. Frate-meu cere caș fără să știe ce e cașul.

Frate-meu Ion și soră-mea Rița vor să se ducă la bâlci. Vor bani. Se învârtesc amândoi în jurul meu.

— Tu, Darie, n'ai adus niciun ban dela târg?

— Niciunul.

Incerc să mă țin tare. Sunt hotărît să nu le dau niciun cinci măcar. Să-și caute bani, dacă au nevoie.

Nu mai stăruie niciunul. Se uită cu silă la mine frate-meu Ion.

— Zgârcitule! Ești zgârcit ca bâta dela Cârloman...

Soră-mea Rița e mai crudă... Se uită lung la mine, se uită mai ales la picioarele mele. Se uită la piciorul meu stâng și-mi vede degetele rupte, cu rănile care sângeră. Un singur cuvânt îmi spune, printre dinți, un singur cuvânt mi-aruncă, cum mi-ar arunca o piatră între ochi: — Șchiopule!...

Cuvântul ei m'ar fi lovit altădată ca un bici. Acum nu-mi mai spune nimic. Mai demult mi se spune așa, m'am obișnuit.

— Degeaba, tot n'ai să capeți bani...

— Vasăzică, ai bani?...

Mint.

— N'am, dar chiar dacă aș avea nu ți-aș da...

A plecat împosocată.

Nu știu ce-au făcut, ce-au dres, până seara le-a trecut supărarea. Găsiseră bani să meargă la bâlci. Am aflat mai târziu că-și vânduse fiecare câte două săptămâni de muncă popii Bulbuc, două săptămâni la cules de porumb, pentru doi lei! Nouăzeci de bani costa biletul de tren, dus și întors. Fiecăruia îi rămânea un leu și zece bani de cheltuială. Să tot cheltui atât belșug de bănet.

Nu mă iertau că nu le-am împrumutat bani. Se bucurau că au bani, dar pe mine nu mă iertau. Se uitau la mine și parcă mă loveau cu beldia, cu dârjala, așa mă priveau...

Am luat-o spre gară. Pe linia ferată am luat-o spre gară. La chindie trece un tren spre Dunăre. Mi-am cumpărat bilet. A venit trenul și m'am urcat pe scări. S'a urcat în tren și notarul și învățătorul. Mergeau și ei la bâlci. In ziua de Sântă-Măria prea multă înghesuială. Voiau să vadă bâlciul seara, înainte de a năvăli cu căruțele lor, țăranii din împrejurimi.

Au desfăcut jurnale. Citeau și schimbau vorbe între ei.

— O să intrăm în război...

Se bucurau că o să intrăm în război. Uitaseră că în urmă cu trei ani numai, oamenii mai fuseseră chemați la război, trimiși peste Dunăre, de unde se întorseseră cu holera. Dece or fi uitând oamenii unele lucruri atât de ușor!...

Trenul, ciucure de lume, aleargă. Arșița s'a domolit. N'a plouat de mult. Câmpul, — aspru, uscat, — cât vezi cu ochii se întind miriști galbene, — arse până în temelii de soare, ici colo păduri de porumb mai înalte decât omul, verzi încă. In depărtări, pâlcuri de salcâmi.

Un pâlc mare de arbori arată conacul din Secara, conac nou, ridicat de boier în locul celui vechi, ars în 1907.

Aleargă trenul. Soarele e aproape de asfințit. Privesc spre Dunăre. Malul de dincolo, — pietros, sterp, cenușiu. Iată și orașul. Trecem pe lângă vii. In goană trecem...

Agățat pe scări, mă țin cu mâna de barele de fier. Dacă mi-ar luneca picioarele, și odată cu ele mi-ar luneca și mâna, m'aș da de-a-berbeleacul, mi-aș frânge gâtul. Mă țin din ce în ce mai strâns.

Bâlciul! Am mai văzut și altădată bâlciul, în anii în care tata avea încă boi și car și ne încărca pe toți copiii în car și ne ducea de Sfântă-Măria la bâlci. Bâlciul din anul ăsta mi se pare miraculos, bogat.

Iată circul cel mare! La dreapta și la stânga lui, circuri mai mici, panorame. In fața circului, bărci, și lângă bărci, căișori, caruselе....

Imi pipăi banii cu amândouă mâinile, ghemul cu bani. Mișună bâlciul de hoți.

O să merg și la panoramă, dar mai înainte să-mi cumpăr ceva îmbrăcăminte. Am învățat să mă tocmesc. N'are să mă păcălească negustorii.

La prăvălie încerc să-mi potrivesc o căciulă. Incerc treizeci de căciuli până aleg una. O pun deoparte. Incerc apoi flanele groase, de lână seină. Incerc și o pereche de pantaloni, — pantaloni negri, de aba groasă. Nici cu securea nu i-ai putea tăia dintr'odată. Cer apoi o pereche de ghete și le ciocănesc îndelung talpa cu degetele și cu piatra, — să nu fie de mucava...

Prăvăliașul se uită mirat la mine:

— Ce tot încerci talpa?

— N'aș vrea să mă păcălești...

— N'o să te păcălesc.

Să spună ce-o vrea. Parcă eu îl cred...

Incepem tocma. Pentru toate bulendrele alese de mine, hulpav, negustorul crede că ar trebui să-i dau patruzecișișase de lei. Mă uit în ochii lui. Cu îndrăzneală mă uit în ochii lui.

— Ai să iei pe toată marfa asta șasesprezece lei.

Se repede și-și ia marfa în brațe. Vrea s'o așeze din nou în rafturi.

— Dacă-ți place, îi spun cu nepăsător. Nu dau un leu mai mult...

Mă înjură de mamă, târgovețul, — îl înjur și eu, — de cristelnița maică-sei îl înjur, — și mă pregătesc s'o sbughesc, dacă ar cuteza cumva să ridice la mine palma. Știu că o să mă mai înjure odată dar n'o să mă lovească. Uite-l! A rămas cu bulendrele în brațe.

— Treizeci de lei dai?

— Am spus șasesprezece... Mai sunt și alte prăvălii pe aici...

— Douăzeci și șase de lei dai?

— Am spus șasesprezece...

Imi place să mă joc de-a cumpărătorul.

— Dă douăzeci de lei și du-te 'n măta.

— Iți dau optsprezece și cu asta am terminat.

— Dă nouăsprezece.

— Optsprezece am spus.

— Nu se poate.

— Să fii sănătos...

Ii întorc spatele și mă duc să sgâiesc ochii la circ. Pe estrada spânzurată în fața circului au ieșit muzicanții. Unul bate toba și se scălâmbăie. Are nasul vopsit și haina colorată, peticită. Altul suflă într'un trombon de mai mai să-i plesnească foalele. Lângă ei se ivește, ca din pământ, o pațachină cu fusta scurtă și cu picioarele vârîte în cismulițe roșii. Are pene în păr. Are țâțele goale. Și asta și-a vopsit obrazul.

Mă trage cineva de mânecă. Mă întorc.

— Te poftește negustorul.

— Care negustor?

Fac pe al dracului.

— Unde tocmiși marfa.

— Ce poftește cu mine?

— S'o cumperi.

— Am s'o cumpăr mâine.

Mă apucă de umeri și mă împinge. Mă las împins. Mă las împins cu plăcere, deși vreau să-l fac să pară că ceea ce am tocmit nu mă mai interesează.

Negustorul se uită la mine cu compătimire.

— Scoate optsprezece lei și ia-le.

— Optsprezece lei? Am spus șasesprezece.

— Optsprezece ai spus, 'tu-ți mama ta...

— Am spus șasesprezece, domnule. Și pe urmă de unde știu eu că între timp d-ta nu mi-ai schimbat marfa aleasă?

— Poftim, mai cerceteaz-o.

O cercetez bucată cu bucată... N'a schimbat nimic. Scot un pol și i-l arăt.

— Dă-mi patru lei înapoi.

Imi dă numai trei. Fie...

Cu bulendrele sul subsuoară ies din bâlci. Trec dincolo de leasa de mărăcini să-mi schimb straiele. Arăt altfel la înfățișare acum. Fără ciorapi, mă ard postalii, mă rod...

Nu-i nimic, o să-mi treacă roslătura. Mi-am înfășurat cămașa într'o bucată de jurnal.

Am cheltuit cu trenul și cu hainele, optsprezece lei fără zece bani. O să-mi îngădui, cu un leu și nouăzeci de bani să petrec. Incalec un călușel. Mă urc și mă dau, ca într'un scărcium uriaș, în bărci. Intru într'un circ și văd cum se iau doi uriași la trântă. Borțoșii, unsuroșii, se snopesc în pumni, își pun piedica. Se îmbrâncesc. Cade unul, lat cade. Să-i fie de bine!...

Ies din circ, înghesuit, cumpăr câteva gogoși calde și le înfulec. Beau și un pahar de limonadă galbenă. Puah! Ce caldă e! Mai bună e apa rece. In tot bâlciul poți să crapi de sete, nu-ți dă nimeni un pahar de apă.

Intru în circul cel mare, în circul nemțesc. Au un elefant, au o girafă cu gâtul lung, două zebre dungate și un leu bătrân, cu labele și cu urechile tocite, cu dinții știrbi.

Măscăricii se dau tumba și bolborosesc cuvinte pe care nu le înțeleg, cuvinte nemțești. Unii oameni râd, alții ar vrea să râdă, alții se prefac că le place...

Mie îmi plac cu deosebire caii, patru călușei mici, albi ca spuma laptelui, care ies în arenă înhămați la o trăsurică. Vizitiul are numai un bici în mână, căișorii n'au hățuri. Pornesc și se opresc, după poruncă. Sunt deshămați căișorii.

Cântă muzica. Un vals cântă muzica. Căișorii se ridică în două picioare și încep să valseze ca boierii, ca acriturile țopăie și rânjesc...

Se apropie miezul nopții. Peste bâlci a căzut deodată un aer greu, posomorît, de teamă. Au năvălit nourii. Dincolo de marginea bâlciului, păduri de întuneric. Și vântul a început să bată. Corturile bâlciului își clatină steagurile. Poate că o să înceapă furtuna.

Mi se pare că nu asta a adus teama în bâlci.

La cârciumi tarafuri de lăutari cântă de zor. Au venit și cântărețe din orașe îndepărtate. La o locantă îl văd pe nenea Alviță, pe jumătate beat, cu o șanteză pe genunchi. Viorile tremură și șanteza îi cântă lui cumnată-meu:

Uite-l, uite-l, pupu-l doica
Pe-ăl de mi-a luat scurteica
Și mi-a ridicat zăvelca...

Ce nefericită și soră-mea Evanghelina! De când s'a măritat s'au repezit puhoi, asupra ei, necazurile. Il luase pe nenea Ion Alviță, cam fără voie, pe furatelea, flăcău cu casă, cu pământ, cu vite de muncă și pe deasupra frumos coz. Armata l-a stricat. La roșiori l-au luat. A venit de Paște acasă: tunică neagră cu brandeburguri roșii și nasturi lungi, răsuciți, pantaloni roșii cu vipușcă lată, neagră, cismele oglindă, cu pinteni și rozetă, scârțâiau, mustața pe buză, neagră, subțire, ochii negri, aprinși. Au început a-i da ocol muierile. S'a spurcat cumnatu-meu la Cuculeasa. Fusese luat ordonanță la ofițer. Invățase să joace 'n cărți mai abitir ca înainte, prinsese năravul băuturii... A vândut boii, și-a îmbrăcat ibovnica, a pierdut prețul vitelor în cărți cu notarul, cu popa. Soru-mea, cu un copil în brațe, cu altul în pântec, pământie, la față, pătată pe lângă nas, veștedă. Cât a făcut milităria a pierdut pământul. Venea, vindea, risipea, pleca. A început gâlceava cu soră-mea să vândă și ogoarele ei, bătaia... Acum se îndeletnicește cu samsarlâcuri pe lângă grecii care negustoresc grâu, porumb. Acum are trei copii soră-mea Evanghelina, aciuați la noi, vin dimineața, pleacă seara, acirã la masă...

Șanteza are nasul lat, sdrobit de un pumn, puternic. Ii lucește obrazul de făiniță, de unsori.

Mă bag într'un grup de oameni care fierb: la miezul nopții o să sune mobilizarea, intrăm în război... Dela Nicopole o să fie bombardat orașul. Unii spun că n'au Bulgarii tunuri cu bătaie atât de lungă. Alții că le-au adus, că le-au dat Nemții. O tulesc din bâlci, din oraș...

Dorm ai casei. Mă culc mai departe, în bătătură, sub duzi. Aștept miezul nopții...

Uite, a sosit miezul nopții.

Parcă ar fi acum trei ani...

Dintr'odată tăcerea e ruptă de dangătul clopotelor. Bat ca înebunite clopotele bisericii. Veteranul Diș sună goarna în noapte...

Satul se trezește. Femeile ies pe prispă, încep să jelească.

— Aoleo, Ioane, Ioane, iar pleci!...

Tata s'a dus la primărie. S'a întors.

— O să avem război, ne spune.

Pleacă cineva din casa noastră? Nu pleacă nimeni. Tata, e prea bătrân; frate-meu, prea tânăr... Au să plece cumnații, nepoții...

La toate ferestrele ard lumini. In toate bătăturile plâns.

A trecut noaptea. Fără furtună, fără ploaie. Ziua s'a ridicat înaltă, albastră.

In gară au năvălit trenuri cu vagoane de marfă goale.

Văd cu ochii, mai larg deschiși decât cu trei ani în urmă, — pâlcuri de oameni venind de departe. Jandarmii îi aduc din urmă cu arma la umăr. Ochii oamenilor sticlesc, chipurile sunt pământii. Mărunte, îndesate, pe lângă bărbați, femei stoarse de vlagă, de snagă, desculțe, nedormite, cu traista de mâncare pe umăr. Printre picioarele lor copiii. Mamele nici nu-i bagă în seamă. Privirile lor nu-i cuprind decât pe cei ce pleacă.

— Ai să te întorci Mărine.

— Ai să te întorci, Ștefane.

Bărbații tac, parcă le-a încleștat cineva gurile. Vorbește unul:

— Acum o să fie greu.

Fiecare gândește așa: Acum o să fie greu.

Ziua e înaltă, albastră, uscată, parcă ar fi o zi de cenușă.

Vin trenuri goale, pleacă pline.

Și trece o zi, trec două, trec trei. Gara e o mare de capete.

Bogat e izvorul oamenilor! Mereu se adună aci și pornesc mai departe. In locul celor ce pleacă răsar, ca din pământ, alții.

Intr'o zi, gara rămâne pustie. In sat nu mai sunt bărbați. Numai femei, numai bătrâni, numai copilandri.

Peste sat, a rămas mare vătaf notarul; a rămas mare vătaf, popa; a rămas mare vătaf, perceptorul. In timp de război, mai ales, e nevoie ca birurile să fie plătite.

Aud mereu: Războiul se face cu bani.

Cu ai cui bani? Cu banii oamenilor. Au să plătească perceptorilor femeile...

Războiul e departe. Auzim spre Dunăre bubuituri de tun. Câteva ghiulele au căzut în mijlocul orașului. S'au aprins câteva case. Orășenii, înspăimântați, și-au părăsit locuințele și au năvălit în sate.

Au năvălit și la noi. Aproape nu e casă în care să nu se găsească o familie de târgoveți. Dimineața, se adună pâlcuri în fața primăriei și încep să se vaite... Nu mai au franzelă... Dorm pe rogojini. Ii pișcă purecii. Fiecare orășean înjură țăranul în casa căruia este adăpostit și înjură pe toți țăranii din țara și din lume, care n'au știut să-și clădească locuințe confortabile... Cucoanele roagă muierile să le spele rufele. Țărăncile nu vor să-și bage mâinile în albii cu rufe străine, chiar dacă rufele acelea ar fi, cum se aude, de mătase. Asta înfurie la culme cuconetul adăpostit în sat.

De pe fronturi sosesc cărți poștale scrise în grabă, pe genunchi. Vecinii mi le dau să le citesc.

Le citesc. Au toate același cuprins: « Aflați că sunt sănătos. Ce fac vitele? Aveți grijă de boi. Să nu pierdeți boii. Noi înaintăm ».

Asta la început. Au venit apoi altfel de vești: Ne retragem...

S'a refugiat și subprefectul în sat. Circul nemțesc a pățit-o rău. Bărbații și femeile cu spoială pe obraz au intrat la arest. Elefantul și girafa au fost dați în grija unui țăran de pe valea Oltului. Caii, i-a luat subprefectul și i-a înhămat la trăsurica lui. N'are încredere în ei, le-a pus hățuri. Când trece pe șosea îl văd pe subprefect cum le atinge cu sfârcul biciului spinările gingașe.

Obrazul oamenilor este acum mai întunecat. A sosit vestea că frontul a fost spart, că soldații mor cu miile, că dușmanul se apropie. Unii spun: Nemții au să fie opriți pe Olt.

Oltul! Dacă nu l-aș cunoaște! Sunt locuri unde oamenii 'l trec cu piciorul. Cum o să se domolească o armată, în drumul ei, de o piedică atât de ușoară?

Nemții sunt aproape. Au ajuns în nordul județului. Firele telefonice sunt rupte. Mâine vor ajunge la noi.

La gară a sosit peste noapte un tren cu răniți. Ne ducem și-i aducem cu căruțele. Scoatem băncile din școală și așternem podeaua școlii cu paie. Culcăm soldații pe paie. Sunt murdari, bărboși, cu răni mari la cap, la mâini, la picioare.

Doctorul Ganciu a plecat la război. A plecat și Cireș, agentul sanitar... Incercăm să-i înlocuim noi, noi copiii. Cerem pe la case ștergare curate, le rupem în fâșii. Spălăm rănile, umflăturile vinete, le oblojim.

Răniții se lasă în voia noastră. Mulți trag să moară. Au o singură dorință: să le dăm apă, mereu cer apă. Au buzele mari, albe, umflate, pleznite, — bube deschise. Abia pot spune: apă, apă!...

Acesta e războiul! Acum cunosc ce este războiul. Toți aflăm acum ce este războiul...

In fiecare dimineață, scoatem, de picioare și de cap, câțva morți. Ii așezăm într'o căruță, îi ducem la cimitir, unde găsim gropi noi. Dacă mor cinci, pe

toți cinci îi așezăm într'o groapă; dacă mor doisprezece, săpăm pentru douăsprezece trupuri o groapă.

Fără sicrie îngropăm morții.

Popa spune o rugăciune la căpătâiul lor. Mai mult o îngână.

Țârcovnicul clatină de câteva ori cădelnița în care nu mai e de mult tămâie. Asta e toată slujba.

Are grije notarul să le ia livretele militare și să-i însemne într'un registru, al primăriei.

Unii mor lungiți, alții făcuți covrig. Obrazul unora dintre morți e liniștit, de parcă moartea le-ar fi adus mult dorita odihnă neîmplinită în viață. Al altora e sbârcit, încruntat, chinuit. Poate că s'au luptat mai mult cu moartea!

— Au ajuns la Dorobanți nemții, se spune în sat. Mâine ne vor călca.

Dimineața e cețoasă, umedă. Ziua de lăsata secului. La noapte intrăm în postul Crăciunului.

Am dat o raită prin sat și am venit la masă. Il așteptăm și pe tata. Intârzie. Ne așezăm la masă. A tăiat mama o găină și a făcut ciulama. Mâncăm mămăligă cu ciulama. E bună ciulamaua cu mămăligă. Am luat în mână un picior de găină. Il rod, îmi ling buzele.

Pătrunde în casă tata: — Au venit nemții. Sunt pe vârful dealului.

Ieșim droaie din casă și ne urcăm pe linia ferată. La o bătaie de praștie de noi, patru nemți călări. Au chivere de metal în cap. Caii sunt voinici, cu cozile până la pământ.

Mai sunt câțiva soldați de-ai noștri, rătăciți, în gară. Auzim câteva împușcături... Patrula nemțească întoarce caii și o rupe la fugă. Unui neamț i-a căzut chivăra din cap. Ne repezim și o culegem de pe miriște. Venim cu ea în băț în sat, cum am veni cu un trofeu. Se repede la noi notarul Stănescu și grijuliu, — să nu se pună rău cu dușmanul, — ne-o smulge din mână:

— Nemții au să vină astăseară în sat. Au să ceară casca. Trebue să le-o dăm.

Intră cu ea în primărie.

Peste un ceas, pe marginea cealaltă a satului, pătrunde până la primărie, un singur călăreț. Satul e tot pe uliți. Năvăleste la primărie. Sute de oameni s'au grămădit în jurul neamțului. Se uită satul la el cu mirare, calul galben, numai spumă, tremură. Pe nări, îi ies valuri de aburi. Soldatul, călare, cu barba nerasă de câteva săptămâni. Barba lui ca părul calului, galbenă. Ochii verzi. E un neamț blond, un neamț mai mult bătrân decât tânăr. In mâna dreaptă ține un pistol încărcat. Tremură calul neamțului ca varga. Ca varga tremură neamțul.

Un orășean care știe nemțește începe să schimbe vorbe cu streinul. Neamțul vrea să știe dacă mai sunt în sat soldați.

— Nu mai sunt.

Neamțul vrea să știe dacă soldații răniți care s'au arătat la ferestrele școlii, au la ei arme.

— N'au arme.

Popa Bulbuc aduce un pahar de lapte şi-l întinde neamţului. Neamţul nu vrea să-l bea. Ii e frică să nu fie otrăvit. Popa Bulbuc gustă laptele. Şi-a albit vârful mustăţilor. Neamţul prinde încredere. Ia paharul şi-l aruncă pe gât. Mai cere un pahar cu lapte. Incă unul. Intoarce calul şi pleacă în galop.

Peste puţin timp, o patrulă călare a ajuns la gară. In urma patrulei, coloana germană ocupă satul.

Nu doarme nimeni în noaptea asta.

Nemţii şi-au băgat caii în ariile oamenilor şi, pe maldăre de paie ori de coceni, s'au culcat, sub cerul gol, lângă cai.

Patrule străbat satul şi trag focuri de armă în aer. Ce-or fi vrând să împuşte, diavolul singur ştie.

In noaptea asta, luna nu s'a arătat. Nu s'au arătat nici măcar stelele. Nourii alburii s'au coborît până aproape de pământ. Ceaţa iernii îneacă şesurile... Ceaţa iernii îneacă satele.

Spre ziua s'a lăsat ger. Vântul a împrăştiat ceaţa. A răsărit, peste împrejurimi, soare mic şi rotund, soare galben şi rece, de iarnă.

Soarele urca spre cumpăna cerului.

Coloanele nemţeşti au plecat. Spre răsărit au plecat. In trecere au spart trenurile de marfă din gară. Au luat ce au socotit că le trebue.

In urma lor, în gară, asupra trenurilor, au năvălit oamenii. Au jefuit: pături, mese, scaune, perdele, farfurii. Erau trenuri care ar fi trebuit să meargă spre Moldova, burduşite cu averile târgoveţilor din oraşele de dincolo de Olt, pe care şeful gării Costeşti le îndreptase, din greşală, spre Dunăre.

Lui frate-meu Ion îi lasă gura apă. Ştie că în gară se găsesc şi câteva vagoane cu băuturi. Le-au spart nemţii. Acum, fiecare, — nevastă, copil, duce pe umăr damigene, coşuri cu sticle.

Mama s'a aşezat în faţa uşii:

— Cine pleacă din casă trebue să treacă peste mine.

Nu pleacă nimeni.

Frate-meu a vrut să iasă pe fereastră. Fereastra avea giurgiuvele de fier.

In urma coloanelor nemţeşti care au plecat au sosit a doua zi în sat căruţe cu soldaţi nemţi şi austriaci, — etapele. Unii au ocupat casa în care până atunci se afla postul de jandarmi, — părăsit peste noapte de Niculae Mieluşel, care s'a făcut nevăzut, nu atât de teama duşmanului, cât a satului, — alţii au luat în primire gara.

A trecut spaima oamenilor. Soldaţii austrieci vorbesc româneşte. Sunt de prin Ardeal. Se împrietenesc cu ţăranii. Mai toţi sunt betegi: şchioapătă, au mâinile rănite, cu degete lipsă. Se arată a fi desgustaţi de război. Ii aud

spunând: — Ne-a trimis împăratul la război, împăratul şi grofii, lua-i-ar dracu!...

Şeful etapei austro-ungare e Ganz, tinichigiu din Arad. Aproape a uitat că e militar. Repară sobele, tingirile, burlanele oamenilor.

Mai greu cu nemţii. Comanda etapei germane o are Rudolf Burger, un flăcău înalt, roşcat, buhăit, cu mustaţă subţire pe buza de sus. Străbătea satul în fugă şi nu uita să tragă focuri de pistol în aer. Râde într'una. A fost trimis la etape fiindcă în timpul bătăliilor şi-a pierdut minţile. Şi Burger vorbeşte româneşte.

Mai târziu, s'a aflat că înainte de izbucnirea războiului feldvebelul fusese ucenic la o cofetărie din Piteşti.

N'a trecut mult şi soldaţii lui Burger au început să rechiziţioneze bucatele oamenilor, vitele, lucrurile de îmbrăcăminte.

Apoi li s'au luat oamenilor căldările, tingirile de aramă. Odată cu arămăria satului, au luat drumul fabricelor de obuze şi clopotele bisericilor.

Frontul s'a depărtat, a trecut dincolo de Bucureşti. S'a auzit că oştirile germane s'au oprit, undeva departe, la hotarul Moldovei şi că alături de oştirile germane au venit să lupte împotriva soldaţilor noştri până şi Turcii.

— Ce-or mai fi având şi Turcii cu noi? se întreabă lumea.

Notarul răspunde: — Sunt aliaţi cu nemţii. Se bat împotriva noastră şi a Ruşilor.

Acum, în sat, vin altfel de gazete, — gazete scrise pe o pagină româneşte, pe alta nemţeşte. Notarul le primeşte şi le citeşte la primărie cu glas tare, să audă poporul.

Nu se scrie în aceste gazete decât despre biruinţele pe care le au, pe toate fronturile, oştirile nemţeşti. Se mai scriu cuvinte de laudă şi despre acei boieri care fac politică cu nemţii. Nu prea înţeleg eu bine lucrurile astea; le ascult totuşi, şi încerc să le înţeleg.

Răniţii din şcoală, câţi au mai rămas, au fost ridicaţi şi trimişi la oraş. Au mai murit pe drum câţiva. Şcoala a rămas îmbâcsită de miros de sânge şi puroi.

In fiecare dimineaţă auzim: azi noapte a venit Radu al lui Tănase; a venit al lui Ciucă; a venit şi-al lui Bădoi. In fiecare noapte se întorc în sat şi rămân ascunşi prin pătule ori prin pivniţe, soldaţi care, în retragere, şi-au părăsit regimentele.

Prinde Rudolf Burger de veste. Se pare că i-a spus notarul Stănescu ori poate Miţa, nevasta cârnăţarului, nemţoaică din Turnu, refugiată în sat, care dela venirea etapelor a trecut tălmace la comandamentul german.

Rudolf Burger dă ordin: După masă, la patru, soldaţii fugari care s'au întors acasă, să se prezinte la primărie. Să nu rămână ascuns niciunul. N'avem de gând să internăm pe nimeni în lagăr, vrem numai să ştim numărul lor. Ii socotim prizonieri şi vom controla în fiecare seară dacă nu cumva au părăsit satul pentru a se duce din nou pe front. Familia aceluia care va lipsi dela apel, va fi arestată.

Veteranul Diș sună iar goarna pe linia satului și chiamă norodul la primărie. Notarul răspândește ordinul neamțului.

Se face strigarea: Optzecișișase de bărbați au dezertat... Optzecișișase de oameni din sat s'au lepădat cu scârbă de război...

— Dece v'ați întors?

— Ne-am săturat de război. Ne ciomăgeau plutonierii. Ne împușcau din spate ofițerii, din ascunziș, să înaintăm...

— Asta nu poate să fie adevărat, — răcnește noul primar, — pus în capul satului de Rudolf Burger, bogătașul Mirea Savu. Trebuia să muriți, să apărați patria...

— Las-o mai moale cu patria, primarule. Tu ai făcut armata?, întreabă Petrea Zgămâie.

— N'am făcut-o, — că eram singur la părinți, avem pământ și pământu l trebue muncit.

— Atunci nu mai vorbi. Tu trebuia să mergi la armată, la război, să-ți aperi pământul. Eu ce să-mi apăr... Păduchii? Țara e a noastră numai la nevoie, la greu.

— Totdeauna sări cu gura Zgămâie. Te știu dela răscoale...

— Bine că mă știi.

Mirea Savu e scurt, gros, îndesat. Are pământuri multe și vite. A cerut nemților să-l pună primar ca să-și apere avutul de rechiziții. Le-a jurat credință. Chiamă pe înserat femeile mai tinere, cu bărbați plecați la război, la primărie. Le răstoarnă pe mese, pe dușumele.

Pe cele care nu crâcnesc le mai scutește de dări. N'a lăsat nevasta să-i nască decât un copil, — să nu i se împartă, după moarte, averea în două...

Invățătorul din cătun era ofițer de rezervă. A plecat pe front lăsându-și acasă nevasta și doi copii.

Frumoasă nevastă are învățătorul din cătun. Fată cu carte. Fata unui mic proprietar dinspre Olt. A învățat la pension, la București. Vorbește și nemțește. Intâi, a descoperit-o Ganz. Mai pe urmă a descoperit-o Rudolf Burger. Ganz s'a ales cu câteva cravașe pe spinare. Le-a luat, a salutat, a plecat. Aliat respectuos...

In casa învățătorului Bivolaru face chefuri în fiecare seară feldvebelul Rudolf Berger. Cheful ține până la ziuă. Câteodată, oamenii o văd noaptea pe femeia învățătorului îmbrăcată milităreşte, plimbându-se la braț pe uliță cu șeful nemților. Muierile o clevetesc și-i întorc dosul când o întâlnesc.

Se știe acum că învățătorul a căzut prizonier și se găsește închis, undeva, în Germania.

In fiece săptămână, vin dela el scrisori lungi, în plicuri desfăcute. Scrisorile le citește notarul, le citește poștarul, le citește până și vătășelul primăriei. Tot satul află de cuprinsul lor.

Invățătorul e bolnav și nu mai trage nădejde de întoarcere. Ii amintește nevestei să aibă grijă de copii și-i spune cât de dragă i-a fost altădată, cât de dragă i-a rămas acum. Mereu o îndeamnă să fie cuminte.

Timpul trece. Timpul trece greu, dar totuși trece. Din nou a nins. Zăpada e înaltă.

Nemții au dibuit magaziile și hambarele boierului dela Saiele, pline cu bucate până în streașină. Rudolf Burger a dat ordin: trei sute de care să meargă mâine dimineață să aducă grâul la gară.

Notarul face lista. Dezertorii de pe front sunt scutiți. Sunt scutiți și bogătanii satului care au plătit bacșișuri ca să nu fie mobilizați.

Sunt trimise la corvoadă femeile celor care se bat pe undeva, prin Moldova, cu nemții.

Trei sute de femei, mai tinere, mai vârstnice, lângă boii lor, tremură în zăpadă, pe linia mare a satului.

Notarul controlează cine a venit. Când controlul e gata convoiul, care pare nesfârșit, pleacă.

Convoiul urcă dealul spre conacul Saielelor, boii trag greu carul prin nămeți. Desfundă zăpada femeile. Se împiedică și cad. Se ridică. Plâng muierește, înjură ca bărbații și-și dau, ele între ele, curaj. O să treacă și asta...

Gerul e aspru. Mânile și buzele plesnesc. Vântul taie ca briciul pielea obrazului, picioarele înfășurate în cârpe. Inainte! Inainte...

La cârciuma lui Buciuc notarul primăriei, consilierii comunali beau și petrec. Băutura o plătesc scutiții de corvoadă. Iși află drum pe acolo și răstoarnă câteva pahare pe gât și Rudolf Burger.

Primăvară. Ne apropiem de Paște. Frate-meu Ion aduce în casă o veste. I-a spus-o întâi mamei.

Ce lucruri se mai petrec la noi în casă!

Suntem unsprezece copii, — doi ai tatei, cu nevasta lui dintâi: doi — frate-meu Ion și soră-mea Evanghelina — ai mamei, dela bărbatul ei dintâi. Ceilalți, am venit pe lume unul după altul și suntem copii buni ai amândoura. Totuși de câte ori se vorbește de frate-meu Gheorghe ori de soră-mea Leana, care trăiește peste drum de noi în casa lui Gigoi și a Rimoantei — mama spune: « copiii lui tat'tu »; iar când vorbește de frate-meu Ion și soră-mea Evanghelina, nu uită să rostească — apăsat: « copiii mei ».

O întrebăm:

— Numai ei sunt copiii tăi, mamă? Noi ai cui suntem?

— Voi mai sunteți și ai lui tat'tu.

Se supără câteodată tata, ca omul. Mama îl amenință: O să crească băiatul mare, o să-l însor și o să mă duc la el... Te las. Vă las...

Dintre câți băieți a născut mama, se pare că numai pe fratemeu Ion îl socotește băiatul ei, — băiatul ei, — la care, când nu s'o mai

putea înțelege cu tata, are să se mute cu așternutul, să-și trăiască zilele din urmă...

Se gândește la asta în ceasurile ei de necaz, în zilele ei de adâncă mâhnire. Și iată, sorocul acesta, al căsătoriei lui frate-meu, a venit.

— Cu cine vrei să te însori?

— Mi-am găsit o fată, la Stănicuț.

Mamei nu-i place răspunsul. De ani de zile mama se gândește să-l însoare pe frate-meu Ion cu o fată din vecini care are pământ.

Toate mamele din sat se gândesc să găsească pentru băieții lor mirese cu pământ. Dar uite, puține fete au pământ și băieții, tare sunt mulți. Și nu știu cum se face că pământ au numai urîtele.

Frate-meu nici nu vrea să audă.

— Pe cine vrei să iei? Pe Filofteia?

— E buzată, nu-mi place.

— Dar cum e fata cu care vrei să te însori?

— Ai s'o vezi.

— A cui e fata?

— A lui Stănică Saftu din Sârbie.

Stănicuț e un sat nou, ceva mai în sus de satul nostru, pe Călmățui, jumătate locuit de rumâni, jumătate de sârbi.

Când s'a pus vatra satului au venit oameni din toate părțile. Au venit, de undeva, de peste Dunăre, și sârbi.

Oameni mărunți de statură, negricioși, sârbii nu și-au părăsit încă portul lor. La început nu cunoșteau o boabă românește, pe urmă au învățat. Acum vorbesc ca rumânii, nici nu-i cunoști, decât după port. Intre ei vorbesc tot sârbește.

S'au păstrat mult timp curați, adică nu s'au amestecat cu rumânii. Cu timpul, sârboaicele au început a se mărita cu băieți de rumâni. Rumânii își caută mirese în Sârbie.

— Cât pământ are?

— Eu știu? Trebue să vă duceți voi să aflați.

— E frumoasă?

— Mie-mi place.

Frate-meu Ion e înalt, subțire ca un șarpe, cu fața uscățivă, ochii negri, adânci. Poartă și mustață frate-meu Ion, o mustață subțire lipită de buză și-i place să-i răsucească mereu sfârcurile.

Aflăm vestea. Ne bucurăm și nu prea. O să mai avem pe cineva la masă.

Unde o să doarmă frate-meu Ion cu nevastă-sa?

Tata găsește răspunsul.

— O să împărțim în două tinda, cu un perete subțire, și o să avem astfel încă o odaie sub acoperiș.

— A cui fată spui că e?

— A lui Stănică Saftu.

— E om cumsecade — își dă cu părerea tata. Il cunosc, are o droaie de copii. Sgârcit om!

Soră-mea Rița intră în vorbă.

— Și cum o chiamă pe sârboaica ta Ioane?

— Olenca, dar noi o să-i spunem Lina. Eu așa îi spun.

Nu se împotrivește nimeni. Nimeni nu-și arată dorința că ar voi s'o vadă măcar la față.

Părinții sunt înțelegători, nu vor să se amestece în viața copiilor.

— Și când vrei s'o aduci, mă?

— Mâine seară.

— Ad'o, dar nuntă mare nu putem face.

— Vreau nevastă, — spune frate-meu, — cu nunta, facem noi ce facem.

Zilele s'au încălzit, zăpezile s'au topit pe neașteptate. Șuvoaiele de apă, câte n'au putut fi supte de pământ, s'au scurs spre gârlă. Câmpurile fumegă. O să răsară curând iarba.

Sărăcia s'a întins. Hambarele, goale. Se găsește greu pâinea și aproape tot atât de greu mămăliga. Dar câteva ciurele de făină tot au să se afle pentru ziua când frate-meu o să-și aducă mireasa, pentru ziua de mâine, adică.

De cum a trecut amiaza, mama a prins câteva păsări, a pus pe frate-meu să le taie gâtul, le-a jumulit, le-a băgat în oală.

Sub țest arde focul. In căpistre coca se umflă...

Casa miroase a pâine caldă, — a pâine caldă și a ciorbă fierbinte de găină.

S'a apropiat și seara. E Sâmbătă.

Au început să se adune pe uliță, în dreptul casei noastre, băieți și fete. Unii intră în arie. Avendrea a venit cu clarineta subsoară dar nu dă drumul cântecului.

Pe ușa dinspre linia ferată intră în arie frate-meu Ion, năuc parcă de bucurie, cu mireasa de mână. Soră-mea, cu noi toți, cu tata, în jurul lor.

— Bine-ați venit!

Mama, pe prag, îi așteaptă. Se întunecă la față. Fata pe care frate-meu Ion o aduce de mână e scurtă, groasă, ca o putină de groasă. Numai ochii îi sclipesc în cap, vii, ochi de cârlan. Nu se rușinează deloc. Se uită în ochii noștri și râde. Râde ca netoata. Dinții îi sunt mici, ca dinții de pisică. Mici și albi, albi ca laptele.

Hotărît, mamei nu-i place fata. Ii întinde totuși mâna și-i spune:

— Bună seara, fato. Intră în casă!...

Fata intră în casă.

In bătătură, Avendrea a început să cânte. Se prinde hora.

In alte timpuri, prietenii fratelui meu ar fi scos pistoalele și le-ar fi descărcat în văzduh. Acum nu e voie. Sătenii și-au îngropat, înainte de venirea nemților, puștile de vânătoare și pistoalele în pământ.

Dincolo de linia ferată sunt pironiți caii noștri, care scurmă cu boturile în miriște, după rădăcini de buruieni. Tata, cu un topor în mână, se duce să le schimbe locul. Se iau după el ogarii.

Avem doi ogari: unul alb, altul negru, cu șoldurile pătate cafeniu.

De când frate-meu a crescut ținem ogari în arie. Iarna, pe zăpadă moale, plecăm cu ei la câmp, la vânătoare de iepuri. Câteodată avem noroc și ne întoarcem acasă cu doi, trei iepuri la spinare.

Iarna asta n'am folosit ogarii, nu și-a folosit ogarii niciun om. N'au îngăduit nemții.

A schimbat tata pripoanele cailor. Se întoarce spre casă cu toporul în mână... Spaima satului a devenit de câtva timp Franț, soldatul Franț, dela comandamentul german. E venit de curând în sat. Scurt, blond, mustăcios, șchioapătă de piciorul drept. A băgat frica în norod. Se plimbă pe ulița satului, de parcă ar fi într'una amețit de băutură. Pe cine-l întâlnește, îl lovește cu cravașa în obraz, pe spinare, unde nimerește.

E necăjit tare: cinci frați au plecat pe front. Până acum au murit patru. El e al cincilea și a fost rănit la picior. A rămas șchiop. A nădăjduit că va fi lăsat la vatră. Se pare însă că numărul nemților s'a împuținat. A fost trimis la etape.

Indârjit, își varsă necazul pe cine poate. Injură într'una pe limba lui. Târgoveții refugiați în sat, care știu nemțește, spun că l-ar fi suduind până și pe împăratul lor care a pornit focul și prăpădul în toată lumea.

Iată-l venind de-a-lungul uliței. Il întâlnește pe tata. Incepe să urle, apoi se aruncă asupra lui cu cravașa, îl apucă de umăr și-l îmbrâncește spre comandatură...

S'a rupt hora. Băieții și fetele s'au risipit, ca un stol de vrăbii în care cineva ar fi tras cu praștia.

Mă smulg din grămadă și mă iau după neamț... Il duce la comandament pe tata. Rămân pe prispa comandamentului și aud cum Franț îl bate pe tata.

I s'a părut neamțului că tata a vrut să-l omoare cu toporul!...

Intru înăuntru și încerc s'o lămuresc pe cârnățăreasă.

Cârnățăreasa îl lămurește pe neamț. E pornit tare neamțul. Ii vine greu să spună că a greșit. Ii vine greu să creadă că n'are niciun motiv să lovească.

Cu fața însângerată, tata s'a apropiat de cârnățăreasă, o roagă:

— Scapă-mă, coană Mițo. Am să-ți aduc o gâscă.

— Două să-mi aduci.

— Două o să-ți aduc.

Cârnățăreasa se așează între tata și neamț. Ii turuie gura.

Până la urmă neamțul se moaie. Ne face semn să plecăm.

Plecăm. Tata înainte, eu după el.

Nunta s'a spart. Au rămas numai doi, trei vecini. Frate-meu Ion, de ciudă, a deșertat pe gât câteva ulcele de țuică. I s'a aprins fața. Ochii îi sticlesc ca unui lup. Se plimbă prin odaie, furios.

— Mă duc să-l omor.

Un potop de înjurături îi năvălește pe gură.

— Mai bine te-ai potoli, — îi spune tata. — Ai putea să lovești unul, doi din ei, apoi nemții te-ar împușca. Cu ce ne-am alege... O treabă ca asta nu se face de unul singur și nu numai într'un sat. Altceva ar fi dacă s'ar ridica toate satele contra lor, ori măcar unii oameni, cu legătură între ei, dar așa...

Iși spală obrazul de sânge și peste rănile adânci, mama îi presară făină.

Au plecat vecinii. Am rămas singuri.

Frate-meu și-a pregătit culcușul cu mireasa în tindă.

Să le fie de bine!

De ferestre s'au lipit spinările de întuneric ale nopții.

E o noapte neagră, neagră s'o tai cu cuțitul.

Unele femei din sat parcă și-ar fi uitat cu totul bărbații plecați departe.

Au trecut luni și luni din ziua mobilizării.

De dincolo de front nu mai sosește nicio scrisoare. Dincolo de front nu mai trece nicio scrisoare.

Aflăm din când în când că bătăliile se țin lanț și, din ziarele care sosesc, aflăm la primărie că în Moldova oamenii nu mor numai de gloanțe, ci și de exantematic.

Bine că n'am plecat în Moldova!

— Ți-e dor de bărbat, Ileano?

— Mi-e dor, nene Nae, dar ce să fac!

— Să viu diseară pe la tine, să vorbim!

— Vino.

Intâi i s'a scornit uneia nume rău, pe urmă alteia și alteia, și alteia. La multe. Dar nu la toate.

Dada Mitra, nevasta lui nenea Mihalache Gagiu e mereu cu sprâncenele încruntate.

— Să viu deseară pe la tine, Mitro?

— Să nu vii, nene Simioane, că pun câinii pe tine.

Trec cu Turturică în susul satului pe lângă aria ei. Dada Mitra, la gard:

— Unde te duci Darie?

— La alde Mănoiu.

— Când te întorci, să bați, daică, în poartă.

— Am să mă întorc cu Turturică.

— Să bateți amândoi în poartă, daică...

La marginea dinspre miază-noapte a satului stau alde Mănoiu. Mănoiu e plecat la război. Și băiatul cel mare al lui Mănoiu e plecat la război. Au rămas acasă nevasta lui Mănoiu, oarbă, și fetele lui Mănoiu, trei...

La Mănoiu vorbim cu fetele, ne hârjonim,

Noroc au numai băieţii mai mari, noi ne uităm şi facem zâmbre...

Batem în gardul dadei Mitra. Nici n'apucăm a bate de două ori. Intuneric. Intuneric gros.

— Aici sunt, daică... Intraţi înăuntru.

Deschide poarta ariei şi ne apucă de mână. Ne ducem spre şira de paie.

Mă ia în braţe dada Mitra... Ne prăvălim ca din vârful unui munte... Ne prăvălim într'o prăpastie adâncă, adâncă...

Mă ridic ameţit. După mine, se prăvăleşte Turturică.

— Să veniţi şi mâine seară.

— Venim şi mâine seară.

— Să mai aduceţi şi pe alţii.

Plecăm, cu obrajii aprinşi de ruşine, — numai de ruşine...

Tinda a fost împărţită în două printr'un zid de paiantă. Uşa şi fereastra le-a meşterit unchiu-meu Preda, pe care niciunul dintre noi nu-l poate suferi din cauza minciunilor lui. Spune minciuni cu ghiotura, dar de lucrat, lucrează bine. In câteva zile, odaia fratelui meu Ion au fost gata. Şi patul a fost gata.

In casa noastră se iscă ceartă.

In noaptea Paştelor s'a iscat cearta.

N'am aşteptat să sune clopotul de înviere. Ne-am culcat devreme şi pe la unsprezece ne-am trezit. Aprindem lampa, ne spălăm pe obraz şi ne îmbrăcăm cu tot ce avem mai bun. Şi-a luat fiecare, în sân, ouă roşii. O să le ciocnim şi o să le mâncăm numaidecât în curtea bisericii, după ce vom fi luat paşte.

Toţi ne-am trezit, toţi ne-am spălat, toţi ne-am îmbrăcat.

Frate-meu Ion, cu Lina, dorm duşi. Ciocănim în uşa lor şi-i trezim.

— Voi nu mergeţi la biserică? întreabă mama.

Frate-meu Ion răspunde somnoros: — Nu mergem, mamă.

— Dece nu mergeţi? Vreţi să vă aducem paşte acasă?

A ieşit în prag cu cojocul în spinare frate-meu.

— Nu, mamă, să nu aduceţi paşte acasă. Eu cu Lina nu luăm paşte.

Mama nu pricepe.

— Cum nu luaţi paşte?

— Iacă, nu luăm.

— Ce vorbă e asta?

— Noi suntem adventişti.

— De când?

— De două săptămâni.

Mama îşi îndoaie grumazul.

Plecăm spre biserică. Tata glumeşte.

— Nu ştiam că am păgâni în casă.

Ştirea l-a lăsat nepăsător....

Popa Bulbuc tot nu vorbeşte cu noi. Ne-a urît cât ne-a urît, apoi a întins tatei o punte de împăcare. Asta s'a întâmplat acum patru ani.

Când frate-meu Gheorghe a terminat seminarul, a făcut popa înţelegere cu văru-meu Niculae Dimozel, dirigintele poştii, care i-a trimis telegramă lui frate-meu: « Vino, tata pe moarte ». A iscălit-o pe mama. Telegrama a plecat şi frate-meu Gheorghe a primit-o la un ceas după ce dăduse cel din urmă examen. S'a împrumutat la prieteni, şi-a cumpărat bilet de tren. Ne-am trezit cu el la miezul nopţii, bătând în poartă...

Tata, somnoros, deschisese. Frate-meu Gheorghe aruncase în mijlocul casei geamantanul şi începuse să svârle sudalme. Mă uitam la el, buimac de somn.

Era înalt şi frumos. Purta haine negre cu vipuşcă albă la pantalon şi cu un număr pe mâneca dreaptă. Işi luase şapca din cap şi dăduse cu ea de pământ. Ţipa cât îl lăsau puterile.

— Dece v'aţi bătut joc de mine?

Nu înţelegeam nimic.

— Cine-şi bate, mă, joc de tine?

Frate-meu Gheorghe a scos atunci din buzunar telegrama şi a citit-o: « Vino. Tata pe moarte ».

A început să râdă tata.

— Nu ţi-am trimis nicio telegramă şi, cum vezi, sunt sănătos tun. Să ştii că văru-tău Niculae ţi-a făcut-o, Niculae cu popa Bulbuc. I-am văzut tăinuind la cârciumă la Toma Ocî.

Avea popa fată de măritat, pe Dumitra, şi voia numaidecât să-l pricopsească pe frate-meu cu ea.

Incet-încet, frate-meu Gheorghe s'a potolit şi s'a sfătuit cu tata.

— Fiindcă am venit, să mergem mâine la popa, să vorbim despre însurătoarea mea cu Dumitra.

Ne-am mai strâns niţel şi i-am făcut loc în pat, la margine, lângă perete.

Tare m'am mirat a doua zi când l-am văzut pe frate-meu că-şi spălă dinţii cu o periuţă îngustă pe care întindea dintr'un tub rotund un fel de cocă roşie.

S'a îmbrăcat seminaristul, s'a periat, a plecat cu tata la văru-meu Niculae Dimozel...

Văru-meu Niculae a stat ce a stat cu ei la taifas apoi s'a dus la popă...

Se duc la prânz la popa, la masă, tata, frate-meu, văru-meu Niculae Dimozel. Au venit spre seară. Frate-meu Gheorghe râdea să moară. Ne povestea:

— Mi-a plăcut popa. Ne-a primit ca şi cum am fi fost prieteni de când lumea. Preoteasa a întins masa. Ne-a dat ţuică. Am băut ţuica. Ne-a servit ciorbă de pui. Am mâncat ciorba de pui. Pe urmă, ni s'a adus friptură şi vin. Am mâncat friptura şi am băut vinul. Dumitra făcuse şi cozonac. Se învârtea prin casă, băcănită pe obraji, toantă. Inghiţea cu noduri. Mă uitam la ea şi mă prefăceam că mă uit cu dragoste. Cam pe la sfârşitul mesei, Dumitra a

ieşit să ne aducă o ceaşcă de cafea. Ne-a adus cafea fiartă pe vatră, în ibric, la foc de paie. Cafeaua, mai mult cenuşe.

— Şi aşa, părinte Bulbuc, vrei să-ţi fiu ginere.

— Vreau, taică.

— Aşa dar, vrei să-mi dai pe Dumitra de nevastă.

— Vreau, Gheorghiţă taică, dece să nu vreau.

— Şi pe lângă Dumitra, ce-mi mai dai, părinte Bulbuc?

— Apăi, Gheorghiţă taică, două pogoane de pământ.

— Părinte Bulbuc, îmi dai prea puţin.

— Dar cam ce pretenţii ai avea dumneata, Gheorghiţă?

— Nu prea mari, părinte Bulbuc.

— De-o pildă, taică?

— Uite, părinţele, să-mi dai... cincisprezece pogoane de pământ.

— Păi douăsprezece am cu toatele, taică.

— Ştiu, părinte. Mai cumperi trei.

— Şi altceva?

— Altceva, părinte Bulbuc, să-mi faci o casă nouă, să-mi dai boii şi vacile şi caii, şi, pe deasupra, — parohia sfinţiei tale.

— Şi eu ce să fac taică?

— Să rămâi preot ajutor pe lângă mine, părinte Bulbuce...

— Mă Gheorghiţă, dumneata glumeşti!...

— Nu glumesc, părinte. Ce? De glumă-mi arde mie?

— Mă Gheorghiţă, dumneata n'ai băut un pahar mai mult decât trebue?

— Oi fi băut, părinte, dar socoteala asta am făcut-o înainte de a veni la sfinţia ta în casă.

Ce mai tura-vura. Popa se svârcolea de parcă ar fi fost tras în frigare.

Dumitra se plimba prin tindă, pe la uşă, auzea tot. A podidit-o plânsul, a eşit în arie, s'a dus la sălciile dintre baltă să se ascundă, să-şi jelească amarul...

— Şi popa Bulbuc?

— Popa se făcuse pământiu la faţă. A văzut că-l iau peste picior. Ne-a mai dat să bem câteva ulcele de vin. Ne-am ridicat, ne-am luat ziua bună dela el.

Frate-meu, seminaristul, a scos din buzunar o fotografie şi ne-a arătat-o:

— Uite, cu fata asta mă însor, cu Mărioara.

— Ne-am uitat la poză. Era o fată cu ochii mari, miraţi, cu coade lungi căzute pe umeri.

Seara, frate-meu a plecat. Ne-a trimis scrisoare că s'a însurat. Nu l-am mai văzut niciunul de atunci. Trăieşte pe undeva, pe aproape de munte.

Din ziua aceea, popa Bulbuc a rămas tot supărat pe noi. Nu ne mai urăşte, ca înainte, nici nu ne mai înjură, nu se mai uită chiondoraş, la noi. Dar, la Bobotează, tot nu trece cu botezul prin casa noastră, ne ocoleşte. Ocolească-ne! Ducă-se la gârlă să-l boteze, cu mătăuzul lui, pe diavol...

Sunt câţiva ani de când în satele învecinate a început a se vorbi de adventişti.

Ce-or fi adventiştii? Ne-am lămurit curând.

La Secara s'a preoţit băiatul popii dela noi, care, cu chiu cu vai, a sfârşit seminarul. La Saele s'a popit văru-meu Laur Daudescu, care s'a însurat cu fata popii Bulbuc, cu Dumitra. La Băneasa e un popă între două vârste. A fost, până mai anul trecut, om de treabă, dar s'a schimbat dintr'odată.

Popii asupresc oamenii: le cer preţuri mari la botezuri, le cer preţuri mari la nunţi şi le cer preţuri mari la înmormântări. Până nu-i pui popii sfanţii în palmă, nu-ţi ridică mortul din bătătură.

Sătenii s'au adunat, s'au gâlcevit cu popii, au mers la oraş şi s'au plâns. Protopopul i-a luat la goană. Le-a spus:

— Dar cu ce vreţi să trăiască popii? Lefurile sunt mici. Au şi ei greutăţi. Dacă vă place, dacă nu, nu vă cununaţi la biserică, creşteţi-vă copiii nebotezaţi, îngropaţi-vă morţii fără popi!

Protopopul, e un popă înalt şi gros, dela Seaca, de pe valea Dunării. Umblă cu trăsura. Se urcă protopopul în trăsură, arcurile se îndoaie, mai mai să se rupă, caii, chiar dacă merg la pas, curând fac spune. Burta protopopului, — cât sacul...

S'au întors oamenii, necăjiţi, pe la casele lor.

Fraţii Ioviţoiu, din Saele, au luat drumul Bucureştilor, toamna, şi s'au întors acasă primăvara. Au adus cărţi în desagă. Au început a aduna oamenii şi a le vorbi.

Invăţătura pe care popii o propovăduesc în biserică nu e bună, — spun fraţii Ioviţoiu. Altfel scrie în cărţile sfinte.

Au început a-i lămuri pe oameni asupra unui altfel de înţeles al cărţilor sfinte.

Oamenii nu mai calcă pe la biserică. Le nasc nevestele copii, nu-i mai botează. Se căsătoresc, mor, nu mai chiamă popă. Unul dintre fraţi, deschide cartea şi citeşte rugăciunea.

S'au speriat popii. Invăţătura nouă s'a răspândit repede. Aproape jumătate din fiecare sat a trecut la noua credinţă.

Popii au cerut ajutorul prefectului şi prefectul a dat ordin jandarmilor să-i aresteze pe zăbauci şi să-i aducă legaţi la prefectură.

Prefectul a ţipat la oameni, şi oamenii, cu neveste şi copii lângă ei, au rămas neclintiţi, în noua lor lege.

I-a închis în beciul prefecturii şi i-a ţinut acolo câteva zile, numai cu apă. Oamenii, pe întuneric, au cântat într'una cântecele lor.

Oraşul s'a adunat, ca la urs, la grilajul prefecturii să-i asculte pe întemniţaţi cum cântă.

Prefectul a fost nevoit să-i trimită noaptea, între santinele, la închisoare.

In câteva zile, toţi puşcăriaşii, — hoţi de cai şi de găini, — cântau alături de adventişti cântece care treceau departe spre oraş, peste zidurile închisorii. Cânta cu puşcăriaşii până şi Oică, directorul puşcăriei.

Prefectul i-a luat atunci pe rumâni și i-a închis la legiunea de jandarmi: bătaie dimineața, bătaie la prânz, bătaie seara, bătaie la miezul nopții. Totul a fost zadarnic, oamenii s'au împotrivit, au răbdat, nu s'au întors la vechea lege.

Rupți, lihniți de foame, rumânii au fost puși în libertate. S'au întors pe la casele lor.

Asuprirea prefecturii n'a înspăimântat pe nimeni. Numărul adventiștilor crește mereu.

Ce vor adventiștii?

Nu vor nimic. Ei cred că pământul și stelele și luna le-a făcut Dumnezeu. Cred că pe lumea asta, bine e să fii cinstit și drept. Și mai cred, că, pentru a ți se deschide după moarte porțile raiului, nu este nevoie să plătești birul popii și nici să calci prin biserica cu sfinți uscați, zugrăviți pe ziduri.

Cumnată-mea Lina purta în ea dorința de a se face adventistă, înainte de a se mărita. După măritiș, s'a dus singură la Saele, fără știrea lui frate-meu și, când s'a întors de acolo era trecută la legea nouă.

Nu i-a trebuit mult să-l convingă și pe frate-meu. Au păstrat între ei taina. In noaptea Paștelui au trebuit să se dea în vileag.

Mama își aduce aminte de bunicul, de barba lui galbenă și de ceasloavele din care citea seara, la lumina opaițului.

Mama nu prea credea în popi. Ea spunea mereu că noi, copiii ei, trebuie să ne ferim, să nu furăm, să nu mințim, să nu râvnim ceea ce nu este al nostru. Mama credea că Dumnezeu e pretutindeni: în aerul pe care-l respirăm, în ierburile care cresc, în stele, în soare, pretutindeni.

Se duce la biserică dintr'o obișnuință care s'a înrădăcinat adânc în întreaga ei ființă. Dacă așa au crezut părinții și bunicii și străbunicii, poate că așa e bine.

Lepădarea de lege a lui frate-meu Ion a mâhnit-o, totuși, adânc.

Ajungem la biserică. Ne strecurăm înăuntru. Abia ne strecurăm înăuntru.

Biserica zumzăie ca un stup. In candelabre ard lumânări de ceară, de seu și picuri fierbinți se scurg pe noi, sleindu-se în păr, pe umeri, pe spate. Ard, undeva în fund, lângă altar, câteva cățui cu tămâie. Fumul e gros, dar mirosul de tămâie e plăcut și îneacă mirosul greu al trupurilor lipite, stropșite aproape.

Nu s'a terminat slujba. In altar, dincolo de catapeteasmă, țârcovnicii fărâmă pâinea în strachini mari pline cu vin: paște...

Se cântă rugăciunea cea mare a învierii. Popa spune: — Hristos a înviat!

Satul răspunde într'un glas: — Adevărat a înviat!

Calc peste piciorul nu știu cui și nu mai știu cine îmi calcă și-mi sfărâmă picioarele.

S'a dat drumul la paște... Ca să ajungi la buza altarului, unde țârcovnicul ține în brațe strachina cu dumicați de pâine muiați în vin și o lingură de lemn, trebue să treci pe lângă popă. Popa te spoește cu mir pe frunte, îți dă să-i pupi mâna, te strecori pe lângă el și ajungi la țârcovnic. Acolo, întinzi mâna, iei lingura, o înfigi în strachină și duci paștele la gură. Mesteci și înghiți. După ce ai făcut asta, ai dreptul să spargi oul din sân, să-l cureți de coaje, să-l mănânci. S'a sfârșit postul cel mare.

Dela o margine la alta a bisericii, popa a oprit cu un șir lung de mese trecerea spre strachina cu paște. Nu poți să iei paște, dacă n'ai trecut pe lângă popă, dacă nu te-a miruit popa.

Lângă popă, pe o masă, un catastif mare deschis. Ajunge lângă popă capul familiei, scoate un leu din buzunar și-l dă țârcovnicului. Țârcovnicul scrie numele omului în catastif. Omul s'a miruit și i se dă drumul să treacă la paște. Unul după altul sunt miruiți și li se dă drumul spre altar celor din familie. Odată ce ai luat paște, ieși în curtea bisericii prin ușa lăturalnică. Dacă vrei mai vorbești cu unul și cu altul; dacă nu, te grăbești spre casă, să-ți îndopi pântecul.

Ne înghesuim și noi și încercăm să ne apropiem de popă. Dar uite, înaintea noastră e Pavel Iliuță cu nevastă-sa, cu fiu-său, cu noră-sa.

Un singur băiat are Pavel Iliuță, pe Radu. L-a însurat cu câteva săptămâni înainte de Paște.

Pavel Iliuță scoate leul și-l întinde țârcovnicului. Trece cu nevastă-sa spre altar.

Dă să treacă și băiatul lui Pavel. Popa îl oprește:

— Leul!

— A plătit tata.

— Plătește și tu, că ești cap de familie.

— Nici nu m'am cununat părinte, o să plătesc la anul.

— Nu-ți dau drumul să iei paște.

— N'am părinte un leu. O să-ți plătesc altădată.

— Las' că vă știu eu, sunteți niște tâlhari. Dacă nu plătiți acum, nu vă mai prind pe la biserică până la anul. Și până la anul... Ori moare măgarul, ori pierde samarul.

— N'am părinte!

— N'ai, nu-ți dau paște.

Însurățelul își frământă pălăria în mână și nu știe ce să zică. Popa l-a spoit cu rușine în fața satului. Lumea îl împinge din urmă:

— Dă-i drumul părinte, că ne apucă ziua. Lasă-l dracului, că o să-ți plătească el.

Tata, lângă noi, fierbe. Se întoarce și ne spune.

— Dacă mi-ar face mie una ca asta popa, l-aș tăvăli prin biserică, i-aș arăta eu lui paște, 'tu-l în paște pe mâsa!

Lumea care aude ridică glasul la popă:

— Dă-i drumul la paște, părinte!

Popa se înfurie:

— Dumnezeul mamii voastre! Țipați la mine, a? Nu vă mai dau la niciunul paște. Nu mai vreau să mirui pe nimeni...

Se întoarce spre cântăreţ:

— Intră cu paştele în altar, Lazăre, şi închide uşa. Până nu plăteşte satul pentru ăsta, leul, am oprit slujba...

Oamenii se burzuluesc. Intre popă şi săteni încep să sboare, ca nişte lilieci, înjurăturile.

Popa se ţine tare. A umplut cu propriul lui trup trecerea spre altar. Ridică în sus mâna în care ţine crucea şi mâna cealaltă în care păstrează mătăuzul cu mir:

— Dacă nu vă potoliţi, vă blestem, 'tu-vă mama voastră de mârlani...

Rumânii se potolesc. Se dau un pas îndărăt. Se scurmă fiecare în buzunar şi, într'o pălărie, adună leul cerut de popă. Aruncă ţârcovnicului o grămadă de bani de cinci.

Popa deschide calea şi continuă miruitul oamenilor. Ne miruim şi noi. Luăm paşte in gură şi-l mestecăm. Tata îl molfăe, îl scuipă.

— Nu mă mai prinzi, popă Bulbuc, nu mă mai prinzi pe la biserică!...

Popa întoarce capul. Nu-i răspunde. E grăbit să sfârşească miruitul oamenilor.

Clopotul mai cântă peste sat învierea.

Răsăritul ne află sătui, adormiţi...

Intre noi şi frate-meu Ion au loc, câteva zile de-a-rândul, schimburi de vorbe. Frate-meu s'a îndârjit. Parcă i s'a aprins în ochi văpaie nouă. Nu credea în nimic înainte. Acum crede în ceva.

Cu toată bătaia luată în timpul copilăriei, nu izbutise să înveţe carte. Abia învăţase să cunoască literele. Acum, stă ceasuri întregi cu cartea pe genunchi, leagă cuvinte, încheagă fraze şi, din ce în ce, citeşte mai bine.

Şi-a cumpărat o tăbliţă, un condei, un burete. Scrie, învaţă să scrie. O învaţă şi pe nevastă-sa să scrie, să citească.

Râvna lor o minunează pe mama. In sufletul ei însă, s'au turburat apele. Mereu e mâhnită. Pe frate-meu şi pe nevastă-sa îi socoteşte păgâni, spurcaţi.

Frate-meu Ion cu nevastă-sa nu mai au loc la noi, la masă. Nu mai mănâncă din aceleaşi străchini, nu-şi mai gătesc bucatele în aceleaşi vase.

Şi-au cumpărat însurăţeii un ulcior din care numai ei doi beau apă.

Mama nu mai vorbeşte cu niciunul. Atâta i-a spus lui frate-meu: — Nu vreau să te mai văd! Nu vreau să vii nici măcar la înmormântarea mea.

Tata s'a mai îndatorat înc'odată şi a tocmit meşteri să-i ridice lui frate-meu casă pe locul moştenit de el dela taică-său, la Stănicuţ.

Când casa a fost acoperită, înainte de a i se pune uşi şi ferestre, frate-meu s'a mutat acolo cu nevastă-sa.

Zile întregi, după plecarea lui, mama a ars tămâie în odaia lor şi a stropit în fiecare dimineaţă zidurile cu aghiasmă.

— Dece eşti atât de supărată pe frate-meu, mamă?

— Şi-a lăsat legea. Hristos nu poate să aibă decât o singură faţă. Ion crede că Hristos are mai multe feţe. Aşa cred şi păgânii.

Mi se pare că nu mai am loc la masă. Decând am rămas şchiop, sunt privit ca un netrebnic. Pot eu să merg după plug? Pot eu să secer? Pot eu când voi creşte, să fiu om de nădejde? Poate că da. Dar nu în măsura în care ar fi un om cu trupul întreg.

Am plecat la oraş şi m'am întors dela oraş. M'am întors cu ceva bani. M'am îmbrăcat pentru iarnă. M'am pregătit să merg la târg, la şcoală. Peste pregătirile mele a venit războiul. Şcoala nu s'a mai deschis.

Nicăiri nu s'a deschis nicio şcoală. Banii, a trebuit să-i scot din ascunziş, să-i dau tatei.

Acum nu mai câştig. Mănânc pe degeaba. Bineînţeles, nu-mi vorbeşte despre asta nici tata, nici mama, bag însă de seamă că fraţii şi surorile mele se uită la mine chiondăriş. Bag de seamă că, de câte ori mă aşez la masă, fiecare pare a-mi număra înghiţiturile.

Incep să mă simt strein. Incotro s'o apuc? Ei drace!

ZAHARIA STANCU

NICOLAE BĂLCESCU

ISTORICUL IN CADRUL REVOLUŢIEI DELA 1848

N. Bălcescu şi societatea munteană dela 1848

« Facă cerul... ca Bălcescu să fie bun, să se unească cu mine şi să dăm libertate Românilor ». Sunt cuvintele din ziarul intim al lui C. A. Rosetti la 3 Iulie 1846, când l-a întâlnit pe Bălcescu la Paris.

Aceasta era impresia pe care o făcea istoricul muntean doi ani înainte de revoluţie, un tânăr de 27 de ani; era omul menit să dea libertate Românilor.

Se trăgea dintr'un sat de pe valea Topologului, Bălceştii; o nepoată de a lui descrie târziu în amintirile ei drumul cu caii în spume peste dealul repede, prin vadul apei, spre casa bătrânească, unde se vedea pridvorul cel lung şi treptele ce duc la cucurigu, « în care era aşezat un pat primitiv, format din laviţe de lemn, aşternut cu scoarţe româneşti, iar la fiecare capăt şi la perete, perne şi suluri îmbrăcate tot în pânză naţională ». Acolo rămăsese la bătrâneţe Sevastia Bălcescu, femeia deşteaptă, iubitoare, roasă de remuşcare ce-i întuneca amintirile: lăsase pe frate să moară singur între streini. Şi mai era şi un frate mai mare, Costache, « bărbat frumos, înalt, măreţ, oacheş, cu ochii mici lucioşi, frunte înaltă şi palidă », *le Prince Noir* i se zicea la Paris în exil. Din exilul, în care se stinsese de lipsuri şi de pasiune pentru ţară fratele mai mic, el nu culesese decât amintiri despre Rose Pompon, Cora Pearl, femeile celebre ale Parisului plăcerilor.

Nu erau oameni bogaţi; pe băiatul al doilea nu-l putură trimite la studii în streinătate, cum se obişnuia, şi a fost nevoit să-şi caute o carieră: s'a făcut ofiţer.

După ce, la 1840, a fost scos din armată prin condamnarea politică ce a suferit, N. Bălcescu voia să se facă profesor în Moldova; viaţa la Bucureşti o socotea de nesuferit, între oamenii de atunci.

De obiceiu această generaţie munteană din anii dinainte de 1848, care a pregătit revoluţia, e numită eroică, ceea ce e departe de realitate. Bălcescu

a trăit în mijlocul ei, s'a ridicat, s'a impus, tocmai pentrucă nu era ca ceilalţi. Dorinţe, nădejdi pentru un mare viitor erau la toţi tinerii, dar numai pe planul sentimental, nu pe cel energetic. Orientul îşi lăsase pecetia asupra acestor oameni care erau prea inteligenţi, prea subţiri, prea iubitori de traiu bun, ca să poată fi luptători pentru o credinţă. Boierii erau obosiţi şi trăgeau spre ei plăcerile vieţii ca fumul dintr'o narghilea. O listă a boierilor moldoveni din 1834, reprodusă în *Memoriile* lui Nicolae Suţu, cuprinde în dreptul fiecăruia o caracterizare: unul este legat numai de sexul frumos, altul are un fel de bunătate apatică, al treilea e imoral şi brutal, al patrulea foarte inteligent, dar indolent, al cincilea cu înalte capacităţi, dar capriţios şi instabil.

Tineretul intelectual era romantic. Liberalismul romantic însemna în politică o credinţă în dreptul de libertate al poporului şi al popoarelor, dar fără tehnică politică, fără privire ştiinţifică a societăţii. Ceea ce a alcătuit slăbiciunea revoluţiei muntene a fost tocmai lipsa de hotărîre: ceva din lumea orientală rămâne în această societate, care se potrivea bine cu sentimentalismul romantic. C. A. Rosetti aflase la 2/14 Martie 1848 ştirea cea mare dela Paris: « Francia este republică. Te salut din suflet, naţie sublimă, Christ al naţiilor. Oh! Facă cerul să-ţi aduci aminte şi de nenorocita mea naţie. Sunt trist, foarte trist astă seară, nu ştiu de ce, pentru întâiaşi dată în viaţa mea că-mi este frică, pentru întâiaşi dată că mă simţ dispozat a mă ruga de soartă să nu se întâmple nimic ». (Note intime de C. A. Rosetti). Ii era frică! Marea dramă politică a revoluţiei începuse; speriat de lumina crudă a realităţii, dedea înapoi, se ruga, « să nu se întâmple nimic ».

Femeile jucau un rol de frunte în această societate a Bucureştilor, pentrucă bărbaţii erau simţitori şi fără voinţă, iar femeile erau mai culte, mai citite, de multe ori mai inteligente ca bărbaţii. In viaţa lui I. Heliade Rădulescu femeile, mai ales soţia lui, au fost o nenorocire, i-au rupt legăturile politice, i-au turburat acţiunea. C. A. Rosetti a fost salvat de soţia lui, o englezoaică energică. Soţia lui Ion Ghica întreţinea corespondenţă politică cu exilaţii. Numai în viaţa lui Bălcescu, care rămâne singur, ele se ivesc numai episodic, şterse. Femeia ideală pentru el este d-na Roland, eroina revoluţiei franceze, dar n'o găsise între cocoanele dela Bucureşti.

Se scria foarte mult pe atunci, mai ales scrisori; genul epistolar era cel mai cultivat. E de neînchipuit ce uriaş maldăr de scrisori a rămas dela oamenii dela 1840—1848, toţi se mărturisesc, toţi scriu zeci de pagini către prieteni. Genul acesta intim este caracteristic pentru mentalitatea vremii.

Literatura română a vremii are o lature forţată, didactică, baladele ritmate ale lui Bolintineanu, poemele eroice în proză ale lui Asachi erau scrise parcă de comandă pentru educarea tineretului. Adevărata literatură română a vremii, aceea care se citeşte, care înfăţişează simţirea oamenilor de atunci era cea lirică, elegia lui Cârlova, a lui Alexandrescu, jocul uşor sentimental al lui Alecsandri. Afară de câteva poezii sociale ale lui Bolliac, literatura în general e lipsită de energie.

E drept că în mijlocul lumii literare se ridică figura de apostol a lui I. Heliade Rădulescu. Fusese îndrumătorul tineretului, se crezuse într'o vreme că va fi vestitorul unei Românii noi. Spirit enciclopedic, ziarist, poet, istoric, profet, polemist temut, era în realitate mic și egoist. Voia să reprezinte nația, dar socotea că nația se reduce la personalitatea lui. Un orgoliu nemăsurat îl rodea, orgoliu care depărtase dela dânsul pe toți cei ce crezuseră odinioară în el: elevi, admiratori, partizani. Rămăsese acum înconjurat de lingușitori mediocri, izolat de tineretul crescut de dânsul într'o mare credință patriotică, în care el nu mai credea, pentrucă acum gustase din roadele stăpânirii, primea pensie și avea monopolul publicării gazetei oficiale. Numai anularea acestui monopol în preajma revoluției, anulare care-l împingea în sărăcie, neîngăduindu-i să-și mai plătească datoriile, l-a aruncat în brațele comitetului revoluționar. Reprezentant tipic al burgheziei, era omul care aducea în revoluție mulțime de negustori, ofițeri din armată, boierimea mică, toți cei ce se încredeau în moderația lui, după cum însuși recunoaște în amintirile lui asupra *Istoriei regenerației române*. Dar tocmai de aceea a fost o piedică în calea adevăratei revoluții.

Cunoștințe sumare, neadâncite ale istoriei Românilor făcuseră din Heliade un fel de tradiționalist primejdios, căci numea claca un ajutor benevol, străvechiu, făcut de cei tari (țăranii) celor slabi (stăpânilor). Boier este pentru Heliade egal cu oștean, deci orice Român este boier, nu putem lupta împotriva lor. « Vrem obiceiurile și legile noastre vechi, suntem conservatori ».

Dar erau și altfel de oameni. La 1840 fusese un complot pentru ridicarea țărănimii și împotriva lui vodă: Mitică Filipescu, tânăr aspru, un om rar pe atunci, căci știa să sufere și a murit după chinurile din închisori, apoi N. Bălcescu și alături de ei, oameni care nu făceau parte din « societatea bună »: Murgu, profesor bănățean, Sotir țăran, Marin Serghiescu *naționalul*, Telegescu dela Telega, Grigore Rădășanu moșnean din Gorj, Niță Damian, « căpitan de panduri în războaiele după vremi », Iancu Comino negustor de vite. Cum se deșteptaseră acești oameni, cum se adunaseră în jurul unui steag? De sigur prin nevoile lor. Ei nu erau sentimentali și romantici, știau ce voiesc, numai că nu aveau mijloace.

Și în revoluția dela 1848 au fost două feluri de oameni: cei nehotărîți, la cârmă, apoi cei care au luptat, au voit să facă din revoluție ceva real și au rămas la urmă desamăgiți. Bălcescu era alături de aceștia, începuse cu ei, cu cei mici care se ridicau cu pumnii strânși; dar pe lângă dârzenia lor, el era un învățat al țării, cunoștea trecutul, înțelegea viitorul cu marile lui probleme.

Intre acestea unirea tuturor Românilor era pe atunci o credință a tineretului, o aduseseră în țară ca ideie politică profesorii ardeleni.

Din Ardeal, unde burghezia românească plecase dela sate, se revărsaseră în principate profesori, ingineri, vechili de moșie. Un agent polon scria despre Ardelenii din Muntenia pe la 1838: « talentele lor, educația mai bine îndreptată, le deschid calea spre cariere într'o țară de *dolce far niente* ». De aceea, spune același agent, Ardealul e mai legat de Muntenia și Moldova ca cele două principate între ele.

Ardelenii aduceau în societatea românească de dincoace de munți o notă mai gravă; ei veneau din mijlocul satelor de iobagi, nu se coborau din conacurile boierești sărăcite.

S'a vorbit puțin până acum de Ardelenii din revoluția munteană dela 1848. Ioan Maiorescu a fost sol al revoluției la Viena și în Germania, Florian Aaron a fost prefect, Laurian fu trimis la frații de peste munți, au mai fost și alții mai mititei.

Bălcescu îi cunoștea bine, fusese elevul lui Florian Aaron, asociatul lui Laurian la publicarea *Magazinului Istoric pentru Dacia*. Se poate spune că a văzut revoluția ardelenește, ca urmașii lui Horia, nu numai pentrucă el singur a căutat să lege revoluția dela București de cea dela Abrud, dar pentrucă a înțeles-o cu asprime și seriozitate ca un iobag care a hotărît să puie mâna pe armă. Pentru el revoluția nu era o reformă, era o bătălie.

De sigur, revoluția dela 1848 în Muntenia a fost o mișcare burgheză, ca toate celelalte revoluții din acel an în Europa; ea a însemnat încercarea clasei burgheze să se ridice la puterea politică, după ce începuse să se ridice la puterea economică. La București, masele revoluției au fost alcătuite din negustorii de pe Lipscani cu calfele și ucenicii lor, meseriașii « tabaci ». Negustorii au avut reprezentantul lor în guvernul provizoriu, pe Scurti, apoi pe Mincu, precum și în delegația trimisă la Constantinopol, pe Vasiliade. Guvernul provizor s'a menținut trei luni cu sprijinul ofițerilor, care i-au asigurat credința miliției, capii revoluției erau profesori ca Heliade, boieri deveniți negustori, C. A. Rosetti patron de tipografie, oameni sărăciți care căutau în munca intelectuală un venit: I. Voinescu și chiar Bălcescu.

Se observă în societatea românească de atunci o tendință spre specializarea tehnică, apar medici, ingineri, agronomi, avocați, alături de primii bancheri. Toți aceștia se împiedicau de stăpânirea politică a clasei boierești, de monopolul boieresc în conducerea țării, nu însă de moșiile boierilor, care erau pentru clasa negustorilor un mijloc de venituri, în vremea când s'a început exportul grânelor în străinătate și au venit banii franțuzești și englezești în țară.

In proclamația dela Islaz și mai ales în felul cum a fost aplicată în timpul revoluției se oglindesc interesele clasei burgheze, ca și caracterul ei timid, iubitor de transacții politice, urînd eroismul și lupta.

Dar alături, peste voința și socotelile burgheziei, se simte câteodată suflul mare al țării care aștepta mântuirea.

Punerea problemei țărănești, a stăpânirii pământului țării, așa de gravă, așa de turburătoare, încât cei mai mulți au căutat cu orice preț s'o înlăture, s'o amâie, ca să nu intre furtuna de afară în camera închisă a reformelor, se datorește la 1848 numai lui Bălcescu.

Ca și punerea problemei unirii revoluției muntene cu celelalte revoluții românești și mai departe cu cea ungurească și cea mondială, tot lui i se datorește. El gândise altfel revoluția, pentrucă era altfel pregătit și locul lui Bălcescu în societatea românească de atunci este un loc singular, aproape izolat, al unui luptător pentru toate marile destine ale neamului, pe care nu le vedea cu ochi miopi ai generației orășenilor.

Pornise dela istorie, care pentru el era o specialitate, ca să poată adânci realitatea românească politică și socială. E nevoie să cunoaștem pe Bălcescu istoric, pentru a înțelege pe omul politic.

N. Bălcescu istoricul

Impreună cu Mihail Kogălniceanu, Bălcescu este începătorul istoriografiei românești moderne. De aceea este deosebit de interesantă direcția ce el a încercat a da acestei discipline, felul cum a ales problemele și cum le-a desvoltat.

In generația următoare a istoricilor noștri predomină figura romantică și capricioasă a lui Hasdeu, pentru care istoria însemna cercetarea misterelor trecutului, învierea figurilor legendare, ale Dacilor reîncarnați în Sarabii dinastiei muntene, a capetelor de negri de pe stema Țării Românești, precum și a eroicului Ion Vodă cel Cumplit, care întrecea în știință strategică toată Europa. Istoria era depărtată dela țelurile ei normale care sunt: a face cunoscute unui popor originea și evoluția instituțiilor sale, a explica formarea societății, ea devenea un joc frumos al imaginației, literatură și nu știință. Pecetia unei greșite îndreptări date istoriei românești dela Hasdeu a rămas, din nefericire, și la unii din urmașii lui, pe când, dela început, Bălcescu îi dăduse o direcție sănătoasă.

N. Bălcescu începuse cel dintâi studiul instituțiilor românești, al elementelor structurale ale societății: puterea armată văzută în cadrul social și în special acea istorie a țărănimii și a proprietății care se chiamă: *Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri*, publicată întâi în revista condusă de dânsul, *Magazinul istoric pentru Dacia*, din 1846 (cu motto din Mirabeau: « Privilegiurile se vor sfârși, dar poporul rămâne vecinic »).

Schematic, istoria țărănimii în legătură cu stăpânirea pământului se înfățișează astfel la Bălcescu: Cucerirea romană în Dacia a fost o colonizare, deci pământul Daciei a fost împărțit în loturi de proprietate țărănească familiară. Nu a fost în Dacia o mare proprietate lucrată cu sclavi ca în alte părți ale Imperiului. După aceea, barbarii neagricultori n'au putut da o nouă formă stăpânirii pământului. Intemeierea principatelor n'a însemnat o nouă colonizare în regiunea de dealuri și munte, căci acolo, Moldova și Muntenia erau populate dinainte de întemeiere. Dealul și muntele au rămas de aceea vechilor stăpâni, comunităților de țărani moșneni și răzeși. Dar regiunea de câmpie, părăsită de populație în timpul năvălirilor, a fost colonizată de

domni cu Români din Sudul Dunării și dată în stăpânire favoriților domnului, boierilor. Aceste moșii boierești au fost împărțite în trei, două părți lăsate coloniștilor, o parte cultivată în regie prin mijlocul clăcii, adică a unui număr de zile de lucru prestate de coloniști. Dar numai peste câteva veacuri, țăranii au fost robiți, legați de glie, munca lor a devenit obligatorie, numărul de zile de muncă s'a înmulțit. In aceeași perioadă, în special în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, se produce un proces de deposedare a moșnenilor, care vând pământul lor boierilor, neputând susține greutățile războaielor, a birului în bani către stat, lipsiți de rezistență față de silnicia și abuzul celor mari. Așa dar, după Bălcescu, la temelia marii proprietăți boierești din România stă abuzul și furtul: șerbirea țăranilor coloniști pe moșia boierească, precum și deposedarea comunităților de răzeși și moșneni.

Descoperirea aceasta a lui Bălcescu a fost pentru el o idee forță, o călăuză a activității lui politice; de atunci în fapt și în scris s'a făcut apărătorul dreptății pentru țărani; în revoluția dela 1848 a văzut o mișcare țărănească menită să repare acea nedreptate: robirea pământului și a muncitorilor lui.

Oamenii dela 1848 erau prea aproape de vremea alcătuirii Regulamentului Organic, ca să nu știe că articolele impuse de boieri în această legiuire constituțională schimbau în privința proprietății o întreagă epocă; numai atunci, întâia oară în Regulament, apare în legislația românească rostirea: *proprietar;* numai dela Regulament claca devine o chirie plătită de țăran pentru pământul pe care era tolerat. Evul Mediu cunoscuse stăpânirea reală a țăranului peste tot pământul lucrat și numai stăpânirea feudală suprapusă a boierului, care nu era o proprietate, ci un drept la dijmă.

Privită în lumina cunoștințelor de azi asupra evoluției dreptului de stăpânire a pământului, concepția lui Bălcescu sufere unele modificări, dar concluzia lui rămâne în picioare, poate chiar întărită cu fapte noi, necunoscute în istoriografie în vremea lui. Astăzi se știe că migrațiunile popoarelor în Dacia au însemnat instaurarea dijmei, că dijma stă la începutul feudalismului. Deci nu cu întemeierea principatelor, a statului, începe feudalismul românesc. In schimb, împărțirea pământului în trei (tiersaj) în Europa centrală și răsăriteană începe în veacurile al XVI-lea—XVII-lea. Atunci și nu dela fundarea statului, începe boierimea, pentru nevoile de export din grânarul Impărăției Otomane, să producă un plus de cereale pe o treime de moșie. Așa dar forma primitivă a feudalismului este dijma simplă, pe întreaga moșie lucrată de țăran, cu pădure, ogor și pășune, cu venitul întreg, o stăpânire familiară și ereditară, dar nu absolută, întrucât venitul este împărțit prin mijlocul dijmei boierești și a celei domnești. Un prim abuz fusese introducerea iobăgiei, urmarea stabilirii treimei boierești lucrate gratuit de țărani, începând cu veacul al XVI-lea; al doilea la 1831 era desființarea dreptului ereditar al țăranului clăcaș asupra delniței sale.

In lumina acestor fapte, Bălcescu, primul istoric social al Românilor, are cu atât mai multă dreptate să ceară repararea unei nedreptăți istorice.

Pentru Bălcescu chestiunea țărănească, pe care el o descoperise în rădăcinile ei adânci, a fost un țel al vieții sale, el a văzut revoluția dela 1848 în lumina ei, desrobirea țăranilor a fost unul din cele două idealuri socotite de dânsul ca temelia neamului.

Căci mai este și al doilea ideal, alături de cel social, ideal ce reiese de asemenea din opera de istoric: unitatea politică a poporului român. Pentru a afla rădăcinile acestui al doilea ideal a scris Bălcescu: *Românii sub Mihai Vodă Viteazul*, opera lui capitală, rămasă neterminată. O începuse la 1846, publicase anul următor un fragment din ea (campania dela 1595) în Magazinul Istoric. Este cartea celei dintâi unități a Românilor; începe cu aceste cuvinte: « Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe *pentru libertatea și unitatea națională*, cu care Românii sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor încheiară veacul al XVI-lea. Moștenitori ai drepturilor, pentru păstrarea cărora părinții noștri au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțimântul datoriei ce avem d'a păstra și d'a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire ».

Sunt scriitorii care scriu precum ar vorbi cu prieteni, aceia sunt povestitorii populari, așa scriau cronicarii; sunt alții care țin o cuvântare neamului întreg, ca să-i audă generațiile. Intre aceștia, retoricii, este și Bălcescu, cel puțin în Istoria lui Mihai Viteazul. Cartea este scrisă pentru neam, glas de deșteptare.

Și totuși s'a zis că Mihai Viteazul nu putea fi simbol al luptei pentru unitatea națională, de vreme ce voievodul ucis la Turda n'a luptat pentru unitate, n'a avut această concepție nicicând. El a cucerit Ardealul, nu pentrucă voia să alipească o țară românească la altă țară românească, ci pentrucă principele cardinal Andrei se desfăcuse de liga sfântă împotriva Turcilor și la fel și în Moldova, Ieremia Vodă candidatul Poloniei, rupsese legătura cu împăratul și cu Mihai și acesta a readus țara la ascultarea ligii. Idealul lui Mihai nu era național, ci religios. Dovezi avem destule: el n'a unificat administrația celor trei țări, care au rămas fiecare cu un sfat domnesc și un locțiitor de domn: Nicolae Vodă cu boierii munteni, Marcu Vodă cu boierii moldoveni și Mihai Vodă în Ardeal cu nobilii ardeleni, în majoritate Unguri. Sub dânsul, la granițe între cele trei țări se plătea vamă. Ardealul a fost stăpânit de domn cu ajutorul nobilimii unguresți ale cărei privilegii, în dauna iobagilor, el le-a întărit.

Bălcescu știa totuși aceste lucruri, deși cunoașterea epocii lui Mihai Viteazul în vremea lui era neîndestulătoare. Istoricul muntean a cunoscut pe Mihai Vodă al cronicarilor și memorialiștilor vremii; așa cum răsare sub pana logofătului Teodosie, a ungurului Szamosközy, a polonului Heidenstein, a grecului Stavrinos. Oamenii vremii văd numai la suprafață. Mai târziu s'au descoperit în arhivele Habsburgilor și în cele polone corespondența diplomatică a lui Mihai, dedesubturile acțiunii lui, ezitările lui, intrigile, adevăratele țeluri politice, toate aceste lucruri închise sub șapte lacăte pentru profani, rămâneau necunoscute lui Bălcescu și au ieșit la iveală prin cercetări de arhive multe decenii după moartea lui. Dar mai este și un al treilea grad al cunoașterii în adâncime a unei epoci, după cercetarea memorialiștilor și aceea a arhivelor diplomatice, anume cunoașterea internă a țării. In istoria lui Mihai Viteazul de Bălcescu este un capitol nescris din lipsă de material, rămas numai cu titlul: *Robirea țăranului*. Adevăratul Mihai Viteazul este acela care a luptat cu boierii egoiști ce-l ridicaseră pe el și au căutat să-l ție prizonier al intereselor lor, domnul care a jertfit idealuri pentrucă avea nevoie de banii boierilor ca să plătească mercenarii. Drama sufletului de cruciat care trebuia să se supuie familiilor atotputernice ale boierimii oltene ce căutau iobagi în Ardeal și în țară. Și apoi, lupta împotriva satelor sărace, care nu mai puteau duce greul războaielor, convoaiele de țărani din Muntenia trecând călări și cu căruța munții spre Alba-Iulia, să ceară dreptate. Acestea reies din actele interne, hrisoave de proprietate, procese, moșteniri și vânzări. Acest Mihai Viteazul dramatic l-a ghicit prea puțin Bălcescu, n'a avut cum să-l cunoască. Pentru literatura română e poate mai bine: figura eroului a rămas ideală.

Totuși, poziția lui Bălcescu față de concepția vremii lui Mihai nu e lipsită de simț istoric: « Naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter *mintos* (citește: rațional) și ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă și mai puternică ca simțimânt ». Am zice azi: nu era o idee politică, ci un sentiment de solidaritate.

Rămâne însă faptul brut, ce nu suferă interpretări: Mihai Viteazul a realizat unitatea pământului românesc, o clipă numai, a căzut apoi lovit sub greșelile lui, n'a înțeles deplin unitatea în sens politic, dar oricât de necompletă, *ea a fost*. « Se poate oare naște ceva în lume fără jertfe și dureri? Eroul va cădea intr'adevăr sub această grea sarcină. El va adăuga un nume glorios mai mult la șirul martirilor unității naționale. Dar silințele lui, sângele vărsat, până și greșelile lui, vor lumina calea generațiilor viitoare și o zi va veni, cât de târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație se vor împlini ».

Acesta era cel de-al doilea ideal de luptă al lui Bălcescu, pe lângă cel social și firește, în perspectiva istoriei, cuvintele de mai sus i se potrivesc lui însuși.

N. Bălcescu în revoluție

Revoluția munteană a pornit dela societatea secretă *Frăția*, înființată în 1843, într'o noapte când cei trei inițiatori, Bălcescu, Ion Ghica și căpitanul Christian Tell, urcau coasta dela Dealul Spirei, într'o convorbire aprinsă despre starea țării. Principiile societății cuprindeau: libertate individuală, a cugetării și tiparului, desființarea privilegiilor, împroprietărirea clăcașilor,

desființarea Regulamentului. Așa dar, unul din începătorii comitetului revoluționar a fost Bălcescu; tot el a izbutit să impuie punctul său de vedere la redactarea proiectului de Constituție cuprins în Proclamația dela Islaz, în privința art. 13, pentru desrobirea și împroprietărirea țăranilor. In Februarie 1848, Bălcescu luase parte la revoluția din Paris și se întorsese în țară cu făgăduiala lui Lamartine că va sprijini pe Români. El făcuse deci legătura cu revoluția din Europa.

Și cu toate acestea, Bălcescu nu ocupă loc de frunte în Guvernul Provizoriu dela 1848. Numit la început ministru al Afacerilor streine, e înlocuit cu I. Voinescu la sosirea în București a grupului Heliade, Tell din Oltenia și rămâne unul din cei patru secretari ai guvernului. Poate că la aceasta a contribuit și vârsta lui, poate și neizbânda lui de a aprinde o mișcare în județul Prahova, la Telega, odată cu cea dela Islaz. Dar pricina mai adâncă stă tocmai în prezența lui dela început în comitetul revoluționar. Comitetul ieșit din societatea Frăția, era ramura radicală și în pregătirea revoluției intervenise o transacție între această ramură și moderații burghezi ai lui Heliade și Tell (Tell trecuse dela Frăția în tabăra lui Heliade). Slăbiciunea comitetului revoluționar stetea în lipsa unor puternice aderențe sociale, pe când Heliade aducea cu el pe staroștii breslelor de negustori, Tell aducea ofițerimea, o parte a ei, fără de care nu se putea face un pas. In aceste împrejurări comitetul n'a putut rămâne pe planul întâi în guvern, nici cu programul său, nici cu oamenii lui.

O împrejurare de politică externă a aplecat și ea cu balanța în favoarea moderației fricoase: guvernul Lamartine din Franța, care făgăduise sprijin Românilor, fusese înlocuit cu o dictatură militară chiar în ziua când izbucnea revoluția la București.

Intr'o scrisoare către A. G. Golescu, N. Bălcescu rezuma astfel activitatea lui în revoluție: « Am organizat și am sprijinit împotriva tuturor afară de Tell, care mă ajuta într'aceasta, comisarii, care singuri, pot zice că au scăpat revoluția prin ideile ce au semănat în țară; am organizat comisia pentru proprietate ce a dat o frumoasă pagină nu numai revoluției, dar și istoriei noastre. M'am luptat împotriva opiniei lui Eliade, ce o cunoști, asupra Constituției și am izbutit a face a se adopta un proiect rațional. M'am luptat în zadar pentru concentrarea oștirii, pe care n'am putut isbuti și în sfârșit, când m'am întors (dela Constantinopol, unde fusese în misiune), când am văzut că revoluția a căzut, am știut a pune oarecare demnitate în căderea ei, vorbind cum se cade în tabăra turcească ».

E o prețioasă înfățișare a acțiunii lui în revoluție: ea se reduce la încercarea de a face ca revoluția să fie a poporului și apoi la proiectul de apărare a țării cu armele împotriva asupritorilor.

Comisarii pomeniți în scrisoare erau trimișii pentru propagandă la sate: profesori, învățători, intelectuali în legătură cu lumea satelor mergeau din loc în loc în toate județele, făceau sfeștanie, citeau Constituția, răspundeau

la întrebările țăranilor, cereau jurământ de credință pentru revoluție. « Comisarul, spune instrucțiile lor, este un preot al Constituției ». E o instituție originală, pentru a aduce revoluția la sate, instituție găsită și organizată de Bălcescu.

Comisia pentru proprietate a fost un parlament pregătitor al împroprietăririi clăcașilor, cu delegați țărani și ai moșierilor din toate județele. Cum se știe, s'au desfășurat acolo scene dramatice, ca mărturisirea unui proprietar care și-a cerut iertare pentru asuprirea țăranilor. Țăranii Lipan, Popa Neagu, au vorbit nu ca robi îndobitociți, ci ca oameni care-și cunosc drepturile, temeiul lor istoric, cât și împrejurările de atunci, când capitalismul comercial înzecise valoarea grânelor. A fost în adevăr o pagină istorică, de care Bălcescu se putea mândri. Se știe că Locotenența Domnească prin Heliade, a disolvat comisia, spunând că guvernul nu înțelege să sprijine pe țărani împotriva moșierilor.

Aluzia la proiectul lui Heliade asupra Constituției privește încercarea de a convoca o adunare constituantă cu o sută de boieri, o sută de negustori și o sută de țărani. Bălcescu a impus ideea lui, votul universal, cu majoritatea alegătorilor țărani.

E limpede că Bălcescu a încercat să facă din revoluția munteană dela 1848 o revoluție pentru țărani, cu ridicarea țăranilor împotriva boierimii de moșieri, dar a fost împiedecat întru aceasta de cei ce înțelegeau mișcarea numai în favoarea burgheziei. Intre acțiunea politică și opera de istoric a autorului « *Stării sociale a muncitorilor plugari* » este deci o perfectă potrivire, prima este determinată de rezultatele operei scrise.

Dar o revoluție burgheză nu se putea întemeia pe ridicarea maselor, nu putea încerca o eroică împotrivire populară în păduri și în munți cu oști improvizate împotriva armatelor regulate ale imperiilor. Bălcescu a gândit-o; el a sprijinit alcătuirea taberii lui Magheru la Troian în Vâlcea, disolvată la cererea consulului englez. Când Turcii trecură Dunărea și se apropiau de București, « mă aflam, scrie Bălcescu, într'o adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărît la Călugăreni, călcând cu picior batjocoritor sfânta țărână a părinților noștri, glorioși martiri ai libertății naționale. In zadar glasu-mi, unit cu al unui mic număr, striga: război și răzbunare! Niciun echo puternic nu-i răspunse în mulțime. Imi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele, ca să nu mai vază această umilitoare priveliște... Trebue a ști că puțini oameni din popor se aflau la această adunare și părerea mea e că poporul cel de jos, mai cu seamă al Bucureștilor, și-a împlinit datoria revoluționară și națională, declarându-și, deși cam târziu, vrointa de a apăra revoluția cu paloșul, *iar clasele de sus, boieri, guvern, negustori, junime, s'au aflat mult mai prejos și nevrednice de misia lor și de poporul ce conduceau* ». (Românii sub Mihai Vodă Viteazul, p. 85).

Dar acțiunea lui Bălcescu nu se mărginește la cele trei luni ale revoluției muntene, rămâne în istorie și misiunea lui din vara anului 1849 în Un-

garia. Impotriva sentimentelor antiungurești ale multor fruntași de atunci, Bălcescu a încercat o împăcare cu Ungurii, pentru ca Românii din Ardeal să poată lupta alături de cei din principate pentru desrobirea patriei lor. Regulamentul Legiunii Române proiectate de Bălcescu prevedea că din Ardeal ea urma să treacă peste Carpați în Moldova și Muntenia cu armele ei, ca să libereze cele două țări. Cu aceasta ne aflăm pe linia ideii unității naționale.

Tratatul dela Seghedin din 15 Iulie 1849 este primul tratat încheiat între Români și Unguri pe temeiul unei împăcări a celor două popoare; e semnat de contele Bathiany, ministrul de externe ungur și de N. Bălcescu și Cesar Bolliac pentru Români; prevede drepturi naționale ce înseamnă aproape o totală autonomie pentru Românii din Ungaria, alcătuirea legiunii române, ce urma să lupte și în principate. Deși de obicei trecut cu vederea de istorici, tratatul dela Seghedin, fără a fi avut urmări practice imediate, din pricina prăbușirii revoluției ungurești, rămâne însă un fapt istoric, o piatră de hotar în istoria relațiilor româno-maghiare, măcar din punct de vedere simbolic.

Tot pe linia pregătirii unității naționale, Bălcescu, în primăvara anului 1849, a pus la cale dela Constantinopol o reunire a tuturor emigraților politici români sub președinția moldoveanului Costache Negri (unire care a fost zădărnicită de emigrația dela Paris). In proclamația scrisă cu acest prilej de către Bălcescu, el află accente puternice pentru unire: « Unirea națională e singurul principiu de viață, singurul principiu de mântuire pentru noi. Nu poate fi fericire fără libertate, nu poate fi libertate fără putere și noi Românii nu vom putea fi puternici până când nu ne vom uni cu toții într'unul și același corp politic... Țelul acesta, fiindcă noi îl uitarăm, fiindcă nu lucrarăm împreună, nu ne înțeleserăm împreună și nu ne sculărăm cu toții deodată, strigând împreună: unirea națională și libertate vrem, strigătele noastre succesive, izolate, slabe (aluzie la cele trei revoluții românești dela 1848: Moldova, Muntenia și Ardeal), fură înnăbușite sau întoarse într'alte direcții și dușmanii nației întină sfântul pământ al patriei noastre ».

Și aci omul politic este consecvent operei istoricului, pentru această idee scrisese istoria lui Mihai Viteazul.

Dar Bălcescu nu era un utopist, dimpotrivă era un spirit practic, el nu putea să creadă că anul revoluționar, 1848, va vedea unitatea politică a Românilor. Aceasta era să fie opera altei revoluții în viitor.

In acest sens a încercat să sistematizeze ideile sale despre revoluție, întâi într'o scrisoare adresată lui A. C. Golescu (4 Martie 1850).

In această scrisoare, publicată de Ion Ghica în ale sale *Amintiri din pribegie*, Bălcescu afirmă organicitatea revoluției dela 1848 în istoria Românilor: « Revoluția din Iunie n'a fost fabricată nici de mine, nici de voi, nici de Eliade, nici de vreun alt revoluționar. Ea este desvoltarea unei lucrări neîncetate și providențiale începută în societatea noastră, ca în toate societățile, dela originile ei. Ea decurge mai direct din revoluția dela 1821 ». Aci urmează *teoria celor trei revoluții*. Cea dintâi, a lui Tudor, a fost națională (împotriva

Fanarioților) și democratică, dar numai prima parte a izbutit. Revoluția dela 1848 a fost continuarea ei, « trebuia să organizăm democrația și să desrobim pe țăran, făcându-l proprietar. Intr'un cuvânt, era o revoluție democratică și socială. Acesta a fost scopul nostru și programul dela 48. Este același ca cel dela 21, fără problema Fanarioților, dar în plus cu chestia socială ». E de observat că Bălcescu, împotriva istoricilor noștri mai vechi, nu socoate revoluția lui Tudor o mișcare socială țărănească. La 1848 și nu la 1821 s'a pus întâia oară problema împroprietăririi țăranilor. Revoluția dela 1848, spune mai departe Bălcescu, a căzut din pricina guvernului provizor (« ce n'était pas un gouvernement d'action, mais de discussion ») și din lipsa principiilor clare: « Ideile, din nefericire, au fost puțin numeroase în poporul nostru. Revoluțiile sale au fost mai mult revoluții de sentiment, o explozie de suferințe și nu rezultatul unor convingeri întemeiate pe cugetare, pe lucrarea prealabilă a inteligenții. De aceea ele au fost întotdeauna scurte și cu rezultate slabe ». Revoluția pentru Bălcescu trebue să fie științifică, întemeiată pe cunoștința istoriei și a științei sociale.

Dar după aceea va fi a treia revoluție, revoluția viitorului: pentru unitatea națională și independență. « România noastră va exista, am despre aceasta o credință adâncă. Orb este cine n'o vede ».

Cuvintele aruncate pe hârtie într'o scrisoare s'au închegat mai târziu într'un mare studiu: *Mersul revoluției în istoria Românilor*, în revista publicată de emigrația română dela Paris în 1850, *România viitoare*. Bălcescu încearcă întâi să înfățișeze evoluția societății românești în trecut: în istoria statului nostru distinge cinci faze: *a)* epoca statului domnesc sau absolut; *b)* epoca aristocratică-boierească; *c)* ridicarea clasei burgheze a Grecilor Fanarioți; *d)* ridicarea clasei autohtone, biurocratice, ciocoii; *e)* « acum este pe cale să se facă statul românesc sau democratic ».

Poporul trece și el prin cinci faze, starea de rob, de șerb, de proletar (adică om liber care-și vinde munca pe salariu), apoi posesor și la urmă proprietar (de pământ).

Se pot face rezerve asupra acestei împărțiri, e de observat însă că cele trei dintâi faze ale evoluției producătorului de bunuri corespund cu teoria clasică socialistă, dar adaosul fazei de *posesor* nu este de loc clar. In ce privește evoluția statului, sunt indicații ce rămân valabile și azi, dar dacă e adevărat că burghezia începe cu Fanarioții, aceștia nu se pot identifica cu o burghezie, ei sunt boieri-moșieri veniți din afară. Perioada ciocoilor-biurocrați iar este o subîmpărțire artificială.

Urmează apoi, mai desvoltată, teoria celor trei revoluții: cea dela 1821, care « a strigat dreptate. Ea fu o revoluție democratică », cea dela 1848, « care a vrut ca Românul să fie, nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună... Ea fu o revoluție socială ». Revoluția viitoare « va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: Dreptate, Unitate. Ea va fi o revoluție națională ».

Din mijlocul ambițioșilor și oportuniștilor se ridică astfel Bălcescu ca doctrinarul revoluției dela 1848. El integrează această mișcare în evoluția istorică a neamului, o vede ca un moment în desvoltarea evoluției sociale a poporului român, care trebue să urmeze în viitor. S'a amintit de spiritul profetic al lui Bălcescu, dar termenul e nepotrivit, nu e vorba de profeții, ci de știință istorică și socială, de o doctrină pe care a profesat-o consecvent în opera sa, cât și în activitatea politică.

Formatia spirituală a lui Bălcescu

In generația aceasta dela 1848 sunt oameni a căror formație spirituală și a căror acțiune se poate rezolvi prin cunoașterea modelului respectiv din Apus. Deși lucrul n'a fost observat până acum, e lesne de văzut, de pildă, că modelul *Istoriei regenerației române* (adică a revoluției dela 1848) de I. Heliade este *Histoire de la révolution de 1848* a lui Lamartine (Bruxelles, două volume, 1849). Intocmai ca și Heliade, el vede în revoluție o mișcare de regenerare pe temă religioasă, păstrarea și interpretarea tradiției. Țelul ei e republica progresivă și conservativă. Chiar atitudinea lui Heliade în revoluție și mai ales în exil e o imitație, nu întotdeauna reușită, a aceleia a poetului președinte de guvern provizoriu din Franța.

Bălcescu este însă mai complex. De sigur, cunoaște și împărtășește și el ideile liberale și democrate din Apus. Ele derivau din ideile marilor revoluții dela 1789: libertatea individuală, egalitatea cetățenilor în fața legii. Dar aceste idei pătrund în Centrul și Sud-Estul Europei într'un mediu cu alte nevoi și altă situație ca în Apus. Aci se aflau cele două imperii, al Habsburgilor și cel Otoman, care asupreau popoarele ce voiau să-și desvolte naționalitatea în state independente. Astfel conceptul de libertate a fost înțeles în aceste regiuni ca luptă pentru desrobirea națională, problemă ce nu se punea în Anglia, Franța sau Germania.

Ideea națională la Români începe cu Școala Ardeleană; Bălcescu o completează prin cunoașterea mai precisă, concretă a Românilor. In timpul exilului, A. G. Golescu recunoaște pe autorul istoriei lui Mihai Viteazul ca pe cel mai bun cunoscător al Românilor din toate provinciile. Dar Bălcescu se ridică mai ales prin îndrăzneala gândirii, el crede în concepția realizabilă a unității politice, o vede înfăptuită.

Dar mai era și altă adaptare necesară în Răsărit a ideii de libertate. Țările acestea erau țări agricole de țărani, care trăiau din lucrarea pământului. In Ungaria, Balcani, în Polonia, la Români se punea problema stăpânirii pământului. Gânditori ruși au socotit-o ca esențială pentru viața țării, dar nu este probabil ca Bălcescu să fi cunoscut lucrările lor. Mai de grabă decât influența doctrinarilor, socotim lupta lui dela 1848 pentru desrobirea și împroprietărirea țăranilor, ca datorită cunoașterii adâncite a realităților românești.

Bălcescu este un autohton; gândirea lui răsare din istorie, din contactul cu țara. Nu fusese, ca atâți feciori de boieri, la carte la Paris, de copil; văzuse Franța târziu, aproape matur. In schimb, călătorise în țară, în toate satele, căutând urme de cetăți năruite, vase, arme și monete. Cu Cezar Bolliac, legat de cabinetul arheologic al generalului Mavros, vizitase Oltenia, satele dela Dunăre, mănăstirile cu documente istorice, trecuse apoi în Moldova. La 1849 a stat în Ardeal, în țara Moților, ascuns de Avram Iancu. Călătorise și în trecut, între cronici și memorii, văzuse chipuri de oameni, dureri, răscoale, clipe de glorie. Ideile apusene se transformau, deveneau aplicabile la nevoile românești.

Nu se poate nega, cu toate acestea, înrâurirea istoricilor sau gânditorilor streini, în special francezi, în opera lui Bălcescu, dar ea nu alcătuiește temelia formației lui intelectuale, rămâne la periferia liniilor fundamentale ale concepției sale sociale și politice.

Nu s'a făcut până acum o cercetare erudită a influențelor literare și ideologice streine în opera lui Bălcescu și nu o putem face aci. Ea ar constitui un capitol de literatură comparată de mare interes. Suntem deocamdată nevoiți să ne mulțumim cu indicații sumare.

Ca istoric al lui Mihai Vodă, Bălcescu este influențat de sigur de Michelet, nu numai prezentarea retorică a marilor figuri și a evenimentelor dar și credința că personalitățile trecutului sunt simbole ale unei idei, ale unei puteri sociale, derivă dela Michelet. De aceea, mai ales, Mihai Viteazul este simbolul ideii unității naționale. Și la Bălcescu rolul personalităților e în funcție de aportul lor social.

Dar preocupările sociale în istorie îl apropie mai mult de Augustin Thierry, autorul amănunțitei cercetări asupra formării societății și a proprietății în Anglia medievală (*Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands*, ed. I din 1826).

Bălcescu a fost un scriitor creștin, era fără îndoială credincios, în istorie credea că popoarele au o misiune dumnezeiască de luptă pentru libertate, care se dobândește prin jertfă. Religia lui era democratică și populară, ca a primilor creștini. « Dacă fiecare nație are o misie evanghelică a împlini pe pământ, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română, atât de doritoare astăzi de viață, ce a făcut, ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atât în sânul său, cât și în omenire ». Primele două paragrafe din Introducerea la *Românii sub Mihai Vodă Viteazul* (care nu era însă destinată să fie o introducere la această carte, ci o lucrare separată), cuprinde teoria misiunii evanghelice a popoarelor aplicată la Români. Aci este vădită influența lui Lammenais, care în a sa *Esquise d'une philosophie* (Paris, 1841-1846), consideră creația istorică o desfășurare în timp a unității divine, printr'un veșnic sacrificiu. Creștinismul democratic, condamnat de papalitate, este opera lui Lammenais și tot el împreună cu Adam Mickiewicz, poetul polon, profesor la Collège de France, este teoreticianul misiunii evanghelice date po-

poarelor. Bălcescu citează de mai multe ori operele lui Lammenais, aci influența este evidentă.

Dar, cu toate aceste aplecări religioase, și spre deosebire de gânditorii Români ai vremii, istoricul muntean recunoaște rolul hotărîtor al forțelor economice în desvoltarea istorică. In special lucrarea sa tipărită în franțuzește la Paris în 1850, *Question économique des principautés danubiennes* e o dovadă limpede în acest sens. E probabilă aci o înrâurire a ideilor primilor socialiști. Dar în forma în care aceste idei apar la Bălcescu, credința că istoria este realizarea ideii de dreptate și a aceleia de libertate (în primul paragraf al Introducerii citate și în *Question économique*), acest amestec de idealism și de materialism istoric îl așează mai mult alături de Prudhon, decât de marele său adversar, Karl Marx. (Se știe că *Das Elend des Philosophie* a acestuia e îndreptat împotriva lui Prudhon).

Dacă Bălcescu a cunoscut școala socialistă științifică, este o întrebare la care nu s'a răspuns până acum în chip definitiv. Unele indicații pozitive în acest sens le-am amintit mai sus, când am vorbit de articolul lui Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria Românilor*. Il socotim, în orice caz, în primul rând un gânditor original, cu concepții desvoltate din cunoașterea țării, a istoriei, ca și din fapta politică, un dinamic și un teoretician în același timp.

Pentru generațiile care au urmat după dânsul, figura lui a crescut, nu atât din cauza darului profetic ce i se atribuie, în realitate o înțelegere științifică a desvoltării sociale și politice a neamului, nu numai prin jertfa lui, moartea ca tânăr în exil, cât mai ales din pricina că Bălcescu rămâne figura cea mai completă dela începutul luptei pentru libertate a Românilor, teoreticianul clar văzător al idealului social și național românesc, care s'a împlinit treptat, începând dela dânsul.

A. GRECU

CÂTEVA INSTANTANEE DIN CRONICA LITERARĂ A ANULUI 1848

Martori și părtași ai evenimentelor revoluționare, ce se prăznuesc, cu explicabilă devoțiune, după trecere de o sută de ani, astăzi, scriitorii noștri dela jumătatea secolului XIX, se cuvin nu numai evocați, dar și răsplătiți, cu toată gratitudinea, pentru sacrificiile luminoase ale unui început de nou veac, în făurirea și precipitarea căruia partea lor de contribuție *(quorum pars . . .)* n'a fost, pentru a reedita formula eroului troian, de fel mică. « Treptele pe care ideile liberale și egalitare urcă » scria Al. D. Xenopol în tomul închinat gloriosului an, reprezintă « una din cele mai de seamă serii istorice ale desvoltării poporului român » și printre treptele acestea, cea mai valoroasă de bunăseamă, este aceea a literaturii. Generația care a dat pe Grigore Alexandrescu, pe Bălcescu, pe Alecsandri, pe Kogălniceanu, pe Ion Ghica, dimpreună cu toți ceilalți comilitani ai aceleiași credințe, au infuzat în scrisul lor un duh militant, ce s'ar fi cuvenit, fără doar și poate, resuscitat cu prilejul acesta sărbătoresc. Bibliografia, de pe acum impunătoare, cu toate că nesistematică, a anului 1848, oferă cercetătorilor putința unei ample și temeinice documentări, în oricare din sectoarele râvnite. Cu arta, ce le e proprie, de exploratori și scafandri, istoricii noștri literari nu vor pregeta, desigur, nu numai să aducă la suprafață atâtea din epavele, încărcate de ani, ale adâncurilor dar și să aprindă, în mărgeanul arborescent, al trecutului, văpaia vechiului duh. Din nefericire, articolul nostru nu poate năzui atât de departe. Orizontul său limitat nu-i îngăduie altceva, decât să prezinte, așa cum și titlul o spune, doar « câteva instantanee din cronica literară a anului 1848 ».

La fel cu revoluția din 1821, a lui Tudor Vladimirescu, cu războiul dela 1877, al independenții, și cu oricare dintre evenimentele « anilor epocali » cum spune Gheorghe Bariț, în pagina anexă dedicată tocmai celor câteva « inspirațiuni poetice », spicuite de el, în legătură cu întâmplările de-acum un veac, « ca documente ale renașterii naționale » *(Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, Sibiiu, 1890, II, 799) — și anul 1848 a cunoscut

toate stadiile, toate podoabele și toate excesele cu care Muzele obicinuiesc să gratifice temele generoase. Dacă, de astădată, folklorul e mai puțin solicitat (afară numai de cazul că l-am putea descoperi în pateticele ședințe ale scurtei comisiuni agrare), lirismul, în schimb, ziaristica, memoriul și memoriile, relația de călătorie, narațiunea romantică și mai ales romanțioasă, corespondența, jurnalul de însemnări, satira și chiar pastișa cu caracter religios, cu un cuvânt niciuna din formele câte îmbracă acest inepuisabil Proteu, care este demonul literar, nu lipsește din cortegiul desfășurat pe o sută de ani și mai bine, al acestui apoteozat 1848.

O sută de ani și mai bine. Intr'adevăr:

> O an prezis atâta, măreț, reformator,
> Incepi, prefă, răstoarnă și îmbunătățează
> . . . .
> An nou, aștept minunea-ți ca pe-o cerească lege

scandase, printre alte, deopotrivă de ferme, stihuri de oțel, în una din cele mai înalte și profetice viziuni Grigore Alexandrescu și cine ar putea tăgădui, că deși scrisă și publicată cu opt ani înainte, « Anul 1840 » nu exprimă, cu asupra de măsură și într'unul din acele mulagii pe care numai arare ori, în minutele ei fericite, Arta izbutește să le ia Istoriei, toate năzuințele revoluționare ale mezinului său. Tot ceea ce, mai timid sau mai solemn, murmuraseră, în marșuri eroice, în ode și în elegii închinate flamurilor veghiate de aquile, ruinelor Târgoviștei și primelor batalioane de armie națională, Văcăreștii, Cârlova, Eliade și Alexandrescu însuși, se adună și se intensifică în pâlnia aceasta de aur a trâmbiței noului Ierihon. E un aliaj multiplu și complex din care tot mai vibrează aspirațiile generoșilor cărvunari, ceva din slova unor Tăutu, Bălcescu și Russo și ceva din dogoarea biblică a misionarului Lamennais. E o fântână de regenerare și elevație, de intensitatea Psalmilor, un imn de bună vestire, o stea călăuzitoare. Că astfel stau lucrurile și că sensul acesta al poemului era prezent în toate cugetele, o dovedește și una din mărturiile de epocă. Intr'unul din articolele *Pruncului Român* dela 26 August 1848, E. Vinterhalder, asociatul lui C. A. Rosetti, încrustează un citat semnificativ din « Anul 1840 ». « ...Și totuși Revoluția, pornită cu un avânt politic așa de idealist, servită de declarații așa de lirice, nu și-a găsit poeții » scria cu bună dreptate Nicolae Iorga *(Istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea,* 1909, III, 36) și în afirmația aceasta atât de categorică trebue de bună samă să citim și disproporția dintre amețitorul pisc al poemului lui Grigore Alexandrescu și măruntele muncèle ale prezentului. E drept că mai devreme cu un an (*Ist. lit. r. XIX*, II, 1908), în urmărirea literaturii care a precedat mișcările din 1848, părerea lui are un alt sunet: « Cei dintâiu care vorbesc limpede, străbătuți în firea lor mai delicată de electricitatea din aerul furtunos, sunt poeții » (II, 260) și, ceva mai departe: « Revoluția pusese stăpânire pe literatură și poesia luase armele în mână » (II, 263), dar caracterizarea se referă cu osebire la Ardeal și la marșul lui Andreiu Mureșanu (*Mureșan scutură lanțul cu a lui voce ruginită — Rumpe coarde de aramă*, etc., va spune Eminescu peste două decenii), compus, cum însemna Gh. Barit, « după decepțiile dietei » în Iunie 1848, și publicat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură* », o lună după ce Vasile Alecsandri publicase în numărul dela 24 Mai, al revistei brașovene, oda sa *Deșteptarea României (Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare — N'auziți prin somnul vostru acel glas triumfător...)*, redactată de bunăseamă la Iași, cu prilejul evenimentelor din capitala Moldovei. (Subdatată Februar 1848, titlul dintâiu al poemei suna mai mult a proclamație: *Către Români!*) La data aceasta Alecsandri trecuse pe la Hangu, asistase pitorescul asediu și prin vama ce duce la Tulgheș (de e să credem, și niciun motiv nu se opune, fabulației din « Dridri », povestirea retrospectivă de peste două decenii cam la vremea când și Eminescu își redacta « Epigonii ») și înainte de a lua drumul Bucovinei în ospitataliera Cernaucă a Hurmuzăcheștilor, poposise la Brașov, de unde-și datează « Hora Ardealului » și, poate și « 15 Maiu 1848 » (reprodusă aceasta și'n « Invățătorul poporului » al lui Cipariu), semnate amândouă: *Un român* și publicate ambele în revista lui Barit. Izvorîte din aceleași frământări, « Deșteptarea României » și « Deșteaptă-te Române » stau, evident, pe înălțimi diferite și lucrul e lesne de înțeles, din partea lui Alecsandri, poet idilic, ispitit de grațiile muzei populare și de convenționalism, în opoziție cu vârtutea și timbrul « Răsunetului » lui Mureșan, cu adevărat, de astădată, *Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*, cum avea să-l invoce Eminescu (cât despre melodia « Răsunetului », de un caracter atât de bisericesc și aranjat, pre cât se știe, de Ucenescu, unul din discipolii lui Anton Pann, Gheorghe Barit scria: « aria melancolică ne aduce aminte de cântecul deputaților Girondini », vulgarizat, cum se știe, în 1847, de Al. Dumas-tatăl în « Le Chevalier de Maison-Rouge ». Ceea ce nu înseamnă, desigur, că poezia lui Alecsandri nu este, totuși, una de zile mari și netăgăduit superioară — deoarece, în primul rând, poezie — producțiunii curente a acelor nopți și zile revoluționare.

Producțiunea aceasta, așa zicând, spontanee e consemnată în publicațiile periodice ale vremii și urmărirea lor, fie și în fuga condeiului, constitue un spectacol, pre cât de pitoresc, pe atât de instructiv. Ea își află adăpost, evident, mai puțin în coloanele «gazetei semi-oficiale», *Vestitorul românesc*, tipărită de pitarul Zaharia Carcalechi, tipograful Curții, și care se afla, în timpul acesta, în al XII-lea an de apariție. Este, cum și atributele designă, un fel de « monitor oficial » al epocei, cu periodicitate destul de capricioasă de vreme ce, raportate la celelalte două publicațiuni revoluționare *(Pruncul român*, 39 numere, *Poporul suveran*, 26) abia scoate 22 de numere în timpul celor 3 luni de regim revoluționar. N-rul 46, întâiul din seria acestui trimestru, trage două ediții, la aceeași dată, Sâmbătă, 12 Iunie 1848, întâia în două pagini, cea de a doua, în patru, fiecare cu editorialul ei, reflectând, atât de plastic, schimbarea de decor, instantanee, survenită peste noapte. Editorialul primei ediții înfie-

rează atentatul (*« o faptă grozavă și nepilduită în analele noastre, nici măcar în vremea veacurilor de tiranie)* săvârșit la șosea împotriva lui Bibescu și înalță slavă pentru neisbutirea lui: *Providența însă, care, într' a sa milostivire către noi, veghează asupra patriei noastre, a păzit scumpele zile ale Măriei Sale. Un glonț numai l-a nimerit în partea de sus a umărului stâng și a rămas amorțit în epolet »*. Editorialul celei de a doua ediții referă despre manifestația constituțională dela Palat și laudă pe Domnul, câștigat noilor schimbări, așa cum o va face și *Pruncul Român*, în editorialul aceleiași zile (*Poporul suveran*, cum se știe, apare abia la 19 Iunie, după plecarea lui Bibescu), ce în aceeași măsură încarcă de laude și pe Domnul, ce abia aștepta să ajungă la Brașov, și pe Mitropolitul, de atâtea ori sperjur, și pe « apostolii libertății » și ai închisorilor, și pe mai toți șefii revoluționari ai mișcării, din rândul cărora lipsește, evident, unul singur: autorul articolului, C. A. Rosetti.

Poezia *Vestitorvlul românesc* e sub toate raporturile anemică.. Se reproduce (XII, Nr. 47, 19 Iunie 1848) din *Pruncul r.*, poezia « Iunie 11, 1848 » *(Ce glas măreț răsună? — Văz popvlul s'adună)* în care viziunea autorului (C. A. Rosetti, după presupunerea lui N. Iorga) e de paradis universal: *Și toți se strâng în brațe — Căci toți s'au înfrățit.* Prolixul și, fără doar și poate, apoeticul A. Pelimon publică două mostre ale logoreicei sale inspirații: « 11 Iunie », brăzdat de imprecațiuni: *Să cază despotismul. Să cază tirania*, alternat cu fulgerări idilice: *Țiganul și boerul își dau mâna ca frate* și o compoziție mai laborioasă, « Doina ». Sexul slab e reprezentat de Elena Bäjescu cu poezia « In ziua de 11 Iunie », al cărei oftat exclamativ *(O sacră libertate!)* nu e de disprețuit. Lupta din Dealul Spirei, dela 14 Septemvrie 1848, care va aduce căderea revoluției și instaurarea de lungă durată a Căimăcămiei, după scurtul ei interegn din Iunie, când guvernul revoluționar vremelnicesc e silit să ia drumul munților, schimbă și tonul gazetei « semi-oficiale ». De astădată gluma *Poporului suveran* putea fi reeditată, cu succes. Una din acele excelente « urzici », cu care gazeta lui Bolintineanu (și ceva mai târziu și a lui Bălcescu) anticipează « gogoșile » și « miticismele » de peste câteva decenii ale « Claponului » și « Moftului » lui Caragiale, pomenește (*P. S.* Nr. 7, Miercuri 14 Iulie 1848) pe cei doi oameni cari, în timpul căimăcămiei, se mai bucuraseră de drepturile pierdute la 11 Iunie: căpitan Costache, sbirul de pomină, de biciu, și redactorul *Vestitorului*, Zaharia Carcalechi, de pitărie. Numărul dela 24 Septemvrie 1848 (între 7 Septembrie și 24, *Vestitorul românesc* amuțise, nu se știe din ce pricini) publică la loc de cinste, Proclamația lui Fuad, comisarul imperial în principate *(O revoluție izvorîtă din acel duh al comunismului împotriva căruia se bate și triumfează acum Europa întreagă s'au ivit între noi și au tulburat liniștea...)* și după aceea Ordinul comisarului imperial și al căimăcămiei pentru expulzarea a 22 persoane, dimpreună cu lista, în frunte cu I. Eliad.

Cu totul altul e rostul *Pruncului Român* gazeta lui C. A. Rosetti și Vinterhalder și cu totul alta atmosfera și chiar nivelul publicației. Un anume retorism, devenit a doua natură, în stilul lui C. A. Rosetti, oarecum de epocă și de imitație franceză, e prezent în multe din articolele și poeziile apărute în cele trei luni de existență, ale gazetei și el contrastează, în primul rând, cu seriozitatea articolelor lui Ion Ionescu dela Brad, cel mai bun cunoscător dimpreună cu Bălcescu, al problemei agrare. « La révolution de 1848 est toute entière dans cet article 13 (de la déclaration des droits: « Abolition des corvées des paysans qui deviennent propriétaires, au moyen de l'indemnité »); les autres points plus developpées seulement sont la reproduction du programme de la révolution de 1821 », va scrie peste doi ani Nicolae Bălcescu într'unul din capitolele acelei fundamentale « Question économique des principautés danubiennes » (Paris, 1850), idee ce sub altă formă, tot atât de categorică, ba ridicată la valoarea unui « adevăr filosofic », se întâlnește și în articolul lui Ion Ionescu, « *Proprietatea este baza societății* »: « Fiecare revoluție făcută de mulțimea poporului consecrează un adevăr filosofic, altmintrele revoluția se preface într'o cabală de a se răsturna unii spre a veni alții în loc. *Adevărul filosofic, fapta prin care se caracterizează revoluția în România, este articolul 13 din Constituție, care dă emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.* In aceste câteva cuvinte zace toată viitorimea de bogăție și putere a țării și pentru aceea articolul 13 devine problemul cel mai însemnat și mai greu de deslegat al Epohei noastre » (*Pruncul r.*, Nr. 13, 5 August 1848). Despre « guardia națională » scrie « cetățeanul » Barbu B. Gănescu, fratele acelui redutabil Gregory Ganesco, (expulsat din Franța, ca și Victor Hugo, în urma campaniilor de presă duse împotriva lui Napoleon al III-lea), coautori la 1852 al unei « Istorii generale a lumii », în mai multe tomuri, și în care stilul biblic predomină. « Fiți Români, într'adevăr, spunea cetățeanul Barbu B. Gănescu, nu vă înspăimântați de vorbele Satani, ci toți să ne arătăm Fabrici și Scipioni în norociri și fii ai lui Regulu în nenorociri ». Același ton, cu câteva octave mai sus totuși, căci Ion Catina era un liric de autentică sursă, și în mesajul pe care poetul acesta atât de prematur dispărut, îl inserează în primul număr al *Pruncului*, căruia, el, pare să-i fi fost nașul. Franțuzismele ce-l striază (« Orice nație ce nu ia parte la *muvmentul* secolului, rămâne înapoiată! »; « grandios și nobil i-a fost *demarșul* (poporului); « totul era popol *(peuple)* într'acest mădular dacic ») trezesc un straniu ecou la acest cetitor al lui Michelet (« și după cum zice acel profesor Mișele « popoarele adese rătăcesc când inima lor se află șovăind ») — în opoziție cu atât de vigurosul accent al « imnului de sălbatecă revoluție socială », pentru a cita pe Nicolae Iorga, tipărit la 8 Iulie 1848, și în care apelul pentru dărâmarea și altor Bastilii decât a complotului din 19 Iunie, răsună cu atât mai sugestiv:

Haideți frați într'o unire,
Țara noastră e 'n pieire;
Aste ziduri și palate
Unde zac mii de păcate
Haideți a le dărâma.

Dar până la această înălțime a marșului lui Ion Catina nu se mai ridică niciuna din improvizațiile liricei revoluționare, adăpostită în coloanele *Pruncului*. Tribulațiile și desele schimbări la față ale mitropolitului smulg, până și prozaicului Pelimon, un vers de solemnă imputație: *Neofite, al crucei, ascultă: ești păstor!* In timp ce evenimentele de zi la zi devin monopolul « cetățeanului » C. D. Aricescu, valorosul istoriograf de mai târziu, autor, la data aceasta, al primului volum de poezii «Quâte-va ore de colegiu» (Buc, 1846), în care eliadismul ortografic (poema « Safo » e dedicată d-nei Maria Eliade) și epigrafele, trădând serioase și varii lecturi (traduceri, deasemeni, din Hugo și lord Byron) dau nota predominantă. Dar « cetățeanul » C. D. Aricescu e mai mult arhivar decât poet. In primul număr al *Pruncului* tipărește o odă « La ministeriul actual (11 Iunie 1848) », în care, după o justă invocație *(Deșteaptă-te, o Muză, și cântă Libertatea)*, urmează o declarație de solidaritate europeană: *Să afle Europa, ce astăzi înviază — La glasul libertății, că încă circulează — In vinele Române un sânge de Roman.* Libertatea e dealtminteri tema favorită a mai tuturor rapsozilor în proză și în versuri, ai acestei « epohe ». Tot ei îi înalță *(Poporul suveran* dela 27 August 1848) un imn în proză și C. Roată, căruia C. D. Aricescu îi dedica (« La amicul și tizul meu d. Costache Rotta ») poema cu subînțeles « Rosa între spini », publicată în volumul « Arpa Română » (1852), masacrat de censură, după cum atestă însuși autorul în broșura « Explicarea alegoriilor din Arpa Română » dela 1859. « Zicerea cea mai în vogă, scria C. Roată, simțimentul cel mai răspândit astăzi în lume, este libertatea... Divină libertate! Fiica cerului, sufletul Universului! ». In două numere consecutive, (Nr. 6, 26 și Nr. 7, 29 Iunie) Aricescu publică « Ruga libertății » și « Marșul libertății », înainte de a trece la o serie de ode, cu subiectul determinat, în care din nefericire prozaismele anulează orice elan. Procedeul e unul și același: hiperbolic și exclamativ: *E ea! Este Anetta, Jan d'Arc a Românici* (« Odă la eroina română Aneta Ipătescu) sau *E el! E Eliade!, al nostru Lamartine!* (« Odă la cetățeanul I. Eliade »), complicat, dela caz la caz, cu circumstanțe agravante. Ici: o enumerație de genii, Tasso, Franclin, Ruso, Brutus, ce cu toatele împrumută un atribut-două eponimului nostru și faptelor sale « eroine » (rimă sută 'n sută cu Lamartine) — dincolo: o imagină de-a-dreptul disgrațioasă, în care Ana Ipătescu « *sburând într'o trăsură, ca bomba tunătoare* », — Pe ulițele toate (strigă) în gura mare: « La arme, frați, la arme, căci vai, suntem trădați ». Trei zile mai târziu, și înaintea odei pentru Eliade, (care e dela 10) la 9 Iulie, Aricescu slăvește « Triumful guvernului provizoriu (improvizată la 5 Iulie 1848) », cu singurul vers valabil, semnalat și de Iorga: *Deșteaptă-te din groapă, O umbră Basarabă.* Poșta redacției a numărului din 19 August refuză unor inițiale C. A. din Câmpulung o colaborare în care ar fi vorba de « deputatul constituțional ». Să fie vorba de Aricescu? Două săptămâni mai târziu, *Poporul suveran* din 3 Septemvrie publica fără semnătură o prolixă « Plângerea deputatului », în care viitorul reprezentant al poporului propune stăpânirii un târg și amenință cu trecerea la opoziție:

Opoziția m'așteaptă, ea dorește al meu vot — Și-i vedea când s'o aprinde sângele de patriot! Să fie unele și aceleași cu personalitățile *(osânda de moarte morală)* condamnate și respinse de *Pruncul român?* Fapt este că afară de o scrisoare apărută în numărul dela 14 Septemvrie, gazeta lui Rosetti nu mai tipărește (după 19 Agust) nimic de Aricescu.

Poporul suveran, gazeta poetului Dimitrie Bolintineanu, nici el nu e mai bine inspirat în materie de poezie. Un « Cântec de libertate improvizat în ziua de 11 Iunie », semnat D. B., marchează dela primul număr nivelul poeziei de circumstanță: *Nobili fii ai României — Până când să suspinați — Iată ziua libertății — Către arme alergați.* « Rugăciunea » tânărului G. Crețeanu, din care exilul și peregrinarea în Franța și Italia vor face un poet de certă originalitate, nu poate mai mult cu versuri ca acestea: *Căci Românul este rezolut să moară — Cu armele 'n mână pentru țărișoară.* E mai multă simțire în « Orația funebră », rostită la 20 Iunie, de « cetățeanul » G. Crețeanu, cu ocazia înmormântării victimelor nevinovate ale complotului, vorbind după Eliad, « acest bărbat ce pare că s'a născut pentru toate gloriile », cum scrie gazeta, și al cărui apel la toleranță și iertare creștinească impresionează. E mai multă poezie, de sigur, într'o bucată smulsă contingentului și cu oarecare resonanțe elegiace « O noapte pe malul Dunării » de Bolintineanu, datată August 1845 și dedicată amicului său Cesar Boliac. Un anonim publică în numărul dela 30 August 1848, « Cântec panduresc » *(Auzi buciumul că sună — Tricolorul s'a 'nălțat — Cete de panduri s'adună...)*, popular multă vreme în Ardeal, după Iorga, și despre care Bariț afirmă că s'a cântat pe aria Marseillezei, cu mare entuziasm până la măcelul din Dealul Spirei. (Tot Bariț despre *Astăzi cu bucurie Românilor veniți — Pe Iancul în câmpie cu toți l-însoțiți*, al altui autor necunoscut și cântându-se pe o arie din opera italiană « Tancred »). *Poporul suveran* se distinge în două planuri, deopotrivă de atent nutrite: al contribuțiilor ideologice și al trăsăturilor epigramatice. La început, gazetă oarecum a familiei Bolintineanu (Dimitrie, redactor responsabil; fondatori: T. Piscupescu, Ștefan și At. Bolintineanu, C. Mănciulescu), *Poporul Suveran* își schimbă cu nr. 15, dela 2 August 1848, și formatul, pe care și-l mărește, și devizele din subtitlu (până acum « gazetă politică și literară; « dreptate, egalitate, fraternitate » — de acum înainte: « Vox populi — Vox dei; Glasul poporului — Glasul lui Dumnezeu ») și comitetul redacțional: N. Bălcescu, C. Boliac, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, P. Teulescu, A. Zane (redactori responsabili: la 2 numere N. Bălcescu, în celelalte A. Zane și mai ales Bolintineanu). Primul număr reorganizat (15 August 1848) publică două contribuții prețioase: « Drepturile Românilor către Inalta Poartă », studiul de generoase consecințe al lui Nicolae Bălcescu (tot de el, după identificarea d-lui G. Zane, mai târziu, un studiu neterminat « Despre împroprietărirea țăranilor ») și de Ion Ionescu (afară de colaborările ulterioare), articolul « Cauza revoluțiilor », din care se cuvin reținute, pentru justeța considerațiilor, câteva rânduri: « Revoluțiile, scria acesta, se vor face tot-

dauna; vărsări de sânge vor fi mari până când se va stârpi cauza lor, adică lupta între cele trei elemente a producțiunii bogățiilor, până când nu se va pune armonie între feluritele interese așa ca săteanul să nu se tânguiască de boier ca în România, muncitorul de capitalism, ca în Franția; terminii armoniei sunt exprimați în Franția prin organizarea muncii, la Români prin coborîrea clăcei; înființarea însă a acestei armonii este problemul ce se agitează dela începutul acestui veac și care au dat ocaziune de a se ocupa toți soțialiștii, problemul dela a cărui deslegare atârnă încetarea vărsării sângelui și consolidarea revoluțiilor. Revoluția română va fi consolidată când întrebarea atât de complicată a proprietății va fi deslegată, lucru ce-mi dă o cale de a mă ocupa cu proprietatea atât în privirea agricolă cât și a economiei politice ». Am amintit, către începutul acestui articol de una din « urzici »-le, ce caracterizează publicația aceasta și devin o adevărată specialitate a *Poporului suveran*. Autorul lor e, neîndoios, un om de duh. Multe din epigrame țintesc, cu acidă nevinovăție, în foaia lui Rosetti și sunt izbutite jocuri de cuvinte pe tema numelui ei, d. p.: « Urzicărie. O noutate. *Pruncului Român* i-au ieșit dinții — Vedeți nrul 29 » sau « O altă noutate. Pe *Pruncul Român* l-a dat la carte grecească. Vezi nrul 35 ». Și altele pe tema cocardelor tricolore, cât un taler, mari cât slujba ce fitecine râvnește, pe tema radicalelor stâlcite și rău înțelese, în genul conului Leonida (« O cocoană dela mahala: liberteaua a venit și eu am rămas cu unchiașul ») ș. a. m. d. Același, dar, s'ar putea să fie și autorul a două excelente epigrame, ce nu pot lipsi din zestrea Marțialilor noștri, publicate în numerele 1 și 6, ale gazetei și sugerând în chipul cel mai plastic, ceva din variațiile atmosferice ale momentului aceluia politic. N. Iorga le crede a fi sau de Bolintineanu sau de Bălcescu, și ele amintesc, între altele, favoarea de care astfel de subiecte cu mode și lipiscănii se bucură și la Văcărești (vezi corespondența dintre Nicolae și Iancu Văcărescu). Ele se cuvin subliniate și reproduse cu atât mai mult, cu cât hazul nu era de bun ton în paginile acestor publicațiuni grave și cu cât, afară de Kogălniceanu, cum vom vedea mai jos, mai nimeni nu și-a îngăduit luxul glumelor și al literaturii de fantezie, în zilele acelea de primejdii și înfrigurare:

Când ieșise vorbă afară
C'or să vie oști în Țară,
Toți Românii se 'ntristară,
Iar o turmă de cocoane
Aplaudară prin saloane
Și luară din Lipscani
Rumeneală pe doi ani.

*

Se 'mpărțiră vorbe-afară
Că nu mai vin oști în țară
Toți atunci se bucurară;
Iar o turmă de cocoane
Să 'ntristară prin saloane
Ș'unile au aruncat
Dresul ce au cumpărat.

Ce reprezintă sub raportul poeziei *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, care « adusese atâtea servicii cugetării politice românești » (N. Iorga), s'ar putea deduce greșit din cuvintele cu care Gheorghe Barit însuși se adresa colaboratorilor săi, încă din 1848: « Să ne dăm jos cu toții din domeniul poeziei, să scriem proză, însă proză solidă, luminătoare, deșteptătoare, până ne sunt zilele la dispoziția noastră », dacă n'am ști, cum s'a văzut ceva mai înainte, că în paginile ei, totuși, au apărut și poeziile ocazionale ale lui Alecsandri și marșul lui Mureșanu, după cum tot acolo s'au reprodus, cu regularitate, versuri ale scriitorilor de dincoace de munți. Căci revista brașoveană, la fel cu *Bucovina* Hurmuzăcheștilor între 1848—1850, reeditează rostul « Daciei literare » și devine loc de întâlnire al scriitorilor români de pretutindeni. Una din intuițiile, de atâtea ori infailibile, ale lui Nicolae Iorga presupunea de autor al surprinzătoarei poeme « Suspinele unei matroane. Scoase din pugilariul (carnetul) unui june eremit, Iașii, 1845 » (tipărit în *F. p. m. i. și lit.*, nr. 31 și 32, August 1847) pe Alecu Russo. E o intuiție, cu atât mai probabilă, cu cât compoziția alegorică de acută actualitate politică și stilul biblic *(Strig dintru adâncul inimei ca zimbrul săgetat de fierul vânătorului, ca șerbul sub biciul Domnului său, ca dreptul sub sabia impilătorului, ca poporul obosit de despotism și tiranie, ca martirii pe roata casnelor . . .)* prevestesc atmosfera și timbrul proprii poemului « Cântarea României ». Și ea se cuvine urmărită, și la rigoare identificată, cu cât intuițiile lui Nicolae Iorga au fost de tot atâtea ori confirmate. Așa a fost în cazul romanului « Tainele inimii » de Mihail Kogălniceanu, apărut în « Gazette de Moldavie » (1850), a lui Asaki, editat mai târziu de N. Cartojan, așa s'ar putea să fie cu presupusul autor al « Suspinelor unei matroane » și, pentru a ne apropia de *Bucovina* fraților Hurmuzachi, așa s'ar putea să fie și cu « corosivul foileton împotriva lui Mihai Sturza, bucată de literatură adevărată, al cării autor trebue să fie Kogălniceanu însuși » (N. Iorga, *Ist. lit. rom. sec. XIX*, III, 20). Gazeta bucovineană apare, precum se știe, în toamna anului 1848, mai exact la 4 Octomvrie și reflectă, chiar din editorialul programatic, al lui G. Hurmuzachi, starea de spirit de după încercările revoluționare, începute și încheiate în Moldova și Muntenia: « Timpul adevărat minunat, scria G. H., în care trăim, ca printr'o lovire magică a sfărâmat toate lanțurile spiritului. Inimile popoarelor, pre care un îndelungat despotism le amorțise, la ivirea aurorii libertății s'au deșteptat din politica lor (de) letargie, pentru o viață neașteptată ». Propunându-și să fie « oglinda activității intelectuale a Românilor », *Bucovina* va tipări, în deosebi, cicluri din poeziile populare culese de Alecsandri, dimpreună cu remarcabilele lui comentarii în marginea poeziei

populare; multe piese din ciclul « Panorama Moldovei », de un poet anonim, exilat ca şi ceilalţi, (în speţă G. Sion) cu care Asaki corespunde în versuri (G. A.: « Musa către poetul Panoramei Moldovei », în *Bucovina*, 11 Nov. 1849), va reproduce din când în când, poezii de D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu şi V. Cârlova. Alecsandri mai publică: « Adio Moldovei » (datat April 1848 şi publicat la un an după), scris în ziua exilului şi « Trei arcaşi sau Altarul monăstirei Putna », în 1849 iar în 1850: « Barcarolă siciliană » şi « Sburătorul »; se tipăresc povestiri carpatice de Al. Dumas: « O mie şi una de fantasme » şi altă traducere « O vânătoare de urşi », în care apare, poate pentru prima oară, un catren din Atta Troll, poemul lui Heine, versificat româneşte, etc. etc. Nimic nu egalează însă « corosivul foileton » împotriva lui Mihail Sturdza, presupus a fi al lui Kogălniceanu. El se tipăreşte în primele 3 numere ale *Bucovinei*, poartă titlul « Carte a fostului rege Ludvig Filip către încă fiindul Domn Sturza » şi, pentru cazul când e pe deplin omologată, se cuvine adaosă, cu onoruri, operei acestui prestigios diletant al literaturii, care a fost Kogălniceanu, « voinicul literator de mai nainte », cum îi spunea Costache Negri pe la 1868, când îl dorea şi-l căina că e prea prins în mrejele politicii. Prezumţii pentru, sunt, de altminteri, mai multe. Cât de obligat îi era Mihail Kogălniceanu lui Mihail Sturza, care-l trimisese, dimpreună cu fiii săi, la studii, la Lunéville, întâi şi apoi la Berlin şi cât de adâncă trebue că era recunoştinţa la acest adolescent sentimental, cum il arată toată corespondenţa vremii aceleia cu familia sa, se vede şi mai bine din următoarele rânduri ale conceptului de epistolă către « suveranul » său, trimeasă după ce-l numise « prepurcic » şi în minutul când urma să fie transferat la Berlin, în 1835. E un greu moment sufletesc, dar fraza, chiar dincolo de formulele protocolare, se vede că ascunde o simţire cu grija alegerii cuvintelor: « Prinţipul mieu, scria el, să credeţi că veţi găsi totdeauna în mine omul cel mai credincios, cel mai recunoscător la Măria-Voastră şi cel mai grabnic a o sluji, şi cu viaţa mé, dacă a fi trebuinţă. Din anii miei cei tineri am învăţat a slăvi numele binefăcătoriului mieu de bine şi de mult am priimit semnuri de a Sa mare gălăntomie, etc. (*Scrisori*, 1834—1849, ed. Haneş, 1913, p. 15). Câtă distanţă dela sentimentele acestea de vasală subordonare, la cele ce se pot ghici, peste zece ani când, la Viena fiind, în 1844, de unde năzuia să ajungă în Parisul de atâta timp râvnit, pentru a se pune la curent, cum argumenta către tatăl său, cu tot ceea ce « au făcut duhul omenesc în acea ţară fericită şi în sfârşit a nu rămânea în urma veacului său », se vede întors din drum şi închis la mănăstirea Râşca, din ordinul lui Mihai Sturza! Scrisoarea din 22 Noemvrie 1844, ce trimite tatălui, din locul surghiunului (« ...*Sunt mânjit până la suflet*, spunea el cu dezolată amărăciune, *nu din pricina închisoarii, dar din pricina strâmbătăţii nepravilnice*... »), e un document din cele mai patetice, ale biografiei lui Kogălniceanu. Ea explică schimbarea raporturilor dintre Domn şi protejatul său, raporturi ce se agravează, de sigur, până la mişcarea revoluţionară din Martie 1848, dela Iaşi,

când Mihail Kogălniceanu, urmărit de stăpânire, se refugiază în Bucovina. La 3 Mai 1848, încă mai era în Moldova, cum ni-l arată o chitanţă, încasând dela Aga Iorgu C. 700 galbeni blanc, partea « vechilîcului » său pentru procesul casei Banului Neculi Sini cu fraţii Seneşti (N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, 47). La 28 August 1848 e la Cernăuţi, de unde va scrie regulat fratelui mai mic, Alecu, pe care-l ţine din scurt şi de rău că nu se interesează în deajuns de afacerile sale băneşti. Exilul adusese cheltueli neprevăzute, şi o clătinare a situaţiei sale materiale din ţară, ceea ce explică insistentele cereri de bani, din scrisorile, de acum, ale lui Kogălniceanu şi, de bună seamă, şi potenţarea resentimentelor sale faţă de capul răutăţilor, (« Bucură-te, mare făcătorule de rele » va repeta până la obsesie în *Noul acatist*), Domnitorul. « Vrei ca Moldova să se apere, îi scria el la 11 Oct., când ea n'au fost în stare de a se scula în contra unui ticălos Domn ca Sturza. Şi apoi acum proclamaţiile sunt de prisos ». De aceea, « dacă vrea să facă ceva de aplicabil », să-i trimită « articolele de corespondenţie asupra abuzurilor lui Sturza; însă nu generalităţi, *des faits et des faits*. Cercetează furtişagurile lor şi ruşfeturile lor, etc. ». Şi adevărul e că *Bucovina* publică numeroase şi interesante corespondenţe din Iaşi. « Iţi trimit un program, îi mai scria el, la 10 Decemvrie 1848, pentru biografia lui Sturza; oricine are documenturi asupra vieţii sale, pofteşte-l să mi le trimeată », dar între timp şi 'n aşteptarea acelui material documentar, cu care avea de gând să întreprindă un proces de mai vaste proporţii, pe care mazilirea lui Mihalache Sturza, îl va fi clasat, Kogălniceanu *şi* încredinţează tiparului două lucrări, de incontestabilă valoare şi, poate, printre cele mai izbutite realizări ale literaturii anului 1848: scrisoarea deschisă către fostul rege Ludvig Filip, (retipărită în *Anul 1848 în Principatele Române*, V, 16 sq.), « corosivul foileton » din *Bucovina* despre care vorbea Iorga, şi « Noul Acatist al Marelui Voevod Mihail Sturza », Cernăuţi, 1848 (reeditat de Vasile M. Kogălniceanu, Bucureşti, 1894 — retipărire şi în *Anul 1848 în Principatele Române*, IV, 137 sq.).

O analiză, convenabilă, a celor două copioase texte ar arăta cât de iscusit literator era la vremea aceasta Mihail Kogălniceanu şi, după aceea, ea ar scoate la lumină toate aceste deprinderi şi particularităţi de stil, ce deosebesc atât de mult — chiar când temele sunt identice, precum în descrierea Iaşilor provinciali — proza sa literară de aceea a lui Alecsandri, singurul dintre pribegii moldoveni în Bucovina, la a cărui paternitate cineva ar fi ispitit să gândească, şi în felul acesta, s'ar înlesni identificarea autorului, înainte ca un act autentic de arhivă, să confirme, ca şi pentru romanul « Tainele inimii », intuiţia lui Nicolae Iorga. Cunoscător al literaturilor apusene, familiar al lui Balzac şi posesor al unui anume spirit galic, dar şi moldav, « Cartea fostului rege Ludvig-Filip către încă fiindul Domn Michail Sturza » poate figura, la loc de cinste, în antologia apocrifelor universale, pe bază de pastişă. O notă a editorului, situată în călcâiul foiletonului, situează dintr'odată, în chipul cel mai ingenios, lucrarea: « Anul 1848, se spune, vestit prin posnele sale,

are și indiscreția de a da la iveală corespondențiile intime ale capetelor incoronate și ale altor asemenea însemnați bărbați. După revoluția dela Fevruarie s'au găsit la Tuilerie scrisorile lui Luis-Filip cu regina Spaniei și regele Belgilor. Mai deunăzi, jurnalele au reprodus corespondența banului Jelacici cu fostul ministru de războiu Latour. Am fost și noi norociți de a prinde câteva scrisori ale fostului rege al Franțezilor către Domnul Moldaviei pe cari, din pricina curiozității lor, le vom împărtăși cetitorilor noștri, una după alta ». Invocând experiența sa personală și lecțiile fostului său ministru Guizot, Ludvig-Filip avertiza pe colegul său din Moldova, care-l întrecuse în tot soiul de prădăciuni și favoritisme (« m'ai întrecut întru toate » și « ești mai al dracului decât mine » îi spune admirativ), de tot ceea ce-l așteaptă în viitor și-l îndeamnă să plece din țară, cât mai grabnic, înainte ca « balaurul acela încruntat, cu milioane de capete, ce se chiamă popor » să ajungă a-l înghiți. De altminteri, domnia în condițiile acestea nu poate fi de invidiat și tabloul pe care-l imaginează exilatul său coleg este al unui zugrav, meșter în potrivirea umbrelor, al unui psiholog și al unui dramaturg, totodată:

Inchis în palatul cel plătit și neisprăvit ca într'o temniță, zi și noapte cu o mie de spaime în spate, neputându-se striga cei mai nevinovați covrigi de vânzare prin târg, fără să socotești că sînt vuete de omorîtoare răscoală — netrăgându-se un clopot fără să crezi că-ți sună glasul morții — nemâncând o bucată de amară pâne, fără să te temi de otravă — neputând număra în pace mille-ți de galbeni, fără să-ți aduci aminte cum le-ai dobândit . . ., neavând un om fără să fii sigur că ți-e dușman, neputând să-ți ochești un minut vrednicii fii, fără să-ți aduci aminte cu tânguitoarea părintească durere, că strîns și-au legat și ei soarta de a Măriei Tale — neputând să-ți privești casnica tovărășiță, fără să-ți vie a blestema ticăloșia și osânda în care te-a afundat ajutorul fanariot al tată-său — neputând bea o cafea și privi un găetan de mătase, fără a crede că tot printr'însul să-ți se trimită aceste câte-odată drept răsplătitoare insigne mahometane — fără a vedea vreo gvardie albanesă a Măriei Tale și a nu-ți aduce aminte de fioroasa pieire a lui Tomșa-Vodă și a altor asemenea Domni, ale cărora fapte ai urmat și ai întrecut — nevăzând o femee fără a te aștepta să te blesteme ca văduva pre Duca-Vodă (ministrul meu Guizot fiind mai înainte profesor, dela dânsul trag aceste pilde istorice), ne mai putând Măria Ta crede, că să fie un singur om acolo unde domnești, care să nu-ți dea bucuros cu peatra în cap, când va putea, începând dela cei aproape pe care i-ai îmbogățit numai cu boerii deșerte — și multe asemenea triste cazuri mai înfățișându-se, apoi decât o vieață de așa fel, mai bine o fugă în lume.

Odată plecat, n'ar strica, totuși, să se abată pe la Măcin « spre a da cu mândrie un disprețuitor adio răilor ce cu atâta dreptate » a surghiunit acolo și la amintirea cărora, el, Luis-Filip, are un motiv mai mult de mâhniciune: « Ce-mi pare însă mai rău, din toate aceste, este că unia dintre acei ce au stârpit somnul Măriei-Tale, i-am încălzit însuși eu, ca pe niște șerpi, la sânul fostei mele capitalie, și fără voia mea ți-am amărît cu destrămații acei domneștile zile. Deci călătorie bună, iubite Măria Ta, și spre o grabnică revedere ».

Cu totul altul e tonul « Noului Acatist al Marelui Voevod Mihail Sturza ». Locul glumei și al insinuației, îl ia de astă dată adevărul smuls din rărunchii actualității și violența metaforei. Dacă ținta e una și aceeași, metodele de atac sunt și trebue să fie felurite, așa cum dictează cea mai iscusită strategie. Scrisoarea de mai sus e unul dintr'însele, dar oricât de izbutită și de « corosivă », și poate chiar de aceea, ea rămâne o piesă de rafinament pentru cărturarii la zi, cu evenimentele internaționale și bogată în subînțelesuri literare. Am amintit mai sus de « programul pentru biografia » lui Vodă, ce trimitea și de « documenturile » ce aștepta. Tot acolo, și în alte scrisori reclamă « o colecție a cuvintelor Măriei Sale către Adunare dela începutul domniei » (e vorba de « Recueils des communications de S. A. S. le prince régnant de la Moldavie, Mihail Stourdza . . . depuis l'année 1834 jusqu'en 1840. Iassy, 1840 ») și deși-i precizase să ceară un exemplar dela Berman sau dela Asaki, revine, de vreme ce fratele nu înțelesese: « Cuvintele lui Vodă n'ai trebuință să le aduni, ele sunt toate adunate într'o ediție tipărită acum la Asachi ». Dar studiul sau rechizitoriul acesta, la care se gândea cu seriozitate și pe care desfășurarea evenimentelor îl anulează, cerea și timp, și pregătire. Era nevoie, așa dar, de o lucrare nu numai de oarecare urgență, dar care, folosind tiparul tradițional al literaturii religioase și al cărticelelor colportate din târg în târg, să se adreseze unei mai mari mulțimi, să pătrundă în masele poporului. De aici, poate, și prioritatea apariției, dacă data (August 1848), pe care editorii i-o asignă se fundamentează pe ceva real. Dar dacă aceasta îi va fi fost intenția, ea e depășită și, într'un fel, trădată de demonul literatorului și al omului de duh, pururi prezenți în Kogălniceanu. Căci dacă păstrează toate atributele tehnice ale literaturii de specialitate și, împărțit cu perfectă simetrie, în zece « icosuri », urmate de zece « condace », își întemeiază toată puterea pe alternarea de păcate și pedepse, ce-și răspund, dela o strană la alta, ca într'un *carmen amoebaeum*, nu e mai puțin adevărat, totuși, că « Noul acatist . . . » e mai mult decât o operă de popularizare, așa cum istoricul predestinat, editorul letopisețelor și cunoscătorul vieții și literaturii noastre religioase, își vor fi dat silința să alcătuiască. Ceea ce se poate vedea din reproducerea ce facem, a precuvântării și a icosului și condacului I:

INAINTE CUVÂNTARE

Mare nedreptate se poate face a lăsa în tăcere pomenirea faptelor, care cineva și în vieață a săvârșit; iar cât pentru ale lor calități, ori în ce parte fie, aceasta nu rămâne îndoială, că acea persoană nu va putea iubi o laudă potrivită cu urmarea sa, că precum a iubit a face, va iubi și aplausa lucrărilor sale. Asemenea dreaptă judecată singur Hs. ne-o propune în două ziceri: cea întâi: « Cu ce măsură vă vor măsura, măsurați și voi lor », și a doua: « Vor învia cei ce au făcut bine întru moștenirea fericirii; iar cei ce au făcut rele întru osânda vecinică ». Apoi cu cât mai vârtos noi, oameni fiind, să nu păzim o așa sfântă dreptate? Eu nefiind îngrijit despre aceasta, fără mustrare am alcătuit următorul Acatist, întru cinstea celui ce a vroit a se face vrednic unei asemenea cuvântări.

Inceputul facem cu zicerea: « Doamne răsplătește ».

Acatist

Icosul I

Invingerile cele adese către pierzare vestindu-ți-se prin Ingerul cel purtător de nedreptate și gata fiind în tot ceasul a le primi, nu te-a mustrat nicio datorie să nu întinzi crimele pe soartea compatrioților tăi; pentru aceasta după vrednicie auzi dela noi unele ca aceste:

Bucură-te, zid, în care se sprijinesc relele nenorociților!
Bucură-te, liman, în care se oploșesc relele dureri ale osândiților!
Bucură-te, maică, din care izvoräsc păraele cele otrăvitoare!
Bucură-te, inimă, care porți lăcomie de prisos!
Bucură-te, suflet, pururea însetat de strâmbătățiri!
Bucură-te, minte, totdeauna nebătută spre obșteasca fericire!
Bucură-te, electricitate, care înrăurezi fără-de-legile amploiaților!
Bucură-te, mahină, care prefaci minciuna în adevăr!
Bucură-te, luceafăr, ce întuneci lumina folosinței!
Bucură-te, mare făcătorule de rele!

Condacul I.

Niciodată mai bine decât în parte-ți n'ai cugetat, și nici ai gândit a te face priitor obștescului bine, ca prin aceasta să-ți câștigi buna laudă a postului, în care soartea te-a aruncat; deci a rămas numai un singur mijloc, lui Dumnezeu să strigăm: Aleluia!

Și cununa metaforelor se țese, tot mai luxuriantă, dela verset la verset, folosind deopotrivă locuțiunea arhaică, de caracter biblic și neologismul celei mai înaintate tehnicități. Iată, spicuite, la întâmplare, câteva din florile acestea de stil cu mireasma stranie: « Bucură-te, că împietrit de iubire de argint fiind, nicio defăimare nu simțești! »; « Bucură-te, cămară, în care lucrurile răpite se păstrează! »; « Bucură-te, lăcată, care încui poarta norocirii noastre! »; « Bucură-te, pecete, pe care este scrisă litera mârșăviei! »; « Bucură-te cela ce îmbraci măgarii în porfiră, iară pe oameni în harare! »; « Bucură-te cela ce legi la gâtul porcilor cinstiri și la al drepților lanțuri de fier! »; « Bucură-te, piatră care nu te ciopleşte nicun fel de reson! »; « Bucură-te magasin, în care se spicularisește soartea publicului celui osândit! »; « Bucură-te, molie, ce nimicnicești lucrările sfintei pravile! » și așa mai departe, din ipostază în ipostază, (magnet..., idee..., armă..., lopată..., lipitoare..., Satană... Fantomă..., tun..., metal..., povața fiarelor..., cununa blastemățiilor..., vierme ce rozi rădăcina vlăstarului înaintitor publicului, etc. etc.), până ce grindina aceasta amarnică se rezolvă în ploaia de pucioasă a ultimului condac, al X-lea, cel mai desvoltat și cel mai năpraznic, ce sfârșește cu osânda morții treze: « Nu-ți da însuți sufletul diavolului, spânzurându-te singur, *pentru ca viu să vezi numeroasa petrecanie, ce te va duce spre moarte! Pentru ca murind, să auzi blestemul Patriei și al fiilor ei, de tine nedreptățiți! Pentru ca să vezi risipindu-se ca pleava aurul, ce dela țară ai prădat! Pentru ca să vezi că din casa ta piatră pe piatră nu a rămas! Pentru ca murind să auzi glasul poporului, ce strigă, izbăvindu-se de tine, lui Dumnezeu: Aleluia!* ». In istoria pamfletului românesc, ale cărui origini urcă dincolo de

cronicari și coboară până în zilele noastre, « Noul Acatist »... dela 1848, al lui Mihail Kogălniceanu, va trebui să figureze cu pagina ei de antologie.

Cu exilarea fruntașilor revoluționari, cei mai mulți dintr'înșii și scriitori, literatura românească ia o altă orientare. Pe cărări osebite, și cu diverse mijloace de transport, în harabale moldovene, spre Galați și Măcin sau în îngrozitoarele ghimii turcești, expuși intemperiilor, pe Dunăre, spre Orșova, pribegii iau care drumul Bosforului, care pe al Blajului și al munților apuseni, cu popas la închisoarea din Cluj, precum Russo (pagina franceză, scrisă în închisoare, și adresată Consiliului de judecată, prin care declină onoarea spânzurătorii, atestă un umorist de rasă), care pe al ospitalierei așezări a Hurmuzăcheștilor din Bucovina, pentru ca în cele din urmă să se fixeze cu osebire, în două masive colonii, una la Brùsa, în Asia-Mică și cealaltă la Paris. Emoțiile despărțirii de țară, le vor cânta însă mai târziu și mai ales le vor tipări după un oarecare răstimp. Deși datat Aprilie 1848, « Adio Moldovei » al lui Vasile Alecsandri apare, cum s'a văzut, la un an după, în *Bucovina*. Septembrie 1848 își datează și Crețeanu « Adio »-ul său cu certe însușiri de resonanță: *Steaua nopții da lumină — Era 'n luna lui Brumar — Treceam culmea carpatină — Vărsând lacrimi de amar*. Dar nostalgia, acea sfâșietoare legătură cu leagănul Patriei, căreia și Alecu Russo îi va închina una din paginile cele mai elocvente, și care a inspirat autorului « Melodiilor intime » (1854) poezii ca « Dorul țării », Paris, 1852 și, mai ales, « Cântecul străinătății » cu popularul ei refren, *Fie pâinea cât de rea — Tot mai bine 'n țara mea*, Gheorghe Crețeanu abia în capitala Franței o va cunoaște. Aici se întâlnesc, de altminteri, își limpezesc credințele, și-și încep opera de misionari și memorialiști cei mai mulți dintre pribegii noștri. La 2 Decemvrie 1848, însoțit de Brătianu, C. A. Rosetti face lui Michelet o vizită, pe care o notează în însemnările lui zilnice, și în stilul său obișnuit (manifestul lui Lamartine e « sublim »; « Ledru Rolin era sublim », etc.) de continuă exaltare: « Este în adevăr sublim să vorbești cu un om de geniu... Ce sublimități în 10 minute ». C. Negri va ține inimosul său « tuast », în mijlocul Românilor exilați și al studenților din Paris la 27 Decemvrie 1847, de Sf. Ștefan, hramul marelui voievod moldovean. Alecsandri e semnalat, în notele lui Rosetti, încă dela 17 Ianuarie 1849, iar Kogălniceanu, după o scrisoare a sa către fratele mai mic, din țară, dela 10 Februarie 1849. Eliade, Bălcescu, Voinescu I., etc. etc., se aflau tot acolo. Și neînțelegerile, de temperament și metodă izbucnesc, aproape automat. Insemnările lui Rosetti raportează despre lungi desbateri, ținându-se la bibliotecă uneori până la 4 dimineață, cu absențe demonstrative, cu insinuări, cu învinuiri reciproce, favorizând cu toatele acea înveninare generală, ce cuprinde întreaga noastră emigrație, la un moment dat și care dă impresia unui viespar în continuă fierbere. Alecsandri nu se împacă cu stilul petiției redactată de Rosetti, căreia îi află « fraze pompoase », iar acesta nu se împacă cu stilul de viață, al aceluia: « mi se sfâșie inima, notează dânsul, văzând viața de dandy ce trăiesc fiii unei nații în robie » și lucrul se

înţelege cu uşurinţă dacă comparăm acea viaţă în care, de bună seamă, pătrunsese şi tânăra actriţă Dridri, cu lipsurile şi necazurile familiare, ale lui C. A. Rosetti. Nu numai revoluţia, dar şi emigraţia moldoveană se deosebeşte întru totul de cea munteană. Este ceea ce va sublinia şi Mihail Kogălniceanu, mult mai târziu, când, în discursul parlamentar, din 26 şi 27 Ianuarie 1883, « Programa dela Mazar-Paşa, aplicată de guvernul d-lui Ion C. Brătianu », va stabili o linie de demarcaţie între cei doi 1848, muntean şi moldovean: « noi, foştii Moldoveni, suntem mai reci; noi ne ocupăm întâi şi mai mult de practică decât de teorie; noi suntem popor mai septentrional », temă reluată în alt cadru, şi în cuvântarea din 1891, la jubileul de 25 de ani ai Academiei Române. Nota aceasta practică, şi de rezervă, reiese şi din toată corespondenţa pariziană, din 1849, a lui Kogălniceanu. Scrisoarea din 1/13 Mai 1849 conţine una din lecţiile cele mai generoase, pe care acest spirit constructiv, o serveşte fratelui său, amăgit de iluzii şi dornic să ajungă cât mai curând la Paris: « Pentru noi, singurul loc, unde putem însemna ceva este Moldova; acolo trebue să ne silim să arătăm că suntem în stare de a face ceva, etc. ». Instaurarea noului Domn Grigore Ghica în Moldova va grăbi, de altminteri, întoarcerea Moldovenilor în ţară şi în primul rând pe a lui Kogălniceanu, despre care Rosetti nota la 26 Mai că nu vrea să iscălească protestaţia împotriva convenţiei dela Balta-Liman. La Iaşi, Gheorghe Asaki, pe care Cezar Boliac îl solidariza cu greşite păreri despre revoluţia munteană, apărute în *Albina* şi-l încărca de insulte prin coloanele *Expatriatului* dela Braşov, nu era chiar atât de străin de aspiraţiile nouei generaţii. Mărturii demne de crezare îl arată lăcrămând de soarta pribegilor, o referinţă, mai sus amintită, vorbea de o corespondenţă în versuri cu autorul « Panoramei Moldovei » (Gheorghe Sion), şi chiar dacă n'ar fi mărturia atât de preţioasă a lui Quinet însuşi, ginerele lui Asaki, despre meritele bătrânului (« unul care mai mult ca oricare a contribuit glorios la trezirea şi a pregătit renaşterea naţiei româneşti » în N. Iorga, *Comemorarea lui Edgard Quinet*, 1925, p. 2), singur sonetul « Convorbire nopturnă. 1848 » şi ar fi deajuns să sugereze, cu toată sobrietatea stihurilor, adevăratele lui sentimente:

Dese ori cred fiii lumei că 'ntristările-mi profunde
Numai de l'a mele patimi, din ambiţie derează
Precum valuri întărtate se înform din line unde.

Amar! Mult mai grea fortună împrejurul meu domnează,
Ce ameninţă a Patriei viitorul s'acufunde
Dacă Tu, o îndurate, neputinţei nu-i fi pază!

Dar anii trec, emigraţia, cu excepţia celei moldovene, continuă (Creţeanu, singur, dintre munteni se întoarce în 1853) şi paralel cu disensiunile intestine, ea se înverşunează în acea operă de vulgarizare a drepturilor noastre, în acea continuă pledoarie, la bara forurilor internaţionale, de pe urma căreia s'a ales o întreagă literatură, ce a însemnat, de fapt, unul din cele mai mari

câştiguri ale revoluţiei dela 1848, în Principate, în faţa cărora realizările strict literare pălesc. Câteva versuri de Creţeanu, câteva de Cezar Boliac (« Patrie », Paris, 1850), o poemă mai puţin cunoscută a lui Eliade Rădulescu, « Traducătorul la V. Hugo » (Paris, 1850, Iunie 9—11), prezentat ca una din vocile umanităţii *(Când l-aud seculi, naţii întregi — ; Când ca un geniu ceruri străbate — Şi 'n frunte aţintă diva Dreptate — Ştie să vază : Egalitate. . .)*, cum şi era de fapt la timpul acela adversarul lui Napoleon le Petit şi viitorul pensionar dela Jersey şi Guernesey — iată mai tot sub raportul poeziei.

O concluzie totuşi se impune la capătul acestei peregrinări, oarecum demonstrativă. Toată această producţiune, mai mult sau mai puţin instantanee, a literaturii anului 1848, chiar dacă, în bună parte, deficitară sub raportul artistic, este oare cu totul lipsită de semnificaţie? Şi răspunsul nu poate, nu are de ce să fie negativ. Problema, dealtminteri, nu este una, cu exclusivitate, de meridianul nostru. « Une révolution dans les lettres il y a cent ans. Naissance de la littérature prolétarienne » se intitulează studiul, pe care Jean Larnac îl publică în numărul din *Europe*, închinat centenarului revoluţiei dela 1848 şi deşi titlul promite aşa de mult, constatările şi rezultatele sunt, în ciuda bogatului material prezentat, sub aşteptări. Invocând exemplul lui George Sand, a cărei simpatie pentru clasa muncitoare e bine cunoscută, cercetătorul aminteşte lecţiile pe care romanciera nu se sfia să le dea poeţilor proletari protejaţii săi, de al căror talent, dealtminteri « nu-şi făcea prea multe iluzii », ceea ce îi şi atrăsese « răspunsul indignat » al curelarului poet Savinien Lapointe: « Vous n'aimez donc pas le peuple! ». Şi totuşi conchide Larnac, cu toate insuficienţele, cu toată lipsa de cultură, şi de încredere în ei înşişi, influenţa poeţilor proletari de acum o sută de ani a fost profundă, pregătind fraternitatea maselor proletare şi ispitindu-le cugetele cu balsamul poeziei. Iată un punct de vedere şi just şi fecund, în lumina căruia şi umbra a lor noastre se atenuiază. Căci Franţa nu e numai leagănul consacrat al revoluţiilor, dar şi scena pe care revoluţia dela 1848 a dat cel mai expresiv şi mai generos din examene. « L'époque de Quarante huit scrie, în acelaşi număr din *Europe*, Jean Cassou, est une époque de chaos: c'est donc une époque d'aurore. Une espèce, l'espèce ouvrière, l'espèce des prolétaires forme sa nebuleuse et se découvre séparée, distincte, accablée, soumise à une loi atroce. . . ». Şi tot acolo, în una din acele, pe cât de suculente pe atât de erudite, « Chronique de la pluie et du beau temps », cu cari Aragon a regenerat terenul, oarecum degradat, al sincronismelor literare, se poate vedea în ce măsură, paralel cu inspiraţia de circumstanţă de felurite grade, a epocei aceleia febricitare, « o mie opt sute patruzeci şi opt este un mare an al literaturii franceze », în care toate gloriile intrate în panteonul istoriilor literare sunt prezente la apel. Inşişi atitudinile, izolaţioniste, ca să spunem aşa, nu sunt lipsite de un anume farmec cu subînţeles. In vremea aceasta Théophile Gautier îşi publică cele mai multe din poemele, atât de decorative, ce peste patru ani vor alcătui volumul « Emaux et Camées », scris cum va mărturisi poetul

însuși ca 'ntr'un mesaj al turnului său de fildeș, « fără să ia seama la uraganul care-i biciuia ferestrele oblonite » și luând pildă din Goethe, străin de lucruri, pe divanul său oriental dela Weimar. Este același turn de fildeș, cu care, în 1871, după zdrobirea Comunei din Paris, se va mândri și Leconte de Lisle, preocupat cu adaptarea lui Eschil, cu scuza totuși că marele parnasian și fostul adept al lui Fourier, era la a doua mare decepție revoluționară. Intâia fusese aceea dela 1848 și dela el sunt rândurile atât de emoționante, raportate de Paul Jamati, pe care le trimetea în momentul când și Proudhon fusese atins de delirul bonapartist, prietenului său, poetul și istoricul Louis Ménard, scăpat prin exil la Londra: « Nu ți-aș putea împărtăși toată furia ce-mi arde inima, când văd, neputincios, cum Republica, visul sfânt al vieții noastre întregi, este sugrumată », cărora le adăoga sfatul consolator, al refugiului în poezie: « In ziua în care vei fi făcut o frumoasă operă de artă, vei fi dovedit dragostea de drept și dreptate cu mult mai mult decât dacă ai fi scris douăzeci de volume de economie ». Este, însă, în cronica lui Aragon, și anume către sfârșitul ei, în chip de încheiere, o referință ce-mi este cu osebire scumpă și care a trezit, în inima mea o coardă prea sensibilă. Recitisem, nu de mult, vastul roman, al lui Gustave Flaubert, « Education sentimentale », vast nufăr de Java, înălțat din nămolurile putrescente ale acțiunilor contrarevoluționare dela 1848, urmărisem pas cu pas tribulațiile eroilor, îmi completasem, grație monografiei lui Dumesnil, informațiile despre cele două versiuni ale romanului, cea dela 1845 și cea definitivă dela 1869, cumulasem sensurile, prin excelență istorice și sociale ale aventurilor, mă întristasem cu « eșecul » inexplicabil și cu lipsa de ecou, în masa cetitorilor, a romanului, mă înviorasem cetind pătrunzătoarele epistole cu care George Sand combătea desamăgirile și deprimarea corespondentului său și îmi spuneam că nu este timp mai binevenit de a pune în lumină înalta semnificație a acestui roman prin excelență realist, decât anul acesta al centenarului lui 1848, căruia « Education sentimentale » îi este una din oglinzile, nu numai cele mai credincioase, dar și din cele mai lucide. Și dacă nu mică mi-a fost uimirea, văzând că niciuna din multele contribuții ale masivului număr omagial din *Europe*, nu era închinată lui Flaubert și romanului său, și mai mare mi-a fost consolarea cetind rândurile acestea, atât de substanțiale ale lui Aragon: « Insă abea peste 21 de ani, Patru zeci-și-opt va da o carte teribilă, amară și fără de ieșire, ca și timpul acela în care, dincolo de luptătorii dela Champs-Elysées, de romanța lui Fidelio, de Robert Houdin, de Venera lui Ingres și de Petra Camara la Gymnase, ne îmbie puternică, imaginea zilelor de Iunie. E vorba de acea « Education sentimentale » despre care, cu șase luni înaintea războiului prusian George Sand scria etc. etc. ». Și cu acest remarcabil epigraf, al unei iminente incursiuni flaubertiene, putem pune capăt acestui parantez, nu sărac în sugestii și, odată cu el, și peregrinării autohtone.

Că unii, poate cei mai mulți, dintre scriitorii și instantaneiștii anului 1848, dela noi, erau lipsiți de harul liric, iată o situațiune din cele mai frecvente și care, singură ea, n'ar ajunge să compromită iremediabil ceea ce am putea

numi elanul bunelor voințe literare. Tot rămâne de pe urma oricărei tresăriri poetice, fie ea cât de modestă, un vestigiu documentar, și el nu poate fi tăgăduit acestei producții de epocă. Idealurile ce-și fac loc printre stihuri ostile, ca ghioceii de primăvară printre straturile de zăpadă, erau deopotrivă de sacre. Ele erau ale vremii și nu făceau decât să ducă mai departe și să transmită, pe punți cadențate, flamurile înaintașilor. Evocând gloria străbună a ruinelor Târgoviștei, Cârlova sublinia cu mândrie că « tiranul » n'a cutezat nicicând să le profaneze. Iar « tiranul » la vremea aceea, și pe un plan mai înalt, era și Napoleon, cel care în preajma lui 1812 și puțin înainte de campania în Rusia, urmărea deaproape cu ajutorul poliției internaționale, exilul d-nei de Stael, (stând la gânduri, la Viena fiind, să ia drumul Bucureștilor noștri) și împotriva căruia viitorul tribun dela 1848, poetul Lamartine, profera stanțe de osândă. Idealului politic de libertate, i se adăuga idealul justiției sociale, al împroprietăririi clăcașilor și dacă Boliac însuși uitase radicalismul ce preconizase cu cinci ani mai înainte *(pentru un boier — Nu e altă îndreptare decât un Robespierre)*, ședințele comisiei agrare și pateticile perorații ale delegaților țărănimii înviau ecoul tânguirilor celui mai sincer dintre convertiții istoriei noastre sociale, am numit pe logofătul Dinicu Golescu *(O! ce amărîtă viață a acestui norod, ce lăcuiește pe acest bogat pământ, O! Ce agoniseală nedreaptă cu numirea de iraturi ale boieriilor. Nelegiuită și vrednică este de blesteme etc. etc.)*. Dar dacă literatura, și în primul rând poezia, cu toată buna voința de care a dat dovadă nu s'a ridicat mai niciodată până la înălțimea idealurilor generoase ale lui 1848, anii câți au urmat au schimbat și raporturile cu acele idealuri și perspectiva. Noul curs al istoriei, cu implicațiile ei ideologice și cu opera ei de reconstrucție, pe de o parte, iar pe de alta, excesele fatale ale unui proces de accelerată modernizare, au favorizat, dacă nu ecloziunea în orice caz înflorirea violentă a acelui « spirit critic » în cultura noastră, căruia G. Ibrăileanu i-a consacrat unul din cele mai judicioase și mai sugestive examene. In condițiile acestea, opera aceea de glorificare, rod al trecerii de timp și al aluviunilor sedimentate, în care ar fi reînviat, în una din multiplele ipostaze ale artei, duhul anului 1848, n'a mai avut timpul nici să germineze, necum să vadă lumina zilei. Sarcasmul lui Caragiale, pe de o parte și pamfletul justițiar al ziaristului Eminescu pe de alta, au desarmat orice tentative apologetice. Că atât verbul incandescent al unuia cât și ironia tăioasă a celuilalt țînteau nu idealurile și nici măcar pe protagoniștii dela 1848, ci pe epigonii și pe pigmeii acelora, clironomi și beneficiari nesupărați ai unui fructuos « martiriu lucrativ », iată ce textele numeroase, și ale unuia și ale celuilalt, probează. Carantina însă nu era mai puțin instituită și nimănui nu i-a trecut prin gând să înfrângă interdicția. Dar, cum spunea unul dintre marii premergători ai lui 1848, Ioan Câmpineanu, « gurile se pot astupa, dar ideile nu pot fi omorîte ». Și ideile acelea, intensificate în decursul unui veac, vor inspira de bună seamă într'o bună zi, opere demne de vremile eroice de acum o sută de ani.

PERPESSICIUS

SPIRITUL REVOLUȚIONAR DINAINTE DE 1848 ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

I

(1789—1821)

Din uraganul deslănțuit departe pe malurile Senei în anul de văpaie 1789, s'au înaripat adieri care s'au făcut resimțite încet, încet, până pe meleagurile amorțite ale Principatelor Române dela Dunărea de jos.

Incă cu câtăva vreme mai înainte, se răsfrânseseră sfiooase încoace raze ale scrierilor filosofilor francezi, ceea ce făcuse pe patriarhul de Constantinopole să amenințe cu fulgerele bisericii pe acei din locuitorii Principatelor care ar ceti pe ateistul francez Voltaire [1]).

După instaurarea regimului republican al «libertății, egalității și fraternității», cetățeanul Semonville, care a înlocuit pe ambasadorul regalist din Constantinopole Choiseul-Gouffier, a organizat aici un focar pentru propagarea ideilor revoluționare, în această parte a Europei. Republica franceză cerea dela toți agenții ei din străinătate «să culeagă, în țările pe unde erau acreditați, noțiuni privitoare la comerț, arte, agricultură, la istoria naturală, la medicină *și chiar la politică, în care s'ar putea amesteca, fără a deștepta luarea aminte*... Ei mai trebuiau să cerceteze înclinările principilor spre Revoluția franceză și să adune cunoștințele trebuitoare asupra naturii guvernelor și a mijloacelor de întrebuințat spre a izbuti în negocierile ce ar fi să întreprindă. In sfârșit, *ei erau datori să propage adevăratele principii printre concetățenii francezi, stabiliți în aceste climate*» [2]).

In acest sistem de propagandă, intră, desigur, și stabilirea în București, prin anul 1793, a celei dintâi case franceze de negoț, sub firma *Hortolan & Pellet*, doi republicani convinși, care, după cum observă Xenopol, «căutau să strecoare mai mult ideile revoluționare decât mărfurile prăvăliei lor» [3]).

---

[1]) Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*. Neufchatel, 1781, p. 196.

[2]) Memoriul din 7 August 1793 al naturaliștilor Brugnères și Olivier, în *Documentele Hurmuzaki*, Supl. I, 2, p. 89.

[3]) Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, I, p. 66.

O scrisoare din 15 Octomvrie 1793, a cetățeanului Hortolan, negustorul francez din București, către superiorul său, cetățeanul Descorches, ambasador la Constantinopole, duce la această concluzie. Infocatul republican francez, care-și începe scrisoarea cu deviza Sansculoților: «Liberté, égalité ou la mort!», și o datează după calendarul Republicii franceze «une et indivisible», își arată aici satisfacția despre începutul încolțirii ideilor revoluției franceze în București.

«Nu este decât un glas pentru Republica franceză... Cauza noastră câștigă pe fiece zi noi aderenți. Mai toți negustorii din Ianina și Albania, stabiliți aici sunt Sansculoți. Ei au tradus drepturile omului și le știu pe dinafară. Câțiva mi-au cerut cântecele pe care ei voesc a le traduce în grecește. Nu am îndrăsnit a le da, spre a nu face să se vorbească de mine», iată rânduri care vădesc activitatea propagandistică revoluționară a vioiului negustor francez din capitala Valahiei.

Hortolan se mai bucură că «oameni din rangurile cele mai de sus», se ocupă serios de Republica franceză, fiind încântat de primirea ce i-a făcut «cu cea mai mare dragoste» învățatul boier român Enache Văcărescu», căruia îi scoate în evidență «caracterul său republican» [1]).

Nu este un fapt divers nici atenția deosebită pe care el o arată față de Grecii din București, care organizau în Principatele Române lupta de eliberare a țării de sub jugul otoman, luptă care avea să izbucnească în anul 1821. In cadrul organizării acestei lupte, este de menționat misiunea de agent francez în Țările Române, a grecului Constantin Stamati, care, în Ianuarie 1795, cerea dela Ministerul de externe al Franței, Le Brun, un exemplar din *Enciclopedia franceză*, pentru compatriotul său Codrica, secretarul lui Mihail Vodă Suțu. In «Instrucțiunile» trimise, la 15 Februarie 1796, lui C. Stamati, i se fixează rolul de propagandist în sensul că «titlul său de consul ar fi numai în aparență, pentru a masca adevăratul lui caracter și că ținta de căpetenie a lui este de a născoci prin toate mijloacele încurcături..., uneltind și făcând să rodească germenii de nemulțumire care au existat și există contra despotismului istovitor...» [2]). «Cetățeanul Stamati are să se considere ca un veritabil agent politic, al cărui titlu de consul general n'are a-i servi decât ca să-și ascundă menirea sa adevărată față de oamenii cărora ar fi de prisos să le mărturisească țelul său», lămurește acelaș raport. Nu încape îndoială, deci, că Stamati a fost acela care a pus la cale în Iași în anul 1795 o revoltă a Grecilor împotriva Imperiului Otoman, plan care a fost însă descoperit [3]).

In Iașii Moldovei, activitatea propagandistică a ideilor Revoluției franceze a cunoscut, așadar, aceeași intensitate.

---

[1]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 2, p. 94.

[2]) Hurmuzaki, *Documente*, I, 3, p. 411.

[3]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 3, p. 426.

La 11 Iunie 1798, Parrant, vice-consulul francez de aici, se arăta mulțumit că « Revoluția franceză, pentru mica parte de boieri care pot raționa, nu este cu totul lipsită de farmec. Le place să le vorbești de ea și nu se pot opri de a o aproba în parte și de a admira cel puțin minunile săvârșite de ea. Cu timpul, mai ales tineretul, urmând înainte studiile la care a început să se dedea, nu rămâne îndoială că principiile franceze nu vor pune în sfârșit și aici în lucrare dulcea și binefăcătoarea lor lumină » [1]).

Astfel, organizată, propaganda crezului cel nou al revoluției franceze, avea să învioreze în Principatele Române înclinările revoluționare alimentate de condițiile locale relevate mai jos și împotriva cărora mai avuseseră loc în trecut răbufniri izolate, fără însă să fi ieșit din faza oarecum latentă pentru a se contura mai precis și mai puternic.

Numărul adepților nouelor idei a început a se înmulți, căci, la 1 Martie 1798, Flury, consulul general din București al Republicii franceze, raporta ministrului său al Afacerilor Străine că va aduna în curând *pe toți noii cetățeni francezi* și, sub drapelul tricolor, îi va pune să jure iubire către țara lor, ură împotriva regalității și a oricărui soiu de tiranie și totodată le va face cunoscute « adevăratele datorii ale unui republican către patria și guvernul său » [2]).

Printre « noii cetățeni francezi », se aflau mai ales Grecii de aici, care treceau sub protecția Franței [3]).

Firește că o astfel de propagandă nu a lăsat indiferenți nici pe Românii însetoșați după aceste idei care costituiau un adevărat pământ al făgăduinții pentru popoarele din această parte, care aveau o suferință comună: dominațiunea otomană din afară și oligarhia dinăuntru.

Consulul Flury se achita, așadar, conștiincios de misiunea ce i se încredințase la 24 Ianuarie 1797 pentru « a unelti și a face să rodească germenii de nemulțumire pe care îi știa că există contra monarhiilor vecine » [4]).

Aceste idei noui aveau să mai fie altoite și în spiritele câtorva studenți porniți la studii în Apus chiar dela începutul veacului al XIX-lea după ce se adăpaseră la același izvor în țară din lecțiile unor dascăli francezi republicani ca Jacques Ledoulx, care poposise în Iașii Moldovei prin anul 1794 [5]).

Agentul francez la Iași, Parrant, raportează, în 1798, superiorilor săi că principiile revoluției franceze exercită farmec mai ales asupra tineretului care începe să studieze [6]).

Procesul de germinație al nouilor idei începe a-și arăta roadele.

In anii 1793—1794, se produseră turburări în unele sate din Muntenia unde, cu câțiva ani mai înainte, niște « farmazoni » agitaseră poporul împotriva dărilor prea mari [1]). Starea nenorocită a Munteniei de pe atunci, care a stârnit, firește, aceste turburări, este descrisă în *Poezia morală* a vestitului Alexandru Culfoglu Țărigrădeanu, care ocupase câteva dregătorii în principat. Acesta compara Țara Românească cu o vacă chioară, care se lăsa mulsă de oricine și unde justiția ajunsese un simulacru, unde țăranul era prădat de dregători, care jupuiau până și văduvele și orfanii, pentru a-și întreține luxul și risipa debordantă a familiilor lor huzurinde [2]).

O răbufnire mai puternică, exteriorizată, în acest timp printr'o răzvrătire locală care amintește răscoalele țăranilor deslănțuite în Rusia din vremea aceea sub conducerea lui Pugaciov, se petrece în primăvara anului 1793 în satul Rușavățu din plaiul « despre Buzău ».

O « volnicie » dată dela domnie unui « mumbașir », trimis în satul pitulat printre vârfurile Munților Buzăului, ca « să aibă a face amănunțită cercetare » vorbește de patru « liude », « cari fac răsvrătiri și amestecături . . . și dintr'ale lor urmări se dă cheder și la celelalte sate ale plaiului i la împlinirea poruncilor se arată cu împotrivire » [3]).

Cercetarea mumbașirului domnesc trece sub tăcere cauzele cari i-au împins pe acești țărani la zurba, dar ele pot fi ușor ghicite. Aflăm însă că « aceste rele urmări ale lor și vicleșuguri le-au făcut și în domnia Măriei Sale Mihai Vodă », când « au fost aduși aici (la București) și, puindu-se la închisoarea vătafului de visterie ca să se pedepsească », spărseseră « grosul » și fugiseră. Se dă apoi un amănunt, care arată îndeajuns că acești patru răsvrătiți erau exponenții spiritului de revoltă ai obștei locale, căci, întorși în sat și fiind trimis pe urmele lor un mumbașir ca să-i aducă înapoi la « gros », « au căzut cu rugăciune *tot satul Rușavățul*, dând și zapis pentru dânșii cum nu vor mai face rele urmări », ceea ce induplecase oblăduirea să-i ierte. Acum însă, când și « după aceasta se vede că nu s'au mai părăsit », trimisul domnesc conchide: « găsesc cu cale ca (aceștia) să lipsească cu totul din satul Rușavățu, (pentru) a nu mai da pricină de scandal locuitorilor din plaiu ». Soluția propusă este « să fie luminată porunca Măriei Tale către orânduitul mumbașir ca să iee pe câte patru de aici și să-i ducă la dumnealor ispravnicii ot sud Saac », iar apoi să-i aducă înapoi în sat « și acolo să-i bată, . . . dându-le dela 20 și până la 30 toiege, ca să fie spre pildă și altora ». Și, ca și când aceasta nu era de ajuns, s'a mai cerut « să-i iee orânduitul mumbașir pre câte patru, cu nevestele lor și cu tot cuprinsul ce vor avea . . . să-i așeze la satele dela vale, însă nu toți la un sat, ci să-i împartă la patru sate, dându-i pe chezășia pârcălabilor i a sătenilor ». Rezoluția domnească conchide să se urmeze « întocmai » [4]).

---

[1]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 2, p. 183.
[2]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 3, p. 495.
[3]) Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I, p. 68, nota 24.
[4]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 3, p. 457.
[5]) Xenopol, *O. c.*, I, p. 67.
[6]) Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 3, p. 520.

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, III, p. 49.
[2]) I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, p. 29.
[3]) V. A. Urechiă, *O. c.*, VI, pag. 343.
[4]) V. A. Urechiă, *O. c.*, V, pag. 102—104.

Nu numai țăranii, dar și orășenii se agită în anul 1793. Astfel, în vara acestui an, se vorbește de «rea urmarea și pornirea ce au făcut orășanii» din Caracal împotriva unui slujbaș al stăpânirii, anume Stoica logofețelul, căruia i-au incendiat casa, ceea ce se poate socoti ca o «vendetă populară». Faptul că domnitorul numește aceasta «*anarhie*» arată îndeajuns că peste Olt era un spirit de revoltă amenințător [1]). Iertați de domnitor cu condiția ca «de acum să petreacă în liniște și feriți de urmări rele», capii răzvrătirii se vede treaba că nu s'au potolit. Așa se explică de ce după aceea, s'a dat «volnicie» vătafului de curte «să meargă la Caracal, Sud Romanați, de unde să ridice în fiare pe Gregorie Jianul, pe Nicolae Greceanu, clucerul de arie, pe Petrică postelnicul și pe Lițul Broscariul» [2]).

Glasuri împotriva abuzurilor oblăduirii, au ridicat, în aceeași vreme, și Scarlat Milcoveanul, Nicolae Gigărtul și Mincul Vulturescul din sud Olt, acuzați printr'un pitac că au cutezat «a face pâri și strigări neadevărate la Divan, chiar și înaintea Domniei mele», cum glăsuește porunca domnească adresată ispravnicilor județului pentru a pune mâna pe acuzați și a-i preda unui mumbașir care «să-i puie înlăuntru» la Mânăstirea Arnota [3]).

Tot atunci, mai sunt surghiuniți în Mânăstirile Cernica și Snagov alți răzvrătiți, prohibindu-se totodată și vânzarea prafului de pușcă pentru motivul că «în multe chipuri se fac primejdii umblând fieșcine cu iarbă de pușcă», cum pretextează pitacul domnesc [4]).

Acelaș sens al luptei pentru ideea de libertate, luptă care a lăsat urme dramatice de-a-lungul a două veacuri de istorie, de când Mihai Viteazul răpise prin samavolnicie orașul Ploești, îl are și procesul redeschis de Ploeșteni în 1792 pentru a se desrobi de sub stăpânirea familiei Moruzi.

Pierdut în 1792, procesul este reluat în 1793, când Ploeștenii «venit-au cu jalbă . . . cerând orașul cu totul în stăpânirea lor». Grea încercare, căci nici că s'ar fi putut aștepta ca un Alexandru Vodă Moruzi să facă să nu triumfe ruda sa Ienache Moruzi, care mai era în plus și «credincios boierul Domniei mele», cum se spune în hrisovul domnesc din 24 Mai 1793. Așa fiind, s'a dat poruncă «ispravnicilor ot Prahova» «să supue pre Ploeșteni și fără de voia lor a fi următori . . ., spre a se astâmpăra pricinuitorii de jălbi și amestecături» [5]). Lupta va continua însă, întețindu-se.

Iată întrezărindu-se către sfârșitul veacului al XVIII-lea, și *un început al mișcărilor muncitorești*. Este vorba de un fel de grevă, petrecută în anul 1799 la fabrica de postav a medelnicerului Chiriac Arbut, situată «lângă orașul . . . București, pe apa Dâmboviței».

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, VI, p. 808 și V, p. 497.
[2]) V. A. Urechiă, *O. c.*, V, p. 495—496.
[3]) V. A. Urechiă, *O. c.*, p. 497.
[4]) *Ibidem*, p. 496.
[5]) V. A. Urechiă, *O. c.*, V, p. 242—245.

Lucrătorii postăvari dela această fabrică înaintaseră petiții la domnie «în multe rânduri», protestând că «nu sunt putincioși a răspunde în lucru după forma fabricei lâna ce sunt îndatorați și pătimesc foarte de către epistatul ce este orânduit: medelnicerul Chiriac Arbut».

Care fuseseră, la înființarea fabricei, condițiile de exploatare impuse acestor muncitori? «Ca să toarcă fieșcare cel de întâia mână 40 oca lână, cel de al doilea (a doua mână) 36 și cel de al treilea mână până la 22 oca», precizează documentul.

Apoi ei, «ne vrând a urma cu lucrul în acest chip», li s'a redus la jumătate cantitatea de lână de tors, cu condiția «numai să toarcă subțire, ca să poat fi după forma fabricei, cum se cade». Ne putem da ușor seama ce însemna această cantitate, căci se spune că «nici 14 oca nu pot face pe an, cap în cap».

Ei se mai «sculaseră», prezentând «jălbi necontenite» pentru a li se reduce timpul de lucru în sensul ca «o săptămână să lucreze la fabrică și una să fie slobozi a-și munci și alte osebite ponturi», precum și spre a li se da posibilitatea să facă «osebită munca pământului, adică la seceră, coasă, sapă, cules de porumb și alte d'alde aceste», pentru a agonisi pâinea de toate zilele necesară lor și familiilc lor.

Printr'un așezământ domnesc din 29 Noemvrie 1796, fuseseră statornicite șapte «ponturi» cari reglementau regimul de grea exploatare a muncii acestor lucrători. Aceste ponturi sunt deosebit de interesante pentru a cunoaște proporțiile acestei exploatări în această fază a începutului în Principate a capitalismului.

Pontul I fixase săptămâna de lucru, glăsuind: «o săptămână să lucreze postăvarii la lucrul fabricei și altă săptămână să fie slobozi». Aceasta nu constituia o ușurare, căci, dacă li s'a lăsat o săptămână slobodă, s'a avut grijă să li se ceară să toarcă atâtea ocale de lână, «*cât va putea scoate fiecare într'o săptămână*», cum se spune la pont, ceea ce a lăsat mai departe exploatatorului posibilitatea să abuzeze de munca lucrătorilor.

Nici quantumul orelor de muncă nu fusese precizat, căci pontul II sună: «în săptămâna ce sunt datori a lucra, *să se afle fiecare de Luni dimineața nelipsit la fabrică, până Sâmbătă seara*, în care ziua să lucreze cu silință, fără de lenevie». Nu se spune anume câte ore să lucreze zilnic, astfel că adaosul din pont ca «noaptea să le fie odihna lor fără de a-i supăra», cât și acela că, la sărbătorile de praznice mari «nu se îndatorează a lucra», erau firește, mai mult platonice.

Pontul III hotărîse ca «*lucrul lânei să-l facă subțire*, după forma fabricei, iar nu după cum este nefolositor și netrebuincios la îmbunătățirea postavului», ceea ce constituia o altă condiție grea de muncă.

Pentru această muncă, lucrătorii nu primeau nicio remunerație, căci la pontul IV aflăm: «*în săptămâna ce lucrează, plată de bani nu este*, că pentru aceasta sunt scutiți și pentru aceea plătește epistatul dajdia lor». Avem, așa dar, de-a-face cu o muncă gratuită de robie.

O altă dispoziție platonică era aceea din pontul V, că atunci « când vreunul *va fi în adevăr bolnav* și neputincios de a lucra, să nu fie supărat sau silit în zilele boalei lui ». E lesne de presupus lipsa de efect a acestei dispoziții, dat fiind că patronul și vătaful fabricei erau aceea cari se pronunțau dacă lucrătorul era « în adevăr bolnav », cum se spune la pont.

In pontul VI, se arată un alt aspect al exploatării, căci se spune că « în săptămâna ce sunt slobozi, voind, pentru folosul și câștigul lor a lucra lână de a fabricii, să le plătească epistatul, de oca câte 60 de parale, pe câte oca va lucra », ceea ce revenea la o plată iluzorie.

Pedepsele rezervate celor ce s'ar fi încumetat să nu asculte aceste îngrădiri riguroase, erau arătate la pontul VII. « Când vreunul nu va urma a veni în săptămâna de lucru la fabrică, epistatul să-l arate la Spătărie și dumnealui Vel Spătar să-l pue pe acel postăvar să plătească taleri 5 la fabrică », statornicește pontul, fixând această amendă imposibilă de plătit. In cazul când cel amendat n'ar fi plătit această amendă, pontul hotăra « *să se osândească cu groapa ocnei* », mijlocul cel mai cumplit de intimidare care avea să se prelungească peste veacuri [1]).

Așa se explică, prin urmare, cererea din 1799 a lucrătorilor dela această fabrică ca « *ori să se lepede dela slujba fabricei, ori să li se facă altă nouă întocmire, adică să lucreze o săptămână la fabrică și două să fie slobozi*, și așa vor sluji » [2]).

Firește că cei trei boieri veliți puși să cerceteze cazul, au întors ancheta în favoarea stăpânului fabricei, fiind reprezentanți ai intereselor de clasă ale acestuia, boier velit ca și ei. Nu ne miră, deci, concluzia lor că « toată socotința lor (a lucrătorilor) este ca, printr'aceasta, cu vicleșug neadevărată și provleme, doar va putea să catortosească a rămâne fabrica de a nu mai lucra » sau că « sunt pricinuiri numai de a rămâne de tot slobozi dela lucrul fabricei », ori că este « numai o pricinuire neadevărată » [3]).

Alexandru Vodă Moruzi s'a unit, cum era și de așteptat, cu această concluzie, calificând cererea lucrătorilor postăvari ca « fără de cale și neprimită la dreptate, împotrivitoare fiind și orânduielii și obiceiului ce au toate breslele de obște ».

Nu știm dacă lucrurile s'au oprit aici și dacă fabrica și-a mai putut continua activitatea « pentru podoaba patriei » sau « spre folosul de obște », cum motivează machiavelic anaforaoa anchetatorilor, ascunzând interesele capitaliste ale stăpânului fabricei.

Iată de ce N. Iorga a putut afirma că la sfârșitul veacului al XVIII-lea « o adevărată chestie muncitorească se deschidea astfel și la noi ».

Curând după aceea, în 1803, în București, « Ioan ce i se zice Faca, carele, din început, om cu cugetare rea și cu netrebnică fire fiind, *nu ne este știut în ce chip s'a vârît în ceata* [tagma] *boerească* », cum îl desconsideră Const. Vodă Ipsilante, începuse « să gonească vânturi și să risipească bârfeli de

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, VIII, p. 88—89.
[2]) V. A. Urechiă, VIII, p. 91.
[3]) *Ibidem*, p. 90.

cuvinte netrebnice și neînființate », cum spune aceeaș știre care califică acestea drept « fandasii », aducătoare de « rele asupra capului său » [1]).

Iertat cu un an mai înainte, « firea lui cea rea l-au aruncat la alte mai netrebnice urmări încât să îndrăznească nesimțitul *a lucra corespondenții* și lucruri împotriva datoriei lui », continuă rechizitoriul domnesc, făcând aluzie la legăturile lui Ioan Faca cu guvernul francez.

« Vânturile » stârnite de Ion Faca în București au fost urmate curând, după aceea în Iașii Moldovei, printr'o « scrisoare anonimă », aruncată în curtea domnească și la Mitropolie, prin Martie 1804.

Nu ne este cunoscut textul scrisorii anonime, dare pare să fi fost un pamflet puternic și incendiar. In anaforaua divanului prin care marii boieri cer « descoperirea făptașului și a soților săi », se spune că această scrisoare cuprinde « mișcări viclene și izvodire mincinoasă și răsuflată a nevăzuților », precum și « înmulțite hulitoare atingeri ». Autorii sunt calificați a fi niște « netrebnici » niște ingrați, cuprinși de « duhul cel turburător » și « întru care este încuibată răutatea și cugetul răsvrătirei ». « Nu numai că nu s'au arătat recunoscători și mulțămitori, ci încă au ajuns întru atât de mare nesimțire dobitocească, încât *fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerei franțozești*, cutezând a zice și către stăpânire cuvinte de îngrozire, cu chipul acesta că, de nu se vor împlini fără prelungire voințele lor, se vor ridica cu toții », ne lămurește malițios și definitiv anaforaua, în sensul că aceste idei răsturnătoare își aveau sorgintea în principiile Revoluției franceze. Alexandru Vodă Moruzi, unindu-se în totul cu părerea « bătrânilor boieri ai pământului », hotărăște ca « netrebnicul izvoditor al scârbavnicei scrisori purtătoare de ocarnică bârfire să se pedepsească după măsura cugetărei sale, către care s'au alunecat din împuținarea minței și din firească răutatea sa ».

Autorii sunt presupuși a fi unii dintre « acei ce fuseseră urcați în cinurile boierești », adică boierinașii parveniți sau ciocoii [2]). Xenopol vede în această scrisoare începutul curentului *novator* sau cărvunăresc în Principat [3]).

Se poate conchide, deci, că atât acțiunea lui Ioan Faca în București, cât și aceea a autorului « scrisorii anonime » în Iași, sunt expresiunea manifestărilor elementului boerinaș împotriva marei boerimi.

Acest început a avut urmări imediate în Moldova, în anul 1805, căci mitropolitul Moldovei Veniamin Costache scria boierului Văsile Mălinescu la Petersburg, unde acesta se afla într'o misiune, că între țăranii moldoveni era o mare frământare, care-l făcea să se teamă de o răscoală. Mitropolitul îi cerea sfaturi « în ce chip să se urmeze la pricina *dihoniei* boierilor cu țăranii și la pricina *nesupunerii* țăranilor spre a împlini datoria lor cu lucrarea celor 12 zile ale boierescului? ».

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XI, p. 842.
[2]) Th. Codrescu, *Uricariul*, III, p. 57—64.
[3]) *Istoria partidelor politice*, I, p. 97.

Vasile Mălinescu, animat de un spirit progresist, nu se arată surprins că « boierii din starea de mijloc, *prin pasquelurile lor, îngrozesc cu pilda Franței* », și recunoaște că « sămânța cea rea cu bună seamă se ascunde în țară ». Acuzându-i pe marii boieri pentru « ticăloșia sau căderea » lor, sfătosul Vasile Mălinescu crede că, « pentru a putea întâmpina toate urmările cele rele, se cade a deschide un drum legiuit spre descoperirea voințelor și a nevoilor a fieștecare stare de oameni ». El trage concluzia plină de realism că « toată răvoluția să cuibărește în inimele oamenilor cari nu au drum legiuit de a-și arăta ahturile (adică dorințele) și năcazurile sale, ca o scânteie ce se tăinuiește în cenușă ».

« Când ași auzi, spune el, și zisele țăranilor ca să știu ce gândesc ei, atunci poate ași face o deslegare întrebării voastre și a-și găsi vreo mijlocire a face ajutor împotriva grijei răvoluției sau zorbalei. Cercetează însă starea țăranilor și aceea a boierilor; gustă din masa și a unora și a altora, că țăranii și copiii lor mănâncă numai mămăligă sacă și uscată și de au câte vreo vacă pentru un pic de unt sau de smântână! Oare mănâncă ei și pâne de grâu? In Izrail fiecare își avea moștenirea sa ».

Leacul propus de Mălinescu nu se mărginea numai la măsura mistică luată de Mitropolit și pe care boierul pravoslavnic o încuviințează la rândul său, adică cetirea prin biserici a moliftelor Sfântului Vasile. El dă și o soluție realistă și anume « de a se da țăranilor pentru munca lor nu numai pământul de hrană, ci și oarecare mulțămire de plată a ostenelei, care poate să o alcătuiască în o a 10-a parte sau și din mai mult din sămănătura sau din secerea pânei ». Era vorba, deci, de o zeciuială în folosul țăranului din recolta boierului, punându-se capăt astfel zeciuielii pe care până atunci boierul o trăgea din recolta țăranului, peste munca acestuia. Mălinescu sfătuiește, așadar, pe mitropolit ca boierii să chibzuiască « nu numai pentru al lor folos, ci și pentru folosul a tot norodul și *evehimeria* lui (bunul trai) ».

De altminteri, cu un an mai înainte și anume la 1 Iulie 1804, deci la câteva luni după condamnarea « scrisorii anonime » de către divanul boieresc al Moldovei, Vasile Mălinescu își pusese într'o scrisoare a sa întrebarea « dacă se va îndrepta lucrarea pământului numai cu sila » și răspunsese: « eu amfivalo (mă îndoiesc) și presupun că sânt și alte pricini a căderei pământului ». Discernând aceste pricini, el găsise că dintre ele « cea d'întâi » era că « *țăranii moșiile lor nu au*, de aceea nici pentru ale altora nu au purtare de grijă și al doilea, deși nu pretutindenea, dar deobiceiu ei sânt săraci și dobitoace nu au ». Apoi își arătase înduioșarea față de starea jalnică a țărănimii, în rânduri ca acestea: « eu știu ticăloșia (mizeria) țăranilor noștri, am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace vânzându-și cea mai de pe urmă pereche de boi. Adevăr arăt, inima fierbând să fărâmă în mine, încât socoteam, de ar fi fost cu putință, să cumpăr eu toate vitele din iarmaroc și să le împart pe la toți cei ce nu au, până când niciun gospodar să nu rămână să nu aibă o pereche de boi și o vacă ».

După cum conchide Xenopol, Vasile Mălinescu preconiza, în aceste rânduri, *împroprietărirea țăranilor*, « oricât de extraordinară ar părea această idee în mintea unui boier mare dela începutul veacului al XIX-lea » [1]). Intr'adevăr el continuase a scrie mai departe că « dacă (boierii) *nu vor să dea locuitorilor câte o bucată de loc* deajuns din moșiile lor, unde pururea fără strămutare să se hrănească, apoi măcar să facă după rânduiala Nemților, să le dee în arendă cu vadeă (soroc), pe cât se vor tocmi ». Mălinescu văzuse, în această « îndurare », « o ploaie ce se adună din aburii ce ies din pământ și iarăși asupra lui se întoarce spre rodirea lui » [2]).

Sfaturile sale n'au avut ecou, căci divanul marilor boieri a îngreuiat și mai mult munca țăranilor, punând-o sub apăsătorul urbar din 1805. Prin aceasta, s'a hotărît ca țăranul să îndeplinească, în cele 12 zile legiuite, un nart de muncă atât de mare, încât nu putea fi săvârșit nic în 40 de zile [3]).

Trecând în subteranele istoriei Munteniei, pe la începutul lui Iunie 1816 dăm de urmele unei conspirații descoperită în București, dar despre care știrile documentare ne spun prea puține. Aflăm, totuși, că ea a fost pusă la cale de « *câțiva răsvrătiți din clasa cea mai de jos a poporului* », că a fost îndreptată împotriva vieții lui Vodă Caragea și a tins « să răstoarne guvernământul » [4]).

Această încercare conspirativă își găsește, firește, explicația în starea deplorabilă în care se găsea acea clasă « cea mai de jos », care n'ar fi exclus să nu cuprindă și burghezia la începutul luptei ei de clasă pentru răsturnarea boerimii.

Indignat de abuzurile fără margini săvârșite de clasa boierească conducătoare, un contimporan, protosinghelul Naum Râmniceanu, dă astfel în vileag starea Țării Românești din acea vreme:

« Ce vedem și la noi? Pe unii că-și cumpără caftanele, pe alții slujbele, pe alții protecția domnească și așa mai departe; isprăvnicaturile, polcovnicaturile, vătăjiile de plaiuri și zapciaturile de plăși. Ce urmează din acestea? Greutăți peste greutăți, poveri peste poveri, siluiri, nedreptăți, jafuri, pustiiri. Semnul cel adevărat al acestora sunt cei ce stau, țintuiți în mijlocul pieței. O, nenorocire! O, nelegiuire! Din pricina aceasta sufere toată obștimea, tagma bisericească ca și cea politicească, districtele, mahalalele, localitățile, țeara... » [5]).

Insuși divanul țării recunoștea, într'o anafora din anul 1814, că « în vremea trecută a răsmiriții (răsboiul dintre 1806—1812), din pricina grelelor patimi, au adus pe săracii locuitori ai țării la ticăloșie și pe cei mai mulți dintr'înșii la desnădăjduiri, în cât unii siliți au fost de multele lor nevoi a-și vinde lucrurile ce aveau..., spre a putea să întâmpine și să-și urnească grelele

[1]) *O. c.* I, p. 104.

[2]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XI, p. 24—27.

[3]) Xenopol, *O. c.*, I, p. 40.

[4]) V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, X B., p. 67—68.

[5]) Const. Erbiceanu, *Viața și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmniceanu*, Buc., 1900, p. 17.

cereri și nevoi, până când au ajuns la mare lipsă și sărăcie, când atunci cei ce se aflau în slujbe afară prin județe, cum vameși, polcovnici, vătafi de plăși, căpitani și zapcii, găsind vreun prilej ca să dobândească moșii, acareturi și alte asemenea, cu multe nedrepte mijloace, încercând și năpăstuind pe săracii locuitori, *le-au hrăpit moșiile în numele de cumpărătoare*, după cum s'au și dovedit la unele pricini ce s'au cercetat în divan că mulți din locuitori și-au vândut moșiile și acareturile lor, numai și numai pe încărcătura și năpăstuirea ce le făcea hrăpitorii ce s'a zis mai sus, la dăjdii și angarii, fără de a se folosi ticăloșii locuitori cu nimic dintr'acele vânzări, lăsându-i ca niște străini în patria lor și săraci desăvârșit ».

Boierii veliți propun Domnului « să se facă luminate porunci de publicații în toată țara, spre a veni cu îndrăsneală la prea înalt scaunul Măriei Tale, acei sărmani locuitori..., unde, făcându-se cercetare cu deamănuntul, toate acele moșii câte se vor dovedi hrăpite în nume de cumpărătoare drept încărcături și năpăstuiri să se întoarcă înapoi la stăpânirea locuitorilor... »[1]).

S'ar părea însă că aceasta n'a fost decât o fantasmă, căci, numaidecât, în a doua lună după aceea, se vorbește despre « netrebnica urmare și nemulțumire » a căminarului Alexandru Comănescu, un boier mic, care a schițat, pare-se, un gest de răsvrătire împotriva oblăduirii venale a Domnului și boierilor săi. De aceea, s'a cerut de către vel logofăt ca numele lui Comăneanu « să se șteargă cu totul din arhondologie » și « să se trimeată surghiun » la mânăstirea Mărgineni[2]).

Cam în aceeași vreme, în poeziile sale lirice, tipărite în anul 1817 și anume în « Oda râvnitoare spre învățătură » cu care-și începe volumașu Paris Momuleanu se adresa « fraților simpatrioți », amintindu-le că « *un veac nou ni s'a ivit* ». E drept că, la prima impresie, s'ar trage concluzia că e vorba numai de veacul « luminii », însă versurile:

Muzicesc glas auzim,
Cheamă, ne strigă pe toți
Câți în prostie dormim:
Ce facem ca niște morți?

nu se mărginesc numai la apelul: « Să dăm rod gramaticesc », ci subtilizează și celălalt rod: cel « politicesc », spre care poetul, stângaci și naiv, dădea imbold tainic contimporanilor[3]).

Apoi, în anul următor (1818), un anonim care semnează sarcastic « unul prea iubit al Măriei Sale » și care într'un târziu a fost identificat în persoana marelui boier progresist Iordache Golescu, își manifestează răzvrătirea într'o scriere manuscrisă, intitulată ironic « *Starea Țării Românești în zilele Măriei*

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, X B, p. 22—23.
[2]) V. A. Urechiă, *O. c.*, X B, p. 23.
[3]) Paris Momuleanu, *Rost de poezii adecă stihuri*, acum întâiu alcătuite... Buc., 1817.

Sale lui Ioan Caragea Voevod; cu cheltuiala săracilor din ceea ce au mai rămas ». E un pamflet prezentat în forma unei comedii, în trei acte sau « arătări ». Acțiunea se petrece pe lumea cealaltă, fiind înfățișată printr'un dialog al morților pe care cârmuirea i-a trimes « dincolo ». Aceștia au închis ochii, cu un suspin de ușurare, preferând chinurile iadului în locul unei întoarceri pe pământ, unde avuseseră atâta de suferit. Personagiile sau « obrazele » comediei sunt pe de o parte țăranii, victimele sistemului oblăduirii și ale muncii exploatate, iar pe de alta un Stan Pârcălabul, un Voicu zapciul sau Dincă logofătul de vistierie, chinuitorii de meserie ai țăranilor birnici. In actul întâiu, morții vorbesc despre potopul de dări născocite de spiritul inventiv al lui Vodă și al slujitorilor săi fiscali. « Ne pusese în fiare — spune unul —, ne închisese în coteneață, ne afuma cu pucioasă, ne cătrănea ziua și noaptea, unde am și murit nespovediți, necuminecați ». « Bărbații legați cot la cot, nevestele închise prin coșare, slujitorii cu bicele asupra lor, copiii răcnind, fetele plângând și zapciii strigând: « Bani, bani! », despică realitatea un alt țăran, cu cuvinte care ne amintesc aceleași pătimiri descrise sguduitor peste câțiva ani de condeiul lui Dinicu Golescu în incisiva « Insemnare a călătoriei » sale.

« Bine, zău că n'au scos și birul morților! Ce era să pățim! », mai exclamă în derâdere unul dintre interlocutori.

Se menționează cântecele celor prigoniți de agenții vistieriei, cântecele cântate în cârciume, « cu un viers apăsat », cântecele de resemnare ale unui popor care îndură toate pedepsele dumnezeiești.

« *Să mâncăm ceapă, și să bem apă,*
Că vinul e scump! »

sunt versuri populare din cântecele vremii.

In actul al doilea, se arată abuzurile financiare ale boierilor care își însușesc banul public pentru a-și satisface huzurul.

Acești boieri, care s'au înmulțit « ca furnicile pe pod », cumpărându-și rangurile pe bani, « au uitat, pesemne, iminiii cei sparți, carii îi punea în zioa de Paști și nădragii cei cârpiți, ce-i ținea de zile mari », căci « s'au umplut de bani ca un cârnat », sunt aluziile biciuitoare ce se fac în actul al III-lea.

Comedia se încheie printr'un « Amin » spus după blestemul aruncat asupra despuietorului săracilor, asupra parvenitului nesățios și dregătorului fără scrupule[1]).

Intr'un alt pamflet din aceeași vreme, intitulat « Anaforaoa boierilor pentru întocmirea pravilelor în zilele M. S. Ion Vodă Caragea » se recomandă în deriziune sfetnicilor îmbogățiți ai Domnului « să chibuziască asupra averii

[1]) N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea 1688—1821*, vol. II, p. 364—367.

lor ce n'au avut și acum au... și ce pravile le-ar mai trebui cu care ar mai putea lua și ce li se va părea că a mai rămas pe la unii alții ».

Tot în timpul domniei lui Caragea, efervescența revoluționară în Valahia se manifestează puternic și printr'o altă formă de luptă: aceea a ***haiduciei***, practicată arareori și în trecut, dar acum intensificată. Haiducia este semnalată în numeroase documente dintre 1812—1818, fiind prezentată ca « tâlhărie ». Or, cei mai mulți dintre acești ziși « tâlhari » nu erau altceva decât dârzii apărători ai tuturor prigoniților, luând, nu furând, bani dela boierii îmbogățiți de pe urma exploatării nemiloase a țăranilor spre a-i împărți celor nevoiași, răzbunând astfel pe cei mulți, umiliți și nedreptățiți.

La 27 Noemvrie 1812, stăpânirea procedează la numirea unor căpitani de potere în județele « ot preste Olt », pentru ca « să fie nelipsiți de lângă dumnealor ispravnicii județului ca să poată a-i trimite cu grabă veri în ce parte de loc... se va simți *făcători de rele și tâlhari* pentru ca să-i prinză cu veri ce mijloc de înlesnire va afla.

Și « dincoace de Olt » se înmulțiseră haiducii, căci, pe lângă întărirea măsurilor de pază, stăpânirea este serios preocupată de înființarea unor căpitănii noi.

Neîndoios că nu poate fi vorba numai de tâlhari de rând, căci domnia se arată deseori dispusă să ierte « urmările necuviincioase » ale făptașilor.

Astfel, la 10 Ianuarie 1813, se trimite caimacamului Craiovei carte domnească cu « hărăzirea iertăciunii » pentru « o ceată a lui *Păun hoțul* de opt inși și alta a lui *Ioniță Hoarcă* de alți zece ». Se recomandă acestora « ca să se apuce fieșcare cu silință de muncă » și să nu se mai abată la « niscaiva fapte necuvioase », căci altfel, « să știe că fără de nicio altă milostivire, pedeapsa lor va fi cu răpunerea vieței lor ».

« *Grigorie Mănoiu*, mazil ot Rosova sud Gorj » dobândește și el iertare la 22 Iunie 1815 ca « pentru cele trecute să nu mai fie supărat și tras, ca să poată a-și căuta de hrana vieței ».

La 15 Iunie 1816, se dă slobozenie domnească lui *Ilie Haita* și tovarășilor săi « a petrece nesupărați », pentru că făgăduiseră că « se vor abate din calea faptelor celor rele ».

Prototipul haiducilor din această vreme este însă Iancu Jianu, « de peste Olt, din județul Romanați, de pe valea Tasluiului », cum ne informează Ion Ghica. [1])

In unele cântece haiducești, al căror erou este Iancu Jianu, poporul a pus în gura haiducului oltean versuri ca acestea:

Să trag brazda dracului
Din mai susul dealului,
Până 'n capul satului,
Drept ușa bogatului!

[1]) *Scrisori către V. Alecsandri*, Buc. 1905, p. 262.

cari arată acțiunea de revoltă a lui Iancu Jianu împotriva clasei boierești, deși el însuși se trăgea dintr'un neam de boieri olteni.

In iarna anului 1812, Iancu Jianu, cu șapte « din ai lui » era închis « în grosul din Romanați », de unde însă a fugit.

La 1 Iulie 1815, Caragea iartă pe Iancu Jianu « de relele urmări și netrebnice ce până acum au făcut », cum glăsuiește cartea domnească respectivă.

« Ii hărăzim viața lui, trecându-i cu vederea și iertându-i toate cele trecure greșeli », spune într'o altă carte domnească « prin care se iartă Iancu Jianul de faptele lui cele tâlhărești ».

Se va vedea însă că germenul haiduciei va răsări din nou peste vreo zece ani în Iancu Jianu.

Factorul haiducesc atinge aceeaș intensitate și în Moldova, la începutul, secolului al XIX-lea. Cei mai reprezentativ haiduc de aici a fost *Ștefan Bujor*.

Bujor a haiducit în timpul domniei lui Al. Moruzi (1806—1812), vârînd « groaza în ciocoi ». A fost prins la Focșani, într'o bărbierie și condamnat la spânzurătoare, spre jalea amară a săracilor cari l-au plâns.

Sub noua domnie a lui Alexandru Vodă Șuțu, înscăunat după Caragea, spiritul revoluționar se întețește în Țara Românească, exteriorizându-se prin numeroase răzvrătiri țărănești cu caracter local.

Astfel, în primăvara anului 1819, odată cu mijirea ierbii, încolțește răzvrătirea printre clăcașii de pe moșiile numeroase ale banului Grigore Brâncoveanu, situate în jurul acelui Islaz dela margine de Dunăre, pe unde haiducise Iancu Jianu și unde avea să sară prima scânteie în anul 1848. Pe la începutul lui Aprilie se plângea la domnie multistăpânitorul de moșii banul Grigore Brâncoveanu că « lăcuitorii clăcași dela zece moșii ale Domniei Sale de aici din partea locului nu se supun a face zilele clăcii i celelalte adeturi ale moșiilor, după întocmirea pravilei ». Ei nu s'au lăsat intimidați nici de mumbașirul trimis la fața locurilor pentru a face ca « Dumnealui Banul să-și afle cuviincioasa îndestulare », nici de amenințarea divanului Craiovei, care-și arată consternarea că « toți locuitorii acelor moșii s'au împotrivit zicând că nu vor să vie la judecată», ba încă « înfricoșând că vor să-și spărgăluiască satele, să se strămute care încotro vor putea ». In fața rezistenței dârze a clăcașilor, care, spune anaforaoa Divanului Craiovei, « cu obrăznicie strigă că toți se spărgăluesc și se strămută din siliștele lor, iar a clăcui mai mult decât au fost obiceiu mai 'nainte, nu se supun și fiind că am luat plirofori că nesupunerea și semeția aceasta o fac din învitarea și *îndemnarea fruntașilor satelor*, nădăjduind cu acest fel de tertipuri să dobândească privileghiu ca să dea la stăpânii moșiilor ceeace vor ei », Divanul socotește că, « până nu se vor pedepsi câte cinci, șease fruntași răzvrătitori din fiecare sat, izbrănire nu se poate da la unele pricini ca acestea, nici înțelegători și cunoscători pravilei pământului nu vor fi » [1]).

[1]) V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, XII, p. 246—247.

Domnitorul, pentru a nu înteți și mai tare pornirea de revoltă a acuzatorilor, porunci potolit dregătorilor săi să nu-i pedepsească cu bătăi prin târg, cum era obiceiul, ci « să-i îndatorați negreșit, făr' de alt cuvânt de pricinuire..., ca să fie următori întocmai după pravila pământului »[1]).

Tot în aceeași primăvară, se produce aceeași împotrivire într'altă parte a latifundiilor banului Grigore Brâncoveanu, întinse pe tot cuprinsul Olteniei, și anume în satele Larga, Stănceștii și Aninișul din județul Gorj, unde locuitorii clăcași « n'au dat supunere a plăti adeturile pământului și a face clacă », cum glăsuește cercetarea ce s'a făcut[2]).

Iată în aceeași vreme, și în celălalt județ oltean de sub poalele munților, în Vâlcea, pe un Ioan Bărbătescu, care, deși era « plecat spre bătrânețe », « au lucrat zavistie între lăcuitorii satelor acelui județ », în primăvara anului 1819. Pentru aceasta, i s'a dat ca pedeapsă « a se depărta dela casa sa, la Târgoviște sud Dâmbovița, unde să petreacă sub pază, *spre pilda altor asemenea lui* ». Prin Mai 1819, aflăm că acesta « și până astăzi petrece la închisoare » și că « s'au bolnăvit din acea osândă..., aflându-se poate să i se întâmple și moarte ». Se cere, de aceea, « să i se orânduiască iertare, de vreme ce este știut că omenirea se află potihnită la greșeli și stăpânirea povârnită la milostivire », cum argumentează anaforaoa oficială. Domnitorul a aprobat ca « să-l slobozază », cu condiția de a se feri în viitor de « urmări netrebnice »[3]).

Apoi, în vara anului 1820, locuitorii din cinci sate din județul Romanați (*Islaz*, Racovicioara, Racovița, Moldoveni și Vedea) proprietate a aceluiași ban Grigore Brâncoveanu, « s'au arătat cu împotrivire, nesupuindu-se a răspunde adeturile moșiei, după pravila și după obiceiul pământului ». Oamenii « ce s'au arătat împotrivitori » sunt: 5 din satul Islaz, 5 din Racovicioara, 6 din Racovița, 4 din Moldoveni, 3 din Vedea. Se dă poruncă domnească ca, « aducând în Divan câte doi, trei din fieșcare ceată de acei lăcuitori..., să-i faceți cu cuvântul a înțelege dreptatea și datoria lor ce li se cade a avea stăpânul moșiei și, așa urmând, cu mijloc cuviincios să-i aduceți la cunoștință ca să fie supuși datoriei lor »[4]).

Cu toată această atitudine blândă a domnitorului, în Muntenia circula, totuși, în anul 1819 pamfletul « Alex. Vodă cel fără scrupul »[5]).

Iată și peste Milcov, în Moldova de sub domnia aflată pe sfârșit a lui Scarlat Calimachi, o răscoală care a isbucnit într'o împrejurare curioasă și anume în timpul ciumei din anul 1819, fiind pornită de *mahalagiii* din Tătărașii capitalei Moldovei.

Intr'o însemnare contimporană, se spune că « s'a făcut zurbalîc mare pentru pricina ciumei, zicând boierii Iașului că este ciumă și vinde carantinele până

1) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 247—248.
2) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 248.
3) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 249.
4) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 245.
5) D. Russo, *Studii și critice*, p. 104.

la o sută mii de lei și a priceput norodul și s'a sculat cu jalbă ca să se jeluiască, și Măria Sa Alexandru Calimachi Voevod a poruncit arnăuților să impusce norodul și s'a făcut mare zurbalîc că *a ridicat* pe prea sfinția sa Esarcha Veniamin Negel ca să scoată pe Vodă din curtea sa să-l dea pe mâna lor ».

Asupra cauzelor, postelnicul Manolachi Drăghici istorisește amănunțit: « In acea vreme, să afla agă Alecu Mavrocordat Moldovanul, pe urmă logofăt, și hatman unul Suțachi, ginere lui Iancu Calimah, frate domnitorului, care țăpuind Iașul cu străji din toate părțile după *un simplu prepus de ciumă*, zapciii lor să pusesă pe prădat și nu lăsa pe nime să iasă seau să intre fără de parole, încât oprisă comunicațiea nu numai a Iașului cu țara, dar și a *târgoveților* cu mahalile; și de toate cele pentru îndestularea viețuirii fiind lipsiți, să făcusă un monopol la barieri în folosul zapciilor, dezbrăcând oamenii până la piele cu prețurile ce punè obiectelor, după voință și plăcere, că nime nu avè voe să cumpere de la locuitorii țării producte, afară de dânșii ».

Despre desfășurarea răscoalei, aflăm:

« Niște aseminea măsuri, dar, nesuferite, covârșind dela o vreme răbdarea poporului, s'au rădicat locuitorii din Tătăraș ca la 1000 de oameni și, călcând rohatcele în picioare, au intrat în târg pe la 9 ceasuri de dimineață, unde mai adunându-se apoi și din oraș peste 1000, unii cu arma, alții cu pietre în mână, au mers la Mitropolie, au rădicat pe Veniamin Mitropolitul, puindu-l în fruntea lor, ca și pe toți boierii ce întâlnè pe uliță, s'au pornit înspre Curtea Domnească, clocotind văzduhul de sgomotul lor și de amenințările ce făceau asupra agăi și hatmanului.

Urmează apoi o descriere pitorească a panicei boierilor:

« Calimah atunci, simțind revolta aceasta, după ce s'au rădicat Tătărășenii, au adunat toți arnăuții ogeacului cu Bim-bașa Sava, ce să putè socoti la vre o sută de oameni și închizând porțile, pentru că în acea vreme curtea avè porți sănătoasă de lemn în trei părți a ogrăzii..., s'au pus neferii la meterez... Diecii de divan și alți boieri de divan..., apucându-i vremea acolo, cum au auzit vuetul popolului că să apropie de ziduri, au stricat ferestile și au sărit în grădina curții de la vale, de unde, prin fundul grădinii, pe sprăvălișul dealului, despre amează s'au împrăștiet ca puii de potârnichi, țintind cu toții spre Frumoasa și la șesul Bahluiului; acolo însă, de vale oprindu-se de un gard ce dispărțè gredina de comisiea Domnească, au avut truda cè mare până l-au trecut pe de asupra, unii rămâind spânzurați de fundul ceacșirilor, cu capitele în gios, aninându-se de parii ascuțiți a îngrăditurei, altora rupându-se poalele giubelii sau a anteriilor de matasă și fluturând în vânt ca niște bandiere feliuiri de feliuri după dânșii și ei fugând fără de papuci, care cum s'au putut împrăștiè în toate părțile.

« După ce au sărit de pe fereastră, căutându-și scăparea vieții, după ce s'au văzut pe șes, au umplut bordeile în țăgănimea domnească, ca de acolo mai lesne să poată trece peste apa Prutului. Alții însă care avè vii la podgorii, își schimba hainele cele scumpe cu a țăganilor și o croea pe gios prin cără-

midării la Zanica sau la Bucium, în sfârșit era o turburare din cele mai grozave, în tot cuprinsul orașului, ce să făcè și mai fioroasă auzind clopotele răsunând la toate bisericele din Iași, trasă de insurgenți ca să rădice pe toată suflarea cu dânșii ».

Iată acum istorisindu-ni-se faza de încordare a răscoalei:

« Agiungând, deci, popolul la răspântiea uliții ce făcè spre Sfânta Vinere și întâlnindu-se cu o altă mulțime ce vinè despre Ciric, fiind ulițele mai toate pline, s'au oprit acolo, de împușcăturile Arnăuților care începusă a slobozi focuri de cum s'au zărit fruntea popolului în dreptul Triisfetitelor și au ucis vr'o 8 oameni nevinovați aflători în grămadă, dar atunci s'au făcut fiară sălbatică popolul, văzând ucidere, și au prins a urla strigând: « Porțile la pământ și foc în tot orașul! ».

« Mitropolitul Veniamin fiind în mijlocul lor, precum s'au zis și văzând desnedejdea acè mare a orășenilor, au îngenuchet îndată și i-au rugat să steie, făgăduindu-le că va isprăvi el toate cererile ce avè de făcut cătră Vodă. Blândeța, deci, și smerenia Arhiereului în atâta au pătruns duhurile sălbatici a prostimei, încât au potolit negândit furiea cè aprinsă de războiunare (a) mulțimii și au făgăduit să-l asculte, dacă să îmbracă cu mijlocirea din partea lor cătră stăpânitorul țării.

« Momentele erau scumpe și nu au fost vreme de gândit, fără numai a să porni cu propunerea celor întâi articole de împăceluire a popolului ca să schimbe adecă pe Hatmanul și pe Aga de oraș, și după aceasta să vie la măsurile ce trebuea să ție ocârmuirea în administrație pentru ca să aducă liniște și buna rânduială publică, turburată în adevăr din pricina acestor doi boeri ce n'au știut a-și mărgini zapcii în datoriile lor de slujbă și de compătimire cătră aproapele lor ».

Intervenția Mitropolitului, devenit, după cum s'a arătat, mijlocitorul fără voie al răsculaților pe lângă Scarlat voevod, a avut ca prim rezultat înlocuirea celor doi boieri, precum și a zapciilor abuzivi.

« După aceasta, ulițele au rămas slobode precum era totdeauna, *dughenile s'au deschis și fieștecare cetățean s'au pus pe meseriea ce întrebuința să se hrănească*, iar zapciii, intrând în funcțiea lor cè nouă, întâi au desființat toate orânduelile carantinești din cuprinsul Iașului, lăsând circulația slobodă, după care nici s'au mai întâmplat vreun atac de ciumă », sunt cuvintele în cari postelnicul Manolachi Drăghici ne redă sfârșitul răscoalei Tătărășenilor [1]).

Intr'o altă mărturie contimporană, tot atât de amănunțită Leon Lazul Bucovineanul, care s'a întâmplat atunci în Iași, a scris o « Înștiințare » către arhimandritul m-rii Slatina (Suceava) « pentru întâmplarea din Iași, când s'au rădicat norodul cu strigări către Curte, pentru strâmbătățile sale ».

[1]) Post. Manolachi Drăghici, *Istoriea Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, Iași, 1857, II, p. 100—104.

Aceste evenimente sunt, pentru cestălalt martor ocular, « furtunatice învăluriri », în care își arătă mâhnirea că s'a aflat « pentru a mânca pânea durerii ». Și aici aflăm amănunte impresionante despre ciumă și despre răscoala Tătărășenilor, când autorul « smeritei epistolii » a auzit « vâjiind glonțurile », a văzut « căzând morți și răniți din norod » și a mai văzut « aducând cu căruțile morții și rănitii a cărora sânge inroșea podelele ».

El dă în plus știri despre anaforaoa boierilor privitoare la răscoală în care se spunea cu cinism că « scularea norodului n'au fost de altă ceva decât numai din beții și nesupunere ».

« Altă novitate n'am... numai în loc de a se împlini după jurământ făgăduințele, bieții oameni se pedepsesc cu bătăi, cu temniță, cu ocnă, cu surghiuniri și cu alte osândiri » mai știe semnatarul acestei scrisori [1]).

Răscoala a impresionat puternic pe contimporani și s'ar părea că a avut proporții mai mari, căci într'o însemnare se spune: « Să să știe decând *au sărit țara* să ucigă pi Scarlat Alicsandru Calimah Voevod » [2]).

Dintr'un raport diplomatic al Consulului francez Pagé, reiese că numărul victimelor căzute din rândurile răsculaților ar fi fost de 35, ceea ce arată că răscoala a fost destul de înverșunată [3]).

E vădit lucru că răscoala Tătărășenilor a fost pusă la cale de elementul negustoresc din Iași, care, după cum s'a văzut, nu s'a lăsat până când « *dughenile s'au deschis și fieștecare cetățean s'au pus pe meseriea ce întrebuința să se hrănească* ». Avem, așadar, de-a-face cu un început precis al afirmării intereselor de clasă ale burgheziei.

Tot pe atunci, în Țara Românească, Ion Ghica reîmprospătează în amintirile sale pitorești o « sculare » a Târgoviștenilor, petrecută în timpul domniei lui Al. Vodă Suțu (1819—1821).

Acest domnitor, care cum spune în cronica sa protosinghelul Naum Râmniceanu, s'a pus « să secere otava țării, fiindcă din fânul de vară nu s'a îndurat Caragea (predecesorul) să-i lase nici măcar un paiu », răpise pentru sine vechea și glorioasa fostă capitală a țării. Tot așa fusese răşluit cândva Ploeștii de către Al. Ipsilanti pentru amicii săi Moruzeștii, la fel ciuntise Caragea dreptul de oraș liber al Roșiorilor de Vede, aceeași soartă avusese Comarnicul care căzuse mai de mult pradă nesațului Brâncovenilor și tot așa fusese înghițit Bezdeadul de către vornicul Bellu, sfetnicul lui Caragea.

Așadar, Alexandru Vodă Suțu cutropise proprietatea moșnenilor târgovișteni, după ce îi închisese și pusese să-i bată la tălpi pentru a le lua, odată cu pământurile, și hrisoavele de proprietate pentru a nu le mai da putința să-și afirme drepturile în justiție [4]).

[1]) Th. Codrescu, *Uricarul*, VII, p. 73—86.

[2]) D. Constantinescu, *Insemnări despre răscoala Tătărășenilor din 1819* în *Cercetări istorice*, Iași, XVIII (1943), p. 377.

[3]) V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, X, B, p. 449.

[4]) J. A. Vaillant, *La Romanie*, II, 305.

« Vezi atunci s'au sculat Târgoviștenii, cu mic cu mare — istorisește Ion Ghica — și au venit la divan la București, cu rogoșini aprinse în cap și cu jalba în proțap, s'au dus la biserică la Sfântul Nicolae cel sărac din strada Victoriei și, după liturghie, ieșind în curtea bisericii, toți cu făclii de ceară galbene aprinse, le stingeau într'un butoiu cu smoală aprinsă, strigând: « Afurisit să fie vornicul . . . și așa să se topească casa lui ! » Se zice că ți se făcea părul măciucă. Vornicul pe care îl afurisea era boierul român care iscălise darea moșiei.

« N'a trecut un an, și Domnița, nevasta Băleanului Manolache (pe care, după ce îl obligase să-și lase barbă, îl făcuse ginere Vodă Suțu dându-i de zestre moșia Târgoviște) muria din facere. Vodă, tatăl ei, muria otrăvit de ai lui, și mai târziu casa boierului care a iscălit, în adevăr că s'a stins.

« De atunci a ieșit vorba « gură de Târgoviște ».

« De acea moșie, nimeni nu s'a putut apropia și a rămas până în ziua de astăzi tot a orașului », scria Ioan Ghica la 22 Oct. 1882 [1]).

Din narațiunea cu parfum cotimporan a cronicei protosinghelului Naum Râmniceanu, aflăm că mai înainte de această « sculare », Târgoviștenii « au dat jalbă la Domnie, arătând că părinții, moșii și strămoșii lor, de ani nepomeniți s'au hrănit și ei se hrănesc în orașul Târgoviștei și pe toată moșia domnească, împrejur, ce este slobodă pe seama pământenilor, având-și și izlazuri de pășiunea vitelor și cuprinsuri de grădini, livezi, sădiri de pomi, vii, arături și altele, unele rămase moștenire dela părinții lor, altele de zestre și altele cumpărate tot dela ai lor pământeni, iar dela o vreme încoace, pripășindu-se acolo multă străinătate și fiind oameni cu putere, au coprins toți locuri, nu pe cât le-au fost de trebuință fiecăruia, ci *cu sutele de pogoane, făcând moșii întregi*, cu stăpânirea statornică și ce le prisosește vând unii la alții, iar pe dânșii (pe Târgovișteni) atâta i-au strimtorat, încât nu le-au mai rămas locuri nici să are, nici să cosească, nici izlaz pentru dobitoacele lor, ci sunt siliți să le hrănească pe coprinsurile acelor străini, dându-le dijmă și făcându-le clacă. Și cer dreptate cu a li se strica străinilor acele coprinsuri și să rămâie moșia slobodă pe sema pământenilor cum au fost din vechime, de peste 200 ani ».

In loc însă de a le da cuvenita ascultare, Al. Vodă Suțu a trimis la Târgoviște boieri hotarnici ca să măsoare moșia pentru sine și pe dată a introdus *privilegiul vânzării de băuturi spirtoase în folosul domniei* declarând totodată pe Târgovișteni drept clăcași ai săi.

Atunci ei, cu mic cu mare, cu femei, cu copii, au alergat la București, să reclame iarăși la domnie.

« Iar Voevodul — istorisește Naum Râmniceanul — văzând atâta mulțime de norod îngenunchind înaintea lui și cu amară plângere strigând, nu numai că nu s'au umilit nicicum, ci încă, pentru ca să-i îngrozească, pre cei

[1]) I. Ghica, *Scrisori către V. Alecxandri* în *Scrieri*. Ediția P. V. Haneș, III, p. 162—163.

mai aleși dintre dânșii i-au închis în temniță, dându-i în judecata criminalului (divanul « criminalicesc ») ca pre niște *nesupuși și zurbagii* . . . » [1]).

Dintr'un alt izvor, aflăm că Târgoviștenii, înainte de a porni spre București, au dat buzna la biserici, au sunat clopotele chiemând lumea la răscoală și apoi s'au constituit într'un fel de convoiu funebru, care a parcurs ulițele orașului, purtând în mâini lumânări de ceară neagră, în semn de doliu și strigând: « Moarte » cutropitorilor [2]).

« Apoi, a doua zi disdedimineață, Târgoviștea era în București, iar Târgoviștenii, oțeriți de lungimea drumului, purcedeau la palat, cerându-și hrisoavele, cu strigăte de furie. Ei au dat buzna la casa postelnicului, unde li se spusese că se află aceste hrisoave și, auzind că acestea nu se găseau nici aici, l-au luat pe sus pe postelnic, l-au târît la biserica cea mai apropiată, l-au pus să îngenunche în fața altarului și să jure.

« Jură, răcnea mulțimea, jură pe sângele lui Hristos că hrisoavele noastre nu sunt la tine și că nu știi unde sunt ».

După această versiune, Târgoviștenii, neștiind cui să se mai adreseze, s'ar fi hotărît să se retragă, jurând la rândul lor, că, « cu hrisoave sau fără hrisoave, ei vor rămâne stăpâni pe bunurile lor » [3]).

Dar « gura de Târgoviște » nu tăcu. Deocamdată îl pișcă pe voievod, înfățișindu-l « călare pe un butoi și încins în jurul mijlocului și al capului cu o funie de ceapă drept boccea și turban, ceea ce vroia să zică « că ar trebui să aibă mai multă inimă pentru popor » [4]).

« Gura de Târgoviște a continuat să vorbească » și să facă să se desamuțească și alte glasuri, ceea ce îngrijoră pe Al. Vodă Suțu să dea pitace pe la ispravnici « să nu îngădue *satelor întregi* să vie la București să-și ceară dreptatea și ușurarea » [5]).

Chiar în Februarie 1821 după ce în Ianuarie murise suspect Al. Vodă Suțu, « gura de Târgoviște » se jeluia « iară » la Domnie cerând hrisoavele sau, cum spune textual jalba, « să ni se dea iscăliturile ce în silă ni le-au luat potrivnicii noștri ». Târgoviștenii spun că nu mai pot să dea « adăstare de câteva zile », cum le făgăduise « luminata Doamna », văduva recentă a lui Al. Vodă Suțu. « Toate aceste bucurii ce ni se dau, nu ni împle inima noastră, căci și mai 'nainte am fost în nădejde, lăsându-ne și în mai mari necazuri », grăiește « gura de Târgoviște » [6]).

In sfârșit « gura de Târgoviște » s'a făcut auzită la 18 Februarie 1821, când Caimacanii Țării Românești numiți după moartea lui Al. Vodă Suțu, dădeau următoarea poruncă « către dumnealui fratele vel logofăt de țara

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 481—482.
[2]) J. A. Vaillant, *O. c.*, II, p. 305.
[3]) J. A. Vaillant, *O. c.*, II, p. 305—306.
[4]) *Ibidem*, p. 306.
[5]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, 505.
[6]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 483—484.

de sus »: « De vreme ce toate hârtiile, câte luminăția sa Doamna Eufrosina a răposatului Domn Alexandru Suțu Voevod, ni le-au trimis pecetluite în plic, având înclinare ca moșia Târgoviștei, toate acelea, cu voința luminăției sale, s'au ars în Divan *față cu orășenii Târgovișteni, rămâind moșia iarăși întru a lor stăpânire, după cum au fost mai 'nainte* » [1]).

« Scularea » Târgoviștenilor a fost, prin urmare, o răscoală *orășenească*, în care elementul burghez și-a avut rolul său precumpănitor.

Neîndoios că « gura de Târgoviște » a dat grai răscoalei lui Tudor, care va izbucni curând după aceea.

Prima fază a spiritului revoluționar în cele două Principate se încheie aici. Roadele ei vor face să germineze revoluția din 1821, după care vom avea a ne ocupa de a doua fază: aceea dintre 1821—1848.

GH. I. GEORGESCU-BUZĂU

[1]) V. A. Urechiă, *O. c.*, XII, p. 482—483.

GORKI ȘI REALISMUL SOCIALIST

Intre originea socială a unui scriitor și opera lui este întotdeauna o legătură, mai mult sau mai puțin strânsă. La Gorki această legătură este mai puternică decât la alții.

Gorki a fost om din popor. Fiu de muncitor, muncitor el însuși, el a descris viața muncitorimii în culorile ei adevărate.

Și aici stă una din trăsăturile esențiale ale lui Gorki. Până la el, scriitorii care au descris viața muncitorimii au fost deobicei oameni care nu aparțineau prin naștere clasei muncitoare. E drept că unii dintre ei, ca Zola de exemplu, se informau în chip conștiincios și izbuteau să dea un tablou exact al condițiillor de viață materială în care trăia muncitorimea. *Germinal* este o zugrăvire fidelă a situației materiale a muncitorilor mineri din Franța în preajma războiului dela 1870. Romanul acesta al lui Zola este o interesantă narațiune naturalistă, făcută după informațiuni sigure. Dar e destul să comparăm *Germinal* cu romanul lui Gorki, *Mama*, ca să vedem imediat deosebirea în ce privește sensul moral și social. Nu e destul să te îmbraci într'un costum de miner și să te scobori, timp de câteva săptămâni în fiecare zi în mină pentruca să trăești și să simți cu adevărat viața minerilor. Oricâtă străduință și-ar da burghezul progresist Zola să descopere și să exprime acest suflet, el rămâne totuși un *vizitator* al minei nu un *participant* la viața minei. Excelent roman documentar, scris cu căldură și simpatie pentru muncitorime, *Germinal* este totuși o operă rece în comparație cu *Mama*.

Cauza este simplă și limpede.

Autorul romanului *Mama* nu este un spectator entusiast și cald ci este el însuși un participant la lupta revoluționară a muncitorimei. In perioada când a conceput și a scris acest roman, adică prin 1906—1907, Gorki intrase în legătură cu partidul lui Lenin, pe care îl cunoaște la acea dată și cu care rămâne de-acum înainte în strânse legături de prietenie. Lenin a cetit în manuscris *Mama* și i-a spus lui Gorki: « Este o carte folositoare. Mulți muncitori participau până acum la mișcarea revoluționară în mod inconștient,

spontan; acum, când vor citi romanul *Mama*, vor folosi mult de pe urma acestei lecturi. E o carte venită foarte la timp ».

Numai un om care a fost el însuși muncitor a putut să scrie o astfel de carte, care este în același timp o operă de mare creație literară și un instrument de propagandă revoluționară. Numai un scriitor ieșit din muncitorime putea să exprime cu atâta adâncime și cu atâta adevăr sufletul clasei muncitoare și să creeze tipul de neuitat al mamei lui Pavel Vlasov.

Gorki este cel dintâi scriitor mare care face parte din muncitorime, un scriitor ridicat dintre muncitori și care a exprimat în scrierile lui aspirațiile și revendicările clasei muncitoare.

Desvoltarea literară a lui Gorki a mers paralel cu desvoltarea mișcării muncitorești din Rusia de după 1890. Incă de prin anul 1884, când era în vârstă de șaisprezece ani, Gorki, care era atunci în Kazan, ia parte activă la propaganda revoluționară printre țărani și muncitori. El continuă această activitate și în alte orașe unde îl duce existența lui rătăcitoare. In anul 1889 este arestat pentru activitate ilegală.

In 1902, Gorki intră în legătură cu ziarul *Iskra* (Scânteia) pe care Lenin îl scotea în străinătate. De-acum înainte Gorki devine scriitorul proletariatului revoluționar.

Drumul lui Gorki, deși neted și clar, avea să prezinte unele cotituri și ocoluri, cotituri și ocoluri care corespund fazelor evoluției lui literare.

In prima perioadă a activității lui de scriitor, perioadă care se întinde dela *Makar Ciudra*, prima nuvelă publicată în 1892 și până la epoca în care intră în legătură cu Lenin, Gorki apare ca un romantic revoluționar. Lirismul lui fundamental se revarsă în povestiri care au un ton de legendă și care chiar, unele din ele, au un conținut legendar. Așa este de exemplu *Bătrâna Izerghil*. Totuși și în aceste povestiri se observă realismul descripțiilor, simțul observației și adevărul sentimentelor. Eroii lui Gorki din aceste povestiri sunt niște nemulțumiți și niște răsvrătiți, niște oameni dornici de o schimbare, pe care ei n'o văd și n'o exprimă lămurit dar pe care o presimt și o nădăjduesc.

Critica sovietică explică această perioadă de romantism revoluționar a lui Gorki prin sincronismul evoluției literare a scriitorului cu desvoltarea proletariatului rus la aceeași dată, adică în jurul anului 1890. Iată ce spune în această privință criticul sovietic Boris Bialic:

« Poziția pe care Gorki a ocupat-o chiar dela începutul activității sale literare putea s'o ocupe numai un scriitor proletar, deoarece el a opus artei decadente a *sunetelor fără conținut*, nu numai un realism lucid și critic dar și o credință nestrămutată în viitor, o concepție de viață consecvent optimistă, un pathos eroic activ.

« Dar, — continuă Bialic, — însuși proletariatul rus, ale cărui aspirații și interese Gorki le-a exprimat chiar dela primele sale opere, era pe atunci încă o clasă tânără. Și, deși era atras spre socialism, nu dispunea încă de o con-

știință socialistă limpede, formată. In prima lui perioadă de creație literară, Gorki apare mai degrabă ca *un socialist pe bază sentimentală*, construind imagini riguroase și înflăcărate de luptători pentru libertate, dar care au încă un caracter utopic ».

In anii când Gorki își începea cariera lui literară, adică în ultimul deceniu al secolului al nouăsprezecelea, literatura rusă trecea printr'o fază de desvoltare pe care critica sovietică o numește realism critic. Tipul de realist critic mi se pare a fi Cehov. Cred că una din caracteristicile oamenilor descriși de Cehov este faptul că ei nu se pot hotărî să acționeze față de condițiile proaste de viață în care trăiesc. Ei critică aceste condiții, se răsvrătesc și vociferează, dar răsvrătirea lor se mărginește numai la vorbe. Nu-mi aduc aminte să fie vreun personaj într'adevăr activ în toată opera lui Cehov. Oamenilor lui Cehov le lipsește energia necesară acțiunii, le lipsește hotărîrea care duce la împotrivire și la luptă.

Descriind astfel de oameni, cu spirit satiric și cu humor, fără duioșie dar și fără căldură, Cehov a făcut el însuși o operă realistă profundă, obiectivă dar fără să ia nici el o atitudine fermă și limpede în ce privește chestiunea socială. Burghez prin origine și viață, Cehov a scos la iveală, cu un humor uneori amar, îngustimea morală și meschinăria micei burghezii ruse.

Critica lui este excelentă. După lectura povestirilor lui Cehov, nimeni nu va simți vreo simpatie pentru această clasă mic-burgheză, plină de prejudecăți stupide, de pretenții ridicule și care este, în fond, monstruoasă sub aparența ei domoală și benignă. Printr'o prezentare satirică, Cehov aruncă asupra micului burghez lumina adevărului. Dar el nu indică nicio soluție de viitor, nu afirmă hotărit nădejdea unei prefaceri. Sau chiar dacă unele personaje din nuvelele lui pomenesc de o prefacere, ele fac asta fără energie și fără încredere. Realismul lui Cehov este, deci, un realism critic, mai exact spus, satiric față de clasa micii burghezii dar fără nicio preocupare constructivă.

Cu totul altul va fi realismul lui Gorki. Dar până la perioada ultimă, total realistă, a desvoltării lui, Gorki avea să treacă prin câteva faze. Am indicat pe cea dintâi dintre ele, aceea pe care criticii sovietici o numesc romantismul revoluționar dar în care apar deja cu putere calitățile de realist ale lui Gorki, calități vizibile mai ales în ascuțimea observației și în precizia descripțiilor.

Un critic sovietic a caracterizat perioada aceasta de desvoltare a lui Gorki în chipul următor:

« Când Gorki încerca să-și exprime aspirațiile și visurile sale socialiste, el rămânea în limitele formelor alegorice și fantastice. Iar când zugrăvea faptele vieții reale, metoda sa literară nu se ridica încă în chip suficient peste metoda realismului critic, deși prezența romantismului revoluționar dădea chiar dela început acestui realism al lui Gorki o nuanță cu totul nouă ».

Paralelismul dintre desvoltarea literară a lui Gorki și evoluția proletariatului rus din vremea lui apare și în această perioadă. Vorbind despre social-democrația rusă care, în preajma anului 1890, intra într'o nouă perioadă de

desvoltare, Lenin spunea că «i se schimba vocea». Același lucru se poate spune și despre Gorki. Tot atunci se schimba și vocea lui. El trecea dela faza lui romantic-revoluționară la faza realistă. In primele lui povestiri el zugrăvise oameni răsvrătiți și liberi, reprezentativi pentru avântul și năzuința spre eliberare a maselor asuprite de absolutismul țarist. Semnificativă în această privință este figura lui Danko din povestirea intitulată *Bătrâna Izerghil*, publicată în 1895. Danko, erou legendar, își smulge inima din piept pentruca să lumineze cu focul care se împrăștie din ea întunericul codrului în care s'au rătăcit oamenii conduși de el. Figura de basm a lui Danko exprima în chip simbolic dorința arzătoare a mulțimii asuprite de-a scăpa de robia în care o ținea stăpânirea țaristă, exprima un îndemn la luptă pentru clasa muncitoare. Pe același plan de creație simbolică cu înțelesuri revoluționare se așează poemele lui Gorki din acea vreme: *Cântecul Albatrosului*, *Cântecul Șoimului*, *Omul* și altele.

Dar odată cu aceste producții lirice revoluționare, Gorki dă la iveală primele lui mari nuvele realiste: *Konovalov*, *Varenka Olesova*, și romanul *Foma Gordeiev*, care apare în 1899 și cu care maniera realistă a lui Gorki se statornicește definitiv. El închee acum încă o perioadă a desvoltării lui literare și se transformă dintr'un «socialist pe bază sentimentală» într'un scriitor cu tendință socialistă bine definită.

Transformarea aceasta se desăvârșește în romanul *Mama*. Toate însușirile esențiale ale lui Gorki se găsesc, armonios îmbinate, în acest roman. Romantismul revoluționar și observația limpede a realității se unesc aici ca să dea o operă în care Gorki — după cum spune un critic sovietic — «apropie lumea realității și lumea visărilor socialiste și arată eroicul ca real». El a compus acest roman pe temeiul celei mai stricte realități și anume lupta revoluționară a maselor muncitoare care se desfășura sub ochii lui și al cărei început viguros a fost revoluția din Ianuarie 1905.

Tot Boris Bialic face o observație justă cu privire la felul cum îl descrie Gorki pe Pavel Vlasov, eroul romanului *Mama*:

«Gorki — spune Bialic — îl descrie pe Vlasov, cu aceeași căldură și cu aceeași elocvență, chiar s'ar putea spune: cu acelaș avânt poetic cu care descrie el pe eroii povestirilor lui dela început».

Nu este în asta ceva întâmplător. Intre eroii de legendă ai lui Gorki și eroii din romanele lui realiste, în special din *Mama*, este o înrudire. Au, și unii și alții, aceeași alcătuire sufletească. Gorki a procedat într'adins așa. El a transpus în lumea reală pe eroii săi legendari. Procedeul acesta de-a transpune «eroicul în real» apare mai ales în *Mama*. Cum bine observă Bialic, Pavel Vlasov este frate bun cu Danko, eroul din *Bătrâna Izerghil*, omul care își smulge inima din piept și luminează cu dânsa calea oamenilor scufundați în întuneric. Găsim și în *Mama* acest gest, dar aici înfățișat numai ca o imagine puternică. Iată o frază din pasajul din *Mama*, în care Pavel Vlasov vorbește muncitorilor:

«Pavel scoțând din piept cuvântul în care el se obișnuise să toarne un înțeles mare și adânc, simți că spasmul unei bucurii de luptă îl înfioară și că îl cuprinde dorința să-și svârle inima în mijlocul acestor oameni, inima lui aprinsă de flacăra ideii de dreptate».

In alt pasaj găsim această imagine îndrăzneață care, cu vigoare poetică, exprimă în acelaşi timp realitatea cea mai strictă:

«Mulțimea părea o pasăre neagră, cu aripile desfăcute larg, cu puterile încordate, gata să se înalțe în sbor, iar Pavel era pliscul ei...».

Acelaşi critic sovietic, citat mai înainte, expune astfel realismul nou al lui Gorki:

«Cea mai importantă, cea mai caracteristică trăsătură a procedeului artistic din *Mama* este faptul că imaginile romantice nu mai sunt opuse realității ci se desvoltă din realitate. Iată de ce scriitorul, prezentând realitatea ca un basm, nu confundă totuși romanul său cu basmul.

«In *Mama* viața clasei munictoare este povestită în chip veridic; scriitorul arată cum oamenii acestei clase își smulg din suflet sentimentele și deprinderile de robi și zugrăvește transformarea poporului din victimă în luptător. Toate acestea dau realismului narațiunii un caracter cu totul nou, patetic și constructiv.

«In prezentarea eroilor săi, scriitorul nu mai este nevoit să recurgă la imagini fantastice: asemenea eroi au apărut chiar în viață, au fost scoși la iveală chiar de realitatea revoluției.

«Pentru prima oară în desvoltarea istorică a omenirii, eroismul și pathosul eroic și-au găsit loc chiar în cadrul realismului».

Din cele spuse până acum despre evoluția literară a lui Gorki și despre caracteristicile realismului său se poate vedea că între acest realism și realismul critic este o adâncă deosebire.

Gorki nu se mulțumește să privească cu ochi critici realitatea și s'o descrie cu asprime și spirit satiric așa cum făcea Cehov, de exemplu.

Gorki este preocupat și de găsirea unei soluții la o stare de lucruri criticabilă. El se simte obligat să caute, să găsească și să propuie soluții. El vede chiar în aceasta principala menire a scriitorului. Scriitorul, după părerea lui, trebue să ia în mod clar partea clasei muncitoare, să opteze pentru o atitudine constructivă, pentru transformarea societății în sensul revendicărilor clasei muncitoare.

Gorki a exprimat acest punct de vedere în numeroase articole criticând atitudinea contrarie a unor scriitori cum erau Leonid Andreiev și Artâbașev. Intr'un articol din 1908, intitulat *Distrugerea individualității* el îi critică pe aceștia pentru faptul că «problemele sociale nu stimulează talentul lor în aceeași măsură ca problemele vieții individuale». In alt articol din 1912 el spune:

«Individualiștii ar putea foarte greu să demonstreze posibilitatea libertății absolute a creației, deoarece istoria este prea bogată în dovezi con-

trarii; scriitorii sunt întotdeauna lăuntric legaţi de epoca, de naţiunea şi de clasa lor ».

Gorki enunţă aici principiul just că scriitorul este determinat de condiţiile vieţii materiale şi de societatea în mijlocul căreia se desvoltă.

La Congresul din 1934 al scriitorilor sovietici, Gorki releva « victoria repurtată de bolşevism la congres » şi faptul că numeroşi scriitori « recunoscuseră bolşevismul ca singura idee conducătoare în creaţia lor ».

« Pun foarte mare preţ pe această victorie — a declarat atunci Gorki — deoarece eu, om de litere, ştiu din propria mea experienţă cât de arbitrare şi de personale sunt gândurile şi sentimentele scriitorilor care încearcă să găsească libertatea de creaţie în afara indicaţiilor stricte ale istoriei, în afara principalei ei idei organizatoare ».

Miezul realismului socialist trebue căutat în opera lui Gorki. Acest realism nou, pe care Gorki l-a ilustrat cel dintâi prin opere de mare creaţie literară, se distinge prin preocuparea lui constructivă şi prin tendinţa lui socială. Păstrând toată asprimea critică, realismul socialist este preocupat de viitor şi este fundamental optimist, în sensul că el crede în îmbunătăţirea şi în progresul societăţii.

Gorki însuşi a dat realismului socialist o caracterizare lapidară. Această caracterizare se găseşte tot în cuvântarea lui din 1934 dela Congresul scriitorilor sovietici. Iată vorbele lui:

« Realismul socialist concepe existenţa ca o acţiune, ca o creaţie, al cărei scop este desvoltarea neîntreruptă a celor mai înalte aptitudini ale omului care vrea să biruiască forţele naturii pentru a-şi asigura o viaţă lungă şi prosperă şi pentru a dobândi sublima fericire de-a trăi pe acest pământ pe care el vrea să-l transforme în minunata locuinţă a unei singure familii — omenirea — potrivit creşterii neîncetate a propriilor sale trebuinţe ».

Se poate vedea din aceste vorbe că Gorki socoteşte că în centrul creaţiei literare trebue aşezat omul. Omul trebue să domine natura şi să nu se lase dominat de ea. Tot în aceeaşi cuvântare Gorki spune, desvoltându-şi ideea expusă la început:

« Poeţii din alte vremi se extaziau în faţa frumuseţilor şi bogăţiilor naturii la fel cu acei care lucrează şi stăpânesc pământul. Ei erau ca nişte copii ai naturii dar în fond nu erau decât sclavii ei. De cele mai multe ori, felul cum vorbeau despre ea era vădit resemnat şi linguşitor iar elogiile aduse naturii păreau adresate unui despot şi aveau mai întotdeauna tonalitatea unei rugăciuni. Aproape toţi poeţii trec sub tăcere manifestările negative ale naturii cum ar fi de exemplu cutremurele, inundaţiile, furtunile, seceta şi, în general, isbucnirile forţelor ei oarbe care prăpădesc mii de oameni şi nimicesc rodul muncii lor. Poeţii n'au chemat niciodată omul la luptă împotriva forţelor naturii pentru dominarea acestora ».

Spunând acestea, Gorki invita în chip indirect pe poeţi să cânte creaţiunea omenească, activitatea creatoare a omului care stăpâneşte natura şi

nu se lasă stăpânit de ea. Natura fără om nu este pentru Gorki valabilă esteticeşte. Natura, după părerea lui, nu are o valoare estetică decât în raport cu omul. Un peisaj fără oameni nu-i spune lui Gorki nimic, un asemenea peisaj i se pare că e sterp din punct de vedere estetic şi nu poate avea o valoare de artă. Gorki face aceste consideraţii vorbind despre pictura rusă din ultimul deceniu al veacului trecut, pictură care cultivă exclusiv peisajul. Spunând acestea, Gorki nu se desminte de loc pe sine însuşi. Se ştie că Gorki are admirabile descripţii de natură. Dar natura la el serveşte întotdeauna numai ca un acompaniament pentru acţiunea omenească ce se desfăşoară, este un fond pitoresc pe care se mişcă şi lucrează oamenii. Gorki nu cultivă peisajul pentru peisaj şi omul rămâne mereu preocuparea lui principală. Trăsătura aceasta, caracteristică pentru realismul socialist, a trecut dela Gorki în literatura sovietică şi se poate remarca mai ales la Mihail Şolohov. Şolohov este ca şi Gorki mare meşter în descripţiile de natură. Dar, tot ca şi Gorki, el consideră peisajul ca un element ajutător şi nu ca un scop în sine.

Munca omenească este un element esenţial al realismului socialist. Munca, adică, în sens larg, creaţia omenească în genere, înţelegând deopotrivă actul creator şi rezultatul acestui act, opera creată. Realismul socialist consideră munca drept un element al Frumosului. Gorki exprimă această concepţie despre frumuseţea muncii într'un articol al său intitulat *Despre realismul Socialist*:

« Prin frumos — spune Gorki — înţelegem o asociere de diverse materiale, precum şi de sunete, culori şi cuvinte, care dau celor înfăptuite de omul-meşter o formă ce acţionează asupra sentimentelor şi a raţiunii asemenea unei forţe, trezind în oameni uimire, mândrie şi bucurie faţă de propria lor capacitate de creaţie ».

Să ne oprim la această ultimă frază. Frumuseţa trezeşte în om uimire, mândrie şi bucurie faţă de propria lui capacitate de creaţie, aşa dar faţă de munca lui în sensul cel mai larg şi mai înalt al cuvântului. Scopul ultim al Frumosului este deci trezirea în om a acestui sentiment de mândrie şi de bucurie creatoare.

După cum vedem, concepţia realismului socialist, aşa cum o înfăţişează Gorki, se întinde dincolo de limitele literaturii şi chiar de acelea ale artei în general. Această concepţie îmbrăţişează întreaga cultură, chiar întreaga activitate omenească şi dă o nouă definiţie a omului. Concepţia aceasta defineşte pe omul nou, omul societăţii socialiste.

Literatura şi arta care se desvoltă în spiritul realismului socialist se deosebesc fundamental de literatura şi arta burgheză.

In cuvântarea sa dela Congresul scriitorilor sovietici din 1934 Gorki aduce o violentă caracterizare a literaturii burgheze. El afirmă că literatura burgheză are ca obiect exclusiv furtul, viclenia hrăpăreaţă, invidia, ambiţia do-

minatoare, în sfârșit toate pasiunile urîte din sufletul omenesc. Eroul de roman burghez, este de obiceiu un bandit, un acaparator egoist, un ambițios fără scrupul sau, dimpotrivă, un ratat, un învins în lupta cu societatea capitalistă. Literatura burgheză, spune Gorki, având drept obiect individul, se împotmolește în mlaștina analizei psihologice și tânjește în marasmul asfixiant al detaliilor cotidiane. Altfel trebue să fie romanul comunist, izvorît din avântul colectiv și care are drept erou colectivitatea însăși, reprezentată prin omul nou al societății comuniste, deprins să trăiască pentru toți și prin toți.

Gorki insistă în multe articole de-ale lui asupra caracterului murdar al eroului de roman burghez. Totuși, el deosebește în literatura burgheză două feluri de scriitori.

« In literatura burgheză occidentală, spune Gorki, trebue să deosebim două grupuri de autori. Una își laudă și își distrează clasa căreia îi aparțin. Din acest grup fac parte scriitori ca Trollope, Wilkie Collins, Paul de Kock, Octave Feuillet și mulți alții. Toți aceștia sunt « burghezi de treabă », tipici, netalentați, dar dibaci și banali ca și cititorii lor. Celălalt grup numără numai câteva zeci de autori dar aceștia sunt marii creatori ai realismului critic și ai romantismului revoluționar. Numai scriitorii de mâna a doua au acceptat fără discuție orânduirea feudală sau capitalistă ».

Vorbind despre grupul format de creatorii realismului critic, pe care el îi prețuiește, Gorki spune:

« Cărțile acestui grup de scriitori europeni au pentru noi o dublă importanță, indiscutabilă: mai întâi, ca opere model din punct de vedere artistic și al doilea, ca documente care explică procesul de devoltare și de descompunere a burgheziei, documente create de desrădăcinații burgheziei, care însă înfățișează în mod critic viața ei, tradițiile și acțiunile ei. Swift, Rabelais, Voltaire, Le Sage, Byron, Thackeray, Heine, Anatole France și alții, au înfățișat exact și aspru defectele clasei conducătoare. In trecutul nostru au fost Griboedov, Gogol, Lev Tolstoi, Saltâkov-Șcedrin și incomparabilul Pușkin ».

Realismul socialist, spre deosebire de realismul critic, nu ia în considerare numai prezentul ci și viitorul. Dar această considerare a viitorului nu se poate face fără ajutorul imaginației. Gorki acordă un loc larg imaginației care trece dincolo de marginile prezentului și construește în ideal viitorul, prevede acest viitor și îl pregătește:

« Gândirea imaginativă a artistului, spune Gorki, această gândire imaginativă care se sprijină pe o largă cunoaștere a realității, unită cu tendința intuitivă de a da materialului forme cât mai desăvârșite și de-a completa datele concrete cu ceea ce este posibil și cu ceea ce este de dorit — această gândire imaginativă poate avea și ea capacitatea de-a *prevedea* ».

Așa dar, imaginația creatoare are un rol important în concepția realismului socialist. Realismul socialist respinge copia fidelă a naturalismului fotografic.

Intr'un articol al său, despre teatru, Gorki spune: « Arta noastră trebue să se ridice deasupra realității și să ridice pe om deasupra realității, fără ca totuși să-l despartă de realitate ». Cu alte cuvinte scriitorul trebue să aibă un ideal cu care să lumineze realitatea dar el nu trebue să construiască personaje ideale, adică neconforme cu realitatea, schematice, utopice. Oamenii descriși de Gorki, în *Mama* de exemplu, sunt oameni perfect reali, însuflețiți de idealul revoluției proletare, așadar transfigurați de acest ideal și ridicați, prin acest ideal, deasupra realității pe care ei tocmai sunt pe cale s'o transforme. Esența realismului socialist stă în această îmbinare a idealului cu realitatea.

*

Rezumând considerațiile de până acum putem da, pe temeiul afirmațiilor lui Gorki, câteva trăsături care slujesc la o definire a realismului socialist.

Realismul socialist este o concepție generală de viață înainte de-a fi o metodă de creație literară. El are drept obiect omul, ca reprezentant al colectivității umane, în opoziție cu natura. Realismul socialist concepe existența ca o continuă creație și afirmă că menirea principală a omenirii este să supună natura și să transforme lumea. Realismul socialist proclamă frumusețea supremă a muncii umane. Actul muncii capătă astfel o valoare estetică. Realismul socialist nu se mulțumește numai să constate și să observe cu spirit critic realitatea; el propune soluții, construește prezentul, prevede și pregătește viitorul. Și, mai presus de orice, realismul socialist « reface conștiința umană care s'a descompus în vechea societate întemeiată pe clase și o potrivește la noua lume socialistă » (Boris Bialic).

Realismul socialist aduce un sublim nou. Indemnând pe om să domine natura, realismul socialist propune admirației noastre, ca frumuseți superioare, creațiile minunate ale industriei și ale technicei. El descoperă și exprimă frumusețea mașinei.

Și într'adevăr, de ce să aplicăm acest epitet de sublim numai fenomenelor naturii? Nu numai fenomenele naturii pot fi frumoase și dătătoare de fiori în acelaș timp, ceea ce după cum se știe este esența sublimului. Un vulcan în erupție, o furtună, nu sunt mai mărețe decât o uzină în activitate. Admirăm un viaduct sau un pod suspendat sau un zgârie-nori cu tot atâta emoție și înfiorare cu care gustăm priveliștea unui munte ori a unei cascade. Dar admirația noastră în fața unui viaduct, a unei uzine, a unei mașini enorme și complicate crește tocmai prin faptul că acestea sunt creațiuni omenești și nu fenomene ale naturii.

In această admirație intră câteva elemente noi. Este mai întâi o mândrie a speciei, apoi manifestarea unei tendințe de dominare a naturii care se realizează în tehnica modernă și, mai presus de toate, o încredere în puterea de creație a muncii umane. Intre Niagara și uriașul stăvilar al Niprului omul modern va prefera pe acesta din urmă. Admirația față de fenomenele naturii

e un sentiment care, de multe ori, are în el ceva mistic. Este o admirație amestecată cu frică și cu respect față de o putere superioară. Te lași dominat, robit, înfricoșat de opera unui creator nevăzut, tainic și nepătruns. Este așa dar un sentiment făcut în bună parte din frică și care este deci umilitor pentru demnitatea umană. Această admirație subalternă nu mai este potrivită cu omul modern, fără religie și fără zei, care nu mai crede într'un creator nevăzut și atotputernic.

Nicio frică și nicio umilință nu intră în admirația omului față de creațiunea lui, față de opera muncii lui. Vremea noastră aduce dispariția sublimului care înspăimântă. Omul capătă tot mai mult încredere în munca lui care biruie natura și schimbă lumea. Realismul socialist ridică la rangul de sublim frumusețea pe care o creează munca. Sublimul nu mai este atribuit unui creator invizibil. Creatorul perfect vizibil al frumuseții sublime este acum omul. Admirația amestecată cu frică este înlocuită acum de o admirație liberă, limpede, orgolios umană, în care omul, admirându-și munca și creația acestei munci, se admiră pe el însuși și capătă prin această admirație lucidă o încredere tot mai mare în puterea lui creatoare.

AL. PHILIPPIDE

ORIENTĂRI

BAZELE TEORETICE ALE «MANIFESTULUI COMUNIST»

In scrisoarea dela 20 Iulie 1851, adresată lui Marx, Engels îi comunica cu multă bucurie că «pretutindeni, pe baza *Manifestului*, au luat naștere mici grupuri comuniste». Dar, încă în timpul vieții genialilor autori ai *Manifestului* marile lui idei s'au răspândit cu repeziciune, au devenit învățătura și stindardul muncitorilor revoluționari din toată lumea. Generațiile următoare au înmulțit rândurile luptătorilor care se adunau din toate părțile sub steagul *Manifestului*.

Manifestul Partidului Comunist, născut în urmă cu o sută de ani din geniul lui Marx și Engels este nemuritor, căci nemuritoare este marea învățătură marxistă redată de el.

Manifestul Partidului Comunist a dat clasei muncitoare forța de neinvins a științei și neclintita fermitate revoluționară, întemeiată pe această știință. Creatorii geniali ai «Manifestului» au pătruns adânc în procesele ce nu puteau fi remarcate de ochiul simplu și care se petreceau în sânul societății burgheze, au urmărit în adâncime acțiunile invizibile ale istoriei lor; iar când au redat în «Manifest» rezultatele genialelor lor cercetări, proletarii au aflat că istoria lucrează pentru dânșii, care-i marea lor misiune istorică, (menirea de a distruge regimul burghez), că pieirea burgheziei și victoria proletariatului sunt la fel de iminente, și că ei, muncitorii, sunt chemați să construiască luminoasa lume a comunismului.

Marx și Engels au scris în *Manifest*:

«Principiile teoretice ale comuniștilor nu se bazează în nici un caz pe idei, pe principii inventate sau descoperite de cutare sau cutare reformator al lumii.

«Ele nu sunt decât expresia generală a condițiilor de fapt ale unei lupte de clasă existente, ale unei mișcări istorice ce se desfășoară sub ochii noștri» (Karl Marx și Friedrich Engels: *Manifestul Partidului Comunist*, ed. P. C. R, 1947, pag. 43).

Ideile socialismului științific fiind o expresie teoretică a intereselor și a punctului de vedere al clasei muncitoare prezintă o colosală forță mobiliza-

toare, exercitând o mare influență asupra cursului desvoltării societății. De aceea Marx și Engels au acordat o înaltă valoare rolului de avantgardă al proletariatului comunist.

Caracterizând acest rol, ei au arătat că comuniștii sunt partea cea mai hotărîtă și mai mobilizatoare a muncitorimii, și că «teoreticește, ei au față de restul masei proletariatului superioritatea înțelegerii limpezi a condițiilor, a mersului și a rezultatelor generale ale mișcării proletare» (ibid.).

Iar ca principală misiune a partidului comunist în conducerea luptei proletariatului pentru eliberarea lui, ei au considerat-o aceea «de a desvolta printre muncitori o conștiință cât mai limpede asupra antagonismului dușmănos care există între burghezie și proletariat...» (ibid., pag. 63).

Timp de o sută de ani, cât a trecut dela apariția *Manifestului*, istoria i-a confirmat marele adevăr, i-a adus bine-meritatul triumf.

Știința marxistă din *Manifest* a fost apoi desvoltată în lucrările următoare ale lui Marx și Engels. Această știință a fost ridicată la o nouă treaptă de geniul lui Lenin și Stalin, care au desvoltat-o în împrejurările unei epoci istorice noui.

Genialele idei ale *Manifestului*, îmbogățite de noua experiență istorică, și-au croit și își croiesc drum în viață, în ciuda împotrivirii aprige a dușmanilor marxism-leninismului și într'o luptă îndârjită împotriva lor. Burghezia a depus toate eforturile ca să înăbușe marxismul. Ea a încercat să-l nimicească prin agenții ei, în persoana revizioniștilor și a oportuniștilor pe care îi trimetea în chiar sânul clasei muncitoare, cu scopul de a elimina din marxism conținutul lui revoluționar și, în felul acesta, a-l desființa. Burghezia a încercat să distrugă marxismul pe calea teroarei și a răscoalelor înarmate. Fascismul a încercat să facă acest lucru cu o înverșunare deosebită. Partidele oportuniste ale Internaționalei a II-a au fost înfrânte ideologic. Fascismul a fost doborît, atât din punct de vedere militar cât și politico-moral. In ambele cazuri victoria a fosta marxismului — victoria partidului marxist, creat de Lenin și Stalin. Lenin, Stalin, bolșevicii au demascat pe trădătorii socialiști, au restabilit adevărul despre știința marxistă și au desvoltat această știință, i-au îmbogățit cuprinsul ideologic, i-au intensificat spiritul revoluționar de luptă. Bolșevicii au cauzat cea mai crudă înfrângere întregului oportunism socialist-internațional. Partidul Bolșevic — partidul lui Lenin-Stalin, — s'a dovedit a fi acea forță care a organizat victoria poporului sovietic asupra Germaniei fasciste și care a cauzat înfrângerea moral-politică a fascismului.

Imperialiștii depun toate eforturile să nu scape din mâini arma înșelăciunii și a forței, continuând să trimeată în mijlocul muncitorilor slugi cumpărate de ei, care, ascunzându-se în dosul unei frazeologii «socialiste» și «democrate», alimentând ideologia fascistă, se lansează într'o cât mai largă aplicare a luptei împotriva muncitorilor, pe calea metodelor teroriste ale fascismului. Imperialiștii nu obosesc; ei devin din ce în ce mai furioși, deoarece forțele democrației, forțele socialismului, forțele acelora despre care *Manifestul Partidului Comunist* a prevestit că vor fi groparii lumii capitaliste, cresc.

Astăzi, când pe a șasea parte a globului — în Țara Sovietelor — marxismul a biruit din plin și când poporul sovietic deține locul de avantgardă în lupta tuturor forțelor internaționale democrate și socialiste, se apropie în lumea întreagă triumful deplin și definitiv al marilor idei proclamate în *Manifestul Partidului Comunist*.

*

In prefața ediției germane din 1883, Engels a caracterizat ideea de bază, care trece ca un fir roșu prin tot *Manifestul*. După cuvintele lui Engels această idee constă în faptul «că producția economică și structura socială care rezultă în mod necesar dintr'însa, formează, în fiecare epocă istorică, temelia istoriei politice și intelectuale a acestei epoci; că, potrivit cu aceasta, întreaga istorie (dela disolvarea proprietății comune primitive asupra pământului) a fost istoria unor lupte de clasă, a unor lupte între clasele exploatate și cele exploatatoare, între cele stăpânite și cele stăpânitoare, pe diferitele trepte ale desvoltării sociale; că această luptă a atins însă, în mometul de față o treaptă când clasa exploatată și asuprită (proletariatul) nu se mai poate elibera de clasa care o exploatează și o asuprește (burghezia) fără a libera în același timp și pentru totdeauna, de exploatare, asuprire și luptă de clasă întreaga societate...» (ibid., pag. 9).

In aceste cuvinte ale lui Engels sunt caracterizate bazele teoretice și tactice ale *Manifestului*, cel mai revoluționar document care a existat vreodată. Niciun alt document revoluționar ivit până atunci n'a fost pătruns de-asemenea patimă nestinsă împotriva exploatatorilor, împotriva subjugătorilor clasei muncitoare. Demascarea regimului corupt capitalist, înfățișată în paginile *Manifestului* a întrecut prin strălucire și forță tot ce a fost vreodată rostit de oamenii ce au protestat împotriva exploatării. In afară de aceasta, *Manifestul Partidului Comunist* este cea mai mare creație a gândirii revoluționare, cea care a luminat pentru prima oară cu raze de știință lupta exploataților împotriva exploatatorilor. *Manifestul Partidului Comunist* este construit pe baza științei, pe baza unei geniale teorii științifice.

Care sunt bazele teoretice ale *Manifestului*? In lucrarea sa *Anarhism sau socialism?*, tovarășul Stalin a scris:

«Baza teoretică a socialismului științific este teoria materialistă a lui Marx și Engels. Din punctul de vedere al acestei teorii, desvoltarea vieții sociale este în totul determinată de desvoltarea forțelor de producție. Dacă după regimul de moșieri și capitaliști a urmat regimul burghez, «de vină» este faptul că desvoltarea forțelor de producție a făcut iminentă desvoltarea regimului burghez. Și încă: dacă, după regimul contemporan burghez va urma în mod iminent regimul socialist, aceasta se va întâmpla pentrucă așa cere desvoltarea forțelor contemporane de producție. De aici provine necesitatea istorică de distrugere a capitalismului și de instaurare a socialismului. Tot de aici provine

şi acea poziţie marxistă care spune că noi trebue să ne căutăm idealurile în istoria desvoltării forţelor de producţie iar nu în capetele oamenilor.

«Aceasta este baza teoretică a «Manifestului Comunist» al lui Marx şi Engels...» (I. Stalin, *Opere*, ed. rusă, Vol. I, pag. 352—353).

Inţelegerea materialistă a istoriei, care stă la baza *Manifestului* lui Marx şi Engels, este cea mai genială descoperire ştiinţifică; ea a provocat o revoluţie în concepţiile de până atunci asupra societăţii şi vieţii sociale. Această descoperire a fost rezultatul răspândirii studiului fenomenelor sociale în lumina filosofiei materialismului-dialectic, filosofie creată de Marx şi Engels. Lenin a scris despre origina materialismului dialectic următoarele:

«Aprofundând şi desvoltând materialismul-dialectic, Marx l-a dus la bun sfârşit, răspândind cunoaşterea caracterului său asupra cunoaşterii *societăţii omeneşti*. *Materialismul-istoric* al lui Marx a fost cea mai mare cucerire a gândirii ştiinţifice. Haosul şi bunul plac, care au domnit până atunci în concepţiile asupra istoriei şi politicei au fost înlocuite de o uimitoare teorie ştiinţifică, aprofundată şi bine alcătuită...» (*Opere*, ed. rusă, Vol. XVI, pag. 350).

Toate părerile şi teoriile sociale care au existat până la marxism, s'au redus într'un fel sau într'altul, la o interpretare idealistă şi ne-ştiinţifică a istoriei. Furnisorii acestor păreri erau atât filosofia idealistă cât şi filosofia materialistă de până la Marx, filosofie ne-marxistă, care cădea într'una în idealism prin felul cum analiza fenomenele sociale. Toată această filosofie, care ţinea sub lacătul ei gândirea teoretică socială, a împiedecat desvoltarea concepţiei ştiinţifice asupra istoriei. De aceea, după cum a subliniat tov. Jdanov la discutarea cărţii lui G. F. Alexandrov «Istoria filosofiei din Europa occidentală», «eliberarea ştiinţelor naturale şi sociale de sub egida filosofiei reprezenta un proces progresist, atât pentru ştiinţele naturale şi filosofice, cât şi pentru filosofia însăşi».

Numai filosofia materialismului-dialectic, creată de Marx şi Engels, s'a dovedit rodnică pentru desvoltarea concepţiilor ştiinţifice asupra vieţii sociale. Răspândirea acestei filosofii asupra cunoaşterii fenomenelor sociale a ajuns la crearea ştiinţei materialismului-istoric — ştiinţa despre legile desvoltării sociale. Aceste cuvinte sunt cea mai strălucită confirmare a faptului că filosofia marxismului nu este o simplă succesoare a desvoltării ştiinţelor filosofice progresiste precedente, ci o adevărată revoluţie în filosofie, că «Marx şi Engels au creat o nouă filosofie, deosebită calitativ de toate cele precedente, chiar şi de sistemele filosofice progresiste». (A. A. Jdanov).

Marx şi Engels au făcut această mare descoperire în acelaşi timp şi independent unul de altul. In anul 1845, în discuţia avută cu Engels în timpul întâlnirii lor dela Bruxelles, Marx i-a expus acestuia ideile principale ale interpretării materialiste a istoriei.

După întâlnirea dela Bruxelles, Marx şi Engels au început să prelucreze analitic aceste concepţii atunci descoperite. Prima lor lucrare comună, în care şi-au expus concepţiile a fost *Ideologia germană*, scrisă în 1845—1846.

Dar în această lucrare problemele materialismului istoric n'au fost suficient prelucrate, fapt arătat mai târziu de Engels în prefaţa operei sale: *Ludwig Feuerbach şi sfârşitul filosofiei clasice germane*: «Inainte de a trimite presei aceste rânduri (e vorba de cartea «Ludwig Feuerbach»), — a scris Engels, — am căutat şi-am revăzut vechiul manuscris din 1845—1846 (adică *Ideologia germană*). Partea în care e vorba de Feuerbach nu-i terminată. E terminată numai partea în care este expusă concepţia materialistă a istoriei; această expunere arată numai cât de insuficiente au fost concepţiile noastre de atunci în domeniul istoriei economice».

In *Ideologia germană* Marx şi Engels au pus bazele concepţiei potrivit căreia societatea este baza întregii istorii, elementul principal în raport cu statul, cu sistemul politic. Dar analiza vieţii sociale nu se poate opri la acest punct. Mai târziu, când a caracterizat procesul desvoltării ideilor care l-a dus la descoperirea materialismului-istoric, Marx a scris: «Primul lucru pe care l-am făcut pentru a rezolva îndoielile care mă frământau, a fost să revăd în mod critic filosofia dreptului lui Hegel; introducerea la această lucrare a apărut în «Analele Germano-Franceze», editate la Paris în 1844. Cercetările mele m'au dus la concluzia că atât raporturile de drept, cât şi formele de stat nu pot fi înţelese, nici prin ele însele, nici prin aşa zisa desvoltare generală a spiritului omenesc, ci că, dimpotrivă, ele se înrădăcinează în raporturile materiale de viaţă, a căror totalitate Hegel a numit-o, după exemplul englezilor şi francezilor din secolul al XVIII-lea, «societate cetăţenească» şi că anatomia societăţii cetăţeneşti trebue căutată în economia politică». (K. Marx, *Opere alese*).

Această anatomie a societăţii «cetăţeneşti» n'a fost îndeajuns desvăluită în *Ideologia germană*. Cel mai important pas înainte în această direcţie a fost făcut de Marx în *Mizeria filosofiei*. Marx consideră această lucrare ca prima sa expunere ştiinţifică a ideilor materialismului-istoric. «Punctele hotărîtoare ale concepţiilor noastre, — scrie el, — au fost pentru prima dată expuse ştiinţific, chiar dacă numai într'o formă polemică, în lucrarea mea *Mizeria filosofiei*, editată în 1847 şi îndreptată împotriva lui Proudon» (ibid).

Afirmaţia lui Marx că în *Mizeria filosofiei* a alcătuit pentru prima oară o expunere ştiinţifică a concepţiilor istorico-materialiste, se explică prin faptul că în această operă a fost desvoltată pentru prima oară idea relaţiilor de producţie. Marx a tratat şi înainte această idee, — în *Sfânta familie* (1844), după cum subliniază Lenin. Intr'una din însemnările asupra unui aliniat din *Sfânta familie*, Lenin scrie: «Acest aliniat este caracteristic în cea mai mare măsură, căci arată cum a tratat Marx ideea de bază a întregei sale «sisteme», sit venia verbo, — adică însăşi ideea relaţiilor sociale de producţie». (*Caietele filosofice*, pag. 16, 1947).

Insăşi termenul «relaţii de producţie» nu este întrebuinţat în *Sfânta familie*; în *Ideologia germană*, îl întâlnim, dar conţinutul lui încă nu este

desvoltat. Importanța majoră a lucrării *Mizeria filosofiei* — după cum a menționat Marx în scrisoarea adresată lui Schweitzer — constă în clarificarea faptului că în categoriile economice trebue să vedem « expresiile teoretice ale relațiilor istorice de producție, corespunzătoare unei anumite etape de desvoltare a producției materiale ... » (K. Marx, *Mizeria filosofiei*).

Marx și Engels au desvoltat neîncetat teoria lor, a materialismului-istoric. Ei și-au desvoltat-o pe calea aplicării ei multilaterale la analiza istoriei omenești, la analiza diferitelor epoci, a anumitor mari mișcări sociale și evenimente istorice.

Importanța pe care au dat-o Marx și Engels prelucrării materialismului istoric, pe baza unui material istoric concret, reiese din următoarele cuvinte ale lui Engels:

« Desvoltarea înțelegerii materialiste, chiar numai pe baza unui singur exemplu istoric, era un lucru științific care cerea ani de muncă liniștită, căci e limpede că numai cu fraze goale nu obții nimic, deoarece numai un material istoric massiv, verificat din punct de vedere critic și însușit pe deplin, dă posibilitatea să se rezolve o asemenea sarcină » (Karl Marx, *Opere alese*).

Din acest punct de vedere, este excepțional de mare importanța științifică a *Manifestului Partidului Comunist*. Căci în *Manifest*, după cum arată Engels, teoria materialismului-istoric « în punctele ei principale, a fost aplicată la întreaga istorie nouă ».

Pe baza aplicării materialismului-istoric la întreaga istorie nouă, Marx și Engels au concretizat trăsăturile generale ale materialismului-istoric și prin aceasta au făcut un mare pas înainte.

Manifestul Partidului Comunist este un mare jalon în prelucrarea științei marxisto-leniniste asupra legilor desvoltării sociale.

In genialele lucrări ale lui Marx și Engels care au urmat *Manifestului*, materialismul-istoric a căpătat o aplicare și în același timp și o desvoltare continuă. Pe primul plan se profilează opera lui Marx, *Capitalul*. In această lucrare Marx a expus desvoltarea formației sociale capitaliste, ca pe un proces istoric natural. Analiza acestei formații este limitată, după cum arată Lenin, numai la relațiile de producție dintre membrii societății « fără a se recurge vreodată, pentru explicarea cazului, la unele momente ce ies din sfera acestor relații de producție » (*Opere*, vol. I, pag. 133, ed. IV). Pe baza acestor analize a relațiilor de producție, Marx arată « toată formația socială capitalistă, ca o formație vie, — cu condițiile ei de trai, cu antagonismul dintre clase, ca un fenomen social, propriu relațiilor de producție, cu suprastructura ei politică burgheză, care menține dominația clasei capitaliștilor, cu ideile ei burgheze de libertate, egalitate, și altele, cu raporturile burgheze de familie » (Lenin, *Opere alese*, vol. I, pag. 124).

Totodată Marx și Engels au aplicat în permanență materialismul-istoric la analizarea marilor evenimente politice din timpul lor. In *Prefața* lucrării istorice a lui Marx, *Luptele de clasă din Franța din 1848 până în 1850*, Engels a scris: « ...Problema se punea ca în cursul unei perioade de mulți ani a desvoltării istorice, care a fost critică și în acelaș timp tipică pentru întreaga Europă, să se desvălue legătura cauzelor interne și, potrivit concepțiilor autorului, să se reducă evenimentele politice la acțiunea cauzelor, care în cele din urmă erau economice » (Karl Marx, *Opere complecte*). Din acest punct de vedere, Engels a acordat o deosebită importanță lucrării lui Marx, *18 Brumaire a lui Louis Bonaparte*. In 1885, în prefața primei ediții germane, Engels scrie: « In această istorie, el (Marx) a făcut o experiență a verificării legii descoperită de el și chiar după 33 de ani trebue să recunoaștem că experiența a reușit în mod strălucit » (Karl Marx, *Opere*). Lucrările lui Marx și Engels asupra istoriei generale sunt cel mai temeinic izvor pentru studierea ideilor lor, care se referă în special la suprastructura politică.

In lucrările lor istorice, Marx și Engels desvăluie condiționarea intereselor politice de către interesele economice, răsfrângerea în lupta politică a antagonismului specific relațiilor de producție; cercetează origina Statului, caracterul său de clasă, fondul, destinația și caracterul său; istorici, ei aruncă o lumină multilaterală asupra « rolului deosebit pe care îl au luptele și evenimentele politice, bineînțeles în limitele dependenței lor totale de condițiile economice » (Karl Marx, *Opere alese*).

Formula clasică a materialismului-istoric, a fost dată de Marx în prefața vestitei sale cărți, *Critica Economiei Politice*.

Inţelegerea materialistă a istoriei a continuat să fie desvoltată în operele lui Engels, *Anti-Dühring*, *Ludwig Feuerbach*, în scrisorile sale despre materialismul-istoric. Aceste lucrări, în special *Ludwig Feuerbach*, au o importanță capitală pentru a înțelege legile desvoltării ideologiei, pentru a înțelege mecanismul condiționării formelor ideologice de către bazele economice, precum și rolul lor activ.

In lucrările economice ale lui Marx și Engels, în lucrările lor istorice, au fost prelucrate cu mai multă profunzime problemele materialismului-istoric, coorelațiile dintre economie și politică, dintre economic și ideologie, și altele.

După Marx și Engels, Lenin și Stalin au avansat desvoltarea materialismului-istoric, desvoltarea științei marxiste despre legile istoriei. In cele din urmă, această măreață teorie, îmbogățită de experiența gigantică a desvoltării sociale și științifice, a ajuns la cele mai înalte culmi în lucrarea tovarășului Stalin, *Despre materialismul-istoric și dialectic*.

Toată această desvoltare este desvoltarea acelor principii care stau la baza *Manifestului Partidului Comunist*, unde sunt analizate în integritatea lor toate problemele de bază ale materialismului-istoric.

*

Manifestul Partidului Comunist expune, cu o excepţională limpezime şi deplinătate, caracterele fundamentale ale materialismului-istoric, conform căruia desvoltarea vieţii sociale este determinată în totul de desvoltarea forţelor de producţie. Marx şi Engels au arătat în *Manifest* că societatea burgheză este rezultatul desvoltării precedente a societăţii şi că la baza originei acestei societăţi burgheze se află un «şir de revoluţii în mijloacele de producţie şi de circulaţie» (Karl Marx şi Fr. Engels: *Manifestul Partidului Comunist*, pag. 31, ed. P. C. R, 1947).

Punctul iniţial al acelei mişcări care a dus la înlocuirea feudalismului prin capitalism a fost creşterea forţelor de producţie, pentru care raporturile feudale deveniseră lanţuri. Organizaţia pe ateliere a producţiei industriale din regimul feudal n'a mai putut să satisfacă cerinţa crescândă, provocată de apariţia nouilor pieţe de desfacere. Locul organizaţiei pe ateliere l-a ocupat manufactura. Dar şi acest sistem s'a desvoltat nemulţumitor în raport cu numeroasele pieţe. «Atunci, aburii şi maşina revoluţionară producţia industrială. Industria mare modernă luă locul manufacturii; locul clasei de mijloc industriale îl luară industriaşii milionari, şefi ai unor întregi armate industriale, burghezii moderni.

Marea industrie a creat piaţa mondială, pregătită de descoperirea Americii. Piaţa mondială a dat o imensă desvoltare comerţului, navigaţiei şi comunicaţiilor pe uscat. Această desvoltare a influenţat la rândul ei asupra extinderii industriei şi, în aceeaşi măsură în care se extindeau industria, comerţul, navigaţia şi căile ferate, în aceeaşi măsură se desvolta şi burghezia, împingând pe planul al doilea toate clasele rămase din evul mediu» (ibid., p. 31).

Mijloacele de producţie şi schimb, pe baza cărora s'a clădit burghezia, s'au desvoltat încă în timpul relaţiilor feudalismului şi, la o anumită etapă desvoltarea relaţiilor feudale de atunci a încetat de a corespunde nouilor forţe de producţie. Aceste relaţii au frânat producţia, au împiedecat-o să progreseze. «Ele se prefăcuseră în tot atâtea cătuşe. Ele trebuiau sfărâmate, ele au fost sfărâmate» (ibid., pag. 35).

Nouile relaţii sociale de producţie, care s'au afirmat după sdrobirea cătuşelor feudale, — relaţiile burgheze de producţie, — au fost un mare impuls pentru forţele de producţie. Creşterea forţelor de producţie nu a fost rezultatul unei idei oarecare, a unui act conştient de voinţă sau a unei dorinţi premeditate. Nici unul dintre burghezi, luaţi separat sau în colectiv, n'au avut intenţia de a contribui la progresul forţelor de producţie. Dar fiecare burghez era în faţa unei alternative: ori să perfecţioneze condiţiile producţiei sale, ori să piară în lupta împotriva concurenţei. Şi încă din timpurile când a apărut *Manifestul*, istoria industriei şi comerţului devenise îndelungata istorie a revoltării forţelor de producţie împotriva relaţiilor de proprietate, care deveniseră condiţia de existenţă a burgheziei şi a dominaţiei ei. Repetarea periodică a crizelor comerciale ameninţa din ce în ce mai mult existenţa întregei societăţi burgheze. Iar autorii *Manifestului* s'au întrebat pe ce cale învingeau burghezii aceste crize şi au răspuns: «Pe de o parte prin distrugerea forţată a unei mase de forţe productive; iar pe de altă parte prin cucerirea de noui pieţe şi prin exploatarea mai temeinică a pieţelor vechi. Prin ce, deci? Prin aceea că pregăteşte crize şi mai universale şi mai formidabile şi că micşorează mijloacele de a le preveni» (ibid., pag. 36).

Au trecut o sută de ani de când au fost scrise aceste cuvinte, dar niciunul din ele nu a pierdut din actualitate. Capitalismul a devenit monopolist, alături de concurenţa dintre diferiţi întreprinzători, concurenţă peste care s'a afirmat monopolismul; marile şi ultra-marile uniuni şi asociaţii monopoliste organizate în Stat duc o luptă de moarte unele împotriva altora pentru resursele de materii prime şi pentru plasarea capitalului lor în aceste resurse, pentru stăpânirea monopolistă a acestor resurse, pentru teritorii străine, pentru o nouă împărţire a lumii deja împărţită, întreprind periodic războaie de cucerire şi de jaf, tinzând spre instaurarea dominaţiei lor mondiale. Războiul mondial imperialist din 1914—1918 a izbucnit de pe urma primei crize a sistemului economic capitalist. Toată istoria desvoltării capitalismului de o sută de ani de când a apărut *Manifestul* sunt o mărturie vie a crizei tot mai ascuţite şi mai profunde a sistemului capitalist. Astăzi vestitele cuvinte ale *Manifestului:* au o sonoritate mai puternică decât în urmă cu o sută de ani: «... societatea burgheză modernă, care a produs, ca prin farmec, mijloace de producţie şi de schimb atât de uriaşe, seamănă cu vrăjitorul care nu mai poate stăpâni puterile iadului pe care le-a pus în mişcare» (id., pag. 35).

Arătând în *Manifest* cum, pe baza creşterii forţelor de producţie, a progresat şi desvoltarea burgheziei şi cum, pe baza creşterii viitoare a aceloraşi forţe de producţie, pieirea ei este iminentă, Marx şi Engels au scris:

«Armele cu cari burghezia a doborît feudalismul se îndreaptă astăzi împotriva burgheziei însăşi.

«Dar burghezia nu a făurit numai armele care îi vor aduce moartea; ea a creat şi oamenii care vor mânui aceste arme — muncitorii moderni, *proletarii*» (ibid., pag. 36).

Pornind dela caracteristica de bază a materialismului-istoric şi anume că desvoltarea forţelor de producţie determină toată desvoltarea socială, Marx şi Engels au ajuns la concluzia că mijloacele de producţie şi schimb nu mai pot rămâne în mâinile burghezilor, fără ca aceasta să nu prezinte o ameninţare pentru însăşi existenţa societăţii omeneşti, căci proprietatea burgheză asupra mijloacelor de producţie şi schimb duce la distrugerea iminentă a forţelor de producţie, la subminarea forţelor de viaţă ale muncitorilor, forţe care creează baza materială a existenţei omeneşti, a existenţei societăţii omeneşti. După cum se spune în *Manifest* «Societatea nu mai poate trăi sub stăpânirea burgheziei, adică existenţa burgheziei nu mai este compatibilă cu societatea».

De aceea, luarea mijloacelor de producţie şi schimb din mâinile burgheziei şi predarea lor în mâinile clasei muncitoare şi a tuturor muncitorilor devine o necesitate istorică. In felul acesta, Marx şi Engels au arătat clasei mun-

citoare o cale luminoasă de luptă — « printr'o încălcare despotică a dreptului de proprietate și a relațiilor de producție burgheze » (ibid., pag. 50).

Determinând importanța cererii de colectivizare a mijloacelor de producție, cerere impusă de socialismul științific, Engels a arătat că în felul acesta a fost « pentru prima oară formulată trăsătura, prin care socialismul muncitoresc de astăzi se deosebește radical atât de diferitele nuanțe ale socialismului feudal, burghez, mic-burghez ș. a., cât și de comunitatea confuză a lucrurilor din comunismul utopist ». In urmă, la necesitatea aproprierii mijloacelor de producție, Marx a adăogat și necesitatea aproprierii mijloacelor de schimb. Și aceasta, după cuvintele lui Engels, « era dela sine înțeles » după *Manifestul Comunist*.

Programul socialismului proletar, clar și cu o bază științifică, precum a fost înfățișat în *Manifest* nu a putut să nu cucerească cugetele muncitorilor, iar înșelarea muncitorilor cu ajutorul diferitelor « sisteme », care și-au însușit numirea de « socialiste », dar care apărau inviolabilitatea proprietății particulare asupra mijloacelor de producție, devenea o problemă din ce în ce mai grea pentru clasele exploatatoare dominante. Acestea erau varietățile, atât ale socialismului reacționar, cât și ale socialismului conservator sau burghez, supuse unei critici distrugătoare în *Manifest*. In lupta marxismului pentru cucerirea conștiinței clasei muncitoare, el a învins acele forme ale « socialismului » ale căror trăsături caracteristice erau, după cum arată Lenin, neînțelegerea bazei materialiste a mișcării istorice, incapacitatea de a evidenția rolul și importanța fiecărei clase a societății capitaliste, mascarea fondului burghez prin diferite formații democratice, prin așa zise fraze socialiste despre « popor », « dreptate », « drept », ș. a. (*Opere*, Vol. 16, pag. 331).

Victoria socialismului marxist în sânul clasei muncitoare a stimulat burghezia să-și schimbe metodele de luptă. Au apărut oportuniștii — agenții burgheziei, — care pătrunzând în mijlocul muncitorilor au pretins că ei recunosc cererile prezentate de socialismul marxist de a colectiviza mijloacele de producție și înșelându-i cu teorii atrăgătoare, cum că lupta pentru socialism nu este actuală, deoarece realizarea lui este posibilă doar în perspective foarte îndepărtate, de secole.

Dar exemplul victoriei socialismului din Uniunea Sovietică a nimicit legenda mincinoasă a oportuniștilor. Victoria socialismului în Uniunea Sovietică a exercitat o influență mobilizatoare asupra proletariatului mondial și acum slugilor imperialismului nu le mai este atât de ușor să înșele muncitorii, spunându-le povești despre neputința realizării socialismului. De aceea, slugile imperialiștilor, în persoana « socialiștilor de dreapta », a laburiștilor, recurg la noi metode de înșelăciune: ei « promit » « socialismul » și « naționalizarea », dar îi înșeală pe muncitori fără niciun fel de ceremonie, practicând de fapt o politică dăunătoare intereselor muncitorilor și în folosul intereselor imperialiste. Totuși, faptul că imperialiștii sunt siliți să recurgă la înșelarea muncitorilor prin promisiuni mincinoase despre « socialism » și

« naționalizare » este o mărturie a faptului că necesitatea istorică, — impusă pe baza desvoltării forțelor de producție — de a distruge proprietatea capitalistă asupra mijloacelor de producție și schimb, precum și necesitatea de a promova regimul de proprietate socială se face tot mai simțită și mai auzită.

Ideea genială a lui Marx și Engels, că desvoltarea socială este determinată pe deplin de desvoltarea forțelor de producție, este acum confirmată și de experiența societății noui socialiste din Uniunea Sovietică, — societate ale cărei trăsături principale au fost prevăzute de Marx și Engels, pe baza științei create de ei despre legile desvoltării sociale.

Caracterizând sarcinile proletariatului după cucerirea puterii politice, Marx și Engels au scris în *Manifest*:

« Proletariatul va folosi dominația sa politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile Statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă stăpânitoare, și pentru a mări cât se poate de repede masa forțelor de producție » (*Manifestul P. C.*, pag. 50).

In desvoltarea forțelor de producție, Marx și Engels au văzut o bază determinantă a progresului socialist, o mișcare de ofensivă a societății socialiste. Observațiile lui Marx și Engels potrivit cărora proletariatul, ajungând la putere, trebue să mărească « cât se poate de repede masa forțelor de producție » se deduc în întregime din teza materialismului-istoric despre rolul forțelor de producție în desvoltarea socială. Aceste observații însemnau că proletariatul, luând burgheziei mijloacele de producție și sfărâmând în felul acesta lanțurile care încătușau forțele de producție, capătă putința de a împinge înainte desvoltarea producției și trebue să facă aceasta într'un ritm cât mai accelerat.

Genialitatea acestei observații apare foarte clară în lumina experienței construcției socialismului din țara noastră (U.R.S.S, n. tr.). Sarcina principală pe care a rezolvat-o și o rezolvă partidul bolșevic, conducând construcția socialistă, a fost și este sarcina măririi neîncetate a forțelor socialiste de producție. Pe baza realizării marilor planuri de industrializare a țării și de colectivizare agricolă s'a obținut victoria socialismului și a fost creată baza economică, pe care Uniunea Sovietică a putut s'o folosească pentru victoria asupra fascismului german în marele război pentru apărarea patriei din 1941—1945. Creșterea *constantă* a forțelor de producție în societatea sovietică este o confirmare profundă și demonstrativă a vitalității regimului socialist sovietic. După cum arată tovarășul Molotov « spre deosebire de țările capitaliste, creșterea neîntreruptă a industriei din Uniunea Sovietică a devenit una din trăsăturile cele mai însemnate ale bazelor progresiste ale organizației planificate a întregii economii ». Desvoltarea producției materiale, bază de desvoltare a societății socialiste, ridicarea ei la culmile cele mai înalte este prima și cea mai importantă lege a construcției comunismului.

Astfel, ideea genială a autorilor *Manifestului* despre rolul determinant al forțelor de producție în desvoltarea socială luminează calea omenirii munci-

toare, îi face cunoscută posibilitatea și necesitatea victoriei sale, precum și condițiile și mijloacele prin care ar putea să cucerească această victorie.

Generalizând experiența întregii istorii noui, Marx și Engels au arătat în *Manifest* că desvoltării forțelor de producție și a relațiilor de producție îi corespunde desvoltarea vieții politice și intelectuale a societății, deoarece în desvoltarea acesteia din urmă se resfrâng legile desvoltării economice.

In problema raportului dintre politică și economie, ideea de bază a *Manifestului* constă în afirmarea ideii că, întocmai cum desvoltarea economiei societăților antagoniste reprezenta doar o înlocuire a formelor de exploatare a muncii, desvoltarea supra-structurii politice de Stat reprezenta doar o înlocuire a formei de oprimare politică a maselor exploatate.

Astfel, dacă în timpul robiei antice și în statul antic exploatarea muncii și inegalitatea politică a robilor nu era mascată de nimic, atunci pentru capitalism, în special pentru primele stadii de desvoltare, au devenit caracteristice mijloacele mascate de exploatare și oprimare, atât economice, cât și politice. In economie, această mascare găsește o exprimare în faptul că muncitorul este « liber » în persoana lui și apare în rolul de « stăpân » al forței lui de muncă, în rolul « contra-agentului egal în drepturi » al actului de vânzare-cumpărare. Această situație trebue să-și găsească ceva corespunzător în supra-structură, sub aspectul de « egalitate politică formală ». De aceea, deosebirea statului burghez față de statele predecesoare, constă în instaurarea « puterii parlamentare », atât în țările republicane cât și în cele monarhiste, introducerea dreptului de vot universal, proclamarea libertăților politice cetățenești. Dar, întocmai după cum în economie situația de « egalitate în drepturi » și de « libertate » a muncitorului a devenit un punct inițial pentru creșterea normei de exploatare, pentru multiplicarea plus-valorii, mai mult chiar decât în timpul robiei și iobăgiei, pentru îmbogățirea stăpânitorilor mijloacelor de producție, pentru concentrarea și centralizarea bogățiilor în mâinile câtorva, tot astfel și în viața politică « egalitatea de drepturi » a muncitorului se « îmbină » cu intensificarea dominației politice a burgheziei, cu centralizarea crescândă a puterii de Stat și cu concentrarea ei în mâinile unei adunături de magnați ai capitalului. Marx și Engels au scris în *Manifest* că burghezia « a aglomerat populația, a centralizat mijloacele de producție și a concentrat proprietatea în mâini puține. Urmarea necesară a acestor schimbări a fost centralizarea politică » (ibid., pag. 34). Și, caracterizând statul burghez, autorii manifestului au scris: « Puterea de stat modernă nu este decât un comitet care administrează afacerile comune ale întregii clase burgheze » (ibid., pag. 32).

Autorii *Manifestului* ne învață că muncitorii pot cuceri libertatea politică numai răsturnând dominația politică a burgheziei și că numai pe această cale de cucerire a puterii politice și de luare a mijloacelor de producție din mâinile burghezilor se pot elibera de exploatare. Autorii *Manifestului* au proclamat că « primul pas în revoluția muncitorească este ridicarea proletariatului la rangul de clasă stăpânitoare, este cucerirea democrației (ibid., pag. 50).

Kautsky, renegat cunoscut prin trădarea lui, pentru a-și susține politica de apărare a imperialismului și de laudă a așa zisei democrații burgheze, a preconizat să-i lăsăm pe imperialiști să-și înmulțească bogățiile, să sărăcească clasa muncitoare; în schimb proletariatul, mărindu-se numeric, capătă, datorită alegerilor « libere », un număr tot mai mare de voturi în parlament, obținând, în felul acesta, o autoritate politică în Stat. El a dat următoarea formulă « teoretică » afirmațiilor de mai sus: « Burghezia se întărește în economie, iar proletariatul în politică ». Această tactică însemna o renegare absolută a marxismului, a *Manifestului* și a bazelor sale fundamentale. Era o minciună a acestui agent imperialist, împotriva căreia se ridică tot cursul evenimentelor din ultimele decenii. In acest timp au apărut, nu numai odată, cabinete ministeriale formate din oameni de genul lui Scheideman și Noske, Macdonald și Henderson. Toți acești miniștri « socialiști » nu au făcut nimic pentru clasa muncitoare, ba au pus-o într'o dependență și mai mare față de puterea capitalului. Lămurind muncitorilor înșelăciunea socialist-trădătorilor, tov. Stalin a scris: « Mac-Donalzii și Scheidemanii la putere, atunci când se păstrează ordinea veche burgheză și așa zisele lor guverne, pot fi numai un aparat auxiliar în mâinile burgheziei, numai un văl pentru acoperirea plăgilor imperialismului, numai o unealtă în mâinile burgheziei, împotriva mișcării revoluționare a maselor exploatate și asuprite. Astfel de guverne sunt necesare capitalului ca un paravan, când nu-i este la îndemână, când nu-i convine sau când îi e greu să asuprească și să exploateze masele fără paravan ». (*Problemele leninismului*, ed. P.C.R., 1945, pag. 41).

In momentul de față muncitorii din țările ale căror cabinete ministeriale sunt conduse de laburiști, de socialiști de dreapta, care joacă același rol de aparat de aservire, în mâinile imperialiștilor, trag învățăminte noui, care confirmă marele adevăr al marxismului despre legile desvoltării sociale, marele adevăr al *Manifestului*.

*

Manifestul Partidului Comunist dovedește cu o limpeziciune și o putere excepțională cum existența socială determină conștiința socială, cum condițiile materiale de existență determină conștiința și idealurile fiecărei clase sociale. Capitolul al doilea din *Manifest* este un exemplu minunat de demascare a întregei lumi morale și intelectuale a burgheziei dominante. In acest capitol, Marx și Engels arată cum toate concepțiile și gusturile burghezului — — ideile lui despre libertate și fericire, despre bărbat și femeie, despre familie, cămin, educație, — într'un cuvânt tot orizontul său intelectual și codicele său moral poartă urmele tuturor relațiilor de producție caracteristice regimului burghez care, după cuvintele din *Manifest*, « ...nu a lăsat altă legătură între om și om decât interesul gol ».

Ce înseamnă libertatea în concepția burghezului? Prin libertate, în limitele relațiilor burgheze de producție, se înțelege libertatea comerțului, libertatea de vânzare și cumpărare. Ce înseamnă proprietatea? In închipuirea burghezului proprietatea este doar ceea ce poate să creeze o putere asupra muncii altuia. Deaceea, în conștiința burghezului nu poate să intre o altă concepție despre proprietate decât despre cea burgheză. Din aceleași cauze, burghezul consideră atentatul societății asupra proprietății burgheze, drept un atentat asupra libertății, asupra personalității sale. Demascând sensul plângerilor istorice ale burgheziei, potrivit cărora comunismul este un atentat asupra personalității, Marx și Engels au scris în *Manifest*:

« Din momentul în care munca nu mai poate fi transformată în capital, bani, rentă funciară, pe scurt — într'o putere socială.... adică din momentul în care proprietatea personală nu se mai poate preface în proprietate burgheză,— din acest moment, declarați voi, se distruge personalitatea.

« Mărturisiți prin urmare că atunci când vorbiți de personalitatea individuală nu recunoașteți decât personalitatea burghezului, adică pe proprietarul burghez. O astfel de personalitate trebue fără discuție distrusă.

« Comunismul nu ia nimănui posibilitatea de a-și însuși produse sociale, el ia numai posibilitatea ca prin această însușire să fie subjugată munca străină... »

Familia burgheză are ca bază capitalul, acumularea particulară. De aceea, burghezul vede în desființarea proprietății burgheze, desființarea familiei.

Sistemul burghez de însușire a fructelor producției materiale se răsfrânge și asupra celor din producția spirituală. Pe acest considerent « întocmai după cum, pentru burghez, desființarea proprietății de clasă constitue desființarea producției însăși, tot astfel, pentru el, desființarea culturii de clasă este identică cu desființarea culturii în general ».

Burghezul nu vede legătura sa cu societatea; în goana lui după câștig, el vede peste tot concurenți și dușmani; el este lipsit de conștiința că el însuși, cu psihologia lui, este un produs al raporturilor sociale, că suferă influența mediului și a educației primite. Nerecunoscând această legătură, el afirmă că comuniștii ar fi scornit educația socială.

Autorii *Manifestului* au scris în această privință, adresându-se burghezilor care înjură comunismul:

« Oare educația voastră nu este și ea determinată de societate? De împrejurările sociale în care voi vă educați, de amestecul mai direct sau mai indirect al societății, prin mijlocirea școlii, etc.? Comuniștii nu inventează influența societății asupra educației; ei îi schimbă doar caracterul, smulg educația de sub influența clasei dominante ».

Marx și Engels au precizat baza materială tuturor concepțiilor burgheze, arătând că teoriile filosofice și morale ale burgheziei, sunt în fond o reflectare a intereselor ei lacome de clasă, o oglindire a modului ei burghez de existență. Marx și Engels au făcut o analiză materialistă și a literaturii socialiste și comuniste, care a fost supusă criticei în *Manifest*.

Vorbind despre prelucrarea problemelor materialismului-istoric din *Manifest*, Lenin menționează « că explicarea orânduelilor contemporane — și juridice, și politice, și familiare, și religioase, și filosofice — dată în *Manifest*, este materialistă, că chiar critica teoriilor socialiste și comuniste caută și găsește rădăcini în cutare și cutare relații de producție » (*Opere*, V. I, pag. 125, Ed. 4-a).

Manifestul dezvălue rădăcinile de clasă ale fiecăreia din nenumăratele varietăți ale acestor teorii. Socialismul feudal a criticat regimul burghez de pe poziția relațiilor iobage răsturnate. Aristocrația feudală și-a prezentat organizațiile ei reacționare de clasă drept « socialism ». Făcând aceasta, ea a pretins că critică burghezia, chipurile în interesul poporului. De fapt însă, feudalii erau alarmați și speriați că sub dominația burgheză se desvoltă clasa revoluționară — proletariatul — chemat să distrugă structura socială bazată pe proprietatea particulară a mijloacelor de producție și pe exploatare. După cum menționează Marx și Engels, feudalii « nu învinovățesc atât burghezia că a creat un proletariat în general, cât o învinovățesc că a creat un proletariat revoluționar » (*Manifestul Partidului Comunist*, pag. 52).

Feudalii, oblăduindu-se în rândurile « socialismului », urmăreau să răstoarne tot cursul istoriei: dela secolul burghez — până în Evul Mediu. Socialismul mic-burghez era deasemenea reacționar. El oglindea dualitatea micii burghezii din societatea capitalistă, care oscila între burghezie și proletariat, deoarece pe de o parte ea se formează într'una « ca o parte întregitoare a societății burgheze » (ibid., pag. 54), iar pe de altă parte, se înrolează mereu în rândurile proletariatului. De aici pornește critica foarte serioasă făcută de socialismul mic-burghez la adresa rândurilor burgheze, care dau naștere la « concentrarea capitalurilor și a proprietății funciare, la supraproducție, crize, la pieirea inevitabilă a micilor burghezi și țăranilor » (ibid., pag. 55), iar în cel mai bun caz dorința « ...de a restabili vechile mijloace de producție și schimb și, odată cu ele, vechile relații de proprietate și vechea societate, sau să închidă din nou, cu forța, mijloacele moderne de producție și schimb în cadrul vechilor relații de proprietate, care au fost și trebuiau să fie sfărâmate de aceste mijloace. In ambele cazuri acest socialism este în acelaşi timp și reacționar și utopic » (ibid., pag. 55).

Socialismul german sau cel « adevărat » a jucat rolul de armă în mâinile guvernului absolutist german și a folosit intereselor micii burghezii germane. Numindu-se nici mai mult nici mai puțin știința germană a socialismului, « adevăratul socialism » a fost pentru guvernele absolutiste germane numai « un supliment dulceag la crudele lovituri de bici și la ploaia de gloanțe cu care aceleași guverne reprimau revoltele muncitorilor germani » (ibid., pag. 57).

Manifestul face o profundă analiză de clasă a socialismului burghez sau conservator. Această analiză nu și-a pierdut importanța nici pentru zilele noastre, deoarece este vorba de un « socialism » care tinde să întărească

regimul burghez (să păstreze împărțirea societății pe clase, dar să « înlăture » lupta proletariatului împotriva burgheziei).

« Burghezii socialiști voiesc (să păstreze) condițiile de existență ale societății moderne fără luptele și primejdiile care decurg neapărat din ea. Ei vor societatea actuală, fără elementele care o revoluționează și o descompun ... Burghezia, firește, privește lumea în care domnește drept cea mai bună dintre lumi.

« Socialismul burghez elaborează această concepție mângâietoare într'un sistem mai mult sau mai puțin închegat. Când el poftește proletariatul să înfăptuiască sistemele sale ... atunci el nu-i cere de fapt altceva decât să rămână în cadrul societății actuale, dar să se lepede de concepțiile sale dușmănoase asupra acestei societăți » (ibid., pag. 58—59).

Aceste minunate rânduri par a fi scrise astăzi, — ele parcă sunt special îndreptate împotriva socialiștilor de dreapta, împotriva laburiștilor.

Felul materialist clasic în care au fost explicate ideile și teoriile sociale, prezintă o analiză a fundamentului de clasă al socialismului critico-utopic și al comunismului, ivit după cum se spune în *Manifest*, « într'o vreme când proletariatul e încă într'o stare foarte nedesvoltată, când el însuși concepe încă în chip fantezist propria sa poziție socială ... » (ibid., pag. 61).

Caracteristica fundamentală a materialismului istoric, care precizează că existența socială determină conștiința socială este desvăluită în *Manifest* cu multă profunzime și claritate.

*

Concepția materialistă a istoriei, descoperită și desvoltată de Marx și Engels, a trecut prin nenumărate încercări în cursul aplicării sale la explicarea diferitelor probleme ale desvoltării sociale. Marx și Engels au aplicat materialismul-istoric la studierea epocilor istorice din trecut, a societății în care au trăit ei și a studierea desvoltării societății viitoare. Studierea desvoltării societății omenești în lumina materialismului-istoric a dus la extraordinare rezultate teoretice, la geniale descoperiri științifice, făcute de Marx și Engels în toate domeniile științei sociale.

Pe baza materialismului-istoric, Marx și Engels au creat o periodizare științifică a istoriei și au descoperit legile de desvoltare ale diferitelor formații social-economice. Marx și Engels au acordat o atenție deosebită studierii societății capitaliste din timpul lor. Ei au desvăluit legile și tendințele proprii societății burgheze, au arătat necesitatea istorică a înlocuirii capitalismului prin socialism, au creat *socialismul științific*.

Pe concepția materialistă a istoriei se bazează ideile marxismului despre *dictatura proletariatului*, care se refereau de data aceasta la viitor — la trecerea dela capitalism la socialism. Ideile despre două faze ale socialismului au fost rezultatul teoretic al analizării viitorului desvoltării societății omenești în lumina materialismului-istoric.

Prin experiența victoriei Revoluției Socialiste din Octomvrie în Rusia și a construirii comunismului în țara noastră, (U.R.S.S., n. tr.), aceste geniale prognosticuri istorice au trecut prin cea mai sigură încercare — încercarea practică. In afară de aceasta, materialismul-istoric, care nu numai odată a fost verificat în practică pe temeiul prognosticurilor istorice care s'au confirmat încă în timpul lui Marx și Engels, a căpătat astăzi o nouă confirmare în practică.

Materialismul-istoric a reușit să treacă prin această grea încercare practică numai datorită faptului că Lenin și Stalin, apărându-l în lupta împotriva oricărui fel de dușmani ai marxismului, l-au aplicat în mod creator și au continuat să-l desvolte.

Lenin și Stalin au dat exemple geniale de analiză materialistă a epocei noui, — epoca imperialismului și a revoluțiilor proletare. Intocmai după cum Marx și Engels au descoperit legile desvoltării economice de sub regimul capitalist și au redus viața politică și intelectuală a epocii lor la o bază economică, — Lenin și Stalin au desvăluit legile nouei economii, economia imperialismului și au făcut o analiză obiectivă și profund științifică a tuturor antagonismelor dintre clase și guverne, proprii imperialismului, au aruncat o lumină puternică asupra fondului și caracterului politicei de jaf a burgheziei imperialiste, au arătat ciocnirile dintre state, devenite de neînlăturat sub regimul imperialist, au evidențiat luptele de clasă cele mai aprige și decisive, mișcările eliberatoare național-coloniale, au demascat degenerarea intelectuală și morală a burgheziei imperialiste, rădăcinile ideologiei ei reacționare sub toate formele, începând cu ideile politice și terminând cu teoriile sociale și filosofice, puse în slujba imperialismului.

Toți avocații vânduți imperialismului se străduesc să închidă ochii muncitorilor asupra faptului că politica reacționară a acestuia — care le produce suferințe incomensurabile, declanșează împotriva lor războaie, crize și chinurile șomajului, — este nedespărțită de acest sistem.

Lenin și Stalin au dat muncitorilor o puternică armă ideologică de luptă împotriva acelora care îi înșeală cu scopul de a întări dominația imperialistă. Lenin și Stalin au arătat popoarelor că ele sunt victime ale politicii de jaf a imperialiștilor și că politica aceasta nu este ceva întâmplător și provizoriu, ci își trage rădăcinile în înseși bazele sistemului economic imperialist. Lenin a scris: « Din punct de vedere economic, imperialismul (sau « epoca » capitalului financiar, numele nu importă), este cea mai înaltă treaptă de desvoltare a capitalismului, treapta în care producția a devenit atât de mare și de puternică, încât libertatea concurenței este înlocuită de monopol. Acesta este conținutul economic al imperialismului ....

« Suprastructura politică proprie economiei noui, corespunzătoare capitalismului monopolist (imperialismul este capitalismul monopolist) o constitue trecerea dela democrație la reacțiunea politică. Concurenței libere îi corespunde democrația. Monopolului îi corespunde reacțiunea politică » (*Opere*, vol. XIX, pag. 207).

De când Lenin a formulat această lege a legăturii dintre economie și politică în regimul imperialist, a trecut de asemeni vreme destulă și această genială teorie a găsit și găsește o confirmare tot mai puternică. Demascând tot timpul politica de jaf a imperialismului, tov. Stalin a făcut o analiză materialistă, profund științifică, a întregii istorii a imperialismului din ultimele decenii, a desvăluit toate plăgile și cauzele catastrofei sub ale cărei semne se apropie de sfârșit imperialismul. Desvăluirea făcută de tov. Stalin a conținutului fascismului, a caracterului său de clasă, prezintă un exemplu măestru de explicare a politicii și ideologiei generate de imperialism, singura explicație, bazată pe teoria marxistă materialistă. Un exemplu măestru de explicație materialistă a istoriei și a evenimentelor istorice dată de tov. Stalin este analiza rădăcinilor și cauzelor celui de-al doilea războiu mondial, analiza bazelor generale ale acestui războiu și primului războiu mondial și în același timp studierea particularităților distincte ale celui de-al doilea războiu în comparație cu primul.

Lenin și Stalin au demascat sistemele ideologice reacționare ale epocii imperialismului, teoriile filosofice și etice ale apologeților. Un exemplu neîntrecut al unei astfel de demascări este geniala lucrare filosofică a lui Lenin — *Materialism și empiriocriticism*.

Lenin și Stalin au aplicat cu măestrie materialismul-istoric la analizarea mișcării mondiale muncitorești, și în special a mișcării muncitorești din Rusia.

Ei au dat exemple geniale de studiere materialistă a legilor nouei societăți — societatea sovietică.

Marele rezultat al analizei, făcută în lumina concepției materialiste a istoriei, nouei epoci istorice — epoca imperialismului și a revoluțiilor proletare, epoca victoriei socialismului pe a șasea parte a pământului, — de Lenin și Stalin, a fost o uriașe îmbogățire a marxismului. Lenin și Stalin au creat o nouă teorie a revoluției socialiste — teoria despre posibilitatea și necesitatea victoriei socialismului, la început într'o singură țară, au desvoltat ideile lui Marx despre dictatura proletariatului, au creat economia politică a socialismului, au îmbogățit teoria marxistă a țării cu idei și situații noui, au creat știința despre legile construirii comunismului.

Imbogățind marxismul cu teorii noui, rezultat al generalizării științifice materialiste a colosalei experiențe istorice a epocii noui, Lenin și Stalin au contribuit la progresul concepției marxiste și a teoriei materialiste a desvoltării sociale.

Cea mai mare izbândă a desvoltării teoriei marxiste este geniala lucrare a tov. Stalin *Despre materialismul-istoric și dialectic*, care reprezintă adevărata culme a gândirii filosofice marxisto-staliniste.

Această operă genială expune și desvoltarea ulterioară a materialismului-istoric și dialectic, pe baza generalizării datelor noui ale desvoltării științelor naturii și a nouei desvoltări a istoriei sociale, această lucrare desvălue cu o măestrie excepțională legătura dintre politica bolșevică pe de o parte și concepția partidului bolșevic — teoria materialismului-istoric — pe de altă parte.

Lucrarea tov. Stalin *Despre materialismul-istoric și dialectic*, evidențiază profund și multilateral legătura internă logică dintre materialismul-istoric și materialismul-dialectic. Tov. Stalin a formulat în lucrarea sa toate concluziile care se pot deduce, pentru concepția științifică a vieții sociale, din aplicarea fiecărui concept al dialecticei marxiste și a materialismului filosofic marxist la studierea și cunoașterea fenomenelor sociale.

Se știe că din partea numeroșilor dușmani ai marxismului — în genul lui Bernstein, Kautsky, Mach și alții — s'au făcut încercări de a se opune materialismul istoric materialismului-dialectic. Acești dușmani ai marxismului au respins dialectica marxistă, pentru a nu speria burghezia cu «grozăviile revoluției violente». Ei au respins materialismul, pentru ca de hatârul burgheziei să țină masele sub prizonieratul religiei și clericalismului, — ceea ce continuă să facă acum așa zișii «socialiști» de astăzi, care luptă în lagărul imperialiștilor împotriva poporului și a intereselor lui vitale. Toți acești dușmani au încercat și încearcă să dovedească «imposibilitatea aplicării materialismului-dialectic la viața socială».

Lucrarea tov. Stalin *Despre materialismul istoric și dialectic* în care este redată aplicarea multilaterală a materialismului dialectic la concepția științifică a proceselor sociale, ne înarmează împotriva născocirilor absurde ale dușmanilor marxism-leninismului, ale dușmanilor socialismului științific.

Continuând să desvolte teoria materialismului-istoric, tov. Stalin a făcut, în lucrarea sa, o analiză excepțional de profundă a condițiilor vieții materiale a societății, caracterizând rolul determinant al mijloacelor de producție în desvoltarea socială, și limitele influenței mediului geografic și a densității populației (care se includ în concepția «condițiilor vieții materiale a societății») asupra acestei desvoltări.

Tov. Stalin a făcut în lucrarea sa o analiză minunată a celor trei particularități ale producției, redând mecanismul mișcării forțelor de producție, originile relațiilor de producție corespunzătoare nivelului forțelor de producție și înlocuirea unor mijloace de producție prin altele.

Tov. Stalin a formulat teza nouei legi a legăturilor dintre forțele de producție și relațiile de producție sub socialism, arătând că economia socialistă din Uniunea Sovietică se caracterizează printr'o corelație deplină a raporturilor de producție cu caracterul forțelor de producție, că în Uniunea Sovietică proprietatea socială asupra mijloacelor de producție corespunde în totul caracterului social al procesului de producție — datorită căror fapte în Uniunea Sovietică nu există nici crize economice, nici nimiciri ale forțelor de producție.

Un aport valoros la teoria materialismului-istoric îl aduce caracterizarea făcută de tov. Stalin a rolului organizatoric, mobilizator și reformator al

ideilor progresiste în desvoltarea socială. Acest aport are o importanţă deosebit de mare pentru înţelegerea particularităţilor fundamentale ale desvoltării sociale a regimului socialist. In contradicţie cu toate celelalte societăţi ce se desvoltă spontan, societatea sovietică se desvoltă sub conducerea şi controlul social conştient. Partidul bolşevic şi Statul sovietic îndrumează desvoltarea socială spre un ţel dinainte determinat, mobilizând şi organizând muncitorii pentru realizarea ideilor leninist-staliniste de construcţie a comunismului. Partidul bolşevic este marea forţă care însufleţeşte poporul sovietic şi îl conduce pe drumul creaţiei sale istorice.

Aceasta este o mărturie a rolului creator pe care l-au căpătat în societatea sovietică ideile progresiste ale comunismului ştiinţific. Conducerea conştientă a desvoltării sociale în societatea sovietică este o puternică izbândă a culturii, căci aici oamenii domină raporturile sociale — acel domeniu al realităţii în care ei au rămas întotdeauna şi rămân până în ziua de azi, în ţările capitaliste, sub puterea spontaneităţii oarbe. Societatea sovietică este liberă faţă de stăpânirea forţelor sociale oarbe pe care le-a îmblânzit, răspândind puterea oamenilor şi asupra raporturilor sociale.

Tovarăşul Stalin a mers mai departe cu desvoltarea teoriei materialismului-istoric *şi* în importanta problemă a forţelor motrice ale desvoltării sociale în regimul socialist.

Marx şi Engels au arătat în *Manifest* că toată istoria scrisă este istoria luptei de clasă şi că lupta dintre clase este forţa motrice a istoriei. Din teoriile create de Marx şi Engels reiese că atunci când vor fi lichidate clasele exploatatoare, atunci va fi lichidată şi baza antagonistă a societăţii care-i determină desvoltarea. Dar numai experienţa construirii socialiste din ţara noastră, generalizată de tov. Stalin, a dat o dovadă *concretă* a ceea ce trebue să fie forţele dinamice ale desvoltării sociale în regimul socialist. In discursul pe care l-a ţinut la congresul al XVIII-lea al P. C. (bolşevic) din toată Uniunea, tov. Stalin a arătat că în urma lichidării claselor exploatatoare în ţara noastră au luat naştere altfel de forţe dinamice de desvoltare, precum unitatea moral-politică a societăţii, prietenia dintre popoare, patriotismul sovietic.

Se înţelege dela sine că unitatea moral-politică a societăţii sovietice nu înseamnă că în sânul societăţii nu se mai duce nicio luptă internă. Lumea veche şi cea nouă, lumea care moare şi cea care se naşte sunt în veşnică contradicţie şi luptă una împotriva celeilalte. Rămăşiţele conştiinţei înapoiate, rămăşiţele vechilor datini şi obiceiuri încă nu s'au evaporat şi dau semne de viaţă sub forma diferitelor tendinţe antisociale şi antiguvernamentale, sub forma unor atitudini necomuniste faţă de muncă, faţă de proprietatea socială socialistă, sub forma rămăşiţelor naţionaliste, îngenuncherii în faţa culturii burgheze, purtării necomuniste în viaţa de fiecare zi, ş. a. Şi din moment ce aceste rămăşiţe ale conştiinţei vechi mai există, atunci este necesară şi cea mai hotărîtă luptă împotriva lor şi a propagatorilor lor. Unitatea

moral-politică a societăţii nu înseamnă o atitudine răbdătoare faţă de aceste rămăşiţe vechi şi faţă de purtătorii lor de cuvânt. Critica şi autocritica, desvăluind rămăşiţele acestea şi-arătându-ne cum să le învingem printr'o luptă decisivă, constitue, după cum arată tov. Jdanov, principala condiţie a desvoltării societăţii sovietice, adevărata ei forţă motrice.

Dar însăşi această luptă dintre ce e vechiu şi ce e nou se deosebeşte principial prin caracterele sale de lupta dintre vechiul şi noul din societatea antagonistă, neapărând sub forma de luptă dintre clasele antagoniste căci acestea în societatea sovietică nu există.

*

O sută de ani, au trecut de când Marx şi Engels au creat genialul *Manifest al Partidului Comunist*, făcând să triumfe întreaga lor ştiinţă. Triumful acestei teorii constă în faptul că în desvoltarea sa, ea a ajuns la culmi tot mai mari. Această desvoltare şi îmbogăţire progresivă o fac nemuritoare. Triumful acestei teorii mai constă şi în faptul că aplicarea ei la rezolvarea problemelor de acţiune revoluţionară, de tactică şi strategie revoluţionară a dat tot timpul şi dă şi astăzi rezultate victorioase.

Muncitorii din Uniunea Sovietică, conduşi de marele Stalin, au învins şi înving datorită faptului că drumul lor este luminat de învăţătura marxist-leninistă, de ştiinţa marxist-leninistă despre desvoltarea socială, ştiinţă creată de Marx şi Engels, care i-au trasat bazele în marele *Manifest al Partidului Comunist*, desvoltată apoi de Lenin şi Stalin.

G. GAC

SENSUL PRINCIPIULUI: SPIRIT DE PARTID ÎN LITERATURĂ

« N'aş putea spune exact ce e cu mine. Mă întrebi ce scriu. Sincer vorbind — nimic. Citesc. Şi mi se pare că ceilalţi nu sunt sinceri, iar eu... Simt un gol. Cred că va trece curând. Dar nu mi-l pot explica ».

Iată un fragment din scrisoarea recentă a unui poet, în versurile căruia, acum zece ani, găseam accente de revoltă împotriva realităţii burghezo-moşiereşti din România, accente care pe alocuri se transformau în chemare la acţiune. I-am citit poemele cu regularitate. In închisoare şi apoi în libertate. Dar rândurile din ultima-i scrisoare mi-au reamintit un tablou sumbru şi totodată înălţător, din anul 1938, la închisoarea Tg. Ocna. Un tovarăş, grav bolnav de plămâni (noi pierdusem speranţa că-şi va reveni), ne citea cu obrajii în flăcări poemul scris de el într'o noapte de febră şi nesomn; nu-mi aduc aminte prima parte, decât imaginea luptei cu poliţia în cadrul unei demonstraţii, când a fost arestat, apoi venirea la închisoare şi tortura grea, adâncită de boală. Iată însă ultimele strofe:

« Părticică desprinsă
Eu ard zile în şir
Şi mă roade într'una dorinţa —
Ca arzând, să aprind
Al mulţimilor gând
Intărindu-le crezul, voinţa.

Cu trompeta în dinţi
In ecouri fierbinţi
Sună viaţa mea, inima ruptă, —
Tot calvarul intern
Răscolind cu aştern:
Dorul, ura, îndemnul la luptă.

E un strigăt grozav
Al rănitului grav
Care cade — nu crede 'n morminte —
Sângerând se ridică
Drapelul ţinând
Şi tot strigă mereu: înainte! ».

Nu era vorba de un poet. Era un tânăr, comunist, luptător activ pentru viitorul ţării şi poporului nostru. A murit în 1939, iar versurile lui — un caet mare — au dispărut în cutremurul dela Doftana. Lăsând la o parte deficienţele tehnice, trebue să semnalăm tensiunea puternică a poemului, emoţia pe care o transmite, încrederea în luptă şi viaţă, cu toate că omul scria în clipele când nu se ştia dacă va rămâne în viaţă. Poemul e pătruns de dragoste de oameni, de încredere în viitorul făurit prin lupta clasei muncitoare, a poporului, condus de Partidul Comunist. Era acum zece ani.

Şi iată-ne în 1948. Un poet ni se plânge: « nu ştiu ce e cu mine », ni se destăinue: « nu scriu nimic ». Epistola mai că ar avea un ton de reproş, parcă cineva ar fi vinovat de sterilitatea lui, că ceilalţi (adică colegii, poeţii) sunt « nesinceri ».

Care să fie cauza acestei stări de spirit, ce o fi pricinuit frământarea şi accentele de blazare ale amicului nostru? Noi credem că este vorba de dezaxare, de lipsă de direcţie clară ideologică în gândirea şi respectiv în simţurile prietenului nostru. Credem că viaţa a trecut pe lângă el şi, pe când timpul a fugit victorios înainte, poetul a rămas pe loc şi se trezeşte clamând în golul ameninţător, pe care singur şi l-a făcut în jurul său. Mai mult, avem impresia că şi mai grav este golul interior, lipsa de conţinut şi deşertăciunea preocupărilor sale actuale. Şi iată-l plângându-se. Acuzând. Fără a fi făcut efortul pentru a înţelege şi explica dece a ajuns aici, care e cauza impasului în care se află.

Iar viaţa ne aduce mereu lucruri noi. Fără teamă de exagerare, putem spune că orice zi nouă, adăugată la şirul celor trăite, orice filă ruptă din calendar, este marcarea a încă unui succes realizat de poporul nostru în construirea unei vieţi mai bune, în consolidarea democraţiei populare, în deschiderea unor şi mai largi perspective de viitor. Republica, Constituţia, naţionalizările... Câte succese măreţe, câte înfăptuiri epocale care saltă dintr'o dată, puternic, patria noastră pe calea progresului, pe drumul grabnic al transformărilor istorice. Cert, faţa ţării se schimbă. Pornind dela structura ei economică, la aşezările ei politice şi statale, pentru a ajunge la schimbări în mentalitate, la om, făuritor al acestor realizări, om care s'a schimbat şi mereu se schimbă, devenind ziditorul conştient al zilelor de mâine.

Plenara a doua a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român constată:

> *« Trecerea principalelor mijloace de producţie în mâinile statului popular şi transformarea lor, în felul acesta, în bunul comun al întregului popor muncitor, lichidează grava nepotrivire în situaţia internă a ţării noastre, nepotrivire care decurge din faptul că în timp ce puterea politică se afla în mâinile celor ce muncesc, în frunte cu proletariatul,*

poziţiile economice dominante mai erau deţinute de clasele exploatatoare. Naţionalizarea consolidează temeliile regimului de democraţie populară şi dă o puternică lovitură clasei capitaliste, duşmana cea mai înverşunată a regimului popular.

« *Acest act revoluţionar înfăptuit de clasa muncitoare, susţinută de aliaţii ei, măreţ rezultat al luptei dusă de zeci de ani de muncitorimea din România în frunte cu avangarda sa, creiază importante poziţii socialiste în economia noastră naţională, constituind un pas însemnat pe drumul construirii orânduirii socialiste în ţara noastră.*

« *Naţionalizarea principalelor întreprinderi consolidează independenţa noastră economică şi politică, ea ne întăreşte forţele în lupta împotriva încercărilor de amestec în treburile noastre interne şi de răpire a independenţei noastre din partea imperialiştilor anglo-americani. Ea consolidează rolul nostru de factor activ al frontului democratic şi antiimperialist.*

« *Înfăptuirea naţionalizării înlătură principala piedică ce stă în faţa operei de reconstrucţie economică, de lichidare a înapoierii economice a ţării noastre şi de planificare economică. Ea va stimula energiile creatoare ale poporului, asigurând un ritm încă necunoscut în desvoltarea socială, economică şi culturală a poporului nostru* ».

Ce uriaşe perspective pentru desvoltarea ţării noastre se deschid în asemenea împrejurări!

N'am putea spune că prietenul nostru nu cunoaşte aceste lucruri. Le ştie din gazete, din comentariile cetăţenilor, dela radio. El a auzit şi de muncă voluntară, de întreceri care au cuprins uzinele şi fabricile noastre, antrenând în elan sute de mii de oameni. Dar el nu a participat activ la *bătălia* pentru realizarea acestora, el nici nu şi-a dat seamă că toate sunt rezultatul unei lupte *perseverente, îndârjite, continue*, marcată de jertfe, de vieţi pierdute, de renunţări, de energie, etc., pentru a dobândi succesele. Consemnând aceste realităţi, prietenul nostru e gata să zică odată cu noi: da, într'adevăr, ţara arată altfel. Dar cum s'a ajuns la acest altfel, cum dintr'o ţară structural înapoiată am devenit republică populară în plin marş înainte, amicul nostru ignorează. Că reforma agrară a însemnat bătălie crâncenă contra moşierimii şi factorilor politici reacţionari în stat, cerând mobilizarea sutelor de mii de ţărani, sub conducerea muncitorilor dela oraşe, vieţi omeneşti;

că organizarea economiei noastre şi lupta împotriva exploatatorilor a presupus nu numai efortul politic, dar şi renunţări materiale pentru clasa muncitoare, în vederea ridicării producţiei, că fiecare pas înainte este rezultatul unei încordări de voinţă şi acţiune împotriva a tot ce e învechit, duşman şi piedică în drum, — toate acestea prietenul nostru nici nu le-a intuit. Astfel, el, care altă dată începea să cânte răzvrătirea, lupta, acţiunea, nu a rămas numai pasiv, ci practic face cor cu vechiturile pe care noua realitate în plămădire le înlătură.

Drumul istoric al poporului nostru n'a fost aşternut cu trandafiri şi gladiole. Dimpotrivă, numai spini, mărăcini şi mlaştini aveam în cale. Secole de asuprire turcească, protipendadă feudală jefuitoare, burghezie laşă, trădătoare, exploatând nemilos clasa muncitoare, jefuind, aruncând poporul în războaie pentru interesele ei asupritoare, meschine, ghiare imperialiste străine înfigându-se hrăpăreţ în trupul sângerând al ţării aruncată de calculele bancheresti ale burgheziei şi moşierimii, când în braţele nemţilor, când în acele ale imperialiştilor americani, englezi, francezi...

Ridicări puternice, ca la Bobâlna, răscoala lui Doja, mişcarea lui Horia, Cloşca şi Crişan, mişcarea lui Tudor Vladimirescu, revoluţia luminoasă din 1848, trădată, batjocorită şi dată uitării de capitularzii exponenţi ai claselor exploatatoare, răscoalele din 1907, — numai acestea şi încă unt destule dovezi de hotărîrea de luptă şi ridicare liberatoare a poporului nostru. Dar acţiunile erau stihice, ca valurile, lipsea forţa conducătoare conştientă, forţa mobilizatoare, îndrumătoare. Abia după 1848 se încheagă efectiv, şi îşi conturează poziţia de clasă, proletariatul român. In a doua jumătate a secolului al XIX-lea rolul său devine mai puternic, cuvântul său răsună răspicat. Sub conducerea lui C. Dobrogeanu-Gherea, grupul dela « Contemporanul » precizează poziţia clasei muncitoare. In vremea când lumea intră în faza imperialismului, adică a capitalismului în putrefacţie, în vremea când la ordinea de zi se pune însăşi problema puterii în stat, clasa muncitoare din România se afirmă mai puternic, iar la crearea sa Partidul Comunist Român devine conducătorul ei, avantgardă-îndrumătoare a luptei revoluţionare pentru lichidarea capitalismului, a oricărei exploatări, pentru socialism. In acest drum greu de luptă, Partidul Comunist Român a condus desăvârşirea şi a revoluţiei burghezo-democrată, trădată de burghezie, desăvârşire petrecută în cadrul instaurării regimului de democraţie populară. Astfel, masele populare se strâng în jurul proletariatului, clasă « în sine şi pentru sine », clasă al cărei rol istoric este de a desfiinţa exploatarea omului de către om, de a făuri o nouă aşezare socială şi, în virtutea acestei sarcini, de a se transforma în hegemonul prefacerilor revoluţionare ale timpului nostru. Partidul Comunist Român a mers consecvent pe linia învăţăturii lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin, ideile lor însufleţesc clasa muncitoare din România; convingerea necesităţii înlocuirii capitalismului printr'o orânduire superioară — cea socialistă — a pătruns adânc în gândirea, în simţirea maselor, luminându-le calea.

In asemenea împrejurări, nu mai poate fi vorba de o desvoltare oarbă, de un mers inconștient, de isbucniri anarhice. Lupta poporului nostru, în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, are țeluri precise și o tactică bine studiată, bine gândită. Nu înaintăm în neștire. Ci, dimpotrivă, gândirea și analiza marxist-leninistă, strălucit aplicată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român împrejurărilor concrete din România, a permis mobilizarea *conștientă* a întregului popor în lupta împotriva exploatatorilor din țară și de peste granițe, pentru făurirea zilei noastre de mâine, a României socialiste. Studiind realitățile țării noastre în lumina intereselor clasei muncitoare, a poporului nostru, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român a ghidat pas cu pas și conduce efectiv lupta maselor populare, îndrumând bătăliile una după alta, stabilind tactica de urmat, dobândind astfel succese deosebite pentru poporul întreg. Și, într'adevăr, prin luptă îndârjită, fața țării noastre arată astăzi cu totul altfel.

Prin lupta clasei muncitoare, a întregului popor, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, reacțiunea a fost isgonită dela guvernare. Moșierimii i s'a lichidat baza economică, temeiul puterii ei. Burghezia a fost isgonită dela putere. Sectorul de Stat în economia țării a devenit esențial, în industrie. Se creiază astfel premizele pentru planificarea economiei noastre. Având Partidul Muncitoresc Român drept îndrumător și organizator conștient al transformărilor structurale, studiind procesul de desvoltare și ridicând țara noastră de pe o treaptă inferioară pe alta superioară, conform desvoltării istorice, avem claritate în obiectivele urmărite și siguranța în victorie, convingerea că lupta va duce la realizarea scopului final măreț: societatea socialistă și societatea comunistă.

Drumul deci este clar: lupta împotriva exploatatorilor, pentru desființarea exploatării omului de către om. Drum greu, fără îndoială. Dar mare, creator. Luptă îndârjită împotriva acelor forțe, care se opun, în interiorul țării, acestui măreț ideal, luptă împotriva dușmanilor externi, care ar mai vrea să vadă țăranul român întors la sapa de lemn, iobag pe moșia boierească, și muncitorul nostru rob al marilor fabricanți și bancheri.

*

Inima se umple de mândrie în fața succeselor dobândite. Zi de zi numărul acelora care participă cu tot sufletul, cu tot elanul, cu întreaga lor făptură la efortul constructiv, crește. Devine o onoare să muncești, căci muncind clădești țara, o patrie a oamenilor muncii. Mare sarcină, răspundere deosebită este să participi activ, ca luptător și militant, la această transformare istorică, fie că te afli în cabina unei locomotive, în laborator, în atelierul unui centru de mașini și tractoare sau în pântecele încins al unei uzine. Toate eforturile se îndreaptă, pe căi diferite, în aceeași direcție: făurirea unei vieți mai bune, mai pline, mai îmbelșugate, mai ridicate din punct de vedere material și cultural.

Care e locul, care e rolul literaturii în aceste condițiuni?

In jurul acestei întrebări s'au desfășurat discuții multe. Se pot desprinde însă două poziții principale: cea idealistă și cea materialistă.

Pornind dela principiul că omul nu poate pătrunde esența lucrurilor, legile desvoltării lumii, ideologii idealiști au ajuns la teoria «artei pentru artă», a «artei pure», adică a artei ruptă de realitate, de viață, de desvoltarea plină de dinamism a vieții. Militând pe poziția incognoscibilității realității, căutând a imprima ideia caracterului «apolitic» al artei, ideologii burghezi căutau să răpească forțelor progresiste ale societății o armă ideologică puternică, cum este arta. De fapt însă, tăgăduind artei un rol activ, transformator în societate, căutând a împiedeca pe artist să militeze activ prin mijloacele specifice artei sale (expresie și imagine artistică) în lupta clasei revoluționare împotriva celei reacționare, doritoare de a menține sistemul învechit, de exploatare, idealiștii se plasau pe poziția deschis reacționară, exprimând concret interesele exploatatorilor.

Poate exista «artă pentru artă», artă «fără tendință»? Materialismul filosofic marxist a demonstrat că izvorul vieții spirituale a societății se află în condițiunile vieții materiale a societății, în lupta claselor. Această viață materială generează idei, sisteme de idei, ideologie. Aci își află originea și arta, ca expresie a acestei vieți materiale, și pe temeiul ei se formează practica și teoria artistică. Insăși lupta concepțiilor cu privire la artă oglindește lupta claselor antagonice. In spatele diferitelor școli sau curente în artă, se află de fapt pozițiile și interesele diferitelor clase, lupta între curentele artistice e o fată a luptei generale de clasă. Arta este ea însăși de clasă, opera de artă răspunzând într'un fel sau altul problemelor puse de viață.

Nu poate fi artă sau operă de artă fără tendință. Produs al societății, așa cum ne învață teoria marxist-leninistă «arta este o formă a conștiinței sociale, reflectând starea socială, o suprastructură ideologică, exercitând la rândul său o influență activă asupra bazei materiale, e o formă specifică de cunoaștere a lumii exterioare și una din armele pentru transformarea ei. Arta este de clasă și de partid, ca oricare altă suprastructură ideologică» (A. I. Sobolev, «Teoria leninistă a reflectării și arta»).

Astfel, orice operă de artă are o tendință. Aceasta însă depinde de interesele de clasă ce exprimă, vederile cui oglindește, pentru idealurile cui militează activ. Să căutăm a lămuri acest lucru prin câteva exemple.

Iată «Scrisoarea III» a lui M. Eminescu. Poetul, intelectual desorientat, desgustat de aspectele triste ale vieții de atunci, cântă virtuțile trecutului, deplânge relele timpului său, chemând, în concluzie, înapoi, spre vremurile lui Țepeș-Vodă. Vrând-nevrând (nu interesează în cazul de față poziția personală), autorul se plasează pe o poziție reacționară, de neîncredere în viitor, neavând încredere în niciuna din clasele sociale, și ajunge la teze șovine. In «Impărat și proletar», pornind dela revolta împotriva exploatatorilor, M. Eminescu ajunge a găsi soluția în capitulare, căci «nimic nu e de făcut în

lumea asta ». In fond, în poezia eminesciană e oglindit interesul regimului burghezo-moșieresc, tendința de a desarma poporul, de a nu-l lăsa să urmeze forțele progresiste, combative, ale vremii. Evident, aceasta își are explicația în însăși evoluția societății românești din acea vreme, ea oglindește gradul în care monstruoasa coaliție a ferecat mulți gânditori și multe forțe creatoare, cum a reușit să le supună și să le utilizeze pentru interesele burghezo-moșierești.

Dar iată și exemple mai recente. Este cunoscut romanul « Ion », de L. Rebreanu. Pornit pe linia demonstrării, s'ar părea a setii justificate a țăranului sărac pentru pământ, autorul mușamalizează aspectul de clasă a fenomenului, face pe Ion să capete pământ prin eforturi personale, pentru a-l duce la moarte de... « glasul iubirii ». Intr'un proces adânc social este turnată apa diluantă a unui conflict personal secundar, transformat însă tendențios în temă principală. De ce? Pentrucă autorul n'a voit și n'a putut să răspundă problemei decât din poziția claselor dominante-exploatatoare și atunci a deformat realitatea, a substituit desvoltării luptei un artificiu și voit a împins pe plan secundar ideea centrală, problema pământului, care *nu putea fi ocolită* în clipa când s'a apucat a scrie din viața țărănească. Or, conform intereselor exploatatorilor, « Ion » caută a demonstra că problema pământului putea fi rezolvată altfel decât prin lupta unită a țărănimii muncitoare și, evident, nu pomenește o clipă clasa muncitoare, necum rolul ei conducător.

Rebreanu îl transformă pe Ion în chiabur. Tendința autorului este de a demonstra că problema pământului se poate rezolva, astfel, pe calea inchiaburirii, pe cale capitalistă. Este limpede că asemenea cazuri există în desvoltarea relațiilor la țară, dar ele sunt cu totul rare și nu înseamnă întru nimic rezolvarea problemei agrare însăși, ci doar căpătuirea unui țăran pe seama marii majorități, flămânde și exploatate. Ori autorul propovăduește tocmai acest drum, drumul capitalist, căutând astfel a frâna lupta unită a țărănimii sărace.

Sau iată un roman, lăudat la timpul său, « Cheia visurilor », al d-lui Cezar Petrescu. Din lumea industriașilor, a oamenilor cu averi mari, romanul caută a introduce anumite elemente « critice » față de unele moravuri mai mult, decât așezării capitaliste. Ne aduce însă tipul arătat pozitiv al industriașului, pe care autorul îl prezintă drept cinstit, sincer, activ. Paul Năgară este prezentat în culori favorabile, o clipă nu apare caracterul de caracatiță al acestuia, care devine un fel de rege al construirii drumurilor din România. Dar romanul are și o însemnătate mai adâncă. Autorul trece un semn de egalitate între oameni: bogați sau săraci, învățați sau analfabeți, toți oamenii sunt nenorociți. Toți oamenii, în concepția autorului, aleargă « după un atol » în viață și nimeni nu-l ajunge, pentrucă « viața este rea ». Teza e clară: nu luptați, nu vă amăgiți: idei, convingeri, etc., toate-s atoluri de neatins. Deci autorul propovăduește capitularea. Exact ceea ce vrea burghezia.

Dar iată și alte aspecte din literatura noastră.

Caragiale nu era socialist, nu era militant în lupta clasei muncitoare din România, nu și-a legat opera de ea. Dar descriind societatea vremii sale, biciuind monstruoasa coaliție, burghezia lașă, trădătoare, ipocrită și exploatatoare, pe aceia care obraznic și impostor vorbeau în numele poporului, — dramaturgul servește cauza forțelor progresiste ale societății românești. Lui Caragiale îi lipsea înțelegerea legilor de desvoltare a societății, îi lipsea puterea de a privi departe, în viitor, dar el critica anomaliile vremii lui și, în mod obiectiv, face aceasta de pe poziții avansate, progresiste. Caragiale tipizează. El ne « înfățișează tipuri în condiții tipice » (Engels). « Scrisoarea pierdută » prezintă o parte a societății vremii, pe moșieri și capitaliștii dintr'un oraș, cu preocupările lor, cu interesele, cu luptele lor. Trahanache nu e un ins, ci e tipul rentierului rău, senil, hrăpăreț. Tipărescu, —biurocratul dominator, prefect, gata de a servi pe oricine conform intereselor celor avuți. Cațavencu, — avortonul lumii capitaliste, insul lipsit de scrupul, animat doar de setea de a « ajunge », de a avea puterea. Pristanda, — funcționarul transformat în unealtă, la nevoie ucigașă, înlocuind chipul de om cu uniforma și mentalitatea respectivă. Intr'o lume tipică, cu crezuri și moravuri corespunzătoare, s'au născut și « eroii » tipici, căci cei citați sunt un fel de sinteze ale unora din « oamenii vremii ». Evident, cum am mai spus, societatea românească nu e prezentată în ansamblul ei. Dar satira nu e mai puțin puternică, ea lovește în plin. Și aci și este caracterul pozitiv al operei, care sprijină forțele angajate în dărâmarea lumii capitaliste. Fără a fi socialist, Caragiale e mult mai aproape de clasa muncitoare decât de burghezie și pe nedrept a fost taxat, sau tocmai pentrucă opera sa critică nu convenea moșierimii și burgheziei, drept reacționar.

A dispărut din vitrine o carte, un roman al lui V. I. Popa, « Sfârlează cu fofează ». Nu s'a mai reeditat. Și totuși cartea, în ciuda greșelilor autorului, merita o anumită atenție. Roman din viața tineretului de la țară, din aviație apoi, « Sfârlează cu fofează », fără a se ocupa în adâncime de reaua așezare a societății capitaliste, a atacat totuși problema gradului în care orânduirea burghezo-moșierească închide drumurile tineretului, mai ales când vine de la țară, arătând cum împiedecă să se desvolte talentele ridicate din popor. In mod obiectiv, romanul era critic la adresa burgheziei, fără însă a trage consecvent sau parțial măcar, concluziile care se impun.

In vremea când principiile canibalismului rasial se promovau drept doctrină de Stat și în țara noastră, au apărut « Cântecele țigănești » ale lui M. R. Paraschivescu. Fără a le analiza în adâncime, trecând peste balastul de mahala, semnalăm caracterul lor progresist, protestator, adânc uman și chemător la luptă pentru eliberarea omului. Mai cu seamă ultimele două poeme erau îndreptate cu ascuțișul împotriva acelora care asupreau, jefuiau și, călcând demnitatea umană, trimiteau la moarte mii de țigani. Este clar că lucrurile erau văzute de poet din pozițiile progresiste ale tuturor acelora, care, în frunte cu clasa muncitoare, se ridicau în luptă împotriva fascismului și ideologiei sale.

Și acestea sunt numai câteva din numeroasele exemple pe care le putem aduce din literatura noastră, dovedind că nici o nuvelă, nici un roman, nici un poem și nici o piesă de teatru nu sunt apolitice. Toate sunt cu tendință.

*

Individualismul, egocentrismul, « independența », propovăduite de ideologii burghezi nu sunt altceva decât ferecarea omului de artă și robirea lui față de sacul cu bani al patronilor.

Ori *Lenin* spunea:

« *Intr'o societate bazată pe proprietatea individuală, artistul produce mărfuri pentru piață — el are nevoie deci de cumpărători* ».

Și în adevăr, artistul era legat de acei care-l plăteau. Scriitorul, — de editor, compozitorul, — de asemenea, actorul, — de proprietarul teatrului, pictorul — de mecenat. Dicta deci interesul comercial al întreprinzătorului, dicta dorința cumpărătorului, care era . . . « înalta » societate. Iar aceasta nu « consuma » ceea ce nu-i era pe plac. Și nu-i era pe plac tot ce ataca temelia bunei ei stări, respectiv așezarea socială bazată pe exploatare. Iată de ce Balzac a fost hăituit, Byron hulit, Cernîșevschi închis, Pușkin surghiunit, Gorki prigonit; iar la noi George Coșbuc izgonit, Caragiale lăsat să moară în exil, Dobrogeanu-Gherea supus supravegherii poliției, A. Toma înconjurat de complotul tăcerii.

Ar fi greșit să credem că burghezia caută să utilizeze arta (implicit literatura) doar ca un mijloc de desfătare. Potrivit concepțiilor filosofice idealiste, promovând tezele nimicniciei omului, a superiorității « spiritului » în sensul unei forțe supraomenești diriguitoare a universului, literatura burgheză devenea purtătoarea ideologiei claselor stăpânitoare, iar în vremea când capitalismul intră în putrefacție și problema nimicirii lui se pune pe ordinea de zi, ia apărarea regimurilor de exploatare, le justifică teoretic, propagând ideea neputinței omului, refugiindu-se în religie, misticism și fatalism. Obiectivul este adormirea spiritului de luptă al celor exploatați, canalizarea revoltei lor pe un făgaș care n'ar face rău așezării sociale vechi. Ideologii burghezi (cu excepția realiștilor critici), au căutat, din clipa când încetează rolul progresist al burgheziei și ea devine frână în desvoltarea mai departe a societății, să ferească pe scriitori de a căuta să adâncească fenomenul social, de a căuta cauzele care determină viața să fie așa cum o văd ei în realitate. Paznicii regimurilor de exploatare aveau frică de adâncirea fenomenului social, din simplul motiv că scriitorul pătrunzând legile așezării sociale nedrepte, ar ajunge la concluzia necesității schimbării ei și prin talentul său ar ști, nu numai să oglindească veridic aceste realități, dar și să cheme la luptă pentru schimbarea lor.

De aceea s'a promovat în critică linia evitării analizei tematicei în literatură, vorbindu-se exclusiv de forme. De aceea s'a căutat a se devia atenția

artistului dela problematică la detaliu formal. Incă Gorki a dovedit că ideologiile exploatatoare și-au pus ca scop să creeze un sistem de idei al claselor dominante care să nu aibe nimic comun cu viața de muncă și creație a omului. Formalismul are la origina sa aceeași tendință de a promova curentul preocupat, nu de viața, munca și activitatea omului, ci de exterioare și detalii diametral opuse fondului vieții, adică conținutului ei social.

Gorki spune:

« Ca « manieră » și « metodă literară », formalismul este folosit mai cu seamă pentru a camufla golul și sărăcia sufletească. Omul ar vrea să vorbească cu semenii lui, dar n'are ce spune; de aceea el vorbește obositor, mult, câteodată în cuvinte frumoase și bine potrivite, despre tot ce vede, dar ce nu poate, nu vrea, și se teme să înțeleagă . . . Unii autori se folosesc de formalism ca mijloc pentru a-și îmbrăca gândurile în așa fel, încât să nu apară dintr'odată, clar, poziția lor urîcioasă și dușmană realității, tendința lor de a diforma sensul faptelor și fenomenelor ».

Astfel, proclamând formele artistice și literare drept scop în sine, literații, artiștii, « condeierii », — într'un cuvânt, ideologii burghezi — căutau să minimalizeze preocuparea față de *conținutul* operei de artă, proclamând « libertatea desăvârșită », care consta de fapt în libertatea de a minți oamenii, de a promova tot ce-i anti-social, anti-uman. Și în adevăr, în plin proces de descompunere a artei burgheze, asistăm la o isterie formalistă, care duce la desumanizarea artei, mai mult, — la disolvarea treptată a tot ce mai era valabil în arta burgheză.

Ideea promovată de protagoniștii actuali ai formalismului nu este nouă. Incă Platon, reprezentând gândirea statică și idealistă, susținea că « forma este ideea finită a tot ce există ». Cu alte cuvinte, nu conținutul celor ce există determină formele, ci invers. Și atunci, ajungem logic la tăgăduirea schimbării lucrurilor, pentrucă formele nu s'ar putea schimba dela sine. De fapt însă este vorba de o simplă jonglerie de termeni, cuvinte și abstracțiuni, menite a distrage atenția omului de artă dela problemele contemporaneității. Acestei linii i se adaugă și promovarea tezei că « arta nu poate fi înțeleasă decât de puțini și aleși ». Respectiv, linia aceasta va promova o rupere și mai profundă de popor, de mase, de viață. Pe acest spațiu înflorea pesimismul, misticismul, antiumanismul, amplificate de o hipertrofie a cultului artistului.

*

Acestei poziții i se opune concepția dialectic-materialistă. Aplicată artei, ea a dat naștere esteticei proletare, care este știința conținutului, legilor și formelor artei. Bazele științifice ale esteticei au fost puse de Marx și Engels, desvoltate și îmbogățite apoi de Lenin și Stalin. Baza teoretică a esteticei științifice o constitue teoria leninistă a reflectării. Arta este exprimarea în ima-

gini artistice a gândirii oamenilor, având ca scop cunoașterea și transformarea lumii. Lumea fiind cognoscibilă, este clar că și prin mijlocirea artei se poate merge la esența lucrurilor, și atunci concluziile date de opera de artă vor avea valoarea adevărurilor obiective. Omul de artă nu ne va înfățișa cazuri izolate și elemente individuale insignifiante, el nu ne va înfățișa cópii după natură, fotografii, ci va da imagini generalizate, tipuri, trăgând și concluziile valabile pentru procesul de desvoltare a lumii. Aci apare deci, cu toată puterea, caracterul *activ* al artei, faptul că ea poate și trebue să fie un puternic factor de împingere înainte a societății, făcând parte integrantă din marele front de luptă împotriva a tot ce e vechiu și trebue să moară, căutând a detecta și promova tot ce se naște, e nou și se desvoltă în societate. Rolul artistului și a operei de artă nu este *din afara*, ci *din interiorul* luptei de clasă, în mijlocul forțelor revoluționare. Iar acestea sunt clasa muncitoare, condusă de partidul ei.

Analizând, în « Manifestul Comunist », legile de desvoltare a societății capitaliste și mersul ei inevitabil spre pieire, Marx și Engels au demonstrat că în virtutea acestui fapt burghezia, din clipa când intră în procesul de descompunere, nu poate permite desvoltarea artei, în general, și a literaturii în deosebi, ei au dovedit că arta se va putea desvolta numai în măsura în care întreaga societate va fi eliberată de lanțurile capitaliste. Poziția definită a proletariatului și a partidului său de clasă, în această privință, a dat-o V. I. Lenin.

« Pentru a contrabalansa moravurile burgheze, pentru a contrabalansa presa burgheză întreprinzătoare și afaceristă, pentru a contrabalansa carierismul literar burghez cât și individualismul, « anarhismul boieresc », goana după profit, — proletariatul socialist trebue să treacă pe primul plan principiul *literaturii de partid*, să desvolte acest principiu și să-l ducă la îndeplinire într'o formă cât mai deplină și mai unitară » — scrie Lenin în 1905, în articolul « Organizația de partid și literatura de partid ».

Iată prin urmare o teză nouă, teză care a făcut ca teoreticienii burghezi să se înnăbușe de clevetire, de accese de isterie, de ură vărsată în torente. In fața tezei « spiritului de partid » în artă, corul ideologilor burghezi a sărit agitând mitul desființării personalității literatului, scrisul după dicton, etc. Lenin însă precizează imediat:

« ... domnilor individualiști burghezi, noi trebue să vă spunem că discursurile d-voastră despre libertate absolută sunt fățărnicie. Intr'o societate bazată pe puterea banului, în care masele muncitoare duc o viață de mizerie, în timp ce mici grupuri huzuresc, nu poate exista o « libertate » reală, efectivă. Ești oare liber față de editorul d-tale burghez, domnule scriitor? Față de publicul d-tale burghez, care pretinde pornografii în rame, prostituție sub formă de « completare » la « sacra» artă scenică? Această libertate absolută este o frază burgheză sau anarhistă ... *A trăi în societate și a fi liber de ea e un lucru imposibil.* Libertatea scriitorului, a pictorului, a actorului burghez

este doar o dependență camuflată, sau care se camuflează fățarnic, față de sacul cu bani, față de corupție, de întreținere ». (Ibidem)

Cu alte cuvinte, în societatea împărțită în clase antagonice nu există mijloc, mergi cu unii sau cu ceilalți. Iar în opera ta, oricât s'ar vorbi de « obiectivitate », vei reflecta sistemul de vederi și interese al clasei tale. Ori, cum burghezia e interesată a ascunde adevărul — în slujba ei omul de artă va minți, va diforma realitatea. Cum clasa muncitoare, luptând pentru sfărâmarea aservirii nedrepte din societatea capitalistă, are interesul de a spune adevărul, scriitorul din slujba ei va adânci fenomenul social, va arăta adevărul și va trasa calea viitorului.

Iată, de pildă, romanul « Un port la răsărit ». Formal, ai impresia că autorul vrea să fie « obiectiv ». Ne prezintă un oraș cu fete care se vând, oameni care umblă permanent beți, o viață râncedă, animalică, fără lumină, în care o licărire de orizont aduce doar « cel venit din Capitală ». In mod voit se ignorează că tocmai în acest « Port la răsărit » lupta de clasă era ascuțită, acolo mișcarea muncitorească se desvolta, acolo erau biblioteci, oamenii studiau problemele curente, mult, infinit mai mult decât în cercurile de unde pogorîse Radu Tudoran. Autorul a văzut oamenii din poziția sa de militar, trimis al capitaliștilor din Capitală ca să le asigure siesta și câștigurile, a văzut ploaia și a simțit vântul, dar n'a băgat de seamă cumplita asuprire socială și națională exercitată de capital, în slujba căruia se afla. Se putea vorbi de « obiectivitatea » romanului? Evident că nu.

Și dacă ne-am referi la literatura tratând teme din trecutul îndepărtat, tot am constata că nu e posibilă fada « obiectivitate », care nu poate exista. Să luăm de pildă romanul lui Sienkiewitz, « Quo Vadis ». Tema, desvoltată pe bogatul material al Romei din vremea lui Neron, sugerează că bunătatea și credința în divinitate învinge. Romanul propovăduește nonviolența, cheamă oamenii a nu se opune răului. Și asta în secolul al XIX-lea, când lupta de clasă se ascute, când poporul polonez suferă dublul jug, al moșierilor proprii și al germanilor lui Bismark. Este cert că romanul servea interesele claselor exploatatoare, diformând de data aceasta, nu realitatea imediată, ci propovăduind ideologia de rob, ascunzând chiar faptul că Roma lui Neron era puternic sguduită la vremea ei de lupta de clasă. Obiectivul este clar: autorul, în interesul șleahtei, căuta să dezarmeze masele populare, să tocească ascuțișurile luptei lor în ridicare.

Cu totul altceva se petrece cu scriitorul care s'a alăturat clasei muncitoare. Aci, interesele ei, lupta ei împotriva lumii vechi coincide cu nevoia de a prezenta veridic realitatea. Clasa muncitoare n'are niciun interes de a ascunde adevărul cu privire la felul cum este așezată societatea capitalistă. Dimpotrivă, în măsura în care oamenii o vor cunoaște, va crește și hotărîrea lor de a o transforma. Iată de ce scriitorii atașați clasei muncitoare, însușind idealurile ei, merg (caută să meargă) până la adâncime în analizarea și descrierea societății capitaliste, dar în aceeași vreme redau și acele forțe revoluționare

din interiorul ei, care o vor schimba. Exemplul romanului « Mama » a lui Gorki, care a devenit una dintre operele ce au format conștiința de luptător a multor mii de muncitori, sau al « Vieței lui Klim Samghin », în care este analizat cu o adâncime extraordinară procesul de descompunere a lumii capitaliste, sunt edificatoare. Acestea toate însă nu ocolesc adevărul; ele pun în centrul atenției conflictele sociale izvorîte din viața materială a societății, aceste romane arată cum autorii în slujba marei cauze revoluționare totodată s'au înarmat și cu puterea de a merge până în adâncime în descrierea vieții oamenilor. Acești scriitori nu ocolesc problemele. Ei le atacă piepțiș.

Concepția asupra lumii a proletariatului, însușirea și mânuirea metodei dialectic-materialiste i-a permis lui M. Gorki, nu numai să critice lumea veche, care moare, dar în aceeași vreme să sesizeze elementele noui, tinere, în ridicare, elementele socialiste pe care el le-a confirmat activ, în procesul luptei și desvoltării lor; totodată, cunoașterea acestor forțe și a drumului lor conștient înainte i-a dat și perspectiva revoluționară, înțelegerea drumului pe care se îndreaptă omenirea. Și « Mama » e o strălucită realizare, dovedind perfecta unitate a acestor trei elemente în opera scriitorului luptător, parte și militant în lupta clasei muncitoare.

Realitatea sovietică a creat condiții de nemaivăzută înflorire a literaturii. Realismul socialist este un realism activ, luptător, care privește viața în plinul proces de transformare, de luptă. Scriitorul sovietic, înarmat cu concepția marxist-leninistă, are o putere deosebită în descrierea vieții. El o cercetează în amănuntele, în adâncimea ei, el critică tot ce e vechiu și luptă cu arma scrisului său activ pentru nimicirea acestui balast al trecutului, *el sesizează toate mlădițele de viața nouă*, le confirmă, le scoate în evidență; ca un bun grădinar el îngrijește atent pentru ca ele să se desvolte mai bine, mai repede și aceasta cu atât mai mult cu cât știe încotro se îndreaptă lumea.

« Criticismul față de tot ce e învechit și moare, confirmarea activă a realității socialiste, perspectiva revoluționară, aceste trei trăsături ale artei socialiste, unite într'una, constitue caracteristicele sale de bază » (A. I. Sobolev, Ibidem).

Și acei care au citit romanele « Calvarul » de Alexei Tolstoi, « Donul liniștit » de Șolohov, « Tânăra gardă » de Fadeev sau « Ciapaev » de Furmanov, vor găsi, evident, cele trei trăsături menționate reuniteîn chip firesc și magistral în ele. Aci tendința izvorîtă din militarea pe pozițiile clasei muncitoare se îmbină într'o armonioasă unitate, cu descrierea realistă a vieții în trăsăturile ei esențiale.

Fățărniciei ideologilor burghezi, Lenin i-a opus teza spiritului de partid în literatură. In ce constă această teză, acest principiu?

« In aceea că pentru proletariatul socialist problema literară nu poate fi un instrument în folosul unor persoane sau al unor grupuri, că ea nu poate fi, în general, o chestiune individuală, independentă de cauza generală a proletariatului . . . Chestiunea literară trebue să devină *o parte* integrantă a cauzei generale proletare . . . » (Op. cit.).

Dușmanii clasei muncitoare au încercat să răstălmăcească, să diformeze conținutul real al principiului leninist. Acestei ferme poziții, care rupea masca fățărniciei burgheze și arăta sincer că, atâta vreme cât există luptă de clasă nu se poate să nu fie ideologii de clasă antagonice; că, prin urmare, literatura, care exprimă vederi asupra vieții, fiind ideologie, nu poate să nu fie și ea *angajată* de o parte sau de alta a baricadei — burghezia i-a răspuns cu un potop de sudălmi. Realitatea însă a fost și este aceasta: scriitorul nu poate rămâne neutru. El trebue să se angajeze. Și cum de partea baricadei revoluționare există unitate de interese, de voință, de acțiune, este firesc ca în acest sens literatura clasei muncitoare, a celor angajați pe linia ei, să fie *de partid*, adică exprimând năzuințele clasei muncitoare, al cărei conducător este Partidul, în spiritul său, servind programul Partidului, tactica și statutul său, experiența și îndemnurile sale. Partidul este avantgarda clasei muncitoare. El conduce în mod conștient poporul pe drumul desființării exploatării omului de către om, pe drumul construirii unei societăți noui. Urmând interesele clasei muncitoare, el promovează desființarea oricărei exploatări, duce întregul popor pe calea progresului și a bunei stări. El făurește, *azi*, ziua de mâine. Și făcând așa, odată cu introducerea pentru prima dată în istoria omenirii a elementului diriguitor conștient *om*, în desvoltarea societății, adică faptul că lumea nu mai urmează calea în neștire, oamenii nu mai sunt victime isbucnirilor haotice, ci transformările fiind produsul conștientului amestec al oamenilor organizați în desvoltarea societății, pune în mâna scriitorului uriașa armă a științei marxist-leniniste, care îi permite, nu simplu *să oglindească realitatea*, ci combătând activ tot ce e vechiu, ce a devenit piedecă în mersul înainte al societății, descriind lupta de clasă și totodată chemând la ea și participând activ, arătând cine sunt dușmanii și cum trebue luptat împotriva lor, să descopere toate elementele noui, socialiste, să confirme existența lor, să contribue la desvoltarea lor, pentru ca astfel să participe activ la înfăptuirea realității viitoare, a zilelor de mâine obținute prin luptele de azi. Marxism-leninismul deschide uriașe orizonturi literatului și literaturii. Rolul social al scriitorului crește uimitor. Arta lui devine armă puternică cu ajutorul căreia el se așează în primele rânduri ale luptătorilor pentru socialism, la cot cu elementele cele mai destoinice ale clasei muncitoare, sub conducerea avantgardei ei — *Partidul*.

Lenin spune:

« Și noi, socialiștii, demascăm această fățărnicie (a burgheziei, n. n.), smulgem firmele false, nu militând pentru o literatură și o artă înafară de clase (asta va fi probabil doar în societatea socialistă, fără clase), dar pentru a opune literaturii fățarnic-libere, în realitate legată de burghezie, o literatură într'adevăr liberă, legată în mod *deschis* de proletariat. »

De ce este liberă literatura aceasta de tip nou? Pentru că ea nu se face pentru bani, ci din convingere adâncă. Ea e liberă pentrucă nu merge

în contrazicere cu viața, cu adevărul ei, și, în aceeași vreme, cu convingerile scriitorului. Ea este liberă pentrucă studiază fenomenele socialumane în mersul lor, în devenirea lor și nu caută a ascunde hâdoșeniile. Ea este liberă pentrucă promovează arma strălucită, leninistă, a criticii și autocriticii, analizând, verificând, controlându-se, detectând greșelile, îndreptându-le. Ea este liberă pentrucă ține strâns contactul cu masele largi populare, ale căror experiențe le strânge, le frământă și le consfințește în mărețe opere de artă. Și în sfârșit, ea este liberă fiind armă de luptă a clasei muncitoare pentru o lume mai bună, o armă care îndrumează conștient masele populare pe drumul bătăliei pentru desființarea exploatării omului de către om, pentru socialism, pentru umanitate. Rolul ei este deci educativ, de o covârșitoare importanță.

Marx și Engels spun cu privire la literatură: «o mare adâncime ideologică și un conștient sens istoric sunt trăsăturile principale ale literaturii viitorului ». Ce gând profetic! Cine studiază literatura sovietică își poate da seama cu adevărat în ce măsură ea corespunde acestei viziuni.

A. A. Jdanov spunea, în 1934, la Congresul scriitorilor din U.R.S.S: «Noi spunem că realismul socialist reprezintă metoda fundamentală a literaturii și a criticii literare sovietice, iar aceasta presupune că romantismul revoluționar trebue să intre ca parte componentă în creația artistică, pentrucă întreaga viață a partidului nostru, întreaga viață a clasei muncitoare și lupta ei constă în unirea dintre munca practică cea mai aspră, cea mai lucidă și cel mai mare eroism, cu perspectivele cele mai grandioase.»

Anii ce au urmat, evoluția literaturii sovietice, rolul scriitorilor în Războiul de eliberare a patriei, au demonstrat la ce nivel se poate ajunge când principiul literaturii de partid e desvoltat și încetățenit puternic. Dar aceasta se putea face datorită liniei consecvente a Partidului comunist (bolșevic) al U.R.S.S, linie precizată și dusă din ilegalitate încă, linie care a îndrumat creația unor titani ca Gorki și Maiacovski.

*

Care este situația literaturii noastre, în lumina principiului leninist al spiritului de partid? In afară de partea teoretică generală, principiul leninist aplicat ne dă putința, nu numai a verificării întregului nostru patrimoniu literar, dar ne dă posibilitatea de a ridica la un nivel deosebit poezia și proza noastră, de a iniția și realiza, din realitatea de viață și luptă a clasei noastre muncitoare, a țărănimii muncitoare, a întregului popor, opere literare de mare respirație, cum sunt mari și realizările țării noastre. Principiul partinicului în literatură ne arată în ce fel trebuește căutat și promovat tot ce e nou, socialist, în realitatea noastră de luptă, în viața poporului nostru, în transformările mărețe care au loc, — ne dă putința a cuprinde larg vremurile care vin; dar ne ajută și în cercetarea trecutului nostru, în

analizarea drumurilor noastre până azi. Și același principiu ne dă dorința ca, adâncind realitățile noastre, să contribuim prin poezie, nuvelă, roman — arme de luptă — la efortul constructiv, pașnic și progresist al poporului nostru. Cu alte cuvinte, armă de luptă, literatura noastră, îndrumată pe linia principiului leninist de partid capătă, va căpăta, o importanță educativă uriașe.

Cu toate că despre literatura română se poate vorbi abia de o sută de ani, noi avem patrimoniul nostru, din care trebue să scoatem tot ce e bun, valabil, pozitiv. Este destul să vorbim despre elanurile scriitorilor generației lui 1848, despre poezia lui Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, despre Cârlova și prima fază a lui V. Alecsandri, când gândul înaripat și ideea caldă umanitară dădea putere și convingere operei lor. Este cert că drumurile lor n'au fost aceleași, că unii au rămas pe loc, alții au renunțat la idealurile pentru care luptaseră. Poezia și proza lor a fost în jurul ridicărilor revoluționare din 1848, expresia intereselor burgheziei și a micilor boierinași, interesați în realizarea pieții interne, luptând împotriva protipendadei și silniciei otomane, pentru eliberarea națională. Mai târziu, diferențele între pozițiile lor s'au accentuat, Alecsandri devenind un stegar al coaliției burghezo-moșierești, diformând realitatea, îndulcind-o tocmai atunci când se ascuțeau contradicțiile de clasă. Pentru acea vreme însă, în literatura română apare curentul decepționist, romantic-reacționar, oglindă intereselor și pozițiilor de clasă ale burgheziei și moșierimii, — și realismul critic, ai cărui reprezentanți, ieșiți mai cu seamă din popor, s'au apropiat în mod obiectiv mai mult de pozițiile clasei muncitoare decât de ale burgheziei, fără însă a-și fi însușit concepția asupra lumii a proletariatului. Este destul să vorbim despre realiștii critici Creangă, Caragiale și Coșbuc, ca să subliniem puterea lor de critică față de realitățile burghezo-moșierești. Dar la cei din generația 1848 trebue constatat sborul idealist lipsit de o cunoaștere trează, temeinică, a realității, trebue văzut elanul care, lipsit de adâncirea fenomenului social, de analiza științifică, s'a irosit într'o utopică și abstractă preamărire a unor noțiuni generoase, fără să ia forme materiale, precise. La realiști, în schimb, în afară de critica societății, nu avem prezentarea plină a frământărilor sociale, viața maselor populare nu a fost oglindită în ansamblul procesului istoric. Vremea lui Caragiale adusese în scenă muncitorimea, ridicarea țărănimii în 1907. Și, fiind «primul scriitor care aduce țărănimea pe scenă» (C. Dobrogeanu-Gherea) Caragiale o aduce tot în complex familiar, de relații personale, fără a încadra aceste relații în plinul complex al relațiilor de producție, al contradicțiilor de clasă. Așa s'a și făcut că în creația acestor scriitori, eroii principali nu vin din mijlocul maselor largi (cu excepția lui Creangă, la care au însă un caracter semipatriarhal). Lui Slavici îi este drag omul simplu, cel de toate zilele, ca și ceilalți el urăște nedreptatea și exploatarea. Cert este însă că toți patru, ca și alți scriitori ai vremii, n'au putut decât să compătimească poporul, masele, fără a ști să înțeleagă locul lor adevărat în procesul istoric întreg. Așa se explică faptul că literatura veacului al XIX-lea nu a redat rolul *poporului*, bine înțeles, cores-

punzător participării lui, în revoluția din 1848; așa se explică faptul că nici romanul istoric, nici cel social nu au putut adânci frământările vremii. Și dacă N. Filimon a biciuit realitatea feudală, dacă Coșbuc a cântat dorul de pământ, dacă Slavici a adus în scenă, ca *om*, pe cetățeanul necunoscut, dar viu și gândind, — ansamblul social însă a rămas șters, nerealizat, neadâncit. De ce s'a întâmplat însă așa? Dar din simplul motiv că, cu toată dragostea lor de popor, de viață, de adevăr, scriitorii menționați nu au fost înarmați cu o viziune clară, justă, ei nu au putut înfățișa un tablou general, complet al realităților sociale ale vremii. Le lipseà cheia necesară înțelegerii procesului de desvoltare socială, de analiză a temeliilor societății.

Anul 1907 a sguduit România. A venit războiul, primul război mondial. In arena politică a țării a apărut și s'a afirmat hotărît clasa muncitoare. A trecut greva generală din 1920. Partidul Comunist ridică massele largi în luptă contra exploatării. Ce se petrece în literatură? Înfeudată claselor stăpânitoare, ea reflectă interesele acesteia. Gândirismul, trăirismul, tradiționalismul aduc teze reacționare, exaltă sentimente de ură națională șovină, dela Nichifor Crainic la Mircea Eliade, dela Nae Ionescu la Radu Gyr; se propovăduește ura față de om, misticismul, fascismul canibalic. Romancieri ca Liviu Rebreanu, porniți la drum cu prezentarea parțială a țărănimii (« Ion »), cu înfățișarea diformă a răscoalei țărănești (« Răscoala ») justifică de fapt atitudinea și procedeele clasei stăpânitoare. Romanele de mai târziu, mai ales « Gorila » arată încotro se rostogolește un scriitor burghez care se menține în slujba clasei exploatatoare. Linia idealistă a romanelor lui G. Vlădescu (« Moartea fratelui meu »), Cezar Petrescu (« Cheia visurilor » « Apostol »), propovăduește capitularea, dezarmează pe om. Poezia lui T. Arghezi, Bacovia, Barbu seamănă neîncrederea în viață, teroare, misticisim, îngenunchere. Și de aci, drumul duce spre N. Davidescu, V. Carianopol, etc. Și pe de-altă parte curente mic-burgheze, suprarealism, cubism, etc., adâncesc procesul de descompunere.

Ar fi greșit însă să credem că în vremea aceasta n'a răsunat prin pana scriitorilor și chemarea de luptă. Timidă la început, ea se afirmă puternic, poate difuz încă la prima vreme, în poezia lui A. Toma, încă din 1903.

Acum 40 de ani, iată-l scriind:

« Nu lauri, nu! — nici stearpa lor trufie.
Dar vrem un semn prin chinurile crunte
Că buna veste ce-am rostit pe munte
N'a fost un glas ce moare în pustie ».

Iată un poet care are ceva de spus, un poet care aduce « bună veste », un poet îngrijorat ca glasul lui să nu moară în pustie. E adevărat că mai marii zilei fac tot ce le stă în putință ca glasul poetului să nu fie auzit, ca versul său, la început încă nu destul de limpede, apoi însă tăios, clar, chemător la luptă, să nu răsune. Opera poetului n'a fost încă analizată în întregimea ei. Dar credem necesar a arăta că lupta proletariatului român, ridicarea clasei

muncitoare, sub conducerea partidului ei, a găsit ecou în versurile sale. Iată-l de pildă, scriind încă în 1898:

« ... Nu rege cu stemă și spadă
Se 'nalță acum din cerdac,
Sunt fiul înfrânt și nevolnic
Al larg răsvrătitului veac.
Nu-i timp de alintări și iubire —
O, lasă-mă, dulce odor!
Furtuna s'apropie, crește
Ca viforul răsunător ».
(Răsvrătire. Vol. « Poezii »).

In 1918, marea Revoluție din Octomvrie găsește ecou în « Cântecul luntrașului », iar volumul « Flăcări pe culmi », apărut abia în 1947, cuprinde poeme de luptă pe un spațiu de 40 de ani, în parte oprite de cenzură, în parte ținute îngropate pe vremea dictaturii antonesciene.

Aci găsim poemul « Pâine », scris în 1942, în care răsună ura împotriva exploatatorilor și chemarea la luptă pentru libertate, pentru pâine. Găsim poemul « Spre viață » care termină cu versurile:

« Isbiți, stăruiți, târnăcoape, —
Simt ziua, prin noapte adâncă,
Spărgându-și drum alb spre pleoape ».

In 1942, când armatele hitleriste erau la Stalingrad, A. Toma scrie:

« Vreau să anin alb soare pe boltă,
Vreau trudei noastre albă recoltă!
Om! Ciocănește-ți proprii destine,
In vine ai mine, — roș aur: — fii taur! »

Căci așa vede poetul efortul necesar eliberării, efortul de sdrobire a dușmanului. In același an, în puternicul poem « Imn tineretului », A. Toma lansează chemarea:

« Tineret! torțe 'n mâini, plete 'n vânt,
Luminați, dați avânt, drumu-i sfânt,
Pun în voi tot ce cânt, ce visez, —
Voi nădejdi, flori și rod, fapt și crez! »

« Răvașul din Ucraina », scris în 1943, e un aspru rechizitoriu claselor dominante, fasciștilor ucigători, dar totodată un angajament de luptă, căci mereu revine refrenul:

« N'om pieri toți în război,
Ne-om vedea noi înapoi
Și-apoi lasă, las' pe noi! »

« Cântecul de leagăn », din același an, este un legământ și un îndreptar, în aceeași vreme un blestem împotriva acelora care au prădat și ucis, au trimis

oameni să moară, să devină fiare într'un război nedrept, pe câmpiile depărtate ale Ucrainei.

Iar în 1944, câteva zile după eliberare, citim sub titlul « Cine ești? »

— « Cine ești de vii să clatini
Veac și datini?
Ce puteri înclină plopii
Când te-apropii?
Valuri cum te duc pe creste?
— Port o veste.
Sol spre om și 'ntreaga Fire:
Sunt iubire.
Înfrățesc om, pom și cremeni:
Toți sunt semeni.
Și-un miraj vrăjesc prin ceață:
Noua viață ».

Nu vom intra aici în discutarea întregii opere poetice a lui A. Toma. Precizăm însă că, timp de mai multe zeci de ani, ostracizat, prigonit pentru « *conținutul* revoluționar al poemelor sale », poetul a rămas neclintit, consecvent convingerilor sale. Ce i-a dat încrederea, puterea? Insușirea idealurilor clasei muncitoare, cunoașterea marxism-leninismului, dragostea pentru oameni și hotărîrea de a lupta pentru eliberarea lor. Volumele de poezii ale lui A. Toma sunt mărturie că, din timp încă, în vremea când clasa muncitoare își făurea instrumentul ei de luptă, partidul, poetul a știut să vină sub steagurile lui și, ca unul din fiii cei mai buni ai aceste clase, « a pregătit din vreme, a meșterit cu evlavie în umbră materialul de preț pentru marele templu viitor, menit să cuprindă omenirea întreagă și toată firea ». Cuvântul lui A. Toma era și este cuvânt de luptă. In versul său intră ura față de asupritori, dragostea pentru oameni, încerederea în viitorul poporului și țării, pentrucă el crede în partid, în linia sa, în drumul său, pentrucă știe că victoria va fi a clasei muncitoare. Iată de ce poetul caută a scrie simplu, în limba care să fie înțeleasă de toți, în imagini care să meargă la inimă, despre lucrurile care sunt dintr'odată ale lui și ale tuturor. Liric, A. Toma știe să vorbească despre el și despre alții. El știe să urască dușmanii, să iubească poporul. Luptător, el caută ca poemele lui să fie arme în mâna clasei sale, instrumente de lămurire, de ridicare, de îndrumare.

Puțini au fost care să aleagă acest drum greu. Și acei puțini au venit târziu. Și dela el au învățat, cum toți am învățat dela partid. Dar așa cum l'a crescut partidul, A. Toma nu e egoist. Ideile lui le dă tuturor și se bucură dacă poate fi de folos celor mai tineri. Iată-l scriind, în 1945, sub titlul « Dar din dar », unor confrați:

« V'ați înfruptat din stupul meu de miere
Și zece degete pe rând v'ați lins,
Și ați plecat tiptil, cu pasul stins,
Pitiș eu vă priveam și cu plăcere.

« Azi, roiul meu îmi umple faguri proaspeți,
E suc prădat din flori, sunt hoț ca voi, —
Veniți, dragi furi, dar nu cu pașii moi,
Că prisăcaru-i bucuros de oaspeți ».

Da, în stupul lui A. Toma sunt faguri proaspeți. Rodul care i-a zămislit e clasa muncitoare, condusă de partidul ei. Poetul adună realizările ei, poetul participă la lupta ei și scrie poezie pentru ea, pentru popor și pentru acei poeți, care înțeleg să aleagă drumul acesta. Iată de ce poeziile lui A. Toma sunt citite cu drag de muncitori, iată de ce sunt declamate la șezători, iată de ce în cazul lui nu se ridică din masă niciodată protestul că nu e de înțeles.

Poezia lui A. Toma e puternică. Nu prin aceea că ar preamări simplu partidul, ci pentrucă ea este strâns legată de cauza clasei muncitoare, unica până la capăt revoluționară, luptând pentru transformarea lumii pe baza teoriei științifice a lui Marx, Engels, Lenin și Stalin. Poezia lui A. Toma e în slujba luptei și muncii creatoare a poporului nostru, condus de Partidul Muncitoresc Român. De aci vine și puterea acestei poezii, dând putință autorului să privească în adâncul vieții, să înțeleagă evoluția ei, să reflecte veridic perspectivele ce se deschid în fața noastră. Poezia lui A. Toma este parte integrantă a asaltului nostru pentru făurirea unei vieți noui, căci, — ca și efortul general — ea este inspirată din marile idealuri ale clasei muncitoare.

*

Ne-am permis aceste câteva observații în legătură cu poezia lui A. Toma pentrucă în genere, cu puține excepții, trebue să notăm totuși spiritul încă slab de partid în literatura noastră. Vorbeam într'un alt articol (Viața Românească Nr. 1) despre sărăcia inspirației poeților noștri, necunoașterea vieții, nivelul ideologic scăzut, etc. Trebue să spunem însă că slăbiciunea esențială a poeziei noastre este oscilarea ei între mentalitatea veche și temele noui, formele vechi și postulatele noui, dezaxarea ideologică a autorilor — cu alte cuvinte lipsa unui puternic spirit de partid în creația lor. Dacă, așa cum spune Lenin, principiul literaturii de partid constă în aceea că problema literară « nu poate fi în general o chestiune individuală, independentă de cauza generală a proletariatului » este clar că o bună parte din poezia noastră n'a știut a se integra, a se suda temeinic cu lupta clasei muncitoare, a se inspira și ghida de principiile, țelurile și practica de zi de zi a Partidului Muncitoresc Român, forța conducătoare în transformările ai căror martori activi suntem. Ori, așa cum am văzut la începutul acestui studiu, mari și adânci prefaceri au loc. Ele au găsit ecou în opera literaților noștri. Un ecou slab însă, palid, amorf. Nici în poezie, nici în proză n'au apărut opere puternice, realiste, animate de un suflu larg, cu mari perspective aruncate în ziua de mâine. Nu avem încă romanul, poemul, studiul care să cuprindă realitățile noastre în trăsăturile lor esențiale, să ni le înfățișeze, să creeze eroii

transformărilor noastre, eroi după cum i-a dat și i-a ridicat viața. Pricina o găsim, în cea mai mare parte, în neînsușirea principiului leninist al caracterului de partid al literaturii, neînsușire care duce la oscilații ideologice, la inconsecvențe, la frica de esențial, la abstracțiuni și formalism.

Spiritul de partid în literatură este condiția veracității ei, a calității artistice, a puterii de înrâurire socială. Să nu ne fie teamă de punerea concretă a temelor și problemelor de partid la ordinea de zi literară. Apolitismul, șovăiala, concesiile diluează, distrug însăși opera de artă. Atacând curajos și partinic problemele, vom da și rezolvări juste, având în mână cheia înțelegerii adâncilor transformări din Republica noastră Populară. Și atunci nu vom avea — ca pe vremuri — spectacolul unui «Hârdăul lui Satan» (Eugen Todie) dezolant, demoralizant, cu toate intențiunile bune, nici a unor rezolvări reformiste ca în «Viermii pământului» (Carol Ardeleanu), cu totul contrare realităților.

Toate acestea nu înseamnă că i-am prescris scriitorului niște rețete literare. El are o libertate absolută în alegerea mijloacelor și metodelor expresiei artistice. Esențial este numai faptul ca fenomenele, conflictele să fie înfățișate veridic, lupta împotriva dușmanului mersului nostru înainte să fie cuprinsă și oglindită, operele scriitorilor noștri trebue să ia ele însele parte activă la luptă, autorii militând deschis împotriva dușmanului de clasă, împotriva a tot ce este vechiu și piedecă în drum; scriitorul să consemneze, să afirme succesele și realizările dobândite, să știe a detecta mlădițele de viață nouă apărute în munca și eforturile noastre, să nu piardă din vedere marile țeluri spre care ne îndreptăm conștient. Infățișarea veridică a vieții, muncii și luptei de azi deschide spații uriașe scriitorului, pentru a da curs creației sale, pentru manifestarea și afirmarea specificului său individual creator. Rămâne ca problemele generale să fie tratate și rezolvate de scriitori în măsura și în funcția talentului lor și a manierei lor personale artistice de creație. Cu condiția ca ele să fie pe înțelesul oamenilor, nu cuvinte întortochiate și imagini difuze, în dosul cărora se ascunde golul.

Când vorbim însă despre viața de azi și drumurile noastre în viitor, nu vrem să spunem că trecutul, istoria însăși, trebue ocolite. Temele din trecut pot și trebue să fie tratate; principiul partinic în literatură nu numai că permite, dar și cere acest lucru. Dar aceasta presupune nu înșiruire de date și combinații fantastice asupra celor petrecute în urmă, ci o analiză cât mai adâncă a epocii, evenimentelor, faptele fiind tratate și interpretate veridic, în lumina aprofundării critice a trecutului. Astfel, însăși critica așezărilor de altădată va arăta superioritatea realizărilor noastre, va insufla încredere în lupta pe care continuăm a o purta. Prin urmare — niciun fel de rețete. Putința deplină de a alege teme, metode artistice proprii, stil, etc. Ceea ce trebue însă să unească pe scriitorii noștri, în orice caz pe acei care își însușesc principiul leninist al literaturii de partid, trebue să fie unitatea de scopuri, literatura fiind armă (una din armele) de luptă împotriva capitalismului și așezărilor sale hâde, o literatură nouă, animată de dragoste pentru clasa muncitoare, pentru adevăr, pentru popor, pentru viitorul lui fericit. Aceasta ne învață Partidul Muncitoresc Român, îndrumând desvoltarea artei din țara noastră.

*

Ne întoarcem acum la rândurile poetului blazat. El simte un gol în jurul său. Noi credem că gol e în sufletul lui. De ce oare el, care altădată știa să intuiască mai mult suferințele clasei muncitoare și situația de chin a maselor populare, de ce azi nu scrie, nu știe ce să scrie? Pentrucă azi cititorul cere ceva nou! Pentrucă nici înainte muncitorimea nu suferea în tăcere, ci lupta, iar azi își construește viitorul. Pentrucă ea nu a aprobat niciodată pe contemplativii care și-au făcut postulat din cântarea durerilor, din acceptarea lor în fond, parcă admirând suferința. Nu putem spune că toate sunt bune în țară. Dimpotrivă, sunt dușmani conștienți și inconștienți, există greutăți mari subiective și obiective, fiecare pas înainte se face prin luptă. Dar ceea ce este cert, este însuși mersul înainte, care ar fi imposibil cu bocete, lacrimi pesimiste, disperări și impotențe. Mersul nostru înainte este rezultatul unui elan de milioane. Nu bocete, ci încredere. Nu lacrimi, ci acțiune. Nu disperare, ci înfruntarea piedecilor cu râsete câteodată, cu scrâșnet din dinți alteori. Omul e conștient de efortul pe care-l face, știe pentru ce-l face. De aceea au apărut întrecerile și munca voluntară. A apărut efectiv *eroismul* omului nou, mândru de ceea ce făurește, de Republica sa Populară, omul care nu se ploconește în fața străinătății, care nu socoate că la New-York și Londra umblă câinii cu covrigi în coadă, ci urăște de moarte pe dușmanii imperialiști ai păcii. Așa că avem tipul luptătorului, eroului revoluționar. Ni l-a dat viața, — nu ni l-a dat încă literatura.

Eroii realității noastre noui sunt militanții clasei muncitoare, ei iubesc partidul care-i duce din victorie în victorie, iubesc pe vajnicii conducători ai Partidului Muncitoresc Român. Eroii realității noui sunt cei ce îndrumează transformările, conducătorii partidului, însăși partidul, clasa muncitore. Oamenii se schimbă. Ei privesc altfel astăzi. Ei privesc larg, atacă problemele în plin. Mecanici și tâmplari, ostași și țărani, ingineri și studenți, mineri și țesători, ei nu se rezumă la casa proprie și salariul săptămânal. Ei iau parte conștientă la făurirea Statului de tip nou. Ei au început a gândi ca oameni de stat. Obștea îi interesează în gradul cel mai înalt, căci ea este leagănul transformărilor. Poziția oamenilor în procesul de producție se modifică. Ascuțirea luptei de clasă la orașe și sate pune probleme noui. Viața întreprinderii, grija conștientă a producției, relațiile noui între bărbat și femee, bazate pe egalitate de drepturi, drumul deschis în viața tineretului, noua atitudine față de învățătură, ca o necesitate pentru toți, aspectele noui de morală, grija de om și de creșterea lui, munca obștească, sarcinile primite, întrecerea socialistă cuprinzând sute de mii de muncitori, toate — devin un element esențial al

cotidianului care transformă mentalitatea însăși a oamenilor. Insușirea principiului spiritului de partid în literatură va ajuta scriitoriilor noștri să reflecte aceste realități, să îmbrățișeze și să prezinte asemenea eroi.

*

Ce poate fi mai măreț, mai generos pentru scriitor și literatură decât a servi bine cauza emancipării omenirii? Pentru ce ne străduim, pentru ce muncim, pentru ce scriu scriitorii cinstiți? Evident, pentru a face viața oamenilor mai bună. In broșura sa « Către sărăcimea satelor », V. I. Lenin spunea:

« Vrem să dobândim o nouă așezare, mai bună a societății: în această nouă și mai bună societate nu trebue să fie nici bogați, nici săraci, toți trebue să participe la muncă. Nu un pumn de bogătași, ci toți cei ce muncesc trebue să beneficieze de roadele muncii comune. Măsurile și celelalte mijloace perfecționate trebue să urmeze munca tuturor și nu să îmbogățească pe cei puțini pe seama a milioane și zeci de milioane de oameni. Această societatea nouă, mai bună, se chiamă societatea socialistă » (Lenin, *Opere complete*, vol. 6).

Cât de simplu sunt spuse lucruri atât de complexe! De ce? Pentrucă ele sunt limpezi acelora care le enunță, pentrucă ele sunt pline de adevăr și de dragoste față de oameni. Scriitorul care în virtutea dragostei lui pentru semeni însușește acest țel trebue să știe în opera sa, nu numai să-l înfățișeze, nu numai să cheme la luptă, dar și să indice drumul. Pentru aceasta însă trebue să fie adânc pătruns de marele adevăr și să fie dornic de a lupta pentru realizarea lui. Gorki a știut admirabil să devină purtătorul de cuvânt al partidului clasei muncitoare. « Mama » este și azi cartea de căpătâiu a milioane de oameni și nenumărați revoluționari și-au început educația de luptători cu această carte. Astăzi literatura mondială cunoaște multe cărți scrise în spiritul ideologiei clasei muncitoare, iar literatura sovietică înaintașe — model de literatură pătrunsă de spirit de partid, — a făurit o nouă treaptă în însăși desvoltarea literelor. Lupta popoarelor pentru mai bine, asaltul antiimperialist, cer scriitorilor să ia temeinic locul în rândurile celor ce continuă bătălia. Este sarcina însăși pe care le-o pune istoria.

*

In expunerea sa, la aniversarea a 30 ani dela victorioasa Revoluție din Octomvrie, V. M. Molotov spunea:

« Nu este întâmplător faptul că actualmente cele mai bune opere literare aparțin scriitorilor care simt o legătură ideologică indestructibilă cu comunismul ».

Evident, legătura aceasta face ca operele lor să fie însuflețite de tot ce poate fi mai generos, mai uman, mai hotărît pe linia apărării omului împotriva canibalismului imperialist. Puterea creatoare, adâncirea temelor, bogăția artistică o desvoltă tocmai însușirea conștientă a principiului de partid în literatură. Și în vremea când pe plan internațional lupta între lagărul imperialist și războinic de o parte și cel antiimperialist, pașnic și democratic pe de altă parte se ascute, nu poate surprinde pe nimeni cruciada îndrăcită întreprinsă în Occident împotriva scriitorilor cu adevărat democrați și mai ales comuniști. Scriitorul Howard Fast, american, este arestat, cărțile lui interzise. Cartea « L'homme communiste » a lui Aragon este prohibită. In schimb cărțile colaboraționiștilor Maurois, Montherlant, Giono sunt etalate în toate librăriile, iar un tânăr ca Serge Groussard își poate tipări cartea de reportaje numai cu condiția de a ponegri U.R.S.S. Trădătorul André Malraux vorbește la Sorbona, clamând că nu e vorba de a fi comunist, liberal sau fascist, totul e ci-că « în ce formă vom reînvia omul ». Malraux se declară « abstract » dar fondul intervenției este clar: campania anti-democratică cu fasciștii contra comuniștilor. De ce? Pentrucă comuniștii pregătesc concret, zi de zi, pieirea capitalismului, a exploatării omului de către om, iar Malraux s'a angajat să apere sistemul exploatator. Jean Paul Sartre a declarat de curând că e pentru comunism, numai « fără partidul comunist ». Demagogia e clară. Până una alta, Sartre montează o nouă piesă, « Mâini murdare », în care din nou își bate joc de om, de munca sa creatoare. Scriitorul reacționar francez Germain Bazin se plânge în ultimul volum (« Le crépuscule des images ») că « marxismul reduce activitatea scriitorilor la o sumă de date materiale și economice ». Ce ascunde însă toată această ofensivă? O spune criticul David Rousset, care afirmă, în « Les nouvelles littéraires », că « literatura americană este cea mai autentică din epoca noastră datorită completei lipse de ideologie » (criticul francez pe semne socoate că numai marxism-leninismul este ideologie); este limpede că toată reacțiunea scriitoricească face front comun în apărarea capitalismului, în apărarea imperialismului, în netezirea drumului unui nou măcel mondial. Model e luată literatura americană, pornografică, neartistică, scoasă la kilogram, pentru a infecta mintea și sufletul oamenilor. Nu, literatura amploiaților literari ai imperialismului este clară: e ideologia dolarului, ideologia bussines-ului, ideologia otrăvii imperialiste.

Apărarea civilizației și culturii este deci o sarcină imediată, concretă. E sarcina pe care și-au luat-o oamenii muncii din toată lumea, în frunte cu partidele comuniste și muncitorești. Apărarea se face cel mai bine prin nimicirea reacțiunii și exploatării în propria țară, prin instaurarea și consolidarea democrației populare, prin desvoltarea ei spre socialism. Și cum aceasta se face prin lupta de clasă, a cărei ascuțire o constată Plenara din Iunie 1948 a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, luptă care constitue « legea de desvoltare a democrației populare spre socialism », este clar că rolul literaturii pătrunse de spirit de partid este de a milita puternic în această luptă, de a participa la ea activ, îndrumând omenirea pe drumul drept al victoriei... Corul isteric burghez împotriva principiului litera-

turi de partid este de fapt o manifestare a apărării capitalismului exploatator pe plan literar. Dumpingul ideologiei dolarului arată însă în ce măsură e tendențioasă, periculoasă și războinică reînnoirea cântecului «artei pure» care ascunde cea mai desmățată agresiune împotriva culturii.

La Congresul Partidului Muncitoresc Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al partidului spunea:

«Influențele străine se refugiază cu deosebită ușurință în domeniul ideologiei, în literatură, în artă, în știință. De aceea, continuarea activă a luptei pe frontul ideologic împotriva influențelor imperialiste, împotriva atitudinii admirative în fața culturii în putrefacție din țările capitaliste, împotriva influențelor reformiste și revizioniste în teorie și politică, reprezintă o sarcină extrem de însemnată a partidului nostru».

Lupta pentru o Românie nouă, pentru progresul ei, pentru desvoltarea ei este în toiu. Scriitorii sunt chemați în rândul combatanților. Cu armele lor specifice, cu scrisul lor. Dar luptând pe frontul ideologic împotriva dușmanilor imperialiști, ei trebue să îmbrățișeze realitatea noastră nouă, în mers. Însușirea principiului leninist al spiritului de partid în literatură, literatura conștient angajată de partea clasei muncitoare, va ajuta scriitorilor noștri să adâncească viața, s'o redea cu multă putere, veridic. Unirea spiritului de partid cu veracitatea, permite realizarea operelor literare cu adevărat realiste. Spiritul de partid în literatură este dușman diformării realității; el presupune analizarea ei în adâncime, de pe pozițiile înaintate ale clasei muncitoare, el presupune combaterea a ceea ce este vechiu (o latură a realității), sezisarea și promovarea activă, susținută, a ceea ce este nou (realitatea de preț a zilelor noastre), privirea conștientă în viitor dând perspectivă uriașă operei literare. Or, aceasta înseamnă în adevăr prezentarea realității în plinul proces de transformare, nediformat, în niciun caz static. Evident, însușirea marxism-leninismului înarmează pe scriitor și-i deschide mari posibilități de cunoaștere și înțelegere. Deci condiții pentru operă mare.

N. MORARU

TEORIE ȘI CRITICĂ

VASILE ALECSANDRI ȘI IDEILE DELA 1848

Vasile Alecsandri este unul din scriitorii de seamă ai generației care, manifestându-se programatic la *Dacia literară*, a participat la mișcarea dela 1848 și la realizarea Unirii, care premergeau independenței naționale. Poziția lui față de evenimentele secolului trecut, în care țara noastră a cunoscut așa de mari prefaceri, este de aceea cu atât mai mult caracteristică, și limpezirea ei poate arunca o lumină nouă și edificatoare nu numai asupra creațiunii sale — în strânsă legătură cu transformările istorice din societatea românească a secolului trecut — dar și asupra întregei desvoltări literare a vremii.

Vasile Alecsandri aparține prin naștere burgheziei românești în ascensiune la începutul secolului trecut. Tatăl său nu moștenise niciun rang boieresc și nicio avere dela părinți: era așa dar un om nou, care știuse să răzbată, se făcuse util, trecuse prin mai toate treptele boierești, dela cele mai modeste până la aceea de mare vornic, și prin exploatarea muncii altora făcuse mare stare: mai multe rânduri de case și prăvălii în Iași și alte orașe, mai multe moșii, desigur și mulți bani, datorită slujbelor și exportului de sare și cereale cu care se ocupa. Este adevărat că bătrânul Alecsandri se ridică în rândul boierilor, dar el rămâne multă vreme un boier de rangul al doilea, privit cu rezervă de aristocrația așa zisă de naștere, ca orice om ridicat de jos. Această situație, originea sa, lupta sa pentru a se ridica și interesele sale negustorești fac ca tatăl poetului să se simtă mai legat de aspirațiile clasei burgheze. Chiar dacă el nu participă direct la lupta ei, pentru a-și ocroti situația față de vechiul regim cu care se află în bune relații, în orice caz el admite ba chiar încurajează atitudinea de frondă a fiului său față de regimul dominației boierești, și participarea acestuia la încercarea de a-l răsturna nu e niciodată desaprobată.

Era firesc ca, în deosebi în primii ani ai activității sale, poetul să se simtă cu atât mai mult legat de interesele burgheziei și să-i împărtășească concepțiile și năzuințele. Vechea prietenie cu Mihail Kogălniceanu, reluată din prima clipă a reîntoarcerii în Moldova, și contactul cu puternica burghezie franceză în timpul anilor petrecuți la Paris au contribuit de asemenea la fixarea sa în această poziție.

Este semnificativ de altfel că la întoarcerea lui Alecsandri în ţară, el este numit într'un modest post dela departamentul Finanţelor, lucru ce arăta nu atât situaţia materială, dar o mentalitate nouă. Că primeşte un post şi încă unul neînsemnat, nu din cele decorative, aceasta nu rămâne fără ecou în conştiinţa tânărului. El simte poziţia de inferioritate în care se află, înţelege că e lovit de regulile nedrepte ale acelei alcătuiri sociale care făceau ca unii, eventual mai puţin înzestraţi decât el, să ocupe situaţii superioare numai pentrucă aparţineau protipendadei privilegiate. Alecsandri împărtăşeşte de aceea ostilitatea burgheziei contra privilegiilor aristocratice. Foarte curând după întoarcerea sa în ţară, într'o scrisoare către un prieten el îşi exprima această nemulţumire personală care îi întăreşte poziţia revendicativă şi face din el, în această perioadă, un revoltat social. Partizan al tripticului: *libertate, egalitate, fraternitate*, scump pe atunci burghezilor în luptă pentru cucerirea puterii, Alecsandri este dezolat de ce găseşte în Moldova din acest punct de vedere: «*Libertatea* lănţuită cu însăşi mâna Domnitorului.... Am găsit *egalitatea* turtită, sărmana! sub un nămol de prejudeţe absurde şi de privilegiuri montruoase, un nămol atât de mare, atât de greu, cât ar trebui un cutremur social pentruca să-l răstoarne şi să-l risipească. El este compus din mai multe pături ce apasă, una pe alta ca stratificările unui munte. Dedesubt, la bază, stă întins pe brânci poporul... peste dânsul impiegaţii subalterni ai Guvernului şi ai proprietarilor de moşii; iar peste aceştia diferitele clase de boieri, mici, mijlocii şi mari, purtând în spinare pe unul din ei care, *cu mila lui Dumnezeu*, adică: ... cu mila Sultanului şi cu mila Vizirului, *miluit cu peşcheşuri*, a devenit Voevod. Nimic mai trist decât aspectul poporului strivit! Nimic mai viclean şi mai brutal decât tipul subalternilor puşi în contact cu el; nimic mai umilit decât fisionomia boierilor mici; nimic mai grotesque decât îngâmfarea boierilor mari. Toţi se cred nobili, deşi puţini, prea puţini au oarecare tradiţii de familie, şterse de mătura timpului şi comprometate prin multe fapte lipsite de nobleţe».

Este, după cum se vede, o serioasă critică a societăţii făcută prin 1840, pe care Alecsandri nu o reneagă cu totul nici mai târziu — lucru demn de reţinut — întrucât o publică în cadrul prefeţei teatrului său complet din 1875. In mod vizibil, simpatia merge întreagă spre păturile sociale nedreptăţite, în vreme ce clasa ce deţinea puterea, în frunte cu Domnitorul, este necruţător executată, fie prin lovituri directe, fie prin ironii dure, fluturându-se încă de pe acum perspectiva unei revoluţii menită să schimbe ordinea: «cât ar trebui un cutremur social...». Incontestabil, este aci în deosebi ecoul nemulţumirilor clasei sale, de care vorbeam mai sus, sentimentul de inferioritate ce i-l dădea situaţia în care se afla aceasta.

Căci, deşi ne-am obişnuit să socotim pe Alecsandri «poetul-boier», ceea ce de altfel va deveni mai târziu, după Unire, în această vreme el este un luptător pentru drepturi şi libertăţi, aşa cum era întreaga burghezie atunci, cu atât mai mult cu cât era revoltat că personal nu avea ceea ce alţii aveau. E concludent că în scrisoarea folosită mai sus, poetul îşi manifestă nemulţumirea că el şi cei ce aparţineau aceleiaşi categorii sociale nu sunt promovaţi în slujbele înalte ale administraţiei, că guvernul «le închide braţele sale», în vreme ce alţii, neînzestraţi, beneficiază de privilegii: «Sunt *cuconaşii* prefecţi, vornici de aprozi, membri de Divanuri, cuconaşi însă prostuţi de minte şi de carte. Sunt şi coloneli cu epoleturi late cât nulitatea lor, însă ei nu ştiu nici măcar a-şi scoate sabia din teacă; iar acei ce au puţine cunoştinţi militare, bunăvoinţă şi curaj personal, dacă soarta nu i-a coborît din pulpa lui Jupiter, ei rămân relegaţi în rangurile lor de jos».

A înfăţişa scăderile acestei alcătuiri sociale, a le combate şi a lupta prin literatură pentru împlinirea năzuinţelor clasei sale este sarcina pe care şi-o ia Alecsandri şi pe care de altfel o mărturiseşte deschis. «...Fiindcă la noi nu posedăm încă nici libertatea tribunei, nici arma zilnică a jurnalistului, am proectat să-mi fac din teatru un organ spre biciuirea năravurilor rele şi ridicolelor societăţii noastre», — scrie el.

Aşa se face că în primele scrieri ale lui Alecsandri, în deosebi în teatru, găsim înfăţişată o lume modestă: mici boeri de categorie inferioară: şătrari, slugeri, mici funcţionari, modiste, pictori, cu necazurile şi cu aspiraţiile lor de a se ridica şi de a face stare, caracteristice clasei burgheze în acea epocă în plină ascensiune, favorizată de condiţiile economice. Vremea este de altfel plină de ridicarea unor oameni noui, energici, fără scrupule în metodele de a exploata, care încep să se impună şi care constituesc pilde şi stimulente pentru noui generaţii din această clasă burgheză românească tot mai puternică, pe care literatura noastră o înregistrează. Simpatia scriitorului este de partea lor, ceea ce nu ne poate mira. Alecsandri era un produs al acestei clase. Tatăl său se ridicase în acelaşi chip. Concepţiile acestea sunt cele în care el este crescut, prin care judecă lumea şi societatea. Este evident că poziţia scriitorului va fi favorabilă. De câte ori în această perioadă apare un personaj mai înalt, cum este Lunătescu din *Iaşii în carnaval*, este ridiculizat, cum sunt de altfel şi subalternii săi care servind clasa conducătoare trădau propriile lor interese de clasă. In această privinţă, pentru această vreme, nu există contrazicere în conştiinţa şi în scrisul lui Alecsandri. El este un democrat burghez convins, fireşte fără să ajungă la accentele social-revoluţionare ale unui Boliac, ci apăsând adesea mai cu seamă pe nota naţională a acestui revoluţionarism dela 1848.

Pentru a lămuri frecvenţa notelor cu caracter naţional, care caracterizează nu numai opera acestui scriitor sau literatura acestei epoci, dar întreaga mişcare a vremii, e nevoie să ne oprim puţin. Se ştie că începutul secolului al XIX-lea este marcat în Europa, în afară de larga răspândire a ideilor sociale ale revoluţiei franceze, de o trezire a conştiinţei naţionale, de o mişcare pentru afirmarea ei şi de o luptă pentru întruparea idealului naţional într'o realitate statală independentă. Acest fenomen se datoreşte apariţiei burgheziei. In lucrarea sa: *Marxismul şi chestiunea naţională*, I. V. Stalin spune:

« Chestiunea principală pentru tânăra burghezie este piaţa. Ţelul ei este deci să-şi desfacă mărfurile şi să iasă biruitoare din concurenţa cu burghezia de altă naţionalitate... Piaţa e cea dintâi şcoală în care burghezia învaţă naţionalismul ». Ideea naţională este dar în strânsă legătură cu problemele economice şi sociale.

Burghezia însă înţelege curând, în contact cu realităţile, că aici nu era punctul central al problemei. Ea caută să-şi cucerească poziţii cu orice preţ în domeniul economic, care interesează cel dintâi. Această luptă a burgheziei şi a micii boierimi identificată ei pentru cuceriri de noui poziţii întâlneşte fireasca rezistenţă a marei boierimi, care nu vrea să renunţe la privilegiile sale. Aşa se explică faptul că marile evenimente naţionale ale secolului XIX: Revoluţia dela 1848 şi Unirea, care erau dorite de burghezie şi întăreau situaţia acesteia, au potrivnici în clasa boierilor mari, ale căror interese economice şi sociale sunt deosebite şi este de înţeles faptul că ei fac apel, pentru a se apăra, la puterile străine tiranice, potrivnice formelor pe atunci moderne, burgheze, de viaţă de Stat. Sunt câţiva boieri care-şi armonizează interesele economice cu ale nouei clase şi nu sunt potrivnice năzuinţelor ei, dimpotrivă luptă pentru realizarea lor. Cei mai mulţi rămân însă duşmani ridicării « oamenilor noi », înfăptuirii reformelor pe care aceştia le preconizează şi chiar satisfacerii unor revendicări ale lor prin mici concesiuni.

Lupta dintre burghezie şi clasa boierească este astfel deschisă. Cea din urmă, fiind dominantă, este mai puternică şi burghezia este baricadată şi lovită. Ea înţelege că singură nu va put a câştiga bătălia decisivă pentru cucerirea puterii. In lucrarea deja citată, după ce arată că, în chip firesc, « din sfera economică lupta se strămută în cea politică », I. V. Stalin adaogă: « Strâmtorată din toate părţile, burghezia naţiunii asuprite începe fireşte să se mişte. Ea apelează la *păturile de jos ale naţiunii* şi începe să vorbească în gura mare despre *patrie*, înfăţişând propria sa cauză drept o cauză a întregului popor. Ea îşi recrutează o armată din *compatrioţi* în interesul *patriei* ». Pentru a câştiga încredearea maselor largi populare, se începe alături de o mare acţiune de critică a vechiului regim, menită să-l slăbească, şi una de largă simpatie şi bunăvoinţă pentru popor, menită să-l mobilizeze în slujba năzuiţelor burgheze.

Scriitorii cei mai însemnaţi ai acestei epoci aparţinând burgheziei acesteia ce se înfiripa sau împărtăşindu-i interesele, îi oglindesc concepţiile şi aspiraţiile. Chiar cei ce nu se integrează în acţiunea generaţiei lui Kogălniceanu, Bălcescu şi Alecsandri, cum este Costache Negruzzi, se resimt de atmosfera vremii şi opera lor reflectă totuşi, dacă nu idealurile ei, în orice caz dovada contradicţiei între aceste idealuri care deveneau dominante şi propria lor poziţie. Aşa se face că literatura perioadei acesteia e a unei generaţii de tânără burghezie revoluţionară care începe să se afirme în preajma anului 1840 pentru a lua parte în mod activ la revoluţia dela 1848 şi la Unirea Principatelor. Ea se caracterizează, pe de o parte, printr'o tendinţă

de afirmare a individualităţii naţionale, a patriotismului, a eroismului pentru ţară, folosind pentru aceasta ca preţioase izvoare folklorul şi istoria naţională; iar pe de alta, prin prezenţa unei permanente note de critică faţă de vechiul regim, pe care-l voia cât mai slăbit prin atacuri, până va ajunge să împartă puterea cu el, şi a unei note de simpatie pentru clasele nedreptăţite, câtă vreme burghezia avea nevoie de sprijinul lor în lupta pentru cucerirea puterii pentru sine.

De aceea, în cele mai multe din manifestările lui Alecsandri se vădeşte oglindită în deosebi preocuparea de a marca individualitatea naţională, chiar dacă el nu e insensibil la aspectul esenţial, social, al problemei. Una din primele notaţii ale scriitorului. de înţelegere pentru suferinţele ţăranilor, este prilejuită de constatarea că poate avea încredere în « caracterul » naţional a Românilor, întrucât « ţăranii, care, slavă domnului! alcătuesc cel mai mare număr nu şi-au părăsit niciodată obiceiurile, nici limba, nici portul, deşi tristele întâmplări ce au trecut peste ţară au apăsat mai mult asupra lor ». Acest accent pe naţional, pe caracteristicul care individualizează poporul nostru stă şi la baza entuziasmului său pentru folklor, a profundei schimbări care o determină folklorul asupra propriei sale poezii. El dorea să corespundă « adevăratei poezii româneşti », să fie « poet naţional şi popular », şi Bolintineanu recunoaşte mai târziu că dela el « poezia se români », ceea ce înseamnă că aspiraţia sa corespundea unei aspiraţii generale. In ce priveşte culegerile de folklor, propria lu mărturie, chiar dacă făcută ceva mai târziu, este concludentă: « Intr'o epocă ca aceasta, unde ţările noastre au a se lupta cu duşmani puternici care cearcă a întuneca nu numai drepturile politice, dar şi chiar naţionalitatea Românilor, poezia poporală ne va fi de mare ajutor spre apărarea acesteia; căci oricât de măestre să fie manifestările... (cabinetelor diplomatice, N. N.), Românii tot Români vor rămânea şi vor dovedi că sunt Români prin limba lor şi cu tradiţiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cântecele lor şi chiar prin jocurile lor ». Această aspiraţie naţională o oglindesc de altfel şi acele opere literare care, în această vreme şi mai târziu, zugrăvind vitejia şi virtuţile străbunilor, trezesc mândria şi dorinţa de luptă a contemporanilor în vederea împlinirii năzuinţelor lor democratice, sociale şi naţionale.

Ignorarea însemnătăţii acestui factor a făcut pe unul din cei mai remarcabili cercetători literari ce-am avut, pe G. Ibrăileanu, să se înşele, în parte, în caracterizarea lui Alecsandri din *Spiritul critic*, afirmând că încă din această perioadă anterioară lui 1848 poetul vădeşte netăgăduite rezerve faţă de democraţie şi progresism, care dau naştere la adânci contradicţii şi îndreptăţeşte etichetarea sa de « junimist patruzecişoptist », de om în care s'au luptat totdeauna două tendinţe: tendinţa de înnoire, de reformare şi tendinţa de conservare, care au rămas alăturea antagonice ».

Intreaga argumentaţie a lui Ibrăileanu în această privinţă se întemeiază pe piesa « *Iorgu dela Sadagura* », din 1844. Aici află criticul toate citatele din

Alecsandri - « junimistul », pentru a le pune în contradicție cu Alecsandri - « patruzecioptistul ». Ibrăileanu crede că « junimistul Alecsandri persiflează pe patruzecioptistul Alecsandri » și că « se ridiculizează străinătatea, obiceiul de a trimite pe fii în străinătate », subliniind toate acestea prin simpatia cu care este privită linia justă a bătrânului mic-boier Enache Damian, față de ridiculizarea lui Iorgu. Lămurirea acestei chestiuni este importantă. Dovedind lipsa de contradicții din *Iorgu dela Sadagura* se dovedește că în prima perioadă care se întinde până la 1860, Vasile Alecsandri rămâne consecvent pe o poziție moderată, dar revendicativă, social și național democratică, perioada contradicțiilor adânci începând pentru el dela 1860. E de mirare că Ibrăileanu n'a putut sezisa care este reala poziție a scriitorului, pe care o oglindește această piesă, cu atât mai mult cu cât el nota observațiile lui Negruzzi că piesa « combătea xenomania » și observa el însuși, cu oarecare surprindere — e adevărat, că Damian nu combate « bonjurismul », ideile novatoare dela 1848.

Intr'una din scrisorile sale din această epocă, Alecsandri însuși explică destul de lămurit ce urmărea prin această piesă. El voia să atace ridicolul din societatea vremii, care « consistă întru disprețuirea a tot ce este național ». Pomenind înclinarea clasei de sus de a merge în străinătate, pe care o salută de atunci ca « foarte nimerită », el semnalează o primejdie: « o mare parte din acei care au avut ocazie de a face o comparare între progresul Germaniei și al Franței, și între starea de înapoiere a Moldovei, în loc să puie umărul ca să urnească țara din băugaș, găsesc mai comod a critica orbește și a disprețui prostește pământul lor strămoșesc cu tot ce are bun sau rău ». Iar mai departe el dă mijlocul de a identifica precis semnificația piesei: « Fiindcă asemenea manie ridicolă e considerată *de bon ton* și e practicată de cei mari, ea află mulți aderenți în cei neumblați prin țări străine și un număr considerabil de momiți în public. Ce poate să rezulte din această hulă nedreaptă și exagerată? Stângerea simțirii de patriotism! Indiferență fatală pentru soarta viitorului nostru! ».

Chiar finalul acestui citat curpinde în fond cele două preocupări care se îmbină în *Iorgu dela Sadagura*: combaterea tendinței de a submina caracterul nostru național, a cărui bază se află pentru această generație în tradițiile strămoșești, și, mai voalată, grija pentru propășire: « soarta viitorului nostru ». Departe de a fi o piesă care să oglindească în deosebi contradicții între ideile democratice și cele conservatoare, *Iorgu dela Sadagura* este o critică, tocmai din punctul de vedere, burghez. Evident, între clasa boierească și cea burgheză, în această vreme, sunt la noi serioase contradicții. Reprezentanții acesteia din urmă puteau să-și dea seama, în condițiile istorice în care se aflau, de avantajele ce le-ar putea veni din adoptarea unor forme de viață socială și a unor instituții noui, care să înlocuiască pe cele vechi din Principate. De aceea ei sunt novatori, cer reforme și sunt dispuși să le și impună prin revoluție. Reprezentanții clasei boierești firește că nu puteau fi alături de aceste

aspirații a căror împlinire însemna lichidarea puterii lor. *Iorgu dela Sadagura* este critica pe care clasa lui Alecsandri o face acelor oameni care nu înțeleg să ia parte la lupta democratică, socială și națională. Și nu mai puțin este și critica pe care o face celor ce aparțin clasei neprivilegiate și care nu se solidarizează cu ea, ci maimuțăresc pe cei care se opun luptei sale, trădând astfel interesele burgheziei ce urmărea transformări sociale. Pentru clasa a cărei poziție o ilustra Alecsandri, clasa care încă nu cucerise puterea, civilizația apusului este concepută altfel decât de către clasa care este condamnată, cum sunt condamnați cei ce o imită. Pentru boierii mari, civilizația și reformele pe care le-ar fi vrut aduse aici din străinătate (fără grijă de păstrarea individualității naționale, care nu era un ideal al clasei lor), înseamnă ceea ce o extaziază pe Gahița Rosmarinovici, una din imitatoarele lor credincioase, deși nu aparține clasei lor nici ea: « magazinele de modă, amabilitatea cavalerilor », « saloanele briante, unde ard sute de *bugii* », « oglinzile cele mari; canapelele acele elastice », « damele educarisite care stau toată ziua la oglindă de-și împodobesc grațiile figurii și ale trupului: iar nu ca pe la noi să meargă la bucătărie și la spălătorie ca să-și feștelească rochia și degitele... ». Pentru Iorgu — care este în primejdie și el să alunece în concepția Gahiței și să trădeze astfel interesele clasei sale, dar care totuși în fond e un progresist, un tip reprezentativ al tinerei burghezii românești, în final cu totul vindecat, civilizația înseamnă însă altceva. Când este întrebat ce impută țării sale, căreia îi aducea critici, el spune: « Ce-i o țară fără canaluri, fără comerț, fără industrie, fără drumuri, fără lib... ». Și punctele puse în textul lui Alecsandri, Iorgu fiind întrerupt, ca din întâmplare, de un alt personaj, înlocuiesc limpede tocmai cuvântul *libertate*, care în această vreme nu era ușor de pronunțat, cu atât mai mult pe scenă. Și el știe că aceste aspirații sunt socotite absurde de clasa dominantă care își simțea amenințată puterea de nouile forme de viață și le respinge. Iorgu vorbește deschis, chiar după ce se « înțelepțește »: « de o epohă ca aceasta, unde oamenii civilizați sunt socotiți de nebuni ». Iar în *Iașii în Carnaval*, scrisă în acelaș an, un reprezentant al acestei clase dominante spune lui Alecu, în care recunoaștem deopotrivă pe Iorgu și pe Alecsandri însuși: « ... în loc să te folosești de slujbă, ca oamenii, pentru ca să te chivernisești, alergi după visuri deșerte și să te închini la niște cuvinte seci ».

Iorgu din *Iorgu dela Sadagura* reprezintă linia tinerilor burghezi mai înstăriți, care puteau fi în primejdie de a trăda interesele și idealurile clasei lor și cărora li se atrăgea atenția asupra drumului just. Nu este vorba deci, cum credea Ibrăileanu, de a combate « obiceiul de a trimite fii în străinătate », ci pe acela de a aduce de acolo ceea ce admira Gahița Rosmarinovici, « în loc să puie umărul să scoată țara din băugaș », cultivând tot deodată și aspirația spre afirmarea individualității naționale, care duce la întruparea într'un stat independent — supremul ideal al burgheziei în această epocă. E semnificativ, de altfel, că Alecsandri însuși, în scrisoarea citată, socotește

ca un succes al piesei sale faptul de a fi împiedecat această tendință de a leza sentimentul național; iar faptul că în aceeași vreme și din aceleași frământări el scrie și *Iașii în carnaval* în care, cu toată lipsa de adâncire, ridicolul cade asupra celor ce combat pe luptătorii ideilor democratice, marchează destul de lămurit poziția lui Alecsandri din această perioadă.

Teatrul lui Alecsandri din această epocă oglindește, deci, în fondul lui, aceste contradicții din societatea moldoveană, lupta dintre cele două clase ce stăteau față în față — și este evidentă poziția de simpatie, de îndreptățire a scriitorului pentru cei ce revendicau. E semnificativ totuși că, deși pe o poziție revendicativă, scriitorul apasă în deosebi pe nota națională, apariția, în *Iorgu dela Sadagura* ca și în *Iașii în carnaval* sau în *Creditorii*, a unor figuri de străini, Greci sau Evrei, — chiar dacă în această vreme autorul urmărește în deosebi să-i folosească pentru ieftinul comic de limbaj ce i-l puneau la dispoziție, totuși fără nicio simpatie specială, — desvălue înclinarea de a pune accentul pe nota națională, de a oglindi în deosebi aceste aspecte din societate ca și tendința spre diversiunea națională, evitând punerea din plin a problemei sociale. Poziția clasei sale sociale, concepția despre lume și societate pe care aceasta i-o impunea îl făceau să vadă și să scoată în relief în deosebi antagonismele dintre oamenii de diferite naționalități — ca și cum origina lor etnică ar fi putut cu adevărat genera conflicte — și să lase aproape neatins conflictul dintre clase, care rea problema principală.

E greu să nu observe cineva că, deși preocupat de frământările societății în care viețuia și participând la ele, Alecsandri nu depășea decât foarte rar revendicările clasei sale. Un luptător pentru țărănime, pentru drepturile celor ce sufereau nedreptăți în acea orânduire socială, propriu-zis el nu a fost niciun moment. Este o prejudecată veche de a socoti documentele politice mai convingătoare asupra poziției unui scriitor decât propria sa operă literară. Ea trebue înlăturată. Este adevărat însă că anul 1844 e cel în care scriitorul își fixează mai solid poziția democratică.

Faptul că se află la *Propășirea*, alături de Kogălniceanu, confirmă acest punct de vedere. Incă din livresca *Buchetiera dela Florența* el arăta disprețul pentru rangurile sociale, dar nu se poate spune că aici sau în alte locuri el este un democrat adevărat, care vede îndreptățirea și mai jos de clasa lui. In preajma lui 1844, lucrurile se schimbă într'o oarecare măsură. In piesele sale apar căsătorii care nesocotesc deosebirile de clasă (dar între micii boieri și marii boieri sau între burghezie și boierime) și dovedesc înțelegere pentru cei de jos. In descrierea Iașilor dela 1844, el subliniază contrastul între bogăția centrului și mizeria ce domnește la margini, iarăși cu semnificative accente xenofobe-diversioniste.

In ingenioasa *Istorie a unui galben*, din aceeași vreme, de asemenea își face loc o critică la adresa celor ce jefuiau pe cei săraci și se salută desrobirea Țiganilor; iar în *Iorgu dela Sadagura*, țărani și țărance, jucând hora, cântă:

Sunt sătul de biruri grele
Și de plug și de lopată
De ciocoi, de zapciele
Și de sapă lată.

Alecsandri este însă un democrat burghez, nu un luptător pentru drepturile întregului popor nedreptățit. Democratismul scriitorului se mărginește la revendicări pentru clasa sa. Lucrul îl evidențiază de altfel opera sa. In această perioadă de până la 1848, care putea să fie cea mai incendiară, eventual cea mai demagogică din cariera sa literară, el este destul de ponderat. Cultivă poezia în stilul poporan, notează de câteva ori admirația sa pentru această clasă, uneori se lasă mai degrabă cucerit prin influența stilului folcloristic de unele momente sociale, cum sunt versurile citate sau cum este admirația pentru haiduci, reprezentanți ai unei justiții populare, ilustrată în deosebi în *Grozea*.

In general însă, literatura lui din această perioadă așa de frământată oglindește lumea superficială a saloanelor *(Rămășagul)*, sentimentele proprii, sincere dar fără contingențe cu suferințele societății, este alcătuită din lirică sau conflicte absolut individuale, cum este în *Piatra din casă*, unde abia se face o fugară aluzie la eliberarea Țiganilor. Societatea românească a vremii nu se oglindește cu adevărat și în întregime în scrierile lui Alecsandri. Situația reală, dramatică a țărănimii nu e nicăiri obiectiv prinsă. Țăranii din *Nunta țărănească* sunt foarte superficiali. El socotea că satisface « autenticitatea », așezând în cadrul piesei câteva elemente folcloristice în legătură cu obiceiurile de nuntă țărănești, după cum credea că dovedește solidaritatea clasei sale cu țărănimea prin faptul că tânărul Alecu apare în mijlocul țăranilor îmbrăcat țărănește. Incă din această vreme, scriitorul se dovedește un zugrăvitor fals al lumii dela țară: nimic din durerile ei nu apare. Dacă un țăran are datorii, firește aceasta este la profesorașul *grec* al feciorului de boier, care în fond nici n'ar fi avut de unde împrumuta, iar nu la proprietarul pe moșia căruia asudă, al cărui fiu, prin generozitatea finală, aruncă o lumină favorabilă asupra clasei sale. Când tânăra țărancă invită pe tânărul boier să joace în horă lângă ea, aceasta nu spune măcar în gura mare, ci « în parte », că « îi bine ca boierii să-și dea mâna și să lege frăție cu țăranii »: Alecsandri nu vedea în fond legitimitatea unei egalități sociale, după cum (semnificativ și de reținut pentru poziția lui burgheză) nu vedea raportul între *boieri* și *țărani*, ci între *bogați* și *săraci*. Ca un « generos », el socotea, chiar în ajunul revoluției dela 1848 din Moldova, că cei bogați e bine să ajute pe cei săraci, fără să vadă problema luptei de clasă și a legitimității revoltei celor ce n'au. Finalul piesei este elocvent în această privință, când țăranca spune:

Sărăcimea mângâiată prin al vostru ajutor
Către voi acum înalță glasul ei mulțumitor.
Fiți cu toții veseli mândri de-a voastră faptă bună:
A săracilor iubire, pe bogați îi încunună!

Este aici, evident, democratismul burghez al acestei epoci care credea că prin generozități se pot rezolva conflictele sociale adânci, inconciliabile, dintre clase, care-și imagina utopia unei « înfrățiri » a claselor sociale. Susținere a căreia absurditate a fost dovedită lămurit. Cu ocazia mișcării dela 1848 din Moldova, Alecsandri este, încă din faza pregătirii, alături de revoluționari. Memoriul cu cele 35 de revendicări ce a fost prezentat domnitorului, în care se cerea de altfel respectarea Regulamentului Organic, ocrotirea unor privilegii și altele asemenea, care aveau poate și un caracter tactic, dar care nu omitea și o seamă de cereri cu caracter național și democratic, în deosebi în folosul burgheziei, mai puțin în al țărănimii, a fost redactat de el, după unii. Represiunea care urmează încercării dela 27 Martie pare să scoată și mai mult în lumină elementele democratice din gândirea poetului, chiar să le împingă mai nainte. După ce fuge din Moldova, în Transilvania, el e sensibil la mișcarea revoluționară de acolo și versurile din *Hora Ardealului* și *15 Mai 1848* oglindesc entuziasmul lui, cu atât mai mult cu cât, mai ales în acea fază, accentul cădea pe nota națională cu deosebire scumpă burgheziei din care făcea parte. Tot aici scrie el protestul politic contra celor ce înnăbușiseră revoluția democratică burgheză din Moldova: *In numele Moldovei, a oamenilor și a lui Dumnezeu*, — din care trebuesc reținute mărturisirile lui în legătură cu starea materială imposibilă a țăranilor și recunoașterea că e nevoie de « grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni, atât în relațiile lor cu proprietarii cât și în acele cu Ocârmuirea, precum și contenirea tuturor beilicurilor cunoscute » și de o reformă a școalei « pe o temelie largă și națională, spre răspândirea luminilor în tot poporul ». Pe această linie, dar împins tot mai departe, depășind în acest moment pe foarte mulți din revoluționarii dela 1848, este Alecsandri la 12/24 Mai 1848, când, fără îndoială sub influența doleanțelor sociale exprimate cu câteva zile înainte pe Câmpia Libertății dela Blaj, la care un număr de revoluționari moldoveni (poate chiar și el) luase parte, redactează un scurt program de revendicări, în care greutatea cade de data aceasta asupra celor sociale pentru popor, program intitulat: *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, care merită să fie reprodus în întregime:

1. Desființarea boierescului și a orice alte dări a lăcuitorilor săteni către proprietari.
2. Ridicarea beilicurilor, a lucrului șoselilor și a tuturor împovărărilor fără plată către stăpânire.
3. Improprietărirea lăcuitorilor săteni fără nicio răscumpărare din partea lor.
4. Nimicirea tuturor privilegiilor și prin urmare: Deopotriva purtare a sarcinilor Statului de către tot poporul în deobște, precum și deopotriva împărțire a lui la toate driturile politice și țivile.
5. Intemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate, de egalitate și de frăție-tate, desvoltate în toată întinderea lor.
6. Unirea Moldovei și Valahiei într'un singur stat neatârnat românesc [1]).

---

[1]) Cf. G. Bogdan-Duică: *Eftimie Murgu*, Academia Română. Studii și Cercetări, Buc. 1937, p. 169-170.

După 1848, activitatea lui Vasile Alecsandri se îndreaptă cu deosebire asupra sectorului național pe care aspirația spre Unire îl punea pe primul plan de altfel. Editarea revistei *România literară*, *Hora Unirii*, *Păcală și Tândală*, *Cinel-Cinel*, *Moldova în 1857*, chiar piesa *Cetatea Neamțului* oglindesc elemente din umanitarismul poetului, dar mai ales precumpănirea aproape exclusivă a acestei poziții de luptă pentru împlinirea aspirațiilor sociale și naționale burgheze.

După Unire, noui frământări intervin în viața țării. Alegerea lui Cuza nu însemna numai Unirea și un pas mai mult pe calea aspirațiilor naționale ale burgheziei. Ea însemna totodată tendința de a păși mai departe pe calea adâncirii democrației: « la legi nouă, om nou » — cum sublinia Kogălniceanu în celebrul discurs în care se simt necontenit accentele democratice alături de cele naționale. Reformele democratice, în deosebi împroprietărirea țăranilor și o nouă lege electorală, pe care revoluția dela 1848 nu le realizase și pe care acum domnitorul le privea cu simpatie, erau cerute cu tot mai multă hotărîre. Lor li se opuneau însă, acum, nu numai clasa boierilor, totdeauna împotriva legiuirilor care dădeau drepturi maselor populare, știrbindu-le astfel starea economică și puterea politică, dar și burghezia, care, odată unirea realizată, își vedea însemnate din năzuințele sale împlinite și calea deschisă inainte. Ea cucerise o bună parte din putere și socotea acum mai practic să o împartă cu clasa mai puțin numeroasă a boierilor conservatori, decât să fie — cum pretinsese la începutul secolului, atunci când era și ea lipsită de drepturi și avea nevoie de ajutorul lor — aliata marilor mase populare, care acum vroiau să se pășească mai departe, pe calea adâncirii democrației.

Neînțelegând procesul dialectic fără sfârșit din societate, Vasile Alecsandri nu poate merge mai departe, alături de popor, pe linia ideilor avansate, revoluționare. El rămâne un fiu al clasei burgheze, însuflețit adesea de idei umanitare, dar legat de interesele și de concepțiile ei, oglindind în opera sa fenomenele din societatea românească, fără să le vadă desfășurându-se în viitor, cu fireasca părtinire pentru exploatatori, cum este în *Pasteluri*, de pildă, datorită apartenenței sale la clasa burgheză, care încetase a mai fi revoluționară, care exploata din plin și care-i dădea concepțiile dela baza judecății sale de creator. Triumful burgheziei el îl înregistrează imediat. In piesele lui apar acum foarte puțini reprezentanți ai boierimii și, când apar, ei nu sunt prezentați ca cei care au dreptatea sau care triumfă, cu excepția din *Boierii și Ciocoii*, care are explicațiile ei. In teatrul lui, care este genul pe care-l cultivă cu deosebire în această vreme, apar în deosebi arendași, funcționari sau aspiranți la posturi din bugetul statului, avocați sau « lipscani bogați ». Este semnificativ din acest punct de vedere, al apartenenței de clasă și a conștiinței triumfului acestei clase burgheze, că Alecsandri adaptează *Le gendre de Monsieur Poirier* a lui Augier, care devine *Ginerele lui Hagi Petcu*. Reprezentantul clasei boierești din această piesă, prințul Movilă, recu-

noaște el însuși că «lumea s'a mai democratizat», că «averea-i un talisman puternic». El este prezentat ca un om din punct de vedere economic sfârșit, căruia i se vinde moșia la mezat, nevoit să ia în căsătorie pe fata unui «bogasier» bogat pentru a-și asigura o existență de trândăvie și lux, în vreme ce vărul său, în aceeași situație materială, caută să se adapteze vremurilor, intră în armată și vrea să-și câștige existența oarecum prin muncă. Piesa aceasta a lui Alecsandri este semnificativă prin aceea că, în chipul cel mai hotărît, el pune față în față pe reprezentanții celor două clase: una care e slăbită, cealaltă, a lui Hagi Petcu, burghezia, care se ridică din ce în ce mai puternică, subliniind violent că drepturile istorice au apus, că privilegiile nobilitoare moștenite nu mai valorează nimic și că puterea, pe care o dau banii câștigați prin exploatarea altora făcută pe cont propriu, se află în mâinile sale. Schimbul de replici este edificator pentru a caracteriza această burghezie devenită puternică, egoistă în interesele ei de clasă, și merită să fie reținut. Bătrânul bogasier, care de altfel ar vrea să vadă pe ginerele său, «prințul» Movilă, intrat într'o slujbă, îi cerea acestuia ca prin numele său să-l ajute a ajunge senator, reflex al tendinței de a parveni ce o avea burghezia. Atunci Radu Movilă se adresează vărului său, făcând apologia privilegiaților:

«Vin de grabă Ștefane, aleargă... Știi tu pentru ce Aprodul Purice, în războiul cu Ungurii pe Siret, a fost poreclit Movilă de Ștefan Vodă?... Știi pentru ce hatmanul Ștefan Movilă a murit vitejește, luptându-se cu Turcii la Războeni? Știi pentru ce pe tronul Moldovei au domnit strămoșii de-ai noștri, Movileștí? Pentru ca în anul dela Cristos 1866, Hagi Petcu să devie senator!...».

La care Hagi Petcu răspunde dur, în numele clasei sale întregi:

«Știi *beizade*, pentru ce-am lucrat 30 de ani în vieața mea? pentru ce-am adunat para cu para o sută de mii de galbeni, lipsindu-mă de multe plăceri?... pentru ca *pan evghenia* sa *beizade* Radu Movilă, care nici s'a luptat cu Ungurii pe Siret; nici a murit la Războeni, nici a domnit în țara Moldovei, să poată muri de bătrânețe, pe-un crivat moale după, ce-și va petrece viața în trândăvie».

Semnificativ pentru această perioadă de alianță între cele două clase în «monstruoasa coaliție» este că, în finalul piesei, reprezentanții lor, care se înfruntau cu atâta strășnicie, se împacă. Petcu e mulțumit că ginerele său a devenit «serios și liberar»; iar acesta se hotărăște să se apuce de muncă — bine înțeles «la moșioara mea».

Ascensiunea clasei burgheze însemna un pas mai înainte în desvoltarea țării noastre. Unele elemente vedeau în acel moment și desfășurarea mai departe a procesului. Ei încep să pledeze pentru forme tot mai democratice, pentru aplicarea principiilor ce fuseseră fluturate în cursul luptei pentru cucerirea puterii. Există în această vreme o stângă a burgheziei, activă, pe care istoria ne-o consemnă și care lucrează cu destulă vigoare. Este adevărat

însă că aceste elemente burgheze care nu acceptau alianța cu vechiul dușman era ținută tocmai din pricina «extremismului» în afara locurilor de conducere, din care ar fi putut influența în mod efectiv asupra reformelor și aplicării lor. Ele rămâneau într'un fel, în fond, niște permanenți opozanți, chiar dacă propriul lor partid se afla la putere. De aceea, ei se limitează în deosebi la discursuri electorale și articole de gazetă care nu dau rezultate concrete și care până la urmă ajung să fie considerate în mod firesc drept «vorbe goale» — cu atât mai mult cu cât printre cei de bună credință se strecoară și suficienți oameni care își fac din această poziție «extremistă» o metodă de a se lăsa cumpărați, prin bani sau prin posturi. Sunt însă în această fracțiune a burgheziei incontestabile tendințe de progres și reale elemente care depășeau, cel puțin prin intenția de a le realiza, ideile dela 1848.

Vasile Alecsandri oglindește în teatrul său această frământare a epocii. *Rusaliile*, *Sgârcitul risipitor*, *Clevetici-Ultrademagogul*, *Sandu Napoilă-Ultraretrogradul*, *Paraponisitul*, *Gură Cască-om politic*, *Ion Păpușaru*, scrise în 1860 sau curând după aceea, cuprind toate problemele care se puneau societății românești în acel moment, dela împroprietărirea țăranilor până la demagogia ieftină a unor politicieni din care doar două decenii mai târziu se va întrupa și Cațavencu. Este perioada în care principiile sunt trădate, în care ele sunt din când în când arborate pentru a justifica anumite abuzuri. Burghez, dar democrat care împărtășise idealurile dela 1848, Alecsandri este desgustat de asemenea procedee. Așa cum, mai târziu ceva, Caragiale va biciui aceleași scăderi, încă de pe acum scriitorul nostru le observă și le flagelează. Fără îndoială, el este legat de interesele clasei sale și nici nu avea orientarea datorită căreia să poată vedea desfășurarea viitoare a lucrurilor, să lupte pentru ea sau măcar să o accepte. Dar nici abuzurile mascate de frazele goale, care proclamă principiile în care el crezuse, nu le poate admite. De aceea, vom afla la Alecsandri o reală rezervă, dar în niciun caz dușmănie, față de ceea ce i se părea că depășea patruzecioptismul și nu rezervă, ci dimpotrivă o reală dușmănie față de aceste «forme fără fond», față de aceste începuturi de libertăți și drepturi democratice pur formale, fără niciun conținut, fără nicio realitate în fondul lor. Nu este însă poziția pe care o va ocupa Maiorescu pe această chestie. Acesta va regreta foarte curând după acest moment că chiar aceste «forme» au fost introduse, temându-se ca ele să nu constitue o tentație și un stimulent pentru masele ce se ridicau tot mai mult. Alecsandri regreta că sunt «goale». De aceea, o gazetă care e tribuna unor asemenea idei se chiamă *Gogoașa patriotică*, anticipând în poziție pe Caragiale, gazetarii, oamenii politici care le susțin: Clevetici, Tribunescu, etc. sunt niște oameni de nimic și niște șarlatani. Dar el își păstrează vechea lui bună părere despre presă în general, concepând-o progresist, iar cu alt personaj din *Sgârcitul risipitor*, lângă care se simte realmente scriitorul, vorbește despre «misiunea sfântă și luminătoare a presei», de «rolul sublim al unui publicist» (de astă

dată fără nicio ironie), arătând că «un jurnalist este apostolul adevărului, apărătorul dreptății, propagatorul cunoștințelor folositoare . . .».

Chiar din acest citat se poate constata că Alecsandri nu trăda idealurile sale patruzecioptiste de dreptate socială și progres. Asta însă nu-l împiedica să critice uneori cu patimă dusă până la șarjă ceea ce i se părea «vorbă goală», formulă nesinceră, simplă dorință de a parveni prin demagogie. De aceea, în tot lungul piesei *Sgârcitul risipitor* și chiar în celelalte din această vreme, progresismul, libertatea individuală, beția de cuvinte în discuțiile politice, libertatea presei, interesele «patriei», autonomia, independența națională, sufragiul universal le vedem vânturate cu ironie și puse în gura unor oameni de nimic, care nu credeau în ele, așa cum se întâmpla într'o mare măsură în societatea românească pe care opera lui Alecsandri o oglindea.

Atacat de presă pentru poziția sa, scriitorul se adresează gazetei, căutând să clarifice că «atât în piesa *Rusaliile*, cât și în drama intitulată *Sgârcitul risipitor*, am cercat să biciuiesc ridicolele, dar nu principiile, am cercat a stigmatiza nu pe oamenii ce au convingeri, dar pe șarlatanii care fac din cele mai sacre principiuri o materie de speculație». Evident că tonurile din rândurile adresate de el unui prieten în 1863, în care vorbește de «avântul nostru pe calea reformelor sociale», nu lasă nicio îndoială asupra atitudinii persiflante a scriitorului chiar față de acțiunile lui Cuza și Kogălniceanu, care nu erau niște demagogi, ci lucrau sincer, în măsura în care le îngăduia poziția lor de «stânga burgheză». Dar Alecsandri nu devenise ceea ce se chiamă un reacționar, un om care vrea întoarcerea în trecut, care își reneagă propriile idealuri democratice. El era numai împotriva pășirii mai departe și, poate mai mult decât atât, împotriva bagatelizării idealurilor dela 1848, împotriva afișărilor lor demagogice, deformându-le, exagerându-le și, până la urmă, compromițându-le. Pe baza ideologiei dela 1848, pe care numai Bălcescu reușise să o depășească din grupul lor, el mai credea poate încă în rezolvarea luptelor sociale prin înfrățirea claselor. Concluzia lui Antohi despre demagogii din jurul său — căci Clevetici și Tribunescu sunt niște demagogi, nu niște democrați sinceri — este: «Patrioții cei falși?... cei care în loc să cate a înfrăți pe toți Românii într'o familie îi desbină cu cuvinte seci de partidă progresistă, partidă moderată, partidă retrogradă, partidă națională, partidă trădătoare». Această poziție el o putea păstra cu atât mai mult cu cât ea acum avea nu un caracter umanitar, chiar dacă ar fi fost utopic, cum era în preajma lui 1848, ci un caracter mai de grabă de diversiune ce-i convenea, date fiind evoluția burgheziei, trădarea ei față de interesele marilor mase populare, dorința acesteia de a adormi sub diferite pretexte tendința clasei exploatate de a se ridica, de a lupta contra celor ce o exploatau și în fond nu se purtau de loc «frățește» cu ea. De altfel, o serie de alte piese ale lui, din această vreme, în care există o incontestabilă critică a prezentului, nu se poate spune că atacă nici chiar ceea ce la Junimea se va numi «formele fără fond», cât — cum zicea el însuși — pe «șarlatanii care fac din cele mai sacre principiuri o materie de speculație». In acest sens pledează și faptul că în toate celelalte piese din această vreme, în care se face o critică a formelor noi, democratice, nu se poate spune că există undeva o critică a lor în sine, ci a exagerărilor lor. Clevetici ilustrează acest lucru, iar ultra-retrogradul Sandu Napoilă, prin numele ales (la Alecsandri în mod frecvent numele este și o caracterizare a personajului: *Viteazovici* — un militar, *Duducescu* — un afemeiat, *Lipicescu*, *Slugărică*, *Arbore*, etc.), arată conștiința scriitorului că reprezintă o întoarcere nefirească spre trecut și desaprobarea pentru poziția acestuia. Sandu Napoilă este de fapt satira micii boierimi, democrată la 1848, pentrucă: «înțelegeam egalitatea cu boierii cei mari..., dar nu egalita cu ... badea Trohin văcariul», uluită și nemulțumită că lucrurile nu se petreceau așa cum nădăjduia ea, că nu se opriseră în loc, că continuau totuși să se desvolte.

Vasile Alecsandri socotea că prin împlinirea — și aceea în parte, trebue să recunoaștem — a revendicărilor clasei burgheze dela 1848, lumea se cuvine să fie fericită, și-a găsit forma definitivă și nimic nu mai este dincolo de asta. Democrația și progresul erau pentru el forme fixe care ar fi trebuit să cuprindă până la sfârșitul lumii exact ceea ce cuprinseseră în timpul mișcărilor revoluționare burgheze dela 1848.

Opera lui Alecsandri din perioada de după 1860 oglindește deopotrivă și contradicțiile din societatea românească, mai cu seamă pe cele ale clasei sale, și pe cele care-l frământau pe el însuși. Este o ciocnire între «generozitatea» luptătorilor dela 1848 și neînțelegerea pentru pășirea mai departe care coexistă în o bună parte din acești oameni? *Boerii și Ciocoii*, și mai cu seamă *Concina*, ar pleda pentru această ipoteză. In prima se găsește incontestabilă simpatie față de tinerii care luptau pentru răsturnarea vechiului regim. Ridiculii și vinovații în această piesă sunt cei potrivnici înnoirilor; marele boier Stâlpeanu este, cu oarecare rezerve, alături de tineri, pentru progres, deși în discuția ce se naște el nu mai insistă, ca și cum ar fi fost desarmat în acest punct de adversari. El afirmă că «țipătul unui popor îi mai puternic decât tunetul, el răstoarnă cetăți și munți», iar când cineva spune să fie împușcați «mojicii», Arbore, spune, ca un ecou al lui Negruzzi «Mojici, mojici, dar mulți» — elemente care arată la Alecsandri, în 1874, serioase elemente din ceea ce el gândise în preajma lui 1848.

Ceva mai mult. Când judecata nedreptățește pe țăranul Arbore din cauza corupțiunii ce rodea vechiul regim de pe la 1844, revoluționarul dela 1848 care fusese Alecsandri se dovedește cu aproape 30 de ani mai târziu încă treaz și cel nedreptățit este făcut să spună: «Au venit vremea să ne-apărăm dreptul cu parul... La pari, Români!». Iar Radu, care este Alecsandri însuși în perioada dinainte de 1848, prin proclamarea năzuințelor sale, dovedește că la 1874 scriitorul nu numai că nu le renega ce susținuse, dar le subscria încă. Radu spune că e vinovat de o crimă «notată cu negru în cartea despotismului»: «Crima de a spune adevărul!... Crima de a-și simți inima revoltându-se

contra abuzului! Crima de a cere dreptate deopotrivă pentru toți, fie mari sau mici, tari sau nemernici [1]), avuți sau săraci! Intr'un cuvânt, crima de-a visa pentru omenire o viață mai omenească și pentru Patrie o soartă mai fericită, demnă, independentă ».

Adevărata cauză a contradicțiilor trebue căutată însă nu în ciocnirile sentimentale, ci mai cu seamă în ciocnirile dintre interesele clasei din care scriitorul făcea parte, a acestei burghezii pe de o parte aliată cu moșierimea și potrivnică formelor nouă, conservatoare și antiprogresistă, pe de altă parte aliată cu capitalismul străin care trebuia servit și care uneori cerea unele forme noui, primirea unor progrese tehnice și părăsirea vechei poziții de exclusiv naționalism. In *Concina*, de pildă, aflăm atitudini antiprogresiste: « Ce este progresul de astăzi? — zice el. O spoială înșelătoare ce-ți ia ochii; o civilizație pripită fără rădăcini în țară; o momițărie generală de tot ce se petrece aiurea... » — deși întreaga primă parte a piesii oglindește tocmai această nedumerire a progresiștilor dela 1848 în fața nouilor progrese, nouilor schimbări ce se cereau și al căror rost ei nu-l mai înțelegeau, neputând urma desvoltarea fenomenelor. Naționalismul lui Alecsandri, dus uneori până la absurd, xenofobism, în această perioadă, care caracterizează generația sa burgheză, ilustrează și tendința de a se căuta diversiuni pentru problema socială. Totuși, în *Drumul de fier* poziția lui este deosebită. Aici Alecsandri este progresist, este alături de tânărul inginer care arată că țara trebue să se bucure de « binefacerile civilizației și razele acelui soare modern ce poartă falnicul nume de progres ». El nu mai este alături de bătrânul moșier care nu vrea să treacă drumul de fier pe moșia sa, iar când acesta spune că « drumurile de fier au să îmbogățească pe străinii care le-ar face, iar nu pe noi », tânărul, alături de care stă scriitorul, și care triumfă până la urmă, face elogiul colaborării cu capitaliștii străini și legitimează câștigurile pe care el le socotea pe seama muncii poporului, deși contrazice poziția din atâtea din piesele lui chiar din vremea aceea. Lucrul este însă explicabil. In această vreme, începea să se construiască drumurile de fier dela noi și pentru a obține în cele mai convenabile condițiuni concesiunea, capitaliștii străini cumpărase multe din personalitățile cele mai de seamă ale vieții publice românești. Alecsandri nu rămăsese străin de acest eveniment. Corespondența lui cu soția sa consemnă « lupta cea mare a drumului de fier » pe care o ducea în Cameră, arătând mai apoi că « numit reporter în chestia aceasta, am fost obligat să vorbesc necontenit și în sfârșit slavă lui Dumnezeu, am izbutit », ceea ce explică de ce xenofobul Alecsandri, aparținând burgheziei, care avea nevoie de bune căi de comunicație, pledează pentru străini în *Drumul de fier*. Momentul este semnificativ pentru întreaga perioadă a doua, cea de după 1860, din activitatea lui Alecsandri.

Alecsandri însă nu devine niciodată dușmanul ideilor sale proprii dela 1848. Se poate susține, dimpotrivă, că el, deși nu merge mai departe, cu vremea,

[1]) In sensul de neputincioși.

nu încetează niciun moment a fi un reprezentant al democratismului național și progresist dela 1848. In felul acesta se explică faptul că și atunci când unele opere literare dovedesc, în cea de a doua parte a activității sale, nu numai o critică a prezentului, care avea incontestabile scăderi, dar și o tendință de a privi cu simpatie trecutul, scriitorul nu contrazice poziția sa dela 1848. *Barbu Lăutarul* și *Surugiul*, care sunt considerate ca cele mai tipice în această privință, la o examinare mai atentă sunt concludente. In cea dintâi, curgerea vremii și prefacerile pe care aceasta le implică sunt privite cu melancolie, dar fără protest, mai de grabă ca ceva în ordinea firească a lucrurilor. Semnificativ este că bătrânul lăutar, ultima înțelegere și ultimul sprijin le află tot în mijlocul poporului, iar accentul final cade pe o notă net democratică: satisfacția lui Barbu « că ne-am petrecut veacul în această țară bună și mândră, care a desrobit pe țigani! ». *Surugiul*, de asemenea, evoca nostalgia după trecut, mai degrabă în ce avea el pitoresc, dar nu se poate spune că e vorba de o idealizare a formelor sociale din trecut în această scenetă, în care amintea conflictul dintre țărani și boierii, accentuând neomenia acestora din urmă și vieața amară a celor dintâi. « Ciocoieșii... de-a-lungul țării fac pârjol cu bătaia. Cică-i voinicie boierească să stâlcească un biet om de surugiu ostenit ca vai de el, nemâncat, nedormit, plouat, ars de soare, degerat de frig, pentrucă-s caii căzuți și nu pot merge în fuga mare ». Socotesc, de altfel, ca foarte elocvent pentru umanitarismul scriitorului consecvent folosirea expresiei « un biet om de surugiu ». Poziția lui Alecsandri față de Sandu Napoilă este, în ciuda susținerilor lui G. Ibrăileanu, de netă desaprobare și numele său, conținând caracterizarea, o dovedește. Mai mult încă. Clevetici — ultrademagogul, cu ori câtă lipsă de aprobare ar fi fost prezentat, conține la un moment dat o scurtă tiradă, foarte serioasă, de grije pentru popor, pe care Alecsandri însuși ar fi putut-o spune la 1848. Se vorbea despre bugetul țării și Clevetici spune: « Când e chestiunea de bani, se cuvine să fim economi, căci acest buget este produs de obolul săracului, acelui sărman asuprit și nenorocit asupra căruia cad toate sarcinile! ... acelui ilot ce geme de secoli, fără ca d-nul ministru de interne să se fi îngrijit până acum de a propune Camerei un proect de lege pentru ușurarea clasei de gios ».

Incontestabil că desaprobarea scriitorului față de exagerările ce se practicau, față de « formele fără fond », democratice, ce se arborau, ca și neînțelegerea sa față de pășirea mai departe, față de adâncirea democrației burgheze, pentru care luptase și el, îi dau lui Alecsandri o oarecare rezervă. Această rezervă îl împinge pe scriitor la *Convorbiri literare*, făcându-l să părăsească interesul viu din trecut pentru fenomenele sociale, simpatia pentru frământările progresiste. Consecvent idealurilor dela 1848, el își alimentează inspirația din istoria națională și folclor, în *Legende* și *Despot Vodă*, sau din frumusețile naturii românești, evocate idilic (*Rodica* este un simbol) în *Pasteluri*, cufundându-se uneori în evocarea unui trecut foarte depărtat, ca în *Ovidiu* și *Fântâna Blanduziei*, fără nicio legătură și semnificație în prezentul social, căutând

să evadeze din realități, să evite a lua o poziție față de noile frământări în contradicție cu interesele clasei sale și, totdeodată, să îndrepte atenția spre probleme depărtate de concretul momentului social, să o abată dela ceea ce era, în acel moment, dominant în societatea noastră.

Când însă vechile idealuri răsunau, când năzuințele democraților burghezi dela 1848 erau din nou în actualitate, lira lui Alecsandri se trezește, uneori cu energie. Dacă el nu poate păși mai departe de orizontul clasei sale, el rămâne, în măsura în care nu se depășeau idealurile generoase ale revoluționarilor, pe care el nu le reneagă și nici nu le combate niciodată, alături de poporul său. Năzuința unei armate naționale, el o oglindește în *Florin și Florica*, vitejia din războiul pentru independență el o cântă cu entusiasm în *Ostașii noștri*. In aceste limite, Alecsandri rămâne un democrat și simpatia sa, înțelegerea sa pentru popor, în deosebi pentru cel dela țară, nu se alterează niciodată complet, în ciuda idealizărilor la care aluneca uneori. In *Rusaliile*, de pildă, care este una din piesele citate pentru a dovedi poziția «junimistă» a lui Alecsandri, în două rânduri, doi țărani insistă că «oamenii îs lipiți pământului» de săraci. La 1869, într'*Un episod dela 1848*, el vorbește deschis despre ce urmăreau revoluționarii pentru popor: «Imbunătățirea stărei clasei de jos, respectarea libertății individuale, egalitatea pentru toți dinaintea legilor, desființarea privilegiilor, libertatea gândirii și a presei, luminarea poporului prin învățământul obligator și gratuit, moralitatea impiegaților, etc.». Semnificativ pentru deosebirea dintre poziția patruzecioptistului Alecsandri și a *Convorbirilor literare*, conservatoare, reacționare, unde se publica acest fragment este faptul că finalul citatului, dela: «luminarea poporului...» este omisă de cei dela Junimea, după cum omise sunt aprecierile defavorabile ale lui Alecsandri despre regimul despotic al lui Sturza și afirmația că boierii se răsculaseră «asupra stăpânirii», care ar fi putut stimula și legitima acțiuni similare și la alte clase, acum, două decenii mai târziu. Pentru luciditatea lui Alecsandri și pentru fixarea poziției lui permanent de înțelegere pentru popor, chiar dacă el nu vedea desfășurarea lumii dincolo de ordinea burgheză, trebue reținut momentul care desigur l-a impresionat adânc la 1848, dacă îl consemnă și peste mai bine de două decenii. La Hangu, eroul povestise cele pățite de boierii care făcuseră încercarea de revoluție dela Iași, fără să stârnească nicio simpatie în țăranii ce-l ascultau. «Vali rămase mut. Necompătimirea țăranilor pentru soarta boierilor, îi smulse de pe ochi un văl care-i ascunsese până atunci tristul adevăr, că distanța socială dintre clasa privilegiată și popor desvoltase în inima poporului o indiferență absolută în privirea boierimii și că abuzurile impiegaților făcuse pe Români a-i stigmatiza cu porecle de ciocoi pe toți aceia care nu erau din rândul lor».

Necontenit, în această epocă, până la capătul vieții scriitorului, vom afla dovezi limpezi că el nu devenise un adevărat reacționar, că el nu îmbrățișase o poziție de neînțelegere față de popor și de dușmănie față de interesele sale, dimpotrivă că simpatia lui rămâne întreagă pentru cei nedreptățiți, fiind permanent însuflețit de o năzuință de a îndrepta lucrurile, bine înțeles fără să vadă soluțiile cele juste pe care desvoltarea societății le cerea acum. Un reacționar n'ar fi scris niciodată așa cum a scris el despre starea socială din Principate în *Introducere la scrierile lui Constantin Negruzzi* și e probabil că acestea sunt paginile cele mai pline de compătimire și mai anti-boierești pe care le-a publicat vreodată *Convorbiri literare*. Un pasaj, cel în care conchide în această privință, merită să fie amintit: «Așa dar, în vârful scării sociale un Domn cu topuzul în mână și cu legea sub picioare; pe treptele acelei scări o boierime ghiftuită [1]) de privilegiuri, bucurându-se de toate drepturile, până și de ilegalități, și scutită de orice îndatorire către țară; alăturea cu acea boierime cu un cler a cărui șefi... se desfătau într'o viață de lux trândavă și scandaloasă, iar jos, în pulbere, o gloată cu cerbicia plecată sub toate sarcinile! Sus, puterea egoistă, jos șerbirea și mizeria fără protecție, totul mișcându-se într'o atmosferă neguroasă de ignoranță, de superstiții, de lăcomie și de frică». Simpatia și lipsa de idealizare cu care vorbește aici despre situația poporului, violenta critică ce o adresează bisericii, serioasa analiză pe care o face întreg procesului social dela începutul secolului al XIX-lea ne arată că Alecsandri, chiar dacă făcea unele serioase greșeli și nu putea păși mai departe, nu devenise aliatul marei boierimi care uită cu totul pe cei în suferință și compătimiți mai înainte, chiar dacă între timp clasa burgheză, din care el făcea parte, devenise o exploatatoare a țărănimii mai dură decât marea boierime la începutul secolului.

Exemplul acesta nu este întâmplător. A spus-o Ibrăileanu, și dela el incoace se repetă frecvent, că Alecsandri, deși a cântat toate marile evenimente la care a fost contemporan, n'a înregistrat împroprietărirea țăranilor. Nu se poate contesta că un ecou serios, așa cum a avut războiul independenței, care vorbea mai mult năzuințelor generației sale în care aspirația națională era așa de puternică, nu aflăm pentru acest eveniment în opera lui. Dar, nu e mai puțin adevărat că nu se poate socoti ca poziție dușmănoasă acestei idei în sine săgețile pe care el le aruncă demagogismului pe această chestie, în teatrul său, după cum nu se poate uita că cel care semnase manifestul *Prinților noastre pentru reformarea patriei* la 1848, nu ia niciun moment atitudine contra reformei rurale dela 1864. Ba chiar o scrisoare din 1863, deci înainte de reforma lui Cuza, pe care o reproduce la 1875, în prefața la ediția teatrului său complet dela Socec, Alecsandri ține să sublinieze că el rămâne consecvent năzuințelor dela 1848 și în această privință. La moartea lui Cuza, în 1873, poetul scrie bucata *Cuza Vodă*, o preamărire a domnitorului, subliniind numai în fugă Unirea și insistând asupra realizărilor sale democratice, care erau împlinirea aspirațiilor pentru care luptase și Vasile Alecsandri. In această poezie, se poate afla ceea ce cercetătorii n'au scos în evi-

[1]) E semnificativ că în teatrul lui Alecsandri apare și după 1860 un personaj din lumea boierească cu numele *Ghiftui*; moșia sa se cheamă *Ghiftueni*, iar altă moșie *Sătula*.

dență până azi, că acest scriitor salută cu mulțumire, fără reticențe, aproape cu entuziasm această împroprietărire a țăranilor, pe care o socotește ca o piatră însemnată la desvoltarea nației și ca realizarea supremă a acestui domni or:

O! scump amic, Domn mare, O! nume cu splendoare
Sădit pe miriade de libere ogoare!

O clipă apărut-ai în plaiul veșniciei
Și veșnice mari fapte lăsat-ai României,
Nălțând din părăsire antica-i demnitate
Pe magica *Unire* și sacra *Libertate*.

Ca norul plin de mană ce trece și revarsă
O ploaie roditoare pe brazda care-i arsă,
Și, stând apoi de-o parte, în urma lui privește
Cum brazda se deschide și câmpul înflorește;

Așa și din ceruri ai dulcea mângâiere
Să vezi a țării tale frumoase reînviere,
Tu ce-ai stârpit cu sceptrul, unealtă de rodire [1]),
Din suflete și câmpuri sămânța de șerbire.

Despre *Boierii și Ciocoii* din 1874 s'a mai vorbit și se va mai putea discuta îndelung. Piesa, marcând o simpatie pentru marea boierime reprezentată de Stâlpeanu, care desigur reflecta evoluția în poziție a burgheziei românești, este o incontestabilă dovadă de consecvență a scriitorului pe linia ideilor democratice ce-l însuflețise la 1848. Radu, eroul piesei, nu este decât purtătorul de cuvânt al acestor idei, alter-ego al lui Alecsandri din vremea aceea, și lumina favorabilă în care e pus dovedește că la 1875 poetul nu contesta nimic din ceea ce proclamase cu mai bine de un sfert de secol înainte. E semnificativ, desigur, și faptul, pe lângă cele semnalate aici sau mai înainte, că spre finalul piesei guvernul corupt și tiranic e răsturnat de o răscoală și că programul noului guvern, fără să aibă nimic revoluționar în el, — e adevărat, — este impus de popor.

Pe aceeași linie, merită să fie reținut că, în cadrul cântării entuziaste a vitejiei românești pentru cucerirea independenței, poezii ca *Sergentul*, *Păstorii și plugarii*, *Peneș Curcanul* și altele oglindesc rolul precumpănitor jucat

[1]) Manuscrisul acestei bucăți nu l-am putut afla. In ediția primă, ca în toate cele ce urmează, textul este așa cum îl dăm aici. Pentru cel ce citește cu atenție, din context este evident însă că *robire* era cuvântul care se cerea, care fusese de fapt folosit pentru a sluji contrastul. Convenientele, legăturile lui Alecsandri cu clasele dominante și cu exponentul lor de atunci, Carol de Hohenzollern, îl obligă desigur să facă schimbarea și să ne lase textul cu *rodire*, absolut nejustificat, pe care-l avem. O emendație conjecturală, pe care principiile de critica textelor și tehnica edițiilor o admit, ne-ar permite să propunem înlocuirea pentru totdeauna în această poezie a cuvântului *rodire* cu *robire*.

de popor în realizarea acestui însemnat act din desvoltarea noastră națională, indignându-se în *Eroii dela Plevna*, când acești țărani care se jertfiseră, după război nu aflau la guvernanți recunoștința la care aveau dreptul. In manuscrisele lui Alecsandri se află o poezie pe care el n'a publicat-o niciodată: *Plugul blestemat*, în care își arată simpatia pentru revolta unor țărani ce-și apără pământul și vede în « Vodă », pe bună dreptate, simbolul celor ce-i asupreau și jefuiau. Episodul din această bucată se mai află relatat de Alecsandri în două rânduri, în *Introducerea la scrierile lui Constantin Negruzzi*, din 1872, și în *Boerii și Ciocoii*, din 1874. In conștiința scriitorului, acest moment persistă și este poate deosebit de semnificativ, pentru a fixa poziția sa de la crepusculul vieții, că, cu doi ani înainte de a muri, aflându-se în Castelul Peleș (așa este însemnat pe acest manuscris de mâna poetului), în epoca răscoalelor țărănești din 1888, își amintește de el și scrie, sau poate transcrie doar, în formă definitivă, această poezie, în care avem o țărănime răzvrătită care triumfă.

Vasile Alecsandri este un democrat burghez. Revoluționar la 1848, când clasa sa lupta pentru a cuceri puterea, el deveni mai rezervat mai târziu față de pășirea mai departe, față de adâncirea democrației. Nu se poate contesta însă că el nu reneagă niciunul din idealurile pentru care luptase, că rămâne credincios revendicărilor sociale și naționale dela 1848, dar nu poate depăși orizonturile clasei sale și nu poate trece mai departe de ele. Prezent printre figurile însemnate și chiar reprezentative la 1848, Alecsandri devine după aceea un rezervat, un critic al exceselor, ceea ce înlesnea trecerea sub tăcere a consecvenței sale pe linia revendicărilor patruzecioptiste, care totuși însemna mult, de vreme ce mai erau foarte multe de împlinit din ele; el încetează să mai fie propriu zis un poet-luptător, cum fusese în prima fază a activității sale și — ceea ce e și mai interesant — pare că are conștiința că este depășit, că aparține unei epoci trecute, că nu mai poate corespunde cerințelor societății vii ce se frământă în jurul lui. E neîndoios că, în melancolia cu care privește înapoi, Barbu Lăutarul este, încă dela 1860, oglindirea conștiinței poetului că trăește aceeași dramă, că supraviețuiește epocii sale. Interesant este că această melancolie și această conștiință revine în una din ultimele sale poezii: *Fluerul*, exprimând la 1888 conștiința depășirii de către mersul vremii, atât a operii sale literare cât și a poziției sale. Melancolia poetului este temperată de ideea că la timpul său și-a făcut datoria:

Fluerul răspunse: Frate, frățioare,
A sosit amurgul, jalea ne-a cuprins,
Dar a noastră soartă e mulțămitoare;
Am cântat o doină și e de ajuns.

Poate că aici e cea mai justă caracterizare a lui Vasile Alecsandri. Fără să fie marea personalitate progresistă, clar văzătoare, care să descopere desvoltarea viitoare și să lupte pentru a înlesni permanenta mișcare spre forme

de viață tot mai înaintate, tot mai democratice, scriitorul acesta a fost numai o figură progresistă a burgheziei în luptă pentru cucerirea puterii, un scriitor care nu s'a putut rupe din legăturile clasei sale pentru a vedea mai departe și mai adânc. Alecsandri rămâne totuși o figură deosebită de cei mai mulți din clasa sa, prin faptul că, deși nu luptă pentru ducerea mai departe a idealurilor dela 1848, nu le renegă pe acestea și nu luptă niciodată împotriva lor.

G. C. NICOLESCU

CRITICA LUI „48"

Revoluționarii români dela 1848 și-au înscris idealurile în proclamația dela Islaz dar au fost înfrânți apoi în lupta lor pentru prefacerea societății. Era deci firesc, până la un punct, să fie criticați pentru ceea ce ei *nu* au realizat. Era mai puțin firesc, însă, ca ei să fie criticați pentru ceeace «realizaseră» *alții*. Și totuși, oricât de curios ni s'ar părea, desbaterea ce pretindea să decidă despre valoarea «pașoptismului» a invocat tot timpul vinile sau meritele epigonilor care i-au trădat ideologia. Asupra năzuințelor lui Bălcescu și a prietenilor săi politici a fost astfel aruncată răspunderea tuturor monstruozităților la care a dat naștere . . . părăsirea liniei lor politice.

A fost un «tur de forță» pe planul logicei de toate zilele, pentru izbutirea căruia va rămâne în istoria culturii noastre numele lui Titu Maiorescu: numele unui prestidigitator cu înfățișare pedantă, practicând, în redingotă, vicleniile mărunte ale lui Cilibi Moise.

I

In 1868, Titu Maiorescu publica în «Convorbiri Literare» celebrul articol: «*In contra direcției de astăzi în cultura română*»[1]). Era formulată aci teoria «formelor fără fond», catechism al întregii critici adresate de atunci încoace, revoluției dela 1848.

Maiorescu începea prin a constata «*un vițiu radical . . . în toată direcția de astăzi a culturii noastre*» și acest vițiu este «*neadevărul*». Această situație, pretindea criticul, se născuse din pornirea tinerilor români care, după 1820, impresionați de civilizația ce întâlneau cu prilejul studiilor lor la Paris și Berlin, se întorceau în țară «*cu hotărîrea de a imita și reproduce aparențele culturei apusene*»; era, ne asigură Maiorescu, o pornire pe care nu o poate explica decât «*vanitatea descendenților lui Traian . . .*».

Rezultatul acestei bizare manii tinerești trebuia să se adeverească jalnic, căci lipseau la noi condițiile din care crescuse în Apus civilizația modernă. Astfel «*vițiul, de care este molipsită viața noastră publică . . .* (este) *lipsa de orice fundament solid pentru formele din afară ce le tot primim*».

[1]) Republicat în «Maiorescu, *Critice*», t. I (București, 1926) p. 151 și urm.

Dar o întrebare se impunea dela sine: în ce consta acel «fundament solid», a cărui lipsă condamna «formele din afară» la o rapidă degenerare? Care era caracterul «fundamentului» real al societății românești și cum trebuiau să se înfățișeze formele ce i se potriveau? ...

La asemenea întrebări, Maiorescu nu a schițat nici măcar începutul unui răspuns. Era postulat un raport necesar între formele civilizației și un anumit fundament istoric, dar fără ca cineva să poată lămuri cuprinsul celor două noțiuni astfel puse în relație. Rămânea prin aceasta confuză, însăși natura acelei disarmonii atotvinovate.

Este semnificativ că în lista așa-ziselor «forme fără fond», Maiorescu a amestecat deavalma tot felul de contradicții ale vieții noastre publice, într'o enumerare aptă să frapeze imaginațiile, dar incapabilă să pună în lumină resortul viciat al mecanismului social. Căci nu puteau fi clasificate cu ajutoru aceluiaș criteriu, și deci nu puteau fi comparate între ele, și nici folosite pentru o singură explicație general-valabilă, împrejurări atât de *disparate* ca: un Teatru Național, fără literatură dramatică originală; jurnale politice, fără partide; o Academie, lipsită de adevărați cărturari; o Constituție, — rămasă pe hârtie și neaplicată în viață, etc., etc. ...

Nu încape îndoială că, în aceste condițiuni, «vițiul radical», condamnat atât de aspru, se învăluia într'o ceață groasă care îl sustrăgea oricărei identificări precise. Și tocmai de aceea, în locul unei *definiții* în măsură să caracterizeze raportul social viciat, Maiorescu ne aduce o simplă înșirare de metafore: «*producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr* ...».

Comentatorii au semnalat adesea această trăsătură a criticii maioresciene; astfel Ibrăileanu constată că «*junimismul este mai mult o stare sufletească vagă, un sentiment, decât o teorie bine definită*» [1]). Se manifestă aci o particularitate destul de surprinzătoare pentru profesorul de logică dela Iași, atât de meticulos, altminteri, în cumpănirea silogismelor sale ...

De fapt, «Junimea» a fost servită de minune de această obscuritate doctrinară în mijlocul căreia clipeau câteva idei simple ca însăși evidența, — cu atât mai grăitoare în simplicitatea lor cu cât, în realitate, fiecare le interpreta în alt chip. Mai exact: fiecare împrumuta acestor idei înțelesul propriilor sale nemulțumiri cotidiene și era îndreptățit să o facă atât timp cât avea să dureze confuzia generală a «teoriei».

Nu i-a fost deci greu formulei maioresciene să capete circulația proverbelor populare [2]). O recunoaște până și Șt. Zeletin [3]), singurul teoretician

[1]) G. Ibrăileanu: «*Spiritul critic în cultura românească*» (Iași, 1909) p. 97.

[2]) Lovinescu declară cu vădit temeiu că «*formula formei fără fond a devenit expresia însăși a cugetării critice românești... Acțiunea ei a fost atât de puternică, încât impunându-se ca o evidență contimporanilor, a trecut și în moștenirea generațiilor noui*». (În «*Titu Maiorescu*», — București, 1940 — t. I, p. 281).

[3]) Șt. Zeletin: «*Burghezia română...*» (București, 1925) p. 27.

sistematic de care a fost vrednic liberalismul românesc; o recunoaște în silă, desigur, și protestând ca împotriva unei mari rătăciri, — dar folosește el însuși *acelaș* tipar de argumentare când se află în luptă cu ideologia conservatoare: «*reacțiunea noastră*, spune Zeletin, *s'a mărginit a împrumuta numai poza științei, a importa din alte țări o sumă de formule abstracte, care în patria lor aveau un cuprins, cărora însă reacționarii noștri nu le-au putut da niciunul*» [1]). Atât de mare era puterea obsesivă a acestei formule încât ea se întipărea până și în construcțiile teoretice ale adversarilor ei direcți.

Trebue să adăugăm că și Dobrogeanu-Gherea a căzut în cursa junimistă lăsându-se sugestionat de schemele ei și proiectându-le, chiar, asupra viitorului muncitorimii. El mărturisea dealtfel fățiș că primise aprecierea dată de Maiorescu în legătură cu drumul istoric al liberalismului român: «*până aci sânt într'adevăr perfect înțeles cu doctrinarii conservatorismului nostru*» [2]). Dar Gherea credea că, după ce și-a însușit aprecierea faptelor conform opticei istorice a boierimii, va putea totuși deduce o atitudine politică proprie, «*nu asemănătoare cu a conservatorilor, dar nici deosebită ... ci diametral opusă*» [3]). Era o greșală care trebuia să-l ducă, în a doua perioadă a activității sale, pe o poziție obiectiv potrivnică intereselor mișcării muncitorești din România [4]).

Cazul lui Dobrogeanu-Gherea dovedește astfel, odată mai mult cât de strânsă este legătura dintre teoria marxistă și politica muncitorească; căci greșelile lui politice sunt solidare cu primirea ne-critică a premiselor ideologiei junimiste, — premise incompatibile cu postulatele fundamentale ale materialismului istoric.

Discriminarea dintre «formă» și «fond» nu este, în sine, străină marxismului. Dar ea are, în acest cadru, un înțeles bine precizat și pe care îl definește o analiză riguroasă a raporturilor dintre cele două aspecte ale unei realități sociale. Astfel, pentru a lua un exemplu clasic, dreptul civil al unei societăți exprimă relațiile economice dintre indivizii și clasele care o compun (relații care, în acest sens, alcătuesc «fondul» dreptului civil). Modalitățile expresiei juridice decurg așadar din însușirile «fondului» social, potrivit unor determinări general valabile. Aci Fr. Engels precizează că «*forma în care are loc aceasta poate fi însă foarte deosebită*» [5]).

In adevăr, o serie de particularități naționale ale codurilor burgheze pun în lumină toate variațiile pe care le-a suferit oglindirea realităților capitaliste pe planul juridic. Engels analizează mai departe unele dintre aceste particularități, în cazul legislațiilor engleză, franceză și germană, punând în lumină

[1]) Zeletin, *op. cit.*, p. 220.

[2]) Dobrogeanu-Gherea: «*Neoiobăgia*» (București, 1910) p. 133.

[3]) *op. cit.*, p. 134.

[4]) cf. M. Roller: «28 ani dela moartea lui Gherea» (în «*Studii*», nr. II, Apr.—Iunie 1948, p. 168 și urm.).

[5]) Engels, *L. Feuerbach și sfârșitul filosofiei clasice germane*. Trad. rom. (edit. P.C.R., București 1945), p. 59.

de fiecare dată condițiile istorice deosebite ale desvoltării «fondului» social: ele explică «formele» specifice de drept apărute acolo și anume printr'un proces organic de determinare *lăuntrică*, chiar atunci când interveneau modele juridice străine. Astfel, «Landrecht-ul» prusian este un cod care a răstălmăcit dreptul roman în «*interesul unei societăți încă mic-burgheze și feudale*», un cod «*care în astfel de împrejurări va fi rău de asemeni și din punct de vedere juridic*» [1]).

Este util să reținem pentru analiza noastră că printre «particularitățile naționale» ale unei legiferări poate figura și proasta ei alcătuire tehnică; și că aceste «forme» strâmbe departe de a fi lipsite de «fond», sunt explicabile în chiar incoherența lor prin împrejurările istorice în care s'a desvoltat «fondul» social. De fapt, «formele» românești acuzate de Maiorescu pun o problemă asemănătoare celei studiate aci de Engels și se cuvine să o tratăm urmărind același fir metodologic.

II

Ideia cea mai vădit absurdă din întreg arsenalul doctrinar al Junimei era, fără îndoială, «*vanitatea*» celor dela 1848, ca explicație a dăunătoarei lor manii de imitare. Maiorescu a fost dealtfel singurul care a cutezat să formuleze în toată seninătatea o asemenea teză. Ceilalți, presimțind ridicolul ei, s'au străduit să motiveze mai «verosimil» pornirea subiectivă a pașoptiștilor; dar ei s'au arătat astfel inferiori lui Maiorescu în înțelegerea mecanismului lăuntric al propriei lor teorii... Căci, în realitate, această idee este solidară cu întreaga lor construcție ideologică.

In definitiv, trebuia demonstrat până la capăt că «formele noui» erau «lipsite de orice fundament», — că ele erau străine realităților românești, sau cu alte cuvinte, potrivnice oricăror interese din cuprinsul țării; *potrivnice chiar și intereselor propriilor lor susținători politici*... In adevăr, aceste «forme» ar fi scăpat de învinuire de îndată ce s'ar fi acceptat că ele corespundeau măcar intereselor materiale ale oamenilor care le-au introdus și ale acelora care le-au primit cu atâta însuflețire [2]): căci interesele materiale just înțelese ale majorității unei națiuni reprezintă un «fundament» suficient de solid pentru oricare «forme» sociale. De aceea, oricine stăruia în a nega prezența unui «fond» pentru «formele din afară ce le tot primeam», *trebuia* să ajungă la încheierea că pașoptiștii au apreciat greșit propriile lor nevoi imediate. Pe de altă parte, însă, este învederat că revoluționarii au luptat pentru idealurile lor, hotărîți să-și jertfească și viețile ca să grăbească izbânda.

[1]) *Loc. cit.*, p. 6.

[2]) Că această însuflețire cuprinsese mulțimile, o atestă unanimitatea martorilor contimporani: o atestă cu o îngrijorare lesne de înțeles, însuși Fuad-Effendi, «jandarmul ordinei împărătești». (Cf. A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, 1, 1, Buc., 1919, p. 259, notă).

Cum ar fi putut junimiștii să evite, în aceste condițiuni, invocarea unui îndemn irațional lucrând în rândurile celor dela 1848 și izbutind să le turbure mințile?... O nevroză colectivă, oricât de surprinzătoare ar fi fost în sine, trebuia totuși presupusă ca isvor al unor gesturi atât de dezordonate...

Discuția atentă a acestui punct al junimismului nu trebue socotită de prisos. Căci aci se găsește «încheietura» întregului mecanism ideologic de care ne ocupăm, — punctul său slab și, în același timp, principiul tainic de organizare al tezelor sale. Cercetând aserțiunile Junimei asupra mobilului care subiectiv vorbind, a pus în mișcare pe revoluționari, putem afla «mărturisirea rușinată» a îndemnului de care ascultat critica însăși.

Logica internă a sistemului maiorescian implică, pe tăcute, că pozițiile de luptă ocupate atât de pașoptiști *cât și de criticii lor* erau independente de interesele lor de clasă. «Necesitatea» unei asemenea caracterizări apare evidentă în cazul oamenilor dela 1848: dacă s'ar fi admis prezența unui ideal de clasă în ideologia lor, s'ar fi introdus, în cuprinsul acestui ideal, tocmai «fondul» a cărui desăvârșită lipsă trebuia demonstrată!

Dar de aci rezultă, prin simetrie, că nici junimiștii nu ar fi apărat interesele unei *anumite* clase: în măsura în care pașoptismul era «dovedit» ca potrivnic idealurilor *întregii* societăți, în aceeași măsură critica lui era valabilă pentru interesele tuturora. Pentru a sugera publicului această încheiere, era suficient ca detractorii revoluției să rămână, consecvenți, pe terenul ce și-l fixaseră [1]).

Aici se vede rolul jucat de obscuritatea noțiunilor cu care opera Junimea. La adăpostul ei s'a putut strecura prejudecata unui «fond» omogen, acolo unde era de fapt vorba despre un antagonism ireductibil de interese și de idei. Se avea mereu în vedere necesitatea unei legături misterioase între «formele» civilizației și anumite realități sociale despre natura cărora se păstra tăcere. Această legătură era pe nesimțite asimilată cu simplul raport logic dintre premise și concluzii și dobândea astfel caracterul stringent al demonstrației oricărei teoreme geometrice. Apoi discuția se purta ca și cum s'ar fi pornit dela premise general-valabile, dela însușirile acelui vag «fundament» românesc căruia ar fi trebuit să se potrivească în egală măsură năzuințele tuturor indivizilor și claselor. Nu mai rămânea decât să se deducă în mod adecvat consecințele acestor premise: aci pașoptiștii erau acuzați de a nu fi

[1]) Dobrogeanu-Gherea a fost lipsit de o *asemenea* consecvență, — spre cinstea lui de altfel... Dar el nu a fost consecvent nici cu punctul de vedere marxist în chestiunea luptei de clasă, când a vrut să aprecieze situația concretă din societatea românească (cf. M. Roller, *loc. cit.*). De aci contradicțiile din sânul teoriei sale: asupra raporturilor dintre «formă» și «fond» el afirmă mai întâiu că «*în țara noastră... nu am avut... condiții sociale, fie obiective, fie subiective, pentru introducerea lor*» (a «formelor noui», n.n.). Insă apoi, caracterizând unele trăsături ale desvoltării noastre istorice, el recunoaște că, «*toate acestea reclamau introducerea instituțiilor liberale-burgheze. De sigur e greu ca nișle instituții să se bazeze pe necesități mai mari*». (Cf. *Neoiobăgia*, p. 28 și p. 42).

judecat limpede și, împotriva lor, junimiștii asigurau că gândesc cu mult mai corect. Astfel discuția se muta pe astrele lipsite de luptă de clasă, acolo unde împarte dreptatea tribunalul Rațiunii Pure...

•

G. Ibrăileanu a semnalat, primul, o împrejurare interesantă și căreia îi putem da aci valoarea unei experiențe de laborator: el a arătat diferențele pe care le înfățișează istoria Moldovei și a Munteniei în veacul al XIX-lea, evidențiate prin gradul în care a crescut acolo ideologia reacționară și prin gradul în care a întârziat desvoltarea burgheziei [1]). Este vorba de fapt despre variațiile regionale paralele ale celor două fenomene pe care Junimea le-a botezat, «formă» și «fond». Compararea lor ne va aduce toate lămuririle asupra tezelor Junimii, —asupra afirmațiilor ca și asupra tăcerilor sale...

Insăși revoluția dela 1848 a avut o soartă diferită în cele două Principate. In Țara Românească, —o largă mișcare de masse, al cărei avânt a măturat toate obstacolele din drumul spre puterea politică; la Iași, —o petiție timidă pe care Domnitorul a putut-o rupe fără teamă. Dar este semnificativ în cel mai înalt grad pentru problema noastră, faptul că nivelul de luptă al Moldovenilor a rămas în urma celui din Țara Românească tocmai în măsura în care burghezia de peste Milcov era mai puțin desvoltată decât cea de dincoace [2]). Se poate vedea de aci că *pașoptismul a variat în intensitate după gradul de desvoltare al acelei realități sociale care a dat organic naștere, în toate țările din lume, ideologiei liberale:* un capitalism tânăr, aflat în faza lui revoluționară ascendentă. Cum se poate vorbi așadar despre o formă fără fond, când vedem că sprijinitorii acestor «forme» întâmpină în biruințele și chiar în înfrângerile lor soarta istorică a fondului pe care Maiorescu îl neagă?...

Pe de altă parte, este limpede că explicațiile propuse de Junimea pentru geneza ideilor pașoptiste în niciun caz nu pot lămuri variațiile regionale suferite de acestea. Nimic nu ne îndreptățește să credem că «vanitatea» (sau oricare altă stare sufletească) ar fi fost în mod special răspândită în rândurile tineretului din Muntenia. Nici obiceiul de a merge la studii în străinătate, și nici măcar admirația pentru cele întâlnite acolo, nu erau neapărat caracteristice fiilor protipendadei dintr'un singur Principat Român. Pentru care motiv să fi fost atunci mai puțin puternică dorința Moldovenilor de a «imita fără socoteală pe străini»?...

Ii era cu neputință lui Maiorescu să răspundă la asemenea întrebări, atât timp cât rămânea consecvent cu propria lui teorie. Răspunsul îl pot da numai acele împrejurări pe care le pune în lumină compararea istoriei Munteniei și Moldovei și care au determinat atât pașoptismul cât și critica lui: împrejurările nașterii și desvoltării capitalismului românesc.

[1]) Ibrăileanu, *Spiritul critic...*, p. 11 și urm.

[2]) M. Roller, *1848 în Principate* (în *Viața Românească*, Nr. 1, Iunie 1948, p. 107 și urm.).

Analiza revoluției dela 1848, de îndată ce este făcută pe bazele științifice ale materialismului istoric, confirmă faptul că principiile dela Islaz au isvorît din cuprinderea societății românești înlăuntrul pieții capitaliste mondiale, din desvoltarea economiei de mărfuri, —din folosirea tot mai largă a mânii de lucru salariată în locul celei iobage [1]). Infrângerea revoluției nu a putut de aceea să rămână definitivă: creșterea mai departe a forțelor capitaliste va determina, mai ales după 1857, adoptarea acelor «forme» care au fost apoi criticate de Junimea cu atâta asprime.

Dar să băgăm bine de seamă: era vorba acum de o «ediție revizuită» a pașoptismului pe care Bălcescu nu ar fi putut-o recunoaște de fel. Și această deosebire, pe escamotarea căreia s'a bizuit succesul Junimei, trebue să formeze deasemeni cheia analizei noastre. Pentru a cuprinde semnificațiile ei, — pentru a înțelege tot ce a vrut Junimea să ne ascundă, —este astfel neapărat necesară o comparare a condițiilor în care s'a desvoltat capitalismul în Moldova și Muntenia, *după* 1848.

•

Intr'o analiză rămasă clasică, Lenin a arătat că desvoltarea capitalismului se poate face pe două căi; el le-a denumit pe acestea «*prusacă*» și «*americană*», după cele două cazuri istorice care pot fi socotite ca prototipuri ale fiecărei categorii [2]). Diferența principală între ele constă în modul specific prin care sunt înlăturate relațiile feudale de proprietate asupra pământului și, drept consecință, în repeziciunea cu care cresc forțele de producție, tehnica agrară, etc.... Urmând «calea americană», capitalismul se desvoltă liber, nestânjenit de niciun fel de urme de servitute (fie că societatea respectivă nici nu a cunoscut vreodată asemenea urme, ca în Statele Unite, —fie că cele au fost smulse din rădăcini printr'o revoluție biruitoare, ca în Franța sau în Anglia). Calea prusacă, în schimb, «*este caracterizată prin faptul că relațiile medievale de proprietate nu sunt lichidate dintr'odată, —ci sunt treptat acomodate capitalismului, alături de acesta continuând încă multă vreme să fie active trăsături semi feudale. Revoluția burgheză nu a sfărâmat posesiunea funciară seniorială... ci a transformat-o numai în acea gospodărie junkerească, care este prin natura ei capitalistă, dar care nu poate să o scoată la capăt fără o anumită dependență semi-iobagă a populației rurale*» [3]).

[1]) M. Roller, *loc. cit.*

[2]) Cf. Lenin, *Die Agrarfrage in Russland am Ende des XIX. Jahrhundert* (1908), trad. germ., Berlin 1920, p. 74 și urm.

[3]) Lenin, *op. cit.*, p. 79—80.

Lenin mai arată că, în cazul desvoltării de tip prusac, se păstrează deasemeni relații de producție semi-feudale ca *dijmele* și *corvezile*. O condiție necesară a unei astfel de exploatări agricole este folosirea inventarului țărănesc rudimentar pentru munca pământului, — în locul unei tehnici înnaintate pe care ar putea-o pune în lucrare concentrarea mijloacelor de producție într'o largă întreprindere capitalistă [1]). De aceea, conchide Lenin, « *acest chip de a pregăti calea capitalismului asigură într'un grad incomparabil mai mic desvoltarea liberă a forțelor productive* » [2]). Și urmările acestei împrejurări hotărîtoare se manifestă asupra tuturor formelor de vieață socială; este suficient să amintim, deocamdată, trăsăturile subliniate de Engels în compunerea faimosului « Landrecht » prusian.

Se pune întrebarea: care a fost drumul istoric parcurs de societatea românească? — O privire cât de sumară asupra trecutului ne încredințează că ea a împărtășit din acest punct de vedere soarta Prusiei, — soartă comună de altfel cu aceea a Ungariei, Poloniei, Rusiei țariste, etc. Se știe că la noi, și după « reforma » din 1864, relații semi-iobăgiste au continuat să dăinuiască în agricultură sub formele de abia mascate pe care le-a încetățenit « legea învoelilor agricole » din 1865 [3]).

Pentru caracterizarea aceste situații vom cita un singur fapt, mai grăitor în simplicitatea lui decât o grămadă întreagă de argumentări: atitudinea pe care a adoptat-o burghezia românească în fața propriilor sale posibilități de desvoltare economică. In adevăr, după cum a dovedit-o atât de strălucit K. Marx, prima sarcină istorică a capitalismului a fost de a-și procura mâna de lucru salariată transformând massele de iobagi în proletari « liberi », atât prin eliberarea lor de servitute cât și prin exproprierea lor de pământ și, în general, de orice mijloace de producție: în vederea îndeplinirii acestui din urmă scop, burghezia a folosit violența politică în tot timpul așa-zisei « acumulări primitive » [4]). Clasa stăpânitoare din societatea românească s'a slujit, însă, de puterea ei asupra Statului într'un sens cu totul diferit. Incepând din chiar anul 1864 s'a votat un șir de legi pentru împărțirea pământurilor aflate în proprietatea Statului; în expunerile de motive, în fruntea argumentelor, se trecea mereu primejdia înmulțirii proletariatului agricol [5]), — adică « primejdia » desvoltării acelei clase fără de care nu poate începe producția industrială pe scară mare!... Nu putea fi mai sincer mărturisită incapacitatea

[1]) E dela sine înțeles că este vorba aci despre contrastul dintre modul de producție *feudal* și cel *capitalist*, singura împrejurare în care acesta din urmă apare ca un element de progres social.

[2]) Lenin, *op. cit.*, p. 79.

[3]) Un material abundent se găsește la R. Rosetti, *Pentru ce s'au răsculat țăranii* (București, 1908), p. 414 și urm.

[4]) K. Marx, *Capitalul*, t. I, (trad. rom., București, edit. P.C.R., 1947), p. 634 și urm., passium.

[5]) Cf. D. Gherea, *Neoiobăgia*, p. 210.

capitalismului românesc de a-și îndeplini cu fermitate propriul lui destin istoric [1]). Poltroneria politică se însoțea aci de o lene asupra căreia apăsau amintirile Fanarului, contrastând puternic cu sporul de activitate și spiritul de întreprindere ce i-ar fi fost în acel moment necesare.

In întreaga societate se resimțea această oboseală pre-timpurie a burgheziei. O atmosferă putredă în care creștea demoralizarea, contrasta acum cu vremelnicul entuziasm revoluționar din jurul anului 1848. Călătorii străini notau impresia de bâlciu depravat și stăpânit de patima jocului pe care o lăsau, *tuturora*, locașurile protipendadei [2]). In 1867, Le Cler se arăta pe bună dreptate consternat de mulțimea slugilor pe care le întâlnise robotind în « curțile » Capitalei. Era ca un fel de mărturie simbolică pentru caracterul parazitar al oligarhiei române: servitorimea reprezenta mai mult de un sfert din populația întreagă a orașului!...[3]).

Se întâmplase în adevăr, după 1848, un fapt decisiv pentru desvoltarea ulterioară a luptei de clasă. Impletirea latentă de interese burghezo-moșierești fusese sancționată politicește prin « monstruoasa coaliție »: se sacrificase substanța programului revoluționar al democrației burgheze și, odată cu acesta, se punea în calea progresului economic și social un obstacol a cărui înlăturare va trebui să aștepte intervenția pe scena istoriei a unei clase noui, mai hotărîtă de luptă. De teama masselor și a revendicărilor lor radicale, burghezia română își încheiase întrucât o privea cariera revoluționară, încă înainte de a fi obținut primul succes durabil.

Fenomenul acesta e caracteristic pentru desvoltarea societății românești din amândouă fostele Principate. Dar și aci întâlnim nuanțe regionale, în a doua jumătate a veacului trecut, și ele sunt la fel de semnificative pentru obiectul studiului nostru; căci ele ne arată în ce măsură în Moldova, în patria « criticismului », s'au evidențiat acele trăsături ale desvoltării « de tip prusac » care au stăvilit și pe alte meleaguri progresul forțelor de producție.

Se știe că ritmul de creștere al populației urbane a unei țări este în strânsă legătură, în perioada desvoltării capitalismului, cu ritmul în care se desvoltă întregul proces social. Ori, între 1859 și 1899 (adică între primele două recensăminte generale efectuate la noi în țară) populația Munteniei a crescut

[1]) « *Exproprierea maselor populare de pământul lor formează baza modului de producție capitalist* », ne spune Marx (*Capitalul*, t. I, p. 677). In loc să urmărească aceasta, oligarhia română își pune... energia în a legifera împroprietăriri — numai pentru a « fixa » la sate surplusul de brațe libere cu care nu știa ce să facă; tocmai de aceea legea prevedea « *obligația pentru cumpărători de a se stabili cu locuințele pe moșia cumpărată* (cf. Rosetti, *op. cit.*, p. 476).

[2]) N. Iorga, *Istoria Bucureștilor* (București, 1939), p. 296.

[3]) *Loc. cit.*, p. 304.

cu 68%; aceea a Moldovei, însă, numai cu 39%[1]). Dacă deci mersul capitalismului era stânjenit în întreaga societate românească de rămăşiţe feudale, — în Moldova aceste piedici se dovedesc a fi fost deosebit de active. Şi acest lucru rezultă cu un puternic relief tocmai în sectorul economic pe care rămăşiţele iobăgiste îl influenţează mai direct: în agricultură. Aci forţele capitaliste au stimulat desvoltarea gospodăriei rurale într'un chip la fel de inegal. Astfel suprafeţele semănate cresc în Muntenia cu 174,2%; în Moldova cu numai 69,9%[2]).

Inţelesul obiectiv al teoriei lui Maiorescu (mai exact vorbind: *al succesului ei*) trebue apreciat prin prisma concluziilor la care compararea acestor « variaţii concomitente » ne poate conduce. In adevăr, când întâlnim pe de o parte lupta Junimei pentru « a se limita adoptarea formelor apusene », — şi pe de altă parte încetinirea desvoltării capitalismului: nu rezultă dela sine că *lucrau aceleaşi forţe în aceste două direcţii prin care se distinge societatea moldoveană?* Cum, altminteri, s'ar putea explica faptul că ideologia junimistă a apărut şi a fost cu deosebire preţuită tocmai acolo unde se manifestă mai puternic şi compromisul de clasă?

Se poate vedea acum toată valoarea împrejurării pe care a semnalat-o Ibrăileanu[3]). Raporturile între diverse manifestări sociale pe care ea le pune în lumină în ajunul lui 1848 şi după această dată, dovedesc în primul rând că *atât paşoptismul cât şi critica lui* sunt « forme » ideologice perfect corespunzătoare câte unui « fond » organic: primul corespunde desvoltării capitalismului la fel cum cealaltă exprimă împletirea de interese burghezo-moşiereşti.

Dar o cercetare întemeiată pe metoda materialismului dialectic nu se poate opri la această constatare, chiar dacă rezultă din ea că bazele însăşi ale junimismului sunt mincinoase. O teorie care a cunoscut un asemenea succes de opinie ca aceea formulată de Maiorescu, nu poate fi considerată ca pur şi simplu absurdă[4]); dacă ne-am limita la atât, am pierde cea mai bogată parte din învăţămintele acestei curioase experienţe cuprinsă în istoria bătăliilor ideologice din răstimpul ultimului secol.

In adevăr, ideologia junimistă « exprimă » *din două puncte de vedere distincte* acele împrejurări sociale pe care le caracterizează desvoltarea de tip prusac a capitalismului românesc. Pe de o parte, critica serveşte interesele beneficiarilor principali ai compromisului de clasă şi este tocmai de aceea promo-

[1]) L. Colescu, « *Analiza rezultatelor recensământului general al populaţiei României din 1899* », (ed. II-a, Bucureşti, 1944), p. 32. Această diferenţă dintre cele două cifre rezultă dealtminteri în întregime din sporul populaţiei urbane (*ibidem*, p. 36 şi urm).

Op. cit., p. 35.

[3]) Valoare pe care Ibrăileanu a fost însă departe de a o cuprinde în întregime!.

[4]) Lenin spunea că nici « *idealismul... nu este alcătuit din simple baliverne decât pentru materialiştii vulgari... Dimpotrivă, din punctul de vedere al materialismului disciplinat de dialectică, idealismul filosofic este o creştere unilaterală... şi una din faţetele cunoaşterii* ». (Pasagiu din « *Caietele filosofice* , reprodus în « *Materialisme et empiriocriticisme* », — trad. franç., Paris, E.S.I., 1928, — p. 330).

vată în primul rând de ei. Pe de altă parte, însă, critica junimistă cuprinde şi un sâmbure de adevăr, fără de existenţa căruia ar fi inexplicabilă influenţa ce ea a exercitat-o: şi acest sâmbure, dealtminteri înfăşurat în urzeala perfidă a diversiunilor, constă în aceea că Maiorescu făcea rechizitoriul unor « forme » sociale *realmente* strâmbe!.. Să ne amintim încă odată de ceea ce spunea Engels despre legislaţia prusiană: « în aceste condiţii ea va fi rea de asemeni şi din punct de vedere juridic », — şi de aci izvorăşte o inevitabil proastă funcţionare a mecanismului social spre paguba, în primul rând, a masselor populare.

Astfel se întâmplă că în Moldova, adică acolo unde efectele relei alcătuiri sociale sunt mai dureroase, succesul Junimei este cu mult mai larg decât ar fi trebuit să o îngăduie în mod normal conţinutul de clasă al tezelor ei. Rândurile partizanilor ei se îngroaşă cu numărul tuturor acelora pe care îi nedreptăţeşte mersul istoriei. Ei caută în atmosfera criticismului Junimei o justificare teoretică pentru starea lor de confuză nemulţumire şi nu bagă de seamă că Maiorescu reproşează revoluţiei dela 1848 o vină pe care, de fapt, o poartă « monstruoasa coaliţie » burghezo-moşierească. Dela adevărul relativ pe care îl conţinea critica Junimei se aluneca uşor spre minciuna făţarnică de clasă: cu atât mai uşor cu cât organizarea tezelor maioresciene era, după cum am văzut, destul de abil măsluită. Prea puţini sunt aceia care vor înţelege cursa în care au căzut; încă şi mai puţini aceia care vor şti să recunoască natura greşelii lor.

Obscuritatea doctrinară a Junimei a fost condiţia indispensabilă a unei asemenea întruniri de năzuinţe contradictorii; căci numai datorită ei se evita acel examen critic care ar fi scos îndată la iveală hotarul dintre adevărul general-valabil şi teoria reacţionară a « formei fără fond ». In starea însă, în care se aflau ideile vremii, era aproape cu neputinţă unui Caragiale să se descurce prin desişul frazelor spre a afla *până unde* coincid orientările sale cu cele ale corifeilor Junimei. Dealtfel Gherea însuşi avea să primească mai mult decât se cuvenea din tezele lui Maiorescu.

Va trebui să stabilim acest hotar, dacă vrem să ne lămurim nouă înşine, şi pentru folosul nostru, procesul ideologic prin mijlocirea căruia a fost înşelată vigilenţa de clasă a atâtor luptători progresişti; va trebui să ne lămurim înainte de toate asupra isvorului adevărat al suferinţelor ţării, confruntând rolul pe care l'au putut juca aci « imitaţiile după străini » sau compromisul de clasă.

BARBU CÂMPINA

(va urma)

DOCUMENTE

SCRISORI DIN REVOLUŢIA DELA 1848

Provizia-i mică. Trei scrisori. Iar dintre ele numai pe una o redăm întreagă. Şi tustrele nu privesc lucruri de o mare strălucire. Totuşi, Istoria care nu romanţează ori romanele care vor să se sprijine pe fapte ce s'ar cuveni să devină istorice, ar putea să şi le însuşească.

Ele au fost publicate în *Pruncul Român*, o gazetă de format drăguţ, adică dintr'acelea pentru care cercetătorul colecţiilor academice nu e nevoit să-şi sucească gâtul ca să poată fi în stare să prindă şi să transcrie câteva rânduri. Ziarul a apărut dela 12 Iunie până la 11 Septemvrie 1848: treizeci şi nouă de numere. Naşterea lui fusese anunţată astfel, de către Ion Catina:

> *Români !*
>
> *Jurnalul libertăţii ce au născut aseară (11 Iunie) din inimile Voastre, iată că şi-a luat sborul său ; priimiţi-l, botezaţi-l ; eu i-am zis : Pruncul Român.*
>
> *Dar biata sa maică, o ! ea a suferit mult până l-a zămislit ; voi o iubiţi, eu o cinstesc — şi o numesc : România.*

Am găsit necesară reproducerea acestei înştiinţări, în stilul căreia vom vedea apărând (în numărul 25 dela 10 August, şi la rubrica *Daruri practice*) o scrisoare a *cetăţeanului Costache Carageali*. Iată textul scrisorii, la care trimiţătorul alăturase « un inel de diamante şi o podoabă de granate, în valoare de lei 650 »:

> *Numărul 19 al Pruncului Român anunţă o colecţie* [1] *: nevinovatul Prunc cere pentru maica sa, ea cere şi primeşte cât de mic ar fi darul. Deşi strein şi calomniat de enemicii miei, voiu să iau parte la această faptă. Aflându-mă astăzi în lipsă de bani, trimeţ Pruncului un inel al mieu de diamant şi o podoabă de granate a soţiei mele. Bine vroiţi a le pune spre vânzare şi preţul lor îl veţi depune la casa adunării.*
>
> *Sacrifiţiu este mic ; dar şi puterile mele de astăzi sânt mici ; dea Domnul să mă 'nsănătoşesc să pociu lucra, şi zeciuiala muncilor mele o depuiu la casa colecţiii. Aş fi vroit să continuiu scrisoarea, dar periodul frigurilor mă întrerupe.*
>
> *Fratele şi amicul vostru,*
> C. Caragiali

[1] De sigur: *o colectă* (nota noastră)

Această scrisoare şi acest dar din partea *străinului* Costache Carageali contrazic afirmaţia conţinută în de altminteri buna broşură a lui Ion Diacu Xenofon, din Biblioteca Teatrului Naţional (Nr. 10), consacrată unei figuri din Vechiul Teatru Românesc. In această broşură — care cu câţiva ani înainte fusese o comunicare la Prietenii Istoriei Literare (şedinţa din Februarie 1937, cu prilejul a 60 de ani dela moartea lui C. Carageali) — Ion Diacu Xenofon spunea:

> *« In ce priveşte această mare mişcare de redeşteptare naţională din Muntenia (Revoluţia dela 1848), M. N. Belador susţine că l-a atras şi pe Costache Carageali în turburările zilei. Nimic însă nu dovedeşte această gratuită afirmaţie ».*

Din scrisoarea lui Costache Carageali (nepotu său: Ion Luca avea să iscălească, făcând o metateză: Caragiale), noi vedem că M. N. Belador a avut dreptate împotriva lui Ion Diacu Xenofon.

* * *

Altă scrisoare, iscălită « Un Abonat », relatează discuţiile întăritate foarte, din Adunare. Şi încheie cu istorisirea unui episod comic:

Auzind că se vorbeşte în Constituţie de slobozenia teascului (a tiparului), un boier bătrân se interesează şi află că, prin acest lucru, se vor putea divulga nedreptăţile şi tâlhăriile; şi el strigă atunci cu furie: « Ce? N'am eu duhovnic să-mi spuiu pacatele? ».

Dar emoţionant, dramatic chiar, este începutul acelei scrisori.

In ziua reacţiei dela 29 Iunie, când toţi aristocraţii care se aflau în Capitală se adunaseră spre a întocmi căimăcănia, un patriot de şi minutele erau critice şi-a ridicat glasul în această adunare:

> *« Domnilor este adevărat că revoluţia s'a înăbuşit, dar n'a murit! ».*

* * *

Şi acum, a treia scrisoare.

Este a « *Dumnea-ei soţia cetăţeanului Davicion* » (Davicion Bally). Ea a trimis Pruncului Român » *lei 66, făgăduitul dar patriotic, adică preţul cusăturei a şase cămăşi* ». Şi acest mic dar — urmând celora mai mari ale copiilor ei, bani economisiţi din cadourile părinteşti, precum şi celui al soţului ei: o sumă importantă — a fost întovărăşit de o scrisoare. Textul acesteia cuprinde câteva coloane din penultimul număr al Pruncului Român. Şi, dacă s'ar elimina pasagiul ei final, de-o anxietate melodramatic exprimată, ar putea să figureze în fruntea unei Antologii a celor mai bune scrisori literaro-sociale româneşti.

Dăm începutul acestei minuni de scrisoare:

> *Patriarhul Iacov iubi cu deosebire pe Iosif, fiu al prea iubitei sale soţii Rahela. Ea îi făcu cămăşi cusute cu bibiluri de mătase, iar fraţii lui îl pizmuiră.*
>
> *Eu, ca strănepoata Rahelii, m'am ferit d'a face bibiluri de mătase la cămăşile ce am cusut pentru Pruncul român ; am făcut o simplă cusătură cu tigheluri, ştiind că pruncului îi place simplitatea şi nu doreşte decât a fi iubit de fraţii lui. Preţul cusăturei mi*

s'a plătit câte 11 lei de fiecare. Numărul îmi plăcu fiindcă este numărul copiilor Patriarhului meu.

— Îmi veți zice, poate, că Iacov a avut 12 fii; așa e; dar pe Veniamin, fiul durerii, nu-l voiu număra, căci acum, slavă Domnului, durerile ne lipsesc: frații noștri Români au tămăduit suferințele noastre, au turnat cu o mână făcătoare de bine balsamul mângâierei în ranele noastre și ne-au întins o mână de frate.

« Mână făcătoare de bine », « mână de frate întinsă » se referă la articolul 21 din Proectul de Constituțiune al Revoluției dela 1848 din Țara Românească: « Emancipația israeliților și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință ».

BARBU LĂZĂREANU

CEVA DESPRE ZIARUL SPRIJINITORILOR GRECI AI REVOLUȚIEI DELA 1848 IN ȚARA ROMÂNEASCĂ

La acele câteva ziare, cum sunt de pildă *Pruncul Român* și *Poporul Suveran*, care au apărut în timpul revoluției dela 1848 în Țara Românească, în care se oglindește lupta însuflețită a poporului român împotriva privilegiilor boierești și a iobăgiei, pentru o viață democratică, cu drepturi egale, pentru toți, și fără deosebire de rang, clasă sau origină, și în care istoricul găsește un bogat material cu privire la ideologia acelor care s'au răsculat pentru democrație, libertate și frăție — la aceste ziare scoase de Români trebue adăogat și un ziar grecesc, scos de un harnic tipograf grec, Mihail Hristidis, cu scopul de a sprijini cauza românească, după cum și Românii, în 1821, au sprijinit Eteria și au luptat alături de ea pentru libertatea și independența Greciei.

Este momentul astăzi potrivit, când pe de o parte se serbează 100 de ani dela revoluție, iar pe de alta poporul grec găsește sprijinul țărilor cu adevărat democratice, în lupta sa împotriva unui dușman cel puțin tot atât de aspru, ca și cel dela 1821 să ne oprim puțin și asupra ziarului lui Hristidis, care a căutat să arate atât Grecilor din Principatele Române, cât și Românilor foloasele de care avea să se bucure poporul român, fără deosebire de naționalitate și religie, de pe urma prefacerilor pe care le programase revoluția.

Ziarul a apărut în București, în tipografia revoluționarului C. A. Rosetti sub titlul: « Φωσφόρος τοῦ λαοῦ. 'Εφημερὶς πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ *(Purtătorul de lumină al poporului. Ziar politic și literar)* », iar în sub titlu sunt trecute cuvintele: « ἐλευθερί, ἰσότης, ἀδελφότης *(libertate, egalitate, fraternitate)* ». Redactor responsabil era Mihail Hristidis. Primul număr a apărut la 13 August 1848. In Biblioteca Academiei Române se află numai acest număr, din care cauză autorii bibliografiei românești, amintind de acest număr, adaogă că nu știu « să fi apărut mai mult ca un număr » (Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu: « Publicațiunile periodice românești », București, 1913, p. 271). O înștiințare însă din *Pruncul Român* ne arată că până la 7 Septemvrie apăruseră 5 numere din ziarul lui Hristidis. Iată cum se înfățișează această prețioasă înștiințare — publicată de organul revoluționarilor români în limba greacă:

« *Domnul Mihail Hristidis este redactorul unui ziar grecesc, din care au ieșit până acum 5 numere, prețul ziarului este acelaș ca și prețul ziarului nostru; este un ziar foarte bun, fiindcă are totdeauna lucruri interesante interne și externe. Deci acela care dorește a se abona poate a se adresa și la a noastră librărie* (adică la librăria lui C. A. Rosetti și Vinderhalder) *și la librăria lui I. Scarlat, sau chiar la redactorul Hristidis, Biserica Sf. Constantin, Podul de pământ* ».

Primul număr al ziarului *Purtătorul de lumină al poporului* are patru pagini, format mic, şi se ocupă numai de evenimentele interne ale Ţării Româneşti. Este interesant cu ce căldură îmbrăţişează şi susţine acest ziar noua stare de lucruri din Ţara Românească. In articolul de fond (p. 1—3), Hristidis, după ce arată binefacerile tiparului descoperit de Gutenberg, trece la evenimentele politice petrecute în Bucureşti şi spune:

« Acum într'adevăr este timpul să ajungă Ţara Românească la o fericire sigură şi avem speranţe bune că în curând se va întâmpla, când se va consolida constituţia, precum s'a consolidat Locotenenţa Domnească cu concursul unanim al poporului. Căci acum tot poporul este într'adevăr un suflet, un corp şi un spirit. Toţi sunt plini de entusiasm pentru patrie, toţi sunt de acord şi uniţi, toţi sunt zeloşi şi atenţi la conducătorii şi sfătuitorii lor cei buni; toţi sunt blânzi şi ascultători la cei cuminţi, toţi ascultă cu cea mai mare bucurie şi atenţie cuvintele bărbaţilor învăţaţi, care au fost principalii autori şi binefăcători ai patriei, adică d. Eliade, Goleştii, Tell, Magheru, Bălcescu, Rosetti şi alţii . . . Intr'adevăr este un lucru de admirat şi curios să vadă cineva pe câmpul libertăţii vreo 30.000 de oameni fără cultură, simpli, săraci şi bogaţi, de diferite naţionalităţi şi religie, Români, Greci, Bulgari, Germani, Francezi, Unguri, Armeni şi Evrei, ţărani şi ţigani, toţi amestecaţi şi să nu vadă cea mai mică neorânduială . . . Acum de sigur va fi fericită Ţara Românească, fiindcă bărbaţii care sunt în Locotenenţa Domnească, precum şi toţi acei ce au fost numiţi în treburile ţării urmează cu înţelepciune drumul dreptăţii, fără să se gândească nimeni la propriul său interes sau să fie cumpărat. Ei au înaintea ochilor numai interesul patriei şi al poporului, nimeni nu primeşte daruri, ci toţi într'o înţelegere deplină continuă să judece drept şi să dea fiecăruia dreptul lui. Acum brutarii şi măcelarii n'au nevoie să ofere nimănui bani ca să vândă mai scump pâinea şi carnea şi să nedreptăţească poporul sărac, dar ca buni şi drepţi patrioţi şi nu ca speculanţi, totdeauna calculează preţul mărfurilor în mod corect şi drept şi au grijă să le vândă cât se poate mai ieftin şi nu mai scump ca să-i mustre conştiinţa că nedreptăţesc pe tovarăşii lor şi să primească un blestem general din partea poporului, căci precum zice înţeleptul Solomon acela care ridică preţul alimentelor este blestemat de întreg poporul . . . ».

Şi Hristidis continuă mai departe:

« Când deci vor fi asigurate mai întâiu hrana poporului, al doilea tribunalele şi al treilea instruirea tineretului şi mai ales dacă se va găsi şi se va stabili timpul necesar ca toţi copiii săraci ce se găsesc la diferiţi meseriaşi să înveţe carte (aceasta de sigur va reuşi numai dacă vor fi obligaţi să înveţe Duminicile şi sărbătorile, numai câte 2 ore, la învăţători ce vor fi numiţi), atunci de sigur fiecare va spune că Ţara Românească este fericită ».

Hristidis termină lungul său articol de fond cu următoarele:

« Cred şi sper că prea bunul Dumnezeu va îndeplini urările noastre, şi va consolida Constituţia pe baza dreptăţii; cred că va lumina şi pe acei boieri care gândesc contrariul ca să cunoască ce este bun cu adevărat şi să se conformeze cu spiritul ţării, fiind un corp şi un spirit, şi peste câteva zile să se ţină adunarea generală, care, luminată de prea înţeleptul Dumnezeu, va rezolva cu bine toate chestiunile ţării. Aşa să fie! »

Tot în numărul 1 al ziarului se descrie adunarea dela Câmpia Libertăţii din Bucureşti, dela 27 Iulie, la care au luat parte zeci de mii de oameni de toate religiile şi naţionalităţile, când au fost aleşi membrii locotenenţii domneşti.

Din nefericire nu ni s'au păstrat şi celelalte numere ale acestui ziar, care, precum se vede a fost un înflăcărat apărător al democraţiei româneşti, bine 'nţeles nu pe o poziţie consecventă: Hristidis făcea apel la « înţelegerea » boierilor, a căror împotrivire era binecunoscută.

NESTOR CAMARIANO

CRONICI

ALEXANDRU JAR: «INTEROGATORIUL»[1]).

Cele zece nuvele ce alcătuesc cartea d-lui Alexandru Jar sunt tot atâtea lovituri de biciu date oricărei inerţii, oricărei oboseli, oricărei vinovate uitări: întreaga carte este un ţipăt cumplit de suferinţă şi de victorie, de dragoste şi de ură în acelaşi timp.

Fiecare nuvelă povesteşte o luptă a partizanilor francezi împotriva trupelor germane de ocupaţie. Lupta aceasta e aproape totdeauna lupta unui om izolat, singur; era o metodă impusă de împrejurările specifice, de ilegalitatea în care se ducea lupta. Aşa este bătălia sângeroasă pe care o dau trupul chinuit şi mintea neînduplecată a lui Boczor, prizonier, împotriva călăilor germani *şi francezi* (căci fascismul şi reacţiunea n'au patrie) într'o pivniţă a Gestapoului. « *In camera din subsol, Boczor era singur* ». Dar, — şi nu e o coincidenţă — tot într'o pivniţă, Iosif Clişci, eroul altei nuvele, tot singur, îşi aşteaptă ultima încleştare cu duşmanul. « *In fundul pivniţei, un chip de mască palidă, aştepta* ». Această singurătate este una din caracteristicile eroilor cărţii. Olga Bancic, în nuvela « *Sticle sparte* », pleacă singură să arunce cioburi tăioase pe şoseaua pe care vor trece camioanele militare germane. In « *La pândă* » şi în « *Prima acţiune* », câte doi bărbaţi sunt singuri în faţa violenţei şi morţii. In « *Lumina* », eroul rămâne în picioare, descoperit în noapte, împietrit de dorinţa nebunească de a vedea lumina nespusă, violetul de vis al exploziei unei grenade pe care a aruncat-o: şi el e singur cu explozia nocturnă, curajul său dispreţuitor de orice mărginire e faptul unui om singur. « *Lada cu zarzavaturi* », descoperită într'o gară, plină cu muniţie, îl dă de gol pe Zoltan, care cade stingher la un colţ de stradă, sub glonţul imbecil al unui gardian de stradă.

Imprejurările politico-sociale ale anilor agresiunei fasciste au croit destinele eroilor lui Alexandru Jar. Veniţi de prin toate ţările Europei cotropite într'o Franţă ocupată la rândul ei, muncitori sau intelectuali, partizanii duc vieţi asemănătoare şi tragice. Umilinţa, suferinţa individuală de tot soiul, şi reacţia firească, ura şi dorinţa de răzbunare, au fost într'adevăr în vieţile acestea ca o maşinărie nemiloasă, care se îmbuca pe rotiţele politicii imperialismului fascist. Cartea d-lui Jar e un comentariu artistic la istoria politică şi militară a ultimului deceniu; sau, mai precis, e un capitol din comentariul acesta. E capitolul: *revolta omului singur*. Smulşi din mediul lor social, Jar ni-i arată (muncitori, ca Nicolae Cristea, tehnicieni, ca Boczor, intelectuali, ca Robert, universitarul francez din « *Prima Acţiune* »), legaţi totuşi de masele din lumea întreagă prin idee şi prin faptă, prin mătăniile de explozii şi de împuşcături care se rostogolesc de-alungul paginilor cărţii; prin acţiune şi mai ales prin *conţinutul* acţiunii, prin rostul şi sensul ei.

Cartea este, în fond, descrierea unui anumit tip de destine creat de istoria recentă. Singurătatea oamenilor acestora e necesară, e impusă de condiţiile luptei

[1]) *Alexandru Jar:* «Interogatoriul», Ed. Socec, Bucureşti, 1948.

ilegale. Şi este numai exterioară. In inima lor, ei nu se simt singuri. De sigur, exaltarea, clocotul de viaţă pe care-l simte Clişci asediat în pivniţă, este al lui şi numai al lui: dar aici se amestecă imaginile prietenilor şi iubirilor omului acestuia care va muri. Pasagiul e semnificativ, pentrucă aici avem, concentrată, soarta eroilor cărţii d-lui Alexandru Jar. Avântul înfrigurat şi eroic, dragostea lucidă de viaţă şi de oameni, şi în acelaşi timp singurătatea de neînlăturat şi apropierea imediată a morţii. « *De aceea, are şi acum atâta forţă. Nu din cauza morţii, ci a vieţii. Respiră larg: Via-ţă!*

Ii veni să alerge afară, fără arme, pe străzi şi bulevarde, la uşile şi ferestrele oamenilor de ispravă şi să strige: Vă dau şi vouă! Am forţe pentru toţi, viaţă! Haideţi cu mine! Buzele îi murmurau. Se mustră pentru această efuziune. Privi par'că surprins în jur. Pivniţă obscură, ziduri. Nicio ieşire. Inchis! Ridică privirile spre poartă. Şi dincolo de ea, nemţii! Strânse dinţii tare de-şi simţi fălcile ca nişte pumni. Ridică capul, energic. Faţa i se strâmbă de desgust şi ură. Vor să-l extermine. Vor să fie ca un nasture de manta, ca o perie de ghete. Ca o mor-tă-ciu-ne! Clătină din cap pentru sine şi repetă: nu, nu! Nu pentru asta a visat, a luptat şi a visat. Nările i se mişcau nervos. Făcu un gest de respingere.

Deodată îi veni în minte grădina din Paris, aceea pe care o vizita mai des. Se plimba pe alei. Mirosea florile. Urmărea jocul copiilor. Işi reţinu o exclamaţie: e frumos!... Murmură cu ciudă: drace! O clipă nu mai gândi nimic. Apoi, unul după altul îşi aminti de camarazii săi. Ii vedea. Pe cei morţi şi pe cei vii. Şi nevasta. Şi copilul. Simţi în nări mirosul unei pâini. Albă şi aurie. Ca soarele. Şi iar, camarazii de luptă.

Ce o să spună ei despre dânsul? Poate că n'a făcut tot ce trebuia, tot ce-ar fi putut face. Putea să facă mult mai mult. Oricine poate. Mai ales el. Doar de aceea iubea atât viaţa, ca să lupte!

De afară se auziră câteva voci nemţeşti. Ascultă şi clătină din cap: încă nu. Strânse tare grenada în palmă şi adăugă: acuş...».

Spuneam mai sus că evoluţia politico-socială a ţărilor din Europa ultimului deceniu a produs în chip necesar, inevitabil, condiţiile obiective de viaţă ale eroilor d-lui Jar. A fost, pretutindeni, o tragedie zilnică, de mii de ori repetată, aceea a expulzărilor, a arestărilor, a proceselor cu sentinţe dictate dinainte de ura fascistă de *frica* de clasă burgheză. Multe victime ale unor asemenea drame au izbutit să scape totuşi şi să fugă. Viaţa de exilaţi urmăriţi pretutindeni de către guverne şi autorităţi bănuitoare şi sensibile la « pericolul comunist », şi de către înaintarea, de către apropierea neîncetată a frontierei germane, care se lărgea ca o tumoare canceroasă, i-a pregătit pentru lupta ilegală. Lor li s'au asociat oamenii de bună credinţă, iubitorii de libertate, patrioţii. Aceasta e gama socială a eroilor d-lui Alexandru Jar. D-sa i-a cunoscut în deaproape, fiindcă a fost unul din ei. De aceea, realismul povestirii nu e acela obiectiv, rece, impersonal. Este, dimpotrivă, pătruns, îmbibat cu o căldură, cu o patimă care se simte pretutindeni. Experienţa de viaţă a autorului l-a învăţat să iubească, să urască, dar fără pereche de intens. Eroii săi simt realitatea vie, trupul, respiraţia, prietenului şi duşmanului. Există o intimitate omenească în nuvelele acestea, o intimitate care poate fi întâlnită numai rareori la alţii. E o căldură lirică, umană. Când eroii urăsc, ei urăsc personal chiar şi pe soldatul german anonim pe care-l ucid: îl văd, *îl cunosc*, şi-l urăsc de aceea. Cu atât mai mult este personală, umană, *legătura* dintre tovarăşii de luptă.

Omenească e ura. Iat-o:

« *Rămaseră amândoi uluiţi. Il priveau la picioarele lor. Ghemuit, căzut pe raniţă. In mâna dreaptă, bricheta. Cealaltă în despicătura burţii. Părea acum mic şi negricios. Din cauza serii. Şi a vieţii scurse.*

Vega îl atinse cu piciorul. Nicio reacţie. Se aplecă deasupra cadavrului: păr năclăit, mirositor. Sânge. Urmări linia gâtului gros, a pieptului şi se fixă asupra şoldului.

Un sentiment de triumf deslănţui forţe noi. Simţea că viaţa e mai tare ca or ce, mai tare ca această masă inertă de pe asfalt peste care

poate trece înainte cu mândrie. Și el, e posesorul acestei vieți. Respiră aerul răcoros cu adâncă plăcere. Ca un vânt trimes de ființa întregei lumi...

Privi în jur scrutător. Imaginile altor nemți se strecurau în depărtare. Ca niște cărtițe uriașe și nesătule. Cotropitorii!

Deodată privirile cuprinseră cu ură mortul. Ridică capul energic. Zise răstit:

— Lasă acum pocnitoarea! Trebue să-l expediem, să dispară!

Vega rămase o clipă uimit de tonul tovarășului său. Își reținu o replică ascuțită și imediat gândi că celălalt are dreptate. Dacă se descoperă cadavrul, poliția va căuta pe făptaș. Vor face razii în toată regiunea. Intrebă sec:

— Unde?

— Haide, pune mâna! Il aruncăm unde am făcut baie.

Se aplecară asupra cadavrului cu silă. Un miros acru de clocit le năpădi nările. Parcă venea dintr'un canal desfundat.

Vega îl apucă de gulerul tunicei și scuipă:

— Pute!

Mihnea își înghiți scuipatul și-l apucă de picioare. Bombăni:

— Pute ca un c... copt, — și râse scurt ».

Și omenească, fierbinte, prietenia, dragostea, care îmbălsămează, de pildă, moartea lui Zoltan, împușcat de un agent și înconjurat, pe o străduță suburbană, de către oameni de prin partea locului, cu lacrimi în ochi.

« *Privi pe cei din jur, deasupra capului său, cu curiozitate, apoi cu o încredere crescândă. Nu le cerea nimic. Era mulțumit de prezența lor. Nu era singur, era cu ei, pentru care luptă.*

Un zâmbet vag îi flutură pe buze. El se schimbă într'o șoaptă mută. Ca un rămas bun unor prieteni. Fixă femeia aplecată în dreptul ochilor săi. Ii examină fața, ca pentru un studiu. Fiece sbârcitură a feței și a frunții. Ii întâlni ochii.

In spatele celor adunați, sergentul își ștergea fața cu batista. De fapt și-o ascundea. Nu știa ce să facă. Să plece sau să-și afirme autoritatea. Căuta o justificare a crimei comise, o hotărîre liniștitoare. Sentimentul său de francez era hărțuit de frică. Se îndepărtă puțin și își reveni. Il întoarseră Nemții. In ochii săi, lașitatea învăluia cu fire groase ultimul fir al conștiinței.

Zoltan se sprijini pe celălalt cot. Privea la cei din jur. Familiar, cu destăinuiri calme. Le clătină din cap a mulțumire. Simțea gândul fiecăruia și le-ar fi spus, ca să le arate că are încredere în dânșii. Nu mai avea deajunsă putere pentru acest efort. Obrajii i se învinețiseră și fruntea devenea tot mai palidă. Moartea se prelingea pe tâmple, uscându-i sudoarea. Se sili să mai ție pleoapele ridicate. Ele se îngreuiau de somn, se trăgeau în orbite. Ingână cu o ultimă sforțare:

— Partizan... sunt partizan... și coatele îi lunecară în lături.

O exclamare unanimă făcu înconjurul celui căzut. Apoi un freamăt surd, semănat de suspine. Câțiva izbucniră într'un plânset silabisit. Strada se ghemui într'un ecou.

Femeia cu sbârcituri multe pe față se plecă mai mult. Apucă brațul mortului și-l trase spre dânsa. Il privi ca pe ceva straniu, admirativ. Și-i mângâie pumnul mare, păros. O lacrimă îi lunecă de pe față. Pe un deget inanimat. Privi iluminată. Țintuită de picătura de viează. Șopti trist, pierdut:

— Un partizan... și-și apropie buzele de pumn ».

Am citat fragmente atât de mari, fiindcă numai din faptele eroilor, numai din complexul întâmplărilor izvorește la d-l Alexandru Jar umanitatea aceea înfrigurată, eroică și îndurerată în acelaș timp. Nu din cuvinte, nu din fraze. In ce privește cuvintele și frazele — stilul întregei cărți e febril, uscat, sacadat, adesea izbucnind în imagini poetice de valoare plastică redusă, dar ilustrative pentru tensiunea nervoasă a situațiilor. Uneori, imaginile sunt prea aproape de o viziune supra-realistă, și nu reprezintă o expresie adecuată a realității pe care o bănuim. De pildă, cu greu vor sugera imaginile de mai jos, faptul real, pe care-l ascund în loc să-l exprime:

« *Toma rămase cu veriga grenadei în degetul arătător. Din ea, noaptea, asemenea unui câine negru uriaș, se smulse și dispăru dincolo de orizontul lumii. Zidul din față se schimbă într'o imensă oglindă. Un incendiu își făcea toaleta și se pudra cu un pămătuf galben de pudră. Ulucii ridicară ferestrele și se resfirară în brațe de candelabru, deasupra unei săli nesfârșite cu un singur invitat. In dantela de sidef a balcoanelor, umbre roșiatice executau câteo singură piruetă și apoi alunecau în vid. Câțiva copaci aruncară serpentine verzi și le rupeau cu zâmbete grotești. Un boschet împrăștie o jerbă de flori și culese lacom polen de scântei. O pasăre fâlfâia aripile cenușii, aruncă o privire de cristal spart și căzu cu un țipăt scurt. Și apoi, totul încremeni pentru instantaneul unui nevăzut fotograf* ».

E vorba de o explozie, pe care o ghicim, dar n'o vedem, îngropată cum e sub haosul de imagini disparate.

De sigur, asemenea obiecții nu cântăresc atât de greu, cum cântărește aceea făcută în mai multe critice apărute în presa noastră, și care privește aspectul cel mai important al luptei ilegale: organizația ilegală de partid. Când, după moartea lui Iosif Clișci, « *responsabilul politic al detașamentului mixt F.T.P. raporta:* » — aceasta e o notație scurtă, o aluzie, așa cum se găsesc nenumărate în cuprinsul cărții. De sigur, partizanii d-lui Jar sunt, aproape toți, membri ai Partidului. Dar legătura neîncetată dintre ei, munca de organizare, încordarea de a menține organizația și de a continua lupta în ciuda pierderilor, descoperirea punctelor slabe ale dușmanului, toate acestea trec pe al doilea plan față de elementul hotăritor pentru autor: acțiunea, șocul aruncării grenadei. Este o deformare a viziunii, o restrângere a perspectivei.

Elementul cel mai uman al vieții partizanilor, elementul esențial, nu este mecanica uciderii, ci inteligența încordată asupra unui scop, gândul care înșeală vigilența dușmanului și îi stăpânește «*tăria moartă*», cum zice atât de bine d-l Alexandru Jar. Autorul se oprește, fascinat, asupra tumultului mintal și afectiv care, ne spune d-sa, însoțește acțiunea. Și crizele acestea, căci sunt adevărate crize, devin precumpănitoare față de rest. De aceea credem că se pot accentua cele spuse mai sus: din însăși viața partizanilor, d-l Alexandru Jar n'a scris decât un capitol, cel mai colorat, cel mai sângeros. Suntem siguri că ni le va împărtăși și pe celelalte, mai puțin pline de preocuparea șocului nervos al gestului ucigător; căci această preocupare, această atenție asupra « trăirii actului », pe care o observam și într'una sau două nuvele ale d-lui Marin Preda, este o căutare a marginilor vieții, a zonelor de limită ale vieții, căutare incompatibilă cu o artă preocupată de ceea ce e esențial, preocupată de centrul de gravitate al condiției omenești, de lupta de clasă.

Nu putem încheia însă această notă fără să observăm cât de utilă e, în clipa de față, această carte, lovitură de biciu dată oricărei vinovate uitări, cum scriam la început. Azi, când Europa apuseană e amenințată de repetarea ororilor descrise de d-l Alexandru Jar, și când agresiunea și violența se trezesc atât de ușor încât ne dăm seama că nici nu adormiseră, « *Interogatoriul* » este un ecou al anilor trecuți, dar și o limpezire a prezentului. Ea ne ajută să identificăm, sub numele lor schimbate, pe cei care mânați de aceleași interese ale marelui capital, practică violența și agresiunea.

PETRU DUMITRIU

RADU BOUREANU : « SÂNGELE POPOARELOR » [1].

Volumul de versuri al d-lui Radu Boureanu cuprinde 14 poeme. E deajuns să le înșirăm titlurile, pentru a vedea despre ce este vorba. După poemul-prefață urmează: « Grecia » (2 poeme), « Spania », « China », « Budapesta », « Lângă Marea Roșie » (Palestina), « Corăbii spre Indonezia » (Olanda), « Țara Ciorchinilor Negri » (Statele-Unite), « Coloarea roșie și neagră » (tot Statele-Unite), « Morții din Viet Nam », « Aceasta este Marea Britanie », « Cântecul Comunei », « Sângele Țării Mele ».

[1]) *Radu Boureanu*: « Sângele popoarelor », cu 20 desene ale autorului și un autoportret, Ed. pentru Literatură și Artă, Buc., 1948.

In toate bucăţile lui Boureanu sunt aşteptaţi « nouii argonauţi », venind pe « roşie corabie » şi mânaţi de « roşie stea ». Aşteptarea diferă fireşte dela popor la popor. Alta e rezonanţa indonezianului la ideile generoase, alta a americanului, alta a elenului, alta a francezului. Dar avântul pe care prezenţa Uniunii Sovietice în lume îl trezeşte în sufletele oamenilor face parte organică din fiinţa fiecărui popor, ca un aliment care pentru a deveni asimilabil îşi schimbă ceva din chimia originală.

*

Ca orice adevărat poet, Radu Boureanu este totodată liric şi epic.

Estetica veche avusese interes să apere şi să sancţioneze o despărţire severă între cele două genuri. In felul acesta, poeţii care descriau realitatea exterioară erau opriţi de a-şi da asupră-i vreo părere personală, iar poeţii care spuneau ce gândesc erau sfătuiţi să consacre această eroică ocupaţie unor subiecte în fond foarte puţin eroice: necazurile lor intime, sau atunci tulburătoarele mistere ale universului interstelar. Chiar moartea, în poezia lirică binegânditoare, nu este niciodată moartea-crimă, moartea — subt multele ei directe şi indirecte forme — a omului de către om, ci doar preafilozoficul nostru « inevitabil sfârşit ».

In schimb, materia socială este interzisă poetului liric; altminteri el se face vinovat de oribila infracţiune a « confuziei de genuri ». Iar poetul epic care atacă gingaşa temă este ţinut a păstra o strictă « obiectivitate », care în fond înseamnă aci nu a judeca obiectiv, ci a descrie pur şi simplu, fără a judeca de loc. In sfârşit, pentru garantarea acestei « imparţialităţi », se recomandă alegerea faptelor dintr'un trecut istoric cât mai îndepărtat posibil, actualitatea fiind stigmatizată esenţialmente « apoetică » şi ca o cădere în jurnalism, prozaism sau alte asemenea păcate.

Estetica ortodoxă, procedând astfel, era de sigur foarte logică cu scopurile ei. Dacă însă o asemenea regulă coincide şi cu realitatea procesului poetic — aceasta e mult mai îndoielnic. Un poet adevărat nu poate, chiar dacă ar vrea, să nu-şi descrie societatea. De altfel el simte că confidenţele lui nu interesează pe nimeni dacă ele n'au, ca aliment evenimentele contemporane şi judecarea lor. Nu numai un Verhaeren, un Hugo, un Puşchin, un Walt Withman făceau aşa, dar chiar poeţi pătrunşi de importanţa exclusivă a preţiosului lor for interior şi-au scris poemele cele mai reuşite pictând vremea lumii lor. Printre bucăţile lui Baudelaire — maestrul al evaziunii — una din cele mai apreciate este acel « Crépuscule du matin », care-i o zugrăvire realistă — lucidă şi amară — a societăţii pariziene din cel de-al Doilea Imperiu (oficial considerat ca o epocă de fericire maximă). Singura « vorbă bună », singurul accent mai prietenos din tot poemul se găseşte în scurta frază unde este evocată plecarea, la 5 dimineaţa, a lucrătorilor la muncă. Poetul adevărat a învins dandismul « poetului blestemat ».

*

Poemele d-lui Boureanu sunt o descriere a « actualităţii internaţionale »; şi această realitate cuprinde două lucruri: ceea ce un jurnalist ar numi « situaţia » iar pe de altă parte sentimentele personale de dragoste, revoltă, compătimire, batjocură, sarcasm, speranţă, ură, dispreţ sau consternare, pe care spectacolul diverselor popoare îl trezeşte în sufletul poetului. Intre ce poetul vede şi ce poetul simte fuziunea e inextricabilă. In gradul de întrepătrundere dintre realitate şi atitudine, dintre epic şi liric stă, probabil, valoarea, poate chiar definiţia însăşi a artei poetice. Şi n'aş fi departe de a spune că atitudinea e la rându-i realitate, de vreme ce a lua atitudine înseamnă a grupa realităţile după mărimea şi însemnătatea lor.

Poemele d-lui Boureanu sunt o explozie majestuoasă de amintiri iritate; imagini de fapte petrecute, sosite în minte cu acea năvală care înflăcărează elocvenţa amorului şi a indignării. Sosite în minte fără ordine aparentă, sau mai exact într'o ordine neaparentă. Retorismul, capcana

cea mare care pândeşte pe poet, e tocmai nesocotirea acestei logice afective şi căderea plată în cealaltă, în prozaismul demonstraţiei discursive. Poemele lui Boureanu, fiindcă sunt izbutite, ne fac să simţim bine că *poezia este pledoarie*, şi ne permit să vedem, ca mărite cu lupa, legile acestei elocinţe antiretorice.

Amintirile care nutresc versul sunt aci, fie fapte de cultură generală, fie experienţe personale, fie evenimente politice recente, fie chiar . . . fapte viitoare. Acestea din urmă (prin efectul unei magii proprii artei poetice) capătă veşmânt de amintire. Căci faptele viitoare sunt profeţii ale poetului. Prevestiri pe care el nu le face acum, cu ocazia scrierii sale, ci le face de mult, le-a făcut mereu, cu ocazia tuturor întâmplărilor legate într'o concluzie comună şi neîncetat repetată. In clipa când poetul ne vorbeşte nouă, el nu prevede, ci-*şi aminteşte* de toate, multele ori, când ajunsese la aceeaşi previziune. Trecut şi viitor se conjugă într'o dialectică anastomoză, pierzându-şi marca proprie pentru a compune o omogenă şi triumfătoare devenire.

Iată câteva exemple din poemul « Grecia »:

Timpul gonit în antica cetate
în care frate cu frate se bate,
timpul întors în veac schimonosit
din care bătrânii Athenei au fugit
vede cum vin din valea umbrelor spartanii
chemând poporul, călcând tiranii.
Şi'n cronica de peste nori, Plutarhos
înscrie pentru veac un nume: « Markos ».
Şi oamenii din munţi
purtând ca norii fulgere sub frunţi
vor învia încă odată
eroica Athenă democrată.

Las la o parte arta cu care cuvinte dificile ca « Markos » sau « democrată » au fost meşteşugit « aduse » astfel încât să realizeze acea caldă şi elegantă solemnitate care sunt condiţia şi greutatea « sine qua non » a adevăratei poezii; las la o parte arta cu care, în ultimele 4 versuri, primele trei îşi precipită ritmul pentru a ajunge, în cel de al patrulea, la o oprire în « point d'orgue », calmă ca o izbândă; las de o parte aceste frumuseţi tehnice şi pentru a sublinia numai admirabila contopire de trecut, prezent şi viitor — pe care de altfel o regăsim în toate poemele lui Boureanu.

In « Spania », aceeaşi idee, doar alt procedeu. Sunt trei panouri. Un tablou al trecutului, altul al prezentului, ultimul al viitorului. Dar aceste trei fresce sunt încadrate de două strofe aproape identice. La începutul poemului:

Privesc din umbra anilor pământul
Spaniei;
O lacrimă cât insula Malorca
inundă pe hartă Granada,
unde a fost ucis, pentru visele sale
albastre, înalte cât munţii Sierra Nevada
poetul Federigo Garcia Lorca.

Apoi, la sfârşitul poemului, după ce « sub jarul soarelui iberic, Caudillo îşi va întinde stârvul obez »:

atunci cântecul poetului slăvind poporul
va legăna din nou cerul, baladă pentru
Granada,
şi vor intra în viaţă visele sale
albastre, înalte cât munţii Sierra Nevada.
In fiecare ochiu va râde o lacrimă cât e
pe hartă insula Minorca,
şi nu vor mai fi ucişi mişeleşte
poeţi ca Federico Garcia Lorca.

In cele două strofe care deschid şi închid poemul, cuvintele sunt aproape aceleaşi, diferite doar prin acele lăuntrice diferenţe de aranjament şi flexiuni gramaticale care exprimă în vorbe lucrarea timpului şi prefacerea neîncetată a trecutului în viitor.

In poemul « Budapesta », procedeul e iarăşi altul. Un prim tablou descrie trecutul. Strofa-cheie, strofa care se va repeta, uşor diferită, la sfârşitul poemului, pentru a marca aceeaşi legătură organică între ce a fost şi ce va trebui să fie — această strofă e plasată la mijlocul şi la sfârşitul poemului, încadrând un tablou al luptei şi al cuceririi:

Oraşul acesta în care cale cu evlavie,
din care dispare târându-şi putreda treabă
strigoiul medieval;

în orașul care zăcea apăsat sub trufașe
coroane,
Dunărea de lacrimi a veacurilor își trage
ultimul val;
norul argonaut lunecă luminoasă corabie.

Apoi la sfârșitul poemului:

Orașul acesta în care calc cu evlavie,
din care dispare târându-și putreda faimă
strigoiul medieval,
în orașul care zăcea apăsat sub trufașe
coroane,
Dunărea de lacrimi a veacurilor își trage
ultimul val;
Lâna de aur intră în port pe roșie corabie.

Să se remarce în primul rând schimbarea lui «putredă treabă» în «putredă faimă». «Putreda treabă» este o găsire poetică îndrăsneață, dar care, tocmai de aceea, ar fi fost de prost gust să fie repetată. Iar diferența dintre ultimul vers al primei și ultimul vers al celei de a doua strofă, marchează subtil trecerea dela speranța care se ivește la speranța care s'a împlinit, două victorii deosebite, legate de două trecuturi inegale.

În poemul consacrat Iudeei, strofa-cheie, în care culminează exprimarea dialectică a timpului și fuziunea celor ale sale trei moduri, trecut, prezent și viitor, este o strofă scurtă, și numai una, așezată în mijlocul poemului. E vorba de amestecul în Țara Sfântă, al bravilor Occidentali:

Cavaleri ai mesei rotunde
Fantome în trupuri moderne,
Schelete 'n istorice perne,
Veți dormi cum vă veți așterne

Cavaleri în zale sau cavaleri de industrie, mese rotunde în castele sumbre sau masă în săli încălzite central pentru uzul consiliilor de administrație, cuceritori de afaceri trecute sau moderne, fantome deopotrivă și «schelete în pernele istoriei», — și unii și alții se lovesc de același viitor: «Veți dormi cum vă veți așterne». Acest vechiu proverb românesc, această înțeleaptă prevestire populară aci este pusă de o frumusețe artistică neașteptată. Deosebit de asta, cuvântul «cum», printr'un dublusens subtil, aduce dintr'odată două nuanțe de viitor. Căci aici «cum» înseamnă în acelaș timp: «în felul cum», și astfel înțeles prevestirea se referă la un viitor vag și poate mai depărtat; iar «cum» în înțelesul de «de îndată ce», «de-cum», înseamnă viitorul imediat.

Ceea ce mi se pare remarcabil în cele patru exemple citate este că varierea în detalii a aceluiași procedeu nu are doar rolul pur estetic al evitării monotoniei, ci și unul mai puțin formal, de adaptare a formei la materie. Iată de pildă Ungaria. Abia dăunăzi s'a terminat acolo iobăgia; până ieri, dela un capăt la celălalt al Istoriei Budapestei, «orașul răsuna de grofi», în timp ce sărăcimea, strivită subt «indiferența augustă» a stăpânilor, se reducea la «prezențe umane cu pumnii ca bulbii de cartofi». Era deci natural ca cea mai mare parte a poemului să descrie această viață ușoară și veselă a unora și tristețea mută a celorlalți:

«*Melodios orașul leșina 'n tarafuri,*
Chefliii nobili înnotau în zori
Pe apele albastrelor viori
Când luna ridica, plecând, brumatele
cearceafuri»

Îmi amintesc de o altă descripție a chefliului:

«*Les débauchés rentraient, brisés par leurs*
travaux».

Deboșații parizieni ai d-lui Baudelaire aveau ceva extenuat, sinistru, și aș zice profesional. Grofii lui Boureanu sunt veseli și diletanți. Nu-s sdrobiți ci leșinați de bună dispoziție; ei «înnoată în zori», și sunetele viorii nu au ceva înflăcărat, ci «albastru» ca seninul. Nepăsarea, nesimțirea acestor brute bine dispuse, plutind, cum zice d-l Boureanu, «în lacul de mendre», de fantezii și pofte pe loc împlinite — un asemenea fel de beatitudine în asuprire era natural să nu se curme decât brusc, prin sosirea inopinată, în chiar apele ora-

șului, a corăbiei pentru totdeauna salvatoare. Poporul, cum zice poetul:

«*luptându-se 'n lanțuri ca un vas încleștat*
în olgoane»

nu putea cunoaște desrobirea (dar, atunci, avea s'o cunoască dela început și definitiv cucerită) decât în clipa când:

«*lână de aur intră în port pe roșie*
corabie».

Cu totul altfel se petrec lucrurile în Grecia. Poporul ei genial și iute își va câștiga și pierde libertatea de mai multe ori în decursul istoriei sale. Iată de ce realitatea elenă cere din partea poetului o descriere unde «timpul se 'ntoarce», unde «spartanii revin», unde zei și oameni, ahei și palicari lucrează la o aceeași prezentă și reînnoită tragedie.

Alta, în sfârșit este realitatea istorică indoneziană. Aici nu există guverne indigene reacționare puternice care să ajute serios pe civilizații jefuitori străini. Olandezii sunt dintru început demascați, Olandezii au pierdut dela început partida. Iată de ce poetul nostru își permite să privească cu seninătate, ironic compătimitoare, pe bieții Olandezi, grași, mirați și consternați:

Din Amsterdam
Din Rotterdam,
Grași Olandezi de spleen minați
Cu ochi de lacrimi înstelați
Oftau spre pajiști de lalele
Bolnavi de spleen în vechi castele.

Iar în strofa de «revenire», nu vom găsi amenințări tragice, nici profeții răzbunătoare, ci doar o remarcă plină de humor, deghizată în sfat prietenesc: bieților Olandezi grași «de spleen minați» li se spune să fie atenți, când or ajunge în Indonezia, să nu li se bănuiască păcăleala:

Duioși și grași florari flamanzi
Morari ce moarte măcinați
Pirați moderni intrând în port
Ascundeți steagul cap de mort
În norii albelor lulele
Ascundeți moartea în lalele,
Ca oamenii cu ochi pieziși
Să vadă 'n voi cerești trimiși
Nu corbii croncănind pe ram
În Amsterdam
În Rotterdam.

Să se observe că sonoritatea acestor două nume de orașe produce efecte foarte diferite prima și a doua oară când sunt rostite în poem. La început, aceste cuvinte vibrante dau, prin sbârnâitul lor viu elan alegru de baladă și sarcasm. La sfârșitul poemului deși e vorba de corbi care croncăne, subiect sinistru prin excelență, ele-și conservă verva malițioasă, și cârâitul lor trezește în ureche sunetul discursului cuiva care ne-ar face în ciudă, în fața unei situații deja pecetluite.

*

Dar am citat destule exemple. S'a putut vedea din ele câtă legătură este între formă și materia zugrăvită. De asemeni s'a putut vedea cum, prin economia formală a bucății, se realizează, mereu altfel acea prezentare a timpului, unde cele trei ale sale moduri: prezent, trecut și viitor, se topesc tustrele într'o realitate comună.

Dar, deosebit de asta, exemplele reproduse aduc și un altfel de dovadă: aceea a fecundității în frumusețe a unor teme categorisite prost de către esteții puri. Iată: d-l Boureanu a scris poeme cu substanță tipică din care se fac «cronicile externe» în marile cotidiane populare. Și frumusețea versurilor citate arată că se poate scrie poezie adevărată și înaltă, chiar cu aceste presupuse apoetice materiale. Chiar cu? Aș îndrăzni să spun: mai ales cu.

Este o veche poveste, aceea a «fecundității» inegale a temelor poetice. Ea amintește de o alta, foarte asemănătoare. Se cunoaște controversa dintre Carey și Ricardo asupra temei rentei. Ricardo crezuse că omul a început prin a defrișa terenurile cele mai bogate, și numai epuizându-se acestea a trecut la cultivarea altora

din ce în ce mai sterpe. Dimpotrivă, Carey observa că pământurile foarte fertile sperie pe oameni tocmai prin luxurianta lor vegetație. Cele sărace sunt mai lesne de domesticit. Și mai sigure. Se va începe deci cu acestea.

Economiștii cred că teoria lui Carey este istoricește cea justă. Și-i probabil că aceeași « ordine de defrișare » s'a produs și în istoria literară. Spre deosebire de André Gide, care găsea în literatură aplicarea exactă a legii lui Ricardo, cred mai de grabă că legea lui Carey e adevărată și aici. S'a început cu subiectele mai sărace și ușoare. Literatura e un fenomen social, deci controlat de aceiași stăpâni care controlează și celelalte valori sociale. Acești stăpâni erau speriați de fecunditatea luxuriantă a unor teme unde e vorba de conflictele dintre clase. Cu greu se poate « domestici » un asemenea subiect; vegetații neașteptate și incoercibile pot invada lucrarea. Ei preferau deci să se cultive subiecte sigure. Teme ca amorul, gelozia, cu triviala lor sinteză: încornorarea omului de către om, conveneau perfect dorințelor de securitate ale păturilor conducătoare și au fost, dela început, declarate eterne și inepuizabile.

Fiindcă monotonia și insignifiența acestor teme risca să apară evidentă, estetica oficială a consimțit o prudentă concesiune. Poetului liric i-a fost permis să se ocupe și de Univers, cu condiția de a-l privi cât mai filozofic posibil, ca un mister insondabil, făcut anume să trezească în sufletul omului chinuitoare perplexități. Este interesant de notat atitudinea unui mare poet, al cărui « cuget hotar » între adevăr și tradiție, marchează bine ezitarea între două estetici. Pascal, vorbind de univers, spunea:

« *L'univers m'engloutit comme un point; mais je le comprends* »

Fraza debutează prin disperare și resemnare, și termină cu un fel de victorie. Franțuzescul « comprend », care înseamnă și « a pricepe » și a « cuprinde », exprimă bine atitudinea justă pe care omul trebue să o aibă în fața naturii, o atitudine totodată de înțelegere și de cucerire, de cuprindere activă, unde inteligența, cu supunerea ei pasivă la obiect — acel « nisi parendo » a lui Bacon — nu-i decât prima etapă. Pascal era balotat între paralizia misticismului și iubirea de progres pe care i-o dedea incomparabilul său geniu științific și calitatea poetică veritabilă a sufletului său. De aci atitudinea lui tranzacțională în fața universului.

Dar estetica oficială a occidentului nu vrea tranzacțiuni, ci abdicare. Chiar trufia moderată a lui « roseau pensant », i se pare prea mult. După această estetică, Natura, prin majestatea și atotputernicia ei, trebue să fie pentru oameni un nou prilej de antrenament la supunere în fața autorității. Esteticii oficiale a occidentului i-ar displăcea profund o lirică în care să se cânte rebeliunea și cucerirea, domptarea puterilor universului în slujba omului.

Cu forța reunită a tuturor artileriilor spirituale: școli, academii, universități, mecenați, cenacle, premii, burse, vogă, presă și celebritate — clasa stăpânitoare, de sute de ani, întreține superstiția « subiectelor poetice », a temelor presupuse prin natura lor a fi destinate versului, aruncând condamnarea la prozaism perpetuu tuturor realităților care o jenează. Subiectele lirice admise de congregația burgheză a indexului sunt numai două: supărările strict private ale poetului și misterul chinuitor al universului. Ar mai fi și un al treilea, moartea; dar ea nu-i în fond decât trăsătura de unire între celelalte două teme autorizate. Moartea, în lirica ortodoxă, este încă o tristețe personală a poetului, care se simte strivit de imensitatea naturii cosmice. Moartea e una din enigmele universului. Atâta tot.

Dar există și o altă problemă a morții. Este moartea *dramă*. Oamenii au inventat — spune doctorul Pierre Janet — o conduită necunoscută animalelor: actul de a ucide. Fiarele nu omoară; mănâncă. Ceea ce e cu totul altceva. Singur omul a născocit această acțiune.

Clasa minoritară și înarmată a imperialiștilor, a provocatorilor de războaie, asasinează, direct sau indirect, încet sau brusc, pe față sau în ascuns, pe membrii nearmați ai clasei majoritare. Ii execută, îi înfometează, îi trimite sau la închisoare sau la război, îi concediază din slujbe, le ofilește sănătatea, metoda puțin importă. Omorul în masă este marea dramă a luptei de clasă în societățile omenești. (Dar despre această dramă poeții n'au voie să vorbească. Este un subiect prozaic. O temă de gazetar, nu de artist...).

In versurile d-lui Boureanu tocmai despre această moarte se vorbește. « *Sângele popoarelor* » se cheamă cartea. Și în poemul-prefață strofele încep cu versuri ca:

« *Atâtea țări pe glob, și atâta sânge*
« *Și dacă s'ar putea să-l strângi alături*
« *Nu-i fluviu uriaș pe cât s'ar strânge*
« *Atâtea suflete pe glob și atâtea moarte..*
« *Sufletele albe, negre, galbene, roșii* »
pe care
« *le sfâșiară fioroșii dușmani ai sufletului* »

Poemul d-lui Boureanu, ne arată, pe rând aceeași față hâdă a imperialismului, de care popoarele — albe, galbene, negre, roșii, — nu vor să se mai lase asasinate.

Fecunditatea poetică a acestor gânduri se poate demonstra cu ușurință. Găsim, în poemele d-lui Boureanu, versuri magnifice, din cele destinate a fi învățate pe dinafară la prima lectură, din cele ce se prefac pe dată în citate viitoare. Printre versurile reproduse în cursul acestui studiu, multe aparțin acestei categorii privilegiate. Dar iată și altele, culese la întâmplare:

« *Sub pânzele umflate,*
« *Ca niște nori captivi la catarg* »

După ce se descriu nelegiuiri diverse din trecutul Spaniei, apare acest vers concentrat și tragic:

« *Apoi au fost veacuri de mare tăcere* »

vorbind de războiul civil:

« *Adesea, din fugă, tovarășii sărută morții;*
« *Pe vechile străzi îi primește arcul de triumf domestic al porții* »

Fiecare poartă (fiindcă fiecare casă) este un arc de triumf pentru acești luptători cărora totul, în țară, le este prieten — « iară ție dușman este », cum ar spune Eminescu).

Despre avioanele americane care bombardează pe Chinezi:

« *Păsările de argint ale morții*
« *Au venit, au ucis, s'au dus* ».

In poemul « Sângele Țării Mele »:

« *Faurii negri, Zeii albaștri 'n uzine, sângele lor îl aud svâcnind în artere la mine* »

Vorbind de primii conquistadori ai solului american:

« *Zeii albi coborau din corăbii pe cai, cu plăgile lumii* »

Această imagine de călăreți pe corabie, având drept bagaj sifilisul, beția și pungășia este impresionantă.

Destul de frumoasă este și aceea a negrilor aduși din continentul african:

« *Lanț nesfârșit zurnind, din Georgia la coasta de Ivoriu,*
« *Cântec sfâșietor de robi întors pe un drum iluzoriu.*

In același poem, vorbind de linșaj:

« *Și uneori copaci ciudați se profilau pe zări...*
« *Uriașe tufe de carne*
« *Pe lângă care treceau drăcești procesiuni de medievale cagule*
« *Și zburătoarele lui Poe croncăneau pe ramuri, sătule.*

In celălalt poem despre U.S.A:

« *La New-York totul e frumos*
Nu sunt copaci și nu sunt ciori
Doar negri în spânzurători...
Păduri de piatră cresc spre nori
Și'n pădurile de piatră
Stau buldogi grași pe bănci și latră...

Au pus un paravan celăţii
In port: Statuia Libertăţii!
Şi dupâ'nalta ei minciună
Strigoi yankei latră la lună ».

« Inaltă minciună » este o potrivită invenţie poetică. Cuvântul « înalt » are şi sens fizic, căci ne gândim la altitudinea dela care domină în port statuia, şi are şi înţeles moral de « înalt ordin ». Iar acuplarea de « înalt » şi « minciună » este de o mare prospeţime.

Tot atât de noi sunt formulele:

« *Lespedea moale a mării* »,

sau:

« *ura rotundă, de nepătruns ca un scut* »

(*rotund* exprimă şi crispat de furie şi *adunat* în vederea luptei şi a apărărei).

De asemeni, în versurile:

« *Un uriaş cu steaua roşă'n piept*
Incordând arcul timpului drept... »

« Timpul drept » e, tot aşa, plin de sensuri: « drept », înseamnă totdeodată just, exact, la ţintă, echitabil, traiectorie directă.

O altă îndrăsneaţă inovaţie este apostrofa brutală adresată cuceritorilor anglo-americani, apostrofă directă, care ar luneca uşor în vulgaritate şi în mahalagism, dacă — fiind mai înainte de orice adânc simţită, adânc *angajată* — n'ar fi totodată foarte artistic pregătită şi foarte frumos spusă.

« *Moartea îşi sună oasele sec*
Cum trec strigoii lui Ciang-Kai-Cek »

. . . .

« *Dar glasul poporului răzbunător*
Tălăzuie largul cântec al numelui bun
Mao-Tze-Dun!
Mao-Tze-Dun!...
Un om, un popor, un taifun »

. . . .

« *Hei, caracatiţă străină şi rea*
Te vor străpunge arcaşii din roşie stea,
Te vor goni din cătun în cătun
Un om, un popor, un taifun »

Sau, în poemul despre Hellada ni se înfăţişează tablourile « suliţelor otrăvite » pe care anglo-americanii le aruncă peste satele greceşti.

« *In trupuri miei de ganimezi*
Păzindu-şi turmele de iezi,
In trupuri de păstori ca zei bărboşi,
In tinere ţărănci, zeiţe murind sub chiparoşi »

Este remarcabilă această repede succesiune de sentimente: spectacolul înduioşător de iezi şi de ganimezi, spectacolul majestos şi uşor comic al zeilor bărboşi şi sdrenţoşi şi apoi deodată, graţia infinită şi tristă a unei ţărănci frumoase şi tinere, murind sub chiparoşi.

Iar mai departe:

« *Ce căutaţi*
Neguştorii parveniţi ai Istoriei
Să apăsaţi jugul taberelor
pe marmoreenii umeri homerici ai gloriei? »

*

Imi imaginez un tânăr american, fecior de bani-gata, poate fiu al d-lui Smith II, rege al salamului, cu oarecare cultură literară şi două semestre la Oxford, — cetind în traducere bună versurile d-lui Radu Boureanu (căci versurile lui se pot traduce în proză ritmată, în orice limbă, fără pierderi de efecte poetice). Acest tânăr yankeu desigur desaprobă dela un cap la altul tot ce scrie poetul Radu Boureanu. Dar mare e puterea şi seducţia şi elocvenţa frumosului când acesta slujeşte adevărul. Este imposibil ca d-l Schmidt II junior să nu recunoască, tare, că toate acestea sunt « foarte bine spuse », iar încet, în forul său interior, că « s'ar putea să fie şi ceva adevărat în toate astea ».

D-l Radu Boureanu este un veritabil poet. Găsim la el acea calitate primă ce se cere poetului: un amestec dificil de solemn şi intim, de căldură şi superbă, de entusiasm şi majestate distantă, de distincţie şi bunătate. Poeţii adevăraţi sunt rari fiindcă rari sunt oamenii care pot realiza acea răceală pasionată care dă versului totodată flacără şi eleganţă.

Talentul consistă în poezie, din prefacerea evenimentelor cotidiene şi a faptelor anonime de masă în formule săpate în piatră, în imagini totodată calde şi majestuoase, sobre şi elegante, strălucitoare şi austere.

Acest talent specific este şi al d-lui Radu Boureanu. Poemele lui sunt o splendidă reuşită şi o carte de vizită pentru noua poezie românească a entusiazmului şi a realităţii umane. O spunem fiindcă în poemele lui găsim şi slăbiciuni, prozaisme, urîciuni şi supărătoare neglijenţe.

Dar puţin importă. Sunt numai câteva.

Volumul său reuşeşte să ne arate — la treapta poeziei — că patria noastră (lucrătorii manuali şi spirituali ai anului 1948) este globul întreg, este lumea toată, cu ţara noastră în centrul ei. Ţara proprie, în această realitate mondială indivizibilă, are totodată dimensiunile cele mai mici (este centrul, adică un punct faţă de un cerc), şi dimensiunile cele mai mari, căci este centrul de culoare şi de interes al peisajului, beneficiază de mărimea pe care o dă în optică proximitatea.

Poetul Radu Boureanu priveşte această lume de popoare în flacări, o înţelege şi o pictează. El vibrează de patriotism la cauza fiecărui popor căruia îi cântă suferinţele şi nădejdea, lupta. Şi trebue să subliniem că el trăieşte aevea dorul de libertate al popoarelor, pentrucă e animat de spiritul hotărît şi convingător al literaturii de partid.

D. ISĂCEANU

ARTHUR MILLER: « TOŢI FIII MEI »

In literatura progresistă americană, Arthur Miller, cu toată vârsta lui — nu are decât 30 de ani — ocupă actualmente un loc de frunte şi mai mult decât atât, reputaţia lui e foarte temeinică şi peste hotarele ţării sale.

Piesa sa *Toţi fiii mei* (« All my sons ») a luat marele premiu al Asociaţiei criticilor din New-York, având drept concurenţi autori mai mult decât consacraţi, între care şi pe E. O'Neil. Ea a fost jucată şi în U.R.S.S, Suedia, Elveţia, Italia, Olanda, Polonia, Australia, Anglia, Cehoslovacia şi va fi jucată în toamna anului acesta la Paris şi la Teatrul Naţional din Bucureşti.

Ceea ce-l caracterizează în primul rând pe scriitorul Arthur Miller este o foarte atentă şi serioasă preocupare pentru problemele societăţii actuale. Cu toată tinereţea lui, el a dovedit o maturitate tematică excepţională şi o orientare foarte precisă. Spre deosebire de unii scriitori americani care, după însăşi expresia lui Miller, « evită temele sociale şi părăsesc aproape toţi studiul raporturilor fiinţei umane cu societatea înconjurătoare », opera sa este rezultatul adâncirii acestor raporturi. Piesa *Toţi fiii mei* prezintă un caz edificator pentru clarificarea acestui raport între individ şi societate. Intr'o societate de tip burghez, solidaritatea indivizilor este înlocuită prin cea mai aspră şi mai necruţătoare luptă de clasă. Mai mult încă: în rândurile burgheziei, chiar raporturile dintre indivizi sunt caracterizate de o concurenţă continuă ale cărei legi sfârşesc a-i apare omului drept norma firească a existenţei. In locul unei colaborări întemeiată pe drepturi şi obligaţii reciproce, nu aflăm decât oameni pândind câte un prilej de izbutire individuală. Este în firea lucrurilor ca omul să conceapă aci raportul dintre sine şi colectivitate sub acelaşi aspect al concurenţei. Se mutilează astfel conştiinţa cetăţenească prin falsa imagine despre societate pe care şi-o formează individul. Pentru el societatea devine un duşman cu care trebue să lupte. Dar lupta aceasta poate fi lupta omului care a înţeles greşita alcătuire a orânduirii sociale, poate fi un act de revoltă. Sunt cei care înţeleg aspectul viciat al acestui raport nefiresc între societate şi individ şi luptă pentru a schimba orânduirea socială. Sunt alţii însă, care luptă împotriva societăţii din care fac parte, nu pentru a o îndrepta, nu pentru a stabili un raport firesc între el şi mediul social, ci pentru a profita de slăbiciunile acestei societăţi şi a le întoarce în avantajul său.

Pe când primii sunt oameni care pe baza principiilor socialiste și pe baza unei atitudini sincere luptă pentru a transforma societatea, ceilalți luptă prin fraudă și brutalitate, pentru a o subjuga și singurul mijloc de luptă în care se încred orbește este puterea de corupție și opresiune sau intimidare, a banului. Ei luptă mai întâi pentru a dobândi bani și apoi, după ce i-au dobândit caută ca prin ei să obțină o cât mai mare putere de exploatare a semenilor lor.

Un astfel de om este Joe Keller, eroul lucrării lui Miller, fabricant de piese de avioane. Până într'atât a fost de lipsit de scrupule acest reprezentant tipic al clasei exploatatorilor de oameni, încât n'a ezitat să livreze statului cilindre defecte pentru avioane. Rezultatul a fost că 21 de fortărețe sburătoare s'au prăbușit. A urmat un proces, din care Joe Keller a reușit să scape cu o sentință de achitare. Dar nu era de ajuns, trebuia să învingă și oprobiul concetățenilor săi, și Joe reușește acest lucru prin ceea ce el numește « dârzenie ». Iată-l explicând fiului său Chris, succesul său.

« Ascultă, fă și tu cum am făcut eu și totul o să fie în regulă. În ziua în care m'am întors dela proces, m'am dat jos din mașină — dar nu în fața casei... ci la colț. Trebuia să fiți aici. Ați fi avut ce vedea. Toți cunoscuții ieșiseră pe verandă. Imaginați-vă situația mea. Niciunul dintre ei nu credea că eram complet nevinovat. Toți spuneau că am scăpat din închisoare numai grație abilității mele. Și cum vă spuneam, m'am dat jos din mașină și am pornit spre casă. Dar foarte încet și cu zâmbetul pe buze. Bestia! Eram bestia care am vândut Ministerului Aerului cilindre crăpate. Bestia din cauza căruia s'au prăbușit 21 de fortărețe zburătoare în Australia. Și am trecut astfel prin fața lor. Rezultatul: 14 luni mai târziu, aveam iar una din cele mai bune fabrici din țară, eram un om respectat, mai important ca oricând ».

Nu aceeași concepție despre societate o avea însă și fiul său Larry Keller care se afla pe front când a aflat isprava tatălui său. Războiul îl făcuse să înțeleagă că în afară de această « Justiție » formală ce a îngăduit tatălui său o sentință de achitare, există o societate reală care nu putea să-l achite. Și tocmai fiii săi îl fac pe Joe să înțeleagă că achitarea obținută este iluzorie, tocmai ei sunt aceia care îl condamnă la moarte.

Dincolo de o societate fictivă, cu legislația și justiția ei formalistă, există o societate reală, ale cărei legi nu pot fi « interpretate » sau călcate fără ca, mai curând sau mai târziu, să nu răspunzi în fața colectivității. Modul în care Larry și Chris înțeleg acest adevăr de neclintit este simplu, dar impresionant. Pentru Joe, fiii lui erau Chris și Larry, iar pentru Larry, fiii lui Joe erau toți cei plecați pe front, printre care și cei de pe bordul celor 21 de fortărețe zburătoare.

O asemenea temă, Arthur Miller o tratează cu simplitate și tocmai din această pricină, cu o mare putere de convingere. Marele dar al acestui scriitor constă în realismul cu care își înfățișează personagiile. Și cititorul sau spectatorul, rămâne cu impresia că nimic din ceea ce a citit sau a văzut nu este construit, nu este forțat. Arta lui Miller este firească, ea constă în a înțelege viața și a o reda fără retorism, fără fraze și argumente inutile.

FLORIAN NICOLAU

EDITURA

PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

AU APĂRUT

KARL MARX .... Războiul civil din Franța.

V. I. LENIN .... Trei isvoare și trei părți constitutive ale marxismului.

V. I. LENIN .... Karl Marx.

I. V. STALIN .... Despre Bazele Leninismului.

I. V. STALIN .... Situație nouă — Sarcini noui în domeniul construcției economice.

M. LEONOV .... Critica și autocritica, legea de desvoltare a Societății Sovietice.

P. GAPOCICA.... Imbinarea intereselor individuale cu cele sociale în orânduirea socialistă.

DE VÂNZARE LA

LIBRĂRIA NOASTRĂ

BUCUREȘTI

CALEA VICTORIEI Nr. 45

ISTORIA PARTIDULUI COMUNIST (BOLȘEVIC) AL U.R.S.S.
Ed. P.M.R. — lei 160

KARL MARX .... Războiul civil din Franța.
Ed. P.M.R. — lei 70

I. V. STALIN .... Despre Bazele Leninismului.
Ed. P.M.R. — lei 50

JULIUS FUICK .... Reportaj cu ștreangul de gât.
Ed. P.M.R. — lei 40

J. DAUTRY .... Histoire de la Révolution de 1848 en France.
Ed. Hier et Aujourd'hui — lei 360

H. MICHAUT .... Un siècle de marxisme vivant.
Ed. Sociales — lei 34

R. GARAUDY .... Le manifeste communiste.
Ed. Sociales — lei 42

R. GARAUDY .... Sources françaises du Socialisme Scientifique.
Ed. Hier et Aujourd'hui — lei 288

A apărut

RADU BOUREANU

SÂNGELE POPOARELOR

CU 20 DESENE ALE AUTORULUI
ŞI UN AUTOPORTRET

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Rugăm pe colaboratorii noştri să ne trimită, odată cu manuscrisele, adresa exactă unde să li se expedieze onorariul.

Manuscrisele primite vor apărea în ordinea dictată de necesităţile redacţionale.

Manuscrisele neapărute nu se înapoiază.

Rugăm stăruitor pe colaboratorii noştri să ne trimită manuscrise citeţe şi corectate.

★

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂȚII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

★

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

ANUL I. Nr. 3-5 AUGUST-OCTOMVRIE 1948

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂȚII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

ABONAMENT ANUAL

INSTITUȚII	Lei 5.000
SINDICATE, ȘCOLI	„ 3.000
PARTICULARI	„ 1.800
MUNCITORI, STUDENȚI, MILITARI, MEMBRI U.S.A.S.Z.	„ 1.500

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

BD. ANA IPĂTESCU Nr. 39 — TEL.: 2.40.70

VIAȚA ROMÂNEASCĂ

ANUL I, Nr. 3—5, AUGUST-OCTOMVRIE 1948

ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

(1896—1948)

In persoana lui Andrei Alexandrovici Jdanov dispare unul dintre acei conducători străluciți ai clasei muncitoare, formați la școala revoluționară bolșevică, a căror însușire de căpetenie stă în capacitatea de a pune, — conștient și deliberat — toată energia lor activă în slujba marilor necesități istorice ale epocei în care trăiesc.

Intrat din fragedă tinerețe în mișcarea revoluționară, și curând după aceea în rândurile oțelite ale bolșevicilor, A. A. Jdanov a închinat, de-a-lungul unui pilduitor drum de viață, întreaga energie luptătoare, profunda pregătire teoretică și nemărginitul devotament ce caracterizau complexa și puternica sa personalitate înflăcăratelor idealuri care animă cauza comunismului. Dela munca de pregătire și organizare în Urali a marei Revoluții socialiste și până la apărarea eroică, în cursul celui de-al doilea războiu mondial, a Leningradului asaltat de hoardele naziste, dela activitatea practică de construcție economică a țării socialismului și până la lupta pentru apărarea și desvoltarea, atât în sânul culturii sovietice, căreia i-a deschis noui drumuri, cât și în mijlocul mișcării muncitorești internaționale, a pozițiilor ideologice ale comunismului, acest înzestrat și generos bolșevic, a servit cu abnegație marea cauză a poporului său și a clasei muncitoare de pretutindeni, însuflețit de cel mai autentic spirit materialist-dialectic, și dovedind un excepțional dar de a desluși esențialul și de a traduce în faptă, de a uni cu fapta vie, gândul său adânc, avântat și creator.

Desfășurând, după anii Revoluției și ai Războiului civil, o intensă activitate în sânul Partidului și pentru clădirea Statului Sovietic, A. A. Jdanov a pătruns în același timp, adânc și temeinic, și în studiul problemelor teoretice marxist-leniniste, dând o deosebită atenție chestiunilor ideologice fundamentale ridicate de opera de construire socialistă la care participa, și indicând soluții. Discipol credincios, prieten și tovarăș de luptă al marelui Stalin — cum îl caracterizează «Necrologul» ce i-au închinat conducătorii de frunte ai Partidului Comunist-bolșevic — el a apărat cu o neștirbită energie unitatea de principii și de acțiune care, laolaltă, fac tăria de granit a Partidului clasei muncitoare — în anii când dușmanii cei mai primejdioși ai acestuia (dușmanii dinlăuntru, slugi ale reacțiunii internaționale) porniseră împotriva Partidului un atac fățiș, asasinând pe S. M. Kirov. In acțiunea de apărare și de ridicare tot mai sus a steagului leninist, A. A. Jdanov a făcut, la Leningrad, dovada unor excepționale însușiri de conducător politic și organizator — pentru ca mai târziu, în timpul Războ-

iului pentru apărarea patriei, să apară ca sufletul apărării de nesdruncinat a orașului revoluției.

Totdeauna la înălțimea sarcinilor de prefacere ale epocii istorice pe care a străbătut-o, având necontenit deschisă înaintea sa perspectiva de ansamblu a unui larg câmp de acțiune revoluționară și mânuind cu măiestrie metoda materialist-dialectică, A. A. Jdanov a știut să desvolte în chip remarcabil, în experiența cotidiană a prefacerii științifice a lumii, gândirea marxist-leninistă, deschizându-i drumuri noui și amplificând-o.

Redactate într'un stil simplu și direct, limpede și convingător strălucitele « Rapoarte », în care A. A. Jdanov examinează faptele și împrejurările — interne sovietice sau internaționale — în lumina tezelor noui, cu care Lenin și Stalin au îmbogățit marxismul, vor rămânea ca o mărturie nepieritoare a înaltelor sale calități de teoretician de tip nou. Aceste « Rapoarte » constituie, în același timp, valoroase contribuții proprii, teoretice și practice, la adâncirea marxist-leninistă a problemelor ce s'au ridicat, una după alta, în frământarea și focul acțiunii revoluționare.

Imbinând în chip organic, indestructibil, rigoarea teoretizării științifice cu imperativele luptei sociale, adaptând perspectivele muncii ideologice la perspectivele de ansamblu ale acțiunii de prefacere în care este angajată forța cea mai înaintată a societății, clasa muncitoare, A. A. Jdanov a izbutit să desprindă și să formuleze sarcinile actuale ale frontului ideologic, în diferitele sale sectoare de luptă — pentru a restabili, astfel, sensul și esența revoluționară a gândirii marxist-leniniste, împotriva falsificatorilor ei idealiști, mercenari ai taberii reacționare.

Meritul primordial al lui A. A. Jdanov stă tocmai în faptul de a fi știut, desprinzând ceea ce este esențial și caracteristic — un anumit raport de forțe și o anumită situație politică internațională, corespunzătoare — din aparentul amalgam de elemente și de forțe materiale antagoniste constituind urzeala lumii contemporane, să formuleze cu o principialitate bolșevică neșovăitoare sarcinile imediate ce revin luptătorilor înaintați de pe frontul ideologic, în condițiile acestui raport contemporan de forțe și în funcție de această situație politică internațională actuală.

Astfel, în toate lucrările sale, A. A. Jdanov a ridicat cu o deosebită stringență logică problemele la înălțimea principiilor, desprinzând cu ajutorul acestora semnificația largă, generală, în epoca noastră de intensificare a antagonismelor de clasă pe plan internațional, contribuind, astfel la desvoltarea sănătoasă a sectorului ideologic, la curățirea lui de mucegaiurile ideologice ale burgheziei care apune.

Raportul « Despre Situația Internațională » aduce o precizare a raportului de forțe, pe plan internațional, între sistemul capitalist și sistemul socialist, — raport concretizat prin existența a două tabere politice antagoniste: lagărul imperialist, antidemocratic, polarizat în jurul Statelor Unite, și lagărul antiimperialist și democratic, al cărui centru vital îl constitue Uniunea Sovietică — și arată implicațiile ideologice ale acestei situații. Capitalismul, condamnat de mersul implacabil al istoriei, aflat în criză generală, își mobilizează toate resursele sale încercând să zăgăzuiască inexorabilul proces de prefacere a societății, și nedându-se în lături să-și salveze pielea într'un războiu ucigător pentru omenire. Această tentativă de reținere nu face decât să accelereze procesul de prăbușire a capitalismului, și lucru care se reflectă, pe plan ideologic, în decăderea culturii burgheze, în tendința a arunca discreditul asupra culturii socialiste în creștere. In opoziție cu acest lagăr, A. A. Jdanov a precizat în linii mari care sunt forțele progresiste ale omenirii, al căror drum în sensul transformărilor istorice necesare, pe calea socialismului eliberator, le face de neînvins.

A. A. Jdanov a arătat că înțelegerea politică pătrunzătoare și atitudinea activă, combatantă, față de convulsiunile disperate ale taberii imperialiste constituie sarcini istorice imediate ale forțelor democratice progresiste și totodată principala lor misiune ideologică. Frontului ideologic antiimperialist îi revine sarcina de frunte de a merge în pas cu lupta politică, grăbind procesul de transformare, măturând resturile uscate și moarte, « îngropând », după expresia lui Marx, capitalismul, luminând calea înainte, dinamizând voințele și dând imbold acțiunii. Rapoartele lui A. A. Jdanov asupra problemelor de filosofie, de literatură, de artă sunt pătrunse de însemnătatea acestei misiuni a armei de luptă ideologică și analizează, toate, sarcinile diferitelor sectoare în legătură cu ea.

In raportul « In jurul lucrării lui G. F. Alexandrov... », combătând obiectivismul burghez, A. A. Jdanov a susținut cu tărie teza marxistă, potrivit căreia ideologia unei clase este expresia, pe planul ideilor și al concepțiilor generale, a intereselor și pozițiilor materiale ocupate de această clasă, demascând astfel filosofia idealistă de toate nuanțele și demonstrând în slujba căror forțe și căror interese se află ea.

In același sens, în « Raport asupra revistelor „Zvezda" și „Leningrad" », examinând critic prezența anumitor rămășițe ideologice burgheze într'un sector al literaturii sovietice și cerând extirparea lor, A. A. Jdanov s'a arătat un strălucit susținător al concepției leninist-staliniste despre semnificația și rolul transformator covârșitor al literaturii, indicând cu vigoare soluția leninistă concretă de cum trebue să fie o literatură, legată deschis *de misiunea istorică a proletariatului și de lupta lui revoluționară. A. A. Jdanov a pus, astfel, pe primul plan problema reconstrucției morale a omului și, ținând seama de caracterul de forță materială pe care îl capătă ideea, atunci când « cuprinde masele » și le înflăcărează, a dat o covârșitoare forță propulsivă acestui sector al frontului ideologic anti-imperialist.*

A face din arta sa un instrument ideologic la îndemâna poporului muncitor, tot atât de eficace ca și unealta și mașina cu care acesta transformă lumea, a cerceta realitatea prin prizma desvoltării istorice, a promova ceea ce este nou, ceea ce germinează și crește — și care constitue esențialul — precum și a lupta intens împotriva a ceea ce este vechiu și în descompunere, a lichida inerțiile ce trag înapoi, a exalta forțele creatoare ale poporului muncitor și a-i întări încrederea în aceste forțe, iată misiunea scriitorului militant pe pozițiile înaintate ale clasei muncitoare, astfel cum a pus-o în lumină A. A. Jdanov.

Tezele leninist-staliniste susținute și desvoltate de A. A. Jdanov aruncă o lumină vie și asupra problematicei actuale a literaturii în democrația noastră populară în mers spre socialism. Iar literații noștri n'ar putea aduce un mai mare omagiu strălucitului teoretician bolșevic, decât, — înlocuind privirea îngustă și mioapă, de specialist, a problemelor, cu o privire politică largă, cuprinzătoare, — meditând și punând în practică ideile sale, studiindu-le, adâncindu-le, însușindu-le ca arme minunate pentru însăși munca lor creatoare.

DIN LUCRĂRILE LUI
ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

« DESPRE SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ »

RAPORTUL DE FORȚE LA TERMINAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: CELE DOUĂ LAGĂRE

« Terminarea celui de al doilea războiu mondial a dus la schimbări esențiale în întreaga situație internațională. Sdrobirea militară a blocului statelor fasciste, caracterul antifascist și eliberator al războiului, rolul hotărîtor al Uniunii Sovietice în victoria asupra agresorilor fasciști au schimbat radical raportul de forțe între cele două sisteme — socialist și capitalist — în favoarea socialismului . . .

« S'a creat o nouă repartiție a forțelor politice. Cu cât mai mare este perioada ce ne desparte de sfârșitul războiului, cu atât mai limpede se degajează două linii principale în politica internațională postbelică, linii ce corespund împărțirii forțelor politice ce acționează pe arena internațională în două lagăre principale — lagărul imperialist și antidemocratic, de o parte, și lagărul antiimperialist și democratic, de altă parte. Principala forță conducătoare a lagărului imperialist este U.S.A. . . .

« Scopul principal al lagărului imperialist este întărirea imperialismului, pregătirea unui nou războiu imperialist, lupta împotriva socialismului și democrației și sprijinirea regimurilor și mișcărilor profasciste, reacționare și antidemocratice de pretutindeni . . .

« Forțele antiimperialiste și antifasciste constitue celălalt lagăr. Baza acestui lagăr este U.R.S.S și țările democrației noui . . .

« Lagărul antiimperialist se sprijină pe mișcarea muncitorească și democratică din toate țările, pe partidele comuniste frățești din toate țările, pe luptătorii din mișcările de eliberare națională din țările coloniale și dependente, pe toate forțele progresiste și democratice ce există în fiecare țară. Scopul acestui lagăr este lupta împotriva pericolului unor noui războaie și a expansiunii imperialiste, întărirea democrației și desrădăcinarea rămășițelor fascismului».

POLITICA EXPANSIONISTĂ ȘI COTROPITOARE A IMPERIALISMULUI AMERICAN

« Generat fiind de desvoltarea inegală a capitalismului în diferite țări, războiul a dus la o nouă ascuțire a acestei inegalități. Dintre toate puterile capitaliste, numai o singură putere capitalistă, U.S.A, n'a ieșit din războiu slăbită, ci considerabil întărită, atât sub raport economic cât și militar. Capitaliștii americani s'au îmbogățit considerabil de pe urma războiului. Afară de aceasta, poporul american n'a suferit lipsurile ce au însoțit războiul, opresiunea ocupației și bombardamentele aeriene, iar jertfele omenești ale Statelor-Unite, care au intrat în războiu de fapt în ultima lui etapă, când soarta războiului era deja hotărîtă, au fost relativ mici. Pentru U.S.A războiul a constituit în primul rând un impuls pentru o largă desfășurare a producției industriale și pentru intensificarea hotărîtă a exportului (în special spre Europa).

« Terminarea războiului a pus în fața Statelor-Unite ale Americii o serie de probleme noui. Monopolurile capitaliste tindeau să-și mențină beneficiile la nivelul ridicat de mai înainte. In acest scop, ei urmăreau ca volumul furniturilor din timpul războiului să nu fie redus. Dar pentru aceasta, U.S.A trebuiau să-și păstreze acele piețe externe care absorbeau producția americană în timpul războiului și să pună stăpânire pe piețe noui, întru cât în urma războiului puterea de cumpărare a majorității statelor a scăzut considerabil. De asemenea, s'a accentuat dependența financiară și economică a acestor state față de U.S.A. Statele-Unite au plasat în străinătate credite pentru o sumă de 19 miliarde de dolari, fără a mai vorbi de plasamentele la Banca Internațională și Fondul valutar internațional. Principalii concurenți ai U.S.A — Germania și Japonia — au dispărut de pe piața mondială și aceasta a creat pentru U.S.A noui și foarte mari posibilități.

« Dacă până la al doilea războiu mondial cercurile reacționare cele mai influente ale imperialismului american au dus o politică izolaționistă și se abțineau dela un amestec activ în treburile Europei sau Asiei, în nouile condiții postbelice, stăpânii Wall-Street-ului au trecut la o nouă politică. Ei au formulat programul folosirii întregii forțe militare și economice americane, nu numai pentru a păstra și consolida pozițiile din străinătate cucerite în perioada războiului, dar și pentru a le lărgi la maximum, înlocuind pe piața mondială Germania, Japonia și Italia.

« Extrema slăbire a puterii economice a celorlalte state capitaliste a creat posibilitatea folosirii speculative a greutăților economice postbelice, care ușurează subordonarea acestor țări, controlului american și, în particular, folosirea greutăților economice de după războiu, ale Marei Britanii. U.S.A au proclamat o nouă orientare, fățiș cotropitoare și expansionistă.

« Noua orientare fățiș expansionistă a U.S.A și-a pus ca scop instaurarea dominației mondiale a imperialismului american. In interesul consolidării situației monopoliste a Statelor-Unite pe piețe, situație ce s'a creat în urma dispariției celor mai mari concurenți ai U.S.A — Germania și Japonia — și a slăbirii partenerilor capitaliști ai U.S.A — Anglia și Franța, — noua orientare politică a U.S.A este bazată pe un program vast de măsuri de ordin militar, economic și politic, care urmăresc instaurarea, în toate țările ce formează obiectul expansiunii U.S.A, a dominației politice și economice a U.S.A, reducerea lor la situația de sateliți ai U.S.A, instaurarea în aceste țări a unor regimuri interne care să înlăture orice piedici pe care le-ar pune în calea exploatării acestor țări de către capitalul american, mișcarea muncitorească și democrată.

« Statele-Unite caută să extindă astăzi această nouă orientare politică, nu numai asupra inamicilor de ieri sau asupra statelor neutre, ci într'o măsură din ce în ce mai mare și asupra aliaților din războiu ai U.S.A.

« O atenție specială se acordă în acest scop folosirii dificultăților economice ale Angliei — aliatul și totodată rivalul și concurentul capitalist de mai de mult al U.S.A. Orientarea expansionistă americană pornește dela faptul că Anglia, nu numai că nu trebue eliberată din strânsoarea dependenții economice față de U.S.A, ce s'a stabilit în timpul războiului, ci, dimpotrivă, trebue intensificată presiunea asupra Angliei, pentru a-i lua treptat controlul asupra coloniilor, a o înlătura din sferele sale de influență și a o reduce la situația de putere vasală.

« In felul acesta, noua politică a U.S.A. își pune ca scop statornicirea situației sale monopoliste și urmărește să pună pe partenerii săi capitaliști, într'o situație subordonată și dependentă față de U.S.A. . . ».

*

« Trecerea imperialismului american la o orientare agresivă, fățiș expansionistă, după terminarea celui de al doilea războiu mondial, și-a găsit expresia atât în politica externă cât și în politica internă a Statelor-Unite. Sprijinirea activă a forțelor reacționare antidemocratice din lumea întreagă, sabotarea hotărîrilor dela Potsdam prin care se urmărea democratizarea și demilitarizarea Germaniei, protejarea reacționarilor japonezi, lărgirea pregătirilor de războiu, acumularea de rezerve de bombe atomice — toate acestea sunt însoțite de ofensiva împotriva drepturilor democratice elementare ale celor ce muncesc dinlăuntrul U.S.A.

« Cu toate că U.S.A au fost relativ puțin atinse de războiu, majoritatea covârșitoare a Americanilor nu dorește repetarea războiului și a sacrificiilor și restricțiilor legate de el. Aceasta îndeamnă capitalul monopolist și pe slugile lui din cercurile conducătoare ale U.S.A să caute mijloace extraordinare, pentru a frânge opoziția împotriva politicii expansioniste și agresive înlăuntrul țării și pentru a-și deslega mâinile în vederea înfăptuirii și pe viitor a acestei politici periculoase.

« . . . Cruciada împotriva comunismului, proclamată de cercurile conducătoare americane, care se sprijină pe monopolurile capitaliste, duce în mod logic și inevitabil la încălcarea drepturilor și intereselor vitale ale maselor muncitoare americane, la fascizarea vieții politice interne a U.S.A, la răspândirea celor mai sălbatece « teorii » și idei, care propovăduiesc ura față de om. Visând pregătirea unui nou, al treilea, războiu mondial, cercurile expansioniste americane sunt vital interesate să înnăbușe orice rezistență posibilă împotriva aventurilor externe, dinlăuntrul țării, de a inocula otrava șovinismului și a militarismului massei Americanilor de rând, înapoiate din punct de vedere politic și cultural, de a « tâmpi » pe Americanul de rând prin mijloacele cele mai variate de propagandă antisovietică și anticomunistă, prin cinematograf, radio, biserică, și presă. Politica externă expansionistă, inspirată și aplicată de reacțiunea americană, prevede o activitate în toate direcțiile:

1. Măsuri militaro-strategice,
2. Expansiune economică, — și
3. Luptă ideologică.

« Infăptuirea planurilor militaro-strategice ale viitoarelor agresiuni este legată de tendința de a folosi la maximum aparatul de producție de războiu al U.S.A, aparat care a crescut în mod neobișnuit către sfârșitul celui de al doilea războiu mondial. Imperialismul american duce o politică conservată de militarizare a țării. Cheltuielile Statelor-Unite pentru armată și flotă depășesc 11 miliarde de dolari pe an. Pentru întreținerea forțelor armate ale Statelor-Unite este alocat în anii 1947—1948 35 % din buget, adică de 11 ori mai mult decât în anii 1937—1938 . . .

« Expansiunea economică a U.S.A constitue o completare importantă la realizarea planului strategic. Imperialismul american caută să folosească ca un cămătar dificultățile postbelice ale țărilor europene și în special lipsa de materii prime, de combustibil și de alimente din țările aliate, care au suferit cel mai mult de pe urma războiului, pentru a le dicta condiții înrobitoare de ajutor. Prevăzând iminenta criză economică, U.S.A se grăbesc să găsească noui sfere monopoliste de plasare a capitalului lor și de desfacere a mărfurilor. « Ajutorul » economic al U.S.A urmărește un scop larg, — acela de subjugare a Europei de către capitalul american. Cu cât mai grea este situația economică a unei țări, cu atât mai aspre sunt condițiile pe care monopolurile americane caută să-i le dicteze.

« Dar controlul economic are ca urmare și subordonarea politică față de imperialismul american. In felul acesta, lărgirea sferelor monopoliste de desfacere a mărfurilor americane se îmbină cu dobândirea de către U.S.A a noui baze de operațiuni, împotriva nouilor forțe democratice din Europa . . .

« Expresia concretă a tendințelor expansioniste ale U.S.A, în condițiile actuale este « doctrina Truman» și « planul Marshall». In esență, ambele documente reprezintă expresia aceleiași politici, deși ele se deosebesc prin formă . . .

« Doctrina Truman», care urmărește acordarea ajutorului american tuturor regimurilor reacționare ce luptă activ împotriva popoarelor democratice are un caracter fățiș agresiv . . .

« Primirea defavorabilă pe care a întâmpinat-o « doctrina Truman» a făcut necesară apariția « planului Marshall», — o încercare mai voalată de aplicare a acelei politici expansioniste.

« Esența formulărilor vagi și inadins voalate ale « planului Marshal» constă în a organiza un bloc al Statelor legate prin obligațiile lor față de U.S.A și a acorda credite americane drept plată pentru renunțarea statelor europene la independența economică, iar apoi și la cea politică. Totodată, baza « planului Marshall» o constituie refacerea regiunilor industriale din Germania apuseană, controlate de monopolurile americane . . .

« Este necesar a se avea în vedere, totodată, faptul că America însăși este amenințată de criză economică. Dărnicia oficială a lui Marshall își are cauzele ei bine întemeiate. Dacă țările europene nu vor căpăta credite americane, cererea acestor țări pentru mărfuri americane va scădea, iar aceasta va provoca grăbirea și intețirea crizei economice ce se apropie în U.S.A. De aceea, dacă țările europene vor da dovadă de fermitatea și voința necesară de a rezista condițiunilor înrobitoare ale creditelor americane, America se poate vedea silită să bată în retragere . . .».

OFENSIVA IDEOLOGICĂ IMPERIALISTĂ

« . . . Partea ideologică din planul strategic american, are ca sarcină principală să șantajeze opinia publică răspândind calomnii despre pretinsa agresivitate a Uniunii Sovietice și a țărilor democrației noui, și în a prezenta astfel blocul anglo-saxon în rolul părții care se apără, și a-l scuti de răspunderea pregătirii unui noui războiu. In anii celui de-al doilea războiu mondial, popularitatea Uniunii Soveitice a crescut enorm. Prin lupta sa eroică și plină de abnegație împotriva imperialismului, Uniunea Sovietică și-a câștigat dragostea și respectul oamenilor muncii din toate țările. In fața întregii lumi a fost demonstrată în mod concret puterea militaro-economică a Statului Socialist și nesdruncinata

tărie a unității morale și politice a Societății Sovietice. Cercurile reacționare din Statele-Unite și Anglia sunt preocupate să risipească această impresie de neșters pe care o produce regimul socialist asupra muncitorilor și oamenilor muncii din lumea întreagă. Provocatorii de războiu își dau foarte bine seama că pentru a-și putea trimite soldații să lupte contra Uniunii Sovietice este necesară o pregătire ideologică îndelungată.

« In lupta lor ideologică împotriva U.R.S.S, imperialiștii americani, nepricepuți în problemele politice și dovedindu-și ignoranța, scot în evidență în *primul rând ideea* că Uniunea Sovietică ar fi o putere antidemocratică și totalitară, iar U.S.A și Anglia și toată lumea capitalistă, o democrație. Această platformă a luptei ideologice — apărarea pseudodemocrației burgheze și acuzarea comunismului de totalitarism — unește pe toți dușmanii clasei muncitoare fără excepție, începând cu magnații capitaliști și terminând cu leaderii socialiștilor de dreapta, cari sunt gata oricând să îmbrățișeze orice calomnie împotriva Uniunii Sovietice, ce le este suflată de stăpânii lor imperialiști. Pivotul acestei propagande mincinoase constă în afirmația că trăsătura caracteristică a unei democrații veritabile ar fi existența mai multor partide și a unei minorități organizate în opoziție. Pe această bază, laburiștii englezi care nu-și cruță forțele în lupta contra comunismului, ar dori să descopere în U.R.S.S clase antagoniste și lupta corespunzătoare dintre partide. Ignoranți în politică, ei nu pot să înțeleagă în niciun chip că în U.R.S.S nu mai există demult capitaliști și moșieri, că nu există clase antagoniste și că, deci, nu există mai multe partide. Ei ar fi vrut să aibe în U.R.S.S partidele burgheze atât de dragi inimii lor, inclusiv partidele pseudo-socialiste, în calitate de agentură imperialistă. Dar, spre durerea lor, istoria a condamnat aceste partide burgheze exploatatoare la dispariție.

« Laburiștii și alți avocați ai democrației burgheze, fără a face economie de fraze pentru calomnierea regimului sovietic, găsesc în acelaș timp absolut normală dictatura sângeroasă a minorității fasciste asupra poporului din Grecia și Turcia, închid ochii asupra numeroaselor încălcări strigătoare la cer chiar a regulelor democrației formale din țările burgheze, trec sub tăcere asuprirea națională și rasială, corupția, uzurparea fără niciun menajament a drepturilor democratice în U.S.A.

« Una din laturile « campaniei» ideologice, care însoțește planurile de subjugare a Europei, o constituie atacul asupra principiului suveranității naționale, îndemnul de a renunța la drepturile suverane și contrapunerea ideii unui « guvern mondial» acestor drepturi. Rostul acestei campanii este de a împodobi expansiunea neînfrântă a imperialismului american, care încalcă fără menajamente drepturile suverane ale popoarelor, de a prezenta Statele-Unite în rolul de apărător al legilor

umanității și de a-i prezenta pe cei ce se opun pătrunderii americane drept aderenți ai unui naționalism « egoist » perimat. Ideea « guvernului mondial », îmbrățișată de intelectualii burghezi din rândurile fanteziștilor și pacifiștilor este folosită nu numai ca un mijloc de presiune în scopul desarmării ideologice a popoarelor care își apără independența împotriva atentatelor imperialismului american, ci și ca o lozincă ce este opusă în mod special Uniunii Sovietice, care în mod neobosit și consecvent apără principiul egalității reale și al salvgardării drepturilor suverane ale tuturor popoarelor mari și mici. In condițiunile actuale, țările imperialiste ca U.S.A, Anglia și statele apropiate lor, devin dușmani periculoși ai independenței naționale și ai autodeterminării popoarelor, iar Uniunea Sovietică și țările democrației noui, devin bastionul sigur al apărării egalității de drepturi și al autodeterminării naționale a popoarelor . . . ».

POLITICA DE PACE A LAGĂRULUI DEMOCRATIC ANTIIMPERIALIST

« Terminarea celui de al doilea război mondial a pus în fața tuturor popoarelor iubitoare de libertate, sarcina extrem de importantă a asigurării unei păci democratice trainice, care să consolideze victoria asupra fascismului. In rezolvarea acestei sarcini de bază a perioadei postbelice, Uniunea Sovietică și politica sa externă joacă rolul conducător. Aceasta decurge din esența Statului Socialist Sovietic, căruia îi sunt profund străine orice impulsuri agresive și exploatatoare și care este interesat în crearea celor mai favorabile condițiuni pentru realizarea construirii societății comuniste. Una din aceste condițiuni este pacea externă. Ca purtătoare a unui sistem social nou, superior, Uniunea Sovietică oglindește în politica sa externă năzuințele întregii omeniri progresiste, care tinde către o pace îndelungată și nu poate fi interesată într'un nou război, care este generat de capitalism. Uniunea Sovietică este un luptător neclintit pentru libertatea și independența tuturor popoarelor, dușman al asupririi naționale și rasiale, al exploatării coloniale sub orice formă. Raportul general de forțe între lumea capitalismului și a socialismului . . . a sporit și mai mult însemnătatea politicii externe a Statului Sovietic și a mărit amploarea activității sale politice externe.

« In jurul sarcinii de a asigura o pace justă și democratică, s'au unit toate forțele lagărului antiimperialist și antifascist. Pe această bază a urcat și s'a întărit colaborarea prietenească dintre U.R.S.S și țările democratice în toate problemele, politicii externe . . .

« Politica externă a Uniunii Sovietice și a țărilor democratice în cei doi ani ce s'au scurs, este politica luptei pentru realizarea consecventă a principilor democratice ale păcii de după război. Statele lagărului antiimperialist s'au dovedit campioni fermi și consecvenți ai luptei pentru realizarea acestor principii, fără a se abate dela el cu o iotă. De aceea, sarcina principală a politicii externe a țărilor democratice, după război, este lupta pentru pacea democratică, pentru lichidarea rămășițelor fascismului și pentru împiedecarea renașterii agresiunii imperialiste și fasciste, pentru afirmarea principiului egalității în drepturi a popoarelor și respectul suveranității lor, pentru reducerea generală a înarmărilor și interzicerea celor mai distrugătoare genuri de armament, destinate distrugerii în massă a populației pașnice. In *cursul rezolvării* tuturor acestor probleme, diplomația sovietică și diplomația *țărilor democratice* au întâmpinat rezistența diplomației anglo-americane, care aplică după război, în mod ferm și consecvent, linia de respingere a principiilor generale de construire a lumii postbelice, proclamate de aliați în timpul războiului și de înlocuire a acestei politici de pace și de întărire a democrației printr'o politică nouă, care urmărește surparea păcii generale, apărarea elementelor fasciste, prigonirea democrației în toate țările . . .

« Politica externă sovietică pornește dela faptul coexistenței pentru o perioadă îndelungată a două sisteme — capitalismul și socialismul. De aici decurge posibilitatea colaborării dintre U.R.S.S și țările altor sisteme, cu condiția respectării principiului de reciprocitate și de îndeplinire a obligațiilor luate . . .

« Politica Sovietică urmează linia de sprijinire a raporturilor loiale de bună vecinătate cu toate țările care manifestă dorința de colaborare. Iar față de țările care sunt prieteni și aliați adevărați ai Uniunii Sovietice, U.R.S.S s'a comportat întotdeauna, se comportă și se va comporta ca un prieten și aliat credincios. Politica externă Sovietică urmărește lărgirea mai departe a ajutorului prietenesc dat de Uniunea Sovietică acestor țări.

« *Apărând cauza păcii*, politica externă Sovietică respinge principiul răzbunării, față de popoarele învinse.

« După cum se știe, U.R.S.S este pentru formarea unei Germanii unitare, iubitoare de pace, demilitarizate și democratice. Formulând politica sovietică față de Germania, tovarășul Stalin a arătat că « vorbind pe scurt, politica Uniunii Sovietice, în chestiunea germană, se rezumă la demilitarizarea și democratizarea Germaniei . . . demilitarizarea și democratizarea Germaniei constitue una din cele mai importante condițiuni pentru instaurarea unei păci solide și durabile » . . .

« Guvernul Sovietic n'a obiectat niciodată împotriva folosirii creditelor streine și, în particular, a creditelor americane ca mijloc care poate să grăbească procesul de refacere economică. Dar, U.R.S.S a susținut întotdeauna, că, condițiile de acordare a creditelor, nu trebue să aibe un caracter robitor, ele nu trebue să ducă la subjugarea economică

și politică a statului debitor de către statul creditor. Pornind dela același principiu politic, Uniunea Sovietică a susținut totdeauna, că, creditele străine nu trebue să constitue mijlocul principal de refacere a economiei țării. Condiția principală și hotărîtoare a refacerii economice, trebue să devină folosirea forțelor și resurselor interne ale fiecărei țări și crearea unei industrii proprii. Numai pe această bază poate fi asigurată independența țării, față de orice atentat din partea capitalului străin, care manifestă în permanență tendința de a folosi creditul, drept armă de înfeudare politică și economică. Tocmai acesta este caracterul «planului Marshall», îndreptat împotriva industrializării țărilor europene și urmărind, deci, subminarea independenței lor».

FORȚELE PĂCII SUNT MARI

«Trebue avut în vedere, că între dorința imperialiștilor de a deslănțui un nou războiu și posibilitatea de a organiza un asemenea războiu, este o distanță uriașă. Popoarele lumii nu vor războiu. Forțele care sunt pentru pace sunt atât de însemnate și de mari, încât, dacă aceste forțe vor fi ferme și hotărîte în opera de apărare a păcii, dacă ele vor da dovadă de fermitate și hotărîre, atunci planurile agresorilor vor da faliment total. Nu trebue uitat că zarva agenților *imperialiști* în jurul pericolului de războiu, urmărește să intimideze pe cei cu *nervii slabi* și pe cei ce nu sunt fermi, și să obțină prin șantaj concesiuni, în fața agresorului.

«Pericolul principal, pentru clasa muncitoare constă actualmente în subaprecierea forțelor sale și în supraaprecierea forțelor adversarului. După cum politica müncheneză a deslegat în trecut mâinile agresiunii hitleriste, tot așa și concesiunile făcute nouii orientări a U.S.A și taberii imperialiste pot face pe inspiratorii ei și mai insolenți, și mai agresivi. De aceea, partidele comuniste trebue să se pună în fruntea rezistenții contra planurilor de expansiune imperialistă și de agresiune în toate direcțiile — de stat, economică și ideologică — ele trebue să-și unească eforturile pe baza unei platforme comune antiimperialiste și democratice și să adune în jurul lor toate forțele democratice și patriotice ale poporului...

«Dacă partidele comuniste vor sta ferm pe pozițiile lor, dacă ele nu se vor lăsa intimidate și șantajate, dacă ele vor fi strajă curajoasă păcii trainice și democrației populare, suveranității naționale, libertății și independenții țărilor lor, dacă ele vor ști, în lupta împotriva încercărilor de subjugare economică și politică a țărilor lor să se pună în fruntea tuturor forțelor care sunt gata să apere cauza onoarei și independenței naționale, atunci niciun fel de planuri de subjugare a Europei nu pot fi realizate».

«ÎN JURUL LUCRĂRII LUI G. F. ALEXANDROV: „ISTORIA FILOSOFIEI OCCIDENTALE"»

DIN LIPSURILE LUCRĂRII LUI G. F. ALEXANDROV

«... manualul tov. Alexandrov nu prezintă o noțiune clară a obiectului științei, și, cu toate că manualul cuprinde un mare număr de definiții având o însemnătate de ordin particular, în el nu există totuși o definiție completă, generalizatoare, întru cât fiecare definiție particulară lămurește doar unele aspecte ale chestiunii...

«... dacă ne-am declara de acord cu autorul că «istoria filosofiei este istoria desvoltării progresive, ascendente a cunoștințelor omului despre lumea înconjurătoare», ar însemna că obiectul istoriei filosofiei coincide cu obiectul istoriei științei în genere, iar în acest caz filosofia ar apare ca știința științelor, ceea ce a fost de mult respins de marxism...

«Una din deficiențele esențiale, dacă nu chiar deficiența principală a acestei lucrări constă în ignorarea faptului că în decursul istoriei s'au schimbat nu numai concepțiile asupra problemelor filosofice, ci însăși sfera problemelor; însuși «obiectul» filosofiei era în continuă transformare, ceea ce corespunde în totul naturii dialectice a cunoașterii umane; acest lucru trebue să fie clar oricărui dialectician adevărat...

«In lucrarea lui Alexandrov nu sunt prezentate istoria logicii și a dialecticii, nu este înfățișat procesul desvoltării categoriilor logice ca oglindire a practicii umane; prin aceasta a rămas atârnată în aer indicația lui Lenin, citată în introducerea lucrării, cum că fiecare categorie a logicii dialectice trebue considerată ca un punct crucial în istoria gândirii umane...».

*

«... autorul renunță la principiul de partid în filosofie, care este propriu marxismului-leninismului. Este cunoscută pasiunea și intransigența cu care marxism-leninismul ducea întotdeauna și duce și acum lupta înverșunată împotriva dușmanilor materialismului. In această luptă, marxist-leniniștii supun pe adversarii lor unei critici nimicitoare. Un exemplu de luptă bolșevică împotriva adversarilor materialismului îl constitue lucrarea lui Lenin «Materialism și empiriocriticism», unde fiecare cuvânt al lui Lenin este o sabie care lovește și distruge pe adversar...

«Concepția sa obiectivistă (a lui Alexandrov n. n.) străbate în mod consecvent prin tot conținutul manualului. Nu este deci întâmplător faptul că tov. Alexandrov, înainte de a critica pe vreun filosof burghez, plătește «un tribut» meritelor sale, tămâindu-l. Luați, de exemplu, teoria lui Fourier despre cele patru faze în evoluția omenirii... Nu găsim aci nici urmă de analiză marxistă. In comparație cu care

teorie reprezintă teoria lui Fourier un pas înainte? Dacă caracterul mărginit al acestei teorii constă în aceea că vorbește despre patru faze în desvoltarea omenirii, a patra fază constituind, de altfel, distrugerea descendentă, având ca urmare încetarea vieții pe pământ, atunci cum să înțelegem afirmația autorului că teoria lui Fourier asupra desvoltării societății este limitată la numai patru faze, în timp ce a cincea fază pentru omenire ar putea fi numai viața de dincolo de mormânt?...

« Alexandrov, fără să bage de seamă, poate, devine prizonierul istoricilor burghezi ai filosofiei, care în mod inițial văd în fiecare filosof, înainte de toate, un aliat al lor de profesiune, și abia pe urmă un adversar. Dacă asemenea concepții ar fi căpătat la noi o desvoltare, ar fi adus în mod inevitabil la obiectivism, la servilism față de filosofii burghezi, la exagerarea meritelor lor, la lipsirea filosofiei noastre de spiritul combativ. Aceasta ar fi însemnat însă îndepărtarea dela principiul de bază al materialismului — dela orientarea îndrumată și dela spiritul de partid... In manual, expunerea concepțiilor filosofice se face în mod abstract, obiectivist și neutru. Școlile filosofice sunt plasate în carte una după alta, sau una alături de cealaltă, dar nu una în lupta împotriva celeilalte. Și aceasta este un « tribut» plătit curentului academic, de catedră. Prin urmare nu este întâmplător că, privită prin prisma acestei legături, autorului nu i-a reușit de loc expunerea principiului de partid în filosofie. Autorul citează filosofia lui Hegel ca exemplu al spiritului de partid în filosofie, iar lupta dintre filosofiile adverse el o ilustrează prin lupta dintre principiile reacționare și cele progresiste înlăuntrul... lui Hegel însuși. O astfel de metodă de demonstrație nu este numai eclectic-obiectivistă, ci constitue o vădită înfrumusețare a lui Hegel, întru cât printr'o asemenea metodă el vrea să dovedească că filosofia lui conține tot atâtea principii reacționare câte principii progresiste... metoda de apreciere a diferitelor sisteme filosofice preconizată de tov. Alexandrov, că de ex. « alături de merite există și lipsuri» sau « o mare însemnătate are și teoria cutare», este extrem de neprecisă, metafizică, poate să încurce doar problema... Deși autorul face unele rezerve, afirmând că problemele caracterului reacționar sau progresist al vreunei idei sau a unui sistem filosofic trebue să fie rezolvată istoricește, concret, totuși el ignorează mereu acea teză a marxismului, după care una și aceeași idee poate fi reacționară sau progresistă în condițiuni concrete istorice diferite. Bagatelizând această chestiune, autorul deschide o portiță prin care poate să pătrundă prin contrabandă concepția idealistă că ideile ar fi deasupra istoriei.

« Arătând apoi în mod just că desvoltarea gândirii filosofice este, în ultimă analiză, determinată de condițiunile materiale ale vieții sociale și că desvoltarea gândirii filosofice are o independență relativă, autorul însuși se abate adeseori dela această teză fundamentală a materialismului științific, rupând această expunere în prezentarea diferitelor sisteme dela situația istorică concretă și dela rădăcinile sociale de clasă ale oricărei filosofii... autorul alunecă spre punctul de vedere care afirmă că evoluția ideilor filosofice se produce independent și deasupra istoriei, ceea ce constitue o caracteristică a filosofiei idealiste..».

*

« Autorul n'a reușit să folosească metoda materialistă întru expunerea istoriei filosofiei, și de aceea lucrarea sa este lipsită de caracter științific, prezentându-se în mare măsură ca o înșiruire a biografiilor filosofilor și a sistemelor lor filosofice, luate în afara condițiilor istorice. De asemeni, n'a fost respectat principiul materialismului istoric care ne învață că: « Trebuesc studiate amănunțit condițiile de existență ale diferitelor formațiuni sociale înainte de a trece la încercarea de a deduce din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filosofice, religioase, etc. corespunzătoare acestor formațiuni»...

« Concentrându-și atenția asupra laturii instructive și educative a problemei, autorul pune, prin aceasta, o limită desvoltării științei, ca și cum marxism-leninismul și-ar fi atins deja limita și problema desvoltării teoriei noastre nu ar mai prezenta o problemă principală. Un astfel de raționament este în contrazicere cu spiritul marxismu-leninismului, întru cât el începe să prezinte în chip metafizic marxismul ca o teorie terminată și perfectă, ceea ce nu poate decât să ducă la epuizarea gândirii filosofice vii și cercetătoare».

CE TREBUE SĂ FIE UN MANUAL MARXIST DE ISTORIE A FILOSOFIEI

« Cred că suntem îndreptățiți a pretinde dela un manual de istorie a filosofiei respectarea următoarelor condițiuni, elementare, după părerea mea.

« In primul rând, obiectul istoriei filosofiei, ca știință, trebue să fie definit cu precizie în manual.

« In al doilea rând, manualul trebue să fie științific, adică întemeiat pe realizările contemporane ale materialismului dialectic și istoric.

« In al treilea rând, expunerea istoriei filosofiei să nu fie scolastică, ci creatoare și eficientă, să fie legată direct cu problemele actuale, să lămurească aceste probleme și să schițeze perspectivele desvoltării viitoare a filosofiei.

« In al patrulea rând, materialul citat să fie verificat și concludent.

« In al cincilea rând, stilul să fie clar, precis și convingător...»

« Analiza critică a sistemelor filosofice trebue să fie pătrunsă de claritatea scopului. Concepțiile și ideile filosofice de mult nimicite și îngropate, nu trebue să atragă mult atenția. Dimpotrivă, ideile și sistemele filosofice care, cu tot caracterul lor reacționar, au circulație și sunt folosite și astăzi de adversarii marxismului, trebuesc criticate cu o deosebită asprime. Este vorba mai ales de neokantianismul teologic, de edițiile mai vechi sau mai recente ale agnosticismului, de încercările de a-l strecura pe Dumnezeu prin contrabandă în științele contemporane ale naturii și tot felul de alte marafeturi care au ca scop să peticească marfa idealistă. Acesta este arsenalul întrebuințat de filosofii lachei ai imperialismului pentru a sprijini pe stăpânul speriat».

*

« Prezentarea problemelor în legătură cu desvoltarea științelor naturii» (este absolut necesară) « deoarece istoria filosofiei nu poate fi expusă în afara realizărilor în domeniul științelor naturii, fără ca aceasta să nu fie în dauna științei . . .». (Un bun manual trebue să ofere) « posibilitatea înțelegerii condițiilor apariției și desvoltării materialismului științific, care a crescut pe fundamentul de granit al realizărilor științelor moderne ale naturii».

*

« A elabora un bun manual de istorie a filosofiei înseamnă a înarma intelectualitatea noastră, cadrele și tineretul nostru, cu o nouă și puternică armă ideologică, și, în același timp, a face un mare pas înainte pe drumul desvoltării filosofiei marxist-leniniste».

ISTORIA FILOSOFIEI

« Istoria științifică a filosofiei este . . . istoria zămislirii, apariției și evoluției concepției materialiste științifice despre lume și a legilor acesteia. Intru cât materialismul a crescut și s'a desvoltat în lupta împotriva curentelor idealiste, istoria filosofiei este prin urmare și istoria luptei dintre materialism și idealism».

*

« Specificul desvoltării filosofiei constă în faptul că pe măsură ce evoluau cunoștințele despre natură și societate, științele pozitive se desprindeau una după alta de filosofie. Prin urmare, domeniul filosofiei se reducea mereu, în schimb evoluau științele pozitive (voi observa cu această ocazie, că acest proces nu este terminat nici până în ziua de azi) și această eliberare a științelor naturii și a științelor sociale de sub egida filosofiei reprezintă un proces progresist, atât pentru științele naturii și sociale, cât și pentru filosofie însăși.

« Creatorii sistemelor filosofice din trecut, care pretindeau cunoașterea adevărului absolut, nu puteau, în ultima analiză, să contribue la progresul științelor naturale, căci ei le înfățișau în schemele lor, căutând să se situeze deasupra științei ; ei impuneau cunoașterii umane vii concluzii ce nu erau dictate de viața reală, ci de nevoile sistemului. In aceste condițiuni filosofia se transforma într'un muzeu, în care erau adunate grămadă faptele cele mai variate, concluzii, ipoteze și chiar simple născociri. Filosofia chiar dacă putea servi pentru observarea faptelor, pentru contemplare, era însă inutilizabilă ca instrument de influențare practică a lumii, ca instrument de cunoaștere a lumii.

« Ultimul sistem de felul acesta a fost sistemul Hegel, care a încercat să înalțe un edificiu filosofic care să cuprindă toate celelalte științe, vârându-le în « patul lui Procust» al categoriilor sale și, crezând că rezolvă toate contrazicerile, s'a înfundat într'o contrazicere fără de ieșire cu metoda dialectică, pe care el însuși a descoperit-o, dar pe care, neînțelegând-o a aplicat-o greșit ».

*

« . . . una din problemele fundamentale ale filosofiei și ale istoriei ei este desvoltarea filosofiei ca știință, deducția altor legi, verificarea în practică a postulatelor ei și înlocuirea postulatelor vechi cu altele noi».

MARXISMUL — O REVOLUȚIE IN FILOSOFIE

« Apariția marxismului a fost o adevărată descoperire, o revoluție în filosofie. De sigur, ca orice descoperire, ca orice salt, ca orice întrerupere a desvoltării treptate, ca orice trecere la o stare nouă — această descoperire nu s'a putut produce fără o acumulare prealabilă de schimbări cantitative, în cazul de față o acumulare a rezultatelor desvoltării filosofiei până la descoperirea lui Marx și Engels . . . Marx și Engels au creat o filosofie nouă, care se deosebește calitativ de toate celelalte sisteme filosofice, chiar progresiste, din trecut. Oricine cunoaște raportul dintre filosofia marxistă și filosofiile precedente, revoluția pe care marxismul a provocat-o în filosofie, transformând-o în știință . . . Marx și Engels afirmau . . . ei înșiși că descoperirea lor înseamnă sfârșitul filosofiei vechi».

*

« Descoperirea lui Marx și Engels înseamnă sfârșitul vechii filosofii, adică sfârșitul acelei filosofii care pretindea să dea lumii o explicație universală . . . Dela Marx începe o perioadă cu totul nouă în istoria filosofiei, care pentru prima oară devine o știință . . .».

*

« Marxismul nu este o . . . școală filosofică. Dimpotrivă. Marxismul constitue o victorie asupra vechii filosofii, care era apanajul numai al câtorva aleși, al aristocrației spiritului; el este începutul unei ere cu totul noui în istoria filosofiei, când aceasta a devenit o armă științifică în mâinile maselor proletare, care luptă pentru eliberarea lor de sub jugul capitalismului.

« Spre deosebire de sistemele filosofice din trecut, filosofia marxistă nu este o știință deasupra tuturor celorlalte, ci un mijloc de cercetare științifică, o metodă comună tuturor științelor naturale și sociale, și care se îmbogățește cu datele acestor științe în cursul desvoltării lor. In acest sens, filosofia marxistă reprezintă negarea cea mai completă, cea mai hotărîtă, a întregii filosofii care a precedat-o. Dar, cum subliniază Engels, a nega nu înseamnă a spune pur și simplu « nu ». Negarea cuprinde în sine succesiunea, înseamnă înglobarea, prelucrarea critică, unificarea într'o sinteză nouă, superioară, a tot ce este înaintat și progresist, a tot ceea ce fusese realizat în istoria gândirii umane.

« De aci rezultă că întrucât există metoda dialectică, istoria filosofiei trebue să includă și istoria pregătirii acestei metode, să arate ce a condiționat apariția ei . . . marxismul s'a născut în lupta necruțătoare împotriva tuturor reprezentanților curentului idealist, a crescut și a învins în această luptă . . .

« . . . marxism-leninismul este o învățătură vie, creatoare, care se desvoltă neîncetat și se îmbogățește neîncetat din experiența construcției socialiste și din realizările în domeniile științelor naturale contemporane ».

FRONTUL FILOSOFIC ANTIIMPERIALIST
ȘI FILOSOFIA IDEALISTĂ

« Când se vorbește despre frontul filosofic ni se impune de îndată imaginea unui detașament organizat al filosofilor militanți, înarmați la perfecțiune cu teoria marxistă, care conduc o largă ofensivă împotriva ideologiei dușmane din străinătate, împotriva rămășițelor ideologiei burgheze în conștiința oamenilor sovietici înlăuntrul țării noastre, avem imaginea filosofilor care contribue la progresul neîncetat al științei noastre și care înarmează pe oamenii muncii din societatea socialistă cu conștiința necesității drumului pe care pășim și cu încrederea nestrămutată fundată pe știință, în victoria finală a cauzei noastre ».

*

« Victoria strălucită a socialismului, repurtată în Marele Război de Apărare a Patriei, care a fost și o victorie strălucită a marxismului, s'a așezat ca un os în gâtul imperialiștilor. Centrul luptei împotriva marxismului s'a deplasat astăzi în America și Anglia. Toate forțele obscurantismului și ale reacțiunii sunt puse în slujba luptei împotriva marxismului. Sunt din nou scoase la lumină și adoptate pentru înarmarea filosofiei burgheze slugile democrației atomice a dolarului, zalele învechite ale obscurantismului: Vaticanul și teoria rasială, naționalismul sălbatec și învechita filosofie idealistă, presa galbenă venală și arta burgheză descompusă. Dar precum se vede, le lipsesc forțele. Sunt recrutate ultimele rezerve, sub stindardul luptei « ideologice » împotriva marxismului. Sunt atrași gangsterii, peștii, spionii și criminalii de drept comun ».

*

« Din experiența victoriei noastre asupra fascismului se știe în ce impas au fost aduse popoare întregi de filosofia idealistă. Acum ea apare în esența ei nouă, respingătoare și murdară, oglindind toată adâncimea și josnicia decăderii burgheziei. Prezența peștilor și a criminalilor de drept comun în filosofie înseamnă într'adevăr că ea a ajuns la marginea pieirii și a descompunerii. Aceste forțe mai sunt încă vii și în stare să otrăvească conștiința maselor.

« Știința burgheză modernă alimentează clericalismul și fideismul cu argumente noi, care trebuesc demascate . . . ».

FILOSOFIA SOVIETICĂ — SARCINILE EI

« . . . filosofia noastră nu este nicidecum apanagiul unui număr restrâns de filosofi de profesie, ci constitue bunul întregii noastre intelectualități sovietice. Nu era rea tradiția revistelor ruse de avantgardă din epoca prerevoluționară, care alături de operele literare și artistice publicau și opere științifice, printre care și lucrări filosofice . . . a închide munca creatoare a filosofilor noștri într'o revistă de specialitate, ar prezenta, cred, o amenințare de îngustare a însăși bazei activității noastre filosofice ».

*

« Chestiunea criticii și autocriticii bolșevice este pentru filosofii noștri nu numai o chestiune practică, dar și o chestiune profund teoretică.

« Dacă conținutul intern al procesului evoluției este, după cum ne învață dialectica, lupta dintre contrarii, lupta dintre ceea ce e vechiu și ceea ce e nou, dintre ceea ce moare și ceea ce naște, dintre ceea ce și-a trăit traiul și ceea ce se desvoltă, atunci filosofia sovietică trebue să arate cum acționează această lege a dialecticii în condițiunile societății socialiste și în ce constă specificul aplicării acestei legi. Noi știm că în societatea împărțită în clase această lege acționează altfel decât în societatea sovietică. Iată un câmp vast pentru cercetări științifice,

dar acest câmp n'a fost prelucrat de niciunul dintre filosofii noștri. Partidul nostru a găsit însă demult și a pus în slujba socialismului acea formă deosebită a descoperirii și înlăturării contradicțiilor în societatea socialistă (aceste contradicții exista și filosofii noștri din lașitate nu vor să scrie despre ele), acea formă deosebită a luptei dintre ceea ce e vechi și ceea ce e nou, dintre ceea ce moare și ceea ce se naște în societatea sovietică, care se numește critică și autocritică.

In societatea sovietică, unde sunt lichidate clasele antagoniste, lupta dintre ceea ce este vechi și ceea ce e nou, și deci, desvoltarea dela inferior la superior nu se produce sub forma de luptă dintre clasele antagoniste, sub forma de cataclisme, cum se petrece sub regimul capitalist, ci sub forma criticii și a autocriticii, care constitue forța motrice adevărată a desvoltării noastre, o armă puternică în mâinile partidului. Aceasta este de sigur o nouă formă a mișcării, un nou tip al desvoltării, o nouă lege dialectică».

*

« Cine, dacă nu noi — țara marxismului victorios și a filosofiei sale — trebue să fie în fruntea luptei împotriva ideologiei burgheze descompuse și mârșave ; cine, dacă nu noi, trebue să-i dea lovitura *sdrobitoare?*

«Statele noii democrații și mișcarea de eliberare națională a popoarelor coloniale s'au născut din cenușa războiului. Socialismul este la ordinea zilei în viața popoarelor. Cine, dacă nu noi — țara socialismului victorios — și filosofii noștri trebue să ajute pe prietenii și pe frații noștri de dincolo de hotare, să-și lumineze lupta lor cu conștiința socialismului științific ; cine, dacă nu noi, trebue să le dea această lumină și să-i înarmeze cu arma ideologică a marxismului.

« In țara noastră înflorește puternic economia și cultura socialistă. Ridicarea neîncetată a conștiinței socialiste a maselor prezintă din ce în ce mai multe cerințe față de activitatea noastră ideologică. O ofensivă împotriva rămășițelor capitalismului se desfășoară în conștiința oamenilor. Cine, dacă nu filosofii noștri trebue să fie în fruntea ideologilor noștri și să aplice pe deplin teoria marxistă a cunoașterii, în generalizarea experienței uriașe a construcției socialiste și în rezolvarea noilor probleme ale socialismului?».

*

« A admite o stagnare în desvoltarea teoriei, înseamnă a secătui filosofia noastră, înseamnă a o lipsi de ceea ce are ea mai prețios — aptitudinea de desvoltare — transformând-o astfel într'o dogmă seacă, și moartă».

« DISCURS ROSTIT LA PRIMUL CONGRES UNIONAL AL SCRIITORILOR SOVIETICI »

(AUGUST 1934)

A FI INGINER AL SUFLETULUI OMENESC

« Literatura noastră sovietică nu se teme de învinuirea de tendențiozitate. Da, literatura sovietică este tendențioasă, deoarece în epoca luptei de clasă nu există și nu poate exista literatură care să nu fie de clasă, care să nu fie tendențioasă, adică o literatură apolitică.

« Și eu cred că fiecare dintre literații noștrii sovietici poate spune oricărui scriitor burghez, care va vorbi despre tendențiozitatea literaturii noastre : « Da, literatura noastră sovietică este tendențioasă și noi ne mândrim cu tendențiozitatea ei, pentrucă tendința noastră constă în a elibera oamenii muncii, întreaga omenire de sub jugul robiei capitaliste ».

« A fi inginer al sufletului omenesc, înseamnă a sta cu ambele picioare pe tărâmul vieții reale. Iar la rândul său aceasta înseamnă, ruperea de romantismul de tip vechiu, de romantismul care zugrăvea o viață nereală și eroi ireali, îndepărtându-l pe cetitor de contradicțiile și jugul vieții, într'o lume irealizabilă, o lume a utopiei. Literaturii noastre, care stă cu ambele picioare pe un fundament puternic materialist nu-i poate fi străin romantismul, însă un romantism de tip nou, romantismul revoluționar. Noi spunem că realismul socialist este metoda fundamentală a literaturii și a criticii literare sovietice, iar aceasta presupune că romantismul revoluționar trebue să intre în creația literară ca o parte componentă, deoarece întreaga viață a Partidului nostru, întreaga viață și luptă a clasei muncitoare, constă în îmbinarea celei mai aspre și vii munci practice cu eroismul cel mai măreț, și cu perspective grandioase. Partidul nostru a fost întotdeauna puternic prin aceea că a unit și unește agerul spirit întreprinzător și practic cu perspectiva largă, cu o continuă tendință de înaintare, cu lupta pentru construirea societății comuniste. Literatura sovietică trebue să știe să arate eroii noștri, trebue să știe să arunce o privire în ziua noastră de mâine. Aceasta nu va fi o utopie, deoarece ziua noastră de mâine este pregătită încă de astăzi printr'o muncă conștientă și planificată ».

« RAPORT ASUPRA REVISTELOR „ZVEZDA" ȘI „LENINGRAD" »

DESPRE GREȘELILE REVISTELOR «ZVEZDA» ȘI «LENINGRAD»

« De unde provin aceste greșeli și deficiențe?

« Origina lor trebue căutată în faptul că redactorii revistelor amintite mai sus, oamenii literaturii noastre sovietice, precum și conducătorii

frontului ideologic din Leningrad, au uitat unele teze fundamentale ale leninismului în materie de literatură. Mulți dintre scriitori și dintre acei care funcționează ca redactori responsabili, sau care dețin posturi importante în Asociația Scriitorilor, cred că politica este treaba guvernului, treaba C. C. In ceea ce îi privește pe literați, ei nu trebue să se ocupe de politică. Dacă omul a scris frumos, artistic, bine, atunci trebue dat curs lucrării sale, deși se găsesc încă pasagii nesănătoase, care desorientează și otrăvesc tineretul nostru. Cerem ca tovarășii noștri, atât conducătorii literaturii, cât și cei care scriu, să se călăuzească de acel lucru fără de care nu poate dăinui orânduirea sovietică, adică să se conducă după principiile politice; să educăm tineretul nu în spiritul de pasivitate și lipsă de ideologie, ci în spiritul curajului, în spirit revoluționar... »

*

« Lipsa spiritului ideologic la conducătorii revistelor « Zvezda » și « Leningrad » a dus și la altă mare greșală. Ea constă în aceea că unii din activiștii noștri din conducere, în relațiile lor cu literații, au pus pe primul plan, nu interesele de educare politică a oamenilor sovietici și de îndrumare politică a literaților, ci interese personale, de prietenie. Se spune că multe opere, dăunătoare din punct de vedere ideologic și slabe din punct de vedere artistic, se publică numai pentru a nu ofensa pe cutare sau cutare scriitor. După mentalitatea unor astfel de conducători e mai bine să nesocotești interesele poporului, ale statului, decât să ofensezi cumva pe cineva. Este o poziție cu totul greșită din punct de vedere politic. E ca și cum ai da un milion pe o copeică.

« In hotărîrea sa, C. C. al partidului stărue asupra marelui neajuns ce rezultă în literatură din înlocuirea relațiilor principiale, prin relații de amiciție. Relațiile de amiciție, lipsite de orice principialitate au avut un rol cu totul negativ printre literații noștri și au dus la coborîrea nivelului ideologic al multor lucrări literare, au înlesnit accesul unor oameni străini literaturii sovietice. Lipsa de critică din partea conducătorilor frontului ideologic din Leningrad, din partea conducătorilor revistelor din Leningrad, înlocuirea relațiilor principiale cu relații de amiciție, în dauna intereselor poporului, toate acestea au păgubit enorm literaturii noastre. . . .

*

« Revistele noastre au fost întotdeauna tari prin orientarea lor curajioasă, revoluționară și nu prin electism, nu prin lipsă de ideologie și apolitism. »

LITERATURA — ARMĂ IDEOLOGICĂ

« Incepând cu Belinski, cel mai bun reprezentant al intelectualității democrate revoluționare ruse, scriitorii și criticii democrați revoluționari ruși n'au recunoscut așa numita « artă pură », « artă pentru artă », ci au fost purtătorii de cuvânt ai artei pentru popor, ai înaltei ei ideologii și semnificații sociale. Arta nu poate fi despărțită de soarta poporului. Aduceți-vă aminte de vestita « Scrisoare către Gogol » a lui Belinski, în care marele critic l-a biciuit cu multă asprime pe Gogol, pentru încercarea acestuia de a trăda cauza poporului și de a trece de partea țarului. Lenin socotea această scrisoare una din cele mai bune producții ale presei democratice necenzurate, care și-a păstrat până în zilele noastre o uriașă semnificație literară.

« Amintiți-vă de articolele lui Dobroliubov, în care acesta subliniază atât de puternic însemnătatea socială a literaturii. Intreaga noastră publicistică democratică revoluționară rusă e însuflețită de ura de moarte față de regimul țarist, și pătrunsă de năzuința nobilă de a lupta pentru interesele vitale ale poporului, pentru luminarea lui, pentru cultura lui, pentru eliberarea lui din lanțurile regimului țarist. Artă militantă care luptă pentru cele mai sfinte idealuri ale poporului — așa considerau marii reprezentanți ai literaturii ruse literatura și arta. Cernișevski, care dintre toți socialiștii utopici s'a apropiat cel mai mult de socialismul științific și din ale cărui opere — după cum a arătat Lenin — « se desprinde suflul luptei de clasă », a arătat că menirea artei este nu numai de a percepe viața, dar și de a învăța pe oameni să aprecieze în mod just diferitele fenomene sociale. Prietenul și colaboratorul lui cel mai apropiat, Dobroliubov, a arătat că nu « viața se desfășoară potrivit normelor literare, ci literatura cată să se adapteze curentului vieții », și a propovăduit în mod intens principiile realislismului și poporanismului în literatură. Socotea că baza artei este realitatea, că aceasta este isvorul creației și că arta are un rol activ în viața socială, formând conștiința socială. După concepția lui Dobroliubov, literatura trebue să slujească societății, trebue să dea poporului răspuns la cele mai acute probleme actuale și să fie la înălțimea ideilor epocii sale.

« Critica literară marxistă, continuatoare a marilor tradiții ale lui Belinski, Cernișevski și Dobroliubov, a militat întotdeauna pentru o artă realistă cu tendință socială. Plehanov a depus o muncă uriașă pentru a demasca părerile idealiste și antiștiințifice în materie de literatură și artă și pentru a apăra tezele fundamentale ale marilor noștri democrați revoluționari, care ne-au învățat să vedem în literatură un mijloc puternic de luptă în slujba poporului.

« V. I. Lenin a formulat pentru prima oară cu o preciziune extremă, atitudinea gândirii sociale progresiste față de literatură și artă. Vă amin-

tesc de vestitul articol al lui Lenin « Organizaţia de partid şi literatura de partid», scris la sfârşitul anului 1905, articol în care a arătat, cu vigoarea lui caracteristică, că nu poate exista o literatură fără de partid; literatura trebue să constitue o parte importantă a cauzei generale proletare. In acest articol al lui Lenin sunt arătate bazele pe care se sprijină desvoltarea literaturii noastre sovietice. Lenin a scris: « Literatura trebue să devină literatură de partid. Contrar năravurilor burgheze, contrar presei burgheze de esenţă comercială, cu caracter de întreprindere, contrar carierismului şi individualismului literar burghez, « anarhismul boieresc» şi goanei după profit, proletariatul socialist trebue să enunţe principiul *literaturii de partid*, să desvolte acest principiu şi să-l traducă în fapt într'o formă cât mai completă şi desăvârşită...

« Leninismul porneşte dela principiul că literatura noastră nu poate fi apolitică, nu poate reprezenta « artă pentru artă», ci are menirea să joace un rol important, progresist în viaţa obştească. De aci izvorăşte principiul leninist al caracterului de partid al literaturii — uriaşă contribuţie a lui V. I. Lenin, la ştiinţa despre literatură. Literatura n'are numai menirea de a se ţine la nivelul cerinţelor poporului, ci — mai mult — este obligată să desvolte gustul poporului, să ridice şi mai mult cerinţele lui, să-l îmbogăţească cu idei noi, să ducă poporul înainte. Acela care nu e capabil să meargă în pas cu poporul, să satisfacă cerinţele lui mereu crescânde, să fie la nivelul sarcinilor de desvoltare a culturii sovietice, acela va dispare în mod inevitabil ».

ROLUL LITERATURII SOVIETICE

« Leninismul acordă literaturii noastre o covârşitoare semnificaţie socială şi transformatoare. Dacă literatura noastră sovietică ar admite eliminarea covârşitorului rol educativ pe care-l are, aceasta ar însemna desvoltarea ei, în sens invers, întoarcerea « la era de piatră».

« Tovarăşul Stalin a numit pe scriitorii noştri inginerii sufletelor omeneşti. Această definiţie are un tâlc profund. Ea denotă uriaşa răspundere ce revine scriitorilor sovietici în educaţia oamenilor, în educaţia tineretului sovietic, în respingerea din câmpul literelor a lucrărilor fără valoare.

« Unora li se pare straniu, de ce oare a luat C. C. măsuri atât de severe în chestiunea literaturii? La noi, lumea nu e obişnuită cu aşa ceva. I se pare firesc să afle că s'a făcut o aspră mustrare când au fost admise mărfuri cu defecte de producţie, sau când n'a fost îndeplinit programul de producţie a mărfurilor de mare consum, sau planul de stocaj al lemnului (râsete în sală) dar dacă se admit lucruri cu defect în sectorul educării sufletelor omeneşti, al educării tineretului, acest lucru poate fi tolerat. Oare nu este aceasta o vină mai gravă decât neîndeplinirea programului de producţie sau zădărnicirea îndeplinirii programului de producţie?

Prin hotărîrea luată, C. C. are în vedere ridicarea frontului ideologic la nivelul celorlalte sectoare ale muncii noastre...

« Dacă vrem să îndreptăm atenţia activului nostru asupra problemelor muncii ideologice şi să aducem ordine şi pe acest tărâm, să dăm o linie clară în muncă, trebue să criticăm cu severitate greşelile şi lipsurile muncii ideologice, aşa cum şade bine unor oameni sovietici, unor bolşevici. Numai atunci vom reuşi să îndreptăm lucrurile...

« ...nu putem tolera orice literatură care ni se va furniza de către unii literaţi, redactori şi editori nepretenţioşi. Poporul sovietic aşteaptă dela scriitorul sovietic o armă cu adevărat ideologică, o hrană spirituală care să ajute la realizarea planurilor marii construcţii, la realizarea planurilor de refacere şi desvoltarea tot mai mare a economiei ţării noastre. Poporul sovietic pune în faţa literaţilor sarcini importante; el vrea ca nevoile sale culturale şi ideologice să fie satisfăcute... Poporul vrea să priceapă evenimentele ce se petrec în jurul său. Nivelul său cultural şi ideologic a crescut, şi adeseori el nu este satisfăcut de calitatea lucrărilor literare şi artistice care apar la noi. Lucrul acesta nu l-au priceput şi nu vor să-l priceapă unii literaţi, care activează pe frontul ideologic ».

*

« Tovarăşi, literatura noastră sovietică trăieşte şi trebue să trăiască în strânsă legătură cu interesul poporului, cu interesul patriei. Literatura este cauza proprie a poporului. Iată dece poporul consideră drept propria lui victorie, fiecare succes al vostru, fiecare operă importantă. Iată dece fiecare operă reuşită poate fi comparată cu câştigarea unei bătălii, sau cu obţinerea unei mari victorii pe frontul economic. Dimpotrivă, fiecare insucces în literatura sovietică este adânc supărător şi întristează poporul, partidul şi statul. In hotărîrea sa, tocmai acest lucru l-a avut în vedere C. C., care, purtând grijă de interesele poporului, de interesele literaturii sale, s'a arătat îngrijorat în ceea ce priveşte scriitorii din Leningrad ».

*

« Imperialiştii, agenţii lor ideologici, literaţii şi ziariştii lor, politicienii şi diplomaţii lor se străduesc în toate chipurile să calomnieze ţara noastră, s'o prezinte într'o lumină falsă, să calomnieze socialismul. In aceste condiţiuni sarcina literaturii sovietice constă nu numai în a răspunde la lovituri prin lovituri, în a răspunde la aceste calomnii şi atacuri josnice la adresa culturii noastre sovietice, la adresa socialismului, dar şi în a biciui cu temeritate şi în a ataca cultura burgheză, aflată în stare de marasm şi descompunere ».

*

« Firește că literatura noastră, care oglindește o orânduire net superioară, oricărei orânduiri burghezo-democratice, o cultură cu mult mai înaltă decât cultura burgheză, are dreptul să dea altora pilda unei morale noi a umanității. Unde mai există un popor și o țară ca a noastră? Unde există oameni cu însușiri atât de minunate ca acelea de care a dat dovadă poporul nostru sovietic în Marele Război pentru Apărarea Patriei, pe care le manifestă zi de zi în munca de desvoltare pașnică și de refacere a economiei și a culturii. Pe zi ce trece poporul nostru se ridică pe o treaptă mai înaltă. Astăzi nu mai suntem cei care am fost ieri și mâine nu vom mai fi cei care suntem astăzi. Noi nu mai suntem Rușii care am fost până în anul 1917, nici Rușii nu mai e aceeași, nici caracterul nostru nu mai e acelaș ca atunci. Ne-am schimbat odată cu acele mărețe prefaceri care au modificat din rădăcini aspectul țării noastre.

« A descrie aceste însușiri înalte ale oamenilor sovietici, a înfățișa poporul nostru, nu numai așa cum este astăzi, dar a-l privi și așa cum va fi mâine, a face ca scrisul vostru să fie un far care să-i lumineze mersul lui înainte — iată sarcina fiecărui scriitor sovietic conștient. Scriitorul nu poate rămâne în urma evenimentelor, el este dator să pășească în primele rânduri, în fruntea poporului, arătându-i calea desvoltării sale. Călăuzindu-se de metoda realismului socialist, studiind în mod conștiincios și atent realitatea, străduindu-se a pătrunde cât mai profund esența procesului desvoltării noastre, scriitorul trebue să educe poporul și să-l înarmeze din punct de vedere ideologic. Descriind cele mai frumoase sentimente și calități ale omului sovietic, desvăluind în fața lui perspectiva zilei de mâine, noi trebue să arătăm oamenilor noștri cum nu trebue să fie, trebue să biciuim rămășițele trecutului, rămășițe ce împiedică pe oamenii sovietici să pășească înainte. Scriitorii sovietici trebue să ajute poporul, Statul, partidul, să educe pe tinerii noștri, în așa fel, încât să fie optimiști, să aibă încredere în forțele lor, să nu se teamă de greutăți ».

*

« Pentru atingerea acestor noi țeluri, tânăra generație trebue să fie educată astfel, încât să fie hotărîtă, plină de vioiciune, să nu se teamă de obstacole, ci să le înfrunte și să știe să le învingă. Oamenii noștri trebue să fie culți, pătrunși de o înaltă ideologie, cu cerințe și gusturi înalte, atât din punct de vedere cultural, cât și moral. De aceea este nevoie ca literatura noastră, revistele noastre, să nu rămână departe de sarcinile actuale, ci să ajute partidul și poporul, să educe tineretul în spiritul devotamentului neprecupețit față de orânduirea sovietică, în spiritul slujirii neprecupețite, a intereselor poporului.

« Scriitorii sovietici și toți militanții noștri ideologici sunt puși acum în prima linie, căci în condițiunile desvoltării pașnice, sarcinile frontului ideologic, și, în primul rând, ale literaturii, nu scad, ci, dimpotrivă, sporesc. Poporul, Statul, partidul nu vor ca literatura să se rupă de realitate, ci vor ca ea să pătrundă activ în toate sectoarele vieții sovietice. Bolșevicii prețuesc mult literatura, ei văd clar marea ei misiune și marele ei rol istoric în consolidarea unității morale și politice a poporului, în cimentarea unității și în educarea poporului. Comitetul Central al partidului vrea ca la noi să existe o cultură spirituală bogată, căci el vede în această bogăție a culturii una din principalele sarcini ale socialismului ».

LITERATURA BURGHEZĂ

« *Oricât* de frumoasă ar fi forma exterioară în care se îmbracă creația *scriitorilor* burghezi contemporani la modă din Europa de Vest și America, precum și a regisorilor de cinema și de teatru, ei nu vor reuși totuși să salveze și nici să ridice cultura lor burgheză, căci baza ei morală e putredă și morbidă, această cultură fiind pusă în serviciul proprietății capitaliste, particulare, în slujba lacomelor interese egoiste ale vârfurilor burgheze ale societății. Intreaga cohortă a scriitorilor, regisorilor de cinema și de teatru burghezi caută să abată atenția păturilor progresiste ale societății, dela problemele acute ale luptei politice și sociale și s'o îndrepte spre literatura și arta trivială, lipsită de ideologie, plină de gangsteri, de fete de varieteu, de preamărirea adulterului și aventurierilor ».

CRITICA

« Tovarășul Stalin ne învață că dacă vrem să păstrăm cadrele, să le instruim și să le educăm, nu trebue să ne temem de a critica pe cineva, nu trebue să ne temem de critica principială, curajoasă, deschisă și obiectivă. Fără critică, orice organism, inclusiv cel literar, se poate corupe. Fără critică, orice boală poate să se prelungească și se va vindeca mai cu greu. Numai o critică curajoasă și deschisă ajută pe oamenii noștri să se perfecționeze, îi îndeamnă să meargă înainte și să învingă piedicile din activitatea lor. Acolo unde nu există critică, se înfiripă mucegaiul și inerția, acolo nu poate fi progres.

« Tovarășul Stalin a arătat adeseori că principala condiție a desvoltării noastre, este necesitatea pentru fiecare om sovietic de a-și face bilanțul activității sale zi de zi, de a se controla fără frică, de a analiza munca sa, de a critica neajunsurile și greșelile sale, cu curaj, de a chibzui cum să obțină rezultate mai bune în activitatea sa și de a lucra necontenit pentru perfecționarea sa. Aceasta privește pe literați, în aceeași măsură ca și pe oricare alți activiști. Acela care se teme de critică în activitatea sa, este un laș și un nevrednic, un om care nu merită respectul poporului ».

«CUVÂNTARE LA CONFERINȚA MUZICIENILOR SOVIETICI»

ARTA PENTRU POPOR ȘI INTERNAȚIONALISMUL

«Ignorarea cerințelor poporului, a spiritului său, a creației sale, arată că orientarea formalistă în muzică, are un caracter vădit antipopular.

«Dacă printre anumiții compozitori ... circulă într'adevăr «teoria» că «noi vom fi înțeleși peste 50—100 ani», că «de nu ne vor înțelege contemporanii, ne vor înțelege urmașii», acest fapt este îngrijorător. «Dacă v'ați obișnuit cu aceasta, atunci o obișnuință de acest fel este un lucru foarte periculos.

«Asemenea argumente înseamnă ruptura de popor. Dacă eu — scriitorul, artistul, literatul, — om de partid, — nu mă bazez pe faptul, că mă vor înțelege contemporanii, atunci pentru cine trăiesc și muncesc eu? Căci toate acestea, duc la un gol sufletesc, la impas. Se spune că astfel de «consolări» sunt șoptite acum compozitorilor de către unii critici de muzică lingușitori. Dar compozitorii pot oare asculta cu sânge rece, astfel de sfaturi, fără a-i trage la răspundere pe acești sfătuitori, cel puțin față de judecata conștiinței?»

*

«Dacă cercetăm istoria muzicii noastre ruse și apoi a muzicii sovietice, trebue să tragem concluzia, că ea a crescut, s'a desvoltat și s'a transformat într'o mare forță tocmai prin aceea că a reușit să stea pe propriile ei picioare și să-și găsească propriile ei căi de desvoltare, — care i-au dat posibilitatea să desvălue bogăția lumii interioare a poporului nostru. Se înșeală profund acei care cred că, înflorirea muzicii naționale — atât a celei ruse, cât și a muzicii popoarelor sovietice, care intră în alcătuirea Uniunii Sovietice — înseamnă o micșorare a internaționalismului în artă. Internaționalismul în artă nu se naște din înjosirea și sărăcirea artei naționale. Dimpotrivă, internaționalismul se naște acolo unde înflorește arta națională. A uita acest adevăr, înseamnă a pierde linia de conducere, a pierde personalitatea, a deveni un cosmopolit fără patrie. Numai acel popor care are o cultură muzicală foarte desvoltată, poate aprecia bogăția muzicii altor popoare. Cineva nu poate fi internaționalist, în muzică ca și în celelalte arte, fără a fi un adevărat patriot al Patriei sale. Dacă la baza internaționalismului stă respectul pentru celelalte popoare, nu poți fi internaționalist, fără a respecta și a iubi propriul tău popor.

«Despre aceasta vorbește întreaga experiență a U.R.S.S. Deci internaționalismul în muzică, respectul pentru creația celorlalte popoare, se desvoltă la noi pe baza îmbogățirii și desvoltării artei muzicale naționale, pe baza unei astfel de înfloriri a ei, încât avem ce împărtăși și celorlalte popoare, iar nu pe baza sărăcirii artei naționale, a imitării oarbe a modelelor străine și a ștergerii particularităților caracterului național din muzică. Toate aceste nu trebuesc uitate, când se vorbește despre relațiile dintre muzica sovietică și muzica străină».

*

INOVAȚIA

«Aci s'a vorbit despre inovație. S'a arătat că inovația este aproape trăsătura principală distinctivă a curentului formalist. Dar inovația nu este un scop în sine; ceea ce e nou trebue să fie mai bun decât ceea ce e vechiu, altfel este fără sens. Mie mi se pare că adepții curentului formalist întrebuințează acest cuvânt mai ales, cu scopul de a propaga muzica de calitate proastă. Căci nu se poate numi inovație orice încercare de a face pe originalul, orice strâmbătură și schimonosire în muzică. Dacă nu vor să-și arunce numai cuvinte mari trebue să-și dea bine seama, ce trebue să părăsească din ceea ce este vechiu și unde trebue să ajungă în ceea ce este nou. Dacă aceasta nu se face, atunci fraza despre inovație, înseamnă numai: revizuirea bazelor muzicii. Aceasta poate însemna numai ruperea de acele legi și norme ale muzicii, pe care nu e posibil să le părăsești. Faptul că nu e voie să le părăsești nu înseamnă conservatism, iar faptul că se părăsesc nu înseamnă de loc inovație. Inovația nu este întotdeauna identică cu progresul.

«Mulți muzicieni tineri sunt desorientați de ideea de inovație, prin faptul că li se spune că dacă nu sunt originali, dacă nu sunt noi, înseamnă că sunt prizonierii tradițiilor conservatoare. Dar, deoarece inovație nu este echivalent cu progres, răspândirea unor asemenea concepții constitue o eroare profundă, dacă nu chiar o înșelăciune.

«Iar «inovația» formaliștilor nu este — pe lângă toate acestea — de loc nouă, deoarece această «noutate» reproduce spiritul muzicii decadente burgheze de astăzi din Europa și din America. Iată unde trebue să căutăm pe adevărații epigoni».

*

MOȘTENIREA CLASICĂ ȘI EPIGONII

«Noi nu afirmăm că moștenirea clasică este culmea absolută a culturii muzicale. Dacă am susține aceasta, ar însemna să recunoaștem că progresul s'a încheiat cu clasicii. Dar, până în prezent, modelele clasice rămân neîntrecute. Aceasta înseamnă că trebue să învățăm și să studiem, să luăm din moștenirea muzicală clasică, tot ceea ce cuprinde ca mai bun și ceea ce e necesar pentru desvoltarea mai departe a muzicii sovietice.

« Se pălăvrăgește despre epigoni și despre alte mofturi asemănătoare; speriem tineretul cu aceste vorbe pentru ca el să înceteze să studieze clasicii. Se pune în circulație lozinca, după care trebue să întrecem clasicii, ceea ce firește este foarte bine. Dar pentru a întrece clasicii trebue întâi să-i ajungi, ori d-voastră excludeți stadiul « ajungerii din urmă », ca și cum ar fi o etapă deja încheiată. Și, ca să vorbim sincer și să exprimăm ceea ce crede spectatorul și ascultătorul sovietic, trebue să spunem, că nu ar fi rău de loc să apară la noi mai multe opere asemănătoare cu cele clasice, atât după conținut, cât și ca formă, ca finețā, ca frumusețe și muzicalitate. Dacă aceasta înseamnă « epigonism », mă rog, nu este rușine să fii un asemenea epigon ».

*

GENIAL ȘI ACCESIBIL

« . . . declarăm că noi suntem pentru o muzică frumoasă, aleasă, pentru o muzică în stare să satisfacă nevoile estetice și gusturile artistice ale oamenilor sovietici, nevoi și gusturi care au crescut imens. Poporul apreciază talentul într'o operă muzicală, după profunzimea cu care ea redă spiritul epocii noastre, spiritul poporului nostru, după gradul în care ea este accesibilă masselor largi. Căci ce este genialitatea în muzică? Nu este de loc ceea ce pot aprecia numai unul sau un grup mic de gurmanzi estetizanți. Opera muzicală este cu atât mai genială, cu cât e mai bogată în conținut și mai profundă, cu cât e mai înaltă ca măestrie, cu cât e recunoscută de un număr mai mare de oameni, cu cât e mai mare numărul de oameni pe care e capabilă să-i inspire. Nu tot ceea ce e accesibil e genial, dar tot ce e cu adevărat genial e accesibil, și este cu atât mai genial, cu cât e mai accesibil pentru massele largi ale poporului ».

*

« . . . Compozitorii care au produs opere pe care poporul nu le înțelege să nu aștepte ca oamenii care nu le înțeleg muzica să se « ridice » până la ei. Poporul nu are nevoie de o muzică pe care nu o înțelege. Compozitorii nu trebue să facă reproșuri poporului, ci să și le facă lor înșiși; ei trebue să-și aprecieze în mod critic munca, să înțeleagă de ce nu au plăcut poporului lor, de ce nu au meritat aprobarea poporului și ce trebue să facă, pentru ca poporul să-i înțeleagă și să le aprobe operele ».

MANIFEST
PENTRU APĂRAREA PĂCII

(Adoptat la Congresul Mondial al Intelectualilor pentru apărarea păcii).

Noi, oamenii muncii de pe tărâmul culturii, științei și artei întruniți în orașul polonez Wroclaw, venind din 45 țări, ne adresăm intelectualilor din întreaga lume.

Noi vă reamintim primejdia de moarte care nu de mult a amenințat cultura omenirii. Am fost martorii barbariei fasciste, distrugerii valorilor istorice și culturale, persecutării și uciderii celor ce muncesc cu mintea, călcării complete în picioare a tuturor valorilor spirituale, călcare ce amenință însăși noțiunile de conștiință, rațiune și progres.

Cultura umană a fost salvată prin efortul suprem depus de toate forțele democratice — Uniunea Sovietică, ca și popoarele din Anglia și Statele-Unite — și prin eroica rezistență populară din țările cucerite de fascism, cu prețul unor sacrificii și privațiuni fără de pereche.

Și totuși, împotriva voinței și aspirațiilor popoarelor din toate țările, o mână de oameni egoiști din America și Europa, care au moștenit dela fascism ideile sale de discriminare rasială și de tăgăduire a progresului, care și-au însușit tendința sa de a rezolva toate problemele prin forța armelor, încearcă din nou să atace comoara spirituală a națiunilor de pe glob.

Cultura țărilor europene, care au adus o enormă contribuție la tezaurul omenirii, e în primejdie de a-și pierde caracteristicele sale naționale.

In mai multe țări — Spania, Grecia ca și în America Latină — forțele ostile progresului, nu numai că mențin, dar și creează noui cuiburi de fascism.

Contrar rațiunii și conștiinței, oprimarea ființelor umane și a unor popoare întregi, pe care opresorii le denumesc națiuni de coloare, continuă și chiar se intensifică.

Oameni, care au împrumutat metodele fascismului practică discriminarea rasială în țările lor și persecută pe oamenii progresiști de pe tărâmul științei și artei.

Descoperirile științifice, de pe urma cărora omenirea ar putea să beneficieze, sunt folosite pentru producția secretă de mijloace de distrugere, care tind să discrediteze și să schimbe misiunea înaltă a științei.

Sub conducerea acestor oameni, cuvântul omenesc și arta nu sunt folosite în țeluri educative și pentru a apropia popoarele, ci pentru a desvolta patima josnică a urii de oameni și pentru pregătirea războiului.

Crezând cu fermitate în nevoia unei desvoltări libere și a difuzării realizărilor culturii progresiste noi protestăm în numele păcii, progresului și viitorului omenirii, împotriva oricăror restrângeri duse acestei libertăți și subliniem necesitatea unei înțelegeri mutuale între culturi și popoare, în interesul civilizației mondiale.

Dându-și seama că știința modernă a eliberat mari și noui forțe, care în mod inevitabil vor fi folosite de omenire, fie pentru binele său, fie pentru răul său, congresul protestează împotriva utilizării științei, în vederea distrugerilor și cere popoarelor să facă toate eforturile în vederea unei vaste difuzări a cunoștințelor pe întregul glob, în vederea aplicării științei, pentru a se înfrânge cât mai repede sărăcia, ignoranța, molimile și lipsurile, care afectează majoritatea omenirii, ca și spre a ajuta la slăbirea restricțiilor impuse liberei deplasări a oamenilor ce servesc cauza păcii și progresului, publicării și difuzării libere și rezultatelor cercetărilor științifice, ca și a tuturor realizărilor științifice și culturale, ce servesc acelorași țeluri.

Popoarele de pe glob nu doresc războiu și ele sunt destul de puternice pentru a apăra pacea și cultura împotriva atacurilor unui nou fascism.

Intelectuali din întreaga lume! Aveți o mare răspundere față de popoarele voastre, față de omenire și față de istorie. Noi ne ridicăm glasul pentru pace, pentru liberul progres cultural al popoarelor, pentru independența lor națională și pentru o colaborare strânsă între ele.

Facem apel la toți muncitorii intelectuali din fiecare țară să discute propunerile noastre.

In toate țările să fie convocate congrese naționale ale muncitorilor de pe tărâmul culturii, pentru apărarea păcii.

Pretutindeni, să fie instituite comitete naționale pentru apărarea păcii.

Legăturile internaționale ale muncitorilor de pe tărâmul culturii din toate țările, să fie întărite în interesul păcii.

MOŢIUNE

Adunarea intelectualilor din Capitală, convocată de Institutul Român de Cultură Universală ascultând darea de seamă a delegaţiei române la Congresul Mondial al Intelectualilor, îşi dă adeziunea la hotărîrile luate de acest Congres.

Oamenii culturii din Republica Populară Română, aderă în totul la apelul lansat de Congres, apel care, amintind marea răspundere pe care o au intelectualii faţă de popoarele lor, faţă de omenire şi faţă de istorie, îi chiamă să-şi ridice glasul pentru pace, pentru liberul progres cultural al popoarelor, pentru independenţa lor naţională şi pentru o colaborare strânsă între ele.

Adunarea decide, ca delegaţia română la Congresul Mondial al Intelectualilor laolaltă cu alţi reprezentanţi ai ştiinţei, literaturii şi artei din ţara noastră, să se constitue într'un Comitet de iniţiativă în vederea convocării în scurtă vreme a unui Congres Naţional al Intelectualilor din Republica Populară Română, pentru apărarea păcii şi a culturii.

Noi cei de faţă, ne luăm obligaţia de a lupta cu hotărîre prin viu grai şi prin scris, pentru a apăra marile valori ale culturii, viaţa oamenilor paşnici, independenţa şi libertatea popoarelor împotriva forţelor imperialismului războiului şi a obscurantismului de pretutindeni.

Ne obligăm de a pune cunoştinţele, talentele, energia noastră pentru a contribui la întărirea frontului păcii a cărui forţă conducătoare este Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, front în ale cărui rânduri militează activ Republica Populară Română.

CONGRESUL DELA WROCLAW

Aproape întreaga omenire răsufla uşurată în primăvara anului 1945 când, după patru ani şi ceva de războiu — războiul cel mai sângeros, cel mai cumplit pe care l-a cunoscut vreodată omenirea,— Germania nazistă capitula, sdrobită de forţele uriaşe ale glorioasei Armate Sovietice, condusă spre biruinţă de genialul I. V. Stalin, sprijinită în efortul ei fără precedent de toate popoarele din U.R.S.S., ţara socialismului victorios.

In Italia, în acele însorite zile de primăvară, fusese executat de forţele populare, câinele de pază al capitalismului, lupul flămând, lacom de pradă, al fascismului, Benito Mussolini. In Berlinul în flăcări, cucerit de soldaţii Armatei Sovietice, după ce luase măsuri, ca hoitul său să dispară fără urmă, în chip misterios, ca în romanele poliţiste, Adolf Hitler îşi dăruise singur moartea. In extremul Orient, Japonia depunea armele, spulberată şi ea, în urma viguroasei ofensive a Armatei Sovietice, de pe continentul asiatic. La Berlin, la Tokio, la Roma fiara fascistă fusese înfrântă, stropşită în propriile ei culcuşuri.

Din punct de vedere militar, fascismul fusese sfărîmat. Se părea că el este sdrobit pentru totdeauna. Războiul de jaf şi cotropire fusese lung şi fără pereche de crud. Bandele fasciste, pe acolo pe unde le ajunseseră paşii, lăsaseră în urma lor ruine şi moarte. Ieşeau la iveală barbariile de neînchipuit făptuite de nazişti în teritoriile ce fuseseră vremelnic cucerite. Lumea întreagă lua cunoştinţă de crimele odioase, de asasinatele în massă, de schingiuirile înfiorătoare la care fuseseră supuşi milioane de oameni în numeroase lagăre de concentrare — adevărate abatoare de măcelărit fiinţe umane — de către nazişti.

Ieşeau la iveală pentru toţi ochii, distrugerile pe întinderi vaste, provocate de războiu, începea să se cunoască tot mai mult, numărul milioanelor şi milioanelor de victime ale războiului. Se credea, de către cei mai mulţi oameni, într'o lungă epocă de pace în care timp rănile războiului să fie vindecate, ruinele înlăturate, refacerea satelor şi oraşelor distruse, împlinită. Se credea într'o lungă epocă de pace care să îngăduie făurirea unei vieţi mai bune pentru om, desvoltarea, înflorirea artei, a ştiinţei pusă în slujba păcii, a culturii.

Dar această năzuință îndreptățită a sutelor de milioane de oameni ai muncii avea să fie curând de tot, după capitularea Germaniei naziste, lovită. Dincolo de Oceanul Atlantic, în Statele-Unite ale Americii, clica imperialistă din jurul cercurilor conducătoare, una cu aceste cercuri conducătoare, a început a agita problema unui nou războiu mondial îndreptat, de data aceasta, împotriva Uniunii Sovietice, țara socialismului victorios. Clicei americane i s'au alăturat clicile lui Bevin și Churchill din Marea Britanie, clicile lui Leon Blum, de Gaule și alții din Franța. Forțele reacționare, mai însemnate ori mărunte de tot, din toate țările lumii, au fost mobilizate de către imperialismul Nord-American și Apusean împotriva Uniunii Sovietice și împotriva țărilor care au instaurat, între hotarele lor, regimul democrației populare. In Grecia au început a se auzi iar, focuri de arme, a început din nou a se vărsa din belșug, sânge. In poporul grec dornic de libertate, de independență, trag azi — sub oblăduirea și cu sprijinul *anglo-americanilor* — aceiași trădători care, cu puțini ani în urmă, trăgeau din ordinul lui Adolf Hitler și Benito Mussolini în același popor grec, care se împotrivea cotropitorilor. S'a aprins focul războiului în îndepărtata Indonezie, în Viet-Nam și, mai recent, în Palestina. Călăul Franco, a rămas, mai departe, să măcelărească neturburat poporul spaniol. Salazar, în Portugalia, continuă să țină în lanțuri, cu sprijin anglo-american, poporul portughez. Regimul din colonii s'a înnăsprit. Este mai mult de un an de când unul din efemerele guverne franceze a aruncat în temniță, între mulți alții, pe aproape toți deputații Madagascarului. Iar în Statele-Unite a fost întețită, mai aprig decât în oricare alt timp, vânătoarea muncitorilor și intelectualilor progresiști. Scriitori, oameni de artă și de știință, au fost corupți, cumpărați să facă zarvă războinică, să calomnieze Uniunea Sovietică, fără a cărei participare la războiu nici Germania nazistă, nici Japonia Mikadoului și Samurailor, n'ar fi putut fi înfrânte. Svonul care anunță un nou războiu mondial, circulă. Primejdia unui nou războiu mondial, pregătit împotriva voinței popoarelor, de către cercurile imperialiste nord-americane și de reacțiunea apuseană, există.

Intelectualii din întreaga lume — scriitori, oameni de știință, oameni de artă — au socotit că este de datoria lor să se adune într'un congres mondial, să-și spună acolo, răspicat, cuvântul lor, demascând în fața întregii lumi pe ațâțătorii la războiu, cerând în același timp mobilizarea tuturor oamenilor dornici de pace, de progres, de democrație, în vederea unei acțiuni comune pentru apărarea păcii.

Republica Populară Română a trimis la acest congres o delegație compusă din d-nii: deputat L. Răutu, ziarist, academicianul Emil Petrovici, Rectorul Universității din Cluj, academicianul Simion Stoilov, profesor universitar, academicianul Gaal Gabor, profesor universitar, Mihail Roller, scriitor istoric, redactor responsabil al revistei de știință «Studii», Marcel Breslașu, scriitor, vice-președintele U.S.A.S.Z.-ului, Traian Șelmaru, ziarist și critic de artă, Constantin Bugeanu, compozitor și dirijor și semnatarul acestor pagini.

Ca participant la acest Congres am luat tot timpul note — note asupra călătoriei, asupra desbaterilor Congresului, asupra Varșoviei, ale cărei jalnice ruine le-am vizitat.

Le redau aci, pentru cititorii «Vieții Românești».

Pe nesimțite avionul care ne poartă spre Wroclaw se desprinde de pământ, se înalță. Zece delegați ne aflăm în avion, instalați confortabil, ca într'un salon luxos amenajat.

Echipajul, compus din patru persoane, ne-a surâs la plecare.

— N'aveți nicio grijă. Vom ajunge cu bine ...

Orașul rămâne în urmă. Pe sub noi încep să lunece pădurile, satele. Șoselele se văd ca niște panglici albe, înguste, din ce în ce mai înguste. Ce înfățișare ciudată are, de sus, Snagovul! Pădurea îmbrățișează lacul prelung, cotit...

Am apucat-o spre munți. Incercăm să identificăm localitățile pe deasupra cărora trecem.

Deasupra, cerul a fost la început albastru, albastru... Apoi, la orizont, s'au arătat norii. Avionul prinde înălțime. Acum suntem la 1000 de metri... Acum la 1500... Acul urcă... A trecut la 2000.

Satele par sate de pitici, jucării. Câmpurile, — covoare cu desene stranii, mânjite cu vopsele de toate culorile imaginabile. Apar dealurile line, ondulate. Intre ele, văile — copăi... Pe urmă, dintr'odată, ne pomenim plutind prin pânze de fum alb, de fum alb ca zăpada. Câteva minute numai. Norii au rămas jos, jos de tot, dedesubtul nostru.

Fotoliul pe care mă odihnesc e așezat la mijlocul unei aripi. Fac câțiva pași, trec în față, lângă piloți. Cât văd cu ochii înainte, — nori, numai nori cărora lumina soarelui le dă o strălucire neînchipuită. In față, la dreapta, la stânga, în urmă, nu se mai vede nimic altceva decât nori. Din loc în loc pe această încrețită întindere nesfârșită au crescut castele uriașe, albe, pufoase. Norii au căpătat o desăvârșită albeață, — sunt mai albi decât hârtia cea mai albă, mai albi decât zăpada cea mai proaspătă. Dacă aș vedea o sanie trasă de câini, o sanie pe lângă care ar merge oameni, călcând pe aceste imensități albe, nu m'aș mira. Așa și nu altfel îmi închipui că trebue să fie la Polul Nord, la Polul Sud.

Avionul plutește lin, lin. Ca să băgăm de seamă că înaintează, trebue să ne agățăm privirile de un punct de reper. Găsim puncte de reper destule, — aceste castele care cresc din puful alb, ușor încrețit, aceste castele cu înfățișeri fantastice pe care imaginația nu le-ar putea construi.

Vibrează avionul. Din față, dintre piloți, înaintarea e abia perceptibilă. Totuși avionul merge cu aproape 300 de km. pe oră.

— Pe unde ne aflăm?

— Deasupra munților.

Mă uit la ac: 3600 de metri... 3800... 4200... Aripile au prins o brumă ușoară. E cald în avion. Ne-am desbrăcat pardesiile. Am rămas în haine.

Deasupra, cerul albastru, limpede ca oglinda, mai limpede ca oglinda. Pe neaşteptate, la dreapta noastră, s'a ivit, în pânza albă, o spărtură. Soarele cade pe vârfurile pietroase ale munţilor... Prăpăstii... Intre vârfurile pietroase şi prăpăstii — coaste împădurite...

Ne apropiem de Sibiu. Norii sfârşesc. Intre noi şi pământ, văzduh limpede. Intre noi şi cer, văzduh limpede. Sub pântecul avionului nostru Ardealul, cât îl poţi cuprinde cu ochii, — şi îl poţi cuprinde cu ochii, dacă ai ochi buni, aproape jumătate. Râurile par fire de arnici albastru. Drumurile, şoselele, betelii înguste cât muchea cutiei de chibrituri. Satele, oraşele se văd ca nişte sate şi oraşe în miniatură. Acoperişurile, cu olane roşii, dau oraşelor privite de sus, înfăţişarea unor grădini de garoafe roşii, de toamnă.

Acum mi se pare că avionul sboară mai repede. Mi se pare numai. Avionul păstrează mereu aceeaşi viteză.

Uite! N'a ţinut mult seninul. Pătrundem în alte pâlcuri de nori, trecem prin ele, găsim luminişuri pe care le străbatem. Ne pomenim apoi, plutind prin miezul unor nori groşi, întunecaţi. Pe ferestrele avionului cad picuri de apă. Cad picuri de apă, — se sfarmă în mii de ţăndări. Viteza nu îngădue ca ferestrele să rămână ude. Numai pe aripi stăruie o slabă umezeală. Plouă...

Parcă am sta pe loc, noi. Parcă liota de nori ar fugi cu o iuţeală uriaşă, în urma noastră.

Sub tălpi avionul vibrează. Monotonia călătoriei ne îndeamnă la vorbă. Ne-am obişnuit cu peisajul care acum, când iarăşi am intrat într'un larg, ochii de senin, de sus, pare mereu acelaşi...

Mă las în voia amintirilor. Am mai făcut cândva drumul acesta spre Polonia, cu avionul, pe deasupra munţilor, pe deasupra şesurilor şi a apelor... Sunt patrusprezece ani de atunci. Călătoream spre Varşovia, cu dorinţa de a vizita Polonia şi cu hotărîrea să mă 'ntorc în ţară cu o serie de reportaje. Avionul vechiu, încărcat până la refuz cu pasageri, tremura din toate încheieturile. Golurile de aer, dese şi adânci ca nişte fântâni în care abia vezi apa licărind, făceau ca avionul să cadă vertiginos, să se ridice, să cadă din nou. Şaptesprezece călători eram atunci sgâlţâiţi, cu sufletul la gură, cu viaţa atârnând, între pământ şi cer, de un fir de păr. Câţiva se întinseseră între scaune, pe jos, sughiţau, vomitau, se svârcoleau ca apucaţi de epilepsie.

A fost o nesfârşită suferinţă călătoria aceea, cea dintâi lungă călătorie prin aer, pe care o întreprinsesem. Eram tânăr, mă ţineam destul de bine, mă amuzasem chiar...

... Acum avionul pogoară lin. Pământul se apropie, drumurile se lăţesc, casele cresc. Ne rotim deasupra Oradiei şi aterizăm pentru alimentarea avionului cu benzină. Apoi ne luăm, iarăşi, pe nesimţite, sborul. La stânga noastră rămâne în urmă Debreţinul. Trecem peste Ungaria. Curând, între noi şi pământ se aştern pături de nori albi...

Am vizitat Polonia pentru întâia oară în 1934. Am mai văzut-o de câteva ori până prin 1938. Impresia cea mai puternică însă, mi-a lăsat-o primul contact cu Polonia.

Am aterizat atunci la Varşovia, după o călătorie plină de peripeţii, pe un aeroport literalmente, înecat de ploaie.

Imi plăcuse Varşovia. Era un oraş cu peste un milion şi jumătate de locuitori, cu clădiri somptuoase ridicate, în majoritatea lor, în secolul al XVIII-lea, — oraş curat, întins, — tăiat aproape în două de Vistula, cu ape galbene, vinete, metropolă în care fremăta viaţa.

Ce voiu mai găsi acum din Varşovia? Am aflat că Varşovia a fost distrusă în mare măsură.

In prima mea călătorie luasem parte, la Ministerul de Externe, alături de mulţi alţi gazetari veniţi din toate părţile lumii, la o conferinţă de presă. Murise Pilsudsky. Conducerea de fapt a Poloniei, căzuse în întregime în mâinile colonelului Beck, care deţinea Ministerul de Externe. Exista pe undeva şi un preşedinte al republicii, al cărui nume nici măcar polonezii nu-l cunoşteau prea bine. Mai exista un mareşal Rydz-Smigly, care conducea armata. Colonelul Beck, — era ca şi acum, spre toamnă, în luna piersicilor şi a strugurilor, — pleca a doua zi la Geneva, unde anunţase că va ţine o cuvântare la Liga Naţiunilor.

Gazetarii au năpădit cu întrebări.

— Ce veţi face la Geneva, domnule ministru? Veţi fi alături de cei ce caută pacea — ori alături de Germania lui Adolf Hitler?

Colonelul Beck ne-a răspuns limpede:

— Polonia nu poate avea alt drum, decât acel al păcii. Polonia rămâne lângă aliata ei Franţa şi lângă puterile care au a apăra pacea lumii.

M'am grăbit, în odaia dela hotel Polonia, să scriu un reportaj lung şi să-l trimit la gazeta la care lucram atunci ca redactor. Imi aduc bine aminte, reportajul purta acest titlu: «Polonia rămâne lângă Franţa. Polonia rămâne lângă puterile care apără pacea». Am trimis reportajul care peste două zile a şi apărut la Bucureşti.

Dar, după această vizită la colonelul Beck care avusese loc imediat după sosirea mea la Varşovia, am luat contact cu confraţii într'ale scrisului polonezi. Am început a prinde câte ceva, cu ochiul reporterului, din realităţile poloneze. Dictatura lui Beck, care o continua pe-a lui Pilsudsky, era mai aspră, mai dură decât ne-o putem închipui din afara hotarelor Poloniei. Presa era strânsă în cătuşe. Nu puteam să apară un rând fără ca el să fi trecut prin sita deasă a cenzurii. Ziarele trăiau sub controlul guvernului de dictatură, guvern care nu îngăduia să i se aducă nicio critică, de niciun fel. Viaţa politică era anulată. Nu existau sindicate. Acţiunea împotriva dictaturii lui Beck şi a clicii din jurul lui se ducea din cea mai adâncă ilegalitate.

Privită din fugă Polonia părea o ţară prosperă, cu o armată bine utilată pentru apărarea ei, cu o populaţie care nu avea de adus cârmuirii nicio câr-

tire. Acestea erau aparențele. Coborînd mai jos am dat de peste realitățile crâncene. La mai puțin de 30 de kilometri de barierile Varșoviei, am putut vedea, ca într'un film colorat, înfățișând aspecte din evul mediu, într'o dimineață de Duminecă, un sat întreg, de o parte și alta a drumului — cu bărbați, cu femei, cu copii — prăvălit în genunchi. Din spre gară, venea la castel, proprietarul moșiei și porunca lui sunase că ori de câte ori sosește să-și viziteze proprietățile, satul să-i iasă întru întâmpinare și să-l primească în genunchi. Boierul a trecut spre castel în trăsură, cu lachei în livrea. Era un om în vârstă, cu barbă și redingotă. Oamenii au rămas cu fruntea în țărână până s'a depărtat. Nici nu se ostenise măcar, să-i miluie cu o privire. Se uita undeva departe, în fundul zării, cu ochi sticloși.

— Aceasta este situația țăranilor în Polonia — l-am întrebat pe însoțitorul meu — sau asistăm aci la un caz special?

— Ceea ce vezi — mi s'a răspuns în șoaptă — este o realitate vie pe tot cuprinsul Poloniei de astăzi. Țăranii n'au fost încă împroprietăriți. Noi Polonezii, trăim în plin regim feudal . . .

Țăranii arătau mizerabil; erau desbrăcați, sdrențuiți. Castelul pe lângă care am trecut — ridicat cu cel puțin un veac și jumătate în urmă — avea în jur un parc de legendă. N'am găsit în drumurile mele prin Polonia, decât sărăcie. N'am găsit decât oameni, în inimile cărora vorbea nemulțumirea. N'am găsit decât oameni care abia așteptau să se ivească o sguduire pentru a răsturna această orânduire putredă, veche, sălbatică. In orașe, prosperitatea era înșelătoare. Exista într'adevăr prosperitate, dar de ea se bucura numai o mână restrânsă de oameni: moșierimea, marea și mica burghezie. Se mai bucurau de prosperitate cadrele ofițerești ale armatei, ieșite și ele din nobilime, din marea și mica burghezie. Dincolo de aceste aparențe, stăpânea, cumplită, mizeria ținând sub călcâiul ei clasa muncitoare și marea majoritate a țărănimii.

Am călătorit spre unele orașe cu trenul, spre altele cu mașina, până sus, la hotarele de Nord. Aceeași și aceeași sărăcie am întâlnit. Aceeași asuprire, aceleași nemulțumiri înnăbușite de autorități care, la cel mai mic semn de opunere, de cârtire, răspundeau cu represiuni aspre, sângeroase.

Polonia lui Beck era un stat polițist. Regimul politic: dictatură care cu nimic, sau cu foarte puțin, se deosebea de dictatura, care de un an și ceva se instaurase la hotarul din spre Apus al Poloniei, în Germania brună și barbară a lui Adolf Hitler și a bandelor sale.

M'am înapoiat în țară prin Viena. Aci am aflat din ziarele franțuzești și italiene, pe care nu le putusem găsi nicăieri în Polonia, cuprinsul declarațiilor colonelului Beck la Liga Națiunilor. Intr'un ziar italian, se lăfăia pe pagina întâia, o fotografie pe trei coloane. Era fotografia colonelului Beck, dar nu numai a colonelului Beck. In drum spre Geneva, capul clicii dictatoriale din Polonia se oprise în Germania și participase la o vânătoare de cerbi ca invitat al lui Herman Goering. Colonelul Beck, îmbrăcat în vânător, cu pușca în mână, își arăta dinții, râdea satisfăcut, fericit. Căci la picioarele sale un cerb uriaș zăcea împușcat. Lângă cerb, rânjind și el, tot cu pușca în mână, Herman Goering. Reporterul povestea cu lux de amănunte, că cerbul speriat trecuse prin fața lui Goering care înadins își descărcase arma în vânt, spre a-i lăsa prietenului său, colonelului Beck, plăcerea de a-l doborî. Același reporter povestea că excelentul vânător Beck împușcase cerbul uriaș, în pădurile nordice ale Germaniei, cu un singur foc de armă.

După ce a vânat cerbul fenomenal, după ce s'a sfătuit cu Herman Goering, Beck și-a continuat călătoria spre Geneva. Aci, uitând ceea ce declarase jurnaliștilor streini și presei poloneze, cu puține zile în urmă, și anume, că va rămâne lângă Franța, că va rămâne lângă acele puteri europene care doresc să păstreze pacea, își schimbase gândul. In discursul său, ținut dela tribuna Ligii Națiunilor, Beck, dându-și arama pe față, demascându-se ca agent nazist, ca trădător al poporului polonez și al patriei poloneze, susținuse că Germania este o țară nedreptățită, că Germania lui Adolf Hitler are dreptul la colonii și că drept la colonii are nu numai Germania lui Adolf Hitler dar și Polonia care, prin forța sa armată — terestră, aeriană și navală — se consideră mare putere. Ceruse, la Geneva, colonelul Beck, colonii pentru Germania și ceruse colonii și pentru statul polonez.

Ziarele publicaseră în întregime discursul lui Beck — cele din Germania și Italia cu deosebită satisfacție.

Intors la București, am încercat să public în ziarul la care colaboram impresiile pe care mi le notasem în decursul acestei călătorii. A mers primul reportaj — dintr'o serie pe care o doream mai lungă — la cenzură. Reportajul a fost reținut. A doua zi, am fost chemat la Ministerul de Externe. Mi-a explicat Subsecretarul de Stat din acea vreme — un Subsecretar de Stat care astăzi se află în țări streine și face propagandă împotriva poporului nostru și a regimului nostru — că ceea ce încerc eu să înfățișez publicului românesc, s'ar putea să fie adevărat, dar că România este prietenă cu Polonia, că România cu Polonia fac parte din unul și același șir de state, care se întind dela Marea Neagră la Baltică și care constituesc cordonul anti-comunist. Publicarea reportajelor mele i-ar supăra pe Polonezi, și noi — susținea subsecretarul de stat — nu trebue să-i supărăm pe Polonezi — adică, nu trebue să supărăm guvernul polonez și în primul rând pe colonelul Beck. Discuția s'a soldat cu un ordin precis dat cenzurii, ca să oprească orice aș scrie defavorabil Poloniei și colonelului Beck.

Au trecut anii. Ministrul Poloniei la București a fost acela care a lovit cel dintâiu în ministrul nostru de externe, al cărui om de casă era subsecretarul de Stat cu pricina. L-am văzut pe ambasadorul Poloniei Arczisewsky, împărțind la camera deputaților — la putere fiind partidul național-țărănesc al lui Iuliu Maniu — manifeste și broșuri calomniatoare cu privire la Titulescu, după ce acesta își îngăduise a semna — la Menton, mi se pare — pactul cu Litvinov pe baza căruia, pentru întâia oară dela Marea Revoluție din Octomvrie 1917, un ambasador sovietic călca pe pământul românesc . . .

Când Cehoslovacia a fost trădată de aliații ei apuseni, la München, colonelul Beck a cerut și a obținut să se înfrupte din trupul statului prieten, sfârmat de cotropitorii naziști, o mică regiune minieră și . . . o jumătate de oraș de frontieră.

Au mai trecut alți ani. A venit toamna lui 1939. Hitler a deslănțuit războiul împotriva Poloniei — agresiune care a declanșat cel de al doilea războiu mondial. La zece zile dela izbucnirea acestui războiu, guvernul polonez s'a refugiat în România. Din balconul casei în care locuiam pe atunci, am privit o după amiază întreagă, până noaptea târziu, cum, la fiecare câteva minute, un alt avion polonez cobora și ateriza pe aeroportul Băneasa. Zile de-a-rândul, am văzut apoi cum în fața marilor hoteluri din București, soseau convoaie de refugiați.

Guvernul polonez s'a instalat la hotelul Ambasador care abia se construise. La Athenée Palace, la Grand Hotel, la Continental, se înghesuiau în camere refugiații, refugiații care veniseră cu automobilele proprii supraîncărcate de bagaje de preț — blănuri, covoare, vestminte rare, bijuterii — nobilimea, moșierimea, marea burghezie . . .

Au început apoi să sosească la noi și altfel de refugiați, scriitori, oameni de artă, jurnaliști. Sute dintre aceștia, făcuseră mai mult de jumătate de drum pe jos. Pe scriitorul austriac refugiat în Polonia, Frantz Theodor Ciocor l-am primit în redacție, fără tălpi la pantofi. Am mai primit și pe alții. Aceștia erau altfel de refugiați — erau din cei ce veniseră cu buzunarele goale, flămânzi, hăituiți. Ceilalți aveau hainele căptușite cu valută străină, cu bijuterii. I-a punguit de o parte din aceste bunuri, la frontieră, răposatul Gavrilă Marinescu și palatinii lui Carol al II-lea.

A plecat atunci din Polonia, apucând drumul exodului, moșierimea. Au plecat atunci din Polonia, luând drumul exodului, marii fabricanți, marii negustori, straturile burgheziei înstărite care erau, de fapt, Polonia lui Pilsudsky. Polonia colonelului Beck, Polonia oficială care se complăcuse în a menține regimul medieval la sate, în a menține regimul de asuprire față de clasa muncitoare, Polonia oficială, antisovietică, Polonia oficială, care privise cu plăcere instaurarea la cârma Germaniei a lui Adolf Hitler, Polonia naționalistă, șovină, Polonia care ținea închisă în ghettouri de Ev Mediu populația evreiască ce însuma câteva milioane. Această Polonie germano-filă, pro-nazistă, care susținuse pe Pilsudsky și apoi pe colonelul Beck, luase acum calea pribegiei.

Armata polonă, cu ofițeri din nobilime și burghezie, dar cu soldați din masele muncitoare și țărănești, echipată mai mult pentru paradă decât pentru războiu, lovită cu sălbăticie, din primul moment al războiului, de către aviația germană aflată sub directa conducere a lui Herman Goering, — cel ce-i lăsase colonelului Beck plăcerea de a împușca dintr'o singură lovitură cerbul uriaș, — această armată polonă, se retrăgea sfârtecată de tancurile germane.

In două săptămâni numai, Polonia lui Beck a fost doborîtă. Ea n'a mai existat ca stat liber. Dar în fața armatelor Germaniei naziste, numai moșierimea, numai burghezia, numai ofițerimea în frunte cu Rydz-Smigly și Beck și întregul guvern, s'au refugiat. Poporul a rămas legat de pământ, să îndure urgia cotropitorilor naziști, pentru ca, mai târziu, să organizeze rezistența care, pe măsură ce glorioasele Armate Sovietice se apropiau de hotarele Poloniei, a crescut.

Poporului polonez, după câțiva ani de asuprire nazistă, glorioasele Armate Sovietice i-au adus eliberarea. Au căzut atunci cătușele. Muncitorimea a putut, sub conducerea Partidului Comunist Polonez, să se organizeze. Țărănimea a intrat, ca și la noi, în stăpânirea pământurilor. Fabricile și întreprinderile părăsite de proprietarii lor, în iureșul înaintării armatelor naziste, au fost preluate de către stat, refăcute de muncitorime, puse în funcțiune.

In locul vechii Polonii a colonelului Beck, s'a născut o altă Polonie, o Polonie a poporului muncitor dela orașe și sate.

A încercat și în Polonia reacțiunea, — cum a încercat și la noi și în Bulgaria și în Ungaria și în Ceho-Slovacia, — să stea în calea înnoirilor. A fost înfrântă în bună măsură.

Refugiații moșieri și burghezi din România s'au scurs spre Turcia, spre țările Apusului, ori ale Orientului apropiat.

Pe colonelul Beck l-am văzut vreme îndelungată, târîndu-se, ca o epavă, pe străzile Bucureștilor. A murit la un conac din preajma Capitalei, cu puțin înainte de 23 August 1944. I-am citit necrologul în gazete. Alți refugiați au pierit printr'alte părți ale lumii, alții s'au stabilit departe de pământul polonez pe care l-au uitat, și-au croit alte rosturi, s'au încadrat în armata lui Anders trădătorul. Cei săraci, care plecaseră odată cu burghezia, de teama naziștilor, s'au întors în patria lor . . .

. . . Avionul care ne poartă spre Wroclaw a trecut peste solul maghiar. Plutește acum deasupra Ceho-Slovaciei. Intâmpinăm goluri de aer. Avionul se clatină, se redresează repede, înaintează.

Am coborît la numai 400 de metri deasupra pământului. Norii vin din spre răsărit și trec spre apus, de-a-curmezișul, peste vehiculul nostru.

Plouă mărunt. Acum sburăm pe lângă Odra.

Suntem în Polonia. Pe fluviul lat, vapoare, târând în urma lor șlepuri pântecoase, plutesc în susul fluviului ori în josul lui. Satele dese sunt arse. Zidurile, — fără acoperișuri. Atât! . . . Invioreză satele, arborii verzi peste care, aici, mai la nord, nu a năvălit încă toamna cu veștejirile ei. Ni se semnalează în stânga un oraș.

— O fi Wroclaw, — spunem. Cineva din echipaj ne lămurește.

— Mai avem 15 minute până la Wroclaw.

Privind îndelung, de sus, orașul pe deasupra căruia avionul lunecă la mică înălțime. Avem impresia că plutim peste un cimitir uriaș, peste un ci-

mitir în care, la căpătâiul fiecărui mort, — și morții sunt unul după altul, — ar fi ridicat cineva stâlpi uriași, negri, — un cimitir în care abia din loc în loc vezi un acoperiș de olane, roșu, ca o roșie și brumată garoafă de toamnă.

Orașul a fost ars. Cinci sau poate zece la sută din clădiri au scăpat de prăpăd.

Mai trecem peste încă un orășel, care are înfățișare asemănătoare.

Apoi, vedem în fața noastră, în sfârșit, Wroclaw-ul, orașul în care Asociația Franco-Polonă a convocat Congresul intelectualilor de pe întreaga suprafață a pământului, Congresul ce are de desbătut problema apărării păcii, un Congres în care oamenii de artă și cultură ai întregii omeniri, vor avea de desbătut și de apărat pacea pe care imperialismul nord-american o amenință.

Văzut de sus Wroclaw pare o cetate moartă, o cetate în care aproape că este de neînchipuit cum mai pot trăi oamenii. Cartiere întregi sunt smulse din rădăcini. Altele arată văzului mirat ziduri găurite de tunuri, cartiere negre, cum e cenușa, cartiere de cenușă... Pe aci a trecut pârjolul...

Orașul e întins, străbătut de canale. Dealungul canalelor, buchete bogate de verdeață. Rare de tot sunt casele cu acoperișuri, rare de tot.

Lângă acest oraș vom ateriza. In acest oraș vom trăi câteva zile. In acest oraș al morții, al urmelor hidoase ale războiului, ne adunăm din toate colțurile pământului pentru a apăra pacea.

Avionul, mânuit cu iscusință de piloți, ia contact cu pământul, fără să simțim.

Intr'un colț al aeroportului se odihnesc câteva avioane. Au sosit pe calea aerului, ca și noi, alte delegații. Ne întâmpină funcționarii însărcinați cu primirea. Ne întreabă cu amabilitate:

— Ați călătorit bine?

— Mulțumitor.

— In cât timp ați ajuns aci?

— In cinci ore.

Pe aeroport foiesc reporteri fotografi, operatori de cinematograf. In tot cursul zilei de azi până discară, târziu, vor ateriza aci avioane.

Vântul sparge norii. Câteva clipe ne luminează din plin soarele, un soare mic, rece, de toamnă. Mânați de vânt norii se frământă, se încheagă la loc. Plouă ușor, ploaie măruntă.

Pașapoartele, bagajele, împlinim câteva formalități vamale. Insoțitoarea noastră ne îndreaptă spre mașini, pentru a ne conduce la Grand Hotel. Drumul trece pe lângă resturi de clădiri izolate, care au fost cândva întregi. Au rămas acum numai urmele. Arborii poartă în trunchiurile lor, urmele războiului. Unii copaci loviți mai temeinic au murit. Intind deasupra drumului crengi lungi, răsucite, uscate.

După această defilare pătrundem în oraș. Cine n'a văzut Wroclaw-ul, oricât de mult ar fi citit despre grozăviile războiului și despre orașele nimicite, oricâte fotografii de asemenea orașe ar fi văzut, nu-și poate totuși imagina cum arată un oraș întreg, din care numai câteva case dintr'o sută mai pot fi utilizate. Taxiurile merg încet. Ne uităm cu tristețe într'o parte și 'n alta. Aceeași priveliște, mereu aceeași priveliște. Grămezi nesfârșite, uriașe de moloz. Polonezii au depus aci o muncă stăruitoare. Au degajat străzile, au curățat trotoarele, le-au reparat. Mai spre mijlocul orașului noui locuitori — le spunem așa pentrucă cei vechi au dispărut aproape cu totul — au improvizat ici și colo, între două ziduri rămase pe jumătate ori pe sfert în picioare, prăvălii mărunte și înguste, cu vitrine, care arată trecătorilor belșug de alimente. Reperăm și începutul unei refaceri sistematice a orașului care se va ridica aci în câțiva ani, nou și puternic, dintre aceste jalnice rămășițe.

Hotelul Grand — în fiecare oraș din lume se pare că există un Hotel Grand — a scăpat ca prin minune cu avarii mai ușoare. A ars numai etajul de sus, ultimul. A fost reparat. Insoțitoarea noastră ne lămurește cu bunăvoință:

— Nu e vorba de niciun miracol. Până în ultima clipă înainte de capitulare, hotelurile din Wroclaw au fost locuite de ofițerimea nazistă. La capitulare, nemții înfrânți, n'au mai avut timpul necesar să le arunce în aer. Altfel ar fi făcut-o. Și ceea ce se vede de jur împrejur este o dovadă că nemții au distrus orașul după un plan bine stabilit.

Ne instalăm la etajul al III-lea, ultimul utilizabil. Deasupra acestui etaj au jucat flăcările.

E ora trei după amiază. In hall, unde întârziem un timp, abia ne putem mișca. Pe lângă ziduri — bagaje. Instalați pe canapele ori pe scaune în jurul unor mese rotunde congresiștii și însoțitorii lor. Ne cad ochii pe diferite chipuri de oameni. Se găsesc aci Englezi, Americani din Nord și din Sud, Negri din Africa și de dincolo de Atlantic, Indieni. Aflăm că a venit o delegație din Madagascar. Alta din Ceylon, alta din Viet-Nam-ul care sângerează.

— Din Indonezia a venit cineva?

— Da. In delegația Olandeză, care a sosit ieri există și un indonezian.

Suntem curioși să-l vedem mâine în sala congresului pe acela care, la acest congres pentru apărarea păcii, ne va putea spune ceva cu privire la îndepărtata lui patrie, în care zeci de milioane de oameni de coloare luptă cu armatele reginei olandeze, cu armatele de europeni, printre care se află nu puțini, foști combatanți naziști, angajați, înarmați, plătiți de Nord-Americani.

Ziarele poloneze, pe care le răsfoim în grabă, anunță sosirea lui Pablo Neruda, poetul chilian, la Wroclaw. O publicație ilustrată însoțește această informație de un clișeu care ni-l arată pe poetul și luptătorul Sud-American, coborînd din avion alături de Jorge Amado, celălalt mare scriitor al Americii latine. Suntem aproape siguri, că dintr'o clipă într'alta îl vom putea vedea în sfârșit pe luptătorul în jurul căruia, în ultimul timp mai ales, s'a făcut atâta sgomot. Aceleași ziare care par a vâna cu orice chip senzaționalul, ne anunță sosirea scriitoarei americane Pearl Buck, a lui Armand Salacrou și a

multor alte celebrităţi. Incercăm să identificăm pe congresiştii care urcă ori coboară scările. Iată un om voinic, bronzat care îşi lasă cheia portarului.

— Acesta trebue să fie Neruda.

— Nu. Nu seamănă.

Intre femeile cu faţă ovală, şi sunt câteva aci, căutăm să identificăm pe Pearl Buck. Cândva a fost o scriitoare progresistă. Cândva a scris romane asupra vieţii ţărăneşti chineze care s'au bucurat de un răsunet mondial şi care au slujit la timpul lor, la cunoaşterea unei lumi despre care ştiam prea puţin. In anii din urmă însă, ca şi alţi scriitori foşti progresişti, ca trădătorul John Dos Pasos de pildă, Pearl Buck a deviat adoptând o atitudine în contrazicere cu ceea ce fusese ea însăşi şi opera ei mai înainte.

Pornim să colindăm oraşul.

In retragerea lor începută dela Stalingrad, nemţii adoptaseră, printre alte metode de luptă, faimoasele poziţii arici. Trupele nemţeşti se retrăgeau. O parte din ele rămâneau în unele oraşe spre a încerca să oprească vijelioasa înaintare a Armatelor Uniunii Sovietice. Wroclaw, pe atunci Breslau, a fost o asemenea poziţie arici. Oraşul acesta a capitulat cu câteva ore în urma Berlinului. In împrejurimile oraşului la început, la periferii şi în însăşi inima lui mai târziu, rezistenţa armatelor naziste a fost una a disperării. A durat câteva luni această rezistenţă. S'au dat lupte pe cartiere, pe străzi, pe case. Wroclaw, aşa cum însemnam mai înainte, are un aspect dezolant, de cetate moartă. Porţiuni întregi din oraş sunt cu desăvârşire distruse. Umbli pe o stradă largă, dreaptă şi cât prinzi cu ochii înainte nu vezi altceva decât ruine, numai ruine. Te cuprinde un sentiment de tristeţe, de scârbă împotriva celor care au deslănţuit ultimul războiu mondial, împotriva celor ce plănuiesc un alt războiu. Acest sentiment adânc de tristeţe, de scârbă, creşte în noi şi mai mult, dorinţa de a apăra pacea.

Ne oprim la o răspântie de străzi. Vrem s'o luăm la dreapta ori la stânga. Aceiaşi dezolare, aceleaşi ruine peste care curge mohorîtă, dintr'un cer vânăt, care s'a prăbuşit peste oraş, ploaia. Descoperim totuşi printre aceste grămezi de moloz, printre aceste resturi de ziduri, din loc în loc, una, două, trei ferestre înflorite. Casele şi odăile din Wroclaw în care astăzi locuiesc fiinţe omeneşti, poartă în geamurile lor acest fragil şi gingaş semn al vieţii, florile, flori roşii de toamnă. Intre aceste ruine, între aceste dărîmături, între aceste enorme movile de moloz, viaţa a prins rădăcini noui, viaţa creşte nouă, sănătoasă. Omul nu se sperie de ruine. Omul vieţuieşte între ele, munceşte, luptă pentru a reconstrui din cenuşă un oraş, o ţară, o lume întreagă.

Tot colindând străzile, descoperim spre margini unele cartiere mai puţin lovite, cartiere de pildă în care din zece case, au fost nimicite numai şase, şapte.

Inainte de a cădea sub urgia furiei distrugătoare naziste, Wroclaw a fost un oraş mare, cu peste un milion de locuitori, centru industrial şi comercial de mâna întâia. Nemţii l-au distrus. Polonezii au făcut eforturi supraomeneşti

pentru ca pe aceste ruine să reînceapă viaţa. Au degajat străzile de moloz şi le-au redat circulaţiei. Prin mijlocul acestor dărîmături străzile se întind drepte ori cotite, cum au fost altădată, curate ca în palmă. In Wroclaw — mai curând în împrejurimile lui — locuesc azi aproape 200.000 de polonezi. Ei au însufleţit fabricile şi întreprinderile care lucrează zi şi noapte. Vor trebui să mai treacă ani până la reconstruirea oraşului. Când munceşti, şi mai ales când munceşti cu metodă şi cu convingerea că munceşti pentru clasa ta şi pentru tine, anii trec repede şi trec cu spor.

Acum s'au aprins luminile oraşului. Din faţa hotelului, privind dealungul străzilor, ai impresia că nimic nu s'a întâmplat aci, că trăieşti într'un oraş întreg, într'un oraş adevărat, peste care n'a trecut prăpădul. Deasupra oraşului noaptea atârnă neagră, smoală compactă. Becurile sunt aşezate deasupra străzilor, la mică înălţime. Lumina lor se cerne pe străzi fără spărturi, pe trotoare reparate, animate de o mişcare vie. Privită astfel, noaptea, strada pare ca oricare alta din orice oraş sănătos. Te miri numai că aceste ziduri pe care le vezi întregi de un stat, două, de om — atâta cad în lumina becurilor casele ale căror siluete ştirbe, rupte, sfârtecate le-a copleşit întunericul — nu au ferestrele luminate. Te afli poate într'un oraş în care oamenii se culcă odată cu aşezarea serii deasupra pământului. Ciudat ar fi un asemenea oraş. Şi te mai miri de ceva. Că pe o stradă atât de lungă cu o circulaţie atât de vie, la acest ceas al întunericului, sunt atât de rare vitrinele luminate.

De sus, dela fereastra hotelului Grand, privesc în noapte peste oraşul ars, sfărîmat, sdrobit parcă de picioarele unor uriaşi. Innecate în întunericul compact nu se mai văd ruinele. Ca şi cum n'ar fi, aşa nu se mai văd. Dar până dincolo de Odra, până departe în câmp, iată, stau risipite în întuneric, ca nişte flori galbene, mii şi mii de lumini, care pâlpâie aripi lungi. Sunt luminile străzilor şi luminile odăilor improvizate, în care trăiesc, cu bucuriile şi cu nădejdile lor, oamenii. Noaptea, privit de sus, Wroclaw, oraşul congresului pentru apărarea păcii, pare un oraş într'adevăr viu, dar un oraş în care cea mai mare parte din locuitori au tras la ferestre perdele negre şi au adormit odată cu lăsarea nopţii.

Cad lumini din cerul puhav spre aeroport. Sosesc mereu avioane cu congresişti. Până la ora târzie când ne culcăm, am aflat că dela sosirea noastră şi până acum, au aterizat, ca şi noi, la Wroclaw, nu mai puţin de 35 de avioane; fiecare aducând altă delegaţie.

Dimineaţă. Acum Wroclaw-ul e împodobit cu steaguri, cu mii şi mii de steaguri. Autobuzele ne poartă mult timp pe străzi. Trecem printre ruine, mereu printre ruine şi reflectăm că pentru un congres în care oamenii de ştiinţă şi de artă din întreaga lume vor ridica glasul lor pentru apărarea păcii din nou ameninţată, — de data aceasta de către imperialismul nord-american continuator al fascismului şi moştenitor, ca să-i zicem aşa, al ideologiei fasciste, — nu se putea găsi un loc mai potrivit. Inainte de a ne strânge laolaltă,

câteva sute de oameni, să vorbim și să găsim mijloacele cele mai potrivite, cele mai eficace, pentru apărarea păcii, trecem pe străzile unui oraș-epavă, pe străzile unui oraș măcinat, rupt, sfârtecat, ars, care ne dovedește încăodată, — dacă mai are nevoie de aceasta, — ce a însemnat războiul, ce poate însemna războiul.

Școala politehnică din Wroclaw este una din puținele clădiri rămase în ființă, dar nu rămasă întreagă. O aripă a ei a fost ștearsă de pe suprafața pământului. Fațada acestei școli, care dă spre stradă și spre un canal al râului Odra, e mușcată adânc de schije, de gloanțe. Sute de steaguri fâlfâe, arborate în vânt. Urcăm scările de piatră. Abea ne putem mișca în hall-ul de jos. Se găsesc aci sute și sute de oameni.

L-am căutat printre delegații sud-americani pe Pablo Neruda. Cât de înșelătoare sunt fotografiile! Am aflat apoi că marele poet chilian, neînfricatul luptător pentru libertate și progres, n'a putut să treacă peste hotarele țării lui, unde un președinte oarecare ține poporul sub dictatură. L-am descoperit însă pe Jorge Amado, scriitorul brazilian, ale cărui lucrări cunoscute în toată lumea nu pot pătrunde în propria lui patrie. N'a venit nici Pearl Buck. N'a venit nici Ludwig Renn, — autorul celebrului roman « Războiul », — a cărui sosire ziarele poloneze de eri o anunțau ca sigură, — Ludwig Renn care a luptat în Spania împotriva lui Franco și care, după prăbușirea republicei, și el, ca și Ana Seghers, s'a stabilit în Mexic. Delegații germani întrebați răspund: Ludwig Renn n'a putut veni.

Dar cine este omul acesta înalt, blond, voinic, al cărui trup uriaș înaintează încet în sala congresului? Capul lui are ceva din înfățișarea masivă a lui Ibsen, din înfățișarea cioplită în piatră a unui viking de legendă. Capăt ușor răspunsul:

— Nu-l cunoști? Este Martin Andersen Nexö, cel mai mare romancier și poet danez în viață. Implinește în curând 80 de ani.

Ochii lui Andersen Nexö sunt albaștri, limpezi și vioi ca ai unui om abia trecut de adolescență. Altoite pe acest trup uriaș, care se mișcă cu greutate, mâinile sunt mici, vii, fără astâmpăr.

Iată-l în față, conducând delegația sovietică care este alcătuită din personalități dintre cele mai strălucite ale U.R.S.S., pe autorul « Tinerei gărzi », pe Alexandru Fadeev. Alături de el, iată-l pe Ilya Ehrenburg, arătând mai tânăr și mai vioi decât acum trei ani când ne-a vizitat, cu părul mereu sburlit, gata să se ia la harță numaidecât cu un adversar și, alături de el pe Leonid Leonov. Bătrânul cu ochelari, cu mustăți groase și lungi lăsate pe oală și cu un aparat mare fotografic pe pântec, prins de după gât cu o curelușe, e strălucitul eseist și jurnalist David Zaslawsky. Lângă Zaslawsky pășește, încărcat de ani și de glorie, academicianul Eugen Tarlé.

Din delegația italiană, destul de numeroasă, fac parte tânărul scriitor comunist Elio Vittorini și bătrânul și cunoscutul scriitor Massimo Bontempelli, care nici el nu s'a putut acomoda lungului regim fascist. Bontempelli, are un cap alb, frumos, de medalie veche și vestminte din alt deceniu, uzate, roase adânc în coate. Din China lui Mao Tse Dun, care numără astăzi peste 150 de milioane de suflete, a venit totuși aci, la Wroclaw, cu toată depărtarea, cu toate piedicile, o delegație de trei, condusă de scriitorul Ping Sung. Bine înțeles, delegația braziliană îl are în frunte pe Jorge Amado, unul din chipurile cele mai atrăgătoare dela acest congres. Să tot aibă patruzeci de ani, Jorge Amado, cu o față frumoasă, împodobită cu o pereche de mustăți groase, tunse scurt. In delegația Albaniei descoperim pe scriitorul Zihin Sako, iar în cea austriacă pe Ernst Fischer, scriitorul și luptătorul comunist, care ne-a vizitat la București, ca invitat la Congresul Partidului Muncitoresc Român. Scriitorul Lyudmil Stoianov, președintele Asociației scriitorilor din Bulgaria este și el prezent în delegația republicei populare, vecină și prietenă nouă. Masivă, ca și delegația italiană, e delegația cehoslovacă. Franța, — nu Franța lui de Gaulle, nici Franța lui Leon Blum, a lui Schuman și a altora de același soi, — ci Franța oamenilor muncii, Franța oamenilor de bună credință, Franța scriitorilor și a oamenilor de artă și știință este înfățișată aci de Irene Jolliot-Curie, Julien Benda, Vercors, Henry Wallon, Paul Eluard. Madagascarul a trimis pe Rakoto Ratsimamanga, Martinica pe poetul Aimé Cesaire, Viet-Nam-ul pe matematicianul Thiem Le Van și pe poetul Huy Thong Pham. Din Grecia democrată au isbutit a ieși și a ajunge până la Wroclaw patru delegați printre care și scriitorul Helle Alexiou. Irakul a trimis un poet: pe Uchomet Mahdi Djewahiri și Israelul, de asemeni un poet, pe Dow Chomski. Din delegația ce reprezintă Germania, lângă cunoscutul Willi Bredel o găsim pe Ana Seghers, cu un chip alb și blând de bunică. Antonio Alves Redol, romancier care înfățișează în scrierile sale cu osebire lupta pentru pământ între țărănimea săracă și latifundiari, conduce delegația portugheză. Abia a fost eliberat pentru ultimul său roman « Dijma » din închisorile lui Salazar. Au traversat Atlanticul pentru a participa la acest Congres, — în afară de sud-americani, — doi mexicani și nu mai puțin de treizeci de oameni de artă și cultură din Statele Unite ale Americii. Delegația aceasta, din care fac parte scriitori ca Albert E. Kahn este condusă de avocatul Colin D. Rogge. Mai numeroasă decât delegația nord-americană e delegația Marei Britanii care cuprinde savanți ca J. B. Haldane și Julian Huxley alături de scriitori ca R. Hughes și Olaf F. Stapledon. Nu lipsește nici Ceylon, nici Uruguay... In total patruzeci și cinci de națiuni și-au trimis aci delegații lor, patruzeci și cinci de națiuni care doresc ca pacea să fie apărată, menținută, patruzeci și cinci de națiuni care doresc ca ațâțătorii la un nou războiu să fie demascați, înfierați, arătați cu degetul opiniei publice mondiale: — Aceștia sunt instigatorii la un nou războiu! Aceștia sunt cei ce urăsc pacea și urmăresc distrugerea artei și culturii. Aceștia sunt cei ce urmăresc punerea artei în slujba scopurilor lor de cucerire și exploatare. Aceștia sunt cei ce înjugă știința la carul războiului...

Numeroși sunt în acest congres oamenii de culoare, — savanți, scriitori, pictori, arhitecți, muzicieni.

Se face liniște în marea sală a Congresului. Pe estrada din față, apare scriitorul polon Jaroslav Ivașchievici care deschide ședința prin câteva cuvinte. El face urări ca lucrările congresului să aibă succes.

Congresul acesta are loc din inițiativa asociației Franco-Polone. Lui Ivașchievici îi urmează la tribună scriitorul Maurice Bedel, drag, cu un deceniu în urmă, burgheziei și mai ales cuconetului. Este un om înalt, subțire ca un șarpe, între două vârste. Maurice Bedel este tipul scriitorului burghez prin excelență. N'am putea afirma cu mâna pe conștiință că romanele lui, destul de răspândite într'o vreme, strălucesc în chip deosebit pe ecranul literaturii franceze. Totuși acest Maurice Bedel, scriitor burghez care a scris și scrie încă pentru burghezie, iată, vine aci și cere, alături de scriitorii progresiști ai tuturor popoarelor, lupta pentru menținerea păcii în lume. La propunerea lui Maurice Bedel alegem prezidiumul congresului: Alexandru Fadeev, Irene Jolliot-Curie, Julian Huxley, Martin Andersen Nexö și profesorul italian Gutusso. Mai alegem șase vice-președinți printre care Amado, bătrânul poet american Davidsohn cu figură ca ruptă dintr'un album foarte vechi, pe fostul prim ministru al Spaniei republicane José Giral și pe indianul Mulk R. Anand care a venit aci la congres în portul său național: un ghiroc lung, cafeniu, din stofă de lână țesută în casă, pantaloni de bumbac lucrați de mână, picioare goale, într'un fel de pantofi moi, mai curând papuci, fără tocuri. Scriitorul acesta nici alb nici negru, mai curând măsliniu, nu e altul decât autorul romanului cu larg răsunet în lumea progresistă «Sunt un kuli». Alegem ca secretar al congresului pe polonezul Boreszja.

Prezidiul ține sub ochii noștri o scurtă consfătuire. Prima ședință o prezidează Irene Jolliot-Curie. Sala, în unanimitate, o aplaudă călduros. Femeia înaltă și subțire, cu mâini albe, cu fața brăzdată de riduri adânci și părul aproape alb, se înclină ușor. Prezidenta dă cuvântul ministrului de externe al Poloniei, Modzelewsky, care aduce Congresului salutul Guvernului Polon. Ordinea de zi arată că în această primă ședință vor fi citite patru rapoarte. Intâiul dintre aceste rapoarte, despre «Știința și cultura în luptă pentru pace, pentru progres, pentru democrație» îl va face scriitorul sovietic Alexandru Fadeev. Prezidenta îi dă cuvântul. Alexandru Fedeev trece la tribună în fața zecilor de microfoane. E un bărbat înalt, voinic, cu un obraz frumos, puțin dur, încadrat de părul bogat, albit mai mult de jumătate înainte de vreme. Poartă un costum gri deschis care-i vine ca turnat pe trup. Această figură impunătoare se profilează masivă pe zidul pavoazat cu drapelele a 45 de națiuni. Căci 45 de națiuni din lume și-au trimis la Congresul acesta delegații lor. Lângă prezidentă iau loc Martin Anderson Nexö, Gutusso și Julian Huxley. Alexandru Fadeev începe a vorbi . . .

Operatorii de cinematograf au aprins reflectoarele și îndreaptă lumina lor puternică asupra lui Fadeev. Sala a fost cuprinsă de tăcere. Sute de ochi stau ațintiți asupra scriitorului sovietic, sute de urechi și-au ascuțit auzul, să nu piardă un singur cuvânt. Poți asculta cuvântarea în orice limbă dorești, căci organizatorii au amenajat din timp cabine pentru traducători, de unde se face transmisia printr'un sistem ingenios.

Vorbește Fadeev. Glasul lui e limpede și puternic. E glasul unui om sănătos, conștient de răspunderea pe care o are aci, conștient și convins de valoarea fiecărui cuvânt pe care-l rostește. Nemișcați îl ascultă congresiștii.

Dar despre ce vorbește Fadeev? Scriitorul acesta a cărei ultimă carte «Tânăra gardă» au sorbit-o milioane de cititori dinăuntru și din afara hotarelor Uniunii Sovietice, spune, cu dârzenie, lucrurilor pe adevăratul lor nume.

«Nu sunt decât trei ani de când aci, în vechiul oraș polonez în care ne-am adunat astăzi, Armata Sovietică împreună cu unitățile poloneze au arborat pentru vecie steagul libertății. Breslau, fortăreața agresiunii fasciste, care a rezistat până în ultimile zile ale căderii Germaniei hitleriste și-a reluat vechiul său nume slav și a devenit Wroclaw, oraș al Poloniei libere democratice. Nu se poate să nu considerăm acest fapt drept simbolic. Pentru noi, oamenii sovietici, această victorie și prietenia voastră (a polonezilor, n. n.) vor servi totdeauna drept izvor de mândrie națională, cea mai desinteresată și mai curată pe care a cunoscut-o vreodată istoria popoarelor. Amintirea acelor zile nu poate fi ștearsă nici chiar de aceia care doresc mult acest lucru. Ieri încă, țările mari și mici din Europa se aflau sub călcâiul hitlerismului. Și oricât de curajoase ar fi fost forțele rezistenței populare, ai cărei reprezentanți eroici din diferite țări îi putem saluta aci ca delegați la Congres, patriile lor ar mai fi fost încă înrobite și astăzi de către fascismul german, dacă în ajutorul milioanelor de oameni n'ar fi venit cea mai mare forță eliberatoare din lume — *Statul Socialist*, Uniunea Sovietică — acestea, pentrucă ele nu sunt numai vorbe ci sângele a milioane de soldați sovietici».

Oamenii de artă și cultură prezenți la Congres îl aplaudă cu entuziasm pe Fadeev. In ultima sa frază din acest citat, Fadeev a subliniat cu claritate tocmai ceea ce uită foștii mari aliați, din timpul războiului antihitlerist al Uniunii Sovietice, tocmai ceea ce au uitat la Belgrad, Tito și clica lui, că, fără ajutorul Armatelor Uniunii Sovietice, barbaria fascistă ar fi în Polonia, și nu numai aci, astăzi încă, în ființă.

«Au trecut numai trei ani dela distrugerea Germaniei hitleriste — spune Fadeev — și noi, savanți, scriitori și oameni ai artelor suntem nevoiți să ne adunăm aci, neliniștiți din nou de activitatea provocatoare a ațâțătorilor la războiu. Imperialiștii acelei țări a cărei poartă de intrare printr'o ironie a soartei este împodobită cu Statuia Libertății, și-au asumat, cu o grabă neobișnuită, rolul de comploțiști și organizatori ai unui nou războiu».

Scriitorul sovietic a cărui patrie în bună parte a cunoscut jaful și crima și distrugerea provocată de imperialismul fascist german, arată aci, cu curaj, pe acei care uneltesc în vederea declanșării unui nou războiu.

Congresul, de acord cu spusele lui Fadeev, cu acest adevărat rechizitoriu, se ridică în picioare și aplaudă tot mai mult și tot mai aprins, fiecare congre-

sist căutând astfel să sublinieze voinţa naţiunii care l-a trimis aci ca provocatorii la războiu să fie demascaţi, înfieraţi, ca pacea atât de scumpă popoarelor să fie apărată.

Dela deschiderea Congresului şi mai ales din clipa în care Fadeev a început să vorbească, savantul englez Julian Huxley, aşezat la masa prezidenţială la stânga d-nei Jolliot-Curie, dă semne de vădită nelinişte. Julian Huxley este un bărbat slăbuţ, puţintel la trup, nervos nevoie mare, care nu-şi găseşte câtuşi de puţin astâmpăr. Mereu se răsuceşte pe scaun şi ochii îi joacă dela un perete la altul. Julian Huxley ascultă în casca neagră care-i acoperă urechile traducerea engleză, cuvânt cu cuvânt, a raportului lui Fadeev. Furat de entuziasmul sălii, ori poate de nemărturisitele-i încă păreri personale, bine ascunse înlăuntrul său, se pomeneşte aplaudând frenetic înfierarea imperialismului agresiv Nord-American de către unul dintre cei mai autorizaţi reprezentanţi ai literaturii Sovietice.

Dar entuziasmul acesta al lui Huxley nu durează decât câteva secunde. Conducătorul delegaţiei engleze la Congres se opreşte dintr'odată, îşi freacă mâinile, le frământă ca şi cum ar vrea să le facă să uite că au aplaudat şi, apoi, pentru a şi le controla mai bine, le leagă într'un singur pumn strâns pe care-l ţine încleştat, sprijinit pe genunchi, apoi pe masă, sub bărbie. Dar gestul lui a fost surprins. Surprins şi înregistrat în memoria congresiştilor.

« După războiu, având exemplul Uniunii Sovietice, popoarele şi-au dat seama mai mult ca oricând de marea superioritate a regimului socialist. Ele au văzut deosebit de clar întreaga putere, nobleţe şi măreţie morală a puterii socialiste, importanţa hotărîtoare a politicii staliniste de apărare a omenirii dornice de pace, securitate şi libertate. Şi oamenii simpli trag de aci concluziile lor. Deci — subliniază puternic Fadeev şi cuvintele lui cad grele ca ieşite dintr'odată din gurile a sute de milioane de oameni ai muncii de pe întreaga suprafaţă a pământului — domnii imperialişti au de ce să fie nelinişitţi. După cel de al doilea războiu mondial, în lumea întreagă s'au despărţit două tabere: tabăra democratică, antifascistă, antiimperialistă, în frunte cu Uniunea Sovietică şi tabăra antidemocratică, reacţionară, imperialistă, dirijată de cercurile conducătoare ale U.S.A. Harta geografică — precizează Fadeev — nu poate da o imagine câtuşi de puţin justă a acestor două tabere, deoarece linia de demarcaţie trece înăuntrul fiecăruia dintre ţările capitaliste, în fiecare oraş şi sat — la New-York la fel ca şi la Londra, la Paris, ca şi la Roma, la Bruxelles ca şi la Rio de Janeiro. Fiecare tabără îşi are programul ei, scopurile şi sarcinile sale. Tabăra democratică în frunte cu U.R.S.S. consideră sarcina sa principală asigurarea pentru întreaga omenire a unei păci trainice, drepte. In vreme ce tabăra imperialistă vrea să păstreze şi să întărească edificiul şubred al sistemului capitalist, să înnăbuşe mişcarea populară, să distrugă socialismul, să instaureze regimul reacţiunii după chipul şi asemănarea hitlerismului. In felul acesta, pregătirea unui nou războiu este partea cea mai importantă a programului acestei tabere ».

Raportul lui Alexandru Fadeev este temeinic documentat. Cele mai multe probe cu privire la agresiunea pe care o pregăteşte imperialismul Nord-American sunt culese de scriitorul sovietic din presa din Statele-Unite, din revistele ce apar dincolo de ocean. In Statele-Unite, « se întrebuinţează violenţa făţişe. Oamenii de ştiinţă, scriitorii şi artişti progresişti sunt urmăriţi. Irene Jolliot-Curie a fost arestată imediat ce a ajuns în vecinătatea directă a Statuii Libertăţii. Scriitori americani de frunte ca Howard Fast, John Howard Lawson, Dalton Trumbo şi alţii au fost condamnaţi la închisoare. Radio-ul american, studiourile cinematografice din Hollywood, editurile sunt « epurate » de comentatori, scenarişti cinematografici şi actori progresişti. Tehnica şi ştiinţa sunt puse în slujba înarmării atomice cu ajutorul corupţiei sau al intimidării ».

Tabloul acesta înfăţişând realităţile crude din Statele Unite ale Americii s'ar părea că este complet. Nu. Mai este ceva de adăugat, mai este mult de adăugat, pentrucă activitatea de corupţie a scriitorilor, a oamenilor de artă şi de ştiinţă, activitatea amănunţit studiată şi dirijată, de îndobitocire a oamenilor, nu este dusă de preşedintele Truman şi de clica din jurul său numai pe teritoriul Statelor Unite. Această acţiune, cu ramificaţii multiple şi diverse, este dusă în ţările marshalizate pe faţă şi încearcă a fi purtată, pe sub ascuns, în ţările cu regim democratic popular. Fadeev precizează: « Filmele americane, triviale, care îl corup pe spectatorul american, invadează ecranele cinematografelor — engleze, italiene şi suedeze ». « Publicaţiile americane, romanele criminale, bulevardiste şi alte născociri asemănătoare sunt revărsate într'un torent turbure asupra pieţelor din Europa. Maculatura reacţionară de felul revistelor « Readers Digest », « Life », « Times » este impusă cetitorilor europeni în milioane de exemplare. Aceste publicaţii se tipăresc în multe limbi şi înlocuesc revistele naţionale. Eterul este umplut de reclama neruşinată a expansionismului american purtând masca « Vocea Americii ».

Vorbeşte Fadeev! Şi vocea lui este puternică şi clară şi caldă şi cuvintele lui au răsunet:

« Dacă şacalii ar fi învăţat să scrie şi hienele ar avea toc rezervor, probabil că ar fi creat acelaşi lucru care-l scriu Henri Miller-ii, Eliot-ii, cei de tipul lui Malraux şi alţi sartrişti. Propaganda crimei, a instinctelor animalice, este necesară reacţiunii pentru transformarea maselor populare într'o unealtă docilă »...

« Propaganda antiomenească a militarismului şi rasismului, pornografiile, mistica, sălbătăcirea omului sunt substanţe otrăvitoare, gazele sufocante pe care reacţiunea le îndreaptă împotriva omenirii progresiste. Iată dece toţi oamenii de frunte ai adevăratei culturi, ai democraţiei, inspiraţi de exemplul ţării socialismului, trebue să se unească şi să ducă o luptă înverşunată activă şi eficace împotriva acelora pe care I. V. Stalin i-a înfierat ca degeneraţi ai speciei umane. Milioane de oameni din lumea întreagă, nu vor să mai îndure grozăviile războiului, nu vor tiranie. Intelectualii, oamenii muncii creatoare, nu vor şi nu au dreptul să subordoneze gândirea, dictaturii dolarului, să fie

o armă în mâinile criminale ale imperialiștilor. Dar nu ajunge *să nu vrei*, trebue să acționezi. Soarta omenirii depinde de omenirea însăși. Viitorul culturii depinde de legătura strânsă ce trebue să existe între oamenii culturii și poporul care luptă pentru libertate și independență. Impotrivirea activă și curajoasă a gândirii progresiste, vii, față de orice formă a reacțiunii — aceasta este astăzi sarcina tuturor intelectualilor prieteni ai păcii și progresului »...

« Dar pentru organizarea rezistenței gândirii în fața forțelor întunecate ale reacțiunii este necesară unirea însăși a intelectualilor progresiști. Trebue ca glasul intelectualității să răsune cu putere în lumea întreagă în apărarea păcii și a democrației »...

Glasul lui Alexandru Fadeev răsună adânc în conștiința participanților la congres. Acest glas va trece zidurile sălii congresului. Va străbate lumea dela un capăt la altul. Va mobiliza forțele păcii pentru apărarea păcii. « Nu e de ajuns *să nu vrei, trebue să acționezi* ». Congresiștii — oameni ai scrisului, ai culturii, ai științei, — vor acționa. Citim aceasta pe toate fețele. Descifrăm aceasta în aceste aplauze fierbinți, furtunoase, ce nu se mai sfârșesc. Pe toate fețele? Nu. Căci la acest congres au venit — și nu din proprie inițiativă — și câțiva partizani ai celor înfierați de Alexandru Fadeev, cozi de topor ale imperialiștilor. Julien Huxley iarăși și-a pierdut firea. Din nou s'a lăsat entuziasmat de Fadeev. L-a aplaudat. Mai mult. S'a apropiat de scriitorul sovietic. L-a felicitat. Pe urmă s'a strâns pe scaunul său și s'a pregătit să-l asculte, — de data asta fără cască, — pe cel de al doilea raportor, pe englezul Olaf F. Stapledon, scriitor.

S'au potolit în sfârșit aplauzele. Fadeev trece la masa prezidențială și-și reia locul. Va rămâne acolo în tot cursul ședinței, nemișcat, ca turnat în bronz. Făptura lui masivă domină sala.

Irene Jolliot-Curie dă cuvântul celui de al doilea raportor, scriitorul englez Olaf F. Stapledon care are a vorbi despre « Pace și Cultură ».

E un bărbat mărunt, subțire, cu părul aproape alb, sburlit, cu hainele răsucite pe el, cu pomeții ieșiți în afară, roșcovan, cu cearcăne groase și adânci în jurul ochilor. Seamănă acest Olaf Stapledon cu fostul duce de Windsor care a domnit în Anglia câteva luni sub numele de Eduard al VIII-lea și apoi a plecat în aventură cu doamna Simpson. Are un glas dogit, spart, ca venind din fundul unui butoi..

Cine e Olaf Stapledon? Majoritatea congresiștilor își pun această întrebare; căci, dacă în delegația sovietică nu se găsește un singur membru al cărui nume să nu fie pretutindeni cunoscut, în delegația engleză, în afară de Julian Huxley a cărui biografie este bine cunoscută congresiștilor și J. B. Haldane, ceilalți sunt oameni a căror faimă — dacă există — a rămas înnăuntrul Angliei, numele lor netrecând pe continent.

Olaf Stapledon — aflăm din mărturisirile lui făcute mai de mult în cuprinsul uneia din cărțile sale, — toate, greu de citit — a învățat la Oxford

și Liverpool. După ce a fost institutor de școală primară a intrat funcționar la un birou de navigație din Liverpool unde a lucrat numai 18 luni. Dorul lui de aventură și împrejurările l-au dus la Port Said și Canalul de Suez în Egipt. Nu prea se arăta el priceput în atribuțiile ce i se încredințau — ne-o spune singur — așa că s'a întors în Anglia unde a publicat câteva cărți și a reușit să fie numit lector supranumerar la Universitatea din Liverpool pentru literatura engleză și istoria industriei. In timpul primului războiu mondial, Stapledon a fost agent sanitar în Franța. Intors în Anglia la încheierea păcii, el a fost numit conferențiar supranumerar, — vedeți, iarăși supranumerar, — situația lui Stapledon a avut întotdeauna acest caracter de precaritate, — la Universitatea din Liverpool pentru Psihologie și Filosofie. Cele mai cunoscute lucrări ale sale, în Anglia bine înțeles, sunt: « Ultimii oameni din Londra », « Făuritorii de stele », « Sfinți și revoluționari », « Intuneric și Lumină », « Tinerețe și viitor », « Filosofie și viață ».

Citind cărțile lui Stapledon capeți convingerea că te afli în fața unui nedumirit. Stângăcia, șovăiala autorului în fața vieții și științei, așa cum reese din propriile lui mărturisiri, întăresc această opinie. Dar să-i dăm cuvântul: « Copilăria mea a durat cam 25 de ani. Mi-am petrecut-o la Canalul de Suez, Abotsholme și Balliol. De atunci, am încercat mai multe meserii, abia scăpând din fiecare înainte de a cauza mari încurcături. Mai întâi, ca institutor, în ajunul lecțiilor de religie toceam biblia. Apoi, într'un birou de navigație dela Liverpool mi-am petrecut vremea stricând fractele, iar mai târziu, la Port Said, lăsam nepăsător ca barcagiii să ia cărbuni mai mult decât se cuvenea. M'am hotărît apoi să contribui la instruirea democratică a cetățenilor, dar minerii dela Workington, fierarii din Barrow și muncitorii dela căile ferate din Crewe, mi-au dat ei o educație mai bună decât am putut să le dau eu. De atunci m'au preocupat filosofia și tragica dezordine a furnicarului uman de pe glob ».

Aceeași nedumerire și îndoială arată Stapledon și în lucrarea lui « Filosofie și viață ». Iată mărturisirea lui înainte de a începe să facă o expunere a marxismului și materialismului dialectic: « Se cuvine să spun încă dela început că nu mă pot pretinde un cunoscător al marxismului și că ceea ce urmează a fost scris de unul care din păcate s'a apropiat cam târziu în cursul vieții lui de acest subiect și care probabil nu e de loc în stare să-l înțeleagă. Cel puțin îl voi trata cu respectul cuvenit, fără părtinire ».

Nu e de mirare că Stapledon nu reușește să convingă pe nimeni, când opiniile lui însuși sunt șovăelnice.

Fadeev a legat solid problema culturii de menținerea păcii. Războiu împinge spre barbarie. Războiul distruge cultura. Numai într'o lungă epocă de pace cultura poate să înflorească. Olaf F. Stapledon desparte problema. El încearcă să susțină cu argumente șubrede că scriitorul, oamenii celorlalte arte și științe, nu au a discuta politică aci, că ei au de discutat numai problema culturii. Și totuși el vine cu soluții politice. Intre cultura progresistă

și așa numita cultură a atlanticului, Olaf Stapledon propune o înțelegere căldută. El crede că amândouă curentele se pot împăca. El ar fi vrut ca raportul lui Fadeev să fie scris « cu delicatețe ». Fadeev l-a atacat pe S. T. Elliot. Stapledon ia apărarea acestuia, Julian Huxley ascultă. Olaf Stapledon nu-l încălzește. Pare plictisit. Se răsucește într'una pe scaunul său în timp ce Fadeev rămâne atent și nu pierde o vorbă. Din când în când ia și note Fadeev. Mare parte din congresiști, plictisiți de insipiditatea raportului, de lipsa lui de idei, abia ascultă. Iși iau căștile dela urechi, le pun pe masă. Le așează iar la urechi.

Raportul lui Olaf Stapledon a durat mai mult de o oră. El s'a sfârșit spre ușurarea generală. Prin megafonul instalat în sală, s'a transmis congresiștilor un mesaj al lui Wallace.

Al treilea raportor a fost profesorul polonez Josef Salasinsky care a vorbit despre războiu și dependența culturilor naționale.

După Salasinsky s'a dat cuvântul lui Marcel Prenant.

S'a urcat la tribună savantul francez pretutindeni bine cunoscut nu numai ca un strălucit om de știință ci și ca un înflăcărat, ca un dârz militant politic, — profesorul Marcel Prenant. Cuvântul său, în această primă zi a congresului, a fost cuvântul științei pusă în slujba păcii, cuvântul oamenilor de știință care nu au a sluji, decât progresul, decât pacea, decât democrația.

Marcel Prenant, pe temeiul unei documentări bogate, s'a străduit a arăta « cine sunt dușmanii științei și ai popoarelor ».

După ce a spus că: « In ultima vreme atacurile împotriva tehnicei, științei și culturii nu au rămas simple exerciții verbale ale literaților sau filosofilor » și că « oamenii de stat au voit să le transforme în fapte », Marcel Prenant a subliniat că în țările cu regim fascist, precum și în celelalte țări capitaliste, în anii de dinaintea războiului, s'au făcut încercări de a opri cu totul sau de a limita introducerea nouilor procedee tehnice în întreprinderi. « In Germania mai ales, — spune Marcel Prenant, — propaganda național-socialistă a denunțat cu violență progresul și tehnica « fără suflet » care, — pretindeau naziștii, — reduceau omul german la starea de mașină, preconizând astfel întoarcerea la vechea Germanie ». Savantul francez citează legea nazistă din 1 Iulie 1933 care la articolul 2 spunea: « Toate lucrările trebuesc executate prin forțele omenești în măsura în care mijloacele mecanice auxiliare nu sunt indispensabile și în măsura în care întrebuințarea muncii omenești nu are drept consecință o scumpire esențială ».

Marcel Prenant după ce dovedește că această « campanie anti-tehnică a servit în special de pretext pentru a justifica fie reducerile de credite alocate învățământului și cercetărilor științifice, fie economiile meschine realizate în dauna nivelului de viață al cercetătorilor și al corpului didactic, iar în unele cazuri dușmănii personale și samavolnicii exercitate împotriva savanților și profesorilor », precizează că « acest dispreț s'a întins cu ușurință în

întregul sector al culturii », potrivit atitudinii lui Adolf Hitler care în « Mein Kampf » spusese, încă din 1922: « Un popor de savanți nu va putea niciodată să pornească la cucerirea cerului; ei nu sunt nici măcar în stare să asigure existența noastră pe acest pământ; și aceasta cu atât mai puțin atunci, când ei nu posedă nicio voință și nu sunt decât niște pacifiști fricoși ».

Aceasta nu l-a împiedecat pe Hitler, ca începând din anul 1933, când a luat în mâinile sale întreaga putere în Germania, să mobilizeze pe toți savanții germani în vederea făuririi unor arme de distrugere, în vederea înzestrării armatei germane naziste cu cele mai înfricoșătoare arme de luptă pentru a sdrobi deocamdată țările europene și mai târziu țările de pe întreaga suprafață a globului și a le aservi Germaniei naziste. Pe de o parte Hitler, — și aceasta nu era numai concepția sa, ci și a regimului fascist, — disprețuia știința, pe de altă parte el o punea în întregime în slujba distrugerii culturii, în slujba distrugerii civilizației, în slujba distrugerii celorlalte națiuni, în slujba unei clici fanatizate, care visa hegemonia asupra globului. Fascismul ura cultura. In « Mein Kampf » Hitler o declarase răspicat: « Germanii au pierdut ultimul războiu din pricină că erau prea culți. In guvern se găseau oameni « hipercultivați », într'adevăr, îndopați cu știință și cu rațiune, dar care nu posedau suficient instinct vital, energie sau curaj. Din această pricină, pregătirea politică, precum și echipamentul tehnic în vederea războiului mondial, au fost insuficiente ». Marcel Prenant comentează: « Se știe cum au fost aplicate aceste vederi în Germania; cum sute de savanți celebri au fost goniți, cum unui capital spiritual uriaș i s'a dat cu piciorul, — cum ideologia național-socialistă a invadat toate cercurile universitare și literare, înnecând totul într'un nor de fraze de nepătruns și obligând pe marii profesori ai trecutului să-și caute celebritatea, în marșurile cu ranița pe spate; cum nivelul intelectual al maselor a fost micșorat; cum comerțul de librărie s'a prăbușit și cum însăși ziarele au dispărut în masă din lipsă de cititori. In acest mare naufragiu al vieții spirituale, nu a supraviețuit decât ceea ce era robit statului militar, propagandei șovine și pregătirii de războiu ».

Mulți savanți germani au adoptat principiile hitleriste. Rectorul universității din Frankfurt, Ernst Kriech, declara: « Trebue să predăm nu o știință obiectivă, ci una eroică, combativă, militară și militaristă; acesta este scopul universităților noastre ». « Toată lumea își amintește unde a auzit aceste idei, — spune Marcel Prenant, — și dacă evoc amintiri de acum zece ani, fac aceasta pentru ca noi să ne întrebăm împreună, care sunt elementele comune și elementele deosebite față de situația actuală ».

Marcel Prenant a ajuns cu această constatare la problema apărării păcii, în vederea căreia a fost convocat acest Congres mondial al intelectualilor la Wroclaw. Căci, « dacă fascismul din Germania și Italia a fost învins din punct de vedere militar, și dacă în aceste două țări o cultură liberă a găsit unele condiții de renaștere, Spania lui Franco, Portugalia lui Salazar, Grecia asuprită de Tsaldaris, sunt oficial lipsite de orice viață intelectuală demnă

de acest nume; învățământul în Grecia nu mai este decât teologie; intelectualii portughezi sunt destituiți în masă, aruncați în închisori, exilați și trimiși cu domiciliu forțat în coloniile africane; regimul franchist a distrus cu desăvârșire școala biologică a lui Ramon Y Cajal care era singura glorie științifică a Spaniei. Marile opere de cultură sunt acelea ale intelectualilor goniți și hăituiți. Rămășițele odioase ale fascismului sunt deci tolerate, încurajate, protejate dinafară, împotriva poporului pe care ele îl asupresc. Cauza adâncă a acestei protejări rezidă în faptul că situația generală a capitalismului nu este mai bună decât în 1939. Criza șomajului, întârziată prin distrugerile pricinuite de războiu, a început să-și arate primele semne ».

Această criză, de care vorbește Prenant, a început mai ales să-și arate semnele în Statele Unite ale Americii unde numărul șomerilor crește dela zi la zi, în Marea Britanie, guvernată de laburiștii trădători ai lui Bevin și Atlle, în Franța unde singurul partid care ar putea porni la refacerea țării, la refacerea ei economică, financiară și morală, partidul comunist francez este împiedecat de reacțiunea sprijinită de anglo-americani și de trădătorii francezi să participe la guvernare. Criza se accentuiază pe zi ce trece în țările din apus, devastate de războiu și care au fost înglobate în planul Marshall care, acolo unde a fost adoptat, a adus mizeria și șomajul făcând, din lipsă de materii prime, să înghețe chiar fabricile care din întâmplare au rămas nesfărâmate de războiu.

« Inainte de a invada o țară independentă, — spune Marcel Prenant, — guvernul hitlerist avea grija să încheie, în primul rând, ceea ce se numea un tratat cultural, tratat care avea, de altfel, solide baze economice. In felul acesta el slăbea pe cât putea forțele morale naționale. Apoi, după ce devenea stăpânul țării din punct de vedere militar, el distrugea întreaga cultură liberă a acestei țări în mod direct, sau prin alte persoane. Intelectualii care refuzau să accepte abdicarea dela credința în patria lor erau destituiți, închiși, deportați sau masacrați ».

Am cunoscut cu toții, noi cei din țările asupra cărora s'a abătut în revărsarea lui, nazismul, metoda aceasta de pe urma căreia nici Marea Britanie nici Statele Unite n'au avut a suferi. Marea Britanie și Statele Unite ale Americii au învățat însă ceva dela fascism. Statele Unite în special au învățat mult. Metodele fasciste utilizate din plin cu câțiva ani în urmă, de Adolf Hitler sunt folosite acum de imperialismul american. Țările înglobate în planul Marshall sunt invadate, așa cum sublinia și Fadeev, de un ticălos material de propagandă antidemocratică. Marcel Prenant nu se menține însă mereu în domeniul amintirilor și atunci când o face folosește exemplele din trecut pentru a le aplica situației actuale. El spune: « Dacă ne întoarcem fața spre colonii, ne dăm seama foarte bine, că până la nevoile ivite în cursul ultimului războiu, niciuna din puterile care le dominau nu le-au înzestrat cu o industrie sau cu un învățământ, demne de acest nume. Cu orice preț trebuia să se evite concurența economică, să se împiedece progresul tehnic și științific, să se

distrugă cultura, în special cea națională și populară. Nu exagerăm deloc când invocăm situația actuală a popoarelor coloniale pentru a face să se înțeleagă întreaga amenințare care planează asupra multora dintre noi. Aparenta independență politică poate ea subsista, atunci când a dispărut orice libertate economică și culturală ? ».

Răspunsul la această întrebare a lui Prenant este același, pe buzele tuturor congresiștilor: Nu.

Marcel Prenant arată situația din Franța pe care un guvern trădător a aruncat-o în brațele Statelor Unite ale Americii. El spune: « In ce privește Franța, noi putem de pildă nota: prăbușirea producției cinematografice și a industriei respective; scăderea nivelului artistic al publicului căruia aceste acorduri îi impun o puternică proporție de filme americane, de multe ori de proastă calitate. Greutățile crescânde care sunt întâmpinate de editurile și presa franceză, care se războiesc cu publicații americane în limba franceză; amenințările care se prezintă din zi în zi asupra anumitor industrii și mai ales asupra muncitorilor și inginerilor; reducerea din ce în ce mai accentuată a fondurilor atribuite educației naționale. Cât privește acest din urmă punct, mă voiu mărgini să semnalez câteva fapte caracteristice. Bugetul Educației Naționale în întregimea lui nu depășește 6% din bugetul general, în timp ce în Anglia el se ridică la 15%, în Statele unite la 23,5%, iar în Uniunea Sovietică la 28%. Franța se plasează astfel în locul 29, după Spania franchistă și Turcia. Cât privește învățământul superior situația este și mai gravă; partea care este rezervată acestui învățământ în bugetul total pune Franța în coada națiunilor și alături de Hedjaz ».

Franța alături de Hedjaz! Franța care altădată era socotită prin universitățile sale unul din marile centre de lumină ale lumii, într'o vreme centrul cel mai mare din lume al luminii!... Se văd roadele aplicării planului Marshall, roade chircite, care anunță sterpiciunea totală. Dar Marcel Prenant continuă a da cifre. « Franța numără 2000 de membri ai învățământului superior pentru 17 universități, în timp ce Belgia, deși nu se află decât în locul 22 al națiunilor prin cota pe care o acordă educației naționale, are 1800 de profesori față de o populație de cinci ori mai mică. In unele facultăți, din lipsă de bani, numărul ședințelor de lucrări practice a fost redus la o zecime. In altele, se lucrează sub amenințarea permanentă a opririi gazului sau electricității, ale căror facturi nu pot fi plătite. Cât privește personalul didactic el este din ce în ce mai declasat. Salariile de început sunt mizerabile și pentru prima dată în istoria învățământului francez, în urma ultimelor hotăriri guvernamentale luate în acest sector, salariile profesorilor universitari nu mai ating maximul de salarizare al unui salariat public ». Marcel Prenant adaugă că această stare gravă se datorește nu numai acordurilor fixate citate ci și faptului că burghezia franceză conducătoare se îndoiește de valoarea științei. Se îndoiește burghezia de pretutindeni de valoarea științei. Totuși ea utilizează știința pentru a-și păstra dominația ei asupra clasei muncitoare, căc

ce altceva poate însemna păstrarea secretului energiei atomice? Marcel Prenant atinge în cuvântarea sa și această problemă. El spune că «acum câțiva ani chiar nimeni nu ar fi tăgăduit nevoia de a se publica și de a se difuza în mod larg rezultatele cercetărilor științifice» dar «dela descoperirea întrebuințării practice a energiei atomice și mai ales a armei atomice, problema secretului a devenit foarte ascuțită. S'au redactat legi severe asupra secretului oficial, s'au luat măsuri riguroase polițienești și de cenzură, aceleași măsuri s'au extins și asupra preparării unor arme nu mai puțin de temut: culturile microbiene, toxinele, gazele de luptă ultra-perfecționate. Și deoarece în războiul modern nu mai există limite bine marcate între ceeace este militar și ceea ce nu este, e locul să ne temem că o paralizie progresivă se va întinde peste toată viața științifică, savanții ne mai știind nici măcar, — cum a spus Jolliot Curie, — atunci când se întâlnesc la un congres, despre ce au dreptul să vorbească și care sunt lucrurile pe care trebue să le ascundă spre a nu fi acuzați de trădare». «Această tăcere forțată a savanților care nu dă cuvântul decât diplomației secrete a oamenilor politici are două urmări de temut. Una din ele privește progresul științei și al culturii care este inseparabil de difuzarea acestora». Celălalt punct esențial «este acela că secretul descoperirilor științifice duce la o cursă a înarmărilor și la războiu».

Marcel Prenant stărue asupra faptului că experiența a dovedit că niciun secret științific folosit în domeniul înarmărilor, oricât ar fi el de bine păstrat, nu poate rămâne străin celeilalte părți un timp prea îndelungat. Dar, procedeul acesta aplicat în primul rând de Statele Unite ale Americii de a nu îngădui să se discute pe față, între savanți, descoperirile făcute cu privire la energia atomică duce ca în fiecare țară să se facă un efort extraordinar de a-i depăși pe ceilalți pe calea înarmărilor, a războiului. Prenant spune: «In diferite țări se fac cercetări asupra unor mijloace de distrugere cu totul nouă și din ce în ce mai greu de descoperit. D-l Jolliot Curie ne-a zugrăvit într'un mod foarte sugestiv acest lucru arătând că războiul bacteriologic ar putea să decimeze populația unei țări prin decese masive mai înainte chiar de a se putea descoperi de unde pornesc loviturile».

Savantul francez propune «un acord internațional care ar recomanda comunicarea tuturor rezultatelor științifice și tehnice obținute, cu un control organizat, care ar fi legat în mod obligator de utilizarea pașnică a energiei atomice și ar duce la un acord general de desarmare. Omenirea se află astăzi la o răscruce hotărîtoare și răspunderile intelectualilor sunt mari».

In încheierea cuvântării sale Marcel Prenant cere punerea în afară de lege a armei atomice, utilizarea energiei atomice pentru industria de pace, ceea ce ar restabili încrederea reciprocă între națiuni și ar ajuta cu un ceas mai de vreme progresul științei. Cu această impresionantă cuvântare a lui Marcel Prenant întâia zi a congresului dela Wroclaw ia sfârșit.

A doua zi și a treia zi sunt rezervate desbaterilor. Acum prezidează englezul Julian Huxley. In tot timpul zilei de ieri, cât a prezidat d-na Irène Jolliot-

Curie, Julian Huxley a rămas liniștit numai vreme de un ceas cât a vorbit compatriotul său Olaf F. Stapledon. Această primă zi de desbateri va fi o zi grea. Julian Huxley nu se va simți câtuși de puțin la locul său. Și cum ar putea să se simtă? Se deschide ședința. Se dă cuvântul scriitorului brazilian Jorge Amado care nu poate nici să trăiască, nici să-și publice operele în patria sa.

Jorge Amado e un bărbat în jurul vârstei de 30 ani cu ochi frumoși și calzi, pe buze veșnic cu un surâs de încredere ușor umbrit de tristețe. Jorge Amado înfățișează congresului situația din patria sa. El începe prin a spune că este fals să se tot spună savanților, scriitorilor și oamenilor de artă, că nu trebue să se amestece în politică. Savanții, scriitorii și oamenii de artă trebue să se ocupe de politică și anume de acea politică pusă în întregime în slujba poporului, în slujba clasei muncitoare. El a declarat că prin glasul său se exprimă aci, în fața congresului, sutele și miile de oameni aflați în sălbaticile închisori braziliene pentru păcatul de a fi vrut să răspândească în țara lor știința și cultura, pentru vina de a fi luptat ca în patria lor să se instaureze un regim democratic. Căci Brazilia, spune Jorge Amado, este o țară care și-a pierdut libertatea și care astăzi nu este altceva decât o colonie a Statelor Unite ale Americii. La ordinul guvernului Statelor Unite autoritățile braziliene îi arestează pe comuniști și îi aruncă în închisori. La ordinul guvernului Statelor Unite, cultura braziliană este măcinată, distrusă. Bibliotecile și universitățile, editurile și publicațiile progresiste au fost închise. Cetățenii care dețin în bibliotecile lor cărți pe care guvernul brazilian le-a interzis, sunt arestați și aruncați în închisoare. A fost interzisă în Brazilia până și citirea și răspândirea romanului «Mizerabilii» al lui Victor Hugo, autorul fiind declarat agitator comunist. Mai mult de 80% din populația Braziliei este neștiutoare de carte. Se duce acum o acțiune vastă în această țară, nu pentru ca numărul știutorilor de carte să crească ci pentru ca numărul analfabeților să crească. Pentru cei ce știu a citi se publică în Brazilia cărți cu conținut fascist și se aduc din Portugalia lui Salazar și din Spania lui Franco, gata tipărite, cărți de ideologie și de literatură fasciste. Inchisorile Braziliei sunt pline de scriitori, de ziariști progresiști și de muncitori, care au încercat a se organiza pentru a lupta împotriva fascismului. Imperialismul yankeu urmărește cu perseverență lichidarea culturii braziliene progresiste și pacifice. Jorge Amado citează în sprijinul afirmațiilor sale nume de oameni, documente, cifre. Julian Huxley se ridică de pe scaunul prezidențial, se apropie de vorbitor și, ca președinte al congresului, îi cere lui Amado să vorbească despre... altceva. Să nu ia poziție politică împotriva imperialismului. Amado surâde: — Dar despre ce altceva aș putea vorbi? Dușmanul păcii și dușmanul culturii umane este unul singur: imperialismul și în primul rând imperialismul nord-american...

Congresiștii se ridică în picioare și aplaudă îndelung. Ei cer președintelui ca Amado să fie lăsat să vorbească. Vădit contrariat, Julian Huxley ridică

din umeri și-și reia locul. Jorge Amado își continuă documentata și impresionanta sa cuvântare până la sfârșit.

Vorbește apoi profesorul Donini, conducătorul delegației italiene. El începe prin a spune că Italia este astăzi în mâinile Statelor Unite ale Americii. Guvernul de marionete dela Roma conduce Italia după indicațiile date de guvernul Statelor Unite. Potrivit planului Marshall s'au vărsat în Italia milioane de lire pentru a se înlesni propaganda antidemocratică, pentru a se ațâța poporul italian în vederea unui nou războiu. Inamicii culturii sunt inamicii păcii. Cultura italiană este astăzi pe cale de a fi strivită de valul de publicații, fie aduse din Statele Unite, fie tipărite în Italia cu dolari americani, în vederea propagandei antidemocratice și războinice.

După Donini vorbește în numele delegației sovietice Ilya Ehrenburg. « Luând cuvântul la acest congres, — spune Ilya Ehrenburg — îmi vine, fără să vreau, în minte « Congresul internațional al scriitorilor pentru apărarea culturii », care a avut loc la Paris, în urmă cu 13 ani. Atunci, scriitorii sovietici și alături de ei scriitorii progresiști de pretutindeni, au prevenit lumea întreagă de pericolul care amenința cultura. Câțiva ani mai târziu, evenimentele au confirmat spusele lor. Moartea a zeci de milioane de oameni, printre care se numără o serie de promițătoare talente, nemilos retezate, universități prefăcute în grajduri și cârciumi, arhive arse, ruini rămase în locul unor orașe vechi și luminate ca Novgorod și Rouen, Perugia și Nürenberg, mormintele lui Vanciuria, Boi-Zelenski, Harsi Lorchi, Max Jacob și ale altora — iată prețul ușurinții arătată în vremea aceea de lumea occidentală față de prevenirile oamenilor progresiști. Jocul eftin de artificii de după München a fost plătit cu ani îndelungați de beznă și întunericul ce s'a abătut atunci asupra orașelor domnește și astăzi în conștiințele oamenilor corupți de barbaria și cruzimea fascismului. Oamenii care se tem de viitor nu pot avea niciun sentiment de dragoste pentru trecut: aceștia sunt oamenii lipsiți de simțul istoriei. Ei pot să se numească tradiționaliști, de fapt însă sunt niște copii abandonaț ai războiului. Iată de ce oamenii lacomi, partizanii aurului și ai ierarhiei, au primit cu atâta ușurință jugul ocupației străine, iată de ce aceeași oameni, cu o ușurință încă și mai mare aruncă floarea învățătorilor lor naționali la picioarele comis-voiajorilor americani ».

Mai neliniștit ca oricând Julian Huxley ascultă. Ilya Ehrenburg vorbește în rusește. Julian Huxley ascultă traducerea cuvântării lui Ehrenburg în casca neagră pe care o ține la urechi. Își scoate casca, se ridică, vrea să-l întrerupă pe Ehrenburg. Se răzgândește însă și se așează din nou pe scaunul lui. Ilya Ehrenburg care a văzut mișcarea lui Huxley continuă mai apăsat. « Eu afirm că oamenii lumii noi sunt siguri urmași ai culturii din trecut, deoarece o cultură nu poate fi păstrată dacă nu este continuată: această cultură nu înseamnă numai muzee, ci și școli, nu numai biblioteci, ci ea înseamnă și un bun al tineretului. E prea puțin lucru să admiri sau să te mândrești cu cultura trecutului. Cultura trebue creiată ceas de ceas. Cred că una din principalele

sarcini ale intelectualității înaintate este aceea de a demasca oamenii care, pregătindu-se pentru un război barbar, vorbesc de apărarea « culturii occidentale ». Este suficient să ne uităm cu cine vor acești domni să apere « cultura occidentală », pentru a înțelege adevăratele lor intenții. Ei vor să apere « cultura occidentală » cu generalul Franco, cu călăii care provoacă vărsări de sânge în Grecia, cu naziștii din Ruhr, cu neofasciștii italieni, care au ridicat mâna împotriva lui Togliatti, cu oamenii care aruncă în închisori pe scriitorii americani, cu proprietarii de sclavi din Alabama, cu adepții linșajului din Missisipi, cu sălbaticii din Tenessee care au înlocuit teoria evoluției cu coasta lui Adam, cu Pétain-iștii care au schimbat livreaua, cu iezuiții, cu ienicerii Turci, cu aventurierii de teapa lui Glubb-Pașa, cu asupritorii din Viet-Nam și Indonezia, cu orice om al Gestapo-ului care a apreciat înainte de vreme superioritatea, dacă nu a « culturii occidentale » atunci a valutei occidentale. Acești domni susțin că cultura occidentală trebue, cu tot dinadinsul, apărată de influența Uniunii Sovietice. Unii preferă să vorbească de apărarea « culturii europene ». Cei mai ageri la minte au inventat un fel de « cultură atlantică »...

Ilya Ehrenburg vorbește cu o strălucire rar întâlnită, cu o vervă excepțională care isbutește să-i prindă pe congresiști în uimitoarea ei vrajă. Chiar aceia puțini, veniți aci pentru a creia diversiuni, îl ascultă pe Ilya Ehrenburg cu urechile ciulite. Il ascultă pe Ilya Ehrenburg și Julian Huxley. Răbdarea lui însă a ajuns la capăt. Acum, se ridică, se apropie de Ehrenburg și-l invită să dea alt curs cuvântării sale. Să nu facă politică. Ilya Ehrenburg se adresează congresului. — Sunt într'o situație dificilă. D-l Julian Huxley, președintele congresului nu-mi îngădue să spun ceea ce am de spus. Nici nu apucă Ilya Ehrenburg să-și termine fraza că toți oamenii aceștia veniți aci din cele patru colțuri ale lumii, unii dela depărtări de mii și mii de km, s'au ridicat în picioare și aplaudă, aplaudă furtunos. Il aplaudă pe Ilya Ehrenburg așa cum nu l-au aplaudat decât pe Fadeev. Ca sub o ploaie torențială de bice usturătoare, Julian Huxley își încovoaie spatele, urcă treptele, se reașează la locul său. Nu se poate împotrivi voinței dârze a congresiștilor. Ilya Ehrenburg continuă. El spune: « Să începem cu aceasta din urmă, care are un conținut mai vast. Prin « cultură atlantică » inventatorii ei presupun cultura Americii și a acelor țări europene care au eșire la Oceanul Atlantic. (E drept că nu sunt prea severi față de țările cu cultura atlantică, căci adaogă cu plăcere la ele Italia care este scăldată de Marea Mediterană, Germania Occidentală care se mărginește cu Rinul, Grecia și câteodată chiar și Turcia asiatică). In ce constă însă trăsătura comună dintre cultura Parisului și cea din Detroit? Poate că în aceea că Statele Unite sunt populate în special cu descendenți din țările Europei Occidentale? Atunci însă trebue să adăogăm la țările de cultură atlantică și pe Australieni și pe proprietarii de sclavi din Sudul Africei. Poate că această trăsătură comună constă în asemănarea de trai, obiceiuri, sentimente și vederi? Dar oricine a vizitat Statele Unite știe ce înseamnă această lume deosebită

și că un locuitor din Praga sau Varșovia poate fi mult mai ușor înțeles decât unul din Chicago sau Jackson ».

« Trec la un alt epitet: « Cultura europeană ». Această formulă arată un dispreț total față de istorie și geografie, deoarece Moscova poate fi considerată Capitala Europei cu aceleași drepturi ca și Parisul, și desigur, cu drepturi mai mari decât Washington-ul. Mă voi opri mai mult la cel mai răspândit epitet « cultura europeană ». Poate ea fi oare opusă celei ruse, ca unei culturi oarecare, să spunem « orientale »? Din punct de vedere istoric este o absurditate: legătura dintre ele este vie și organică. Din timpurile cele mai vechi Rusia progresistă împărtășea sentimentele, ideile care frământau Franța progresistă, Polonia progresistă, Italia progresistă. Nici nu mă gândesc să neg marile valori culturale care au fost creiate de popoarele Europei occidentale. Dar voi întreba pe apologeții « culturii occidentale » care ar fi fost aspectul literaturii din Franța, Anglia, Statele Unite, dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu s'ar fi ivit pe scena mondială romanul clasic rus, dacă n'ar fi existat Tolstoi și Dostoewsky, Turgheniev și Cehov? Dar muzica? Cum își poate cineva închipui istoria muzicii occidentale, trecând sub tăcere numele lui Ceaicowsky și Musorgsky? Se știe că isvoarele culturii ruse, cât și cele ale culturii celorlalte popoare europene se găsesc în vechea Eladă. Dar oare Bizanțul a fost o școală mai proastă decât Roma? »

Argumentele lui Ilya Ehrenburg sunt de necombătut prin justețea lor, prin claritatea cu care ele sunt expuse congresului. Ilya Ehrenburg merge în adâncime cu expunerea sa și fiecare frază pe care o rostește, fiecare cuvânt pe care-l spune, convinge.

« Poate că despărțirea așa zisei « culturi occidentale » de altă cultură trebue să se refere nu la Rusia țaristă, ci la Rusia sovietică, populară. Dar oare un Maxim Gorki, care a fost prieten cu Romain Roland, nu a fost și modelul multor scriitori din Europa Occidentală și din America? Scriitorii din celelalte țări au avut multe de învățat dela tânăra literatură sovietică, și în primul rând, felul nou de a trata omul, munca, creația. Poezia e intraductibilă și totuși Mayacowsky a străbătut lumea întreagă și nu există un adevărat poet al timpurilor noastre, fie el Aragon sau Pablo Neruda, Tuvim sau Nezval, care să nu se fi inspirat din viața și opera marelui poet rus. Trebue să mai amintim de celebritatea pe care a câștigat-o în lumea întreagă « Cuirasatul Potemkin »? După război, Europa și America au fost plăcut surprinse de neașteptata înviere a cinematografiei italiene. Dar cine a văzut filme ca « Roma oraș deschis, », știe că aceste filme n'ar fi existat dacă ele nu ar fi fost precedate de munca întemeietorilor cinematografiei sovietice: Eisenstein, Pudovckin, Dovjenko. Aceasta este un exemplu infim al unui fenomen de proporții uriașe. Când plantatorul de bumbac din Mississipi sau iezuiții Vaticanului vor să ferească « cultura occidentală » de influența Uniunii Sovietice, aceasta înseamnă că ei vor să ferească conștiința sclavilor și a prizonierilor lor de a veni în contact cu orice altă cultură — fie ea americană, italiană sau franceză. Da, obscurantiștii se oferă să apere « cultura occidentală » nu numai de înrâurirea noastră ci și de influența popoarelor lor, a oamenilor înaintați din țările lor ».

Julian Huxley, uitând lecția primită cu puțin timp mai înainte, se ridică iarăși și din nou încearcă să-l întrerupă pe Ilya Ehrenburg. Scriitorul sovietic a demascat Vaticanul. L-a arătat congresului și lumii întregi, — căci în seara aceasta chiar, cuvântarea lui Ilya Ehrenburg va face ocolul lumii, — în adevărata lui lumină, de ticăloasă unealtă a reacțiunii și a imperialismului nord-american, dușman al păcii, al progresului, al culturii. Ehrenburg spune: « Dacă bătrâna Europă s'ar uita cu mai multă atenție la senatorul Thomas, la legiuitorul Mundt, la oamenii care se dau drept apărători ai « culturii occidentale » ar constata că ei împing propria lor țară în prăpastia despotismului și a întunericului. Da, — subliniază Ilya Ehrenburg cu putere, — cultura din diferite țări europene este în adevăr amenințată de invazia barbariei. Departe de mine orice șovinism. Eu știu că în America sunt multe lucruri de preț, minunați savanți, scriitori, arhitecți. Dar nu aceștia invadează Europa, ci cei mai răi reprezentanți ai falsei civilizații americane. Valorile spirituale ale Americii nu pot fi respectate decât dacă respingem sălbăticia plantatorilor din Sud, sărăcia de spirit a lui mister Babit, cultul dolarului sau schilodirea rasială. Cotropind țările din Apusul Europei, yankeii aduc cu ei nu pe Einstein, nu pe Faulkner, nu pe Hemingway, nu pe Chaplin, ci romane detective, standard, filme detective standard, lucruri de genul opium-ului. Ei vor să adoarmă Europa pentru a o încătușa mai ușor. Aceasta este un atentat la caracterul național al popoarelor, la trăsătura lor specifică și variată. Americanii vor să distrugă trăsătura specifică a popoarelor europene care au căzut sub călcâiul lor. Tutori nepoftiți, ei au hotărît să educe Parisul, Londra, Roma. Teribil tablou ».

Ilya Ehrenburg demască, demască mereu. Cunoscător al tuturor problemelor, scriitorul sovietic, care este și un mare vorbitor, după ce a zugrăvit tabloul cu înfățișare sinistră al imperialismului nord american, arată realitățile sovietice, realități pe care noi, Românii, de patru ani am început a le cunoaște, realități din care noi, Românii, de patru ani am început a ne inspira. Spune Ilya Ehrenburg: « Oricine cunoaște viața culturală din Uniunea Sovietică știe cât de variată este această viață. Frăția nu este construită prin desființarea trăsăturilor individuale ale fiecărui membru al familiei. Noi ne purtăm cu multă dragoste și respect față de un geniu al popoarelor de peste graniță. Noi cunoaștem, de exemplu, tot specificul romantismului, spiritul curajos și farmecul femenin al artei poloneze — arta lui Mitzcovici, Slovatzsky, Chopin, ne bucurăm că am găsit calea unei înțelegeri reciproce, între noi și Polonezi și ne bucurăm de marea cultură originală poloneză. Niciodată, niciun Jules Moch nu ne va face să uităm geniile poporului francez, Rimbaud, Courbet, Pasteur, Zola. In dorul triumfului ignoranților de teapa lui Thomas, noi reușim să vedem dragostea de muncă, talentele, bunătatea poporului american. « Pace popoarelor » — cu aceste cuvinte a luat naștere republica

noastră: « Pace popoarelor » — au spus oamenii noștri la Stalingrad, scăldați în sânge. Să-mi fie permis acum să mă adresez aici, vouă tuturor, îndepărtați și apropiați, oameni de știință și artiști care ați străbătut marea și opreliștile polițiste pentru a vă împlini datoria față de conștiință, să-mi fie permis — spun — să mă adresez vouă cu aceleași cuvinte: «pace popoarelor». Prin apărarea culturii eu înțeleg apărarea caracterului ei național, a independenții ei, a liberii ei desvoltări ».

Pace popoarelor! Politica externă a sovietelor dela Marea Revoluție din Octomvrie până astăzi s'a desfășurat pe temelia acestei lozinci. Pace popoarelor! Să ne amintim numai lupta dusă de Uniunea Sovietică între cele două războaie, luptă dedicată exclusiv apărării păcii. Diplomația sovietică n'a încetat o singură clipă să arate tuturor că fascismul este susținut de țările capitaliste, că fascismul va deslănțui un nou războiu european. Diplomația sovietică a propus mereu la Liga Națiunilor și în toate conferințele internaționale, câte au avut loc, adoptarea de către toate statele a unui sistem de securitate colectivă. Diplomația sovietică a susținut mereu că pacea este un întreg și că nu este cu putință, odată războiul deslănțuit, ca el să *fie limitat*. Glasul diplomației sovietice, al intelectualilor sovietici, a fost auzit de masele muncitoare din întreaga lume. El a fost auzit și de cei ce aveau în mâinile lor conducerea în Apus și dincolo de Ocean. Masele au înțeles acest glas. Conducătorii popoarelor din Apus și de dincolo de Ocean s'au prefăcut a nu-l înțelege. Fascismul a deslănțuit războiul, căruia una câte una, mai toate țările i-au căzut victime. Acum, și aci, la Wroclaw, intelectualitatea sovietică prin gura lui Ilya Ehrenburg spune: Pace popoarelor! Și delegații aceștia aplaudă îndelung cuvintele scriitorului sovietic. Dar Ilya Ehrenburg continuă: « Poate să mi se pună întrebarea: Dece vorbind de apărarea culturii, nu opun cultura burgheză celei socialiste? Eu cred că în anul 1948 nu se mai poate vorbi de o cultură burgheză, ea nu mai există; acum nu mai există decât o barbarie burgheză. Această barbarie poate să abunde în frigidere și comedii cu subiecte adulterine, automobile și stereofilme, laboratoare și romane psihologice, dar ea rămâne totuși o barbarie. Burghezia a creiat la timpul ei mari valori spirituale, ea și-a adus aportul în istoria culturii mondiale. Noi respectăm ce-i valoros din trecut, prețuim deasemenea pe oamenii de știință, scriitorii, artiștii ridicați din « starea treia ». Dar Balzac a trăit atunci când capitalismul construia. Acum capitalismul distruge și nu mai poate da naștere unui nou Balzac ».

Fascismul a ucis literatura. A ucis arta. In zece ani de dominație hitleristă în Germania n'a apărut un singur scriitor de valoare, un singur pictor, un singur compozitor. Scriitorii care se aflau în plină maturitate la venirea nazismului s'au expatriat iar cei rămași în Germania au încetat de a produce. Cei zece ani de dominație nazistă au trecut peste viața literară și artistică a Germaniei ca un uragan fierbinte, care a distrus, care a ars până în rădăcini arta și cultura.

In Italia, lungul regim fascist a avut aceeași atitudine față de literatură și artă ca și regimul nazist și a ajuns la aceleași rezultate.

In Spania lui Franco nu se scrie, nu se pictează. Muzica este redusă la compunerea marșurilor militare. Cu excepția scriitorilor progresiști pe care guvernul Statelor Unite, fie că i-a arestat fie că i-a pus în urmărire, majoritatea scriitorilor produc opere inferioare, bolnăvicioase. Sculptorii, pictorii, muzicienii așișderea.

« Eu am să opun culturii socialiste, barbaria burgheză, caracteristică pentru epoca contemporană, — spune Ilya Ehrenburg. Granițele trec nu în spațiu ci în timp: De o parte este noua societate, care a moștenit în întregime cultura omenirii; de altă parte este clasa slăbită, a cărei existență este menținută nu de baloane de oxigen, ci de atmosfera sufocantă a teroarei, de forță și războaie. Tot ce se creiază acum în Apus, viu și valoros, este creiat de oamenii apropiați de popor ».

« Aici s'a vorbit mult despre pace. Cuvinte minunate. Dar e prea puțin să proslăvești pacea, ea trebue apărată. Noi putem să facem aceasta, laolaltă cu popoarele noastre. Prieteni americani, în curând vă veți întoarce acasă. Veți spune concetățenilor voștri că în orașul polonez Wroclaw ați întâlnit diferiți oameni. Ați întâlnit și « roșii », așa cum suntem numiți în țara voastră. Și iată, veți spune că acești « roșii » nici nu se gândesc să cucerească ceva, ci ei cer un singur drept — să muncească pașnic, să trăiască după obiceiurile lor și să creeze societatea pentru care ei trăesc. Veți spune concetățenilor voștri, că, dacă noi urîm America lui Thomas și a lui Mundt, noi prețuim însă America lui Rooswelt, America lui Wallace, America poporului american ».

Ilya Ehrenburg își încheie cuvântarea cu aceste cuvinte: « Noi suntem oamenii păcii, ai frăției și ai muncii. Noi vom învinge pentrucă cu noi este ziua de mâine ».

Impresia produsă în congres, de cuvântarea lui Ilya Ehrenburg a fost puternică. Sub impresia acestei cuvântări ședința se întrerupe pentru a fi reluată după amiază. Intreaga zi la președinția congresului s'a aflat Julian Huxley. Ziua aceasta în care au vorbit numeroși congresiști negri a fost într'adevăr o zi neagră pentru Julian Huxley. Căci delegații de culoare au pus din plin degetul pe rana cea mai dureroasă a Marei Britanii, — delegații de culoare au adus în desbateri problema coloniilor.

Din delegația franceză, care numără atâtea nume ilustre, ia cel dintâi uvântul abatele Jean Bouillé profesor la un institut catolic din Paris. Abatele francez pune cu hotărîre problema păcii și arată că toți creștinii din întreaga lume sunt datori să apere pacea și să nu se lase câtuși de puțin sub influența ațâțătorilor la războiu.

Un fapt care trebue negreșit notat aci este acela că la acest congres al intelectualilor, numai o parte din congresiști sunt membrii ai partidelor comuniste și muncitorești din diferite țări. Majoritatea congresiștilor sunt oameni încadrați în partide democratice burgheze, ori oameni fără de partid. Cu

excepția câtorva, care la sfârșit au putut fi numărați pe degetele mâinilor, toată această imensă masă de congresiști a luat cu tărie poziție împotriva imperialismului și a clicilor reacționare imperialiste din Apus și de dincolo de Ocean.

După doctorul Colin O. Rogge, conducătorul delegației Statelor Unite, a vorbit din partea Ungariei George Lukacs, conducătorul delegației bulgare Giorgi Nadzakow, apoi, mai mult de nevoe, Julian Huxley a citit mesagii adresate congresului de G. Bernard Shaw, John Priestley, John Steinbeck, Erskin Caldwell etc. Un delegat american, cu chip de negustor, mai curând de traficant de bursă neagră, cu floare roșie la butonieră, se urcă la tribună. El îngaimă câteva cuvinte despre toleranță și-i adresează câteva reproșuri lui Fadeev. Americanul acesta al cărui nume ne-a scăpat vorbea de toleranță. Dar n'a găsit de cuviință să amintească congresiștilor că între alții, între mulți alții, în închisorile americane se găsește astăzi și scriitorul progresist Howard Fast. Interesantă a fost după aceea apariția la tribună a scriitorului hindus Mulk Ray Anand. Congresul aștepta ca acest scriitor care venise aci înveșmântat în straele pitorești ale ținutului său de baștină și care cu puțini ani în urmă a dăruit literaturii universale valoroasa carte «Sunt un Kuli» să aducă aci glasul Indiei adevărate. Dar Mulk Ray Anand care a scris despre kuli, a învățat în școli înalte englezești, trăește printre englezi și scrie în englezește, iar progresismul său nu merge până la capăt. Mulk Ray Anand a ținut o cuvântare interesantă de altfel, dar împăciuitoristă, pe linia acelor rajahi indieni care s'au împăcat și se împacă încă atât de bine cu guvernele, oricare ar fi numirea lor, ale regelui englez dela Londra. Cam pe aceiaș linie, nedusă până la capăt, a vorbit și domnul de Silva, fost ministru în insula Ceylon. Acești primi doi delegați, ca să le spunem exotici, au fost însă numai decât puși în umbră de cei care au vorbit mai apoi. Inceputul l-a făcut profesorul și scriitorul algerian André Mandouse, care a spus «Nu e pace în Grecia, nu e pace în țările coloniale. In Wiet-Nam poporul care luptă pentru libertate e măcelărit de mercenarii guvernului Francez. Algeria e plină de închisori. Populația din colonii trăește cel mai cumplit regim de exploatare, trăește sub cea mai cumplită teroare».

Wiet-Nam-ul a trimis la acest congres doi delegați. Sunt doi bărbați mărunți, puțini la trup, cu fața măslinie bătând ușor în galben, doi oameni fără vârstă. Unul este profesorul Thiem Le van doctor în matematici dela Sorbona, celălalt profesorul Huy Thong Pham scriitor, doctor în litere dela Sorbona. Vorbește acesta din urmă. El arată congresului că poporul Wiet-Nam-ez nu a luat armele pentru a face vreo cucerire în dauna altor popoare, ci pentru a câștiga propria sa libertate. Wiet-Nam-ul a fost decenii de-a-rândul exploatat de capitalismul francez. Wiet-namezii știu a face deosebire între capitaliștii francezi și între poporul francez. Ei s'au împărtășit din cultura franceză, dar Wiet-Nam-ul este o țară fără drumuri, o țară în care în fiecare vară, în regiuni întregi, mii și mii de oameni mor de foame, deși

orezul Wiet-Nam-ului hrănește multe și îndepărtate popoare. Wiet-Nam-ul n'are căi de comunicație și nu are școli. Totuși guvernul democrat Wiet-namez, care nu recunoaște dominația Franței asupra Wietnamului, luptă să învingă nu numai pe cotropitori, ci și analfabetismul. «In 1950 nu vom mai avea analfabeți în Wiet-Nam» spune poetul Huy Thong Pham.

Dușmanii păcii, spune delegatul wietnamez, sunt dușmanii culturii. Acești dușmani se află în Apusul Europei și dincolo de Ocean. Din partea Madagascarului vorbește Rokoto Ratsimamanga. El spune congresului că de două secole patria lui e binecunoscută ca patria leprei. Este bine ca acum să se știe despre Madagascar și altceva. Madagascarul se află în plină luptă pentru a scăpa de sub dominația capitalismului francez. Deputații Madagascarului au fost aruncați în închisoare cu imunitatea lor parlamentară cu tot. Popoarele coloniale își pun întreaga lor nădejde în pace, în păstrarea păcii, și în democrațiile avansate, ostile exploatării omului de către om.

Un artist negru din Statele Unite înfățișează congresului modul în care-și duc viața câteva milioane de negri în Statele Unite ale Americii și stărue îndelung asupra condițiilor în care artiștii negri din Statele Unite își pot face cunoscută arta lor. Statele Unite ale Americii sunt una din marile țări ale lumii. Guvernul Statelor Unite spune mereu că apără libertatea și că iubește justiția. Dar negrii americani au o situație îngrozitoare. Ei nu pot dormi într'un hotel, nu pot călători într'un vagon de cale ferată, nu pot mânca într'un restaurant. Libertățile îngăduite albilor, — atâtea câte le sunt îngăduite, — sunt cu desăvârșire oprite negrilor. Singura lor vină este că au pielea neagră. Americanul de coloare cere să se ducă o acțiune pentru înlăturarea prejudecăților din mintea oamenilor albi. Oamenii negri, spune el, au luptat alături de albi împotriva nazismului. Oamenii negri sunt gata să lupte pentru apărarea păcii, pentru instaurarea unei păci trainice și drepte în care negrii să aibă aceleași drepturi ca și albii.

Glasul artistului negru este moale și dulce. El vine ca din adâncul unei păduri, dar vine cu fermitate și congresiștii omagiază rasa neagră care în Statele Unite este supusă torturilor, ridicându-se în picioare, aplaudând călduros, îndelung.

Ia cuvântul un olandez, apoi alt olandez care se prezintă drept Indonezian. Indonezianul nostru e olandez sadea. El s'a strecurat aci pentru a vorbi în numele Indoneziei cu care probabil nu are nicio legătură, pentrucă nimic din comunicarea sa nu aduce aci, în sala congresului, cât de puțin din marele suflu revoluționar de care, la celălalt capăt al lumii, risipiți pe numeroase insule, sunt însuflețiți aproape 70 de milioane de indonezieni antiimperialiști.

Participă la acest congres și un delegat din Martinica. Este poetul Aimé Cesaire. Apariția la tribună a lui Aimé Cesaire a fost pur și simplu uluitoare. Tânărul acesta negru este înzestrat cu un deosebit dar oratoric. Franțuzeasca pe care o vorbește este impecabilă. Cuvântarea sa e caldă, strălucită. Poetul Aimé Cesaire se ridică cu hotărîre împotriva exploatării omului de

către om, el țintuește la zidul infamiei pe ațâțătorii la un nou războiu, el demască imperialismul agresiv nord-american. Polemizează cu Voltaire și Renan, citează pe Montaigne și Montesquieu. Julian Huxley încearcă din nou ceea ce încercase în două rânduri cu Ilya Ehrenburg, fie să-l întrerupă pe Aimé Cesaire, fie să-l determine pe acesta de a schimba cursul cuvântării sale. Dar este tot atât de greu să-l facă pe Aimé Cesaire să vorbească despre altceva decât despre ceea ce el și-a propus, cum greu i-ar fi lui Julian Huxley să schimbe cursul Tamisei cu un singur semn făcut cu degetul. Pentrucă Aimé Cesaire e marxist-leninist, pentrucă Aimé Cesaire a venit aci să vorbească în numele poporului negru din îndepărtata Martinica. Hitler, spune Aimé Cesaire, a fost produs de capitalism; fascismul a fost produs de capitalism. Noi trebue să apărăm cauza omului care e una, indivizibilă. Dintre toți vorbitorii negri care s'au perindat până acum la tribună Aimé Cesaire e singurul care pomenește de linșaj. El închee subliniind că Statele Unite ale Americii au trădat pacea.

A treia zi a congresului se deschide. Vorbitorul care s'a urcat la tribună este un bătrânel albit de ani, profesor universitar, fost prim ministru al Spaniei republicane. El este José Giral și citește o listă nesfârșit de lungă de nume de oameni. Sunt numele intelectualilor, scriitori, profesori, oameni de artă și știință uciși în ultimul an numai, în Spania, de călăul Franco, căruia atât guvernul laburist al Marei Britanii cât și guvernul Statelor Unite nu pridides în a-i da sprijin.

Grecia care luptă pentru libertate, Grecia democrată și-a trimis și ea aci delegații. Profesorul universitar F. Kokalis spune: « E suficient ca o țară să fie protejată de imperialiști pentru ca pacea ei să fie turburată ».

Antonio Alvez Redol înfățișează congresului starea mizeră a poporului portughez, aflat sub dictatura lui Salazar. Americanii plasează în Portugalia zdrențele lor. Portugalia a devenit o semi colonie anglo-americană. Vechea cultură portugheză este pe cale de dispariție.

Despre Germania vorbește Ana Seghers și Hans Abuch care spune: « Armata germană a comis crime contra Poloniei și contra altor popoare. Intelectualii germani vor să repare aceste crime, dar există astăzi un pericol îngrozitor. Americanii în zona occidentală au început a renazifica Germania. Americanii vor să despartă Germania în bucăți și în acest scop fac în teritoriile de sub controlul lor o întinsă propagandă șovină. Intelectualii germani protestează împotriva acestui procedeu. Ei doresc o pace durabilă care să dea posibilitatea poporului german, prin muncă și democrație, să ajute la progresul omenirii.

Ernst Fischer ia cuvântul în numele Austriei, iar în numele Danemarcei, Finlandei, Suediei și Norvegiei vorbește scriitoarea Marika Stiernstedt.

In numele delegației românești a vorbit d-l L. Răutu.

D-sa a cerut ca « delegațiile naționale care participă la congres să nu se risipească la întoarcerea în patrie, ci să formeze germenele unei mișcări a intelectualilor progresiști, în apărarea păcii și culturii în țările respective, ca fiecare delegație să ia inițiativa creerii unor comitete naționale ale intelectualilor pentru apărarea păcii și culturii, iar acolo unde situația o permite, inițiativa convocării unor congrese naționale în spiritul celui actual ».

Cuvântarea domnului L. Răutu și mai ales propunerile făcute au fost primite cu interes de către congresiști. De altfel, propunerile au fost introduse în rezoluția congresului dela Wroclaw, ceea ce a constituit o isbândă pentru delegația Republicei Populare Române.

Delegatul belgian a comunicat congresului că uraniul belgian pleacă în Statele Unite, nu pentru pace ci pentru a fi folosit de guvernul american la confecționarea bombelor atomice, în timp ce savanții belgieni, dintre care unii cu nume ilustre, n'au la dispoziția lor un singur gram pentru experiențele științifice. Celebra carte Till Eulenspiegel a romancierului belgian Charles de Coster răspândită în toate țările și mai ales în U.R.S.S. nu este cunoscută în Belgia. Autoritățile se opun la tipărirea și răspândirea ei.

Albert E. Kahn scriitor din Statele Unite spune: « Una este America de astăzi, alta e guvernul actual al Statelor Unite. Nici doctrina Truman, nici planul Marshall isvorît din această doctrină, nu au aprobarea poporului american. Poporul american a câștigat odinioară independența și războiul civil, poporul american va câștiga acum pacea a cărei tulburare o dorește guvernul american. Scriitori progresiști ca Albert Mantz, Howard Fast și alții, se găsesc în închisoare pentrucă luptă pentru pace. Truman urmărește să instaureze tirania în Statele Unite ale Americii. Poporul American se opune acestei acțiuni ».

Din delegația franceză vorbește Julien Benda și poetul Leon Moussinac. Bătrânul savant englez J. B. Haldane declară că imperialismul american este o realitate. In vederea unei noi agresiuni americanii și-au instalat baze aeriene în Marea Britanie. Englezii au început a simți acum ceea ce simțeau egiptenii subt dominația engleză. Nu e deloc plăcut pentru englezi. In inima Londrei prin filme americane se face propagandă antiengleză, în limba pe care americanii au învățat-o dela englezi. J. B. Haldane afirmă că intelectualii englezi vor lupta din toate puterile lor împotriva celor ce pregătesc un nou războiu.

Ne aflăm spre sfârșitul celei de a treia zi a congresului. Vorbește însfârșit și Julian Huxley. El încearcă să scuze politica colonială a Marei Britanii, afirmând că ea, în ultimii ani, s'ar fi ameliorat considerabil. Delegații coloniilor aflați la congres râd cu hohote. Cuvântarea lui Huxley a fost albă, ștearsă, insipidă ca și a celuilalt vorbitor englez Olaf F. Stapledon.

Se urcă la tribună, ziaristul și scriitorul sovietic David Zaslawsky. El spune că rezoluția congresului trebue să fie una în favoarea păcii și a democrației. In U.R.S.S. s'au discutat pe larg chestiuni de artă și de muzică cu participarea maselor de artiști și muzicieni. Congresiștii de aci, dela Wroclaw, dela delegații sovietici până la preoții catolici din Apus s'a văzut că sunt cu

toții contra războiului, contra imperialismului, contra nazismului. Cât timp ne vom menține pe această baricadă, războiul poate fi îndepărtat. Sovieticii știu ce datorează știința și cultura oamenilor de știință și cultură din Marea Britanie. Sovieticii respectă culturile tuturor națiunilor. Negri din sală «sălbatecii» care au luat cuvântul, au arătat a fi de o rară inteligență. Au dovedit falsitatea teoriei rasiale încăodată, dacă mai era nevoe. Referindu-se la cuvântarea lui Julian Huxley el se întoarce spre acesta și-l întreabă: «Există libertate în America? Dar unde este Howard Fast, dece n'a venit aci?»

Julian Huxley, evident, nu poate da niciun răspuns, pentrucă știe foarte bine că din ordinul guvernului american scriitorul Howard Fast este închis și așteaptă să fie judecat.

In cea de a patra zi a congresului vorbește în ebraică poetul Izraelului Dow Chomsky. Ventao-Vu din China liberă arată cum, înarmat de imperialiștii americani, Ceang-Kai-Tchek vânează pe intelectualii chinezi, spulberă vechea cultură chineză și măcelărește poporul chinez. Mai vorbesc în această zi Jean Drda, scriitor cehoslovac, Pablo Picaso, profesorul Bernal din delegația engleză și profesorul Bandinelli delegat italian.

S'a constituit comisia pentru alcătuirea rezoluției congresului.

In sânul comisiei discuțiile au fost ample. Aflăm la deschidere că Julian Huxley a căutat pe cât i-a fost cu putință să împiedece alcătuirea unei moțiuni care să lovească în imperialismul din Apusul Europei și de dincolo de Ocean. Rezoluția a fost totuși alcătuită. Julian Huxley care a participat la redactarea ei a declarat că o va susține în congres și că o va vota. Dar la deschiderea ședinței, care are loc în după amiaza ultimei zile a congresului, nimeni nu-l poate găsi pe Julian Huxley. Savantul englez, pentru a-și păstra poziția sa dela UNESCO, s'a strecurat din congres, a părăsit pe nesimțite Wroclawul.

Ședința aceasta de încheere a lucrărilor este prezidată de Alexandru Fadeev. Se citește moțiunea. Congresiștii, de acord cu textul propus, aplaudă. Diferiți delegați propun, și în unanimitate congresul aprobă, amendamentele propuse.

Alexandru Fadeev, în cuvântarea de închidere a congresului, subliniază că lucrările nu se sfârșesc ci încep de aci înainte.

Lupta intelectualilor pentru apărarea păcii va trebui să fie continuată. Comitetul ales, cu sediul la Paris, va coordona acțiunea dusă în fiecare țară. Pacea va fi apărată. Intelectualii își vor face datoria...

Noaptea, târziu, am plecat la Varșovia. Mai există Varșovia? Trenul aleargă pe câmpuri nesfârșite. Localitățile pe lângă care trecem poartă urmele grele ale războiului.

Varșovia există, — mai trăiesc rămășițele Varșoviei! Cartiere arse. Cartiere aruncate în aer. Fragmente de ziduri. Un cartier uriaș, — unde a avut loc cunoscuta răscoală evreiască, — a fost literalmente nimicit. Străzile sunt aci năpădite de iarbă. Peste molozul zidurilor sfărâmate au crescut bălăriile. Totuși, și aci, viața a prins rădăcini noui. Orașul a început a fi refăcut.

La întoarcerea în țară delegația Republicei Populare Române a făcut în sala Ateneului Român o dare de seamă asupra lucrărilor Congresului dela Wroclaw.

S'a propus și s'a acceptat în unanimitate o moțiune.

Congresul Național al Intelectualilor din Republica Populară Română, hotărît în adunarea dela Ateneul Român, va avea loc în curând. Oamenii de știință, de artă și cultură își vor spune aci cuvântul lor pentru apărarea păcii și a culturii, își vor lua angajamentul de a lupta pentru pace din toate puterile lor.

ZAHARIA STANCU

NEGURA

I

In ziua a treia cerul s'acoperi de nouri și ploile potopeau pământul. Infanteriile se târau acum mai trudite, mai vinete și, asemeni unor uriașe *reptile*, străbăteau câmpii, sate, orașe.

Amurgurile mureau repede, pe depărtați munți de cenușă. Cum mureau amurgurile, tunurile s'auzeau mai tare.

Cu foile de cort puse în baionete, căzuți din umeri, uzi până 'n suflete, miile de soldați tăceau; unii, mergând, dormeau; picioarele mergeau singure, după clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților.

Când încetau clinchetele, ei tresăreau, gata să se prăbușească sub greutatea echipamentelor. Holbau ochii sub căști și 'n lungul spinării îi tăia frigul. Curelele ranițelor și ale puștilor le ardeau umerii; centiroanele le ardeau șoldurile; moletierele le strângeau gleznele ca niște cătușe; iar căștile, asemeni unor plăci de plumb, le apăsau tâmplele.

Agenți în goana cailor treceau strigând:

— Feriți... feriți...

Și ei abea apucau a se feri, isbindu-se unii de alții.

Cerul, către Răsărit, se deschidea pentru scurte răstimpuri în niște largi porți albastre. Și soldații nu îndrăzneau să se uite într'acolo; era mai bine ca negura să nu se mai iee, pân' nu vor ajunge ei după zarea aceea vânătă, unde bat tunurile tot mai aprige.

Își închipuiau atacurile, răcnetele răniților, blestemele muribunzilor, toate acoperite în negura asta adâncă.

Și iar s'auzea numai clinchetul bidoanelor, gamelelor și lopeților; soldații adormeau iar și răsmiile de picioare mergeau din nou singure, ocolind cu grijă bălțile, pipăind cu botul bocancilor buza șanțurilor. La dealuri, genunchii se îndoiau cu băgare de samă, urcând încet, ca nu cumva trupurile înlemnite sub căști să se prăbușească.

In cruci de drumuri, capetele infanteriilor se loveau deodată de alte unități în mers. Scrâșneau în piatră tunurile și chesoanele. Infanteriile se buluceau. Rând pe rând, soldații se lăsau în glod și, sprijiniți în ranițe, se uitau, cu ochii lor reci, stinși, la cavaleriștii adormiți în șăi, la caii osteniți cu boturile în pământ, cu urechile clăpăugite.

Printre cavalerii și artilerii, se arătau, în goană, scrâșnind, din negură, tancurile. Automobile blindate, svârleau în șanțuri, din fugă, cai, tunuri, oameni.

Șiruri de căruțe trase de căluți slabi, acoperite cu coviltire de țoluri, de foi de cort și de papură, abea mișcau la dealuri. Milițieni mustățoși, trași în fundul căruțelor, mânuind hățurile de funie, se uitau drept înaintea lor, printre urechile căluților. Bucătării de campanie, cu hogeaguri înalte, fumegând, încheiau șirul. Majuri pântecoși mestecau în cazane, din mers, cu linguroaiele — și aburul de borș acru stăruia multă vreme pe cerul gurii soldaților.

Și după ce crucea drumurilor se golea, peste infanterii s'auzeau glasuri mânioase:

— Inainte... înainte...

— De ce-ați oprit? Inainte...

Și reptilele fără început și fără sfârșit își puneau din nou în mers răsmiile de picioare pline de glod, mlădiindu-se pe după dealuri, străbătând câmpii, coborînd râpi, trecând prin orașe și sate, tot în sus către Miezul nopții unde bubuitul tunurilor s'auzea tot mai aproape și tot mai surd.

Opreau în puterea nopții prin sate stinse. Se strigau, orânduindu-se pe companii, pe plutoane, pe grupe.

Prin șuri, pe sub șopruri, pe prispe năruite, se 'ngrămădeau strâns unii în alții, dârdâind în așteptarea somnului.

Și 'n timp ce ei dormeau, gemând, tresărind, afară ploile vuiau, și pe drum s'auzea mersul trudit al altor unități, clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților. Și, cum se depărtau clinchetele, s'auzeau cum s'apropie copitele cavaleriilor, cu sgomot crescând de ape.

După trecerea lor, în târziul ploii și-al nopții, s'auzeau strigătele soldaților rătăciți de unități:

— Măi frați dela a opta...

— Măi frați dela mitraliere...

Mergeau șchiopătând, abea târându-și bocancii chiftind de glod și, cu cât se depărtau, glasul lor părea țipătul unor păsări de noapte.

Erau soldați din toate unitățile diviziei. Poposind pe șanțuri, pe sub arbori cu uriașe capete negre, se strângeau unii într'alții, umăr în umăr, uitându-se drept înainte, către scăpărările dela Miezul nopții.

Unii, aprindeau țigări și fumau tăcut, adânc, în gulerul mantalelor. Se desluşeau buze aspre, peri lungi de mustăți îndoindu-se în jos s'apuce, parcă, mucurile supte cu desnădejde.

Fumul acru urca în susul obrajilor, se lovea de marginile căștilor și cobora furișându-se pe lângă gulerele mantalelor. Cei ce n'aveau tutun, s'apropiau mai tare și, stupindu-și drept la picioare, rosteau:

— Cine are... fumează.

— Ia 'n trece-mi, camarade, și mie, capătul...

— Cine are, fumează... răspundeau cei ce fumau, trăgând și mai adânc din muc, oprindu-și vreme lungă răsufletul, spre a simți cât mai mult în piept acreala fumului.

Căștile s'apropiau deodată, obrazurile se lipeau, gurile întredeschise așteptau cu nesaț să poată apuca o cât de măruntă șuviță din fuiorul de fum ce prindea a ieși din gura fumătorilor.

II

Un glas trudit rosti:

— Nouă, la întâia din 307, de opt săptămâni nu ne-a dat dom' majur tabacul. Și n'am...

— Da' parcă la noi la 104...

— Așa-i și la 106... răspunse al treilea. Am auzit că l-a vândut. Dreptul soldatului. La războiu, te mână. Da' când îi vorba la drepturi...

— Ia 'n mai taci... rosti cel din 104. Primești ordin, te duci.

In noapte, departe, s'auzea cutremurul motorizatelor germane. Așa s'auzeau motorizatele acelea: de săptămâni, drumurile scrâșneau, văzduhurile se cutremurau, sub bubuitul motoarelor, sub roțile în fugă. Veneau de pe depărtate pământuri cutropite, pământuri cu ale căror steaguri soldatul prusac își ștergea de glod cisma.

Negura obuzelor, negura desnădejdii, se lăsa tot mai deasă pe meridianele Europei, dela Apus la Răsărit, dela miezul nopții până la Mediterana. Deasupra străvechiului continent pajura hitleristă își desfăcuse aripile picurând sânge asupra națiilor sdrobite.

— Auziți, măi fraților... grăi mai departe soldatul din 104. Parcă se scufundă lumea... parcă se îneacă în ferul motorizatelor. Noi, cu căluții noștri, cu căruțele noastre cu coviltire, parcă suntem șătrari. Niște șătrari de care Nemții râd pe sub ochelari, râd, dar au să ne puie la amarnică treabă...

— Dacă te-ar auzi cineva, bade, ar fi rău... adaogă soldatul din 307. Și mie mi-i acru sufletul. Cum îți spune, frate?

— Imi spune Toader Făclie. Așa mă chiamă. Toader Făclie. Am în sân o tăbliță de fer pe care am sgâriat cu vârful baionetei: « Soldat Toader Făclie ». N'ai auzit de Toader Făclie? Is cel mai vechi om din divizie. M'au trimis spre frunt, din greșală. Alții, de sama mea, șed acasă, ori îs dați la pază, pe la cercuri de recrutare...

— Eu, frate, mă numesc Costan Cimpoeșu, din sat dela Udești. Am rămas de unitate. Am tras o raită pe-acasă...

— Eu îs din Poeni, măi. Să fii sănătos. Iaca, așa-i: mergem alături de-o noapte, fără să grăim... fără să ne știm... Tot pe sub umbră. Din 1939, mergem tot pe sub umbră. Eu nu știu dac' a fost în iști doi ani vreo zi limpede... Când n'a fost negură sus, m'a întunecat umbra și veninul din mine. Că de când m'au luat, mestec numai venin și umbră..

Când au pornit mai departe, la Răsărit se înalbăstrea cenușa cerului. In lumina aceea, Costan Cimpoeșu, uitându-se mai bine la Toader Făclie, îi văzu fața ostenită, spatele îndoit, de om bătrân.

— Eu am ficiori ca tine, măi... îi spuse Toader Făclie. Bătrân — și m'au luat. Și-a făcut muierea mea plângeri pe la ghinărari. Nevoia asta mi se trage dintr'o încontrare cu dom locotenent Canțâr. Ai auzit de dânsul? Ii cel mai rău om din Divizie. Ii dela mine din sat. Și mă dușmănește amar. El, locotenent; eu, leat prost...

Inainte, abia se deslușeau niște acoperișuri. Pe drumuri, prin șanțuri, mergeau repede infanteriile. Unități scurte din artileria călare, treceau în goană. Vuiau chesoanele și pământul se cutremura sub fuga tunurilor. In jurul fântânilor, pe sub răchiți, pe sub pomii grădinilor, fremătau soldații și o goarnă suna prelung peste fumul albăstriu, înalt, al focurilor.

Sub răchițile din marginea satului, sta un ofițer cu fața pământie. Cum ajungeau în dreptul lui soldații, prindea a sudui amarnic și-i lovea cu toată puterea cu latul săbiei.

— Canțâr... spuse, speriat, Toader Făclie și s'amestecă repede între alți soldați, ocolind pe după cai și tunuri.

Costan Cimpoeșu intră în ograda unde i se afla cantonată compania. Stătu în pragul grajdului și-și privi pe rând camarazii. Sergentul Moglan, comandantul grupei, adormit în iesle, grăia cu vreo năzărire din vis:

— Taci... taci... Mâne, la sfârșitul atacului...

Țiganul Dadaci, scripcarul, dormea ghemuit lângă iesle, ținându-și vioara pe piept cuprinsă cu amândouă mânile. Lângă el sta ghemuit căprarul Aniculăesei, șopotind prin somn:

— Mămucă... mămucă... mămucă...

Ionici dormea încruntat, cu pumnii strânși sub bărbie. Buzele aspre i se mișcau încet, grăind cu cineva în taină:

— Ne ducem să murim... să murim... Și eu n'am avut concediu. Nu mi-am văzut prispa și pruncii...

— Taci, taci... i-o fi răspuns ființa din vis și Ionici se frământă, isbindu-l în coastă pe soldatul Boculei, cel înalt, cu față albă de fată.

— Atacul? întrebă acesta.

— Tăcere... strigă soldatul Vărvăroiu, abia întorcându-și pe cealaltă parte, trupul voinic de urs.

— Da, da... mai rosti Ionici, ridicându-se în capul oaselor, cu ochii lipiți, cu fața pământie.

Sergentul Moglan sări pe marginea ieslei și prinse a-și striga soldații din grupă. Se întrerupse, privind mirat ziua tulbure și se întinse din nou somnului.

Ghemuit în foaia de cort, sublocotenentul Măgură avea pe fața albă, prea tânără, un zâmbet șters. Mânile, cu degete lungi, i se tot crispau să-și cuprindă genunchii. Neisbutind, deschise ochii și-și privi cu mirare, îndelung, mâna dreaptă.

— Ați visat rău... îi spuse Costan Cimpoeșu, potrivindu-i mai bine sub cap grămăjoara de fân.

— Am visat rău... Se făcea că-mi sdrobise o schijă mâna dreaptă.

Ei, ce-ai găsit pe-acasă?

— Numai rău și jale, domnule sublocotenent. Mi-am stricat mai tare inima. Pentru totdeauna mi-am stricat-o...

Și, întinzându-se la picioarele ofițerului, îi istorisi, scurt, ce-a găsit la el în sat și acasă, în acel târziu ceas de noapte.

III

S'a desprins dintre căștile în mers în dreptul gării Verești și trecu în fugă liniile ferate, răsuflând o clipă sub lămpile gării acoperite cu hârtie roșie și albastră. Trenuri după trenuri treceau, chiuind și din vagoanele negre s'auzeau frânturi de cântece, strigăte, glasuri de fluiere. Cu grabă țăcănea telegraful și sunau a spaimă clopotele semnalelor. Prin săli și coridoare stăteau într'un amestec de iad soldați din toate armele, dormind, cântând din fluiere, din armonici de gură și din viori, mâncând cu gura lângă gura sacilor de merinde, sau de pe ștergare desfăcute pe genunchii aduși la bărbie. Fum acru de tutun soldățesc stăruia sub tavane, ìnegurând aproape cu totul ochii lămpilor. Duhoarea de gaz și de sudoare tăia răsufletul. Căldura de obiele și trupuri îl isbi în față și o moleșeală grea îl cuprinse. Păși cu băgare de samă printre capetele adormite unul lângă altul, pe cimentul gol, printre saci de merinde și ranițe, printre puști și centuri cu cartușiere, ieșind în spatele gării, în întunericul greu ca păcura.

Trecu podul peste Suceavă și cu cât intra în câmpia Udeștilor, truda îl părăsea și grăbea mai tare. Intunericul mirosea a grâu copt și-a pănușiță udă. In balta Mihăescului foșneau stuhurile și niște lișițe strigau în negură.

Costan se opri la fântâna lui Motrici și-și descălță bocancii, pornind mai repede și mirosna grâului îi umplea plămânii și-i venea să chiue; căci, Doamne... de câte luni de zile nu mai fusese în sat la dânsul!

Aproape toți oamenii din unitate se perindaseră prin permisii și concedii. L-au trecut și pe el pe acele tabele nominale, de-atâtea ori, însă în ziua când să-și dee pușca 'n primire, îl chema la cancelarie majurul, și toată bucuria i se ducea pe Apa Sâmbetei...

Concediile erau pentru cei cu stare. Cum se întorceau după o lună, plecau pentru altă lună, după ce aduceau tainul făgăduit. Aduceau bani grei, mai ales bani. Și, de unde ar fi putut s'aducă bani, majurului, Costan?

Toată averea îi era un biet bordei în fundul râpei Aripoaiei și treizeci de prăjini de pământ în Lunca-de-Sus, în prunduri. Maică-sa, mătușa Natalia, trecută de mult de șaptezeci de ani, scociora toată vara pietrele ogorului cu sapa, îngrijind cei câțiva zeci de păpușoieși galbeni.

El, cunoscuse aleanul, de mic. Crescuse de dârvală, prin pragurile vecinilor bogați, pascându-le gâștile pe pârâul Alisandroaiei, vitele în Lunca Ciurariului și oile pe dealurile Obârșiei. N'a știut în copilăria lui ce-i mila și cuvântul bun. L-au bătut copiii de sama lui, căci era cel mai slab; l-au bătut stăpânii pe unde-a argățit. Mătușa Natalia, rămasă de mulți ani văduvă, lucra cu ziua pe la avuții satului. Când venea acasă, noaptea, târziu, cădea ca butucul. Bordeiul din buza râpei se pleca tot mai mult pe-o parte, ferestruicile se strâmbau într'un rânjet hâd.

Mai târziu, prin anii școlii, Costan începu să priceapă rânduiala din lume. Cu patimă și-a deschis ochii, tot mai mirați, asupra învățăturilor cărții. Cât citea, se trăgea într'o lume frumoasă și-i plăcea să 'ntârzie mult în lumea aceea unde nimeni nu-l suduia, nu-l bătea și nu-l arăta cu degetul, râzând de straele lui petec peste petec.

Acolo, la școala din sat, patru ani în șir ar fi trebuit să iasă întâiul — și domnul Cosma — învățătorul înalt, osos, care ciocănea copiii în moalele capului cu arătătorul întors în chip de cioc, ar fi trebuit să-i pună lui pe frunte coroana de brăduliță. Și, cum se suceau lucrurile, că întâiul ieșea totdeauna băiatul Dragomanului. Era băiatul Dragomanului încălțat în niște ciuboțele domnești și îmbrăcat în surtuc negru cu bumbi strălucitori de aramă. Fața îi era curată ca trandafirul. Când era scos la tablă, răspundea greu și în zadar își încrețea fruntea îngustă cât degetul...

Pe alți copii săraci de sama Cimpoeșului, munca peste putere, foamea, frigul, derâderea, îi îndobitoceau, schimonosindu-le chipurile în niște rânjete de câni bătuți. Un sigil negru le pecetluia viața pentru de-a-pururea. Mintea înceta să gândească. Deveneau simple unelte de muncă — și, Doamne, cum le creșteau de lungi și de vânjoase brațele și cât de late le erau palmele... Spuneau tuturor lucrurilor: « așa trebue să fie... » și primeau sudălmi, bătăi, îndurau foame toată viața lor, cu resemnarea vitei.

Din copilărie, mintea lui Costan prinse ascuțime. Cu cât creșteau necazurile, ochii i se deschideau în lumini tot mai mari, fața i se înăsprea. Pricepu, de mic, că lumea, așa cum era ea rânduită, îi un bun al avuților. Cel sărac, poate să se sbată până îi crapă măseaua, căci tot bogatul va lua dulceața... Iaca, băiatul Dragomanului, de pildă...

Și a muncit Costan până la armată și după armată. Slugă n'a vrut să fie. Socotea că-i un păcat și-o rușine fără de iertare să se vândă. Să-și vândă umerii, brațele, mintea și petecul de timp — viața.

Când a scăpat din armată, a rămas prin străini doi ani, muncind cu ziua, la târg. După doi ani a venit în sat cu un căluţ cumpărat din banii chivernisiţi. A tocmit carul cel vechiu al bunicului punându-i hulube, şi iată-l cărăuş la Vereşti, iată-l cărând toamna, cartofi şi păpuşoi la târg.

Toamne şi ierni l-au plouat şi l-au viscolit pe drumuri, alături de iepuşoara lui ţintată 'n frunte, pintenoagă la piciorul drept de dinainte. Incepu să aducă de pe la târguri lucruri pentru casă, gândindu-se la însurătoare. Pusese ochii pe una, Măriuca, mlădioasă ca pănuşiţa, foc la lucru şi la horele mari şi ca şi el de sărmană. O întâlnea, sara, pe vremea odrăslirii răchiţilor, la părăul Alisandroaiei; spunea:

— Intr'o zi, Măriuca, Doamne, are să odrăslească şi pentru noi binele. Ai să-mi fii nevastă...

Şi mai cu foc muncea, cu gândul la odrăslirea aceea a binelui. Işi închipuia casa lui de mâne, albă, luminoasă, cu năframă cu busuioc pe creastă, într'o zi largă. Scripcarii îi vor cânta la nuntă de mama focului... şi va ieşi pentru de-a-pururea din sărăcie.

In vreo trei ani, izbuti să strângă bani pentru un petec de grădină dela vecina Midora. Dădu banii — şi iată că îşi băgă coada în târguială alt vecin, unul Darie, un hapsân de pământ care-i arătă îndată hârtie, hârtie prin care se învedera că bucăţica aceea de grădină îi era vândută lui, de mult.

Costan s'a mâniat straşnic şi l-a chemat pe hapsân de vale la canţălărie, la judecata bătrânilor. Bătrânii au răcnit la Midora, au speriat-o cu jandarii, să spuie drept şi cu mâna pe sfânta cruce dacă a vândut ori nu petecul de grădină lui Darie. Midora a jurat că nici n'a vorbit cu hapsânul despre asta şi bătrânii i-au trimis să se judece la domnii din târg. Auzind de judecata domnilor, Darie rânji de bucurie. Costan se înnegri şi mai tare. Căci ştia bine că acolo, la domni, dreptatea trece de partea celui cu bani mai mulţi.

Şi iată, de atunci au trecut doi ani. A venit Septemvrie cel de pomină 1939, când satele s'au umplut de ordine verzi. La plecare, Costan a sărutat mâna bătrânei. A întârziat mult în uşa grajdului, privindu-şi iepuşoara. Şi Măriucăi i-a spus:

— Ce-a vra Dumnezeu, Măriucă...

Ea i-a răspuns:

— Să vii sănătos, Costane...

Şi i-a băgat în sân o năframă de in, cusută cu flori mari, roşii.

— Să te găsesc sănătoasă... i-a mai spus el, depărtându-se spre casă.

Şi, cu o bucată de mămăligă rece în traistă, porni spre regiment, cu cenuşă în suflet.

Amintindu-şi de ziua aceea, Costan strânse pumnii şi se opri în poarta ţarinei. « Oare nu cumva mi-or fi luat şi iepuşoara? » se întrebă el şi porni repede printre casele stinse. « Dar oare pe Darie? ».

Din poarta Siminichii şi până 'n faţa crâşmei lui Andone, o unitate de tancuri poposea la marginea drumului. Soldaţi în căşti îl opreau şi se plecau spre dânsul. Ocoli drumul mare, apucând prin glod în susul părăului Alisandroaiei şi când a intrat în ogradă de pe prispă s'a ridicat o umbră:

— Ai venit, Costane? îl întrebă Natalia. Bine c'ai venit. N'ai fost acasă de mult şi ştiam că noaptea asta ai să vii. Mi-a dat semn inima...

Şi-au tăcut după aceea mult, unul în faţa celuilalt, în mijlocul ogrăzii.

— Poate s'a face vreme bună... mai rosti într'un târziu mama, făcând un semn nedesluşit spre negura văzduhului.

Şi vorbi mai departe, aşezându-se pe prispă:

— De când ne-au luat iapa, mi-i urît. Mă mai luam şi eu cu ea. Şi mă gândeam la tine, cât ai năcăjit tu, pân'ai cumpărat-o.

— Ne-au luat-o... bolborosi Costan.

— Da, Costane... Am aflat din oameni că-i la 104 infanterie şi-au pus-o la mitraliere. Era slabă şi-au pus-o la mitraliere. Eu nu ştiu cum vine asta, dar tare era slabă. Când au scos-o pe poartă, a nechezat spre mine. Eu, mi-am acoperit faţa cu broboada, ca să n'o văd. Şi tare şchiopăta. M'am plâns la jandari şi jandarii m'au batjocorit şi m'au scos pe poartă. Se aflau scrişi pe ţidulă toţi caii din sat. Am aflat, după aceea, din oameni, că iepuşoara ta a fost pusă pe ţidulă şi luată, în locul calului celui roşu al lui Darie. Că pe Darie nu l-au luat...

Costan simţi o arsură în ochi. Câteva lacrimi îi căzură pe mâni şi pe gulerul mantalei. Rosti:

— Rămâi sănătoasă... mamă.

Porni spre poartă şi se clătina. Echipamentul căpătă greutate de munte. Ieşi în drum şi, fără să-şi deie sama, încărcă puşca, pornind repede spre podul şcolii şi coti spre gospodăria lui Darie, cu degetul pe trăgaciu.

— Am să-l ucid... îşi spuse în gând.

— Nu... îi răspunse dela spate glasul mamei. Lasă că are să-i vie şi lui vremea. Tu, Costane, ori unde te-or duce, să nu faci moarte...

Venea în urma lui, cu toporul sub braţul stâng, cu felinarul în mâna dreaptă sub sumanul lung. Şi, păşind repede prin glod, grăia cu glas blând:

— Se vede că aşa's rânduite lucrurile, că numai cel sărac să tragă. Iaca: feciorii avuţilor stau toţi acasă. Şi Darie... şi băietanii Frivoniei... Toţi au cărat pe la doftori bani şi i-au găsit doftorii că's bolnavi. Şi cel sărac şi bolnav doarme în glod şi mănâncă mămăligă acră şi-l duce să moară...

Costan abia o auzea, ca dintr'o depărtare. Păşea încruntat, din ce în ce mai repede şi lumina felinarului rămânea tot mai în urmă, sburând pe deasupra glodurilor cu nişte largi aripi roşii.

« Oare pentru ce mă duc eu să mor? » se întrebă el oprindu-se locului. Şi, gândindu-se cum la ceasul acela târziu, putred de ploi, feciorii avuţilor din sat, şi Darie şi cei ai Frivoniei şi atâţia alţii, dorm în culcuş cald de fân, îşi aminti de cuvintele unui amărît camarad, Iţic Blonder, sacagiu în Herţa:

— «...pe noi ne plouă, ne bat și ne suduie majurii, pentrucă suntem săraci... și n'am avut cu ce umple ochii celor mari ».

Și privind undeva peste cenușiul zării, Iţic Blonder prindea să cânte încet și lacrimi mari îi lunecau din ochii spălăciți, printre încrețiturile obrajilor.

Când cânta, se gândea la cei șapte copii, slabi, galbeni de foame, și la nevasta lui, rămasă, de luni de zile, fără un miez de pâne.

In seri lungi, la popasurile marșurilor, Blonder istorisea despre traiul lui din târgușorul Herței. Cum însera, înhăma căluțul la polobocul pe două roate și pornea încet către cișmea.

Și toată noaptea căra apă la cuhniile avuților. Și avuții dormeau in vremea asta, după cina bogată la para sfeșnicelor și-a lumânărilor. El își mâna calul grăindu-i blând, ca nu cumva glasul lui să trezească pe cineva din somn. După ce sfârșea de dus apă la case, stropea ulița mare. Și când prindeau a se îngălbeni în jur câmpiile iar acoperișurile și vârfurile arborilor se rumeneau, dintre zidurile târgușorului prindeau cocoșii să cânte și Blonder tresărea deodată.

— Tăceți... spunea mâna lui întinsă a spaimă peste acoperișuri.

Așa își știa Ițic Blonder trecutul: o umbră de cal, o umbră de poloboc și-o umbră de om îndoită de spate, mergând tustrele, fără sfârșit, sub bătaia albă a lunii, lunecând pe ziduri albe ca marmura, schimonosindu-se pe porți și zăplazuri, până ce soarele își svârlea sulițele; atunci, umbra calului, umbra polobocului și umbra îndoită a omului grăbeau către o hrubă neagră, speriate parcă de puterile prea luminoase ale răsăritului.

— ...« și când se sculau avuții, găseau apă rece în căni de marmură, apă rece pentru răcorirea obrajilor. Ulița, stropită de mine, răspândea o plăcută răcoare. Pomii foșneau într'un vântișor bun, liliecii împrăștiau mirosnă sub ferestrele deschise; și o mirosnă de fân venea din largul câmpiilor; privighetorile cântau; și se trezeau avuții fericiți, rumeni; pân' și Natura li se 'nchina lor, prin mirosna fânului și prin cântecul păsărilor. In mahalaua calicilor, plină de prunci urduroși, miroase crunt a curechiu răsuflat, aruncat pe maidane. Și-i frig și 'n puterea verii, în toiul dogorilor. Ziua, dormeam cu geamul astupat cu cerga calului. Nu mai puteam suferi soarele. Imi ardea ochii... »

La permisii și concedii, Blonder n'avea parte, ca și Costan Cimpoeșu. Când le plecau camarazii, veseli, chiuind, spre gări, amândoi rămâneau în prag, și se făceau că-și curăță puștile, ca să nu li se vadă ochii. Zilele acelea i-au apropiat strâns.

Apoi, în 1940, Blonder a fost fugărit din armată. La plecare, luându-și rămas bun dela Costan, spuse:

— Cu bine... cu bine... Cei mari mă cred dușman.

Și adăugă, cătând mereu cu ochii în urmă, peste umeri:

— Intr'o zi, ferească Dumnezeu, într'o zi... poate au să te pună să tragi în mine...

Costan Cimpoeșu grăbi pasul, la șleahul Plopenilor, urcând din fugă într'un cheson de artilerie. Il ghemuia în inimă părerea de rău că n'a trecut pe la Măriuca. Știa, dintr'o scrisoare, că Darie îi umblă tot mai des în preajmă.

« Am să mă răfuesc eu cu el »... își spuse flăcăul, și fața colțoasă, încrucișată, a dușmanului, râdea la dânsul strâmb:

— Dobitoc... Dobitoc... Eu am dat bani la Mobilizare și-am scăpat. Slujești tu în locul meu, că ești calic fără preț. Am să-ți iau și grădina și pe Măriuca...

Și-i spunea fața albă, plânsă, a Măriucăi:

— Eu, Costane, vinovată nu mă aflu. Darie îmi umblă în preajmă. Spune că ce-i dacă's săracă? Are el pământ destul și are să mai agonisească încă. Da' eu, Costane, după el nu mă duc... că-i colțat și hâd...

Sublocotenentul Măgură îl asculta în tăcere, pe așternutul de fân.

— Te înțeleg, te cred... rosti după ce Costan Cimpoeșu sfârși. Acum, întinde-te la hodină. Că în curând...

Pe drum treceau tot mai mulți cai, cai mărunți dela companiile de mitralieră. Costan ieși în prag. Zări capete roșcate, urechi ciulite, altele căzute, clăpăuge, și-l strânse de inimă dorul după iepușoara lui. Apoi îi veni în fața ochilor chipul sbârcit al mamei, spunându-i:

— Tare's năcăjită, Costane...

Merse spre poartă și se uită mai lung, cu inima mușcată, în urma căluților. Văzu un mânzuc roșietic, cu zurgălău la gât, abia înnotând prin glod. O iapă neagră, cu mitraliera pe spate, cu o floare mare, roșie, în smocul de păr din frunte, tot întorcea spre el botul și rânchea adânc, până ce soldatul de lângă ea o smucea de căpăstru, rostind într'un râs șters, amar:

— Hai, hai, mireasă...

Iapa se oprea locului și-și cutremura spinarea, ca și cum ar fi vrut să se desfacă de pasărea aceea de oțel care-i rodea de-atâtea zile și de-atâtea nopți coastele. Și treceau alte batalioane, alte regimente, alte și alte companii de mitraliere și toți căluții cu mers mărunt, repede, semănau așa de bine cu iepușoara lui.

Și cum sta și privea de după gard, inima i se opri. In mijlocul unei mulțimi de capete de cai, văzu o frunte cu țintă albă. Ieși în drum, cu mâna întinsă:

— Camarade... măi camarade... din ce sat îi calul?

— Că de asta ne arde... îi răspunse soldatul, făcând un semn nedeslușit către Miezul Nopții unde tunurile vuiau mai amarnic odată cu înălbăstrirea zărilor.

Compania aceea ieșise de mult din sat, și alte unități o înghițiseră, departe într'o câmpie vânătă, cu ierburile și holdele răsturnate sub mana grea a ploilor.

« Cum mi-au luat-o, cânii... » își spuse Costan și rând pe rând i s'arătau în fața ochilor chipurile celor trei ființe dragi: iepușoara cu ochi calzi, obrazul

sbârcit al mamei și fața albă a Măriucăi. Vântul începutului de ziuă aducea din lunci și din câmpii mirosnă tare de pănușiță udă. Și sorbind adânc mirosna aceea, dorul după cele trei fâpturi îi înfierbântă mai avan inima.

Se furișă în grajd, căci căpitanul Jimborean, comandantul companiei, îl privea din pragul casei de peste drum, tot fluturându-și faldurii pelerinei vinete.

Se întinse lângă sublocotenentul Măgură care adormise, potrivindu-i foaia de cort în lungul picioarelor. Din bocancii ofițerului curgeau, prin crăpăturile dela vârfuri, două limbi vinete de apă.

« Ce om bun... » gândi Cimpoeșu, întinzându-se lângă dânsul.

Ceilalți ofițeri, la popasuri, se cuibăreau prin case calde; își băteau ordonanțele, dacă nu le făceau rost de cantonamente pe plac. Sublocotenentul Măgură dormea totdeauna la un loc cu soldații și ofițerii ceilalți râdeau luându-l peste picior. Il chinuiau nevoile soldaților. Celor ce nu știau carte, le scria și le citea scrisorile. Iar soldații mâncau foc pentru el.

Iată-l în lungul anilor de concentrare, putrezind cu plutonul lui sub aceleași ploi, bătut de aceleași vifore, în cele două ierni cumplite. Mânca aceeași ciorbă cu miros iute ca de bălegar și mestecaa aceeași mămăligă din făină necernută, amestecată cu nisip și pleavă. Și se mânia foc când scripcarul Dadaci, meșter pe tot regimentul în prinsul puilor, îi aducea, sara, câte doi, trei, puișori pârpăliți cu meșteșug...

— Ne sunteți ca un frate bun... îi spuneau soldații din pluton.

Și-l ascultau orbește. Plutonul lui era trimis totdeauna în marșurile cele mai lungi. Făcuse drumuri de câte 60 de chilometri pe noapte.

— Băieți, după mine... rostea el și Dadaci, cu scripca potrivită de-a-gata sub bărbie, începea marșul.

Străbăteau sate adormite, codri, urcau culmi, sus în Carpații Păduroși; odată cu geana zorilor, se aflau la țintă.

Era urît de ceilalți ofițeri. « Fratele mârlanilor » îi spuneau ei.

In derâdere, îl întrebau:

— Ce grăești tu atâta cu soldații, sublocotenent Măgură? Nu ți-i lehamite de prostii și guri nespălate?

Și Măgură își deschidea tot mai larg inima către oamenii aceia simpli, cu vorbe și cu gânduri așezate. In nopți lungi, prin case din munți, uneori întârzia mult la geana focului urmărind flăcările.

« Ce gândește oare atâta dom'sublocotenent », se întrebau oamenii din pluton, privindu-l lung, înainte de a adormi în bârlogurile de paie.

Sublocotenentului Măgură îi părea rău după liniștea lumii, după pacea de câțiva ani gătuită. Tinerețã, cărți, studii — se duseseră toate dracului, la semnul unui nebun. In plină înflorire a anilor l-au luat de pe băncile universității, punându-i în mână pistolul, îmbrăcându-l în uniforma kakie a morții.

La marile teme de luptă, la mari trageri de demonstrație, se arătau ofițeri nemți — și el gândea: « Aceștia sunt vinovații... ».

Nemții aceia aveau niște priviri de măcelari și își încrețeau fața în mari zâmbete de mulțămire când câte-un ochitor trimetea toate gloanțele în țintă. Avea simțământul că ia parte la orânduirea în amănunt a unei mari și monstruoase crime, împotriva oamenilor lui și împotriva întregii lumi. Il cuprindea o adâncă scârbă de vorbele ridicate în numele patriotismului, spre tâmpirea soldaților.

Comandanții de mari unități, la prilejuri, strigau în fața frontului:

— Băieți, Patria. Patria ne va cere să murim, s'o clătim cu sânge.

Patria? Dar cu ce drept cerea Patria aceasta sânge unui norod ținut în sărăcie, în biruri grele, în neștiință de carte, în seculare nedreptăți? Soldații aceștia au schimbat opincile sparte de-acasă, foamea și silniciile de-acasă, pe bocancii sparți din armată, pe foamea și silniciile din armată. Mâne, oamenii aceștia blânzi, buni, oameni aceștia care primesc cu resemnare sudalmele și ghionturile majurilor, vor fi svârliți în focul tunurilor și vor muri sau vor rămâne pe toată viața ologi și vor avea ce umbla pe la ușile domnilor să-și ceară drepturile. Să-ți stupești inima de scârba atâtor eroisme, eroisme care îngenunchiau noroade și, pe zările lumii, ca un semn al veacului, se arătau corbii deasupra spânzurătorilor... Microfoanele svârleau asupra națiilor mici bale de dispreț, bale de ură.

— Are să fie greu cu tine, sublocotenent Măgură... îi spunea căpitanul Jimborean, privindu-l fix. Cu sufletul tău, ce-ai să te faci când va fi vorba de împușcat oameni?

— Eu nu știu, domnule căpitan... De nu s'ar deslănțui nebunia și mai departe.

Jimborean, cu ochiul stâng lipit într'un bandaj negru, cu pelerina vânătă pe umeri, se pleca spre el, și-l întreba întrerupându-și vorbele printr'un râs rău:

— N'auzi, Măgură? Troznesc sub tankuri meridianele. Războiul s'apropie de Răsărit. Mâine, bat clopetele și dăm drumul mitralierelor.

Și-l părăsea, râzând rău, privindu-l peste umăr, și faldurile pelerinei lăsau în urmă un val de frig.

IV

— Oameni ca dumneata, Măgură, îi spunea locotenentul Vieru dela plutonul II; oameni ca dumneata ar trebui uciși de mici. Voi aceștia slabi, încurcați mersul Istoriei. Trăim în plin veac nou. Rânduim lumea pentru viitorii o mie de ani. Tot ce-i slab, trebue să piară. Pruncii gălbejiți... bătrânii... ar trebui uciși, fără cruțare. La fel națiile mici... Pete de muște pe harta lumii... Inima lumii: Ura. Trebue să urîm...

Și vorbind de ură, ochii încrucișați îi clipeau rar și gura se schimonosea într'un rânjet:

— Să urîm! Vai de cine nu poate urî! Ura pune 'n mișcare națiile, tancurile, mitralierele... Mila: religia moșnegilor și schilavilor. Cristos, cu religia lui, au murit; pe mormântul lor scrâșnesc tancurile germane...

Câte-odată Cimpoeșu intra în vorbă. Răspundea cu grijă și ochii lui aveau în străfund lumini mari de mirare.

— Eu mă sperii, domnule locotenent, cum vă aud vorbind atâta despre ură. Ura duce la foc, la cuțit; și prin cuțit și foc... eu știu...

— Tu să taci... marș de-aici... îl repezea Vieru.

Și vorbea mai departe:

— Noi am mântuit țara. Noi, oamenii luminați care am pregătit-o pentru fascism, pentru viitorii o mie de ani...

Și Măgură îi răspundea:

— Voi ați vândut țara. S'au găsit lingăi... s'au dus la Berlin și-au lins cisma lui Hitler. Voi sunteți vinovați de toată grozăvia. Au să moară oameni. Au să ardă și-au să se pustiiască sate, orașe. Voi, cu viitorii o mie de ani, sunteți răspunzători. Intr'o zi, lumea are să vă judece...

— N'auzi? îl întrerupea Vieru, fără să-l audă ce spune. Țiue lumea de prea multă liniște... Prea multă liniște. Să pornim... să sdrobim...

— Auziți-l... își spuneau soldații. Parcă-i fătat din câne, așa grăiește...

— Trebue uciși străinii... jidovii.

Costan Cimpoeșu îl întrerupse:

— Domnule locotenent, ce ne tot băgați în ochi jidovii și iar jidovii? La ei, ca și la noi, trăiesc și huzuresc bogații. L'am avut în companie pe Ițic Blonder... Vi-l amintiți? Era sărac... îl mâncau păduchii și, ca și noi, Românii cei săraci, n'a avut niciodată parte de concediu... Iaca, am spus tot ce-mi sta pe inimă.

— Ascultă, camarade... îl întrerupse Vieru, cu glas sec. Ceea ce spui tu, duce la ștreang. Așa gândesc Rușii, bolșevicii...

Era într'o Duminecă după amiază și compania se hodinea într'un sat din Munții neamțului, după un marș greu printr'o ploaie lungă. Măgură și Vieru stăteau pe-o prispă. Cimpoeșu și alți câțiva soldați stăteau pe prag cu picioarele întinse la lumina caldă a soarelui. Din obielele întinse alături, pe prispă, ieșeau aburi acri. Dadaci cânta din scripcă și alți soldați întindeau o bătută. Vieru se sculă repede și se duse întins la căpitanul Jimborean:

— Domnule căpitan... Ceva grav... In companie sunt bolșevici... I-am auzit... spuneau că 'n Rusia-i bine... că ce le trebue haturi...

Jimborean îl privi lung, împietrit; în ochiul sănătos i s'aprinse ca o pară de lumânare.

— ... cum vă spuneam... domnule căpitan... în companie...

Căpitanul întinse brațul, arătându-i ușa:

— Dacă mai vii vreodată cu gugumănii, îți crăp obrazul cu cravașa. Sunt bolșevici în companie? Idiotule. Nu-mi pasă. Mie să-mi execute ordinele. Ce gândesc ei, nu-mi pasă. Marș afară.

— Am înțeles... bâlbâi Vieru.

— Ascultă... adăugă Jimborean, apucându-l de piept. Să nu mai umbli cu denunțuri. Ai înțeles? Oamenii din companie, lasă-i în grija mea. Eu îi comand. Te-oiu vedea în curând și pe dumneata, când o fi să înfruntăm glonțul...

Din Dumineca aceea îl lăsă pe sublocotenentul Măgură în pace. Stătea de o parte și nici cu oamenii lui nu mai grăia.

Odată, după o încrucișare cu o unitate germană, privi multă vreme în urmă, spunând:

— I-ați văzut? Strălucesc ca oglinzile. Noi...

Și făcu un semn de scârbă spre companiile sure așternute în glodul șanțurilor, spre căruțele trenurilor de luptă, spre căluții dupuroși, răblăgiți.

— La ei... îi bine-al dracului...răspunse un soldat. Mănânci un covrig și bei o cofă de apă. Is grozavi de țanțoși, domnule...

V

Războiul la Răsărit începuse. Sus, spre Miezul Nopții, la Bielorusia, Germanii spărseseră frontul. In fața cutropitorilor, armatele sovietice se retrăgeau pricinuind inamicului pierderi grele, prin lupte crâncene.

Mâne în zori sau cel mai târziu poimâne, Regimentul 307 avea să intre în foc. Sublocotenentul Măgură gemu prin somn. Se trezi, ascultând vuetele prelungi ale tunurilor. « Ar fi bine dacă aș fi ucis la începutul atacului. Să nimeresc drept într'un snop de mitraliere... ».

Ușa se întunecă, acoperită toată în umbra pelerinei lui Jimborean.

— Trezește oamenii... Pornim. Mâne, în zori, ocupăm baza de atac...

Și, mai încet, cu un râs șters, rău:

— Trei regimente de infanterie au fost decimate la Fântâna Albă... Prind a trece răniții...

Compania se adună pe tăpșan în jurul bucătăriei. Cu gamelele în mâni, de-a-gata, oamenii așteptau ciorba. Dar majurul Codău, beat tun, abia ținându-se pe picioarele-i crăcănate, răsturnase cazanul într'o băltoacă plină cu fân putred, pietre și bălegar. Și avan mai suduia, isbind cu amândoi pumnii în fălcile bucătarului...

— Precista și Dumnezeoaica... Strânge cu pumnii... Așa... Adună ciorba, că te sfărâm. Pune-o la loc, Precista și Dumnezeoaica...

Și văzând cum s'apropie oamenii, înșfăcă o căldare și-o înfundă adânc în fânul putred, în pietre și 'n bălegar, umplând-o repede cu zeama aceea verzue punctată ici-colo cu câte-o fasole albă...

— Ce, nu vă place? se răsti spre întâile grupe oprite în faţa lui. Acasă aţi mâncat mai bine, Precista şi Dumnezeoaica?

Şi iar înfundă căldarea, umplând-o şi răsturnând-o repede în cazanul bucătăriei stinse.

— Plutonul I... răcni el, înfundând în cazan polonicul. Intinde gamela, sergent. Aşa. Ce te sgâieşti, căprar? Nu-i bună? Precista şi Dumnezeoaica...

Oamenii se depărtau câte unul, privind cu silă în apa verzue din gamele; O miroseau şi şi-o vărsau la picioare, pe-ascuns.

— Gata companie? întrebă căpitanul Jimborean, proptit în mijlocul drumului.

— Gata... răspunse majurul.

— Bună ciorba, băieţi? mai întrebă căpitanul.

Şi nu-i răspunse nimeni.

— Bună? întrebă el încă odată şi ca un vânt iute îi desfăşură toţi faldurii pelerinei.

— Bună... răcni compania într'un glas.

— Ionici, tu de ce nu răspunzi? întrebă Jimborean, apropiindu-se repede de soldatul acela cu gură aspră.

— Uitaţi-vă... îi răspunse soldatul, întinzând spre el gamela. Pietre... fân... broaşte...

— Să taci... scrâşni Jimborean, repezindu-i braţul.

Şi comandă scurt:

— Companie... înainte... marş...

Porni cu pas larg, cu pelerina mai larg desfăşurată. In urma lui bocancii prinseră să mestece cu grabă glodul.

— Cântă compania? întrebă el din mers.

— Cântă... răspunse Boculei şi dădu cu glas înalt tonul cântecului:

« *Noi suntem fără de moarte...* ».

Şi peste două sute de glasuri porniră deodată:

« *Noi suntem fără de moarte...* ».

Dar compania tăcu şi se feri pe sub gard, să facă loc căruţelor care veneau încet, scârţiind, încărcate cu soldaţi întinşi pe spate, cu hainele pline de sânge, privind holbaţi cerul. Miliţieni cu cruce roşă pe braţ, ducând caii de căpestre, mergeau încet, cu obrajii împietriţi.

— Inainte... strigă mânios Jimborean. Ce vă sgâiţi?

Şi compania grăbea prin şanţ, căci şirul de căruţe nu mai sfârşia. Răniţii gemeau, strigau. Unul, întors pe o parte, horcăia, cu capul pe marginea căruţei, vărsând un sânge negru.

— Impuşcat prin spate... rosti un glas în urma lui Ionici.

— Care? întrebă acesta, ţinându-şi deodată ochii drept în spatele căpitanului.

Şi oricât se căznea, nu şi-i mai putea smulge din locul unde pelerina lui Jimborean avea un semn rotund ca un bumb. Prinzându-i privirea, acesta

se înnălbi la faţă; rămase mai în urmă şi, cuprins de spaimă, îşi pipăi în neştire pistolul.

— V'aţi îngălbenit... îi spuse sublocotenentul Măgură. De ce, domnule căpitan?

Jimborean nu-i răspunse, privind împietrit frământul de căşti în mers.

Negura se rânduia pe zări, în nişte coline vinete. Pe drumul desfundat, cai mărunţi abia târau ambulanţe pline de gemete. Sprijiniţi în băţ, răniţi cu obrajii galbeni, treceau încet spre satele din urmă.

— Cum îi *acolo?* îi întrebau soldaţii, din mers, privindu-le miraţi petele de sânge.

Şi răniţii nu răspundeau. Mergeau încet mai departe, abia smulgându-şi bocancii din hleiul greu al drumului.

— Ii vezi, Măgură? întrebă căpitanul Jimborean, arătând spre ei şi banda neagră de pe ochiul stins i se sbătea repede.

— Da, domnule căpitan. Mi-i ruşine că m'am născut în veacul XX.

— Vezi... râse rău Jimborean. Să-ţi faci datoria. Pe noi nu ne priveşte nimic decât datoria. Convingeri — noi n'avem. Nu credem decât în datorie. N'avem voie să gândim şi să făptuim decât cum spune datoria. Ai înţeles? Până azi am glumit. Eşti tânăr. Şi ar fi păcat să...

— Nu înţeleg...

— Prea bine. Ar fi o ruşine pentru companie dacă... mă înţelegi... dacă ar trebui să... Cei dela Curtea marţială...

Şi adăugă din ce în ce mai încurcat:

— ... să mori de glonţul fratelui. Nu? Mai bine făceai raport. Eşti slab, abia ieşit din copilărie.

— N'aveţi grijă... Nu. Eu, domnule căpitan...

Şi adăugă în gând: « Eu... am să mă împuşc, mâne, poate ».

— Ştiu ce vrei să spui. Ţi-i frică să nu ucizi cine ştie ce mare poet, nu ştiu ce constructor de oraşe... sau pe Mântuitorul lumii. Astea's fleacuri. Acum, peste lume a căzut negura din începutul timpurilor. Haosul. Civilizaţia din noi, conştiinţa veacului, s'a furişat în peşteri... sau în cer... nu ştiu. Au rămas numai fiarele, în toată sălbătăcia. Ne sfâşiem. Care pe care. Priveşte...

La marginea drumului, lângă o fântână, doi brancardieri coborîseră dintr'o căruţă un soldat mort; de sub cămaşa închegată în sânge, i se prelingeau, vinete, maţele.

— Iată... rosti speriat Jimborean, oprindu-se şi privindu-l lung. Are la gât cutiuţa de tablă. Cum îi spune? întrebă pe brancardieri.

— Noi nu ştim... domnule ofiţir... răspunse un miliţian cu mustăţi mari, roşii. M'a rugat să-l cobor din căruţă, că-l hurduca. Şi cum a simţit sub el pământul, a murit...

Fața mortului se însenină deodată, într'o liniște mare. Mânile îi căzură în lături.

— Să-i facem groapă... rosti milițianul, tot căutându-se cu mâna pe la ochi și lacrimi mari îi picurau printre degete.

— Lasă... îi răspunse celălalt. N'auzi cum gem? Hai mai repede...

Și mortul rămase singur și cumpăna înaltă a fântânii scârția în bătaia vântului.

— Poate și noi... mâne... își spuneau soldații, privind mortul, în treacăt, cu coada ochiului.

— N'ar fi trebuit să-i aducă pe aici... să-i vadă soldații... spuse, cuprins de mânie, Jimborean.

Și făcu semn căruțelor să oprească.

— Ordonați... rosti un brancardier.

— Cine v'a îndreptat pe-aici?

— Ordin de sus. Incolo, cărăm morți și răniți. Inapoi, ducem lăzi cu obuze...

Un rănit din căruța oprită, înălțându-și spre căpitan fața galbenă, spuse încet, cu glas plin de rugă:

— Nu fiți rău... domnule căpitan... Nu fiți rău...

Și, în scârțâitul rar al roților, adaogă:

— In durere... toți oamenii trebue să se îmbuneze...

— Ce latră? întrebă căpitanul și-i fu rușine de întrebare. Ei, ce spui de veacul XX, Măgură?

Și adăogă:

— Prostii. Pântece sparte. Capete sfârtecate. Mai vorbim noi, mâne, poimâne.

Și svârlindu-și bărbia în sus se amestecă printre căștile în mers.

— Capul sus... sus... așa... Boculei, du pușca-mitralieră reglementar, pe umăr. Că nu-i băț. Vârvăroiu, ce te clatini? N'ai mâncat azi? Capul sus. Vă gândiți acasă? Hai? Muerilor... Ia 'n să vă desmorțesc... Cul-cați...

Cei peste două sute de oameni se făcură una cu glodul, una cu pământul.

— Așa... fruntea 'n glod. Așa. Mai la pământ... Drepți...

Și compania se puse iar în mers, tușind, cu echipamentul îngreuiat de glodul galben.

Inainte, printre colinele negurilor, se ridicau suluri uriașe de fum. Și vâlvătăi roșii se deslușeau, mici cât scânteile. In văzduh, pe sub nouri suri, vuiau aeroplane și țăcăneau mitraliere. Departe, abia se deslușeau unitățile în mers, târându-se asemeni unor uriași viermi, către zarea zărilor.

Curând, întunericul veni puhoiu și s'auzeau numai clinchetele bidoanelor, gamelelor și lopeților.

V

Telefoanele posturilor de comandă sbârnâiră prelung, o singură dată, în tot lungul liniilor.

Văzduhul prinse a vui și-a scrâșni, exploziile smulgeau dâmburi și arbori și o perdea de fum, foc și pământ acoperi dealurile, întunecă mai tare pădurea și noaptea se 'ntoarse la loc, mai neagră.

Telefoanele sbârnâiră a doua oară, în tot lungul liniilor, mai prelung.

— Atacul... măi camarade... atacul...

— Inainte... înainte, sbucniră comenzi copleșite de bubuitul mai puternic, mai surd, al tunurilor și întâile șiruri de trăgători se desprinseră din umbra pădurii, urcând în pas repede, plecate adânc spre luciul vânăt al baionetelor.

Perdeaua de fum, foc și pământ creștea și milioane de ghiare o sfâșiau sus, în focul văzduhului unde scrâșneau șrapnelele și stăruia, fără început și fără sfârșit un gigantic geamăt. Zările se muiau în sângele răsăritului.

Și, ca la un semn, tunurile tăcură. Perdeaua de foc căzu. Lanțurile de trăgători se svârliră la pământ, când au prins a bate din ce în ce mai repede mitralierele de pe înălțimi.

— Inainte... strigau comandanții și lanțurile de trăgători țâșneau din grâu, în salturi mari, repezi, aruncându-se iar la pământ, printre gloanțele și schijele care secerau din ce în ce mai dese, spicele, tufele, buruienele; rămâneau cramponați la pământ îndelung, cu fața în țărâna umedă; porneau iar, târându-se în coate și 'n genunchi, în lungul haturilor, printre adânciturile răzoarelor, oprindu-se iar, îndelung, înaintea mușuroaielor. In urmă auzeau gemete grele, răcnete desnădăjduite; unii, sărind, se frângeau din șale scăpând armele, prăbușindu-se; țiuiturile gloanțelor, sbârnâitul greu al schijelor, se întărea, creștea, și ei iar se săltau, arc, tot în sus către buza culmilor.

Dar întâiul lanț de trăgători se făcu nevăzut, la jumătatea dealului, sărind într'o râpă adâncă unde armele automate de pe toate înălțimile își concentraseră focul. Și urcau în salturi scurte, alte și alte lanțuri; plutoane, companii, săreau în gura mitralierelor; pârâul se umplea din ce în ce de stârvurile morților; pe sub morți, înnecându-se, se svârcoleau și bolboroseau răniții.

Agenți dela posturile de comandă, urcând târâș, aduceau ordine: « Cu orice preț, înainte... ».

Și urcau alte și alte lanțuri de trăgători. Pe pieptul dealului, în lungul răzoarelor, morții se întindeau unul lângă altul, unul peste altul. Și trăgătorii îi călcau pe obraji, pe piepturi, pe pântece, în salturi tot mai iuți. Când îi nimerea focul mitralierelor, ei își vârau adânc capetele sub morți; îi trăgeau și-i potriveau unii peste alții, făcându-și din ei parapete pentru mitraliere și puști. Și, la semn, săreau tot înainte către râpa neagră pe deasupra căreia fumul exploziilor stăruia într'un nour negru.

In răstimpuri, soldaţi răsleţi se canoneau să scape din râpă; se apucau de rădăcini, de bolovani, svârcolindu-şi în sus trupurile; unii, isbutind să urce buza dealului, se prăbuşeau deodată străpunşi de gloanţe; şi peste ei se prăbuşeau unul după altul lanţurile de trăgători.

Rareori, câte-o cască se arăta dincolo de râpă, urcând încet. Braţe pline de sânge târau mitraliere. Şi care cum se arătau dincolo, se prăvăleau la vale, înapoi în râpă, alăturându-se în gemete movilelor de răniţi şi morţi.

Ofiţeri, murind, strigau în vaete:

— Artileria... să bată artileria...

Şi strigătele lor treceau tot în urmă, prin lanţurile de trăgători, către liniile depărtate ale artileriei:

— Artileria... artileria... artileria...

Şi artileria prinse să bată. Obuzele, în gemete scurte, muşcau dealul, încadrând râpa aceea neagră. Apoi, unul după altul, prinseră a cădea în râpă, aprinzând arbori, prăbuşind dâmburi, sfărâmând în fărâme răniţii, morţii şi lanţurile noui de trăgători care urcau mereu în salturi iuţi.

Glasurile desnădăjduite ale muribunzilor strigau:

— Lungiţi tragerea... tunarilor... lungiţi tragerea...

Şi lanţurile de trăgători strigau tot în urmă, către liniile artileriei:

— Lungiţi tragerea... lungiţi tragerea... lungiţi tragerea...

Artileria încetă, scurt şi porni iar, mai avan. Obuzele explodau mai la deal şi câteva căşti prinseră a urca repede culmea. Şi s'au prăbuşit repede, svârcolindu-se la vale, când obuzele prinseră din nou a bate râpa. Capete în căşti, picioare, jumătăţi de trupuri, săreau înapoi pe buza dealului, peste lanţurile de trăgători înfricoşate.

Un nour mare, sur, veni dinspre Fântâna Albă, oprindu-se greu, deasupra râpei, întunecând-o. Ploaia prinse să cadă piezişă, repede şi pârâul Muşeniţei crescu, urnind la vale morţii, răniţii, muribunzii.

Lanţurile de trăgători se întoarseră, gonind spre întunericul pădurii. Şi când ploaia crescu, artileria îşi scurtă tragerea, bătând pădurea. Apoi încetă cu totul şi soldaţii, murind, blestemau:

— Să-i mânânce... şi pe tunari... glonţul...

Intr'un târziu, către sară, prin ploaia tot mai deasă, un agent cu mantaua plină de sânge, horcăind, urcă la groapa de obuz a căpitanului Jimborean.

— Să trăiţi... isbuti el să rostească. Sunt soldatul Ieremia... Dumitru...

— Ce vrei? îl întrebă Jimborean, smucindu-i din mâna întinsă o hârtie roşă de sânge.

— ...sunt soldatul Ieremia... spunea agentul, în timp ce căpitanul citea ordinul: « retragerea spre Vest, la Adâncata ».

— Compania I-a... strigă Jimborean.

— Aici... aici... răspunseră câteva glasuri, în timp ce soldatul Ieremia Dumitru, horcăind cu faţa la pământ, spunea încercând să se ridice:

— Ieremia Dumitru... da, da. Eu. Din sat dela Prelipca. Nu mă cunoşti? Ioană... deschide...

Căpitanul Jimborean porni la deal strâns tot în pelerina udă.

— Compania I-a... Măi, dela întâia...

— Aici, domnule căpitan... îi răspunse un glas dintr'o pâlnie adâncă de obuz.

— Unde-i compania?

— In râpă... înainte...

— Cine eşti?

— Sunt soldatul Vărvăroiu, dela plutonul unu. Ceilalţi s'au dus toţi înainte. Eu... mi-i rupt piciorul... şi mă îneacă apa...

— Intinde mâna... rosti Jimborean, plecându-se mai adânc spre groapă.

Şi în timp ce se canonea să iasă afară, prins de mâna căpitanului, Vărvăroiu spunea:

— Sub mine, domnule căpitan, îi dom' sergent Moglan. Spart în pântece. A murit pe la începutul ploii...

— Târăşte-te la vale... îi spuse căpitanul, strigând încă odată:

— Compania I-a... compania I-a...

Şi cobora noaptea.

Soldaţii ieşeau repede de prin gropile de obuz, adunându-se în jurul căpitanului. Toate culmile şi toate văile tăceau. Numai pe alte fronturi, departe, mai bubuiau adânc, tunurile — şi vuiau codrii.

— Plutonul unu... rosti căpitanul Jimborean şi nici un glas nu-i răspunse. Unde-i plutonul unu?

— Plutonul unu, domnule căpitan, s'a prăbuşit în râpă... răspunse un glas speriat, adăugând: nimeni n'a scăpat de-acolo. Acum, îi duc la vale apele. Ia 'n ascultaţi...

Dinspre râpă, ca de pe altă lume, veneau gemete adânci, vaete, prelungi strigăte. Un glas înalt cânta. Şi când înceta glasul acela înalt, strigătele s'auzeau mai jalnice:

— Ajutor... ajutor... măi fraţilor...

— Să vie brancardierii... măi fraţilor.

Şi când glasul înalt se ridică iar, careva spuse:

— Parcă-i viersul lui Boculei...

Apoi, fără cuvânt, compania porni la vale, tremurând ca într'un cumplit frig.

— Ar trebui... Răniţii... rosti un soldat. Ii scoatem... îi ducem pe patul puştilor...

— După mine... marş... spuse scurt căpitanul. Ordin de retragere. Pentru răniţi n'avem ordin. Sunt sanitari şi brancarde...

Şi compania grăbi mai tare.

Râpa rămase în urmă, departe. Din culmi gâlgâiau apele, despletindu-se în adânc, peste morţi, muribunzi şi răniţi.

Printre gemete și vaete, un glas striga în răstimpuri lungi:

— Plutonul unu... dom' sublocotenent Măgură...

Și-i răspundeau vaetele și strigătele de ajutor:

— Măi fraților... îndurați-vă...

— Mi-i sete... măi fraților...

— Vai, măiculiță Doamne... chemați brancardele...

Și iar s'auzea chemarea:

— Plutonul unu... dom' sublocotenent Măgură...

— Aici, aici... răspunse într'un târziu un glas.

— Unde? Unde?

— Aici, aici. Cine ești?

— Sunt soldatul Dadaci, domnule sublocotenent; soldatul Dadaci. Unde sunteți?

— Aici, aici...

Și ieșind dintre trupurile morților și răniților, soldatul Dadaci mergea plecat pe sub gloanțe în josul pârâului:

— Dom' sublocotenent Măgură... bâlbâi, pipăind o manta rece.

— Aici, aici... răspunse sublocotenentul, încet, cu spaimă. Ceilalți au murit toți?

— Auziți-l pe Boculei... spuse speriat Dadaci. Stă rezemat de-o stâncă... și cântă... L-am văzut ziua. Ii alb la față și i s'au holbat ochii... și stă acolo și cântă. A înebunit de spaimă.

Și adaogă repede:

— Haidem... să ieșim de-aici.

Il smuci de braț, apucând în josul apelor revărsate.

Ploaia tăcu și deasupra lor se arătă o pată de cer adânc. Sublocotenentul auzea ca prin vis tusea seacă a unui tun urmărindu-i și glasul lui Dadaci, răspunzând tunului aceluia:

— Taci, taci, moșnege, taci. O să-ți dee tetea ceai de mintă și-are să-ți treacă tusea...

Sărind cu plutonul în râpă, sublocotenentul Măgură călcase pe morți și rániții îl apucau cu mâini desnădăjduite, de picioare, de poalele mantalei. O pată roșie îi stăruia înaintea ochilor. Sări pârâul, târându-se tot la deal, către culme. Un glonț îi smulse casca. Altul îl fripse pe la tâmpla stângă. Ridică ochii și văzu flăcările mitralierelor. Ținu îndelung fruntea ridicată în bătaia gloanțelor. Și, deodată, pata aceea roșie pieri și o frică năprasnică îl cuprinse. Își svârli capul la pământ și abia zări cu coada ochiului cum pușcașul mitralior, tâmplă în tâmplă cu dânsul, scapă brațul din lungul armei și se rostogolește.

In urmă auzi o chemare în șopot:

— Inapoi... înapoi...

Cineva îi pipăia bocancii. Stătu nemișcat, cu fața îngropată în lutul galben și, pe sub gloanțele care-i șuierau în lungul spatelui, prinse a se mișca înapoi la vale, încet, negrăit de încet. Intâi își înfigea în țărână vârfurile bocancilor și picioarele, abia mișcându-se, îi târau negrăit de încet trupul. Își urmărea mișcarea fiecărei încheieturi, fiecărei vertebre, fiecărei fibre. Picioarele și mai ales trupul nu trebuiau să facă nici cea mai ușoară curbă.

Își închipui spatele curbându-se și rămase împietrit, strâns după o stâncă. Mitralierele de sus porniră toate deodată și lanțuri de gloanțe prinseră a mușca, a scrâșni și a scăpăra în stânca aceea. Tusea seacă a tunului s'auzi iar; pândi la deal, căci trebuia să vadă numaidecât ce lungime ne mai pomenită are valea aceea. Ce eternitate străbătuse, târîndu-se înapoi de azi dimineață? Văzu o albie îngustă, lungă de cel mult trei metri, sfârșind la o stâncă uriașă, abruptă ca peretele. Frica îl ghemui și mai tare și când auzi deasupra lui ca o alunecătură de bocanc, își pipăi șoldul. Își aminti că-și svârlise pistolul dela începutul atacului și ca o mână de fier îi strânse gâtul. La un pas de el, văzu un soldat mort; trupul i se lungise nespus, iar capul în cască sta la un metru de trup, pesemne tăiat de vreo schijă. In jurul capului stăteau vărsate din vreun sac de merinde trei grenade. Intinse brațul și apucă repede o grenadă și încă una. Dar alunecătura de bocanc încetă și lângă el se lungi un trup. O față pământie se întoarse spre dânsul și înlemni așa, cu ochii nespus de mari.

— Ascunde-te... îi spuse Măgură, desnădăjduit, când mitralierele prinseră să bată mai tare.

Și-i arătă pumnul cu grenada:

— Ascunde-te... că de nu...

Ochii soldatului rămaseră nemișcați, mari, privindu-l.

— N'auzi? îl întrebă el iar; și abia atunci își dădu sama că soldatul murise.

La coborîrea întunerecului, se auzi strigat dintre vaiete și gemete. Incercă să se miște, dar cum își urnea trupul, mitralierele porneau și s'auzea iar tusea aceea a tunului.

Acum tremura ca varga în urma lui Dadaci care în răstimpuri spunea:

— Hai, hai... moșnegărie, taci... că ceai de tei ți-o da tetea...

Și cu cât se depărtau, tot mai stins s'auzeau vaietele. Numai glasul lui Boculei s'auzea neîntrerupt, înalt, cântând la nesfârșit un vechiu cântec soldățesc:

« Cât de negri's, Doamne, munții,
Toamna, când se duc recruții...»

— Acum am scăpat din râpa diavolului... rosti Dadaci. Să grăbim spre codri...

Și Măgură mergea plecat, cu capul strâns între umeri, pândind cu urechea hohotele din ce în ce mai depărtate ale mitralierelor.

Pe șosea, mulțimi de copite mestecau glodul și pământul se hurduca sub tunuri.

— Ce unitate? îi întrebă o umbră înaltă de sub un arbore.

— 307... suntem din 307...

— Luați-o drept înainte, către Apus, la Adâncata.

Și ei grăbiră pasul, printre brancarde cu gemete, printre răniți abia târîndu-se, printre strigăte de ajutor, printre cai rătăciți, chesoane, ambulanțe și tunuri răsturnate.

Lumini albe de reflectoare cercetau nourii negri ai văzduhului și lungul pământului.

VI

Trenul de luptă al companiei, ascuns în timpul atacului într'o văgăună de codru, porni odată cu sara la Adâncata. Căruțele opriră pe sub garduri, prin ogrăzi, pe sub stoguri.

Intr'o șură largă cu acoprișul hăit de obuze, la lumina tulbure a unui felinar, majurul Codău își deschisese pe-o leasă registrul de administrație, așteptând semnul căpitanului ca să înceapă apelul. In fața lesei stăteau aliniați soldații și para felinarului le punea pe obrajii împietriți sub căști niște umbre tulburi.

Și, la semnul căpitanului, majurul începu, cu glas cutremurat, apelul. Dar cum striga un nume, aștepta lung.

— Cine știe de el? întreba aspru Jimborean. Cine știe?

Și veneau alte și alte nume și răspunsurile veneau acum repezi, unul după altul:

— Secerat de mitraliere...

— Impușcat în frunte...

— Capul sdrobit cu grenada...

— Rănit greu...

— Sfârtecat de obuz...

— Impușcat în pântece...

Și apelul se întrerupse pentru mult timp, la numele locotenentului Vieru.

— Cine știe de el? întrebă Jimborean. Nu știe nimeni? Câți au rămas din plutonul doi?

— Numai eu, domnule căpitan... răspunse un glas din umbră și un soldat plin de glod pe față ieși înainte. Numai eu am rămas, domnule căpitan. Când la atac, dom'locotenent Vieru s'a plecat după o tufă și-a fugit. Acum, stă în urmă, la fermelie, domnule căpitan. Tocmai el... care...

Și soldatul se întrerupse.

— Spune mai departe... el... care...

— Apoi, să trăiți domnule căpitan... el care... se chiamă că cei mulți ca el au adus războiul. Ne ținea cuvântări. Spunea că războiul ista-i războiu sfânt. Și când a fost la adicătelea...

Și ștergându-se repede pe la gură, când cu o mânecă a mantalei, când cu alta, prinse curaj de vorbă:

— El... care... să chiamă că cei mulți ca el au tras peste țărișoara noastră mindirul ista negru...

Speriat de vorbe, se întrerupse, pândind cu coada ochiului fața căpitanului.

— Marș în front... Vei da declarație...

Și apelul porni iar.

— Lasă... rosti Jimborean către majur. Mulți se află rătăciți și ne caută. N'are rost. Mâne, în zori...

Și se întoarse spre soldați:

— Cine știe de sublocotenentul Măgură? Nu știe nimeni? Bine...

Bandajul i se sbătu mai repede, adăugând pentru sine: «Păcat. Era cel mai tânăr».

— Pe morți, Dumnezeu să-i ierte... adăugă tare și para felinarului se clătină repede. De răniți, au grijă doctorii. Noi, cei rămași, ne-am călit... încep zile grele. Poate ani... nu ne-om mai întoarce...

Bandajul i se sbătu iar și glasul i se sparse.

— Acum... se întoarse el spre majur, dă-le mâncare... Noaptea-i pe sfârșite.

Și, strâns în pelerină, se lungi pe-un braț de paie. Oamenii, ieșind, se lăsau la pământ, sub streșină, adormind dintr'odată, somn greu ca plumbul.

Tăcea preajma și depărtările tăceau. In sat la Adâncata cocoși răzleți vesteau apropierea zorilor. S'auzeau strigările santinelelor.

— Stai... Cine?

— Om bun... răspunse într'un târziu un glas la poarta cantonamentului companiei întâia și sublocotenentul Măgură intră în ogradă, urmat de soldatul Dadaci.

— Cine-i? întrebă Jimborean, când sublocotenentul intră în șură.

— Măgură, domnule căpitan. Vin de pe ceea lume...

— Intinde-te și dormi... spuse scurt căpitanul.

— Domnule căpitan... bâlbâi Măgură, dar auzindu-i răsuflarea adâncă în somn, se întinse pe-o coastă și inima i se rătăci, auzind departe hohotele unei mitraliere. Strânse pleoapele și-și închipui cum la ceasul acela milioane de oameni orbecăesc prin noroaie grele, dela Marea Neagră și până la Oceanul Nordic; milioane de puști, tunuri, mitraliere, varsă plumb și schijă în nesfârșitele lanțuri de trăgători lungi de mii de kilometri care sar la atac, în strigăte, în bubuitul tunurilor.

Jimborean se foi în paie, trezindu-se:

— De-acum am nevoie de oameni hotărîți... de oțel. Am rămas numai noi. Locotenentul dela plutonul trei a murit. La fel Șindilaru dela plutonul patru.

Prin spărturile acoperișului intra lumina leșietică a zorilor. Jimborean se uită multă vreme la fața sublocotenentului: gura i se înăsprise, ochii strânși,

aveau ceva de tăiușuri. Bărbia i se aruncase înainte. Pe tâmple avea pâlcuri de peri albi. Cuta adâncă dintre sprâncene îi urca în susul frunții, tăind în două încrețiturile dese.

— Așa... rosti Jimborean. Botezul te-a schimbat. Te-a înăsprit. Bunăoară, Vieru: de ani de zile toca despre eroi, Patrie... și la cel dintâiu obuz a fugit ...ca un laș. Insamnă că n'a crezut cu adevărat, cu prețul vieții, în ceea ce spune. Pot jura că mâne, poimâne, are să se automutileze sau are să sfârșească la zid...

Și adăugă sculându-se:

— Dar... noi n'am venit aici să facem filosofie... Ofițerul adevărat nu trebue să gândească. Pentru el gândesc cei mai mari... care...

Și nu-și sfârși cuvântul, artileria porni și văzduhurile muiate în purpura zorilor prinseră a vui și a scrâșni.

— Bat din nou Mușenița... rosti Jimborean, afară în ogradă. Intră în foc cei din 104...

Câmpul era plin de pâcle și lanțurile de trăgători înaintau în salturi.

— Oare cei de ieri... întrebă un glas la spatele sublocotenentului Măgură.

— I-au scos... i-au cărat astă noapte... răspunse altul. I-au dus în urmă, la ambulanțe. L-am auzit trecând pe Boculei. Scârțâiau niște roți și el cânta...

Soldați răzleți veneau din spre codri, numai în cămăși, cu capul gol. Se amestecau printre ceilalți soldați și întrebau:

— Numai noi am rămas?

Și cum agenți în goana cailor aduceau ordine peste ordine, își spuneau:

— Mergem iară... acolo...

— Aista-i Măgură? se miră Costan Cimpoeșu, privindu-l încremenit. Dom'sublocotenent... V'a fost frică... Ați încărunțit... Bine c'ați scăpat...

— Dar tu?

— A fost greu. Am scăpat din râpă înnotând. Altfel, nu mă mai întorceam. Ionici era cu mine. Știe...

Și se întoarse spre Ionici:

— Tu știi, Ionici. Toată ziua ne-a urmărit mitralierele prin puhoi. Dacă nu svârleam straele...

După aceea îi luă în primire majurul Codău care se îmbătase crunt. Se clătina și suduia avan și glasul lui spart suna ciudat printre acoperișuri.

— Acum... cu ce să vă îmbrac acum? Să fi desbrăcat morții... dobitocilor... De ce n'ați desbrăcat morții? Eu n'am mantăi...

Vru să se repeadă cu amândoi pumnii deodată în fălcile lui Cimpoeșu, dar acesta se feri repede și majurul căzu cu fața la pământ.

— Așa... Precista și Dumnezoaica... trântiți la pământ grad? Vă 'mpușc. Tot amu vă 'mpușc. Stați că mă scol eu...

— Fugiți... le spuse un milițian dela căruțe. Mantăi? Ii plin câmpul. Vestoane? Pe toate drumurile. Arme? Ii plin...

Și pe când ei se depărtau furișându-se după casă, milițianul îi chemă înapoi:

— Am eu de toate, c'am strâns. Vă dau pe măsură, dacă mă cinstiți c'un pac de tutun. Că eu am strâns...

— Iți dăm, răspunse Ionici, scoțând de undeva din tivitura pantalonilor un portofel de piele. Cât îți dăm?

— De-un pac, bre. C'a fost greu. Până desbraci un mort...

Și 'n timp ce Ionici număra banii, adăugă:

— Unii, după ce mor, înlemnesc al dracului. Tragi de mânecă, tragi și auzi osul pârâind. Unii, pe când îi deschei la gât, deschid ochii...

Și după ce Ionici îi puse banii în palmă, milițianul mai spuse:

— Să mulțămiți soldatului Filipoiu. Ori când îți avea nevoie... Veniți la mine.

Pe când scormonea în căruță, printre mantăi pline de sânge, cu spărturi mari de schije, printre vestoane, pantaloni și capele, spunea:

— Eu am strâns... cine strânge... are. Toată nopticica am umblat. Ii mai greu cu morții înlemniți cu genunchii la gură. Tragi... tragi și picioarele troznesc...

De sub mantăi ieșeau la iveală portofele, pungi din bășici de porc, întoarse pe dos.

— La unii... găsești... adăugă el privindu-i chiorâș și acoperind portofelele cu palma lui mare cât o lopată.

După aceea, echipați, Ionici și Cimpoeșu se amestecară printre oamenii companiei, în timp ce majurul Codău, umblând dela soldat la soldat spunea căutându-i:

— Unde's? Amu erau aici. Erau cu capul gol și 'n cămăși...

— Or fi fost din altă unitate... îi răspunse Ionici privindu-l lung în ochii tulburi de băutură.

— Ce-i? Precista și Dumnezoaica. Nu se poate. Amu erau aici și-au trântit la pământ grad...

Și răcni spre căruțe:

— Măi Filipoiule, adă registrul de administrație...

In văzduhuri trăzneau șrapnelele și peste sat șuierau obuzele. De după codri veni aviația, mitraliind ogrăzile. Compania se trase sub acoperișuri, numai majurul Codău, clătinându-se prin glod, suduia mai departe:

— Precista și Dumnezoaica... Erau cu capul gol și 'n cămăși...

Și cum un glonț de sus îi izbi marginea căștii, privi bondarii uriași din cer și o rupse la fugă, sărind, sprinten ca un flăcău, poarta înaltă. Și, când din marginea pădurii și din fundul satului porni în galop cavaleria, regimentul primi ordin de înaintare. Compania ieși în drum și la comanda scurtă a lui Jimborean se puse în mers. Ocoliră pe la biserică și în zadar striga la ei căpitanul, căci soldații se opriră, descoperindu-se în fața morților aliniați tălpi lângă tălpi deasupra gropilor.

Popa Cravețchi, cu patrafirul peste rantia kakie, cânta pe nas, pecetluind cu hârlețul movili de pământ galben străjuite de cruci cu căști.

— Inainte... ce vă holbați? strigă dintre morminte colonelul Radu, către companiile descoperite.

— Unde nu-i bucurie... nici întristare... cânta popa Cravețchi și dascălul din spatele lui, un soldat firav, își ștergea ochii.

— Am să plătesc eu... din buzunar... țipa colonelul către un căpitan care sta înaintea lui, smirnă. Am să plătesc eu. De ce nu le-ați luat bocancii?

Și glasul popii în zadar se înălța, se pițigăia, să întreacă strigătele colonelului.

— Unde nu-i bucurie... nici întristare...

— Descălțați-i... ordonă colonelul și câțiva soldați se repeziră asupra morților de deasupra gropilor.

— Așa... făcu colonelul. Aiurea. Zi-i mai departe, părinte. Hei, comandanți, porniți companiile...

Și întorcându-se din nou către căpitanul înlemnit, strigă iar:

— Pentru cei îngropați plătești dumneata...

— Am înțeles... am înțeles... răspunse căpitanul și dintr'un salt fu în spatele groparilor care descălțau morții:

— Așa... mai repede... mai repede... Trage, camarade, ce dracu?

VII

Drumul se mlădia și s'apropia de râpa neagră. Apele gâlgâiau în liniște și niște păsări cântau prin arborii ciuntiți de obuze. Pe fața stâncilor se vedeau mușcăturile dese ale schijelor și ale gloanțelor. Câteva căști verzi abia se deslușeau din iarba verde. Ploile spălaseră sângele, pârâul dusese la vale stârvurile. Sub pod, printre firele verzi de mătasa broaștei, se legănau două mâini albe cu degetele desfăcute. Un cap cu fața 'n jos își tot resfira părul.

Trecuse de mult amiaza când compania de cercetare se răsuci brusc. Câteva mitraliere prinseră a țăcăni după deal și infanteria se desfășură în trăgători prin porumburi și lanuri de floarea soarelui. Un obuz trozni în mijlocul trenurilor de luptă. Un cercetaș, mergând cu grabă în urmă către căruțele infirmeriei, spunea tot apăsându-și pieptul:

— Trag cu mitralierele peste târg. Bat dealul.

Și schimbul de foc dură îndelung, pân'la căderea serii.

— Ai grijă... spuse căpitanul Jimborean către Măgură. I-ați plutonul. Cercetează târgul. S'au văzut mitraliere pe acoperișuri. Ai grijă. Cu bine.

— Asta-i Herța... spuse Ionici.

Și nu-i răspunse nimeni. Acoperișurile abia se deslușeau în vâgăună.

— Am ajuns la Herța... rosti Cimpoeșu și-i veni în minte fața plânsă a lui Ițic Blonder. « Poate-am să-l văd », gândi soldatul și avu în piept ca un val cald.

Și cu toții se trântiră la pământ când o mitralieră prinse a țăcăni. Gloanțele mușcau pietrele și țerna, la un pas și unul din ei, murind, bolborosi:

— De pe casa din față...

— Salt înainte... strigă Măgură, când mitraliera tăcu.

Casele erau cu ușile închise, cu ferestrele oblonite și'n lungul ulițelor nu se zărea țipenie. Numai mitraliera aceea țăcănea scurt, din ce în ce mai scurt, ca un scrâșnet. Niște câni urlau, departe. Prin ulița mare se zărea, în fund, câmpul. Intunericul tot mai des cobora și mitraliera prinse apoi să tragă rafale din ce în ce mai lungi și hohoteau dealurile. Cânii urlau mai tare.

— Oare cine trage? întrebă un glas.

Scârțâi o ușă și o umbră se arătă în marginea drumului.

— Foc... strigă careva.

— Dece? întrebă umbra, ca un vaet. Noi n'avem arme, nu tragem...

Şi'n timp ce soldații se apropiau, spuse mai departe:

— Suntem sărăcimea târgului. Vai de noi. Cruțați-ne...

Apoi plutonul abia desluși fața unui bătrân cu barba albă, ghemuit lângă un podeț.

— Nu trageți... se rugă el, când peste douăzeci de baionete i s'apropiară de piept.

— Cine trage de colo? îl întrebă Măgură, făcând un semn către partea unde scrâșnea tot mai cu mânie mitraliera.

— De unde să știu cine? Noi stăm cu zăvoarele trase, de azi dimineață. Veniți cu mine să vă arăt.

Trecu drumul și bătu într'o ușă.

— Aprindeți lumânarea... rosti către cineva din lăuntru, după ce ușa se deschise.

O lumânare s'aprinse și plutonul văzu o viermărie de femei, prunci și bătrâni, întinși la pământ, privind holbați afară. Niște copii, zărind căștile și luciul baionetelor, prinseră a țipa. O fată cu fața albă își duse repede mâna la sânul rotund care-i țâșnise din bluză. Țipă și o bătrână de lângă ea spuse:

— Taci, Hanora...

Măgură stătu ca împietrit, privind fata. De unde o cunoștea? Hanora? Nu era oare fata aceea din studenție? Intr'o secundă i se perindară prin fața ochilor mulțimi de întâmplări și imagini. Copoul cu tei plini de soare... sălile Universității din Iași... lupte între studenți... Hanora, fata măruntă, cu chip dârz, hotărît... Ce caută ea în viermăria asta de oameni cu sufletele la gură de spaimă? Lumânarea pâlpâi mai tare și Măgură întrebă:

— Ce cauți aici, Hanora?

— Fie-vă milă... rosti, la spatele lui, bătrâna.

E-adevărat că o să ne ucideți? Nu suntem cu nimic vinovați...

— Nu, nu, nu. Pentru Dumnezeu. Ar fi o monstruoasă crimă. Cu femeile și cu pruncii nu ne batem. Doamne... Hanora...

— Vedeți? întrebă bătrânul. Aici la mine s'a strâns de frică toată ulița...

Și cum mitraliera nu mai înceta, întrebă pe cei dinlăuntru:
— Cine trage acolo?
O tăcere mare încremeni obrazurile.
— Cine? întrebă iar bătrânul, arătând spre baionetele strânse snop la ușă. Eu capul mi-l pun... spunea mergând înaintea soldaților. Eu îi cunosc. Tremură de frică. De spaimă. Când băteau tunurile și mitralierele peste târg, câțiva au murit. Alții au înnebunit. O femeie, una Ana, s'a spânzurat...
Și se trase repede după un perete. Plutonul s'așternu la pământ. De pe casa înaltă din față snopul de foc porni mai tare, în întreruperi scurte. Un steag fâlfâia întipărit pe cerul verde.
— Inconjurați casa, strigă Măgură.
Niște scări de lemn cu trepte putrede urcau pe deasupra unei magazii din care răbufnea o duhoare grea de hoit. Călcară peste un trup moale, în ușa podului. Se furișau încet unul după altul și deasupra mitraliera tăcu. Câțiva dintre soldați urcară prin geamlâc pe acoperiș și toți încremeniră privind o mitralieră și un steag. O umbră de om se făcu una cu umbra hogeagului. Și urmărirea începu. Târându-se în coate și 'n genunchi, soldații înconjurau umbra aceea din toate părțile, într'un cerc de baionete, abătând-o spre gura geamlâcului. Dintr'un salt, umbra se repezi spre marginea acoperișului. Repezi mitraliera cu umărul jos și după ce înșfăcă steagul ghemuindu-și-l în sân, sări din câțiva pași după hogeag.
Târgul, prin crăpăturile obloanelor, prin spărturi de poduri, privea cu sufletul la gură urmărirea. Și iată, umbra se repezi la geamlâc apucându-se de margini cu amândouă mânile, vrând să se strecoare în pod. Atunci toate armele trăzniră. «E o femeie...» își spuse Măgură, abia zărindu-i părul lung revărsat deodată de sub bereta căzută. Trupul se prăbuși în întunericul podului. Dintre case s'auzi un țipăt și Măgură își aminti iar de Hanora.
— Ii o muiere... strigă din pod un glas de soldat. Lăsați-o, bre. N'o mai spargeți cu baionetele. Nu vedeți că-i moartă?
— Ce-i? Dăm foc? întrebă un glas din uliță. Mai repede. Trec regimentele...
Și glasul din uliță raporta după aceea cuiva, speriat, înalt:
— Să trăiți... s'a tras cu mitraliera. Am fost primiți cu foc.
— Și încă n'ați dat foc târgului, boule? întrebă un glas iute, răstit. Sunt colonelul Vartic dela Justiția Militară. Trebue pus foc...
— Dece? întrebă glasul căpitanului Jimborean. Poate a tras vreo echipă de sacrificiu...
— Domnule... țipă colonelul. Eu sunt Justiția militară. Eu răspund. Jandarmi. Unde's jandarmii? Locotenent, adună populația în hală...
Bufnituri grele s'auziră în uși. Porniră țipete. Câinii urlau. Printre țipete și urletele câinilor s'auzea nesfârșit mersul cadențat al infanteriilor. Duruiau roți grele și se cutremurau zidurile. Când se făcea o clipă liniște, nechezau cai în galop și fierul chesoanelor suna ca niște clopote dogite.

Măgură privea moarta, la para scurtă a chibriturilor.
— A drăceanului fumeie... rosti un soldat. Fumeie și mare coraj are...
Undeva, la spatele lor, după hornuri, țâșni lumina unei lanterne.
— Ce faceți aici? întrebă glasul cutremurat al căpitanului Jimborean.
— Domnule căpitan... răspunse Măgură. Am omorît-o.
— Era o sovietică... spuse Jimborean, împietrit, ținând snopul alb de lumină asupra moartei. E în uniformă. A rămas sacrificiu. S'acopere retragerea. Pretorul Diviziei măcelărește populația...
Apropie mai tare snopul de lumină de fața aceea tânără, cu ochii peste măsură de mari, cu dinții strânși. Din sânul femeii ieșea colțul unei basmale roșii. Jimborean se plecă și-i trase rochia sură peste genunchi și-și duse în neștire mâna la cască.
Mai apoi, în uliță Măgură bătu într'o ușă. Un cap buhos se năzări la geam:
— Cine-i? Vai, Doamne, de ce?
— Ascultă... bolborosi ofițerul. Fii bun, ai poate un strop de băutură...
Ușa scârțâi și o mână păroasă îi întinse o sticlă. Bău îndelung și cu cât creierii i s'acopereau de nouri, ochii moartei urmărindu-l, se bulbucau mai tare. Svârli sticla în șanț și porni către mijlocul târgului, spunând în răstimpuri:
— Hanora... trebue scăpată de moarte. Trebue...

VIII

Pretoratul se afla în preajma unei mori vechi la Răsăritul târgului. Telefoniștii agățau de zor sârmele, căci colonelul Vartic cerea numaidecât legătura cu comandantul Diviziei. Se propti în fața aparatului și când auzi la capătul firului glasul generalului, pocni din pinteni:
— Da, eu, domnule general. Da. Civilii. I-am văzut eu. Cu ochii mei, domnule general. Da, da. Chiar și bătrânii. Am înțeles. Lăsați pe mine. Până în zori. Intâi bărbații. Tinerii. Restul, în hală, până mâne...
Și făcu un semn mânios cu brațul asupra căpitanului Jimborean care tocmai intrase cu fața îmbrobonată de sudoare.
— Iertați, domnule general... spuse în aparat. Ceva urgent. Ce vrei? se întoarse spre Jimborean, după ce astupă aparatul cu palma.
— Domnule colonel, opriți execuția. Ii o greșală. A tras o sovietică. Au prins-o și au ucis-o oameni din unitatea mea. Vă rog, pentru Dumnezeu, dați ordin. Se împușcă prunci...
— Ce-i? strigă colonelul și o dungă adâncă îi răsări între sprâncene. O sovietică? Aiurezi, căpitane. Cine-a mai văzut femeie să tragă?
Și vorbi din nou în aparat:
— Iertați, domnule general. A fost ceva urgent. Tocmai mi se raporta că au mai fost prinși și alți civili cu arme. Da, da. Niște femei. Fete tinere...

Jimborean se repezi la ușă, deschizând-o larg:

— Uitați-vă... strigă el, în timp ce colonelul punea receptorul în furcă și gâfâia de mânie. Uitați-vă...

In tindă, doi soldați trântiseră la pământ trupul sovieticei, rămânând înlemniți cu mânile la căști, în fața uniformei negre a colonelului.

— Ce-i? răcni acesta spre Jimborean.

Și apropiindu-se se plecă adânc spre moartă:

— Și 'n sân ce are? Steag roșu? Ia 'n smulgeți-i din sân cârpa... Și 'n buzunar ce are?

Scormoni cu degetele într'un buzunăraș dela pieptul femeii și scoase un carnețel.

— Aici ce scrie? Ce scrie? se întoarse către o încăpere alăturată unde un furier slăbănog și-un majur cărunt desfăceau o ladă cu registre. Ce scrie aici, camarade?

— Aici scrie... scrie... se bâlbâi majurul, și-și plecă adânc fața spre carnețel.

— Nu vezi? Ai chiorât? râse rău colonelul. Aduceți făclii. Făclii, că dom'majur nu vede...

Și, ghiontindu-l în coastă, adăugă:

— Te trimit pe front, în linia întâia, într'un batalion de asalt. Ce scrie, boule?

— Scrie... domnule colonel... I - ra... Doamne... numărul optsprezece milioane și mai bine... optsprezece milioane și cinci sute șaizeci trei pe mii. Precum se vede, îi un număr de ordine... numărul carnetului.

— Mare scofală. Ai descoperit America, dobitocule. Mai departe ce scrie?

— Scrie, domnule colonel, că aista-i un carnet de Kom...Komsomol.

— Ce-i?

— Komsomol, domnule colonel.

Și majurul lăsă brațul cu carnețelul în jos și iar și-l ridică la ochi.

— Și mai scrie, domnule colonel... scrie... Kazan... însamnă că rusca îi tocmai dela Kazan. Asta-i departe. Da, da, Maica Domnului dela Kazan...

Și țâții mirat din buze. După aceea, speriat de cele spuse, înlemni ca butucul.

— Cred că v'ați convins, domnule colonel, spuse Jimborean. Eu mi-am făcut datoria... Restul...

— Mai este și un rest? Restul, ce?

— Restul... cine știe. Intr'o zi vom răspunde...

— Ești obraznic. Afară! Bagă de samă, căpitan Jimborean. Să nu ne întâlnim. Eu, pe scaun, cu crucea 'n față, dumneata între baionete... Luați stârvul de aici, strigă spre soldații înlemniți.

Se răsgândi, bătându-se peste frunte:

— Marș afară... lăsați-l.

Și cum în uliță s'auzi un galop, colonelul gândi: «chiorul de Jimborean merge de bună samă la Divizie să raporteze. Generalul are să-l scuipe. Dar oricum, să facem nevăzută rusca...».

In încăperea alăturată majurul cel cărunt se tot canonea să lipească sticla unei lămpi care scotea un fum înalt, negru. Își tot trecea petecul de hârtie pe limbă și, cum îl lipea de sticlă, s'auzea un pocnet mărunt și cioburile zornăiau la piciorul mesei. «Azi îi ziua și ceasul nenorocirii mele», își spunea majurul, stupindu-și în degete. «Așa-mi trebue, că, om bătrân, m'am cerut pe front. Oare nu cumva, acasă, la Holda, se coc perele de vară?».

Și cum un gust acriu de pere îi umplu gura, stătu năuc în fața lămpii care chiora mai tare.

Afară, prin ulița întunecată, s'auzea mersul mărunt, repede, al unei mulțimi desculțe.

— Ce-i? tresări furierul, înlemnit cu mâna pe capacul lăzii cu registre. Au prins a-i duce...

Aproape, după zidul morii, o mitralieră hohoti o singură dată. Mersul nesfârșit de picioare desculțe se opri în fața ușii și cineva scoase un țipăt. O armă pocni și-un glas mânios strigă:

— L'ai ucis? Bine...

— Cârmește-i la dreapta, ce dracu? porunci cu mânie alt glas. Dacă-i scăpăm în câmp?...

Mitraliera mai hohoti odată și mersul picioarelor desculțe se auzi iar.

— Hei, căprar... strigă iar glasul. Ești chior? A fugit unul. S'a tras sub gard. Nu vezi? Am să te spânzur pentru trădare de țară...

Ușa pretoriatului scârțâi. O femeie înaltă, strânsă din cap până 'n picioare într'un fel de cergă vânătă, se opri în prag, uitându-se înspăimântată spre încăperea cu lampa chioară. De undeva de sub cergă s'auzi un scâncet de prunc. Zărindu-l pe furier, se trase înapoi. De-afară veneau bocăniturile în fugă ale unor bocanci.

— Scăpați-mă... bolborosi ea și, când îl văzu pe colonelul Vartic, căzu în genunchi, scoțând de sub cergă un prunc învelit în niște cârpe.

Colonelul o privi lung și pe față îi răsări un zâmbet:

— Să te scap? întrebă el, cu glas blând, scăzut. Bine...

— Ah, oftă femeia, și se furișă într'un colț întunecat și răsufla repede. Ei au să vie în curând... spuse ascultând cum s'apropie bocăniturile bocancilor.

— N'ai grijă..., îi răspunse colonelul. Eu mă duc la ușă și cum intră unul îi spun că nu-i aici niciun civil. Bine?

— Dumnezeu... scânci femeia, în timp ce colonelul Vartic, făcând cu ochiul spre majurul alb de spaimă, deschise ușa de-afară.

Un jandarm încremeni în fața lui cu arma la picior:

— Să trăiți! A fugit un civil. O femee. S'a furișat aici.

— Știi bine?

— De bunăsamă! Trebue s'o caut...

După zidul morii, mulțimi de mitraliere prinseră a toca.

— Dobitocule, strigă colonelul către jandarm, izbindu-i un pumn drept între ochi. Cauți civili? Aici la mine îi cauți? Uită-te, dobitocule. A intrat la mine. Putea avea dinamite, grenade...

— Am înțeles... răspunse jandarmul și tot cerca să-și ducă mâna la față, să-și șteargă sângele. Am înțeles...

— Marș și scoate-o afară. Ce stai, idiotule? Bagă-i baioneta în pântece. Și voi... se 'ntoarse el spre majur și spre furier; voi ce păziți aici? Intră dușmanii și voi tăceți? Marș la batalionul de asalt...

Femeia, după ce se ridică lungă în colțul întunecat, trecu repede pe lângă baioneta jandarmului. In prag spuse:

— Te rog, pentru Dumnezeu, împușcă-mă. De ce *acolo?*

— Marș... strigă jandarmul, în întunericul uliței.

După aceea, scâncetul femeii și glasul mânios al jandarmului se pierdură în pocnetele fără întrerupere ale mitralierelor de după zidul morii.

« Ziua și ceasul nenorocirii mele... își spunea majurul și nu mai izbutea să cârpească sticla de lampă. In loc să fi stat acasă, să-mi fi îngrijit bătrânețele, am vrut front, înaintare în grad. Acum, la Holda, acasă, perele de vară dau în copt... ».

Telefonul sbârnâi în cealaltă încăpere și Colonelul Vartic pocni pintenii:

— Da, domnule general...

Și, după un răstimp:

— Vă îndoiți de cuvântul meu? Minciună, domnule general... Nu. Niciο sovietică. Era o localnică, într'o bluză cachie. Cuvântul meu. Allo. Da. Cum am înțeles, a fost la d-voastră Jimborean. Da? Bine. Să trăiți. N'aveți grijă, domnule general. Ii curăț până la unul. In zori, nici urmă. Ei, și dacă ar fi fost vreo sovietică? Asta nu scutește de glonț populația. Prea bine. Mitralierele au și prins să-i toace...

Punând repede receptorul în furcă, se repezi spre furier și majur:

— Boilor! Trădare de țară... Luați de-aici rusca. Ați înlemnit, vitelor?

— Unde s'o ducem? bâlbâi majurul.

— La Maica Domnului din Kazan, tâmpitule... Svârliți-o după casă, în fântână. Ați înțeles? In fântână.

— Da, da... spunea furierul, apucând femeia de umerii înlemniți. In fântână... după casă... în fântână...

— Maica Domnului din Kazan... spunea majurul și cum genunchii femeii se tot desveleau, adăogă:

— N'au avut parte de țărână. Ar fi cuprins-o copacii cu rădăcinile...

— Mai repede... strigă colonelul. Ce vă mocoșiți?

— Perii vărateci... bâlbâi majurul și hâțânară trupul, legănându-l înainte de a-l lăsa în adânc.

La ușa din față se oprise în uliță o companie de jandarmi. Inlemnit în fața colonelului, un ofițer mărunt raporta:

— Am adus întăriri. Din ordin... la ordinul dumneavoastră...

— Câte mitraliere?

— Două sute zece... Numai mitraliere, două sute zece...

— Prea bine. Plecați îndată. Controlați podurile, beciurile. In zori, să nu rămâie țipenie...

— Tot după zidul morii? întrebă locotenentul și glasul îi tremură. Tot? mai întrebă după ce-și îngroșase glasul.

— Nu. Ii duceți în spatele cimitirului. Este un deal... Fiecare să-și sape groapa. Ai înțeles?

— Am înțeles... răspunse locotenentul, bătând pintenii.

Și întorcându-se spre compania sură în pâcla nopții, comandă scurt:

— Inainte marș...

— Tot aici sunteți? întrebă colonelul spre majur și furier. In zori să nu vă mai văd. Plecați în linia întâia. Ați înțeles? Scrieți-vă ordinele...

— Am înțeles... răspunse majurul.

Și adaogă în gând:

« Cânele negru... Are să mă trimită în linia întâia, cu consemn să fiu ucis pe la spate »...

Și se căina:

« Zvonarule, n'ai să-ți mai vezi livada... ».

In străfundul ființei i se năzări livada cu peri vărateci dela Holda.

VIII

Cânii se trăgeau în fundul curților, mârâind. Pași cadențați se opreau în dreptul porților și glasuri răstite strigau printre izbiturile surde:

— In numele legii... în numele legii.

In mijlocul ulițelor, convoaiele se îngroșau, se lungeau și glasuri repezite numărau:

— 102, 103, 104. Bagă de samă, camarade! Ai, până acum, 104. Răspunzi cu capul.

Femei sborșite, copii în cămășuici rupte, bătrâni cu bărbi încâlcite, tremurând ca varga, se îndesau unii într'alții, umăr în umăr și toate răsuflările piereau când prindeau a toca dinspre moară automatele.

— Unde ne duce? întrebă un copil, privind lung noaptea plină de constelații. Trecem prin câmp, mamă? Mie prin câmp mi-e frică...

— Să taci... se răsti un jandarm. Nu-i voie de grăit...

— Ce spune, mamă? întrebă mai încet copilul. Putem trece și prin câmp. Soldații au puști... ne apără.

— Eu mi-am luat legătura, spuse o femeie. Am pus în ea rochia de sărbătoare și-o broboadă albă...

— Cel puțin să fim alături îi răspunse o bătrânică. Eu nu mi-am luat nimic. Mergem... cine știe.

Și adaogă:

— Noi am fost vecine... și ne-am dușmănit. Acum...

— Inainte marș... strigă un jandarm și bătrânica rosti:

— Acum l-au scos pe Sender. Cum are să meargă el în cârji... Uitați-vă... el nici n'a stâns lumânarea. Sta la geam și cosea, ca 'n toate nopțile...

— Taci... spuse un glas de femeie și se auzi un plâns.

Proptit în cele două cârji, Sender își svârlea picioarele paralizate înainte, grăbind spre poartă.

— Mai iute... îl tot îndemna un glas încet. Hai mai iute...

— Am uitat lumânarea aprinsă... spuse bătrânul, oprindu-se. Te rog, dacă ești bun, du-te... și...

— Mai iute... strigă jandarmul. Merge la... și îi vine să...

— Impreună... vecini... rosti Sender, alăturându-se convoiului.

Și privi cu grijă spre lumânarea roșie care pâlpâia, singură, la geam, între arbori, în fundul curții.

— Ii departe? întrebă el tare. N'am mai mers... de ani...

— Trecem prin câmp... îi răspunse glasul de copil.

— In dosul morii... îi răspunse încet un glas de bărbat.

In capătul convoiului, cineva strigă:

— Vai... Doamne...

Inainte, se zărea, sur, câmpul. O baltă sclipea la cotitura spre moară. Automatele tocau fără întrerupere și printre rafale nu s'auzeau decât niște comenzi scurte.

— De n'ar trebui s'așteptăm... spuse careva.

— Nu... nu... răspunse altul și adăogă:

— Să nu vă uitați în fundul gropilor...

O femee prinse a boci cu glas înalt sfâșiat în hohote de plâns.

— Taci... taci... taci... strigară la ea glasuri speriate.

Sender, săltându-se mai repede în cârji, o certă:

— Hei... bătrânico.

Și se 'ntoarse spre un bărbat mărunt, adus de spate, care mergea repede, cu capul în pământ:

— Tocmai îți sfârșeam haina. Ii pusesem în spate petecul. Mai aveam nasturii...

— Iată câmpul... strigă copilul și toți se opriră ca la marginea unei mări.

— Nu cotim? întrebă careva.

Și capul convoiului apucă spre moară și se lovi de-un zid de trupuri îngrămădite în picioare, privind neclintite spre moara neagră unde guri nevăzute mestecau pară de foc și mitralierele tocau.

— Cât o s'așteptăm? plânse un glas.

Cineva, înainte, rosti ca o comandă:

— Gata? Incă o sută...

— Sculați... haideți... spuneau niște glasuri încete și zidul de trupuri se urni câțiva metri.

— Hei... întrebă un jandarm peste mulțime. Cine și-a lăsat pruncul? Vino și-ți ia pruncul...

Câțiva soldați în căști veniră repede lângă noul convoiu; unul raporta:

— O sută optsprezece... Am înțeles. Cotim și-o luăm peste câmp. Ținem marginea târgului. S'au dus mitralierele? Să n'așteptăm, că vin alte convoaie...

— Domnule locotenent... grăi alt glas. Noi am avut ordin că... aici. De ce nu ne dați voie? Sfârșim repede...

— Marș... răspunse locotenentul. Nu înțelegi? Nu vezi câți? Și, în zori, gropile trebue să fie astupate...

— Inapoi... strigă jandarmul din capul convoiului. Vai, Doamne, și nici n'am mâncat azi...

Convoiul se răsuci și Sender sălta în cârji înaintea tuturora. Ocoliră balta strălucitoare și glasul de copil întrebă:

— Ce fac cu ei la moară?

— Mână... strigă jandarmul, în dreptul lui. Ți-am spus să taci. Că nu-i voie...

Privi spre piciorușele copilului cum mergeau repede printre pașii largi ai bărbaților, printre pașii mărunți ai femeilor și rosti:

— Pe ei... n'ar fi trebuit.

Și copilul întrebă:

— Mamă, de ce mă privește așa jandarmul?

— Taci... Lasă... îi răspunse femeia, în timp ce jandarmul își ridica gulerul mantalei, ascunzându-și în el toată fața.

— Spre cimitir? întrebă Sender, ajungând în dreptul uliței.

Și tăcu, zărind para roșie a lumânării, pe delușor, la fereastră, între arbori.

Picioarele plecau cu grabă iarba moale. Roua strălucea până departe în pâcle și constelațiile minunau noaptea.

— Cel puțin dacă n'ar fi și prunci... spuse un jandarm.

Și altul răspunse:

— De-ar fi gata gropile și automatele. Să sfârșim. Eu, mâne, mă cer în linia întâia...

Și cum după dealul negru din față se zări un foc, adăogă:

— Pare că sunt gata. Ne așteaptă. Să spunem să mâie mai repede.

— Mai repede? întrebă Sender, svârlindu-și mai repede înainte trupul.

— Așa... Așa... spuse careva și mulțimea de picioare pleca mai cu grabă ierburile.

Numai copilul scânci:

— Mă dor picioarele...

Dar femeia nu mai avea putere. Câteva mâni se lăsară spre prunc să-l ridice. Şi, rând pe rând, se apucau strâns unii de alţii, ca 'ntr'o primejdie de ape revărsate. Respirau repede, obraz lângă obraz, amestecându-şi răsufletele. Alţii se trăgeau în sinea lor, însingurându-se. Cu grijă se fereau să nu-i atingă vecinii. Işi trăgeau capetele între umeri şi privind adânc în pământ, lărgeau pasul.

— Mai este mult? întrebă Sender. Vai, Doamne! N'ar trebui s'avem când gândi...

— La focul acela... îi răspunse cineva din urmă.

Para focului, înaltă, se despletea, în plete roşii, într'o apă. Şi apa se tot legăna.

— Este o apă... grăi jandarmul. Are să fie uşor. Nu trebue gropi.

Cimitirul svârlea pe câmp nişte umbre. O boare lină aducea mirosnă de ierburi şi viorele.

— In vecinătatea morţilor... spuse, tare, Sender, săltându-se în cârji şi privind în grădina adâncă a cimitirului.

Şi zărind, jos, în vale, apa însângerată de lumina focului, adăogă:

— ...izvorăşte din morţi...

Intre dealuri opriseră alte convoiuri şi glasul cuiva striga plin de mânie:

— Leat tâmpit... dobitocilor... Cum o să trageţi? Trebue în spate zid sau deal. Cum aţi pus aşa mitralierele? Tot amu schimbaţi-le, că vă sfărâm...

— Jos mantăile... porunci după aceea glasul mânios. Cu mantăi, cum aveţi să trageţi? Suflecaţi-vă mânecile... Fiţi gata... Când a suna goarna...

Un convoi se urni, lungindu-se în umbra dealului. Unii fugeau, s'ajungă mai repede *acolo*.

— Stai, ologule... strigă careva către Sender. Ce te 'ndeşi? Până-ţi vine rândul...

Goarna sună prelung şi-abia atunci mulţimea izbucni în plâns. Din deal veni în fugă un ofiţer:

— Cine-a sunat? Cine-a sunat?

Şi plânsetele se 'nălţau odată cu glasul molcom, adânc, al goarnei.

— Să fie tăcere... striga ofiţerul, dar nimic nu mai putea opri plânsetele osândiţilor. Abia când porni toaca mitralierelor, convoaiele se răsuciră îngrozite.

— Alţii... altă sută... striga cineva în răstimpuri, printre rafale.

— Dar cei ce se mai sbat? întrebă un glas cutremurat.

Şi ofiţerul răspunse:

— Sdrobiţi-le capul cu hârleţele...

Şanţul era plin de horcăituri.

IX

Costan Cimpoeşu lăsase de mult în urmă uliţele din mijlocul târgului şi, coborînd o ulicioară prăvălatecă, inima îi spunea că se duce drept spre casa lui Iţic Blonder. Işi amintea tot mai viu cum camaradul de acum doi ani îşi descria casa: « Sub un deluşor, vezi o cocioabă; lângă cocioabă, un acoperiş de stuh; dai la o parte o cergă — şi un căluţ întoarce spre tine botul în faţa cocioabei, stă polobocul pe roate... ».

Oameni speriaţi se furişau dela garduri, auzindu-i pasul.

— Iţic Blonder... chema încet Cimpoeşu.

Bătea în porţi şi chema iar:

— Nu stă aici unul Iţic Blonder?

Bătu şi întrebă la mai multe cocioabe cu boloboc pe roate la uşă. Şi nimeni nu-i răspunse. Nişte câni hămăiau şi mârâiau înfricoşaţi. Ajunse la capătul târgului, acolo unde ulicioara sfârşea la o baltă. Câteva răchiţi plecate înconjurau balta aceea, ca un şirag de oameni speriaţi, la pândă. In câmp, în alte bălţi, orăcăiau mulţimi de broaşte. Un cal strănuta aproape. In fundul nopţii tocau automatele. « Poate l-au dus şi l-au ucis... gândi Costan. Să încerc la hală, din nou ».

Urcă ulicioara, cercetând iar, casă cu casă. Convoaie negre coborau către moara părăsită şi către cimitir.

— Camarade... se adresă unui jandarm. Il caut pe unul Iţic Blonder. Te rog, fii bun, strigă-l...

— De ce? se miră jandarmul. Du-te şi întreabă la dom'colonel, la Pretorat. Nu-i voie.

— Camarade... spuse iar Cimpoeşu. Trebue să-l aflu numaidecât. Pricepi? Numaidecât.

— Fii bun... spuse către alt jandarm, la alt convoiu. Dă-mi voie să întreb...

— Ordin scris dela Pretorat...

Şi Costan strigă în lungul convoiului:

— Unul Iţic Blonder...

Un glas îi răspunse:

— La hale... du-te repede.

Inima soldatului tresări. O luă la fugă, izbindu-se de oameni. Şi când ajunse în faţa halei, se lovi de cordoanele de jandarmi. La uşă, la un foc roşu, nişte mâni frigeau un hartam de carne.

— La o parte... Inapoi... la o parte... strigau glasuri mânioase. Pe cine? Ce cauţi?

— Iţic Blonder... strigă Cimpoeşu, peste larma vaietelor şi-a glasurilor mânioase.

— Pentru ce-l cauţi? îl întrebă un jandarm.

— Inţelegi? Trebue. Trebue camarade, pentrucă...

Și un gând strașnic îi înfioră mintea:

— Pentrucă vreau... cu mâna mea. Ințelegi? Mi-a făcut un rău ne mai pomenit. Din pricina lui mi s'a risipit averea, neamul. Acum mi-a venit rândul...

— Lasă... îi răspunse jandarmul. Că și-așa... auzi mitralierele...

— Nu, camarade... Am jurat pe mormântul părinților. Pricepi? Trebue.

— Și n'are să-ți fie milă?

— Nu. Nu. Vreau să-l spintec cu baioneta. Il duc pe un deal sau într'o râpă... îl pun să-și sape singur groapa...

— Fioros om ești, bre...

— Da. Da... bâlbâi Cimpoeșu. Trebue. Dacă mi-l dai, te cinstesc.

— Mie, cinste nu-mi trebue. Cinste — de vânzare de suflete...

Și jandarmul adăugă:

— Bine. Dar bagă de samă: are să te urmărească în somn. Eu am pățit. Am ucis, la Iași. Când îi omori în cârduri, îi altceva. Unul singur, i se sgârcește fața. Ți se uită drept în ochi. Și-și schimonosește gura. Să te blesteme. Nu mai poți mânca, nu dormi... că-ți stă mereu dinaintea ochilor. Oriunde te 'ntorci... oricum te sucești... *el* îi lângă tine... Pricepi? La Iași, l-am omorît pe unul mărunțel, cu parul. Și nici acum nu și-a mai luat ochii dela mine. Iată... tresări el; acum îl văd. Stă lângă foc și mă privește...

— Ești slab de îngeri. La mine... hei, hei. Mi-l dai?

— Du-te la porțile halei și întreabă. Numai întreabă încet, să nu s'audă. Că dacă îl aud strigat pe unul, toți încep cu gemetele...

Costan trecu pe lângă foc și se prinse de gratiile ușilor cu amândouă mâinile. O sfârșeală îi cuprinse inima înainte de a rosti:

— Este aici unul Ițic Blonder...

— Pentru ce-l cauți? întrebă o femeie care-și alăpta pruncul.

— Trebue... să-l văd... pentru mântuirea lui... răspunse Cimpoeșu și-abia atunci îl izbi în nări duhoarea de hoit a prizonierilor.

— Bagă de samă... îl ghionti pe umăr jandarmul. Bagă de samă. Nu aici...

— N'ai grijă, camarade... n'ai grijă...

Și iar rosti, cu glas îngroșat, de nerecunoscut:

— Femeie... fii bună... chiamă-l...

Și glasul îi pieri, auzind un glas mânios la spate, strigând:

— Ce stați, boilor? Pregătiți altă sută...

— Altă sută... strigă jandarmul dela foc, mușcând din hartamul de carne.

— Fii bună, femeie... bolborosi Cimpoeșu. Spune-i să vie...

— Chemați-l pe Ițic Blonder... spuse femeia, în urmă.

— Mă chiamă? Gata? răspunse un glas speriat și trupurile se dădură la o parte să facă loc unui bărbat care venea spre gratii nespus de repede.

— De ce eu întâi? întrebă el, apucându-se cu amândouă mânile de gratii, față 'n față cu Cimpoeșu.

După ce s'au privit lung, nespus de lung, cu ochii mari, cu gurile strâmbe, Blonder întrebă:

— Tocmai tu? De ce?

— Nu vă târguiți... spuse jandarmul. L-ai găsit? Ia-l...

Și adăugă:

— Ai să mă blestemi, prietene. Are să te urmărească...

Răsuci cheia și ușa scârțâi lung ca un țipăt. Osândiții se traseră mai în fundul halei. Numai femeia aceea își alăpta mai departe pruncul în liniște.

— Hai... gata... rosti Cimpoeșu și Ițic Blonder coborî repede treptele. Intrebă, svârlindu-și barba peste umăr:

— In dosul morii?

— Nu. Către câmpie... răspunse Cimpoeșu, răgușit deodată.

Își controlă arma dacă-i încărcată și-i puse baioneta.

— Așa... îi spuse jandarmul. Ai să mă blestemi. Are să te urmărească...

— N'ai grijă... răspunse Cimpoeșu — și cum plânsul îl strângea de grumaz, porni în urma lui Ițic Blonder fără să mai spuie un cuvânt.

— Nu-mi poți spune de ce? îl întrebă prizonierul la marginea câmpului.

— Taci. Taci... Ai să afli...

După aceea au intrat deabinelea în câmpia sură. Constelațiile păleau și cerul către Răsărit se înalbea. Pășeau prin ierburile grase, tot mai repede.

— Ițic Blonder... rosti Costan Cimpoeșu. Ițic Blonder... cred că ai priceput...

— Da... Dar înainte de asta, te rog, vreau să mă plec să-mi răcoresc obrazul în iarbă...

— Nu înțeleg. Ițic Blonder, du-te înainte, cu Dumnezeu...

— Nu mă ucizi? se cutremură prizonierul și se 'ntoarse repede pe călcâie, privindu-l lung, înlemnit. Atunci... de ce?

— De ce? Nici eu nu știu de ce... Ia-o înainte... Grăbește-te... ocolește drumurile... până la linia Rușilor. E târziu. Eu mă duc să-mi caut regimentul.

Și porni spre Miazăzi, prin ierburi, peste câmp. « Dacă ar afla mama, s'ar bucura... își spuse el: da, da, fie fapta asta de sănătatea mamei »...

Și grăbi pasul. Dar în urmă auzi un răsuflat repede.

— Te rog... stai... bolborosi Ițic Blonder.

— Cu Dumnezeu... du-te cu Dumnezeu. Ce mai vrei?

Făcu un pas, dar prizonierul se ținea după dânsul:

— Pot fugi? pot? N'ai să tragi după ce mă depărtez?

— Dacă nu mă crezi, camarade... dacă nu mă crezi... iată... n'ați arma...

Ițic Blonder o apucă repede, cu amândouă mânile și svârlindu-se înapoi strigă într'un hohot de râs:

— Acum... Acum...

O sudoare de ghiață cuprinse tâmplele soldatului:

— De ce? răcni el. Stai, ce faci?

Și se repezi spre prizonier.

— Trag... Trag... îi răspunse hohotul de râs. Dacă te-apropii, trag...

Mai apoi, tăceau, pândindu-se unul pe altul, între pâcle.

— Frate... rosti Cimpoeșu, ca un scâncet.

Și tăcu. Aproape, după delușoare, automatele porniră cu desnădejde, cu mânie, hohotind, scrâșnind — și noaptea se umplu de spaime. Ițic Blonder svârli arma la picioarele soldatului și plângea cu capul printre pumni și i se sguduiau umerii.

— Grăbește-te... se luminează de ziuă... îi spuse Cimpoeșu. Cu bine...

O luă la fugă printre pâcle. Ii răsări în față obrazul aspru al lui Jimborean și sări peste un pârâu, fugind mai tare.

— Ce vrei? întrebă întorcându-se deodată spre Ițic Blonder care se oprise pe celălalt mal. Nu pricepi? Du-te...

— Camarade... frate... camarade... bâlbâi omul și lacrimi mari îi răsăriră între gene.

Și spuse mai departe:

— Acolo, în târg, a rămas ea, cu pruncii... în hală. Ne învățasem cu gândul. Toți... împreună. Pricepi? Acum...

Și cum mitralierele nu mai încetau, adăugă:

— Acum... pe ei... s'a isprăvit... Eu... ce să fac acum?

— Grăbește spre Răsărit... îi răspunse soldatul și inima i se răci.

«Ai făcut rău... nu trebuia... îi spuse fața plânsă a mamei. Ce-o să facă el acum?».

«Mamă...» scânci soldatul.

«Lasă, dragul mamei. Rănile se tămăduesc. El are să se ducă... și-are să uite...».

Și Costan Cimpoeșu spuse tare:

— Lasă, camarade. Rănile se tămăduesc. Ai să uiți...

Și nu-i răspunse nimeni. Se uită mai cu băgare de samă în urmă și nu putea deslusi dacă umbra de pe malul pârâului e un om, o răchită sau un fuior de pâclă. Se simți cuprins de-o nelămurită vinovăție și se 'ntoarse:

— Iată... rosti el, pe mal. Te rog, întinde mâna și ia pânea asta. Să-ți fie alinare și merinde...

— Costane... Costane... gemu Ițic Blonder, întinzând brațul.

— Cu bine... grăbește-te... mai rosti soldatul și răsuflă ușurat, depărtându-se spre fundul câmpiei, la drumul mare, unde s'auzea scârțiit de roți.

Constelațiile clipeau albe ca para lumânărilor. Foșneau ierburile.

Compania se trezea și majurul Codău suduia de Precistă și Dumnezoaică. Pe drum uruiau roțile tunurilor și sergenții făceau cu glasuri aspre apelul grupelor. Căpitanul Jimborean, cu pelerina împietrită în lungul trupului, aștepta clipa să deie comanda de plecare.

EUSEBIU CAMILAR

11 IUNIE 1948

ANCORA SUS

Ancora sus, tovarăși! Pornim
Pe drumuri mult căutate.
Stăpâni pe unelte, pe soartă stăpâni!
Inima bate și bate...

Vom crește bogați și puternici și dârji,
Cum crește în basm făt-frumosul.
Din an facem zi, din zi facem ceas,
Și strângem și clipei prisosul.

Ancora sus! Echipaju-i stăpân
Pe cârmă, busolă, motoare.
Luați seama! Capcanele's multe în drum.
Spre larg, muncitori, muncitoare.

PATRONUL

Din jilţ adânc, din jilţ pufos
S'a ridicat un domn verzui.
Avea un frac de mort luxos
Şi ochii stinşi şi prea sătui.

— « Mi-aţi spus din fabrică să plec.
Mi-aţi zis: tâlhar. Călău, mi-aţi zis.
Şi aime n'am decât un cec.
Poate cu cecul v'am ucis?

Eu, nemilos? Eu, — un gingaş!
Când văd un prunc rahitic, fug.
Port oare chip de ucigaş,
De om care jupoi şi sug?

Nici în grevişti, pe vremuri grele,
N'am tras. Dar oare-aş fi putut?
Răcani în zdrenţe şi'n obiele
Făceau ce trebuia făcut.

(Foc. Morţi. Rezistă. Nu se lasă.
O, de-aş putea să mă calmez!)
Făceam lumina mică 'n casă
Şi îmi puneam un vals vienez.

Dar iar mă turbura ministrul:
— « Ce facem? » — « Reprimăm »... gemeam.
Plângea în mine valsul, tristul,
Şi reprimam, şi reprimam...

N'a fost uşor, o viaţă 'ntreagă
In slujba ordinei să fiu.
Dar cu conştiinţa nu-i de şagă.
De ce m'aţi alungat, nu ştiu ».

El tace. Il privesc cu ură.
Ochiu-i sticleşte stins, pustiu.
Fracul, perfect ca tăietură,
Cuprins de-un tremur, pare viu:

« Nu-s mort, s'o ştii. Par mort, dar nu-s.
Nici singur nu-s. Mulţi domni în frac
Mai au câte ceva de spus
Deşi se-afundă 'n jilţ şi tac.

Am fost blajin, am fost prea bun.
Azi sunt în stare de orice »...
Vorbise mult. Acum tăcea.
Un leş verzui părea că e.

— « Gingaşe domn, îţi mulţumesc,
Iţi mulţumesc c'ai apărut.
Furat de muncă, uit, greşesc
Şi cred c'ai putrezit demult.

Azi ştiu că duhul tău nu doarme,
Că porţi pistolul sub gheroc,
Dar fii pe pace, avem arme
Şi ac de fiece cojoc ».

DĂRÂMĂM

Ce mai bâlci dărâmăm! Ce mai târg forfotea!
Ţipete, fluere, scrânciob, dughene.
Ce mărfuri ciudate zăceau pe tejghea,
Şi'n umbra dughenii, ce monştri alene.

Samsari şi geambaşi, sulimane, foiţă,
Vătafi cu biciuşti şi copii ca moşnegii,
In caier, de-a-valma sub crunta arşiţă,
Bocciii, piticii, sforarii şi regii.

Directori de circ, buhăiţi şi zbanghii,
Jupâni de tarabă, mieroşi şi hapsâni,
Vesteau chilipirul, chemau muşterii,
Şi guşile, salbă, jucau peste sâni.

Vindeau cu toptanu'adevăruri şi egi
Şi vorbe ce sfârâie 'n untul gogoşii,
Balsam pentru suflet, pomezi pentru negi
Aceleaşi cu care s'au uns şi strămoşii.

Suduiau, se tocmeau, cumpărau chilipir.
Vieţi omeneşti le aveai cu-o pară,
Veneau doar ei singuri desculţii, în şir,
Să-şi târgue vlaga, pe-un ban, la tejghea.

Mereu alte mutre, alţi hoţi ghiduşari,
Dregători pehlivani şi maimuţe dresate.
In praf, sub povară, mereu opincari
Şi hamali vlăguiţi, rupţi în coate.

. . . .

Aşa revăd lumea în care-am crescut:
Boită, sălbatecă, strâmbă, pestriţă.
Aşa era omul: ciopârţit şi vândut
La târg, ca un boţ de alviţă.

Adânc, târnăcopul! Infigă-se bine
In tot putregaiul dughenii.
Şi monştrii cari scheaună 'n umbră, pe vine,
Să-i mistuie focul gheenii!

MARIA BANUŞ

ALEXANDRU PUŞKIN

POLTAVA

(Fragmente)

E trist Mazepa. Mintea-i iar
De gânduri grele tulburată.
Cu ochi duioşi Maria cată
In ochii lui ce stranii par.
Genunchii cuprinzându-i moale,
Iubirea-şi spune cu temei.
Zădarnic, gândurile sale,
Mai tari sunt ca iubirea ei.
In faţa-i, neluând aminte,
Bătrânu-şi pleacă ochii reci,
La imputări, cu buze seci,
Rămâne mut ca mai 'nainte.
Mirată şi jignită, ea,
Se scoală şi suflând abea,
Ii spune astfel de cuvinte:

—« Ascultă: Pentru tine eu
Uita-i de lume şi de viaţă.
Căzându-mi drag, să fii al meu,
Aveam numai o ţintă 'n faţă:
Iubirea ta. S'o am cât pot,
Eu mi-am pierdut norocul tot;
Dar nu regret ce-a fost să fie —
Să-ţi amintesc vreau să mă laşi:
In noaptea când m'am dat eu ţie,
Că-ţi voi fi dragă tu-mi juraşi.
De ce mă uiţi şi nu ţi-s dragă? »

MAZEPA

Prietenă, nedreaptă eşti,
Nebunul gând să-l părăseşti;
Tu 'n năluciri te pierzi întreagă:
Nu, sufletu-ţi de patimi orb,
Se sbuciumă stârnind durerea.
Mario, te iubesc, te sorb
Mai mult ca slava, ca puterea.

MARIA

Minciuni: Azi nu mai eşti ca ieri,
E mult de când stam doi sub stele?
Acum tu fugi de mângâieri,
Acum ţi s'a urît de ele;
Eşti ziua 'ntre oşteni, dai zor,
Petreci, te plimbi — eu sunt uitată;
Cu-un iezuit cu-un cerşetor,
Sau singur-cuc, stai noaptea toată.
Iubirea mea, umil gherghef,
O 'ntâmpini cu asprime 'n două,
Iar pentru Dulskaia, la chef,
Inchini şi bei. E-o veste nouă ...
Cam cine-i Dulskaia?

MAZEPA

Şi eşti
Geloasă? Cum, eu om în vârstă,
Uitând de anii ce mă 'nvârstă,
Să caut frumuseţi lumeşti?
Ca tânărul dedat iubirii,
Eu să suspin cu fals temei,
Să port cătuşa necinstirii,
Să 'ncep a ispiti femei?

MARIA

Nu, nu-mi vorbi pieziş tu mie,
Răspunde drept, de ce te-apleci?

MAZEPA

Mi-i scumpă pacea ta, Marie,
Aşa să fie, află deci.

Demult noi uneltim o treabă;
Ea fierbe-acum în inimi tari,
Și vremea ei sosi de grabă;
E-aproape ceasul luptei mari.
Robiți, pierzând orice izbândă,
Plecat-am capetele, noi,
Sub a Varșoviei osândă,
Sub jugul Moscovei apoi.
Ucraina, dând imbold dreptății,
Din lanțuri va scăpa de tot:
Eu flamurile libertății
In contra țarului le scot.
Cu cei doi regi pun tot la cale,
Sunt pregătit, țes fără svon;
Curând în lupte și 'n răscoale,
Eu poate-mi voi dura un tron.
Prieteni am cu noimă-adâncă:
Prințesa Dulskaia, și încă
Pe iezuit, pe cerșetor;
Ei gândul meu îl duc la capăt;
Scrisorile regești le capăt
Prin taina și prin mâna lor.
Aceasta mi-i mărturisirea.
Ești mulțumită? Rătăcirea
Ți-am risipit?

MARIA

O, totu-i clar:
Vei fi al țării noastre țar!
Ce bine pe-al tău cap într'una
Va sta coroana!

MAZEPA

Stai! Ce-i greu
N'a început. Să dea furtuna.
Au ce m'așteaptă mai târziu?

MARIA

Te voi urma cu 'ntreg norodul.
Tu ești puternic! O, eu știu:
Te-așteaptă-un tron.

MAZEPA

Sau eșafodul?

MARIA

Te voi urma și printre morți;
Să mai trăesc n'aș fi în stare.
Dar nu: domnescul semn îl porți.

MAZEPA

Tu mă iubești?

MARIA

Ah, ce 'ntrebare?

MAZEPA

Răspunde-mi: Tatăl tău sau eu
Iți sunt mai scump?

MARIA

O, dragul meu,
Ce vorbă-i asta? Spaimă-mi scoate.
Pe toți ai mei, ce singuri stau,
Uitării mă căznesc să-i dau.
Rușinea lor mă cred; și poate
(Ce gând grozav mi-i dat să 'nfrunt!)
De tata blestemată sunt,
Și pentru cine?

MAZEPA

Deci 'nainte
Sunt eu, nu tatăl...

MARIA

O, Părinte!

MAZEPA

Răspunde-mi!

MARIA

Să răspunzi te las.

MAZEPA

Ascultă: Dac'ar cere-un glas
Ca unul dintre noi să piară,
Şi tu ne-ai judeca sub vânt,
Pe cine l-ai svârli 'n mormânt,
Pe cine l-ai lăsa afară?

MARIA

Destul! Ah, ceața mă pătrunde!
De ce mă ispiteşti?

MAZEPA

Răspunde!

MARIA

Păleşti; ți-s vorbele ciudate...
O, nu te supăra! Eu toate
Sunt gata să-ți jertfesc, oricum;
Cu groază graiul tău adie.
Destul.

MAZEPA

Să-ți aminteşti, Marie,
De cele ce mi-ai spus acum.

Ucraina 'n noapte tace, lin.
Pe cer cresc licăriri de stele.
Văzduhu-i adormit deplin,
Doar frunzele din plopi, doar ele
Foşnesc argint, parc'ar păşi...
Iar luna ce înalt ieşi
Belaia-Țerkov o veghează,
Grădina hatmanului şi
Castelul vechi îl luminează.
Tac toate, nu clinteşte-un ram;
Dar prin castel trec şoapte rânduri.
In turnul mohorît, sub geam,
Ursuz şi năpădit de gânduri,
In lanțuri şade Cuciubei[1]*,*
Privind spre cer cu ochii grei.

[1] Vasile Leontovici Cuciubei, judecător general, unul dintre predecesorii actualilor conți.

In zori osânda. Fără teamă,
Gândind la ea nu se distramă;
Nu-şi plânge viața de otomn.
Ce-i moartea lui? Doritul somn.
In groapă s'ar culca cuminte.
E toropit. Dar, Doamne sfinte!
Să cazi ca vita, nătărău,
Sub ale hoțului picioare,
In ghiara duşmanului său
De țar trimis. Fără onoare
Să-ți pierzi tu viața pe năluci.
La moarte pe amici să-i duci,
Blestemul să le-auzi pe groapă;
Cu capul sub secure stând,
Să-ți vezi vrăjmaşul surâzând,
Să fugi în moartea ce te scapă,
Şi ura față de tâlhar
Să n'ai cui o lăsa măcar!...

Şi el şi-a amintit Poltava,
Pe toți ai săi, cu tot ce nu-i,
De anii 'mbelşugați, de slava,
Şi cântecele fetei lui;
De casa 'n care se născuse,
Unde-a trudit, unde-a dormit;
De tot ce viața 'n dar i-aduse,
De toate câte-a părăsit,
Şi pentru ce? —
Dar cheia 'n lacăt
Scrâşni — şi deşteptat astfel,
Sărmanu-şi spuse: Este el!
E cel ce 'n ultimul meu treacăt,
Sub cruce m'o purta duios,
Cel ce păcatele le iartă,
Ce leacuri pentru suflet poartă,
Mijlocitor către Hristos,
Din trupul lui cel sfânt, din sânge,
M'oi întări, smerit gustând,
Cu moartea 'n față-o voi înfrânge,
Spre viață veşnică trecând!

Şi bietul Cuciubei, cucernic,
E gata şi la cuget treaz,

Stăpânului Atotputernic,
Să-și verse crâncenul necaz.
Dar nu-i sol sfânt cu duhul proaspăt,
Ci-i altul cel venit ca oaspăt:
E Orlic,[1] *slab, la chip îngust.*
Cuprins de silă și desgust,
Bătrânul buzele-și desface:
— « Ce vrei, om crud, ce-ascunzi în glas?
De ce și ultimul popas,
Mazepa nu mi-l lasă 'n pace? ».

ORLIC

Vreau câteva răspunsuri mici.

CUCIUBEI

N'am ce-ți răspunde: Ieși de-aici
Și lasă-mă.

ORLIC

Hatmanul alte
Mărturisiri mai vrea.

CUCIUBEI

Ce fel?
De mult eu tot ce vrut-a el
Recunoscui. Ce-am spus, încalte,
Sunt scornituri. Eu-s fals, nedrept.
Țes uneltiri . . . Hatmanu-i drept.
Ce vreți mai mult?

ORLIC

Noi știm prea bine
Că ești nemăsurat de-avut,
Că la Dicanca[2] *'n loc știut,*
Ascunzi comori prin hrube pline.
Curând pe eșafod vei sta;
Cu 'ntreagă bogăția ta

[1] Filip Orlic, pisar general, confidentul lui Mazepa; după moartea acestuia (1710), a primit dela Carol XII titlul gratuit de hatman al Malorusiei. In cele din urmă, a trecut la mahomedanism și a murit la Bender prin anul 1736.

[2] Satul lui Cuciubei.

Oștirea-și umple visteria;
Așa e legea. Datoria
Eu ți-o arăt: Cer să-mi răspunzi,
Comorile 'n ce loc ascunzi?

CUCIUBEI

Da, trei comori, — aveți dreptate,
In viața asta mi-au fost date.
Comoara 'ntâia-i cinstea mea,
Se stinse sub tortură ea;
Comoara doua dintre ele:
Pierduta cinste-a fetei mele.
I-am stat și zi și noapte 'n jur,
Mazepa-i cel ce i-a fost fur.
Comoara treia-i răzbunarea
Care-o păstrez în pieptul meu:
Cu ea-am să merg la Dumnezeu.

ORLIC

Moșnege lasă-ți aiurarea:
Azi când pornești spre nepătruns,
Nu-ți mai hrăni cu visuri ura,
Că nu-i de glumă. Dă-mi răspuns,
De nu, te-așteaptă iar tortura;
Pe unde-s banii?

CUCIUBEI

Crud slugoi!
Când vei sfârși cu întrebarea?
Dă-mi pas să mor, — porniți apoi,
Tu cu Mazepa, cercetarea,
Și ce-am lăsat să numărați
Cu degete de sânge grase,
Prin hrube scotociți, săpați,
Tăieți grădini, dați foc la case.
Cu fiica mea porniți la drum:
V'o spune tot și-o să v'arate
Unde-s comorile 'ngropate;
Dar pentru Dumnezeu, acum,
Te rog frumos dă-mi bună pace.

ORLIC

Pe unde-s banii? Spune-mi tu.
Pe unde-s banii? Spui sau nu?
Ieşi-va prost acel ce tace.
Arată-mi locul lor, că-i rău!
Tu taci? — La caznă! Hei, călău! [1]).
Şi el intră . . .
O noapte cruntă!
Dar unde-i hatmanul tâlhar?
Şerpeasca-i fire cum se 'nfruntă
Cu remuşcarea? Fuge iar?
In casa fetei răpitoare,
Ce doarme lin, neştiutoare,
Lângă crivatul moale, mut,
Cu capul aplecat, pierdut,
Mazepa stă cu-amar răsuflet.
Tot gânduri negre-i trec prin suflet
Şi noaptea-şi creşte umbra ei.
— « Pieri-va prostul Cuciubei;
Nu-l pot scăpa. Când ceasu-i bate,
Hatmanul trebue mai mult
Să se 'ntărească sub tumult,
Ca'n faţa-i orice răutate
Să dea 'n genunchi. Scăpare nu-i.
Făptaşul şi părtaşul lui
Pieri-vor ». Dar, privind spre fată,
Mazepa-şi spune: — « Sfinte Tată!
Ce-o să se 'ntâmple-atunci când ea
Afla-va vestea cea cumplită?
Acum ea doarme liniştită,
Dar taina, taină n'o să stea
Decât puţin de tot. Securea,
Căzând, va detuna în zori
Ucraina. Lângă ea şi-aiurea,
Or să răsară vestitori.
Ah, văd: Cui soarta lui nebună,
I-a dat al sbuciumului ţel,
Stingher de tot să stea 'n furtună,
Nu c'o soţie lângă el.

[1]) Osândit la moarte, Cuciubei a fost torturat în oştirea hatmanului. Din răspunsurile nefericitului, se vede că a fost interogat asupra comorilor ascunse de dânsul.

La o căruţă nu se 'nhamă
Un cal şi-un cerb de tânăr rod.
Cum bine n'am băgat de seamă,
Plătesc acest tribut nerod.
Tot ce nu are preţ şi nume,
Tot, tot ce are drag pe lume,
In dar sărmana, mi-a adus
Ea mie, un moşneag — şi iată?
Ce crimă eu la cale-am pus! »
Şi el privi: Pe pat culcată,
Ce paşnic doarme ea, ce drept!
Ce dulce-i sub alint de vise!
Prin buzele uşor deschise
Răsuflă tânărul ei piept.
Dar mâne, mâne . . . Prins de tremur,
Mazepa 'ntoarce capul, viu,
Şi iese, dus ca de-un cutremur,
In parcul negru şi pustiu.

Ucraina 'n noapte tace, lin.
Pe cer cresc licăriri de stele.
Văzduhu-i adormit deplin,
Doar frunzele din plopi, doar ele
Foşnesc argint, parc'ar păşi . . .
Mazepa-i ros de gânduri şi
Vedenii. Stelele 'n lumină,
Par nişte ochi ce-aruncă vină,
Privindu-l batjocoritori.
Toţi plopii par judecători,
Ce dând din cap, s'au strâns în noapte,
Şi despre el vorbesc în şoapte.
Iar noaptea blândă, răcoroasă,
Precum o temniţă-l apasă.

Deodată-un strigăt slab la el
Ajunse parcă din castel.
N'a fost decât o 'nchipuire?
Vreun glas de cobe s'a prelins?
Vreun torturat gemut-a stins?
Dar al său sbucium peste fire
Să-l stăpânească n'a putut
Şi-atunci la strigătul pierdut,

El a răspuns — răcnind sălbatec
Ca 'n bătălie, prăvălatic
Şi dârz, pe când cu Hamalei
Şi Zabeloi, aprins de luptă,
In frământare ne 'ntreruptă
Gonea cu-acest . . . cu Cuciubei.

Cresc zorile şi cu mister
Trag dungi de purpură pe cer.
Ies dealuri, văi, din valul ceţii,
Ies ape, lunci — şi-al zilei Domn,
Se 'ntinde larma dimineţii
Şi omul s'a trezit din somn.

Cum tot dormea cu buze crude,
Maria, ca prin vis aude
Cum cineva, tiptil intrând,
Incet piciorn-i zguduise.
Ea s'a trezit — dar surâzând,
Degrabă ochii şi-i închise
Sub razele care-au pătruns.
Săltându-şi braţele 'nainte,
Şopti cu patimă fierbinte:
— « Tu eşti, Mazepa? . . . ». Dar răspuns
Alt glas i-a dat, ce glas . . . O, Tată!
Ea tresărind privi . . . şi iată!
E mama ei . . .

MAMA

O taci, o taci;
Să nu ne pierzi. Umblând dibaci,
Venit-am prin întunecime;
Nu eu, ci ruga-mi străbătu:
In zori e-osânda. Numai tu
Să 'nduplеci poţi a lor cruzime.
Salvează-ţi tatăl.

FIICA (cu spaimă)

Tatăl cui?
Osânda cui?

MAMA

Sau nu ştii poate?
Nu! Nu stai în pustietate,
Stai în palat; să ştii, se cere,
Ce crud hatmanu-i la putere,
Cum el duşmanii-şi pedepseşte,
Cum ţaru-i face cum doreşte . . .
Dar văd: Familia-ţi renegi
Pentru Mazepa; văd răsplata;
Te aflu 'n somn, de pat te legi,
Pe când l-au judecat pe tata,
Pe când sentinţa i-o citesc,
Pe când securea-i pregătesc . . .
Ne crezi străini, sau ce să fie?
Revino-ţi fiica mea! Marie
Aleargă, la picioare-i cazi,
Pe tatăl tău tu scapă-l azi:
Cu ochii tăi poţi hoţii 'nvinge,
Securea să le-abaţi tu poţi,
Hatmanul nu te va respinge:
Tu pentru el uitaşi de toţi,
De cer şi cinste.

FIICA

Ce-i cu mine?
Mazepa . . . tata . . . moartea . . . — vine
C'o rugă mama . . . au visez?
Nu, sunt nebună, aiurez . . .
Ce-s astea?

MAMA

Dumnezeu cu tine.
Nu, nu sunt aiurări, nu-i vis.
Cum, poate n'ai aflat deschis,
Că tata prins de 'nverşunare,
Simţind necinstea-ţi cu amar,
Impins de-o oarbă răzbunare
Pe hatman l-a pârît la ţar?
Că schingiuit, recunoscuse
Vicleanu plan care-l făcuse;
C'a vrut să işte bănuieli;
Că, jertfă-a dreptei îndrăsneli,

L-au dat dușmanului său pradă;
Că 'n fața oastei în paradă,
De nu-l va ocroti de fel
Domneasca mână de departe,
El astăzi va fi dus la moarte;
Că-aici deocamdată el
Stă 'n turn închis.

FIICA

O, Doamne sfinte!
Vai, astăzi — bietul tatăl meu!
Și fata a căzut 'nainte,
Așa cum cade-un mort din greu.

Căciuli pestrițe. Lănci sub sclipet.
Tambururi bat. Gonesc serdiuci. [1])
Se 'nșiră-al polcurilor luci.
Mulțimea fierbe. Freamăt. Țipet.
Ca șerpii coada, de norod
Se mișcă drumul. Plin e hăul.
Pe câmp se 'nalță-un eșafod.
Pe el, plimbându-se, călăul,
Așteaptă victima cu jind:
Acum în mâini, voios rânjind,
Securea grea o cumpănește,
Acum cu gloata șăguește.
In vuet tot se prefăcu:
Strigări și sfăzi și râs și ropot.
Deodată-un țistuit crescu
Și toți tăcură. Doar un tropot
Tăcerea groaznică-o surpa.
Colo, făcându-i zid oștenii,
Hatmanul printre căpetenii,
Pe calu-i negru galopa.
Iar dincolo, pe-un drum din zare,
Venea un car. Cu 'nfiorare
Spre el toți ochii s'au întors.
In car, legat de cer și lume
Printr'o credință fără nume,

[1]) Armata alcătuită pe cheltuiala proprie a hatmanului.

Sta Cuciubei de chinuri stors.
Cu dânsul Iscra, rob al sorții,
Ca mielul se supune morții.
Oprit fu carul. S'auzi
Cum popii de păcat desleagă;
Tămâia fumul și-l trezi...
Pentru odihna lor se roagă
Norodul mut; cei duși la chin —
Pentru vrăjmași. Și uite-i, vin,
Pătrund. Pe eșafod, se 'nchină
Apoi se 'ntinde Cuciubei.
Ca 'ntr'un mormânt tac toți, tac grei.
Securea fulgeră 'n lumină
Și capul repede-a căzut.
Un ah sbucni. Al doilea, iată,
In urma lui sări îndată.
De sânge iarba s'a umplut...
Iar gâdele, c'o glumă nouă,
Le-a prins de chică pe amândouă;
Cu mâna 'ntinsă, strânsă nod,
Le-a scuturat peste norod.

Osânda-i gata. Gloata deasă
Se risipea nepăsător
Și oamenii mergând spre casă,
Vorbeau de treburile lor.
Câmpia se golea cu glume.
Atunci pe drum, prin val de lume,
Trecură-vânt două femei,
Cu pași trudiți, cu ochii grei;
C'o spaimă mută, tremurândă,
Zoreau spre locul de osândă.
— «E prea târziu!» — Șopti un ins
Și mâna către câmp și-a 'ntins:
Stricau acolo eșafodul,
Un popă se ruga 'n pustiu
Și doi cazaci, gonind norodul,
Săltau pe-un car un biet sicriu.

In fața călărimii 'n stol,
Mazepa, crunt, zorea să scape
De locul morții. Sub pleoape
Il chinuia un groaznic gol.

Şi nimeni nu-i venea aproape
Şi el o vorbă nu scotea ;
In spume calul său gonea.
Ajuns la el, « ce-i cu Maria »
Rosti Mazepa. Dar răspuns
Doar şoapte vagi i-au fost solia . . .
De-o spaimă crâncenă pătruns,
Porni spre ea ; intră 'n odaie ;
Odaia-i goală, toate tac ;
Porni spre parc ca o văpaie ;
In preajma largului său lac,
Prin tufe, chioşcuri, prin ferigă,
Nu-i nimeni, urme nu-s s'apuci:
Fugit-a ! — Slujitorii-şi strigă,
Pe priceputii săi serdiuci.
Ei vin. Le sforăie fugarii.
Răcnind sălbatec ca tătarii,
S'aruncă 'n şea — gonesc de-acum
Spre orice colţ, spre orice drum.

Fug clipele şi vremea toarce.
Maria nu se mai întoarce.
Nu ştie nimeni pe pământ,
De ce şi unde ea fugise.
Mazepa crâşcâia înfrânt,
Prin servi o spaimă se lăţise.
Cu pieptul ars, tăcut, deszis,
Mazepa în ietac s'a 'nchis.
Lângă crivatul gol, în noapte,
El treaz a stat, secat de şoapte
Şi 'ncrâncenat de-un straniu chin.
Spre ziuă, slujitorii sprinteni
Au revenit, pe rând revin.
Deabia merg caii. Frâie, pinteni,
Potcoave, pături — totu-i plin
De spumă şi de sânge ; toate
Hăite, roase, destrămate . . .
Dar despre fata ce s'a dus,
Nici unul veste n'a adus.
Se stinse urma ei smerită
Cum piere-un sunet undeva.
Doar biata-i mamă isgonită,
Cerşind prin lume rătăcea.

Cu toate că-i de jale frânt,
Mazepa, cu sporit avânt,
Spre viitor se aţinteşte.
Punând în planuri tâlc şi miez,
Cu mândrul rege suedez,
El legătura-şi prelungeşte ;
Iar ca să 'nşele mai dibaci,
Duşmanii prinşi de bănuială,
Se 'nconjură de-un roi de vraci,
Şi geme 'n pat cu ticluială,
Cerând să-l vindece de boală.
Războaiele cu-al lor măcel,
Tristeţa, truda lui amară
Şi slăbiciunea, îl surpară
Pe patul morţii. Gata-i el
Să lase lumea trecătoare ;
Vrea slujba cea de deslegare ;
Chemă vlădici, cu glas sfios,
La căpătâi cu patrafirul ;
Şi curge sfânt şi tainic, mirul,
Pe capul alb şi ticălos.

Trec zile. Moscova zădarnic
Aşteaptă oaspetele harnic ;
Intre mormintele duium
Pe Suedezi îi paşte taina.
Dar Carol a cotit din drum,
Mutând războiul în Ucraina.

Deodată s'a sculat trufaş,
Mazepa, jalnica otreapă,
Cadavrul viu, ce slab şi laş,
Gemuse cu'n picior în groapă.
Acum e-al ţarului vrăjmaş ;
Acum în fruntea oastei saltă,
Cu ochi aprinşi, cu voce 'naltă,
Işi mişcă spada — şi cu scop
Spre Desna fulgeră 'n galop.
Aşa cum, gârbov, pradă sapei,
Un cardinal viclean şi slut,
De cum primi tiara papei,
Voinic şi tânăr s'a făcut.

Și vestea a sburat cu-alarmă,
Ucraina s'a umplut de larmă:
— « El a trecut de partea lor,
Trădând, lui Carol sub picior
Și-a pus topuzul ». Faclă vie,
Războiul popular e-aprins
Și arde.
Cine-o să descrie
Mânia țarului surprins? [1])
Cresc anatemele 'n soboare;
Al lui Mazepa chip viclean
E rupt de gâzi. Cu urlet mare
Alege obștea alt hatman.
Și dela Enisei ca zmeii
Sosesc toți Iscra, Cuciubeii,
Chemați de Petru din surghiun.
Cu dânșii plânge, se descarcă,
Și mângâindu-i îi încarcă
Cu noi cinstiri și-un rost mai bun.
Palei, proscrisul lui Mazepa,
E în Ucraina, calcă stepa,
La Petru căutând bârlog.
Răscoala-i fără de putere.
Pe eșafod și Cecel [2]) *piere*
Și atamanul zaporog.
Și tu, ce 'n lupte-ți afli slava,
Pe-un coif corona ta schimbând,
Tu, de departe vezi Poltava —
Va bate ceasul tău curând.

---

[1]) Măsurile viguroase luate de Petru cu obișnuita lui repeziciune și energie, au ținut Ucraina sub ascultare.

La data de 7 Noemvrie, din porunca suveranului, cazacii, după obiceiul lor, prin glăsuiri libere, au ales ca hatman pe polvonicul din Starosdubsk, Ivan Scoropatschi.

« La data de 8, au sosit în Gluhov arhiepiscopii din Kiev, Cernigov și Pereaslav.

« Iar în ziua 9-a, l-au dat afurisenieì pe Mazepa, acei arhierei în mod public; în aceiași zi și persoana (păpușa) acelui trădător, Mazepa, o au scos și, scoțându-i panglica cavaleriei, (care pe acea persoană era îmbrăcată cu cocardă), pe acea persoană au aruncat-o în mâinile călăului, pe care călăul, agățând-o de frânghie, o târî pe ulițe și prin piețe până la spânzurătoare, și apoi au spânzurat-o.

« Tot la Gluhov, în a 10-a zi l-au executat pe Cecel și gata cu trădătorii. . . » *(Jurnalul lui Petru cel Mare).*

[2]) Cecel a apărat cu înverșunare Baturinul, împotriva armatei prințului Menșicov.

Spre dânsa țarul oști trimite,
S'au scurs noian pe-un câmp întins —
Și taberele învrăjbite
Cu iscusință s'au cuprins:
Precum ades înfrânt în lupte,
Iubind din sânge să se 'nfrupte,
C'un altul, așteptat cu dor,
Dă ochii-un groaznic luptător.
Și vede Carol cel puternic:
Nu-s cei împrăștiați nemernic,
Fugarii Narvei — nori prelungi,
Ci-un șir de polcuri rânduite,
Supuse, repezi, liniștite,
Și mii de baionete lungi.

Și-a hotărît: In zori e-atac.
Adânc dorm Suedezii 'n noapte.
Doar într'un cort, când toate tac,
S'aud prin beznă niște șoapte.

— « Nu, Orlic, prea grăbiți am fost,
Prea ne 'ncrezurăm în izbândă;
Am socotit prea dârz, prea prost,
Ne va fi paguba dobândă.
Văd că pierdut e țelul meu.
Ce-i de făcut? E-o grea greșală:
M'am înșelat cu Carol eu.
E-un țânc nebun de îndrăsneală;
Nu-i mare lucru să mizezi
Pe două lupte norocoase,
Cu inamicul să cinezi [1])
Să râzi de bombele focoase, [2])
Furiș prin noapte, pus pe joc,
S'ajungi la tabăra dușmană;
Pe-un biet cazac să-l culci cu-un foc,
Și să te-alegi și tu c'o rană; [3])

---

[1]) La Drezda regelui August. Vezi Voltaire, *Histoire de Charles XII.*

[2]) — « Ah, Majestate! O ghiulea! . . » — « Ce este comun între ghiulea și scrisoarea pe care ți-o dictez? Scrie ». Aceasta s'a întâmplat cu mult mai târziu.

[3]) Noaptea, Carol, inspectând lagărul nostru, a nimerit peste niște cazaci ce ședeau lângă un foc. El galopă direct către ei și pe unul dintr'înșii l-a împușcat cu propriile sale mâini. Cazacii au tras în ei trei focuri și l-au rănit grav în picior.

Nu-i el făcut să lupte, nu-i,
Cu țarul uriaș — să-l strângă:
El, ca pe-un ploc, vrea soarta lui
Cu darabana s'o constrângă.
E îndărătnic, orb, semeț,
Nechibzuit, greșind la preț,
Norocul lui e 'n tot ce zboară;
Puternicul vrăjmaș de-acum,
Cu vechi măsuri el îl măsoară —
Să-l facă pulbere și scrum.
Rușine: Un fugar războinic,
La vârsta mea, mă văd ușor;
Orbit de-avântul lui destoinic
Și de norocu-i schimbător,
Ca o fecioară.

ORLIC

Bătălia
S'o așteptăm. Cu Petru iar
Putem lega prietenia:
Cu leacuri relele dispar.
Zdrobit de noi, să fii pe pace,
El bucuros o să se 'mpace.

MAZEPA

Nu, e târziu. Cu țarul rus
Nu-i niciun chip de împăcare.
Să am destin fără 'nturnare
Mi-i hărăzit. Eu ard nespus
De ură. La Azov, odată,
Sub cort, în tabăra legată,
Cu țarul petreceam voios:
Fierbea deci vinu 'n cupe grele
Și vorbele fierbeau cu ele;
Și-am spus un lucru curajos . . .
Toți oaspeții au stat ca varul;
Sfărmându-și cupa în bucăți,
Cu grea amen'nțare, țarul,
M'a prins de albele mustăți.
O răzbunare ce 'nu iartă
Eu i-am jurat cu-adânc temei,
Cum mama prunc la sânu-i poartă,

O legănai. E vremea ei.
El, spada care-o port la coapsă,
Cât va trăi n'o va uita.
Eu pentru Petru sunt pedeapsă,
Sunt spinii din coroana sa:
Ar da tot ce-i mai scump în viață,
Ar da cetăți — acest erou,
Ca pe Mazepa de mustață
Să-l poată înșfăca din nou.
Mai sunt nădejdi: Vor spune zorii
Cam cine va porni fugar.

Tăcu, spre somn purtându-și norii,
Cel care l-a trădat pe țar.

Din flăcări soarele-și ia drumul.
Cu grohote, pe culmi, pe șes,
Bat tunuri, Roș se 'nalță fumul,
Spre cer suind clăbucu-i des,
Străpuns de razele ce-l țes.
Se 'ncheie polcuri pretutindeni.
Pușcașii printre tufe vin.
Cad bombele. Curg plumbii 'n grindini,
Și baionetele s'ațin.
Fii ai izbânzii, sar ca iezii.
Peste tranșee Suedezii;
Bat călăreții 'n val ne 'nfrânt;
Iar pedestrimea vine 'n urmă,
Tot ce-a rămas doboară, scurmă,
Și sprijină al ei avânt.
Detună luptele 'n tot locul,
Când ici, când colo, nescăzut,
Se vede însă că norocul
De partea noastră a trecut.
Drujinele sub canonadă
S'au spulberat, s'au rupt, s'au stins.
O șterge Rozin din grămadă
Și Schlibenbach se lasă prins.
Cad Suedezii prinși de friguri,
Le piere faima sub impas,
Și zeul luptei cu câștiguri
Ne 'nseamnă fiecare pas.

Atunci, cu 'nsuflețire 'naltă,
Răcnit-a Petru dârz și greu:
— « La luptă toți! Cu Dumnezeu! ».
Ieșind din cort cu-ai săi, tresaltă
Măritul țar. Privirea sa
Străluce. Fața e grozavă.
Părea arhanghel. Stâlp de slavă.
Furtuna cerului părea.
I s'a adus, cu scumpe pături,
Iubitul cal ce joacă 'n loc;
Simțind că va intra în foc,
El tremură. Privind în lături,
Dispare 'n luptă, îndrăsneț,
Cu-al său puternic călăreț.

Amează. Lupta contenește.
Ca un plugar se odihnește.
Cazacii doar se hârțuesc.
Se leagă polcurile, cresc.
Din cântec tace bătălia.
Și tunurile ce-au tot rupt,
Flămândul glas și-au întrerupt.
Când iată — asurzind câmpia,
S'aude URA, iar și iar:
Oștenii l-au zărit pe țar.

Prin fața lor goni alesul,
Puternic ca războiul, drept.
Cu ochii scormonea tot șesul.
Il urmăreau, în stol deștept,
Toți puii cuibului său trainic,
Spre-ai împlini destinul tainic
In cârmuire sau războiu,
Tovarăși lui și fii apoi:
Și Șeremetev temerarul,
Și Brius, și Bour, și Ripnin,
Și, cel ce prin noroc cu țarul
Puterea o 'mpărțea deplin.

In fața oastei de războinici —
Albastrele drujini de-oțel,
Purtat de slujitori destoinici,
Pe targă, palid, subțirel,

Rănitul Carol se ivise,
Cu comandanții după el.
In gânduri el se adâncise.
In ochii lui se deslușea
O frământare și-o neștire.
Părea că lupta-și conducea
Cuprins de-o grea nedumerire.
Deodată el făcu un semn
Și oastea lui porni cu 'ndemn.

Armatele roind zbucniră;
Pe câmp, în fum, se întâlniră:
Și-i lupta din Poltava 'n toi!
In foc, sub schije, sub vâlvoare,
Perete viu de înfruntare,
Când cade-un rând, vin alte noi
De baionete. Spaimă vieții —
Gonesc ca norii călăreții,
Cu săbiile larg brăzdând,
Retează capete, urlând.
Grămezi de morți svârlind grămadă,
Ghiulele-au ieșit la pradă
Și printre ei se joacă 'n larg,
In sânge fierb, în colb se sparg.
Toți taie, spintecă, despică.
Bat darabane. Urlet. Frică.
Trag tunuri. Tropot. Cad și cad,
Și moarte peste tot și iad.

Sub zbucium stând, sub val de schijă,
La bătălie plini de grijă,
Toți comandanții calm privesc,
Cum mișcă oastea urmăresc,
Prevăd izbânda sau căderea
Și 'n liniște își spun părerea.
Dar ce oștean stă lângă țar,
Cărunt, bătrân de șovăiește?
In doi cazaci el se proptește.
De râvnă brațele-i tresar.
El cu pricepere adâncă
Privește lupta, dornic încă.
Slăbit de chin și anii grei,
Pe cal el n'o mai sta cu fală,

Cazacii n'or mai da năvală,
Prinzând chemarea lui Palei!
De ce dar ochii lui sclipiră,
Și-o rea mânie se resfiră
Pe 'mbătrânită fruntea sa?
Ce l-a putut stârni așa?
Ori pe Mazepa, el cu trudă
L-o fi zărit prin vălmășag
Și 'n contra anilor se 'nciudă
Acest neputincios moșneag?

Mazepa treaz și 'nchis într'însul,
Privește lupta — și-s cu dânsul
Cazaci cumpliți pe cai năluci
Și căpitenii și serdiuci.
Deodată-un foc. S'a 'ntors degrabă:
Muscheta lui Vainarov mai
Scotea o fumegare slabă,
Lovit de-aproape, fără grai,
In sânge un cazac se zbate,
Iar înspumatu-i cal simțind
Că a scăpat în libertate,
In zări de foc pieri gonind.
Spre hatman el prin bătălie
Cu sabia și-a dat avânt,
Cu ochi smintiți, cu chica 'n vânt.
Hatmanul, călări să vie
Ca să-l întrebe. Insă el
Murea. Dar ochiul lui rebel,
Frigea pe dușmanul Rusiei;
Murind, cazacul se 'ncrunta,
Și limba numele Mariei
Tot mai încet îl fremăta . . .
E-aproape biruința. Ura!
Cad Suedezii, pierd măsura.
O, ceas slăvit! Infrânt, răpus,
Vrăjmașul e pe fugă pus [1]).

[1]) Mulțumită admirabilelor dispozițiuni și ale operațiunilor prințului Menșicov, succesul bătăliei principale a fost decis dinainte. Acțiunea n'a durat nici două ceasuri, *căci* (se spune în *Jurnalul lui Petru cel Mare*), *neînvinșii domni suedezi curând și-au arătat spinările, și de către oștirea noastră armatele inamice au fost cu desăvârșire răsturnate.* Petru, ulterior, i-a iertat multe lui Danilici pentru serviciile aduse în acea zi de generalul prinț Menșicov.

Cu săbii de omor tocite,
Gonindu-i călăreții vin.
Și câmpul oștilor zdrobite,
De morți, ca de lăcuste-i plin.

Petrece Petru. Vesel, falnic.
Ii arde gloria 'n priviri.
Și cheful lui e chef năvalnic.
Slăvit puternic de oștiri,
In cortul lui cu vin cinstește
Pe șefii săi, pe șefii prinși,
Mângâie, laudă, glumește,
Și pentru 'nvățătorii 'nvinși,
Ridică cupa 'mpărătește.

Dar unde-i primul oaspe, nu-i?
Pe unde ni-i învățătorul?
Și la Poltava ura cui
O potoli învingătorul?
Mazepa unde-i? Hoț nerod
Și Iudă cu arginții proaspeți!
De ce nu stă pe eșafod?
De ce nu-i Carol printre oaspeți?

Călări, prin stepele adânci,
Aleargă Carol și Mazepa.
Legați de-o soartă, fug pe brânci.
Primejdia, furia, stepa,
Dau regelui puteri cât vrea;
El a uitat de rana-i grea.
Tăcut, cu capul înainte,
Gonește fugărit de Ruși.
Și credincioșii 'n stol ferbinte,
Deabia se țin de el, supuși.

Zvârlind priviri pătrunzătoare
Spre fundul stepei, printre ei
Mazepa fuge 'n goana mare.
Când iată un conac . . . Dar ce-i?
De ce s'a speriat deodată?
De ce în goană mai turbată
A ocolit acest conac?
Sau poate parcul lui sărac

Și casa goală, ca 'n blesteme,
Cu ușa 'n lături, toată fum,
Vreun basm uitat de multă vreme,
I-au amintit cumva acum?
Tu ce-ai ucis orice credință!
Cunoști pustia locuință,
Acest cămin, cândva un rai,
Și unde tu bând vin la masă,
Intr'o familie voioasă,
In hazul tuturor, glumeai?
Cunoști locașul calm în care
Un înger sta — din sfinte oști,
Și parcul, plin de fremătare
Când l-ai răpit . . . Cunoști, cunoști!

Cu noapte s'a 'nvelit câmpia.
Pe țărmul Nistrului bătrân,
Dorm cei ce dușmănesc Rusia
Și pe puternicu-i stăpân.
Eroul, pașnic adormise,
Uitând Poltava, că-i rănit . . .
Insă Mazepa bântuit
Și tulburat era de vise.
Deodată fu strigat. Tăcând,
S'a deșteptat: Prin noaptea lină,
C'un deget slab amenințând,
Asupra-i cineva se 'nclină.
El tresări un geamăt dând . . .
Murdară, despletită, ruptă,
Cu ochi sticloși, cu fața suptă,
Ca o nălucă tristă, ea,
Sub raza lunii reci stătea . . .
— « E-un vis . . . sau tu . . . ești tu . . . Mario? ».

MARIA

Incet, încet! Părinții mei,
Deabia-s culcați . . . Ah, vom porni-o!
Mai stai . . . să nu ne-audă ei . . .

MAZEPA

Marie, biata mea Marie!
Revino-ți! Doamne! Cum? Ce ai?

MARIA

Ascultă: Ce mai viclenie!
Ce haz au snoavele ce-aflai?
Ea mi-a șoptit de dimineață
Că bietul tata-i mort, înfrânt,
Și pe ascuns mi-a pus în față
Căruntu-i cap. O, Doamne sfânt!
Dar poți fugi de clevetire?
Vezi: Capul — cum de el scap?
N'a fost de om — să nu te mire,
Ci cap de lup — auzi, ce cap?
Cu asta mă 'nșela pe mine!
Că mă durea e-un vicleșug?
Și pentru ce? Ca eu cu tine
Să nu mai îndrăsnesc să fug?
Pot eu să cred?

Cum aiurează,
Iubitul asculta cu groază.
Dar cu tumult, când rar, când des,
Ea îngână: — « Țin minte-un șes . . .
O sărbătoare . . . gloata trează . . .
Și niște morți . . . iar mama mea
La sărbătoare mă ducea . . .
Tu unde-ai fost? De ce-s rămasă?
De ce colind prin noapte eu?
Deacu-i târziu . . . haidem acasă . . .
Ah, văd prea bine, capul meu
E tulburat, îi simt tresaltul:
Moșnege, te-am crezut drept altul.
Tu lasă-mă. Cu tine-i greu.
Ți-s ochii cruzi. Atât pot spune:
Tu ești de rând. El e-o minune:
I-s ochii iubitori. La grai
E 'nflăcărat, stingând tăgada,
Mustața lui e ca zăpada;
Tu sânge pe mustață ai ».

Apoi, scoțând un râs sălbatic,
Ea ca o ciută s'a zbătut,
Pe țărm, spre câmpul singuratic,
Fugi și 'n noapte-a dispărut.

S'arată zorii. Cresc. Se coc.
Cazacii, roată lângă-un foc,
Fierb nişte grâu într'o năstrapă;
Brabanzii lângă ţărm, duium,
In Nistru caii şi-i adapă.
Tresare Carol: — «Hei! La drum!
Mazepa, scoală-te. E ziuă».

Dar el de multă vreme-i treaz.
Tristeţa-l sfarmă ca 'ntr'o piuă,
Pe piept o piatră simte azi.
Tăcut, el calu-şi înşeuază,
Cu regele, pornind nebun,
Şi ochii straşnici scânteiază,
Când spune ţării rămas bun.

Prin veacuri, ce-a rămas dintr'înşii,
Din toţi aceşti bărbaţi faimoşi,
Nepotoliţi, ambiţioşi?
Vlăstarii li s'au stins; cu dânşii
Pieiră urmele ferbinţi
De silnicii, de biruinţi.
Doar tu, erou dela Poltava,
In lupte şi 'n zidiri fruntaş,
Ţi-ai înălţat cu toată slava,
Un monument de uriaş.
In ţara unde-s zări domoale
Şi mori de vânt privesc greoiu
Benderul sub apusuri goale,
Iar bivolii pasc iarba moale
Pe vechi morminte de războiu —
Un chioşc surpat între vâlcele,
Trei gropi adânci cu pietre 'n miez,
Şi nişte scări cu muşchi pe ele,
Vorbesc de-un rege suedez.
Deacolo, dârz se 'mpotrivise,
El singur printre servii lui,
Asaltului turcesc; scârşnise,
Şi spada şi-o zvârli sub tuiu;
Pe hatman l-a 'nghiţit pământul,
Nu-i căuta pe-aici mormântul,
Mazepa e uitat de mult;
Doar, cu cântări de cor şi clerici,

Odată 'n an el prin biserici
E blestemat cu sfânt tumult.
Dar s'a păstrat mormântul unde
Cei doi martiri zac sub fereşti,
Printre morminte strămoşeşti,
Intr'un locaş cu bolţi afunde. [1])
Sunt la Dicanca, fără soţi,
Nişte stejari bătrâni deoparte;
Ei de străbunii duşi la moarte,
Le povestesc la strănepoţi.
Dar fata-i fără de poveste . . .
Din urma ei nimic nu este.
Al ei sfârşit, al ei destin,
De-o 'ntunecime nesecată
Ascunse ni-s. Doar câteodată,
Vreun cântăreţ cu glas blajin,
Când din bandură zdrăngăneşte,
Cântând pe hatman, sub copaci,
De fată 'n treacăt pomeneşte,
Mâhnind pe tinerii cazaci.

Traducere de GEORGE LESNEA

---

[1]) Trupurile decapitate ale lui Iscra şi Cuciubei au fost predate rudelor şi îngropate în Lavra din Kiev; deasupra mormântului lor este săpată următoarea inscripţie:

Afle cei ce pe-alături, că plătind amară vamă,
Zac aici şi laolaltă zac doi răposaţi de samă,
Pe noi patima şi moartea ne-a silit la amuţire,
Piatra asta va să cânte despre noi şi da-vă ştire,
Fiindcă-am stat pentru dreptate şi credinţă cu 'ndrăzneală
Bea-vom cupa suferinţii şi a morţii fără fală.
Crima lui Mazepa pururi adevăr va fi şi-aiurea,
Din porunca-i ni-s tăiate capetele cu securea;
Hodinim aici sub paza Maicii Sfinte ce-ocroteşte,
Care robilor săi viaţă veşnică le dăruieşte.

In anul 1708, luna Iulie în 15 zile, au fost decăpăţinaţi în mijlocul convoiului oştirii, dincolo de Belaia-Ţercov în Borşceagov şi Kovsev, nobilul Vasile Cuciubei, judecător general, Ioan Iscra, polcovnicul Poltavei. Trupurile lor au fost aduse în Iulie 17 la Kiev şi în acelaşi zi în mănăstirea Sfânta Pecevsk, în locul acesta astrucate ».

PROCESUL CONTINUĂ...

Pornise să bată din miazăzi un vânt subțire, ușor, dar teribil de arzător. Valuri de aer fierbinte, mirosind a cupru topit, a plumb, a cositor ce curge, pătrundeau prin geamurile deschise, păreau a răbufni prin podea, să țâșnească din pereți...

O căldură înnăbușitoare, otrăvită, cu totul nefirească — chiar pentru o după amiază de Iunie, în clima de stepă a șesului dunărean — se lăsase dela prânz. Doar furtuna de nisip lipsea, ca pustiul să fie complet. Colbul molozului, rămas de pe urma bombardamentelor, înlocuia însă nisipul. Părea că din clipă în clipă orașul se va preface în jăratec. Ca să se spulbere apoi, asemeni scrumului...

Un târșâit de pași se auzi. Alt târșâit. Prin ușa laterală își făcu loc un pâlc de oameni. Erau domni; militari și civil; odihniți, proaspăt rași, bine îmbrăcați. De n'ar fi fost santinelele cu automatele, pașii târșiți, privirile aiurite, nici nu s'ar fi zis că sunt delicvenți.

Acuzații luară obișnuitele lor locuri pe scaune, în boxa special amenajată pentru ei, operatorii țăcăniră la reflectoare, publicul cu bilete de intrare se înșiră în cele câteva bănci, presa pe pupitrul de vis-à-vis de boxă, avocații la pupitrele din partea dreaptă a sălii, aproape de acuzați.

Peste câteva secunde intrară grefierii, purtând dosarele, apoi judecătorii și acuzatorii.

Ședința se deschise ca de obiceiu.

Căldura era în creștere. Dogorea. Zăpușeala cădea ca o povară: unde și cum te întorceai, arșiță și iar arșiță.

Zvonul cel mai susurat, mișcarea cea mai neînsemnată isca, nu o simplă deplasare de aer, ci o rupere ca și cum ar fi crăpat o stâncă, ceva ca și cum s'ar fi frecat tuci de tuci.

Iar frecătura grea, stăruitoare, distrugătoare de nervi, năștea o căldură ce se năpustea din nou furibundă asupra oamenilor. Făceau toți mișcări de a se da la o parte ca și cum s'ar fi ferit de pantere, dar în cele din urmă își ștergeau resemnat cefele asudate, cu batistele.

Colbul încins duhnea, pielea cu porii destupați mirosea a cauciuc topit, a lână aprinsă, trupurile scăldate în propria lor sudoare duhneau greu ca berbecii, ba și mai rău, ca dihorii.

Sălița de ședință strâmtă, scundă, de loc încăpătoare pentru atâta lume, unde căldura ajunsese înnăbușitoare, părea transformată în feredeu de aburi.

Lumina reflectoarelor răspândea căldură. Mișcările în loc, pe scaune și bănci, ale asistenței, judecătorilor, acuzatorilor, iscau căldură; bâzâitul muștelor dădea naștere la căldură. Șoapta, vorba se aprindeau ca un fel de reflectoare dogoritoare. Totul dădea căldură. Până și obiectele păreau să se transforme în căldură.

— Domnul acuzator șef are cuvântul! rosti președintele.

— O ține, o ține zdravăn! șopti un acuzat ce stătea ascuns în ungherul din dreapta al boxei.

— Măi frate, n'o fi adevărat? îi puse, drept răspuns, o întrebare, vecinul. Că dacă ar fi cum se zice, nu mi s'ar mai fuduli 'mnealui... De unde aflarăți?

— De unde? Treaba mea, de unde! Ehei! Uite că știu. Am aflat și noi. Avem telegrafie fără fir, dacă nu vi-i cu bănat. Ți-aș putea spune mai mult: adineauri i-au telefonat să vie acasă, că băețelul trage să moară, dar de răspuns nu știu ce răspunse. Cât nu se lasă și vrea să ne facă nouă de petrecanie, îi joacă dracul festa...

— Cine-ți șopti secretu'? De ce nu-mi spui? De ce îi fi așa de secretos?... Păi dacă-i o fi și-o fi așa cum zici se întrerupe judecata. Taman când dumnealui se pregătea să ne reteze capetele!...

— Primii biletul cu mâncarea... Nu ne lasă ai noștri. De când vă tot cânt!...

— Nemaipomenit, ce voință de oțel are totuși! bâigui cel care se mira.

— Și inimă? De piatră. Da. Da. De piatră. Nu mai e inimă.

— S'o duci la moară să macini grâul...

— Fioros... Dacă dă Dumnezeu însă, și dacă nu-și ține rechizitoriul până la capăt, se întrerupe procesul și, până aranjează dumnealor alt complet, poate îi judecăm noi... Situația lor nu-i chiar așa de sigură.

Un aprod își croi drum prin sală, până ajunse în față de tot și întinse acuzatorului șef o scrisoare: era într'un plic galben.

In boxă se produse rumoare; semăna această rumoare cu ecoul îndepărtat, filtrat al vacarmului dela un match de foot-ball.

Generalul din partea dreaptă a boxei șopti vecinului:

— Plic oficial — văzuși?

— Plic oficial, văd. Dar dela cine o fi?

— Nu-i exclus să fie ordinul ca să întrerupă judecata.

Președintele bătu nervos cu ciocanul în masă:

— Liniște! Să fie liniște...

In atmosfera greoaie a judecătoriei de ocol — transformată, în săptămânile din urmă, în tribunal al poporului — împotriva așteptărilor celor din boxă, a șoaptelor lor, acuzatorul începu să-și țină rechizitoriul.

Dela înălțimea jilțului său vorbea cu multă sobrietate, ca și cum ar fi stat de vorbă cu un prieten. Totuși cuvintele lui cădeau atât de grele și necruțătoare, că deruta. Nu ascundea, nici nu ținea să ascundă, era clar, sentimentul ce-l stăpânea. Măcar și cine nu l-ar fi cunoscut cum este cu adevărat el, poreclit de acuzați «fiorosul acuzator public» ar fi simțit totuși că glasu-i era mai puternic, mai apăsat, ca de obiceiu.

— Pe noi, rosti el foarte potolit, exact ca și cum ar fi vorba de ceva ce-l interesa pe dânsul personal, nu ne cunoștea înainte lumea ca pe un popor de ucigași! Nici nu ținea nimeni la cinstea asta.

Ridică tonul:

— ...Dar ăștia, ăștia din boxă — așa cum îi vedeți — în uniformă cu fireturi, ce și le-au pus într'adins ca să ne impresioneze pe noi oameni simpli, puși să judece niște uriași — sau ceilalți, civilii în costume elegante, ăștia au ajuns să ne facă să trecem în ochii lumii drept niște lupi turbați. De aceea dela început eu țin să fac o demarcație între ei și noi: alături de asemenea fiare noi nu ținem, noi nu putem, nu vrem să trăim — fiindcă nu vrem să fim confundați cu ei...

Deși acuza cu asprime, se vedea că-l stăpânește ideea că, un om ca dânsul, indiferent de situația în care se găsește, un om până mai eri necunoscut, nu trebue să uite gesturile, intonația ce alcătuiesc felul său de a fi cel de toate zilele. De aceea îi și înnebunea pe delicvenți prin simplicitatea sa.

Era grea sarcina ce i se dase: trebuia să-și înfrângă toate oscilațiile de gândire, să fie dârz, să se arate inflexibil și totuși natural, așa cum poate fi un procuror din popor, care nu-i om de meserie.

Se achita cu adâncă seriozitate. Mai mult: își însușise atât de bine, atât de adânc punctul de vedere politic al procesului, dând impresia că vorbește de o pricină a sa proprie. Spre desnădejdea celor din boxă, își ținea deci rechizitoriul.

Când o domnișoară aduse o hârtie cu condica: o telegramă, după cum se vedea.

In boxă se auzi o șoaptă ca și cum ar fi foșnit un gândac printre hârtii.

— Dactilografa a nouă...

— Ei?

— Să vedem, acum trebue să întrerupă rechizitoriul, ordinul a venit telegrafic. Il bombardează. O fi el încăpățânat, dar nici ai noștri nu se lasă...

Șoapta se transmise dela ureche la ureche.

— A venit?

— A venit ordinul!

Și cu toată zăpușeala, cu toată încordarea, pe fețele acuzaților se aștemu o voioșie înrudită cu sentimentul pe care nemții îl numesc «schadenfreude»...

Era bucuria că în sfârșit se pot răzbuna — pe «frumosul acuzator» nespus de fioros și să-i reteze rechizitoriul. El, făcând însă abstracție de frământarea, de dorințele lor, parcurse în grabă telegrama și continuă la fel de potolit ca înainte:

— Nu, ne trebue să așteptăm să ne învețe alții ce avem de făcut, când e vorba de făcut dreptate. Să fim oameni de omenie. Asta e principalul. Nu după alții ne-am luat «ca să încolțim pe nevinovații de colo», cum a încercat să insinueze un domn apărător în timpul interogatoriului. Nu. Ei au provocat, nu un desechilibru oarecare, ci un adevărat dezastru. Din adâncul nostru țâșnește revolta împotriva lor, care ne-au terfelit și ne-au făcut de rușine. Și fără datoria ce ne incumbă de a respecta condițiile unui tratat internațional, prevăzând că trebue să judecăm pe criminalii de războiu, noi i-am fi tras la răspundere. E dovedit doar — și ați ascultat pe martori — că acuzații pe care îi-aveți înaintea d-voastră au ucis oameni, despre care ei susțineau că nu ar fi de același sânge cu noi, și, deci, că n'ar fi mare pagubă, după mintea lor deformată, dacă îi nimicesc. Nu asta e însă și părerea poporului nostru. E dovedit apoi că au ucis și oameni din teritoriile vremelnic ocupate. Există vreo scuză pentru fărădelegile lor? Nu. Nu există scuză. Crimele cele neșterse le-au comis, nu împotriva unor «străini tolerați», nu împotriva unor dușmani desarmați, ci mai cu seamă împotriva țării, împotriva poporului. Lucrând în numele poporului pe care nu l-au întrebat dacă-i de acord să pornească războiul, ei au făcut posibil, ca grâul, petrolul, lâna, în sfârșit toate bogățiile noastre să ia drumul Berlinului; ei au susținut un guvern care ne-a sărăcit cu sute de mii de vieți, ei au înmulțit văduvele și orfanii, au sporit poverile ce apasă pe urmașii celor morți și prin cruzimea lor au adus marea, nesfârșita rușine peste noi...

Cu cât gândul îi devenea mai înflăcărat, cu atâta vocea acuzatorului devenea mai calmă, mai oțelită. Acuzații îl urmăreau cu inima la gură, obligați să recunoască, în sinea lor, că avea o voce deosebit de simpatică, că era impunător ca înfățișare și cu o stăpânire de sine uimitoare. Iar el, în timp ce vorbea, observa orice amănunt; trăgea cu coada ochiului când la cei din sală, să-și dea seama dacă accentuiază ce trebue, se uita la acuzați să vadă dacă și ei simt unde vrea să ajungă, se uita la colegul său, magistratul de carieră, care nota pe hârtie.

— Trebue neapărat, scria magistratul de carieră, însărcinat cu partea juridică a procesului, — să prescurtezi rechizitoriul și să te duci acasă. Trebue să vezi ce este cu copilul!

O cută i se săpă pe frunte. Nu se întrerupse. O clipă se prefăcu că-și caută vorbele, luă creionul și răspunse în scris:

— «Am o sarcină. Cine vrei s'o îndeplinească, dacă nu eu? E procesul criminalilor de războiu și am fost ales acuzator-șef; oi fi și tată. Dar ce-i pot face eu copilului dacă las aici locul gol?».

Magistratul-acuzator scrise:

— «Nici așa tată nu trebue să fii».

Acuzatorul-șef nu-i mai răspunse. Trebuiau dominate forțele cruzimii nesățioase, risipite în sală și nimicite aici, ca să nu întindă iar afară, să crească, și să se ajungă din nou la alte catastrofe.

Pentru dânsul, care prinsese sensul politic al procesului, era limpede. Nu și pentru acuzatorul-magistrat.

Acuzații, aflaseră acum cu toții de ceea ce se petrece în familia acuzatorului lor, prin serviciul lor de informații, alcătuit din rude, prieteni, foști subalterni. Știau că acest bărbat tânăr, impunător, fiu de țăran, a locuit și locuiește și acum cu soția și doi copilași într'o singură odăiță. Mai știau că a fost arestat spre sfârșitul războiului, transferat dela Siguranță la serviciul secret, unde a fost cumplit chinuit; dar că dela dânsul călăii n'au putut smulge nimic care să poată fi utilizat împotriva altora. Și acum muncește zi și noapte; până și «dejunul» lui sunt două cepe mari cu sare și un dărăb de pâine, înfulecate de-a'npicioarelea în timp ce supune pe un acuzat la interogatoriu și pune în mișcare mașina tribunalului poporului. Așa drăguț, afabil cum era, băga în sperieți pe acuzații din boxă, familiile, apărătorii și pe prietenii lor, tocmai din pricina naturaleții sale, a tonului său potolit și totuși inflexibil.

Prăpădiți de zăduf — după scurtul acces de speranță amăgitoare, — acuzații își încordau toate puterile ca să-l asculte cu atenție. Il ascultau, de sigur, dându-și seama că, oricât așteptau lovitura salvatoare, viața lor depinde până la urmă de fiecare cuvânt al lui. Il ascultau apoi cu atenție și pentrucă erau curioși să cetească pe figura lui, când are de gând să facă pauză, pentru a se duce să-și vadă băețelul, să se întrerupă judecata și să compromită procesul. Văzând că nu vine și nu vine ordinul, aceasta rămăsese unica lor speranță. Poate că atunci abia va avea oarecare sorț de izbândă manevra regelui. Făgăduise familiilor lor că nu-i lasă și zisese chiar că știa că ei nu l-au slujit pe mareșal, ci pe el, regele lor, când a fost atacată Uniunea Sovietică.

Insă, pe figura acuzatorului-șef nu se cetea intenția de a întrerupe.

— N'are inimă! șoptiră unii, aruncând și câteva sudalme.

Rechizitoriul creștea viu, aproape ca un peisaj. Acuzatorul evoca grozăvii atât de extraordinare de păreau că, din coclauri, se văd ieșind oameni îngroziți, svârcolindu-se. In evocarea lui apăreau hoituri spânzurând de crăcile sălciilor, jandarmi și soldați nemți cu automatele plimbându-se pe coline, pe dealuri. Cât n'ar fi vrut acuzații, erau nevoiți să recunoască că acuzatorul povestește minunat. Dar, recunoscând-o, îl înjurau printre dinți și-l blestemau, ca niște babe superstițioase. Insă felul său minunat de a povesti le spulbera par'că și speranța că regele lor ar veghea, că s'ar interesa de soarta lor.

In acest timp cinematografiștii învârteau din când în când manivelele. Unii dintre acuzați se fereau, nevrând să se lase filmați: ca și cum s'ar fi ferit să rămână viitorimei imaginea lor, surprinsă în boxă.

Din sală, o voce izbucni, colcăind de indignare patetică:

— Fiarelor!, nu vreți să vă cunoască lumea așa cum sunteți? Să te fotografieze și acum stăpâne și guvernatore... Cât ai fost tare și mare, ți-a plăcut să-ți expună «furnizorii Curții» poza în vitrină?

Era cel dintâiu proces al criminalilor de războiu — deschis numai după o lună dela terminarea ostilităților, și cei din public aveau încă vie în minte oroarea zilelor, din teritoriile pe unde se purtase războiul.

— Liniște! Liniște! se trezi ca din somnolență președintele. Dacă nu-i liniște, evacuez sala!

De altminteri, se dovedise, în tot timpul desbaterilor, că toți, dar absolut toți cei din boxă, au dat ordine ucigașe. Unii au pus pe soldații lor să tragă cu mitralierele în deținuți; alții au dat ordine ca să fie arși cu petrol și lemne închișii din unele lagăre, alții, în sfârșit, au luat parte ei înșiși la astfel de măceluri. Povestite până și fără niciun fel de patos, isprăvile lor îngrozeau. Iar acum se vedea suprema încordare a celor mai mulți dintre cei douăzeci și șase, ce nu vor să se lase prinși de aparatul cinematografic...

De o săptămână începuse judecata. In cele dintâi zile au fost senini. Mai mult, priviseră cu superioară ironie atât la acuzare cât și la asistență, dând a înțelege că fac o concesie dacă binevoiesc a răspunde și că să n'aibă nicio grijă cei ce așteaptă să le vadă pielea pusă la uscat, că sunt mai puternici decât judecătorii (nu se vindecaseră nici acum de megalomanie!) și așteaptă o hotărîre din altă parte decât de aici.

Și acum trufia lor fusese înfrântă: fuseseră siliți să privească în față o realitate pe care ar fi vrut s'o ignore. Nu se putea să nu se uite la cei din sală: paraliticii care au fost hrăniți de ei cu mazăre furajeră, șchiopi, ciungi, — rămași cu fețele înflăcărate. Fuseseră obligați să se uite în ochii celor din asistență ca să surprindă ce sentință dictează judecătorilor. Se vedea cât suferă că sunt nevoiți să descindă din îngâmfarea lor.

Așternând grăbiți slove pe hârtie, mereu cu ochii țintă la acuzați, reporterii își dădeau seama că asistă la unul din acele spectacole istorice la care, mulți din afară ar fi dorit să participe. Și, după ce prima săptămână a procesului li se păruse un fel de idilă, acum atmosfera apăsătoare atingea atât de înalte culmi de încordare, nu atât din pricina unor dramatice întorsături, cât a zădufului că oricât de obligați erau, se simțeau teribil de emoționați.

Obligați să-și telegrafieze impresiile, reporterii urmăreau acum să surprindă pe fețele gălbejite ce sentimente mai oglindesc acei care, într'un trecut nu prea îndepărtat, comandaseră exterminări în masă, ordonaseră ucideri de prizonieri și deportați, își bătuseră joc de oameni, ce au fost cu siguranță, mai inteligenți decât se vedea că pot fi acești foști conducători! Stilourile alergau pe hârtie ca niște pisicuțe ce-și ascuțeau ghiarele și se împiedecau din când în când. Ce așterneau pe hârtie reporterii? Impresia ce li se impunea că, pe măsură ce procesul se apropia de desnodământ, acu-

zaţii încep a se descompune şi-şi pierd siguranţa de sine. Da! Da! Boxa ajunsese un fel de vitrină de otrepe. Mai ales după amiaza asta de dogoare toţi acuzaţii începuseră să semene cu stafii, cum umbrele figurilor lor de altădată.

Ţăcănitul metalic al aparatelor de filmat sgâria nervii. Vocea grea a acuzatorului şef cădea ca o ploaie de torţe aprinse. Răsuflarea era ca o pară; lumina rămânea nevăzută dar căldura ei ardea şi frigea. Zăduful era din ce în ce mai greu de suportat. Părea că însăşi nervii ard, în sala supra-încinsă, ca un fel de tăeţei de magneziu.

Un jandarm aduse iar un plic pecetluit şi-l puse pe masă în faţa acuzatorului-şef.

Au tresărit iar cei din boxă. Dar nu se auzi nicio şoaptă: a fost o aşteptare fără speranţă. Căci după ce deschisese plicul şi-l citise, nu numai că era aproape de sfârşitul rechizitoriului, dar şi continuă, apăsat:

— Se ştie că poporul obişnueşte să dea după faptă şi răsplată. Mai cu seamă pentru crimele comise împotriva umanităţii. Cei strânşi în boxă, nu s'au desmeticit nici acum. N'au ajuns să aibă sentimentul simplu, dar atât de firesc, al vinovăţiei lor, peste care nu se poate trece cu uitarea. Le-am pretinde prea mult, dacă le-am aminti că ei, ca foşti conducători, ar trebui să aibă sentimentul răspunderii faţă de istorie. S'au făcut vinovaţi împotriva omenirii întregi, împotriva propriului lor popor, a istoriei sale sbuciumate. Işi dau ei seama de asta? Am impresia, după felul lor de a se purta, că sunt convinşi că, fiindcă au purtat uniformă şi grade, fiindcă au stat pe treptele de sus ale societăţii, li-i era îngăduit orice — inclusiv să strivească vieţi. Şi dacă ar fi să reia experienţa lor de conducători, n'ar regreta nimic din ce au făptuit şi şi-ar relua isprăvile dela capăt. Vă daţi seama ce specie de fiare sunt? Ce pericol reprezintă pentru societatea care îşi caută drumul ei adevărat? Ei trebue să dispară din mijlocul nostru, căci nu sunt numai producători de otravă, ci însăşi otrava...

Un fior trecu prin sală.

Ceruse, deci, pedeapsa cu moartea. O bună parte din acuzaţi arătau asemeni guzganilor căzuţi în baltă. Ştiau, chiar dacă nu s'a pronunţat cuvântul « moartea », — ci s'au pomenit doar de nişte articole de lege, — că aceste articole prevăd pedeapsa capitală. Un val de spaimă trecu peste ei.

— Ai fost tare!, făcu un coleg.

— Adică?, întrebă acuzatorul-şef (şi adăugă) — De acasă nu mi s'a mai telefonat?

— Nimic. O fi mai bine băieţelul...

— Când om întrerupe şedinţa, m'oiu repezi la telefon, să aflu cum îi merge copilului.

— Ce are copilul? îngăimă un judecător şi ar fi vrut să întrebe mai desluşit dar se temea să nu facă o gafă.

— ...Pericol de scarlatină... Şi ce mă fac cu fetiţa? Unde o izolez?... Cade cam rău boala acum!... răspunse. Avea o înfiorare de temere în glas. Dar repede îşi reluă calmul.

Boxa devenise prea strâmtă. Acuzaţii se frământau, cu ochii sgâiţi, urmărind expresia acuzatorului, ciulind urechile la orice svon. Se mai uitau fascinant la acuzator şi după ce el isprăvise rechizitoriul: parcă mai aşteptau ceva. Era limpede că, sbătându-se ca într'o bulboană de desnădejde, pândesc să se agaţe de un paiu. Ce mai aşteptau dela dânsul?

Un tramvai trecu. Mai trecu unul.

Se auzi un vuiet surd de departe, strigăte confuze, sacadate: parcă venia din spre oraş, dela centru, lume multă, multă. Acuzaţii ciuliră urechile, nervii lor sbârnâiră şi feţele lor erau încordate, ca să desluşească sensul şi depărtarea murmurelor. Apoi se moleşiră iar de căldură.

De când se ţinea judecata timpul se revărsa peste ei, de părea că nu se aşteaptă atât la condamnare, cât să-i înnece timpul. Asistenţa din sală, alcătuită în mare parte din rudele celor trimişi pe cealaltă lume sau din bărbaţii şi femeile care au suferit teroarea lagărelor — fremăta. Fiecare cuvânt deştepta o amintire, o suferinţă, un mort, un martir, o revoltă. S'ar fi zis că ei sunt de benzină, iar câte un cuvânt mai violent, chibrit ce o poate aprinde, dacă e pus prea aproape.

— Călăul! — ce guriţă face? N'a fost dumnealui guvernatorul care a dat ordin de schingiuire şi a avut iniţiativa deportărilor? Nici curajul de a-şi lua răspundere nu-l are.

— Iar celălalt?... şi acum îl face pe proconsulul roman, nemernicul!

Nu se puteau stăpâni, cei din public, să observe cu glas tare, văzând cum acuzaţii, trufaşii de altădată, cruzi, înfumuraţi, se cramponau cu încăpăţânare să-şi salveze micuţa, mizera lor existenţă.

Ecoul finalului de rechizitoriu se repercuta încă.

— Să se audă vestea în oraş, să se audă în toate oraşele şi nici satele îndepărtate să nu rămână în neştiinţă. Mai mult, prin emisiunile posturilor de radio, prin mesagiile d-voastră, ale corespondenţilor agenţiilor de presă, dorim să se audă peste întreg pământul. Căci acei din boxă au ucis, au ordonat masacre, au terorizat, sau după ordinele lor au fost arşi de vii, în magaziile portului Odessa, mii, zeci de mii de oameni nevinovaţi — ca represiune, după ce sărise în aer comandamentul de ocupaţie, — căci, din iniţiativa lor au fost jefuiţi, deportaţi, îngrămădiţi în grajduri, ca să se îmbolnăvească de exantematic, pentru a se găsi astfel pretextul de a fi exterminaţi, mii şi zeci de mii oameni. Pentrucă au fost unii dintre ei unelte josnice ale cruzimii, ale pofteior de jaf deslănţuite, pentrucă au stat la mitralierele ce au secerat vieţi nevinovate ei stau acum în faţa dreptei, asprei şi necruţătoarei judecăţi a poporului nostru. De sigur că astăzi, când îi întrebi: — Cine a ucis? Cum a fost cu putinţă atâta sălbăticie? fac pe nedumeriţii. Răspund: « Nu se ştie ». Nimeni nu ştie dacă s'a ucis. Nimeni n'a fost, n'a văzut. L-au luat pe « nu ştiu » în

brațe. Așa s'au apărat acești scârnavi purtători de măști omenești, dar nu oameni. Ei neagă, închipuindu-și că negând evidențele nu s'au aflat, nu se știe nici cine a dat ordin, nici cine a executat. Se înșeală amarnic. Cu felul lor de a se lepăda de orice vină au dorit ca să ajungem la concluzia cu totul absurdă că nimeni nu-i răspunzător de cele ce s'au întâmplat; că, adică, așa a vrut soarta, și, poate, dacă am merge până în marginea absurdului, că nici n'a fost războiu. Războiul a fost purtat pe teritoriul unui mare popor pașnic care dădea dovadă de un eroism constructiv unic în istoria lumii. Ne-au târît în coada coloanelor de tâlhari care au năvălit să jefuiască marele popor rus și toate popoarele sovietice. A fost un războiu de pradă. Și aceștia de acolo au fost ulii, ereții care acum fac pe bufnițele tânguitoare. Răspunzători sunt ei, ei cu toții de ce s'a petrecut. Ei au ucis din ordinul lui Hitler, din ordinul lui Antonescu, din propria lor inițiativă. Iată-i cu figurile lor de guvernatori coloniali!...

Sentinelele cu automatele încărcate, care încadrau pe acuzați, priviră cu mai multă ciudățenie pe cei arătați de acuzatorul public. Parcă se înnegriseră fețele lor, parcă se schimonosiseră. Și care era preocuparea lor în acest ceas greu?

Generalul, mărunțel, cu monoclu negru, se împotrivește să fie *filmat*. O face mereu când e un moment de trecere dela o fază dramatică a ședinței la alta mai calmă.

— Un moment, vă rog, îl poftește operatorul. Dar el se încruntă:

— Pe mă-ta!...

Și aruncă o înjurătură, cu un accent trivial pe care nu și-l poate stăpâni.

Un adevărat duel se iscă între dânsul și operatorul de cinema: niciunul nu renunță. Generalul nu vrea să se lase filmat, operatorul nu vrea să piardă un prilej. Așa cum e, cu tunica strânsă pe trup, generalul pare încorsetat. Meșterul încearcă să-i prindă profilul de iepuraș cu buza teșită. Generalul se apleacă, se preface că alungă o muscă ce-l supără, ba se și bagă sub scaun. Operatorul nu se lasă: izbutește aproape, aproape, să-i aducă obrazul înaintea obiectivului, dar, ca o veveriță ce sare de pe trunchiu, generalul s'a și ascuns după un dosar. Jocul viu, pasionat, se întețește și sala și judecătorii îl urmăresc, mișcându-și capetele, sucindu-și gâturile.

Unii dintre cei din boxă, spre deosebire de scundul general, par, cel puțin după privirile galeșe pe care le aruncă operatorului, să-l invite: «Fă-mi și mie o poză, s'o păstrez ca suvenir...».

Un trupeș general, vecin cu cel mărunțel și având înfățișare de ordonanță bine hrănită, cu obrăjorul său bucălat, aruncă și el priviri disprețuitoare. Colegii săi ceilalți — vorba unui corespondent al presei străine: se roagă parcă să li se îngădue să lase o amintire viitorimii!

Mai cu seamă unul cu mustață roșie și cu mutra de tip sângeros face pur și simplu semne să nu fie uitat.

Președintele — judecător de profesie ce seamănă cu un păstârnac uscat, lemnos, din pricina tenului său palid — pare că din întâmplare a fost aruncat pe scaunul prezidențial. Își suflă nasul foarte des, urmărește cu privirea ștearsă pe după ochelarii aburiți, lupta între acuzat și operator, urmărește, când i se pare că cei îngăduiți să asiste vorbesc între ei. Din când în când aruncă o vorbă rece, o formulă juridică. Judecătorii populari — dela cel țăran cu pielea obrazului tăbăcită, prăfuită, la meșteșugarul ce seamănă cu un adolescent cu ochelari negri, până la femeia uscată de atenție, se uită cu încordare, — ca și cum ar fi pus un rămășag.

Se aștepta lumea să se facă pauză după rechizitoriu. Nimic.

— Dau cuvântul primului avocat al apărării, izbucni președintele, pasionat mai mult de desfășurarea filmului aceea al oamenilor din sală, decât de ce bănuia că ar putea debita apărătorul.

După ce rosti formula, pe care de sigur o rostise de mii de ori în cariera sa de magistrat, scoase un căscat. Se uită, și cât era de obiectiv, de indiferent, se vedea că-l interesează, după felul cum își șterge abureala ochelarilor, ca să nu piardă niciun amănunt. Ciudat! Părea să-și spună: pentru ce se pasionează cei din sală și cum reacționează! Iar cei din boxă, ce comică adunătură! Parcă nu-ți vine să crezi că ăștia sunt acei ce-au fost. Aci se hotărăște dacă niște foști conducători trebue — după ce-au asasinat, după ce-au patronat asasinate — trebue spânzurați, împușcați, sau expediați la ocnă. Și lui, președintelui, îi vine să creadă că făptuitorii adevărați și-au trimis niște înlocuitori. Atât de anoști, lași, pierduți par aceștia.

Dar ce contează părerea lui? Motorul procesului nu este doar dânsul, ci acuzatorul-șef, care la rândul său, vibrează ca o diafragmă de sentimentele, de voința celor din sală, de fluidul ce vine din afară. Președintele își aruncă distrat privirile peste boxă. Unul din cei douăzeci și șase bagă mâna în buzunar, sare într'un picior, ca să și-l odihnească pe celălalt; altul ridică o mână în văzduhul ce frige, dă drumul unei gesticulații desordonate, ca și cum s'ar desfășura o jurubiță, gesticulație obositoare, tocmai din dorința de a face economie de mișcare. Comici, comici, toți. Și ce îngâmfați au fost până mai adineauri!...

Președintele își șterge iar nasul. Ia o atitudine de om care nu vrea să se surmeneze gândind.

Primul avocat căruia îi dăduse cuvântul trebue să apere pe un comandant de lagăr de concentrare. Acuzatul îi este frate. In loc să înceapă a pleda se plimbă o clipă, două, nouă — aiurit — pe dinaintea judecătorilor, a boxei acuzaților. Este un bărbătuș sur, cu ochii prea mici, cu nasul uriaș față de obrăjorul stafidit. S'a adresat grefierului și s'a auzit glas palid, răgușit, ca ecoul altei voci ce pare a răsuna de undeva, din pământ.

— Va să zică, ca să am iertare — începe el în sfârșit, pledoaria, după ce pusese răbdarea tuturor la încercare, — onorată curte, sau, ca să vă dau titlul, după lege, onorat Tribunal al Poporului, am ajuns — vai de capul și de zilele

mele! — că trebue să-l apăr pe fratele meu. Da, da. Pe cel mai bun frăţior. Aşa timpuri am ajuns. Ce să facem? Şi de ce trebue să-l apăr?

După ce că era o arătare comică, tip smuls dela cine ştie ce judecătorie de ocol, din cine ştie ce ungher de provincie întunecată şi asvârlit în atmosfera aceasta unde totul era arşiţă, pasiune arzătoare, mai era peltic, răguşit, nesigur pe gândul său. Cât era de cald, cât erau de obosiţi, toţi râseră când îl văzură făcând pe grozavul, păşind ţanţoş, sfruntând sala cu privirea. Impresia ce o lăsa unora era că-i un ţârcovnic care îngăduit în chip excepţional să pledeze, se simte dator să distreze asistenţa.

Unii credeau că trebue să fie o «abilitate» de avocat iscusit, intrarea lui în scenă. Il aşteptau să vină cu lovitura. Nu se auzea niciun zumzet în sală. Dela banca presei, până la acuzaţii din fundul boxei, aşteptau lovitura, lovitura. Dar pe măsură ce vorbea părea mai mult să se încurce decât să-l desvinovăţească pe acuzat. Fostul comandant de lagăr — exasperat de pledoaria lălâie a fratelui îşi puse palma pâlnie la urechi, ostenindu-se să şteargă rânjetul din colţul gurii; ceilalţi acuzaţi, uitând de propria lor cauză, se distrau. Dacă generalul cu monoclul negru se apăra mereu de muşte şi de operator (care nu se lăsa bătut) ceilalţi pândeau ceea ce li-ar uşura clipa, *deschizându-le* o speranţă de viitor. Râdea cu poftă cel cu figura de proconsul roman, ascuns în fundul boxei, acel care tocmai în dimineaţa zilei stârnise hohote de râs atunci când afirmase:

—Eu nu ştiu de unde scoateţi d-voastră că la lagărul meu s'a împuşcat cincizeci de mii... Dacă au fost cinci spre zece mii... Şi aceia erau bolnavi de exantematic...

Pe figura lui dârză, încordată se vădea acum un sentiment de nespusă uşurare. Alături de dânsul, doi proxeneţi, implicaţi şi ei în proces ca ajutori de jefuitori priveau cu oarecare îngrijorare. La fel cu tovarăşii lor de alături, cel cu figura negricioasă, puhavă, cu ochii roşii şi barba nerasă, cel cu mutră de hoge musulman căruia i s'a smuls cealmaua, celălalt roşcovan, chel, mutră de clown bolnav de conjunctivită, râdeau.

Apoi tinerelul tras la faţă şi cu ochişorii miraţi, acel sublocotenent în uniformă, cu figură nevinovată de fetiţă (şi când te gândeşti că fetiţa a strivit oameni sub motocicletă, atunci când îl apuca pofta de distracţie, aşa cum declaraseră martorii), îşi rodea unghiile, un colonel cu mutra de gaiţă opărită părea că râde şi plânge, în acelaşi timp, vecinul său, civilul cu barbă şi figura de căutător de aur din California, părea să aprecieze cam cât fac hainele unui spectator din sală, cel cu un cap de troglodit se scărpina, cel de părea corcitură de cioară şi vultur, îşi sugea dinţii, blondul ca o lămâie stoarsă, se scobea în nas — toţi până la douăzeci şi şase, ascultau pe apărător şi râdeau exact ca spectatorii la circ.

Contenise parcă ura ce colcăia în sală. Avocatul era un intermezzo distractiv. Cu toate că nimănui nu-i ardea de distracţie, cu toate că zăduful părea să-i înclee pe oameni ca într'o pastă de asfalt topit, nespus de fierbinte.

Şi pe obrazul bronzat al acuzatorului-şef se aşternu un zâmbet. Ochii săi de un albastru limpede, adânc se micşorară. Părea cât pe ce să izbucnească şi el în râs. Ştia bine că-i socotit groaza celor din boxă. Dar vroia să le arate că şi el pricepe, că şi el gustă latura glumeaţă a vieţii şi că se poate distra de nărozia familiară a unui apărător.

Acuzaţii, cărora nimic nu le scăpa — asta făceau doar, să pândească, să iscodească — observară şi ei zâmbetul acuzatorului.

— Are o inimă... ştie că viaţa propriului său copil e pe muchie de cuţit şi-i mai arde de râs!...

Preşedintele se burzului la cei din boxă.

— Rog linişte, colo, în boxă. Acuzaţii să nu mai facă conversaţie, că nu suntem în vilegiatură, la joc de table.

Dar o şoaptă din boxă nu putu fi reprimată.

— Să vedem cine râde la urmă?

— Taci, că nu mai vine ordinul! Mi se pare că nici regele nu-şi mai aminteşte de noi...

— Crezi că neamţul numai pe noi ne are în grijă? Ce-i pasă lui!...

— Nu-şi aminteşte el, îi amintesc alţii...

— Până la palat se uită; pe drum se uită!...

Acuzatorul-şef îşi aminti pe semne de casă, de copil: că-i dispăru iar zâmbetul. (Aşa cel puţin şopteau între dânşii cei din boxă). Se uită peste umărul celuilalt acuzator care, la rându-i, serios, nespus de concentrat, părea că scrie. Văzu însă că nu scrie. Ce desenează: o fântână cu cumpănă, având prinsă la capăt o franzelă uriaşă, un omuleţ semănând cu o păpuşă cu resort scăpată dintr'o cutie. Ca un şcolar atent, domnul magistrat scotea limba, muia creionul în gură, depunând o mare sforţare. La sfârşit scrie peste desene: «şedinţă cu subiecte sindicale» cu nişte litere strâmbe aidoma cu cele ale dulgherului când îşi face însemnările pe scândură. Ce voia să spună cu asta? Se opri un moment, parcă s'ar fi gândit ce mai are de gând să desemneze. Se uită peste sală. Privirea i se întâlni cu a fostului comandant de lagăr. Obrazul acuzatului se strâmbă.

— Hoit de viperă! şueră printre dinţi magistratul desenator.

— Ai zis ceva, Trică? întrebă acuzatorul-şef.

— Face pe cocuţa... Şi la instrucţie s'a arătat drept nevinovat. E încăpăţânat. Cică: d-ta eşti şi judecător şi parte, îmi zice, mama lui!... Nu-l uit cu una cu două cum s'a purtat cu mine pe front, înainte de a fi trimis comandant de lagăr. A vrut să mă trimeată la Curtea Marţială...

Preşedintele interveni iar:

— Rog să fie linişte: să înceteze şoaptele. Aici judecăm în şedinţă publică, nu facem secrete... Acuzaţii să binevoiască a se astâmpăra. Că ne putem dispensa de aprecierile pe care le fac zâmbetele şi ochiadele dumnealor.

Acuzatorul-magistrat scoase stiloul. Se apucă din nou să desemneze: o păpuşă, o păsărică cu plicul în cioc; mai jos, o barză pe o căsuţă sprijinită

în doi stâlpi, având un fel de acoperiș ce seamănă cu o pălărie de cioclu, un soare (prevăzut cu ochi, cu nas și gură) înconjurat de stele, un fel de oaie purtând un ghiozdan în bot, — toate înnecate în frunze crestate și flori.

Coloră desenele cu roșu, apoi trase un chenar cu cerneală neagră în jurul desenului. Luă a treia foaie desenând pe ea întâi o balanță, apoi un fel de animal (care nu putea fi, la prima vedere, identificat), iar din dosul animalului se înălța parcă o marionetă.

— Ce e asta? întrebă fără de voie acuzatorul-șef, curios de preocupările cu totul infantile ce le putea avea magistratul de școală veche, în timp ce se judeca un proces de o greutate istorică. — Oaie? catâr?

— Catâr? ...Pe dracul! Nu vezi, răspunse bosumflat magistratul de carieră, că-i oaie... oaie toată ziua?

— Și de aceea are carapace ca o broască țestoasă?

Din sală se înălță însă până la el vocea palidă a apărătorului și-i turbură:

— De ce este învinovățit clientul meu, adică frățiorul meu? C'a făcut așa și pe dincolo. Eu nu cred. Pe onoarea mea. Am copilărit împreună și știu că nici muște nu-i plăcea să prindă, când era mititel. Mă rog, vă întreb și eu pe d-voastră, care mă vedeți și mă auziți, se poate ca un băiat de familie bună, care nicio muscă n'a înnecat în călimara cu cerneală cât a fost copil de școală — să scoată sufletul la om, să bată, să ucidă, să căsuneze rău, să facă vărsare de sânge, ca un jder?

— Nu ca un jder, — întrerupe un judecător — ci ca o haită de lupi...

— Dacă ziceți d-voastră... — Dar tatăl nostru, — Dumnezeu să-l ierte — ne-a lăsat fiecăruia câte puțină moștenire. O căsuță ici, ceva parale colo, mai câteva giuvaericale, mai puțină mobilă, o sfoară de moșie și ne-a spus cu limbă de moarte: — De acu, faceți voi mai mult. Vorba aceea: dela mine puțin dela Maica Domnului cât de mult.

In sală izbucneau în fiecare cotitură a pledoariei alte hohote de râs. Nimeni nu se putea reține. Era clar: apărătorul era un imbecil. Nu din dibăcie simula tâmpenia. Era clar de asemeni că după asta se putea aprecia cam pe ce se putea construi întreaga apărare. Acuzații și apărătorii se uitau cu scârbă, cu furie abia stăpânită la avocatul care pierzându-și șirul, se emoționase și-i tremurau genunchii.

— Oaie cu cap de om? întrebă iar acuzatorul-șef pe colegul său care desena mereu, de-sârg.

— Ca să semene cu ăl de colo...

— Cum? Nu vezi că ăla seamănă mai mult a troglodit?

— Cum să-i zugrăvești, când te bate la cap căldura?

— Dar ăsta, cere-și apără frățiorul, nu-ți zice nimic?

— Are mațe de miel în cap, în loc de creier...

— Cum să facă fratele meu, când bani de acasă avea, onoare avea..., continuă avocatul.

— Nu însă ca mine, colonelul Pătrășcoiu, care are atâta glorie de mai poate dărui și la alții! — strigă, neîntrebat, un acuzat, cuprins parcă de un acces de nebunie.

— Acuzat, șezi jos!, se enervă președintele.

In clipa aceea se ridică acuzatorul-șef:

— Domnule președinte, vă rog să-mi acordați cuvântul o clipă...

— Mă rog, mă rog! încuviință președintele, băgându-și degetele în guler, ca să-și ușureze respirația...

Rumoare în boxă.

— Vezi! Vezi... Nu poate ascunde: a venit ordinul. Suntem salvați! Are să se plătească toate insultele...

— Am impresia că acuzații își fac iluzii, închipuindu-și că prelungind cu întreruperi demente sau cu diferite abilități de judecătorie de ocol procesul, ar putea interveni o schimbare a situației lor. Judecata lor nu este o problemă care azi se prezintă într'un fel, mâine ar putea fi prezentată altfel. E vorba de onoarea noastră ca popor, de demnitatea noastră ca oameni... Nu este o întâmplare că cel de colo a sărit în sus că este un fel de agent care are de plasat glorie. Da. E un agent glorios al fascismului ticălos, mârșav. La fel cu colegii săi din boxă. Numai că gloria ar putea-o invidia canibalii, nu oamenii. De nicăeri și mai cu seamă cei dela noi. Poporul nostru vrea să-i făurească o istorie, nu să se îngâmfe, strivind mugurii de viață sau stingând palida pâlpâire a bătrânilor și pruncilor.

Sala izbucni în ropote. Răscolise sentimente care dormitau în toți...

Dar, ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat, apărătorul comandantului de lagăr continuă, liniștit, plicticos:

— Să zici c'ar fi bețiv sau mueratic — mă iertați că pronunț asemenea vorbe — se chiamă de rușine, dar nu-i...

— Nu e bețiv, — e bestie! răsună o voce.

Președintele interveni:

— Rugăm pe domnii din sală liniște!...

Deși avea de gând s'o mai întindă pledoaria apărătorului sfârși, iar cel apărat, făcu un semn cu mâna:

— M'ai apărat ca frânghia de spânzurat. După pledoaria ta, dacă nu mă condamnă sigur la moarte, apoi e mare minune!...

Președintele păru că vrea să-și prindă răsuflarea. Acuzatorii șoptiră între dânșii — sala respiră ușurată, reflectoarele se aprinseră, operatorii puseră iar în mișcare manivelele.

— Nu vrei să întrerupem ședința? să facem o pauză întrebă acuzatorul magistrat care desena.

— Nu, continuăm!

Din boxă se auzi o șoaptă ca un șuerat de șarpe:

— Nici căldura, nici ordinul, nici boala nu-i dau de hac. Dracul să-l ia!...

In mijlocul sălii se ivi alt avocat. Intinse teatral o hârtie grefierului, apoi se întoarse la loc. Când crezu că întreaga sală și-a concentrat îndestul toate privirile asupră-i deschise gura. Pleda pentru un fost guvernator de provincie — acel general cu figura de artistă de varieteu mâhnită. Incepu prin a susține că clientul său, om fin, căruia i-a plăcut voluptatea, viața aleasă, spumoasă, poate fi acuzat cel mult că a fost un incapabil, dar nu un ucigaș.

Pledoaria îi fu întreruptă de strigăte:

— « Moarte criminalilor! Moarte criminalilor de războiu ».

Rumoare în mijlocul asistenței, rumoare în boxă, mișcări nerăbdătoare printre judecători. Strigătul fu urmat de murmure, de glasuri confuze — de cuvinte întretăiate.

Ingroziți, acuzații, — care până atunci așteptaseră plini de speranță privind mereu spre ușă, — își suciră gâturile. Erau din ce în ce mai palizi: părea că sângele s'ar fi scurs din vinele lor. In ochii lor se citea cum cerșesc îndurare; căci se așteptau să fie sfâșiați, linșați.

— Nu, căuta să-și dea curaj avocatul, clientul meu n'a putut face ghetto, fiindcă nici n'a existat ghetto. Căci, dacă căutăm în « Larousse », găsim o definiție a ghettoului care nu se potrivește de loc cu opera ce se pune în seama noastră...

Murmurele, strigătele mulțimii, — adunată în fața tribunalului ca să ceară condamnarea — pătrunse în sală, puternice, tumultoase, odată cu valurile de aer încins.

— In condițiile acestea, sub presiunea străzii eu nu mai pledez! se întrerupse apărătorul.

— Apărați pe băutorii de sânge! îi strigă cineva. Știți foarte bine că n'aveți ce spune în favoarea lui și încercați să dați lovituri de teatru.

Unii priviră pe fereastră. Pancarde se înălțau sus. Pe toate erau inscripții despre criminalii de războiu. Acuzații își înghițeau saliva, clipeau din ochi, se mișcau nervoși pe scaune.

Se auzi un vorbitor din stradă:

— Noi nu mai vrem să trăim alături de acei care au fost mai fioroși ca fiarele!

Curentați de spaimă, acuzații din boxă simțiră ca și cum li s'ar slei puterile: spectatorii din sală erau îndârjiți, cei de afară de asemeni. Era o forță ce intervenea tocmai când nu se așteptau acuzații.

Avocatul cu părul sur făcu o bezea clientului său, și se retrase.

Președintele întrerupse ședința.

Pe sala pașilor pierduți mișunau oameni. Pe scările ce urcau spre etajul de sus, se îngrămădeau oameni — în fața judecătoriei erau adunați oameni.

Văzându-l pe acuzatorul-șef când se ducea la telefon, mulțimea îl aclama:

— Trăiască acuzatorul-șef, care curăță gătejele putrede și face dreptate poporului!

Acuzatorul salută repezindu-se într'un birou. Se auzi vocea lui emoționată:

— Nu, nu pot veni. Aveți grijă de fetiță:... Da... poate întârziu... la spital... e mai bine băețelului?...

Și peste numai un sfert de ceas, când se deschise iar ședința, era la locul său. Un ochiu ager putea surprinde o umbră de mâhnire pe figura lui, putea observa cum face sforțări, să se stăpânească.

Un aprod aduse iar un plic galben.

— Acum, acum fac pariu că a venit ordinul!, se auzi o șoaptă destul de tare în boxă.

Acuzatorul desfăcu plicul, trimise înapoi hârtia cu același aprod.

După valul de spaimă cumplită acuzații păreau storși.

— Să nu te încrezi în cei ce poartă coroana, că's mai mincinoși ca pezevenghii din cafenele! șueră între dinți generalul cu figura de artistă sentimentală.

Președintele dădu cuvântul avocatului ce-și întrerupse pledoaria.

Din boxă, un acuzat șopti altuia:

— Al dracului să fie cine scorni că are copilul bolnav! Nu-l vezi câtu-i de liniștit?

— Și ordinul?

— Ce ordin? Te pui cu fiorosul?... Și-a înfipt colții în noi — și nu-i scăpăm orice s'ar întâmpla... Parcă-i de capul său?... Ai lui nu sunt ca noi. Nu beau, nu joacă cărți, nu's mueratici... Cu ei nu se glumește. Nimic nu-i îmbunează. Când își pun ceva în gând, apoi merg până la capăt.

Și era cald, înfiorător de cald. Părea că peste o secundă nimeni nu va mai putea respira în sălița supraîncinsă. Totuși erau oameni ca acuzatorul-șef, care nu se lăsau toropiți. Ci, dimpotrivă smulgeau din toropeală și pe alții gata să se înnece. Ei imprimau judecății atmosfera de energie. In orbita lor erau atrași toți judecătorii, operatorii, reporterii, corespondenții străini. Și nici mulțimea ce aclama pe oratorii ce luau cuvântul la meetingul improvizat în fața judecătoriei, transformată în tribunal excepțional, și cerând dreptate, dreptate, nu părea să sufere de căldură.

Insă toropeala cuprinsese definitiv pe acuzați, când ajunseră la convingerea că procesul nu se va întrerupe; că se poate întâmpla orice, dar că pentru ei nu se va întâmpla nimic, care să-i smulgă din încleștare.

Judecata continua, ca o apă ce ar curge tumultoasă la vale...

Iulie 1945 ION CĂLUGĂRU

Din volumul de povestiri « *Câinii din Nürenberg* ».

P R O V I N C I A L E

Egregio suo magistro
J. Brătescu
Brailowae
dedicatissime D.D. auctor

I. ACOLO, IARNA VINE TÂRZIU . . .

Ultra Sauromatas fugere hinc libet et glacialem Oceanum...
Juvenalis, *Saturae*, II, 1—2

Tam felix utinam, quam pectore candidus, essem!
Ovidius, *Ex Ponto*, IV, XIV, 43

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit.
Ovidius, *Tristia*, III, IV, 25

Acolo, iarna vine târziu, dar nu glumeşte...

Intâiu pornesc cocorii în ziua ce descreşte
Şi stinsa lor scâncire imprimă 'n ebonitul
Astral, o melodie ce-acopere zenitul
Cu lungi vibrări, de parcă pe nevăzute fire
De telefon s'anunţă prevestitoarea ştire.
Un timp mai bat din aripi, mai flutură, mai gem
Până se pierd în zare şi-arare un refren
Sau numai o părere mai stăruie 'n auz,
Cum ţiue urechea, când stai lâng' un havuz
Din care-al apei şopot o vreme se opreşte.

Acolo, iarna vine târziu, dar nu glumeşte.

*

Cortina de coroane de sălcii de an-vară
Se dă uşor de-o-parte până la primăvară
Şi 'n balta acum rară încep să se distingă:
Privaluri desenate cu-o sinuoasă riglă,
Tulpine torturate de-a apei rea podagră,
Nisipul unei plaje cu pete de pelagră,
Coliba coperită cu stuh şi într'o rână
Cu uşa dată 'n lături, desprinsă din ţâţână,
In fund munţii Dobrogei, cu vândta lor pată
Nedeslegaţi de veacuri ca nişte sfincşi de piatră —
In timp ce Corotişca cu semnu-i de 'ntrebare
Diagonal per-curge tabloul de 'ntomnare.

*

Tu, care 'n seara asta n'ai niciun nume propriu,
Fantasmă dintre sălcii, ferită de oprobriu,
Sirenă răzleţită din cârdul lui Neptun
Ce-ai aţipit cu braţul sub cap şi n'ai prins cum
Scădea pe val lumina, cum soarele ca 'n zeghe
Se 'nfăşurase 'n ceaţă, cum s'aprindeau à veghe
De timpuriu, pe şlepuri, fănarele şi 'n radă,
Ca albe crizanteme, svâcnind dintr'o grenadă,
Cum explodau în serii electricele zaruri:
Intoarce-te 'n iatacul de glăuce cleştaruri,
Desfă-ţi pe umeri părul —, visează şi adastă
Până ce primăvara ţi-o bate la fereastă.

*

Din stepă Aquilonul sirenele de-alarmă
Şi 'ncearcă: lupi în haite ţâşnesc dinspre cazarmă,
Pupilele sticloase amestecând pe-alocuri
Cu verzile fănare ce pâlpâie în docuri;
Un urlet îşi înalţă spre cer sonora trombă,
Un mieunat răspunde din fund de catacombă,
Sunt nopţi tessaliene, e un Sabat walpurgic,
E bachanala 'n care fu rupt Orpheul scythic,
Sunt Ielele ce 'n horă au prins un pierde-vară,
Sunt Erynii ce 'n fine pe-Orest l-împresurară,
Sunt trâmbiţi, clarinete, tromboane şi oboi,
E un concert sinistru din noaptea de apoi.

*

Și-i forfotă pe cheiuri, pe schele, pe coverte,
Ca 'n preajma unei grindeni, ce stă să se deșerte,
Ca în preziua unei năprazníce bejenii:
Hamalii trec în fugă pe punți — dantești vedenii —,
Căruțele aleargă pe vaduri fără frâne —,
Pontoanele tresaltă, febril, între parâme,
Când navele desprinse de-otgoane și de binte
Sunt la iernatic duse 'n bazin, mai dinainte...
Pe dig și dane umbra sovon de moar așterne
Și prind pe el să joace reflexe de lanterne:
Răsare, oare, luna pe bolta de catran?
Sunt stufurile, 'n baltă, ce ard din an în an.

*

Ard stufurile 'n baltă ca lanuri de producte
Și pun pe zarea neagră festoane de-apeducte
Romane; ard coloane de temple efesene;
In ondulări de șarpe, fântâni arteziene
Irump și se destramă pe Dunărea de smoală;
Ca ploaia de-artificii, lumina de-o bengală
Paloare plouă; balta cu draperii de staniu
Inchipue o sală de gală, de bal straniu,
Cu dansatori din aștri și lumi hiperborèe
Ce-așteaptă doar semnalul, pe care să li-l dee
Septentrion, să 'nceapă cerești cotilioane
In cinstea prea frumoasei și dulci Fete Morgane.

*

A nins trei nopți de-a-rândul și albul promontoriu
E-un Ararat pe care — o arcă de ivoriu —
Căsuța noastră zace sub naltele troiene.
O pace nefirească, din vremi diluviene,
Mă 'mprèsură. Fereastra cu feregi mari de ghiață
Mă 'mbie și, pe 'ncetul, suflarea mea desgheață
Un ochiu și văd printr'însul decorul vechii Scythii.
E-același peisagiu ovidian din « Tristii »
Și « Pontice ». Zăpada se 'ntinde câtu-i zarea
Din promontoriul unde an-vară creștea floarea
De mușețel și până la marginile bălții;
Cu chiciură pudrate și 'n crinoline, sălcii
Stau la taifas cu stoluri de cioare hămesite;

Ici-colo, coperișuri de viscol desvelite
Arată răni adânce de tablă și olane;
Butoaiele cu apă, uitate la burlane,
De ghiața ce concrește au prins să se despice;
Al sloiurilor scrâșnet de ape și silice
Muncite de tridentul Neptunului năvarnic
A fiert trei nopți ș'acuma s'a potolit prin farmec,
Pe podul dur de ghiață sub care Istrul curge
(Durat de ger? De-un faur al artei siderurge?)
Trec sănii line 'n locul sarmaticelor care
Stridente; prin pereții translùcizi de aquare
Cerùleele unde se văd mânând la vale
Pești scânteind, cu solzii de-argint, înspre fatale
Copci despicate 'n sloiuri, unde-un pescar veghează...

Din docuri se aude sirena și 'nserează
Grăbit de parc'ar ninge funingine și ciori;
Incep, pela ferestre, să treacă salahori
In zdrențe și cu fața mânjită de cărbune,
Ca soli, urcând din Orcus, pe-a vadului genune;
Tutindeni, cât e cheiul, și-a 'ntins zăpada cortul
Și 'n giulgiu-i alb, la noapte, rămâne singur portul
S'asculte cum vin lupii în haite dobrogene
Și, la răstimp, suspinul captivelor carene.

Aici, sub Ursa mică, 'ntr'un fel ca și străbunul
Proscris, pe vremi, din Roma, îmi trec și eu surghiunul
Cu bietele-mi relicvii, deolaltă cu Penații,
Fără nădejdi și fără prea multe lamentații,
Inchis în mine însumi ca într'un hibernacol.
Lumina lămpii luptă cu-al umbrelor obstacol
Și repede pumnalu-i de aur le doboară:
Portretele prind viață, cărbunii se 'nfioară
In vatră; focul sacru din candelă palpită
Asemeni unei jertfe de Dumnezeu primită,
Pe când Isus adoarme la sânul maicii sale
In torsul mâței, molcom, de armonii astrale;
Pe masă abatjurul cu nimbu-i de lumină
In cartea începută un magic cerc imprimă;
Covorul din perete, cu mine de-o etate,
(Cum glăsuește anul cu cifrele brodate)
Și azi mă obsedează cu-aceleași vechi imagini:
Ghirlănzi de spice veștezi, jur împrejur, pe margini,

La mijloc o fântână, un cenotaf deoparte,
O salce despletită plângând o tristă soarte,
O jerbă, rezemată, de flori ce mai durează
Și neclintit, pe labe, un câine stând de pază;
Pe scrin, între perdele, sub clopotul de sticlă
Grădina adormită, cu vării flori de țiplă
Și-un biet canar de aur, căzut din colivie,
E mai puțin un simbol, cât o mustrare vie:
Ce-mi pasă de-aparențe, de-al anilor ultragiu
Cât timp umil, dar candid e totu 'n sarcofagiu?
Ce-mi pasă de-anotimpul polar dela zăbrele
Cât timp e primăvara în gândurile mele?
Ce-mi pasă că sunt singur, departe de Cetate,
Cât timp, în columbarii ca urne așezate,
Volumele din rafturi promit colloquii nalte?
Nu vreau să știu de târgul cu ventriloci și alte
Figuri ventripotente, de cluburi nici și nici de
Sugestiile celor ce predică pe Nietzsche
Și, mai presus de semen, visează supraomul...

Mai pun pe foc o turtă de rapiță...; iau tomul
Și recitesc povestea cu-Abdalonym săracul,
Când fu să-l facă rege 'n Sidon și, ca de dracul,
Se scutură cu-aceste cuvinte, 'nțelepțește:
« Nimic celui ce n'are, nimica nu-i lipsește » [1]);
Sau redeschid Virgilul la pilda tarentină [2])
(Anticipând cu veacuri a lui Candid grădină" [3])
Ce spune de bătrânul mai mândru ca un rege [4])
De tot ce iscusința-i din sterp pământ culege;
Și 'n timp ce viscolește și măzărichea bate
Cu degete sfioase în geamurile mate
Și 'n vreme ce naiada 'n iatacul de sub unde
Ca într'o reședință termală se ascunde,
Mai beau un ceai fierbinte, îmi mai desgheț genunchii,
Mai schimb prin cele stihuri întâmplătoare buchii
Și mă consol la gândul că Scythia hirsută,

---

[1]) Quinti Curtii Rufi, *De rebus gestis Alexandri Magni*, IV, 1: « nihil habenti, nihil defuit ».
[2]) Virgilii, *Georgicon*, IV, 125 sq.
[3]) Voltaire, *Candide ou l'Optimisme*: « Cela est bien dit, répondit Candide; mais il faut cultiver notre jardin ».
[4]) « Regum aequabat opes animis ».

Pe care ai cântat-o cu inima durută,
Nu te-a uitat cu totul și-și amintește încă
De-apelurile tale ce s'au izbit de stâncă,
O, senior și semen, titan printre damnați,

Ovid, blocat de ghețuri, de lupi și de Sarmați.

1941

PERPESSICIUS

CĂLĂTORIE SPRE SPANIA

— « Mâine dimineață plecați. Iată adresa. Căpitanul vă va da indicațiile necesare ».

Când am întins mâna să iau petecul de hârtie pe care era marcată adresa, îmi tremurau degetele. Simții sângele în obraz. Clipa așteptată cu atâta înfrigurare sosise.

Consulul mă privea zâmbind și un moment mi se păru că în lumina ochilor lui negri zăresc sclipirea unei lacrimi. Era oare reflexul lacrimilor nepoftite, care învăluiseră ochii mei?...

— « Du Spaniei salutul și inima mea. Nu ești spaniolă, dar simt că ești prietenă »...

I-am mulțumit, mișcată și fericită. Și într'o goană, întreruptă doar de bătăile galopante ale inimii, pornii spre vechiul port. Abia pe drum îmi răsări în minte ultima recomandare a Consulului:

— « E mai bine să te prezinți seara sau chiar după miezul nopții ».

Nu vreau să mint. Cu toată seriozitatea scopului care mă mâna spre țara în care cei mai mulți erau încleștați în lupta pentru libertate, romantismul, pericolul pe care îl prevestea recomandarea aceasta, nu-mi displăcuseră.

M'am întors. Nu, nu mă pot prezenta în Port. Să mă întorc la hotel. In minte numărai tot conținutul portmoneului: 2 franci și 80 centime... Dacă mai rămân o noapte îmi trebue 8 franci... Mă uitai la ceas. Era ora 5. Mai aveam deci timp să renunț la cameră. Și apoi? Ce voiu face?... — Vom vedea. Poate Van Dyck, olandezul, pleacă și el cu același vapor. Trebue să-l caut. Poate că are el ceva bani.

Intorc spatele liniei argintii și contururilor proiectate de orizont de nenumăratele vapoare și bărci pescărești și în dogoarea soarelui de August urc pe *Cannebière*.

Van Dyck nu era acasă... Trebuia să iau o hotărîre. Și aceasta putea fi numai una. Să părăsesc hotelul, să păstrez bani pentru o cafea cu lapte și să petrec restul timpului pe banca vreunei grădini. Acționai repede. Imi strânsei bagajul umil în valiza de lemn. Anunțai plecarea și pe urmă luai drumul Grădinii Zoologice.

In celelalte zile petrecute la Marsilia, fără cunoștințe și fără prieteni, singurele ființe de care m'am putut atașa, fără teama de urmări ce mi-ar fi putut zădărnici plecarea, erau Marea și minunatele prizoniere de dincolo de gratiile Grădinii Zoologice.

Umblam încet, călcând umbrele castanilor pe caldarâmul însorit, dând frâu liber gândurilor, scăldate și ele în lumina unei bucurii care te face să treci peste toate lipsurile și greutățile ce se ivesc în cale. Bucuria de a fi făcut un pas pe drumul luptei pentru idealul tău.

Cineva mă strigă pe nume.

Intorsei capul. Olandezul înalt și slab, cu o șuviță de păr blond pe fruntea-i lată, mă ajunse din urmă:

— « Unde mergi? Știi că plecăm?... Ce, ți-ai luat și bagajul? », spuse el, zărind cufărul din mână.

Ii explicai cauza grabei mele...

Rămase consternat.

— « Și eu care nădăjduiam că ești mai bogată decât mine. Știi, n'am mai fumat de eri. Am vrut să te rog să-mi împrumuți bani pentru un pachet de țigări... ».

— « Poftim, mai am aproape 3 franci. Ajung pentru un pachet de *Gauloises?* »

— « Și d-ta ce vei mânca? ».

— « Plecăm, doar, la noapte... ».

Știam prea bine ce înseamnă pentru un fumător țigara, deși personal nu fumam. Iar Van Dyck era un pasionat fumător. Ne-am cunoscut încă la Consulatul Spaniol din Paris. Se recomandase a fi un vestit ghitarist. Locuia mai de mult la Paris. Soția lui era o pictoriță destul de cunoscută. Aveau 2 copii. Acum se hotărîse și el să plece în Spania Republicană. Ca și mine, bătea aproape zilnic pragul Consulatului. I-am aflat numele în momentul când a coborît în gara Marsilia, îndrumat fiind, ca și mine, de un funcționar al Consulatului la hotelul « Mercedes ».

Dintr'o veche obișnuință și precauțiune, devenită proprie oricărui militant al mișcării progresiste în țările unde teroarea era în toiu, convorbirile noastre se învârteau mereu în jurul artei, analizei psihologice. Era studierea reciprocă, inerentă întâlnirii a doi oameni veniți, — unul de pe șesurile Moldovei, iar celălalt dela digurile Țărilor de jos.

Povestea vieții lui n'o aflai însă, tot așa precum nu-i încredințasem nimic din cele ce priveau activitatea mea din trecut.

Van Dyck plecă să-și ia și dânsul cufărașul și ghitara. Mai aveam în fața noastră cel puțin șase ore și un oraș întreg de colindat, pentru ca ceasurile acestea să se scurgă în sfârșit...

Schimbând des cufărașul dintr'o mână în alta, pășeam pe străzile Marsiliei. Imediat ce se înseră luminile reclamelor străfulgerară întunericul deasupra blocurilor. Pâlcuri de tineri și tinere, cu ochii mari și negri, cu părul bogat, bine desvoltate și iradiind sănătate și bunăvoie, umpleau străzile prin-

cipale. Veselia și sănătatea lor ne făceau să uităm o clipă de foamea ce ne stăpânea pe amândoi, deși niciunul din noi nu pomeneam măcar despre aceasta. Umblam așa de 4 ore. Și tot timpul trebuia să facem un efort ca să nu ne lăsăm duși spre port, unde pașii noștri se îndreptau parcă dela sine. Părăsind străzile principale, făcurăm înconjurul orașului. Străbăturăm stradele atât de înguste, încât aveam impresia că, întinzând mâna prin fereastra unei case, puteam atinge pervazul ferestrei dela casa din față. Clădirile înalte, întunecate stăteau de ambele părți ale străzii, înclinându-se parcă unele spre altele, închizând fâșia de cer hărăzită sărmanilor lor locatari... Iar jos, pe caldarâmul rău pavat, pe lângă curțile urît mirositoare, pe lângă felinarele murdare și răspânditoare parcă de întuneric, marinarii sosiți în port își căutau partenere pentru uitarea nostalgiei ce-i frământa...

Cu pași repezi treceam mai departe, cuprinși de un frig lăuntric.

— « Să ieșim mai la lumină, să vedem cât e ceasul... ».

Nu era numai oboseala care ne mâna. In subconștientul meu, poate și al camaradului meu, se născu imperioasa nevoie de a porni imediat acolo unde se dădea lupta pentru libertatea Spaniei și a noastră proprie. In subconștientul meu reușita epopeei din Spania avea s'aducă și o rază înviorătoare în tenebrele ulițelor dosnice de aci și de aiurea.

— « E trecut de 12. Să mergem. Până găsim vaporul, va fi tocmai timpul ».

Pășirăm cu forțe noi. Uitasem durerea brațelor. Dispărură și bătăturile făcute de pantofii grosolani. Dispăruse și foamea. Doar gustul ușor de sare pe buze și murmurul îndepărtat al mării erau tot ce conta pentru noi.

In puține minute ajunserăm în Vechiul Port.

Il căutarăm pe căpitan. Ne primi numaidecât. Citi răvașele. Aveam amândoi răvașe la fel.

— « E în regulă. Veți merge imediat la Portul Central. Căutați pe Comandantul vasului *La Guardia de Barcelona* și predați-i acest bilețel. Sunteți repartizați pe vaporul lui.

Van Dyck mulțumi și ceru lămuriri cum să ajungă la Portul Central.

— « Ați putea să mergeți cu un taxi. Sunt patru kilometri de aci. Șoferii știu drumul. Atâta doar că vor cere mai mult, că-i noapte...

« Un taxi! ». Și noi care nu aveam nici doi bani în buzunare. Clipa de descurajare fu învinsă imediat. Ridicarăm cuferele de jos și pornirăm în căutarea vasului visurilor noastre: *La Guardia de Barcelona.*

Când ajunserăm la locul indicat, mijea de ziuă. Impiedecându-ne de funii, bare, lăzi și baloturi, ajunserăm sdrobiți de oboseală și lihniți de foame, la Portul Central.

— « Știi ce? Rămâi aci, mă duc eu să caut vasul și viu să te iau ».

Stătui o clipă la gânduri. Nu mă mai puteam ține pe picioare. Făcea totuși să rămân aci, singură? Privii în jur. Scheletele vapoarelor se ridicau maiestoase. In jur, liniște, premergătoare forfotelii ce urma să înceapă foarte curând. Așezată pe cufăraș puteam să trec și eu foarte bine drept un pachet.

— « Bine, rămân. Dar să vii repede ».

Van Dyck îmi lăsă în seamă cufărașul său și plecă.

Nu știu cât a lipsit. Știu doar că, în clipa când mă sgâlțâi de umăr, strigătul meu rupse tăcerea mormântală a nopții.

— « Sst!... Noi suntem. Ce-ai visat de țipi așa? Hai să mergem. Uite marinarul acesta s'a oferit să-ți ia cufărul... ».

Am pornit toți trei și în clipele acelea, când o liniște binefăcătoare mi se așternea în suflet, am înțeles odată mai mult, toată absurditatea teoriilor menite să desbine oamenii pe rase și naționalități.

* * *

O bătaie în ușă mă smulse dintr'un somn greu. Buimăcită, privii în jur. Ce caut eu în acest loc străin? Pantofii prăfuiți de lângă pat mă aduseră la realitate, reînviind imediat și durerea care îmi frământase și în somn membrele obosite. Da, eram pe vapor. Iar mâine — mâine voiu fi la Barcelona. De mâine, viața mea va căpăta un sens nou.

Sării imediat din patul îngust și tare. Și în timp ce mă îmbrăcam cu privirea ațintită pe ochiul rotund al cabinei, fascinată de razele soarelui ce jucau șugubețe pe valurile mării, zeci de întrebări se nășteau, rămânând fără răspuns în mintea mea înfrigurată de neobișnuința celor ce trăiam.

Voiu trece oare cu bine? Nu voiu cădea în mâinile autorităților franceze, fără acte, fără bani, fără vreun sprijin?... Și apoi, — echipajul? Cum mă va primi? Mai sunt și alte călătoare?

O nouă bătaie în ușă curmă firul gândurilor. La fraza spusă în spaniolă, din care nu înțelesei decât cuvântul « señora », răspunsei deschizând ușa. In fața mea răsăriră două mustăți mari, negre și doi ochi râzători sub sprâncene stufoase.

Din gestul care însoțea vorbele, înțelesei că mă chiamă la masă. Nu era nevoie să spună de două ori. Il urmai fără o vorbă. Ar fi fost și greu să vorbim. Era un marinar spaniol care nu știa nicio iotă franțuzește. Iar eu, nu mă gândisem să învăț, din vreme, limba lui Garcia Lorca...

Opt perechi de ochi mă întâmpinară cu priviri în care putui desprinde un crâmpeiu de curiozitate care se preschimbă imediat în ironie...

Nu corespundeam portretului pe care-l închipuiseră. O fată simplă, cu nasul cârn, și părul ondulat. Sub pasul puțin prea apăsat, cu care trecusem pragul sufrageriei, căutam să strivesc sfiala de care n'aveam niciun drept să dau dovadă, în clipa aceea. Zâmbetul protector al bătrânului mustăcios mă ajută să-mi regăsesc echilibrul, să privesc drept în fața acestor bărbați, în mijlocul cărora aveam să petrec mult mai multe zile decât îmi închipuisem eu.

Comandantul mă prezentă:

— « La companera rumana ».

Și, rând pe rând, lupii de mare se descoperiră spunându-și numele. Ne așezarăm la masă. Era pentru prima dată când ședeam față în față cu Spa-

nioli. Pentru mine ei erau milioanele de dincolo de Pirinei, către care mi se îndreptau într'una gândurile. Și cât aș fi vrut să înțeleagă, să mă prisească altfel, să uite că ei sunt marinari, iar eu femeie! Umbra de pe frunte mi se risipi însă imediat... la urma urmei nu aveam de stat decât o zi, cel mult două, pe vapor.

Uitasem că-i războiu. Nu auzisem încă nici de acel «cântec al morții», cu care se scufundaseră rămășițele mărețului vas *Barcelona*. Pentru moment mă preocupa un singur gând: intuiția sănătoasă, care mă ajutase de atâtea ori în viață, să mă ajute și de data aceasta să găsesc nota justă în raporturile mele de fată tânără, singură pe un vas cu atâți marinari.

— «Trebue să le impui respect prin muncă», — îmi șopti o voce lăuntrică. «Te vei apuca imediat de citit».

Căutam scut sub titlurile cărților ce le aveam. Și... nu greșisem. *Economia Politică*, *Problemele Leninismului*, *Evoluția Filosofiei*, — cărțile pe care pentru prima dată le putusem cumpăra și citi în voie la lumina zilei, și cu care mă înarmai imediat după masă, avură efectul scontat. Putui citi în voie până la ora prânzului... Nimeni nu se interesa de o fată care nu citește măcar un roman de dragoste.

La prânz luai prima lecție de limbă spaniolă. Bătrânul meu Lopez declară dela început că sunt obligată să repet după el denumirile obiectelor de care am nevoie, altfel nu le primesc:

— «*Di — sal*».

— «*Sal*».

— «*Muy bien*», — și-mi întinse sarea.

— «*Di: Por favor, da me usted pan!*».

Imi cerea prea mult. Ceilalți protestară. Atunci fu mai indulgent:

— «*Di: quiero pan*».

— «*Quiero pan*».

Râdea triumfător, întinzându-mi cu dragoste paternă farfuria cu pâine. Din primul moment chiar, simții că mi-e drag și fără voie mă gândii: unde-o fi familia lui? Aflai mai târziu, când începui să înțeleg și să pot întreba, că soția lui și două fete rămăseseră dincolo, la Franco. Erau 18 luni de când nu le mai văzuse. Le va revedea vreodată?...

Spre seară vaporașul se opri.

— «Unde suntem? Ne apropiem de Barcelona?, întrebai eu.

Cineva râse. Ofițerul de bord îmi explică. Am parcurs doar câteva mile. Suntem la *Las Rosas*.

— «Și când plecăm mai departe?».

— «Ce, te grăbești? Ți-e dor de bombe? N'o să pierzi ocazia să le guști... Nu te grăbi».

Și plecă. O neliniște mă cuprinse. Ieșii pe bord să-l caut pe Van Dyck. Nu-l văzusem din ajun. Dormea într'una. Nici la masă nu voi să coboare.

Nu era de găsit. Nu știam unde-i cabina lui și nici nu voiam să întreb. Cei de pe vas nu trebuiau să-și facă o idee greșită despre relațiile noastre. Mă lăsai o clipă în voia razelor dogoritoare ale soarelui de August, apoi reluai lectura.

Abia seara, după masă, Van Dyck veni să mă caute. Avea aerul preocupat. Fuma cu nervozitate țigările oferite cu generozitate de marinari.

— «Ce este? De ce stăm locului?».

— «Marinarii nu vor să înainteze. Malul e minat».

— «Să meargă în larg».

— «Și submarinele?».

— «Atunci, ce-i de făcut?».

Olandezul ridică din umeri:

— «Curată porcărie. Să stai așa fără treabă... și acolo, alții mor... măcar de-aș ști cât vom mai sta!».

Neliniștea mi se transmise și mie. Aveam motive în plus.

Mă dusei de vreme la culcare. In patul scund puteam cugeta mai în voie. Mă desbrăcai la iuțeală, stinsei lumina și îmi lipii obrazul de geamlâc... Uite-mă, fulg aruncat de vântul vieții! Aruncată de vânt? Fără voia mea? Așa să fi fost oare?...

Fusul amintirilor se depănă alene pe fondul albastru nuanțat, unde cerul și apa mării formează un singur tot.

Satul, cu străzile lui lungi și căsuțe scunde, străjuind pe două rânduri sub aripile ocrotitoare ale salcâmilor bătrâni răsări ca aevea în fața mea.

— «Ce-ar fi să scriu aceste amintiri? Chiar de-ar fi să le citească numai zece tinere și, de le vor fi de vreun folos în viață, tot merită osteneala.

Hotărîrea luată revărsă o împăcare în sufletul meu sbuciumat. O plăcută oboseală îmi cuprinde tot trupul. Pun capul pe perna tare de paie și mă las în voia somnului, legănată de cântecul monoton al valurilor.

Razele puternice ale soarelui veniră să-mi bată la geam. Albastrul încântător al mării îmi umplu imediat sufletul. Și fără să-mi dau seama începui să cânt fragmente din melodii dragi, date uitării de săptămâni întregi.

Cu ochii umezi de atâta măreață frumusețe pășii pragul sufrageriei.

Ofițerul de serviciu mă întâmpină cu obișnuita-i politeță, dar adăugă numaidecât:

— «Iți aduc o veste rea. Azi n'ai voie să ieși pe punte».

— «Bine, voiu sta în cabină».

— «Nu, nici în cabină n'ai voie să stai».

— «Atunci în mare», — încercai eu să glumesc, neștiind despre ce este vorba.

— «Nu glumesc. Azi vor veni să perchiziționeze vaporul. E controlul vămii».

Zâmbetul îmi pieri. N'aveam niciun document. Dacă mă găseau, mă debarcau imediat.

— « Ce să fac atunci? ».

— « Te ascundem în cazanul de cărbune. E cam murdar, dar ce să faci? Va trebui să rabzi, señorita ».

— « Voiu răbda, dacă trebue », răspunsei, încercând chiar să zâmbesc, deși nu-mi surâdea de loc perspectiva de a petrece acea dimineață de aur în praful umed al depozitului de cărbuni.

— « Señor!... ».

Intorsei ochii spre ușă. Era Lopez, prietenul meu de eri, dascălul meu. Numai că în ochi nu mai avea sclipirile de râs. Chiar și mustățile lui păreau îngrijorate.

— « Vine poliția maritimă ».

— « Pleacă, du-o Lopez, repede! Il urmai pe bătrân cu un amestec de ciudă și curiozitate ».

— « Alo, nu uitați să faceți ordine în cabină, strigă ofițerul, de data aceasta în franțuzește. Intelesei că lucrușoarele mele trebuiau să dispară și ele odată cu mine. In mai puțin de zece minute, mă instalam, la lumina unui bec voalat de praf, pe o ladă răsturnată, între cărbuni.

Inchisei ochii, căutând să-mi concentrez toată energia în puterea auzului. Sgomotul pașilor ce răsunau asupra capului se auzea când într'o parte, când în alta. Clipele se scurgeau încet. Cât va mai dura oare? Un sgomot ușor mă făcu să privesc în dreapta mea. In semi-întunerecul de jos, — două sclipiri minuscule. Imi reținui respirația. Un șoarece mă privește înlemnit de groază. Biet șoricel! Nu știa că eram tovarăși de suferință, veniți amândoi să căutăm adăpost!

Imi auzeam inima cum bate și dintr'un sentiment de sinceră simpatie mi se părea că deslușesc bătăile altei inimi, micuță, în pieptul tovarășului meu.

Deodată, șoarecele o luă la fugă. Auzise înaintea mea pașii care se apropiau. In ușa care se deschise apăru un tânăr. Imi făcu semn cu mâna:

— « *Venga*... ».

Pe drum făcui uz de cele câteva cuvinte învățate:

— « *Como te ilamas?* ».

— « Juan Martinez Ruiz ».

Il privii în față. Să tot fi avut 15—16 ani. Ochii lui negri erau mari și deosebit de frumoși. Era desculț și îmbrăcat în sdrențe. Doar părul, negru ca pana corbului era pomădat și pieptănat cu îngrijire. Cărarea dreaptă, la o parte, părea un șnur deosebit de alb, întins ca o coardă...

* * *

De zece zile, mă aflam pe vaporașul de marfă *La Guardia de Barcelona*. Disperarea care mă cuprinsese în primele zile de așteptare lăsă loc resemnării. Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să aștept, până când comanda vasului se va hotărî totuși să pornească înainte, spre Spania.

Iar până atunci? Până atunci voiu scrie, voiu citi, voiu învăța. Nu făcea și Van Dyck la fel?

Mă uimise chiar liniștea lui, după ce la început părea ca un animal sălbatec în cușcă.

— « Nu cumva te-a fermecat vreo înfocată, când ai coborît cu marinarii », — l-am tachinat eu, văzând schimbarea ce a intervenit în atitudinea lui.

— « Nu, nu-mi arde mie de înfocate. Am întâlnit niște compatrioți; cu ei am petrecut seara. Știi, au o barcă foarte bună... ».

Știindu-l sgârcit la vorbă nu l-am mai întrebat nimic. Il invidiam doar. Ca bărbat putea coborî, trecând drept unul din echipaj, pe când eu nu mai pusesem piciorul pe pământ de atâtea zile.

In strania mea captivitate aveam un cer nesfârșit deasupra capului și, cât putea-i cuprinde cu ochii, un minunat joc al valurilor mării.

Inafară de bătrânul Lopez, cu mustățile lui jucăușe și sprâncenele stufoase, venea din când în când să-mi țină de urit și mecanicul-șef a cărui nedespărțită prietenă era sticla cu cognac. La orice oră din zi și din noapte, purta sticla asupra lui, în buzunarul interior al hainei. Imediat ce făcurăm cunoștință nu uită să mi-o prezinte:

— « *La mejor te todas las amigas!* »[1], spuse el ceremonios.

Cu toate acestea, nu l-am văzut niciodată beat. Era înalt, voinic, deși trecut de 50 de ani. Obrazul, numai sbârcituri, era luminat de doi ochi ce sclipeau de inteligență. Se vedea bine că-și petrecuse toți anii pe vapor. Infruntase multe furtuni și pericole. Avea o filosofie proprie a vieții, în care sticla cu cognac juca un rol nu tocmai de nesocotit.

— « Și cum nu te temi, señora, singură, cu 50 de marinari? », mă întrebă în prezența lui, ofițerul, care nu prea era bogat în subiecte de discuție.

— « De cincizeci n'are de ce să-i fie frică », răspunse mecanicul-șef. « Unul — e mai periculos », și continuă, adresându-mi-se:

— « Ferește-te de unul, mică rumancita, cât timp suntem atâți, ești sora noastră. Atâta doar că nu-ți place cognacul! » Și fața lui inteligentă luă o înfățișare de adâncă tristeță, pentru ca numai peste o clipă să se destindă într'un zâmbet larg, deschis.

— « Mărturisește, — te-ai îndrăgostit de vreunul! », începu iar ofițerul.

— « Ce nu lași fata în pace? E sub protecția mea. Și, dacă e să se îndrăgostească, — mie să-mi spună, nu altcuiva! », declară el cu un gest larg, sentențios.

— « Mărturisesc: sunt îndrăgostită! ».

— « Și de cine, mă rog », — strigară amândoi într'un glas. « Te pomenești că de mustăciosul ăla bătrân! ».

— « Nu ».

— « De cine, atunci? ».

— « De... José!...

Un râs puternic sgudui văzduhul.

[1]) Cea mai bună dintre toate prietenele.

José era un marinar mărunțel, mărunțel. Negricios, subțirel, veșnic amărit. De cum se însera începea să cânte lung și tărăgănat, cu o voce atât de falsă și de lugubră, încât adeseori credeam că mă apucă nebunia. Chiar din prima zi l-am observat printre marinari. Era cel mai agitat. Il vedeam mereu cu un alt grup, gesticulând, înfierbântându-se, trecând adesea dela o vorbă măruntă, deasă și înfocată, la țipete isterice. Din surse numai lui știute, reușea José să culeagă știrile cele mai înfiorătoare despre scufundări de vapoare, bombardamente aeriene, explozii de mine. Oricât îl luau marinarii peste picior, vorbăria lui lăsa totuși și o urmă adâncă în spiritele lor, și așa destul de hărțuite. Fapt e că acest nesuferit José avea o vină destul de mare în împotmolirea vaporașului nostru, aci în *Las Rosas*.

— « Bun *novio* [1]) ți-ai mai ales! », râse mecanicul. « Cu un om ca acesta riști să mori, nu de bombe, ci de umbra lor!. Dar Juan mai vine pe la d-ta?

— « Mai vine. Astăzi a scris singur: *Eu sunt marinar. Vaporul nostru se chiamă La Guardia de Barcelona* ».

Eram mândră de acest succes al lui Juan. Imi aminteam cu ce înfățișare a venit la ușa cabinei mele, a doua zi după ce ne cunoscusem. Nimic nu mai rămăsese din aerul lui de bărbat protector, care mă învăluise într'o privire de milă, atunci când se crezuse dator să mă încurajeze, să mă asigure de tot sprijinul lui. In fața mea aveam un copil, cu ochii triști, venit parcă să cerșească ceva.

— « Ce este Juan? », îl întrebai eu atunci. Imi arătă cu ochii hârtia și creionul cu care mă pregăteam să scriu.

— « *Escribir?* [2]) », l-am întrebat eu, bănuind că mi se cere să-i împrumut creionul.

— « *No, no se... escribir* » [3]).

Era atâta durere în mărturisirea lui, încât dintr'o săritură eram lângă dânsul.

— « Juan, tu vrei *escribir?* Vrei să te învăț eu? » — și ca să mă înțeleagă scrisei pe hârtie primele litere din alfabet.

Fața i se lumină imediat.

— « *Si, si, quiero, señora* [4]) ». Și lecția începu imediat. De atunci, Juan venea în fiecare zi. Se așeza pe pragul cabinei, muia creionul în gură și, cu un efort, fără îndoială mai mare decât acela cu care descărca sacii, scria litere, apoi silabe, cuvinte, fraze întregi. Marinarii, atât de săraci în preocupări în acest colț depărtat al lumii, nu pierdeau prilejul de a-l tachina pe el, și nu mă îndoiesc că nu lipseau nici glumele pe socoteala mea. Chiar întrebarea mecanicului ascundea ceva dintr'o insinuare...

— « Nu l-ai învățat să scrie: *te quiero mucho* [5])? », întrebă ofițerul.

[1]) Mire.

[2]) Să scrii.

[3]) Nu, nu știu să scriu.

[4]) Da, da, vreau, doamnă!

[5]) Te iubesc mult.

— « Asta o va spune el din gură, și fără să-l învețe cineva. Să mai crească numai; n'are decât 15 ani ».

In alte împrejurări glumele lor m'ar fi supărat, poate. De data aceasta eram hotărîtă să nu le iau în seamă. Știam că ceea ce fac e bine. Știam că oricât de modeste ar fi rezultatele lecțiilor date lui Juan, pentru el, — ele înseamnă foarte mult. Odată ce va gusta din lumina științei de carte, el nu va mai accepta să trăiască legat la ochi. Și în zilele atât de frământate prin care trecea poporul lui, lucrul acesta era cu atât mai necesar. Incercai deci să aduc vorba despre altceva.

— « Ia uitați-vă aci », — și le întinsei un petec de hârtie, pe care era scris doar un cuvânt compus din cinci litere: *marea*.

— « Ce-i asta? », întrebară ei, nedumeriți.

— « Azi am început să scriu la mașină. Este primul cuvânt pe care l-am scris ».

Mă felicitară sgomotos:

— « Ce bine! Bravo! Bravo! ».

Azi simt ridicolul din exclamația lor. Atunci eram aproape convinsă că o cred serios. In dimineața acelei zile, descoperisem că cineva bătea la o mașină de scris. Era căpitanul vasului. Imediat îmi trecu prin minte ideea să-l rog să mă lase să învăț să scriu, — poate să-mi prindă bine și aceasta. Nu m'a refuzat. Telegrafistul lui îmi arătă tehnica elementară: cum se plasează hârtia, cum se aleg literele. Incercai cu atâta timiditate, de parcă era vorba de cine știe ce operațiune complicată. Iar când am zărit pe hârtia albă, într'o ordine cam șovăielnică, cele cinci litere, mă cuprinse emoția și mândria, de parcă aș fi inventat eu, în clipa aceea, mașina de scris.

Cu această « mare operă » mă mândream eu în fața celor doi Spanioli.

— « Să știi că-mi place dorința dumitale de a învăța. Fără glumă! Ești o fată bună! ».

— « Atențiune, să nu cumva să te îndrăgostești, tu, boșorogule, te spun la bătrâna ta », sări numaidecât ofițerul și începu să cânte o romanță de dragoste. Gongul îl întrerupse. Era ora mesei.

Mă familiarizasem cu toți, învățasem multe cuvinte și chiar fraze întregi spaniole; chiar dacă nu luam parte la discuțiile din timpul mesei, înțelegeam întotdeauna despre ce era vorba.

De data aceasta vorbeau de un alt vas, care urma să sosească, mâine, poimâine la *Las Rosas*. Unii din comeseni se înviorаseră.

— « Peste două, trei zile pornim, camarada », mă bătu Lopez pe umeri. Știa, bătrânul meu prieten, că nu putea să-mi facă o bucurie mai mare. Abia așteptam să termin masa să mă duc să-l caut pe Van Dyck, care nu ascultase de data aceasta glasul gongului, ca să-i împărtășesc și lui vestea cea mare.

Mecanicul îmi ghicise parcă gândul:

— « Și prietenul d-tale, unde-i? De ascară nu l-am mai văzut ».

— « Nici eu », răspunsei. Mă duc să-l caut.

— « Nu vă osteniți. Olandezul nu s'a întors aseară. Și dacă nu mă înșel, nu se va mai întoarce niciodată... ».

La masă se făcu liniște. Toți aveau privirile ațintite spre căpitan. Cuvintele lui pline de mister, spuse cu un aer atât de calm dădeau naștere la zeci de presupuneri. Dar oricât de stăruitor îl priveam, căpitanul păstra pe fața-i o mască de nepătruns.

Așa erau, poate, legile nescrise ale acestui vapor. Nimeni nu-l întrebă ce se întâmplase. Nimeni nu scoase o vorbă. Cufundați fiecare în gândurile și presupunerile noastre, ne grăbirăm să terminăm supa din farfurii. Doar sgomotul regulat al lingurilor rupea pânza deasă a tăcerii ce se așternu.

După masă reluai noua mea ocupație: scrisul la mașină. Bătând rar și neregulat, copiam cu o mare încordare fraze dintr'o carte spaniolă. Veștile primite la masă, atât plecarea ce se contura la orizont, cât și dispariția misterioasă a lui Van Dyck avură ca ecou imediat imperioasa nevoie de a lucra, de a învăța, de a face ceva util.

In seara aceea, muzica, — același tango pe care-l ascultam mereu în amurg, venind de dincolo, de pe uscat, — mi se păru și ea învăluită de mister. Dispariția lui Van Dyck mă urmărea într'una. Să-l fi arestat poliția? Poate vreun conflict cu marinarii? Cobora câteodată cu ei. Poate vreo ceartă în cârciumioara din port! Deși erau zile întregi în care nu schimbam o vorbă, totuși prezența lui era pentru mine singura legătură cu lumea voluntarilor, cu ceea ce lăsasem în urmă, cu ceea ce așteptam înaintea mea. Și acum, iată-mă cu totul singură... Poate că vom pleca în curând. Poate. Și dacă nu plecăm nici peste cinci zile? Pot oare conta la infinit pe loialitatea atâtor bărbați? Sunt printre ei, fără îndoială, și ființe primitive, frământate de patimi. Cum va fi de-acu încolo?...

Pași rari răsunară la spatele meu. Lumina puternică a lunei desenă umbra unui om ce se apropia de mine. Intorsei capul. O clipă inima îmi îngheță de groază. Incepe!...

— «Eu sunt, căpitanul, nu te speria», — răsună voca omului care părea că mi-a ghicit gândul. Am ceva pentru d-ta. Și-mi întinse un bilețel. Era dela Van Dyck.

— « Te-a rugat să nu spui nimănui nimic », și se îndepărtă numaidecât.

— « Noapte bună », mai auzii dela câțiva pași.

— « Noapte bună și... mulțumesc! ».

Cred că nu mai auzise ultimele cuvinte. Se îndepărtă brusc, cotind în altă parte.

La lumina slabă a becului descifrai cele câteva rânduri scrise cu creion chimic pe un petec de hârtie:

« Plec cu barca prietenilor mei. Nu mai sunt în stare să aștept. Dacă valurile mării nu mă vor înghiți, ne vom întâlni poate cândva. Mulțumesc pentru pachetul de Gauloises. Van Dyck ».

Ar fi greu să spun ce anume am simțit atunci. Era un amestec de bucurie pentru camaradul care a reușit să rupă acel lanț vrăjit ce ne ținea în loc. Era

grija pentru reușita celor ce întreprinsese, dar era și regretul celui rămas, al celui, într'o măsură oarecare, părăsit. Era și un crâmpeiu de ofensă pentru neîncrederea, pentru faptul de a nu-mi fi spus nimic din cele ce plănuia, și poate și un procent din orgoliul rănit al unei femei părăsite, fie și în cazuri excepționale ca acestea, de un bărbat. Această ultimă constatare mă îndepărtă dela punctul de plecare al gândurilor. — Oare să fi fost puțin îndrăgostită de Van Dyck? Nu, hotărît nu. Atunci?... Aceasta nu împiedeca însă dorința ca el să se fi îndrăgostit de mine și să nu fi fost în stare să plece atât de simplu, fără să-mi spună un cuvânt.

Gândurile se întreceau într'o goană nebună. Le opream pe cele sănătoase, căutând să trec cu repeziciune peste cele nepoftite. Vroiam cu orice preț să vorbească în mine tovarășa, femeia animată de un ideal și nu femeia pur și simplu. Rupsei bilețelul în bucăți și le aruncai în mare. La lumina lunii urmăream marea întunecată în care mii de stele se oglindeau, înmiite de nenumărați licurici. Sgomotul regulat al valurilor ce se izbeau de catarg se împleti cu gândurile mele și din această împletire se născură primele acorduri ale unui cântec drag. Incet, încet de tot, cântând numai pentru mine și inima mea, se revărsă în noapte cântecul nostalgiei și dorului meu.

* * *

Dimineața văzui cu surprindere un alt vaporaș, staționând nu departe de al nostru. Era oare somnul adânc ce mă cuprinse după emoțiile din ziua aceea sau rutina comandei de a lucra în cea mai perfectă liniște în vremurile acestea excepționale? Nu știu. Știu doar că la ceaiu vizita vecinului nostru era comentată cu cel mai mare interes.

— « Ai văzut, are și o mitralieră antiaeriană. E mai prevăzător decât noi », spuse cineva.

— « O! cu o astfel de mitralieră face minuni! ».

Era imprudentă această remarcă. Vapoarele trebuiau să înainteze cu orice preț. Așa era ordinul, așa cerea situația. Mitraliera antiaeriană, dacă nu constituia un mijloc efectiv de apărare contra bombardamentelor, era în schimb un mijloc de îmbărbătare pentru marinarii de teapa lui José. A-i lipsi și de acest sprijin era crud. O înțelese și mecanicul, o înțelese și bătrânul Lopez. Mustățile lui răsucite jucau curajoase:

— « Ehei! Și încă ce minuni! Să vină numai, bandiții, că le arătăm noi cine sunt bătrânii lupi de mare! ».

Mecanicul adăugă:

— « La nevoie îi dau să bea nițel din cognacul meu. Să vedeți ce minuni va face! », și cu mâna dreaptă mângâie cu adevărată dragoste sticla din buzunarul vestonului.

Părerile marinarilor erau și acum împărțite. Unii vroiau să plece numaidecât. Imediat chiar. Alții — și în fruntea lor José — ezitau. « Dar dacă vin

avioanele ? ». « Dar dacă nimerim peste o mină ? ». « Dar dacă suntem torpilați ? ». Era însă clar că șederea în *Las Rosas*, unde nu era nici măcar o cârciumă ca lumea, va face să triumfe părerea celor dintâi. O știa și José, dar asta nu-l împiedeca să folosească un prilej atât de rar de a-și cheltui forțele lui agitatorice, țipând și gesticulând în dreapta și în stânga.

Ziua trecu pe nesimțite, absorbită de așteptarea plecării.

In dimineața următoare mă trezi o senzație abia cunoscută și pe care aproape c'o uitasem, senzația ce ți-o dă vaporul în mers. Răsăritul de soare împodobea marea în perle aurii. Fiecare val sdrobit de vas semăna cu dărnicie mii de pietre nestemate. Sgomotul motorului, valurile apei, glasurile puțin enervate ale marinarilor se contopeau într'un singur refren: Mergem! Mergem! Mergem!...

Mă cuprinse o bucurie de copil. In cinci minute eram îmbrăcată. Urcai în goană cele câteva trepte ce duceau din cabina mea la punte. Vaporașele noastre mergeau la o mică depărtare unul de celălalt. Lopez îmi arătă silueta unui om în manta de ploaie, care scruta zarea cu un binoclu.

— « Il vezi pe cela de colo ? Este un voluntar jugoslav. Erau trei. Doi au avut nenorocul să cadă în mâna poliției franceze. El a scăpat ca prin urechile acului. I-am spus că avem și noi o voluntară. La prima oprire va veni să te vadă ».

— « De ce n'a venit ieri ? », îl întrebai nedumerită.

— « Ieri mai eram în apele franceze. Stătea și el ascuns, undeva, într'o gaură de șarpe. Abia azi a ieșit și el, când am pornit.

— « Dar crezi că ne mai oprim înainte de a ajunge la Barcelona ? ».

Se vede că încercarea mea de a părea liniștită, pe când întrebam, nu mi-a prea reușit. In ochii lui Lopez citii compătimirea. Totuși spuse:

— « Doar așa, un pic. Să mai răsufle caii ». Și ochii se puseră de acord cu mustățile râzânde. Nu vroia să risipească iluziile mele luminoase.

Deodată Lopez deveni serios. Imi făcu semn să tac și-și ascuți auzul.

— « Ce este ? », îl întrebai eu prin semne.

« Ascultă. N'auzi ? ».

Ascultai. Urechea prinse huruitul înnăbușit al unui avion.

« Merge la mare înălțime, banditul », spuse Lopez, căutând, cu mâna streașină la ochi, să-l descopere.

— « Uite-l, uite-l », strigă cineva, dela celălalt capăt al punții. In strigătul acesta se simțea clar neliniștea. Privind cu mare încordare spre direcția indicată de marinar descoperii într'un târziu o păsărică de argint ce sbura, — s'ar fi spus, nevinovată, — sus, pe fondul azuriu al cerului.

— « Se va întoarce numaidecât porcul, își alege poziția, caută să ne lovească cât mai bine », spuse Lopez, înfuriat. « *Venga, venga, pronto*[1]) », spuse el, luându-mă de mână. « *Ven aqui* »[2]).

[1]) Vino, vino repede.

[2]) Vino aici.

Il urmai. La câțiva pași, marinarii își fixau colaci de salvare. Lopez îmi dădu și mie unul.

— « Știi să înnoți ? ».

— « Nu știu ».

— « Prost. Caută măcar, în caz de ceva, să nu scapi colacul ».

Și îmi demonstră, cum să sar în mare și să mă mențin deasupra valurilor.

Imi dădeam bine seama că nu glumește, că e vorba de un pericol, poate mortal. Nu văzusem însă până atunci niciun bombardament, nicio ruină, niciun mort. Și oricât cuprindeam cu mintea cele ce ne așteptau acum, nu le simțeam. Eul meu refuza să conceapă că e posibilă atâta cruzime, atâta barbarie, în mijlocul naturii atât de superbe.

Cu colacul peste grumaz continuam să urmăresc sborul păsării de oțel, care, ba se pierdea în zare, ba apărea din nou, fâlfâind din aripi sclipitoare. Liniștea ce se făcu pe punte mă aduse la realitate.

In jurul meu nici țipenie de om. Pornii în căutarea lor. Ușa cea mai apropiată dădea în sufragerie. Tabloul ce mi se înfățișă mă lăsă cu gura căscată. Sub masă sta întins José, cu fața crispată de frică. Sub banca de lângă perete sta Manolo, marinarul care de obiceiu servea la masă. Tremura din tot corpul. Tânguirea *Madre mia* se amesteca cu înjurăturile furioase ale lui José. Era atât de comică ideea că masa ar putea să-i ferească de schije, încât, cu toată seriozitatea momentului, nu m'am putut stăpâni și am izbucni în râs.

— « Ai face mai bine să te întinzi și d-ta undeva, în loc să râzi », îmi spuse José. « Nu-i cunoști pe bandiții ăștia criminali, nu știi cum ne omoară copiii. Of, copilașii mei, ce or fi făcând! ».

Mi se făcu rușine de ieșirea mea. Aș fi vrut să-i spun ceva bun, să-l mângâi, când deodată simții vasul sguduindu-se în dreapta și în stânga. Mă prinsei de pervazul ușii lângă care stăteam, ca să nu cad. Imi pieri orice poftă de râs. O explozie puternică mă asurzi. Rămăsei așa, cu mâna încleștată de pervaz, neștiind încotro s'o iau, unde să fug, și simțind în același timp o vagă dorință de a înregistra în întregime această clipă ce mi se părea cea din urmă a vieții mele.

Cineva îmi descleștă mâna, mă târî după el, mă duse la o scară împletită din funii. In drum mi-am mai revenit. Intrebai ce s'a întâmplat.

— « Păsărica de argint ne-a aruncat plocon un ou. Norocul nostru că nu ne-a nimerit. Am scăpat cu bine. Doar un marinar lovit de o schijă. Nimic grav însă. Ei, te-ai cam speriat ? », mă întrebă energicul meu conducător.

N'aveam ce ascunde. Cred că eram albă ca varul.

— « Și acum ce facem ? ».

— « Ai să vezi îndată ».

Ajunserăm la scară. Marinarii coborîră bărcile de salvare. Câțiva inși stăteau într'una din bărci. Alții coborau scara.

— « *Primero la mujer* [1]), *primero la mujer* », strigă cineva. Faptul acesta mă impresionă adânc. Intorsei capul, să văd la față pe spaniolul rămas cavaler în aceste clipe atât de deosebite. Era micul José. Stătea pe vapor. Uitase de spaimă și de tângueli. Ajuta la coborîrea bărcilor și cu ochii lui mici și sclipitori mă zări primul apropiindu-mă de scară. Pentru a doua oară aveam dorința să-i cer scuze.

— « *Prisa, prisa*, grăbiți-vă băieți, se întoarce ».

— « Gata, vâslește ».

Brațe vânjoase vâslesc abile, îndreptând barca spre munți. Alte bărci ne ajung din urmă. *La Guardia de Barcelona* și tovarășa ei de drum rămân vremelnic părăsite. Mitraliera antiaeriană tace, rușinată parcă de încercările ei nereușite. Doar mecanicul-șef, a rămas alături de căpitan, strângând cu cea mai mare voie bună sticla de cognac la piept.

Barca, în care se nimerise să fiu alături de Juan și Lopez trase lângă mal. Căutarăm adăpost în dosul unei stânci. Celelalte bărci se risipiră. Era mai prudent să nu stea mai multe la un loc.

Ochii tuturor se îndreptau când spre cer, în căutarea blestematului « trimotor » nemțesc, când spre vaporaș, față de care ne simțeam oarecum vinovați. Fumând și înjurând, marinarii așteptau semnalul convenit pentru a se întoarce pe vapor. Aveam impresia că aci, la adăpost, le era cam rușine de spaima pe care o traseseră. Iar blestematul avion, părea pierdut în depărtări, pentru de-a-pururi. Semnalul fu dat după 30 de minute. Glumind unul pe seama altuia, marinarii aduseră barca la vapor. Urcarăm înviorați. Pentru mine era un eveniment în plus: pusesem piciorul, dacă nu pe pământ, cel puțin pe piatră. Mecanicul mă tachină:

— « Ce-i, viteaza mea luptătoare, te-ai speriat de nițel sgomot de avion ? ».

— « Nu, era prima dovadă de disciplină, tovarășe. Eu nu sunt anarhistă și pentru mine ordinul e ordin.

— « Dar spune drept, te-ai speriat ? ».

— « Nu mai mult decât fiecare din voi ». Un moment aveam dorința să-i descriu poziția lui José, sub masă. Mă reținui însă numaidecât. Strigătul său: *primera la mujer*, îmi răsuna încă în urechi.

Intre timp se adunară și ceilalți. Bărcile își ocupară iar locurile, una peste cealaltă. Bucătarul ne anunță că e gata gustarea. Gongul se puse în mișcare. Destinderea părea generală. Apropierea morții de care au scăpat îi făcea pe oameni să trăiască cu mai multă intensitate viața, chiar în manifestările ei cele mai banale.

Dar liniștea aceasta nu ținu mult. Deodată totul începu din nou. De data aceasta se produse mai puțină învălmășeală. Cu o iuțeală fulgerătoare bărcile fură coborîte, marinarii săriră în ele, iar eu, fără să mai aștept să fiu trasă de mână, eram de data aceasta printre primii. Oricât de mult mă încân-

[1]) In primul rând femeia.

tase păsărica de oțel, nu-mi surâdea de loc să mă las ucisă de fâlfâirile aripilor ei.

Eram aproape de reduta pirineană când se produse explozia. Vâslind din răsputeri, marinarii aduseră barca la adăpost. Cu respirația oprită, lipiți de pietrele încălzite de soare, priveam spre catargele vaselor rămase în larg. Vor scăpa oare și de data aceasta neatinse? Sau suntem sortiți să rămânem zile întregi fără hrană, fără apă, fără alt mijloc de deplasare decât barca? Gândurile acestea, care nu mă mai părăseau, preocupau fără îndoială pe fiecare dintre noi. Lopez se strecură încet, aproape pe brânci, și veni lângă mine.

— « Bate inimioara tare? Nu te teme, nu sunt toate bombele făcute pentru noi. Poate că acestea nu-s ale noastre ».

Deși eram calmă, deși într'adevăr nu mă temeam, îi eram foarte recunoscătoare că se gândise și în aceste momente, ca un părinte grijuliu, la mine. Nu știam cum să i-o spun.

Ii strânsei mâna osoasă și bătătorită cu care se sprijinea de muchia unui bolovan. Mâna pe care aveam dorința s'o sărut. Intre timp, fumul se risipi și deasupra valurilor sbuciumate revăzurăm vasele noastre, triumfătoare parcă și ele, în încăierarea cu neîndemânatecul țintaș sburător.

— « *Venga, muchachos! De prisa!* ».

Deși nu încăpea îndoială că « trimotorul », întărâtat de insucces, nu ne va lăsa în pace, căpitanul dădu ordin de înapoiere pe vas. Cunoștea psihologia oamenilor săi și își dădea seama că nu putea să-i lase inactivi. Numai activitatea febrilă putea să-i ferească de panică. *La Guardia de Barcelona* și « escorta » sa « înarmată » porniră cu toată viteza de care erau capabile. Observam echipajul. Fiecare își căuta de lucru. Chiar zugravii își căutau refugiu în muncă, îndepărtând, prin glume, cântec și ironii la adresa camarazilor, spectrul morții pe care-l ghiceau încă foarte aproape.

Juan își făcu de lucru în apropierea mea.

— « S'a terminat. Nu se mai poate. Unde s'a mai auzit ? ».

— « Ce este Juan, despre ce vorbești ? ».

— « Vorbesc despre dumneata. N'o să te mai lăsăm aici, pe vapor ».

O clipă îmi trecu prin gând: nu cumva socotesc, după vechile superstiții marinărești că eu le-aș fi adus ghinionul? Vroiam să mă conving.

— « Și de ce, mă rog, n'o să mă lăsați pe vapor? Ce vreți să faceți cu mine ? ».

— « Te trimitem cu trenul. Am vorbit cu și cu alții. Cum se poate ca o doamnă tânără, o femeie, să treacă prin câte trecem, noi, marinarii ».

— « N'are importanță, Juan, și apoi, nici n'am bani pentru un bilet de tren ».

— « Lasă că găsim noi bani. Dăm fiecare câte puțin și iată și biletul ».

Priveam pe acest băiat, copil aproape. Cu câtă autoritate vorbea, cu ce aer ocrotitor. Ce-l îndreptățea la aceasta? Fără îndoială legile scrise și nescrise

ale inferiorității femeii. In clipele acelea mi se părea însă așa de absurdă această desconsiderare față de femeie, încât nici nu m'am supărat, nu m'am revoltat. Pur și simplu n'o luam în serios. La urma urmei putea să fie vreo născocire de a lui.

Al treilea bombardament ne găsi în dreptul unui sat, haltă de cale ferată. Locuitorii, în urma unor experiențe scump plătite, părăsiseră satul. Dormeau în munții din apropiere. Rămaserăm la adăpost până se înseră.

Căpitanul se puse în legătură cu funcționarii haltei. Trimise să mă caute.

— « Uite, m'am înțeles cu domnii de aici. Rămâi la ei până la sosirea primului tren cu destinația Barcelona. Cred că așa vei fi mai puțin expusă pericolului. Ce zici? ».

Il priveam fără să pot răspunde. Inţelegeam prea bine că vrea să aibă o răspundere mai puțin. Nu vedea de ce mi-aşi fi riscat eu viața. Din acest punct de vedere avea de sigur dreptate. Dar pe de altă parte, puteam eu accepta această soluție? Cântăream aportul meu și al fiecăruia dintre simplii marinari care își vor urma drumul. Mă gândeam la importanța acelor cantități de alimente, de medicamente pe care acest modest vaporaș le aducea populației frontului. Puteam să consider eu punerea mea la adăpost ca o măsură justă? Și-apoi, ce vor crede despre mine Lopez, Juan, chiar José, și acel voluntar jugoslav pe care nicidecum nu reușisem să-l văd? Simțeam oarecum ca o trădare această plecare a mea, tocmai azi.

Incercai să-i explic toate acestea căpitanului. Il rugai să mă lase să continui drumul cu vaporul.

— « Vreau să împărtășesc soarta voastră. Știu că nu vă pot fi de folos. Vă asigur însă că nici povară n'o să vă fiu ».

— « In sfârșit, dacă vrei, rămâi. La urma urmei nu ne lăsăm nici noi cu una cu două. Ei, ești bucuroasă? ».

O roșeață îmi inundă obrajii. Dacă eram bucuroasă? Veselă ca o școlăriță care pleacă în vacanță, îmi căutai tovarășii de drum.

Cel mai nenorocit era Juan. Pare-se că era inițiativa lui. Bietul, băiat, minunatul copil spaniol! Și eu, care zădărniceam cu atâta cruzime toată opera sa. Lopez îl consola:

— « Știi ce, Juan?, — s'o pedepsim. Ii cântăm noi serenade, să vezi cum fuge, nu cu trenul, ci își ia lumea în cap, așa, de-a-dreptul, prin valuri ».

Cuvintele lui Lopez, mustățile lui din nou liniștite, ghiontul tovărășesc, reușiră în cele din urmă să-l împace pe Juan. « La urma urmei ce să faci », părea să spună oftatul lui. Fiecare cu mintea lui. Din ziua aceea, vasele își continuau cursul numai noaptea. In zori de zi comandanții îndreptau vaporașele cât mai aproape de mal, spre a le pune la adăpost pe cât posibil, lângă stânci. Tot echipajul își petrecea ziua la poalele uriașilor munți, printre pietroaie. Și numai când se însera porneam iarăși în larg.

Zilele căpătau un singur sens, un sens nou, — acela de așteptare a nopții. Cu inima palpitândă o așteptam, ca plină de taine să învăluie toate într'o

mantie din ce în ce mai albastră, mai închisă, spre a presura apoi mii și milioane de luminițe sclipitoare, pe cer și pe apă. Și în acest decor pătruns de o liniște supremă, convoiul nostru căpăta viață.

Nu se vorbește decât în șoaptă.

Nicio lumină.

Se fumează pe ascuns, sub haină.

Nopțile erau răcoroase.

Invăluiți în mantale lungi, cei dela comanda vasului erau la locul lor. Ordinele se transmiteau și ele pe șoptite. Lunecând încet pe oglinda mării liniștite vaporașele păreau două vase fantome.

Infășurată într'o pătură, stăteam așezată pe o ladă. Cu privirea încordată învățam să descifrez în întuneric cele ce aveam în față. Atmosfera de taină, faptul că eram singurul pasager pe vapor, mă făceau să mă gândesc la povestirile de pirați, povestiri în care, de data aceasta, un rol important îl jucam eu însămi. In noua tălmăcire a vechilor povești, eroina nu era frumoasa răpită dintr'un castel misterios, ci una care vroia să ajute la sfărâmarea lanțurilor ce încătușau un popor întreg... Cum o voiu face? Această întrebare mi-o pusesem de multe ori în cursul acestor zile. Și de fiecare dată îmi spusesem: — Voiu vedea. Nu importă cum anume voiu ajuta. Principalul e să ajut. Voiu găsi și modalitatea. In nopțile acestea de veghe, când decorul neobișnuit dădea aripi imaginației, mă vedeam brusc mânuind mitraliera, parând lovitura îndreptată împotriva vreunui erou, — nu-i știam nici numele, nu-i vedeam nici chipul. Era însă cert că era un erou. Și, iarăși, brusc, mă vedeam strângând în brațe un copilaș, trăgând de mână un altul, un al doilea, un al treilea. Simțeam brațele mici în jurul gâtului, auzeam țipetele lor disperate, auzeam tropotul piciorușelor lor. Și aceste imagini ale unei realități nevăzute încă, dar presimțite cu toată puterea inimii mă aduceau la realitate. Mă aflam în plină noapte pe un vaporaș fantomă, la zeci sau la sute de mile de pământul Spaniei. Il vom atinge cândva? Neliniștea aceasta mă smulgea de pe ladă. Ochii căutau silueta cea mai apropiată. Tiptil, tiptil mă furișam până la ea.

— « Cine-i? », întreba o voce în șoaptă.

— « Eu sunt. Cine ești? ».

— « Màrio ».

— « Mai avem mult de mers, Màrio? ».

— « De va fi totul bine, ajungem dimineața. De ce nu dormi. Du-te de te culcă, tovarășă culcă-te. De va fi ceva, nu te vom uita ».

— « Mulțumesc, nu pot dormi ».

In clipa aceasta, o lumină puternică, venită din sens contrar ne lovi în ochi.

— « Ce-i asta, Màrio? Ce-i cu lumina aceasta? ».

— « Uite-te mai bine, nu vezi în fiecare zi așa ceva. Sunt pescuitori de sardine ».

— « Vezi, bărcile merg una lângă alta. Felinarele mari din faţă uluiesc prin lumina lor, reflectată în apă, sardinele. Pescarii folosesc această clipă de desorientare şi aruncă plasele ».

Ascultam explicaţiile date de Màrio, nu tocmai atentă. Pe mine mă fascinase feeria aceasta de lumini dublate, întreite, înzecite aloçuri, de valurile stârnite de lopeţi. Era atâta frumuseţe, atâta viaţă în vedenia apărută pe neaşteptate, încât rămase pentru mult timp ca un cânt de sărbătoare, întipărit în subconştientul fiinţei mele.

Când ultimele raze se pierdură în depărtare, întunericul care învăluia vapoarele deveni de nepătruns. Până şi stelelor de pe cer le trebui parcă un timp de reculegere, până să-şi reînceapă sclipirile pline de atâtea tainice înţelesuri în această vastă împărăţie de apă şi cer.

Un gol neînţeles mi se aşternu în suflet. Răcoarea nopţii mă pătrunse.

— « Noapte bună Màrio, şi... multe mulţumiri ».

— « Mergi la culcare, *rumancito?* ».

— « Nu, mă'ntorc la postul meu de observaţie, pe ladă ».

— « Noapte bună, *chica valiente* [1]) », şi duse mâna la chipiu.

Valiente! Pentru atât de puţin ce făcusem. De-ar cunoaşte adevăratele luptătoare dela noi şi de aiurea! De ar şti ce îndură ele la « siguranţă »! De ar şti de câte ori au privit şi privesc moartea în faţă, simple, modeste, hotărîte!

* * *

Mijea de zi când mustăciosul meu prieten, trecând pe lângă mine, îmi spuse:

— « Vino să vezi, se zăreşte Barcelona ».

Vorba lui şoptită, umbrele ce învăluiau încă puntea, lăzile, funiile, pleoscăitul lin al apei, toate dădeau cuvântului « Barcelona » o semnificaţie deosebită. Semnificaţia unui pământ al făgăduinţii.

Dintr'un salt eram lângă el. Infăşurată în pătura mea lungă păşeam anevoie, deşi în clipa aceasta aş fi vrut să am aripi. In ceaţa deasă abia am putut distinge unele contururi.

— « Vezi, colo? », îmi spuse bătrânul, arătând cu mâna în depărtare, acolo e Vama ».

Nu vedeam nimic. Să fi fost oare din cauza ceţei cu care nu mă deprinsesem încă sau din cauza emoţiei care aşternuse o ceaţă a ei peste ochii mei de nesomn şi încordare?

Ca să nu-l mâhnesc dădui afirmativ din cap.

Moşul nu se lăsă înşelat. Mă privi în faţă. Intunericul mărea probabil paliditatea şi oboseala întipărite pe faţa mea.

[1]) Curagioasă.

— « Ştii ce? Acum nu mai e nevoie să faci pe pirata, nici pe eroina. Auzi avionul? A venit să ne protejeze intrarea în port. Du-te şi te culcă, te scol eu când ajungem în port ».

Nu-mi era somn, simţeam însă că mersul atât de încetinel al vaporului, acum doar la câteva mile de port, mă exaspera. Ascultai sfatul bătrânului şi intrai în cabină.

Mă întinsei pe patul scund, cu ferma hotărîre să nu închid ochii. Atâta doar, să nu mă aflu în calea marinarilor când o începea zarva debarcării. Pe nesimţite mă fură însă somnul.

Când mă trezii soarele bătea puternic în geam. Sării de pe pat cu un sentiment în care se amestecau ruşinea şi spaima. Mă cuprinse o ciudă pe mine însămi. Tocmai acuma să dorm? Şi dacă ceilalţi au şi plecat? Ieşii afară. Ceaţa se risipise. Portul se vedea acum în plin; dar... tot nu ajunsesem încă. Liniştită mă întorsei în cabină să strâng neînsemnatul meu bagaj. Lădiţa de lemn, scoasă de sub pat, primi resemnată puţinele lucruri ce le posedam: o fustişoară de ştofă, un scampolo, câteva cămăşi, şosete, batiste. Printre cărţile ce-şi aşteptau rândul într'un colţ al cabinei se aflau şi câteva coale de hârtie, scrise mărunt. Era începutul lucrării ce mi-o propusesem. Le netezii, una câte una, apoi, făcându-le sul, le ascunsei în fundul lădiţei. Era singura mea avere mai de preţ...

Glasul sirenei anunţă apropiata sosire. Marinarii care cu câteva clipe înainte stăteau cu ochii aţintiţi la zidurile dragi ale portului dispăruseră acum la comandă. Unii îşi reluaseră locul la posturile de serviciu, alţii se pregăteau la coborîre. Incă un şuerat prelung de sirenă şi vaporul se opri. Numai în câteva minute pustiul îşi făcu loc în cabine, la cârmă, în sufragerie, cuprinse întregul vapor. Dorul de acasă, pericolul prin care trecuseră, dorinţa de a simţi sub picioare terenul solid, toate îi goneau pe oamenii mării cât mai repede în port, în oraş, spre casă.

De mine aproape că uitaseră.

Doar căpitanul mă întrebă îngrijorat:

— « Ce vei face acum? Baza Brigăzilor Internaţionale este la Valencia? Era vorba să debarcăm acolo, dar vezi bine că nu se poate ».

— « Trenurile circulă? ».

— « Circulă. Va trebui să-ţi procurăm un bilet. Bani doar nu ai ».

— « Nu, n'am ».

— « Bine, aranjez eu asta. Până atunci ce faci, rămâi pe bord? Cred că nu e prea bine ».

— « Nu, n'aşi vrea nici eu să rămân ». Mi-era penibilă această tăcere de moarte pe vas.

— « Dacă se poate, aş vrea să vizitez oraşul până la plecarea trenului ».

— « Să vedem cui să te încredinţez: Tu, micuţule, tu ai familia aici, nu? », se adresă el lui José. « Când mergi acasă, ia-o şi pe señora, dar la două fix să fii la gară. Ai înţeles ».

— « Inţeles », răspunse José.

Pornii alături de el, căutând să-mi potrivesc paşii după ai lui, iuţi şi mărunţi. In drum îşi dădea toată silinţa să-mi arate cât mai multe. Fără să vreau însă atenţia îmi era mereu concentrată asupra chipului lui. Ce transformare! Niciodată n'aş fi spus că e acelaşi om mărunţel, speriat, amărît, gălăgios şi plângăreţ de pe vapor. Până şi gesturile erau altele, nu numai vocea şi expresia feţii.

— « Hai să intrăm un pic aci, să vadă şi nevasta mea o fată voluntară. Uite, intră aici ».

Cu gesturi largi de cavaler medieval deschise o portiţă şi prin scara de serviciu intrarăm într'o cameră scundă la etajul al patrulea. Acolo locuia soţia, mama şi sora lui. Strigăte, lacrimi de bucurie, îmbrăţişări umplură camera sărăcăcioasă în care băteau inimi calde şi iubitoare, în care — fără îndoială — curseră multe lacrămi în nopţile de aşteptare.

José se eliberă în sfârşit din îmbrăţişările celor trei femei, mă prezentă. O privire bănuitoare care făcu loc unui zâmbet cald. Poftită la masă pe care se afla o farfurie cu mandarine, fui foarte curând dată uitării.

José — soţul, fiul, fratele mult aşteptat începu să povestească cu o măestrie de adevărat artist toate peripeţiile drumului, pericolul prin care trecuse şi eroismul cu care ştiuse să le învingă pe toate. Fără să vreau îl priveam din colţul meu. Cu pieptul bombat, cu capul purtat sus de tot, cu o expresie de dispreţ şi sfidare pe obraz — părea într'adevăr un lup de mare. Femeile îl priveau cu dragoste şi admiraţie. José, lupul de mare din faţa mea nu semăna deloc cu bietul marinăraş, gâlcevitor, speriat de moarte, de pe vapor.

In cele din urmă, se hotărî să plece. Avea o misiune importantă dela însuşi căpitanul. Trebuia să-mi arate oraşul. Ieşirăm iar în oraş. Străzile principale mişunau de lume. Florăriile bine asortate şi foarte dese păreau podoabe de flori, menite să înfrumuseţeze cafenelele elegante, populate din zori şi până târziu de domnişori bine hrăniţi, bine îmbrăcaţi, cu ţigări de foi în gură.

Vitrinele magazinelor expuneau cele mai frumoase obiecte pentru doamne şi domni. Ciorapi şi lingerie de mătase, articole de cosmetică. Stofe de prima calitate, încălţăminte fină.

José prinse privirile mele mirate.

— « Te miri? Nu te mira. Toţi ăştia nu fac războiul. Pentru ei sunt vitrinele astea încărcate. Numai că nu ei sunt poporul. Aştia s'au scurs aici din toate colţurile ţării şi se îngraşă de pe urma războiului ».

Inima mi se strânse. Nu ştiam încă pe atunci că Barcelona era leagănul anarhiştilor, al coloanei a cincea. Nu ştiam nici de lupta şi eroismul Catalanilor de rând pentru libertatea lor naţională. Da, de bună seamă, poporul este împărţit în clase.

Trecurăm prin Piaţa Cataloniei. Privirea mi se opri asupra unei statui de marmoră albă, înfăţişând chipul fermecător al unei femei stând printre straturile de flori ale squarului. Razele soarelui luminau piezişe trăsăturile

sale de o fineţe şi de o frumuseţe unică. La prima vedere ţi se părea că o fiinţă vie se odihneşte printre flori.

Purtam încă în minte imaginea aceasta a artei desăvârşite când privirea mi se opri asupra unei stânci răsturnate în mijlocul celor mai moderne clădiri.

— « Ce-i asta? », îl întrebai pe José.

— « *La Piedrera* », îmi explică el.

Mai multe pare-se că nu ştia nici el. Aflai mult mai târziu, când războiul veni să-şi pună pecetea crudă şi asupra acestui oraş, că *La Piedrera* este rodul fanteziei unui arhitect. Clădirea aceasta era menită să răstoarne toate principiile arhitecturale. La baza ei stătea principiul coloanelor oblice. Ferestrele, uşile, scările, toate păreau săpate într'un bolovan imens. Mare, cenuşie, greoaie, *La Piedrera* rămăsese ca un contrast viu în plin centru al unuia din cele mai moderne oraşe.

Clădirea fu acceptată, nu însă şi principiul. Arhitectul, după câte mi s'a spus, termină prin a-şi pune singur capăt zilelor.

José îmi arătă ceasul din turnul unei clădiri mari.

— « E aproape de ora două, mergem la gară ».

Căpitanul se ţinuse de cuvânt. La intrare mă aştepta Juan. Ţinea în mână un bilet de tren şi o tabletă de ciocolată.

— « Poftim biletul. Iar asta ţi-a trimis-o bătrânul ».

Eram profund mişcată. In învălmăşeala sosirii, nici n'am observat când a coborît. Credeam totuşi că-l voiu întâlni ieşind din port. Mi-ar fi părut rău să plec aşa. Nu se desminţi nici de data aceasta. Pusei ciocolata în poşetă şi strângând mâna fostului meu elev, pleoapele mi se lăsară iute peste ochii înlăcrimaţi...

— « Şi acum, camarada, te las cu bine. Funcţionarul acesta are ordin să te conducă până la locul tău, în vagon ».

— « *Hasta la vista, camaradas!* », strigai, întorcându-mă, încă odată, şi iarăşi, spre cei doi Spanioli care, fluturând beretele, mă însoţeau cu privirile spre trenul care avea să mă ducă mai departe, pe drumurile Spaniei însângerate, pe pământul Spaniei Eroice.

ELISABETA LUCA

MÂINILE CARE-ȘI ADUC AMINTE

II

Stroe Vardaru abia se depărtase câțiva pași, când deodată se deslănțui ploaia.

Cele dintâi picături late, răzlețe, au dat grabnic în ropot. Fulgerile nu mai sticliră sec. Răspundea la fiecare nou scapăr altă detunare prelungă din hrubele umede care se surpau în văzduh.

Astfel, până și norii, în căznita lor încleștare pe loc, parcă numai atât așteptaseră. Să plece aiurea omulețul cu rituri scălâmbe, Coco Conduraky, odrasla închipuielilor sterpe. Și numai după aceea să-și poată deslega în sfârșit binecuvântarea revărsărilor de rod și belșug, pentru viața de aevea.

Sub împroșcarea clăbucilor repezi, din pulberea încinsă, din acoperișuri răscoapte, zidiri și gunoaie, năpădi dintru'ntâi o sfârâială cu miros acru, greu, opărit. Apoi, de îndată, din spre grădini și livezi se răsfiră răcoarea adierilor jilave, înviorate, ușure.

Așa se simțea și Stroe Vardaru.

Iar ca mai deplin să se spele de mâzga pe care i-o lăsase lipiciosul amic, mergea dinadins prin mijlocul uliței. Nu se tupila pe sub streșini. Nu se uita la dreapta. Nu — la stânga. Călca din nou sprinten, avântat, cu pieptul deschis, primind ploaia de-a-dreptul în față pe fruntea înaltă, pe gene. Își scosese pălăria, turtind-o sub braț. Își scutura părul, să-l clătească apa. Ce milostivă îndurare a cerului, asemenea scaldă! Cum îl mai primenea la trup și la suflet, după cele două ceasuri cât s'a bălăcit în tina tuturor viclenirilor străine de dânsul și de firea pietroasă a Vardarilor: fățărnicie, lingușeală, minciună și câte și câte! Nu și-ar fi închipuit niciodată că avea să descopere în el, păstrate în tainițile din umbră, atâtea rezerve de pehlivane tertipuri, de cinism și sfruntări, ca în cea mai desăvârșită canalie!.. Dar cine nu și le-ar ierta oare cu inima ușoară? Zâmbind, cum zâmbește el. Scuturându-și voios fruntea, în ploaia care le spală... Remușcare? mustrare? dece? Cu prețul lor și a doua ceasuri — s'ar mai numi oare pierdute? — a aflat tot ce știa limbutul răsfățat al saloanelor. Și cu prețul lor va mai afla altele, pe măsură ce Cotcodelul complice și tăinuitor fără voie, le va ști mâine, poimâine, câteva zile încă. Nu multe. Nicio săptămână poate. Sorocul se apropie. Veștile pe

care le poartă el, vor scurta fără îndoială și acest soroc, prea de repețite ori amânat... Intr'o privință îl bucura chiar. Vor sili mâna celor ce tot măsoară, cumpănesc, drămăluesc, așteaptă... Să pornească în sfârșit și zăporul lor, ca ploaia aceasta ușurătoare, care nu mai venea odată să măture gunoaiele, să împrăștie miasmele, să primenească văzduhul... Stroe Vardaru și-a lărgit nările, a întredeschis buzele, pentru a sorbi mai adânc în plămâni balsamul aerului proaspăt și viu.

Povara răspunderilor nu-l mai covârșea. Nu-i mai săpa brazda aspră dintre sprincene, măcar că răspunderile erau acum mai multe, mai grele. Le găsise deslegare la toate, cum s'au deslegat șuvoaiele norilor. Își schimbase chibzuielile de-acum două ceasuri. Le-a potrivit știrilor de-o neasemuit mai grabnică însemnătate. Inainte de orice, pe acestea să le ducă la locurile în drept. Hârtiile păturite din buzunar, mai puteau iar s'aștepte. Poate și lor li se cuvenea vreo schimbare... Il va îmbrățișa oare Nicolae Bălcescu?.. Ii va pune prietenos mâna pe umăr, să-l felicite pentru iscuselile cu care a stors tot ce era de aflat, când fiecarul viclenit de tertipul lepădărilor sale se încredințase că el nu face parte din tagma zamparagiilor și desculților?.. Să i le spună oare și acestea?.. Să istorisească și cum a plăzmuit o dramă și-un rol, cu bazaconioase spovedanii, după chipul și asemănarea numitului Coco?.. Ca basmul cu pasiunea cea mare, fără nădejde, care l-a adus dela Paris... Va râde, ori îl va dojeni fiindcă amestecă episoade de măscăriciu, pângărind cu giumbușuri preludiul severelor răfueli?... Oare Nicolae Bălcescu, avut-a el vreodată o pasiune pământească, tinerească, în afară de cea pentru care luptă și-l mistue?... El, cu ochii lui arzători; cu învăluirea ardorilor din glas... Cu asemenea învăluire l-a primit în cea dintâi zi, i-a deschis ușa, l-a îmbiat să se așeze pe scaun... Nu îndrăznea... Se împiedecase în capătul scoarței de jos. Uitase tot ce a pregătit să-i împărtășească încă dela Paris, pe drum, în cele două săptămâni de călătorie. Nicolae Bălcescu a tras scaunul aproape, i-a pus mâna pe mână și l-a îndemnat să-l socoată numai un frate mai mare, nu un duhovnic. Nu-i nici Vlădică, nici Magister solemn... Iar la învăluirea caldă a vocii, toate au fost deodată simple, firești, dela întâile vorbe, fără genune căscate între dânșii, parcă erau într'adevăr din același sânge, doi frați care nu se știau și s'au găsit... Și tot cu asemenea învăluire, într'un târziu, i-a amintit încăodată că drumul pe care l-a ales, drumul lor, e presărat de spini și de cumpene, de amare renunțări. Ii mai sună cuvintele și acum: « Când te-ai hotărît la o luptă pentru dreptatea și fericirea altora, nici fericirea ta, nici viața ta, nu mai au nicio însemnătate!... Aceasta te așteaptă lângă mine... Știi ce înseamnă?... Nu te cutremură?... ». Innăbușindu-și tusea din piept, a întors pe urmă privirea îngândurată spre geamul deschis. Afară se clătina lin o creangă dalbă de cireș în floare. Sburau albine. Se boltea cerul înalt, străveziu, albastru; cerul primăverilor care nu erau pentru dânsul. « Da, nou și tinere al meu prieten, fericirea ta? viața ta? ce însemnătate pot să mai aibă?... », a re-

petat, întrebându-se într'o zâmbire de melancolică visare, alungând cu degetele pale paienjenișul unei umbre...

Stroe Vardaru s'a oprit din treacăt la un anume zid de bisericuță, năruită și pustie, după pârjolul de anul trecut. Acolo, unde cei zece tovarăși din ceata lor, uniți în legământul dreptății și frăției, își scriau semnele din fiecare zi, să afle unul dela altul, chiar când nu se întâlneau. Fusese o întocmire a lui. Luată dela rătăcitorii de pe drumurile Franței. Adusă și întregită cu adaosuri după împrejurările din Valahia acelui an. Fiecare își însemna trecerea cu un tibișir de altă culoare, ținând loc de iscălitură.

Semnele celorlalți erau bune. Nimic nou. Toate în rânduiala dinainte hotărîtă. Semnul său, înscris cu tibișirul de culoarea sa, albastră, a fost altul. Alarmă. Ochii în patru. Toți de veghe. Și toți să aștepte spre seară hotăririle ce vor veni.

Fluerând a pornit mai departe.

Fluerând și sărind sprinten peste băltoacele turburi, peste coamele de gunoaie desfundate de ploaia care începuse a pătrunde prin straiul gros de șiac. O uliță. A doua... A schimbat pasul. Ce se întâmplă cu el? Iar l-a schimbat. Ce flueră el și în ce tact calcă, fără să-și dea seama?... *Et ron, et ron, petit patapon!*... Stroe Vardaru își tufli pălăria pe cap, o trase smuncit pe fruntea udă, își curmă flueratul, își încetini mersul. Cântecul stăruia în afară de el. Cânta în șuvoiala ploii, cânta în ropotul stropilor: *Il pleut, il pleut, bergère*... Până la robul țigan și alte năzdrăvane cadouri, lipiciosul amic îi predase deocamdată acest plocon de despărțire, ca să nu-l uite cumva. Și cleiul cadenței se ținea năclăiat de pașii lui, cum nu-l slăbise nici Coco, atâta vreme, de braț. Două ceasuri în asemenea tovărășie, s'ar fi putut să nu lase urme? Urme aidoma cu soitara-i făptură. Toate se pedepsesc. Toate au o plată... Stroe Vardaru se înverșuna să se descotorosească de molipseala cu care îl căpătuise Coco, dedându-se la cele mai poznașe svârcoliri în ploaie, oprindu-se pe loc, *et ron!*, luându-și mersul egale, *il pleut, il pleut bergère!*, sucindu-se doi pași, *et ron, et ron!*, călcând de-a-dreptul cu talpa, vârtos, în gârlele de unde țâșneau proaște de apă lutoasă: *et ron, petit patapon!*... Pentru știrile pe care le purta el, — vrednic messager! Pătruns mai era de asprimea răspunderilor! Frumos l-ar mai firitisi Nicolae Bălcescu, dacă i-ar mărturisi-o și asta ca unui frate mai mare, *petit patapon!*

Minunarea scârbită de sine a lui Stroe Vardaru, n'a rămas să se piardă în tălăzuirile ploii și s'o ducă puhoaiele la vale, în Dâmbovița. Au mai împărtășit-o și alții. Căci o babă cu un sac îndoit pe cap, în chip de glugă, i-a strigat de cealaltă parte a uliței:

— Hei!... Pssst! Dă unde scăpași, maică?...

Stroe Vardaru ridică ochii buimaci, fără gând a se abate din cale.

Întrebă răstit:

— Cum?... Ce zici?

— Faci pe Geamala pân ploaie, maică?

Băbușca iscoditoare și mucalită, se opri din optintelile cu care se trudea să strămute un butoiu mai înalt decât dânsa sub streașină, la jghiab, pentru milostivita apă de ploaie. Flutură un semn răsucit din degete, în dreptul capului. Semnul rotițelor scrântite înlăuntru.

— Nu, zău, maică!... Du-te la Oprișoaia dă la Carvasara să-ți dăscânte!... Și pân tă-i duce, dă-i babei o mână de ajutor, colea!...

Cu fălcile încleștate, Stroe Vardaru tot s'a abătut astfel din drum. A pus amândouă mâinile și a urnit butea în dreptul jghiabului.

— E bine așa, mătușico?...

— Bodaproste!... E bine, maică... Da dă ce-mi gâfâi în halul ăsta?... Că pentr'o mândrețe dă voinic ca dumneata, n'o fi fost atât dă grea ca pentr'o scoabă bătrână ca mine...

Stroe Vardaru a strâns din umeri. El gâfâia mai dinainte. Ii tăiase suflarea năsălnica-i svârcolire prin ploaie, în lupta cu stihiile sale. Dădu să plece.

Mătușica se îndoi de șale pe spate, ca să-l poată vedea mai bine la chip de sub gluga sacului.

Era puțintică la făptură. Abia să-i ajungă până la piept. Se uita în sus ca la turnul Colții.

Grăi încet, cu blândețe:

— Unde dai s'o pornești, maică?... Pune-te la adăpost, acilea, sub strașină... Uite, că o întoarce pă grindină!... Păcat să te răzbească junghiul și să te trântească la pat...

— Sunt deprins, mătușă! Nu de asta mi-e mie grijă...

— Dar dă care?., râse încetișor bătrâna sub glugă. Ești deprins?... Nu s'arată, coconule!...

— Ce cocon, mătușă?., tresări Stroe Vardaru. De unde mă mai coconiși, acum?

Bătrânica rădea înainte.

— Are baba ochi să vadă! D'acolo, te coconii. Greu e?... Uite, nu se potrivește asta, cu asta!...

Spunând, îi arătă cu degetul slăbănog mâneca de șiac și mâna albă, subțiată, de june cărturar.

— Nu e?., întrebă. Când puseși mâinile pe gura butiei s'o miști din loc, pă loc văzui și eu că nu se potrivește una cu alta...

— Adică?... Ce vrei să zici?...

— Straiul, cu mâna! Nu merg împreună. Nu te mai face a întreba, că știi prea bine... D'aia zic! Ești carne gingașă și piele subțire, coconule! Ce deprins? Păzește să nu te prindă răceala și junghiul, cataroiul... Așa pierdui eu acu doi ani, un nepot, fie-i țărâna ușoară și Domnul dă Sus odihnească-l! Sprijinul și bucuria bătrâneților, dă mine crescut... L-au luat la podvezi, pân ploaie și zloată. P'ormă, fiindcă se împotrivi pe dreptul său, l-au mai bătut și la bașcă, l-au mai ferecat și la obezi dorobanții lu' căpitan

Costachi, chiorul, dă, i-ar plesni și ălălalt ochi... Intr'o săptămână gata a fost!... Acum e oale și ulcele. Ii crește iarbă pă piept... Și nepotu-mio era deprins cu ploaia și necazul, că în ăstea îl crescui, sărmanul!... Nu'n puf!..

Bătrâna nu se mai uita la el, iscoditoare și mucalită.

Tăcu, strânsă în necazurile și amintirile și mâhnirile sale, sub sacul ud, petecit, tras pe ochi. Stroe Vardaru o simți îndepărtată. « Nu în puf! ». Aceasta rostise tot, încheiase tot, pecetluise tot.

Două lumi.

Il scutură un fior de frig. Ridică gulerul striului de șiac... Și, vinovat parcă, își ascunse în buzunări mâinile albe, nebătătorite, care îl trădaseră.

Stingherit, îngăimă:

— Mă duc, mătușico!... Rămâi cu bine...

— Mergi sănătos!, spuse bătrâna cu glas străin, fără să-l privească.

Nu-l mai îmbiase la adăpost, sub strașină. I-a întors spatele, intrând în șandramaua scundă, cu țuguiul acoperișului de șindrilă ca o altă glugă veche și mucedă, dărăpănată.

Stroe Vardaru se depărtă sgribulit în ploaie. Grăunți de grindină îl plesneau vrăjmaș în obraz. Iar pașii de îndată au început a bate tot nătânga și șugubeața cadență, preluată dela amicul cu cabrioleta de ultima modă a bulevardelor pariziene: *et ron, et ron, petit patapon!...*

Mânios pe sine, pe Coco Conduraky, pe cântec, pe ploaia care răpăia în același tact muncindu-se din nou să scape de blestemata prigoană și din nou schimbând pasul, izbea icnit cu vârful încălțărilor în gunoaiele rostogolite de puhoaie, să-și descarce înverșunarea. O găină moartă — *et ron!...* Un hârb de strachină svârlit de-a-dura — *et ron, et ron, et ron-ton-ton!...* O obadă de roată frântă — *et petit patapon!...* Obada de roată însă, nu se resemnă să sară dintr'o gârlă în alta. Se răsuci și îl lovi în fluerul piciorului, ca și cum ar fi căutat să-l muște cu colți de jiganie vie, care se apără.

Durerea ascuțită îl străpunse până în creștet. Dar îi făcu bine.

Cercetă desmeticit cu ochii împrejur — ulița, casele, cerul, ploaia și prundișul de ghiață albă. Avea dreptate bătrâna cu nepotul mort în obezi! Tot mai cuminte să aștepte trecerea valului de grindină. Nu pentru a-și feri de junghiu și de cataroiu, carnea gingașă și pielea subțire de fecior al Vardarilor clăcași, devenit cocon. Ci dintr'o altă pricină. Cui n'ar fi dat de bănuială, umblând așa lela, în tălăzuirea care a golit ulițele de lume? Ba încă mai călcând și în deșuchiata cadență: *et ron, et ron, et ron!...*

A ochit deci o strașină lată și se trase la adăpost lângă perete. Alături o tarabă cu marfa strânsă. La stânga, prin geamul deschis, se zărea înlăuntru. Lucrau la cojoace patru calfe și ucenici, sub supravegherea unui meșter cărunt, cu bărbiță de țap, așezați turcește pe-un podiu înalt. O clipă au ridicat privirea la umbra dela fereastră. Pe urmă, și-au văzut de treabă.

Din încăpere răbufneau izuri stătute de piei și cojoace, de argăseală. Mirosul îi aminti lui Stroe Vardaru pe unul din cei zece tovarăși, uniți de legământul frăției și dreptății. Vasile Ciovârf, calfă de tăbăcar, în breaslă oarecum înrudită. Flăcău isteț, măcar că nu știa carte. Cel mai inimos și mai vrednic dintre toți, cel mai de nădejde din întreaga lor ceată. Amintirea nu-l mai bucură însă, cum se gândea întotdeauna cu drag la chipu-i sburlit, la râsul care-i desvelea dintele rupt într'o încăierare cu dorobanții păzărniciei, la spusele-i pline de miez și de tâlc.

De astădată nu-l mai bucură amintirea, căci dintr'acele glăsuiri pline de miez și de tâlc, acum se alegeau numai veșnicile preziceri ale lui Vasile Ciovârf, adeverind ciudat cuvintele băbuștei cu gluga de sac putred:

— Hehei, dom'le Stroe!... Frăție, frăție! Dreptate, dreptate! Crezi și dumneata în ele, credem și noi... Om lupta ș' le-om dobândi! Adică mai mult noi om lupta, iar dobânda mai mult pentru alții o fi... Dumneata ai să te întorci la lumea dumitale, când va veni ceasul împărțelilor. Noi avem să rămânem uitați în lumea noastră, cu păsurile noastre să ne ție de urît... Aia e lege!

— Cum poți vorbi așa, Vasile?... îl dojenise într'o seară din săptămâna trecută.

— Cum m'ajută capul, dom'le Stroe! Trage fiecare la matca lui. E scris în pravila lumii, cu toate că n'o știu sloveni.

— Vă mint și vă înșel cu alte cuvinte, frate Vasile?

— De înșelat pe noi, nu! Păcat ar fi s'o spunem...

— Atunci?

— Mă tem că pe dumneata te înșeli!... Fără voință și fără știință... Azi ești cu totul din toată inima?... Mâine, poți ști încotro și unde are să te cheme inima?... Te leagă viața cu ațe nevăzute mai tari ca odgoanele...

— Nu mă așteptam, Vasile!

— Noi ne așteptăm, dom'le Stroe! Suntem pățiți... Nu te mâhni, că tot drag ne ești! Cunoaștem cât de curat ți-e sufletul, ca unul dintre cei puțini, care deocamdată nu-și au și alte socoteli... D'aia nici nu-ți ascundem gândul. Ți-l spunem dășchis... Vede-se că așa e rânduiala! Unii să pună la cale, cu mintea lor mai luminată. Iară la faptă, vine rândul nostru, al prostimii, să punem noi în lucrare mâinile ăstea care se văd!... încheiase Vasile, răsucind palmele arse de argăseală. Hehei! Ale noastre sânt învățate cu robotul, sireacele! Mâinile ălor din tagma dumitale au cam uitat ce înseamnă a duce la capăt o ispravă începută, cum ne veți uita și pe noi după ce s'ar sfeti lucrurile!...

La cestea se gândea cu amar Stroe Vardaru, rezemat de perete sub strașina lată, privind neguros la ropotul ploii și la măzărichea de grindină.

Tot ce se întâmpla dela amiază încoace, tot ce săvârșea el pidosnic nu întăreau oare prepusurile lui Vasile Ciovârf și înstrăinarea bătrânei care i-a întors spatele? « Nu în puf! » El venea dintr'o lume unde în puf fusese crescut,

oricât de dușmană se dovedise pe vremuri cu neamul Vardarilor, clăcași și pălmeși, șerbi ai pământului pribegiți ca să scape de robie. Acum era lumea lui. O lume care îl chema cu viclene ademeniri. Chiar ceasurile cât a întârziat să stoarcă dela Coco Conduraky, știrile sale de fanfaron limbut!... Chiar cântecul cu prigoana bezmeticei cadențe!... Zădarnic arunca vina numai pe Cotcodelul lor dela Paris, gazda de datină a tuturor festelor și poreclelor. Scormonind în adânc, nu-l purtase oare cu el mai departe și nu răspundea unor mai vinovate nostalgii?... O dimineață de Duminecă... Bura măruntă a Parisului, din primăvara celuilalt an... Jos, în curtea pătrată, un vagabond pletos și o fetiță, cântând cu acompaniament de armonică: *Il pleut, il pleut, bergère!*... S'a plecat cu pieptul sprijinit în pervazul ferestrei, să le svârle un bănuț de argint înfășurat în hârtie... Vecina din față, fiica profesorului de arheologie, se înclinase tot așa pe marginea geamului... Ochii lor s'au întâlnit... Ea îi zâmbi... De-atunci a cunoscut-o pe Elvira, cu numele eroinei lui Lamartine și ca eroina *Lacului* de eterică. « Când te-ai hotărît la o luptă pentru dreptate și fericirea altora, nici fericirea ta, nici viața ta, nu mai au nicio însemnătate! » Niciuna?... In scrisoarea primită ieri, Elvire îl întreba când se întorcea. Iar el, târziu, după miezul nopții s'a și grăbit să răspundă. Cât mai curând! Cât mai curând! Abia așteaptă să isprăvească toate și să se întoarcă... Scrisoarea e încă în buzunarul dela piept, laolaltă cu hârtiile celelalte ale legămintelor de taină, pregătită s'o trimeată prin cancelaria dela consulatul Franciei. Nu mai e o plăsmuire născocită pentru a ațipi bănuielile lui Coco Conduraky... Sunt fire nevăzute, mai tari ca otgoanele, trăgându-l spre o lume pe vecie străină de lumea calfei de tăbăcar, fratele Vasile; pe vecie străină de lumea gârbovei bătrânice cu nepotul răpus în obezi. Să se isprăvească toate mai repede și să se întoarcă!... Niculae Bălcescu, ce-ar spune oare, mai aflând-o și aceasta?...

Pe fereastra deschisă, împreună cu duhneala îmbâcsită de piei și de argăseală, străbătu crescând și un cântec panduresc, aspru, dârz, răzvrătitor:

A da bunul Dumnezeu
Să are și plugul meu!
Să trag brazda Dracului
La ușa îmbuibatului...

Fără îndoială începuse unul din flăcăiandri, calfă ori ucenic, descălecat în București, la meșteșug, din ținuturile de dincolo de Olt, de unde era și obârșia Vardarilor. Și la glasul lui se alăturaseră treptat celelalte glasuri, detunând în vizunia sumbră. Ținea isonul până și meșterul cel bătrân, cu bărbița ascuțită de țap și cu ne mai pomenită voce groasă de bas.

Stroe Vardaru cunoștea cântul din copilărie.

Pe atunci, părintele său fost pandur de-al lui Tudor, îl mai îngâna uneori câtinel în cerdac, după masă, crezându-se singur și murmurându-l numai

pentru dânsul, ca într'o taină. Pe urmă nu l-a mai auzit ani și ani. Nu-și mai avea rost în casa lor. Starea de mijloc, încherbată cu trudă și sudori de Neagu Vardaru, prinsese cheag și se înălțase văzând cu ochii. Clucerul Neagu trecuse de cealaltă parte, în altă tagmă.

Dar lui Stroe Vardaru, altfel îi suna oful pandurilor. Il sorbea cum adulmecase la întâiele ropote de ploaie, balsamul aerului proaspăt și viu. Intăritoare băutură! Magic descântec! Viersul alungă lipicioasa obsesie a suvenirilor pariziene — *et ron, et ron, petit patapon!* Risipi negurile încuibate în el. Se simți din nou sprinten și brav, redat avânturilor tinere. Incolo cu netrebnicele îndoieli, întrebări, șovăieli, eresuri! Fac parte și acestea din pecinginile și surpările unei lumi, care nu-i lumea lui cea adevărată. Frământându-se pe loc de neastâmpăr, a scos din buzunarul dela piept, plicul pregătit pentru Elvira. L-a rupt în două, în patru, în opt, în nenumărate și mărunte hârtioare și le-a presărat în șuvoiul uliței să le ducă, tot ducă, apa la vale. Incolo cu ele!

Ploaia s'a oprit neașteptat, într'un ultim ropot ca un ultim sughiț. Și neașteptat se ivi soarele, boltind deasupra târgului o arcadă de curcubeu.

Mezinul ucenicilor păși pragul afară, să se uite la cer. Clătină din cap, în ale sale judecăți țărănești, aduse cu el, de-acasă, din sat. Strigă celor rămași înlăuntru, pe podiul de lemn:

— Gata-i!... Se luminează! Pentru câmp, mai mult zarva decât isprava și mai mult pagubă decât belșug!...

Apoi, întorcându-se spre Stroe Vardaru și măsurându-i straiele leoarcă:

— Sdravăn te mai mură, nene!... Ce nu te ferişi dân vreme la adăpost?

— Eram zorit...

Băietanul înțelese și încuviință surâzând prietenos.

— Zi, te pornişi cu zorul și te 'ntâlnişi cu zăporul?... Așa e când te gonește porunca jupânului! Pă ploaie, pă vifor, dă-i zor nene, că altfel o pați!... Al nostru e mai omenos. Nu ne smotrește!... Ce? nu mai stai?...

Altădată, Stroe Vardaru ar mai fi stat, fiindcă pușchiul năltuț și cam cârnuț, părea deosebit de simpatic. Dar acum, când ploaia se curmase, nu-i mai îngăduiau îndatorințele sale. Ar fi întins palma să-și ia rămas bun. Dar se temea să nu-l dea a doua oară de gol, mâinile care nu se potriveau cu straiul, desamăgind buna credință a flăcăiașului ca o mârșavă șarlatanie.

— Cu bine!... zise.

— Ai și luat-o dân loc?... chicoti ucenicul. Oliolio, muică, muică!... Afurisit jupân te-așteaptă, dă-i duci frica. Trage-i brazda dracului, la ușa șanchiului, nene! Cică s'apropie și ziua aia... Cu bine! Și mai poftim pă la noi, când îi avea nevoie d'un cojocel ori d'o ipingea!

— Să știi că vin!

— Dă dimineață să vii, la saftea!... Scoți marfa mai ieftin dela jupân, că are nagodele lui...

Flăcăuașul râdea în soare, petrecându-l cu ochii.

Inseninat zâmbea și Stroe Vardaru, călcând prin prundișul alb de grădină, care sfârtecase puzderia de frunze și vârfuri de crengi. Nu-i venea încă a crede că a scăpat de prigoana pârdalnicei cadențe. Își săltă cu un bobârnac pălăria udă, să-și desvelească fruntea. Își lăsă în jos gulerul și desfăcu nasturii straiului. Fluiera cântecul panduresc. Din când în când, înălța privirea voioasă la curcubeul străveziu și feeric — aerian arc de triumf, adăstându-l la capătul întortochiatelor drumuri din acea zi. Mai avea trei ulițe, numai trei, și podul de peste Dâmbovița, până la casa unde știa că-l poate găsi pe Niculae Bălcescu.

La ulița din dreapta podului, calea închisă. Mare gâlceavă. Norod și gură-cască. O matahală de droșcă, lungă și lată cât un dric, luase înainte o saca, sfărmându-i roțile și prăvălind-o într'un perete.

Răcnea vizitiul pântecos și înfoiat în mantie de catifea albastră. Răcnea arnăutul de pe capră, de-alături. Răcnea sacagiul pirpiriu și desculț. Mai răcnea și un băiețaș, șchiopătând și ținându-se cu mâna de piciorul sdrelit. El răcnea de durere. Ceilalți de îndârjire și harță. Glotimea se adunase roată, luând parte sacagiului. Câțiva ridicaseră glasurile și huiduiau burzuluiți. Stroe Vardaru se trudea să-și deschidă loc de trecere.

Dintr'odată sbucniră altfel de strigăte.

Vestiri cuprinse de spaimă:

— Căpitan Costachi!...

— Chehaia!...

— Chiorul dela Agie!...

— Păzea, mă frate-mio!...

— Chiorul!...

— Căpitanu' Costache!...

— Tunde-o dă fugă, că vine zăbăucul!...

— P'aci!... Dă copilașul la mine 'n brațe!...

Toți s'au risipit într'o clipeală, ca puii de potârniche la ivirea uliului. Au rămas numai cei din droșca boierească și sacagiul, cu băiețașul alături.

Căpitanul Costache venea la trap, urmat de-un dorobanț călare.

— Ce este?... mugi încruntat.

Vizitiul se sculă în picioare pe capră, pântecos și măreț, răsucindu-se și arătând spre cei doi nemernici cu tălpile desculțe în noroiu.

— Acest ticălos, Măria-Ta!...

— Ei?...

— Acest ticălos, după ce că ne 'ncurcă drumul, mai cutează a răcni și a sudui caleașca boierească. Suntem oamenii Măriei-Sale, Postelnicul Grigorașcu...

— Cunosc butca! Și?...

— Și Măria-Sa, Stăpânul, ne-așteaptă să fim la scara Măriei-Sale Marele Ban, unde a poftit a lua masa. Iar el strânge golănimea să...

— Destul! Puteți merge.

Sluga Măriei-Sale, Postelnicul Grigorașcu, a dat biciu.

— Să trăiți!

Căpitanul Costache smunci frâul și izbi pintenii, împingând calul spre cei doi desculți cu ițarii sumeși pe pulpele goale.

Rânji:

— Aha!... S'a sborțit răzmerița în voi? Răcnești și înjuri oamenii boierești?... Asmuțați golănimea la zarvă, nevolnicilor?

Nevolnicii nu mai apucară a se desvinovăți.

Gârbaciul șuieră plesnind din plin. Odată în obrazul sacagiului. A doua oară, peste brațul copilului, care-și apăra fața sub cotul îndoit.

Stroe Vardaru făcu un pas.

Tot sângele din inimă îi năvălise în tâmple. Toate îi tremurau înaintea ochilor într'o păinjenire de amețeală: curcubeul feeric aurit pe cer și călutul dela saca așteptând resemnat cu urechile pleoștite; nevolnicii cu vârcile lor de sânge și ulița nefiresc de deșartă ca într'un vis rău; o pisică neagră spălându-se nepăsătoare pe treapta băcăniei din față și sbirul dela Agie înfipt în șea. Așa dar acesta era Căpitan Costache, despre care mereu și mereu auzise pomenindu-se de azi dimineață?

Toate tânguirile altora și neputincioasele lor scrâșniri, scârbirile toate de sine câte i-au înveninat lui ziua atâtor nevrednice șovăieli, toate îi rânjeau întruchipate acum înainte-i, în hâda făptură cu buzele strâmbe. Așa dar acesta era crâncenul gâde, pe care nu l-a ajuns încă blestemul oropsiților fără curaj și putere?

Stroe Vardaru mai făcu un pas.

— Iar tu, derbedeule?... se răsti Căpitanul Costache sfredelindu-l cu singuru-i ochiu. De unde-mi mai răsăriși?

— Din pământ!... a zâmbit el fioros de calm.

Căpitanul Costache ridică gârbaciul, cu noduri de plumb în vârful curelelor.

— Ce băigui? Ce cauți? Ce vrei?

— Să-ți plătesc pentru prăpădiții de colo!

Răspunsul poate numai l-a gândit Stroe Vardaru.

Dar chiar de-l va fi rostit cu glas tare, nu i-a fost dat lui Căpitan Costache, să-i lămurească înțelesul deplin în veacul veacurilor. Nici lovitura s'o mai ducă la capăt. Căci, în aceeași clipă, derbedeul ulițelor în straiu de șiac, se repezi, îi încleștă pumnul, i-l răsuci, îi înșfăcă cnutul din ghiare, îl întoarse și-l croi cu năprasnică sete peste obraz, *ron?* peste ochi, *et ron!* peste degetele încordate pe târlogi, *et ron! et ron!* Mai croi una ponciș și în fruntea calului *petit patapon!*

Calul sări un svâc înapoi. Lunecă. Se poticni. Căzu în genunchi. Săltă în două picioare.

Căpitanul Costache se clătină în scări, căznindu-se să smulgă pistolul dela șold.

Abia atunci, Stroe Vardaru măsură toată nebunia faptei sale şi grozăvia urmărilor. Hârtiile de taină dela piept. Ştirile de sârg, care nu vor mai ajunge niciodată celor în drept...

Fără dram de şovăială, le-a cuprins toate dintr'o singură şi ageră rotire de ochi. Le-a socotit toate, într'o singură străfulgerare de cuget. Dorobanţul sucindu-şi cureaua puştii s'o scoată peste cap. Uliţa, prea deschis câmp pentru tragere la ţintă şi o vânătoare călare. Sacagiul, biet amărît cu privirea holbată, prea răpus în nimicnicia lui, pentru a se încumeta să-i sară într'ajutor. Mai de grabă gata să pună mâna pe el, ca să-i împiedece fuga şi să-l predea cu slugarnice ploconeli, Agiei.

Dela nimeni, de nicăieri, nicio nădejde.

Răgaz nu mai era de pregetat.

Şi nici nu pregetă.

Vâjâind surugeşte năpârcile gârbaciului în văzduh, Stroe Vardaru pocni botul cailor, unul după altul, la dreapta şi la stânga. Trecu val-vârtej printre dânşii. Ii lăsă în urmă, sforăind şi svârlind, svârcolindu-se năuci de durere, cu tot cu călăreţii din cârcă.

Iar el se năpusti în necunoscut, pe uşa băcăniei deschisă: *«La Raiul* lui Mazdrâh Harnavorian».

Strivi cu talpa coada pisicii din prag.

Pisica, deşi la gură de raiu, a scos un miorlăit infernal. Varvar stroşită din paşnicile îndeletniciri de martoră imparţială, se cocârjă de spinare, scuipă mânioasă foc şi o zbughi la goană cu coada bârzoiu, lăsându-se păgubaşă de priveliştea peripeţiilor în plină desfăşurare. Stroe Vardaru străbătu săgeată întâiul despărţimânt din raiul lui Mazdrâh, cu arome de ţări şi limonie, de scorţişoară, năut, piper şi tahân, năvălind buzna spre a doua uşă din fund. Răsturnă un sac cu roşcove. Prăvăli o balanţă în zăngănit de talgere. Risipi iama o legătură de covrigi sloboziţi din sfoara ruptă. Imbrânci printre rafturi şi tejghea pe kir Mazdrâh, care scăpă ciubucul în barbă, împroşcând fum, tăciuni şi scântei, mai cumplit ca hornul locomotivei dela trenul Paris—Versailles.

Răbufni uşa de perete.

Două jupânese tăifăsuiau la cafea şi şerbet, clocind stârcit asiaticeşte pe două cultuce, cu meşcioara şi tablaua turcească de alamă între ele.

La fioroasa arătare din uşă, au svâcnit deşirându-se în sus ca împinse de două arcuri şi au căzut îndărăt pe foalele şalvarilor, cu două strigăte ascuţite.

— Aman! Aman!...

— Kirie eleison!...

El era departe.

Nimerise într'un coridor întunecos ca o hrubă, nesfârşit ca o catacombă. Undeva, la capătul hrubei, la capătul lumii, mijea o zare de lumină. Porni la galop într'acolo. Rostogoli o putină goală. După miros, o putină unde a fost cândva provizia de scrumbii sărate pentru paradisul lui kir Mazdrâh. Putina durui luându-se la întrecere cu dânsul. La spate, se prăbuşeau poliţe

cu oale, borcane, tingiri, tigăi, clondire. In urmă-i potopul, Vezuviul în erupţie, prăpădul Sodomei şi Gomorei!... Inainte, necunoscutul! Dar ce însemnătate mai au? Inainte! Tot înainte! Catacomba răspundea într'o curte dosnică. Soare, lumină, curcubeu... In curte o băbuţă pitică înfăşurată în şal negru, tăbărcea ceva în braţe cu mare băgare de seamă. Poate un paner cu ouă. Parcă un işlic rotund cu ouă. Băbuţa ridică braţele către cer, cu glasul tăiat de spaimă. Coşul, buf! la pământ. Ouăle, jumări. Inainte! Tot înainte! Stroe Vardaru sări voiniceşte, la rând, un pârleaz, o movilă de bălegar, un gard de ostreţe. Dincolo, o cocină de porci. In cocină, o scroafă cu zece, cu o sută, cu o mie de purcei. Scroafa grohăi, apărându-şi aprig progenitura alb-trandafirie. Godacii guiţară şi mai amarnic, din zece din o sută şi o mie de surle, împrăştiindu-se îngroziţi în cotloane printre picioarele lui. Inainte! Tot înainte! Lunecă într'o băltoacă. Din baltă, într'o treucă plină cu terciu. Cotonogi un grăsun. Trânti un călcâi sdravăn în râtul scroafei, care îşi avea de răsbunat odorul. Se svârli gâfâind în curtea de alături. Acolo îl întâmpină o haită de zăvozi, mari cât viţeii. Alungat de colţii lor sări într'o haraba. Din haraba, pe-o claie de fân. Din claie, se opinti pe-un acoperiş de şopru. Acoperişul se îndoi pârâind sub paşi. Dulăii nu-l slăbeau, lătrând şi rânjindu-şi colţii de jos. El făcea pe fiul aerului dela circ, în echilibru, pe coama acoperişului de sus. Coborî de-a hârâişul într'o ogradă cu rufe întinse pe frânghie, se tupilă pe sub nădragi şi cămeşoaie, căzu în mijlocul unui cârd de gâşte, care au dat de îndată alarma să salveze Capitoliul. Il fugări un gânsac astmatic şi o cloşcă pestriţă cu pui. Inainte! Tot înainte! Ce tihnită grădiniţă cu micsandre şi zambile! Şi ce speriată fata din cerdac! Cum a lărgit ochii şi cum a lăsat să-i lunece de pe genunchi veşca de sită a gherghefului! Nu-i nimic prostuţo! De ce te înspăimânţi? Nu-s un răufăcător. I-am dat numai o lecţie lui Căpitan Costache, să n'o uite până la judecata de-apoi!... Ce-ar fi să se oprească şi să-i ceară un loc de-ascuns, în căsuţa cu muşcate la ferestre şi cu perdeluţe albe de in?... Nu!... Inainte! Tot înainte! Incălecă alt gard. Se împiedică într'un hârdău. O fântână părăsită. Un gard. S'a luat la întrecere cu el de astădată un mânz roib şi pintenog, sburdând şi nechezând. Incercă să-i aţină calea grăjdarul bărbos, cu o furcă de fier... Nu-s tâlhar unchiaşule! Fug de haidamacii Agiei! «Aha! Zabetul dela Agie?... Căpitan Costache!... Fă, p'acilea la stânga!». La stânga, un spate lung de hambar, două stoguri de fân. Apoi o livadă cu meri şi cu nuci. Se mai zăreau pe-alocuri, la umbră pete albe de grindină, pe pajiştea verde. O ulicioară strâmtă. Altă uliţă. Incă o livadă! Din ea, un maidan. Pustiu şi tăcere... Binecuvântat ostrov de pace!... Doar o bivoliţă rumega melancolic, cu malacul alături.

Stroe Vardaru îşi trase suflarea.

Potoli paşii agale, ca un trecător fără ţintă. Când a dat să-şi şteargă fruntea, numai atunci luă aminte că tot mai ţinea încă în mână gârbaciul cu sfârcuri de plumbi.

Il lepădă într'o tufă.

Dar după o clipă, se răsgândi. S'a întors și l-a cules din spini, ascunzându-l sub striul de șiac.

Așezările clucerului Neagu Vardaru se aflau pe Podul Beilicului, cu fața la răsărit, ca să le sclipească dimineața în ferestre razele zorilor.

Casă albă și inaltă, arătoasă, întocmită de el după datini vârtoase de culă oltenească, întru amintirea obârșiei gorjene. Curte largă, cu nenumărate acarete, grajduri și droșcării, ghețării și șoproane, cu livadă și tarla de mraniță pentru trufandale în fund, ca un conac de moșie. De jurîmprejurul zidurilor trandafiri acățători. Bujori și zorele. Răzoare de flori mănăstirești. Două fântâni. Chioșc de mesteacăn, la umbră de salcie plângătoare. Poteci cu nisip galben. Gospodărie de belșug, dereticată și fețuită oglindă, dovedind pretutindeni ochii grijulii ai stăpânilor.

Când Neagu Vardaru începuse a se înfiripa, cumpărase livada în paragină dela o rubedenie scăpătată a Dudescului, cum mergea spre ruină și stingere întregul lor neam. A meremetisit casa dărăpănată. A primenit divanurile și sofalele putrede. Câțiva ani se mulțumi deocamdată cu această hardughie de bârne și cârpiciu, în care tot mai stăruia încă îndărătnic o veche mucezeală, oricât se înverșuna s'o alunge tânăra-i nevastă, Oana, deschizând ferestrele cu gratii, arzând mirodenii, spoind cu var în fiecare primăvară. Acolo au văzut lumina zilei cei cinci copii, trei feciori și două fete, din mila cerului cruțați de toate molimile câte au bântuit târgul, ciume și holere, anghine, lângoare și vărsat negru. Pe urmă treptat, pe măsură ce bună-starea a prins mai adânc temeiu, înălță zidirea de-acum, într'altfel mai chipeșă și încăpătoare, într'altfel mai trainică, după pofta și chibzuelile sale. Casa veche a rămas. O parte, pentru cancelaria rosturilor din ce în ce mai întinse, de mare morar și grânar, o parte, pentru slugile de întâia mână. Argații ceilalți, salahorii și rândașii la vite, țiganii sloboziți de el din robie și tocmiți cu anul, spălătoresele și îngrijitoarele cârdurilor de orătănii, viețuiau în niște chițimii de lut acoperite cu stuf, din latura cea mai dosită a ogrăzii. De acolo, răzbea numai orăcăiala pruncilor de leagăn și gălăgia hârjoanelor de țânci, din a căror urdie se recrutau viitori simbriași, aleși pe sprinceană.

In două rânduri Neagu Vardaru se lăsase ispitit de gândul să se strămute în partea cea nouă a târgului, către Podul Mogoșoaiei la capăt și Șoseaua comitelui Kiseleff, încotro trăgea vadul protipendadei tinere și purtată prin lume, durându-și de zor palate și parcuri după moda apuseană.

Locurile le-a dibuit, le-a arvunit, le-a plătit.

Dar până la urmă, nu se îndurase să părăsească sălașul din anii începuturilor, care a crescut odată cu agoniselile lui și unde-i mersese bine.

A pus zapisele la păstrare, în lada de bani ferecată în zid. Iar pământurile, două la număr, le-a îngrădit pentru a înlătura vrăjbile de hotărnicie cu vecinii și le-a făcut uitate în așteptarea altor folosințe. Zestre, fetelor. Cămin feciorilor, când vor sburătăci dela vatra părintească. Erau cuprinsuri să îndestuleze cu prisosință zece gospodării, nu cinci. Cât despre dânsul se jurui să-l găsească obștescul sfârșit în lăcașul din ulița veche a tinereții, pe unde intrau olăcarii, se înșiruiau până mai dăunăzi alaiurile domnești cu toată oastea, muzică și steaguri, boierimea divănită și starostii isnafurilor, cu ișlice și giubele de zi mare.

In ceasurile de singurătate, mai desmierda și alte plănuiri, menite să ogoiască la bătrânețe nesațiul de pământ în care a deschis ochii. Măcar trei moșii: una la poalele de munte și la deal, una la șes, alta la baltă.

Pe cea dintâi, o și luase în stăpânire. Pentru a doua era în vorbă. Cea de-a treia, n'are să întârzie prea mult.

Nici n'a trudit pentru altceva o viață întreagă. Se întoarce la matca plugărească. Stăpân, unde neam de neamul lor au fost robi.

Până în cealaltă vară, feciorul cel mai mare, Stroe — destoinic băiat! — va încheia-o cu învățătura dela Paris. Se arăta destul de copt la minte, ager la faptă, dârz de spinare. Lui va să-i încredințeze cârma întreprinderilor de mori și a trimiterilor de grâne peste hotare. Il mai păsuește o vreme să sburde și să-și joace mendrele juneții. Dacă poftește baluri? Baluri! Dacă poftește sindrofii? Sindrofii! Să aibă parte de tot și toate, de câte nu s'a bucurat el într'o tinerețe amară. După aia însă: capătul! grumazul la jug și intră tu pe brazdă fiule! Mai are și babaca drept de odihnă la bătrânețe!... Fiindcă a purta grijă de muncile lanurilor și a gospodări trei moșii, bez moșiile de zestre ale fetelor, ar însemna o odihnă și-un desfăt, pentru un fost orfan de clăcaș, care s'a pomenit din copilărie lepădat de ursită în viața de mahala târgovează și de-atunci tânjește de dorul câmpurilor.

Din pridvorul înalt al casei în chip de culă oltenească, uneori într'amurg, Neagu Vardaru se uita îngândurat și potopit de amintiri spre ulița somnoroasă, dincolo de teii cu frunza lată. Și dincolo de timpi, ca dincolo de-o împrejmuire căzută deodată, întrezărea alaiul de pe Podul Beilicului, cu larma mehterhanelei turcești și a trâmbițelor de fanfară apuseană, cu poterașii călări în straie verzi și cu seimenii în mundire roșii, cu tălpașii dorobănțești, ceauși și polcovnici, steaguri și tuiuri, cai, caráte și pașule, arhirei și norod, cu porturile și rânduielile dela începutul veacului, când se inscăuna la domnie Constantin Ipsilanti... In îmbulzeala mulțimii de gură cască, se prizărea și un bățandru desculț. El, Neagu a lui Mihai sin Oprea ot Vardarii ținutului de Gorj, orfanul cel mai singur de pe lume din acel târg. Pribeagul primit de milă în pricopseală pe lângă o moară a Dudescului, Marele Ban Niculae, care și-a tocat averea la Paris, ca să uluiască sfetnicii și curtenii lui Napoleon, cu pohfala-i țarigrădeană.

Și mai departe încă în timpi, mai adânc, cu vreun an în urmă, îi pare a întrezări ca într'o ceață, hanul acela din Moldova, în ținutul de Căliman, dintre apa Siretului și apa Moldovei, unde se ghemuiseră sub un zid, cei trei orfani pribegi și rătăcitori pe drumuri străine. Lămurit nu-și amintește

nici până în ziua de azi, cum nu știa nici atunci, de unde veneau și cum de-au ajuns acolo. Cu mintea lui nevrâstnică, dela șapte ani, atât pricepuse: taică-su, Mihai a lui Oprea din cătunul Vardarii, bătut și legat la stâlp fiindcă nu împlinise birul, peste noapte a rupt otgoanele și cureaua, a scăpat de beșlii zapciului, s'a strecurat pe ascuns în bordeiul lor să-și ia nevasta și copii, i-a sculat din somn și a pornit în pribegie cu boarfele lor calice, pe Jii în sus, către țara Ardealului. Ce-au făcut? Unde-au umblat? Unde s'au oprit? Cum au trăit o iarnă?... Se scufundă toate într'o beznă. Crâmpeie de drumuri, case, chipuri, înnecate de-a-valma în hăuri negre... Se destramă din întuneric numai o amiază luminoasă de primăvară. Soare. Meri înfloriți. Rândunele... Gâzele roșii, vacile Domnului, pe-o prispă lipită cu lut... Și în toată lumina, cu florile primăverii, cu albine și fluturi — maică-sa bocind! Nu mai aveau tată. Pe Mihai a lui Oprea din Vardari, îl ajunsese prin străine locuri caznele și bătaia arnăuților. Vărsase sânge, zăcuse, închisese ochii să treacă într'o lume mai blândă. Plânsete de îngropăciune. Prohod... O mână străină care-i desmiardă creștetul: « Sărmanii de voi, orfani străini, în țară străină!... Și altă beznă... Mergeau pe-un drum, prin sate și codri, din Ardeal spre Moldova, unde maică-sa cunoștea pe cineva și unde nădăjduia să găsească un liman pentru toți. Pe el îl desfătau munții înalți și fânețele, potecile printre stânci, râul care se asemuia cu Jiul lor, de-acasă. Ronțăia o cojiță de pită uscată, împărțită de maică-sa în trei.

Erau atunci tustrei, împreună.

Fratele mai mare cu vreo trei ani, Pavel; sora mai mare cu un an jumătate, Simina, căreia îi ziceau chiar și străinii Furnicuța, fiindcă era mărunțică și negricioasă și harnică și întotdeauna în treabă ca o furnică... Tustrei, rozând dintr'o coajă de pită împărțită în trei. Maică-sa nu-și oprise parte. A spus că nu mănâncă. Nu-i era foame. Aceasta și-o aduce aminte limpede. Poate fiindcă i-a licărit atunci în cuget, că nu-i adevărat și că-și rupe bucățica dela gură pentru dânșii... Undeva, la un popas, un cărăuș s'a îndurat și i-a luat în haraba. Au mers și au mers și au mers... Cât? Unde?... Ceva s'a întâmplat, dar nu știe ce și cum. O molimă poate. Poate altă boală, a sărăciei și istovelilor. Maică-sa zăcea pe niște coceni, lângă un ocol de vite. Ei se trudeau să aprindă un foc, din vreascuri ude... Peste noapte au rămas și fără mamă. Au găsit-o rece în zori, când s'au deșteptat. Au îngropat-o acolo, oameni străini, într'un cimitir străin. Străinii le-au dat colaci de pomană. Trei orfani pribegi, hrănindu-se din pomana mamei moarte, venind de nicăiri, pe drumurile din țara Moldovei... Cum au ajuns la hanul acela din ținutul Călimanului? după cât timp și cât mers? iarăși n'o știe!... Tabără de chervane... Cărăuși... Surugii... Mulțime amestecată, evgheniști și prostime, în drum spre un bâlciu ori așa ceva, așteptând să treacă o rupere de nori... Se încălzeau la un foc, cu para jucăușă. Cineva le-a întins trei felii de mămăligă rece și le-a presărat trei dramuri de brânză iute în căușul palmelor, îndemnându-i să perpelească mămăliga pe jar. Toată noaptea a

plouat. Și picăturile șuvoind din strașină, îi aminteau ceva foarte de departe, duios și străpungător, dintr'un vis parcă, din altă lume parcă... Moara dela dânșii, din Vardari, unde a înnoptat el cu taică-su la măciniș și unde îi vorbea cu blândețe un unchiaș: — « Ce-ai vrea să te faci tu, Negoiță, când o să crești mare? ». — « Morar! » răspunsese el. Vorbeau tot astfel în întuneric, și cărăușii dela han: — « Ce vrei tu să faci când o s'ajungem acasă? ». — « Intâi mă reped la moară pe Jii, să-mi iau nevasta și copiii, muma și sora, dac' or mai fi în viață! ». Vorbeau despre meleagurile de unde i-a ridicat oastea Turcilor cu zahereaua și unde se întorceau, cale de două luni, spre Gorj și Mehedinți... El a ridicat capul din culcușul de paie, să asculte. « Acasă, pă Jii!... ». Dimineața, înainte de a se lumina de ziuă, s'a furișat în car și a fugit spre casă, acasă, lăsându-și fratele și sora mai mare la hanul dela răspântia drumurilor din țară străină. Cărăușii au dat peste dânsul abia după o zi și o noapte. L-au scos de sub coviltir flămând, clănțănind din dinți de sfârșeală, de sete, de frică. Au încercat să-l alunge îndărăt. El s'a svârcolit la pământ, plângând și mușcând țărâna. « Acasă, pă Jii! ». L-au cercetat și i-au ascultat povestea. Li s'a muiat inima și l-au primit cu dânșii... Sate, târguri, vaduri de lângă moara unde au poposit, pe cărăuși, i-a înhățat seimenii stăpânirii și i-a pornit pe nerăsuflate la alte podvezi, către Dunăre. S'au despărțit și el a rămas de pripas la acea moară de pe Dâmbovița, una din cele multe ale Dudeștilor de-atunci.

Partea întâia din visul țâncului de-o șchioapă, se împlinea. Băiat în procopseală la moară, apoi argățel cu simbrie, pe urmă ajutor, pe urmă morar. Și acum, stăpân ohavnic și orândar de mori: șapte pe Dâmbovița, cinci pe Argeș și Prahova, una cu aburi la Colentina, mai spornică și mai bănoasă decât toate celelalte împreună. Clucerul Negu, căftănit de Alexandru Ghica Voevod, pentru osârdia și cinstea în care îndestulase cămările domnești și hambarele oastei cu făină și pâine de frunte, după slova contractelor, nu după năravul mitranicilor și huzmetarilor închiaburiți din prădăciune. Clucerul Negu, starostele breslei, ctitor și epitrop de biserică, judele chemat să împăciuiască întotdeauna cu dreptate pricinile altora. Spinarea n'a încovoiat-o. Poale n'a sărutat slugarnic. Numele nu și l-a spurcat. S'a făcut singur, cu sărmana lui știință de carte pigulită noaptea, la feștilă, pe când era argățel.

Despre celălalt frate mai mare și despre sora rămasă în Moldova, la hanul dela răspântia drumurilor, întâmplarea i-a adus știri după un pătrar de veac, când îi socotea de mult înghițiți de pământ. Nici lor nu le-a fost soarta potrivnică. Dar au ales altă cale. Pavel, cărturar, dascăl la Academia Mihăileană din Iași, fiindcă ursita îl alipise în pribegie de-un cărturar, cum se pripășise el pe lângă o moară. Simina, Furnicuța lor de pe vremuri, gospodăriță cu alt cărturar, tot dascăl cu mare vază în tagmă. I-a văzut. S'a dus el să-i caute în cetatea cu vază a Moldovei, de îndată ce le auzise de nume și nu-i venea a da crezare unei asemenea minuni. Lacrimi și îmbrățișări, prăznuiri, o săptămână întreagă cu nopți de istorisiri și spovedanii până la ziuă.

Frumoasă tagmă și în mare cinste, însă cam sărăcuță tagmă! Din greu o scoteau la capăt și atunci, din greu se chivernisesc și în ziua de azi, după aproape alt pătrar de veac. Când și când, primește câte-un răvaș. Printre rânduri se citesc îngrijorări, care pe dânsul de mult nu-l mai apasă. Case cu chirie, încăperi strâmtorate, leafă sgârcită, feciori trimiși cu bani pe sponci la învățătura școlilor din țările nemțești și dela Paris, pare-se că și puțină boală politicească. Porniri de răzvrătire fără noimă, cum l-au încercat și pe el în tinerețe, luat de iureșul Eteriei și ademenit de chemările lui Tudor din Vladimiri, când a lăsat moara și a ajuns căpitan de panduri. A crezut, a luptat, a sângerat, s'a întors cu fruntea plecată. Rătăciri de care s'a lecuit. Nu duc la nimic. Fără să te înhăitezi a urla neapărat cu lupii, nu-i nevoie să-ți bagi singur beregata teafără în colții lor. Te leapădă sdreanță. Toată înțelepciunea e să le moi tu colții. Să-i birui, înlăturându-i din vizuniile lor, pe încetul, nici să nu prindă de veste. Azi unul la pământ, mâni altul. Cad singuri și le-ai luat locul...

Stăpânit de asemenea amintiri, chibzuieli și mulțumiri de sine, clucerul Neagu Vardaru se plimba uneori într'amurg, după cină, în cerdacul casei din Podul Beilicului.

Inalt și spătos, drept ca un stâlp, cu tâmplele sure, dar cu ochii ageri și profilul vulturesc, se oprea ținând mâinile împreunate la spate și prăfirând printre degete boabele mătăniilor de chihlimbar. Privea la ulița de unde orfanul pribeag și desculț, copilul nimănui, se sgâiase la alaiul lui Constantin Vodă Ipsilanti, pe la început de veac. Privea la grădina cu bujori și zorele, cu ronduri, poteci și pajiștea tunsă mărunt. Intorcea ochii spre latura nenumăratelor acarete, unde argații spălau droștile lăcuite și vizitii purtau armăsarii de căpestre la pas. Apoi, se uita de cealaltă parte, spre clădirea cea veche a Dudescului scăpătat, din neamul acum de mult mofluz și stins. « Acasă pă Jii », n'a mai ajuns. Dar nu și-a pierdut viața.

Nu-l amenința nimic. Nu se clătina nimic, nici în el, nici înafară de el. Toate le durase pe temelii de piatră tare, ca zidirile de sub tălpi și firea pietroasă a Vardarilor.

Stroe Vardaru se întorcea acasă în faptul serii.

Venea fluierând, sprinten și ferice, din nou în veșmintele cu care plecase disdedimineață, ca să nu stârnească bănuielile părinților. Straie după portul studențesc din cartierul latin, nici prea lălâi, nici prea spilcuite, de croiu subțire și de stofă aleasă, dar fără dichisurile lui Coco Conduraky, leul-paraleul dela Tortoni.

De fluierat însă, fluiera tot cântecul dela el molipsit: *et ron, et ron petit patapon!* Refrenul nu-l mai prigonea ca o scârbavnică râie. Călca voios în cadența-i voioasă. Il spălase de toate păcatele trecute, prezente și viitoare. Și în pofida negrelor prevestiri, le sfârșise toate cu bine.

Niculae Bălcescu nu s'a posomorit, când îi împărtășise peripețiile de pomină, cu umilitoarele lui îndoieli, amânări, șovăieli și viclene tertipuri. Nu s'a mirat și nu l-a mustrat. Dimpotrivă. A râs cu lacrimi și l-a cuprins frățește pe după umăr, cerând să-i povestească încă odată episoadele cele mai hâtre.

Le găsea vrednice de un vodevil, pe care să-l scrie prietenul său Vasile Alecsandri, șăgalnicul poet din Moldova și să-l joace șăgalnicul actor Matei Millo, cu titlul pe afipt: *Curierul dela Marathon*. Nu curier plecat la galop în fragedа junie și sortit să ajungă la destinație cu barba până în pământ, gârbov și știrb, orb și olog, târîndu-se în cârji, după ce s'a abătut pe la toate hanurile, șezătorile și cumetriile din cale, ca să-l lase în urmă toți melcii Eladei și toate broaștele țestoase dela Capul Matapan... Noroc că în ceasul al unsprezecelea, gârbaciul de vraciu al Căpitanului Costache, săvârșește minunea, minunilor. La auzul varvarichiurilor cu șapte noduri de plumb șuierând în văzduh, moșneagul tresare sguduit din tălpi până 'n chelie. Se scutură. Subit îi năpârlește barba albă și brusc îi țâșnesc vâlvătaie de păr negru în creștetul pleș. Cocoașa gârbovă din spate începe a clocoti de lava remușcărilor, gura i s'a umplut cu 24 măsele oltenești, brațul se arcuiește de schijă, picioarele de oțel, pieptul de aramă. Asvârle cârjile, înhață năgaica, face prașca în dreapta și în stânga, o împunge la goană ca să câștige timpul pierdut și să-și răscumpere lenevita hoinăreală, năpustindu-se peste munți și peste văi, peste troace și hârdae, peste scroafe cu purcei și babe cu ouă în ișlic, peste garduri, câini, mâțe, hărăbăli, stoguri și case, grajduri și șoproane, putini cu scrumbie și băcani cu ciubuc, ca să cadă lat la poalele Acropolei și să-și dea sufletul, strigând:

— Bucurați-vă, fârtați Atenieni! Biruitu-l-am pe tiranul Căpitan Costache! Muștruluitu-l-am și i-am smuls schiptrul puterii! Luați-l și faceți borș spartan din el...

Râdea cu lacrimi Niculae Bălcescu, zâmbeau și ceilalți martori adunați în pripă, sucind și răsucind gârbaciul pe-o parte și pe alta.

Apoi, când toți au fost de față în chinovia ticsită de cărți, urice și hrisoave, l-au oprit și pe dânsul să rămână la sfat. Il întrebau. Ii cereau părerea. O desbăteau și o încuviințau. Nu-l mai socoteau numai un tinerel inimos, bun doar pentru încredințările mărunte de taină. L-au deslegat de-o parte din ele. I-au dat altele încărcate de mai grele răspunderi. Și în hotărîrile puse grabnic la cale, față de știrile aduse cu prețul atâtor întortochiate vămi și cutezătoare isprăvi, a cântărit apăsat în cumpănă și cuvântul său.

Iar la plecare, petrecându-l pe scări, Niculae Bălcescu i-a întins gârbaciul cu pricina, să și-l ia înapoi.

Orice urmă de vesel surâs era stinsă de pe chipu-i îngândurat și pal. După ce-a privit departe, în negura altor vremi ce va să vie, rostise cu glasul învăluit:

— Păstrează-l tinere al meu prieten și frate!... Poate cândva își va afla locul în muzeul revoluției, cu inscripția numărul unu. Intâiul trofeu!

— O!... Trofeu?... Un biciu, ca oricare altul...

— Nu, nu! Un biciu, care a fost stropit cu mult sânge. Care a stors multe gemete și amare suspine. Crezi că i-ai dat o bine meritată lecție, numai vestit Căpitanului Costache?

— Cred că mi-am dat mai întâi mie, o bine meritată lecție. Mi se cuvenea! m'a învățat multe...

— Poate... Dar în deosebi, nouă ne-ai dat una! Uite, ne usturä aci, în obraz... Nu i-ai văzut? Nu i-ai auzit?... Amânare, prudență, așteptare, tocmeală. Teamă de faptă. Suflet au, dar le lipsește brațul, voința, hotărîrea, curajul... Acestea le-ai arătat dumneata ce pot face. Ingăduie-mi să te mai strâng odată, lângă inima mea!

Tot așa îl strânsese lângă inima sa și Vasile Ciovârf, acum un ceas, la întâlnirea unde îl chemase cu semnele svârlite din fugă pe zid.

Răsucise și el gârbaciul pe-o parte și pe alta. Izbucnise și el în hohotul de bucurie, care îi desvelea dintele rupt în încaierul cu neferii Agiei:

— Off și aoleo! Că nu fusei și eu poftit la horă! Ce mai tărnuială am fi întins amândoi, să-i meargă vestea din Tăbaci în Dealul Spirei! Imi lasă gura apă... Acu' zic și eu că ești d'al nostru! Cu timpul și cu fapta, au nu numai cu sufletul. Iartă-mă că am pus la îndoială!... Mă făcuși rob pe viață...

— Rob?... Frate, nu rob, Vasile!

— Frate atunci, dacă e pe frăție adevărată!... Poftește scula îndărăt!...

— Nu-ți face cu ochiul, să-ți rămână ție, frate Vasile? Ca să nu te mai îndoiești altădată...

— Țțț!... Rămână ălui care a dobândit-o cu mâinile sale și cu primejdia vieții, mai isprăvind și bună lucrare cu dânsa.

— Adică tu, frate Vasile, parcă ai fi stat cu mâinile în sân?

— De!... Azi și alături cu dumneata, nu!... Altminteri nu se prea știe. In tărbaca de anul trecut, când îmi pierdui dintele, ăst gârbaciu l-a încercat Căpitan Costache și pe spinarea mea. Multe cutezai în viață, dar să pun laba și să i-l întorc ca dumneata în ochiul care-l mai are, să vadă stele verzi, uite! aia n'am cutezat-o!... Incât al dumitale e, pe sfânta dreptate. Du-l acasă. Pune-l la icoană! Semn de altă începătură...

Stroe Vardaru aducea într'adevăr gârbaciul acasă, sub haina de croiul Parisului. Și simțindu-l la piept ca un talisman stropit de sângele celor fără glas și putere din Valahia sa, într'adevăr se simțea și el alt om.

Glumeață era pățania curierului dela Marathon, care pleacă și nu mai ajunge; multe și năzdrăvane isprăvi i-ar mai putea plăsmui într'adaos șăgalnicul poet moldovean, de va fi să scrie vodevilul vreodată. Dar desnodământul cuprindea un sâmbure de mai adânc și mai sever tâlc. Gârbaciul lui Căpitan Costache, trofeul, cum îl numise Niculae Bălcescu, scula, cum îi spunea Vasile Ciovârf, talismanul, cum îl socotea el — săvârșise minunea minunilor.

Desghiocase o găoace de humă de pe dânsul. Coaja acelor sterpe zăticneli, meteahna acelor vane sofisme cărturărești, unde prea adesea dedesubt se

răcea dogoarea tinerească din el, tot împărțind firul de păr în patru și lăsând să se împotmolească într'un sleiu sloboda sbucnire a vieții. Intr'o singură clipită, cât a ascultat numai îndemnul inimii și n'a pregetat să treacă la faptă, își dovedise sieși că orice încumetare nu rămâne deșartă. Cere un început. Sfârșitul răscumpără mai apoi, chiar vinovatele șovăieli, chiar lepădările netrebnice. Nu! Nu era o zi pierdută.

Fluierând astfel sprinten și ferice, Stroe Vardaru a intrat pe poartă, acasă, odată cu umbrele amurgului.

Străbătu drumeagul încă jilav pe sub bolta teilor, urcă treptele două câte două pe sub bolta pridvorului, își asvârli din mers pălăria în cuierul din coarne de cerb și pătrunse de-a-dreptul în odaia sa, pentru a dosi după rafturile de cărți trofeul, scula, talismanul cu sfârcuri de plumbi. Din camera alăturată se auzeau glasurile celor doi frățini mai juni, Barbu și Mihai, elevi la Sfântul Sava în anii pe sfârșite. De cealaltă parte, murmur de clavir. Mezina tuturor, Zincuța, dăruită cu un gingaș și pretimpuriu har al cântecului, își încheia ziua, ca de obiceiu, cu o vecernie de Cherubini.

Din spre sofragerie, miros de azimă caldă. Vocea scăzută a stăpânei, Oana Vardaru, diriguind trebile slugilor. Pași înnăbușiți pe covoare moi. Uși lipite fără vuiet. Molcoma și îndestulata rânduială a vieții fără de grijă, care îl aștepta întotdeauna acasă.

Acum îi păreau dușmane. Tot atâtea învăluiri cercând să-l aromească viclean, cu vechile și nevăzutele lor mreje mai tari decât otgoanele. Dar îndepărtă spinii acestui gând. Prea multe biruise în el în câteva ceasuri, ca să se mai îndoiască de sine!

Se întinse pe divan, cu fața în sus, cu palmele încrucișate sub cap. Asculta sunetele cunoscute și urzea hotărîri.

O slujnicuță a sgâriat cu unghia în ușă.

— La masă, boieraș Stroe!...

Deschise canatul pe jumătate, își iți mutrișoara oacheșă pe trei sferturi și clătinându-și cerceii lungi de mărgean, vesti alintat:

— Poftim la cină!... V'a pregătit cocoana clătitele cu dulceț de vișine, care vă plac...

— Piei din ochii mei, dimone ispititor!... se stropși râzând boieraș Stroe, coborît pe pământ dela hotărîrile sale mari. Ce clătite, Pachița?... Află că pentru începătură, nu mă voiu atinge de nicio clătită, din cele care-mi plac!... Ai priceput, mizerabilo?...

— Hihi-hihi!... Că vesel ești tălică în astă seară, boieraș Stroe! Se cunoaște că te-a giulit amureaza avan.

Pachița se hlizea ca o mizerabilă, fără să priceapă nimic.

Inainte de-a păși pragul sofrageriei, toți ai casei se perindau la firida zidului dintre uși, să-și spele mâinile după datină, lepădând în lighianul de aramă murdăreala și spurcările zilei. După aceeași nestrămutată datină,

aşteptau cu toţii în picioare, până ce părintele casei binecuvânta pâinea şi sarea.

Din capul mesei, înalt şi solemn în rocul negru, Neagu Vardaru făcu semnul crucii, cu ochii la candela şi icoanele unghiului dela răsărit. Blagoslovi bucatele, se aşeză pe scaun şi despăturind şervetul, întoarse privirea plină de grijulie dragoste sub sprincenele stufoase şi aspre, spre feciorul cel mai mare, pe care nu-l văzuse din ajun.

— Ei, Stroe?... Cum merge?

— Bine, tată.

— Avut-ai ceva spor pe ziua de azi?

— Mnda, tată... îngăimă Stroe, uitându-se vinovat în farfurie şi roşind ca atunci când era băieţel de cinci ani.

Clucerul Neagu zâmbi în toane bune.

— Mnda şi nu prea!... Cam cu jumătate de gură. Haidehai! Pare-mi-se că mai mult baţi preumblările şi că ai legat cartea de gard... Ia aminte! Nu te bizui numai pe ce-ai agonisit până ieri la docsă. Agoniseala de ieri, cu agoniseala de mâine se ţine. Să nu mă faci de ocară la spartul bâlciului!

— Din partea învăţăturii, nicio grijă tată.

— Ştiu! Glumii... Cu tine, nicio grijă şi din ălelalte părţi. Cu haiducii ăştia din urma ta, să văd de n'o fi mai albastru!

Barbu şi Mihai, protestară într'un glas:

— Nici cu noi, tată!

— Nu suntem fruntea frunţilor ca Stroe, dar nici coada cozilor ca odoarele Postelnicului Grigo...

— V'am întrebat? reteză scurt Neagu Vardaru. Cu Stroe vorbesc!... Stroe, în astă seară am nevoie de tine, pentru oarecare scripte.

— Bine, tată. Se întâmplă că tocmai aveam şi eu a-ţi vorbi.

— La rând! Intâi să isprăvim cu ale mele. Alea nu îngăduie zăbavă! Din ălea ne hrănim toţi.

Apoi, către stăpâna casei:

— Uitam, Oana! Aştept pe cineva... Rogu-te, dă porunci să stea un argat de strajă la poartă şi să nu sloboadă câinii.

— Aprind policandrele în salon?

— Nu! Nu-i o faţă simandicoasă pentru saloane, prietenul pe care-l aştept. Nici nu s'ar simţi el la îndemână pe jâlţuri de Viana şi covoare persieneşti... Când soseşte va fi poftit în odaie la mine, unde am a lucra cu Stroe... Deocamdată, atât!... Ce urmează?...

Sufragiul care adăsta smirnă la spate şi ţigăncuşa oacheşă cu cercei de mărgean care nu se mai hlizea sgâtie, s'au apropiat înfăţişând tăvile.

Asemenea lungi vorbiri, nu erau în datina cinelor şi prânzurilor din casa clucerului Neagu, decât la ospeţele de sărbătoare. In deobşte domnea o tăcere de trapiză monăstirească, aşa cum şi arăta sala dreptunghiulară şi albă, cu tavan de grinzi afumate, masă şi scaune negre de stejar, pereţii fără alte podoabe înafară de sfeşnice şi icoane. Totul strict, colţuros, sever. Dar faţa de masă şi şervetele de inişor sclipeau ca neaua, tacâmurile erau de argint greu, farfuriile de faianţă, paharele de cristal. In sfeşnicele cu trei braţe, pâlpâiau lumânări de ceara cea mai curată, fără urite fumegări, împrăştiind mireasma fâneţelor din ţările moldo-valahe, atât de preţăluite odinioară până în palatele Veneţiei.

Rânduieli statornicite odată pentru totdeauna.

Căci dacă Neagu Vardaru ţinea să-şi crească din vreme feciorii şi fetele în duhul cinurilor la care le dădea drept agoniseala sa — îndestulări, carte, bunăcuviinţă, port şi purtare, mai ţinea însă şi a struni tot din vreme, lunecarea în pierzaniile care pândeau acele cinuri, scorburate pe dinlăuntru de putrezeală, deşertăciuni şi surparea slutelor năravuri. Dârzenie, da! dar fără ifose. Belşug, da! dar fără răsfăţ. Boierie, da! dar fără râie.

Vlăstare sănătoase, fără omidă.

Intru aceasta, veghea la toate cu o aspră osârdie părintească. Şi întru aceasta aciuase pe lângă casă făptura uscăţivă şi îmbălsămată din celălalt capăt al mesei, profesoara de clavir şi de graiuri străine. Mademoiselle Vanda, Vanda Landowska, sora unui cărturar leah surghiunit, care îmbătrânise pe la curţile boiereşti din Moldova, trimisă pe chezăşie de Pavel Simina, încă de prin 1835. Chezăşia nu dăduse greş. Copiii s'au ales cu bună învăţătură, cu subţire purtare şi cu nestânjenite îndemânări în lumea unde îi chema viaţa. Iar învăţăturile-i mai căpătaseră dela sine şi alt rost. Implineau lipsurile din născare ale părinţilor, puţina lor ştiinţă de carte şi de protocoalele tagmei în care au pătruns târziu, după amarnică înverşunare, în vreme ce evgheniştii de stirpă veche hălăduiau în huzur şi dospeau tolăniţi într'o rână pe sofale, cu perne şi cu cultuce sub şale.

Mademoiselle Vanda ştiuse să strecoare cu tact printre buzele sale veştede anume luări aminte şi anume discrete povăţuiri. Ea ticlui ceremonialul vizitelor, sindrofiilor şi soarelelor. Ea hotăra asupra rochiilor şi odoarelor ce li se potriveau, brăţări şi coliere, broşe şi cercei. Ea împământenise anume canoane de casă mare, dela mobilierul salonului până la reveranţele fetelor şi la paşii lor de dans, ca una care a colindat din tinereţe cetăţi cu alte râvne ale traiului, ceva mai depărtate de seraiurile şi de polcielile turco-bizantine în decădere. Paris şi Viena, Milano şi Berlin, înafară de Varşovia sumeţilor castelani, unde jucase mazurcă poloneză cu aghiotanţii lui Napoleon cel Mare, când era aşa cum o înfăţişează miniatura zugrăvită pe porţelan în cadra ovală din etacul ei: sveltă, cu umerii decoltaţi, cu părul auriu şi ochii de albastru florilor de in. Soarta o svârlise mai apoi ca un vreasc rupt de tulpină, lepădată încoace şi încolo de talazurile furtunilor care au şters Polonia de pe faţa pământului, odată cu steaua lui Bonaparte de pe cer. Pretutindeni venetică, de prisos pretutindeni, a îmbătrânit, ogârjită şi stafidită, pe la uşi străine.

Aci îşi găsise, în sfârşit, o familie. Inimi deschise. Suflete proaspete. Seminţie de oameni întregi. Oricât îi păreau la început de pietroşi şi anevoie

de cioplit chiar cu dalta, piatra se lăsase măcar pe dinafară şlefuită de degetele-i răbdurii.

Din celălalt capăt al mesei, cu osemintele încătărămate în rochia de atlas liliachiu şi cu părul răsucit în zulufi albi pe tâmple, mademoiselle Vanda îi săgeta pe toţi cu repezi şi pătrunzătoare priviri, peste sfeşnicile de argint. Intrucâtva toţi erau opera sa. La asemenea izbândă deplină, nu se învrednicise nici în anii generoşi al tinereţii pe care şi-a istovit-o dădăcind urmaşii protipendadei din Moldova, cu hrisoave de trei şi patru veacuri. Acolo făgăduielile se ofileau repede. Respiraţiile erau scurte. Aspiraţiile mureau în faşă. Câteva pâlpâiri de aripi plăpânde — şi pe urmă nimic. Firi de moliciunea lutului, schimbând uşurel de tipar dela o zi pe alta, vlăguite înainte de a fi perseverat la ceva, până ce se aşternea şi peste vagile lor dorinţe o netămăduită delăsare. Aceştia mereu stăteau gata să scapere scânteii de cremene tare. Se ciocneau în ei şi între ei, voinţe, hotărîri, îndârjiri, nesaţii. Putea spune că din inofensivă profesoară de clavir şi de politicoase conversaţii străine, la sfinţitul vieţii a ajuns îmblânzitoarea unei familii de lupi. Şi n'avea a se plânge. Destule motive pentru a se simţi, dimpotrivă, mândră.

Fanatică lectoare a romanelor scrise de domnul Honoré de Balzac şi de doamna George Sand, se deprinsese să citească pe chipul fiecăruia zodiile unui viitor erou ori unei viitoare eroine de roman, din lumea cea nouă a veacului, încă mai ciudată şi pasionantă într'o astfel de ţară dela marginea lumilor vechi. Ea le trăieşte romanele lor, le presimte, poate anticipa desnodămintele. Ştie că nu se înşeală. Prea de îndelungată vreme îi cunoaşte acum. Prea de aproape le urmărise treptata domesticire. Sub trăsăturile atât de meşter sculptate în granit de natură şi atât de civilizat stilizate pe dinafară de şlefuiala sa, le ghicea semnele pornirilor barbar aţâţate înlăuntru. Alţii s'ar lăsa amăgiţi de simulacrul înfăţişărilor. Ea, nu. Cu toanele bune ale clucerului Neagu, pentru a începe cu stăpânul casei. Zădarnic şi-a intrat în împietreala de părinte grav, autoritar, neînduplecat. Numai nu chiuie ţărăneşte de bucurie, fiindcă grindina de după amiază s'a abătut în altă parte şi nu i-a nimicit livada şi florile. S'a întors mai devreme ca de obiceiu, iar dela poartă, din butcă, paşii l-au dus întins la răzoarele cu zambile, la meri şi caişi. In amintirea teroarei atavice de urgiile cerului moştenită de sângele de plugari, că ploaia a fost curată şi că piatra i-a cruţat câţiva şi câteva flori, îl ferriceşte neasemuit mai mult decât un câştig neprevăzut de cinci mii de galbeni în întreprinderile sale. Ştie ce va urma. Mâine împarte daruri la toţi, de sus până jos, de sufletul unui moş ori strămoş clăcaş, fără să mărturisească adevărata pricină a toanelor bune. Poate că nici nu-şi dă seama limpede. Ea a ajuns să-i cunoască, mai bine decât se cunosc... Ca amăgitoare seninătate de pe chipul lui Stroe, pentru a trece la copilul cel mai mare al casei. Il sbuciumă ceva. Poate ceva care nu se potriveşte de fel cu toanele bune ale clucerului Neagu şi înseamnă pentru ele o ameninţare. Zădarnic vrea să pară a frunzări clătitele cu dulceaţă de vişine din farfurie, distrat şi zâmbind

inocent unor îndepărtate gânduri. E cu gândul aci. Il roade un neastâmpăr, după cum i se şănţuieşte încruntarea dintre sprincene fără să-şi dea seamă. Are să săvârşească o poznă, de nu va fi săvârşit-o cumva. Epilogul cine ştie cărui roman sentimental.

Stroe Vardaru a simţit ochii sticloşi asupra sa şi a întors capul. Mademoiselle Vanda îi surâse complice, din buzele veştede. Va pune şi dânsa cuvânt, dacă e vorba de un roman sentimental, fără îndoială pătimaş şi năpraznic, cum se cuvine a fi iubirea unui pui de lup.

Cina sfârşi.

La semnul Clucerului Neagu, toţi s'au înălţat în picioare.

Părintele casei mulţumi icoanelor cu smerenia de datină, pentru pâinea cea de toate zilele. Apoi îndurându-se cu sine şi îngăduindu-şi măcar o mijire a toanelor sale bune sub mustaţa căruntă, rosti voios:

— Hai, Stroe!... Intr'un sfert de ceas să-mi fii gata. Te aştept!

— Şi mai degrabă, tată.

— Graba strică treaba! Un sfert de ceas am zis. Să mă desching mai întâi din rocurile voastre nemţeşti şi bonjureşti. Mă înnăduş în ele.

— Atunci într'un sfert de ceas, tată!

— Nu uita! Pregăteşte-ţi şi ascute bine sculele de grămătic! Avem, luptă grea.

Stroe se repezi în odaie, să aducă mărturie celor ce-avea el de spus şi îi stăteau lui pe suflet, altfel de sculă.

Gârbaciul vestit al căpitanului Costache, scula lui Vasile Ciovârf.

Printre răvaşele sale cu grânarii străini, pentru zdelci şi zapise, clucerul Neagu tocmise de vreo zece ani un grămătic iscusit foarte şi mai umblat decât zece hagii la olaltă.

Grămătic — o comoară.

Om? un pricăjit de parpalec, calic şi înţânat.

Epaminondas Papastratapostolidis pe nume, zis mai îndeobşte kir Postolachi, cutreerase şi el lumea în tinereţe ca mademoiselle Vanda, înainte de a-şi afla o aciuare.

Numai că în vreme ce mademoiselle Vanda colinda cetăţile şi ţările apusului, el o luase tot înspre alăturile dimpotrivă.

Tot către răsărit îl trăgea aţa, în Levant şi Eghipet şi ostroavele Arhipelagului, tot spre limanurile Mării Negre, pe urmele strămoşilor Argonauţi să caute lâna de aur. Iar tot căutând-o fără s'o găsească, nu prinsese nicăiri rădăcină. Un an în Chios, celălalt la Bagdat. Astfel ajuns-a el pe rând, la Odesa, portul cel proaspăt întemeiat al Impărăţiei Ruseşti, pe urmă în Crimeia şi la Sebastopol, de-acolo a purces de-a roata ţărmului mai departe, până hăt! în Caucaz, la Batum şi Tiflis, la Trapezunda şi în sfârşit s'a pomenit într'o bună dimineaţă din nou în Ţarigradul de naştere, de unde o pornise pe când era o haimana desculţă şi juca arşice în colbul din mahălălile Fanarului, dovedindu-se din cea mai fragedă vârstă, neîntrecut giolar.

După peripețiile unei juneți atât de sbuciumate, multe învățăminte a agonisit și el, în lipsa mult jinduiților galbeni cu zimți. Numai că și aceste învățăminte, iarăși nu se potriveau nici ele cu ighemonicoanele prea neprihănitei mademoiselle Vanda, fecioară bătrână, îmbălsămată și romanțioasă. Erau altfel de experiențe, pe alt vad, cu alte încheieri, dintr'o altă lume. Cum și din altă humă, îi fusese dela început zidirea omenească.

Mademoiselle Vanda citea romane în jălțul din chinovia sa și se mărginea să rămână martoră la romanele altora, închipuindu-și că le pătrunde firul și căznindu-se să le ghicească desnodământul.

El le trăise.

Ce n'a făcut?... Ce nu încercase?... Ce n'a fost?... Ce nu pătimise?...

Salahor în port și căpitan de corabie, palicar, pirat, barcagiu, salepgiu și eterist, dragoman și calemgiu, codoș de cadâne pentru haremul Beilor și orândar de cafenea, cleft închis în temniță și cavaz păzitor de temniță unde zăceau alții în lanțuri, trecuse prin atâtea amețitoare suișuri și coborâșuri pe scara lunecoasă a norocului, încât pe oricare altul l-ar fi dus la desnădejde. Pe el l-au dus toate dela Țarigrad la Ibrăila și dela Brăila în capitala Valahiei, dumirindu-se cam târzior din căpătuiala simpatrioților, că fabuloasa Colchidă a lânei de aur, în Kara-Iflac și în Bogdania se afla.

Repede și degrabă s'a arătat însă că nici lâna de aur din Kara-Iflac, nu era pentru dânsul. O tundeau de zor și scoteau șapte piei de pe-o singură oaie, alți epigoni ai Argonauților pripășiți în huzmeturile Valahiei, dela vistiernicii cu douăsprezece moșii până la ăi din urmă ipistați, mai stăruitori întru chiverniseala procopselilor măcar că mai săraci cu duhul. Pe kir Postolaki îl pășteau alte ahotnice nesații.

Văduv de două ori și însurat a treia oară, târâe și mai târa după dânsul un numeros trib de odrasle, fete și tot fete, care de care mai felurite la înfățișare și la apucături, după nimereala feluritelor moșteniri dela cele trei mame, din trei deosebite unghere de lume: una chipriotă, alta armeancă dela Erțerum, a treia și cea de pe urmă, valahă din gropile lui Oatu. Le târa pe toate după dânsul, dar le lăsa să se descurce singure, să se sgârie și să-și scoată ochii dela un ibric al mamei dintâi, pe care îl ciuntise de coadă o ploadă a mamei de-a treia. El avea alte griji, care nu-i îngăduiau să-l facă pe cadiul și să aducă pace în casa unde călca odată la două zile. Doar din când în când, mai purta grijă să le adaoge la număr câte o soră mai mică.

— Arhon Clucere, am sa vi roga una, care mi este rusine!... Să mi botezați si să mi fiți nas înca uă data...

— Iar ești tată, Apostolachi?... zâmbea clucerul Neagu.

— Iara.

— Și iar fată, pun rămășag!

— Ați castigato! Iara fata... Inserco si eu pentru un baiet voinico si destepto, ma tot fata si numai fata stie nevestele mele sa li faca...

— Data viitoare, Postolachi! Nu te prăpădi cu firea... Când o veni rândul băieților, n'o să mai poți prididi.

— Ma, bine!... Da cum se ispraveste cu atâtea fete și fete?... Un baiet are cap si muni, lucreaza, câstiga, cumperă, vinde, treba lui după ce creste mari. Neski? Fata ce are?... Curi si nuri!... Ma, apoi cu tote nuri si curi de Afrodita, asta nu ține loc de zestre! Si zestre nu-i. Ioc! Nema! Canci!...

— Dacă bei și bați la cărți într'o noapte, tot ce câștigi într'o săptămână, cred și eu că ioc și nema!... Eu ce-ți cânt mereu Postolachi?

— Cântă, cântă!... Mateotis, mateotiton... Dumita bine cântă, arhon Clucere, ama ce pot se facu dacă eu zocu reu?... Sunt ala dintâi ticălosu din Valahia!... Am fecut-o di ris neamu a meu. Toți s'au umpluta de bani la Valahia, numai eu am remas un calico e cote goale!... Uitați ve rogu la mine, arhon Clucere!...

— Ce să mă mai uit, că te știu pe de rost, Postolachi!... Hai, cunosc eu unde bați! Ține câțiva icosarii du-i acasă, la lăuză.

Kir Postolachi arar ajungea cu icosarii acasă, la lăuză. Prea multe ispite și prea cheflii, damblagii și ghiubaharagii prieteni îi ațineau calea.

Mare lăudăros și mincinos încă mai mare, lăutar pe veresie și cartofor putred de boala ghiordumului până în măduva ciolanelor, zurbagiu, muieratic, zuliar și mascara, gură rea și mână spartă, dăbălăzat la îmbrăcăminte și veșnic dator până în gât, nu plătea nici două parale la întâia vedere, nu doi icosari.

Totuși, pus la probă, cum îl pusese clucerul Neagu, își răscumpăra cu prisos păcatele din fire, căptușite cu năravurile culese din Levant.

Vorbea ca apa, deși cam cepeleag, măcar cinci-șase limbi. Numai cu românească o scrântea, fiindcă i-a venit târziu pe limba peltică. Scria cu înflorită măestrie măcar cinci-șase soiuri de slovă, turcească și latinească, grecească și nemțească, slavonească și idiș, dela dreapta la stânga și dela stânga la dreapta, cu aceeași svârlitură iute de pană. Cerdacuri și scări și colăcei ciocoiești la buchi, nimeni să-l mai întreacă! Din două cuvinte pricepea tălmăcirea și răstălmăcirea celui mai încâlcit zapis și cele mai în doi peri epistole. « Ama, ghidi-ghidi fraticule! Vede unde vra să ne ducă dumilui cu presu e poliloghia! ». Dintr'o ochire dibuia clenciul strecurat dinadins, pentru o viitoare sământă de gâlceavă și prilej de pagubă pentru stăpân. Drept care, fereca zdelcile, sineturile și contractele cu șapte pecetți, să nu le mai desfacă nici Divanul domnesc cu toate bărbile veleților plecate deasupra înscrisului și nici tâlcuirile judecătorilor de departe dela apus și dela răsărit, dela Viena și dela Smirna, din Țarigrad și dela Lipsca.

Treizeci de ani, cât vânturase porturile și bazarurile și cafenelele Asiei Mici, în necurmat frecuș cu neguțătorii turci și armeni, cu samsarii greci, palestinieni și sirieni, învățase toate chichițele și chițibușăriile care prefac opaițul de lut în lampa lui Aladin și vopsesc cioara din par s'o vândă drept papagal, dacă nu cumva pasărea măiastră din O mie și una de nopți. Lui îi mergeau toate la inimă, avându-le în sânge. Simțea o nemărginită plăcere

de cacealmagiu, să răspundă unei pișicherii cu dobândă îndoită și să împingă pehlivanii căpcănilor, în laţul de dânșii întins. Cu asemenea telpizuri, nu putea purta întotdeauna buna-credință dintr'o bucată a clucerului Neagu, oricât era de ager la minte și cântărit la faptă. Și de amenințarea unor asemenea primejdii veșnic la pândă, îl apăra dinainte kir Epaminondas Papastratapostolidis, grămăticul și dragomanul cu un devotament de care se mira singur.

Adevărat este că dintru 'ntâi, lucrurile n'au mers fără păruială și hurduzburduz. Chiar din a doua săptămână după ce intrase în grămăticeasca slujbă, kir Postolachi a încercat să-i tragă stăpânului un pui de ghiol ca acela, în amintirea năravurilor de pe maidanele Fanarului din copilărie. O foarte mărunțică măsluială de slovă, pe urma căreia să-și lingă și el degetele de mierea baclavalelor, căpătuindu-se cu un mititel bacșiș dela grânarul străin, la plata arvunei.

Neagu Vardaru a prins de veste și l-a prins de gât. Scuturându-l sdravăn, l-a svârlit pe ușă afară cu o opinteală de picior în partea unde se cuvine și unde kir Postolachi avea și șalvarii cam destrămați la urzeală.

A doua zi, Epaminondas Papastratapostolidis s'a întors pocăit să-și ceară iertare, cu întreg cârdul de fete după el, căzând în genunchi și implorând milostivire pentru copilele dela cele două mame, înafară de cea din pântecul mamei de-a treia, pe drum. Iar căpătând el iertare, ca să-și arate recunoștința, în aceeași zi nu mai departe, a și ticluit altă măsluială, de astădată în paguba neguțătorului cu pricina, dela care nădăjduise rușfet și cighir.

Răfuiala a fost și mai sdravănă.

Vânăt de mânie, clucerul Neagu și-a rupt ciubucul de spinarea grămăticului, împingându-l în perete și țintuindu-l cu pumnul în piept, ca să-l poată scuipa mai lat între ochi.

— Na, parpalecule!... Că alta nu meriți!...

Kir Postolachi tremura vargă.

— Ma staso, staso, arhon Clucere!... Ma, ce-am facut-o eu reu? Scopos era reu pentru dinsul. Iscaleste, plateste! Așa merze la negustoria... N'a priceput-o bine dumita, arhon Clucer!

— Ba am priceput prea bine, mișelule!... îi dădu drumul clucerul Neagu, arătându-și obrazul cu vârful degetului. Tu, parpalecule, tu cum n'ai priceput că ăsta face mai mult decât toate zapisele?... Cum de te încumeți să-l spurci? Hai?

— Oriste?... Atunci nu mai înțelego ce fel de negustorie este asta!

— Ștergeți stupeala dintre ochi. Așează-te la masă și scrie!... Ai să înțelegi!...

Intr'adevăr kir Postolachi a înțeles. De zece ani nu s'a mai iscat a treia pricină de bănuială și de răfueli. Bucurându-se de cea mai desăvârșită încredere a clucerului Neagu, dincolo de slujba de grămătic și tălmaciu, nu arareori e trimis pe drumuri, în Levant, cu alte împuterniciri mai gingașe. Să

neguțeze de-a-dreptul la fața locului și să pună la strâmtoare rău platnicii, folosind învățămintele sale mai vechi, care poate acolo își au căderea.

Clucerul Neagu îl îmbrăca din cap până în picioare. Ii dă zapise și răvașe la mână. Bani de cheltuială, bani de răvășeală. Datoria i-o amintește fără vorbe, numai cu semn mut din degetul dus la obraz. Să nu i-l degorească peste mări și peste țări! Iar kir Postolachi se întoarce fără greș, cu bună ispravă și cu pungile sigilate în săculețul de piele.

Straiele le-a tăvălit prin hanuri și cafenele. Banii de cheltuială și de răvășeală, i-a istovit din săptămâna dintâi. Nu mai are ceasornic. Nu mai are lanț. Nu mai are inel. Ghiordumul le-a înghițit pe toate. Dar obrazul a rămas obraz. Al stăpânului, ca și al său. Niciun matrapazlâc. Nicio măsluială. Asemenea evlavie ca pentru obrazul clucerului Neagu, n'a mai simțit din junețe, când în insula Corfu mai întâi, la Odesa mai pe urmă, jurase în adunări ascunse pe steagul Eteriei cu pasărea Phenice brodată pe mătasă și cântase și cântase marșul lui Rhigas: « La arme, fii ai Greciei!... ».

— Păcat de tine, Postolachi!... rostea clucerul Neagu, clătinând îngândurat din cap. Ai pornit și tu desculț în viață, cum o pornii și eu! Răbd și îndurași multe, cum le îndurai și eu!... Minte, pot spune fără înconjur, că ți-a dăruit Dumnezeu la multe, mai ascuțită decât a mea. Invățași și văzuși, ce n'am avut eu parte... Și om tot n'ai ajuns, până la anii tăi!... Ce-ar fi de făcut, ca să scot din tine un om?...

— Târziu, arhon Clucer!... E prea târziu. Ce om?... Nu -mi trebuieste să fiu niciun om. Azunge că sinto un câne credinciosu pripasit la o casa de omu care ma hraneste... Tot e bun!...

— Da!... Brânză bună în burduf de câne, Postolachi.

— Nici asta nu este de tot adevărat, bei mu!... Brinza de capra in burduful de câne credinciosu, mai bine ziso, arhon Clucere!... Me cunosco... Viața dusă pe gârla... Parapanghelos!... Cu minte a me si cu taria de stapunire a dumitale, ajungeamo Bey de Samos, Mare dragoman la Poarta, Vodă în Valahia...

Clucerul Neagu zâmbea, descrețindu-și fruntea și măsurându-l cu o înveselire îngăduitoare.

— Mai știi?... Au ajuns alți năuci și parpaleci, mai neisprăviți decât tine, Postolachi!... Hangerliu, Mavrogheni... Aci era chita lor!...

— Ma, si vede!... Eu ce zico? Adunam zestre la fete, de trei ori cat Vodă Caragea!... Si le maritam una dupe alta, cât ai bate din palma si ai scoate popa pe masa. Cu feciori a dumitale le maritamo. Trei feciori tot unu si unu, dam pe alesu trei fete tot una si una!... Pentru cocon Stroe, dam pe Caliope... Uuu!... kirie, kirie!... Ce fata, ce fata!... Curi si nuri de sultana, mostenite dela mama a ei, cea mai fromosa femeie din Chipru, pentru care s'a omorit un capitan de corabie si un cârc-serdaru turc dela Mitilene, aristrocratos, fiu de Begler-bei. Pielea la dinsa albă ca marmora de Paros si moale cum catifeaua de Veneția. Ma, ce folos?... Fara zestre,

ramune cu curi și nuri, sa se facă stafida de Corint, ca se moara fata batrina ca mademoiselle Vanda. Iar coconas Stroe se insora cu fata de Mare Ban, care pe lânga curi si nuri, mai are si zestre!... Asa un baet frumos si mintos, am vrut eu să fac! Pe urma, să-l dau pe muna la dumita, arhon Clucer, ca se scoți om întreg din el... Să fie el, țe n'am fost eu!... Ma, nu era bine?... Epaminondas l-ar fi chemat-o ca pe mine. Dar el n'ar fi ajuns un kir Postolachi, pârlit și năpârlito ca mine, mangofa rasol!... Si Epaminondas al tiner, ar fi adus bani cu stamboala la tata lui, Epaminondas al batrin: «Poftește, tata! Pofteste babaca, te odihneste și cheltuiește!...». Kirie! Kirie!... Parcă mă vedo culcat frumusel pe divan, trăgând din ciubuco si numerând galbeni olandezi cu zimți noui-nouți, nu pasiri!... Si numeră si tot numeră si trage din ciubuc si numeră și numeră și numeră...

— Ia!... Sfârșește cu numărătoarea galbenilor pe care nu-i ai! Nu te mai întinde la cașcaval grecesc, cu galbeni olandezi și cu povești arăbești dintr'o mie și una de nopți... Treci la datoria ta, Postolachi, că nu-i vremea șezătorilor și halimalelor! Scoate condicile și bagă-ți pliscul în ele. Ține răvașele dela frații tăi din Samostrachi și Tasos!... Vezi-le, sunt au nu după tot zaconul?... Ori mai încearcă iar o pezevenchie de-a voastră?...

— De-a lor, arhon Clucer! Pezevenchie de-a lor, nu de a meu... Eu am capetat obraz dela dumita nu mi amestec, nu mă bago în asa ciorba de peste împuțitu.

— Vorba! Dă-i zor, că ne-apucă toaca, Postolachi!...

Kir Postolachi coborît pe pământ dela parigoriile băsnirilor sale dintr'o mie și una de nopți, suspina și se așternea la lucru.

Dar oful și suspinul nu-l țineau mult. De îndată îi treceau, descoperind șurubăreala fraților săi telpizi, din Tasos și Samotrachie. Indată se lumina la chipul măsliniu de palicar, își netezea mustățile cănite, plescăia din limbă, își umfla nările nasului coroiat ca un copou când adulmecă dâra vânatului și își freca săpunindu-le pe uscat.

— Bravos, frățicule!... Te-am prinso cu ocaua mică. Ți-arătamo noi cine muninca mastrachino la urma. Asteapta tu kakorîziche, la mine să vezi tu kabazlichi ke ta lipa!...

— Lasă cabazlâcurile, Postolachi! Scrie și nu te mai lauda.

— Scriem, arhon Clucer! Scriem la dumilui, să sughita...

Pana scârțâia pe hârtie dela dreapta la stânga și dela stânga la dreapta, în răvașele de răspuns cu slovă turcească și grecească, armenească ori siriană. Clucerul Neagu călca apăsat prin odaie socotind prețurile în cap, adunând, scăzând, împărțind, verificând și prefăcând icosarii în florini, florinii în galbeni, galbenii în ruble, în cruceri, irmilici, mahmudele, zloți și funduclii, misiri și câte și mai câte soiuri de parale umblau în țara Valahiei, de numai zarafii le mai știau rostul ca el.

Acestea se petreceau de obiceiu în cancelaria din casa cea veche, de alături, a fostului stăpân mofluz și răposat, din neamul Dudeștilor. Acolo erau

mesele de scris, condicile și sertarele cu peceți, dulapurile cu probe de grâne și făină, în săculețe de pânză, pe sorturi. Acolo se înfățișau vechilii ori samsarii stăpânilor de moșii să vândă grâul lanurilor din picioare; samsarii ori grânarii răsăriteni, să-l cumpere din hambarele clucerului, gata vânturat și ales, pus la păstrare, așteptând ruperea prețurilor în târgurile străine.

De două luni însă pe-a treia, clucerul Neagu e lipsit de ajutorul credinciosului și mult frecatului său grămătic. L-a trimis încă odată spre Țarigrad și ostroavele Arhipelagului, să încheie zapise la fața locului și să se ia de piept cu negutătorii cârciobari, în întârziere de plăți. S'ar fi cuvenit să se întoarcă din zi în zi. Kir Postolachi repezise veste că s'au iscat pricini de amânare, holeră și carantină, ciumă și furtuni pe mare, precum și o păguboasă zăticneală a treburilor negutătorești, în urma svonului de răsmeriță și a pregătirilor de oști.

Iar clucerul Neagu, deprins să aducă întotdeauna și apele potrivnice la scocul morilor sale, a găsit nimerit prilejul să-și pună feciorul cel mai mare la oarecare încercări și la puțină ucenicie, fiindcă tot se întâmpla să se afle în țară. Pe nesimțite. Un ceas, două, la săptămână, pentru răvașe și zapisele cu grânarii din părțile apusene, unde se cere slovă frâncească și nemțească. Aci, îndemânările lui Epaminondas Papastratapostolidis sunt mai slăbuțe și bănuielnicile sale garanții pe șartul Levantului nu-și au noimă. Morarii și grânarii dela Viena și Lipsca, din Frância și din Englitera, nu cunosc nărăvurile celor din Tasos și Samotrache. Cuvântul lor cuvânt. Iscălitura aur. Chiar plănuiește el pentru viitor să se desprindă cu încetul din vadurile cele vechi, cu negutători mai întotdeauna îndoelnici și zăcași, pentru a lucra numai cu mușterii apuseni care s'au ivit în anii din urmă, cumpără mult, plătesc aur peșin, urcă prețurile în fieștecare toamnă și arvunesc un alișveriș de cincizeci de mii de napoleoni, cu o zdelcă de zece rânduri. Deci ucenicia lui Stroe e ușoară. Nu are a căuta cu lumânarea firul încâlcelilor de levantin merchez, printre slovele răsucite ca labele de păianjeni. Și nici a scrie dela dreapta la stânga, buchi turcești, arăbești și idiș, pe care nu le-a învățat la școlile sale ori cu mademoiselle Vanda.

Pentru buna urmare a acestor hotărîri, clucerul Neagu a schimbat unele rânduieli ale casei. A strămutat câteva condici și peceți din cancelaria veche, în încăperile de sus, unde doarme, să le aibă seara aproape.

Două odăi, despărțite de-o boltă cu perdea. Acolo n'a lăsat să intre primeneala de modă nouă, adusă de mademoiselle Vanda. Le-a ferit și de ispita la lenevealǎ a ietacurilor de datini vechi, asiaticești, cu sofale moi, cultuce și puhave perne. Paturi tari, laviță și sipete de lemn, scaune cu spătarul țapăn. Chilimuri oltenești pe jos și în perete. Icoanele, candela, sfeșnice de alamă. Blăni de urs, de lup și de căprioară; o panoplie cu puști de vânătoare, junghiere și torbe, vânatul fiind singura lui mare patimă omenească pe care și-o îngăduise încă de pe când era argățel și pe urmă vătaf de moară.

Poate fiindcă îl și hrănea pe atunci.

In vremile mai dincoace, se mai dedulcise e adevărat și la alte slăbiciuni. Mărunte și nevinovate. Tabieturile cinului, ciubucul, cafeaua și dulceața nelipsită lângă paharul cu apă. Și poate că tot o slăbiciune din partea cinului, ceva mai puțin nevinovată, va fi anevoia cu care se desparte de vechile giubele și fermenele, șaluri și tacliturі. Cine nu l-ar înțelege și nu i-ar da dreptate? Abia se deprinsese cu ele, abia învățase să le poarte după evghenicescul ihgemonicon și să se simtă bine cu dânsele, că le-a venit sorocul. Haine nemțești, bonjururi, gulere ștaif! In târg și la treburi, îmbracă rocurile de cuviință, care îl strâng pe subțiori și îi sugrumă gâtlejul. Cum ajunge însă acasă seara și se ridică dela cină, le leapădă și se întoarce la celelalte, ca să se miște în largul său.

Numai de işlic s'a despărțit pentru totdeauna. Nu era chiar de rangul întâi, umflat țâfă patru coți de jur-împrejur, ca işlicul boierilor făloși de pe vremea lui Caragea și Alexandru Vodă Șuțu, când nu încăpeau doi alături într'o butcă și țineau gâturile strâmbe în afară, ca boii unguresți cu coarnele lor prea lungi în jug. Era un șlic potrivit, de rotunjime mijlocie, ca pentru un clucer nou căftănit, care își cunoștea măsura capului și lungul nasului. O vreme, scos din folosință, a rătăcit ce-a rătăcit de colo-colo prin casă. Până ce într'o noapte, Sărmăluța, pisica roșcată a copiilor, s'a cuibărit în blana molcuță dinlăuntru și a fătat cinci pui durdulii, gata căftăniți din naștere.

De atunci șlicul a rămas numai pentru această folosință.

Stroe Vardaru intra întotdeauna cu sfială în cele două încăperi părintești. Ii aminteau ceasurile de judecată și de muștru între patru ochi, din anii copilăriei, după ce s'au mutat din cealaltă casă. Arare fuseseră prilejurile. Arari judecățile. Dar nu dintre cele care se pot uita.

Acum păși hotărît cu fruntea sus și cu talismanul sub cot, înfășurat într'un număr vechiu din *Curierul* lui Heliade Rădulescu.

— Tu ești, Stroe?... întrebă prietenos glasul clucerului Neagu, din etacul de după perdea.

— Da, tată.

— Te grăbiși, hai?

— Nu tată! Un sfert de ceas...

— Atunci m'am tândălit eu! Hehe!... Incepe a scârțâi moara bătrână... Adusu-ți-ai sculele toate?

— Da, tată!... zâmbi Stroe, plin de curaj. Toate: scule, talismane, trofee!

— Ce spui? Că nu te înțeleg...

— Le-am adus, tată.

— Aferim!... Pregătește-ți toate pe masă. Aprinde și lumânările din ălălalt sfeșnic!... In câteva clipe, am isprăvit și eu...

Stroe așeză mai întâi gârbaciul lui Căpitan Costache la îndemână, pe polița dintre ferestre, cu talere și ulcioare oltenești. In așteptarea momentului prielnic, îl acoperi cu un colț de opreg.

Avea planul bine lămurit în cuget. Se va descărca în sfârșit de-o minciună și de-un întreg lanț de urâte înșelătorii, câte îi stăteau lui pe suflet de când s'a întors în țară, sub cuvânt că la Paris se închisese Universitatea din pricina revoluției și că mai în tihnă își pregătește aci examenele pentru la toamnă, împreună cu prietenii care au gândit la fel. Va mărturisi ce chemare l-a adus într'adevăr acasă și ce-a făcut de două luni încoace; iar întru încheiere, va istorisi și ispravа de azi, scoțând la iveală scula, trofeul, talismanul.

Peste putință să nu afle înțelegere, în numele neamului lor de clăcași!

A aprins lumânările înfipte în celălalt sfeșnic. A rânduit pe masă hârtiile albe, călimara, condeiul și nisipernița cu pilitură fină de alamă pentru sbicit cerneala slovelor. Incercă pana de fier. Răsfoi cărțulia cu formularele de contracte și scrisori comerciale, în limba nemțească și franceză, comandată la librăria cea nouă a lui C. A. Rosetti și Winterthalder de pe Podul Mogoșoaiei, peste drum de casa Otetelișenilor.

O clipă se înveseli gândindu-se la mutra scârbită a lui kir Postolachi, dacă l-ar vedea căutând învățăminte în asemenea catehism. Ar svârli cărțulia cât colo: « Ma, ce trebuieste didactichia? Negustoria nu-i filosofia! Ne se vață din carte. Doxa e experianța foloseste cât zese cărți, conas Stroe, psihi mu!... ».

Se rezemă apoi de spătarul scaunului, rotind ochii la pereții cu panoplia și trofeele de vânătoare. Ce fioroase îi păreau altădată capetele de mistreți și de urși! Cât de mic se simțea el aci și cum îl striveau toate, când intra cu fruntea plecată, să dea seamă pentru boroboațele și ștrengăriile sale băiețești! Și de câte ori nu i-au înnotat ochii în lacrimi, când după ce mântuia asprul județ, asprul părinte îi pomenea spre pilduire îndârjirile cu care a luptat dânsul, lipsurile pe care le-a îndurat, foamea, frigul, bătăile, pătimirile celor mai dinainte de dânșii, clăcașii pribegi care au murit rătăcitori prin străine locuri: Mihai sin Oprea din Vardari, îngropat undeva, în țara Hațegului; bunica lor, țăranca văduvă cu trei orfani, îngropată într'un cimitir de sat de pe apa Bistriței, sub o cruce de lemn fără nume!... Și orfanii, plecând în necunoscut, hrănindu-se din pomana străinilor de sufletul mamei moarte!... Și hanul din Moldova, de unde s'au despărțit, ca să nu mai știe unii de alții un pătrar de veac!... Acestea îl pătrundeau atunci mai adânc decât încruntatele, răstite mustrări. Acestea au lucrat în el. Acestea l-au păstrat și pe dânsul, tare și dârz, apărându-l de surpări și de molipseala nimicniciilor în care se macină ceilalți feciori de bani gata. Acestea le va aminti și el, acuși, la rândul său. Cum să nu-l absolve de toate? Ce-a făcut oare altceva, întorcându-se în țară, decât să răspundă la chemarea neamului lor de clăcași, din morminte? Și smulgând astăzi biciul din ghiarele Căpitanului Costache, lovindu-l peste chipul de gâde cu sfârcurile de plumbi, ce altceva a făcut oare, decât să răsbune obida și umilințele lor, ale morților?

Toate n'au însemnat și nu înseamnă decât concluzia firească a lecțiilor primite aci, în odaia aceasta. Clucerul Neagu nu are decât a se bucura, că pildele sale n'au rămas pierdute.

Clucerul Neagu a tras perdeaua la o parte și se ivi în bolta încăperii. Își spălase ochii și fruntea, ca să aibă mintea limpede. Imbrăcase o feregea văratecă de pambriu verde și ciacșiri largi, se închisese cu un șal subțire de India peste mijloc, încălțase meși roșii de piele moale, ca să se simtă ușor. Simțindu-se bine în toate, era tot în toanele bune.

Apropiindu-se de masă cu mătăniile într'o mână și ciubucul lung în cealaltă, întrebă cu o mijire de surâs șăgalnic:

— Ei logofete, brânză 'n bete, lapte acru în călimări, gata?... Incepem?...

— Da, tată! Dar mai înainte de a începe simt nevoia să...

— Iți lipsește ceva?... Te-am uitat cu ceva?

— Nu tată! Nu-mi lipsește nimic. Nu m'ai uitat cu nimic... Aș dori însă înainte de orice, să-mi iau o piatră de pe inimă. Să stăm nițel de vorbă și să mă asculți...

Mijirea de surâs voios se mistui pe buzele clucerului Neagu, sub mustața căruntă și tunsă scurt, ca a lui Tudor, slugerul, alături de care luptase în tinerețe.

Vorbi apăsat:

— Ți-am spus, parem-mi-se! Toate la rând și la vadeaua lor! Ți-am spus ori nu?

— Da, tată...

— Ce piatră de pe inimă?... Cum ai purtat-o până acum poți s'o mai porți un ceas! Eu nu purtai și nu port destule pietre de moară? Pe inimă și pe umeri, în toate felurile!... Intâi să isprăvim deci cu ale mele!

— Bine, tată...

Glasul supus al feciorului, îi domoli neînduplecarea abrașă. Clucerul Neagu aprinse dela lumânare o șușeniță de șipcă muiată în rășină, din cele dinadins pregătite pentru asemenea treabă într'un ulcior smălțuit; dela flacăra șipcei aprinse ciubucul, a tras câteva fumuri și vorbi cu glas din nou îmblânzit.

— Ascultă-mă Stroe, băiatule! Ai auzit la cină, că aștept pe cineva?

— Am auzit, tată.

— Poate să pice de pe o clipă pe alta. E un prieten vechiu. Un tovarăș al vieții mele de altădată, când lucram cu pietrele de moară, nu le purtam cu închipuirea pe inimă ca tine... Vine de departe, din Mehedinți... Mi-a trimis vorbă că se abate pe aici, oricât de târziu ar ajunge... Nu l-am văzut din anii opt sute douăzeci și unu... Poate îți va fi de folos să-l cunoști și tu... Iar eu, doresc să-l primesc fără niciuna din grijile mele pe care le port în cap. Așa că mai întâi să sfârșim cu răvașele! Noaptea e lungă. O să ai destulă vreme, pentru a descărca piatra de moară de pe inima ta, pe inima mea... După cum bănuesc, cam aceasta mă așteaptă?

— Poate nu, tată.

— Cu atât mai bine! Suntem înțeleși? ...

— Da, tată.

—Acum, la treabă!... Uite, răvașele!... Vezi ce vor, ca să vedem amândoi ce le putem răspunde.

Răvașele erau două. Amândouă în limba nemțească. Una dela d-l Iacob Van Hooft din Amsterdam, Olanda, cumpărător nou, cu numele încă nescris în condicele de pe masă. Alta dela Hamburg, semnată de Herr Martin Klinger, grânar mai vechiu și cunoscut. Amândoi aveau nevoie de grâu arnăut în câtimi mari și se arătau gata a plăti preț bun, zece la sută peste prețurile din toamna trecută. Socoteala prețurilor mergea ușor. Mai încurcată era cea a măsurilor. Chilele, banițele și ocalele valahe, prefăcute în chintale apusene. Clucerul Neagu, le adună, le împărți și le înmulți în cap, pășind de-a-lungul și de-a-curmezișul încăperii, trăgând din ciubuc și prăfirând boabele mătăniilor printre degete.

Stroe sfârșise de mult socoteala sa pe hârtie și aștepta desenând spice de grâu pe margine.

— Tu ai isprăvit, Stroe?

— Da, tată.

— Ai socotit și ce-avem în hambare? Ce s'ar mai putea cumpăra dela alții?

— Da, tată.

— Ia 'n zi!... Să vedem dacă ne potrivim.

Cifrele se potriveau. Intreceau rezervele din hambarele clucerului.

— Ăștia grânari!... rosti el, înălțând sprincenele stufoase în semn de admirație. Unul singur ridică dintr'odată, cât zece boccegii cu țărăița și cârciobari cu toptanul, din toate Samotrachiile lui Postolachi!... Ce răspundem?

Stroe citi ciorna înjghebată din câteva șire.

«Asta răspuns! ... —era cât pe ce să adauge clucerul Neagu, cu aceeași aprobare. Nu polilogiile lui Postolachi!».

Dar se stăpâni, păstrând mulțumirea în sine, ca să nu-și înnădească feciorul la îmbătarea laudelor.

Incuviință, cu măsură:

— Merge! Destul de binișor!...

— Eu cred că e chiar bine, tată. Scurt, limpede, neted...

— Haide-hai! Cât e de bine nu poți ști decât când vezi rezultatul în mână. Adică banii!... Deocamdată, dă-i drumul epistolei așa. Așterne-o pe curat... Asta pentru neamțul nostru cel vechiu, dela Hamburg. Își încarcă grâul dela schela din Brăila, pe răspunderea sa. Mi-e cunoscut, n'am avut niciodată price și gâlceavă cu el. Om sigur, afacere sigură... Cu ălălalt, cu holandezul... Cum îl chiamă?...

— Iacob Van Hooft...

— Iacob Van Hooft! repetă clucerul Neagu, să-i rămână numele întipărit în minte. Cu acest domn Iacob, să ne luăm unele măsuri. Pare și el om de înțelegere. Însă cere să-i trimitem grâul pe răspunderea noastră. Predarea la dânsul în țara sa... cum îi zice târgului?...

— Amsterdam...

— Predarea tocmai la acest Amsterdam! Departe-i?... Eu nu mă prea pricep la cetitul hărților voastre, ca unul care am învățat a scrie cu zeamă de boz în loc de cerneală și pe-o bucoavnă de-pe vremea lui Pazvantoglu. Departe-i? întreb!...

— Cam depărtișor, tată. Dar mai aproape decât Hamburg pe mare.

— Pe mare... Aceasta înseamnă să intrăm iarăși în cârdos cu corăbierii din Samotrachiile și Tesalonicurile lui Postolachi. Dânșii au corăbiile, dânșii au vaporachele ăstea nouă care-au ieșit, cu aburi și roți de moară... Buni corăbieri; dară păcătoși oameni!... Când ai încăput pe mâna lor, nu mai știi cum o isprăvești... Să mă mai gândesc...

Stroe trecea întâiul răspuns pe hârtie, tălmăcit în limba nemțească. Clucerul Neagu se opri în fața ferestrei uitându-se afară în noapte și cugetând la chezășiile de adaus în al doilea răspuns. Deschise geamul să privească mai bine la cer.

Rosti:

— Aha!... Se înnourează iarăși!... Poate s'o milostivi Domnul să ne dea o ploaie mai cu temeiu, gospodărească... A de azi după amiază, ce fu? Mai mult paguba, decât folosul!..

Ținând cu palma pe loc foile suflate de vânt, Stroe zâmbi la gândul că părintele său se rostise aidoma cu ucenicul desghețat și simpatic, dela cojocăria unde se adăpostise sub strașina lată, adăstând să treacă zăporul. Aceeași părere de rău că ploaia n'a fost ploaie ca lumea, aproape aceleași cuvinte. Amândoi aduseseră cu dânșii în viața de târg, îngrijorările și imbucurările tagmei plugărești de unde au pornit. Nu! Peste putință, dela întâile vorbe, peste putință să nu găsească răsunet destăinuirile sale în inima fostului orfan de clăcaș, în inima fostului pandur al lui Tudor!

Spovedania care-l apăsa, va merge mai lesne decât tălmăcirea răspunsului pentru d-l Iacob Van Hooft din Amsterdam, Holanda.

Ucenicul grămătic, strămută sfeșnicele cu văpaia lumânărilor jucăușă, într'o latură mai ferită de adierile nopții de afară și așteptând, zugrăvi alte spice de grâu pe marginea ciornei cu cifre, chintale, mii, zeci de mii de chintale. Ca să câștige timp, se apucă pe urmă să preschimbe tot el și al doilea răspuns.

In curte, la poartă, izbucniră deodată glasuri omenești și se îndârji larmă cumplită de câini frământându-se în lanțuri.

Clucerul Neagu scormoni bezna cu ochii, aplecat peste pervazul ferestrei.

Exclamă, cuprins de o nemărginită uimire:

— Ei, drăcia dracului!... Cu mare alai și tămbălău își mai face intrarea, prietenul meu Pârvu!... Bre-bre-bre!... Masalagii, călăreți, arme... S'ar zice că e olăcar dela Stambul, cu firman dela Padișah!... Hm!... Nu pre aduc toate ăstea cu ălea pe care mi le lăsa a înțelege în vestirea lui...

Se întoarse spre Stroe și își netezi mustața, cu o sclipire de inveselit neastâmpăr în ochii verzi și de obiceiu reci, ca sloiul apelor înghețate.

— Dacă așa e povestea, să nu ne lăsăm mai prejos și să-l întâmpinăm cu toată pohvala!... Se duse pe baltă grămătichia ta, Stroe! Ai?... Eu ce-ți spuneam?

— Pot sfârși scrisorile la mine în odaie, tată! Viu cu ele numai la iscălit...

— Ba nicidecum!... Rămâi!... Urmăm cu epistolele noastre mai târziu.. Presimțeam eu că n'a să am mult a dormi în noaptea asta!... Dar nu face nimic... Prietenul ăsta vechiu, mă întinerește cu treizeci de ani, Stroe, băiatule!...

Pentru a ieși cu brațele deschise întru întâmpinarea prietenului care îl întinerea cu treizeci de ani, clucerul Neagu își așeză ciubucul pe mesuța scundă unde se afla întreg tacâmul tabieturilor sale de astăzi. Stroe orânduia în pripă hârtiile, condicile, pecețile și nisipernița. Cuprins și el de curiozitate, își aruncă privirea pe geam.

Afară, în noapte, pe sub teii drumeagului dela poartă, alaiul se apropia de scară cu mare tămbălău și măreață pohvală, într'adevăr. Un argat cu fanar înainte, masalagiul alături luminând calea, doi călăreți în urmă, împrejur alți rândași ai curții răsăriți din pământ. Luceau arme în flacăra roșie. Răsunau glasuri, întrebări, răspunsuri. Un cal strănutând. Zăvozii sbuciumându-se în lanțuri, la poartă și la locurile lor de pază.

Călăreții au descălecat în capul scărilor.

Unul a rămas jos. Celălalt a început să urce. Și îndată răbufniră uși trântite, zarvă, tropăit de pași, zuruit de pinteni.

CEZAR PETRESCU

CONCEPȚIA SOCIOLOGICA A LIMBAJULUI

Lui EUGEN LERCH
cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani

Limbajul uman este un mijloc — cel mai desăvârșit și mai des utilizat — de comunicare a stărilor noastre sufletești (idei, gândiri, simțiri). Fără el, înțelegerea între oameni ar fi, dacă nu chiar imposibilă, extrem de dificilă și aproape inexistentă.

Aceasta înseamnează că limbajul s'a născut în momentul când strămoșii omului au început a trăi în grupuri mai mari sau mai mici. Câtă vreme au trăit singuratici, ca atâtea animale de toate speciile, nevoia de a comunica între dânșii nu putea exista: n'aveau cui transmite ceea ce gândeau și simțeau. De altfel, înainte de a fi posedat această facultate care este limbajul articulat, omul primitiv era incapabil să gândească și chiar să simtă în sensul curent al termenului. Vorbirea s'a ivit, de sigur, în același timp cu vieața psihică propriu zisă: aceasta a dus la crearea vorbirii, care, odată creată, a desvoltat și perfecționat activitatea psihică. Nu numai lingviștii, ci și psihologii afirmă că limbajul nu este un simplu vehicul al gândirii noastre, el este și un creator al ei. Bogăția lexicului aduce după sine o bogăție a ideilor. Omul cult este superior celui incult atât prin mulțimea și varietatea cunoștințelor, cât și prin bogăția vocabularului, care-l ajută la exprimarea justă și precisă a ideilor, dar totodată și la crearea unor idei și a unor raporturi logice nouă, necunoscute sau cunoscute altfel mai înainte.

Așa dar, facultatea vorbirii articulate s'a născut în societate, în grupuri mai mult ori mai puțin numeroase de ființe umane. Lingviștii exprimă această idee prin formula «limbajul este un fapt social». Ca atâtea alte fapte sociale, precum sunt religia, moravurile, riturile simbolice, datinele, credințele, etc., limbajul articulat constă dintr'un ansamblu de convenții, de semne lingvistice (sunete, forme gramaticale, cuvinte), care sunt acceptate ca atare de toți membrii unei colectivități umane și au pentru toți același înțeles. Nimeni nu le poate schimba semnificația fără riscul de a deveni neînțeles pentru ceilalți oameni și, deci, fără riscul de a distruge însăși rațiunea de a fi a limbajului. Individul se supune controlului colectiv, exercitat de întreaga societate, în conștiința căreia există limba ca o adevărată instituție, fiindcă

existența limbii este anterioară existenței individului și se prelungește dincolo de existența lui. Avem un fel de contract: pentru a putea stăpâni sistemul lingvistic, chiar al limbii noastre materne, trebue să depunem o muncă îndelungată și de fiecare moment, ceea ce înseamnează supunerea la convențiile consacrate de secole, după care, la rândul nostru, transmitem noi înșine generației următoare achizițiile dobândite cu atâta trudă.

Sociologii disting mai multe feluri de fapte sociale. Unele există în afara individului, ba, adesea, împotriva voinței lui, de pildă a te îmbrăca (nu pentru a te apăra contra frigului, etc., ci pentru a-ți acoperi goliciunea trupului), a te supune legilor juridice și morale, a respecta diverse conveniențe sociale, etc. Altele, de natură pur organică, precum a mânca, a dormi, etc., sau de natură psihică, cum sunt credințele de tot felul, au alt caracter: cele organice izvorăsc din necesitățile vieții vegetative, cele psihice există numai în mintea individului. Manifestările private ale fenomenelor sociale au totdeauna un caracter social, fiindcă reproduc, într'o anumită măsură, un model colectiv, dar au totodată și un caracter individual, întru cât atârnă de constituția psiho-organică a individului. De aceea sociologul francez *E. Durkheim* numește astfel de manifestări fapte socio-psihice. Limba este un fapt socio-psihic, ba încă faptul socio-psihic prin excelență, căci pe de o parte ea nu depinde de individul vorbitor (căruia îi este impusă din afară, de către colectivitate), iar pe de alta, ea nu există decât acolo unde există oameni, adică există numai *prin* oamenii care vorbesc. Urmarea este că limba evoluiază odată cu oamenii și cu societatea: se modifică subt influența subiectelor vorbitoare, care au o anumită constituție psiho-fizică, dar modificările, pentru a fi valabile, trebuesc acceptate de întreaga colectivitate, trebue să devie fapte sociale din individuale, cum au fost la început, în momentul când s'au produs.

Lingviștii și-au dat seama de timpuriu că vorbirea omenească este un fapt social. N'au tras însă consecințele științifice decât târziu. Meritul de a fi aplicat în cercetările lingvistice această idee atât de fertilă aparține școlii franceze, căreia, de aceea, i se spune și școala (lingvistică) sociologică. Iată câteva afirmații făcute de unii dintre ei: «Limba noastră maternă, noi o știam virtual înainte chiar de a ne fi născut; vreau să spun că întorsătura frazelor, ordinea cuvintelor și prin urmare procesul de organizare al ideilor constituesc un fond lingvistic și logic care, printr'un vag atavism, se va fi transmis dela creerul strămoșului la acela al descendenților săi» (*V. Henry*, *Antinomies linguistiques*, Paris 1896, pag. 58). O idee asemănătoare prin faptul că exprimă solidaritatea dintre generații, deci participarea întregii colectivități la ceea ce putem numi, metaforic, viața limbii, enunță *M. Bréal*, *Essai de sémantique* (citat de *J. Vendryes*, *Le langage*, Paris 1921, pag. 20), care compară sistemul de conjugare indo-europeană cu «acele mari instituțiuni politice sau judiciare, — parlamentele sau sfatul regelui, — care, născute dintr'o necesitate primordială, au văzut puțin câte puțin diversificându-se și lărgindu-se atribuțiunile

lor, până ce o altă generaţie, găsind acest mecanism prea greoiu, a luat o parte din rotiţele lui şi le-a împărţit rosturile între diverse corpuri libere şi independente, legate totuşi, într'o oarecare măsură şi sub semnul vizibil al vechii lor solidarităţi, de concepţia iniţială». Şi un filosof, americanul *Whitney*, a susţinut, înaintea lingviştilor francezi, că limbajul e un fapt social. Să se compare *H. Delacroix, Le langage et la pensée*, ed. II, Paris 1930, pag. 63, nota: « Whitney a expus deja cu precizie şi vigoare (*La vie du langage*, pag. 124) că o limbă nefiind o proprietate individuală, ci una colectivă, acţiunea individului asupra limbii este restrânsă şi condiţională; adăugirile sau schimbările făcute de un individ, dacă nu sunt acceptate de comunitate şi păstrate prin tradiţie, mor odată cu el. Individul trăeşte sub imperiul aceloraşi obişnuinţe ca şi concetăţenii săi şi gândeşte mai mult sau mai puţin ca ei. Există o sumă sau rezultantă a preferinţelor unei societăţi, despre care compoziţia limbii, la diferite epoci, stă mărturie: este ceea ce numim geniul unei limbi ». Dar cel dintâiu învăţat care pune acest principiu la baza cercetărilor sale este lingvistul francez, de origine elveţiană, *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*, Lausanne—Paris 1916.

Nu-i de mirare că tocmai Francezii au insistat şi insistă mai mult decât alţii asupra caracterului social al limbajului. In ciuda reputaţiei că sunt individualişti, ceea ce, de altmintrelea, corespunde realităţii, Francezii se lasă puternic influenţaţi de voinţa grupului social în unele manifestări care, la alte popoare, se bucură de o relativă libertate. Centralismul excesiv, atât de bine cunoscut tuturor, se face simţit nu numai în domeniul politic, administrativ, etc., ci şi în cel lingvistic: capitala Franţei exercită un control sever şi asupra limbii din provincie, care se supune, aproape fără nicio rezervă, indicaţiilor venite dela Paris prin toate mijloacele de publicitate (cărţi, reviste, ziare), ca şi prin modelele vii (oratori, scriitori, profesori, etc.), pe care au prilejul să-i asculte locuitorii din afara capitalei. Avem a face cu o veche tradiţie, datând din vremea lui Francisc I, când limba centrului politic s'a impus, din oficiu, pretutindeni şi a luat locul graiurilor provinciale. Iar limba centrului s'a format, aşa cum o cunoaştem astăzi, tot subt controlul unei « autorităţi ». In sec. al XVII-lea, când franceza comună capătă aspectul ei oarecum definitiv, celebrele saloane, care se conduceau pe de o parte după vorbirea dela Curte, iar pe de alta după prescripţiile gramaticilor, au jucat un rol hotărîtor în opera de unificare lingvistică. Aceste lucruri n'ar fi fost posibile, dacă n'ar fi găsit un sprijin în psihologia Francezului, care ascultă cu atât mai lesne de voinţa colectivă, cu cât caracterul social al actelor respective apare mai evident. Limbajul aparţine mai mult decât oricare altă manifestare umană la această categorie de acte. In sensul propriu al cuvântului, nimeni nu poate vorbi singur. De aceea avem mereu în vedere pe conlocutorul nostru şi căutăm să ne apropiem de el, silindu-ne a-i imita, după posibilităţi, modul de exprimare. Francezul, care se întreabă adesea, cu privire la acţiunile cele mai curente, « ce va zice lumea ? », se supune acestui

îndemn lăuntric mai uşor şi mai consecvent decât alţi oameni. In acelaşi sens lucrează şi raţionalismul, dragostea pentru claritate şi precizie, calităţi prin excelenţă franţuzeşti: vorbim ca să ne înţelegem şi, pentru atingerea acestui scop, trebue să uşurăm partenerului nostru înţelegerea celor ce spunem. Aşa se explică faptul că lingviştii francezi văd în vorbirea omenească mai ales, dacă nu exclusiv, un mijloc de comunicare a ideilor, adică o consideră, în studiile lor, din punctul de vedere al utilităţii sau, mai bine zis, al funcţiunii ei sociale.

*

Pornind dela aceeaşi idee, că limbajul este un produs al vieţii colective, lingviştii sovietici au adâncit problema şi au adus puncte de vedere nouă în tratarea ei, subt influenţa materialismului istoric. Deja *Marx* şi, mai cu seamă, *Engels* au exprimat, încă de acum o sută de ani, păreri foarte juste cu privire la originea şi evoluţia vorbirii omeneşti. Deoarece ei nu s'au ocupat în mod special de probleme lingvistice, părerile lor au fost cu atât mai firesc ignorate de către specialişti, cu cât aceştia aveau o mentalitate burgheză, care-i făcea inapţi să înţeleagă ideile, într'adevăr revoluţionare, ale întemeietorilor socialismului ştiinţific. Pe la mijlocul şi în a doua jumătate a veacului trecut, unii lingvişti, influenţaţi de filosofia idealistă, socoteau limba drept un produs al spiritului pur, independent de condiţiile materiale ale vieţii, iar alţii, stăpâniţi de concepţia naturalistă, asimilau limbajul uman cu fenomenele naturii. Marx şi Engels leagă existenţa limbajului de viaţa în comun a oamenilor: când strămoşii noştri au început a trăi în grup, au simţit nevoia să comunice între dânşii şi astfel a luat naştere vorbirea. Nevoia de a comunica creştea pe măsură ce munca făcea progrese subt raportul îndemânării şi al înmulţirii mijloacelor folosite la săvârşirea ei. Desvoltarea creierului, a muncii şi a limbajului constitue fapte paralele şi dependente unele de altele. « Limba, spune Engels, provine din nevoia socială a raporturilor dintre oameni în procesul de muncă; munca, gândirea şi limba se influenţează reciproc în desvoltarea lor ». Cu alte cuvinte, existenţa limbii presupune existenţa conştiinţei, iar aceasta nu poate fi imaginată decât în sânul unei colectivităţi umane. Urmează de aici că evoluţia vieţii sociale, subt toate aspectele ei, şi în special subt aspectul economic, care determină, în fond, pe toate celelalte, influenţează atât conştiinţa omului, cât şi limba lui, care este expresia cea mai desăvârşită şi mai directă a conştiinţei.

Şi altă idee, asupra căreia ne vom opri în cursul expunerii, apare la Marx şi Engels. Existenţa grupurilor şi claselor sociale, nu numai diferite, ci şi în luptă crâncenă unele cu altele, din cauza intereselor ce le separă, dă naştere, în interiorul aceleiaşi colectivităţi lingvistice, la limbaje mai mult ori mai puţin deosebite dela o categorie la alta. Acest fapt, devenit astăzi banal, chiar şi pentru nespecialişti, era ignorat acum un veac şi mai bine

de către lingviştii epocii. Au trebuit să vină tot corifeii socialismului, cu simţul lor realist şi cu spiritul de observaţie ascuţit până la maximum, pentru a face o constatare, care se impunea oarecum dela sine. Astfel în lucrarea sa *Starea clasei muncitoare în Anglia*, Engels afirmă că muncitorii vorbesc «alte dialecte», adică alte limbaje decât burghezia, şi aceasta, pentru că condiţiile de viaţă, precum şi conştiinţa de clasă, îi separă de burghezie şi totodată îi pun în opoziţie cu ea.

Punctul de vedere marxist îl găsim desvoltat şi, cu întreg aparatul ştiinţific necesar, la lingvistul sovietic *N. Ia. Marr* (1862—1934), apoi la discipolii şi continuatorii săi, în frunte cu *I. I. Meščaninov* (născut 1883). Pentru aceşti savanţi, limba apare, de-a-lungul istoriei, ca un instrument indispensabil al relaţiilor dintre oameni. In ea se oglindeşte viaţa multiplă a omului, cu diversele nevoi ale societăţii umane, care i-a dat naştere şi a desvoltat-o. Toate manifestările vieţii colective, începând cu activitatea economico-socială şi terminând cu ideologia, găsesc un ecou puternic şi durabil în structura limbii. Spre a înţelege just apariţia limbajului şi evoluţia lui ulterioară, se impune să cunoaştem adânc istoria popoarelor, înrudite ori nu din punct de vedere lingvistic, cu ajutorul a tot felul de izvoare, precum sunt documentele scrise, urmele culturii materiale, tradiţiile orale populare şi etnografia.

Procedând astfel, Marr şi elevii lui au ajuns, între altele, la constatarea că, pe măsură ce mergem înapoi, spre originea limbajului, numărul limbilor vorbite de oameni creşte, şi tot aşa cresc deosebirile dintre ele. Colectivităţile umane primitive se reduceau la clanuri şi triburi, alcătuite din indivizi puţini numeroşi şi izolate unele de altele sau, în orice caz, cu relaţii foarte restrânse. In asemenea condiţii, fiecare clan, fiecare trib îşi crea şi desvolta idiomul său propriu, diferit de al celorlalte. Numai târziu, după formarea statelor, îşi fac apariţia limbile de largă circulaţie, după cum iarăşi limbile naţionale nu s'au putut ivi decât după închegarea naţiunilor. Aşa dar, la început a existat o multiplicitate de limbi, diferenţiate şi neevoluate, iar nu una singură, din care s'ar fi desfăcut, cu vremea, altele (aşa au susţinut şi, poate, chiar mai susţin lingviştii lipsiţi de simţ istoric).

Metoda recomandată de Marr au aplicat-o el însuşi şi discipolii săi, între altele, la cercetarea acelora dintre idiomele Uniunii Sovietice care; datorită stadiului lor de evoluţie înapoiat, păstrează numeroase trăsături arhaice, asemănătoare, de sigur, cu ale primelor limbi vorbite de oameni. Deşi foarte deosebite unele de altele, ele prezintă multe puncte comune, pe care le găsim, de altfel, parţial şi în limbile evoluate ca de pildă subiectul şi predicatul, apoi numele, verbul, etc. Aceste asemănări nu se explică însă prin aşa zisa înrudire genealogică, ci prin «comunitatea legilor gândirii»: oameni care vorbesc idiome diferite pot semăna, până la identitate, în ce priveşte modul cum concep realitatea înconjurătoare, de unde urmează că ei pot exprima această realitate prin mijloace lingvistice asemănătoare sau chiar identice, conform sistemului limbii respective. Compararea limbilor serveşte lingviştilor sovietici, aşa dar, *nu* pentru a dovedi înrudirea, adică provenienţa unui grup de limbi dintr'un idiom comun, ci pentru a ilustra ideea că naşterea şi evoluţia vorbirii omeneşti, în general, sunt supuse unui proces uniform, care nu diferă esenţial dela o limbă la alta.

In ce priveşte transformările lingvistice, Marr şi elevii săi se dovedesc stăpâniţi de doctrina marxistă într'o măsură, dacă se poate, şi mai mare, căci, alături de schimbările *cantitative*, care sunt rezultatul unei evoluţii normale, ei admit şi constată schimbări *calitative*, mult mai importante şi mai profunde decât cele cantitative. Modificările calitative sunt produsul schimbărilor survenite în mediul social şi poartă numele, în terminologia lingvistică sovietică, de *transiţii stadiale*, adică treceri dela un stadiu la altul al limbii în discuţie, asemănătoare cu trecerile dela o structură politico-socială la alta în viaţa unui popor. Modificărilor normale sau cantitative le-am putea spune evolutive, celor stadiale sau calitative, revoluţionare: după cum în existenţa colectivităţilor umane avem transformări lente, datorite evoluţiei obişnuite a lucrurilor, dar şi transformări brusce, produse ale revoluţiei, tot aşa în viaţa unei limbi trebue să contăm nu numai cu schimbările oarecum fireşti, acceptate de toată lumea, ci şi cu schimbări violente, care modifică însăşi structura limbii.

Materialul lingvistic utilizat pentru susţinerea acestei teorii «stadiale» este luat de Marr şi elevii lui mai ales din idiomele popoarelor sovietice care, până la revoluţia din Octombrie, nu cunoşteau încă alfabetul, iar acum posedă limbi literare scrise. Aceste limbi sunt, în esenţa lor, limbile vorbite tot timpul de populaţiile respective, dar puternic influenţate de alte limbi mai evoluate şi, în special, de limba rusă. Influenţa se manifestă cu deosebire în sintaxă, pentru motivul că idiomele în discuţie posedă foarte puţine conjuncţii coordinătoare şi subordinătoare şi niciun pronume relativ. Aceasta înseamnă că ele au o sintaxă extrem de rudimentară, alcătuită mai mult din fraze paratactice (cu propoziţii juxtapuse, nelegate între ele prin raporturi de coordonare şi subordonare). Or, pentru exprimarea unor gânduri mai complicate şi a unor raţionamente propriu zise, cum cere activitatea mintală a unui om cultivat, este nevoie de o frază adevărată, cu propoziţii legate una de alta prin raporturi de coordonare şi subordonare. Spre a satisface această nevoie, alcătuitorii limbilor literare de care este vorba au împrumutat conjuncţii copulative din ruseşte şi din alte idiome evoluate. Procesul se află în curs de desvoltare, dar putem afirma de pe acum că el va continua până când necesităţile interne care i-au dat naştere (şi care sunt provocate de adoptarea alfabetului şi de creşterea limbii literare) vor fi pe deplin satisfăcute. Aceasta înseamnă că sintaxa frazei a căpătat în limbile respective o «bază calitativă nouă» (aşa se exprimă Meščaninov), deosebită de sintaxa originară, care se păstrează neschimbată în producţiile poetice populare. Fenomenul prezintă un interes deosebit, prin faptul că, subt ochii noştri, începe să se schiţeze o «transiţie stadială», trecerea dela un stadiu

lingvistic la altul, în interiorul unuia și aceluiași idiom. Totodată el pune într'o lumină nouă și adevărată raportul dintre limbă și gândire, problemă îndelung discutată de către lingviști, psihologi și filosofi, dar pe baze mult mai formale.

In rezumat (citez după Meščaninov) « concepția fundamentală [a școlii lingvistice sovietice]... se reduce la afirmarea necesității de a aprofunda, cu toate mijloacele,... cercetarea valorii sociale a tuturor fenomenelor limbii (= limba și societatea), în vreme ce baza socială se manifestă într'o limbă prin intermediul spiritului conștient (= limba și gândirea). Multiplicitatea aparentă a structurii limbajului și varietatea normelor morfologice și sintactice ale limbilor au legile lor, din care decurge legea desvoltării comune tuturor limbilor (procesul unic al creării limbilor). Una din aceste legi reține, în deosebi, atenția: sunt modificările calitative în procesul desvoltării istorice a limbilor și a categoriilor lingvistice izolate, care aduc cu ele formații nouă prin calitatea lor (transiții stadiale) ».

Principiul « stadialității » poate fi ilustrat și altfel. Dacă urmărim evoluția lingvistică în general, constatăm că ea nu este în funcțiune de originea sau de structura unei limbi date, ci de viața economică a colectivității care o vorbește. Engels a arătat că, în a doua jumătate a veacului trecut, Indienii nordamericani trăiau în condiții asemănătoare cu ale Grecilor din Elada veche: fiecare trib avea idiomul său, deosebit și totuși destul de apropiat de idiomele celorlalte triburi, din cauză că pe de o parte relațiile intertribale erau aproape inexistente, iar pe de alta organizația vieții economice nu diferea dela unul la celelalte. Acesta este primul stadiu în evoluția limbajului omenesc.

La triburile grecești, a căror viață colectivă a evoluat cu timpul, apare al doilea stadiu: epoca clasică, cu o limbă comună (κοινή), pe deasupra limbilor tribale, pe care însă nu le-a înlăturat cu totul. In evul mediu, când domină feudalismul, avem un al treilea stadiu lingvistic: vechile dialecte tribale care se întemeiau pe « rasă », adică pe origine etnică comună (germ. *Stammdialekte*), fac loc unor dialecte nouă, « teritoriale », care se cristalizează în jurul centrelor feudale (castele și mânăstiri). Ca limbă de circulație servea în epoca aceea, puternic stăpânită de spiritul religios, o limbă bisericească: latina în Apusul Europei, slava ecleziastică în Răsărit, araba clasică la popoarele mahomedane.

Limbi naționale se desvoltă de abia în faza economică a capitalismului, odată cu crearea statelor naționale și a națiunilor. In acest nou stadiu lingvistic, dialectele « teritoriale », care nu dispuneau de o limbă scrisă, pierd mereu din importanța lor. In schimb, apar tot mai mari deosebiri de clasă: se naște o limbă a muncitorilor, una a țăranilor, alta a oamenilor de cultură. Stadiul ultim îl va reprezenta organizația economică socialistă, în care, prin dispariția claselor, vor dispărea și deosebirile de limbă dela o clasă la alta și vor lua naștere adevăratele limbi naționale, limbi ale întregii națiuni, nu ale claselor

dominante, ca în societățile burgheze. Acest stadiu final a început să se realizeze în Uniunea Sovietică, unde deosebirile, existente pe vremea țarismului, între limba poporului și aceea a « intelighenției » devin pe zi ce trece tot mai mici. (Cf. *V. Kiparsky*, *Erasmus*, I, pag. 793 urm.).

*

După aceste considerații de ordin principial, rămâne să vedem câteva aplicații practice ale concepției sociologice despre limbaj. Mă întemeiez, în general, pe lucrările lui *A. Meillet* (1866—1936), care poate fi socotit drept adevăratul părinte al școlii lingvistice franceze, pentru motivul că a desvoltat până în cele mai mici detalii, această concepție, căutând pretutindeni, în numeroasele limbi cunoscute sau studiate de el, fapte menite a fi explicate și interpretate sociologic.

Relațiile de tot soiul dintre popoare și dintre categoriile sociale duc, între altele, la *împrumuturi lingvistice* extrem de numeroase, care, în mod obișnuit, au loc odată cu împrumuturile de obiecte, idei, etc. și ca o consecință logică a acestora. Pentru Meillet, împrumutul este o adevărată lege socială, a cărei aplicare dă naștere unei tendințe, din ce în ce mai puternică, de unificare a limbii, cu deosebire în țările avansate subt raportul cultural, și de apropiere a idiomelor vorbite în țările cu strânse legături economice, politice, etc., între ele. Așa se explică, în interiorul aceleiași limbi, atenuarea tot mai vizibilă a deosebirilor dialectale, iar în cazul limbilor care se influențează reciproc, existența multor fenomene asemănătoare sau identice, chiar dacă limbile respective aparțin la familii diferite. Această stare de lucruri creiază o atmosferă morală pe care Meillet o numește « sentimentul unei unități de civilizație ».

Raportul de forțe dintre grupurile sociale care vin în contact și, prin aceasta, își împrumută reciproc elemente de tot felul, se conduce și în chestii de limbă după *legea prestigiului*. Națiunea sau categoria socială împrumutătoare se simte inferioară celei dela care împrumută, și inferioritatea poate fi de ordin politic, militar, cultural sau economic. Așa s'a impus, pe vremuri, limba latină în provinciile cucerite de Romani, și la fel s'au petrecut lucrurile, chiar dacă împrejurările n'au fost identice, cu limba arabă, purtătoare a unei religii nouă (mahomedanismul) și, într'o epocă mai apropiată de noi, cu limba engleză.

Dar Meillet nu se mulțumește să înregistreze împrumuturile lingvistice și să le explice în chipul arătat mai sus. El extinde doctrina sociologică și asupra transformărilor suferite de materialul lingvistic în trecerea lui dela o categorie umană la alta. Căci, oricât de strânse ar fi relațiile dintre clasele sociale, fiecare are o psihologie aparte. Cu atât mai vârtos, când e vorba de popoare. Astăzi chiar, în ciuda tendinței de unificare a civilizației, există încă multe și adânci deosebiri, datorite vieței sociale, care nu este, nici nu

poate fi pretutindeni aceeași. Din această cauză, înseși limbile care au o origine comună sunt atât de deosebite, încât subiectele vorbitoare respective nu se înțeleg între ele. Explicația faptului trebue căutată în condițiile de viață colectivă, diferite dela un popor la altul. Meillet afirmă că deosebirile dintre diversele idiome ale pământului își au izvorul în structura socială, pe când asemănările provin dela constituția fizică și psihică a oamenilor, aceeași în toate timpurile și locurile.

Dependența faptelor lingvistice de cele sociale se poate ilustra, în mod foarte elocvent, cu ajutorul *prefacerilor semantice*. Imprumuturile lexicale își schimbă înțelesul după numărul de indivizi ai grupului uman împrumutător: dacă acesta e mai puțin numeros decât cel dela care împrumută, sensul cuvântului se restrânge, și invers. Astfel frc. *niais*, termen general cu însemnarea de « stângaciu, nătâng », aparținea în evul mediu numai limbajului vânătorilor, care denumeau cu el pasărea prinsă în cuib. O asemenea pasăre părea proastă în comparație cu cele dresate. Această nuanță semantică, ușor accesibilă oricui, a predominat asupra celorlalte în momentul când *niais* a intrat în limba comună, așa că, dela accepția restrânsă și specială de « pasăre prinsă în cuib », adică pasăre proastă, s'a ajuns la aceea, foarte largă și generală, de « ființă (mai ales umană) proastă, stângace ». Lat. *paganus* (la origine « sătean, țăran ») și-a strâmtat înțelesul, imediat ce a fost adoptat de creștini pentru a desemna cu el pe necreștini (« păgâni ») și după ce mai întâiu, în limbajul soldaților, dela care l-au împrumutat celelalte categorii sociale, a însemnat « civil » (în opoziție cu *miles*, adică *miles Christi* « ostaș al lui Hristos, creștin »). Rom. *jupân*, la început formulă de politeță adresată exclusiv boierilor, s'a aplicat, prin imitație, la categorii din ce în ce mai largi, care vedeau în el un semn de distincție socială. Dar răspândirea lui largă a avut drept rezultat o degradare a sensului, care a provocat o nouă restrângere a întrebuințării acestui cuvânt, iar astăzi nu-l mai acceptă aproape nimeni (cel puțin prin Moldova și regiunile învecinate) [1].

Foarte numeroase și interesante, în legătură cu ideia lui Meillet desvoltată până acum, sunt împrumuturile făcute de limba comună din limbajele tehnice. Asemănătoare cu ele, în ce privește soarta, adică modificările de sens, precum și cauzele acestora, sunt ceea ce am putea numi *împrumuturi semantice*. Când o limbă, inferioară din punct de vedere cultural, se lasă influențată de alta superioară, ea împrumută din aceasta nu numai cuvinte, ci și sensuri necunoscute: un termen băștinaș, sinonim, în parte, cu cel corespunzător din limba străină, capătă accepții tehnice, pe care nu le avea mai înainte. Așa s'au petrecut lucrurile cu limba latină, debitoare a celei grecești, și tot așa, în vremea noastră, cu limba română, debitoare a francezei. Iată cum rezumă Meillet condițiile în care au loc împrumuturile lingvistice:

[1]) O soartă, în multe privințe asemănătoare, este rezervată lui *cocoană*, *madam(ă)*, *cocon* (ca determinativ al unui nume propriu), și pentru motive similare.

Aceste exemple, în care s'au remarcat numai faptele cele mai generale, ne dau putința să ne facem o idee despre felul în care faptele lingvistice, faptele istorice și faptele sociale se unesc, acționează și reacționează pentru a transforma înțelesul cuvintelor; se vede că, peste tot, momentul esențial este trecerea unui cuvânt al limbii generale într'o limbă particulară, sau faptul invers, sau amândouă, — și că, prin urmare, schimbările de înțeles trebuesc considerate ca având drept condiție principală diferențierea elementelor care constituesc o societate ». *(Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris 1926, pag. 271).

Am invocat, ceva mai sus, *limbajele tehnice*. Ele sunt produsul deosebirilor de viață dintre grupurile sociale. Fiecare categorie de oameni are ocupațiile și preocupările ei specifice, diferite de ale altora. Urmarea, din punct de vedere lingvistic, este crearea unei terminologii aparte, proprie fiecărei categorii și, deci, necunoscută sau greu accesibilă celorlalte. De multe ori, unul și același cuvânt are sensuri deosebite dela un grup social la altul. Iată ce spune *M. Bréal*, *Essai de sémantique* (ap. *Meillet*, *op. cit.*, pag. 244): « Pe măsură ce o civilizație se diversifică și se îmbogățește, ocupațiunile, actele, interesele din care se compune viața societății se împart între diferite grupuri de oameni; nici starea de spirit, nici sensul activității nu sunt aceleași la preot, la soldat, la omul politic, la agricultor. Deși au moștenit aceeași limbă, cuvintele se colorează cu o nuanță distinctă, care se fixează și sfârșește prin a modifica înțelesul. La cuvântul *operație*, dacă e rostit de un chirurg, vedem un pacient, o rană, instrumente care sfârtecă și taie; presupuneți că vorbește un militar, ne gândim la armate în campanie; dacă e un financiar înțelegem că este vorba de capitaluri și de substrageri [1]). Fiecare știință, fiecare artă, fiecare meserie, compunându-și terminologia, marchează cu amprenta sa cuvintele limbii comune ».

Printre limbajele speciale, o importanță deosebită prezintă așa numitele *argot*-uri, creații ale unor grupuri umane care trăesc în marginea sau în afara societății propriu zise. Intră aici răufăcătorii, cerșetorii și alte categorii similare, care, în mod obișnuit, duc o viață aparte, complect separată de a celorlalți oameni, apoi soldații, studenții, elevii, etc., care numai intermitent și un timp limitat trăesc izolați de restul societății. Termenul « argot » se aplică de preferință, dacă nu exclusiv, vorbirii răufăcătorilor, cu care sunt puși împreună cerșetorii, vagabonzii, etc., adică indivizii « certați cu societatea », cum li se spune de obiceiu (pe drept sau pe nedrept). Pentru limbajele speciale ale soldaților, studenților și elevilor, lingviștii francezi întrebuințează denumirea de « *jargon* ». Atât argot-urile, cât și jargoanele, aici în discuție, diferă de limba comună numai prin lexicul lor, care conține o cantitate de

[1]) Meillet completează seria precizând: « Bréal ar fi putut adăuga, între alte exemple, că la antrepozitele de vin din Bercy, *opération* designează un amestec de vinuri, și că toată lumea înțelege acolo prin *vin d'opération* un vin care servește la dozări ».

cuvinte ori complet necunoscute acesteia ori având alt înțeles decât cel consacrat de tradiția lingvistică. Intregul lor tezaur lexical este produsul afectului și al fantaziei, care lucrează nestingherit, fără rezerva impusă, prin convențiile sociale, «oamenilor de societate». Libertatea nelimitată de care fac uz, mai ales răufăcătorii, cerșetorii, etc., în manifestările lor curente (atitudini, gesturi, etc.) caracterizează și vorbirea lor, pitorească și expresivă în cel mai înalt grad.

Jargoane au și lucrătorii, cu deosebire când săvârșesc o muncă în grupuri numeroase, apoi artiștii de toate speciile (dramatici, plastici ș. a.), care pot fi puși la un loc cu studenții și elevii în ce privește vorbirea lor specială, în sfârșit tehnicienii (dau acestui termen un înțeles foarte cuprinzător), cum sunt medicii, inginerii, juriștii, economiștii, etc., fiecare cu terminologia respectivă, creație pur intelectuală însă, fără niciun amestec al afectului și fantaziei.

Pentru noțiunile care joacă un rol important în viața și activitatea răufăcătorilor, argot-ul acestora posedă un număr foarte mare de expresii, toate metaforice. Astfel în franțuzește s'au înregistrat, la un moment dat (și numărătoarea, putem fi siguri, este necomplectă), 41 cuvinte pentru «cap», 36 pentru «a se duce», 81 pentru «prost». Un pungaș trebue să aibă cap... bun și, ceea ce-i tot una, să nu fie... prost, altfel provoacă furia tovarășilor săi de lucru, care-și exprimă nemulțumirea, mereu actuală și inedită, subt impresia eșecului operației, prin termeni plini de vigoare și savoare, ei înșiși mereu actuali și inediți, la fel cu stările sufletești care le dau naștere. Tot așa se explică frecventa întrebuințare a sinonimelor lui «a se duce»: după «a fura», verbul cel mai des... conjugat de pungași este tocmai acesta.

Și limba noastră oferă exemple similare. Iată o parte din denumirile «capului» după *Atlasul lingvistic român* I, harta 7: *țeastă, căpățână, hârcă, os, ciolan, capac, glavă, glăvățână, ciont, curcubătă, dovleac, bostan, tigvă, tărtăcuță, lubă, devlă, troacă, căuș, ciutură, oală, scăfârlie*. La acestea, care aparțin și vorbirii familiare sau populare, se pot adăuga sinonime, mai mult ori mai puțin strict argotice, precum *cutiuță, tabachere, tabac, cartof, bilă, bolfă, vasâlcă* ș. a. Pentru «a se duce» sau «a fugi» avem *bunghi, buschi, căra* (refl.), *huschi* (cu variantele fonetice *hușchi, huști, hoșchi, hoști, uschi, ușchi), înjuga (înjug'o* «fugi»), *rade* (cf. și *Radu l-a chemat), șparli* (și *șperli), șterge, șterpeli, topi* (refl.), *tuli, tunde, zbughi*.

Imbogățirea lexicului argotic se realizează, foarte des, prin așa numita *derivație sinonimică:* dacă un cuvânt a căpătat o însemnare metaforică, toate sinonimele lui, precum și multe cuvinte numai înrudite cu el sau aparținând prin noțiunea pe care o exprimă, la același domeniu de activitate, tot, cu vremea, să capete același înțeles metaforic. Astfel frc. *polir* însemnează «a fura» și, măcar că n'are, subt raportul etimologic, nimic comun cu *polir* «a curăți», a fost complet asimilat acestuia, ceea ce a avut drept urmare că sinonimele lui *polir* al doilea, de ex. *fourbir, nettoyer* ș. a., au ajuns să însemneze și ele «a fura», întocmai ca *polir* I. Tot așa «capului» i s'a spus

în franțuzește, indiferent din ce motive, *poire;* imediat alte nume de fructe, precum *pomme, pêche, citron*, etc., au fost întrebuințate cu același sens figurat.

Altă idee care își are izvorul în concepția sociologică a limbajului se referă la *interdicțiile de vocabular:* pentru a evita primejdia pe care o reprezintă pronunțarea numelui unui obiect oarecare, acest nume ori nu se pronunță, ori se pronunță modificat, ori se înlocuiește prin altul. O descriere sumară a fenomenului găsim la *Meillet, op. cit.*, pag. 281: «In diverse puncte ale lumii și în limbi foarte diferite se observă «tabu-uri» de vocabular... în Africa de Sud, în domeniul limbilor malaezo-polineziene (inclusiv Madagascarul...) în Extremul-Orient și de asemeni în Europa, mai ales în Nordul Europei, se vădește că anumite cuvinte sunt interzise prin obiceiu, fie unui grup de oameni, fie în timpul anumitor perioade, la anumite ocaziuni; se «interzice» de pildă numele unui mort, al unei căpetenii, al membrilor familiei din care ți-ai luat nevastă, etc.; și tabu-ul nu atinge numai numele comune, identice sau nu acestor nume, care sună în același fel sau asemănător, sau chiar numai parțial asemănător».

Noțiunea de «*tabù*» poate avea un sens cu mult mai larg decât cel arătat de Meillet, care, de altfel, citează el însuși faptul că în conversația oamenilor civilizați numele unor anumite funcțiuni fiziologice sunt sistematic înlăturate, precum și cazul expresiilor franțuzești *morbleu, parbleu*, etc., care stau în locul lui *mort Dieu, par Dieu*, etc. Există diverse feluri de tabù, și specialiștii disting un tabù puritanist, la baza căruia se află precepte morale, un tabù naționalist, manifestat prin purism și fobie de neologisme, un tabù academic, impus de gramatici și pedanți, un tabù estetic, creație a esteților exagerați, alături de tabù-ul obișnuit, căruia i-am putea spune social pur și simplu.

Când este vorba de ființe ale căror nume trebuesc evitate, spre a evita astfel o primejdie, avem a face cu produse ale unei mentalități primitive: omul primitiv confundă numele cu ființa însăși, așa că invocarea numelui aduce cu sine, dacă nu chiar ființa respectivă, cel puțin «spiritul» ei, cu toate nenorocirile subsecvente. De aceea, la popoarele europene și la cele civilizate în general, interdicțiile de vocabular sunt mult mai rare decât la populațiile înapoiate din celelalte continente și datează dintr'o epocă foarte indepărtată.

Mai interesante decât însuși fenomenul, care se explică ușor cu ajutorul psihologiei sociale, sunt urmările lui lingvistice, anume dispariția unor cuvinte în împrejurări neobișnuite. Astfel limbile slave, germanice, baltice, etc. au pierdut termenii indoeuropeni vechi (existenți în alte grupuri de limbi, tot indoeuropene) pentru «urs», «șarpe» ș. a., pe care i-au înlocuit prin eufemisme și perifraze («brun» sau «mâncător de miere» pentru «urs», «târitor» sau «dezgustător» pentru «șarpe», etc.). Existența acestor denumiri, care pornesc dela anumite particularități ale animalelor în discuție, nu se poate înțelege decât cu ajutorul interdicției de vocabular, după formula lui Meillet.

Să dau câteva exemple. Astfel « diavolul » are în românește cel puțin 150 nume, toate izvorite din nevoia de a evita pericolul pe care-l prezintă această ființă atotputernică și răufăcătoare, mereu prezentă în mintea omului și de aceea mereu invocată. Multe din ele se bucură de o foarte largă circulație: *Scaraoțchi*, *încornoratul*, *naiba*, *pârdalnicul*, *necuratul*, *michiduță*, *nichipercea*, *ucigă-l crucea* (și *ucigă-l toaca*), *cel de pe comoară*, etc. etc. Curios, la prima vedere, este faptul că și animale mici, aparent inofensive, chiar pentru omul simplu, sunt supuse interdicției lexicale. Avem, între altele, cazul « nevăstuicii ». Nu numai la noi, ci și în alte idiome acest animal poartă numele desmierdătoare. Căci *nevăstuică* este un diminutiv dela *nevastă*, care, în limba veche și, dialectal, chiar astăzi, însemnează « *mireasă* » (la fel cu etimonul lui slav, *nevesta*). Același sens au neogr. νυφίτζα, formație diminutivală dela νύ(μ)φη « tânără căsătorită »[1]), « nimfă », ung. *hölgy* (din care a ieșit rom. *helge* « nevăstuică »)[2], adică « doamnă (tânără) » « mireasă ». Numirea ungurească ne trimite și la ital. *donnola* « nevăstuică » (derivat al lui *dona* « doamnă »; « femeie »). La fel de frumoase și măgulitoare sunt numele acestui animal în alte limbi, precum frc. *belette*, diminutivul lui *belle*, medioengl. *fairie (fairy)*, al cărui sens propriu este « nimfă » (ca în neogreacă), germ. dial. *Schöntierle* (cu diverse aspecte fonetice), adică « animăluț frumos[3]) ». Să se adauge span. *comadreja*, propriu « cumătriță », și germ. dial. *Mühmchen*, adică « mătușică » sau « verișoară ». Un amănunt, și mai curios în aparență, este că la multe popoare numele « nevăstuicii » coincid, în parte, cu ale « libelulei » (*calul dracului* sau *calul popii*, cum îi zic Românii). Terminologia respectivă, foarte bogată, poate fi clasată astfel: « femeie tânără »; « frumoasă »; diverse nume proprii feminine (de ex. ital. *marianna*, germ. *Jungfer Sibold*, ambele pentru « libelulă »); nume de rudenie (« vară », « cumătră », « mătușă », etc.); « mireasă »; « vrăjitoare ». Aceasta dovedește că chiar o insectă, atât de grațioasă și de inofensivă, poate, după mentalitatea primitivă, să facă rău, la fel cu « ursul », « șarpele » și alte animale, într'adevăr primejdioase prin forța lor fizică. Urmează, deci, că nu numai această forță reprezintă un pericol pentru omul dezarmat în fața lumii înconjurătoare, ci și spiritele nevăzute, dar încarnate în ființe adesea inofensive, sau chiar minuscule, cum este cazul nevăstuicii sau al libelulei.

Pentru a termina, mă voiu opri, ceva mai îndelungat, la un exemplu din domeniul economic. Este vorba de termenii utilizați în diverse limbi pentru noțiunea « *muncă* ». Orice Român, fără a avea vreo pregătire lingvistică oarecare, știe sau, cel puțin, simte că subst. *muncă* și vb. *a munci*, pe lângă sensul care le face să fie sinonime cu *lucru* și *a lucra*, conțin o nuanță semantică în plus,

[1]) După un mit grecesc, înainte de a fi devenit animal (ca urmare a unui blestem), nevăstuica a fost o mireasă; de aceea este ea geloasă pe mirese și le vrea răul.

[2]) Animalul numit ungurește *hölgy* (Putorius ermineus) nu este, pentru naturaliști, chiar identic cu *nevăstuica* (Mustela vulgaris).

[3]) « Frumoasa » i se spune nevăstuicii și în bretonă, daneză, etc.

foarte înrudită, dacă nu chiar identică, cu *suferință* și *a suferi*. Popular se spune curent *a munci pe cineva* pentru « a chinui (prin muncă sau altfel) pe cineva ». Și mai clar apare această nuanță în construcția destul de răspândită *a munci pe cineva ca pe Domnul (Isus) Hristos*, care evocă chinurile dinainte și de după răstignirea întemeietorului creștinismului.

Fenomenul nu este specific românesc. O cercetare, fie și superficială, a idiomelor mai cunoscute arată că situația se prezintă la fel pretutindeni. Intre noțiunile « muncă » și « suferință » se stabilește, prin forța lucrurilor, o strânsă legătură, care duce la sinonimia (totală sau parțială) a termenilor respectivi. Nevoia de a lucra necontenit și, adesea, în condiții obiective sau subiective puțin plăcute produce o indispoziție, o nemulțumire, ca să nu mai pomenesc de oboseala fizică vecină cu epuizarea. Această sensație a devenit, în împrejurări determinate, atât de puternică, încât a provocat o confuzie între efect și cauză: deoarece munca grea (și, pentru marea majoritate a oamenilor, munca a fost totdeauna grea) aduce cu sine suferință, durere, etc., cuvântul întrebuințat pentru această noțiune a căpătat înțelesul celei care i-a dat naștere, și invers.

Astfel lat. *labor* însemna, la început, osteneală depusă de om spre a realiza ceva. Din acest sens s'a desvoltat pe de o parte acela de « muncă », pe de alta acela de « chin », « nenorocire », apoi de « durere fizică și psihică ». Aceste accepții le-a avut lat. *labor*, la un moment dat, în aceiași vreme pe toate așa că întrebuințarea lui cu un înțeles chema în mintea vorbitorului și pe celelalte sau pe unele din ele. Urmarea fatală era confuzia lor, fie într'o direcție, fie în alta.

Fenomenul se observă și mai clar în limbile romanice, unde mulți termeni care, în latinește, însemnau « chin », « osteneală », au căpătat sensul de « muncă ». Lat. *fatigare* « a se trudi; a se istovi trupește și sufletește » a dat în vechea franceză *fatigation* « oboseală, trudă, muncă », în franceza nouă *fatigue* « sensația dureroasă pe care ne-o lasă o muncă prea grea sau prea îndelungată », apoi « muncă penibilă, muncă silnică » (în legătură cu deținuții condamnați să execute anumite lucrări în porturi). Tot așa ital. *faticare* este echivalentul lui « a se chinui », dar și al lui « a munci », după cum substantivul corespunzător *fatica* are de asemenea ambele înțelesuri (pentru al doilea, cf. formula *fatiche letterarie* despre munca unui scriitor). De aici s'a ajuns la *donna di fatica* « servitoare pentru muncile ordinare », *uomo di fatica* « om pus să facă toate treburile ». Frc. *travailler*, derivat de lingviști dintr'un verb latinesc (neatestat) cu sensul de « a chinui, a trudi », însemnează, printre altele, și « a fi ocupat, a avea de lucru » (despre oamenii care exercită o profesiune mecanică sau industrială), de unde s'au dezvoltat apoi numeroase nuanțe pentru « a munci ». Iar *travail* denumește diverse mașini și instrumente servind la îmblânzirea animalelor domestice furioase (așa dar mijloace pentru a le chinui), apoi « neliniștea », « durerile nașterii » « munca fizică și intelectuală a oamenilor, munca animalelor și a forțelor naturii ». Același drum,

dela « trudă, chin » la « muncă » (de obiceiu grea) au parcurs cuvintele corespunzătoare din alte limbi neolatine (ital. *travagliare* şi *travaglio*, span. *trabajar* şi *trabajo*).

Frc. *peine* a păstrat înţelesul lat. *poena* « pedeapsă, oboseală », din care provine, dar a dezvoltat şi pe acela de « muncă »: *homme de peine, gens de peine* se spune despre oamenii care, neavând o meserie precisă, îşi câştigă existenţa prin muncă fizică grea. Şi span. *pena* cunoaşte accepţia secundară de « muncă ». Chiar urmaşii romanici ai lat. *sudor* (> rom. *sudoare*), care, propriu vorbind, nu are nicio legătură cu noţiunea aici în dicuţie, au dezvoltat sensuri figurate identice cu ale lui *muncă*: frc. *cette terre a été fécondée par la sueur de l'homme; le fruit de mes sueurs*; ital *nobile sudore* este sinonim cu *fatiche gloriose*; *sudarsi il pane* « a-şi câştiga pînea » (prin muncă grea, fireşte).

Aceiaşi transformare semantică ne întâmpină la cuvintele româneşti *muncă* şi *a munci*, împrumutate din limba veche slavă. Deoarece idiomele slave vecine, cu excepţia sârbei, nu cunosc decât înţelesul de « trudă, chin, tortură », am putea crede că v. slav *monka* a înlocuit, la noi, un termen moştenit, de felul celor menţionate mai sus şi care avea deja accepţiile semantice existente în celelalte limbi romanice. Căci este puţin probabil ca însemnarea de « muncă » (= « lucru ») să se fi dezvoltat mai târziu la Români, care, în bună parte, vor fi muncit în condiţii mai grele decât Romanicii apuseni şi vor fi simţit, deci, mai puternic nevoia să numească munca lor obositoare « trudă, chin, suferinţă ». Dar acest amănunt nu interesează direct discuţia noastră. Exemplul dat probează că şi în româneşte s'a produs o evoluţie semantică asemănătoare cu cea constatată în alte idiome: cuvântul care însemna, la început, numai « oboseală, chin », a ajuns, cu vremea, să însemneze şi « muncă ».

Şi în alte limbi ne întâmpină fapte similare. Cuvântul slav *trud*— (din care rom. *trudă*) a avut, la origine, sensul de « oboseală, chin », dar apoi a căpătat şi pe acela de « muncă, lucru », care, în ruseşte, de pildă, a înlăturat aproape cu totul pe cel originar. Iar nemţescului *Arbeit* « muncă » îi corespunde, în idiome vechi germanice, termeni înrudiţi din punct de vedere etimologic, care însemnează şi, sau numai, « chin, suferinţă ». Tema acestui cuvânt pare a fi aceeaşi cu slav. *rab*, *rob* « sclav», adică « om care munceşte greu, pentru alţii şi fără nicio răsplată ». (Din *rob* a rezultat verbul românesc *a roboti*, al cărui înţeles exclusiv de astăzi este « a munci »).

Cred interesant să reproduc explicaţia pe care o dă modificării semantice suferite de germ. *Arbeit* lingvistul *F. Kluge* în opera sa *Etymologisches Worterbuch der deutschen Sprache*, s. v.: « Insemnarea fundamentală a cuvântului germanic a rezultat din aceea, mai veche, de « muncă a sclavilor », care concordă cu afirmaţia lui Tacit, că Germanicul născut liber punea pe cel neliber să lucreze pentru el ». Afirmaţia istoricului roman este valabilă pentru toate popoarele, nu numai pentru vechii Germani. Căci pretutindeni au existat stăpâni şi sclavi, exploatatori şi exploataţi şi, deci pretutindeni, au existat conflicte de interese economice între clasele stăpânitoare şi masele muncitoare, conflicte care au avut ecou, cum nu se putea altmintrelea, şi în limbă, mijlocul cel mai frecvent de comunicare a gândirilor şi simţirilor omeneşti. *Aici* trebue căutat izvorul transformărilor semantice de felul celor înregistrate mai sus, şi nu, cum fac idealiştii de toate speciile (mai ales când se lasă influenţaţi şi de religie), în... oroarea pe care ar avea-o oamenii faţă de muncă, datorită unei predestinaţii divine. Munca produce satisfacţie şi bucurie, când cel ce o săvârşeşte primeşte, în schimbul ei, răsplata, morală şi materială, pe care o merită şi când ştie că osteneala lui foloseşte obştei, nu profitorilor şi exploatatorilor [1]).

*

Mă opresc aici cu expunerea mea, cam încărcată, poate, fiindcă nu-i posibil altfel, când o idee, oricât de clară şi de convingătoare prin ea însăşi, are totuşi nevoie de documentare. In domeniul lingvisticii, documentarea este nu numai utilă, ci şi absolut necesară: ca să putem ajunge la principii, mai mult ori mai puţin valabile, trebue să pornim dela fapte, cât mai numeroase şi mai variate. Este metoda care se aplică şi în ştiinţele naturale, cu care lingvistica seamănă bine din acest punct de vedere. Sper că am izbutit, măcar aproximativ, să ilustrez una din ideile de bază ale acestei discipline, care, prin obiectul ei, mi se pare foarte strâns legată de viaţa omului, subt toate aspectele ei, şi este menită să aducă lumină şi înţelegere pentru multe din problemele care interesează existenţa colectivităţilor umane.

IORGU IORDAN

[1]) Cf. C. Racoviţă, « *Travail* » *et* « *souffrance* » în *Bulletin Linguistique*, VII, p. 96 urm. Eminescu, « Omul în amintiri », p. 69. Ed. Cultura Naţională.

DEPLASAREA CENTRULUI DE GREUTATE AL DECADENTISMULUI

In mecanica fluidelor, un capitol se ocupă de teoria plutirii. Se arată acolo, că există un aşa numit centru de carenă, care corespunde centrului de greutate al volumului de lichid dislocuit de către plutitor.

Când corpul care pluteşte se leagănă astfel încât centrul său de gravitate se deplasează în spaţiu, volumul de lichid dislocuit se modifică. Prin urmare, şi centrul de carenă ia diferite poziţii.

Forţele care acţionează asupra plutitorului, atâta timp cât deplasările lui se fac între anumite limite, dau naştere unor cupluri, care lucrează în sensul readucerii lui la poziţia iniţială, în sensul împiedecării răsturnării.

Nava imperialiştilor este de multă vreme o adevărată epavă. Pe oceanul forţelor de producţie pe care capitalismul le-a deslănţuit şi a căror liberă desvoltare astăzi o zăgăzuieşte, sub loviturile valurilor contradicţiilor, care se accentuiază, această corabie simbolică e pândită de o iminentă scufundare. Ea se clatină, îşi deplasează încărcătura dintr'o parte în cealaltă, ca plutitorul de care vorbeam mai sus.

Şi ideologia claselor posedante urmăreşte aceeaşi deplasare, asemeni centrului de carenă, luptând din răsputeri să întoarcă, de data asta zadarnic, epava înapoi, la o poziţie mai favorabilă de plutire.

Desvoltarea inegală a capitalismului face ca forţele sale cele mai însemnate, centrul său de greutate să se deplaseze în spaţiu.

Lenin analizând capitalismul în stadiul său cel mai avansat, în stadiul imperialismului arăta cum uriaşa concentrare de capitaluri, caracterul tot mai monopolist al economiei Statelor Unite le desemnează pe acestea de a deveni curând citadela imperialismului, de a reprezenta forma cea mai înaintată de putrezire a capitalismului.

Vorbind unei delegaţii de muncitori americani, Stalin spunea în Sept. 1927: « *In decursul desvoltării ulterioare a revoluţiei mondiale se vor constitui astfel două centre de importanţă mondială, un centru socialist, atrăgând în spre sine ţările ce vor gravita înspre socialism şi un centru capitalist atrăgând în spre*

sine ţările care vor gravita în spre capitalism. Lupta între aceste două centre în vederea dominării economiei mondiale va hotărî soarta capitalismului şi a comunismului în întreaga lume ».

Timpurile noastre confirmă cu sdrobitoare preciziune previziunile lui Lenin şi Stalin. Astăzi, şi încă din timpul ultimului război, Statele Unite au trecut în fruntea statelor imperialiste. După războiu trei aşa zise puteri imperialiste, Germania, Italia şi Japonia au fost, sfărâmate, Anglia şi Franţa au ajuns în postura de deţinătoare a unor roluri de a doua mână pe scena internaţională. Toate acestea au făcut atât de categorică superioritatea de forţe a U.S.A.-ului, faţă de restul statelor din tabăra imperialistă, încât în mijlocul acestora din urmă, trusturile americane împletite la conducere cu însuşi aparatul de Stat, par nişte rude majore şi severe, tutelând o întreagă familie de minori iresponsabili, cărora le permit doar din când în când o platonică gălăgie.

Ceea ce ne propunem în rândurile de mai jos este a arăta cum odată cu această deplasare de forţe, odată cu aşezarea în prim plan a puterii trusturilor lumii nord-americane, decadentismul cultural, manifestările cele mai caracteristice de descompunere ale artei şi literaturii, au urmat aceeaşi cale. Această situaţie a fost semnalată de Jdanov cu ocazia analizei lucrării de filosofie a lui Alexandrov. Delimitând şi numind frontul ideologic antimaterialist, Jdanov subliniază cum: « *Centrul luptei împotriva marxismului s'a deplasat astăzi în America şi Anglia. Toate forţele obscurantismului şi ale reacţiunii sunt puse în slujba luptei împotriva marxismului* ». Înşirarea celor mai vizibile dintre aceste forţe nu este omisă nici « *arta burgheză descompusă* ».

Faptul ilustrează declinul societăţii burgheze, iremediabila ei decădere spirituală.

Dar în cuprinsul redus al acestui eseu nu îndrăsnim şi nici nu ne propunem să dăm piept chiar cu toate aspectele decadentismului, cu multiplele feţe ale imperialismului în cultură, cu cele 1000 de măşti pe care ideologia reacţionară le îmbracă cu ocazia tristului carnaval la care îşi invită scriitorii şi artiştii.

Ne-am gândit la un procedeu simplificator, care fără să fie lipsit de inconvenientele simplificării, îl socotim totuşi capabil să schiţeze multe din liniile mari ale fenomenului.

Suprarealismul este recunoscut chiar de către rivalii săi întru notorietate şi scandal literar drept deţinător al primului loc în competiţia pentru cele mai decadente expresii ale artei şi literaturii. Desfăşurându-se între cele două războaie şi graţie unor serioase injecţii supravieţuind celui din urmă, el îşi revendică singur titlul de reprezentant al tuturor tendinţelor de acrobaţie spirituală.

Vorbind la Yale studenţilor, Breton şi-a intitulat conferinţa « *Situaţia suprarealismului între cele două războaie* ». El a afirmat fără ezitare că suprarealismul este: « *Singura mişcare organizată care a reuşit să acopere distanţa care separă cele două războaie* ». Şi comentând penultima carte a discipolului său Julien Gracq, « *le Chateau d'Argol* » (castelul Argol), Breton adaogă că aici (e vorba

de opera mai sus menţionată) *« fără îndoială, pentru prima oară, suprarealismul se întoarce liber asupra lui însuşi pentru a se confrunta cu marile experienţe sensibile ale trecutului şi a evalua, atât sub unghiul emoţiei, cât sub cel al clarviziunii, cât de mare a fost întinderea cuceririi sale »*.

Cele de mai sus, în traducere liberă, ar suna cam aşa: Breton începe să aibă sentimentul nu a unui şef de grup literar, ci a unui adevărat cap de şcoală. El îşi priveşte cu megalomanie curentul din perspectiva panteonului istoriei şi se pregăteşte să dea rezoluţii comparative între curentul său şi marile curente artistice ale omenirii. Într'un cuvânt, e gata să stabilească o corespondenţă strânsă între arta învăţăceilor săi şi evoluţia societăţii umane din ultimele decenii.

In măsura în care se referă la produsele ideologice ale imperialismului, şi numai la cele ale acestuia, aserţiunea de mai sus, în domeniul artistic, nu e lipsită de un grăunte de adevăr.

De aceea ne-a apărut interesant să folosim suprarealismul ca exemplu pentru urmărirea deplasării centrului de greutate al decadentismului în artă şi literatură. Operaţia noastră este asemănătoare cu un procedeu frecvent în tehnică. Atunci când se consideră drumul unui curent, când se încearcă a se stabili într'o massă de mai multe lichide calea firelor de scurgere ale unuia se foloseşte adesea metoda colorării vinelor curgătoare cu ajutorul unor săruri, se prevăd şuviţele în mişcare cu indici plutitori, adică se alege un element distinct, mai uşor de urmărit, dar care poate trasa vizibil traiectoria întregei mişcări.

Spuneam deci, că încă înainte de ultimul războiu suprarealismul se orientează către lumea anglo-saxonă, că la sfârşitul războiului îl găsim făcându-şi casă în America.

Intors în 1945 din Statele Unite, Pierre Mabille raportează în numărul din Iunie-Iulie al revistei *« Confluences »* că aproape cei mai mulţi din leaderii suprarealismului au împânzit continentul american.

Breton, stabilit la New York, împreună cu David Hare, Max Ernst şi Marcel Duchamp editează revista *« V. V. V. »*. Marele pontif al suprarealismului ocupa şi slujba cu valoare simbolică de speaker al *« Vocii Americii »*.

Salvador Dali era mai de mult plecat în Statele Unite. Yves Tanguy se stabilise în Connecticut. Max Ernst îşi amenajase un atelier de pictură pe East River, iar André Masson unul la periferia New York-ului.

Matta Eschaurrea pictoriţă şi fotograf al abstractului avea şi ea un foarte vizitat atelier în cartierul de vile al New York-ului, unde se bucură de vecinătatea lui Kurt Seligman.

Soţii Paalen, Wolfgang şi Alice, îşi au şi ei sediul în Statele Unite. Un centru suprarealist a luat naştere în Martinica, pe unde Breton a trecut la începutul carierei sale americane. Acolo apare revista lui Aimé Césaire, *« Tropice »* în locul fostelor *« Emisfere »*. La ea colaborează Wlifredo Lam, Lydia Cabrera, Alejo Carpentier şi Pierre Loeb, stabiliţi cu toţii în Cuba.

In Mexic, în jurul lui Benjamin Péret, s'au grupat altă serie de suprarealişti dintre care cei mai cunoscuţi sunt Leonora Carrington, descoperirea lui Max Ernst şi César Moro, acesta din urmă poet autohton mexican.

Numele menţionate mai sus aparţin însă emigraţiei. Nu trebue însă să ne închipuim că André Breton şi-a purtat triburile la întâmplare şi a intrat într'un pământ al făgăduinţei nedisputat de nimeni.

In America de Nord, în Statele Unite suprarealismul a renăscut din propria sa cenuşă asemeni pasęrii Phoenix. Dacă grupul lui Jolas şi Ezra Pound al worticiştilor dela *« Teransition »* s'au simţit direct încălcaţi în atributele lor suverane şi s'au menţinut într'o rezervă ostilă, deşi inaintea războiului cochetau peste ocean cu suprarealismul, Charles Henri Ford şi-a pus revista *« View »* la dispoziţia suprarealiştilor. Alături de el Jeanne Mac Gahey, la început simplu *« imagist »* a trecut cu arme şi bagaje în rândul poeţilor *« voyanţi »*, ordin instituit de André Breton însuşi.

Cea mai răsunătoare carieră a făcut-o însă Hugh Chisholon, mai vechiu poet american, care a fost botezat pentru export René Char şi lansat în Franţa. Char vehiculează în revistele franceze ca vedetă a poeziei suprarealiste şi îşi trăieşte dubla existenţă franco-americană după modelul înaintaşilor săi, mai ales că traducerea versurilor sale din engleză în franceză nu oferă dificultăţi de neîntrecut.

Şi în America de Sud generaţia tânără de poeţi modernişti s'a raliat fără opoziţie suprarealismului. « Ultraiştii » spanioli refugiaţi aici au pregătit terenul. Vincente Huidrobo bătrânul poet de limbă spaniolă a decedat de curând aşa că şef al şcolii « ultraiste » a devenit argentinianul Jorge-Luis Borges. Numeroşi poeţi sud americani ca Villeurutia, Manuel Angüelar, Alfredo Hidalgo, Ildefonso Pereda Valdes şi Marta Elba nu îndrăsnesc să manifeste erezii prea mari chiar dacă nu urmează întru totul enciclicele papale ale suprarealismului ortodox, pe care îl profesează Benjamin Peret, locotenentul lui Breton în America de Sud.

Plastica nu a devenit mai puţin apanagiul suprarealiştilor. America este astăzi cea mai serioasă cumpărătoare de *« artă abstractă »* la bursa tablourilor. Dacă examinăm o revistă de artă americană, o revistă curentă, fără pretenţiunile de ma e lux ale publicaţiilor suprarealiste constatăm că 80% din reproduceri fac parte din categoria celor care pot purta orice titlu. Galeriile de artă americane, Museum of Modern Art Albright Art Gallery din Buffalo, Art Institute din Chicago, Fundaţia Jr. Purchase, Valentine Gallery, Yale University Art Gallery, Whithney Museum, colecţiile particulare cele mai cunoscute ca a lui Walter Arensberg, Clifford, Roger Vivier, Katherine Dreier, Bucholz Gallery, etc., sunt aproape exclusiv populate de originale ale lui Juan Miro, Salvador Dali, Max Duchamp, Chirico, Max Ernst, A. Masson, Paul Klee, Yves Tanguy şi alţii. Dar pictorii americani nu se lasă mai prejos.

Intre tablourile care ating cele mai înalte preţuri se pot cita cele semnate de Walter Quint, Morris Graves, Stanley Spencer, Stanley Willian Hayter,

Haim Sutin, Rufino Tamayo, Abraham Rattner, etc. Ca să ne dăm seama cum suprarealismul devine arta oficioasă a Americii e deajuns să observăm care sunt pictorii pe care André Breton îi socotește la sfârșitul bilanțului făcut asupra suprarealismului ca merituoși de a fi citați pe ordin de zi.

Dintre cei tineri au primit binecuvântarea lui Breton, Leonora Carrington, Oscar Dominguez, Diego și Frida Kahlo Rivera, mexicani, Gordon Oslow, U. S. A. Esteban Francès, America de Sud, Enrico Donati, italian stabilit în America, Arshile Gorky, tot pictor american.

Pentru aceștia, în exclusivitate reprezentanți ai plasticii care a trecut oceanul sau care a apărut peste ocean, Bréton găsește etichete de cea mai tandră categorie a metaforelor. La lectura lor nu se mai poate vorbi de humor negru ci cel mult de humor... roz.

Astfel: « Arta Fridei Kahlo de Rivera *« este o fundă în jurul unei bombe »*. Iar descoperirea lui Archile Gorki, care a proclamat într'un tablou că *« ficatul este creasta unui cocoș »* Breton o socotește *« că poate fi considerată drept marea poartă deschisă către lumea analogică »*.

In ceea ce privește pe Enrico Donati declarația de dragoste pe care i-o face părintele suprarealismului e mai categorică:

« Iubesc pictura lui Enrico Donati cum iubesc noaptea de mai ».

Nici sculptura americană nu e mai puțin populată de « obiectele », « obiectiv oferite » de așa zisele « ready-made », idoli ai unei noi religii, pe care le confecționa Max Duchamp.

Gloria compatriotului nostru Constantin Brâncuși în Statele Unite e mai veche. Astăzi constructorii unor absurde cuști din sârme lustruite, benzi metalice și planuri de cristal nu mai trebuiesc importați din Europa. Naum Gabo, Alexander Calder, Jacques Lipchitz, Nash, se află la fața locului.

Fenomenul nu trebuie însă privit doar sub acest aspect. El ar părea ca limitat la câteva considerații simpliste, o listă de nume, câteva statistici ale galeriilor de artă, o inventariere mecanică a revistelor.

Ceea ce e semnificativ nu e numai prezența numerică atât de sporită a suprarealiștilor în Statele Unite, în arta și literatura americană.

Se cuvine să subliniem caracterul mai profund al procesului de localizare a suprarealismului, să urmărim cum se leagă rădăcinile sale, cât de departe ajung. Dar mai ales, este necesar să arătăm cum însuși suprarealismul se transformă, cum în însuși interiorul său centrul de greutate se deplasează astfel încât să reprezinte cât mai fidel expresia artistică a ultimului stadiu de desvoltare a capitalismului agonic.

In primul rând suprarealiștii nu sunt în America simplii oaspeți, sau un grup izolat și tolerat așa cum erau la început în Franța. Ei stăpânesc edituri însemnate, au legături de presă, amiciții în lumea snobilor din ce în ce mai trainice. Statele Unite constituie o bază de plecare. Suprarealiștii se întorc astăzi în Europa, venind din America, pornind de acolo ca dintr'un punct de unde și-au constituit citadela. Când Breton a revenit în Franța el purta investitura americană, J. P. Sartre făcuse câteva declarații după care proclama suprarealismul decedat. Curând s'a convins că soarta acestuia nu o decid revistele franceze ci bursa din New York.

Cea mai însemnată editură de volume suprarealiste, de reproduceri de artă suprarealiste este editura *« Brentano's New York »*, care a luat locul vechilor edituri franceze *« Kra (Sagittaire)* G. L. M. sau locul editurii elvețiene *Albert Skira*. Ultimele cărți ale lui Breton, *« Arcane 17 »*, *« Geneza și perspectiva artistică a suprarealismului »*, *« Fragmentele Inedite »* au apărut în editura Brentano's le New York în 1945 direct în franceză. Aici s'a retipărit vechea ediție a *« Suprarealismului și Pictura »*, de data asta prevăzută cu reproduceri în colori și sporite ca număr. Tot la Brentano's s'a retipărit volumul lui St. John Perse *« Anabase »*. Breton își publică ultimul volum, *« Cireși tineri garantați împotriva ogarilor »* la New York în editura *« View »*. Dar chiar pe continent editura *« Fontaine »* a lui Max Paul Fouchet este o adevărată sucursală americană. In raporturi de simplă schimbare de firmă dar de identice capitaluri și conduceri se află față de *« Fontaine »* editura Charlot. Explicația acestor numeroase firme, care ascund edituri identice stă în faptul că în Franța, imediat după războiu, noilor edituri li se acorda la preț oficial o cotă de hârtie. In vederea acestor fructuoase speculații *« Fontaine »* înființa numeroase colecții pe care le da ca independente.

Una din acestea e *« L'âge d'or »* (vârsta de aur), cu subtitlul *« Humorul și miraculosul »*. Colecția poartă mențiunea că va edita opera *« scriitorilor ale căror invenții se situiază de preferință în domeniul humorului și miraculosului modern »*.

« Ea (colecția N. A.) *se adresează tuturor acelora care consideră suprarealismul, nu ca o școală literară a cărei activitate s'ar limita la perioada separând ultimele două războaie, dar ca fenomenul poetic prin excelență, care aparține tuturor țărilor și tuturor timpurilor »*.

In această colecție au apărut texte ale defuncților pe care suprarealiștii îi revendicau ca premergători și ale altor corifei ai mișcării aflați în vieață. Alături de numele lui Alain Gheerhard, al lui Achim d'Arnim, al lui Lewis Carrol, se pot citi numele lui Chirico, Francis Picabia, Antonin Artaud, André Breton, Benj. Peret, Julien Gracq, Leonora Carrington, René Char, Georges Bataille, Georges Limbour, Max Ernst, etc., etc.

Suprarealiștii au trecut de mult de faza cafenelei literare, de epoca în care se adunau la Café Certa și în pasagiul din apropiere și se inspirau contemplând manechinele din vitrinele corsetierilor.

Astăzi ei sunt chemați să decoreze vitrinele, să facă portretele somităților, oligarhiei americane. Salvator Dali are o întreagă industrie de decorat galantare. El a fost invitat să facă portretul soției ambasadorului lui Franco la Washington.

Mai interesant este că marile scene recurg de asemeni la concursul suprarealismului. Decorurile lor sunt considerate de snobii culturali drept cele mai adecvate spectacolelor de amploare. Același Salvador Dali a fost chemat să

deseneze costumele pentru un « *Paranoiac Ballet* » adică un balet al delirului paranoic. Nu se poate spune că alegerea nu a fost indicată.

Din păcate costumele n'au fost realizabile pentrucă teoreticianul « paranoiei critice » în artă a desenat membre deslipite, dinţi risipiţi prin aer, picioare atârnând, ochi care pluteau ca nişte frunze, ş. a. m. d.

Pentru decorul baletului « *Apollon Musagète* din 1942 » s'a cerut o pânză uriaşă de fond, care a fost executată de Pavel Tchelitchew, nu departe de modelul lui Salvador Dali. *Alexandra Exter* a desenat costumele pentru Romeo şi Julieta. Se pare însă că în materie de costume de balet suprarealiştii sunt consultaţi pentru darea ideii, pentrucă rezultatele sunt în exclusivitate inaplicabile. Pentru « *The Golden Fleece*, Kurt Seligman a făcut un model care avea în loc de cap un fel de varză, iar în loc de trup un soiu de maţe împletite. Iar Boris Aronson, pentru un alt balet « *Snow* » a propus un fel de om arbore din care creşteau crengi şi frunze, ceea ce nu s'a putut realiza cu toată bunăvoinţa directorilor de teatre de a fi pe placul esteţilor care-şi vor arbora fracurile şi opiniile în loji, la premiere.

Dar de ce să ne oprim la balete sau decoruri de teatru? Pentru un afiş uriaş al parfumului « *AROSA* » a fost nevoie de semnătura lui A. Cairget după cum Pat Kelly a făcut afişul tip al unui patent de cabluri. Arta abstractă găseşte în astfel de ocazii simboluri concrete şi în cazul din urmă oamenii lui Keely trăgeau fără să reuşească să rupă cozile literelor firmei.

Suprarealiştii au făcut carieră în afişajul american. Ei au fost folosiţi chiar în timpul războiului la afişele de recrutare. Concursul lor a fost în deosebi apreciat în materie de reclamă. Tehnica desenării unui placaj de 10,00 m/4,00, cu diferite scene extraordinare menite a facilita cumpărarea unui lichid de miros incert care se cheamă « *Arosa* », sau a unei lame proaste de nu ştiu care marcă, avea hotărît nevoie de imaginaţia deslănţuită a urmaşilor lui Salvador Dali.

Atât de departe a pătruns suprarealismul în conştiinţa artistică a trustmenilor americani încât a ajuns să se amestece şi în mobilierul uzual. Nu putem din păcate reproduce un scaun de lemn executat de Ray Eames, cel mai căutat creator de mobile moderne în U. S. A. Orice descripţie e ştearsă pe lângă realitate. Scaunul are la primă vedere aspectul unei urechi de elefant, sdrenţuită şi găurită de o acţiune sadică. Precizăm că nu există în acest scaun absolut niciun unghiu drept. El poate servi tot atât de bine drept cazan de rufe sau porumbar pentrucă şezutul pe o asemenea suprafaţă strâmbă e exclus. Şcoala mexicană face ravagii şi în arhitectură. S'a ajuns atât de departe încât Matta Eschaurn a dat şi ea machete de locuinţe unde scările să nu aibă balustradă pentru a stăpâni vidul, iar în mijlocul apartamentului să existe coloane « ionice-psihologice ».

Am arătat aşadar cum suprarealismul a trecut în lumea anglo-saxonă, cum s'a stabilit geografic. Nu trebuie să ne închipuim că această orientare a sa s'a făcut întâmplător, datorită refugierii lui Breton şi a companiei sale în

America. Orientarea suprarealismului înspre direcţia în care se muta centrul de greutate al imperialismului se observa încă mai dinainte.

In 1937 André Breton inaugurează expoziţia suprarealistă dela Londra. Cu această ocazie el ţine un discurs care poartă numele « *Limite nu frontiere ale suprarealismului* » şi care constituie o luare de poziţie, o cotitură din multele, cu care pontiful suprarealismului ne-a obişnuit.

Suntem în epoca în care Anglia mai deţine un loc de frunte între puterile imperialiste, în epoca în care ea încearcă să arbitreze Europa.

Breton spune:

« *Lunile care abia s'au scurs au dirijat toată atenţia lumii occidentale către Anglia. Dela ea se aşteptase cu disperare, dela ea venise, sub o formă care s'a dovedit din păcate ineficace, chemarea la ordine necesitată de agresiunea necalificabilă a unei ţări puternice împotriva alteia slabe şi ruşinoasa politică de susţinere practicată de alte ţări faţă de vinovat.*

Ei îi revenea de asemeni, n'am încetat să mă gândesc la aceasta, rolul de a arbitra fără încetare conflictul latent a celor două mizerabile naţionalisme, francez şi german, gata să pregătească popoarele pentru a se sfâşia ca nişte câini ».

Iată formulată jalnic, cu toată perifraza umflată, o mentalitate care pregătea ideologiceşte München-ul.

Iată cum sună în gura unui pretins revoluţionar, a unui ireconciliabil cum se visa, Breton, ataşarea netă, fără rezerve a suprarealismului la carul imperialist.

« *In căutarea în care ne găseam, — în care ne aflăm mai mult ca întotdeauna — a unei conştiinţe europene pentru a nu îndrăsni să spunem a unei conştiinţe mondiale, în deosebi către Anglia, noi suprarealiştii ne îndreptam faţa* ».

Breton pleacă în 1939 în Mexic unde îşi pregăteşte terenul. El va lua calea Americii după sdrobirea Franţei foarte conştient de rolul pe care îl are de jucat, foarte supus la chemarea care i se adresa. El se va întoarce în Franţa odată cu dumpingul cultural, odată cu ajutoarele pe care i le da ofensiva imperialistă în cultura europeană.

Se cunoaşte o veche problemă de cinematică. Ea îşi propune să stabilească drumul unui câine plecat dintr'un punct şi îndreptându-se la fiecare moment şi cu fiecare poziţie ocupată către punctul unde se găseşte stăpânul său, în acelaşi timp. Acesta se plimbă cu o anumită viteză pe o linie dreaptă, pe o aleie să zicem.

Curba care ia naştere din traiectoria mişcării animalului se numeşte, curba câinelui. Ea desenează foarte bine drumul de peste ocean al lui André Breton şi al suprarealiştilor care i-au rămas credincioşi.

Este curba câinelui care se îndreaptă de fiecare dată către mâna care-i întinde osul.

*

In prima parte a acestor însemnări am căutat să arătăm cum s'a deplasat geografic decadentismul, cum și-a mutat centrul de greutate în Statele-Unite.

Incă din primele rânduri precizăm că fenomenul nu trebuie privit numai sub acest raport de suprafață.

Suprarealismul care a căpătat rangul arătat în arta și literatura americană de azi, cel care vine astăzi din Statele Unite sub forma unei mărfi de export, cel care ia naștere acum în diferite țări din occident în condițiile specifice, de dominație a întregului lor sistem economic de către trusturile americane, toate aceste expresii noi ale suprarealismului reprezintă un stadiu avansat al desagregării artei, corespund fazei cele mai înaintate de putrezire a capitalismului. Statele Unite se găsesc de mult în faza capitalismului monopolist de Stat (vezi I. Cuzminov Despre Capitalismul monopolist de stat Bolșevic Nr. 5). Decadentismul cultural nu se poate ține nici el departe de acest drum.

Deplasarea de care am vorbit trebuie să aibă loc și în interiorul suprarealismului, ea trebuie să fie sensibilă și în manifestările sale, trebuie să oglindească treapta la care burghezia și-a coborît artiștii, modul în care i-a mobilizat pentru a-i servi disperata dorință de menținere a privilegiilor de clasă.

Această deplasare vom căuta să o punem în lumină în câteva aspecte. Ea se face pe două planuri. Suprarealismul devine un produs din ce în ce mai specific modului în care ideologia dominantă a societății americane privește arta. El ajunge concomitent o imagine cât mai fidelă a concepțiilor celor mai reacționare și câștigă astfel cât mai mult teren în lumea magnaților barului, în rândurile clasei dominante.

Cele două direcții se conjugă. Suprarealiștilor li se dau reviste ei sunt găzduiți în muzee, pe măsură ce arta lor subliniază tendințele dușmănoase progresului și pe măsură ce ei ajung aici, aceleași tendințe se colorează mai profund, exprimă mai fățiș felul de a vedea al clientelei lor.

Vom vedea de pildă cum una din condițiile acestei aserviri a fost lichidarea oricărei umbre de protest social, îmblânzirea acestor focoși revoluționari cu numele. Dar foarte curând transfugii devin inamici fățiși, purtători de cuvânt ai contrarevoluții.

In primul rând suprarealismul începe prin a pune un accent categoric pe *automatism. Suprarealismul tinde din ce în ce mai mult să devină un procedeu mecanic, să elimine prezența artistului să se industrializeze.*

Faptul nu e deloc de mirare. Lenin arată cum organizarea monopolurilor nu constituie o înlăturare a crizelor. Cartelarea unor ramuri ale industriei au ca urmare o și mai mare lipsă de coordonare în procesul general de producție. Haosul crește. Ceea ce realizează monopolurile este controlul pieții, suprimarea concurenței, înlocuirea acesteea cu raporturi de dominație și violență.

« Este făcut calculul aproximativ al capacității de absorbire a pieții, pe care aceste uniuni o « împart » între ele conform înțelegerii încheiate între ele. Sunt monopolizate forțele de muncă calificate, sunt angajați cei mai buni ingineri, sunt acaparate căile și mijloacele de comunicație, căile ferate în America, societățile de navigație în Europa și America ». Dictatura oligarhiei financiare este fățișe, ea e completă în faza capitalismului monopolist de stat. In această fază Statul se află în mâna monopolurilor. Este deci firesc ca întreaga vieață culturală să simtă acest călcâi de fier, care nu cunoaște altă lege decât organizarea producției numai în vederea celor mai mari profituri pentru deținătorii de capital. Tendința de industrializare a artei, de transformare a ei într'un produs realizabil pe cale mecanică, este o consecință directă a privirii artei ca o marfă. Imperialismul tinde să aplice și aci legile sale, ștergând diferențele între salariați, supunându-i unor operațiicât mai uniforme, apropiindu-i cât mai mult de mașină.

Suprarealismul pretindea la începuturile sale că va investiga inconștientul. El recomanda pentru aceasta dicteul automat, o metodă de aducere la suprafață a inconștientului.

Breton revine astăzi la automatismul ca atare, fără un scop precis. El vorbește de provocarea hazardului de întâlnirea lui pe această cale, dar în mod practic recomandă procedeul, rețeta, mecanizarea producției artistice.

Vorbind de *« geneza și perspectivele artistice ale suprarealismului »*, André Breton scrie în 1941 că Max Ernst și André Masson sunt adevărații descoperitori ai automatismului. El numește această descoperire *« esențială »* pentru mișcare și precizează despre ce e vorba:

« Mâna pictorului se înaripează într'adevăr la el, (e vorba de Masson N. A.) ea nu mai e aceea care calchează formele obiectelor ci aceia care cuprinsă de mișcarea sa proprie și de ea singură descrie figurile involuntare în care experiența arată că aceste forme sunt chemate a se încorpora. Descoperirea esențială a suprarealismului este, în sfârșit, că fără intenții preconcepute pana care aleargă pentru a scrie, sau creionul care fuge spre a desena, filează prin el o substanță nesfârșit de prețioasă din care totul nu e poate material de schimb, dar care, cel puțin apare încărcat cu tot ceea ce poetul sau pictorul respiră atunci ca emoție ».

In virtutea acestui principiu Breton felicită pe tinerii pictori care lichidează ca Masson sau Miro, orice figurare a realității, care se supun orbește automatismului. In virtutea aceluiași principiu el îl mustră pe Dali, pe Chirico, pe Magritte, care mai desenează astfel încât formele pot fi recunoscute.

Accentul pus pe automatism, conducerea artei la un procedeu e ilustrată de nenumăratele *« descoperiri »* pe care inventivii ciraci din școala lui Breton le-au pus imediat în aplicare.

Biroul de înregistrare al patentelor din New York ar fi avut, dacă și acest articol trebuia înregistrat, foarte mult de lucru.

Văzând despre ce e vorba, oamenii s'au pus pe lucru. Noi vom cita doar câteva din invențiile de automatisme brevetate numai în câțiva ani de suprarealiști. Ideia dela care toate aceste patente pornesc e simplă. Fabricarea tablourilor fără participarea pictorului prin simpla deslănțuire a hazardului. Avantajele sunt mari pentrucă vitesa de fabricație crește și o perioadă de timp snobii isteți care gustă aceste acrobații sunt interesați de așa zisa *« originalitate »* a procedeului. Pictorii se supralicitează într'un trist bâlciu.

Max Ernst introduce « *frotajul* », care constă în frecarea unei pânze cu diferite cârpe astfel ca liniile să se șteargă. Intenția constă după declarațiile autorului în a « *intensifica iritabilitatea facultăților spiritului* ». Dar Salvador Dali îl concurează imediat. El copiază o metodă mai veche, pare-se aparținând lui Pierro Cosimo și chiar lui Vinci, dar pe care aceștia din urmă o considerau un fel de glumă. Era vorba de a contempla scuipații de pe un zid vechiu și murdar și a descifra în amalgamul de linii o serie de figuri. Salvador Dali își botează procedeul, metoda « *parainoiac critică* » și propune descoperirea pe această cale a unei lumi secunde. Metoda e un fel de interpretare « delirantă » voită a realității, adică a privi cu ochii unui bolnav mintal.

Urmează imediat alte ocazii de exercitare a « *automatismului absolut* », care după cuvintele lui Breton, elimină echivocul unor intenții existente la « *frotaje* » și « *colaje* » (lipiri pe tablou a diferitelor ziare, petici, fire de păr, etc. »).

Autorii acestor « *noi metode* » sunt Dominguez și Paalen, care și-au botezat descoperirile « *decalcomanii fără obiect* » și « *fumaje* ».

Cea dintâi « *invenție* » e inspirată de operațiile unui ștergător de geamuri, care face însă mișcările rapide și la întâmplare datorită poziției periculoase pe care o are la un etaj superior al sgârie nourilor.

Dominguez ia în mână pensula pe care o folosește strict ca o bidinea și cu care dă peste pânză « *cu brațul cât se poate de puțin dirijat* » cum precizează Breton. Rezultatele ne transportă după declarațiile aceluiași « *în locurile fascinației pure* », unde putem contempla « *meteorii din cărțile cu poze colorate ale copilăriei* ».

« Fumajul » constă în turnarea unor cerneluri pe o foaie de hârtie și în mișcarea dezordonată și rapidă a acesteia sau în eventual suflarea deasupra petelor. Există și o variantă a colorării urmelor de fum lăsate de o lumânare plimbată peste o hârtie. Această « metodă » « *liberează ființe strălucind cu toate focurile păsărilor muscă și având « țesătura tot atât de savantă » precum cuiburile lor* ».

Dar Esteban Frances « *descoperă* » « *gratajul* » care consta în sgârierea cu o lamă de ras a unei plăci de lemn pe care în prealabil a așternut niște colori.

Cea mai răsunătoare « *descoperire* » aparține însă lui Gordon Onslow Ford, autor al « *cronogramelor* » sau al « *suprafețelor litocronice* ».

Operația tinde după declarația inventatorilor să prindă nici mai mult nici mai puțin decât « *spațiul-timp* » al lui Einstein.

Ea constă în trasarea unei suprafețe învelitoare care cuprinde toate pozițiile succesive ale unui corp în mișcare. Astfel se reprezintă în același timp, un leu african în momentul t_0 și în momentul t_1, t_2... etc. Breton recunoaște că litocronismul e « *mecanismul solidificării și petrificării timpului* ». Metoda a făcut atât scandal încât în cadrul ei s'au creat procedee diverse și variațiuni.

Seligmann a propus înlocuirea unui corp cu două. De pildă, o femeie goală și o mașină de scris și trasarea curbei atracției lor reciproce. Ceea ce ar

apare unui om cu mintea întreagă preocupări de pensionari ai unei case de sănătate, formează subiect de discuție, e cercetat cu atenție și promovat la loc de cinste. « *Lumea bună* » în Statele Unite » se ceartă pe o « *ultra mobilă* » în genul lui Seligmann reprezentând Cronograma unei « *supiere atinsă ușor de o pană* ».

Breton ne asigură că în alegerea acestor obiecte joacă un mare rol « *hazardul obiectiv* ».

Se pare că societatea americană nu stimulează suficient talentele inventive, cu tot concursul pe care li-l dă. Dovada este că, la noi, într'un singur an suprarealiștii autohtoni au « *descoperit* » cam tot atâtea « *procedee* » mergând dela « *grafii colorate* », « *cubomanii* », « *suprautomatisme ale liniilor și suprafețelor* », (unirea punctelor întunecate de pe o foaie albă de hârtie), « mișcările hipnagogice » (pictură în stare de somnambulism), « mancii » (imagini urmărite într'o bulă de cristal), « stilomancie » (strivirea unei pete de cerneală între două fețe de hârtie).

Insă împingând automatismul până la capăt, suprarealiștii noștri, l-au depășit pe Breton și în realizări și în intenții, creând în definitiv « *pantografia* » « *metoda* » de folosire a unor aparate mecanice, pantograful, foarfecele, etc., ceea ce înseamnă adevăratul automatism, dus la limitele sale, transformând adică pe artist într'un lucrător la o mașină.

Multora comparația noastră le va apărea hazardată.

Pictorul Victor Brauner mărturisește că la Paris este angajatul unui birou de pictură. El are ore fixe de serviciu între care e obligat pentru leafa ce o primește să execute pe cartoane uniform tăiate și așezate teanc în stânga lui o serie de figuri la întâmplare.

Cartoanele au un carelaj pe care pictorul îl umple parțial cu diferite colori. Odată terminată această operațiune, iscălește jos, pune data și așează cartonul în dreapta.

Respectivele « *produse artistice* » se vând în Statele Unite « *en gros* » și sunt căutate asemeni cărților postale.

Automatismul ajunge însă și la alte manifestări. Suprarealismul pune accent deosebit pe nebunie. In ultimă instanță, dacă produsele de nebunie simulată găsesc un atât de larg ecou, de ce nu s'ar trece la furnizarea produselor unor nebuni autentici?

Imperialismul dușmănește raționalul, este adversarul neîmpăcat al rațiunii care-i discută contradicțiile, care-i amenință nejustificata exploatare a omului. Suprarealismul promitea dela început să șteargă hotarul între conștient și inconștient. Azi, el își propune să facă starea demențială să invadeze în viață, să umilească raționalul, așezându-l pe un picior de egalitate cu nebunia.

Dela făgăduiala de luminare a zonelor inconștientului, suprarealismul ajunge la cufundarea în beznă, la fabricarea demenței.

Dacă primul și al doilea manifest al suprarealismului discutau despre nebunie, cel de al treilea e o colecție de texte furnizate direct dela demenți.

Breton, fost medic alienist, s'a dat la o parte şi a lăsat să vorbească în locul său reprezentanţii cei mai autorizaţi.

Starea demenţială e la modă. Antonin Artaud, la început membru al mişcării suprarealiste, internat într'un ospiciu în urma folosinţii abuzive a drogurilor, a reapărut în revistele lui Breton.

Gazetarii se îngrămădesc la uşa lui pentru a-i cere părerea asupra ultimelor evenimente. Chiar ziarul *Figaro*, organul marei burghezii franceze, nu pregetă să-i sacrifice câteva coloane.

Revista *Fontaine* îl invită să ţie o dizertaţie despre târfe şi Dumnezeu şi Arta, d aşterne pe hârtie exploziile unei crize de delir erotic. *Societatea bună* iubeşte scandalul, are slăbiciunea *porcărelelor*. Artaud este aplaudat. Când moare câteva luni mai târziu, sdrobit de extenuare, victimă nefericită a exhibiţiilor la care a fost supus, i se vor trimite coroane la groapă.

Cea mai recentă vedetă a suprarealismului e Leonora Carrington. Această englezoaică bogată, pescuită de Max Ernst, e o femeie tânără, impresionant de frumoasă. In urma abuzurilor cu droguri, Leonora Carrington a fost internată într'o casă de nebuni în Spania, unde se afla în voiaj. Eliberată de curând, ea a scris o carte de memorii din acea perioadă pe care Breton o socoteşte egală cel puţin cu « Aurelia » lui Gérard de Nerval.

Suprarealiştii au organizat anul trecut o expoziţie a desenurilor şi picturilor membrilor unui balamuc. Publicul a plecat desamăgit. Nu exista nicio diferenţă între tablourile expuse aici şi între cele expuse la oricare alt vernisaj suprarealist.

Intr'o nuvelă de G. K. Chesterton, unul dintre personaje povesteşte o întâmplare curioasă. In interiorul unei cazărmi din Cairo, un soldat englez stătea de pază în spatele grilajului porţii. In faţa lui apare un cerşetor în sdrenţe, care-i cere permisiunea să intre înăuntru pentru a lua un document în vederea pazei căruia se instituise chiar o gardă specială. Bine înţeles că soldatul îi ordonă să plece. Atunci cerşetorul îl priveşte fix în ochi şi-i spune: *Cine e afară şi cine e înăuntru?* Sentinela îşi dă deodată seama, că fără să se fi întâmplat nimic, grilajul a rămas acelaşi, dar el se găseşte acum în afara curţii şi vagabondul îl priveşte surâzător dinăuntru. Impietrit de spaimă, soldatul observă cum intrusul pătrunde în cazarmă şi se întoarce cu documentul. Atunci dă alarma şi cheamă pe soldaţii din curte. *Cel puţin de astă dată*, strigă el, *n'ai să mai ieşi afară*. Dar cerşetorul continuă să-l privească surâzător, calm şi ajuns în faţa grilajului îl întreabă: *Cine e înăuntru şi cine e afară?*

Şi atunci soldatul vede cu groază că e din nou în curtea cazărmii şi că de partea cealaltă a grilajului vagabondul se depărtează cu hârtia în mână.

Aceasta e o poveste cu fakiri pentru părintele Brown al lui Chesterton. Ceea ce vrem noi să reţinem este semnificaţia expresiei fachirului: *Cine e afară şi cine e înăuntru?*

Suprarealismul a început pretinzând că va investiga apele tulburi ale nebuniei. Suprarealiştii au susţinut că nu fac artă, că studiază starea demenţială. Ei au venit ca alienişti la porţile caselor de sănătate.

Exemplele pe care le-am dat mai sus, fac actuală fraza fachirului: *Cine e înăuntru şi cine e afară?* Care sunt nebunii şi care sunt cei care fac pe nebunii? Hotarul a fost şters, dar nu în sensul înţelegerii nebunilor, ci în vederea înebunirii celor cu mintea întreagă. Istorioara lui Chesterton are o aplicaţie foarte actuală.

Nu numai nebunia e sectorul în care suprarealiştii au împins automatismul la graniţele peste care dispare cu totul arta. Suprarealiştii au folosit în lupta lor împotriva raţionalului, în promovarea unei farse industrializate, care să poarte numele de cultură, ridicarea la un rang deosebit a « cretinismului ».

Incă dela începutul mişcării, Breton a inscris pe fanioanele grupului fraza lui Rimbaud din « Une saison en Enfer »: *Iubeam picturile idioate, ornamentele deasupra porţilor, decorurile, pânzele saltimbancilor, firmele, ilustraţiile populare, literatura demodată, latina de biserică, cărţi erotice fără ortografie, romane ale bunicilor noştri, poveşti cu zâne, mici cărţi din copilărie, vechi librete de operă, refrene nătângi, ritmuri naive.*

In virtutea acestui principiu, copiii şi cretinii, debilitaţii intelectuali, arieraţii au fost chemaţi să dea mostre pentru « Biroul de Cercetări suprarealiste ».

Arta primitivă a fost îmbrăţişată ca treaptă superioară a celui mai desăvârşit rafinament. Breton, Bataille şi alţi « specialişti » se extaziau în faţa unei Venus hotentote, în faţa unor cioturi de lemn cioplite straniu. Moştenirea aceasta le-a revenit suprarealiştilor dela precubişti, dela Max Jacob, dela Appolinaire, dela cei pe care ultimii îl considerau zeul lor tutelar, dela Alfred Jarry.

La baza acestei acţiuni de descoperire a *« adâncimii »* şi *« înţelepciunii »* celor săraci cu duhul sta principiul *« epatării burghezului »* (épater le bourgeois).

Ceea ce constituia la început, diversiunea revoltei micii burghezii pauperizate, exploziile de rachetă ale ieşirilor ei anarhice, a fost organizat de ideologia imperialistă, transformat în stil de lucru.

Avantajul mistificării în artă a creării unui soiu de teroare a opiniei celor avizaţi, constituie pe acest tărâm corespondentul controlului celorlalte sectoare de activitate, aspectul viu al monopolului pe planul producţiei artistice.

Spaima cu care burghezul intra în expoziţiile de pictură suprarealiste, teama sa de a nu fi considerat un parvenit, trebuia întreţinută. Graba cu care acesta acceptă cele mai extravagante şi contradictorii teorii pentrucă în fond îi sunt egale şi îl interesează doar sub raportul lor grosolan utilitar, de diversiune dela alte probleme permite instituirea unei adevărate tiranii în artă, constituie una din bazele exercitării acestei tiranii.

Breton își consacră un capitol al adausurilor pe care le face la « Suprarealismul și Pictura », pictorilor « naivi », adică a acelora care nu știu să deseneze, care privesc cu oarecare neputință și cu multă neînțelegere realitatea.

Tot astăzi suprarealiștii încep o vastă acțiune de aducere la suprafață a unei serii întregi de pictori și scriitori vechi, ale căror opere se caracterizează tocmai prin lipsa de contact cu elementarele legi ale logicii formale. Pe această linie sunt tămâiați Paolo Ucello, Pierro Cosimo, ș. a.

Sub reproducerea unei picturi de un prost gust și un cretinism manifest aparținând decorării unui clavecin italian din secolul al XVI-lea, în revista « Minotaure » se scria:

« Nebuni și Naivi ».

« *Categorii orgolioase în care ne amuzăm să introducem pe acei oameni care au avut de lichidat o socoteală cu rațiunea umană, acea rațiune care ne neagă în fiecare zi dreptul de a ne exprima prin mijloacele care ne sunt instinctuale* ».

Propaganda pentru cretinism, pentru spălarea creerului de cunoștințe științifice și scăldarea lui în apa binecuvântată a ignoranței e la fel de strâns legată ca și simpatia pentru nebunie de dușmănia cruntă pe care suprarealismul o manifestă față de cunoaștere, de înțelegerea realității.

Suprarealismul se colorează din ce în ce mai mult cu coloarea sa adevărată de clasă, devine din ce în ce mai mult un instrument de diversiune mai propriu, mai adecvat al imperialismului în cultură.

Sunt declarați genii ale umanității câțiva zăpăciți, sau curioși extravaganți. Cărțulii, care la timpul lor constituiau exemplare de degenerare mintală, volumașe cu utopii, legislații fanteziste ale vorbitorilor de tipul celor tolerați în Hyde Parc la Londra, toate acestea devin evanghelii.

Breton care se declara un admirator necondiționat al lui Marx « evoluiază » și în climatul bursei dela New-York ajunge la concluzia că... Fourier era superior în gândire părintelui marxismului. Dar ofensiva pentru infantilism, pentru primitivismul gândirii, pentru investirea profeților mincinoși nu se oprește deloc aici.

Tot Breton începe o serie de portrete pe care le publică în revista « Minotaure » și pe care le intitulează « Têtes D'Orage » (Capete de furtună). Simbolul nu era lipsit de adevăr cu oarecare corecțiuni. Capetele aparțineau lui Georg. Christoph Lichtenberg, inventatorul frazei care definește « obiectul »: « *un cuțit fără lamă, căruia îi lipsește mânerul* », definiție calificată de suprarealism, « *o sublimă dobitocie filosofică* », lui Jean Pierre Brunet autor al unor lucrări « *demonstrând* » descendența omului din broască pe baza unor considerații asupra limbajului lui Xavier Forneret, etc.

Breton le dădea ca model acoliților săi. Aceste capete erau într'adevăr devastate de o furtună care răsturnase noțiunile, învălmășise ideile, lăsase o paragină dezolantă în care putea crește doar floarea bălțată a ignoranței. In acelaș spirit se înscrie reclama pe care o face suprarealismul celor mai idioate cărți poștale vechi, inscripțiilor absurde, picturilor de un conven-

ționalism descurajator. Unul din aceste tablouri reprezintă pe o bancă o femeie în costumul Andromacei, cu o coafură de figurantă la Comedia Franceză. In fața ei un tânăr cu părul strălucitor și lipit cu briliantină îmbrăcat exact ca un model dintr'un jurnal masculin de mode și desenat chiar în acelaș stil, își încheie calm bretelele.

Ideia de « har » de « înțelepciune supremă » a celor care nu știu nimic, proclamarea copiilor a cretinilor sau a nebunilor la rangul de profeți aparține misticismului creștin concepției după care celor săraci cu duhul le este făgăduită împărăția cerurilor. Atât simbolismul, cât și expresionismul și-au înscris acest punct în program.

Pe latura aceasta ca și pe latura nebuniei, suprarealismul care se bătea cu pumnul în piept pentru « revoluționarismul » său, deschidea larg porțile celui mai reacționar obscurantism de care ideologia imperialistă nu se poate despărți. Ultimele lucrări ale suprarealiștilor se concentrează toate asupra necesității creării unui « *mit colectiv* ». Acesta este și obiectivul expoziției suprarealiste dela Paris, de acum doi ani. In vederea acestor mituri, Breton, Maurice Heine, Bataille recomandau lectura studiul și exegeza « *apocalipselor* » din Evul Mediu.

Cel de al doilea « *Manifest al Suprarealismului* » dădea un model în direcția de mai sus. In « *Conferința dela Yale* », acelaș Breton declară că principalul obiectiv al suprarealismului este astăzi « *de a construi un mit social* », « *în raport cu societatea pe care o dorim realizabilă* ».

Mare teoretician al suprarealismului a devenit după războiu Juan Larrea, spaniol refugiat în America de Sud, conducător al revistei Quadernos Americans, autor al unei cărți în care prezintă istoria omenirii ca un fel de personificare a miturilor colective. In aceeași tamburină bate și George Heinein, egiptean de origine, călător și el peste oceane, devenit tot după războiu un înfocat agent al lui Breton pe continent. Nu e greu de dedus cine sunt în primul rând cei interesați întru făurirea acestei « *societăți* », « *dorite realizabilă* ».

Oamenii trusturilor americane nu se înșală în afacerile în care își investesc banii și la care își dau concursul. Suprarealismul a fost transformat rapid într'un fel de Vatican de ordin artistic. Dacă papa promite o societate « *dezirabilă* » (adică dorită realizabilă) pe cealaltă lume, pontifex-ul maxim al suprarealismului o făgăduiește și el în « *suprarealitate* ». Până atunci e recomandabil, sfătuiește Breton, să lăsăm în pace monopolurile să aibă ele grije de realitatea imediată.

Dacă voim însă o pildă vie până unde merge această acțiune de cretinizare a maselor, de transformare a artei în marfă, de aruncarea ei pe piață după metodele trusturilor este deajuns să cităm cazul lui *LANGSDON* « *The Greatest Painter of America* » (cel mai mare pictor din America).

Revistele de artă americane sunt pline de diferite reclame. Pe frontispiciile multora veți citi cu litere de o șchioapă *LANGSDON, LANGSDON, LANGSDON*, « *cel mai mare pictor al Americii* ».

Intr'o revistă curentă, adică de mare circulație ca « The Arts Digest » (Ian. 1947), pe o pagină întreagă se află o fotografie. Un bărbat cu o pălărie de gangster trasă peste ochi, cu o mână înmănușată în negru își apără fața de obiectivul fotografic.

Deasupra fotografiei, sus: *LANGSDON, cel mai mare pictor al Americii.*

« De ce este acest mare artist un mister? Foarte puțini dintre oamenii care se preocupă de artă l-au întâlnit vreodată față în față sau au vorbit cu el.

De ce rămâne dânsul atât de singuratic?

Nu s'a reușit vreodată să i se ia o fotografie, din care să i se vadă trăsăturile feței. Se spune că un accident mare și tragic a avut loc în viața acestui artist, accident care și-a lăsat amprenta nu numai în înfățișarea sa, dar chiar în felul lui de viață ».

In alt număr, găsim o reclamă pe trei coloane:

LANGSDON
Cel mai mare artist care a trăit vreodată

sau

Care va trăi vreodată
S'a descoperit singur
A învățat singur.

Din altă revistă aflăm că LANGSDON este « *Marele Wes Vac American* », ceea ce se explică imediat că înseamnă « un american adevărat din Virginia de Vest » într'un singur cuvânt inventat de însuși Langsdon.

Curioși să aflăm și noi ce este cu acest *LANGSDON*, care bate în celebritate școala « *nonobiectivistă* » am răsfoit colecția întreagă a revistei.

Pe o jumătate de pagină, în alt număr, aflăm că Langsdon este șeful curentului « *The Suiciders* » (Sinucigașii).

Deasupra manifestului școlii un titlu uriaș

« Nimeni nu se poate lăuda că posedă o pictură de Langsdon »

« Zadarnic! Niciodată nu veți avea o pictură de Langsdon ».

Misterul începe să se lămurească:

Langsdon explică în manifest, că motivul apariției școlii sale este ignoranța vulgului și lipsa de apreciere cu care e tratată arta și artistul în mijlocul marelui public american.

« Scopul acestei mișcări este de a încuraja pe artist inclusiv și pe mine », spune Langsdon *« ca să distrugem cât mai mult din opera noastră cât suntem încă în viață, astfel ca după moartea noastră niciuna din operele pe care le-am semnat să nu cadă în mâna vulgară a publicului ».*

In concluzie explică *« Marele Wes Wac-American » « eu n'am expus niciodată ». Nimeni nu se poate făli că posedă o pictură de Langsdon, nici măcar că a văzut o pictură a lui.*

Pare-se că Langsdon nici n'a pictat nimic până astăzi.

Critica e însă unanimă în a saluta în el pe *Cel mai mare pictor al Americii*. Un articol scris la modul serios în aceeași revistă, constată că arta marelui Langsdon se caracterizează prin *galbenul* pe care îl aplică pe pielea personajelor sale. Criticul care n'a văzut niciodată un tablou de Langsdon, socotește că acest galben este specific artei pictorului nostru și că poartă chiar numele de *galben Langsdon*. Ba și femeile tablourilor sale au un aer straniu, de unde au fost numite « Langsdon's whomen » (femeile lui Langsdon).

Și articolele conchide: *Nu se știe care e stilul în care pictează Langsdon, dar se bănuește că ar fi « modern și revoluționar ».*

Vorbele eroului lui Chesterton ne răsună și aici în minte. Noi credeam că avem de-aface cu o expoziție de pictură și ne găsim înaintea porților unui balamuc.

Cine e înăuntru, cine e afară?

Automatismul, inventarea de procedee mecanice pentru fabricarea artei, aducerea în scenă a nebunilor, propaganda pentru lichidarea rațiunii și promovarea cretinismului, în sfârșit șantajul reclamei sgomotoase, toate laolaltă subliniază o tendință unică. Ea corespunde transformării artei în marfă, ducerea acestei concluzii până la ultimele ei limite, adică supunerea producției artistice legilor economiei imperialiste. Aceasta înseamnă ștergerea artistului, trecerea lui într'un plan complet secundar. El devine o simplă mână de muncă, ce poate fi înlocuită fără mare pagubă, care e subjugată caracterului monopolist al statului și care e supusă tiraniei oligarhiei parazitare, cocoțată în creștetul societății.

*

Dar suprarealismul și-a schimbat încet-încet clientela. Din mediul micburghez, din fauna intelectualității desorientate, din periferia cafenelei literare și a boemei de unde lansa manifeste și organiza scandalurile curmate foarte des de intervenția forței publice, suprarealismul a fost adus în saloane în mediul *lumii bune*.

Nici un busines-man american nu se mai scandalizează la vederea unui nud de Victor Brauner. Dimpotrivă, toată seria trust-menilor se simte obligată să-și acopere pereții cu picturi ale *artei abstracte*.

Avem în față un volum omagial *Art in progress*, o ediție de lux tipărită cu ocazia a 15 ani dela întemeerea lui *The Museum of Modern Art, New-York*.

Cartea conține o serie întreagă de reproduceri din plastica suprarealistă, din cuceririle ei în toate domeniile, decorație, afișaj, mobilier etc.

Pe contrapagina copertei există un capitol cu titlul *Benefactors*, adică lista numelor celor care au contribuit cu punga la editarea luxosului album.

Intre personajele care mecenează pe urmașii americani ai lui André Br ton, citim pe: *John D. Rockefeller, A. Conger Goodyear, The Lord Duveen of Millbank*,

Nelson A. Rockefeller, Carnegee Corporation, The Rockefeller Fundation, Mr. and Mrs. Felix M. Warburg, Edsel Ford, Mrs. Simon Guggenheim, Mr. and Mrs. Robert Woods Bliss etc.

Toate numele simandicoase ale clanurilor bursei, marii finanțe, ale industriei de războiu, ale industriei petrolifere, defilează pe această listă.

Inainte de primul războiu și după acesta, Gertrude Stein, poeta americană umbla la Paris în căutarea tablourilor lui Picasso și ale lui Juan Gris. Această investiție era socotită în Statele Unite demență curată. Revistele umoristice se ocupau îndeosebi de colecția fraților Stein. Astăzi, Mr. and Mrs. Rockefeller, Mr. and Mrs. Carnegie socotesc absolut necesar ca să-și așeze patul nupțial, cel puțin sub o pictură de Pavel Tchelichew sau de Onslow Ford.

Oligarhia americană a luat în brațe suprarealismul, l-a introdus în rândul valorilor *admise, oficializate*, care merită toată atenția.

In cel de al doilea manifest al suprarealismului, Breton, care are specialitatea simulării crizelor de furie, scria:

Actul suprarealist cel mai simplu consistă ca să ieși în stradă și cu revolverul în mână să tragi la întâmplare, cât poți, în mulțime.

Și ceva mai sus: *se înțelege că suprarealismul nu se teme de a-și face o dogmă din revolta absolută, din nesupunerea totală, din sabotajul în regulă și că el nu așteaptă să obțină ceva decât prin violență.*

Suprarealiștii și-au clătit adesea gura cu cuvântul revoltă, cu termenii revoluției, mai mult sau mai puțin «absolute».

Se poate face totul, toate mijloacele sunt bune de întrebuințat pentru a mina ideile de «familie, de patrie, de religie». Poziția suprarealistă oricât ar fi de cunoscută, trebue să se știe că nu comportă sub acest raport acomodări.

Acești ireconciliabili, acești *băieți gălăgioși*, care distrau la început pe snobii extravaganți cu gusturi de păruială, nu au fost aduși în locuințele din vecinătatea Casei Albe, fără o ușoară ajustare, *pe ici, pe colo, prin părțile esențiale.*

Același André Bréton, care făcea promisiunile furibunde de mai sus, își începe, în 1942 un articol: *Viața legendară a lui Max Ernst*, precum urmează:

Vechiul meu prieten, Președintele de Brosses, la sfârșitul unui suculent dineu, pe care mi l-a oferit eri la New-York, îmi zise...

Și în continuare «*ferocele* Breton» ciocnește paharul cu bătrânul președinte și-i răspunde reverențios: *Mon cher président...*

Precum se vede, suprarealiștii au fost tunși, spălați, învățați să se aranjeze curat, să se poarte frumos și să-și pună la gât șervetul dacă au fost invitați la *dineurile suculente.*

Adoptarea suprarealismului ca artă a oligarhiei americane, ca ultimă expresie a bunului ton, ca supremă treaptă a *subțirimii estetice*, nu s'a făcut fără serioase transformări ale acestuia. O bună parte din ele le-am examinat mai înainte. Dar e vorba de cele mai directe, cele mai precis legate de clasa posedantă, de vederile ei. Rând pe rând, toate colțurile mai tăioase ale suprarealismului au fost pilite, toate tendințele care-l făceau o armă de diversiune în lupta de clasă, au fost ascuțite. Astăzi el este perfect adaptat pentru mobilierul lui Mr Vanderblitt, Warburg sau Hay Whitney.

Marile case de reclamă, marile societăți și-au asigurat concursul unui artist modernist și *abstract*, care să dea publicității tonul la modă.

Carigot Alois lucrează la firma *Mrs Henriette Rein New-York, Beall Lester, Dept of Agriculture Rural Electrification Administration; Kauffer E Mc Knight* la *Civil Aeronautics Administration. Matter Herbert* la firma *G. E. Kidder Smith.*

Numele pe care le-am citat *Kauffer, Matter, Cairget*, sunt cele mai reputate în afișaj. Operele lor nu diferă însă de tablourile *Mattei Eschauren* sau de cele ale lui Marcel Duchamp.

Spre deosebire însă de aceștia din urmă, panourile primilor au scris citeț numele mărcii și al firmei care plătește.

In direcția aceasta suprarealiștii nu sunt chiar atât de intransigenți. Ei au renunțat la punctul din program după care acceptarea oricărui mijloc de a-ți câștiga existența este un sclavaj, o aservire a spiritului. Imaginea cea mai clară a consacrării suprarealismului de către marea burghezie americană drept arta sa, o descoperim în uriașa răspândire a acestuia în toate domeniile, cele mai variate ale aplicației artelor, așa cum am arătat la început, dar mai ales în faptul că se ajunge până într'acolo încât revistele de copii au coperte făcute de suprarealiști, sau ilustrații executate de aceștia.

Arta modernă figurează în programul școlilor elementare. Profesoarele, demne conducătoare ale institutelor pentru cultivarea odraslelor celor avuți, duc pe tinerii descendenți ai regilor oțelului sau cremei de ghete în muzeele de artă abstractă, unde le explică în «*deplină seriositate*» care sunt principiile «*nonobiectivismului*».

Pentru ca să ajungă aici, suprarealismul a fost învățat să se «*poarte*».

O privire caracteristică a aservirii lui, a acomodării la transformarea sa într'o și mai perfectă armă de diversiune a imperialismului este *lepădarea oricăror rancune, adoptarea unui eclectism larg, care permite gruparea, concentrarea tuturor elementelor decadente în jurul său.*

Suprarealismul a fost învățat în America să-și uite inimicițiile să înțeleagă că are rolul de a fi unul din comis voiajori și că în consecință trebue să se înțeleagă cu toți ceilalți agenți ai firmei.

Suprarealiștii înainte de războiu l-au acoperit pe Claudel cu injurii. Astăzi Breton semnează într'o revistă americană a lui Pauwels alături de Claudel. Eri Breton dăduse ordin suprarealiștilor să nu dea texte pentru antologia poeziei franceze executate de editura Kra, pentrucă în ea nu trona spiritul ortodox al grupului. Astăzi Breton colaborează la tot soiul de reviste, de toate colorile și de toate categoriile. El dă mâna cu Artaud pe care l-a făcut cu ou și cu oțet în «*cel de al doilea manifest*» și pe care îl exclusese din mișcare.

Dar reticențele au fost complet șterse și pontiful suprarealismului scrie în *«Figaro»*, dă un interwiev celui mai consecvent reacționar ziar francez. Breton se împacă imediat ce sosește în vizită în Franța cu suprarealiștii disidenți cu Calas și cu Bataille, pe care de asemeni îi înjurase fără menajamente.

Această împăcare forțată are un colorit foarte precis. Ea este foarte asemănătoare cu împăcarea intreprinderilor rivale, cu lichidarea celor care încearcă să reziste, cu înglobarea lor în trusturi.

O astfel de operație se poate vedea foarte bine în întreaga mișcare suprarealistă.

Sub presiunea lui Breton, a lui Henein, a lui Juan Larréa, a lui Benjamin Péret, în diferite țări, micile dizidențe sunt șterse. Grupulețele se unifică, bisericuțele sunt dărâmate.

E.L.T. Mensens reorganizează pe suprarealiștii englezi și se raliază public lui Breton, scoțând o revistă « London Bulletin » tocmai cu acest scop. Imediat Mensens găsește posibilități să-și creeze mai multe publicații ca *«Fulcrum»*, *«Dint»* etc. Toni del Renzia și soția sa Ith Colquhoun, care încearcă să se opună acestor tendințe monopoliste sunt imediat excomunicați. Revista lui Renzio *«Arson»* dispare. Și David Gascoyne, poetul suprarealist englez cel mai cunoscut, este lichidat pentru încercări de a se menține pe poziții intransigente.

In jurul lui Mensens se strâng Edith Remmington, Watson Taylor, Roland Penrose și Brunius. Steaua grupului rămâne însă Leonora Carrington, de care am mai vorbit.

E. L. T. Mensens e de origine belgian. O operație similară cu cea reușită în Anglia o pornește concomitent și în Belgia. Cartea sa *«Cel de al treilea front»* atacă pe Magritte, Scutenaire, Mariën, disidenții grupului belgian.

Idem, în Danemarca o acțiune de raliere este executată în jurul revistei *«Hehesten»*. Cele spuse la început despre revistele și editurile franceze arată acelaș fenomen.

Lenin semnala *«exportul de capital»*, drept una din caracteristicele imperialismului. Lenin arăta de asemeni cum capitalismul în studiul avansat al imperialismului se caracterizează prin constituirea grupurilor monopoliste internaționale ale capitaliștilor care împart între ele lumea.

Pe tărâmul ideologic fenomenul nu e prea diferit. *Impăcarea forțată, gruparea în centre controlate de sus, pe care suprarealismul a săvârșit-o pe plan artistic în țările europene unde dominația imperialismului american e din ce în ce mai tiranică*, toate aceste operații săvârșite sub semnul violenței sunt simptomele creării unui soiu de *cosmopolitism cultural*. El corespunde de fapt celui mai cinic monopol în materie de cultură, *a organizării practice a culturii atlantice», armă de diversiune în ultimă analiză șovină.*

O serie întreagă de reviste în diferite limbi și în limba... engleză, o serie ntreagă de publicații cu caracter cosmopolit apar pe piața europeană. Supra-

realiștii apasă pe așa zisul lor internaționalism. Ei călătoresc dela un capăt la celălalt al oceanului, dar nu uită de fiecare dată să ia la plecare instrucțiunile trusturilor americane în valiza diplomatică.

Inceputul unei astfel de reviste îl făcură *«Transiton»* a lui E. Jolas care apărea în America în engleză și franceză, *«Commerce»* a lui Valery Larbaud, de asemeni cu texte bilingi, și în special revista americană *«Jazz»*.

Revista lui Bataille, *«Documents»*, avea un supliment de traducere a articolelor în engleză.

După războiu aceste reviste internaționale s'au înmulțit. Numai în Italia apar *«Inventario»* și *«Fiere Litteraria»*.

In Franța apare sub direcția lui Yvan Goll *«Hémispheres»*, revistă « franco-americană » de poezie, *«Quatre Vents»*, *«Echanges»*, etc.

«Fontaine» se bucură de colaborarea tuturor suprarealiștilor. La fel și *«Cahiers du Sud»*. Ele au închinat numere poeziei și prozei americane, numere suprarealismului internațional. *«Le Wiew»* și la *V. V. V.*, le *«Tropiques»* scriu francezi, italieni și spanioli în franceză sau engleză.

In mesajul pe care îl trimite expoziției suprarealiste dela Praga din 1947, Breton are grijă să sublinieze *«puterea de expansiune»* a suprarealismului și *«voința sa permanentă de a se situa pe terenul internațional»*.

Situarea deasupra culturii națiunilor, prin lichidarea particularităților lor; prin înglobarea lor într'o industrie controlată dela New-York, primind de acolo depozițiile, practica brutală și directă imperialismului în cultură este în mod real *«acea tendință»* de care vorbește comandantul general al suprarealismului.

Declarat artă oficială suprarealismul *are nevoie de antecedente culturale*. El, care scuipa peste toată tradiția, nu poate intra în *«lumea bună»* fără să-și anunțe titlurile la ușă. Asistăm la o curioasă invenție de strămoși. Ea are de scop să furnizeze nouii arte oficiale un trecut glorios.

Suprarealiștii se reclamă din romanticii germani și englezi, din misticii evului mediu.

Ei fac o serie de temenele în fața *«Nopților»* lui Young; alte o mie de plecăciuni înaintea pânzelor și frescelor lui Paolo Ucello.

Am arătat cum colecția *«Humorul și Miraculosul»* scoasă de *«Fontaine»*, publică pe *Achim von Arnim*, pe *Graabe*, pe *Melville*, pe *Lewis Caroll*.

Americanii țin să aibă o artă cu vechime spre a nu fi acuzați de parvenitism cultural. Ei se interesează de *«ruinele»* suprarealismului cu acelaşi interes cu care se interesează de fantomele castelelor vechi pe care le cumpără în Scoția.

Ca și hitleriștii care începuseră să confiște gloriile umanității și să le declare cetățeni ai celui de al III-lea Reich, în Statele Unite se pot vedea expoziții unde la capitolul plastică americană sunt trecuți pictori ca Moïse Quisling și Jules Pascain, ambii europeni, plecați în Statele Unite, târziu, după ce renumele lor s'a răspândit.

Spectacolul e ridicul prin megalomania lui și amintește de un manifest pe care cubiștii italieni l-au lansat pe vremea fascismului și în care *«demon-*

strau » că tot ce se cunoaşte în materie de artă modernistă are o origine strict ariană şi în special italiană.

De acolo se putea afla că « *suprarealismul a fost inventat în Italia în jurul anului 1550 de Giuseppe Arcimboldi* », « *cubismul, tot în Italia pe la 1620 de pictorul florentin Giovanni Battista Bracelli* », « *arta abstractă* » în epoca precolombiană *300 de ani înainte de Isus Christos de artiştii peruvieni*, ş. a. m. d.

Teoretizările suprarealiştilor care-şi caută strămoşi în « *romanul negru* » englez sau în « apocalipsurile Sfântului Ion » nu sunt nici mai puţin comice nici mai puţin înrudite în mentalitate cu cele de mai sus.

Dar ceea ce constitue cartea de vizită a suprarealismului în societatea patronilor de uzine şi a membrilor consiliilor de administraţie ale marilor bănci este antisovietismul, duşmănia făţişă, neîmpăcată, faţă de comunism.

« Revoluţionari » cu permisiunea ordinei publice, suprarealiştii au întreţinut multă vreme în jurul lor o atmosferă tulbure, în care simpatiile pentru comunism se învecinau cu cele mai grosolane deformări ale acestuia. Anarhismul mic-burghez la şcoala căruia mentorii suprarealismului crescuseră se complăcea într'o bagatelizare a ideii de revoluţie. Suprarealiştii spărgeau câteva sifoane şi oglinzi într'un bar unde făceau scandal, scriau o violenţă injurie pe ziduri ca licenii de curs inferior, o strigau câteodată în indignarea fără mari proporţii a omului aşezat.

Apoi aşteptau ca toate lucrurile să se schimbe în urma respectivului act de bravadă.

Aceste aventuri, au canalizat în ieşiri disperate şi absurde, elanuri de multe ori generoase ale intelectualităţii. Mulţi poeţi care s'au ataşat clasei muncitoare, mulţi artişti din aceeaşi categorie au trecut pe aci şi s'au rupt cu destulă greutate de plasa cu care suprarealismul le făcea ineficace întreaga activitate, în care le capta toată energia lor creatoare.

Din manifestările amintite, suprarealismul păstrează o foarte dubioasă terminologie, în virtutea căreia s'a revendicat cel puţin... « *un comunism de geniu* ».

In 1930 revista « *Suprarealismul în Serviciul Revoluţiei* » îşi inaugurează seria de anchete cu închipuita întrebare:

Intrebarea: *Biroul Internaţional de literatură revoluţionară roagă răspuns la chestiunea următoare: care va fi poziţia voastră dacă imperialismul declară războiu Sovietelor ?*

Şi tot ea le răspunde.

Răspuns: *Tovarăşi, dacă imperialismul declară războiu Sovietelor poziţia noastră va fi conformă directivelor Internaţionalei a III-a, poziţia membrilor partidului comunist francez.*

Dacă socotiţi într'un astfel de caz un mijloc mai potrivit de folosinţă al facultăţilor noastre suntem la dispoziţia voastră pentru misiune precisă cerând orice alt lucru dela noi ca intelectuali. Stop. A vă da sugestii ar însemna să prezumăm asupra rolului nostru şi asupra circumstanţelor.

In situaţia actuală de conflict nearmat socotim inutil de a aştepta să punem în serviciul revoluţiei mijloacele care sunt în mod cu totul particular ale noastre.

Când războiul de agresiune a început, Breton a plecat frumos în America, urmat de toţi acei care-i mai rămaseră credincioşi. Oamenii care credeau în cele spuse ca Aragon, ca Eluard, ca Desnos, ca Picasso, ca Tzara şi alţii au rămas să lupte.

Breton i-a încurajat de peste ocean, dela postul de radio.

Insă burghezia nu se mulţumeşte numai cu prezenţa transfugilor. Pentru a face din suprarealism un copil de casă era nevoie de ceva mai mult. De aceea Breton încă în 1938 îi face o vizită în Mexic lui Trotski. Acolo ia contact cu cercurile din jurul acestuia, cu Diego Rivera şi cu Frida Kahlo Rivera. Impreună cu aceştia el trasează noua linie a suprarealismului. Duşmănia declarată împotriva Uniunii Sovietice, defăimarea comunismului.

Suprarealiştii credincioşi lui Breton îşi înscriu această lozincă pe steaguri. Ea le va spori imediat acţiunile şi le va deschide uşile.

Salvador Dali emite şi o teorie a raselor latine. Chirico aderă la fascism. Peret întors din America, îşi face reintrarea vărsând un val de înjurături la adresa « *poeziei de rezistenţă* ».

In mod identic procedează Breton. Publicaţiile suprarealiste abundă de calomnii antisovietice. Mitul « *libertăţii absolute* » este agitat de fioroşii noştri răsturnători ai ordinei ca un soiu de bumerang.

In manifestul pentru expoziţia dela Praga, Breton califică « *angajamentul* » în artă şi poezie ca « *ignobil* » şi « *ruşinos* ».

Odată lansat pe această melodie toba mare a propagandei americane războinice şi duşmănoase oricărui progres îl acompaniază cu brio.

Breton se regăseşte într'o atmosferă în care rolul de odraslă favorită a imperialismului îi revine pe merit.

Ciracii săi nu pierd ocazia să-l urmeze şi să-l întreacă. E caracteristic pentru această situaţie cazul revistei « *Partisan Review* » (Revista partizană).

Această publicaţie americană, de formaţie suprarealistă se consideră (singură) în 1935 drept o revistă de avantgardă, drept o revistă simpatizând forţele revoluţionare.

Astăzi nimic nu diferenţiază « *Partisan Review* », de oricare organ al presei lui Hearst. Ba poate doar violenţa, murdăria calomniilor, nivelul josnic la care se comit şi care o aşează în fruntea organelor de propagandă ale aţâţătorilor la războiu.

Astfel sinistrul Nicolas Calas scrie în numărul din Ianuarie 1940 al lui Partisan Review « *Pentru copil jocul trebue să fie un masacru* ». El recomandă să arătăm copiilor plăcerea care rezidă în « *uciderea animalelor* ».

Acest descendent al lui Sade regizează spectacolul aşa zis revoluţionar, spectacolul aşa cum îl numeşte criticul francez Jean Kanapa, de « Grand Guignol », la care burghezul plăteşte spre a i se da senzaţii tari.

La adăpostul lui Colas, măscărici, spioni şi provocatori de talia lui Koestler, ca George Orwell, William Phillips, J. Burhham fac un adevărat cor belicos, care îndeamnă la as sinat, la războiu.

Literatura acestui organ suprarealist este o sucursală a revistei lui Sartre.

Spre deosebire de Breton care și-a disputat pe teren francez cu Sartre locul de principal agent al imperialismului «*Partisan Review*» e mai împăciuitoare. Ea face un loc copios existențialismului.

Cea mai justă caracterizare a ceea ce reprezintă această fițuică a dat-o un gazetar de dreapta, J. Kolodny din Brooklyn, care s'a arătat nemulțumit că redactorii revistei preconizează războiul, dar o spun pe ocolite. In concluzie Kolodny scrie:

«*dacă războiul e singura ieșire, atunci încetați să vă ascundeți după deget și spuneți-o pe șleau. E foarte nepotrivit pentru editorii unei reviste de stânga să vorbească de războiu în parabole pacifice*».

Partisan Review este un ecou a ceea ce înseamnă fanfara desgustătoare a calomniilor antisovietice, a propagandei deșănțate pentru războiu pe care o face suprarealismul spre a binemerita dela actualii săi patroni.

Iată deci că îmblânzirea suprarealiștilor nu s'a făcut cu prea mare greutate. Ferocii tigri erau de fapt niște cotoi dispuși să miorlăe cum li se cerea. Arta și literatura suprarealistă devenind un bun recunoscut al burgheziei americane a suferit toate transformările necesare ca să constitue o cât mai adecvată arma de clasă. Pentru aceasta, concesiile pe planul aparentelor inimiciții doctrinare, concentrarea tuturor forțelor decadente, organizarea unui soiu de coaliție a lor, ridicula pretențiune de a-și găsi o tradiție culturală, în sfârșit declarata dușmănie împotriva comunismului au fost elementele necesare.

Una din îndeletnicirile cele mai consecvente ale suprarealismului a fost cea care colecta și adâncea humorul absurdului, humorul negru.

Decurând, a fost reeditată vechea «antologie a humorului» scoasă de André Breton în numele întregii mișcări.

O pagină finală, încă necuprinsă în antologie o înscrie azi suprarealismul însuși în America. Ea va culmina în probabila încoronare a lui Breton cu un premiu de Stat, dacă nu poate chiar și cu premiul Nobel, intrat și el în garderoba imperialismului. Incă de pe acum prefațatorii americani ai lui Breton vorbesc de suprarealism cu o religiozitate care prevestește decernarea unei adevărate mitre pontificale.

Și atunci antologia se va putea închide deasupra unei piese de humor negru în adevăratul și propriul înțeles al adjectivului. Pentrucă va consemna un negru funebru peste o clasă cu destinul istoric și peste ultima expresie a artei și literaturii ei sortite odată cu ea pieirii.

Faptul fusese prevestit încă dinainte de Jaques Prévent, care despărțindu-se de Breton scria despre acesta în «Un cadavre» (Un cadavru).

A fost un neîndemânatic jongleur cu bile de biliard. Din când în când, câte una îi cădea din mânecă, pe parchet și făcea un sgomot dezagreabil. Amicii săi se simțeau vizibil jenați. El nu se deranja și numea acesta «humor».

OVID. S. CROHMĂLNICEANU

SPIRITUL REVOLUȚIONAR DINAINTE DE 1848 IN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

II

(1821)

Urmărind într'un început de sinteză manifestările revoluționare din Țara Românească și Moldova, în perioada de infiltrație a ideilor burghezo-democratice lansate de Revoluția franceză din 1789, ne-am oprit la Revoluția din 1821, conchizând că aceasta încheie «prima fază».

Intr'adevăr, Revoluția din 1821 reprezintă apoteoza spiritului revoluționar din acel răstimp, în cele două Principate. Spre deosebire de izbucnirile spontane, neorganizate și difuze de până atunci, aceasta a fost îndelung premeditată și organizată și a cuprins simultan ambele Principate, luând deci proporțiile unei răscoale generale, deși s'a deslănțuit separat în fiecare Principat.

In ceea ce privește caracterul de răscoală «organizată» și îndelung plămădită, este știut îndeajuns că revoluția din 1821 a început să germineze pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea în culisele ascunse ale acelei organizații secrete, numită «Etairia tos filos», adică «Eteria» sau «Tovărășia-amicilor», ieșită din inițiativa poetului revoluționar grec Rhigas sau Riga Fereul sau Velestinliul. Originar din Tesalia, unde și-a petrecut copilăria păscând caprele (I. Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, I, 264), promotorul Eteriei s'a statornicit după multe peregrinări în București, unde a studiat la școlile grecești superioare de aici, continuându-și învățătura începută târziu la Târnava și la Ambelachia.

In Țara Românească, tânărul Riga Fereul, prin însușirile sale deosebite, a atras asupră-i atenția lui Alexandru-Vodă Ipsilante, al cărui secretar a devenit, apoi a slujit lui Nicolae-Vodă Mavrogheni, care l-a numit caimacam al Craiovei, și lui Mihail-Vodă Suțu, iar după aceea a fost grămătic al banului Grigore Brâncoveanu, în apropierea căruia își avea casele în ma-

halaua « Sf. Dumitru » [1]). De aceea i se și spune « Riga Grămăticul » în câteva documente românești dintre anii 1788—1796, cari arată că el își făcuse aici o « bună stare », cumpărând moșia Călăreții din județul Vlașca, unde creștea râmători și alte vite [2]).

Flacăra luptei de eliberare a fost făcută să pâlpâie în Riga Velestinliul de « proiectul grecesc » al țarinei Ecaterina II-a, care țintea să restaureze vechiul imperiu bizantin, după ce ar fi scos de sub jugul otoman multisecular popoarele creștine din Balcani, a căror ocrotitoare se declarase. Aceasta explică fixarea sediului « Eteriei amicilor » la Odessa, unde poetul Riga a avut ca primi asociați sau « tovarăși », cum îi numește Ion Ghica, pe Scufa, negutător grec de acolo, pe profesorul Santo (Xantos), « farmasonul », și pe arhimandritul Dicheu.

Argintul viu al Revoluției franceze, strecurat apoi până pe aceste meleaguri răsăritene, izbutise, la rându-i, să dea o incadescență mai puternică flacărei subterane dela Odessa. După cum s'a arătat în prima parte a acestui studiu, ideea de libertate apărută în 1789, ca o stea a magilor pe firmamentul înroșit al Parisului, izbutise să transforme în « sansculoți » pe negustorii greci din Ianina și Albania poposiți în Țara Românească. Mulți dintre Grecii din Principate au trecut sub protecția Franței revoluționare, devenind « noui cetățeni francezi », plini de freamătul urii împotriva « oricărui soiu de tiranie » și punând la cale în Iași, în anul 1795, o revoltă împotriva imperiului otoman, plan care a fost descoperit.

Cel dintâiu plan conspirativ de « eterie » a fost întocmit de Riga Fereul.

Ion Ghica crede a ști că numele de « Eterie » nu bătea la auz și nu putea să dea bănuieli Turcilor, căci erau obișnuiți cu cuvântul « eterie » în porturi și în insule, unde Grecii aveau mulțime de asociațiuni de comerț.

Țelul « Eteriei » lui Riga era nu numai să creeze un « curent panhelenic », în vederea deschiderii luptei pentru emanciparea poporului grec de sub jugul otoman, ci tindea la organizarea unei solidarități balcanice, în sfera de activitate a căreia intrau și Bulgarii, Sârbii, Albanezii și Românii. De aceea, « Eteria » poate fi calificată ca *o mișcare conspirativă interbalcanică.*

Aderarea multora dintre boierii greci și români din Principate la acțiunea Eteriei, cum și a înșiși unora dintre domnitorii fanarioți, au făcut ca în Țara Românească și Moldova să se organizeze « unul din centrele cele mai importante » ale acestei mișcări. Așezarea geografică a acestora la limita exterioară a orbitei expansioniste a Țarigradului, ceea ce făcea posibil ca acest post de observație îndepărtat să scape vigilenței sultanului, a înlesnit, firește, desvoltarea acestui centru.

[1]) Prof. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu* . . ., Buc., 1945, p. 116; I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, Buc., 1932, p. 8.

[2]) Emil Vârtosu, *Nou despre Riga Veleștinul, premergătorul independenței grecești*, Buc., 1946.

In căutarea unui alt asemenea centru, « pentru a da o bază mai largă activității sale », Riga, pionierul neobosit al Eteriei, a luat drumul Vienei. De aici, încurajat fiind de proiectata politică orientală a lui Napoleon, în care a fost inițiat de Bernadotte, ambasadorul Franței la Viena, Riga a adresat lui Bonaparte trei memorii, cerându-i eliberarea Greciei.

Fie publicând aici, în 1797, « marea hartă a Greciei », menită să demonstreze străinătății « până unde se întinde neamul slăvitului popor al Grecilor » [1]), fie fulminând într'o versiune grecească a « Marseillaise »-ei, în care păstorul de capre de odinioară îndemna pe compatrioții săi:

« *La arme, fii ai Greciei!*
Ziua gloriei a sosit! »,

Riga și-a dat în vileag activitatea sa subversivă.

Un manifest revoluționar, identificat a fi fost tipărit tot de el în această vreme la Viena, « în greceasca vulgară » și care fusese răspândit în Valahia, a constituit motivul diplomatic pentru care Poarta a cerut împăratului Austriei să aresteze pe autori, între cari, firește, întâi de toate pe Riga. Aflându-se în drum spre Italia, unde fusese chemat de Bonaparte, Riga a fost arestat de autoritățile austriace la Triest și predat pașei dela Belgrad, împreună cu toată corespondența compromițătoare găsită asupra sa și în care se aflau câteva proclamații revoluționare către creștinii de sub dominația otomană.

Cine știe dacă printre aceste proclamații nu se va fi aflat și următorul « imn răsboinic », care ne arată intensitatea sentimentului revoluționar al lui Riga, căci iată cum isbucnește poetul:

« Până când, o palicari, vom trăi în strâmtori, ascunși ca leii prin peșteri și munți?

« Până când vom locui în scorburi, privind arbori, fugind de lume în cumplitul nostru sclavagiu, depărtați de frații, patria, amicii, fiii și rudele noastre?

« Mai bine o oră de viață liberă, decât patruzeci de ani de apăsare și captivitate! Ce-ți folosește viața, dacă ești sclav? Cugetă că în fiecare moment ești expus a fi martir! . . . Mereu execuți ordinele tiranului, și el nu caută decât să-ți soarbă sângele . . . Capi curagioși, preoți, laici, agale chiar . . . sabia cumplită îi lovește; mii de mii, Turci sau Greci, își pierd fără dreptate averea și viața . . .

« Să ridicăm, dar, brațele la cer și să strigăm către Dumnezeu, din adâncul inimii:

« O rege al universului! In numele tău, jur că niciodată nu mă voi supune la arbitrul tiranilor! Niciodată nu-i voi servi, nici mă vor seduce! Niciodată nu voi merge pe calea lor! Și, cât voi fi în viață, scopul meu unic și neclintit va fi nimicirea lor! Fidel patriei mele, voi lupta și muri pentru sfărâmarea

[1]) Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I, 61.

jugului și niciodată nu mă voi despărți de căpitanul meu! Dacă voi călca jurământul meu, cerul să mă lovească, să mă mistue și să nu rămâe decât cenușă din mine!

«La Răsărit, la Apus, la Sud, la Nord, să nu avem inimă decât pentru patrie. Români, Bulgari, Albani, Sârbi și Greci, din insule sau din continent, să încingem sabia pentru independență, toți cu acelaș avânt! Sboare pretutindenea fama despre eroismul nostru! Toți acei care știu să lupte, să alerge la noi, pentru a învinge tiranii! Grecia, cu brațele deschise îi chiamă: ea le dă casă, viață, demnitate, onoare. Veți rămânea, voi, ofițeri la regi streini? Nu! Fiți reazemul viței noastre! Nu este mai bine să mori pentru patrie, decât să anini, pentru alții, ciucuri de aur la sabie?

«Sulioți, Mainoți, lei renumiți, până când veți dormi în peșterile munților? Leușori din Mavrovuni, vulturi mari din Olimp, șoimi din Agrafa, să nu aveți decât un suflet; frați creștini ai Savei și Danubiului, săriți cu arma în mână; sângele vostru fiarbă de o dreaptă mânie! Mari și mici, jurați pierdere tiranilor! Bravi Macedoneni, aruncați-vă ca fiarele turbate și secați, dintr'o lovire, sângele tiranilor! Delfini ai mării, dragoni ai insulelor, săriți ca fulgerul, loviți inamicul! Păsări marine din Hydra și Ipsara, a venit timpul ca să ascultăm vocea patriei; voi cari sunteți bravi pe valuri, fiți tot atâta și în resbel! Cu aceiași inimă, cu aceiași cugetare, cu acelaș suflet, loviți! Piară și rădăcina tiranului! Să aprindem o flacără în toată Grecia, să se întindă din Bosnia până în Arabia!

«Cu crucea pe stindarde, loviți inamicul ca trăsnetul. Nu întrebați dacă este tare. Inima-i bate și tremură ca iepurele! Trei sute briganzi i-au arătat că tunurile lui nu pot nimica contra lor. Ce întârziați? Sunteți morți? Deșteptați-vă! Nu mai sunt partide, nu mai este ură! Precum strămoșii noștri se aruncau ca animalele feroase, se luptau în flăcări, pentru libertate, tot așa și noi, fraților, să alergăm înarmați, pentru a scăpa de cumplita sclavie. Să sugrumăm lupii care apasă jugul Creștinilor! Crucea să strălucească pe continent și mare! Domine libertatea! Piară inamicul! Scape lumea de acest cumplit flagel! Și apoi, fraților, să trăim liberi în căminele strămoșilor noștri!» (Emil Vîrtosu, *O. c.*, p. 23—24).

Neputându-se aduna într'un timp prea scurt suma exorbitantă cerută pentru grațiere, Riga, judecat în grabă, a fost executat, cu toate stăruințele de a se mai amâna această execuție, stăruințe depuse de Pasvan-Oglu, pașa de Vidin, căruia îi scăpase și el cândva viața.

Dar, așa cum în fața morții eroice pe care a sfidat-o, Riga rostise profetic că aceea «ce am semănat eu, alții vor culege», Eteria n'a fost mistuită odată cu ultima suflare a celui ce-i dăduse viață.

Planul lui Riga a fost continuat deocamdată de Constantin Ipsilanti, care, în 1803, încerca să închege în Țara Românească și cu ajutor rusesc o coaliție a Românilor, Grecilor și Sârbilor contra Turcilor. In acest scop, a reorganizat o oaste de panduri, peste care a pus epistat pe boierul oltean Gigârtu.

S'ar putea presupune că, în cadrul acestei coaliții, s'au răsculat Sârbii, în 1804, obținând în 1805, un proiect pentru organizarea statului lor după modelul Principatelor, ceea ce constituia un succes.

Revenind în scaun, în 1806, și bucurându-se de același sprijin rusesc, Constantin Ipsilanti își reia vechiul plan eterist.

El începu atunci «să-și lucreze cugetările cele ascunse... și îndată au adunat mulțime de țărani proști..., hrăpindu-i cu sila dela pluguri... și, îmbrăcându-i și înarmându-i... și împărțindu-i în trei tagme, a numit pe unii Elini, pe alții Machedoni și pe alții Spartani, numiri străine și neobișnuite, care acei ticăloși și proști țărani nici nu putea să le grăiască, și, amestecându-i cu alți ostași greci, a pus peste ei căpetenie pe un străin grec, cel mai vestit tâlhar, anume Nicolae Pangal». Sunt rânduri scrise, după cum se observă, de pana veninoasă a unui adversar. Numai că Pangal nu era chiar atât de «tâlhar», căci, dând o proclamație din București pentru formarea unui «corp al Grecilor», care să lupte pentru libertatea patriei care este sclavă, el întreabă: «până când un barbar otoman să se înbuibeze și să se desfăteze în avutul nostru, cu femeile noastre, cu sângele nostru?» Acest corp s'a desvoltat apoi sub conducerea eteristului C. Samurcaș și a numărat în rândurile sale câțiva căpitani de panduri care au luptat eroic sub steagurile rusești în răsboiul ruso-turc dintre 1806—1812. O mențiune specială facem despre Tudor Vladimirescu, care, pentru faptele sale de bravură arătate în acest răstimp în luptele dela Rahova, Negotin și Fetislam (Cladova), a fost înaintat «porucic» (locotenent) în armata rusă și decorat cu ordinul Sf. Vladimir cu spade, primind și un inel din partea țarului, cu inițialele numelui acestuia Atunci a dobândit Tudor «experiența militară, care avea să surprindă așa de mult lumea în 1821».

O societate culturală elino-română, constituită în București în anul 1811, având în frunte pe mitropolitul Ignatie, fost al Artei, și fiind alcătuită din membri români și greci, pare să-și fi canalizat activitatea sa culturală spre atingerea acelorași țeluri politice ale Eteriei

Pacea ruso-turcă încheiată la București în 1812, a spulberat pentru moment visurile eteriștilor.

După aceea însă li se infuzează nădejdi noui. Efectul acestei infuzii a fost concretizat mai întâi slab, în așa numita «Eterie a Filomusilor», fondată la Atena în 1812 și având ca scop «să ridice treptat prin cultură condiția poporului grec la nivelul popoarelor occidentale». După cum observă d-l Prof. A. Oțetea, «Eteria Filomusilor a rămas o societate savantă, fără influență asupra masselor» și însemnătatea ei practică s'a redus «la faptul de a fi creat și întreținut credința în sprijinul ocult al Rusiei». Totuși, dacă scopurile ei «mărturisite» erau curat culturale, ele țînteau desigur și la «emanciparea politică»[1]).

---

[1]) E. Vârtosu, *Date și fapte noi*, Buc., 1932, pp. 115—117.

O nouă eterie sau asociație, numită «*Philikê Hetairia*», adică «Eteria amicală», care amintește numele celei vechi dela Odessa, a luat ființă în 1814 tot acolo, «în marele port al Mării Negre, unde se întâlneau interesele politice rusești și grecești. Faptul că primul dintre cei trei membri fondatori ai nouei eterii — câteștrei negustori greci stabiliți la Odessa — este Nicolae Skuphas sau Scufa, cel menționat de Ion Ghica alături de Riga la fondarea vechei eterii, duce la concluzia că «Eteria amicală» a fost o reeditare a celei dintâi, într'o formă mai organizată și mai tenace, propunându-și «uniunea armată a tuturor creștinilor din Imperiul Otoman pentru a face să triumfe crucea asupra semilunei» (A. Oțetea).

«Eteria amicală» și-a mutat, în Aprilie 1818, sediul la Constantinopol, de unde comitetul secret a purces la organizarea unor așa numite «eforii» în centrele cele mai însemnate din țările creștine, subjugate de Otomani.

Rolul de «efori» pentru Principatele Române au fost încredințate vechiului colaborator al lui Riga: arhimandritului Dicheu (Dikeos), și lui Gheorghe Leventis sau Levendi, dragoman al consulatului rusesc din București. Aceștia s'au dovedit a fi «cei mai activi agenți de propagandă», căci au câștigat ca aderenți, în afară de mulți clerici, boieri și negustori greci și români de aici, și pe câțiva căpitani din garda domnească din București. Se reorganiza astfel cadrele armate ale Eteriei, ceea ce era o condiție primordială pentru deslănțuirea îndelung-proectatei răscoale. Cel mai activ element pentru a îndeplini acest rol a fost Iorgachi Olimpiotul, un vechiu luptător în rezistența balcanică, originar dintr'un «vechi și curat centru aromânesc» și anume din comuna Vlaho-Livadi «dela fruntariile Tesaliei și Macedoniei», unde s'a născut la 4 Martie 1772.[1]) Crescut în pepiniera de luptători pentru independență, plantată de Riga din Velestinul vecin, Iorgachi Olimpiotul apucase calea armelor și, făcându-se «fârtat» cu unul din generalii prințului sârb, Karagheorghevici, cu haiducul Velcu Petrovici, luptase în fruntea Sârbilor, în noua răscoală deslănțuită de aceștia în 1806 pentru scuturarea jugului otoman. Insuflețit de acelaşi avânt al luptei pentru eliberare, trecuse apoi în Țara Românească, unde ridicase din nou stindardul revoluției, de astădată încadrându-se cu vechii săi ostași, în rândurile armatei rusești, intrată în război împotriva Turciei. Bravura sa deosebită, arătată cu acest prilej îi adusese gradul de colonel în armata rusă și «Comanda generală a oștirilor românești din Valahia». E de presupus că în această vreme, Iorgachi Olimpiotul a cunoscut pe celălalt viteaz, luptător pe acelaș front și sub faldurile aceluiași stindard al eliberării: pe Tudor Vladimirescu, care probabil îi va fi fost în subordine. Seria actelor eroice ale lui Iorgachi a continuat, fie în patria sa, unde s'a întors pentru scurtă vreme, fie în Serbia, unde, în lupta

[1]) **Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, Partea II-a, Buc., 1941, p. 127; Nicolae Gloga-Sinefache, *Originea etnică a lui Iorgache Olympiotul*, București, 1938, p. 4.**

neîntreruptă de acolo, sprijinită de Rusia, i s'a dat comanda supremă a oștirii sârbești de rezistență, cu care prilej a arătat nu numai vitejie, dar și o mare capacitate strategică. După ce a fost decorat cu ordinul rusesc Sf. Ana pentru servicii aduse Rusiei în Principate în timpul războiului de apărare împotriva lui Napoleon și după ce a însoțit în 1814 pe împăratul Alexandru la Viena, unde e de subliniat că se afla atunci și Tudor Vladimirescu, Iorgachi Olimpiotul s'a întors în Țara Românească. N'am vedea de ce nu în această vreme la Viena, ci mai târziu, în altă parte, Iorgachi Olimpiotul ar fi inițiat pe Tudor în Eterie. Nu pare exclus ca această inițiere să se fi făcut, totuși, aici, unde era «o puternică colonie grecească» și unde e de presupus că vechiul centru eterist organizat de Riga și-a continuat activitatea subterană, după moartea acestuia. Dacă «Eteria filomusilor» întemeiată la Atena în 1812, s'a limitat numai la o platonică activitate culturală, neglijând, deci, complet, țelurile politice, se pune întrebarea din inițiativa cui s'a tipărit atunci, în limba greacă, subliniem, o broșură intitulată «Congresul dela Viena», în care se cerea alungarea Turcilor din Europa și împărțirea Imperiului otoman, — broșură răspândită presupunem nu numai în București, unde circula din mână în mână, ci în toate țările din Peninsula Balcanică? Cu certitudine, însă că, chiar dacă Tudor n'a fost de pe atunci «inițiat» de Iorgachi în tainele Eteriei, cei doi foști vajnici luptători pe acelaș front în timpul războiului ruso-turc dintre 1806—1812, și-au reînoit aici angajamentul de a reîncepe cu acelaș elan lupta de eliberare. Ei au primit, presupunem, după congresul dela Viena, noi încurajări din partea împăratului Alexandru și a ministrului său contele Capo d'Istria, originar din insula Corfu, amândoi susținători prezumtivi, dar notorii, ai Eteriei.

Rândurile scrise de Tudor, din Viena unde se afla, cu vreo trei luni înainte de congres, că «se așteaptă la Octomvrie, din toate părțile, miniștri pentru congres și *vine* și *împăratul Rusiei*» sunt edificatoare pentru a arăta că încurajarea aceasta se afla într'o fază virtuală și se nădăjduia să fie concretizată cu acest prilej. «Se sună că atunci va fi ceva și pentru locurile acelea», mai scria el destinatarului de pe plaiurile oltene — lui Nicolae Glogoveanu, ispravnicul de Mehedinți, — mărturisindu-și certitudinea acestei încurajări în cuvintele: «ci mult a fost, puțin a rămas!». Dar aceste cuvinte mai arată și clocotul aceluia, care, «născut din părinți proști din neamul pandurilor», cum îi arată ințepător obârșia un adversar contemporan — Naum Râmniceanu, — era frământat de obida multiseculară a acestui «neam prost», pentru năzuințele căruia el, Tudor, se pregătea de pe atunci să îmbrace «cămașa morții». Nădejdea exprimată de el în acel naiv «ceva» din ajunul congresului și care n'avea să se îndeplinească atunci la Viena, după cum nu se va îndeplini nici în 1821, ascundea taine de ape adânci, a căror revărsare urma să vuiască peste matca Eteriei îmbinând idealul eliberării din afară, a țării, cu acela al eliberării neamului prost, subjugat înăuntru, ceea ce îi va aduce uciderea.

Atât Tudor Vladimirescu, cât și Iorgachi Olimpiotul, s'au întors, așa dar, dela Viena cu o nouă licărire de curaj pentru continuarea luptei.

Este de notat că, după aceea, Iorgachi Olimpiotul s'a statornicit în Țara Românească, iar stabilirea sa aici a coincis cu începutul activității celei de a treia Eterii, Philiké Hétairia dela Odessa, care a avut în el, aici, «cel mai zelos propagator», preocupat mai cu seamă de organizarea cadrelor armate. Printre numeroșii inițiați făcuți aici de Iorgachi Olimpiotul a fost chiar Vodă Caragea, care i-a dat comanda gărzii domnești. In acelaș timp Iorgachi Olimpiotul s'a îngrijit de organizarea unor noui acțiuni de rezistență pe celelalte teatre balcanice de luptă. In acest scop, iată-l participând la Iași la întrevederile nocturne dela mânăstirea Galata dintre Gheorghe Leventi și prințul sârb Karagheorghevici, refugiat la Kiev și sosit în taină în Moldova pentru a pune la cale o nouă răscoală a Sârbilor, care urma să isbucnească simultan cu una a Grecilor. După ce Karagheorghevici a fost «catechisit» aici în tainele Eteriei, a jurat «veșnică dușmănie împotriva tiranului comun», fiind gata — și împreună cu el toți cei de față — să lupte din nou «pentru Grecia, Serbia și pentru toți creștinii de sub jugul turcesc *fără deosebire de naționalitate*», ceea ce arată odată mai mult caracterul interbalcanic al mișcării subterane eteriste.

Descoperit de Turci, planul conspirativ sârbo-grec a fost zădărnicit prin asasinarea lui Karagheorghevici în 1817 la Semendria, până unde se strecurase cu un pașaport rusesc.

Lupta a continuat surd, organizându-se din ce în ce mai puternic baza de plecare la atac care era în Țările Române, unde se constituiseră trei «eforii» puternice, la București, Iași și Galați (A. Oțetea).

In această vreme și anume la 12 Aprilie 1820, conducerea supremă a Eteriei a fost încredințată prințului Alexandru Ipsilanti, fiul fostului voevod valah eterist Constantin Ipsilanti și general în armata rusă. Proclamat «efor general al Arheei și generalissim al războiului sfânt», Alexandru Ipsilanti, care avea un trecut militar eroic și lăsa aparența unui om energic și hotărît, avea să se dovedească a nu fi însă decât «un erou de salon» [1]).

Pușkin, care l-a cunoscut, în iarna aproape inexistentă din anul 1820... îl descrie ca fiind «un impunător general de cavalerie», având mâna dreaptă bandajată și legată cu o batistă neagră» — și-o pierduse în lupta dela Dresda la 15 Aprilie 1813. Acesta i-a mai atras atenția prin iscusința cu care dansa mazurca.

Sosirea lui Alexandru Ipsilanti aici, precum și a celor doi frați ai săi: Nicolae și Dimitrie, era în legătură cu ultimele pregătiri pentru izbucnirea răscoalei. La un manifest lansat de șeful suprem al Eteriei către Grecii refugiați în Rusia, aceștia au răspuns cu entuziasm, strângându-se de pretutindeni, în cântul imnului revoluționar al lui Riga Velestinliul.

[1]) N. Iorga, *La révolution grecque sur le Danube* în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, VIII (1921), pp. 90—100.

In acelaș scop, se făcuseră preparative de ultimă oră și în Principate, unde se avusese grija ca gărzile domnești, poșta și aproape întreaga administrație să fie condusă de eteriști. «Fii sigur că barba Toparchului este în mâna lui Iorgachi Olimpiotul», scria la 9 Ianuarie 1821 Bimbașa Sava din Valahia lui Alexandru Ipsilanti, ceea ce însemna că Alexandru Vodă Suțu, despre a cărui «barbă» este vorba, nu putea să aibă nicio posibilitate de împotrivire. Domnul Moldovei Mihail Suțu, spre deosebire de voevodul Valachiei, aderase la Eteria.

In aceeași vreme, Iorgachi Olimpiotul, menținut la comanda gărzii domnești și de către succesorul lui Caragea, era numit de Alexandru Ipsilanti «generalissim asupra tuturor oștirilor revoluționare» din Principatele Române.

Cadrele politice ale Eteriei în Principate erau și ele simțitor lărgite în ajun de 1821, cuprinzând o serie de boieri autohtoni de seamă, atât din Țara Românească, cât și din Moldova, precum și pe capii clerului din cele două Principate, iar boierii eteriști din București țineau legătura cu cei din Iași.

Aderarea acestei boerimi la mișcarea eteristă se explică aparent prin țelul, altfel destul de grandios al Eteriei: eliberarea popoarelor creștine de sub jugul otoman, ceea ce, dat fiind că popoarele subjugate erau ortodoxe, iar asupritorii păgâni, va face ca această coaliție să ia numele de *za-vera*, adică mișcare pentru apărarea credinței.

O analiză mai judicioasă duce însă la concluzia că această aderare a boierimii avea un substrat diversionist pentru a fi contracarată astfel efervescența revoluționară cu caracter de clasă, manifestată în anii precedenți în amândouă Principatele, atât din partea țărănimii, cât și din aceea a burghezimii în formație, după cum s'a arătat.

Momentul de izbucnirea răscoalei în Principate era fixat pentru Noemvrie 1820, când simultan trebuia să se deslănțue și în Bulgaria și Serbia, dar, din motive asupra cărora nu ne vom opri a fost amânată. Așa se explică prezența lui Tudor Vladimirescu în București, în acea vreme.

Planul de izbucnirea răscoalei a fost însă amânat deocamdată, fiind stânjenit de unele dificultăți de moment.

Tudor a rămas mai departe în București, sub pretextul că «avea o judecată la Divanul veliților boeri» [1]).

Un amănunt neobservat până acum, dar de o deosebită importanță pentru desfășurarea viitoare a evenimentelor, este acela că în București Tudor Vladimirescu era găzduit la banul Grigore Brâncoveanu, iar «dela o vreme încoace» trăgea la vornicul Constantin Samurcaș, amândoi aceștia fiind, e drept, «eteriști», dar totodată *boieri veliți*, interesați să apere poziția clasei din care făceau parte.

[1]) N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 233.

Tudor era, în acest răstimp, nelipsit dela consfătuirile tainice ce se ţineau « adesecori » în casa vornicului Constantin Samurcaş, unde se pare că se afla sediul secret al eforiei din Bucureşti [1]).

Aici, Tudor a fost desemnat de către Constantin Samurcaş şi de Iorgachi Olimpiotul ca fiind « cel mai indicat să provoace o răscoală în Oltenia » [2]), care urma să fie sincronizată cu o alta în Serbia, ceea ce ar fi atras, se presupunea, forţele armate otomane în această parte, înlesnind astfel trecerea lui Alexandru Ipsilanti, prin Moldova şi Valahia, peste Dunăre. Faptul acesta arată că între Tudor şi eterişti nu se ivise încă nicio umbră de antagonism. Sensul concepţiei revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu putea fi însă ghicit încă din Ianuarie 1819, când el exclamase: « voiu face 12 părechi de opinci din pielea a 12 (boieri) veliţi din Divan » [3]). Nu există, deci, îndoială că antagonismul de clasă a rămas mereu treaz în Tudor Vladimirescu eteristul. In acest sens, iar nu în sens naţional trebue înţeleasă « răsturnarea stărilor de lucruri existente atunci în Ţara Românească », la care Tudor subscrie în faţa eteriştilor Gheorghe Leventi şi Iorgachi Olimpiotul, în a treia zi de Crăciun — 27 Decembrie 1821, — când face legământul solemn cu Eteria. Aşa se explică, deci, avântarea sa în curând în luptă, ca apărător al norodului împotriva clasei dominante pentru a o înlătura dela cârmă, ceea ce va consterna pe boierii eterişti şi-i va învenina într'atât, încât vor pune la cale exterminarea lui.

Ştiut este că momentul ales pentru darea semnalului răscoalei a fost moartea voevodului Valahiei, Alexandru Suţu, făcută cunoscută public în dimineaţa zilei de 19 Ianuarie 1821 prin tragerea clopotelor « de câte trei ori pă zi », « la toate bisericile din politiia Bucureştilor ». Adversar al Eteriei, acesta se zice că ar fi fost otrăvit « prin fontanella dela mâna stângă » de către medicul Hristari, pus de eterişti « spre a se scăpa d'a mai trăi cu inima totdeauna sărită, de frică ca nu cumva planul lor să se descopere ». Un diplomat străin observa că acesta murise dela 13 Ianuarie, « de când nu s'a mai văzut ieşind nicio dâră de fum din hornul dela hogeacul domnesc », astfel că moartea a fost ţinută ascunsă timp de şase zile. In acest timp, văduva domnitorului defunct a oferit Turcilor nu mai puţin de « treizeci de milioane de piaştri » pentru a obţine succesiunea tronului Valahiei pentru fiul său, ceea ce însă n'a izbutit, fiind probabil supralicitată. Intr'una din acele nopţi, descălecă la curtea domnească îndoliată un arnăut, care simulă că aducea dela Iaşi o scrisoare din partea vistierului Constantin Cantacuzino Paşcanu către ginerele său beizadea Nicolae Suţu, spunând că va veni să ia răspunsul în aceeaşi noapte. Nu l-a mai văzut însă nimeni, căci, desfăcându-se pitacul, s'a găsit înăuntru un epitaf pentru domnitorul pristăvit dintre

[1]) Elie Fotino, *Tudor Vladimirescu şi Alecsandru Ipsilanti în revoluţiunea din anul 1821*... Tradusă... de P. M. Georgescu, pp. 34—35, nota 1.

[2]) A. Oţetea, *O. c.*, p. 134.

[3]) V. A. Urechiă, *Ist. Rom.*, XIII, 16.

vii şi care cuprindea un blestem cumplit din partea Târgoviştenilor cărora le răpise pământurile, aşa cum am arătat.

Glossa răscoalei lui Tudor începe a-şi depăna acum firul roşu.

Punându-i-se la dispoziţie de către eforia din Bucureşti o ceată de 25 de arnăuţi din garda domnească, « albanezi şi sârbi armaţi » precum şi bani, Tudor şi cetaşii săi s'au aruncat pe cai în noaptea de 18 Ianuarie, ieşind din Bucureşti « într'ascuns ». A doua zi dimineaţa, 19 Ianuarie, treceau prin Piteşti, până unde goniseră « într'o fugă ». In seara aceleiaşi zile, după ce trecuse Oltul pe la Budeşti, Tudor a ajuns la Ocnele-Mari, unde a conăcit noaptea, pentru ca a doua zi să-şi continue drumul în aceeaşi goană, spre Târgu-Jiu, unde a făcut un scurt popas în noaptea de 21 Ianuarie, pe la miezul nopţii. A fost găzduit de Vasile Moangă, sameşul judeţului şi om al lui Samurcaş, înţeles mai dinainte cu Tudor. Aici, « cu strajă la poartă, la scară şi în foişor, şezând până la patru ceasuri din noapte, şi-au potcovit caii, cu lumânarea, noaptea, şi au îmbucat şi câte cevaşi d'a'n picioare ». Până dimineaţa, s'a oprit şi la cârciuma stolnicului Viişoreanu, fost comandir de panduri cu Tudor în războiul ruso-turc dintre 1806—1812. După aceea, s'a îndreptat spre Brediceni, iar în seara zilei de 22 Ianuarie a poposit la mănăstirea Tismana, unde şi-a aşezat o primă bază de eventuală rezistenţă, făcând totodată captiv pe clucerul Oteteleşanu, om al stăpânirii, « care încă se mai cunoştea de administrator » (N. Iorga).

Un contemporan observă că de aici « au ieşit Tudor cu haine schimbate ». Nu ştim dacă acesta va fi fost « costumul lui de comandant pe care l-au popularizat gravurile de mai târziu », cum conchide ultimul cercetător al acestui capitol din Istoria României (A. Oţetea). Cert este însă că Tudor a îmbrăcat acum acea « cămaşă a morţii », în care va deschide, Duminică 23 Ianuarie, focul împotriva clasei stăpânitoare a boierilor, lepădându-se fâţiş de concepţia revoluţionară eteristă şi făcând să răbufnească, în proclamaţia din satul Padeş din plaiul Cloşanilor, al cărui vătaf era, glasul adevăratei revolte care îl rodea.

S'a presupus că această proclamaţie a putut fi redactată în decursul consfătuirilor secrete ale eteriştilor, ţinute în ajunul răscoalei, la Bucureşti, în casa vornicului Constantin Samurcaş. Această proclamaţie a fost într'adevăr întocmită în Bucureşti şi a fost redactată « personal » de Tudor Vladimirescu. Nu se poate însă admite nici că a ieşit din sfatul tainic al Eteriei, cum presupune d-l Prof. Oţetea, şi nici că a fost inspirată « din prevederile învoielii dela 27 Decembrie 1820 », dintre Tudor şi Eterie, cum conchide d-l Emil Vîrtosu.

Să fi consimţit, oare, marii boieri eterişti Grigorie Brâncoveanu « banul » şi Constantin Samurcaş « vornicul » să fie calificaţi de Tudor drept « balaurii care ne înghit de vii »? Făceau doar şi ei parte din « căpeteniile . . . cele politiceşti », împotriva cărora tună în Proclamaţie, glasul lui Tudor, întrebând « până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi? ».

Strigătul lui Tudor: «Veniți dar, fraților, cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine», putea fi oare admis de banul Grigorie Brâncoveanu, boier în divanul de atunci și mare latifundiar pe moșiile căruia, întinse pe tot cuprinsul Olteniei, începuseră clăcașii, încă din primăvara anului 1819, să ridice glas de revoltă asemănător imprecației din proclamația lui Tudor: «Ne ajunge, fraților, atâta vreme de când lacrămile după obrazele noastre nu s'au mai uscat!»

Să nu se uite că aceste lacrimi erau încă proaspete pe obrajii clăcașilor olteni, forțați și de oamenii caimacamului Craiovei, Constantin Samurcaș, să dea la Vistierie tot ce aveau, iar aceasta după ce le biciuiau copiii și le puneau nevestele cu ochii pe cărbuni aprinși, așa cum i-a fost dat generalului Langeron să vadă (A. Oțetea).

Să fi căzut, oare, boierii eteriști de acord cu Tudor, încuviințându-i să instige gloata să jertfească «averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri», chiar cu atenuarea care se face în proclamație în sensul că e vorba numai de averile boierilor care «nu vor urma noaoă»?

Răspunsul la toate aceste întrebări nu poate fi decât negativ.

Tot așa nu se poate admite nici afirmația că «Intâiul arz» (plângere) adresat de Tudor Vladimirescu «Inaltei Porți» «ca din partea Norodului Țării Românești», ar fi avut aceeași geneză.

Și aici se povestește «cu mare jale, pe scurt, necontenitele noastre necazuri și cumplitele patimi ce le suferim *din pricina unirii pământenilor boeri cu cei du pre vremi trimiși domni și otcârmuitori acestui norod*».

Boierii sau «mai bine a zice tirani[i] noștri cei cumpliți», cum subliniază însuși Tudor, «ne-au prădat ... și peirii ... ne-au dat ..., încât *am rămas mai goli decât morții cei din mormânturi*», se spune mai departe în acest arz. Boierii sunt apoi calificați ca «nemilostivi tâlhari», care «au prădat țara». In încheiere, se cere «prea puternicei Inpărăției ... să trimiță om înpărătesc, nu de legea noastră, ca să cerceteze și să vază jalneca stare a țării și să ni să facă îndreptare și orânduială».

Acest arz, trimis lui Derviș-Pașa la Vidin pentru ca acesta să-l înainteze sultanului la Stambul, a fost însoțit de un altul analog, adresat înaltului demnitar otoman. Aici, Tudor mai spune că «nouă, toate drumurile, cum și toate ușile Prea Inaltei Porți ni le-a închis dela o vreme încoace, Domnul țării și boierii», care «ne mănâncă de vii», fiind niște «lupi nemilostivi»[1]). De astă dată, el este și mai categoric, scriind că «tot norodul Valahiei» se plânge că «domnii țării, dimpreună cu *boierii greci* și *români*, *unindu-se cu toții*, ne-au prădat și ne-au despoiat încât am rămas numai cu sufletele». In încheierea acestui al doilea arz, se dă explicația că «ridicarea noastră nu este pentru altceva nici într'un chip, decât numai asupra boierilor care ne-au mâncat dreptățile noastre».

[1]) C. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române dela 1821*, II, pp. 31—32.

Tot așa după cum nu adoptăm punctul de vedere al lui Naum Râmniceanu în ceea ce privește caracterul antifanariot pe care acesta il dă revoluției lui Tudor, nu-i admitem nici constatarea că arzul trimis de acesta la Poartă ar fi fost o manevră a «vicleșugului grecesc», adică al Eteriei, căreia Tudor i-ar fi făcut jocul pentru ca «să adoarmă pe Turci a nu înțelege mai mult decât ceea ce li se vestește și cu proclamațiile să amețească pe tot norodul românesc, invitându-l asupra neamului boeresc»[1]). «Vicleșugul grecesc» ar fi căutat să abată atenția Turcilor spre Oltenia pentru a subția astfel rezistența otomană în fața proiectatei incursiuni a lui Alexandru Ipsilanti prin Țara Românească și Bulgaria spre Grecia. Ori, Tudor spune în cel de al doilea arz că «noi ne-am sculat, cu mic și mare, și *mergem ca să ne adunăm la București*». Iată prin urmare, încă un argument doveditor că arzul lui Tudor către Poartă n'a fost redactat în consfătuirile Eteriei și nici nu poate fi privit ca «o stratagemă», care «a izbutit să deruteze» și pe unii observatori diplomatici «perspicaci», cum se spune într'o concluzie (A. Oțetea).

La baza concepției revoluționare a lui Tudor Vladimirescu stă, așa dar, lupta de clasă. Așa se explică răsunetul pe care l-a avut chemarea lui în «tot norodul cel amărît și dosădit al acestei ticăloase țări».

Era norodul pe care «stăpânirea» l-a adus «în cea mai desăvârșită prăpădenie ..., ne mai putând suferi arzimea focului», cum irumpe el într'un răspuns la o «carte» a boierilor divaniți prin care era sfătuit «părintește» să se «părăsească» de «asemenea fapte păgubitoare țării, aducătoare de sminteala liniștei lăcuitorilor și pricinuitoare de mare nevoe asupră-ți».

Era norodul, care în vremea aceea își revărsa în cântece ca acesta revolta împotriva orânduirii sociale a vremii:

Ce folos d'așa câmpie,
De a țării avuție,
C'adue aurul cu sacii
Dacă parte n'au săracii!
Că, din holda ce muncesc,
Niciun bob nu folosesc;
Muncesc tot pentru ciocoi
Copilașii îmi stau goi,

N'au cămașă, n'au mâncare,
Că și biată mă-sa n'are;
N'are-a toarce, n'are-a țese
Și din strențe nu mai iese,
Că plătesc, plătesc, plătesc
Și nu mă mai răfuesc;
Toate 'n plată-s la ciocoi;
Lumea nu e pentru noi.

[1]) Revista *Biserica Ortodoxă Română*, vol. XIII, p. 337.

Intr'o zi ne-a cere d'oare
Plată p'aer și pe soare
Că cer vamă și chirie
Și p'a fiarei vizunie.
Plătesc locul de bordeiu
Și n'am nici mălaiu de meiu.
O! ciocoi! ciocoi, ciocoi!
Ce-om fi oar' dă vină noi?

Anul tot e 'n lucrul vostru,
N'avem timpuleț al nostru.
P'o oiță cereți plată,
Fiindcă paște, fiindcă fată;
Găini cereți să vă dăm,
De n'avem, să cumpărăm.
Mai iertați-ne, ciocoi,
C'abia pielea e pă noi!

Până când să dau în vară,
Doi copii îmi degerară,
Că-i coliba dărâmată,
Cerga d'arendaș luată;
De găteje am sfârșit
Și ciocoiul le-a scumpit.
O! ciocoi! ciocoi! ciocoi!
Ce ne frigeți, vai de noi?

Că plătesc și pentru vatră,
Pentr'un căpătâiu de șatră,
Pentru tot ce e sub soare;
C'a zis Christ că, dacă moare,
Ăl d'a fost mai necăjit,
El e 'n cer mai fericit.
Mai dați cer pe la ciocoi
Și pământ la d'alde noi!

Christulețe, mai ia-ți cerul,
Că ne rebegește gerul;
Ia-ți și cerul și cuvântul
Și mai lasă-ne pământul,
Dă-mi cât pociu măcar a sta,
Capul a mi-l rezima.
Mai du 'n cer și d'ăi ciocoi
Și mai iartă-ne pă noi!

Leleo muică, dac' aș prinde
Hoțomani d'ăi de ne vinde,
Hoțomani dela biserici,
D'ăi ce ne tot fac la predici
Să le spui ce-a zis Christos
Pe când mi-ți umbla pe jos
Și da lumea la ciocoi
Ș'opria cerul pentru noi!

Leleo muică, cucul cântă,
Vara verde, vara sfântă!
Codrului că plete-i crește
Pe voinic că mi-ți umbrește.
Umbra-i deasă 'n cărpeniș
Să m'așez la ăl cotiș,
Să pândesc la d'ăi ciocoi
Că prea sunt spurcați cu noi! [1])

Intr'o scrisoare de mai târziu a boierilor din Oltenia citim că «de acolo (dela m-rea Tismana) au început (Tudor) a da publicații către tot norodul, cu multe făgăduieli amăgitoare, cum că are ferman împărătesc a să rădica asupra stăpânirii și boierilor țării ca *să-i scape din jugul stăpânirii și să rămâie tot avutul boeresc pă seama lor*» (E. Vârtosu).

Intr'altă parte, stă scris că «de acolo, trecând Tudor în învecinatul județ al Mehedințului, au făcut înscris publicațiile sale, chemând norodul să să unească cu dânsul, făgăduindu-i *slobozenie de sub supunerea Domnilor și a Boerilor*».

Iată de ce «au început cu toții a să scula și tot Principatul a să clăti», iată de ce alergau cetele de panduri sub steagul albastru al lui Tudor, întâmpinându-l cu strigătul: «Să trăiască libertatea! Să trăiască Domnul Tudor!». «Domnul» n'avea semnificația de voevod, pentru care Tudor ar fi avut veleități, cum au crezut unii cercetători, ci pe aceea de «mântuitor», căci altfel poporul ar fi fost strigat «să trăiască Tudor Vodă!».

«Numai la o strigare a țării — observă Nicolae Iorga — s'au ridicat «12.000» de oameni armați, la care se vor adăogi cei din Argeș, cei de pe la Rușii de Vede «și alte județe până în poalele Bucureștilor», cei dela Bolintin și Ciorogârla. Cu toții, ca «adunare a poporului din toate județele țării», vor aștepta la București pe trimesul împărătesc — Bucureștenii: «cler, isnafuri și tot poporul» (de boieri nu se vorbește).

Și totuși, folosind o notiță contemporană de concepție reacționară, căci se spune în ea: «s'au sculat un Theodor Vladimirescu, slugeriu fiind, în partea Oltului, și au strâns o sumă de nebuni, vrând să scoată dreptatea în Țara Românească», documentându-se deci, pe această notiță, N. Iorga se contrazice singur scriind că «ar fi o greșeală să se creadă că mișcarea pandurilor ar fi făcut să tresară un popor întreg». Intr'o altă notiță, folosită tot de N. Iorga și având tot un caracter reacționar, se spune însă: «Theodor, în București, zicea că umblă pentru dreptate și în colo puteai să vezi *o mare rebelie ce n'au mai fost altă dată într'această țară*». Ce alt sens are această «mare rebelie» decât acela al unui clocot obștesc?

Este de mirare cum și alți cercetători recenți, adoptând punctul de vedere reacționar al lui Naum Râmniceanu, au văzut, în această gloată care s'a alăturat pandurilor, «toate elementele turburi sau desmoștenite ale societății»,

[1]) C. Ariceseu *O. c.*, II, pp. 8—8.

folosind în acest sens pasajul peiorativ din Naum că «împreună se înhăitară Grecii și calicii toți, opincarii, Ungurenii, iobagii și Oltenii»[1]). Acesta era «norodul cel ars și fript» de clasa stăpânitoare, cum spune Tudor, acel norod «adus la o desnădăjduire încât sunt bucuroși mai bine să piară cu toți, decât să mai fie vii», acel norod care striga acum că «i-a hrănit și i-a poleit (pe boieri) cu sângele lui», iar acum era hotărît, «din multă desnădăjduire, pe toți să-i jertfească, ori altfel să piară ei» (Aricescu).

Dar de acum, Tudor pășise pe drumul morții, care-i era pregătit cu satanică meticulozitate de către boierii eteriști, îndârjiți împotrivă-i că nu urmase «întocmai» îndrumărilor ce-i dăduseră la 16 Ianuarie 1821 banul Grigorie Brâncoveanu, banul Grigorie Ghica și Barbu Văcărescu, câteștrei boieri din divan, ceea ce este de subliniat.

La 30 Ianuarie 1821, divanul din București trimite o «carte» către slugerul Tudor, în care-și arată dela început «mirarea» pentru «urmările» lui.

Tudor este acuzat aici ca «tâlhar sau voitor de rău», fiind întrebat: «Încotro vei năvăli ca să te mântuești?», căci *«osânda morții îți va fi grozavă și cumplită, ca unui turburător și amestecător de liniștea locuitorilor»*. «Iar de nu ți se vor precurma relele cugetări, *hotărăște-te singur morții și fii încredințat că nu vei găsi scăpare!*» încheie marii boieri, dându-și în vileag de pe atunci intenția de a-l suprima pe Tudor (V. A. Urechiă).

Și totuși aceiași «otcârmuitori ai domniei Țării Românești» informau în același timp, agențiile străine din București că Tudor «nici supărare sau vreo pagubă n'au făcut nimănui». Înșiși dregătorii din județe afirmă în raporturile lor către oblăduire că «lucrările lui (Tudor) nu se aseamănă cu ale unui *tâlhar*, ci cu ale unui *apostat*, încă de mai 'nainte chibzuit, hotărît și gătit în fapte de apostasie».

Clucerul Constantin Ralet, ispravnicul de Mehedinți, primise poruncă dela stăpânire să prindă pe Tudor «ori viu sau mort», ceea ce a și încercat să facă, acuzându-l că a ieșit «la hoție». «Să știi că eu sunt cel mai bun fiu al patriei mele și, dela București până aici, am venit tot prin orașe și sate și nimeni nu s'a supărat cu nimica», îl lămurește Tudor, cu accente pline de indignare întrebând «de unde ai D-ta voie ca să omori Raiaoa Împăratului?». Il sfătuește apoi: «Ci âmblați cu bine..., de voiți să vă fie bine, că cu răul n'alegeți nimic, pentrucă nu v'ați așternut bine mai de 'nainte». In același sens, scria și boierilor divanului: «Prea cinstiți boieri, de sunteți d-voastră patrioți și părinți ai norodului, *precum o ziceți*, cea de slugă a mea socoteală este așa: că acum aveți d-voastră vreme a scăpa de hula tuturor neamurilor și să vă faceți patrioți adevărați, iară nu vrăjmași ai patriei, precum ați fost până acum. Bine ar fi ca d-voastră să popriți răutatea și pornirea armelor ce ați cugetat asupra norodului celui nevinovat și credincios...; să vă învoiți cu norodul la cererile ce face, pentrucă ei nu cer

[1]) A. Oțetea, *O. c*, p. 150.

vreun lucru necuviincios seau care să nu-l fi avut, ci cer o dreptate...; într'alt chip, nu va ieși lucru la căpătâiu bun» (V. A. Urechiă).

Dar, în timp ce Tudor începea a schița acest spirit de conciliantă, care îi va fi fatal, boierimea îi săpa și mai adânc mormântul.

Lucrând în unison, boierii eteriști, împreună cu ceilalți boieri mari și mici, recurg la orice mijloace pentru înnăbușirea răscoalei.

Deocamdată, așa cum au făcut întotdeauna, cer intervenția străină în Țara Românească.

Făcând «până la pământ așternute prea plecatele noastre închinăciuni», cum spun ei, boierii înaintează un arz către Poartă, semnalând că «acest Theodor Vladimirescu» «au început, prin scrisorile sale, a invita obștea norodului și a-i chiema să vie să se unească cu el, luând fieșcare arme, iar cel ce nu va avea, să-și facă lănci și furci de fier, arătându-le cum că cugetul lui privește spre a-i ocroti de a rămânea slobozi de sub supunerea domnilor și a boierilor». Calificând fapta lui Tudor ca «urmare tâlhărească», boierii sunt în panică, pentrucă răscoala tinde «a coborî și în partea câmpului și de acolo la Craiova și apoi aici» (la București), astfel că «prin mare creștere se întinde răul». Arzul se încheie cu apelul la intervenția armată otomană: «Mare grijă având (ei boierii) de răul ce poate pricinui țărei acest tâlhar și văzând că, de se va întinde creșterea alăturașilor săi, precum s'au început, nu va fi țara în destoinicie a se împotrivi», e rugată Poarta «să chibzuiască mijlocul cel cuviincios spre apărarea țărei despre acest tâlhar» (Aricescu).

In scrisoarea care a însoțit acest arzmahzar, se dă dragomanului Porții explicația că «dela început, mișcarea acestui făcător de rele..., nu ne-am crezut deodată a aduce aceasta la cunoștința prea puternicei împărății, încredințați fiind că, în urma trebuincioaselor mijloace ce fără întârziere am pus în lucrare, se va pune capăt la această îndrăzneață întreprindere, cum s'a întâmplat și cu alți îndrăzneți făcători de rele dinaintea lui (Tudor)». Firește că această explicație nu era verosimilă, căci s'a arătat că boierii, eteriști sau nu, proiectaseră o revoluție pentru înlăturarea jugului otoman, punând-o sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, care însă îi consternase, schimbând sensul acestei revoluții. Și atunci, simțindu-și clătinate interesele de clasă, iată-i pe acești boieri chemând în ajutorul lor chiar puterea împotriva căreia țintiseră să-l arunce pe Tudor. Chiar în scrisoarea amintită, se spune că «lucrul a luat altă față», căci răzvrătitorul propovăduia slobozenie, «întinând sufletele celor mai simpli cu îndemnul acestui cuvânt» și cugetând «d'adreptul la stăpânire».

Ingrijorându-se că Tudor «amenință s'aducă pieirea îndeobște și chiar în orașul Bucureștilor», boierii divanului chibzuiesc în scrisoarea amintită, că «acest lucru nu este lesne de scos la cale». De aceea, «pentru ca să poată țara să se lupte cu acest răzvrătitor», boierii declară aici că se simte trebuință «de un braț puternic și înalt, ca să se mântue norodul Valahiei d'o asemenea goană, pân'a nu cerca jalnicile sfârșituri ale acesteia».

In acelaşi timp, boierii au informat pe consulul rus din Bucureşti, Pini, că, « neîntrevăzând alt mijloc de scăpare, în chibzuirea comună n'am găsit alt remediu mai eficace la răul acesta fără de leac, decât să recurgem la câteva paşale din vecinătate şi să le cerem ajutoare în contra turburărilor urzite pe toată întinderea Ţării Româneşti, care ia nişte proporţiuni uriaşe, din cauza tribunilor cari aranghează poporul ». Consecinţa acestei note a fost desavuarea în curând a mişcării lui Tudor de către ţarul Rusiei, care l-a autorizat pe Pini să declare că « locotenentul Vladimirescu e degradat din calitatea de cavaler al unuia din ordinele ruseşti » şi că nu mai posedă niciun titlu « la protecţia » sa.

Paralel cu această acţiune, boierii încearcă să-l izoleze pe Tudor de pandurii săi, acordând acestora scutire de biruri.

Numai că şuvoiul poporului nu mai era de zăgăzuit decât prin suprimarea « gigantelui », cum i se spune lui Tudor într'o notă a caimăcămiei care a avut interimatul oblădurii ţării până la venirea în scaun a noului domn.

Prima încercare de asasinare a lui Tudor a fost pusă la cale înainte de 28 Februarie 1821 de către vornicul Constantin Samurcaş, vechiul eterist, adică « de către mâinele cele sângerate ale tiranilor boieri », cum scrie însuşi Tudor, care a descoperit la timp « vicleşugul cel sângeros ». Această misiune a fost încredinţată lui Hagi Prodan, care a venit în tabăra lui Tudor, simulând că a fugit din cea adversă. « Pe care, căutându-l — scrie Tudor — am găsit la dumnealui şi contractul dumneavoastră, cel cu multe făgădueli făcut, precum şi o scrisoare a exilenţii sale domnului gheneral şi cavaler Pini; făgăduindu-i că, pentru uciderea mea, *dela amândoaoă prea puternicile împărăţii va fi mângâiat cu multe mili* ». Era prologul dramei din viitorul apropiat, căci, în urma acestei tentative, Samurcaş încredinţă pe boierii dezamăgiţi de nereuşită că « negreşit se va omorî Teodor, în puţine zile şi se va întemeia obşteasca linişte ».

Intre timp, Tudor capătă o infuzie de curaj la aflarea vestii că Alexandru Ipsilanti a trecut Prutul în Moldova, fapt care s'a întâmplat în seara zilei de 22 Februarie 1821. Corpul său de eterişti era alcătuit din Grecii refugiaţi în Rusia, care porneau de pretutindeni la luptă, cântând imnul lui Riga Velestinliul. Puţin a lipsit ca din acest corp să facă parte şi Puşkin, care suferind prigoana ultimilor ani întunecaţi ai domniei autocrate a ţarului Alexandru I, se afla în această vreme la Chişinău. Inflăcărat de idealul de libertate al eteriştilor în care el întrezărea că Turcii « vor lăsa ţara infloritoare a Eladei, moştenitorilor legitimi ai lui Homer şi Themistocle », Puşkin se pregătise serios pentru această expediţie, începând să studieze limba turcă. In Rusia, se şi răspândise svonul că poetul fugise în ajutorul Grecilor, imitând gestul lui Byron.

Păşind în Moldova, Alexandru Ipsilanti a fost bine primit de boierii eterişti, care şi-au deschis pungile, grajdurile şi magaziile pentru a-l ajuta. Astfel, Iordache Ruset Roznovanu, cel mai mare şi mai bogat multimoşier din Moldova, a dăruit Eteriei 10.000 de ducaţi olandezi şi 300 de cai cu tot harnaşamentul lor. Mitropolitul Veniamin a înarmat şi echipat pe cheltuiala sa un voluntar eterist, a făcut danie 10.000 de lei şi patru telegari. Din pungile boierilor, au răsărit în Iaşi, în câteva zile, trei milioane de lei la dispoziţia lui Alexandru Ipsilanti. Era preţul care i se plătea pentrucă ţinuse seama de dorinţele acestei boierimi de a reveni asupra hotărîrii sale de a desfiinţa toate privilegiile de clasă, aşa cum îşi manifestase intenţia într'o primă proclamaţie. « A le desfiinţa, înseamnă a ataca stările cele mai influente, ceea ce ar stârni împotriva Domniei Voastre un popor ignorant şi incapabil să aprecieze generozitatea intenţiilor voastre », argumentaseră boierii machiaveiic, lui Alexandru Ipsilanti. Aşa se explică de ce acesta n'a putut să recruteze dintre Moldoveni decât 2.000 de oameni, cu toate că la Te-Deum-ul din biserica Trei Ierarhi îl încisese cu sabia mitropolitul Veniamin, care sfinţise şi drapelul revoluţiei eteriste, înfăţişând pe o parte pe împăratul Constantin şi Elena, cu deviza « Prin acest semn vei învinge », iar pe cealaltă un Phoenix cu inscripţia « Din cenuşa mea renasc » (A. Oţetea).

Tot atât de pasivi au rămas Moldovenii şi în faţa încercării de mişcare anti-grecească, iniţiată de tabăra boierilor anti-fanarioţi. In zadar se străduiră aceştia să dinamizeze poporul pentru ca « să izgonim numaidecât pe tâlharii aceştia din pământul nostru », cum îndeamnă spătarul Sturza, ispravnicul ţinutului Neamţului [1]). Sfărâiala care s'a produs, s'a stins repede, pentrucă, după cum discerne Xenopol, ţăranii şi-au dat seama că « nu pot trage niciun folos din asemenea pornire, expunându-se numai la pericole şi suferinţi pentru interesul boierilor », stăpânitorii acelui pământ al Moldovei pentru apărarea căruia fuseseră chemaţi. Fireşte însă că această acţiune a boierilor antifanarioţi a contracarat recrutarea voluntarilor pentru Alexandru Ipsilanti. Moldovenii n'au fost scoşi din această pasivitate nici de manifestul adresat mai târziu « către toate stările locuitorilor Moldovei » de către cneazul Gheorghe Cantacuzino, fruntaşul eterist venit cu Alexandru Ipsilanti şi numit căpetenie a Moldovei în locul voevodului moldovean Mihai Şuţu, abdicat şi fugit în Rusia, în urma dezavuării mişcării eteriste de către ţar. Nu puteau crede Moldovenii că, prin această participare, vor câştiga « dreptăţile acelea pe care de atâtea veacuri le aveţi pierdute », cum li se făgăduia prin acest manifest, în care se mai vorbea de « uşurarea birnicilor », de « ridicarea scutelnicilor », de măsuri straşnice împotriva a « orice urmare asupritoare săracilor ».

In timp ce Alexandru Ipsilanti se lăsa spre Ţara Românească în fruntea unei armate de 2000 de oameni din mijlocul cărora se formase şi o « legiune sacră » alcătuită din elementele cele mai devotate ale Eteriei, Tudor Vladimirescu, cu numeroasele sale cete de panduri şi arnăuţi, s'a îndreptat prin Slatina spre Bucureşti, după ce a lăsat la Craiova pe căpitanul Ion Solomon.

[1]) Xenopol, *Istoria partidelor politice* I, pp. 45—46.

La vestea că Tudor a trecut Oltul, o serie de mari boieri au părăsit Bucureştii, îndreptându-se pe drumul Câmpinei spre Braşov. Fuga acestora este motivată de d-l Oţetea prin «spaima lor... în parte motivată de excesele comise de trupele lui Tudor». In acest sens, este invocat «cazul dela Beneşti», unde opt familii boiereşti, retrase acolo la conacul lui Iordache Oteteleşanu, au fost lăsate «numai în cămăşi», de doi căpitani ai lui Tudor şi de arnăuţii din subordinele lor. Aceştia erau cât pe-aci să facă «de seamă» boierilor, dacă n'ar fi fost opriţi de Tudor, care, ivindu-se la marginea satului, făcu cunoscut că «acela care se va atinge de boieri, cu moartea se va pedepsi». El a aplicat această pedeapsă capitală numaidecât. «Garda uciderii», care număra 45 de panduri «foarte grozavi» şi pe «care nimenea n'o vedea ... decât numai la execuţii de ucideri», când ieşea «ca din pământ», cum o descrie un martor ocular, a fost pusă să decapiteze chiar în faţa lui Tudor pe cei doi «bulucbaşi», făcuţi vinovaţi de jaf [1]. După ce a expus, «vârîte în pari», capetele acestora, avertizând astfel pe arnăuţii săi că «tot cu asemenea pedeapsă sunt hotărît a pedepsi pe oricare, pentru cea mai mică hoţie», Tudor a trimis boierilor această dovadă macabră, însoţind-o de o scrisoare. Adresându-se aici «fraţilor» boieri cu «cuviincioasă închinăciune», ceea ce arată că îndârjirea luptei sale de clasă suferise o atenuare, Tudor scrie: «cu toate că nu sunt din sânge de evghenist — adică de boier, — dar tot simţ durerile celor evghenişti», iar apoi: «să cunoaşteţi D-voastră că cugetul meu n'a fost, nici este, a se urma unele ca acestea». «Eată pe cei ce au fost pricina, i-am tăiat pe amândoi şi le trimit capetele spre încredinţare, pe care să porunciţi a le pune la răspântii, spre pilda şi a altora», scrie Tudor în continuare, pentru ca apoi să semneze scrisoarea: «*al Dv. ca un frate şi slugă*». Scrisoarea poartă data de 3 Martie 1821 şi e trimisă din satul Oteteliş.

D-l Oţetea afirmă că «toţi cei ce au urmărit cariera revoluţionară a lui Tudor ştiu că numai mărinimos şi inspirat de duh creştinesc n'a fost». D-sa aduce ca argument, în sprijinul acestei afirmaţii, executarea celor doi bulucbaşi, care au fost decapitaţi, spune d-sa, «numai fiindcă au rezistat voinţei lui Tudor». Despre care voinţă a lui Tudor este vorba? Despre aceea de nu fi tolerat jafurile şi excesele? In astfel de cazuri, impută d-sa lui Tudor că n'a fost «mărinimos şi inspirat de duh creştinesc»? Dar ce a fost altceva decât mărinimie faptul că Tudor s'a arătat sensibil la «durerile celor evghenişti», aşa cum s'a putut observa în scrisoarea sa, mai sus amintită? Ce a fost altceva decât pornire de «duh creştinesc» gestul lui Tudor faţă de protopopul dela Slatina, pe care, în această împrejurare, l-a chemat la sine şi, «descălecând de pe cal şi sărutându-i mâna, i-a dat argintăria şi sfintele vase, poruncind a i se număra şi lei trei mii pentru cumpărarea lucrurilor

[1] Mihai Cioranu, în: N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, pp. 257—259.

ce vor fi lipsind» de pe urma jafului săvârşit de cei de mai sus, aşa cum istoriseşte amănunţit Mihai Cioranu? De altfel, chiar d-l Oţetea se contrazice în această privinţă, când menţionează că boierii dela Beneşti, întrebându-l pe Costache Samurcaş, trimis să oprească înaintarea lui Tudor, ce să facă: să rămână la Beneşti sau să fugă şi ei peste graniţă ca alţi boieri?, acesta le-a răspuns să n'aibă frică de Tudor, că el nici nu omoară, nici nu jefuieşte pe nimeni, dar să se păzească de hoţomanii ce s'au rupt din oştirea lui [1]).

Prin urmare, nu mai încape îndoială nici despre mărinimia lui Tudor. Ceea ce surprinde însă, este mărinimia arătată de el faţă de «evghenişti», numai la trei zile după încercarea de asasinat, iniţiată de aceştia împotriva lui, prin Hagi Prodan, după cum s'a arătat. Această încercare n'a fost o «poveste» sau «una din farsele de care abundă istoria Eteriei», cum se exprimă d-l Oţetea, nu pentru a restabili adevărul istoric, dar pentru a opune, cu orice chip, alt punct de vedere d-lui Bodin, preopinentul d-sale. Scrisoarea autentică a lui Tudor, scrisă în această împrejurare şi publicată până acum de patru ori [2]) poate fi considerată, oare, ca «o legendă»? [3]). Este posibil, oare, ca un cercetător pretenţios, care îşi propune să scrie o «nouă» istorie a lui Tudor Vladimirescu «*la lumina necruţătoare a documentelor*», să nu ţină seama tocmai de adevărul istoric cuprins într'un document original, de importanţa acestuia, chiar dacă acest cercetător s'a pomenit scriind această proaspătă sinteză în mod «cu totul întâmplător»? Poate face, oare, un cercetător scrupulos abstracţie de un astfel de document, fiindcă fapta consemnată aici nu este relevată de «niciunul dintre intimii lui Tudor», adică nu se află menţionată şi în izvoarele contemporane narative ale acestora? Aşa se explică de ce d-l Oţetea a putut fi de acord cu Naum Râmniceanu, care «nici» el nu credea «în povestea cu omorîrea lui Tudor», pe care a declarat-o ca «minciuni slabe şi copilăreşti», necrezute «nici de boieri». Cum s'a aşteptat, oare, d-l Oţetea să afle tocmai dela oţeritul autor al «Istoricului zaverei în Valachia», adevărul care ar fi întunecat şi mai mult lipsa de scrupule a clasei boiereşti al cărei apărător declarat era Naum? Iată însă că un alt izvor narativ contemporan, pe care d-l Oţetea se pare că nu l-a consultat, confirmă verosimilitatea faptului consemnat în documentul discutat. Este vorba de *Istoria jăfuitorilor Ţării Româneşti*, în care autorul anonim, deşi adversar al mişcării, după cum reiese din titlu, notează: «Divanul Bucureştilor, văzând întârzierea venirii Turcilor (chemaţi de Divan, după cum s'a arătat) şi temându-se de năvălirea lui Tudor, nu înceta trimiţând ajutoare de ostaşi la Craiova, între carii era şi

[1]) A. Oţetea, *O. c.*, p. 174.

[2]) In: I) Dr. P. Samarian, *Contribuţia Ialomiţei la istoria neamului. Ceva din trecut: Documente inedite din timpul lui Tudor în Pământul*) Călăraşi, 1933 (II), Nr. 32—34 din 4 Iunie, p. 2; II) N. Iorga, *Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu* în *Revista Istorică*, XIX (1933), pp. 161—162; III) Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Pagini de revoltă*, Buc., 1936, pp. 43—45 şi IV) Emil Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, pp. 69—71.

[3]) A. Oţetea, *O. c.*, p. 172, nota.

un Hagi-Prodan Bulgariul, om vârtos şi hoţos şi viclean. *Acesta se îndatorase foarte mult de boieri ca să piarză pe Tudor, însă el, ca un Iudă, în loc să săvârşească făgăduiala, după ce au mers la dânsul, s'au lipit de el şi i-au descoperit toată taina şi cuvântul ce legase cu boierii şi i s'au făcut ca un tată*». Să nu mai fie, deci, contrariat d-l Oţetea că Hagi Prodan, omul care a devenit «însoţitorul credincios şi inseparabil» al lui Tudor şi asociat «la planurile sale cele mai secrete», putuse fi angajatul plătit de boieri ca să omoare pe Tudor.

Tudor nu l-a iertat numai pe Hagi Prodan pentru motivele revelate în «Istoria jăfuitorilor Ţării Româneşti», (vezi mai înainte), dar şi-a schimbat, după 3 Martie, atitudinea de luptă, neîmpăcată până atunci, faţă de boierime, devenind adeptul unei reconcilieri. Ce alt sens poate avea «cuvântul» său către panduri, scris probabil în satul Oteteliş la 3 Martie 1821? «Fraţilor, —se adresează el acestora —până azi, nu v'am descoperit pricina tainică a sculării mele. Nu dela sine singur am luat armele, ci în înţelegere cu mai Marii noştri. Şi d'aceea, *nici nu priveşte această mişcare la stingerea boerilor, cari nici nu se împrotivesc cu denadinsul, fiind greşită ideea ce v'aţi făcut de dânşii.* Acum, fiind că se apropie ceasul, eată vă descoper la toţi adevărul, încunoştiinţându-vă că *pornirea aceasta este din porunca împăratului Alessandru al Rusiei şi priveşte nu numai la mântuirea noastră, ci şi a întregului neam grecesc*».

Apoi, Tudor îşi leagă speranţa de sosirea prinţului Alexandru Ipsilanti, care «ieşind din Moldova, a călcat pe pământul Ţării Româneşti, cu însemnată oştire», în urma sa venind, credea Tudor, «marea putere a Rusiei, care se află la Prut», ceea ce însă n'avea să mai fie decât o iluzie.

La congresul dela Laybach ţinut în acest răstimp, ţarul Rusiei a desavuat atât mişcarea lui Tudor, calificând-o ca «o funestă asemănare» cu turburările revoluţionare din Spania şi din cele două Sicilii», cât şi mişcarea lui Alexandru Ipsilanti, care a fost condamnată de Alexandru I «în termenii cei mai categorici»[1]). Nu trebue uitat că la această desavuare a contribuit în mare parte, reacţiunea boierească internă. Astfel că în zadar mai nădăjduia Tudor că «noi vom înlesni trecerea Prinţului Ipsilant peste Dunăre ca să meargă spre mântuirea patriei sale» şi că «Ruşii ne vor ajuta ca să coprindem cetăţile turceşti de pe marginea Dunării, ce cad în partea noastră şi apoi ne vor lăsa a ne cârmui singuri cu legile noastre».

Noua atitudine de reconciliere a lui Tudor faţă de boierime n'a inspirat decât o vagă încredere. La aflarea veştii că Tudor a trecut Oltul şi că înaintează spre Bucureşti, boierii cuprinşi de panică, au apucat calea refugiului spre Braşov. Primul care a dat semnalul a fost chiar banul Grigore Brâncoveanu, urmat curând de vornicul Constantin Samurcaş şi de alţi boieri eterişti, care au fugit împreună cu consulul rus Pini. Dacă ar fi să motivăm fuga acestora numai prin «spaima» de «excesele comise de trupele lui Tudor», se pune întrebarea: de ce nu «s'au tras» la Câmpina, iar apoi la Braşov, şi

1) A. Oţetea, *O. c.*, p. 201—202.

alţi eterişti de seamă ca mitropolitul Dionisie, episcopul Ilarion al Argeşului, banul Grigorie Băleanu, logofătul Alexandru Filipescu (Vulpe) şi alţi boieri de seamă, în îngrijirea cărora a rămas politiia Bucureştilor? Răspunsul la această întrebare trebue căutat în aprehensiunea care exista între Grigorie Brâncoveanu şi Constantin Samurcaş pe de o parte şi Tudor Vladimirescu pe de alta. Cum aveau oare să-l mai întâmpine aceştia pe Tudor, pe care căutaseră să-l suprime? De altfel, banul Grigorie Brâncoveanu şi vornicul C. Samurcaş puteau fi siguri că boierii rămaşi în Bucureşti «să înfrunte» pe Tudor şi pe pandurii săi, se vor pricepe să le suplinească lipsa.

Oamenii de jos din împrejurimile Bucureştilor, erau entuziasmaţi de Tudor prin cuvintele de «libertate şi patrie».

Dela Bolintin de lângă Bucureşti, unde se afla la 16 Martie cu «adunarea norodului» sau cu «adunarea cea mare», cum spunea el, adică cu gloatnicii răsculaţi, cari numărau «peste şaisprezece mii», Tudor a adresat o proclamaţie «către toţi d-lor cinstiţii boieri, către toţi neguţătorii şi către toţi locuitorii din oraşul Bucureşti, *atât cei de loc, cât şi cei streini*, câţi locuesc acolo». Aici, el reaminteşte, ca şi altă dată, că s'a sculat «pentru dreptăţile folositoare la toată obştea, care dreptăţi... dela o vreme încoace, din pricina unirii pământenilor boieri cu cei după vremi trimişi domni, cu totul s'au înghiţit şi s'au stricat, având-le numai pentru folosul lor». Reiese, deci, că Tudor n'a abandonat încă poziţia luptei de clasă. Aici la Bucureşti «este ca *să se adune toată ţara, cu mic, cu mare*» şi să aştepte sosirea trimişilor «prea puternicii împărăţii», cari, nădăjduia Tudor, aveau să cerceteze «jalnica lor stare şi să le facă dreptate şi orânduială bună». In acest scop, Tudor cerea Bucureştenilor «să-mi trimiteţi din toate isnafurile câte un om», «ca să ştim de voiţi binele de obşte sau nu». El cerea aceasta pentru ca să ştie dacă era «la un glas şi într'o unire cu creştinescul norod». In încheiere, face aluzie la rezistenţa de clasă a boerimii, declarând că acela «care împotrivă va urma, în viaţă să va căi».

Faptul că «Tudor nu face, nici acum, deosebire nici de clasă, nici de avere, nici de neam, nici de profesiune, nici de credinţă», a dus pe d-l Oţetea la concluzia că «apelul îşi păstrează caracterul *cosmopolit* şi general, pe care l-a avut dela începutul revoluţiei»[1]), ceea ce este cu totul fals. Dacă această proclamaţie a lui Tudor era atât de inofensivă, mai aveau oare boierii rămaşi în Bucureşti motive să se teamă de ceea ce Aricescu numeşte «urgia lui Tudor»? Căci această urgie nu trebue înţeleasă numai în sensul unei răfueli sângeroase, pe care de altfel aceşti boieri o putuseră evita luând-o la sănătoasa ca şi ceilalţi, ci şi în acela al primejdiei în care se aflau privilegiile lor de clasă cari treceau acum prin faza cea mai critică dela începutul răscoalei. De altfel, Naum Râmniceanu desvălue că mitropolitul şi boierii rămăseseră în Bucureşti ca «să înduplece pe Teodor a se trage din urâtele lui lucrări şi porniri asupra (sim)patrioţilor lui», simpatrioţii lui Naum fiind, fireşte, boierii, iar «urâtele

1) A. Oţetea, *O. c.*, p. 222.

lucrări » ale lui Tudor, amenințarea privilegiilor boerești. O altă tactică de ultimă oră a acestei boierimi, mărturisită tot de Naum, era aceea de a temporiza încercările de reforme ale lui Tudor până la sosirea lui Alexandru Ipsilanti, când, prin intrigile lor, boierii rămași sperau să asmuțe pe unul împotriva altuia și « *să-i împingă la luptă, încât sau unul sau altul să piară sau și amândoi, și să mântue Valahia de această mizerabilă priveliște a înfricoșatelor nenorociri* », cum spune Naum, — ceea ce au izbutit.

Deocamdată, în urmărirea acestei tactici, boierii folosiră pe episcopul Ilarion, care avea o mare înrâurire morală asupra lui Tudor. Ei puseră la dispoziția episcopului o caretă cu patru telegari și-l porniră spre tabăra lui Tudor de lângă București ca « să-i împace cu el ». Este foarte interesant de urmărit acel « *dialog între Tudor și Ilarion, relativ la boierii pe cari Tudor voia să-i taie* »[1]), dialog care a avut loc în această împrejurare și care are valoare de document.

Reținem de aici că Tudor a urmat sfatul episcopului Ilarion, ținând probabil seama de sugestia acestuia că « ciocoii trebuesc omorîți politicește, iară nu trupește », căci, așa cum a argumentat episcopul, « e mai grea moartea pentru ei când se vor vedea fără privilegii și fără slujbe și smeriți înaintea boierilor celor mici, cari să vor urca pe scaunele lor în Divan, în adunare și în slujbele cele mari ». I-a răspuns Tudor neîncrezător că « nu trăim noi să vedem aceasta », căci « tot grangurii cei mari vor fi în capul bucatelor » și că « lupul își leapădă părul, nu și naravul », dar « i-a iertat », cu condiția să-i dea concursul « sinceramente ». « După părerea mea ești mai câștigat dacă-i vei închide pe boierii cari au rămas și-i vei pune să iscălească toate hârtiile cele de folos obștesc », recomandase lui Tudor, în acest sens, episcopul Ilarion.

Boierii, cari « așteptau tremurând » rezultatul misiunii episcopului Ilarion, « se umplură de bucurie » și « promiseră tot ce le propusese ». Numai că până și Ilarion avea să se căiască de fapta sa (C. Aricescu).

Era începutul căderii lui Tudor în capcana nevăzută pe care i-o pusese în cale boierimea sub masca a acestei colaborări.

Calea reconcilierii fusese astfel netezită pentru boierime. La 18 Martie, biv vel logofătul Alexandru Filipescu, care nu întâmplător a fost poreclit « Vulpe », putea merge să stea de vorbă cu Tudor, în calitatea sa de « mare vistier », cooptat de caimacamii Țării Românești în locul biv vel vornicului Grigorie Filipescu, demisionat[2]). Naum Râmniceanu dă informația că Alexandru Filipescu-Vulpe a mers la Tudor ca « să-l înduplece a nu intra în oraș până va sosi și Principul Ipsilant ». « Până seara s'au prigonit (au discutat în controversă) cu dânsul, arătându-i că intrarea lui în București se va face pricină de mari tulburări și vărsare de sânge, căci orășenii și paznicii sunt sub arme... gata spre împotrivire », adaogă Naum, satisfăcut că « prostul și grosul

[1]) C. Aricescu, *O. c.*, II, pp. 123—126.
[2]) Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose, fapte și documente noi* (1821), pp. 75—76.

pandur Tudor s'a înduplecat să rămâie afară din București și să locuiască în Mânăstirea Cotroceni, ce este lângă oraș ».

Dar, spre înmărmurirea boierilor, Tudor le-a trimis a doua zi veste că e hotărît să intre în București, cerând să i se pună la dispoziție trei mânăstiri: Mitropolia, Radu-Vodă și Mihai-Vodă, pentru a-și cantona în chiliile lor oastea. Boierimea n'a mai avut încotro. Tudor a intrat călare în București în ziua de 21 Martie, în fruntea pandurilor săi mândri ca brazii, 3.500 la număr și 1.500 de arnăuți, neîntâmpinând decât o rezistență iluzorie. Norodul l-a primit cu « aclamări entusiastice » și pline de nădejde, ca și ziua scăldată de soarele de primăvară care sclipea pe cer (Aricescu). Numai că acest soare avea să se ascundă în nori, peste scurtă vreme.

Odată cu intrarea sa în București, Tudor, dezavuat acum dintr'o parte de țarul Rusiei, așa cum era și Alexandru Ipsilanti, iar de altă parte temându-se și de Poartă, unde fusese hulit de boerime, începe să capituleze. Așa se explică de ce în proclamația sa « către toți locuitorii din orașul Bucureștilor », el îi sfătuește potolit « să uităm patimile cele dobitocești și vrăjbele care ne-au defăimat atât » și « să ne unim... cu toții, mici și mari și, ca niște frați, fii ai unia maici să lucrăm *cu toții împreună*, fieștecare după destoinicia sa, câștigarea și nașterea a doua a dreptăților noastre ». Totodată, în proclamațiile sale « către locuitorii orașelor și satelor » de prin județe, el comunică norodului că « găsind (în politiia Bucureștilor) mulți patrioți boeri întru asemenea bune cugetări cu ale norodului asemănate, am hotărît, ca un voitor de dreptate, *să cunosc vremelnica stăpânire a țării* ». Acestei stăpâniri vremelnice, Tudor cere acum să se supună « toți cei ce au încins mare de izbăvire », asigurându-i că el este chezaș că « nici odinioară nu veți rămânea fără dobândirea dreptăților ». Acestea erau urmarea a două legăminte reciproce între boieri și Tudor. Cei dintâi recunoscuseră că « pornirea Dumnealui Slugeru Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare » și că « niciodată nu vom cugeta împotriva vieței și cinstei D-lui și ne vom uni pentru toate bunele cugetări câte se vor chibzui între D-lui și toți cei uniți cu D-lui ». Tudor se legase și el față de boieri că niciodată nu va cugeta « asupra vieții și a cinsti cuivaș » dintre boieri sau « asupra hrăpirii averii » lor și că recunoștea « vremelnica stăpânire a țării », față de care va îndupleca « pă tot norodul din câte șaptesprezece județe », « a da toată supunerea și ascultarea » (E. Vîrtosu).

In urma acestui legământ al lui Tudor, care constituia o renegare a concepției sale revoluționare dela începutul răscoalei, boierii s'au arătat dispuși să înainteze Porții un arz în care recunoșteau post factum că « ridicarea norodului nu privește spre împotrivire, ci spre cererea dreptăților sale ». Boierimea pământeană lasă să se întrezărească în acest arz că nedreptățile cari cauzaseră răscoala lui Tudor se datorau boierilor fanarioți. In acelaș timp, ea se adresează și împăratului Rusiei mărturisindu-și grija despre o intervenție armată turcească, pentru contracararea căreia cere intrarea puternicelor oști ale țarului « în nenorocita țară a suferindei Românii » (C. Aricescu).

Cât era însă de fals legământul boerilor față de Tudor s'a putut vedea chiar la două zile după aceea, când ei s'au grăbit să-l salute pe Alexandru Ipsilanti în casa banului Ghica dela Colentina, pe care i-o pusese la dispoziție Tudor Vladimirescu ca să-l împiedice să intre în capitală. Aici, boierii din București au arătat lui Ipsilanti «toată ticăloșia țării, cum și jafurile și prăpădenia ce s'au făcut de către oamenii Slugerului Teodor și de către Arnăuți», cum istorisește Dârzeanu Și-au dat însă numaidecât seama că n'aveau la ce să se aștepte din partea acestuia, căci puterea armată de care se auzise că dispunea era fantomatică.

Atunci, ei au căutat să-l folosească pe Tudor împotriva lui Ipsilanti, arătându-i că aceasta urmărește emanciparea Grecilor împotriva cărora se plânseseră ei la Sultan că aceștia au «afanisit» țara și au înjosit-o. Nu e necinste oare pentru un Român să se asocieze cu un străin ca «să jefuiască fără îndurare avutul compatrioților săi» și să ușureze acestuia «scopurile tâlhărești ale străinilor pentru sfărâmarea patriei sale»? [1]). Naum notează cu satisfacție că mitropolitul cu boierii din jurul său «a deșteptat din buimăcire spiritul îngust al incultului și grosolanului Tudor» care «a început și el să recunoască mai lămurit lucrurile și s'a retras din asociația lui Ipsilanti». Ceea ce nu convine însă lui Naum este că Tudor a arătat «alte cugetări mai înalte și anume că «el, ca localnic se cuvine să guverneze singur ca neatârnat în toată întinderea Valahiei». Deocamdată n'au obținut însă să desbine pe Tudor de Ipsilanti, căci între cele două căpetenii s'a încheiat un acord în sensul de a împărți între ei administrația țării. Tudor și divanul consimțiră ca Ipsilanti să ia sub administrația sa județele dela munte și anume: Secuenii, Prahova, Dâmbovița și Muscel. Județele de câmpie și cele din Oltenia au rămas sub autoritatea lui Tudor.

Intre timp, trupe turcești au trecut Dunărea, ceea ce a determinat pe boieri să ceară țarului Alexandru să ordone intrarea trupelor sale în Țara Românească. Din această clipă, boierimea e gata să facă cerc în jurul lui Alexandru Ipsilanti, care, chiar dacă era dezavuat de țar, se putea spera într'o revenire a acestuia.

Tudor, rămas la București să înfrunte pe Turci, împotriva punctului de vedere al boierilor cari recomandau retragerea la Târgoviște, s'a asigurat de aceștia punându-i sub pază în casele dela Belvedere ale logofătului Dinicu Golescu. Aici, boierii au aflat că Tudor «el singur s'a declarat Domn al țării» începând «nu mai puțin a și porunci și înăuntru și în afară». Eșuarea negocierilor lui Tudor cu Turcii și înaintarea acestora i-au impus retragerea dela Cotroceni, unde se fortificase pentru rezistență. Sub această presiune, el a pus în libertate pe boierii dela Belvedere și i-a lăsat să plece, trimițându-i — unde? La Târgoviște, unde se afla Alexandru Ipsilanti. Prin aceasta, Tudor și-a pecetluit singur sfârșitul. O analiză mai profundă duce la concluzia că acest

[1]) A. Oțetea, *O. c.*, p. 224.

sfârșit i-a fost pregătit de Alexandru Ipsilanti în conspirație cu boierii, strânși în jurul acestuia la Târgoviște. Misterul acesta e lămurit de altfel de Cioranu, care notează că, «pentru a-l judeca (pe Tudor), *Ipsilanti a format un tribunal de niște boieri ce se ziceau pământeni*». Că boierii cari au hotărît uciderea lui Tudor erau «mai puțin pământeni» decât alții, aceasta este doar o chestiune de nuanță, care nu infirmă cu nimic concluzia noastră. De altminteri, cercetări noui vor face lumină deplină în sensul acestei concluzii. Iorgachi Olimpiotul, «vânzătorul lui Tudor», cum i s'a spus, n'a fost, deci, decât un executant al ordinelor primite. Cumplita execuție a lui Tudor a fost grăbită și făcută «noaptea, în taină», «de teamă ca pământenii (poporenii) să nu se răscoale și să-l libereze».

Triumful acestei boierimi va fi desăvârșit apoi prin înfrângerea completă a eteriștilor, cari vor cădea și ei rând pe rând, după Tudor, victime ale aceleiași lupte de clasă iscusit condusă de boierime.

Satisfacția acestui triumf se reflectează elocvent într'o adresă trimisă de această boierime Inaltei Porți curând după aceea — la 10 August 1821. «Nu suntem vrednici după cuviință a mulțumi prea milostivului nostru Impărat, pentru această nemărginită milă ce au arătat către săraca țară de au isbăvit-o din mâinile țăranilor hoți, ce năvălise cu mare vrăjmășie și răutate asupra ei, ca niște fiare sălbatice și înveninate» (Aricescu), își împărtășesc boierii mulțumirea. Și să nu se uite că această așa numită de boieri «nemărginită milă» turcească a însemnat pentru Țările Române un adevărat flagel, care, în afară de incendierea satelor, de pustiirea lor, de spânzurătorile înșirate pretutindeni și de capetele tăiate, înfipte în pari la toate răscrucile, s'a soldat ca o cheltuială enormă de «cincisprezece milioane de piaștri» pentru Țara Românească și de «cinci milioane» pentru Moldova, drept preț al ocupației turcești (A. Oțetea).

Dar cărbunele aprins în 1821 nu s'a stins odată cu ultima suflare a lui Tudor, căci, așa cum observă un contemporan, revoluția din 1821, deși a pricinuit Românilor «amărăciune», dar «deodată și deșteptare»[1]).

GH. I. GEORGESCU-BUZĂU
(va urma)

[1]) Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose, fapte și documente noi*, p. 5.

ORIENTĂRI

PROBLEMELE ESTETICEI SOVIETICE

Estetica sau teoria artei se ocupă de problemele esenței artei, de relațiile dintre artă și realitate, de importanța artei în viața socială, de metoda creației artistice, de corelația dintre formă și conținut în opera de artă, de criteriile artisticului, etc. Teoriile estetice influențează practica artei și au o mare importanță în critica de artă. O critică bazată pe o teorie estetică neștiințifică devine arbitrară, subiectivistă, lipsită de principialitate.

Estetica are o importanță care depășește cu mult granițele intereselor unui cerc, mai mult sau mai puțin restrâns, al creatorilor de artă propriu ziși. Estetica influențează asupra atitudinii oamenilor față de artă, educă anumite gusturi artistice, formulează, în mod teoretic, cerințele față de artă.

Experiența istorică ne dă multe exemple strălucite, care ne dovedesc influența teoriilor și concepțiilor estetice progresiste asupra artei și asupra gustului artistic, precum și asupra conștiinței morale a oamenilor.

In Rusia anilor 40—60 ai secolului trecut, teoria estetică a marilor democrați-revoluționari: Belinski, Cernâșevski, Dobroliubov, a fost steagul a tot ce era înaintat, a tot ce era progresist în arta rusă din acea vreme. Teoriile lor n'au sintetizat numai fenomenele progresiste existente ale literaturii, ci au arătat artiștilor drumul creației, au întipărit în conștiința oamenilor artei idealurile sociale progresiste, au îndreptat desvoltarea artei în spiritul realismului artistic, i-au imprimat un caracter popular, o ideologie revoluționară.

Celebra disertație a lui Cernâșevski « Relațiile estetice dintre artă și realitate » a fost un factor de primul rang în acea delimitare a lagărelor adverse în literatură și artă, care a avut loc în anii 50—60 ai secolului trecut. Influența puternicei propovăduiri a lui Cernâșevski s'a oglindit profund în literatura și pictura, din timpul său.

Deosebit de mare este rolul esteticei sovietice, cu adevărat științifice, menită să lupte pentru o artă credincioasă poporului și comunismului.

Superioritatea imensă a esteticei sovietice constă în faptul că ea se bazează pe concepția filosofică cea mai avansată, care-i dă posibilitatea de a

rezolva în mod just toate problemele complexe ale esteticei. Marxismul a ridicat estetica la rangul de știință. Și în acest domeniu, marxismul a înfăptuit o răsturnare revoluționară. Materialismul dialectic și materialismul istoric dau o bază științifică rezolvării tuturor problemelor esteticei și criticei de artă.

Estetica sovietică înarmează arta sovietică și pe creatorii ei cu o concepție estetică, clară și precisă, bazată pe concepția marxistă despre lume, și care arată principiile fundamentale ale artei din societatea socialistă, orientarea ei și metoda ei creatoare, care determină linia de luptă a criticei sovietice pentru o artă ideologică, pătrunsă de spiritul de partid, bogată în conținut, pentru o artă măreață, vrednică de poporul care a construit socialismul.

Estetica și critica trebue să formeze o exigență superioară față de artă, să educe în oamenii sovietici gusturi artistice, corespunzătoare întregului regim al vieții sovietice, eliberată de parazitismul claselor exploatatoare.

Elaborarea esteticei sovietice este ușurată, în mare măsură, de deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre problemele de ideologie, adoptate în ultimii doi ani. Aceste decizii dau profunda concepție teoretică a artei socialiste sovietice.

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre revistele « Zvezda » și « Leningrad », despre repertoriul teatrelor, despre filmul « Viața cea mare », despre opera « Marea prietenie » de V. Muradeli, marchează o etapă istorică deosebit de importantă în desvoltarea artei socialiste sovietice. In aceste decizii de importanță istorică este exprimată grija Partidului Comunist pentru ridicarea artei sovietice, care are nobila misiune de a participa la formarea conștiinței comuniste a omului sovietic.

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre artă și literatură conține un program profund elaborat al desvoltării mai departe a artei sovietice, și ne dau indicații clare, motivate filosofic, în toate problemele principiale și vitale ale artei.

*

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice pornesc dela cerința principală și hotărîtoare a societății sovietice față de artă și anume cerința atitudinii ideologice și de partid a artei. Aceasta este problema principală a esteticei marxist-leniniste. Elaborarea ei este datoria cea mai importantă a esteticei sovietice. Ea trebue să opună artei burgheze, decadentă și lipsită de idei, înalta atitudine ideologică și de partid a artei socialiste sovietice.

Una din misiunile de primă urgență și importanță ale esteticei sovietice și a criticei de artă este criticarea și demascarea teoriilor estetice ale decadentismului burghez contemporan, care exprimă descompunerea artei burgheze, fapt caracteristic pentru epoca imperialismului. Această misiune de-

curge direct din deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) despre literatură și artă. Tăișul acestor decizii este îndreptat împotriva tuturor și a oricăror rămășițe ale teoriilor burgheze ale « artei pentru artă », ale formalismului și naturalismului, împotriva apolitismului și a lipsei de idei, împotriva spiritului pesimismului și tristeții, împotriva conruperii omului, împotriva tuturor trăsăturilor reacționare, proprii artei burgheze contemporane.

Estetica burgheză a trecut de mult timp pragul care o desparte de acea vreme când reprezentanții ei au luptat pentru o artă progresistă. Încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, estetica idealistă germană a scos la iveală teza reacționară despre « desinteresarea » și « apolitismul » artei, teză care a servit ca bază teoriei « artei pentru artă », formalismului, etc. In epoca imperialismului, estetica subiectivă-idealistă burgheză este ocupată în întregime de justificarea monstruozității decadente în artă. Încă Plehanov, criticând « orgia subiectivistă » în pictura artiștilor burghezi, în literatura simbolismului, etc., a arătat că semnul distinctiv și principal al artei burgheze, din formațiunea cea mai nouă, este lipsa de idei.

Aceasta este pe deplin normal. Arta poate fi profund ideologică numai atunci când este strâns legată de viața societății, oglindind măreția evenimentelor sociale, mișcările populare, aspectele esențiale ale vieții oamenilor. Acolo unde se pierde legătura între artă și mișcarea socială progresistă, arta decade, servește unor scopuri reacționare. Starea de astăzi a artei burgheze este o ilustrare minunată a acestei legi.

Vorbind despre societatea burgheză contemporană lui, Herzen a scris, cu drept cuvânt, că în această societate este o piedică, pe care n'o înlătură nici arcușul, nici penelul, nici dalta. Această piedecă este spiritul mic burghez. Estetica burgheză contemporană înalță lipsa de conținut ideologic, individualismul, indiferența artistului față de problemele sociale, la rangul de principiu fundamental al artei. Criticul american, profesorul Newton Arvin, caracterizând orientarea fundamentală în literatura americană contemporană, zugrăvește, cu înduioșare, îndepărtarea scriitorilor burghezi de realitate. Arvin se entuziasmează de faptul că tinerii scriitori sunt ocupați, « nu de fenomenele exterioare, economice și sociale ale realității care ne înconjoară, ci de fenomenele lumii interioare, de pătrunderea sub vălul conștientului, în regiunile întunecoase ale vieții subconștiente sau inconștiente. . . ».

Divorțul artei de problemele esențiale ale vieții sociale este predicată și în pictura și în sculptura burgheză.

Nu demult « Aliatul britanic » a publicat în paginile sale o informație sub titlul « Creșterea interesului pentru artă în trei ani de pace ». Curioasă este « filosofia » acestui articol. Autorul ne asigură că « tablourile tematice și-au trăit traiul », că atitudinea spectatorilor față de pictură este determinată, cică, de « dragostea lor curată pentru culori ». Cititorul nu se interesează decât de « trăirile artistului », de impresiile sale, iar interesul pentru tablourile tematice care « reprezintă scene din viață » a scăzut cu totul.

Aproape că nu mai este nevoie de mărturii complimentare despre acel subiectivism extrem, despre acea eliminare formalistă a vieții, despre înnăbușirea conștientă a celor mai profunde contradicții ale realității capitaliste, cu scopul de a-l prosti pe om, de a-l distrage dela problemele vitale și pasionante contemporane, trăsături caracteristice ale « esteticei » burgheze actuale. Dedesupturile de clasă ale teoriilor lor sunt foarte bine exprimate în același articol despre aliatul britanic:

« Dacă artiștii nu dau nimic înafară de reflecția propriilor lor trăiri, a dispozițiilor triste pe râul Tamisa, sau desenele curioase ale copacului sau ale tufișului de spini, eu socot că publicul găsește tocmai în aceasta o distracție și o odihnă în urma asprei discipline a muncii și a jertfelor, care însoțesc sforțările postbelice ».

Aceasta este rumegarea unei meschine idei decadente, exprimată la timpul său de renumitul pictor formalist Matisse, care afirma că arta trebue să fie asemeni unui « fotoliu bun » în care omul se odihnește, uitând de toate pe lume; arta se compară cu un oarecare « mijloc care alină și liniștește psihicul », etc. Pe scurt, în închipuirea artiștilor și criticilor burghezi, arta are menirea de a-i face pe robii capitalului să se gândească mai puțin la contradicțiile vieții, la nevoile, la nenorocirile, la jertfele aduse Moloch-ului capitalului de oamenii simpli, dându-le posibilitatea de a « admira » « reflecția trăirii » decadenților contemporani.

E dela sine înțeles că distragerea atenției dela « blestematele probleme », proclamată de teoreticienii și practicienii artei burgheze, se îmbină în activitatea lor cu propaganda deschisă și deșanțată a tâlhăriei imperialiste, a rasismului, etc. Și una și alta au aceeași funcție oficială.

Marele merit istoric al criticilor revoluționari-democrați ruși ai secolului trecut — Belinski, Cernâșevski, Dobroliubov — constă în faptul că ei au elaborat o teorie estetică bazată pe înțelegerea conținutului ideologic și a marei importanțe sociale a artei. Arta este « manualul vieții »; în această definiție scurtă, plină de profunzime, dată de Cernâșevski, este clar exprimată orientarea principală a ideilor estetice ale democraților revoluționari ruși. Ei au făcut mult pentru a sdrobi teoriile reacționare ale « artei pentru artă » și pentru a subordona arta intereselor luptei de eliberare a poporului. Luptând împotriva decadentismului burghez, estetica și critica de artă sovietică trebue să se folosească de toată bogăția moștenirii ideilor revoluționar-democrate, îmbogățindu-le cu concepția marxist-leninistă despre lume.

Marxismul a dat o lovitură distrugătoare concepției burghezo-idealiste, reacționare despre artă, ca o sferă a creației, departe de viața socială, de lupta de clasă, de toate procesele care au loc în societate. Marxismul a arătat că arta, ca și știința, filosofia, morala, este o formă a conștiinței sociale, legată în mod organic de relațiile economice, politice și de celelalte relații care există în societate. Arta ca și oricare altă formă a ideologiei își scoate conținutul său din viața societății și nu are și nici nu poate avea un conținut propriu,

independent. Conţinutul artei, precum şi formele ei, sunt determinate în întregime de condiţiile obiective ale evoluţiei sociale. De aceea artistul nu este o fiinţă oarecare fără trup, care se află deasupra pasiunilor care-i agită pe oameni, cum îi place esteticei burgheze să-l prezinte. In societatea împărţită pe clase, artistul aparţine unei anumite clase şi, vrând, nevrând, creaţia sa oglindeşte anumite interese şi tendinţe de clasă. Estetica marxistă distruge cu desăvârşire legenda burgheză despre caracterul « apolitic », « desinteresat» al artei, despre o artă deasupra claselor. « Arta pentru artă » este o minciună, tot aşa ca şi democraţia « pură » sau politica « deasupra claselor ».

Lenin a adus un mare aport la elaborarea marxistă a acestei probleme principale în ştiinţa despre artă, dovedind principiul caracterului de partid al artei în celebrul său articol « Organizaţia de partid şi literatura de partid », precum şi în altele.

Leninismul ne învaţă că ideea « apolitismului » în societatea împărţită pe clase este o idee burgheză. Dimpotrivă, ideea apartenenţei de partid, Lenin o numeşte o idee socialistă. Această teză se confirmă cu putere nouă în zilele noastre, când filosofii, criticii, publiciştii burghezi năpădesc cu ură şi cu furie asupra principiului leninist al caracterului de partid al literaturii şi artei.

Principalul în atacurile lor este dorinţa de a susţine ideea reacţionară despre independenţa artei faţă de politică. Duşmanul înfocat al ştiinţei şi al progresului, filosoful-idealist englez Bertrand Russel, spune că « artistul trebue să urmărească un ţel, care trece de sfera politicei ». Criticii şi muzicologii burghezi, servitori credincioşi şi zeloşi ai imperialismului fac toate sforţările pentru a dovedi ceea ce nu se poate dovedi, anume că muzica, după cum a susţinut un critic american, este « un observator extrem de independent al obiceiurilor omeneşti ».

Din motive uşor de înţeles, specialiştii în artă şi filosofii burghezi se tem ca de foc să recunoască făţiş caracterul de partid al artei (cât şi al filosofiei şi al ştiinţei), deoarece a recunoaşte caracterul de partid al artei burgheze înseamnă a recunoaşte că ea serveşte vârfurile societăţii, interesele reacţionare ale magnaţilor capitalişti; a recunoaşte caracterul de partid al artei înseamnă a recunoaşte pe faţă sciziunea societăţii în clase de neîmpăcat, lupta maselor împotriva capitalismului. Lenin a arătat că burghezia nu poate să nu tindă spre apolitism deoarece lipsa partidelor înseamnă lipsa luptei împotriva regimului burghez. Ideea « apolitismului » în artă este numai tăinuirea faptului că arta burgheză depinde de interesele capitalului cu scopul de a masca contradicţiile de clasă ţipătoare ale orânduirii burgheze. « Apolitismul în societatea burgheză este numai expresia făţarnică, mascată, pasivă a apartenenţei la partidul celor sătui, la partidul celor ce domină, la partidul exploatatorilor », spune Lenin [1]).

[1]) **Opere, vol. X, pag. 61, ed. 4 în l. rusă.**

Filosofia şi estetica marxistă recunosc pe faţă caracterul de partid ca un principiu hotărîtor al ştiinţei şi al artei. Ideologii proletariatului proclamă şi apără principiul caracterului de partid, deoarece ideile lor exprimă interesele marei majorităţi a societăţii şi mobilizează milioanele de oameni în luptă pentru treapta cea mai înaltă a evoluţiei sociale: comunismul.

Estetica sovietică, condusă de teoria marxist-leninistă, rupe masca « apolitismului » burghez, arătând că arta n'a stat şi nu poate sta înafara politicei. Toată problema este *ce fel* de politică reflectă ea, *de ce fel* de politică este legată. Forţa artei sovietice şi a reprezentanţilor ei stă în faptul că se sprijină pe politica statului sovietic şi pe partidul comunist ca pe fundamentul lor vital. Această politică este izvorul dătător de viaţă al evoluţiei artei, deoarece ea îndreaptă arta pe drumul slujirii scopului celui mai înalt ce poate exista: scopul construirii comunismului, al desrobirii forţelor creatoare ale omului, al creerii unor condiţii materiale şi spirituale ale vieţii oamenilor, care să ducă spre o înflorire fără precedent a societăţii omeneşti şi a personalităţii umane.

*

Desvăluind caracterul social al artei, ca una din formele ideologiei, rolul şi locul ei în lupta de clasă, dependenţa sa de relaţiile sociale, estetica marxistă a explicat, în mod ştiinţific, pentru prima dată în istorie, legile desvoltării artei, ale succesiunii diferitelor ei forme. Materialismul istoric dă esteticei baze ştiinţifice sigure pentru a înţelege cum s'a desvoltat arta de-a-lungul mileniilor, de ce, şi în virtutea căror împrejurări, unele principii şi idealuri estetice au fost înlocuite şi cedează locul altora.

Marxismul ne învaţă că apariţia unei arte, noui prin conţinutul ei social şi prin forma sa, îşi are rădăcinile în schimbarea mijloacelor de producţie, în necesitatea de a satisface nevoi sociale nou—apărute în desfăşurarea istoriei, în lupta de clasă, în lupta forţelor progresiste împotriva forţelor vechi, reacţionare.

Fiecare treaptă nouă în desvoltarea istorică a artei este produsă de noui condiţii sociale. In afara acestui fapt nu se poate înţelege nimic din istoria artei. Totodată, marxismul ne învaţă că o artă nouă nu poate apare pe un loc gol. Ea foloseşte în mod necesar experienţa acumulată de desvoltarea anterioară, prelucrând-o conform nouilor condiţii şi cerinţe istorice.

Aceste teorii ale marxismului despre legile evoluţiei artei au o uriaşă importanţă pentru estetica sovietică, care are misiunea de a stabili particularităţile principale ale artei socialiste sovietice, principiile ei estetice, metoda de creaţie artistică.

I. V. Stalin a definit metoda artei sovietice ca metoda realismului socialist. In această noţiune minunat de profundă se găseşte răspunsul la întrebarea: ce deosebeşte arta sovietică de arta trecutului, care sunt nouile ei

principii artistice; totodată această definiţie aruncă lumină şi asupra problemei: ce tradiţii, ce moştenire artistică a trecutului continuă şi desvoltă arta sovietică, prelucrându-le în conformitate cu nouile misiuni mărețe ce are de îndeplinit.

Problema moştenirii în arta sovietică este o problemă acută şi vitală.

Nu este o întâmplare faptul că în decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice privind opera « Marea prietenie » se resping acei care rezolvă această problemă de pe poziţia unui modernism burghez, a unui formalism antipopular.

Lupta cruntă în jurul acestei probleme a început cu primii paşi ai artei sovietice. Nenumăraţii reprezentanţi ai intelectualităţii burgheze prerevoluţionare au folosit distrugerea revoluţionară a ceea ce e vechiu ca un pretext favorabil, pentru ca, sub haina « noutăţii », să introducă în tânăra artă sovietică trucajul ultramodern al formaliştilor burghezi. Partidul bolşevic a respins fără milă încercările influenţei decadente în arta sovietică şi a orientat-o cu hotărîre spre o însuşire critică a ceea ce este de valoare şi măreț în creaţia artei realiste clasice.

Putem spune cu încredere că, dacă Partidul sub conducerea lui Lenin şi Stalin nu ar fi distrus mulţimea de grupuri şi grupuleţe, care împingeau arta sovietică spre prăpastia modernismului burghez, dela futurişti, bogdanovişti, constructivişti, până la « Litfront » (Frontul literar), sociologii vulgari de tipul Fritsche, Pereverzev şi alţii, — arta sovietică nu ar fi putut ajunge la acele succese pe care le are astăzi, devenind arta cea mai progresistă, cea mai plină de conţinut a zilelor noastre.

Una din trăsăturile fundamentale ale artei burgheze contemporane este ura faţă de realismul artistic, negarea poeziei realiste, a muzicii realiste, etc.

E natural ca arta socialistă sovietică, care reflectă construcţia nouei lumi umane, care propovăduește prin artă marile idei ale comunismului, care serveşte poporul şi care este profund realistă prin natura ei, să se afle într'o contradicţie ireductibilă cu arta antirealistă burgheză.

De aici decurge misiunea esteticei sovietice, a criticei de artă sovietice de a duce lupta împotriva acelora care socot că arta socialistă sovietică poate folosi arta decadentă a formalismului şi a naturalismului.

In decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice privind opera « Marea prietenie » este pusă şi rezolvată, într'o formă amănunţită şi cu o deosebită claritate, problema moştenirii, ceea ce dă o orientare justă nu numai specialiştilor în domeniul muzicii ci şi din toate celelalte domenii ale artei sovietice. Decizia leagă în mod organic problema desvoltării muzicii sovietice de recunoaşterea imensului rol progresist al moştenirii clasice, a cărei bogăţie constă, înainte de toate, în principiile profund realiste ce stau la baza creaţiei sale artistice.

In decizie se arată că, organizaţiile de conducere din domeniul muzicii « în loc să desvolte în muzica sovietică orientarea realistă, ale cărei baze sunt recunoaşterea imensului rol progresist al moştenirii clasice, în special tradiţiile şcoalei muzicale ruseşti, folosirea acestei moşteniri şi desvoltarea sa mai departe, îmbinarea în muzică a unui conţinut bogat cu perfecţiunea artistică a formei muzicale, veracitatea şi realismul muzicii, profunda ei legătură organică cu poporul şi cu creaţia sa muzicală şi de cântece, înalta măestrie profesională în acelaşi timp cu simplitatea şi cu accesibilitatea operelor muzicale, ele au stimulat, de fapt, orientarea formalistă, străină poporului sovietic ».

Aceste cuvinte rezolvă în mod clar şi definitiv problema moştenirii. Arta sovietică moşteneşte tot ce este mai bun în arta clasică din trecut, deoarece creaţiile marilor artişti, scriitori, muzicieni — clasici, ne sunt aproape prin realismul lor, prin conţinutul lor ideologic, prin tendinţa lor de a exprima ideile sociale, gândirile şi sentimentele profunde ale oamenilor, prin întrebuinţarea motivelor din creaţia poporului, etc. Formalismul, ca şi naturalismul, sunt însă profund duşmane esenţei însăşi a artei sovietice.

O simplă alăturare a principiilor formalismului burghez şi a principiilor vechiului realism clasic, ne demonstrează în mod complet de ce rezolvăm tocmai în acest sens, problema moştenirii.

Să luăm ca exemplu pictura. Formalistul defineşte astfel principiul fundamental al frumosului în pictură: « Ce este frumosul? Ce este frumuseţea tabloului? Frumuseţea tabloului este legătura, acţiunea reciprocă dintre culoare şi formă ». Aceste cuvinte aparţin criticului burghez Walden.

In scrisoarea sa către Kramsky, marele artist rus I. Repin, unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai artei clasice realiste, defineşte astfel principiile vitale ale picturii:

« Dumneavoastră spuneţi că noi trebue să ne mişcăm spre lumină, spre culoare. Nu, şi aici misiunea noastră este conţinutul. Faţa, sufletul omului, drama vieţii, impresiile despre natură, despre viaţă şi sensul ei, spiritul istoriei — iată temele noastre... La noi culorile sunt o unealtă, ele trebue să exprime ideile noastre, coloritul nostru nu constă din pete gingaşe, el trebue să dispună şi să înlănţue pe orice spectator, ca şi acordul în muzică ».

In aceste două afirmaţii este minunat exprimată toată diferenţa care există între moştenirea clasică şi arta decadentă a burgheziei imperialiste contemporane.

Pentru formalişti, arta este un scop în sine, un joc gol de culoare, deşi prin această izolare aparentă de viaţa şi lupta socială formaliştii n'au putut şi nu pot masca acel rol reacţionar pe care « arta » lor îl joacă în societate.

Pentru reprezentantul realismului clasic, arta este o unealtă a vieţii sociale, un mijloc activ de participare la lupta socială, o formă de exprimare a ideilor care au o mare importanţă pentru societate, pentru popor. Redarea « spiritului istoriei », a « dramei vieţii », — iată în ce au văzut marii artişti ai trecutului misiunea principală a artei şi prin această calitate arta clasică este scumpă artei socialiste sovietice.

Se înțelege că a continua și a desvolta în arta sovietică moștenirea clasică nu înseamnă o simplă reproducere a acesteia, fără a-i aduce niciun fel de schimbări. Realismul socialist al artei sovietice este o treaptă nouă în evoluția artei și există o deosebire profundă între arta sovietică și moștenirea clasică. Dar prin constatarea acestei deosebiri între arta sovietică și vechea artă clasică nu poate și nu trebue să se îndepărteze acea succesiune care există între ele. In discursul său la conferința muzicienilor sovietici, Jdanov a spus: «Trebue să restabilim pe deplin importanța moștenirii clasice... ».

•

Fiind continuarea și desvoltarea celor mai bune trăsături ale artei clasice, arta noastră sovietică se deosebește calitativ, în mod profund de arta clasică. Arta realismului socialist este o artă nouă, arta poporului eliberat. Estetica marxistă sovietică trebue să arate în ce constă diferența dintre realismul socialist și celelalte forme ale realismului artistic din trecut, care sunt particularitățile realismului socialist, ce cerințe are el față de artă și față de oamenii de artă.

In literatura închinată problemelor realismului socialist deseori se poate observa o tratare falsă, greșită a esenței metodei artistice a artei sovietice.

In anul 1945 a apărut cartea lui B. Ballaș « Arta cinematografică ». In această carte este exprimată o tendință profund greșită, care se găsește în afirmațiile unor critici și specialiști în domeniul artei și anume neîncrederea față de realismul artistic, conceperea realismului ca o metodă a descrierii exterioare a faptelor. Autorul cărții citate afirmă că realismul socialist este o metodă insuficientă, că alături de aceasta trebue să existe și o altă metodă independentă, romantismul pe care-l pune deasupra realismului. Realismul artistic, după părerea autorului, nu este decât o reproducere empirică a faptelor, o descriere naturalistă a realității. Comparând în mod scolastic « realitatea » și « adevărul » el spune:

« Dacă tema ambelor stiluri (adică realismul și romantismul — M. R.) este adevărul în realitate, și dacă adevărul și realitatea formează un întreg indivizibil ca obiect și ca sens (?), în stilul realismului accentul se pune pe realitate, iar în stilul romantismului, accentul se pune pe adevăr. Realistul începe în mod obiectiv cu realitatea, pentru a găsi adevărul. Romanticul abordează în mod subiectiv realitatea, având dela început patosul adevărului » (pag. 190).

Sensul prea puțin ingenios al acestei tirade constă în faptul că realismul socialist se înțelege ca o copie obiectivistă a « realității exterioare ». « Realistul, — scrie autorul, — rămâne obiectiv și sentimentele sale nu împodobesc figurile sale » (pag. 192). E clar că B. Ballaș identifică realismul socialist cu naturalismul, cu empirismul. Vrând, nevrând, se pare că autorul cărții citate vorbește despre realismul socialist numai pentru că așa se cade...

B. Ballaș își exprimă nemulțumirea sa cu privire la faptul că în operele artei sovietice « eroul realist este ales dintre oamenii care trăesc acum ». El scrie despre acest erou: « Un tip cunoscut din viața noastră de toate zilele. El se deosebește foarte puțin de noi ».

Stranie nemulțumire! Belinski a văzut toată puterea artei realiste tocmai în faptul că, redând figurile tipice ale oamenilor, artistul ne dă posibilitatea de a cunoaște mai bine și mai profund pe « cunoscuții » noștri, că ea formează atitudinea noastră față de ei, — și în aceasta constă uriașa importanță epistemologică și de acțiune a artei. B. Ballaș îi învață pe artiștii sovietici că redând în mod realist un erou « simplu » nu vor avea nimic înafară de un tablou cenușiu. El scrie: « Noi avem nevoie de un romantism subiectiv — emoțional, muzical și patetic » (pag. 191).

Fraza despre « romantismul subiectiv — emoțional, muzical » nu este decât un sfat dat artiștilor de a părăsi calea oglindirii realiste a realității noastre și a marilor ei procese vitale, și dovedește că autorul nu înțelege nici esența realismului artistic în general, și cu atât mai puțin, esența realismului socialist. Neîncrederea autorului în realism arată că nu înțelege realitatea sovietică ca un obiect al artei, vorbește despre tratarea falsă a realității sovietice, de către autor, despre nepriceperea sau lipsa dorinței de a vedea în ea faptele glorioase ale oamenilor eroici sovietici.

B. Ballaș nu este singurul în a trata fals problema realismului socialist.

In discuțiile cu privire la problemele esteticei și criticei literare, publicate în revista « Octombrie », tocmai problema corelației dintre realism și romantism a devenit problema centrală. Un șir de critici tratează în așa fel realismul socialist, încât fac să dispară... realismul. Realism socialist, fără realism, — iată sensul afirmațiilor lor.

O concepție asemănătoare asupra esenței realismului socialist o desvoltă B. Bialik. Neînțelegând sensul afirmațiilor lui M. Gorki, pe care îl citează, despre principiul romantic din realismul socialist, B. Bialik trece centrul de greutate al problemei, privitoare la metoda literaturii sovietice, asupra romantismului, asigurând că realismul este ceva fără aripi, naturalist, străin năzuințelor de viitor.

Argumentând punctul său de vedere, el afirmă că în vechea literatură presocialistă realismul și romantismul revoluționar au existat separat; « specialitatea » (tov. Bialik scrie chiar așa: « specialitatea ») romantismului era tipizarea existentului. « Specialitatea » romantismului era presimțirea viitorului, depășirea în timp a realității, deoarece până la socialism nu exista un erou pozitiv. De aceea, realismul putea fi numai « critic », iar romantismul nu putea fi realist. Noutatea în realismul socialist constă în unirea realismului cu romantismul.

« Noutatea constă în aceea că misiunea tipizării, generalizării fenomenelor variate ale realității, adică ceea ce a fost specialitatea realismului critic și sarcina de a întrece în timp evoluția actuală, a presimțirii viitorului, adică ceea ce

a fost specialitatea romantismului revoluționar, s'au unit și au devenit o sarcină unică », scrie Bialik (« Octomvrie », Nr. 2, 1948, pag. 180).

Nu mai vorbim de caracterul de caricatură al unei astfel de reprezentări a istoriei literaturii din trecut, o astfel de tratare a problemei realismului socialist, este de fapt scolastică și formalistă, deoarece « noutatea » în metoda realismului socialist se reduce la simpla unire a vechiului realism critic cu romantismul revoluționar. Ce poate aduce o astfel de analiză, să avem iertare, la înțelegerea inovației reale a realismului socialist?

Ce se întâmplă când Bialik încearcă să aplice punctul său de vedere fenomenelor concrete ale literaturii sovietice, ne arată următorul exemplu.

In articolul publicat în numărul al doilea al revistei « Octombrie » pe anul curent, B. Bialik pune problema: ce a cauzat neajunsurile romanului lui Fadeev, « Tânăra Gardă », neajunsuri care au fost criticate în presa noastră de partid. Se știe că neajunsurile principale ale acestui roman constau în faptul că autorul nu a arătat rolul Partidului în perioada Marelui războiu pentru apărarea Patriei, nu a dat figuri tipice de bolșevici,—organizatorii pricepuți ai luptei împotriva nemților în dosul frontului, în ilegalitatea bolșevică. Autorul a prezentat lucrurile în așa fel ca și cum « tânăra gardă » ar fi acționat independent, fără conducerea Partidului.

E clar că toate aceste neajunsuri au o cauză determinantă: ele sunt rezultatul îndepărtării de principiile reproducerii realiste a realității. A nu arăta, în prezentarea realității sovietice, rolul forței conducătoare a societății sovietice, — Partidul Comunist— înseamnă să calci cerința cea mai importantă a realismului socialist: fidelitatea față de realitate.

Dar tov. Bialik este de altă părere. El crede că toate acestea sunt rezultatul unei insuficiente... romantizări a eroilor și a evenimentelor prezentate în roman.

El pune chiar așa problema: în ce constă greșala lui Fadeev ca artist? « ...în faptul că el a reliefat prea mult pe unii dintre eroii săi sau în faptul că el nu i-a reliefat destul? In faptul că în unele figuri principiul romantic a fost prea puternic sau în faptul că în aceste figuri acest principiu n'a fost destul de pregnant? ».

Și răspunsul pe care-l dă sună că Fadeev « n'a romantizat în deajuns pe acest erou, mult mai puțin decât pe membrii Tinerei Gărzi... ».

Astfel reiese că pentru a arăta rolul de conducător și organizator al bolșevicilor în viața noastră trebue să... romantizăm eroii. Aceasta este concluzia absurdă care reiese din tratarea complet falsă, scolastică a problemei realismului socialist, tratare, care ignorează principalul, fundamentalul în metoda literaturii sovietice: realismul ei consecvent, veracitatea.

E clar că, o analiză abstract-formală a problemei realismului socialist nu poate aduce rezultate rodnice. Realismul socialist ca metodă a artei noastre s'a născut din practica vie a construcției nouei culturi, în lupta aspră cu formalismul și cu materialismul burghez, aceste fenomene dușmane ale culturii socialiste.

Realismul socialist nu este o noțiune abstractă, ci este întruchipat în cele mai bune opere ale artei sovietice. Critica noastră de artă și teoria noastră estetică trebue să sintetizeze drumul parcurs de arta sovietică și să construiască teoria realismului socialist pe fenomenele vii ale artei.

Practica artei sovietice, istoria literaturii sovietice, pline de lupta aprigă pentru o linie justă de desvoltare, ne arată că treapta calitativ nouă atinsă de realismul socialist în artă constă în faptul că acest realism devine fecund prin ideologia comunistă și atitudinea sa de partid, prin lupta pentru transformarea revoluționară a lumii. Tocmai aceasta face din realismul socialist forma cea mai consecventă și *cea mai înaltă* a realismului artistic. Estetica sovietică trebue să arate că ideologia comunistă și spiritul de partid sunt forța care înalță realismul artistic la o nouă treaptă istorică. De aceea și este realismul socialist forma cea mai înaltă a realismului artistic, deoarece el înarmează pe artist cu facultatea de a vedea forțele motoare ale vieții sociale, ale luptei de clasă, rolul maselor populare în istorie, importanța luptei politice și determină locul artistului în lupta istorică a socialismului împotriva capitalismului.

Experiența artei sovietice confirmă pe deplin această particularitate calitativă, extrem de importantă, a metodei realismului socialist. Incepând cu primii săi pași arta noastră s'a desvoltat ca o artă profund ideologică, care subordonează creația artistică servirii idealurilor nobile ale comunismului. Primele și cele mai importante opere ale literaturii sovietice ca « Torentul de fier » de A. Serafimovici, « Ceapaev » de D. Furmanov, « Cimentul » de F. Gladkov, « Distrugerea » de A. Fadeev, « Lenin », « Bine » de V. Maiakovski, « Donul liniștit » și « Pământ desțelenit » de M. Șolohov, și altele, s'au distins prin conținutul lor de idei, prin orientarea lor comunistă, prin îmbinarea conținutului ideologic cu prezentarea consecvent veridică a realității. Literatura sovietică a opus artei lipsite de conținut ideologic, în descompunere, decadentă, a burgheziei care moare, o artă nouă, care exprimă și întrupează în literatură ideile înalte ale socialismului științific.

Toată istoria evoluției literaturii sovietice a fost istoria creșterii și întăririi ideologiei ei comuniste, care a devenit acum trăsătura ei inseparabilă și hotărîtoare.

Operele literaturii sovietice care au apărut în ultimii ani ne arată desvoltarea mai departe și aprofundarea acestei trăsături, din cele mai importante, a artei realismului socialist. Acest proces își găsește expresia în opere ca: « Mesteacănul alb » de M. Bubennov, « Fericirea » de P. Pavlenko, « Tovarăși de drum » de V. Panova, « Povestea unui om adevărat » de B. Palevoi, « Cavalerul Stelei de Aur » de S. Babaevski, « Steagul flutură deasupra sovietului satului » de A. Nedogonov, « Steaua » de E. Kazakievici și altele.

Ideologia comunistă este acea calitate principală și de valoare care caracterizează arta sovietică și o ridică la nivelul artei celei mai progresiste din lume, calitate a cărei desvoltare critica de artă și teoria estetică trebue s'o favorizeze prin toate mijloacele.

Inalta ideologie a artei realismului socialist rezultă din însăși orânduirea vieții sociale a Statului sovietic. Viața societății sovietice și a oamenilor sovietici este profund ideologică. Munca omului sovietic este conștientă, el se orientează și se inspiră de ideia comunismului.

Fiecare pas al Statului sovietic, al Partidului comunist este supus misiunii grandioase a construcției societății comuniste. Construirea comunismului se desvoltă pe baza luptei între lumea socialismului și lumea capitalismului, a luptei dintre ceea ce e nou și ceea ce e vechiu, a luptei dintre ceea ce se naște și ceea ce piere. Această luptă de o importanță istorică universală își găsește reflecția în lupta ideologiei comuniste împotriva obscurantismului burghez. Nicio societate și niciun stat din istoria trecutului n'au cunoscut și nu au putut cunoaște o viață ideologică așa de încordată și așa de intensă ca societatea și Statul sovietic.

Ce înseamnă, deci, conținutul ideologic al artei realismului socialist? Aceasta înseamnă înainte de toate că artistul sovietic consideră opera sa ca un mijloc de luptă pentru transformarea comunistă a societății, pentru a face viața oamenilor cu adevărat umană și fericită. La baza operelor sale stau ideile, care nu numai că reflectă realitatea, dar ne învață cum să trăim, cum să luptăm, care dau o orientare conștiinței, gândirii oamenilor, care-i educă în spiritul moralei comuniste. O operă căreia îi lipsește acest conținut ideologic este străină artei realismului socialist.

Mai departe, conținut ideologic înseamnă că în opera artistului sovietic, înaltul nivel ideologic al societății sovietice și al oamenilor sovietici își găsește deplina sa oglindire. Se știe că cea mai măreață misiune a revoluției noastre sovietice este noua structură spirituală a oamenilor sovietici. Trăsătura cea mai caracteristică a omului sovietic este conștiința sa mereu crescândă, orizontul politic și cultural care se lărgește mereu, patriotismul profund, spiritul creator în muncă, înțelegerea legăturii între interesele personale și cele generale.

In numărul 6 al revistei « Octombrie » pe anul curent au fost tipărite însemnările renumitei tractoriste Pașa Anghelina « Oamenii câmpurilor kolhoziene ». In aceste însemnări se conturează în fața noastră figura țăranului nou, progresist, figură necunoscută vechii lumi. Colhoznicul cunoaște tehnica nouă, agronomia, munca sa este acea căutare creatoare de noui drumuri pentru ridicarea forței de producție a pământului, el se interesează de politică, artă, trăiește cu interesele întregii țări. Aceasta înseamnă o viață plină de conținut ideologic profund. Ideologia artei sovietice trebue să fie reflecția acestei ideologii a vieții societății sovietice și a oamenilor sovietici.

In sfârșit, conținut ideologic înseamnă că artistul subordonează complet forma operelor sale misiunii de a înfățișa pe oamenii noi, născuți din revoluție, nouile situații și conflicte, nouile idei care au devenit bunul milioanelor și zecilor de milioane de oameni. Tocmai pe această cale se naște forma nouă în arta sovietică.

O formă cu adevărat înnoitoare în artă este forma care servește ca mijloc de exprimare cât mai deplină și mai exactă a noului conținut al vieții sociale. In artă forma are o importanță imensă. Cu cât forma este mai perfectă, cu atât ideea operei devine mai expresivă și cu atât mai puternic reacționează ea asupra oamenilor. Dar forma nu este suficientă în sine. Ea este subordonată exprimării conținutului, ideii operelor. De aceea, conținutul ideologic al artei este o astfel de dependență a formei de idee, de conținut, in care toate laturile formale ale operei — structura subiectului, compoziția, ritmul, coloritul, sonoritatea, etc. — sunt astfel orientate încât să redea ideea în mod just și profund, să redea fidel realitatea. De aceea, ideologia artistului sovietic nu se mărginește la o alegere a unui subiect bun și actual pentru o operă. Pictorul poate reprezenta pe tabloul său unul din peisajele industriale, în care e așa de bogată țara sovietică. Dar tabloul lui ne lasă indiferenți dacă el reproduce fotografic o fabrică sau un grup de fabrici, fără a ne face să simțim în acelaşi timp puterea industrială a țării noastre, dacă la contemplarea tabloului nu simțim poezia muncii socialiste, etc.

De aici decurge incompatibilitatea ideologiei cu formalismul sau cu naturalismul. Pentru formaliști, forma este totul, iar ideea nu este nimic. Naturalismul este același formalism pe dos. Naturalismul este o copiere, lipsită de idei, a realității, al cărei scop este o descriere lipsită de pasiune a tot ceea ce cade în sfera de observație a artistului, care nu este în stare să despartă ceea ce este esențial de ceea ce este lipsit de importanță, necesarul de accidental. Naturalistul caută numai asemănarea exterioară a copiei cu obiectul, fiind complet lipsit de capacitatea de a pătrunde în esența realității și de a o interpreta prin prisma unei idei progresiste. De aceea copia cea mai « fidelă » este numai o formă goală, lipsită de conținut adevărat. Naturalismul, prin urmare, este tot așa de lipsit de idei ca și formalismul.

Din toate acestea se înțelege de ce trăsătura hotărîtoare a artei realismului socialist este conținutul ei ideologic.

Principiile ideologice și filosofice ale realismului socialist dau artei sovietice forța să vadă nu numai prezentul, ci și viitorul, să privească viața în evoluția ei și în necontenita ei reînnoire. In societatea sovietică se nasc mereu lucruri noui, și ceea ce se face astăzi pregătește baza pentru un avânt și mai mare al forțelor materiale și spirituale ale oamenilor sovietici. Trăsătura caracteristică a omului sovietic este facultatea de a lega prezentul cu viitorul, orientarea spre viitor, dorința de a avea mereu succese noui. Aceasta nu mai este vechiul vis despre viitor, ci o înțelegere clară a căilor care duc spre comunism, și lupta eroică pentru înfăptuirea acestor idealuri comuniste.

La primul congres al scriitorilor, A. A. Jdanov a spus: « Literaturii noastre, care stă cu ambele picioare pe o bază materialistă puternică, nu-i poate fi străină romantica, dar o romantică de tip nou, o romantică revoluționară. Noi spunem că realismul socialist este metoda fundamentală a literaturii sovietice și a criticei literare, iar aceasta presupune că romantismul revo-

luționar trebue să fie cuprins în creația literară, ca o parte integrantă, deoarece toată viața Partidului nostru, toată viața clasei muncitoare și lupta ei, sunt cuprinse în îmbinarea dintre munca practică cea mai aspră, cea mai vigilentă, eroismul măreț și perspectivele grandioase».

Cu cât un artist reprezintă mai realist lumea înconjurătoare, cu atât mai profund și mai exact prezintă el realitatea în mișcarea și reînnoirea ei permanentă care-i este proprie. Artistul, care prezintă viața societății sovietice cu ajutorul metodei realismului socialist, se află pe un turn de pe care se vede viitorul, iar aceasta îi lărgește extraordinar câmpul vizual, îi permite să vadă, în mlădițele lucrurilor noui, în lăstarele încă tinere ale lucrurilor care apar și se desvoltă, ceea ce aparține viitorului și, deci, să lupte în mod activ pentru acest viitor.

Aceasta nu are nimic comun cu «înfrumusețarea» realității, pe care o cer unii critici când vorbesc despre romantism. Realitatea sovietică și oamenii sovietici nu au nevoie de înfrumusețare. In arta sovietică, romantica revoluționară înseamnă o atare cunoaștere a realității, încât după conturul eroicului din prezent, presimte viitorul mai grandios și mai strălucit, și deci, ajută în lupta pentru acest viitor.

Gorki a spus scriitorilor sovietici: «Trebue să cuprindem realitatea mai larg, s'o înțelegem mai profund, *s'o pătrundem mai adânc*, pentru a putea întinde firul viu între prezent și viitor». El cerea ca scriitorul să cunoască «trei realități: trecutul, prezentul și viitorul». Din acest punct de vedere, Gorki dădea mare importanță principiului revoluționar-romantic din realismul socialist. Gorki ne învață că scriitorul trebue să ducă poporul înainte; bazat pe marile cuceriri ale prezentului, el trebue să desvălue în tablouri luminoase viitorul și mai măreț al societății sovietice, al poporului sovietic.

Estetica sovietică trebue, de asemeni, să arate că cea mai importantă particularitate a realismului socialist, în comparație cu arta trecutului, este caracterul lui revoluționar-activ. Artistului sovietic i se cere o participare activă la lupta poporului pentru comunism, o influență activă prin metodele artei asupra conștiinței oamenilor, educarea lor în spiritul socialismului, în spiritul unui înflăcărat patriotism sovietic. I. V. Stalin i-a numit pe scriitori «inginerii sufletelor omenești». In statutul Uniunii scriitorilor sovietici, care a fost adoptat la primul Congres Unional, realismul socialist se definește ca o îmbinare a prezentării veridice, istoric-concrete a realității, cu misiunea transformării și educării ideologice a celor ce muncesc, în spiritul socialismului.

Această particularitate a artei realismului socialist reiese din noua poziție a artei în societatea sovietică socialistă. La noi arta a devenit o parte a cauzei întregului popor, o armă de luptă a întregului popor pentru o viață nouă, fericită. Cei mai buni artiști ai lumii au visat la timpurile când arta va ocupa un loc atât de mare și atât de onorat în viața societății omenești. Au sosit acele timpuri. Artistul nu mai este un singuratic, el răspunde față de popor, poporul așteaptă cuvântul său, poporul prețuește operele sale. Operele unui

artist, care oglindesc realitatea în mod veridic, sunt un adevărat manual al vieții.

De aceea realismul socialist obligă pe artist să fie un luptător împotriva a tot ce este învechit în conștiința oamenilor, să lupte pentru doborîrea tuturor tarelor produse de capitalism în psihologia, în existența și în viața socială a oamenilor.

Astfel, estetica noastră trebue să arate că cerința principală a metodei realismului socialist este o prezentare profundă, veridică, realistă a realității în mișcarea ei revoluționară, de pe poziția ideologiei comuniste și a apartenenței de partid, imagine care să aibă misiunea unei intervenții active a artei în procesele construirii nouii lumi, cu scopul luptei împotriva a tot ce frânează mișcarea înainte a societății sovietice, spre realizarea marilor principii ale comunismului.

*

Intre particularitățile foarte importante ale artei socialiste sovietice, care ne arată caracterul ei nou, este și locul pe care-l ocupă munca în tabloul vieții sociale pe care-l trasează arta. Cu drept cuvânt se poate spune că, pentru prima dată în istoria artei, munca a devenit eroul operei artistice. Acest lucru e natural. In însăși sistemul social al Țării Sovietice, stăpânul vieții a devenit munca de creație, liberă, a milioanelor de oameni. Și ca o oglindire a acestui lucru una din temele cele mai importante ale artei sovietice, devine munca oamenilor, influența muncii noui, libere, asupra psihologiei omului, asupra concepțiilor sale morale, asupra întregii lui vieți materiale și sufletești.

Gorki a subliniat din toate puterile această nouă particularitate istorică a artei sovietice, cerând dela scriitor deplina ei înțelegere. Gorki i-a certat aspru pe acei oameni ai artei, a căror atitudine față de istoria culturii este aceeași ca la oamenii «care de veacuri au fost obișnuiți să trăiască din munca altora și, în mod organic, nu pricep forțele atotînvingătoare, forțele muncii».

«Iar în țara noastră, — spunea el, — aceasta ar trebui să fie cu atât mai limpede, cu cât ceea ce se face acum în țara noastră prin munca omenească, este ceva fantastic, ca de basm» («Articole de critică literară», pag. 667, 1937, ed. rusă).

Pentru lucrătorii vechii societăți munca era un blestem, o necesitate grea. Dacă unii scriitori ca, de exemplu Zola, în opera sa «Germinal», înfățișau munca fizică a oamenilor, o înfățișau, mai ales, din punctul de vedere al influenței ei deformante asupra omului. La L. Tolstoi (de exemplu în «Anna Karenina»), găsim pagini care ne redau în culori luminoase munca țărănească în opoziție cu parazitismul claselor boierești. Dar Tolstoi a idealizat munca țăranului patriarhal în acord cu morala și filosofia sa religioasă. Marele scriitor proletar Gorki a adus un lucru nou în prezentarea muncii. Gorki a știut să vadă și în munca silnică elemente de frumusețe, dar tot el

a arătat în operele sale, că munca neliberă ucide frumuseţea şi bucuria, pe care munca liberă, creatoare, este în stare s'o dea omului.

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a frânt lanţurile muncii de sclav şi a desrobit munca omului. Pentru prima dată milioane de oameni au început să muncească liber, cu conştiinţa că ei muncesc pentru sine, pentru poporul lor. In ţara noastră munca a devenit o cauză a cinstei, a gloriei, a vitejiei şi a eroismului.

Schimbarea importantă ce s'a produs în atitudinea omului faţă de muncă, în însăşi caracterul muncii din societatea noastră, constă în faptul că în Ţara Sovietică munca se transformă tot mai mult în creaţie. In societatea capitalistă viaţa şi munca sunt două noţiuni care se exclud reciproc. In societatea sovietică munca a devenit viaţa omului.

Jurnalistul australian A. Mander a scris o carte intitulată « Dela şase seara până la miezul nopţii ». In această carte el descrie viaţa oamenilor din străinătate, povesteşte cum îşi petrec timpul liber, etc. Insăşi titlul cărţii e simbolic. Viaţa omului din societatea burgheză, (se înţelege, omul din masă), începe la ora şase seara. Viaţa de dimineaţa până 'n seară, nu e viaţă. E muncă.

« La cei mai mulţi dintre noi, scrie autorul, ziua trece cu munca, pentru a ne procura mijloacele de existenţă... Majoritatea oamenilor, în condiţiile de astăzi ale existenţei, consideră munca... fără sens, inutilă. Ei singuri recunosc că muncesc *numai* pentru salariu sau pentru o altă recompensă în bani. Oare mulţi dintre noi apreciază munca în sine? Mulţi ar accepta oare să o continue, dacă ar câştiga la loterie o sută de mii de lire sterline? Munca capătă un oarecare sens numai în timpul războiului, în orice caz pentru acei care lucrează « în folosul frontului » şi, se înţelege, în Rusia, unde milioane de oameni sunt conştienţi că munca lor a căpătat un sens nou, ca o parte a sforţărilor colective îndreptate spre construirea unei lumi noui ».

Şi Mander trage concluzia: în condiţiile capitalismului viaţa oamenilor începe după lucru. Totuşi, după cum arată el, şi această viaţă este strâmtorată şi sărăcăcioasă. Dar el a văzut în mod just acel lucru nou, care caracterizează societatea sovietică. Aici munca a devenit viaţă.

Incă în operele întemeietorului literaturii proletare, M. Gorki, munca, lupta de eliberare a muncii a devenit leitmotiv-ul creaţiei sale. Literatura sovietică a cântat, într'o serie de opere importante munca liberă a oamenilor desrobiţi, a dat figuri luminoase de eroi ai muncii. Incepând cu « Cimentul » de F. Gladkov, prima operă în care şi-a găsit expresia această nouă trăsătură a artei sovietice, ea trece ca un fir roşu prin opere ca « Centrala hidroelectrică » de M. Şaghinian, « Banda rulantă » de Ia. Ilin, « Timpule, mergi înainte » de V. Kataev, « Petrolierul Derbent » de Iurii Krymov, şi altele.

După războiu au apărut opere în care se reprezintă cu o mare putere caracterul de creaţie al muncii lucrătorilor, kolhoznicilor, intelectualilor sovietici, care luptă pentru reconstrucţia şi dezvoltarea mai departe a economiei naţionale. Putem cita opere ca « Fericirea » de Pavlenko, « Krujiliha » de V. Panova, « Cavalerul Stelei de Aur » de Babaevski şi alţii. In aceste opere munca poporului nu este numai fondul comun pe care se petrece acţiunea, ci şi o forţă care transformă viaţa societăţii sovietice; munca este arătată ca forma fundamentală a activităţii creatoare a oamenilor sovietici, care schimbă însuşi omul, concepţiile sale asupra vieţii, concepţia sa asupra lumii, atitudinea sa faţă de ceilalţi oameni, etc.

Din păcate în tablourile pictorilor noştri munca şi oamenii ocupă un loc mic. Ce mult spaţiu pentru desvoltarea posibilităţilor plastice ale picturii ne dă eroismul muncii lucrătorilor sovietici, întrecerea socialistă, succesele în muncă ale kolhoznicilor, ale intelectualităţii!

La expoziţii, sunt încă rare pânzele pe care să fie clar imprimate patosul, bucuria muncii sovietice socialiste. Nu de mult a fost organizată expoziţia lucrărilor pictorului A. Kuprin. Trebue să fim drepţi cu acest pictor: el este unul dintre puţinii, care-şi închină tablourile lor reprezentării peisajelor industriale ale ţării noastre. Dar tablourile sale suferă de un neajuns esenţial: ele nu sunt însufleţite de gândire, idee, ele sunt fotografice.

Transformarea muncii în una din temele principale ale artei sovietice, şi nu munca unor oameni izolaţi, ci munca milioanelor de oameni, uniţi printr'o singură voinţă şi un singur ţel, organizaţi de Partidul comunist, schimbă în mod fundamental multe, multe, noţiuni şi idei estetice vechi. In arta noastră, în comparaţie cu arta veche, subiectul, personajele, conflictele dramatice, etc., au devenit altele. In operele literare subiectul şi acţiunea au trecut de cadrul îngust al romanului familial, tipic pentru marea majoritate a operelor vechii literaturi. Ele au devenit altele, atât prin caracterul lor cât şi prin dimensiunile lor. Evenimentele, prezentate în aceste opere sunt legate de grandioasele procese sociale, la care ia parte întregul popor, iar conflictele, lupta care se desfăşoară în ele sunt lupta istorică pentru o schimbare radicală a vechiului regim de exploatare şi pentru crearea unei lucrări noui, comuniste.

In acest sens, arta sovietică este o artă cu adevărat inovatoare şi teoria estetică sovietică are aici un câmp larg de activitate.

*

Una din problemele esenţiale ale esteticii sovietice este problema caracterului popular al artei, pusă în decizia despre opera « Marea prietenie » şi în alte decizii ale Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice. In aprecierile asupra operelor literare Partidul comunist pleacă dela faptul că particularitatea cea mai importantă a artei sovietice socialiste este caracterul ei popular. Partidul condamnă formalismul şi orice alte variante ale formelor burghezo-decadente ale artei, tocmai pentru caracterul lor antipopular, pentru faptul că ele sunt duşmane poporului prin conţinutul lor şi străine de el prin forma lor.

Şi în problema caracterului popular estetica şi critica de artă sovietică marxiste trebue să folosească şi să desvolte în mod critic ideile marilor critici ruşi revoluţionar-democraţi.

O definiţie profundă a caracterului popular în artă, o găsim la Cernâşevski. « De fapt, — întreabă el, — la ce se limitează influenţa deplină a spiritului popular asupra literaturii frumoase?

« 1. Gradul de atenţie, pe care literatura o îndreaptă asupra unor obiecte, este proporţional cu gradul de importanţă pe care-l au aceste obiecte în viaţa poporului; de aceea literatura se ocupă mai ales cu studiul vieţii propriului popor; 2. forma operei artistice trebue să fie complet populară» (Opere, vol. III, pag. 655, Goslitisdat, 1947, ed. rusă).

Această definiţie cuprinde într'adevăr notele cele mai importante ale caracterului popular al artei: caracterul popular al conţinutului şi caracterul popular al formei. Caracterul popular al conţinutului artei este proporţional cu gradul de importanţă pe care obiectele reproduse de către artist îl au pentru popor, pentru interesele poporului. Dar aceasta nu este încă tot. In afară de aceasta, *şi* forma artistică a operei trebue să fie populară, adică accesibilă poporului, realistă, să permită desvăluirea cea mai deplină şi cea mai profundă a realităţii.

De aceea marii critici ruşi au legat în mod strâns noţiunea de spirit popular de realism. Pentru ei spiritul popular este cerinţa unui caracter real al artei, atât prin conţinut cât şi prin formă. După concepţia lui Belinski, Dobroliubov, Cernâşevski, realismul artistic este ostil oricărei abateri dela problemele curente ale contemporaneităţii, refugiului în sferele de peste nouri, uitării intereselor poporului.

Legătura între caracterul popular al artei şi realismul artistic, descoperită şi demonstrată în mod profund de către marii critici ruşi ai anilor 40—60 din secolul trecut, trebue subliniată acum în mod deosebit, deoarece în arta modernistă burgheză, cu ale cărei influenţe luptăm acum, antirealismul este expresia caracterului ei antipopular, antidemocrat.

Această legătură între realism şi caracterul popular, a exprimat-o foarte bine artistul revoluţionar francez Courbet, participant la Comuna din Paris, spunând: « Realismul este artă democratică ».

Decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice, îndreptată împotriva tendinţelor formaliste în muzica sovietică defineşte formalismul ca o orientare antidemocratică, antipopulară în artă. In decizie se arată că formaliştii nu au educat în tineretul studenţesc « dragostea pentru creaţia populară, şi pentru formele muzicale democratice ». Intreaga decizie a Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice este pătrunsă de tendinţa de a orienta muzica sovietică pe linia unei arte profund populare, realiste, în care conţinutul ideologic, important pentru popor, să se îmbine cu perfecţiunea formei cu accesibilitatea şi cu democratismul ei.

Aprofundând problema caracterul popular al artei, estetica marxistă sovietică nu poate să nu plece dela faptul că spiritul popular este o categorie istorică. In arta sovietică socialistă spiritul popular este altceva decât spiritul popular din arta veche, fie ea chiar cea mai progresistă, deoarece dela marea Revoluţie Socialistă din Octombrie s'au schimbat condiţiile de viaţă ale poporului, poporul însuşi a devenit altul, noţiunea de « popor » a căpătat un nou sens social.

Examinând problema caracterului popular al artei, estetica marxistă se bazează pe precizările lui Lenin şi Stalin despre artă, pe deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist, care dau indicaţii foarte lămurite şi precise în această privinţă.

Să ne amintim de minunatele cuvinte ale lui Lenin, rostite în convorbirea lui cu Klara Zetkin:

« Arta aparţine poporului. Ea trebue să se afunde cu rădăcinile sale cele mai profunde în adâncul maselor largi a celor ce muncesc. Ea trebue să fie înţeleasă de aceste mase şi iubită de ele. Ea trebue să unească sentimentul, gândirea şi voinţa acestor mase, să le ridice. Ea trebue să trezească în ele pe artişti şi să-i desvolte ».

In aceste cuvinte este cuprins un întreg program al esteticei marxiste, în problema caracterului popular al artei.

Noţiunea de caracter popular al artei sovietice are un conţinut social clar şi bine determinat. E vorba de spiritul socialist popular care face din artă o armă puternică în lupta poporului pentru transformarea comunistă a societăţii. Aceasta înseamnă că arta sovietică uneşte sentimentul, gândirea şi voinţa poporului, le ridică până la nivelul conştiinţei socialiste, duce lupta cu orice rămăşiţe ale capitalismului în concepţiile şi obiceiurile oamenilor. In această orientare socialistă, stă uriaşa superioritate a artei sovietice.

Caracterul popular al artei sovietice constă în faptul că ea inalţă şi desvoltă în oamenii sovietici sentimentul mândriei pentru poporul sovietic, care stă în fruntea omenirii progresiste contemporane, sentimentul cel mai profund şi cel mai nobil al patriotismului sovietic, dragostea pentru Patria socialistă. Orice ar scrie scriitorii sovietici, orice teme ar întrupa în operele lor artiştii, compozitorii sovietici, etc., importanţa creaţiei lor este determinată de măsura în care ea educă în om pe patriotul sovietic, pe luptător, îl fac conştient de măreţia lucrurilor ce se petrec în Ţara Sovietică, gata de a contribui în lupta comună a poporului pentru comunism.

Caracterul popular al artei sovietice înseamnă şi schimbarea eroului operelor artistice. Pe scena istorică a apărut un erou nou, clasa muncitoare, ţărănimea muncitoare, poporul care în mod activ şi conştient creează realitatea socialistă. Inainte, omul care munceşte era o figură episodică în artă. Acum el a devenit personajul principal. Această schimbare în artă, reflectă o schimbare în însăşi realitate.

La prima conferință a colhoznicilor-udarnici, tov. Stalin a spus:

« Muncitorii și țăranii, care fără sgomot și fără multe vorbe construesc uzine și fabrici, mine și căi ferate, colhozuri și sovhozuri, care creează toată bunăstarea vieții, care hrănesc și îmbracă toată lumea — iată care sunt adevărații eroi și creatori ai nouei vieți ».

In domeniul formei, spiritul popular socialist înseamnă o înaltă desăvârșire a expresiei artistice, unită cu simplitatea și inteligibilitatea, cu accesibilitatea pentru mase. Lenin a spus că arta trebue să fie înțeleasă de masă.

Tocmai de pe aceste poziții decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice supune criticii denaturările formulate în artă.

Incă în decizia Comitetului Cetral al Partidului nostru despre literatură, formulată în 1925, s'a arătat drumul limpede al artei sovietice:

« Partidul trebue să sublinieze necesitatea creerii unei literaturi artistice, pe măsura cititorului real din sânul maselor, a muncitorului și a țăranului; trebue să o rupem cu mai mult curaj și cu mai multă hotărîre, cu prejudecățile boierimii în literatură și, folosind toate cuceririle tehnice ale vechii arte, să elaborăm o formă corespunzătoare, pe înțelesul milioanelor de oameni ».

Această teză se desvoltă și în decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre opera « Marea prietenie », în care se arată că noui compozitori sovietici « se desvață a scrie pentru popor », și că drumul muzicii sovietice este « îmbinarea în muzică a unui conținut înalt cu perfecțiunea artistică a formei muzicale, veridicitatea și realismul muzicii, profunda ei legătură organică cu poporul și cu creația sa muzicală și de cântece, o înaltă măestrie profesională concomitentă cu simplitatea și accesibilitatea operelor muzicale... ».

Caracterul popular al artei clasice provenite din trecut se baza pe o folosire largă a creației populare, a folklorului: motive populare, cântece, basme, bogăția limbii populare, etc. De aceasta a vorbit mult Gorki, cerând dela artiștii sovietici folosirea la maximum și cu îndrăsneală a tezaurului creației populare. Caracterul antipopular al tendințelor formaliste în arta sovietică, înseamnă o îndepărtare conștientă dela această creație. Aceasta o arată decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre muzică; despre insuficienta cunoaștere a limbii poporului de către dramaturgi se vorbește în decizia Comitetului Central cu privire la repertoriile teatrelor.

Estetica sovietică trebue să-i înarmeze pe oamenii artei cu înțelegerea profundă a unei probleme așa de importante ca aceea a caracterului popular al artei sovietice.

*

Unii dintre critici și oameni de artă au o concepție falsă și, de fapt, antimarxistă asupra problemei corelației dintre național și internațional în artă. Esența acestei concepții constă în aceea că internaționalismul este înțeles ca o ignorare a particularităților naționale ale popoarelor. Din punctul de vedere al acestei critici, a desvolta, a îmbogăți cultura și arta universală, înseamnă a pune și a trata în opere probleme care nu sunt legate de interesele unui anumit popor, ci sunt în afara și deasupra naționalității.

La baza acestor concepții stă metoda antimarxistă de tratare a artei, împrumutată din isvoarele burgheze. Unii istorici de artă sovietici, vorbind despre legile desvoltării literaturii ruse, sau a muzicei ruse, ignorează în mod conștient particulatitățile naționale și originalitatea progresului înfăptuit, văzând într'o astfel de tratare culmea unei înțelepciuni științifice. Toată esența procesului desvoltării artei ruse, ei o reduc la împrumuturi din arta altor țări. Ei nu pot și nu vor să înțeleagă că arta, ca și filosofia, știința și alte forme ale ideologiei, într'o țară sau alta, se nasc înainte de toate pe baza cerințelor desvoltării interne a vieții sociale, din lupta de clasă, care are loc în acea țară, că în afara istoriei relațiilor sociale ale acestei țări, și că fără a ține seama de particularitățile de desvoltare ale acelei națiuni, istoria artei nu poate fi înțeleasă.

Iată, de exemplu, cartea istoricului sovietic al muzicei T. Livanova, intitulată: « Studii și materiale despre istoria culturii muzicale ruse ». Autoarea acestei cărți socoate că principalul în cercetarea procesului desvoltării muzicei rusești constă în găsirea de analogii cu muzica Europei apusene, în stabilirea influenței muzicei străine asupra muzicei rusești. « Mult mai des, scrie ea, cu mai multă plăcere s'a observat originalitatea culturii muzicale ruse, decât acele aspecte, ale ei, acele fenomene, care permiteau o analogie cu arta Europei apusene » (pag. 32).

Chiar dacă T. Livanova recunoaște originalitatea în desvoltarea muzicei rusești, ea o caracterizează într'un mod cu totul ciudat. Ea spune:

« Toate caracteristicele relative ale căilor de desvoltare ale culturii muzicale ruse permit cel mai ușor o analogie cu desfășurarea evoluției muzicale din țările de limbă germană. Până în secolul al XIX-lea istoria culturii muzicale, nu a creației, ruse, are mai multă asemănare cu istoria culturii muzicale germane, decât cu cea franceză sau italiană » (pag. 39).

Totul este să stabilești asemănarea, analogia — aceasta este metoda de cercetare a lui T. Livanova. Dar aceasta este metodologia școalei liberalo-burgheze a lui Veselovski. De altfel, însăși T. Livanova se referă la Veselovski, ca izvor al metodei sale. « Metodele și procedeele școalei comparativiste istorice, scrie autoarea, au fost îndreptate spre a dovedi tezele, opuse concepției asupra procesului cultural-istoric rus, ca un proces original, exclusiv » (pag. 32).

In același fel își înțeleg misiunea și alți cercetători și istorici ai artei: noțiunea de « cultură universală » exclude la ei noțiunea de cultură națională, care în cel mai bun caz se reduce la domeniul « particularităților ».

Dar o astfel de concepție este o trecere pe poziția cosmopolitismului burghez. La baza ei stă deplina neînțelegere a adevăratelor legi ale evoluției istorice a societății. Operele lui Lenin și Stalin despre problema națională, despre caracterul culturii sovietice, socialiste prin conținut și națională prin

formă, îi dau esteticei sovietice ideile conducătoare în rezolvarea justă a problemei corelaţiei dintre naţional şi internaţional în cultură.

Lenin şi Stalin ne învaţă că cultura universală nu este o cultură deosebită, independentă, înafara diferitelor culturi naţionale ale popoarelor şi pe deasupra lor. O astfel de cultură n'a existat şi nu există. Cultura universală constă din cuceririle culturilor naţionale. Fiecare popor, desvoltându-şi cultura în cadrul acelor particularităţi care-i sunt inerente, aduce aportul său în tezaurul comun de frunte al literaturii universale.

Cunoaştem definiţia naţiunii dată de tov. Stalin. Ea spune că naţiunea este *« o comunitate de oameni, stabilă, alcătuită în chip istoric şi apărută pe baza comunităţii de limbă, de teritoriu, de viaţă economică şi de structură psihică, care se manifestă în comunitatea de cultură »* (opere, vol. II, pag. 296, ed. rusă).

De aici rezultă că atâta timp cât există naţiuni, există şi culturi naţionale.

Viitoarea cultură universală a societăţii comuniste, care nu va cunoaşte împărţirea pe naţiuni, pe culturi naţionale deosebite, va apărea în urma unei desvoltări depline a culturilor naţionale pe baza socialismului. Lenin şi Stalin au respins fără milă pe acei care, ignorând caracterele naţionale ale culturii au crezut că mişcarea spre o cultură comunistă, internaţională trebue să înceapă cu înlăturarea şi ştergerea prin forţă a tradiţiilor naţionale, a limbii etc. Ei au dat o elaborare genială a problemei căilor ce duc spre o cultură universală comunistă unică, arătând că aceste culturi trec printr'o desfăşurare maximă a culturilor, naţionale prin formă şi socialiste prin conţinut.

Experienţa desvoltării culturii în Uniunea Sovietică serveşte de confirmare incontestabilă a justeţii unei asemenea înţelegeri a corelaţiei dintre naţional şi internaţional. In Statul sovietic, care este un stat multinaţional, de tip nou, socialist, unde fiecare naţiune, fiecare popor are toate condiţiile pentru desvoltarea economiei şi culturii sale, desvoltarea artei, socialistă prin conţinut, se realizează sub forma artelor naţionale; fiecare din popoarele Ţării Sovietice îmbogăţeşte, mişcă înainte arta sovietică socialistă şi această artă educă, trezeşte, înalţă în oameni sentimentul mândriei naţionale sovietice.

Ideile conducătoare ale marxism-leninismului despre relaţia dintre naţional şi internaţional nu au găsit elaborarea cuvenită în estetica sovietică. De aici vine încurcătura dăunătoare din minţile unor teoreticieni şi practicieni ai artei sovietice, care substitue concepţiei marxiste a internaţionalismului, cosmopolitismul burghez.

Demascând caracterul antimarxist al acestor concepţii, A. A. Jdanov spunea la conferinţa muzicienilor sovietici:

« Se înşală profund cei care cred că înflorirea muzicei naţionale ruse, ca şi a muzicei popoarelor ce intră în compoziţia Uniunii Sovietice, ar însemna o micşorare a internaţionalismului în artă. Internaţionalismul în artă nu ia naştere în baza micşorării şi a sărăcirii artei naţionale. Dimpotrivă, internaţionalismul ia naştere acolo unde înfloreşte arta naţională. A uita acest adevăr înseamnă a uita linia conducătoare, a-şi pierde personalitatea, a deveni cosmopoliţi fără patrie » (Consfătuirea muzicienilor sovietici la C. C. al P. C. (b.) al U. S., p. 139—140).

In condiţiile actuale, cosmopolitismul burghez îşi manifestă pe faţă natura sa reacţionară. Sub steagul « unirii » ţărilor europene, al « ajutorării » lor, etc., imperialismul american şi cel englez tind să nimicească independenţa naţională şi politică a popoarelor şi să le robească. « Cosmopoliţii » burghezi contemporani se străduesc să dea tuturor culturilor naţionale o singură culoare: culoarea dolarului.

Sarcina esteticei sovietice este de a aprofunda problema internaţionalului şi a naţionalului cu privire la artă. Ea dispune în ansamblul ei teoretic de modele geniale de analiză concretă a creaţiei artiştilor, cum sunt articolele lui Lenin despre L. Tolstoi, care ne indică singura cale justă de analiză marxistă a creaţiei artistice. Lenin şi-a dat seama că importanţa mondială a creaţiei marelui scriitor rus şi pasul înainte pe care l-a făcut el în arta mondială, nu constă în aceea că el s'a ţinut departe de problemele care agitau poporul; dimpotrivă, Lenin socotea că marele scriitor rus a făcut un pas înainte în evoluţia artistică a întregii omeniri tocmai mulţumită faptului că în operele sale geniale s'a oglindit « epoca de pregătire a revoluţiei » în Rusia; scriitorul a exprimat cu o uriaşă vigoare protestul milioanelor de ţărani ruşi împotriva jugului moşierilor şi al capitaliştilor. Tolstoi este profund naţional şi aceasta nu numai că nu micşorează importanţa sa mondială ci, dimpotrivă, explică forţa creaţiei sale.

Belinski şi Cernâşevski, care au ştiut să se ridice la o mare înălţime teoretică în explicarea legilor evoluţiei artei, au luptat pentru o artă rusă, naţională, văzând în aceasta o garanţie a creşterii importanţei ei mondiale. Ei au înfierat pe acei scriitori care priveau cu indiferenţă la soarta popoarelor lor, care-şi întorceau faţa dela problemele vitale ale acestora.

In concepţia realismului lor, ei cuprindeau şi momentul naţional, înafara căruia — după părerea lor — arta încetează de a mai fi veridică, de a oglindi viaţa, înafară de care arta îşi pierde natura sa realistă.

Arta sovietică este bogată prin culorile sale naţionale. De aici deosebita importanţă a acestei probleme în estetica sovietică, care are o bază practică vie pentru elaborarea ei multilaterală.

M. ROSENTHAL

TEORIE ŞI CRITICĂ

ALEXANDRU PUŞKIN ŞI «POLTAVA»

Numele marelui A. S. Puşkin era cunoscut în România încă din prima jumătate a secolului trecut. Şi aceasta nu numai datorită traducerilor în limba franceză, ci mai cu seamă datorită anilor de exil petrecuţi de poet la Chişinău, în directă vecinătate cu Moldova. Puşkin era cunoscut şi iubit, iar numele lui trecuse de timpuriu graniţele patriei sale.

E bine să spunem că până la 23 August traduceri efective, direct din limba rusă, a operelor marelui poet, am avut puţine şi nu dintre cele mai reprezentative. Alături de poeme traduse de V. Laşcov, G. Lesnea şi alţii, se găseau în librării mutilări ale « Fetei Căpitanului » de pildă. Textul lui « Evghenii Oneghin » era diformat şi prezentarea acestei opere la Opera de Stat te făcea să suferi asistând parcă la o profanare a memoriei aceluia care a pus temeliile literaturii şi limbii literare ruseşti.

Dar nu numai atât. Cu voită rea credinţă se căuta diformarea sensului adânc al poeziei puşkiniene. Anume, ni se vorbea despre Puşkin ca despre un liric de frunte, frământat de probleme şi stări sufleteşti personale. Se aminteau câteodată basmele lui Puşkin şi apoi cele două poeme în proză. Atât. Iar critica românească (în afară de remarcabilul studiu al d-nei Vera Pamfil, apărut în Viaţa Românească, 1939) n'a reuşit să treacă niciodată peste banale generalităţi, chiar atunci când am avut putinţa să citim în minunată traducere franceză poemul « Poltava », « Ţiganii » şi « Ruslan şi Ludmila ».

De data aceasta[1]) ni se prezintă o traducere românească, îngrijită după original, a poemului « Poltava ». Socotim că această iniţiativă merită o cât de sumară prezentare, nu numai a traducerii, ci şi a poetului titan. Evident, nu vom reuşi decât a schiţa câteva trăsături esenţiale, dar şi aşa sperăm a aduce o contribuţie modestă pentru a uşura cititorului român cunoaşterea, aprecierea şi îndrăgirea lui Puşkin.

[1]) Vezi în cuprinsul acestui număr, pag. 124: Alexandru Puşkin: «Poltava» ,fragmente, traducere de George Lesnea. Opera integrală este în curs de apariţie la „ Cartea Rusă".

Puţini ani înainte de moarte, N. V. Gogol a scris următoarele rânduri care vor rămâne în veci drept o excelentă caracterizare a celui mai mare poet rus:

« Când se pronunţă numele lui Puşkin te gândeşti imediat la poetul naţional rus. Şi într'adevăr, niciunul din poeţii noştri nu e mai mare şi nu poate fi numit cu mai multă dreptate naţional. In el, ca într'un lexicon, se află bogăţia, puterea şi flexibilitatea limbii noastre. Mai mult decât oricare altul, el i-a deschis graniţele şi a indicat imensitatea spaţiului său. Puşkin este un fenomen excepţional, poate unic, al spiritului rus: el e omul rus în desvoltarea sa finită, aşa cum va apare poate peste două sute de ani ».

Puşkin a fost iubit, apreciat, urmat de toţi oamenii gândirii înaintate din vremea lui şi de după moartea-i timpurie. Crima săvârşită de ţarismul rusesc a fost înfierată de suflarea liberatoare a Europei întregi, întocmai cum alături de năzuinţele şi frământarea poporului rus, în poezia lui Puşkin a răsunat ridicarea pentru libertate a tuturor popoarelor europene. Incă din vremea când trăia, până şi duşmanii ştiau că Puşkin e un poet mare. Tocmai de aceea l-au deportat, doar-doar va dispare undeva, în Caucaz, în Basarabia... şi astfel hâda aşezare feodală va scăpa de un duşman înverşunat care poseda o armă temută şi de neînvins: un talent uriaş, radiind adevăr, dragoste şi sinceritate.

E mai mult de un secol de când Puşkin a fost calificat drept acela care a pus temelia literaturii culte ruseşti. Iar criticii mari, în frunte cu gânditori de talia lui Belinski, Cernişevski şi Dobroliubov au arătat că « marele poet a reflectat gândurile şi starea de spirit a oamenilor înaintaţi din epoca sa ». Nu încape nicio îndoială că în aceeaşi vreme, Puşkin a făurit limba literară rusă înţelegând să pună la temelia ei limba poporului, frumuseţile ei, bogăţia nemărginită, proverbele, zicătorile, cântecele, etc. Spre deosebire de mulţi poeţi ai vremii sale (şi de mai târziu), Puşkin a înţeles rolul uriaş, îndrumător, al literaturii, dându-şi seama că este o adevărată cauză naţională.

Puşkin era un patriot înflăcărat. El îşi iubea patria, satele şi oraşele ei, draga lui Moscovă, şesul şi munţii, fluviile şi pădurile. Dar pentru poet locurile erau legate de oameni, oamenii de locuri. In poezia lui Puşkin, nu ai o rece descriere a naturii, sau o înfăţişare izolată a oamenilor. Totul e cuprins într'un tablou uriaş, gândit profund, am putea spune istoric. Dragostea de patrie a lui Puşkin n'are nimic comun cu acel surogat de patriotism al cărui nume adevărat e şovinismul şi care era practicat şi în zilele lui. Patriotismul lui Puşkin e adânc, popular. Poezia lui bogată, de o adâncime ameţitoare, cuprinde ţara, oamenii, viaţa. Urând de moarte pe aşa zişii patrioţi ai vremii, militanţii reacţionari din clanul camarilei ţariste, poetul scria:

« Unii oameni n'au grijă de strălucirea sau nenorocirile patriei, îi cunosc istoria doar din vremea prinţului Potemchin, au oarecare idee de

statistică doar pentru gubernia unde se află moșiile lor; și totuși ei își zic patrioți doar pentrucă le place botvinea [1]) sau pentrucă copiii lor poartă bluze roșii ».

Pe acești oameni Pușkin îi disprețuia.

Dragostea pentru patrie, în concepția lui Pușkin, era grija pentru independența și propășirea ei și chemarea la o luptă hotărîtă împotriva tuturor acelora care îi frânau mersul înainte, împotriva acelora care erau gata s'o vândă poftelor cotropitorilor străini. Iată de ce drumul lui Pușkin l-a dus spre revoluționarii vremii, spre decembriști, în care a văzut pe adevărații patrioți, oameni ai poporului, cu dragoste de țară. Și, în adevăr, iată ce scria Pușkin în 1822:

« Numai firi revoluționare ca M. Orlov sau Pestel pot iubi Rusia întocmai cum scriitorului îi este dragă limba ».

Astfel, în gândirea lui Pușkin noțiunea de patriot se confundă cu aceea de revoluționar. Și dovada cea mai bună o avem în însăși tematica poemelor sale în care dragostea de patrie, dorul de țară, grija pentru prosperarea ei este strâns legat de elanul de luptă împotriva obscurantismului, împotriva prejudecăților, împotriva orânduirii feodalo-țariste, împotriva atotputerniciei acestei orânduiri. In poeme ca « Libertatea », « In Siberia », « Către Ciadaev » și chiar în acelea de pe băncile școlii, se observă dragostea de libertate, de dreptate socială, de oameni, de popor a lui Pușkin.

Impotriva spiritului care căuta să încetățenească domnia șovină a Rușilor față de cele aproape o sută de popoare conlocuitoare, Pușkin — a cărui inimă sângerează pentru poporul rus, pentru poporul său, pentru viitorul său — visează înfrățirea popoarelor care « dând uitării certurile se vor uni într'o singură familie ». Și, cu adevărat, Pușkin a cântat și a reprezentat în poemele sale, în proză și în studii, toate popoarele Rusiei, Ucrainieni, Bașchiri, Țigani, Gruzini, etc., surprinzând trăsăturile esențiale, tipice, ale vieții lor, calitățile, dragostea și dorul de libertate. Acesta e marele poet, primul care nu numai că a devenit, dar care chiar a fost în mod conștient cântărețul unei țări uriașe, multinaționale. De altfel trebue să spunem că Pușkin trăia în cadența frământărilor și a luptei tuturor popoarelor. Mișcările eliberatoare din Italia și Spania găseau un viu ecou în creația lui, iar lupta poporului grec împotriva opresiunii turcești a găsit nu numai în Byron, dar și în Pușkin un mare prieten care spunea că « nimic n'a fost până astăzi atât de popular, cum este cauza Grecilor ». Acest lucru era posibil însă numai datorită faptului că Pușkin era animat de cele mai înalte, mai înaintate și mai umanitare idei ale vremii lui. In opinia sa caracterul popular al literaturii constă în exprimarea gândurilor și a frământărilor poporului. Și dintre acestea, Pușkin punea totdeauna în frunte năzuința pentru independență națională și avântul pentru libertate al popoarelor.

[1]) O mâncare națională rusă.

Pușkin se ridica împotriva oprimării sociale și naționale. Ii erau dragi oamenii, toți oamenii, indiferent de origine, de coloarea pielii. Ura însă pe acei care îi oprimau. Belinschi spunea că « întreaga creație a lui Pușkin este plină de nemărginit respect față de om ca atare ». Umanismul lui Pușkin este uriaș, tocmai prin puterea cu care apăra drepturile elementare ale omului, libertățile sale în frunte cu cea individuală.

Se spunea adesea că Pușkin e romantic. Se citează versuri și poeme întregi care arată o linie, o atitudine principială comună cu aceea a lui Byron și Hugo. Lucrurile au fost exagerate. Un sâmbure de adevăr însă există. Este drept că — mai cu seamă în prima parte a creației sale — Pușkin are puternice elemente romantice. Pornind din primele poeme a căror notă dominantă o constitue preamărirea libertății și a avântului spre ea, el scrie o sumă de poezii centrate în jurul ideii independenței individuale. El cântă o viață plină de conținut, de rosturi generoase, opunând-o vieții « beau-monde »-ului, aristocrației feodale, cu toate metehnele ei, cu toată lipsa ei de un rost mai înalt decât satisfacerea instinctelor animalice. In poeme, cum ar fi « Prizonierul din Caucaz » apar figuri puternice, tipuri de oameni asemenea vulturului năzuind spre libertate. Romantismul pușkinian însă n'are nimic comun cu lacrimile lui Lamartine. Pușkin căuta o formă nouă pentru a reda starea de spirit și simțurile omului care luptă pentru libertate, gândurile, năzuințele omului care se ridică împotriva unei orânduiri sociale existente protestând împotriva nedreptății ei. Deci, elementul romantic înaripat în poezia lui Pușkin este fecund, înălțător, chemând nu la nesocotirea realității și la dispariția în neant, ci — dimpotrivă — la cunoașterea realității și la transformarea ei într'o lume mai dreaptă. Iată cum apare, în 1823, poemul « Frații bandiți ».

Cu timpul, anumite elemente de romantism definit (exotismul, eroul neînțeles și frământat în cercul închis al suferințelor lui personale) dispar treptat, făcând loc unui puternic flux de elemente realiste. Pentru a-și realiza credința poetică, încrederea în viață și viitor, Pușkin își pune ca scop descrierea realității. Și o etapă pe acest drum o constitue « Boris Godunov » în care — spunea Pușkin — « va învia unul din veacurile trecute în deplinul său adevăr ». Se știe valoarea deosebită a acestei opere, se cunoaște critica la care a supus autorul camarila și pe boieri, subliniind în aceeași vreme rolul poporului în luptele din veacul al XVI-lea. Concepția realistă se află la temelia unor opere veșnice cum ar fi « Istoria lui Pugaciov », « Dubrovschi », « Călărețul de aramă », « Fata Căpitanului » sau « Poltava », despre care vom scrie amănunțit.

In toate acestea găsim prezentarea realității în trăsăturile ei esențiale, în ceea ce constitue elementul principal, dominant din viața personagiilor, a poporului. Nu momente secundare se află în centrul lucrărilor, ci acelea care constitue problemele de cotitură istorică, evenimentele de proporții sau contradicțiile care formează esența relațiilor de clasă. Și, în adevăr, relațiile dintre moșieri și iobagi, această problemă de bază a societății feodale, revin sub

diferite aspecte în opera poetului, căutând rezolvare. El e primul care înfăţişează răscoalele populare, le studiază şi le îndreptăţeşte.

Iată de ce, luând exemplul lui Puşkin, Belinski spunea că «publicul vede în scriitorii mari pe singurii săi conducători, apărători şi salvatori împotriva ţarismului şi a ortodoxiei». Puşkin a îmbibat opera sa de spirit liberator şi umanitar, mergând în fruntea gândirii progresiste a epocii, oglindind în operele sale năzuinţele celei mai înaintate părţi a societăţii.

Este cert că realismul lui Puşkin, fiind critic, n'a mers până la ultimele concluzii, până la precizarea unei ideologii precise de clasă. A cere însă aşa ceva ar fi o naivitate, în cel mai fericit caz, — o crasă dovadă de ignoranţă, în fond. Puşkin trăia o anume perioadă în desvoltarea societăţii ruseşti pe care Lenin a caracterizat-o astfel:

«..Epoca iobăgiei (1827—1846), dominarea completă a aristocraţiei. Aceasta e epoca dela decembrişti la Herzen. Rusia iobagă e distrusă şi inertă. Protestează doar o mică minoritate de nobili, neputincioşi fără sprijinul poporului. Dar oamenii cei mai buni dintre nobili au ajutat trezirea poporului». (V. I. Lenin, vol. XVI).

Puşkin a fost tocmai uriaşul care trăgea mii de clopote pentru trezirea poporului. Şi, poate, ca nimeni altul el a reuşit să facă asta prin toate mijloacele, dela poveste, basm, cântec, poem, la roman şi dramă de proporţii shakespeariene. Puşkin a ştiut să aprecieze omul nu după situaţia sa socială, ci după calităţile sale sufleteşti, după gândurile şi ideile sale. El punea masele populare infinit mai presus de clasa nobililor şi acest lucru se desprinde chiar din felul cum vorbeşte despre războiul din 1812, despre lupta partizanilor, despre un erou popular ca Kutuzov, despre răscoale şi eroii lor, etc. Iar dovada cea mai bună o avem în faptul că sursa poeziei adevărate poetul nu înceta s'o caute în mişcările poporului, în viaţa maselor, în istorie. Dragă îi era patria şi poporul. Puşkin era plin de încredere în acest popor, în viitorul său, în capacitatea sa creatoare. Ca realist, el a oglindit în chip excepţional măreţia patriei şi a poporului său; fără să-şi dea seama, poate, el a zugrăvit patria şi poporul său în plin proces de mişcare, în ciuda piedecilor nenumărate, i-a întrezărit viitorul şi uriaşa lui contribuţie de mai târziu pentru cauza omenirii. Poate tocmai de aceea, realist în concepţie, Puşkin pune temelia artei populare realiste, a artei legate de mase, izvorîtă din viaţa lor, pe înţelesul lor. Gândirea lui Puşkin pătrunde lucrurile în profunzime, explică evenimentele, clarifică sensul lor şi permite astfel aprecierea într'o perspectivă istorică justă. Fiecare poem, fiecare rând puşkinian e gândit profund, corespunde necesităţii de a spune ceva şi încă ceva important. Evident, marele poet avea multe de spus. Nu înţelegea însă să spună unui cerc restrâns. El vorbea maselor largi, poporului. Puşkin a fost primul în literatură rusă care a început descrierea obiceiurilor ruseşti şi a vieţii poporului, căutând să le redea cu cât mai multă varietate. Rolul lui Puşkin pentru crearea literaturii, pentru desvoltarea ei în Rusia, pentru promovarea ideilor largi, liberatoare, pentru combaterea obscurantismului, pentru aducerea culturii în sânul maselor, a fost imens. Iată de ce sunt citate şi astăzi cuvintele nepieritoare ale lui Cernişevski:

«Prin el educaţia literară a cuprins zeci de mii de oameni, în timp ce până la dânsul interesele literare preocupau pe foarte puţini. El a fost primul care a ridicat literatura la nivelul unei cauze naţionale, în timp ce până la dânsul ea era — după definiţia reuşită a unui ziar al vremii — «o petrecere plăcută şi folositoare a timpului» pentru un cerc restrâns de diletanţi. El a fost primul poet care a ocupat în faţa opiniei publice ruseşti acel loc înalt pe care trebue să-l ocupe în ţara sa un mare scriitor. Toată posibilitatea desvoltării ulterioare a literaturii ruse a fost pregătită, şi în parte se mai pregăteşte, de către Puşkin».

*

Nu vom examina aci detailat societatea rusă din vremea când apare marele poet. De altfel este ştiut faptul că Rusia dela începutul veacului trecut avea o structură feodală, cu un capitalism comercial în desvoltare dar încă rudimentar, apărând formele manufacturii şi elementele industriale. Nota dominantă o avea încă economia feodală cu întregul complex al relaţiilor corespunzătoare de producţie. Ţară a relaţiilor iobăgiste, încă a robiei, a absolutismului crâncen şi a prigoanei cumplite faţă de alte popoare, Rusia cunoştea deja complexul variatelor contraziceri care se concretizau în diferitele forme de exploatare dar şi în rezistenţă. Evident, nu exista o clasă muncitorească conştientă şi nici o mişcare revoluţionară corespunzătoare. Dar formele protestatare se concretizau în răscoalele ţărăneşti (Pugaciov), în mişcări ca aceea a lui Stenka Razin; apoi au luat forma organizată a revoluţiei decembriştilor.

Copilăria şi adolescenţa lui Puşkin se confundă însă şi cu un eveniment de mare importanţă pentru desvoltarea Rusiei: războiul de apărare a patriei, împotriva invaziei lui Napoleon. Măreaţa ridicare a poporului, elanul patriotic, sacrificiul eroic, participarea conştientă a maselor în lupta cumplită de eliberare îşi spune cuvântul. Puşkin creşte în dragoste de ţară şi popor, în ură împotriva asupritorilor de orice fel.

Dar războiul a trecut, asuprirea interioară a rămas. In apropierea liceului din Ţarscoie Selo e regimentul de gardă. Şi acolo sunt ofiţeri, în frunte cu Ciadaev, care gândesc, citesc, se revoltă şi creează primele cercuri revoluţionare care vor fi apoi temelia organizaţiei decembriştilor. In contact cu ei creşte tânărul poet, ideile lor sunt şi ale lui, năzuinţele lor sunt şi ale lui.

Iată prin urmare cele două elemente esenţiale pentru înţelegerea drumului de mai târziu a lui Puşkin, acele elemente care au condiţionat — pe fondul realităţii structurale a societăţii ruseşti — formarea poetică şi apoi conţinutul ideologic al operei lui.

*

Ce loc ocupă în opera lui Pușkin poemul « Poltava »?

Vom răspunde la această întrebare numai după ce vom analiza împrejurările în care s'a scris. Cert este însă că în acest poem Pușkin a abordat o temă esențială și anume momentul crucial din istoria Rusiei când prin victoria asupra armatelor lui Carol XII, Petru cel Mare tăia un hat adânc intrând cu țara întreagă, nu musafir ci gazdă cu drepturi egale, în concertul european. Valoarea istorică a bătăliei, sub aspectul modificării raportului de forțe, este fundamentală nu numai pentru istoria Rusiei, ci și a Europei întregi. Acest lucru Pușkin l-a văzut clar. El a scris următoarele rânduri, prin 1833—1834, în « Gânduri de drum »:

« . . . Multă vreme Rusia a fost complet izolată de soarta Europei . . . Năvălirea Tătarilor n'a fost fructuoasă cum a fost aceea a Maurilor: Tătarii nu ne-au adus nici algebra, nici poezia . . . Cotitura hotărîtă produsă de puternica domnie a lui Petru a nimicit tot ce era învechit și astfel influența europeană s'a întins în toată Rusia. Rusia a intrat în Europa ca o corabie pusă pe linie de plutire în sunetul ciocanelor și în tunetul tunurilor. Războaiele întreprinse de Petru au fost fructuoase și binefăcătoare atât pentru Rusia cât și pentru omenirea toată. *Succesul transformărilor realizate de Petru a fost rezultatul bătăliei dela Poltava* și cultura europeană a aruncat ancora la malurile Nevei cucerite. Petru n'a reușit să termine cele începute de el. El a murit în plină maturitate în toată puterea forțelor lui creatoare, băgând doar pe jumătate sabia victorioasă în teacă. El a murit, dar mișcarea căreia i-a dat impuls prin forța uriașă a brațelor sale, a continuat multă vreme în toate sectoarele componente al Statului ».

Așa vede poetul acest mare eveniment. Și slovele parcă n'ar fi scrise de un cântăreț, ci de un istoric. Cert este că poemul « Poltava », scris în 1828 este rezultatul unei munci serioase. Autorul a consultat nenumăratele documente istorice între care: « Istoria lui Carol XII » și « Istoria lui Petru cel Mare », ambele ale lui Voltaire, « Faptele lui Petru Cel Mare » de Golicov (2 volume), « Jurnalul lui Petru cel Mare », etc. Poemul a fost scris între 3 și 16 Octomvrie. In poemul « Poltava » Pușkin a zugrăvit măreața figură și faptele lui Petru cel Mare, luminoasa figură de înnoitor și reformator. Pușkin e mândru de multilaterala activitate a lui Petru, de succesele lui care duc la punerea temeliei Rusiei noui. Dar alături de Petru apare poporul. Victoria istorică dela Poltava, de care se leagă și drumul hotărîtor al țării, nu este realizată numai de comandamentul oștirii. Prezent și decisiv e poporul. Eroismul și succesul dobândit de popor îl cântă poetul în « Poltava ». Versurile minunate ne descriu entuziasmul acelora ce apără patria, elanul lor, spirtiul lor de jertfă. Descrierea bătăliei însăși nu cunoaște până la el în literatura mondială pasaje la fel de puternice. In genere, ideea conducătoare a poemului este rolul lui Petru, al bătăliei pentru începerea erei moderne în istoria Rusiei. Căci nu este vorba — cum spun unii critici — doar de accesul culturii occidentale în Rusia, ci este vorba de însăși întocmirea statală modernă în cadrul căreia o țară uriașă face

saltul din Evul Mediu în epoca modernă. Evident, Rusia nu lichidează nici atunci și nici repede feodalismul. Insă starea de înapoere capătă o lovitură puternică *deschizându-se curagios drumul progresului*. Deci, în interior de asemenea se desleagă forțele care vor contribui la un mers mai rapid, în acea fază, pe un drum nou pe care țările Europei porniseră mai de mult.

Iată de ce și Belinski admira « tactul artistic » al lui Pușkin, tocmai pentru faptul că el a ales drept subiect « evenimentul măreț » dintr'o « măreață epocă a istoriei rusești ».

Și din nou trebue să cităm cuvintele lui Belinski:

« Va rămâne veșnic în amintire acea zi în care Rusia, prin tunetul luptei dela Poltava, a anunțat lumii trezirea ei pentru viața europeană, intrând activ pe tărâmul existenței sale istorice, mondiale ».

Iată de ce pare foarte naivă părerea unora precum că problema centrală a poemului ar fi dragostea între un bătrân și o fată tânără, dorința de răzbunare, intriga și trădarea. Nu că acestea n'ar fi elementele componente ale poemului, dar e cert că nu sunt principale. Ele sunt firești timpului, relațiilor între oameni, moravurilor politico-sociale și reușesc să redea atmosfera, stările. Dar lipsa de adâncire a temei, ignorarea metodei științifice de cercetare, a făcut pe unii critici să nu observe tocmai tema principală. Iată de ce mulți au crezut că poemul nu este omogen, că e defectuos construit. Poate unii au fost induși în eroare de relatarea acelei întâmplări care a făcut să încolțească gândul de a compune poemul pe tema « Poltava ». Cetind versurile lui C. Râleev (poemul « Voinarovschi ») Pușkin a fost izbit de pasajul în care (două rânduri numai) se vorbea despre cruzimea lui Mazepa (hatmanul ucrainean) și nefericita soartă a soției și fiicei lui Cociubei. Pușchin a fost zguduit.

Și poetul povestea singur mai târziu:

« M'a uimit faptul cum de a putut un poet să ocolească un caz atât de sguduitor. Dar ce subiect oribil! Niciun sentiment frumos, nicio trăsătură bună! Seducere, ură, trădare, șiretenie, lașitate, cruzime . . . Caractere puternice și o umbră adâncă, tragică, căzând peste aceste nenorociri — iată ce m'a atras. Am scris « Poltava » în câteva zile, mai mult nu m'aș fi putut ocupa de ea și aș fi lăsat-o la o parte ».

Se poate. Chipul Mariei ca și arătarea sinistră a lui Mazepa puteau atrage atenția poetului. Este cert însă că desvoltând tema, plasând-o în mediul istoric dat, autorul a părăsit aceste rame oarecum înguste și a evocat bătălia dela Poltava, semnificația ei istorică și, totodată, poersonalitatea și rolul lui Petru. Astfel, părăsind intriga începută, autorul a pus în frunte bătălia și nu din întâmplare însăși titlul este « Poltava ». Eroii din prima și a doua parte trec astfel pe planul al doilea.

Este foarte important și subliniem încă odată faptul că Pușkin a utilizat un bogat material documentar și rareori s'a lăsat antrenat de avânt artistic în așa fel încât să părăsească adevărul istoric. Totuși, asemenea îndepărtări dela

fapte reale există, și, împreună cu insuficienta pătrundere a realităților sociale, ele constituie părțile slabe ale poemului. Dar asupra lor vom reveni.

Cetind poemul, la prima vedere, cetitorul va fi izbit de oarecare lipsă de unitate, între cele patru capitole. In adevăr, dacă primul se centrează în jurul luptei dintre Cociubei și Mazepa, isprăvindu-se cu răpirea Mariei și cu pâra împotriva hatmanului, dacă al doilea capitol se desfășoară pe linia relațiilor dintre hatman și tânăra-i soție, iată-ne în plin conflict cu adevărat dramatic în capitolul trei, uciderea lui Cociubei. Aci însă poemul ia aspectul politic (care de fapt era și la început esența rivalităților și luptelor); apar Petru și Carol XII. Abia capitolul IV, cu descrierea bătăliei dela Poltava pune problema principală, dându-i amploarea istorică, părăsind personagiile, esențiale în aparență, dela început. Mai mult, tabloul bătăliei aduce, alături de judecata asupra personagiilor, judecata istorică asupra evenimentelor.

Extrem de interesante sunt concluziile autorului în epilog, care constitue un fel de bilanț-apreciere bazat pe judecarea în perspectivă istorică a evenimentului.

Era firesc ca, astfel construit, poemul să nu prezinte aspectul unei unități desăvârșite și acest lucru este perfect adevărat. Impresia pe care ți-o produce nu e a unui tot. Cele patru capitole nu au o independență armonică. Și totuși, fiecare în parte având calitatea unei opere excelente, de sine stătătoare, dă aspectul unei opere desăvârșite, originale, de un dramatism excepțional. De aci și tragem concluzia, că autorul a gândit și a desvoltat poemul în timpul lucrului.

*

Extrem de interesante sunt personagiile, eroii principali ai poemului. Nu-i vom găsi nici în persoana lui Cociubei, nici în frumoasa Maria. Analizând eroii pe baza principiului tematicei poemului, credem că eroii esențiali sunt Petru, Carol XII și Mazepa. In aceste personagii, în caracterele și faptele lor, va trebui să căutăm cheile bătăliei începute și a felului cum s'a terminat uriașa încleștare.

Chipul lui Petru îi este scump lui Pușkin. Este țarul cu gândire largă, cu dragoste de țară, doritor de a realiza ridicarea ei. Este tipul pozitiv caracterizat așa cum am văzut în citatul din însăși notițele autorului. Pentru Pușkin, Petru este omul care a deschis drum larg poporului către cultură, a înțeles măreţul rol pe care îl va avea de jucat în lume patria sa, e omul care după împrejurări a fost tâmplar și academician, erou și marinar, cu un suflet măreț, muncind fără preget. Cu toate că apare la sfârșitul poemului, Petru e zugrăvit în colori atât de puternice încât reușește a domina ca tip pozitiv, subliniind urîțenia sufletească a lui Carol și Mazepa. Poetul a știut să creeze atmosfera necesară apariției eroului pozitiv, așa că, intrat în scenă, Petru găsește pe cetitori gata să înțeleagă și să-și însușească judecata poetului.

Autorul ni-l schițează pe țar lipsit de spirit de aventură sau de dorința unei preamăriri personale; îl vezi servind sincer și cinstit patria și poporul său, contribuind din răsputeri pentru desvoltarea lor. Dacă e dator să primească războiul, Petru o face din nevoie, căutând a-i da un sfârșit victorios doar pentru desvoltarea țării. E o prezentare justă a figurii țarului, care n'a șovăit să cedeze la Narva, cu prețul propriei rușini, dar spre salvarea țării. Poemul reușește să înfățișeze chipul veridic al lui Petru I, pentru care lupta împotriva lui Carol nu era un scop ci numai un mijloc de a asigura independența țării și astfel condițiile de desvoltare ale poporului. Mai mult, poetul reușește să-l prezinte pe Petru nu ca un țar oarecare, nici ca un cavaler feodal victorios, ci ca un purtător conștient al ideilor constructive, de afirmare națională, de realizare a visului unui popor. Și dacă sbuciumul sufletesc al lui Petru, simțind răspunderea pentru viitorul țării, e perfect redat în poem, atunci gestul din încheiere când ospătează pe comandanții suedezi și le întoarce săbiile este cu adevărat înduioșător. Este însă extrem de caracteristic ceea ce le spune țarul: « Beau în sănătatea voastră, profesorii mei în arta militară ».

Acesta era adevărul. Căci și sub aspect militar, minus elanul și dreptatea cauzei pentru care lupta poporul rus, bătăliile dela Nerva și Poltava au deschis drumul epocii moderne în istoria poporului rus, în sensul însușirii tehnicei de luptă.

Am greși însă dacă ne-am închipui că Pușkin a idealizat simplu pe Petru cel Mare. Nu, poetul știa că alături de muncă și titanice eforturi în slujba țării, Petru avea destule apucături de veritabil nobil, cruzimi și atitudini aproape barbare. Astfel, însuși Pușkin scria:

« Te surprinde deosebirea dintre așezămintele de stat ale lui Petru cel Mare și măsurile sale trecătoare. Primele sunt fructele unei minți cuprinzătoare, largi, pline de bunăvoință și înțelepciune, celelalte sunt adesea crude, autocrate și ai impresia că sunt scrise cu cnutul. Primele au fost pentru vecie sau, cel puțin, pentru viitor, celelalte răbufneau din apucăturile unui moșier autocrat, nerăbdător ».

Perfect adevărat. S'ar putea pune însă întrebarea de ce nu apare și acest aspect în poem? Foarte simplu: pentrucă autorul nu-și propunea înfățișarea generală a lui Petru, ci importanța bătăliei istorice dela Poltava. In funcție de ea era necesar Petru, tipul pozitiv cu tot ce avea mai bun, realitatea progresistă rusă a vremii. Poate tocmai de aceea autorul nici n'a căutat să pătrundă mai adânc realitățile sociale ale epocei. Poate de aceea nu ni se explică nici substratul relațiilor dintre Mazepa și ceilalți cazaci, conflictele și certurile având în aparență un caracter strict personal. Dar însuși faptul că Mazepa n'a fost urmat în lupta lui contra lui Petru de masa cazacilor avea un adânc sens, anume: opresiunea cumplită feodală, dorința de a-i adăoga și o dependență înăbușitoare față de străini. Trădarea lui Mazepa n'avea nimic comun cu năzuințele poporului. Ea era de fapt rezultatul combinațiilor politice reflectând interesele unui grup restrâns al feodalilor ucraineni. De altfel, în textul

chiar al poemului, sunt cuvintele lui Mazepa, apoi ale Mariei, în care apare visul acestui aventurier de a deveni «ţarul Ucrainei».

Este clar că Petru cel Mare a făcut mult pentru Rusia vremii sale. Dar faptele lui nu erau lipsite de interese de clasă, nu puteau fi lipsite. Cert este însă că, în slujba acestor interese, el a împins ţara pe calea progresului, chiar dacă acest lucru se făcea în timp ce masele ţărăneşti erau cumplit exploatate. Cu toate acestea chipul lui rămâne legat luminos de marile deveniri ale ţării pentru evoluţia căreia a contribuit atât de mult.

Cu totul altceva este cu Carol XII şi Mazepa. Primul e un aventurier pentru care războiul apare ca un scop în sine. E individul care şi-a făcut meserie din omucidere. Şi parcă vezi în el un strămoş al Obergruppenführer-ilor S. S. Evident, ar fi pueril să credem că expediţiile lui au fost determinate doar de spiritul de aventură, întocmai cum numai copiii ar putea crede că ororile naziste au fost doar simplul fruct al pretinsei nebunii a lui Hitler. In condiţiile acelea însă, când interesele clicelor dominante suedeze, ale comercianţilor stăpânitori ai Balticei au cerut nimicirea altor popoare, Carol XII şi-a desvoltat în ambianţă favorabilă «calităţile» lui de ucigaş.

Iată de ce admirăm adâncimea psihologică realizată de poet. Carol e întreprinzător, energic şi obraznic. Aceasta îl conduce în acţiune şi nu judecata cumpătată. Puşkin surprinde şi desvoltă trăsătura individualismului feroce, a parvenirii, ambiţia nemăsurată care stăpâneşte întreaga făptură a regelui nordic. Iată de ce reacţiunea lui Carol în faţa victoriei lui Petru, e ciuda. Din experienţa lui Carol XII însă poetul trage concluzia: victoria nu o aduce numai talentul şi iniţiativa, ci în primul rând starea de spirit a maselor populare, elanul patriotic al ostaşilor de rând, gata să-şi dea viaţa pentru independenţa patriei, în lupta contra cotropitorilor. Căci aşa cum spunea un mare strateg, «în ultimă analiză, bătălia o câştigă ostaşii de rând». Ori, tocmai acest aspect apare limpede în poemul lui Puşkin, convingător.

Alt tip negativ este Mazepa. Acelaşi aventurier însetat de putere, laş, trădător, urmărind numai scopul propriei sale parveniri. Nu vrea să ştie de morală, de cinste, de adevăr. E gata să vândă pe oricine şi orice numai să se urce sus, tot mai sus. E perfid, sforar, ştie să inspire încredere, dar ştie să se facă temut. Satrap faţă de unii, ştie să cumpere pe alţii nu numai cu bani, ci şi prin purtarea lui disimulată. Duşmanii Ucrainei au încercat adesea să prezinte pe Mazepa drept un «erou naţional». De fapt însă era vorba de un arivist nemărginit, de un demagog perfid a cărui sete de putere personală era însoţită de tendinţa unei exploatări şi mai sălbatice a iobăgimii, a poporului, în slujba clicelor feodale, în slujba puterilor străine.

In trăsături măestre sunt date chipurile martirilor: Cociubei şi Iscra, cei care au luptat împotriva trădării lui Mazepa. Cu totul remarcabile sunt versurile descriind suferinţele lui Cociubei încarcerat, chinuit, torturat cumplit, — frământările lui, gândurile şi hotărîrea că n'a procedat greşit. Poetul reuşeşte

să-l prezinte în culori umane, însuşi faptul că nu poate rezista torturii este dat în culori juste.

Chipul Mariei este cam confuz. Cauza e în faptul că în ea poetul vedea de fapt o tânără cazacă, cu inima fierbinte, cu voinţă tenace. Chiar descrierea minunată a Mariei nu vorbeşte atât de un personagiu cât mai mult caută a simboliza pe Ucraineana în genere.

Astfel:

Nu-i prin Poltava nicăeri
Vreo frumuseţe ca Maria:
Ca floarea blândei primăveri
Ce 'n umbra luncii-şi dă tăria.
Ca plopii culmilor e ea
De sveltă. Când umblând priveşte
Vezi parcă lebede de nea
Pe luciul gol plutind abia,
Vezi parcă cerbul cum goneşte.
Ca spuma-i pieptul ei ceresc.
In jurul frunţii se 'negresc
Ca norii, bucle unduiete.
Ca trandafiru-i gura fetei.

In aceste rânduri e în adevăr chipul idealizat al unei zâne. Dar zâna lui Puşkin se apropie de tipul femeii Ucrainene. Nici faptele Mariei nu au ceva specific individualizat, nici măcar sbuciumul ei din capitolul III. Pare însă că autorul n'a urmărit acest lucru, iar înnebunirea şi naraţiunea din final pare a avea mai mult un caracter de îndrumare pentru tinerele cazace.

*

Cum am mai spus poemul este întemeiat pe un bogat material de fapte reale. Studiul lor a permis autorului să ne dea acest poem de o putere deosebită, de o claritate tematică deosebită. Totuşi, alături de înfăţişarea realităţii istorice, poetul a folosit din plin metafora, a dat curs puternic imaginaţiei. Există unele îndepărtări dela linia strictei narări a faptelor, unele elemente care contrazic chiar desfăşurarea neesenţială a lucrurilor. Astfel înebunirea Mariei e produsul imaginaţiei poetului, în realitate ea măritându-se cu un comandant cazac. Dar intervenţia autorului a permis adâncirea elementului dramatic şi fără a schimba fondul, a adus un element îndrumător însemnat. Nici povestea tânărului cazac îndrăgostit care părăşte nu e adevărată, dar aduce încă o notă de poezie poemului. Călăul Orlic n'a existat nici el, tortura făcându-se chiar de miniştrii Safirov şi Golovkin. Aci însă a predominat un gând mai adânc al poetului: încercarea de a tipiza călăul — unealta, — pe insul trimis să ucidă fără să ştie de ce, omul animal care

omoară din profesiune. E un protest împotriva uneia din realităţile vremii când trăia însăşi poetul.

Un lucru însă asupra căruia ar trebui poate să stăruim mai mult este prea marea atenţie acordată de autor duşmăniei lui Mazepa împotriva lui Petru cel Mare, duşmănie personală, care de altfel nu e justificată în text. E limpede însă că mobilul trădării, ca şi al urii, era altul, social şi politic, căruia i se adăoga ambiţia lui Mazepa de a fi stăpânitor. E greu însă să faci genialului scriitor o imputare din acest lucru; să nu uităm că poemul a fost scris acum o sută două zeci de ani, iar mijloacele de investigaţie ca şi posibilităţile de analiză pentru evenimentele din secolul al XVII-lea şi dela începutul secolului al XVIII-lea erau foarte reduse.

*

Câteva cuvinte asupra formei. Limba poemului este nespus de bogată, variată, având multe inflexiuni populare, precum şi expresii şi forme de stil specifice. Poezia populară şi-a pus amprenta asupra acestui poem, iar frumuseţile naturii sunt adesea întrebuinţate nu numai pentru a caracteriza pe eroi, dar şi acţiunea lor. Unii eroi vorbesc adesea în stilul cântecelor populare, iar răspunsul lui Cociubei la insistenţele lui Orlic pare pur şi simplu un fragment din basm. Antitezele sunt utilizate atât în înfăţişarea eroilor, cât şi a situaţiilor.

In genere, elementul popular este prezent în chip copios în întregul poem. Voluntar sau involuntar, dar autorul a făcut uz de el tocmai pentrucă e vorba de un poem măreţ al luptei poporului, al bătăliei lui pentru independenţă.

Este interesant să notăm încă un lucru: este greu să clasifici precis poemul « Poltava ». In adevăr, cărui gen aparţine? Descrierea situaţiei din Ucraina, povestea Mariei, diferitele întâmplări sunt categoric epice. Dar sunt pasagii întregi de un lirism sguduitor, unde poetul intervine personal şi stările lui sufleteşti se amestecă direct cu acelea ale eroilor. Şi, în sfârşit, o sumă întreagă de momente au nu numai valoare dar şi formă dramatică, ca şi cum totul s'ar cere transpus pe scenă. Toate acestea însă, departe de a constitui nişte elemente care ar slăbi valoarea poemului, ajută nemăsurat de mult la emoţia artistică pe care o dă poemul.

Se ştie că e foarte greu să traduci poezie. Se cere adesea un efort tot atât de puternic şi adesea un talent egal cu al autorului. Se ştie cât de greu este să traduci din limba rusă. Şi totuşi socotim că traducerea d-lui G. Lesnea este destul de bună, limba e frumoasă şi corespunde nu numai pentru transpunerea acţiunii şi a ideilor, dar adesea reuşeşte să ne dea părţi cu adevărat remarcabile ca prezentare poetică în sine.

Cu traducerea poemului « Poltava » credem că se realizează nu numai o contribuţie pentru cunoaşterea marelui poet, ci şi un fapt de autentică cultură.

N. MORARU

ION SLAVICI

Moştenirea literară a lui Slavici, îngropată de obicei în manualele de şcoală, preţuită uneori la justa ei valoare, deşi dintr'un punct de vedere formal (cum face d-l G. Călinescu în *« Istoria Literaturii Române »*) şi-a pierdut de mult influenţa asupra tinerelor generaţii de scriitori, asupra publicului în general. Cine mai citeşte *« Mara »* sau *« Moara cu noroc »* după ce-a părăsit băncile liceului sau ale Facultăţii? Calificativul de « clasic » aplicat lui Slavici, s'a transformat, ca şi pentru mulţi alţii, într'o piatră de mormânt. Ori, ni se pare că una din sarcinile urgente ale criticei şi istoriei literare, este de a da la o parte aceste lespezi funerare din calea noului public care creşte din masele muncitoreşti, de a măsura actualitatea clasicilor, eficacitatea lor. Această lucrare ne propunem a o încerca în cele de mai jos asupra operei lui Slavici.

Trebueşte remarcat în acelaşi timp că, în faţa atitudinilor net dăunătoare pe care Slavici le-a luat împotriva intereselor naţionale, cercetătorii, puţini, care s'au ocupat de el, au căutat în primul rând să-i salveze prestigiul operei, izolând-o de vecinătatea compromiţătoare a celui ce-o făurise. *« Moartea isbăvi în 1925 opera de om »* conchide d-l G. Călinescu, încheind biografia scriitorului în capitolul respectiv din *« Istoria Literaturii Române »*, după ce, puţin mai înainte, încercase să scuze ereziile politice prin anumite fatalităţi biologice ale *« acestui om văităreţ, mai mult bolnav de un sânge amestecat »*, iar Scarlat Struţeanu, într'un mediocru studiu care prefaţează o ediţie şcolară [1]) afirmă că *« firea lui contemplativă nu era făcută pentru politică »*, de parcă *« greşelile »* lui Slavici şi-ar fi tras rădăcina numai din nepriceperea unei firi *« contemplative »*.

In fond deosebirea este de nuanţă. Ceeace d-l Călinescu sugerează numai, rudimentarul Struţeanu afirmă categoric. Avem de a face cu doi Slavici: unul, lamentabilul om politic şi altul, artistul talentat care nu are a răspunde pentru falimentul celuilalt. Iată aci unul din rezultatele unei metode de istorie literară, îndelung cultivată la noi, care departe de a cerceta ceea ce

[1]) Slavici, *Comentarii asupra omului şi operei*. Ed. Scrisul Românesc.

se numește «omul și opera» ca o unitate organică, determinată de condițiile economico-sociale ale epocii, se mulțumește să alăture o analiză formală a operei unei schițe biografice în cel mai bun caz axată pe pitoresc și anecdotic. Situația specială a lui Slavici, păcatele mai sus amintite ale scriitorului, transformă simpla alăturare în divers.

Astăzi cercetarea științifică a personalității scriitorului, prin raportarea ei la complexul social și politic care i-a dat naștere, este posibilă, se impune. Cercetarea factorilor esențiali care au determinat acțiunile scriitorului ardelean ne apare cu atât mai importantă dacă ne gândim că tocmai lămurirea acestor factori ne va permite o viziune mai coerentă asupra operei literare pe care ne propunem a o analiza.

Anul 1848 — anul revoluționar — a fost și anul nașterii lui Ion Slavici. Această coincidență este plină de importanță pentru noi, deși el, scriitorul, care, după propria sa expresie, era *«încă de acasă om cu vederi conservatoare»* [1]) nu a meditat, probabil, niciodată asupra ei.

In Ardeal, revoluția dela 1848 a dat greș după cum se știe, dar nu mai puțin populația românească a putut obține câteva reforme care au permis un început de desvoltare a păturii ei burgheze, până atunci aproape inexistente. Eliberarea iobagilor și chiar împroprietărirea sărăcăcioasă a acestora, libertatea de a practica meseriile și comerțul, au permis întărirea chiaburimii la sate, au adus o relativă prosperitate populației românești din târguri și orașe, a cărei creșteri este semnalată de statistici încă înaintea anului 1848 [2]). Atunci când Slavici susține, vorbind despre copilăria lui, că s'a pomenit *«umblând printre picioarele unor oameni stăpâniți de gândul că e bine să fii om în lumea lui Dumnezeu»* el surprinde un optimism și o bucurie de viață care a aparținut unei anumite țărănimi ardelene în perioada de după revoluție; când afirmă că în timpul copilăriei sale numai *«unii dintre cei bogați au murit săraci»* în timp ce mai numeroși au fost aceia care *«din vrednicia lor, au ajuns oameni cu stare, chiar bogați»* [3]) el definește, nu un fenomen izolat, ci chiar procesul de desvoltare al chiaburimii ardelene, proces de desvoltare pe care el l-a oglindit în opera sa împreună cu tot sistemul de valori pe care-l presupune.

Evident, condiția de națiune «tolerată» care era cea a Românilor din Ardeal, nu putea oferi burgheziei românești din această provincie aceleași posibilități de desvoltare de care dispuneau burgheziile celorlalte populații transilvane. Românilor le erau interzise demnitățile în stat pe care și le rezerva aristocrația maghiară, ei nu puteau folosi câmpul rodnic pe care-l oferea în industrie, și mare comerț, Sașilor, imperiul austroungar intrat în plin ciclu de creștere capitalistă. Iată de ce, cu toate fluctuațiile politicei habsburgice a

[1]) *Inchisorile mele*, Ed. Viața Românească, p. 158.
[2]) I. Crăciun, *Clasele sociale în Transilvania.* Imprimeriile Naționale, 1940. p
[3]) *Lumea prin care am trecut.* Socec, 1930, p. 8.

naționalităților, configurația socială a românimii din Ardeal va rămâne, până la începutul secolului XX-lea, una predominant țărănească, din care se vor diferenția către sfârșitul celui de al treilea sfert al veacului, o chiaburime, o pătură de mijloc și o masă de pălmași a căror stare materială nu era cu mult deosebită de cea a vechilor iobagi [1]). La suprafața acestei țărănimi începea să se prindă acea burghezime urbană la care ne refeream mai sus, rolul conducător și în plan politic și cultural rămânând unei pături formate mai ales din preoți și învățători, proveniți cu precădere din țărănime.

Slăbiciunea esențială a acestei grupe conducătoare, care avea sarcina grea și gravă de a apăra comunitatea românească împotriva tendințelor de oprimare și desnaționalizare exercitate deopotrivă de clasele conducătoare austriace și ungare, era lipsa de unitate, desbinarea. (Cuvintele lui Bălcescu deplângând diviziunea dintre revoluționarii unguri și români dela 1848 și observând că *«libertatea naționalităților nu poate veni dela curțile împărătești și din mila împăraților și despoților ci numai dintr'o unire strânsă între toți Românii și dintr'o ridicare împreună și solidaritate cu toate popoarele împilate»*, nu au fost înțelese nici mai târziu). Seduși de politica vicleană a împărăției, care-i lăsa să creadă că vor găsi la picioarele tronului adăpost împotriva persecuției nemeșilor, o parte din conducătorii politici ai românilor își manifestau cu vehemență entuziasmul pentru steagul «negru-galben», combătându-i pe cei care cereau autonomia Ardealului. Să ne amintim numai de cel mai de seamă dintre ei, de fatalul mitropolit Șaguna, care o dăduse pe Caterina Varga pe mâna zbirilor habsburgici și care a continuat mult timp să ducă pe un alt drum decât cel al adevăratelor lor interese naționale, importante sectoare ale maselor țărănești, prin intermediul armatei sale de seminariști și preoți. Faptul că Slavici, care l-a întâlnit încă în tinerețe la Arad a fost atât de impresionat încât a rămas pe linia șagunistă până în clipa morții, nu se datorește însă, în primul rând calităților excepționale ale baronului mitropolit. In timpul mișcărilor garibaldiene care stârneau entuziasm în maghiarimea din Șiria, Românii acestui sat chiaburesc, primeau cu răceală ba chiar cu enervare, inscripțiile *«eljen Garibaldi»* (trăiască Garibaldi) și petele simbolice de noroi, tot mai numeroase pe stâlpii vopsiți în negru și galben. Această răceală pe care copilul Slavici o împărtășea, nu trebue să ne mire: maghiarul claselor burgheze dela sat și oraș participa fără reticențe la ideea unei revoluții naționale pe care ar fi voit-o *deopotrivă* împotriva împărăției și *a celorlalte popoare* oprimate, în timp ce chiaburul român putea fi împins pe o poziție contrară, atât de absența motorului revoluționar pe care l-ar fi constituit prezența unei puternice clase burgheze orășenești cât și de condiția sa specială de națiune tolerată. Pentru el, pentru Slavici, exemplu tipic al miopiei politice de care suferea clasa chiaburească

[1]) M. Roller, *Istoria Romániei*, p. 547.

ardeleană, stâlpul negru-galben avea să rămână multă vreme simbolul libertăţii [1]).

Tendinţa de afirmare a populaţiei româneşti ca naţiune de sine stătătoare s'a manifestat cu mult mai multă eficacitate în câmpul cultural. Alături de mitologia naţională clădită de latinişti, combătând-o şi reuşind s'o înfrângă, se desvoltă un curent mult mai sănătos, orientat pe toate dimensiunile sale spre popor, spre literatura şi arta populară. La această orientare populară pe care a căpătat-o literatura ardeleană a contribuit romantismul german şi « direcţia nouă » a « Junimii », dar ea se datora în primul rând faptului că ţărănimea era cu mult clasa cea mai importantă, la drept vorbind singura care putea oferi literaturii un stil şi un conţinut.

Ardelenii începură să privească cu tot mai multă insistenţă, dincolo de Carpaţi unde simţeau că se găseşte centrul vieţii culturale româneşti. « *Unitatea culturală a tuturor Românilor* » este ţelul pe care şi-l propune « Tribuna » lui Slavici, lozinca ceasului fiind « *soarele pentru toţi Românii la Bucureşti răsare* ». Specificarea pe care o face însă aici Slavici, afirmând că « *Statul român e centrul cultural, iar nu politic al întregului popor român* » e foarte importantă, căci dânsa constitue puntea de legătură între junimiştii din regat şi şaguniştii politici şi culturali din Ardeal. Partida conservatoare înţelegea să-şi întindă influenţa peste Carpaţi dar nu să tulbure echilibrul instituţiei reacţionare care era imperiul habsburgic, spre deosebire de liberali care vedeau în Ardeal, o nouă piaţă de desfacere. Iată de ce Maiorescu va susţine unitatea « culturală » şi numai culturală a Românilor, cenzurând cele mai mici reflexe care ar fi putut să-l ofenseze pe împărat, aşa cum s'a întâmplat la serbările dela Putna, mergând cu suspiciunile până acolo încât îl acuză în parlament pe Slavici, care apărase în « Tribuna » numai dreptul Românilor de a-şi întrebuinţa limba în instituţii, că s'a pus în slujba « iredentiştilor » şi a partidului liberal, junimismul ziarului rămânând unul pur « literar ». Acuzaţia e nefondată dar ea ne lasă să înţelegem ce nuanţă trebuia să aibă junimismul « neliterar », atunci când « iredentism » devenea eticheta mostrelor de export ale liberalilor. Şaguna era un partizan mărturisit al junimismului. Prin el chiaburimea filo-habsburgică din Ardeal întindea mâna peste munţi boierilor conservatori oferindu-ne o variantă a « monstruoasei coaliţii » burghezo-moşiereşti din regat.

*

Pe portativul general al epocii şi societăţii în care s'a format, Slavici a executat câteva motive personale care ne vor putea lămuri procesul de for-

[1]) La celebrul banchet dela Piatra, el ridică primul pahar « *pentru împăratul şi pentru prosperitatea monarhiei* » dar nu din politeţă sau din motive tactice ci « *pătruns de convingerea că pot Românii să se bucure sub stăpânirea împăratului meu de toată libertatea dacă ştiu să-l ajute în silinţele lui de a înnăbuşi pornirile celor ce vor să-l silnicească* » (*Eminescu omul* în *Amintiri*, p. 69. Ed. Cultura Naţională).

mare al ideologiei sale, atât al celei mărturisite cât şi a concepţiilor de clasă pe care, cum vom vedea, opera sa le oglindeşte, cu o deplină claritate.

Ioan Slavici, feciorul unui cojocar înstărit din Şiria, sat bogat din podgoria Aradului învăţase încă din copilărie, dela maică-sa, femeie aspră şi simplă, dar vrednică, având un adevărat cult al robotei, cult care trebue să fi aparţinut pe vremea aceea unei întregi chiaburimi laborioase şi econome, nu numai că « *e bine să fii om în lumea lui Dumnezeu* », dar şi că, pentru ca să-ţi fie bine, trebue să munceşti şi să-ţi socoteşti cu chibzuinţă fructul muncii. « Confucianismul », acea filosofie a cumpătării pe care scriitorul o revendică mai târziu, după ce o aflase dela Eminescu, cunoscut la Viena, îşi trage rădăcina încă din această epocă. Slavici nu află decât târziu belşugul şi confortul citadin, pentru care va păstra întotdeauna un ochi aspru, mereu bănuitor de corupţie şi păcate.

Preocupările acestui tânăr care, după cum el însuşi ne spune în « *Amintiri* » « *au fost culturale şi numai culturale* » au atras repede atenţia « Junimii » care avea multă simpatie pentru tinerii talentaţi şi « *numai culturali* », ridicaţi din popor. Clasa conducătoare din regat l-a primit destul de bine pe Slavici: acesta obţine posturi bine plătite, trece prin saloanele Junimii, e invitat la masă la palat. Şi totuşi nu e mulţumit. Feciorul chiaburilor din Şiria putea, purtat de interesele şi de miopia politică a clasei sale, să facă jocul atât al monarhiei bicefale cât şi cel al boierilor dela Bucureşti. Admiraţia sa pentru civilizaţia imperială, care se măsura foarte precis prin avantagiile ce le aştepta dela dânsa ţărănimea avută din Ardeal, nu-l obliga însă câtuşi de puţin la sentimente asemănătoare pentru proaspăta civilizaţia burghezo-moşierească de dincoace de Carpaţi. In saloanele din Bucureşti, el reacţionează ca un « *mocan* » [1]) puţin înspăimântat, dar mai mult dispreţuitor în faţa unei boerimi occidentalizate, al cărui rafinament e repede înclinat să-l confunde cu corupţia. De altfel, « confucianismul » supt odată cu laptele matern de acest om socotit, îi provoacă diatribe vehemente împotriva luxului unei boierimi parazitare şi a lăcomiei de avere pe care o dovedea proaspăta burghezie. « *Am fost rămas uluit* » — mărturiseşte el — « *când am văzut risipa pe care o fac oamenii pentru ca să pară ceea ce în adevăr nu sunt şi goana neînfrânată spre a agonisi cu orice preţ mijloacele de trai în belşug* ». Fenomenul care se petrece cu Slavici în regat nu se limitează la atât. Contradicţiile sociale, exploatarea de clasă îi rămăseseră ascunse în Ardeal, poate din pricina luptei naţionale care, oricum, domina spiritele, în orice caz, datorită faptului că aci, mediul de ţărani înavuţiţi în care se născuse şi crescuse, nu avea niciun interes să i-l desvălue. In România era însă cu totul altceva. Aici el ştie să descopere boala adâncă ce rodea ţara, exploatarea crâncenă a ţărănimii şi să o con-

[1]) « *Nu am putut să mă asimilez, luând obiceiurile, apucăturile şi felul de a vedea al oamenilor cu care trăesc aci, ci am rămas tot « mocan », om mai mult sau mai puţin nesuferit pentru cei subţiaţi de civilizaţie* », îi scrie el lui Iorga la 20 Iulie 1907.

damne cu o violență, în care răsună coarde mai vechi ale condiției sale de origine, pe care înavuțirea chiaburească nu avusese încă timpul să le amorțească în întregime [1]). Luciditatea fostului bursier al Junimii merge chiar mai departe; recunoscând « superioritatea intelectuală » a regatului el nu se poate opri de a remarca servitutea la care clasa dominantă îi supune pe oamenii de cultură în România unde *« superioritatea nu prețuește nimic dacă nu e pusă în serviciul cuiva. Slugă trebue să fii, dacă vrei să ție seama lumea de tine »* (*Inchisorile mele*).

Protestul lui Slavici se oprește însă aici. In loc ca să-l mâne înainte, alături de acei care luptau împotriva clasei exploatatoare, recunoașterea răului îl face să se retragă din fața *« duhului cel rău de care e stăpânită azi România »*, condamnând în bloc realitatea românească de aci, proclamând că Ardelenii *« nu mai au nimic de așteptat »* dela România. Critica făcută de Slavici stării de lucruri din țară nu are, cu toată surprinzătoarea ei justețe, o rădăcină coherentă rațională; ea e mai de grabă produsul unei obscure reacții instinctuale « mocănești », ale cărei ecouri le vom putea încă descoperi în cele mai valabile opere ale scriitorului. Este aici și un complex de inferioritate, dar și clandestină înclinație spre arivism, tipică clasei sale (ea va fi cu ascuțime surprinsă în *« Budulea Taichii »*), care își simte însă propria slăbiciune și timiditate, care șovăe și se înspăimântă de dificultatea succesului râvnit (și care era probabil mai mare decât poziția cucerită). Slavici mărturisește că *« e cuprins de simțământul că nu e pentru el loc în clasa cultă română »* și presimte că « invidioșii » îl sapă din umbră, deși, înseamnă el, mușcat de vanitate, regele, regina, marii oameni politici *« vorbesc mereu de el »* [2]).

Programul literar al ziarului consta în așezarea pe bază sănătoasă a limbii și stimularea forțelor literare locale spre o creație originală. Se afirmă astfel, în primul număr că *« înființând ziarul* (intemeietorii) *au voit să creeze și un centru de creație literară ». « Mai îndeosebi în direcția populară »* completează Slavici într'o scrisoare către Urban Jarnik. *« Biblioteca populară a Tribunei »*, care a tras vreo 46 numere, trebuia să fie un instrument de educație literară, cultivând o limbă fără neologisme și dând loc larg folklorului.

Cu toată prudența sa, Slavici are de înfruntat procese și închisoare, aceasta din urmă, nu prea incomodă, după cum reiese din relatările sale. Dealtfel, consecință a educației și a moravurilor din satul său, el a fost întotdeauna lipsit de șovinism și stima sincer națiunile conlocuitoare din Ardeal. Vom putea deci înțelege de ce a ieșit din închisoare, fără a fi supărat pe Unguri, dimpotrivă, interpretând micile înlesniri pe care le obținuse ca noi semne

[1]) *« Dacă e vorba de cultura fizică, în România marile mase ale poporului degenerează în urma mizeriei în care au stat iar pătura suprapusă e istovită de desfrâu. Dacă e vorba de cultura economică, în România, săteanul muncește în sec, iar boerii storc și pământul și pe muncitorii lui în întreaga țară »*, notează el în *« Inchisorile mele »*.

[2]) *« Inchisorile mele »*.

de civilizație, demonstrând din nou superioritatea imperiului față de țara conruptă din care se întorcea. Așa cum supărarea Maghiarilor îi aruncau pe mulți Ardeleni la picioarele tronului habsburgic, supărarea lui Slavici pe barbaria regățeană va fi compensată de o stimă crescută pentru *« actualul stat maghiar »*, în care el e convins că Românii pot obține *« libertatea de desvoltare »*.

Desprins de realitățile ardelenești structural, deși nu aparent neadaptat la cele din regat, Slavici își manifestează această neadaptare, prin atitudinea sa din timpul războiului mondial, când, nesocotind interesele naționale de o parte și alta a Carpaților, a devenit un agent al imperialismului german, lângă care-l duceau convingerile sale cele mai vechi. Slavici a fost nu numai un entuziast partizan al puterilor centrale în perioada premergătoare intrării României în primul războiu mondial, ci și un redactor mai mult decât conștiincios la *« Gazeta Bucureștilor »*, oficiosul comandaturii germane în capitala ocupată a anului negru 1917. Mai mult, după terminarea războiului omul acesta, de o consecvență aproape maniacală, unică, dacă o raportăm la moravurile atât de flexibile ale oligarhiei politice românești, a continuat să se izoleze, regretând monarhia habsburgică prăbușită, afirmând, într'un moment în care unirea între Ardeal și vechiul regat era un fapt îndeplinit, că e mai mult decât oricând pătruns de simțimântul că am luat asupra noastră o sarcină pe care nu suntem în stare s'o purtăm [1]). Inchis din nou în temniță, de această dată de Români, Slavici are ocazia să întâlnească un grup de socialiști, pe care, probabil, îi bănuia niște fiare sălbatice, și a căror comportare îi provoacă mai întâi mirarea și apoi cea mai sinceră admirație. Observațiile făcute de el cu acest prilej sunt interesante, pentrucă în ele se poate distinge același amestec de bun simț și corectitudine sufletească, de mărginire atavică, blindată de prejudecăți și de o mistică naivă, care mai poate fi întâlnit la scriitor și în alte împrejurări și care îi este caracteristic. Scriitorul simte instinctiv că oamenii aceștia sunt de o calitate superioară și e repede cucerit de felul lor de a fi. Brusca simpatie pentru socialiști nu-l poate însă opri de a aluneca repede în considerații asupra greșelilor *« școlii și bisericii »*, *« fără de care acești oameni ar fi fost tot atât de conservatori ca tine »* [1]) în divagații rousseau-iste cu privire la forma originară ideală a societății, și în elanuri naive de socialist creștin care vede *« una dintre datoriile creștinești »* în *« îndulcirea vieții semenilor »*.

*

In perspectiva anilor care au trecut dela moartea scriitorului, personalitatea sa ni se desvălue astfel cu destulă limpezime, deopotrivă coherentă și contradictorie în multiplicitatea elementelor ei în care se oglindește geografia morală a unei întregi clase sociale. Ieșit dintr'o burghezie rurală pe

[1]) *Inchisorile mele*, p. 351.

cale de formaţie dar încă insuficient desvoltată şi opusă masei din care se ridicase, în sufletul lui Slavici vor locui alături cumpătarea şi ambiţia, dragostea pentru poporul de care era încă aproape şi respectul pentru cea mai putredă instituţie feudală, imperiul habsburgic, conservatismul obtuz şi revolta subită împotriva corupţiei capitalismului, stima pentru muncă, optimismul viguros al unei clase în ascesiune şi intuiţia resorturilor ascunse ale realităţii care nu se poate desvolta decât în colectivităţile sociale pe care munca le aşează în tovărăşie nemijlocită cu realitatea, dar şi lâncedele precepte ale unei morale evanghelice, dar şi nesiguranţa, reacţiile instinctuale, oarbe ale omului rudimentar. Moartea survenită în 1925, găseşte în Slavici un om exilat la marginea societăţii timpului său de greşeli lamentabile, un scriitor care-şi încetase de mult activitatea creatoare.

In analizarea condiţiilor care au dus la apariţia operei lui Slavici, se va putea vorbi de atmosfera favorabilă pe care i-o oferea emulaţia culturală specifică generaţiei sale, de inevitabila orientare spre folklor a unei mişcări literare ieşite din ţărănime şi dedicată ţărănimii, se va putea aminti stimulentul Junimii şi influenţa marilor realişti pe care autorul « Marei » îi traducea cu pasiune sau curentul european al literaturii ţărăneşti de tipul romanelor lui Auerbach. Realizarea ei înseamnă însă în mod esenţial isbânda în artă a acelui simţ al realităţii, specific claselor sociale în ascensiune, încrezătoare în succesul lor şi iubind viaţa, destul de solid aşezate pe temeliile lor pentru a-şi desvălui secretul succesului obţinut şi pentru a suporta, deocamdată, spectacolul propriilor păcate.

Cele mai bune lucrări literare ale lui Slavici sunt nişte studii asupra procesului de desvoltare a burgheziei rurale ardelene.

Resortul intenţional care l-a făcut pe Slavici să scrie « Popa Tanda » ţine de recuzita ideologiei burgheze reacţionare: nuvela are tendinţe moralizatoare evidente şi anume ea ţinteşte să demonstreze că rădăcina sărăciei e numai lenea şi că remediul sigur împotriva sărăciei e munca, mascând astfel fenomenul antagonismelor sociale şi al exploatării de clasă unde ar fi trebuit căutată adevărata explicaţie a răului. In fapt « morala » e difuză în desfăşurarea naraţiunii. Micile infamii ale politicii preoţeşti şi aspectele industrioase ale profesiunii eclesiastice sunt arătate fără jenă. Popa Tanda, mutat disciplinar dintr'un sat bogat în Sărăceni, e un om curajos şi mai ales practic: el ştie din experienţă, că prosperitatea sa depinde de cea a enoriaşilor, de aceea, spunându-şi că *« atâta vreme cât vor fi Sărăcenii leneşi şi ei vor rămânea săraci şi eu flămând »*, porneşte o vastă campanie de stimulare a energiilor satului sub lozinca *« lucrarea este dar firea legii omeneşti şi cine nu lucrează greu păcătueşte »*. După ce încearcă zadarnic să-i mişte pe credincioşii săi cu cuvântul, trece la faptă şi într'adevăr forţa exemplului are darul să-i trezească. Adevăratul proces de emulaţie începe însă abia atunci când Popa-Tanda, care a împletit coşuri de nuele şi le-a vândut la târg, se întoarce cu sumedenie de lucruri cumpărate pe banii câştigaţi. Deci nu

productivitatea muncii ca atare ci demonstrarea *posibilităţii câştigului* prin construirea unei economii de schimb, deslănţue forţele adormite ale *Sărăcenilor, determinându-i « să sfarme stânci în calea lor »*, pentru a aduce prosperitate la ei în sat.

Dacă în « Popa Tanda » este surprins un moment din procesul de parvenire economică, de închiaburire a unui sat ardelean, în « Budulea Taichii » sunt fixate coordonatele altui drum de ascensiune socială, propriu ambiţiilor rurale transilvane. Există o curioasă analogie între Julien Sorel din « Roşu şi negru » al lui Stendhal şi Huţu a lui Budulea Cimpoerul. Pentru primul, în Franţa restauraţiei clericale şi burgheze, calea « roşului », a gloriei militare, care fusese idealul de parvenire al generaţiilor napoleoniene, era închisă. Ii rămânea ca posibilitate de evadare din mediul său rural, « negrul », sutana. In limitele care-i îngrădeau existenţa, interzicându-i atât cariera militară cât şi cea politică, tânărului ardelean îi este permis să-şi viseze intrarea în clasa conducătoare a poporului său, în haina nemţească a învăţătorului, dar mai ales, în negrele colori preoţeşti.

Ţelul este acelaşi cu cel al eroului stendhalian, dar condiţiile de desvoltare şi personalitatea lui Budulea Taichii sunt net opuse. Aici ni se pare că critica a evaluat greşit şi psihologia personagiului şi construcţia nuvelei lui Slavici. Astfel d-l G. Călinescu, în *« Istoria literaturii române »*, ne spune, vorbind despre evoluţia lui Huţu, că *« ambiţia creşte vertiginos »*, ceea ce-l face apoi să se mire că Slavici întrerupe *« desfăşurarea normală a personagiului care înclină spre o ambiţie devorantă »*, să creadă a surprinde o contradicţie în faptul că Huţu îşi opreşte evoluţia pentru a se căsători cu o fată oarecare în timp ce mai înainte îşi *« sacrificase planurilor mãreţe »* dragostea pentru sora acesteia. Incoherenţa nuvelei rămâne astfel să fie pusă pe seama dorinţei scriitorului *« de a da satisfacţie etică cititorului »*. Ori noi credem a vedea în Huţu nu un caz excepţional de ambiţie devorantă în felul lui Julien Sorel care se luptă eroic cu mediul său de origine rezistent evaziunii sale, ci dimpotrivă un exemplar tipic, mijlociu, ale cărui mişcări sunt determinate şi stimulate de tendinţa de parvenire a clasei sale.

La drept vorbind Huţu nu apare niciun moment mai mult decât un mediocru şcolar silitor, fără imaginaţie şi complicaţii sufleteşti, stereotip ca manifestări, lipsit de capacitate pasională autentică (ceea ce justifică mai sus amintita versatilitate sentimentală). Până şi ambiţia sa e molcomă, de calitate inferioară, fără orizont, reducându-se la o dorinţă naivă de a imita persoanele care i se par mai remarcabile în jurul său, desumflându-se îndată ce energiile care-l determină din afară încetează de a-l mai împinge înainte sau iau alt curs. Huţu începe, astfel, prin a-şi face un ideal, din cariera de învăţător pe care i-o propune exemplul dascălului din sat, Clăiţă, iar mai târziu, ajuns la şcoala ungurească, se vrea profesor ca d-l Vondracek, sau profesor de gimnaziu şi călugăr ca profesorii dela seminar, pentru ca, atunci când taică-su, care până atunci îi favorizase ambiţiile, se întristează de singurătate, să lase totul

baltă și să se întoarcă înapoi în sat. Cât de vii și interesante, pline de semnificație, ne apar în schimb, celelalte personagii, dascălul Clăiță și Budulea Cimpoerul, pe care, de fapt, se sprijină întreaga dinamică a nuvelei! Iată-l pe Budulea, țăranul analfabet, pentru care învățătura e un fel de nebunie, (după el *« Clăiță era smintit de învățătură prea multă »*) și care nu poate înțelege la început perspectivele care i se deschid lui Huțu, pentrucă în optica sa naivă nu-și poate vedea feciorul altfel decât pe sine însuși (*« Huțu e prost . . . îl știu eu, e copilul meu »*).

Dar contactul cu « nebunia » lui Huțu nu întârzie să-și producă efectul. Cimpoerul trece printr'un dificil proces de incubație, excepțional de exact surprins de Slavici în înlănțuirea logică a etapelor sale, în cursul cărora el își asimilează rostul primelor rudimente de cultură: semnele scrisului.

Prima fază, după rezistența inițială, e cea a unei mirări cutremurate în fața miracolului literelor: *« Acu parcă înțelegea că este cu putință ca unul să citească ce-au scris alții, fiindcă toți cărturarii scriu într'un fel. Dar tocmai pentru aceasta iar îl cuprinse amețeala. Această înțelegere între un număr nesfârșit de oameni îi părea mai presus de închipuirea omenească . . . Era dar cu putință, ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani, alții să citească astăzi? La asta nu s'a gândit niciodată »*.

Apoi face o primă încercare efectivă de însușire a acestui minunat instrument de înțelegere între oameni, încercare soldată cu un eșec:

«— Măi Huțule! Ia scrie-mi tu mie pe hârtie cimpoi, vioară și fluer.

După ce Huțu scrise cuvintele, Budulea privi lung la ele, lung și nedumerit, pentrucă cimpoile nu asemănau de loc a cimpoi și vioara îi părea tocmai ca fluerul. « De unde să știu eu că aici stă cimpoi și vioară? », întrebă el».

Neîncrederea față de Huțu și învățătură în general a dispărut, făcând loc unei admirații fără rezerve. De fapt el a înțeles esențialul și anume că știința cetirii permite comunicarea înțelepciunii între oameni și că aceasta-i poate fi folositor lui fecioru-su.

«— Și tu înțelegi orice carte?

— Înțeleg taică.

— Și dacă un om foarte cuminte ar fi scris ceva, tu poți ceti?

— Pot taică.

— Dar atunci tu ești tot atât de cuminte ca el.

— Adecă nu, taică.

— Ce știi tu, răspundea Budulea. Ești încă prost și copil, dar tot atât de cuminte ca el ».

În momentul în care Budulea reușește să verifice utilitatea literei scrise cu ajutorul elementelor pe care i le oferea fondul său aperceptiv el este însă cu totul câștigat pentru cauza lui Huțu, susținută până atunci numai de învățătorul Clăiță:

« Nu zic eu? E ca răbușul: n'ai decât să faci o crestătură pentru ca tot omul să știe că nu e berbec ci oae. Dascălul are dreptate, trebue să mergi la școală ».

Este interesant cum Huțu e purtat înainte de interesele convergente dar nu identice ale lui Budulea Cimpoerul și ale Dascălului Clăiță. Acesta din urmă, foarte atent la propriile sale interese, se gândește să-l facă pe feciorul Cimpoerului, dascăl, și să-l însoare cu fata lui, pentru a-l avea mereu sub mână și pentru a nu pierde ceva din veniturile sale. Huțu ar fi un dascăl *« mai mic »*, *« care nu învață decât ce-i spune celălalt »* și *« plătit mai slab »*, condiție vitală, căci altfel s'ar fi putut ca satul să-i tae din propriul său salariu, ceea ce trebuia evitat. Iată însă că acesta îi scapă din mâini, căci Budulea cel bătrân, care până atunci întrevăzuse pentru fiul său doar cariere modeste (*« putea să ajungă chiar și pețitor la casa Statului și să aducă birul ca oamenii »*), a înțeles, cum am văzut, utilitatea învățăturii și intervine cu o vigoare extraordinară în destinul lui Huțu, utilizând finețe și chiar minciuni tactice în vederea succesului. *« Știe, domnule, ungurește! »*, minte el în cursul întrevederii cu d-l Vondracek, salvând astfel o situație care amenința să se soldeze printr'un eșec. Mai târziu demnitatea proaspăt câștigată a lui Budulea care se laudă peste tot cu știința fiului său (*« Mă duc și eu la oraș fiindcă am un fecior la școalele cele mari. Are să iasă dascăl. Eu sunt Budulea cimpoieșul dela Cocorăști! »*) devine un stimulent important pentru acesta din urmă. Iar la întoarcerea lui Huțu în sat pozițiile dela început sunt răsturnate. Acum, dascălul Clăiță, reprezintă rutina obtuză, rezistența în fața progresului. El este indignat de faptul că Huțu va merge la *« școlile latinești »* și că va ajunge *« te pomenești ce, popă, poate chiar advocat »*, susținând în mod stupid că *« e adevărat că trebue să fie și popă și alt neam de oameni, dar cel mai mare lucru e dascălul »*, în timp ce Budulea se bucură de știința lui fecioru-su, luându-i apărarea atunci când Clăiță îl face *« păgân »*.

Evident, Huțu, putea ajunge mai departe și nu numai protopop. Ambiția sa însă nu stă ca forță independentă, ea concretizează doar puterea de ascensiune a nucleului social din care plecase și care e familia sa. Odată, când se întoarce acasă, reușește să-i sperie pe ai săi, producând mai multă știință decât așteptau aceștia dela el. De fapt drumurile ridicării lui Huțu nu mai puteau fi cuprinse de bătrânul cimpoer și de aceea ele aveau să rămână nebătute până la capăt. Atunci când Huțu, fiu ascultător, părăsește învățătura pentru a se întoarce lângă părinții săi, întristați de singurătate, cariera sa de arivist este terminată.

Exactitatea analizei sociale efectuată de Slavici capătă în « Budulea Taichii » o strălucită confirmare. Scriitorul nu încearcă să zugrăvească *eroi* romantici, indivizi capabili de acte extraordinare, care să-i distingă, chiar să-i opună grupului lor, pentrucă mediul pe care-l studia el era cel al unei burghezii rurale care avansează lent dar sistematic, punându-și în front, pe o linie mijlocie, toate forțele, nepermițând sau nedând ocazia de desvoltare neprevăzută unor individualități prea viguroase, care manifestându-se fără controlul colectivității, ar fi putut primejdui echilibrul acesteia. Iată de ce Huțu, exponent al grupului său social care-l pilotează, își oprește evoluția atunci când forțele care-l determină se opresc. In general acțiunile epice ale lui Slavici se închid prin resorbirea polului individual al conflictului în cel general — colectivitatea burgheză,

căreia i se opusese un moment, dar de care nu înţelege să se rupă definitiv. Personagiile lui Slavici sunt departe de a fi nişte revoluţionari. Astfel Miron oierul, din *« Gura satului »*, care n'ar fi îndrăsnit s'o răpească pe fata chiaburului Mitrea şi care trebue să aştepte încuviinţarea acestuia pentru a-şi lua iubita în căsătorie. Astfel, după cum vom vedea, Bujor şi Ileana, din *« La crucea din sat »*, care de asemenea îşi legalizează dragostea datorită cuvenitei aprobări a părinţilor. Chiar tipuri din cele mai puternice create de Slavici, ca Naţl şi Persida din *« Mara »*, după ce au reuşit să spargă toate barierele pe care mediul social le opunea unirii lor, « se îmburghezesc » şi ei: se întorc acasă, capătă ticurile părinţilor cu care sfârşesc prin a se împăca, revenind astfel în ordinea socială din care plecaseră. Slavici înregistrează cu satisfacţie evoluţia personagiilor sale şi rezolvarea favorabilă a problemelor acestora. Girul pe care Huţu, Persida sau Bujor îl obţin dela clasa socială din care fac parte se prelungeşte de fapt în simpatia cu care scriitorul învălue întregul grup din care-şi trăgea şi el originea. Dar, dacă Slavici putea să creadă într'o « lege divină» care comandă împlinirea destinului lui Huţu, înlănţuirea logică a episoadelor nuvelei nu are să revendice nimic intervenţiei acestei « legi divine ». Ele se sprijină pe un studiu exact al dialecticei sociale caracteristice burgheziei rurale; şi aici, ca şi în alte opere de valoare ale lui Slavici, intuiţia artistică învinge ideologia conştientă a scriitorului.

In *« Mara »*, opera de căpetenie a lui Slavici, atât prin vigoarea analizei cât şi prin amploarea şi complexitatea aspectelor din realitate pe care le cuprinde, urmărirea procesului de creştere a burgheziei ardelene este deplasată pe un teren intermediar între sat şi oraş, într'un târguşor care trăieşte din mici negoţuri şi meserii, cu mici începuturi de exploatare capitalistă, o punte de trecere, am spune, unde proaspeţii târgoveţi deprind tehnica speculaţiei, pe care urmaşii lor o vor perfecţiona, lărgindu-i raza de acţiune, mutând-o, eventual, într'un centru mai mare.

Mara *« săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuţii de ei »* este ca şi ceilalţi eroi ai lui Slavici, o fiinţă dârză, perseverentă în susţinerea intereselor ei, dar mai aprigă, mai dură şi lipsită de scrupule.

Romanul este pe una din axele lui principale, expunerea operaţiilor efectuate de Mara, pentru copiii ei dar şi împotriva lor, în vederea unei cât mai rapide şi neconsistente înavuţiri.

Precupeaţa aceasta care *« vinde ce poate şi cumpără ce găseşte ; duce dela Radna ceea ce nu găseşte la Lipova şi aduce dela Arad ceea ce nu găseşte la Lipova »* şi pune cu grijă câştigul la ciorap, văitându-se în faţa lumii de sărăcie, cu gândul mereu la viitorul copiilor, dar şi sub stăpânirea unui puternic şi rece instinct de capitalizare, este posesoarea unui viguros simţ practic care-i comandă toate acţiunile.

Iată de ce ea nu este niciodată intimidată de considerente morale sau sentimentale, chiar dacă acestea ţin de foarte autentica dragoste pe care o nutreşte pentru copiii ei. Pentrucă nu reuşeşte să-l bage pe fiul ei, Trică, ucenic la cojocărie, se gândeşte să-l dea la şcoală şi se târgueşte ca la piaţă pentru

a obţine dela călugăriţe să-i ierte taxa Persidei, taxă ce avea s'o treacă în partida lui Trică. Când însă banii devin disponibili, ea preferă să-i pună la ciorap şi să-şi trimeată totuşi copilul ucenic la cojocar.

Apetiturile Marei o poartă însă dincolo de coşurile din piaţă. Ea ia podul plutitor de pe Mureş în arendă şi *« adună creiţarii la capul podului »*. Apoi începe să dea bani cu camătă şi se introduce şi în nişte speculaţii cu păduri. Pe măsură ce ciorapii devin mai grei de creiţari, creşte lăcomia şi sgârcenia Marei, mereu mai dură şi mai crudă, căpătând caracterul fatal şi inuman al pasiunilor dominante balzaciene. Persida, fata ei, căsătorită mai de mult pe ascuns şi fără învoirea Marei, cu Naţl, feciorul măcelarului neamţ, Hubăr, trebue să nască. Mara îşi uită supărarea şi fuge să-i aline chinurile, dar când îşi aduce aminte că a lăsat descuiată casa şi că banii sunt nepăziţi, o lasă şi pleacă înapoi. Trică e asaltat mereu de prea coapta Marta nevasta lui Bocioacă, patronul lui. Mara care ştie acest lucru, îi sugerează să obţină prin Marta dela Bocioacă banii care să-l răscumpere dela armată, preferând astfel să-şi prostitueze copilul decât să-şi micşoreze cât de puţin capitalul.

Romanul Marei este şi o cronică a cadrului social care o înconjoară, ale cărui conture sunt trase cu ascuţime. Se urmăresc raporturile dintre Nemţi şi Români, care trăiesc în bună înţelegere şi fac împreună afaceri, precum Mara cu Hubăr, dar care mai spun că Mara *« neam de neamul meu nu şi-a spurcat încă sângele »*, pentru a justifica barierele etnice care-i despart. Legile tradiţionale ale breslelor sunt încă vii în mijlocul acestor oameni pe care-i agită şi cărora le pun probleme. Coloarea timpului răzbeşte până aci unde vin scrisori despre *« un oarecare Garibaldi, mare general, care umblă să-i adune pe Italieni sub arme şi să-i ridice împotriva Impăratului »*, unde « *verbuncul* » adună pe volintiri, printre care se află şi feciorul Marei, pentru războiul cu Italia.

Conflictul romanului se sprijină însă pe povestea de dragoste a Persidei şi a lui Naţl, pe care Slavici s'a priceput să o desvolte într'un ritm epic fără greş, cu o admirabilă ştiinţă a gradaţiei şi motivării psihologice. Pasiunea dintre cei doi începe cu zâmbete şi cochetării inofensive pentru a căpăta repede un caracter tiranic, irezistibil. Atent la personalitatea eroilor săi pe care i-a ales, ca de obiceiu, duri, dârzi, independenţi, el evită romanţa şi dulcegăriile, insistând asupra luptei ce se dă între cei doi îndrăgostiţi, fiecare încercând să-l domine pe celălalt, fiind mândru în acelaşi timp de tăria acestuia:

« — Poftim! pleacă! grăi dânsul rece şi aspru, arătându-i drumul.

« — Nu! — nu! — zise ea gemând — nu aşa! Vino, dacă vrei cu mine, căci mie nu-mi pasă de nimeni!.

« Nu! — Te rog să pleci!.

« Aşa nu pot pleca — grăi dânsa deschisă.

« Ştiam eu că nu poţi pleca » — zise el râzând.

De această dată Persida ofensată de îngâmfarea lui Naţl, îl avertizează că dânsa *« tot numai ce o să voiască o să facă »* şi pleacă *« cu pas liniştit şi nesocotitor »*, fără a se uita înapoi, *« dar urechea ei era aţintită îndărăt, că doară va*

prinde pașii ce se apropie și tot mai mult se apropie», în timp ce Națl căruia nici prin gând nu-i trece s'o urmeze își spune singur, satisfăcut de semeția ei: «*Grozavă femeie*».

Până la urmă cei doi se căsătoresc și fug la Viena. Până aici idila lor păstrează caracterul unei forțe revoluționare ce-și urmează curba ascendentă, sfărâmând toate obstacolele ce i se pun în cale. Dar patosul și romantica superioară pe care Slavici știe să le obțină din analiza dragostei lui Națl și a Persidei se evaporează, atunci când conflictul sentimental își găsește rezolvarea în unirea acestora. Mecanica grupului social căruia îi aparțin îi angrenează tot mai mult pe cei doi eroi care tind acum să devină niște exemplare în serie, niște tipuri.

Ei nu pot susține noutatea gestului săvârșit și prima lor înfrângere este regresiunea spre locul de baștină: Persida și Națl se întorc la Lipova. Aici deschid o cârciumă și în scurgerea monotonă a vieții conjugale își pierd coloarea puternică pe care le-o împrumutase pasiunea: recad în tiparul caracterologic al părinților lor. Perechea Națl—Persida reface drumul cuplurilor Mara—Bârzovanu, Hubărnațl—Hubăroae. Ca și Hubăr, dar și ca Bârzovanu, Națl neglijează negoțul, lenevește, ciocnește pahare cu *beamtării* și-și trece timpul jucând cărți. Iar Persida seamănă tot mai mult cu Mara, devine autoritară și sgârcită. Farmecul care-i leagă pe soți se șterge fără ca legătura să-și piardă trăinicia. Persida îi spune cuvinte grele lui Națl dar continuă să-l iubească, iar acesta o bate și fuge de acasă, dar nu se poate opri de a se întoarce lângă dânsa. Conflictul dintre tinerii soți și părinții fixați în prejudecăți se rezolvă atunci când nașterea unui copil pecetluește legătura lor și-i obligă și pe bătrâni s'o recunoască. Romanul se termină cu uciderea, inutilă în economia narațiunii, a lui Hubărnațl de către fiul său nelegitim, Bandi.

Duiliu Zamfirescu atacase cu violență literatura lui Slavici, cerând să se termine cu «*dulcegăriile sentimentale ale țăranilor sentimentali și blegi*» [1]). Acuzația este în mare măsură fără obiect. Am văzut în «*Mara*» că sentimentele descrise de Slavici nu sunt «dulcege» ci violente, năvalnice, iar conflictul pe care-l generează își găsește justificarea în realitatea socială care-i susține pe eroi. Această dublă capacitate: intuirea exactă a eroticii țărănești unită cu percepția fondului social, poate fi recunoscută și în alte opere slaviciene.

Dacă în «*Mara*» conflictul își trage sursa din antagonismele latente între două grupuri etnice diferite, în «*Gura satului*», sau «*La Crucea din sat*», el se explică prin deosebirile de clasă care începuseră a se contura în satele ardelenești. Mihu, țăran chiabur, nu vrea să-și dea fata după Miron care-i simplu cioban, ci după feciorul lui Mitrea, care aparține aceluiași strat social ca el. In scena pețitului ni se dau destule semne din care să rezulte semnificația

[1]) Em. Bucuța, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*. București, 1944, p. 259—260.

economică a evenimentului. Mihu își trage tot avutul la vedere pentru ca să-l impresioneze pe viitorul său cuscru. De altfel, dialogul dintre cei doi, magistral tratat de Slavici, e țesut numai din aluzii oculte la suma de bunuri pe care fata le va aduce în căsnicie.

In «*La crucea din sat*» se insistă cu mai multă atenție și finețe asupra desfășurării conflictului sentimental dintre Ileana, fiica lui Mitrea chiaburul și Bujor al lui Stan care e mai puțin avut dar e și el proprietar de pământuri.

Aici însă nu avem de-a-face cu personalitățile puternice ale lui Națl și a Persidei. Conflictul se va rezolva abia atunci când părinții, îngrijorați de boala sentimentală a copiilor vor interveni și, după o ceartă în care este prinsă, cu ascuțime, de către scriitor, deopotrivă trufia chiaburului și semeția țăranului mijlocaș, vor hotărî căsătoria.

Slavici a fost acuzat, și nu numai de Duiliu Zamfirescu, că falsifică și idilizează realitatea țărănească. Dar oare nu sunt țăranii capabili de sentimente superioare? Nu este meritul lui Slavici de a oglindi în arta sa aceste sentimente și de a restitui astfel țărănimii un bun, pe care critica reacționară și literatura naturalistă i le va tăgădui mai târziu?

Și totuși «idila» în care se oglindește poziția de clasă a lui Slavici, nu este absentă nici din «*Gura satului*», nici din «*La crucea din sat*» sau din alte nuvele de același gen. Slavici n'a putut, cum am văzut, să treacă sub tăcere diferențele de clasă și rolul pe care acestea îl joacă în înnodarea acțiunii, dar, totodată, el nu s'a putut opri să glorifice, prin gura personagiilor sale, chiaburimea. Iată, în «*Rădureanca*», unde găsim o poveste de dragoste, tipică pentru Slavici, între feciorul unui chiabur «*om cinstit și de treabă*» și fata unui pălmaș, acesta din urmă știe să vadă cât e de străină clasa sa de chiaburime, atunci când îi spune fiicei sale: «*tu ai dormit astă noapte aici, întinsă pe un braț de fân și ai dormit bine, dar ei au dormit în paturi cu perne de puf și n'au să uite niciodată că ai dormit în șura lor. Tu nu știi să șezi la masa lor, nici să mănânci cu lingura lor, nici nu știi să te îmbraci în portul lor, nici să vorbești limba lor. Ai fi ca un pui de cuc, într'un cuib de cioară*». Fata însă nu se lasă convinsă și-i răspunde tatălui: «*Slujnică să-i fiu și tot m'aș simți fericită*».

Marx a arătat în «*Manifestul Comunist*» că «*pretutindeni unde a ajuns la putere, burghezia a distrus toate relațiile feudale, patriarhale și idilice*».

In numele acestor «*relații patriarhale*» vor scrie o seamă de scriitori care, atât prin regretul ce-l nutresc pentru instituțiile pe cale de dispariție, cât și prin atitudinea lor politică, se situează pe poziții reacționare, dar care, în același timp, tocmai prin adversitatea lor față de sistemul capitalist vor ști să obțină o perspectivă critică justă asupra acestuia. Exemplul tipic al scriitorului cu o ideologie explicită reacționară, dar analist viguros și critic al societății burgheze este Balzac, dar și Tolstoi, în care Lenin descoperea «*Pe de o parte, critica necruțătoare a exploatării capitaliste*»... «*cel mai*

conştient realism » şi « *pe de altă parte, predica religioasă smintită* »[1]). Aceste contraziceri, în care Lenin vedea oglindite contradicţiile vieţii ruse din ultima treime a veacului XIX-lea, explică de ce « *Tolstoi nu putea pricepe în mod absolut nici mişcarea muncitorească şi rolul ei în lupta pentru socialism, nici revoluţia rusă* ». Ni se cere o justă încadrare istorică a contradicţiilor tolstoiene, căci numai astfel vom reuşi să le înţelegem. « *Şi contrazicerile din ideile lui Tolstoi trebue apreciate nu prin prisma actualei mişcări muncitoreşti şi a socialismului actual — ci din punctul de vedere al protestului împotriva capitalismului care se apropie* »[2]).

Am insistat asupra judecăţii emise de Lenin cu privire la Tolstoi pentrucă ea ne poate oferi un fir metodologic deosebit de preţios în analizarea operei lui Slavici. Acesta vorbeşte în numele unei proaspete burghezii săteşti, aflate încă în ascensiune, plină de putere, optimism şi încredere în viaţă. In această optică socială trebue să vedem sursele realismului lui Slavici şi ale lirismului său erotic, cules dintr'o colectivitate încă destul de apropiată de masele ţărăneşti pentru a nu fi pierdut capacitatea de a contracta afecte puternice, încă îmbibată de parfumul secular al basmelor populare. Dar tot aici îşi găseşte explicaţia reacţionarismul său, regretul semănătorist după viaţa idilică a satului şi moralismul convenţional din unele opere ale sale, în care va căuta să mascheze procesul de ascuţire al luptei de clasă. Tocmai pentrucă nici opera sa nu trebue apreciată « *prin prisma actualei mişcări muncitoreşti şi a socialismului actual — ci din punctul de vedere al protestului împotriva capitalismului care se apropie* » (Lenin), noi vom înţelege de ce ignorarea totală a mişcării muncitoreşti[3]) şi indiferenţa faţă de răsmeriţele ţărăneşti îi va permite totuşi să se revolte împotriva capitalismului atât pe plan ideologic explicit cât şi în unele din cele mai valabile lucrări literare ale sale.

De sigur, Slavici nu s'ar fi gândit niciodată să se ridice împotriva *sistemului* capitalist, dar el este iritat de anumite *efecte, semne exterioare* şi *excese* ale acestuia. Desvoltarea capitalismului, cu acumulări rapide de averi şi o circulaţie sporită de mărfuri, a umflat la dimensiuni încă ne mai întâlnite fetişul *aur*, singur mijloc de a achiziţiona bunurile mereu mai numeroase dar în acelaşi timp, tot mai inaccesibile celor fără case de fier şi conturi la bancă. Iată de ce toate patimile sufletului modern aveau să se concentreze în jurul acestui nou mit. Protestul etic al lui Slavici împotriva « *ochiului dracului* » vine de pe poziţia unei morale creştine retrograde care propovăduește iubirea de oameni ca unic mijloc de înlăturare a suferinţelor. Dar, şi acest lucru nu trebue uitat: dacă soluţia pe care ne-o oferă e greşită, retrogradă, conţinutul protestului lui Slavici, în măsura în care neagă şi defineşte obiectivul vindictei sale este just şi mereu actual.

---

[1]) *Lew Tolstoi ca oglindă a revoluţiei ruse — Lenin despre literatură.* Ed. P.M.R. p. 65.

[2]) *Op. cit.*, p. 66.

[3]) Cele câteva constatări tardive făcute în închisoare, nu pot avea valoare pentru noi.

«*Moara cu noroc*» şi «*Comoara*» urmăresc aproape în acelaşi plan al analizei psihologice disoluţia raporturilor idilice, patriarhale şi deslănţuirea patimilor infernale sub influenţa aurului.

Ghiţă, cârciumarul din «*Moara cu noroc*» nu prezintă la începutul nuvelei mari deosebiri faţă de eroii obişnuiţi ai lui Slavici. El este un chiabur sănătos care şi-a făcut pe îndelete o situaţie, în care se simte bine fără a râvni mult mai departe. Viaţa sa idilică în familie e iluminată ca de un vis de satisfacţia câştigului săptămânal: « *Sâmbătă de cu seară locul se deşerta, şi Ghiţă, ajungând să mai răsufle, se punea cu Ana şi cu bătrâna să numere banii, şi atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amândoi priveau la cei doi copilaşi . . . iar bătrâna privea la câteşipatru şi se simţea întinerită* ».

Marele merit al *scriitorului* Slavici este de a fi ştiut să vadă mai departe decât feciorul cojocarului din Şiria, admiratorul familiei burgheze sănătoase şi chibzuite, purtate spre înstărire de calcule lente dar solide. De fapt, el îl simpatizează şi îl aprobă la început pe Ghiţă şi pe ai săi dar nu se poate opri chiar atunci când îşi manifestă simpatia pentru el de a semnala, cum am văzut în citatul de mai sus, virusul din care va ţâşni maladia — pasiunea capitalizării. Atunci când apare, Lică Sămădăul, bulibaşa porcarilor din regiunea unde se află cârciuma dela Moara cu noroc, acest personaj crud şi rece, mânat de interese nemiloase, nu va avea decât să desvolte cu o diabolică pricepere iarba rea care a început să încolţească în Ghiţă. Porcarul are nevoie de sprijinul acestuia din urmă pentru a-şi putea continua în linişte hoţiile pe care le face în partea locului şi pentru aceasta îl ispiteşte pe cârciumar cu aur, aur mult aşa cum acesta nu mai văzuse. De fapt, întreaga nuvelă, admirabil construită, reproduce cu tonuri schimbate în planul epic şi la meridianul ardelenesc rural drama faustiană. Ghiţă îşi pierde treptat seninătatea: devine rău, mereu încruntat şi bănuitor, afecţiunea pentru nevastă-sa se turbură, singură patima pentru bani creşte, invadându-i mintea. « *El se gândea la câştigul pe care l-ar putea face în tovărăşie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa şi i se împăingeniau parcă ochii* ». Faptul că Ghiţă rezistă, oscilând mereu între dorinţa de a se întoarce la viaţa de mai înainte şi perspectiva îmbogăţirii, bucurându-se la gândul că ar putea pleca dela Moara cu Noroc, dar simţind în acelaşi timp « *că are să-i pară toată viaţa rău* », face şi mai sensibil pentru cititor caracterul irezistibil al pasiunii care-l domină pe cârciumar. Şi tocmai pentrucă acesta şovăe, pentrucă în el mai licăreşte o urmă de onestitate burgheză, în timp ce Lică este un personaj absolut, încarnarea umană a lăcomiei de avere, acesta din urmă va învinge. După câteva etape de dramatică ezitare pe care scriitorul ştie în mod magistral să le amănunţească în planul psihologic şi să le structureze epic, Ghiţă cade definitiv. După oscilaţiile de un arc mereu mai redus pe care le-a parcurs, curba pasiunii capătă acum un aspect liniar, fatal, definitiv: « *Şi fiindcă avea un păcat, pe care nu-l putea stăpâni, el nici nu-şi mai dădea silinţă să-l stăpânească şi se lăsa cu totul în voia întâmplărilor* ». Şi iată tabloul « păcatului » devenit lamentabilă manie: « *Pe când ele stăteau de*

sfat, Ghiță se afla singur în odaia de lângă birt și-și număra banii, îi număra singur, fără zgomot și ascuțindu-si mereu urechea, pentru ca să-i ascunză îndată ce ar simți că se apropie cineva ».

Ar fi fost de prevăzut o victorie completă a lui Lică, căruia cârciumarul îi se dăduse cu totul, vânzându-i până și nevasta. Dar, scriitorul, care urmărea probabil moralizarea, prin pedepsirea sursei răului, ne-a demonstrat de fapt, cum și trebuia, că în societatea capitalistă, banii, făcuți și mânuiți de oameni, devin o forță independentă, anarhică, de care oamenii sunt stăpâniți, fără osebire, învrăjbiți și până la urmă distruși. Lică se înșelase mizând pe cârciumar. Odată cu cinstea, acesta are să-și piardă și scrupulele față de Sămădău, și va încerca să-l vânză, în speranța unor noi câștiguri. Finalul nuvelei e de un tragism absolut: Ghiță își ucide nevasta, neputând suporta o trădare pe care singur o provocase, el fiind la rândul lui ucis de un acolit al lui Lică. Sămădăul, încolțit de jandarmi, își dă singur moartea.

Tema acțiunii dezagregante a aurului este reluată pe un spațiu mai restrâns, dar cu o mare virtuozitate și cu un mănunchiu mai stufos de semnificații în « *Comoara*, Descoperirea de către Duțu, țăran sărac, lucrător la fortificații ». a unei comori, provoacă în acesta schimbări asemănătoare cu cele remarcate de noi la Ghiță, cârciumarul din « *Moara cu noroc* ». Posesia aurului deslănțue imediat în țăran toate pornirile negative: e gata să dea cu toporul în camaradul său, de frică să nu fie descoperit de acesta, se ceartă cu nevastă-sa, întregul lui aspect se schimbă: « *când se uită la el, fața lui nu mai era ca mai înainte, voioasă, deschisă și pusă pe luare în bătae de joc, era în ea ceva aspru și nemilos* ». Omul se pregătește să plece la oraș pentru a-și specula averea și face mereu calcule febrile: « *am să iau o parte și să mă duc cu ea la București, ca s'o prefac în bani. Apoi m'apuc de negoț și câștig din ce în ce mai mult, prefăcând încetul cu încetul întreaga comoară în bani* ». Comportarea țăranului, copleșit de perspectiva neașteptată a bogăției, este însă haotică. Se duce la Focșani, își cumpără haine orășenești, deodată se sperie, fuge înapoi să-și vadă comoara, însfârșit ajuns la București se sbuciumă mereu, înspăimântat de posibilitatea de a fi descoperit, neștiind cum să obțină bani buni pentru aurul vechi.

Aici acțiunea se lărgește căpătând o structură foarte asemănătoare celei din « *Cousin Pons* ». Ca și în romanul lui Balzac, conflictul se desfășoară între un om slab, posesor al unei mari bogății, și o întreagă conspirație de bandiți, buni mânuitori ai legilor societății capitaliste, care vor să-i smulgă aurul. Duțu devine parcă purtătorul la oraș al unui agent patogen — nebunia aurului. Il comunică mai întâi unei artiste cu moravuri dubioase, care-l ajută să transforme o parte din medalii în monedă curentă. Dar aceasta se înfierbântă repede și simte — ca și teribila văduvă Cibot din « *Cousin Pons* » — nevoia unor complici care s'o ajute să obțină și restul tezaurului. In curând, Duțu este înconjurat de o bandă de excroci — Lina, Șvarț, Panaiot —, însetați de avere, care-l înșeală și care se înșeală între ei, neîncrezători unul în altul, dar neputându-se părăsi înainte de a-l fi prădat în comun pe țăran. Compoziția acestui

spectacol feroce denotă într'adevăr calități balzaciene, nu numai prin semnificație, dar și prin sobrietatea analizei, prin vigoarea logică a înlănțuirii momentelor.

Duțu, care, asemenea lui Ghiță cârciumarul, este acum un instrument docil purtat de forța pe care a deslănțuit-o, suspină: « *Ah! satul lui! Ce bine era în satul lui! Ce fericit era în el casa lui de om sărac!* », — dar « *trebue să meargă înainte, fără ca să știe până unde* ».

Deocamdată el nu se poate opri până ce nu se eliberează de tot aurul pe care-l are asupra lui.

Atunci când a scăpat de ultimii galbeni pe care-i mai are, Duțu își revine în sfârșit în simțiri, e mulțumit ca mai înainte de viața pe care o duce și lipsit de griji.

Dintr'un anumit punct de vedere nuvela aceasta păcătuește față de celelalte printr'o mai vie prezență a perspectivei semănătoriste. Orașul este descris ca o regiune infernală de crime și desfrâu iar suspinul lui Duțu: « *Ce bine era în satul lui!* » poate sluji de lozincă întregului curent de mai târziu. Dar și aici intuiția realității este mai puternică decât intențiile morale prezumate ale scriitorului, puterea de convingere a construcției artistice e suficient de mare pentru a pune « *Comoara* » alături de cele mai bune opere ale lui Slavici. Reacția țăranului (Slavici sau Duțu) în fața societății citadine se concretizează în fapt într'o demonstrație coherentă a profundei imoralități și corupții pe care se sprijină orice societate în care banul este valoarea supremă.

Slavici era, asemenea personagiului său Popa Tanda, dar și multor scriitori ardeleni, un om săritor pentru binele sufletesc al altuia, dornic de a da învățături folositoare, așa cum știa el, prin pilde literare. Tendința aceasta moralizatoare, răbufnește în unele opere apărute mai ales în spre bătrânețea scriitorului, pentru satisfacția ideologică a burgheziei și în dauna literaturii.

O compoziție ca « *O viață pierdută* » care cată cu tot dinadinsul să demonstreze corupția și pericolul pe care-l prezintă orașul pentru imigranții rurali, prezintă o jalnică stângăcie și artificialitate, un amestec de efecte stridente, de un romantism ieftin, cusute fără sens unul de altul. Fata unui harabagiu ardelean căzut în Capitală, capătă năravul beției pentrucă a fost părăsită de amant și după câteva peripeții se sinucide. Harabagiul se întoarce acasă: ceea ce era de demonstrat. Toate acestea nu amintesc cu nimic de severul analist din « *Mara* » sau « *Moara cu noroc* ».

Dacă în opere valabile ca « *La crucea din sat* » sau « *Gura Satului* » îl putem învinui pe Slavici doar că trece cu vederea conflictul de clasă, oferind cazuri excepționale, în care dragostea rezolvă conflictul și nu cazuri tipice în care el persistă, în cuplul de nuvele « *Vecinii* » *I și II* const tăm în schimb eforturile ce le face pentru a dovedi inexistența antagonismului sau posibilitatea de a-l domoli prin împăcarea de bunăvoie a adversarilor. Soluția nu e originală ci învățată de Slavici în cursul lungilor sale lecturi evanghelice: mila și iubirea creștină. Astfel, în « *Vecinii* » *I*, săracul își riscă viața pentru a

salva copilul bogatului și chiar după ce e nedreptățit crunt de acesta îl iartă. Atunci când fiul său vrea să-l pedepsească pe chiabur, Andrei, țăranul sărac îi răspunde printr'un model de predică pentru stingerea luptei de clasă: *« Lasă-l fiul meu, că destulă răsplată îi este păcatul lui. Dumnezeu le-a rânduit toate așa. Noi să rămânem tot cum am fost, oameni cumsecade și să trecem prin fața casei lui ca și când n'ar fi unde o vedem »*. In *« Vecinii » II*, intriga degenerează repede sub ofensiva pedagogiei dulcege pe care o practică autorul. D-l Ciulic, sgârcitul, este de fapt un om bun care se înmoae în fața mizeriei și își ajută vecinul bolnav și calic. După aceasta faptă moare senin, nu înainte de a fi fondat un azil pe care nu acceptă, din modestie, să-i se pună numele. Deci aziluri clădite de avari, iată soluția mizeriei sociale. Ziaristul Cezare Bafrea, de care suntem siguri că e socialist din tagma « generoșilor », după tiradele incendiare pe care le ține, se convertește și el subit în această direcție și-l aclamă pe domnul Ciulic.

In alte bucăți, eșecul este produs de inaderența scriitorului la mediul pe care își propunea a-l descrie, de lipsa unor antene apropiate unei realități noui, străine, mereu lunecoase și fugind de obiectiv. In *« Ultimul armaș »*, exemplu tipic pentru această ultimă categorie, dorința lui Slavici de a-i povățui de bine pe boierii regățeni, arătându-le părintește greșelile lor, nu face decât să agraveze lipsa de calitate.

Boierul Iorgu Armaș se întoarce din străinătate cu o diplomă în buzunar și cu dorința de a face agricultură, dar se lasă de proiecte fără justificări psihologice sau obiective suficiente, se îndrăgostește de o fată pe care o lasă, nu prea se știe de ce, pentru a fugi în străinătate cu o verișoară a lui, despre care oamenii cumsecade din roman ne-au informat de mult că e « o stricată ». La urmă se întoarce în țară ruinat și moare luând morfină după un duel la fel de neverosimil ca tot ce s'a întâmplat mai înainte. Alte intrigi secundare care pier în nisip nu merită a fi amintite, iar părțile documentare, în care ni se prezintă câteva din personalitățile politice dela sfârșitul secolului XIX-lea, sunt suficient de seci pentru a putea fi sărite de simplul amator de literatură bună.

Nu poate surprinde faptul că *« Ultimul Armaș »*, ale cărui erori de construcție își găsesc implicația în inaderența scriitorului la realitatea descrisă, prezintă și greșeli de limbă dezastruoase, care trec de limita comicului.

Ardelenismele și frazele cu iz rural pe care candidul Slavici le punea în gura parfumaților săi eroi de ultimă oră ne amintesc însă de celelalte opere ale sale în care aceleași efecte de limbă ne comunicau o savoare deosebită.

Pentrucă prin ele se realizează ceea ce se numește potrivire între formă și conținut. Ca și în povestirile lui Creangă, deși la un nivel mai sobru, mai nud, un țăran ne comunică aici, într'o limbă vorbită, săltată de exclamații și mirări, de perioade retorice care chiamă imaginea auditorului, întâmplări din viața altor țărani:

« Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie! Era cântăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales, dacă era cam răgușit le bea cu gălbenuș de ouă și i se dregea organul încât răsunau ferestrele când cânta « Mântuește Doamne norodul tău... ».

« ...Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! Este om bun, a învățat multă carte și cântă mai frumos decât chiar răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! Și totdeauna vorbește cumpănit ca și când ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir ».

(Popa Tanda)

« ...A rămas Mara săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei...

...Mult sunt sănătoși și rumeori, voinici și plini de viață, deștepți și frumoși, răi sunt, mare minune ».

Iată și proverbele servite în cascadă, exprimând înțelepciunea prudentă, perseverentă a chiaburului, mascată într'o falsă umilință:

« Este numai că dreptul e treaba celor mari în putere. Cei mai slabi să și-l arate pe încetul. Furnica nu răstoarnă muntele — dar îl poate muta din loc: încet, însă, încet, bucățică cu bucățică ».

« ...Eară făr' de sat nu putea să rămână. Popă făr' de sat: roată făr' de car, jug făr' de boi, căciulă pusă într'un vârf de par ».

In ceea ce privește « țărănia » stilului lui Slavici se impune însă o specificare importantă. Atunci când nu țintesc să surprindă, obiectiv, mentalitatea unui tip, formulele sale distilează un humor subtil, ale cărui resorturi nu sunt lipsite de semnificație. Invocarea repetată a Divinității, tipică povestitorului popular, și întorsăturile arhaice, dau un efect comic în contact cu murăturile și gălbenușul de ouă. De fapt Slavici *imită*, cu o ușoară strâmbătură, mai mult binevoitoare, tonul orației populare. Dar Creangă, care-l *făcea* pe prostul, adică pe țăranul, mistificând pe boieri, nu se mișca oare pe aceeași linie, compunând o literatură saturată de proverbe și dialectalisme, care nu *reproducea* ci *imita* artistic vorbirea populară, extrăgându-i esențialul? Evident că acesta e cazul pentru ambii scriitori, altfel limba lui Creangă și Slavici n'ar mai fi creație artistică ci lucrare de folklor.

Problema ne interesează aici și pentrucă ea aruncă o lumină vie asupra perspectivei sociale a celor doi scriitori. Atât Creangă cât și Slavici au fost țărani și au scris despre țărani, dar chiar actul de cultură pe care-l reprezenta creația literară scrisă mărturisea o deplasare în poziția lor socială. Fără a fi pierdut contactul cu mediul lor de obârșie, din care își trăgeau seva vie a artei lor, ei pătrund într'o sferă socială superioară care le dă gustul scrisului și-i învață să scrie. Iată de ce putem spune că un scriitor țăran este numai pe jumătate țăran.

Problema humorului la Creangă și Slavici ar putea oferi, credem, posibilitatea unei analize foarte interesante în lumina metodei științifice marxiste. Să ne fie permis să avansăm deocamdată o ipoteză. Humorul pe care l-am remarcat mai sus la Slavici, proectat în efecte de limbaj, ar avea ca rădăcină tocmai decalajul dintre perspectivele sociale diferite la care scriitorul participă, faptul că el se află pe o poziție socială intermediară, oscilând încă între ruralitate și oraș. De aici grăuntele de ironie, imperceptibil, dar dove-

dind sentimentul unei superiorități de proaspăt citadin, dar tot de aici bonomia scriitorului, complicitatea secretă și plină de simpatie care-l leagă pe artistul humorist de modelul imitat, «aerul de familie» care este pecetea originii sociale comune. Explicația poate de altfel fi generalizată. Să ne amintim numai de Budulea Cimpoeșul, pe care Slavici îl zugrăvește cu un zâmbet amuzat, dar în același timp înmuiat de duioșie și înțelegere. El n'ar fi îndrăsnit niciodată să-și batjocorească personagiile, a căror stângăcie e pentru el un gaj de simplicitate și adevăr sufletesc.

Aici atingem, după părerea noastră, miezul etic, mereu valabil, al operei lui Slavici: dragostea pentru popor, pentru omul simplu dar sănătos și tare, accesibil patimilor puternice dar încărcat de optimism și dorință de viață. In scrisul lui Slavici respiră ca un curent ozonat, același viguros suflet popular care trece prin opera lui Coșbuc și Creangă, scriitori apăruți cam în aceeași epocă, răspunzând unor condiții sociale asemănătoare.

Literatura lui Ion Slavici, apărută într'o societate crescută pe contradicții, ea însăși dovedind prezența acestora, era sortită să dea naștere la consecințe contradictorii. Am văzut cum, în perspectiva proaspetei chiaburimi ardelene pe care o împărtășea în scrisul său Slavici, s'au putut împleti intuiția ascuțită a realității sociale cu morala lâncedă a iubirii evanghelice, încrederea în viață și optimismul, cu spaima instinctivă în fața fazei citadine a capitalismului.

Urmașii lui Slavici aveau să încerce a cristaliza teoretic la *Semănătorul* repulsia sa pentru mediul citadin românesc, reluând în același timp cu mai multă perseverență, însă cu mai puțin talent, tema paradisului pierdut al ruralității. Dar satul lui Popa Tanda și al lui Budulea se transformase. Antagonismele de clasă se ascuțeau tot mai mult, respingând idila râvnită într'un trecut mereu mai cețos, mai îndepărtat. Cei care scriau literatură — feciorii și nepoții unor chiaburi ajunși, opuși și îndepărtați maselor populare, nu puteau, nu voiau să vadă realitățile satului și să le formuleze artistic esența. De aici tendința idealizatoare a vieții rurale formată mai ales în jurul *Semănătorului*. Conceptul idealizat al unei vieți rurale, țesută din instincte «sănătoase», era însă construit pe o muche de cuțit. De cealaltă parte, se va obține tot în jurul instinctualității, concepută ca valoare structurală a vieții, o viziune a unei țărănimi bestiale și sângeroase, căzute foarte aproape de animalitate: este linia care, prin Sandu Aldea și Gârleanu duce la romanul naturalist al lui Rebreanu [1]). Ea nu putea decât să convină și să servească intereselor clasei stăpânitoare.

Este rostul criticei și al istoriei literare de a semnala și scoate la lumină, germenele acestor tendințe în scrisul lui Slavici. Tocmai pentru ca scriitorii țărănimii libere de astăzi, în marș viguros împreună cu clasa muncitoare spre o societate socialistă, să poată cu mai multă ușurință distinge, revendica și purta mai departe elementele pozitive ale operei acestuia.

J. POPPER

---

[1]) De sigur nu trebue făcute separații mecanice. Cele două poziții se împletesc și se întrepătrund mai peste tot.

COMENTARII

PROBLEMA TRADUCERILOR

Problema pe care vrem s'o tratăm aici este oarecum nouă în publicistica noastră. Până astăzi ea nu a constituit decât rar și întâmplător o preocupare pentru criticii literari. Ba mai mult, a fost aproape ignorată.

In ultimii ani au apărut numeroase traduceri. Niciodată încă nu s'a tradus în România atât cât se traduce acum. In plus, activitatea de astăzi se deosebește fundamental de cea din trecut, adică de dinainte de 23 August 1944. Traducerile nu se mai fac la întâmplare, ci într'un anumit scop, pentru atingerea unui obiectiv precis, în cadrul acțiunii generale de ridicare a nivelului cultural al poporului și de educare a conștiinței cetățenești.

Nu vrem să generalizăm. In acești patru ani s'a tradus adesea și la întâmplare. S'au tradus și multe lucruri inutile. Asupra lor vom reveni. Deocamdată vrem să subliniem doar un aspect general, o tendință dominantă, aceea de a considera traducerile ca un mijloc de culturalizare și educare a maselor. Că este așa, se vede, de pildă, și din faptul că accentul principal în materie de traduceri cade pe traduceri din rusește și mai ales pe traduceri din opere sovietice.

Nu vrem nicidecum să pretindem că problema traducerilor trebue să fie redusă la aceea a traducerilor din rusește. Și nici nu vrem s'o tratăm ca atare. Este o problemă mai largă, înăuntrul căreia însă, traducerile din rusește ocupă un loc aparte, de importanță deosebită. Mai mult, chiar faptul că problema traducerilor cuprinde ca parte componentă traducerile din opere sovietice, îi dă, în totalitatea ei, o greutate specifică mărită în ansamblul problemelor culturale ce ne preocupă în prezent.

Traducerile din literatura sovietică nu sunt traduceri obișnuite dintr'o altă limbă, nu sunt pur și simplu acțiuni de cunoaștere a unei alte literaturi. Ele sunt mijloace de cunoaștere a literaturii dintr'o lume cu un nivel social și politic superior, mijloace de difuzare a culturii sovietice — cea mai înaltă cultură din lume — mijloace de răspândire în masele poporului nostru a ideologiei sovietice — adică a celei mai înaintate ideologii din câte a cunoscut istoria omenirii.

« *Firește că literatura noastră* (adică sovietică n. n.) — spunea A. A. Jdanov în raportul său asupra revistelor « Zvezda » și « Leningrad » — *care oglindește o orânduire net superioară oricărei orânduiri burghezo-democratice, o cultură cu mult mai înaltă decât cultura burgheză, are dreptul să dea acestor pilda unei morale noui a umanității* ».

A pune pilda acestei « morale noui a umanității » la îndemâna maselor muncitoare este o sarcină nobilă. Traducerile din operele sovietice o servesc în deosebi. De aceea li se acordă o atenție sporită. Traducerile din alte limbi, care ne ușurează să cunoaștem, prin operele scriitorilor progresiști, lupta dârză a popoarelor împotriva robiei imperialiste sunt și ele valoroase.

S'a achitat critica noastră literară și publicistica în general de sarcina amintită, a dat atenție cuvenită traducerilor? Nu! A făcut-o într'un mod cu totul insuficient sau chiar deloc.

Multora afirmația aceasta le va părea stranie, unii se vor simți chiar cuprinși de o indignare, în aparență, legitimă. Ei ne vor combate înșirând articole ce s'au scris despre cutare sau cutare operă tradusă. Alții se vor referi, poate, la acțiunea de popularizare a activității editoriale a « Cărții Ruse », la care acțiune au participat — în mai mare sau mai mică măsură — aproape toate publicațiile noastre.

Nimeni nu vrea să conteste aceste lucruri și nici să scadă din meritele ce se cuvin a fi subliniate. In periodicele noastre au apărut și continuă să apară articole numeroase, adeseori substanțiale și bine scrise, despre cărțile traduse. Acțiunea de popularizare a operelor ca atare s'a dus și se duce destul de bine contribuind hotărîtor la difuzarea traducerilor în masă. Cronicile literare și studiile mai largi despre traducerile din Gorki, Tolstoi, Maiacovschi, Turgheniev, Șolohov, Simonov, Fadeev, etc. au jucat un rol însemnat în scoaterea în evidență a valorii ideologice și artistice a acestor capodopere, în trezirea interesului publicului cetitor față de ele.

Aportul acesta a fost cu atât mai însemnat cu cât publicul cetitor din România a fost lipsit decenii de-a-rândul de traduceri din literatura rusă în general și din cea sovietică în special. Regimul burghezo-moșieresc, sub al cărui jug a trăit atâta timp poporul român, a dus o politică sistematică de ascundere a capodoperelor literaturii sovietice. Scribii plătiți ai aceluiași regim calomniau literatura sovietică, încercând în fel și chip să minimalizeze importanța ei, să răspândească concepții false asupra valorii și orientării sale. De aceea sarcina ce s'a pus în fața « Cărții Ruse » și a altor edituri, ce au luat asupra lor nobila misiune de a prezenta operele scriitorilor sovietici, nu s'a redus numai la o acțiune tehnică de editare, ci a inclus și una politică — de a sparge zidul de calomnii și prejudecăți, de a lămuri masele muncitoare asupra adevăratei valori a literaturii sovietice.

In cadrul împlinirii acestei sarcini, aportul publiciștilor a fost însemnat. N'a fost operă sovietică mai importantă, în traducere la noi, căreia să nu i se fi făcut o primire călduroasă, care să nu fi fost larg popularizată. In ultimul timp pot fi observate și alte fapte îmbucurătoare în acest sens — aproape toate ziarele cotidiene publică regulat rubrici de bibliografie, în care prezintă pe scurt tot ce apare în editurile noastre, dând o atenție cuvenită traducerilor.

Dar nu despre acest aspect al problemei va fi vorba mai jos. Când am afirmat că publicistica noastră n'a acordat și nu acordă încă atenția cuvenită traducerilor, nu am avut în vedere operele traduse, ci traducerile ca atare. Aici deficiența este într'adevăr mare.

Dacă răsfoim periodicele noastre și ne oprim asupra cronicilor literare sau studiilor privitoare la opere traduse, vom putea constata că ele se ocupă numai de operă — o prezintă, o analizează — mai bine sau mai rău — îi scot în evidență valoarea și utilitatea. Nu se ocupă însă deloc de valoarea traducerii.

La fel și în ceea ce privește activitatea editorială. Am cetit multe articole, reportaje și chiar studii despre activitatea, de pildă, a « Cărții Ruse », unde se analizau cu lux de amănunte succesele ei, se arăta creșterea numerică a traducerilor, se dădea ca un merit traducerea cutărei sau cutărei capodopere, însă nu se vorbea nimic despre calitatea acestor traduceri și nici nu se supunea unei analize critice concepția generală a activității editoriale, adică în ce măsură ea a fost sau nu legată de realitățile din țară, de sarcinile generale ale forțelor muncitorești și democratice, de frământările poporului.

Din cele de mai sus, rezultă că problema rostului traducerilor, în ansamblul ei, n'a fost în suficientă măsură studiată și discutată. Vom încerca să umplem în parte golul în rândurile de mai jos.

Activitatea editorială în materie de traduceri este tot atât de vastă ca activitatea publicistică în general. După cum pe plan intern se scriu opere de cele mai diferite categorii, tot așa și în materie de traduceri avem de-a-face cu cele mai variate genuri. Activitatea marilor edituri dela noi poate fi în acest sens edificatoare. In vitrinele librăriilor apar aproape zilnic traduceri noui și de studii teoretice, științifice și ideologice, și de beletristică, și opere tratând probleme politice, articole și cărți de știință, tehnică etc.

Intreagă această activitate se cere a fi sistematizată. Este nevoie de un plan, care la rândul său nu poate fi făcut decât pe baza unor sarcini, adică a unor obiective precise.

Care sunt principiile care ar trebui să stea la baza întocmirii acestor planuri? Ele nu pot izvorî decât din ansamblul sarcinilor politice, economice, sociale și culturale pe care factorii conducători din statul nostru ni le pun în față. Ele trebuesc legate strâns, organic, de lupta, năzuințele și eforturile poporului muncitor, de problemele actuale ale desvoltării democrației noastre populare spre socialism.

Sarcinile acestea sunt cunoscute și nu ne vom opri asupra lor. Rezoluția plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român a trasat în fața clasei muncitoare și a întregului popor o linie precisă de

urmat. Pe de altă parte, reformele istorice realizate în ultimul timp pe plan politic, economic, social și cultural cât și problemele concrete care s'au născut și se nasc zilnic prin aplicarea în viață a acestor reforme, sunt tot atâtea indicii practice pentru acei ce poartă răspunderea grea, dar deosebit de frumoasă, de a pune la dispoziția poporului acea armă minunată de luptă și educație, care este cartea.

In procesul de rezolvare a sarcinilor concrete și zilnice, masele muncitoare se lovesc de numeroase obstacole izvorîte atât din apariția unor situații noi, neprevăzute, cât și din cauza lipsei de experiență în cutare sau cutare domeniu de activitate. A ajuta la înlăturarea obstacolelor, la învingerea greutăților — iată o sarcină de prim ordin pentru organele conducătoare ale activității editoriale.

Lupta pentru consolidarea democrației populare și pentru așezarea temeliilor socialismului este o luptă grea, complexă, ce se ascute pe măsură ce clasa muncitoare și aliații ei smulg noui și noui poziții din mâinile claselor exploatatoare. A înarma poporul în această luptă — este o altă sarcină de seamă. Pentru a o îndeplini se cere a se avea mereu în vedere necesitățile acțiunii de demascare a imperialismului, de combatere a ideologiei burgheze sub toate formele ei de manifestare.

Am schițat — fugar și incomplet — doar unele aspecte ale strânsei legături ce există între problemele economice, sociale și politice, pe de o parte, și activitatea editorială, pe de altă parte. Credem totuși că ele sunt suficiente pentru a demonstra că orice problemă editorială nu poate și nu trebue să fie studiată decât prin această prizmă. Și pentru a nu rămâne numai la enunțări teoretice vom da și câteva exemple. Sesiunea din Martie — Aprilie a Consiliului Miniștrilor de Externe (sesiunea dela Moscova) a atras în deosebi atenția opiniei publice spre problema germană. Asupra importanței acesteia nu e de insistat. Astăzi aproape oricare om, cât de cât la curent cu problemele politice, își dă seama că problema germană este una din cheile situației internaționale.

Sesiunea dela Moscova a fixat o reuniune următoare pentru Noemvrie 1947, la Londra. Opinia publică, firește, aștepta cu nerăbdare nouile tratative. In acest interval, « Cartea Rusă » a scos un volum intitulat « Problema germană ». Nu vom discuta valoarea cărții; acest lucru nici nu intră în sfera chestiunilor ce le tratăm aici. Vom semnala doar inițiativa editurii « Cartea Rusă », ca un exemplu pozitiv de coordonare a planului de editare cu evenimentele și sarcinile momentului. Era necesar a se pune la îndemâna maselor un studiu de sinteză asupra problemei germane și « Cartea Rusă » a procedat just scoțând volumul amintit.

Iată acum un exemplu negativ. Vara aceasta opinia publică din țara noastră a fost preocupată în deosebi de Conferința Dunăreană. Conferința aceasta a fost convocată mai demult, și dacă data ei precisă nu a fost anunțată decât cu câteva săptămâni înainte, faptul că o atare conferință se va ține era cunoscut încă dela încheierea tratatelor de pace. Totuși, nicio editură dela noi n'a prevăzut în programul său de activitate vreun studiu despre o chestiune atât de vitală pentru țara noastră. Este o lacună.

O pildă vie de coordonare a activității editoriale cu sarcinile concrete ne-o oferă editura P.M.R. Din exemplele oferite de Editura Partidului avem mult de învățat.

Iată un caz. In urma actului revoluționar al naționalizării întreprinderilor industriale, bancare, de transport și de asigurări, în fața clasei muncitoare s'a pus o serie de sarcini noi, ce au fost dezvoltate în rezoluția Plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Numeroase broșuri apărute în lunile ce au urmat, în Editura P.M.R., au însemnat de fapt contribuții directe la împlinirea acestor sarcini. Iar, ceea ce ne interesează în deosebi, în legătură cu problema de care ne ocupăm, e faptul că activitatea editorială de traduceri a fost și ea inspirată în egală măsură de aceleași comandamente. Intr'un interval scurt, au apărut, într'un tiraj mare, numeroase broșuri ca: « V. I. Lenin — Marea inițiativă. Cum trebue organizată întrecerea? », « Stalin — Situație nouă, sarcini noui în domeniul construcției economice », « Stalin — Cuvântarea rostită la prima consfătuire a stahanoviștilor din Uniunea Sovietică », « I. Dvorkin — Principiul socialist al repartiției după muncă », și altele, care au însemnat popularizarea marei experiențe de construcție economică din U.R.S.S. și deci înarmarea concretă a oamenilor muncii din R.P.R. în vederea împlinirii sarcinilor puse prin Rezoluția Plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Din exemplele de mai sus se poate trage o primă concluzie: activitatea editorială de traducere, ca oricare activitate editorială, nu poate și nu trebue să se facă pe apucate, la întâmplare. Ea trebue să aibă în vedere ansamblul sarcinilor ce stau în fața clasei muncitoare, a poporului, și să răspundă la împlinirea lor. Ea trebue să fie planificată și îndrumată în acest scop. Și să nu se creadă că cele de mai sus se referă doar la problemele de politică, economie sau tehnică; ele sunt perfect valabile și în domeniul literar. Astăzi principiul după care orice operă literară nu poate avea valoare în sine, ci numai în măsura în care este o armă de luptă, un instrument ce ajută la împlinirea unui scop concret, este recunoscut. Ca atare, nici traducerea cutărei sau cutărei opere literare nu poate fi făcută numai întru cât ea corespunde gusturilor sau vederilor unei edituri, sau din considerațiuni mercantile, așa cum se făcea în trecut. Astăzi orice editură trebue să știe precis pentru ce traduce cutare operă, care traducere trebue făcută în primul rând și care poate aștepta, trebue să știe precis *când* trebue să apară cutare sau cutare carte tradusă și să depună toate eforturile pentru ca ea să apară la timp. Există de sigur și opere literare a căror apariție nu este legată de niciun eveniment concret. In categoria lor se înscriu în primul rând operele clasicilor, apoi lucrările contemporane cele mai reușite, cum ar fi de pildă volumele pentru care li s'a conferit autorilor premiul Stalin, sau literatura antiimperialistă în general. Nu încape îndoială că și aceste cărți trebuesc înscrise, și încă masiv, în programele editurilor; este

evident că editarea lor nu trebue să fie amânată din cauza unor sarcini operative, dar nici n'ar fi just ca din cauza unei concentrări exclusive a atenţiei asupra unor atari opere, vreo editură să piardă din vedere sarcinile concrete, arzătoare.

Apoi, nici publicarea operelor clasice nu trebue făcută cu totul la întâmplare. Este limpede că, abstracţie făcând de câteva opere a căror actualitate depăşeşte timpul, nu fiecare traducere are aceeaşi importanţă în orice moment. Şi aici trebue să intervină un criteriu de alegere, de prioritate, care nu poate fi altul decât nevoile de construcţie şi de luptă a poporului, împlinirea sarcinilor puse de Partid şi Guvern.

Incercând acum să facem, prin această prismă, o analiză a activităţii editoriale (pe tărâmul traducerilor) dela noi din ţară, vom putea trage şi unele concluzii îmbucurătoare, dar vom fi nevoiţi să facem şi unele constatări critice.

Faţă de situaţia din trecut, adică de dinaintea eliberării României de sub jugul imperialist, drumul parcurs este considerabil. Acest trecut nu este încă prea îndepărtat şi de aceea vom fi scutiţi de a întreprinde evocarea lui. In amintirea noastră sunt proaspete vitrinile de altădată, unde apăreau cu duiumul traduceri făcute în grabă din operele complet nereprezentative, traduceri făcute fără niciun rost, din consideraţiuni pur mercantile, în timp ce operele clasice rămâneau netraduse în româneşte decenii de-a-rândul. Situaţia aceasta era de altfel o consecinţă firească a regimului de atunci, ea fiind de fapt o expresie a acelui regim, care avea tot interesul să ascundă maselor ceea ce era valoros în literatura mondială şi să inunde piaţa cu obscenităţi şi romane poliţiste, sau cu opere decadente, semănătoare de descurajare şi neîncredere în forţele omului şi în lupta lui pentru o viaţă mai bună. Din cauza politicii de asuprire şi exploatare nemiloasă dusă de acest regim, din cauza mârşavei sale agresivităţi faţă de Uniunea Sovietică, din cauza sângeroasei terori îndreptată împotriva mişcării muncitoreşti şi intelectualităţii progresiste, România a fost una din puţinele ţări care au rămas până mai ieri fără traduceri din operele clasicilor marxism-leninismului — această culme a gândirii omeneşti — fără traduceri complete şi îngrijite din operele lui Tolstoi, Balzac, Shakespeare, Dostoievski, Romain Rolland, Turgheniev, Puşkin, Victor Hugo, etc., ca să nu vorbim de scriitorii sovietici contemporani. In schimb se traduceau cu duiumul, scriitori de a doua şi a treia mână din apus, numai pentrucă ideologia ce se propaga prin operele lor era şi ideologia claselor dominante din ţară.

Transformările structurale din ultimii patru ani în ţara noastră au schimbat radical şi această situaţie. Trecerea puterii din mâinile agenţilor burgheziei şi moşierimii în mâinile reprezentanţilor oamenilor muncii a imprimat o nouă linie în toate sectoarele vieţii noastre politice, inclusiv cel cultural. Clasa muncitoare, devenită forţă socială conducătoare în stat, a început o vastă acţiune de primenire a climatului cultural. Sub conducerea Partidului ei, cercurile culturale realmente progresiste au fost îndrumate spre crearea

unor valori noui, spre aducerea la dispoziţia poporului a marilor valori ale civilizaţiei umane. In acest cadru, şi activitatea pe tărâmul traducerilor a înregistrat succese. De pildă: numai în primele 9 luni ale anului 1948 au fost traduse în total 204 diverse lucrări. Cifra este fără îndoială impresionantă.

Rolul Partidului clasei muncitoare s'a afirmat şi aici ca factor conducător, organizator şi îndrumător. Editura Partidului Comunist Român, iar apoi cea a Partidului Muncitoresc Român a trasat, prin exemplul său, drumul unei munci neobosite pentru umplerea golurilor lăsate de trecut şi pentru răspândirea largă în masele poporului a operelor celor mai valoroase ale civilizaţiei umane. Editura Partidului a scos în mai puţin de patru ani nenumărate volume şi broşuri cu un tiraj total de peste 12.000.000 exemplare. Printre ele figurează şi cele mai importante opere ale clasicilor marxism-leninismului: volumul I din « Capitalul » lui Marx, « Operele Alese » ale lui Lenin, « Problemele Leninismului » de V. I. Stalin, « Antidühring » de Fr. Engels, etc., care au fost scoase în tiraje mari, îngrijit şi fidel traduse. Inafară de acestea, nenumărate traduceri, mai mari sau mai mici, cuprinzând câte o lucrare mai importantă din operele clasicilor marxism-leninismului, au fost puse la dispoziţia maselor muncitoare.

Cursul scurt al « Istoriei Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice » această enciclopedie a marxism-leninismului, a fost tipărit până acum în 210.000 exemplare, editarea continuându-se până la atingerea tirajului de 1.000.000 exemplare.

Este greu de apreciat în câteva fraze întreaga amploare a acestei acţiuni. Traducerea şi tipărirea în româneşte a operelor de bază ale marxism-leninismului a însemnat un uriaş pas înainte pe drumul desvoltării culturale şi politice a poporului şi în acelaşi timp o contribuţie covârşitoare la opera de realizare a condiţiunilor necesare progresului ţării noastre pe drumul socialismului: « *Fără teorie revoluţionară nu poate să existe nici mişcare revoluţionară* », spunea Lenin. Punând la dispoziţia poporului comorile teoriei revoluţionare, Partidul clasei muncitoare a asigurat una din principalele condiţiuni pentru împlinirea marilor sarcini revoluţionare fără de care e imposibilă construirea acelei vieţi luminoase de libertate şi prosperitate spre care năzuim cu toţii.

Drumul indicat de Partidul clasei muncitoare prin editura sa a fost urmat în mai mare sau mai mică măsură şi de alte edituri. Printre acestea, mai ales în materie de traduceri, ocupă primul loc « Cartea Rusă ». Un studiu mai amănunţit al activităţii acestei edituri ar permite o serie de constatări interesante cu privire la drumul parcurs în patru ani, dela tatonări şi acţiuni mai mult sau mai puţin întâmplătoare, la activitatea vastă, destul de bine sistematizată de astăzi. Intr'adevăr « Cartea Rusă » reuşeşte să traducă în prezent cărţi de cele mai variate genuri: beletristică, istoriografie, ştiinţă popularizată, critică literară şi artistică, probleme politice, sociale şi economice, cărţi pentru copii şi tineret, etc. In întreagă această activitate se simte exis-

stenţa unui plan gândit, a cărui realizare se urmăreşte cu perseverenţă şi tenacitate. Asupra amploarei pe care a luat-o activitatea fecundă a acestei edituri se poate face o idee şi din următoarele cifre: Dacă în doi ani (1946 şi 1947) « Cartea Rusă » a editat 94 volume cu un tiraj total de 720.800 exemplare, numai în primele 8 luni ale anului 1948 ea a editat 45 volume cu un tiraj de 458.000 exemplare. Totuşi pot fi observate şi unele goluri. De pildă: vara aceasta a avut loc o reformă de importanţă hotărîtoare pentru viaţa noastră culturală — reforma învăţământului. Ar fi fost bine ca în ajunul şi după această reformă să fi apărut câteva traduceri din operele de pedagogie sovietice, care să uşureze corpului nostru didactic valorificarea uriaşei experienţe a U.R.S.S. şi pe acest tărâm. Peste 80.000 de învăţători şi profesori, încep în prezent uriaşa operă de construire a unui învăţământ de tip nou, fără a avea — trebue s'o recunoaştem — o experienţă prea vastă în această direcţie. Este indiscutabil că apariţia a câtorva tratate sovietice le-ar fi fost de mare sprijin. « Cartea Rusă » n'a făcut-o, ceea ce constitue după părerea noastră o lipsă.

Observaţii analoage am putea face şi cu privire la reforma justiţiei. Pe de altă parte în însăşi activitatea « Cărţii Ruse » se observă unele întârzieri supărătoare. O seamă de opere literare de mare valoare artistică, apărute în ultimii ani în Uniunea Sovietică, încă n'au fost puse la îndemâna poporului român.

In materie de întârzieri, « Cartea Rusă » nu este de altfel singura şi nici cea mai vizată. Mai serioase sunt slăbiciunile de acest ordin ale Editurii de Stat.

Această din urmă Editură a desfăşurat şi ea o activitate vastă şi utilă pe tărâmul traducerilor. Spre deosebire de « Cartea Rusă », « Editura de Stat » are un câmp multilateral de preocupări. Cu toate acestea a reuşit în genere să le cuprindă pe toate, editând până acum 41 traduceri, dintre care 10 din literatura clasică apuseană. In ceea ce priveşte traducerile din literatura contemporană, acestea din urmă nu au fost toate bine alese. In total luat însă, « Editura de Stat » se înscrie şi ea cu o contribuţie apreciabilă pe tărâmul traducerilor. Numai că, de data aceasta, suntem nevoiţi a constata lipsa unui plan bine făurit, o bună doză de arbitrar în alegerea cărţilor şi mai ales întârzieri cu totul inexplicabile. Sunt doi ani de când revista « Novii Mir » (Lumea nouă) a publicat romanul lui Ilya Ehrenburg, « Furtuna », este aproape un an de când o parte din el a fost publicat în foileton în « Libertatea » şi cam tot atâta de când « Editura de Stat » a început să lucreze la editarea lui; cu toate acestea romanul a întârziat, apariţia lui fiind mereu amânată. O atare atitudine de neglijenţă şi de subapreciere a unor opere literare onorate cu premiul Stalin este cu totul inexplicabilă. Dacă « Editura de Stat » nu dispunea de suficiente forţe şi posibilităţi pentru a edita repede şi bine o carte atât de aşteptată, ea nu trebuia să se angajeze, lăsând o altă editură, mai expeditivă, să ducă la bun sfârşit această sarcină. Iar dacă ţinea totuşi să n'o cedeze, trebuia să ia măsuri eficace pentru învingerea greutăţilor şi scoaterea la timp a volumului. Cu ce e de vină cititorul român, dacă « Editura de Stat » trece prin anumite greutăţi de muncă? Problema aceasta, « Editura de Stat » trebuia să şi-o pună în mod serios. Şi nu numai « Editura de Stat » ci şi alte edituri la care se întâmplă asemenea întârzieri. In Uniunea Sovietică apar mereu cărţi de mare actualitate, de o valoare deosebită. Ele trebuesc traduse imediat, pentrucă timpul nu aşteaptă, situaţia se schimbă şi cartea poate să-şi piardă actualitatea înainte de a ajunge la cititorii români. Şi asemenea cazuri au fost, din păcate.

Nu încape îndoială că în cazul unei mai sistematice planificări şi îndrumări a activităţii de traducere, asemenea scăpări şi deficienţe nu s'ar fi produs. De aceea se impune ca, o primă concluzie, o serioasă revizuire a activităţii, editurilor în materie de traduceri, o planificare bine gândită a acestei activităţi prin coordonarea ei activă, operativă, cu sarcinile politice, economice, sociale şi culturale ale momentului.

*

Consideraţiile de până aici se referă la activitatea editorială în materie de traduceri. Ele nu epuizează, însă, nici pe departe problema, dimpotrivă abia o deschid. Esenţial este felul cum este dată o traducere, cum ajunge cartea în mâna cititorului. Este vorba de o chestiune care ar trebui să fie în centrul oricărei aprecieri critice: *valoarea* traducerii. Ori tocmai aici publicistica noastră a strălucit prin absenţă.

Foarte puţine au fost cronicile şi studiile de critică literară, care, comentând vreo operă apărută în traducere românească, să zăbovească mai mult de zece-cinsprezece rânduri asupra calităţilor şi deficienţelor traducerii. Majoritatea nici n'au pomenit de ele.

Cum se explică acest lucru?

Este oare într'adevăr problema valorii traducerii o chestiune tehnică, ce depăşeşte preocupările unui critic literar? Incontestabil că nu. Principiile înscrise şi în legiuirile Republicii Populare Române statornicesc că în măsura în care scriitorii sunt traducătorii, şi traducătorii sunt scriitori. « Legea pentru editarea şi circulaţia cărţilor », elaborată de Ministerul Artelor şi Informaţiilor, întăreşte încă odată acest principiu, prevăzând pentru traducători aceleaşi drepturi şi obligaţiuni ca şi pentru autorii de opere originale. Mai mult chiar, pentru prima dată, traducerile de versuri sunt puse şi din punct de vedere al drepturilor materiale pe picior de egalitate cu poezia originală.

Aşa dar, traducerea de opere literare, fiind o activitate de creaţie literară, trebue să fie supusă judecăţii critice ca orice operă originală, nouă. De aici reiese necesitatea de a se stabili, cel puţin sumar, criteriul după care trebue să fie judecată o traducere.

Sarcina principală care stă în faţa unui traducător este de a crea într'o altă limbă, respectând cât mai fidel textul autorului, o operă, dacă nu

egală, atunci cel puţin apropiată, ca valoare ideologică şi artistică, de opera originală.

Ca un prim criteriu apare deci exactitatea, traducerea cât mai fidelă a intenţiei autorului. Din acest punct de vedere problema se impune mai ales tălmăcitorilor, localizatorilor, prelucrătorilor, etc. Atunci când este vorba de traduceri obişnuite, fidelitatea nu creează dificultăţi prea mari. Altfel este însă cazul prelucrărilor de tot felul. Pericolul unei denaturări a intenţiilor autorului este aci considerabil. Ea se poate produce voluntar sau involuntar. In primul caz avem de-aface cu o rea credinţă, care cere nu o simplă atitudine critică, ci blamul categoric. Că o atare problemă există, o dovedeşte faimoasa «literatură condensată» din apusul imperialist. Denaturarea sensului operelor clasice a devenit una din armele preferate ale ofensivei ideologice a lagărului imperialist. La noi, din fericire, asemenea practici au intrat în domeniul trecutului, însă şi aci lipsa de vigilenţă ar fi de neiertat. Mai ales, întru cât tendinţa de a strecura, sub forma unei opere de circulaţie universală, lucrări ce nu au nici în clin nici în mânecă cu titlul de pe copertă mai subsistă din păcate, prin tot felul de «Robinson Crusoe», «Don Quijote», etc.

Chestiunea nu se reduce însă numai la atât. Chiar atunci când este vorba de traduceri obişnuite şi când există grija mărturisită de a nu se îndepărta de textul original, se întâmplă cazuri supărătoare de denaturări de sens, cazuri ce nu se reduc doar la schimbarea sensului unui cuvânt, ci constituie alterarea a însuşi conţinutului operei. Asemenea cazuri sunt mai frecvente la traducerile din literatura sovietică. Ceea ce are explicaţie.

Literatura sovietică este literatura unei lumi noui, superioară gradului de desvoltare a ţării noastre. Ea se bazează pe o ideologie nouă, mai înaltă, a cărei înţelegere cere şi o pregătire politică corespunzătoare.

Schimbările structurale determină pe cele suprastructurale, în instituţiile politice şi în cultură, în activitatea creatoare, în mentalitatea oamenilor şi în limbaj. Toate acestea se reflectă în literatură. Limba în care se scrie literatura astăzi, în Ţara Socialismului, nu este nici pe departe limba din Rusia de acum 30 de ani. Ea s'a îmbogăţit în măsura în care s'a îmbogăţit şi conţinutul vieţii. Construcţia socialismului a lărgit enorm orizontul de preocupări al omului simplu, i-a pus în faţă preocupări cu totul noui, l-a făcut părtaş la rezolvarea unor probleme, care, în societatea bazată pe exploatarea de clasă, erau privilegiul unei infime minorităţi. Totodată, procesul necontenit de desvoltare spre forme mereu superioare de activitate socială, a creat probleme şi preocupări necunoscute în trecut. Limba a trebuit să se acomodeze tuturor acestor necesităţi, ea a devenit mai mlădioasă, mai suplă, şi-a îmbogăţit vocabularul şi a schimbat adesea sensurile unor cuvinte, întrebuinţarea lor, a făurit mijloace noui de exprimare, adecvate unor înţelesuri noui ale vieţii.

Este limpede că pentru a putea traduce dintr'o asemenea literatură, scrisă într'o atare limbă, traducătorul trebue să fie în curent cu toate aceste transformări, trebue să înţeleagă nu numai fiecare cuvânt în parte, dar să fie pătruns şi de sensurile tuturor transformărilor politice, economice, sociale şi culturale pe care literatura le oglindeşte. Oricât de vastă ar fi cultura lui generală, nu va putea niciodată să traducă bine operele literaturii sovietice, dacă a rămas la mentalitatea şi la limba (ne referim la limba rusă) de acum 30 de ani. Ori tocmai în acest sens există o serie de deficienţe.

Cercetarea traducerilor din literatura sovietică oferă dese exemple de greşeli, care se datoresc tocmai rămânerii în urmă pe plan ideologic şi politic a traducătorului. Nimeni nu-i va putea condamna pe aceştia doar pentru atâta. Se ştie că amintita rămânere în urmă este un rezultat al regimului de dominaţie imperialistă din trecut. Ceea ce li se poate cere însă traducătorilor este efortul de a lichida nepregătirea lor politică, de a se documenta temeinic în vederea înţelegerii juste a realităţii ce se răsfrânge în literatura sovietică.

Efortul acesta nu se depune întotdeauna. Mai sunt încă la noi traducători care consideră că simpla cunoaştere a limbii ruse este suficientă pentru o redare fidelă a conţinutului operelor sovietice, traducători care nu se preocupă în deajuns de creşterea lor ideologică, de pregătirea politică, nu caută a fi în permanenţă la curent cu uriaşa mişcare de idei care caracterizează viaţa culturală sovietică. La noi în ţară vin regulat reviste sovietice de cele mai diverse categorii. Fiecare din aceste reviste este o enciclopedie de probleme, discuţii, atitudini. Fără cercetarea lor temeinică, traducătorul nu va putea să-şi facă datoria, ceea ce este cu atât mai regretabil cu cât este vorba de literatura sovietică.

Problema astfel pusă nu poate fi considerată ca o simplă chestiune de onestitate profesională; ea are un important aspect politic.

La începutul acestui articol am pomenit de valul de calomnii şi defăimări pe care reacţiunea l-a răspândit în timpurile dominaţiei sale la adresa literaturii sovietice. Traducerile operelor literare sovietice, înafară de valoarea lor educativă, mai au darul de a constitui şi un răspuns la această activitate defăimătoare. Acest răspuns trebue să cântărească cu atât mai greu, cu cât ar fi naiv să credem că defăimătorii Uniunii Sovietice au dispărut din ţara noastră. Este util să repetăm cu fiecare prilej că *«procesul de desvoltare a democraţiei populare şi de trecere la construirea socialismului decurge în condiţiunile luptei de clasă, care îmbracă forme variate şi tot mai ascuţite»* (Rezoluţia plenarei din Iunie a C. C. al P.M.R.), dar este şi mai util să căutăm a înţelege cât mai adânc ce înseamnă acest lucru. Este limpede că moşierii, proprietarii de fabrici şi acţionarii de bănci, oamenii trusturilor din străinătate şi agenţii lor legionari, defăimau Uniunea Sovietică şi literatura sovietică pentrucă aveau *interes* s'o facă. In lupta dintre exploatatori şi exploataţi, Uniunea Sovietică a apărut ca o realitate vie, puternică, hotărîtoare, pentru a demonstra că *«proletariatul poate să conducă cu succes ţara fără burghezie şi împotriva burgheziei, că el poate să construiască cu succes industria fără burghezie şi împotriva burgheziei, că el poate să construiască cu succes socialismul*

cu toată încercuirea capitalistă » (I. Stalin, « Problemele leninismului », editura P.C.R., p. 223). Ori, tocmai acest adevăr, clasele exploatatoare au avut tot *interesul* să-l ascundă poporului. De aici turbata campanie de ponegrire a Uniunii Sovietice. Ori este limpede că reprezentanții aceloraşi clase exploatatoare au aceleaşi interese şi astăzi. Moşierii expropriaţi, capitaliştii cărora li s'au luat fabricile şi băncile, oamenii trusturilor imperialiste şi foştii demnitari antonescieni şi legionari, care au pus toate speranţele lor în războiu, în aţâţări antisovietice, continuă mârşava lor activitate, doar cu alte forme, cât mai variate, cât mai ascuţite. Transformările politice dela noi din ţară le-au smuls posibilitatea de a se manifesta pe faţă. Cu atât mai diabolic se manifestă şi se vor manifesta ei pe la colţuri, în surdină, oriunde se cred în siguranţă. Vigilenţa clasei muncitoare şi a aparatului de stat al Republicii, îi demască, le smulge zi de zi alte poziţii şi posibilităţi de manifestare, — cu atât mai vârtos caută şi vor căuta ei altele, pentrucă — acest lucru trebue bine înţeles — aceste manifestări sunt o expresie firească a politicei lor de clasă, a *intereselor* lor de clasă.

Una din multiplele manifestări de acest gen este şi afirmaţia, calomnioasă şi stupidă, că literatura sovietică ar fi inferioară celei din apusul imperialist. Noi am auzit-o de nenumărate ori rostită cu emfază şi aroganţă de scribii plătiţi ai trusturilor, de tipul lui Ilie Rădulescu. Am putea s'o auzim şi astăzi dacă am pătrunde în saloanele « oamenilor de ieri ». Oricât de absurde ar fi asemenea afirmaţii ele nu trebuesc lăsate fără răspuns şi mai ales trebuesc extirpate urmele pe care o propagandă deşănţată de acest gen le-a lăsat în mentalitatea oamenilor. Arma cea mai bună pentru împlinirea acestor sarcini este literatura sovietică însăşi. Cu atât mai mult cu cât — privită pe acest plan — problema respingerii acţiunii de defăimare a literaturii sovietice se împleteşte strâns cu bătălia ideologică pe care o dăm pe plan intern.

Se ştie că aici, grosso modo, armele se încrucişează în jurul faimoasei dileme: « artă pentru artă » sau « arta angajată », adică cu tendinţe. Purtătorii de cuvânt ai influenţelor imperialiste, travestiţi în tot felul de « purişti », apără interesele stăpânilor lor, susţinând că arta poate fi într'adevăr « frumoasă » numai atunci când nu militează pentru vreo idee, nu este angajată pentru nicio cauză, este « pură ». Nu vom intra aici în desbaterea teoretică a acestei teme. O socotim lămurită. Astăzi în R.P.R. nu sunt literaţi de bună credinţă care să nu recunoască că o operă de artă este frumoasă numai atunci când serveşte un ideal frumos, binele omenirii. Vom aminti doar că apărătorii artei « pure » sunt tot atât de puri, cât sunt de « desinteresaţi » neguţătorii de conserve alterate americane în ţările înfometate ale Europei apusene. Sub masca « purităţii » se răspândeşte de fapt cea mai periculoasă otravă a ideologiei imperialiste. Pentru a o face cu mai mult succes, imperialiştii caută să-şi susţină « tema » cu argumente, cu exemple. Cel preferat este acel că politica degradează arta. Procedeul este cunoscut. Se caută o operă literară slab realizată, dar pretinzând a servi o cauză politică, şi se « demonstrează » astfel că această cauză politică, şi nu deficienţa autorului, au « degradat-o ». De fapt, adevărul este contrariu. Nerealizarea literară se datoreşte atunci când nu avem deaface cu vădită lipsă de talent, unei insuficiente pregătiri politice şi invers, identificarea completă cu un scop politic înalt este alături de talent, o condiţie de bază a realizării literare.

Dovada cea mai strălucită în acest sens o oferă tocmai literatura sovietică — cea mai politică, dar în acelaşi timp şi cea mai înaltă din punct de vedere artistic, din lume. Orice roman, piesă de teatru, poem sau nuvelă, scrise de marii scriitori sovietici sunt desminţiri categorice ale artei « pure » şi « neutre ». Căci marea frumuseţe a operelor literare sovietice rezidă tocmai în tendinţa lor, în ardoarea cu care slujesc cauza poporului, în vigoarea cu care răspândesc ideile comunismului. De aceea şi spumegă imperialiştii şi agenţii lor cu atâta furie împotriva literaturii sovietice, de aceea şi încearcă în fel şi chip să « demonstreze » că ea n'ar avea valoare artistică, că ea s'ar degrada din cauza « contactului cu politica ».

Lectura operelor literare sovietice este suficientă pentru a demonstra falsitatea tezei. Pentru aceasta însă — şi aici ne apropiem de miezul problemei — această lectură trebue să ofere cititorului întreaga bogăţie ideologică, măestria artistică a operelor literare sovietice. Ori ele se citesc în traducere. Şi aici intervine sarcina traducătorului. El participă astfel prin activitatea lui creatoare la opera de respingere a minciunilor imperialiste, la opera de răspândire a uriaşei culturi sovietice.

Din păcate, traducătorii noştri se dovedesc, adesea, a fi foarte puţin conştienţi de misiunea lor. Pentru a putea înţelege mai bine această situaţie regretabilă, vom propune cititorului să-şi închipue, un cetăţean sovietic care posedă la perfecţie limba română. In patrie el a citit şi a gustat, una dintre cele mai frumoase opere ale cunoscutului scriitor sovietic Leonov, « Cucerirea Velikoşumskului ». El a gustat în special această minunată operă pentru limba ei pitorească plină de expresii populare autentice, care exprimă o bogăţie de idei şi sentimente pe care numai o societate superioară a putut să le nască. A gustat-o pentru puterea cu care autorul, folosind această limbă, a ştiut să redea atmosfera războiului pentru apărarea patriei, eroismul camenilor sovietici, împrejurările în care, atât pornirile bune cât şi cele rele ale sufletelor omeneşti se împletesc cu fenomenele naturii, aspectul ceintră cu atâta putere în viaţa oamenilor în timpul războiului; a gustat-o şi pentru bogăţia metaforelor, pentru măestria cu care Leonov a ştiut să introducă în limba literară termenii tehnici ale unui războiu mecanizat, limbajul specific al frontului, etc. Intr'un cuvânt a gustat-o şi pentru bogăţia de idei şi pentru valoarea artistică, rezultat al acestui fond ideologic superior.

Să presupunem acum că acelaşi cetăţean sovietic vine în R.P.R. şi dă aici de cartea lui Leonov în traducere românească (Editura de Stat, 1947). Cu

amintirea proaspătă a impresiei pe care cartea a produs-o asupra lui, el se hotărăşte s'o recitească în limba română.

Ce se întâmplă atunci?

O reciteşte şi nu o recunoaşte. Are în faţă o operă literară ce descrie, ce-i drept, fapte mari, eroice, dar într'o formă plată, cu un limbaj sărac, inexpresiv, care creează pe alocuri realmente impresia că fondul politic al subiectului nu permite tratarea artistică. Adică exact ceea ce convine defăimătorilor literaturii sovietice.

Ce concluzii ar trage de aici cetăţeanul sovietic închipuit de noi? Sau că are de a face cu un act de sabotaj, cu o denaturare conştientă a unei opere literare sovietice, sau că e vorba de nepricepere şi de lipsă de răspundere condamnabilă.

Cazul citat de noi se încadrează de bună seamă în a doua presupunere. Dar astfel el nu devine mai puţin grav, pentrucă, în mod obiectiv, serveşte cauza duşmanilor literaturii sovietice, duşmanilor democraţiei şi socialismului, duşmanilor R.P.R.

De aceea ne vom permite să ne oprim asupra lui. Care sunt cauzele care determină eşecul traducerii datorită d-lor *M. Mancaş şi E. Hariton?*

In primul rând, superficialitatea. Traducerea din opera lui Leonov este un lucru greu, care necesită o bună cunoaştere a limbii ruse, cât şi a limbii române, cunoaştere necesară pentru găsirea corespondenţelor tot atât de pitoreşti în limba română a expresiilor populare ruseşti. Ori autorii (adică traducătorii) n'au depus suficiente sforţări în această direcţie, recurgând la diverse metode facile pentru eludarea greutăţilor, fie prin omiterea unor expresii întregi, fie prin traducere cuvânt cu cuvânt a frazei, lucru ce a dus pe alocurea la denaturarea completă a sensului, la enormităţi ce compromit complet traducerea, dar, din păcate, şi opera tradusă.

Vom da câteva exemple:

Certând un ostaş pentru atitudine neglijentă faţă de un tanc ofiţerul sovietic îi spune printre altele: ...« *Nu mai vorbim de maşină. Asta e tot ce poţi tu să faci, să bagi în noroi o aşa frumuseţe de tanc?* » (pag. 14). Comparând cu cel din original găsim acolo: « Я уж не говорю о машине. Ведь это гнев твой, силища а ты этакую красавицу в грязюху завалил ».

Denaturarea este flagrantă. Dojana ofiţerului sovietic este adânc politică, argumentată, bazată pe un puternic sentiment patriotic, strâns legată de întregul conţinut al războiului. « Ведь это гнев твой, силища » — doar asta (maşina) este mânia ta, puterea ta, adică prin ea învingi, prin ea satisfaci mânia ta dreaptă, prin ea devii puternic. Este limpede că tocmai această legătură între preocupările curente şi fondul măreţ care rămânea mereu prezent în conştiinţa fiecărui cetăţean sovietic, dă toată frumuseţea dialogului. Ori tocmai aceste cuvinte din frază, fiind mai greu de tălmăcit, traducătorii le-au omis. Asemenea exemple întâlnim la tot pasul. In pag. 67 a textului rusesc (L. Leonov: Opere alese, Editura de Stat a literaturii artistice Moscova 1946) găsim: « Маленькое, сероватое существо, ёжась от холода и дремотно щурясь лежало на правой ладони », iar în traducerea românească (pag. 21) — « ...o vietate mică de culoare cenuşie, se odihnea, etc. ». O expresie întreagă, care dă toată frumuseţea frazei este omisă.

Traducătorii nu s'au sfiit deci, atunci când au dat peste greutăţi, să sărăcească pur şi simplu limbajul colorat şi pitoresc al autorului. In alte părţi se vede că n'au depus nicio silinţă pentru a înţelege exact textul. Astfel « relicvele slave » este tradus « ruinele slave », « bărbia galbenă » — « bărbuţă blondă », « o copie proastă » — « cu totul inexactă » etc., şi în sfârşit o expresie atât de simplă ca « походная сумка » (ruksacul de campanie) a ajuns în traducere — « traistele de ovăs ale cailor ». Şi mai grav se prezintă lucrurile atunci când întâlnim fraze întregi complet neînţelese şi traduse la întâmplare, după ureche. In pag. 133 a originalului întâlnim următoarea frază: « Собольков признал их скорее покалибру грузного, лаистого звука, чем по контурам... », ceea ce se traduce (pag. 124—125): « Sobolkov le recunoscu mai curând după sgomotul lor, asemenea unui lătrat greoiu... ». Confuzia e evidentă, traducătorul n'a înţeles că autorul are în vedere sgomotul tunurilor de pe tanc (« по калибру грузного, лаистого звука »), şi nu sgomotul tancurilor ca atare. De aceea în traducere apare enormitatea comparării sgomotului produs de un tanc cu lătratul câinelui. In altă parte « давить ногой в плечо » se traduce prin a face « semn cu piciorul dela spate »(?) iar « что-бы машина не села днищем » — « să nu cadă cu fundul în sus (adică cu totul altceva), — corect ar fi: « pentru ca maşina să nu se înfunde ».

Ne oprim aici. Cartea aleasă de noi pentru exemplificare mai are — pe lângă unele calităţi, cu totul incidentale — şi o mulţime de alte deficienţe. Traducerea timpurilor se face adesea anapoda, iar topica frazei româneşti este pe alocuri atât de greoaie, încât se împiedică până şi înţelegerea textului. Cititorul nu numai că nu este ajutat să guste întreaga frumuseţe a operei lui Leonov, dar, dimpotrivă, este adus să creadă că are de a face de fapt cu o operă slabă, lipsită de calitate literară, ceea ce nu poate să nu influenţeze asupra părerii ce şi-o face despre literatura sovietică în general. După citirea unei asemenea traduceri, un cititor nou, neiniţiat, nu numai că nu va fi determinat să caute alte cărţi de literatură sovietică, ci dimpotrivă va căuta să le evite, ca pe unele pe care nu le prea înţelege. Iată deci câte deservicii poate aduce cauzei democraţiei şi socialismului, operei de ridicare a nivelului cultural al maselor — o traducere prost făcută.

Exemplul traducerii citate, din nefericire, nu este unic. El dovedeşte că la noi nu s'a reuşit a se lichida cu desăvârşire tradiţia ruşinoasă a unor traduceri execrabile, lipsite de orice valoare literară. In această materie am excelat până mai ieri. Este suficient să amintim de felul ruşinos cum se traduceau acum 10—15 ani, capodoperele lui Tolstoi, Dostoiewschi, Balzac, sau Victor Hugo, sau de fabrica de traduceri a faimosului Giurgea, sau de cazul mai recent al revoltătoarei traduceri a « Sufletelor moarte » de Gogol

pentru ca să fim îndreptățiți să afirmăm că un timp îndelungat traducerile nu numai că au fost neglijate, dar au fost scoase pur și simplu din categoria creației literare.

Din păcate aceste vederi întru totul greșite n'au fost încă cu desăvârșire lichidate. Pe alocuri mai persistă prejudecata după care traducerea este o activitate de mâna a doua, incompatibilă cu demnitatea unui scriitor « consacrat ».

Ar fi nedrept să nu amintim aici și excepțiile. Cu atât mai mult cu cât ele se datoresc unor maeștri ai scrisului. « Poveștile vânătorului » de Turgheniev în tălmăcirea lui Mihail Sadoveanu, « Donul liniștit » de Solohov (sub îngrijirea lui Cezar Petrescu) « Răsboiu și Pace » de Tolstoi (sub îngrijirea lui A. Philippide) și multe alte, printre care și versuri, datorate lui Cicerone Theodorescu, George Lesnea, Eugen Jebeleanu, Victor Tulbure, sunt tot atâtea argumente pentru « reabilitarea » traducerilor, tot atâtea exemple de creații literare autentice.

Din păcate lista lor nu e prea lungă. In marea lor majoritate traducerile sunt încă cópii extrem de palide *ale originalului, iar foarte multe chiar* cazuri compromițătoare.

Principalele grupuri de greșeli pe care le întâlnim, până și în traducerile mai mult sau mai puțin corecte, sunt următoarele:

a) Neînțelegerea și în consecință denaturarea textului rusesc. Greșelile acestea provin în cele mai dese cazuri din traducerea diferitelor cuvinte întocmai cum sunt trecute în dicționar sau din neînțelegerea unui sens nou ce se obține printr'o alăturare de gen deosebit a unor cuvinte. De pildă în romanul « Cuib de nobili » găsim expresia « își alinta curtea » (pag. 30). Este limpede că în românește este un nón sens. Cuvântul rusesc « разбаловать » înseamnă însă cu totul altceva: a pierde frâna din cauza unei prea mari îngăduințe, a răsfăța în orice caz nu pur și simplu a alinta. In « Poveștile » lui Pușkin, bătrâna vrea să devină « împărăteasă, de capul meu ». E o traducere vulgară a cuvântului rusesc « самодержная », care textual înseamnă autocrat, absolut. Dacă un atare cuvânt nu este poetic, putea fi înlocuit, dar în orice caz nu prin expresia improprie « de capul meu ». Asemenea greșeli de mai mică sau mai mare importanță se găsesc mai în fiecare traducere. De pildă în « Calvarul » de A. Tolstoi (o traducere relativ bună) cuvântul rusesc « pedagog » este păstrat aidoma în textul românesc, ceea ce dovedește ignoranța, întru cât el are sensuri diferite în cele două limbi. La noi pedagog înseamnă în chip curent un supraveghetor în școală, în timp ce în rusește el îmbrățișează totalitatea celor ce muncesc pe tărîmul școalei. Din cauza traducerii inexacte se produc confuzii: cititorul român care a aflat la început că eroina a devenit învățătoare, află apoi că este pedagogă și nu știe ce să creadă. Credem că este mai potrivit a se traduce rusescul pedagog prin institutor. S'ar putea obiecta că exemplele aduse de noi sunt neinsemnate. Fiecare în parte pare intradevăr mărunte, însă atunci când abundă ele scad serios valoarea traducerii, mai ales dacă produc schimbări

complete de sens ca de pildă în traducerea « Sufletelor Moarte », unde, casa prevăzută cu ferestre pe jumătate false, devine « ornată pe jumătate cu ferestre false », etc.

b) Al doilea grup îl formează expresiile improprii limbii românești. Ele provin din insuficientă grijă de a da o formă frumos românească traducerii, adică din facilitate și superficialitate. Pentru a nu se obosi, unii traducători păstrează adesea exagerat de fidel construcția frazei rusești care nu este de loc potrivită limbii române. De pildă: In traducerea nuvelei lui L. Tolstoi — « Hagi Murat » (pag. 116) găsim: « Asta nu-i chiar așa de simplu cum de a lua cu asalt abatinele ». Cât de urit sună fraza. Corect ar fi: « Fapta aceasta este mai grea decât cucerirea (sau luarea cu asalt) a baricadelor ».

c) Un grup de greșeli apropiat celui precedent îl formează frazele cu topica greșită, improprie limbii române. De pildă, « O jumătate de oră mai târziu, marea sală, igrasioasă, lipsită de confort a cinematografului era tixită »... (Romanul « Ceapaev » de Furmanov). Este evident că plasarea nepotrivită a cuvintelor îngreunează până și înțelegerea frazei. Mult mai corect ar fi « O jumătate de oră mai târziu, marea sală a cinematografului, igrasioasă și lipsită de confort, era tixită... ».

d) In sfârșit un al patrulea grup de greșeli provin din traducerea greșită a timpurilor. Se știe că gramatica verbului rusesc este cu totul diferită de cea română. In rusește verbul nu se schimbă numai după timp și mod, ci și după aspect, o noțiune necunoscută morfologiei noastre. Aceasta dă loc adesea la traduceri cu totul injuste din punct de vedere gramatical.

Am înșirat aceste câteva grupuri de greșeli pentru a arăta, odată în plus, de câte greutăți este legată reușita unei traduceri bune. Mai presus de toate se cere însă o condiție necesară — suflu creator, capacitatea de a se « verea » opera originală, de a-i da autenticitate în românește. Ori pentru a se putea ajunge aici există și greutăți obiective, pe care nu trebue să le ignorăm. Principala dintre ele este următoarea:

In dese cazuri, mai ales atunci când este vorba de traduceri din rusește, traducătorul, cunoscător al limbii, nu este literat, iar literatul dornic de a semna traducerea nu posedă într'un mod satisfăcător limba respectivă. Pentru învingerea dificultății s'a recurs la diverse metode de muncă în colectiv. Printre altele în vechea lege a drepturilor de autor, editurile au fost obligate ca, în cazul în care traducătorul la serviciile căruia se recurge nu este membru al Societății Scriitorilor din R.P.R., să supună traducerea lui spre stilizarea și ameliorare unui scriitor calificat.

A dat metoda astfel inițiată rezultatele scontate? Din păcate doar parțial. Este poate dureros, dar avem datoria să constatăm că numeroși scriitori s'au achitat de această sarcină formal, superficial, complet apolitic. Societatea Scriitorilor însăși s'a desinteresat de problema amintită.

Noua lege de editare și difuzare a cărții preconizează un sistem de măsuri mai simplu și mai eficace, dând dreptul Ministerului Artelor și Informațiilor

să intervină prin Direcția literară — organ îndrumător și coordonator — în vederea verificării traducerilor. Este incontestabil că legea menționată, prin spiritul și litera ei, prin atenția cuvenită acordată traducerilor poate constitui o bază sănătoasă pentru soluții și pentru îmbunătățirea situației. In acest scop, însă, este necesar ca, în aplicarea ei, ea să fie sprijinită de o acțiune vastă în care să fie atrași cât mai mulți literați de valoare. U.S.A.S.Z. și S.S.d.R. au aici un cuvânt greu de spus. Ele ar trebui să înceapă o acțiune sistematică de lămurire a oamenilor de litere, în sensul că activitatea de traducere este tot atât de importantă ca și creația originală. Fiecare scriitor este dator astăzi să înscrie în planul său și traduceri. Acest lucru îl cer interesele poporului și nimeni n'are drept să le nesocotească. Sarcina atragerii literaților consacrați în acțiunea planificată pe tărâmul traducerilor este o condițiune indispensabilă pentru apariția traducerilor de bună calitate, care să oglindească realmente valoarea ideologică și artistică a operelor traduse. Este cu atât mai important acest lucru, cu cât numeroase traduceri suferă tocmai din cauza prezentării neliterare, anoste — deficiență ce nu poate fi îndreptată decât prin intervenția calificată a scriitorilor de talent.

In sfârșit, este nevoie de a se spune câteva cuvinte și despre prezentarea traducerilor. Unele din ele au apărut cu prefețe substanțiale, având valoarea unor studii bine documentate. Suntem de părere că acest sistem ar trebui să fie generalizat la toate editurile. Cititorul trebuie să fie informat asupra poziției ideologice a scriitorului și asupra operii sale, este necesar ca atenția să-i fie atrasă spre problemele pe care le pune volumul ce i se oferă. Este necesar de asemeni ca atunci când este cazul lucrarea să fie trecută print'o analiză critică, pentru a se pune în gardă cetitorul asupra lipsurilor sau inconsecvențelor, pe care diferite opere traduse, mai ales cele din literatura contemporană apuseană, le cuprind.

Cele schițate în articolul de față nu epuizează de sigur problema extrem de vastă și complicată a traducerilor. Ele pot însă servi, credem noi, ca bază de discuție. Pentrucă teza afirmată la început — că publicistica noastră în general și critica literară în special — n'a acordat atenția cuvenită traducerilor ca atare, rămâne în picioare. Iar lipsa aceasta ar trebui să fie grabnic lichidată.

MIHAI NOVICOV

RECENZII

E. KAZACHIEVICI: «STEAUA»[1]

In aceeași măsură cu marile romane, ca *Tânăra Gardă*, *Zile și Nopți* sau *Neînfrânții*, nuvelele sau povestirile ca *Steaua* de Kazachievici ajută la îmbogățirea cunoștințelor noastre cu privire la oamenii sovietici în Marele războiu de apărare a Patriei. Editura *Cartea Rusă* face un serviciu neprețuit culturii noastre prin portițele pe care le deschide asupra sufletului oamenilor sovietici, prin cărțile acestea care, fiecare, redau câte un crâmpeiu dintr'o mare epopee ce nu poate fi cuprinsă într'o singură operă.

Scrisă cu un meșteșug sobru, cu economie de mijloace, dar cu subite străluciri de mare poezie, *Steaua* are nu numai interesul unei povestiri din războiu, ci și pe acela de a deschide perspective asupra vieții adevărate, a vieții societății sovietice pe care frontul o apăra, o salva.

Steaua e povestea unui grup de cercetași în linia întâia a frontului. Incetul cu încetul, ca un obiectiv cinematografic, narațiunea surprinde, — aci un colț al diviziei în marș de urmărire prin pădurile Ucrainei, aici altul, până când se întregește tabloul și personagiile vin să-și ocupe toate locul. Locotenentul Travkin, tânărul care ar fi ajuns un savant dacă războiul n'ar fi izbucnit, Anicanov, eroicul și liniștitul siberian, Mamoțkin, om din porturile Mării Negre, zvăpăiat și curajos, Katia, radiotelegrafista îndrăgostită de Travkin,— toți ne sunt din ce în ce mai cunoscuți și mai prieteni, pe măsură ce se deapănă acțiunea, și se înfiripă evenimentul hotăritor: Travkin cu cercetașii săi, cărora li se alătură voluntar Anicanov, pătrund în spatele liniilor germane ca să informeze comandamentul asupra mișcărilor inamicului. Grupul de recunoaștere se va numi în limbajul cifrat al mesagiilor radiofonice, *Steaua*, iar divizia se va numi *Pământul*. In adevăr, deși despărțiți numai prin câteva ceasuri de mers de liniile sovietice, cercetașii sunt tot atât de departe, mesagiile lor tot atât de pierdute, ca ale unei stele către pământ. Este ceva fantomatic, în mesagiile ciudate ale *Stelei* care transmite cifre de undeva din spațiu, radiofonistei Katia care prinde ultima veste, întreruptă la jumătate de gloanțele germane. Povestea este tragică, fiindcă e o poveste dintr'un războiu cumplit și sângeros, în care multe mii și sute de mii de oameni tineri a căror viață era tot atât de prețioasă ca a lui Travkin, și-au sacrificat-o totuși pentru a salva speranța omenirii, Țara Socialismului — și pentru a-și salva fiecare, ca Travkin, o soră care e elevă a conservatorului din Moscova, clasa de vioară, sau o mamă, profesoară într'un orășel de pe Volga.

Tocmai această legătură vie cu Patria dindărătul frontului, legătură personală a cutărui erou cu ai săi de-acasă, e ceea ce emoționează profund la citirea acestei simple povestiri de războiu.

«*Odată, târziu seara, intră în cazemată Bugorcov. El aduse o scrisoare către Travkin dela mama acestuia, scrisoare sosită tocmai atunci. Mama îi scria că găsise caetul general de fizică, materia lui preferată. Ea va păstra acest caiet. Când el se va înscrie la Universitate, caietul îi va fi de mare folos. Intr'ade-*

[1]) Ed. Cartea Rusă (col. «Literatura pentru toți»), Buc., 1948.

văr, este un caiet excelent. Ar putea fi publicat ca manual — cu atâta preciziune şi simţ al măsurii sunt notate datele ce privesc problemele de electricitate şi căldură. El are o vădită înclinaţie spre lucrările ştiinţifice, lucru care o bucură foarte mult. In legătură cu aceasta, îşi mai aduce el oare aminte de acea amuzantă turbină de apă pe care o inventase la vârsta de doisprezece ani? Ea a găsit schiţele şi a râs mult cu mătuşa Clara de ele.

«După ce citi scrisoarea, Bugorcov se plecă asupra aparatului de radio, începu să plângă şi spuse:

— De s'ar termina mai repede războiul... Nu, n'am obosit. Nu spun că am obosit, dar ar fi timpul să înceteze ca oamenii să fie omorîţi.

«Şi deodată Katia se gândi cu groază că este poate inutil să mai stea aci la aparat şi că în zadar mai cheamă ea Steaua. Steaua apusese şi se stinsese.

«Dar cum poate ea oare să plece de aici? Dacă el va vorbi vreodată? Dacă acum se ascunde undeva în adâncul pădurilor?

«Şi, plină de nădejde, cu tenacitate de fier ea aşteaptă. Nimeni nu mai aşteaptă, ea mai aşteaptă totuşi. Şi nimeni nu îndrăsni să ridice postul de radio-recepţie, până nu începu ofensiva».

Intreaga dramă a eroismului, a dragostei, a legăturilor cu cei de-acasă întărite de către războiu ca şi dragostea, e cuprinsă în acest scurt pasagiu dela sfârşitul cărţii. Autorul are o atitudine comună cu toţi ceilalţi scriitori sovietici faţă de războiu şi această atitudine traduce de fapt atitudinea omului sovietic însuşi faţă de războiu: curaj şi hotărîre eroică, atunci când Patria e atacată, dar o adâncă înţelegere a crimei pe care o constitue faţă de omenirea întreagă, războiul. Ostaşii de neînfrânt din cartea lui Cazachievici, urăsc războiul şi pe războinicii agresivi din divizia SS *Wiking*, ce le stau în faţă. Şi atitudinea aceasta a eroilor cărţii nu e întâmplătoare. Ea oglindeşte atitudinea reală a întregului popor sovietic, — a marelui popor care stă în fruntea forţelor păcii.

Dumitru Chifa

VICTOR TULBURE: «VIOARA ROŞIE, POEME»[1]

Literatura noastră a cunoscut un grup de poeţi ai eliberării de sub jugul fascismului, ea nu a avut însă o generaţie de poeţi care să crească şi să se mărturisească liric într'un plan simultan evenimentelor. Mihai Beniuc, E. Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, M. Breslaşu, Zaharia Stancu, care au prevestit şi cântat marea descătuşare, erau în 1944 poeţi maturi şi dacă experienţa luptei trăite a influenţat adânc opera lor, nu mai puţin aceasta continua să crească pe nişte linii deja conturate. Unde erau însă tinerii, cei pentru care copilăria şi adolescenţa căpătaseră culoarea tiraniei şi măcelului, primul lor rod rotunjindu-se în zorile vremii noi?

Au existat multe tentative, unele onorabile, altele viciate de confuzii, dar un mesagiu susţinut şi cu valabilităţi prelungite se lăsa încă aşteptat. Versurile lui Victor Tulbure, îndestul de cald lăudate pentru a ne învăţa la mai multă măsură, ne obligă totuşi să constatăm că amărăciunile, elanul şi entusiasmul generaţiei dela 23 August au găsit un instrument propriu să le formuleze într'un tipar caracteristic.

Caracteristic, pentrucă în poezia lui Tulbure, întâlnim o revoltă autentică împotriva împilării şi un fior de credinţă, tulburător de fierbinte, în dreptatea ce se apropia, o foame de viaţă pe care n'o pot avea decât acei care într'adevăr au flămânzit. Poetul acestei generaţii se exprimă fără înconjur, în versuri limpezi, memorabile, legănate de o melodie simplă, aproape facilă în pendularea ei regulată, dar de o capacitate de emoţie reţinută (şi tocmai prin aceasta mai încordată, mai densă), într'adevăr surprinzătoare.

E o poezie *«Făclie în ceaţă»*, *«Cu sănii pietroşi»*, şi *«Cu părul vâlvoi»*, cu *«ochii fierbinţi: aburi de pâini»* şi *«Cu hainele rupte»*. In poemul *«Cununi»* din care cităm şi care deschide volumul printr'o definiţie concentrată a muzei sale, Tulbure strânge notele morale şi aspectul fizic pe care le prezintă adolescentul care se aruncă

[1] Ed. de Stat, Buc., 1948.

în lupta anului 44, sensualitatea şi mizeria, desordinea unui timp în care totul se schimbă şi în acelaşi timp sclipătul de speranţă, credinţa care susţine şi îndrumă.

O poezie emoţionantă tocmai prin firescul şi candoarea fără întortocheri cu care îşi mărturiseşte suferinţa trecută şi nevoia de plenitudine vitală, de lumină:

Era aşa de frig, şi-atâta ceaţă!
Răvneam flămând o nouă dimineaţă.

Aş fi băut ulcioare de lumină
Din calda raza soarelui blajină.
(«Era aşa de frig»).

Aceasta va fi linia pe care vom întâlni accentele cele mai valabile ale poeziei lui Tulbure. Acea a unei mărturisiri simple, directe, a unei dăruiri fără rezerve prin care se va putea ob ine contopirea cu bogăţiile lumii, atâta timp refuzate:

Sufletul meu care a întâmpinat bicele
vreau să-l dăruesc cu amândouă mâinile.
Să poposească în versul meu toate fântânile
şi toate spicele câmpului, toate spicele.
(«Intâmpinare»).

Versul lui Tulbure a cunoscut o răspândire largă şi o rapidă aprobare din partea maselor. Nu e de mirare. El se reţine uşor nu numai pentru cursivitatea sa formală, ci şi pentrucă poetul a ştiut, într'o vreme în care hipertrofia lirismului era maladia curentă, să formuleze fără ostentaţie şi retorisme, amarul şi speranţa mulţimilor:

Ştiu: ne-au bătut cu bice şi 'n besnă
[ne-au ţinut.
Ştiu: plânsul ne-a fost fiere: destinul
[ne-a fost câine.
Dar cred în dimineaţa acestui început
şi 'n flamura întinsă spre luminosul mâine.
(«Ţin pumnul strâns»).

Dar popularitatea acestei poezii provine şi din faptul, că, pe dimensiunile ei valabile, ea nu este un solilocv. Alături de Tulbure, adolescentul candid care mărturiseşte cu emoţie reţinută bucuria în faţa vremii noui, găsim un om al străzii în care tovărăşia maselor face ca entusiasmul să devină expresiv, să se concretizeze în strigăte şi chemări mobilizatoare:

Trageţi zăvoarele! Deschideţi porţile!
Aprindeţi în calea magilor torţele!

Intâmpinaţi cu pâine, cu vin,
pe luminoşii magi care vin.

Aşterneţi hainele! Intindeţi covoarele!—
Impodobiţi cu ramuri pridvoarele!
(«Pornesc cinci magi»)

Acest poet în care timiditatea şi pudoarea constitue una din coordonatele sufleteşti ale poeziei este, când mişcarea maselor îl ridică dincolo de el însuşi, un poet-tribun, un propagandist ardent al idealurilor. Sfărâmând prejudecata după care poezia-slogan e o negaţie a poeziei el ne-a oferit un surprinzător manifest liric în timpul alegeri lor din Martie:

Tovarăşi de cântec! Tovarăşi poeţi!
Aburesc în fereastră noi dimineţi!

Pentru fierari, cazangii şi sudori,
votaţi poezia bunilor zori!

Pentru minerii cu frunţi de cărbuni,
votaţi poezia zorilor buni!

Capacitatea lui Tulbure de a formula simplu şi direct, fără a căuta efecte în combinarea savantă a imaginilor, lăsând poezia să respire în cântecul firesc al versului, ridicând voltajul emoţiei mai ales prin repetiţii abundente, şi-a găsit deplina realizare în balade. *«Vânătoare de jderi»*, *«Armata Roşie»*, *«Bobâlna»* constitue câteva frânturi dintr'un hronic al suferinţii, revoltei şi eliberării poporului românesc. Mai ales *«Vânătoarea de jderi»* se impune prin construcţia ei complexă în care sub naraţiunea aparent seacă, de fapt saturată de ironie, supărarea împotriva monarhiei păcătoase fierbe:

A fost anul bun. Câmpul bun. A plouat.
Măria sa a plecat la vânat.

Măria Sa Vodă, coconii, boerii
au plecat să ucidă urşii şi jderii.

Spre binele ţării şi-a ei înălţare
plecară cu toţii la vânătoare.

Pentru ca în final poetul să-și regăsească patetismul și căldura într'un strigăt de revoltă adresat mulțimilor, revoltă care țâșnește în chip necesar din desfășurarea poemului, la care tabloul zugrăvit mai înainte ne obligă:

Ascultă, pădure de oameni, ascultă
cum crește revolta amară și multă.

In bezna adâncă, în noaptea amară,
pare'a gemut un norod sau o țară.

După cum afirmam și mai înainte, volumul « *Vioara roșie* », deși apărut în vara anului acesta, deși ne oferă un repertoriu de poeme a căror compunere nu poate fi plasată mai departe de un an și jumătate și care înregistrează și unele evenimente esențiale pentru desvoltarea democrației populare românești, constitue totuși un manifest poetic al generației dela 23 August 1944. Aceasta se poate înțelege nu numai din experiențele principale și complexul de sentimente pe care poezia lui Tulbure le fixează, ci și din însăși limitele acestei poezii care nu sunt decât limitele generației sale, sau mai bine zis limitele pe care generația sa le-a întâlnit în momentul constituirii ei ca atare, care i-au dat culoarea specifică pentru o anumită fază a desvoltării ei.

23 August a însemnat pentru tinerii de douăzeci de ani un bilanț al amărăciunilor și revoltelor și un început de drum « *spre luminosul mâine* », cum spune Tulbure. Dar pe acest drum își tipăresc primii pași mulți tineri în care întunericul de care se despărțiseră lăsase urme adânci. Veniți din izolare ei nu știau încă să distingă cu privirea marea tovărășie omenească care-i aștepta; obida de până atunci, odată risipită, razele de speranță creșteau într'o bucurie extatică sau delirantă, care oprea însă dela inspectarea realității celei noui și a răspunderilor la care aceasta obliga. Victor Tulbure care a împărtășit tumultul acestei generații, participă și la confuziile ei, la diformările pe care găoacea vieții micburgheze le impusese multora și ale cărei urme aceștia le mai purtau încă.

De fapt revolta lui Tulbure poartă, pe o porțiune a traseului ei, pecetea unui individualism romantic. Poetul aștepta «*singur*» în noapte isbăvirea și de aceea nici nu e lămurit asupra procesului petrecut în el, asupra drumului parcurs:

Nu știu pe ce poteci pornii anume,
dar am pornit ca să vestesc în lume
(« *Era așa de frig* »)

Dealtfel el își concepe încă destinul nu ca o participare conștientă la efortul constructiv al maselor, ci ca un vagabondaj artistic după clișeul trubadurului romantic:

Pașii mei se vor pierde în lume.
Port în mâini o vioară roșie —
Cântecul meu nimeni n'o să-l sugrume
(« *Vioara roșie* »)

Romanticii obișnuiau să se cațere pe munți, aceștia oferind un solid postament material pentru elevația spirituală. Tulbure face la fel:

Urc toți munții pe brânci —
zăbovesc pe înaltele stânci
(« *Stelei nalte mă 'nchin* »)

« *Intâmpinarea magilor* », poem amplu, cu numeroase frumuseți, a fost criticat și și pe drept cuvânt, pentru tonul molcom, împăciuitorist, al fragmentului « *Ți-era conacul putred de lumină* », în care poetul în loc să se revolte împotriva chiaburului care-l schingiuiește, produce numai un vaet fără vigoare pentru suferința ce i-a fost provocată și se desvinovățește demonstrând buna cuviință și stricta legalitate a cumpătării sale, în loc ca să acuze, să demaște mârșăvia pe care azi o poate cunoaște. Dar această slăbiciune este legată de toată atmosfera poemului, de stilul și concepția sa. In loc să cuprindă direct drumul pe care l-a parcurs el și tovarășii săi, oferindu-ne în poezie elementele reale, ale acestuia, poetul a preferat să le transpună simbolic într'o baladă a stelei roșii și a magilor porniți din cinci continente s'o întâlnească. Poemul este valabil prin accentele de cântec popular pe care a știut să le surprindă, prin patosul și tăria nestrămutată a credinței sale în

steaua roșie. Nu mai puțin recunoaștem însă în « *Intâmpinarea magilor* » clișeul mistic al nașterii Mântuitorului, care a fost mutat într'un conținut nou. Mai întâi «*S'au ivit pe ceruri semne roșii*», apoi răsare steaua și 'n urmă pornesc spre ea magii legendari. Chiar începutul fragmentului final este edificator pentru noi, cu privire la perspectiva din care poetul își privește noua credință:

Stelei înalte mă 'nchin.
Zorilor buni mă închin.

Poetul vine în fața stelei roșii îmbrăcat în odăjdii, îngenunche și psalmodiază foarte frumos, dar bisericește. Steaua roșie, tocmai pentrucă e roșie, refuză genuflexiile și rugăciunea, ca este o stea a marei tovărășii omenești întru faptă și izbândă asupra naturii, ca și asupra fumurilor de întunerec care au mai mas în mințile oamenilor. « *Intâmpinarea magilor* » stă pe o confuzie ideologică persistentă și totală. Numai o comoție sufletească puternică, o credință autentică, deși confuză, în steaua roșie, cum e cea a lui Tulbure, a putut filtra viață prin desenul bizantin de icoană care încadrează poemul, comunicându-și căldura până la noi.

Și totuși, cum am spus, aici este rădăcina slăbiciunilor care pot fi găsite în poezia lui Tulbure: în perspectiva sa romantică se întrețes încă fire mistice care nu-i permit să ajungă în destule locuri, nici la miezul concret al lumii noui care se ridică în fața lui, nici la drumul pe care entusiasmul său trebue să se prefacă în acțiune. De aici iluziile — soluții prea facile ale bucuriei care-l cotropește — și impresia că dificultățile au dispărut, că lupta se va transforma într'o călătorie pe o cale neturburată:

Nici o răscruce nu-mi tulbură calea.
Pasul e tânăr. Drumul e drept.
(« *Clopotul limpede* »)

De aici elementele cu care poetul își populează universul poetic: antiteza noaptelumină, negură, soare, culmile, stâncile, « *Albii porumbiei biblici cu înflorite ramuri* », laurii și flamurile. Unde mergem? Pentru ce trebue să luptăm? Ni se vorbește de marea frumusețe ascunsă în gestul muncii noastre, în umbrele și luminile familiare ale vieții noastre. Unde este aceasta? Dar poetul nu știe încă să vadă lucrurile care-i sunt cerute și răspunsul său în care pâlpâe « *flamura întinsă spre luminosul mâine* », e mai mult decât vag. Repetiția tinde să-l transforme într'un clișeu.

De fapt problema care stă în fața poeziei lui Tulbure este problema pe care a trebuit s'o rezolve la timpul său, generația poetului, generația lui 23 August. Dela entusiasmul eliberării, care, însă, menținut în faza sa sentimentală, putea să se irosească inutil, aceasta a trecut la o luptă politică dârză, lucidă, cu obiective precise, cu sarcini concrete. Entusiasmul n'a pierit, el nu putea să piară. A coborît însă în gesturile muncii cotidiane pe care le luminează. Este rostul poetului să descopere frumusețea acestor gesturi, să știe cânta sufletul pe care oamenii muncii îl pun în marea bătălie pe care o dau în fiecare zi pentru a răzbi la acea lumină râvnită de poet, să cheme cu glas mai cuprinzător, vibrând de toate sunetele realității, pe oameni la această bătălie.

In frumoasele sale « *Insemnări într'o Duminică* », frumoase tocmai pentrucă fixează simplu aspectele simple ale unei sărbători tinerești de astăzi, poetul ne indică drumul său, drumul nostru:

. . . peste anii mei, peste cuvinte.
Răsădim, răsădim noul veac.

Camioanele gonesc spre socialism. Inainte!

Fervoarea sa, evidentă în toate strofele « *Viorii roșii* », mijloacele sale de a transmite direct, în formule simple, un lirism concentrat, aspectele pozitive semnalate mai sus, ne îndreptățesc a crede că Victor Tulbure va isbuti să depășească limitele actuale ale poeziei sale și să-și transporte arta în marșul nestăvilit spre socialism la care ne invitase.

J. Popper

HOWARD FAST: «ULTIMA FRONTIERĂ» [1])

Nu mai este o taină pentru nimeni că există două Americi, una fațadă luxoasă, cu marmoră neagră și litere de aur, fațadă de bancă pe Wall Street sau de cavou familial burghez, și cealaltă Americă, a pionerilor, a lui Tom Paine și Abraham Lincoln. «O urîm pe aceea a magnaților financiari, și o iubim pe aceea a oamenilor simpli, a oamenilor de bine care cred în progres și libertate»; aceste vorbe au fost rostite, prin gura lui Ilya Ehrenburg, de către intelectualii progresiști din lumea întreagă. Cartea lui Howard Fast este o dovadă biciuitoare a existenții celor două Americi; mai mult: este un strigăt de solidarizare, și poate un strigăt de ajutor, venit dindărătul sgârie-norilor, filmelor cu gangsteri și milionari, și al asurzitoarei muzici de jazz. Căci, să nu uităm: până acum, reprezentanții uneia din Americi, aceia care au vorbit prea tare despre drepturile omului, ale oamenilor umiliți și impilați — au avut o soartă vitregă. Abraham Lincoln, fiindcă era președintele Statelor-Unite, a murit de glonțul ucigașului; Howard Fast, un scriitor, e închis de justiția și poliția federală. Amândoi vorbeau mult de dreptul omului de coloare la vieață, la o vieață omenească. E semnificativ pentru evoluția societății americane că, acolo unde pe vremuri însuși președintele Statelor-Unite milita pentru cauza oamenilor de coloare persecutați, azi, sub un pretext, Howard Fast e într'o închisoare federală fiindcă a îndrăznit să-l imite. Evoluția — prăbușirea morală — e rapidă. Dar ea n'a început de azi. Astfel, e interesant și revelator cazul lui Carl Schurz, unul din eroii cărții lui Howard Fast.

Personajul real, Schurz e unul din nenumărații revoluționari europeni pe care neizbânda revoluțiilor din 1848 i-a adus pe meleagurile, promițătoare de libertate ale Lumii Noui. El e unul din oamenii lui Lincoln, și luptă în Războiul de Secesiune împotriva sclavagiștilor. Dar când, în 1878, ajuns ministru de interne, el îngăduie ca triburile de Piei-Roșii să sufere un tratament de exterminare, prin foame, frig și gloanțe, omul nu mai e același. E cazul întregii burghezii americane, fie pământeană (adică sosită de peste o generație), fie imigrată în epoca aceea. Principiile umanitare și idealurile de progres și libertate, pe care le proclamase revoluția din 1774, erau o mască teoretică, ideologică, a interesului economic de clasă. Antisclavagismul era moral: nu e îngăduit să-l cumperi și să-l vinzi, sclav, pe semenul tău. Dar, să nu uităm: era nevoie de mulți oameni «liberi» pentru uzinele Nordului, oameni care să-și vândă munca pe un salariu mai mic decât prețul lor, pe piața de sclavi.

Pe de altă parte, discriminările rasiale sunt imorale: de ce să interzici intrarea în tramvai sau cinematograf, semenului tău cu pielea neagră? Dar ele ajută menținerea în neștiință și resemnarea la salarii mici a 15 milioane de Negri. Și aceiași afaceriști, puritani care au distrus sclavagismul, apără discriminarea rasială.

Aceasta e fățărnicia sinistră a uneia din cele două Americi. Pe ea o demască sfâșietoarea carte a lui Howard Fast.

Intemeiată în întregime pe fapte reale, *Ultima frontieră* e povestea tristă a evadării unui mic trib indian din teritoriul în care fusese întemnițat. Indienii se îndreaptă spre Nord, către patria de unde au fost izgoniți, o regiune muntoasă cu vânat mult și climă sănătoasă, spre deosebire de pustiul fierbinte de praf roșu al Oklahomei, unde mureau cu încetul de boli, sub supravegherea puritanilor, a moralilor funcționari americani.

Această Oklahomă ne este înfățișată în câteva cuvinte de Howard Fast:

«*Cerul metalic, fără pic de nori, părea gata să slobozească grămada de soare topit. Căldura venea din toate părțile, din slava cerului, dela soare și din spre deșertul Texasului, purtată de vântul de Sud, din pământ chiar. Pământul pierduse toată umezeala și acuma se desfăcea în particele mici de pulbere roșie. Pulberea se întindea peste tot. Acoperea pinii și iarba galbenă. Cădea pe casele nevopsite și dădea pereților lor coșcoviți o asemănare cu pământul din care răsăriseră de curând. Totul tremura, gata să se desfacă în arșiță. Un iepure sărind într'un luminiș semăna cu o piatră cărămizie aruncată de vântul fierbinte*...».

[1]) Editura de Stat, Buc., 1948.

De aici, în Iulie 1878, începe goana epică a Indienilor fugăriți de trupele americane. De câte ori sunt ajunși, înconjurați, atacați, Indienii se luptă eroic și scapă, spre a-și relua fuga spre Nord. Intreaga poveste a urmăririi e o poveste de cai obosiți, omorîți sub călăreți, de cai furați noaptea, o strategie a animalului de călărie; strategie în care Pieile Roșii le sunt atât de superiori Americanilor, încât le scapă timp de luni de zile, cale de mii de kilometri. Superiori le sunt, de altfel, și ca luptători: ofițerul american «*își dădu seama că Cheyennii săpaseră tranșee. Văzu un indian ridicându-se și după aceea crezu că era Micul-Lup. Focul fulgerător din tranșeele cheyenne nimici rândurile celor două companii. Probabil că aveau puține muniții, deoarece traseră o singură dată, dar soldații se retraseră la poalele dealului, lăsând numeroase pete albastre în iarba umedă dinapoia lor. Traseră în timp ce se retrăgeau, și Murray blestema și încerca să-și îmbărbăteze oamenii. Dar în spatele lor, pe creasta dealului, nu se putea vedea niciun indian, în afara acelui om care părea că stă pe marginea unei tranșee, fumându-și liniștit pipa*...».

Aceasta este, repetată iarăși și iarăși, ciocnirea dintre tentaculele capitalizării Vestului Americii, și nefericiții supraviețuitori ai unei libertăți omenești întârziate, învechite — libertatea comunei primitive — care meritau însă o altă soartă decât cea pe care le-a pregătit-o guvernul federal. Care e această soartă? Intr'o zi la începutul iernii 1878, sfârșiți de oboseală și de foame, ei sunt opriți de trupele urmăritoare. Abia mai au înfățișare omenească: niște muribunzi în care mai arde însă flacăra mistuitoare a libertății. In loc să se predea, ei primesc lupta. Sub focul tunurilor care le ucid copiii și femeile, sdrobiți, se predau în sfârșit, ca să fie încarcerați, înfometați și măcelăriți în cursul unui incident odios. Dar o parte din ei, despărțindu-se de tovarășii lor, au scăpat cu luni în urmă, pe altă cale, și în cele din urmă s'au bucurat de îngăduința guvernului și a onorabilului Mr. Carl Schurtz, fiul cel mare al Marelui Tată Alb.

Dar faptul că în cele din urmă li s'a permis Indienilor, rămași câteva zeci din câteva sute, să se stabilească totuși în vechea lor patrie, nu șterge rușinea pe care o reprezintă pentru istoria Statelor-Unite, persecuția Indienilor. Precum, de altfel, multă vreme va trebui să treacă până să se șteargă pata pe care o reprezintă ceea ce se petrece azi cu Negrii, tot în patria puritanilor și a pastorilor cu guler tare din Noua Anglie. Este totuși un semn al vremurilor, un semn de progres, că se află voci puternice, ca a lui Howard Fast, care să strige anumite adevăruri pe față. Actualmente se creează în Statele-Unite o mișcare de opinie publică împotriva inegalității sociale și de rasă. «*Ultima frontieră*» e una din cele mai limpezi exprimări ideologice a unei noui stări de lucruri. Căci, să nu ne înșelăm: cartea nu e scrisă, *nu putea* să fie scrisă în 1878. Ea e din vremea noastră. Căpitanul Murray e, după cum ne spune autorul într'o notă explicativă, singurul personajul născocit, singurul care n'a existat cu adevărat. Ori, *tocmai acesta* este omul a cărui descompunere morală, a cărui desnădejde crescândă, le urmărim treptat, de-a-lungul cărții. Tocmai acesta suferă cumplit de josnicia pe care e silit s'o săvârșească față de Indieni. Ceilalți nu înțeleg nimic, sau uită numaidecât. De fapt, ei sunt cu adevărat oamenii momentului etic american 1878, iar Murray e un om din vremea noastră, e de fapt însuși autorul. Autorul, care privește trecutul cu ochii prezentului. Trecutul nemilos, neomenos, brutal, cu ochii prezentului în sânul căruia s'au trezit oamenii care să-l critice și să-l respingă, încet, cu eforturi supraomenești, cu greutăți ce uneori îi înfrâng, oamenii ca Howard Fast împing America spre lumină.

Petru Dumitriu

SINCLAIR LEWIS: «KINGSBLOOD ROYAL» [1]

In arta şi literatura, şi în general în cultura americană, se manifestă o certă fugă de realitate şi problemele ei: fuga în trecut, în exotism, în pseudo-probleme strict individuale, în erotism. Intre mediocritatea făţarnică şi originalitatea bolnăvicioasă se întreţes, ca filamentele sub o colonie de ciuperci, legându-le şi hrănindu-le, interesele financiare ale celor 60 de familii de miliardari şi 2.500 familii a căror avere trece de un milion dolari, şi care, cu toţii împreună, stăpânesc în deplină proprietate peste jumătate din avuţia totală a Statelor-Unite.

Totuşi, există o categorie de intelectuali cetăţeni ai Statelor-Unite din ce în ce mai numeroasă, ale căror interese, ale căror idealuri, a căror concepţie despre lume şi vieaţă sunt deosebite de a clasei stăpânitoare. Aceşti intelectuali sunt cei care cumpără şi citesc cartea lui Sinclair Lewis, *Kingsblood Royal*, cei pe care-i reprezintă, în câmpul literelor, autorul lui *Ann Vickers* şi al *Străzii Mari*. Tot ei sunt cei care îl urmează pe Henry Wallace în alegerile ce se apropie, şi luptă din răsputeri împotriva molohului financiaro-politist, ale cărui forţe sunt atât de covârşitoare acolo, dincolo de Statuia Libertăţii (care de altfel stă cu spatele întors la continentul nou, şi cu faţa spre Est).

Cu mult curaj, Sinclair Lewis atacă problema Negrilor din America. Veniţi în cursul a două secole, până la 1862, în pântecele navelor cu pânze, ca sclavi legaţi în lanţuri, şi vânduţi plantatorilor de bumbac şi trestie de zahăr care nu găseau muncitori albi în stare să suporte climatul Statelor din Sud, Negrii au fost multă vreme fiinţele omeneşti cele mai crud exploatate de pe tot întinsul Continentului. In secolul XIX, statele industriale din Nord au făcut războiu ca să-i elibereze: aveau nevoie de braţe de muncă libere, al căror salariu revenea mai ieftin patronului decât preţul destul de ridicat cerut de importatorii de sclavi. Războiul de secesiune a fost războiul dintre proprietarii de fabrici şi proprietarii de sclavi. Sistemul de exploatare capitalist, mai înaintat, faţă de anacronismul sclaviei Negrilor, a învins, şi Negrii s'au topit în masa proletariatului american. Dar iată că, în măsură crescândă, paralelă cu evoluţia societăţii americane spre un capitalism din ce în ce mai concentrat, s'a desvoltat acolo prejudecata rasistă, ale cărei consecinţe îngrozitoare le-am văzut cu ochii noştri în Europa dominată de hitlerism. Deşi în Statele-Unite nu s'a ajuns la crematorii şi lagăre pentru cei de altă «rasă», există acolo o stare de teroare latentă suspendată deasupra celor 20 milioane de Negri. Un popor întreg este izolat de o sârmă ghimpată nevăzută, dar mai eficientă poate decât cea a lagărelor. Interdicţia de a intra în cafenele, în baruri, cinematografe, *tramvaie, alături de albi; în gări*, săli de aşteptare separate pentru albi şi pentru negri; legi speciale, variind dela Stat la Stat, care le interzic Negrilor fel de fel de lucruri, uneori şi să se urce cu ascensorul: iată un tablou schematic al situaţiei Negrilor din Statele-Unite. La el trebue să mai adăugăm şi regimul penal, conform unor legi nescrise dar cu atât mai ascultate: bătaia şi spânzurătoarea improvizată sunt singurele pedepse aplicate de huliganii albi Negrilor, care au nefericirea de a le trezi prejudecăţile.

In chestiunea aceasta, problemă atât de dureroasă pentru orice om de bine din Statele-Unite, cartea lui Sinclair Lewis intră cu curaj. Romancierul se slujeşte de o situaţie paradoxală, ca să arate cât de monstruoase pot fi efectele discriminării rasiale. Un tânăr Alb, burghez, tată de familie, tip al faimosului «American mijlociu» se trezeşte deodată că jumătate din sfertul unui sfert din sângele său este moştenit dela un strămoş negru. Acest strămoş a fost un om vrednic de respect, unul din primii exploratori ai continentului încă necunoscut. Strănepotul e şi el un om vrednic de respect. El, fără să încerce a-şi trece sub tăcere «pata» rasială, o proclamă făţiş familiei, rudelor,

[1]) Edit. «Forum», Buc., 1948.

prietenilor, colegilor de birou şi de afaceri. De sigur prin aceasta, Neil Kingsblood nu mai este «Americanul mijlociu». Americanul mijlociu, stăpânit de prejudecăţi şi de superstiţii sociale, n'ar fi capabil de un asemenea gest. Eroul lui Sinclair Lewis devine un adevărat erou, şi restul cărţii ni-l arată în luptă cu masa compactă de mediocritate agresivă, a burgheziei americane, puritane şi «onorabile», care-l aruncă pe drumuri, îl condamnă la mizerie, face din el un paria, şi, în sfârşit, vine în masă ca să-l smulgă din mijlocul alor săi şi să-l linşeze. Numai că el nu se lasă înfrânt nicio clipă, rezistă cu puşca în mână şi nu-şi pierde voinţa de a lupta, nici când poliţia îl arestează pentrucă şi-a apărat vieaţa sa, a soţiei şi a copiilor săi. (Faimoasa poliţie americană, încă odată în scenă, cu toate însuşirile ei caracteristice, de corupţie, brutalitate şi părtinire).

Cartea e o analiză strânsă a diferitelor forme pe care le îmbracă prejudecata rasială în Statele-Unite, a diferitelor niveluri la care se manifestă. Problema e tratată cu o ironie muşcătoare, care-şi atinge culmea în *Crezul american*, pe care-l redăm aici în întregime:

«Nimeni nu are dreptul să-i judece sau să vorbească de Negri cu excepţia unui om născut în Sud sau a unuia din Nord care posedă o reşedinţă de iarnă în Sud. Dar toţi cei din Sud, oricare ar fi profesiunea lor, sunt persoane autorizate în ceea ce priveşte psihologia, biologia şi istoria Negrilor. Bineînţeles că prin «toţi cei din Sud» nu se înţelege niciun negru din Sud.

«Toţi albii sudici, chiar şi proletarii din fabrici, au avut în copilărie dădace negrese, pe care atât ei cât şi taţii lor, care toţi erau bineînţeles colonei, le îndrăgeau foarte mult.

«Toţi negrii, fără nicio excepţie, oricât de deschişi ar fi la piele, sunt leneşi dar buni la suflet, hoţi şi criminali, dar foarte iubitori de copii, şi toţi se pricep să cânte cântece vesele despre sclavie. Aceste cântece se numesc «negro spirituals» şi sunt foarte frumoase, deşi sunt caraghioase.

«Toţi Negrii respectă într'atât pe divinul om alb încât niciun negru nu ar vrea să fie luat din greşeală drept un om alb. Şi totuşi, toţi Negrii ar vrea să fie consideraţi ca albi. Acest fel de a gândi se numeşte Logică, şi este o disciplină favorită a universităţilor albe din Sud.

«De sigur că bună-starea Negrilor este interesul suprem al tuturor albilor din Sud, şi fiind şi dorinţa de seamă a Negrilor, avem plăcutul spectacol al Negrilor din Sud care constitue grupul uman cel mai bine salarizat, cu cele mai frumoase case şi cu cea mai bună educaţie sau exploatare extensivă şi intensivă. Aceasta este cunoscută în însoritul Sud sub numele de *Noul industrialism*.

«Negrii nu sunt fiinţe umane, ci un fel de încrucişare între maimuţe şi alte fiinţe. Acest lucru se vede după mărimea craniului lor şi după rezistenţa lui. Experienţele care au avut loc la Universitatea din Luisiana au dovedit concludent, că peste ţestele lor pot fi aruncate nuci de cocos, topoare şi pietre mari, fără ca aceştia să simtă decât o impresie ca şi cum ar fi fost sărutaţi de fluturi. Asta se numeşte Ştiinţă.

(Dar în fond să fim drepţi, ai vrea ca fata dumitale să se mărite cu un tuciuriu?).

«Toţi Negrii, fie că sunt rectori de universităţi sau mari chirurgi, îşi petrec toată vieaţa, ori învârtindu-se împrejurul bucătăriilor albilor, sau în beţie şi joc de barbut, sau se ocupă cu vânzarea marihuanei [1]).

«Oamenii care susţin că din punct de vedere psihologic, social şi industrial Negrii sunt asemenea albilor, se numesc «agenţi provocatori» şi ereziile lor nu sunt de fapt decât «o grămadă de idei înapoiate şi confuze», şi toate femeile drăguţe ar trebui să le răspundă astfel: «Dacă soţul meu ar fi aici, te-ar biciui pentru încercarea d-tale de a-i zăpăci pe Negri cu idei greşite».

[1]) Marihuana = stupefiant foarte răspândit în America, în special între tinerii albi.

« Chiar dacă acești agenți provocatori, care-și petrec timpul criticând atitudinea albilor față de negri, ar avea în parte dreptate, nu oferă nicio soluție, și am adoptat sistemul de a nu acorda nicio atenție acestor cinici, care nu dau o soluție practică întregii probleme. « Sunteți foarte deștepți — le spun eu întotdeauna — dar ce trebue exact să fac? ».

« Toți Negrii se dedau la sălbatece lupte cu cuțitele, dar toți soldații negri sunt fricoși și se abțin dela orice luptă pe front și mai ales orice luptă cu baioneta. Acest principiu înțelept se numește Zicală Populară.

« Fiind toți leneși, Negrii nu câștigă niciodată mai mult de 11 dolari pe săptămână, dar cum sunt toți extravaganți, din această sumă fiecare din ei cheltuiește 80 de dolari pe săptămână, cumpărând cămăși de mătase, aparate de radio și bilete de loterie.

(Dreptul de a-ți alege prietenii nu e o chestiune de prejudecată, ci o problemă de libertate; și apoi dați-mi voie să vă întreb: a-ți vrea ca fiica d-voastră sau sora d-voastră să se mărite cu un negru? Răspundeți-mi cinstit).

« Toți Negrii masculi au o minunată potență sexuală cu care fascinează femeile albe și toți masculii negri sunt niște nemai pomeniți monștri, încât nicio femeie albă oricare ar fi ea, nu i-ar place vreunul. Asta se chiamă biologie.

« Toți Negrii care locuiesc în bordeie sunt foarte fericiți și bateți-vă joc de pretențiile așa zișilor doctori, avocați, și caraghioși intelectuali Negri.

(Și acum spune ce ai face dacă vreun tuciuriu negru ar veni să-ți spună: « M'am distrat cu fata d-tale. Și ce pretenții ai? ». Și credeți-mă, asta se va întâmpla, dacă acești ciori vor câștiga tot atât de bine ca și noi).

« Toate corciturile sunt proaste. Acest lucru îl cunoaștem dela britanici cărora le datorăm la origine și importul unei serioase cantități de sclavi. Astfel, unui mulatru îi lipsește atât simțul onoarei cât și puterea de creație a albilor, precum și răbdarea și veselia Negrilor. Iar cauza pentru care mulatrii dau dovadă de talent și înaltă moralitate, se datorește marei cantități de sânge alb, iar rațiunea pentru care atât de numeroși Negri dovedesc tot atât talent și moralitate este că de fapt talentul lor e o minciună. Asta se chiamă tehnologie, eugenie sau Winston Churchill.

« Presa Negrilor e plină de minciuni și nedreptăți față de Negri și dacă ar fi după mine i-am aduce pe ziariști pe calea cea bună, arătându-le o spânzurătoare. Asta se chiamă bună creștere.

« Orice scriitor care înfățișează un negru comportându-se ca un american normal, este ori un ignorant din Nord, ori un trădător care încearcă să distrugă civilizația . . .

« Poate că există unele discriminări împotriva negrilor în regiunile mai înapoiate din Sud, *dar așa ceva nu se întâmplă* nicăieri în Nord.

« De fapt ultimul cuvânt care se poate spune în această chestiune, este că *Problema Negrilor e Insolubilă* ».

Iată, sintetizată în câteva fraze de ironie veselă și mușcătoare, chintesența haosului mintal care servește de întemeiere « ideologică » a prejudecății de rasă în Statele-Unite. Atitudinea critică a lui Sinclair Lewis, curajoasă și fără indulgență, ne lămurește pe noi și pe cetățenii « liberei » Americi asupra lor înșile. De sigur însă că, perspectiva autorului e insuficient de vastă. El vede prezentul, și ajută la crearea unui viitor, pe care însă nu-l cunoaște. Dacă biciuirea unei crime naționale e la Howard Fost atât de necruțătoare, e fiindcă Howard Fast urăște în bloc societatea capabilă de asemenea crime. Sinclair Lewis se mai emoționează încă asupra unor personaje izolate, oamenii de bine lipsiți de autoritate socială, ca Jos. L. Smith, sau Lucian Firelock, personagii puțin comice, mișcătoare, potrivit bunelor tradiții ale romanului anglo-saxon dela Dickens încoace. Autorul nu vede o soluție reală, radicală, a problemei, fiindcă, deși progresist, deși deschis tuturor ideilor umanitare, el nu a înțeles mersul istoriei sociale, și, în cartea de față, ignorează rolul revoluționar al proletariatului.

Dacă soluția va veni în Statele-Unite, și în problema Negrilor, ea nu poate veni decât pe calea socialismului. Pe această cale, alături de cartea lui Howard Fast, deși în mai mică măsură, *Kingsblood Royal* este un pas înainte. Mai ales în epoca în care propaganda prin literatură de genul romanului *Pe aripile vântului*, încearcă — și reușește în bună parte — să reabiliteze moralmente Sudul sclavagist și concepția sa cu două fețe, asupra demnității omenești.

Petru Dumitriu

DEMOSTENE BOTEZ: « OAMENI DE LUT » [1].

Cartea d-lui Demostene Botez e un roman al desrădăcinării, odiseea unui băiat de țăran din câmpia românească (satul Românești, situat de autor în apropierea Gării Crivina) rătăcit în viața trepidantă a metropolei. Terorizat și brutalizat de un tată alcoolic, tânărul odiseu Petre Voicu părăsește casa părintească la 14 ani și pleacă la București unde începe lupta cu viața. Vânzător de ziare la început apoi meditator al odraslelor burgheze, el urmează în particular liceul și urcă scările Universității. O servitoare bătrână și milostivă îl găzduește în odaia ei, la subsolul unui mare bloc din centrul orașului. La 30 de ani Petre Voicu își dă doctoratul: e un chirurg strălucit, genial. La această vârstă și în această ipostază îl acaparează pasiunea unei tinere văduve, Marita, proprietară de moșie în Moldova și fostă soție a unui director de bancă. Dela subsolul înțesat de insecte și șobolani, tânărul Voicu urcă în apartamentul fastuos al iubitei. Acasă, la Românești, mama și sora lui, Mândica, îndură zilnic teroarea și bătăile tatălui alcoolic. Mândica își găsește un refugiu — dragostea pentru ceferistul Ion Mândru — șeful unei echipe care lucrează la un pod. Dar Ion pleacă într'o bună zi fără veste și Mândica rămâne însărcinată, de râsul satului. Fata își ia lumea în cap, ajunge și ea la București și se angajează în serviciul unei domnișoare bătrâne. Naivă, fata își spovedește viața. Patroana o alungă ca pe o stricată și Mândica se întoarce în sat unde se aciuiază în casa unei văduve bătrâne. După câteva luni, apropiindu-se sorocul nașterii, Mândica pleacă iar la București. Naște la maternitate, prin grija comitetelor de binefacere, ca să fie apoi aruncată în stradă cu copil cu tot. Zadarnic caută un angajament în vreo casă, deși nu cere decât adăpost și mâncare. In cele din urmă se hotărește să se întoarcă în sat, acasă, orice ar fi. Plecând din Gara de Nord pe linia ferată spre Crivina cu copilul și bocceaua de rufe în brațe, Mândica e surprinsă de Orient Express și dispare. Doctorul Voicu, ajuns la capătul luptei, victorios, cu o carieră strălucită și cu perspectiva de a-și lega viața de femeia iubită, devine ținta unor atacuri piezișe. Colegii invidioși, ratații meseriei, pândesc din umbră și lovesc. Un pacient operat de Voicu este asasinat și tânărul doctor pus în situația de a denunța la Parchet pe profesorul său. Scârbit, Voicu demisionează dela spital și se retrage lângă melancoliile tandre și neînțelese ale Maritei. Dar și aici îl urmărește demonul răului: descoperă că femeia iubită e morfinomană. I-a mai rămas un singur refugiu. De-a-lungul celor 16 ani de muncă încordată, Petre Voicu a nutrit un vis, care se va împlini acum: întoarcerea în satul natal. Il cheamă acolo figura blândă, de martiră, a mamei (Tinca) și nostalgia câmpului, a pădurilor, a lanurilor. Voicu pleacă la Românești și o găsește pe Tinca bolnavă istovită și singură. Primul lui gând: să o salveze. O aduce la București, o internează într'un sanatoriu, o operează, dar orice strădanie e inutilă: Tinca are cancer. Loviturile au venit una după alta, necruțătoare, clătinând toate certitudinile eroului. Moartea Tincăi îl face să renunțe și la meserie. Toată știința lui n'a fost în stare

[1]) Ed. Forum, Buc., 1948.

să salveze viața mamei iubite. Marita îi întinde o mână, îi oferă o soluție: refugiul la moșia de pe malul Siretului. Acolo, în cavoul familiei, va fi înhumată și țăranca din Româneşti. Petre Voicu acceptă invitația, pleacă împreună cu Marita. Un singur lucru a fost salvat în furtuna care a năruit toate aspirațiile lui Voicu: dragostea lor. Marita e un caracter bun, o ființă pură și o victimă. Căsătoria ei cu un om mult mai în vârstă, preocupat numai de afacerile de bancă, viața ei retrasă, singurătatea, apoi greutățile materiale care au survenit după moartea soțului și drama pierderii unicului copil rezumă datele unei existențe nefericite. De aci claustrarea ei în universul artificial al lecturilor și al beției reci. O rusoaică nobilă, Tamara, pe care Marita o cunoscuse la Paris, a inițiat-o în viciu. Dar apariția lui Voicu, dragostea pentru el, o salvează. Cartea se sfârșește cu întoarcerea doctorului Voicu la uneltele meseriei lui.

Romanul d-lui Demostene Botez vrea să fie o satiră a societății românești dintre cele două mari războaie, capitol — foarte expresia în sine — din epoca de dominație a burgheziei. Fauna lui, copioasă și diversă, ilustrează mai ales tipurile societății burgheze capitaliste, în plină desvoltare a putregaiului. Corupția aparatului de Stat, intervenționismul, nepotismul, farsa electorală, cinismul, falșa caritate, morala ipocrită deasemeni, caracterizează esențial epoca și oamenii ei. Dar autorul înfățișează pur și simplu aceste stări, fără a lua o atitudine critică față de ele, fără a schița într'o protecție ideală antiteza lor, fără a le combate direct sau indirect, fără a întreprinde măcar o incizie în structura întregului sistem, raportând obiectiv huzurul și corupția clasei privilegiate suferințele și clocotul de luptă claselor exploatate. De aceea romanul nu realizează satira. Se poate vorbi cel mult de o vagă intenție de satiră, sugerată pe alocuri de notații ironice neconcludente: ironia ușoară, călduță și complice, caracteristică literaturii burgheze dintr'o anumită epocă.

Grav însă devine faptul că ideația romanului duce la tezele existențialiste, la filosofia negativă a deprimării și a neantului, la concluzia că orice luptă e inutilă, că viața este absurdă și fără sens. Literatura burgheză profesează de mult aceste idei și nu e o simplă întâmplare faptul că *sartre*-ismul a devenit formulă consacrată cu vogă în lagărul imperialist și antidemocratic.

Substratul ideologic al cărții, tematica ei, este deci diversionistă și nesănătoasă. El aspiră la slăbirea luptei de clasă într'o vreme când avantgarda forțelor progresiste ale țării, Partidul Muncitoresc Român (vezi Rezoluția Plenarei a doua a C. C.) recomandă desvăluirea « manifestărilor concrete ale rezistenței pe care o opune dușmanul » și cere « mobilizarea maselor la lupta activă împotriva reacțiunii sub orice formă s'ar manifesta ea » prin « educarea întregii clase muncitoare în spiritul luptei de clasă ».

Cu referire la conținut, iată câteva mostre din reflecțiile pe care eroul le face la sfârșitul cărții: « *Natura în sine nu cere prea mult omului. Omul a înnebunit și cere dela ea. Nu va mai pretinde să o domine în nimic, nici să fie zeu sau semizeu. O acceptare a lucrurilor firii așa cum sunt, așa cum sunt lăsate de Dumnezeu. Fără revolte* ». Cu alte cuvinte Petre Voicu regretă lupta eroică pe care « dintr'o eroare » a purtat-o timp de 16 ani. Ar fi trebuit să rămână la casa părintească sau vânzător de *ziare*, desculț, pe străzile marelui oraș. Trebuia să accepte lucrurile « așa cum le-a lăsat Dumnezeu », « fără revolte », respectând « ordinea » divină, adică exploatarea burghezo-moșierească. Alta: « *Niciodată n'avu prilejul să stea atât de direct cu sine însuși ca în noaptea asta de primăvară. Munca e un dușman al cunoașterii de sine, al confruntării cu ceea ce este altceva decât existența materială* ». Deci munca, efortul, lupta, revolta, sunt zadarnice. Iată exprimat clar disprețul pentru existența materială, de altfel loc comun în literatura burgheză. Concluzia: nu vă revoltați, nu luptați inutil pentru îmbunătățirea condiției materiale; chiar schimbând această condiție nu veți fi mai fericiți. Este, desigur, filosofia care convine clasei exploatatoare, normativul prescris de toți apostolii mistagogi ai ideologiei burgheze în strădania lor de a menține înghețată « ordinea » exploatării omului de către om.

In atmosfera lui grea, încărcată de miasme, cenușie și deprimantă, înțesată de un lirism al putrefacției nobile, romanul d-lui Demostene Botez mimează totuși asthenia acestei societăți, procesul ei de desagregare lentă. Autorul nu poate opera însă o analiză critică a descompunerii, delimitând clasele, sesizând lupta dintre ele și opunând peisajului de amurg a unei lumi perspectiva luminoasă a viitorului. Dimpotrivă: lupta de clasă nu există. Eroul, Petre Voicu, lipsit de orice atribute eroice, nu s'a gândit niciodată în timpul anilor pe care i-a trăit printre vânzătorii de ziare și servitorii din subsoluri că orânduirea aceasta ar fi strâmbă și pasibilă de o revizuire fundamentală. Năzuința lui este de a parveni, de a ajunge un complice al celor tari, schimbând cămăruța milostivei servitoare cu un palat. El va deveni ginerele unui potentat, ca și profesorul său, va face carieră universitară și va ocupa un fotoliu ministerial. Clasa capitalistă burgheză îl va accepta. Petre Voicu e « elementul de întărire » pe care clasa de sus îl rupe din masele populare, viguroase, tăindu-i orice contact cu rădăcinile lui și mobilizându-l în dușman al acestor mase. Voicu va deveni un vajnic apărător al sistemului — zelul neofitului — un garant al durabilității lui și un certificat pentru « democratismul » societății și regimului burghezo-moșieresc. Va fi « self made man »-ul cu care se fălesc democrațiile burgheze de tip occidental, adică o diversiune de mult demascată, care zadarnic mai încearcă să distreze atenția maselor și să slăbească lupta de clasă.

Roman burghez, deci servind interesele de clasă ale burgheziei, cartea d-lui Demostene Botez gâdilă și sentimentalismele ieftine ale castei: tristețile și vagul siestelor, cinismul sterp și caduc, un anume cult al trecutului și relicvelor lui, al mobilelor de familie și al strămoșilor, chiar dacă acești strămoși au fost delapidatori sau fabricanți de cârnați. Pentrucă burghezia, înfruntând la început clasa marilor proprietari și a « boierilor de neam » le-a luat până la urmă moravurile și « bon ton »-ul. Marita face parte din burghezia de proveniență moșierească și autorul cântă, pe cea mai sentimentală dintre coarde, poezia pastorală a moșiei și conacul boieresc « *cu dormitoare adumbrite la geamuri de stejari de un secol* », unde eroina revede « *toate melancolicele rămășițe ale unor alte vremi apuse* ».

Observați câte regrete destramă sufletul d-lui Demostene Botez, devenit aed al acelor « vremi apuse » în care bieții boieri se trudeau cu veniturile miilor de hectare iar nesătuii de țărani se îmbuibau cu mămăligă și mujdei.

Vlaicu Bârna

JULIUS FUCIK: « REPORTAJ CU ŞTREANGUL DE GÂT »[1]

Nemișcați, ceasuri și ceasuri, nenumărați luptători pentru libertatea poporului cehoslovac, au stat pe băncile simple ale sălii de prevenție, din palatul Pecek, sediu al Gestapoului din Pancraț. In fața ochilor, un perete imens, alb și gol. In așteptarea chinuitoarelor interogatorii, arestații nu trebuiau să vadă altceva decât un zid. Era interzis să schimbi măcar o privire cu un tovarăș. Cufundarea oamenilor în tot mai adâncă singurătate era o metodă. Devenea o metodă să fii lăsat față în față cu gândul torturilor care așteptau. Pentru ca să cedeze, să slăbească, să cadă în ghiarele trădării. Pe albul peretelui se proecta însă tot ce se petrecea în sufletul celor închiși, toate amintirile lor, filme nesfârșite, ca într'o sală de cinematograf a vieții. « Filme pline de groază și de hotărîre, de ură și de iubire, de dor și de speranță... Pe acest ecran, mi-am văzut de sute de ori filmul vieții cu mii și mii de amănunte. Voiu încerca să povestesc ceea ce am văzut ». Așa își începe Iulius Fucik cea din urmă

[1] Editura P.M.R., Buc., 1948.

carte pe care a scris-o, apărută în traducere românească în ultima vreme, « Reportaj cu ștreangul de gât ». Luptător de seamă al partidului comunist, membru al comitetului său central, redactor la Rude Pravo și Tvorba, Iulius Fucik a fost executat la Berlin în August 1943, după ce stătuse mai mult de un an în închisoare, în așteptarea simulacrului de judecată. Cartea a scris-o filă cu filă în celulă, sub amenințarea permanentă de a fi descoperit de paznici. Scoase în taină afară, și ascunse de prieteni credincioși, paginile au fost regăsite de soția celui asasinat, au fost puse în ordine și tipărite după eliberarea Cehoslovaciei. Era un mesagiu adresat proletariatului. Difuzarea lui era modul cel mai bun de a continua lupta celui care îl scrisese cu propria lui existență.

Nu știu dacă este pur și simplu un reportaj. Reportajele, mai lungi sau mai scurte, au viață efemeră. « Multe n'au trăit decât o singură zi, murind odată cu ea. Să le lăsăm », scrie Fucik despre altele de ale lui. Cel din urmă are însă un destin deosebit. Pe el nu-l vom uita. Nu atât fiindcă e vorba de ultimele rânduri ale unui om care știa că trebue să moară, nu atât fiindcă toate s'au întâmplat în realitate. Ci mai ales din pricină că adevărul acestor pagini este al multor vieți asemănătoare cu a lui Fucik, că ele posedă o realitate care nu este unică, ci aparține astăzi tuturor luptătorilor proletariatului. În lumina realității din Spania, din Grecia, din China și din multe alte țări, reportajul lui Fucik trebue să fie o lecție și un îndemn, să fie cu atât mai viu cu cât se deslănțue mai puternic în occident campania de terfelire a tradițiilor rezistenței împotriva fascismului. Într'o piesă, — « Moarte fără mormânt » a lui Sartre, — se încearcă înduioșarea cititorului pentru bietul călău fascist chinuit de suferințe morale și remușcări, mai rău decât victima sa, un partizan, de torturile împinse până la coșmar. În altă piesă, tot a lui Sartre, și intitulată perfid « Învingătorii » partizanii francezi sunt închipuiți tremurând în ultimele lor clipe de teama torturilor. Eroii romanelor pornografice sunt acum luați dintre membrii mișcării de rezistență. Peste tot este înjosit însăși eroismul omenesc. « *Reportaj cu streangul de gât* » vine să pună la punct toate aceste denaturări ale istoriei umane. Limpezind problemele de luptă ale proletariatului cehoslovac în momentul istoric în care cele mai rele elemente burgheze se aliaseră fățiș cu dușmanul invadator, Fucik limpezește într'o oarecare măsură problemele de luptă ale multor țări. Și anume, ale acelora în care reacțiunea susținută de bani și trupe străine, împing partidele comuniste în ilegalitate și-i aruncă pe membrii lor în temnițe și în lagăre.

În afară de acestea, pentru noi se pot desprinde unele învățăminte care să ne fie de folos în condițiile luptei angajate în republica noastră, pentru întărirea pozițiilor ideologice ale scriitorilor. Ne referim la atitudinea scriitorului în această luptă, de modul în care oamenii de litere pot merge pe drumul socialismului.

Pentru Fucik nu exista decât o singură cale. Ea l-a făcut să militeze în rândurile clasei muncitoare și să scrie până în ultimele zile ale vieții. De ce n'a lăsat condeiul din mână, de ce nu s'a dedicat numai ducerii ilegale a muncii din interiorul închisorii? Ne-o spune, nu o singură dată. Nu vrea să fie dați uitării tovarășii căzuți. Vrea să se știe că « acolo » s'au purtat cum trebue. Vrea să continue acțiunea de educare și de creștere a oamenilor: « Datoria de a fi om nu va înceta odată cu terminarea actualului războiu, și pentru îndeplinirea acestei datorii va fi totdeauna nevoie de suflete eroice, până ce într'adevăr toți oamenii vor deveni oameni ». Scriind, Fucik a mai făurit o armă utilă clasei muncitoare. Curajul, sprijinul cald în fundul celulelor i l-a dat însă Partidul său, pe care l-a simțit mereu aproape. Printr'o strângere de mână venită dela un paznic. Printr'o comunicare adusă cu mii de riscuri. Printr'un cântec de luptă, sau printr'o mută demonstrație de 1 Mai făcută în dosul gratiilor. Sprijinul și prezența partidului i-a îngăduit lui Fucik și altora, închiși, bătuți în picioare, să se ridice de fiecare dată și să-și continue

munca. Scriitorul de talent și luptătorul încercat ne oferă un sobru exemplu.

A trage, între literatură și viață, linii despărțitoare este propriu burgheziei, e propriu literaturii — visare ruptă de realitate, tezei artei pentru artă. Desagregarea normală silește vechile clase în declin, să-și ascundă vrând nevrând aspectul dușmănos al evenimentelor, să încerce să-i abată pe alții dela drumul lor drept, să-și înlăture din față oglinzile care arată realitatea așa cum este. Drumul literaturii burgheze de astăzi se desparte de societate, se desparte de omul nou și — deși poate părea curios — chiar de omul vechi. Zugrăvirea adevărului despre burghezie o supără, azi. Mai mult. Mergând pe aceeași linie de falsificare, teoreticienii burghezi ai literaturii tentează neașteptate revizuiri ale maeștrilor realismului critic. Nu poate să ne mai mire nici măcar atitudinea unui tânăr scriitor care clama cu puțini ani în urmă, că însuși Balzac n'a cunoscut viața și societatea timpului său, că el este cel mai mare maestru al irealității, că romanele lui sunt fructul unei imaginații cu aplecări spre lumi fantastice.

Noua literatură are cu totul alte aspecte. Clasa muncitoare în plină ascendență, vede în literatură o interpretă fidelă a ofensivei sale și în scriitor un tovarăș de luptă. Furmanov scria « Ceapaev » servindu-se de existența reală a unor eroi ai războiului civil. Fadeev crea o operă de mari proporții servindu-se de episodul real al Tinerei Gărzi din Donbas. Păstrând evident proporțiile, putem afirma că Fucik a scris pagini de literatură adevărată și prețioasă, servindu-se de propria lui viață. Fiindcă e vorba de literatură, putem face o scurtă analiză, în care să ținem seamă de certele calități estetice și în care admirația pentru luptător să genereze mai multă străduință de a găsi scriitorului sensurile sale cele mai juste.

Felul în care a fost scrisă cartea este deosebit. Autorul e un om condamnat la moarte, pândit, torturat de nenumărate ori. Poate de aceea « Reportajul » este atât de frământat, de rupt. Desfășurarea nu se face domol, într'o curgere neîntreruptă. Nici nu se putea să fie așa. Cel care scria avea puține ceasuri de liniște. Și foarte multe lucruri de spus. Umbra paznicului întuneca ușa celulei. Pașii grei ai soldaților din SS răsunau pe coridoare. Toate acestea nu lăsau timp de ales mult, între atâtea lucruri care îi veneau în minte. Deosebit exemplu de puterea cu care condițiile de creație pot să determine un stil. Conciziunea este absolut necesară. Faptul că Fucik vorbește atât de puțin despre el, este perfect explicabil fiindcă scria pentru ceilalți, pentru muncitorime. Suferințele și gândurile lui nu trebuiau așternute pe hârtie decât în măsura în care ele puteau sluji marei bătălii care se dădea împotriva fascismului. Din tot ce știa, era vital să extragă doar ceea ce era și putea să rămână tipic pentru întreg proletariatul. Era important să nască în oameni « bucurie, uimire față de propria lor capacitate de creație » — fiindcă nu putem despărți acțiunea, lupta, de capacitatea de creație, așa cum cerea Gorki.

Fucik era așa dar preocupat de problemele ilegalității, de continuarea acțiunii în închisoare chiar sub nasul celor plătiți s'o descopere și s'o distrugă. El nu a pierdut încrederea și nici nu s'a lăsat în voia valurilor. Și parcă din fiecare rând strigă: asta este și datoria voastră. Tovarășii care șovăiau aveau nevoie de sprijin: datoria voastră este să li-l dați. Trebuia organizat colectivul în închisoare. Cei care din slăbiciune sau dorință de a scăpa de suferințe trădau trebuiau izolați. În mijlocul călăilor, rezistența morală până la capăt era singurul mijloc de salvare a marilor idei ale proletariatului.

Dar « *Reportaj cu ștreangul de gât* » nu se mulțumește să pună marile probleme de luptă. El oferă și rezolvări consecvente cu învățătura marxistă și cu bune efecte practice, situându-se pe calea unei solide principialități. Aceasta a fost posibil fiindcă între viața și scrisul lui Fucik n'au fost linii despărțitoare sau fisuri, ci ele s'au suprapus perfect.

Există o idee centrală, o preocupare esențială: « Trebue să vorbesc mai mult despre oameni decât despre evenimente.

Oamenii sunt principalul ». Oamenii plasați în centrul evenimentelor, în evoluție, în posibilitatea de a se metamorfoza. Care este cadrul, nu mai este nevoe s'o spunem, fiindcă apăsarea celulelor, a sălilor de chinuitoare interogatorii, a zăbrelelor îngreuiază răsuflarea fiecărei pagini. Inchisoarea devine o întreagă lume în care « toată grozăvia, tot coșmarul, a fost însăși realitatea », dar în care se mai păstrează chiar cele mai gingașe sentimente omenești. « Mi-a adus, spune Fucik despre tovarășul său de celulă, cu riscul de a fi încarcerat, o margaretă și un firișor de iarbă rupte din curtea închisorii în timpul plimbării de dimineață ». Dragostea de natură și de viață este mai puternică decât oricând. « O, tătucule, ce mult aș da ca să mai văd odată un răsărit de soare! ». Știe că nu-l va mai vedea niciodată. Și totuși, ceea ce domină în permanență nu este coșmarul, ci împotrivirea energică prin orice mijloace: « Rămânem credincioși și nu trădăm, chiar dacă ar trebui să murim pentru acest crez ». Ce s'a tot scris despre singurătatea în fața vieții și a morții e șters de acum înainte, căci omul nou simte alături prezența tuturor celorlalți luptători. Singuri nu sunt, ne-o spune încă odată Iulius Fucik, decât temnicerii și toți slujitorii aparatului de opresiune capitalistă. Ei se tem nu numai unii de alții, nu numai de stăpânii lor. Se îngrozesc de ei înșiși și se simt părăsiți când nu mai pot chinui sau urla porunci. O greșală, un semn de milă, și sunt svârliți afară. Li se iau apartamentele luxoase, hainele elegante, sunt despuiați de privilegiul de a se crede stăpânii altor oameni. Pentru a păstra toate aceste lucruri sunt în stare să facă orice. Iată pentru ce luptă ei. In același timp, un comunist spune despre el și despre tovarășii săi: « Noi am trăit pentru bucurie, pentru bucurie ne-am avântat în luptă, pentru ea murim. De aceea tristețea nu trebue niciodată legată de numele nostru ».

Așa cum a făgăduit Fucik are să se ocupe mai mult de oameni. Pe unii i-a arătat trăind în închisoare. Pe alții, i-a văzut la lucru, schingiuind. Acum dorește să lase celor dintre tovarășii săi care vor vedea eliberarea, câteva portrete, ale celor buni și ale celor răi, pentru răsplata pe care o știe inevitabilă. Chipurile « oamenilor » și ale « marionetelor » răsar pe foile albe de hârtie din câteva trăsături, din fuga condeiului. Omul e văzut și aici în evoluție. Nu este fotografierea reporterului grăbit care surprinde o singură atitudine. Pe hârtie se sintetizează fructul unor observații de luni întregi, slujite de o metodă nouă care caută în special transformările și cauzele adânci care determină aspectele succesive. Valorile sunt și ele noui. Este valabil tot ce poate schimba omul în sensul înalt, cerut de cauza generală a proletariatului.

Priviți-o pe Lida, unul dintre cele mai interesante portrete. Pătrunderea progresivă în muncă, misiuni ilegale din ce în ce mai însemnate, clarificarea apărută odată cu primele noțiuni de marxism, determină o serie întreagă de transformări. « In aparență ea rămăsese aceeași fată veselă și superficială, și cam svăpăiată, dar în realitate se transformase cu totul. Cugeta. Și creștea. Apoi, evenimentul cel mai însemnat, intrarea în partid: « Cred că aceasta a fost cea mai însemnată zi din viața mea, spunea Lida. De acum nu-mi mai aparțin mie. Făgăduesc să nu compromit nimic, orice s'ar întâmpla ». Evoluția nu se oprește aici, căci Lida, îndrumată de partid avea să se ridice tot mai mult, întâi în ilegalitate și apoi în închisoare. Sunt și alte portrete, mai colorate sau mai șterse. Kolin, un ceh strecurat printre cei din SS, pentru a fi de folos celor închiși. Sau Hofer, gardianul care a văzut și câmpurile de luptă. Hofer despre care Fucik spune: « nu este încă un om dar e pe cale de a deveni ». Tot mai mulți sunt pe cale de a se transforma, și la aceasta slujește în mare măsură sdruncinarea mitului hitlerist pe câmpurile de bătălie din Rusia. Intreg poporul își îndreaptă gândul spre Uniunea Sovietică, spre forța uriașă care aduce eliberarea. Pe alții însă victoriile sovietice îi fac numai să-și dea seama că au pierdut partida, că pedeapsa pe care o merită se

apropie. Sunt « marionetele ». Soppa, directorul închisorii, animal egoist și crud, lacom de averi și lux. Zmetonț, « ființă primitivă care din câte a învățat n'a reținut decât un singur lucru: că poate să bată. « Withan, stârpitură refulată și dușmănoasă, spion mai veninos decât un șarpe. Fascismul își arată adevăratul chip prin intermediul slujitorilor lui ». « Observați cu atenție aceste manechine, scrie Fucik. Ei formează o parte din armata politică a fascismului. Aleșii speciali. Stâlpii regimului. Reazimul ordinei publice ». Sunt și prilejuri în care toți aceștia își pot da frâul liber pornirilor spre crimă, spre represiuni sângeroase în care sunt uciși sute de nevinovați. « Acum sunt toți în uniformă SS. E sărbătoarea lor, solemnitatea măcelului ». Folosindu-se de tot ce vede, Fucik demască mereu uriașa minciună a fascismului, arată că bătălia împotriva barbariei trebue câștigată.

Cartea se încheie aproape brusc. Odată cu plecarea spre necunoscut, firul se rupe. « Nu cunosc sfârșitul », scrie Fucik. Și ceva mai departe adaogă: « Aceasta nu mai e rol. E chiar viața ». Scurta încheiere e luminată însă de ultimele cuvinte, simple, pătrunzătoare: « Oameni, eu v'am iubit. Veghiați ». In fond, acest rând de bun rămas adună în el tot ce avea autorul mai scump: marea sa dragoste pentru om și cel mai însemnat îndemn pe care ni-l putea lăsa: « Veghiați! ». Pentrucă astăzi vigilența este mai necesară ca oricând.

In cursul ocupației fasciste lupta de clasă a îmbrăcat în țara noastră ca și în altele, o formă caracterizată prin strânsa prietenie dintre dușmanul invadator și capitalismul intern. Țara a fost eliberată de armatele sovietice. S'au înfăptuit transformări uriașe. Azi, în Republica noastră vechiul aparat de opresiune al Statului a fost înlocuit cu un aparat de stat pus în slujba intereselor populare, în slujba păcii și a libertății.

Victoriile clasei muncitoare nu trebue să ducă la scăderea atenției, la îndepărtarea de problemele luptei de clasă. Așa cum ne învață Lenin și Stalin, așa cum ne învață istoria vie a Partidului Comunist bolșevic al Uniunii Sovietice, așa cum ne arată documentele istoriei Partidului Muncitoresc Român, în drumul către socialism, lupta de clasă îmbracă forme tot mai variate și mai ascuțite. Vigilența este neîncetat necesară și ea este caracteristica unui drum cât mai drept.

Acest lucru îl arată și cartea lui Fucik în tot cursul ei; privit din acest punct de vedere « *Reportajul* » capătă o actualitate mai vie. In domeniul ideologic vigilența ocupă un însemnat loc. Invățătura marxistă-leninistă trebue ferită de orice infiltrații ideologice burgheze, și A. A. Jdanov a demonstrat strălucit la ce rezultate nefericite duce o cât de ușoară capitulare în fața ideologiei burgheze în artă și în filosofie.

Scriitorii și oamenii de cultură în general trebue să ia parte activă la această bătălie, prin atitudinea lor de fiecare zi și prin operele lor. Ei trebue să-și îndrepte fața, asupra problemelor actualității. Nu trebue uitat primul pas făcut în această direcție de Congresul mondial al intelectualilor pentru apărarea păcii », Congres ținut de curând la Wroclaw. Pacea, bun atât de necesar progreselor culturii, pacea primejduită de imperialism a izbutit să grupeze pentru apărarea ei pe cei mai înaintați dintre intelectuali. La Wroclaw s'au pus bazele unei viitoare activități coordonate, s'a văzut că pacea poate fi salvată numai în luptă cu imperialismul agresiv. Ororile desvăluite de cartea lui Fucik și de atâtea alte cărți ale scriitorilor progresiști nu trebue să se mai repete. Luptând pentru pace, strângând rândurile, intelectualii nu fac decât să-și manifeste dragostea de oameni. Ei veghiază, își mențin conștiința de luptători pentru tot mai multă cultură și pentru o viață tot mai frumoasă.

Nu a fost o întâmplare, că la Congresul dela Wroclaw, delegația sovietică a jucat un rol atât de însemnat și că pozițiile cele mai hotărîte le-au luat delegații comuniști din celelalte țări. Acest lucru se explică prin faptul că acești intelectuali s'au slujit în înțelegerea și rezolvarea problemelor

de învățătura marxistă-leninistă, pe care au aplicat-o actualității. Intelectualii noștri trebue să caute și ei să-și însușească amănunțit marxism-leninismul, să-l pună în practică în întreaga lor activitate.

Revenind la domeniul care ne preocupă — literatura — vedem că marxism-leninismul pune la îndemâna scriitorilor principiul spiritului de partid în artă și în literatură. Dacă *« Reportajul »* are pentru noi însemnătate și în legătură cu problemele scrisului, este fiindcă modul în care ele sunt rezolvate plasează cartea tocmai în cadrul literaturii de partid, centru al preocupărilor tot mai atente ale scriitorilor și cititorilor. Lenin, în cunoscutul său articol *« Literatura de partid și organizația de partid »* arată că literatură cu adevărat liberă nu, poate fi decât aceea legată pe față de proletariat: « Aceasta va fi o literatură cu adevărat liberă, pentrucă ea nu va servi unei eroine suprasătule, nu celor zece mii din pătura de sus care se plictisesc și suferă de obezitate, ci milioanelor și zecilor de milioane de muncitori care alcătuesc floarea țării, forța ei, viitorul ei. Aceasta va fi o literatură liberă care va fertiliza gândirea revoluționară a omenirii prin experiența și munca vie a proletariatului socialist, care va creea o permanentă întrepătrundere între experiența trecutului (socialismul științific care a desăvârșit desvoltarea socialismului dela formele sale primitive, utopice) și experiența prezentului (actuala luptă a tovarășilor muncitori).

Dacă ne uităm înapoi, vedem bine că paginile care ne-au prilejuit recenzia de față se supun acestor condiții de luptă și de angajare fățișă alături de proletariat, că această supunere, departe de a da naștere la constrângeri sau piedici în creație, îngădue, așa cum a arătat Lenin, un spațiu cât mai larg inițiativei personale, înclinațiilor individuale, mai mult spațiu pentru gândire și imaginație, formă și conținut.

Din ultima carte a lui Fucik am învățat cu siguranță unele lucruri. Am înțeles încăodată că în literatură și în artă în general, un înalt nivel ideologic îl dau numai alăturarea scriitorilor la lupta celei mai avansate clase — proletariatul — și temeinica *însușire a învățăturii marxiste leniniste*. Am învățat că *slujind din toate* forțele aceste idealuri, îți poți păstra libertatea chiar îndărătul gratiilor.

Am priceput cum scriitorii din lagărul imperialist, chiar dacă la început au talent, sunt siliți să coboare tot mai jos, apărându-și stăpânii. Din concesie în concesie, ei ajung să nege chiar calitățile esențiale ale omului, calități pe care Iulius Fucik și toți scriitorii spiritului nou, le descriu și le prețuesc în toată opera lor: energia, eroismul, dragostea de viață.

Horia Stancu

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

vor apărea în cursul lunei Noemvrie:

MIHAIL SADOVEANU

OPERE, Vol. V

47 de nuvele şi povestiri, scrise în epoca 1904—1917, oglindind mizeriile lumii rurale, la începutul acestui secol.

GALA GALACTION

OPERE, Vol. I

Volumul cuprinde nuvelele, povestirile şi amintirile scrise în anii începuturilor şi, apoi, ai maturităţii literare: Bisericuţa din Răzoare, Clopotele dela Mânăstirea Neamţul, La Ţărmul Mării, Caligraful Terţiu.

BUCUREŞTI, BULEVARDUL ANA IPĂTESCU, 39. TELEFON 2.40.70

EDITURA

PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

VA PUBLICA CU OCAZIA SĂRBĂTORIRII CELEI DE
A 31-A ANIVERSĂRI
A MAREI REVOLUŢII DIN OCTOMBRIE

V. I. LENIN: ...... Materialism şi Empiriocriticism.

I. V. STALIN: ...... Problemele Leninismului (ed. II-a).

ISTORIA RĂZBOIULUI CIVIL, vol. II (ed. II-a).

UN ALBUM CU ILUSTRAŢII REPREZENTÂND 30 DE ANI DE REGIM SOVIETIC

*

In aceeaşi editură vor mai apărea:

CAETE DE STUDIU INDIVIDUAL pentru studierea „Cursului scurt de Istorie a Partidului Comunist (b) al Uniunii Sovietice".

ZINA BRÂNCU: ...... Critica şi autocritica (Colecţia pentru şcolile de partid).

B. ZAHARESCU: ...... Invăţătura lui Marx şi Engels despre clase şi lupta de clasă (Colecţia pentru şcolile de partid).

